

॥ अथ श्रीस्कन्दमहापुराणान्तर्गतकेदारखण्डप्रारम्भः ॥

भूमिका।

“ निस्ताराय तु लोकाना स्वयं नारायणः प्रभुः । व्यासरूपेण कृतवान् पुराणानि महीतले ॥ पठनाच्छ्रवणाद्येषां नृणां पापक्षयो भवेत् । धर्माधर्मपरिज्ञानं सदाचारप्रवर्तनम् ॥ गतिश्च परमा तद्भक्तिर्भगवति प्रभौ ॥—”

—इत्यादिपद्मपुराणोक्तवाक्यैर्लोकोपकाराय भगवान् व्यासरूपेण पुराणान्यरचयदिति सुविदितमेव ।

तत्र च सदुपदेशप्रचुरमहानुभावदेवर्षिब्रह्मर्षिराजर्षिपरमपावननदनदीगिर्याश्रमादिवर्णनरूपरत्नगर्भमिदं स्कन्दपुराणमेवागाधत्वेन चतुर्वर्गफलरत्नप्रदत्वेन चाधरीकृताब्धीति न केषामप्यविदितम् । तदुद्धृतकौस्तुभायमानाखिलखण्डचूडामणिरयं केदारखण्डः सर्वतोऽपि विश्वजनीन इति न शक्यमेतन्माहात्म्यमभिधातुमेकयातिदीनरसनया । चिराय मुद्रयितुमिष्टोऽपि सम्प्रत्येवोपलब्धः, स च लिपिदोषाज्जीर्णपत्रत्वेन वर्णभ्रंशाच्च नातिशुद्धोऽपि शास्त्रिभिर्यथामति संशोध्य स्वकीये “श्रीवेङ्कटेश्वर” मुद्रणालयेऽङ्कितः परश्चेदमाशासे यदि कस्यचिन्महात्मनोऽन्तिके चेदतिशुद्धस्तर्हि सोऽवश्यं प्रेषयेत्, यतो द्वितीयावृत्तौ भूयोऽपि संस्कारेण शुद्धतमतामाप्नुयादिति शम् ।

श्रेष्ठी श्रीकृष्णदासात्मजः क्षेमराजः,

“श्रीवेङ्कटेश्वर” स्टीम्–यन्त्रालयाध्यक्षः

मुम्बई-स्थः ।

अथ स्कन्दपुराणान्तर्गतकेदारखण्डस्थितविषयानुक्रमणिका प्रारभ्यते ।

समाप्तेयं स्कंदपुराणान्तर्गतकेदारखंडास्थितविषयानुक्रमणिका ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ केदारखण्डप्रारम्भः ॥ नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ॥ देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥
॥ १ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ यदक्षरं परं ब्रह्म रूपादिगुणवर्जितम् ॥ नामभेदादिभिर्हीनं निरंजनमविच्युतम् ॥ २ ॥ कीदृशं तत्त्वरूपं हि कथं
प्राप्येत मानवैः ॥ तदस्माकं महाभाग वद सूत कृपान्वितः ॥ ३ ॥ सूत उवाच ॥ शृणुध्वं मुनयः सर्वे ये संति श्रोतुमिच्छवः ॥ यदाह
भगवान्पुत्रो ब्रह्मणः परमात्मनः ॥ ४ ॥ वसिष्ठो मुनिशार्दूल अरुन्धत्यै तपोधनाः ॥ तद्वै संप्रति वक्ष्यामि स्वर्गीयंमोक्षदायकम् ॥ ५ ॥
एकदारुंधती विप्रं पप्रच्छ भक्तितत्परा ॥ ६ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ भगवन्मुनिशार्दूल त्वमेव मम देवता ॥ सर्वज्ञोसि किल प्राज्ञ वद किंचि
च्छुभावहम् ॥ ७ ॥ अक्षरं यत्परं ब्रह्म यस्मिन्सर्वमिदं ततम् ॥ कथं तज्ज्ञायते लोके नामादि रहितं मुने ॥ ८ ॥ कथं प्राप्स्यंति चरमे
युगे विप्रादयः परम् ॥ तपोभक्तिविहीनानां कथं कलियुगे गतिः ॥ ९ ॥ इदं कथं समुद्भूतं जगदेतच्चराचरम् ॥ किं श्रेयः कर्मणां विप्र कथं
वर्णादिकाः क्रियाः ॥ १० ॥ संख्या मन्वंतरादीनां युगादीनां तथा स्थितिः ॥ अन्यानिकानि तीर्थानि भवमुक्तिकराणि मे ॥ एतत्सर्वं
समासेन विप्रायै वद सांप्रतम् ॥ ११ ॥ एतत्प्रश्नस्य नान्यत्र ज्ञाता कश्चिन्महामते ॥ सूत उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्या वसिष्ठो
मुनिराट् ततः ॥ दध्यौ क्षणं पुरावृत्तं ज्ञात्वा वै तामुवाच ह ॥ १२ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ शृणु प्रिये पुरा देवीं पृच्छंतीं जगदीश्वरः ॥
उवाच भक्तिसंपन्नां सारात्सारतरं परम् ॥ १३ ॥ परात्मा निर्गुणः शांतो व्यक्ताव्यक्तो निरामयः ॥ निःप्रपंचो निराकारो नित्यानंदो
निरीश्वरः ॥ १४ ॥ एक एव त्रिलोकात्मा रूपादिगुणवर्जितः ॥ न तद्रूपं सितं श्यामं कपिशं पिंगलं न च ॥ १५ ॥ न वै रक्तं न वा
पीतं चित्रं संकरमेव च ॥ न पाणिपादनेत्राद्यैर्वर्जितो विभुरीश्वरः ॥ १६ ॥ न कर्ता न च भोक्ता च न घ्राता रसवर्जितः ॥ न श्रोता
स्पर्शयुक्तो न न मंता न च पाचकः ॥ १७ ॥ रूपं तस्य न जानंति ब्रह्माद्यास्त्रिदिवौकसः ॥ अहमेको महादेवि किंचिज्जानामि तं विभुम्
॥ १८ ॥ यं वदंति महात्मानं सत्त्वादिगुणवर्जितम् ॥ अनादिमध्यनिधनं सत्तामात्रमगोचरम् ॥ १९ ॥ यं वदंति परां ब्रह्म शरीरादि
विवर्जितम् ॥ मांसासृङ्मेदरहितं नानारूपमजं परम् ॥ २० ॥ यद्वै ब्रह्मशरीरादिव्यतिरिक्तो महेश्वरः ॥ पुरुषं सांख्यसूत्रस्य व्याख्या

स्कं. पु. तारो विदुर्बुधाः ॥ २१ ॥ अद्वैतवादिनो यद्वै अदृश्यं सर्वगं प्रभुम् ॥ कृमिकीटादि यत्किंचित्तत्सर्वं परमेश्वरः ॥ २२ ॥ नैयायिका द्विधाभूतं के. खं.
॥ १ ॥ जीवब्रह्मेति संज्ञितम् ॥ प्रमाणादिपदार्थैर्यद्वेद्यं सर्वेश्वरं विभुम् ॥ २३ ॥ मीमांसकाः कर्मसंज्ञं ब्रह्म प्रोचुर्निरामयम् ॥ यज्ञदेहं धर्मविदो अ. २
वेदनिर्णयपारगाः ॥ २४ ॥ षट्चक्रपरिभेत्तारं ब्रह्मरंध्रकपाटकम् ॥ शैवाः शिव इति प्रोचुर्वैष्णवा विष्णुनामकम् ॥ २५ ॥ सौराः सूर्यं
तु गाणेशा गणेशं शाक्तकाः शिवाम् ॥ सहस्रशिरसं देवमव्ययं पुरुषोत्तमम् ॥ २६ ॥ तदेव परमं ब्रह्म जलात्मा भगवानजः ॥ यत्रां
बुनि महादेवि अपारे चित्रदुर्गमे ॥ २७ ॥ ब्रह्मांडकोटयो यस्मिन्ननंता ब्रह्मकोटयः ॥ चतुर्मुखस्तु कस्मिंश्चिद्दशास्यः कुत्रचिन्मतः ॥ २८ ॥
कुत्रचिद्विंशतिमुखस्त्रिंशदास्यस्तु कुत्रचित् ॥ तथा शतमुखः कस्मिन्मुखानां द्विशतं तथा ॥ २९ ॥ त्रिशतास्यस्तु कस्मिंश्चित्सहस्रास्यस्तु
कुत्रचित् ॥ तथायुतमुखः कुत्र तथानंतमुखस्तथा ॥ ३० ॥ ब्रह्माण्डं प्रति ब्रह्मादित्रयो देवाः सवासवाः ॥ चतुर्मुखादयस्तत्र वर्तंते
सुरवंदिते ॥ ३१ ॥ समुद्राः सरितश्चैव पर्वतास्तत्र तत्र ह ॥ उन्मज्जंति निमज्जंति जलब्रह्मण्यनेकशः ॥ ३२ ॥ इति तद्ब्रह्म विज्ञेयम
नंतं सर्वतोमुखम् ॥ तदेव सर्वरूपेण ब्रह्मांडेषु प्रवर्तते ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे ब्रह्मस्वरूपवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥
॥ श्रीशिव उवाच ॥ ॥ तदेतत्परमं ब्रह्म द्रवरूपं महेश्वरि ॥ गंगाख्यं यत्पुण्यतमं पृथिव्यामागतं शिवे ॥ १ ॥ गां गतेति ततो गंगा
नाम तस्या बभूव ह ॥ २ ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ देवदेव महादेव धन्यास्मि कृतपुण्यका ॥ यस्यास्त्वमीदृशो भर्ता सर्वविद्वसि प्रभो
॥ ३ ॥ यद्ब्रह्म गदितं देव त्वया ब्रह्मांडबाह्यतः ॥ यस्मिन्ननेककोटीनां कोटयो ब्रह्मदेहकाः ॥ ४ ॥ तद्वदस्व कथं देव प्राप्तं भूमौ निराम
यम् ॥ किमर्थं स्त्रीत्वसंप्राप्तिर्द्रवस्य परमात्मनः ॥ ५ ॥ अनंतकोटयः संति ब्रह्माण्डानां सहस्रशः ॥ तेष्वंडेषु महादेव स्थितिः का वा
सुराश्च के ॥ ६ ॥ एतत्सर्वं समासेन ब्रह्माण्डानां तु विस्तरम् ॥ भक्तास्मि नितरां देव परं कौतूहलं हि मे ॥ ७ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ शृणु
देवि समासेन यत्पृष्टं हिमवत्सुते ॥ उत्पत्तिं द्रवरूपस्य श्रीविष्णोः परमात्मनः ॥ ८ ॥ पुरा प्रथमके सर्गे जगत्यंबुमये सति ॥ शय्यायां ॥ १ ॥

शेषसंज्ञायां सुष्वाप भगवान्प्रभुः ॥ ९ ॥ नष्टीभूते तु त्रैलोक्ये सहस्थावरजंगमे ॥ कल्पांते पुनरादौ स परमात्मा सनातनः ॥ १० ॥

सिसृक्षुः सर्वलोकांश्च चिंतयामास पार्वति ॥ तस्य चिंतयतो देवि कमलं नाभितः प्रभोः ॥ ११ ॥ जातं तस्मिन्महाभागे ब्रह्मा जात
श्चतुर्मुखः ॥ जाते तस्मिन् महाविष्णुरुवाच च पुनःपुनः ॥ १२ ॥ लोकान् सृज सृजेत्याह ब्रह्मँल्लोकपितामह ॥ श्रुत्वैतद्वचनं तस्य
तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ १३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ नमस्ते सुरमुख्याय निर्लेपाय महात्मने ॥ आदिमध्यान्तहीनाय सर्वस्य जगतः कृते ॥ १४ ॥
न ते रूपं महात्मानो रुद्रा वा त्रिदिवौकसः ॥ न ते क्रियां न ते क्रीडां न ते ज्ञानं न वै विदुः ॥ १५ ॥ बालकोहं बालिशोहमज्ञानान्मूढ
चेतनः ॥ कथं तव महिम्नो हि पारं यास्यामि दुर्गमम् ॥ १६ ॥ कुत्र ते पाणिपादादि कुत्र ते नासिका शिरः ॥ कुत्र ते स्थितिरुत्प
त्तिर्जाने नो भगवन्प्रभो ॥ १७ ॥ नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं नमामि ते ॥ नमामि ते नमस्काराः शतशोथ सहस्रशः ॥ १८ ॥
यद्ब्रह्म गदितं लोके जलरूपं त्वमेव हि ॥ प्रीणासि तेन रूपेण जगत्सर्वं चराचरम् ॥ १९ ॥ यद्ब्रह्म पृथिवी भूत्वा लोकान् धारयसि
प्रभो ॥ तस्मै ते शतशो देव नमोऽस्तु परमेश्वर ॥ २० ॥ तेजोमयं तु यद्रूपं रविचंद्रग्रहादिकम् ॥ तमो नाशयसि प्राज्ञ सर्वस्य जगतः
प्रभो ॥ २१ ॥ यद्ब्रह्म वायुरूपेण सर्वेषां प्राणसंज्ञकः ॥ त्वं चेष्टयसि भूतानि स्थावराणि चराणि च ॥ २२ ॥ आकाशाख्यं तु यद्ब्रह्म
बाह्यंतः संस्थितः सदा ॥ शब्दानुकूलो भगवान् मायया बहुलीभवन् ॥ २३ ॥ अखंडोयं तु यः कालः कलाकाष्ठादिनामकः ॥ त्वत्स्व
रूपमहं मन्ये व्यक्तो नित्यः सनातनः ॥ २४ ॥ पूर्वापरादिभेदैस्त्वं दिगात्मा सर्वभावनः ॥ आत्मा सर्वगतः स्थाणुर्जीवब्रह्मेति संज्ञितः
॥ २५ ॥ इंद्रियाणि विभो अश्वा विषया रश्मयः स्मृताः ॥ मनो विषयसंयोगैर्नीयसे सुरनायकः ॥ २६ ॥ निर्मलो निर्विकारस्त्वं
कार्यकारणवर्जितः ॥ यथा दीपो निवातस्थो नेंगते त्वं तथा स्मृतः ॥ २७ ॥ कारणं न च कार्यस्त्वं प्रकृत्या भिन्न उच्यसे ॥ प्रकृत्या
सहसंयोगात्करणं कारणं भवान् ॥ २८ ॥ नमो नमस्ते शतशो देवदेव जगत्पते ॥ असमर्थो भवान् मेद्य सृष्टिं कर्तुं कथं क्षमः ॥ २९ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ भव प्रजापतिर्ब्रह्मन्सर्वज्ञत्वं ददामि ते ॥ सर्वलोकस्य कर्त्ता त्वमायुः सर्वाधिकं तव ॥ ३० ॥ प्रीतोस्मि वच्मि ते प्रीत्या
स्तुत्या च कृपया त्वया ॥ वरमन्यं प्रयच्छामि तद्ब्रूहि वरमुत्तमम् ॥ ३१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अहं सृष्टोस्मि भवता लोकं स्रक्ष्यामि वै प्रभो ॥

सर्वज्ञत्वं मया लब्धं किमन्यद्दरयामि ते ॥ ३२ ॥ वराहौं यद्यहं देव वरं चेद्दातुमिच्छसि ॥ त्वया समग्रभावेन स्थातव्यमवनीतले
॥ ३३ ॥ शृणु कर्माणिं भवता सृष्टोस्मि भगवन् प्रभो ॥ पापिनश्चापि स्रष्टव्याः पुण्यात्मानस्तथैव च ॥ ३४ ॥ तेषां मुक्तिर्भवेद्यस्मा
त्तत्कुरुष्व महाप्रभो ॥ अस्माभिरपि यन्नित्यं ध्येयोसि पुरुषर्षभ ॥ ३५ ॥ तदाज्ञापय देवेश सृष्टिसंहारकारक ॥ भविष्यंति नरा लोके
मायामोहेन संवृताः ॥ ३६ ॥ त्वां तत्त्वतो न वेत्स्यंति पुण्यापुण्यसबंधनाः ॥ स्वल्पेनैव ह्युपायेन मुक्तिमार्गं वदस्व मे ॥ ३७ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य ब्रह्मणः स्वांगजन्मनः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं मेघगंभीरया गिरा ॥ ३८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ सम्यगुक्तं
त्वया ब्रह्मन्कर्तव्यं त्वद्वचो मया ॥ इंद्रानुजो भविष्यामि वामनत्वमुपागतः ॥ ३९ ॥ अस्मिन्नेव तु काले तु बलिर्नाम भविष्यति ॥
ऐंद्रं पदं तु संप्राप्तुं यतिष्यति महामखम् ॥ ४० ॥ तस्मिन्नेव महायज्ञे छलयिष्यामि वै बलिम् ॥ पुनरेकेन लोकेश भूतलं सकलं तदा
॥ ४१ ॥ अनंतकोटिब्रह्मांडा ईदृशा अधिकास्तथा ॥ तरंगभंगिसंलोला विचरंति महामते ॥ ४२ ॥ द्रवरूपं स एवाहं नित्योस्मि
सुरनायक ॥ तेन वै नखजातेन रंध्रेण सहसा तु तत् ॥ ४३ ॥ द्रवरूपा तु तद्ब्रह्मधारा ब्रह्मसमुद्भवा ॥ आयास्यति महाभाग स्मृता
मोक्षप्रदायिनी ॥ ४४ ॥ गां गमिष्यति मे धारा ततो गंगा भविष्यति ॥ एकेन तु विभागेन स्वर्गमेष्यामि पद्मज ॥ ४५ ॥ पुनः पातालमार्गं
वै भूत्वा भोगवती नदी ॥ तदा नाम्ना त्रिपथगा स्मरणात्पापनाशिनी ॥ ४६ ॥ तदेव मे परं रूपं सर्वकामार्थसिद्धिदम् ॥ नरा
दर्शनमात्रेण भविष्यंति विकल्मषाः ॥ ४७ ॥ धन्यास्त एव ये मर्त्याः सदा मद्भक्तितत्पराः ॥ तेषां मुक्तिर्महाभाग सुलभा करसंस्थिता
॥ ४८ ॥ न योगानां शतैर्दैव न तपोभिर्न केनचित् ॥ संतुष्टोस्मि तथा ब्रह्मन्यथा तज्जलपूजनात् ॥ ४९ ॥ एतत्तवानुरोधेन सर्वं
संपादयाम्यहम् ॥ मुक्तिकारणमेतस्मान्नान्यदस्ति महामते ॥ ५० ॥ ईश्वर उवाच ॥ इत्युक्त्वा भगवान् विष्णुस्तत्रैवांतरधीयत ॥ सोपि
ब्रह्मा जगत्सर्वं चकार स चराचरम् ॥ ५१ ॥ सर्वं तत्कृतवान्देवः प्रतिज्ञातं तु यत्पुरा ॥ सेयं धारा महादेवि गंगायाः पावना परा ॥ ५२ ॥
भक्त्या मया धृता शीर्षे सर्वकल्मषनाशिनी ॥ एतत्सर्वं समासेन कथितं ते महेश्वरि ॥ ५३ ॥ तज्जलं तु परं ब्रह्म धारा स्त्रीयं महेश्वरि ॥

यस्या दर्शनमात्रेण सर्वैः पापैः प्रमुच्यते ॥ ५४ ॥ श्रुत्वेमां तु कथां दिव्यां सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ ब्रह्माण्डानां स्थितिं देवि शृणुष्व सुसमा
हिता ॥ ५५ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे श्रीगंगोत्पत्तिर्नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अनंतकोटयः संति
ब्रह्माण्डानां महेश्वरि ॥ वक्तुं न शक्यते देवि स्थितिः कोटियुगैरपि ॥ १ ॥ किं ते वच्मि परं किंचिद्यच्छ्रुत्वा सर्वविद्भवेत् ॥ अस्मिन्नष्ट
मुखो ब्रह्मा देवास्तत्र महाप्रभाः ॥ २ ॥ एकादश समुद्राश्च द्वीपास्तत्संख्यका मताः ॥ लोहद्वीपस्तु प्रथमस्ताम्रद्वीपस्ततः परः ॥ ३ ॥
ततस्त्रपुमयो द्वीपो रजतस्य ततः स्मृतः ॥ स्वर्णद्वीपस्तथा ख्यातः पंचमं षष्ठकं शृणु ॥ ४ ॥ नीलद्वीपस्तथा पद्मरागो गोमेदसंज्ञकः ॥
चंद्रकांतस्तथा सूर्यकांतो नवम उच्यते ॥ ५ ॥ दशमः पुष्परागाख्यो ज्योतिरेकादशः स्मृतः ॥ एते एकादशा द्वीपाः पुण्यकर्मसु गोचराः
॥ ६ ॥ तत्तद्वर्णाः समुद्राश्च कोटियोजनविस्तृताः ॥ तत्प्रमाणं हि द्वीपानां समुद्राणां प्रकीर्त्तितम् ॥ ७ ॥ ज्योतिर्द्वीपो महाविष्णोर्ज्योती
रूपस्तु तत्र हि ॥ उपास्यमानो देवैर्हि सर्वदा वै महाप्रभैः ॥ ८ ॥ एवं सर्वेषु देवेशि ब्रह्मांडेषु च संस्थितिः ॥ यथाधिकमुखो ब्रह्मा
तथाधिकतमाः सुराः ॥ ९ ॥ द्वीपास्तथाधिका ज्ञेयाः समुद्राः सरितस्तथा ॥ सवषु तेषु भगवान् विश्वात्मा विश्वभावनः ॥ १० ॥
ब्रह्मरूपेण सृजति पाल्यते विष्णुरूपिणा ॥ रुद्ररूपेण भगवाँल्लयं नयति सर्वशः ॥ ११ ॥ स्वरूपं च निरूपं च तस्य नो ज्ञायते नीरूपं
शिवे ॥ अरूपिणो रूपमेतदकर्तुः कार्यकं तथा ॥ १२ ॥ नमस्या एव सर्वेषां देवानां च नृणां तथा ॥ न तु कश्चित्तु देवस्य रूपज्ञाता हि
कुत्रचित् ॥ १३ ॥ ध्येयध्यात्रादिभेदेन ज्ञेयज्ञात्रादिकैः प्रभुः ॥ भेदैरनेकरूपोसौ नानाजात्यादिभिर्युतः ॥ १४ ॥ स वै ब्रह्मा स वै
रुद्रः स वै विष्णुः प्रजापतिः ॥ कार्यं च कारणं चैव स एव भगवानजः ॥ १५ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखंडे ब्रह्माण्डनिरूपणं नाम
तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ ॥ देवदेव महादेव सर्वशास्त्रविशारद ॥ कथमेतत्समुद्भूतं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ १ ॥
देवा मनुष्याः पशवो यक्षराक्षसकिन्नराः ॥ कथमंडस्य चोत्पत्तिः सर्वं विस्तरतो वद ॥ २ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृण देवि वरारोहे यत्पृष्टोहं
त्वया शिवे ॥ आदिसर्गमहंतावत्कथयामि समासतः ॥ ३ ॥ स्वयंभूर्भगवान् विष्णुः सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः ॥ आदौ ससर्ज भगवावानप

एव महात्मवान् ॥ ४ ॥ तासु वीर्यं तदा सृष्ट्वा नारायणमगात्ततः ॥ आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः ॥ ५ ॥ अयनं
तस्य ताः पूर्वं तेन नारायण स्मृतः ॥ हिरण्यवर्णमभवत्तदंडमुदकस्थितम् ॥ ६ ॥ जज्ञे तत्र स्वयं देवः स्वयंभूरितिशब्दितः ॥ हिरण्यवर्णे
च तदा उषित्वा परिवत्सरम् ॥ ७ ॥ द्विधाकरोत्तदंडं तु दिवं भुवमथापि वा ॥ खंडयोस्तु तयोर्मध्ये ह्याकाशमकरोत्प्रभुः ॥ ८ ॥ परि
प्लुतां जले पृथ्वीं दिशो वै दशधाकरोत् ॥ तत्र प्रथमतः कालं मनो वाचं ततः परम् ॥ ९ ॥ कामं क्रोधं रतिं चैव तद्रूपां सृष्टिमुत्सृजन् ॥
मरीचिरत्रिरंगिराः पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ॥ १० ॥ वसिष्ठश्च तथा ख्यातो ब्रह्मणो मानसात्मजाः ॥ एत एव महाभागे ब्राह्मणा ब्रह्मतेजसः
॥ ११ ॥ नारायणस्वरूपाणां सप्तानां ब्रह्मजन्मनाम् ॥ अनंतरं ततो ब्रह्मा रोषाद्रुद्रं समासृजत् ॥ १२ ॥ ततः सनत्कुमारं वै पूर्वेषामपि
पूर्वजम् ॥ सप्तैते जनयंतिस्म प्रजा रुद्रश्च पार्वति ॥ १३ ॥ स्कंदः सनत्कुमारश्च तेजः संक्षिप्य तिष्ठतः ॥ तेषां सप्त महावंशास्ते वै
देवगणान्विताः ॥ १४ ॥ प्रजावंतः क्रियावंतो नानाविद्याविशारदाः ॥ विद्युतो मेघवृंदाश्च सहेंद्रधनुषा तथा ॥ १५ ॥ पयांसि च ससर्ज्जादौ
पर्जन्यं च तथैव च ॥ ऋचो यजूंषि सामानि निर्ममे यज्ञकर्मणे ॥ १६ ॥ उच्चावचानि भूतानि गात्रेभ्यस्तस्य जज्ञिरे ॥ एवं तस्य
महाभागे प्रजावृद्धिरजायत ॥ १७ ॥ मनोर्देहं द्विधा कृत्वा ह्यर्धेन पुरुषोऽभवत् ॥ अर्द्धेन स्त्री तथा जातासृजद्वै विविधाः प्रजाः ॥ १८ ॥
संव्याप्य द्यावापृथिवीं महिम्ना स्वेन भूतगः ॥ विष्णुर्विराजमसृजदसृजत्पुरुषं च सः ॥ १९ ॥ तमेव पुरुषं विद्धि मनुं स्वायंभुवं प्रिये ॥
मानसं तु प्रिये सर्गं ससर्ज पुरुषः प्रभुः ॥ २० ॥ आदिसर्गमिमं श्रुत्वा धनमारोग्यमाप्नुयात् ॥ इह भुक्त्वा वरान्भोगानंते स्वर्गपुरे वसेत्
॥ २१ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे आदिसर्गो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ संसृष्टः सुप्रजो देवि आपवः स
प्रजापतिः ॥ शतरूपां स्त्रियं लेभे पुरुषस्तामयोनिजाम् ॥ १ ॥ बहुवर्षसहस्रं सा तपःकृतवती प्रिये ॥ दिव्यं सा पुरुषं तं वै भर्तारं
प्रत्यपद्यत ॥ २ ॥ स एव पुरुषो देवि स्वायंभुव इतिश्रुतः ॥ शतरूपा तु वै देवि वीरौ पुत्रावजीजनत् ॥ ३ ॥ प्रियव्रतोत्तानपादौ काम्या
दस्मादजीजनत् ॥ कर्दमस्य सुता देवि काम्यानाम्नी महायशाः ॥ ४ ॥ प्रियव्रतं पतिं प्राप्याजनयत्सा सुतान् प्रिये ॥ सम्राजं प्रथमं

काम्या कुक्षिं चैव द्वितीयकम् ॥ ५ ॥ तृतीयं तु विराजं सा प्रभुंचैव चतुर्थकम् ॥ सूनृता धर्मकन्या च पतिमुत्तानपादकम् ॥ ६ ॥
प्राप्य तस्मात्तु चतुरः पुत्रानमिततेजसः ॥ ध्रुवं च कीर्त्तिमंतं च आयुष्मन्तं वसुं तथा ॥ ७ ॥ सूनृता सुषुवे देवि तपो बलसमन्वितान् ॥
ध्रुवो वैराग्यमापन्नस्त्यक्त्वा राज्यादिकं बहु ॥ ८ ॥ तपस्तेपे निराहारो बहुवर्षसहस्रकम् ॥ ब्रह्मा ददौ तदा तुष्टो ध्रुवायामिततेजसे ॥ ९ ॥
सप्तर्षिस्थानतोप्यूर्द्ध्वं स्थानं सर्वोत्तमं तदा ॥ यस्याद्यापि महाभागे श्लोको वै भृगुभाषितः ॥ १० ॥ अहोस्य तपसो वीर्य्यमहो श्रुतमहो
त्सवम् ॥ यमद्य पुरतः कृत्वा ध्रुवं सप्तर्षयः स्थिताः ॥ ११ ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ अहो ध्रुवस्य चरितं श्रोतुमिच्छामि तत्वतः ॥
यथा वैराग्यमापन्नो यथाप्रातः परां गतिम् ॥ १२ ॥ एतच्छंस महादेव परं कौतूहलं हि मे ॥ ध्रुव उत्तानपादिस्तु ऋषीणामुपरि
स्थितः ॥ १३ ॥ शिव उवाच ॥ कथयामि महादेवि ध्रुवस्य चरितं तव ॥ यच्छ्रुत्वापि नरो भक्त्या प्राप्नोति भगवद्ग
तिम् ॥ १४ ॥ स्वायंभुवो मनुःपूर्वं विभजन् पृथिवीं द्विधा ॥ अर्द्धामुत्तानपादाय अर्द्धां प्रियव्रताय च ॥ १५ ॥ ययौ कैलासनि
लये तपस्तप्तुं मम प्रिये ॥ प्रियव्रतोत्तानपादा वसृजेतां प्रजास्तदा ॥ १६ ॥ सम्राजायां तु पुत्रांस्तु प्रजासर्गे नियुज्य हि ॥ स्वयं
ययौ महातीर्थे शालग्रामे तपःकरोत् ॥ १७ ॥ ध्रुवाद्यांस्तांस्तु राज्यार्द्धे नियुज्य तपसे ययौ ॥ सर्वेषां पूर्वजो भ्राता ध्रुव औत्तानपा
दिकः ॥ १८ ॥ सृष्टिभव्यं च तत्रापि चकार सुमनोहरम् ॥ ध्रुवस्तु काले कस्मिंश्चिद्गतो रण्ये मृगाय च ॥ १९ ॥ अध्वरं कर्तुमारब्धो
मृगमेधं महेश्वरि ॥ वने संगच्छतस्तस्य ददर्श सर उत्तमम् ॥ २० ॥ हंसकारंडवाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितम् ॥ पद्मकह्लारकुमुदैः शोभमानं
समंततः ॥ २१ ॥ रम्ये सरोवरे तस्मिन्नाना शाड्वलसंवृते ॥ उपस्पृश्य जलं तत्र स्थितःश्रान्ताश्ववाहनः ॥ २२ ॥ ददर्श वनशोभां स
नानावृक्षैः समन्वितम् ॥ पश्यतस्तस्य राजर्षेर्ध्रुवस्याग्रे समाययौ ॥ २३ ॥ जराजर्जरदेहांहिवलिसंवृतविग्रहाम् ॥ जीर्णवस्त्रशतैश्छ
न्नां कांचिन्नारीं ददर्श सः ॥ २४ ॥ साप्यायया समीपं तु ध्रुवस्यवृद्धनायिका ॥ रूपयौवनसंपन्नं दृष्ट्वोवाच महेश्वरि ॥ २५ ॥ वृद्धो

वाच ॥ कोसि त्वमतिसौंदर्य्य किमर्थमागतो वनम् ॥ तव रूपमहं दृष्ट्वा काममोहवशं गता ॥ २६ ॥ त्वत्समो यदि मे भर्त्ता भ

विता नरसत्तम ॥ तदैव कृतकृत्यास्मि इत्यासीन्मतिरेव मे ॥ २७ ॥ स त्वं पुरुषशार्दूल दृष्टोसि साम्प्रतं मया ॥ याचंतीं नित
रां देव वरयस्व स्मरातुराम् ॥ २८ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा विस्मयाविष्टमानसः ॥ चिंतयामास मनसि ध्रुव औत्ता
नपादिकः ॥ २९ ॥ विहस्य वदनं दृष्ट्वा वल्याक्रांतं गतद्युति ॥ उवाच मधुरं वृद्धां विस्मयाकुलचेतनः ॥ ३० ॥ ध्रुव उवाच ॥
दृष्टा का योग्यता भद्रे मम च स्वस्य च त्वया ॥ क्क च मे वयसो भावः क्क च ते रूपमीदृशम् ॥ ३१ ॥ जराजर्जरदेहा त्वं
क्क च मे यौवनं वयः ॥ क्क च मे सौरभं देहं मलदिग्धकलेवरम् ॥ ३२ ॥ अहो हो परमाश्चर्यं लोकेस्मिन्दृश्यते न नु ॥ मतीनां
चित्रता चैव गुणागुणविवेकिता ॥ ३३ ॥ नागुणी गुणिनं वेत्ति विरूपो रूपशालिनम् ॥ पापो वै धर्मकर्माणं स्वमेव हि प्रशंसति॥
॥ ३४ ॥ वृद्धोवाच ॥ मत्तस्तव महाबाहो कथमाधिक्यमस्ति ते ॥ यत्त्वं वदसि वयसो भावश्च मामकं वपुः ॥ ३५ ॥ युष्मदस्मदो
रूपं हि तस्यार्थः कोविदश्च कः ॥ कोहं कस्त्वामिति प्रज्ञा वर्त्तते सा मृषार्थिका ॥ ३६ ॥ पंचभूतात्मिकेनासौ देहेन परिवेष्टितः ॥
नायं वेत्ति परं भावं सप्तभिः संयुतो यदा ॥ ३७ ॥ तव यत्सुंदरं रूपं मामकं न च विद्यते ॥ मामकं वार्द्धकं रूपं तवैव विद्यते
कुतः ॥ ३८ ॥ आत्मा सर्वगतो राजन् रूपादिगुणवर्जितः ॥ न वैकवार्षिको देव न वा द्वादशवार्षिकः ॥ ३९ ॥ न बालो न युवा
वृद्धो न रूपादिविगर्हितः ॥ अरूपिणो भगवतो रूपादीनां च कल्पना ॥ ४० ॥ तथा वयोविहीनस्य कुतो वृद्धादिकं
वयः ॥ निर्लेपस्य परस्रुदः कुतो दुःखादिकल्पना ॥ ४१ ॥ इदं दुःखादिकं यत्तु राजन् तद्देहदोषजम् ॥ एको जीर्णगृहे देही ह्येको
नव्यगृहे यथा ॥ ४२ ॥ किं वै जीर्णगृहस्थस्य मानः किं परिहीयते ॥ इदं देहा किं सर्वं नवादिव्यवहारवत् ॥ ४३ ॥ तव चेत्सुंदरं
रूपं स्थिरं स्यात्तत्तथा भवेत् ॥ मामके चेन्महाभाग विरूपित्वं तदा भवेत् ॥ ४४ ॥ मदीयस्य शरीरस्य तावकस्य तथैव च ॥ का
वा विशेषता राजन् दृश्यते स्मर्यतेथवा ॥ ४५ ॥ तृष्णादिकं तु यत्सर्वं तन्ममापि तवापि हि ॥ तस्माद्राजन्न कर्त्तव्यमहंमानादिकं ॥ ४ ॥
खलु ॥ ४६ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति श्रुत्वा निगदितं वचो वै परमार्थवत् ॥ आश्चर्यं परमं मत्वा जगाद मधुराक्षरम् ॥ ४७ ॥

ध्रुव उवाच ॥ सत्यंब्रूहि मयेदानीं का वा त्वं परमार्थकम् ॥ कथयामास यत्सर्वं परं कौतूहलं हि मे ॥ ४८ ॥ वार्द्धकं रूपमास्थाय
आगता त्वं ममांतिके ॥ त्वया त्वनुग्रहीतोऽस्मि यया मे कथितं शुभम् ॥ ४९ ॥ वृद्धोवाच ॥ मयोक्तं यत्तु किंचिद्वै ज्ञातं च परमा
र्थकम् ॥ संतुष्टास्मि ततस्तुभ्यं वदामि स्वविचेष्टितम् ॥ ५० ॥ अहं राजन् जरा नाम्नी देव्यस्मि नरपुंगव ॥ आगता तव सामीप्यं
द्रष्टुं तव विचेष्टितम् ॥ ५१ ॥ सृष्टाः प्रजास्त्वया राजन्भुक्तं राज्यसुखं शुभम् ॥ किमिच्छसे त्वं यत्नेन मृगयासक्तमानसः
॥ ५२ ॥ बाल्यं पूर्वं यौवनं तु वार्द्धक्यं तु ततः स्मृतम् ॥ तवाक्रमणकर्त्री च जराहं नृपसत्तम ॥ ५३ ॥ कस्यापि नो महाराज रूपं मे
दर्शनं गतम् ॥ भविष्यकार्यं जनये ध्रुव औत्तानपादिक ॥ ५४ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इतिश्रुत्वा वचस्तस्या जरायाः प्रियवादिनि ॥ वस्त्रा
दिकं तु यत्सर्वं दत्त्वा च तपसे ययौ ॥ ५५ ॥ हिमवद्दक्षिणे पार्श्वे नानामुनिगणान्विते ॥ पिंडारके महातीर्थे तपश्चक्रे ध्रुवस्ततः ॥
॥ ५६ ॥ पर्णाहारस्तु चक्रेसौ तपश्चर्यां सहस्रकम् ॥ ततो वर्षसहस्रेण निराहारो जितेंद्रियः ॥ ५७ ॥ ततो वर्षसहस्रेण पादेनैकेन
तस्थिवान् ॥ ध्रुवस्य तपसा व्याप्तं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ५८ ॥ विव्यथुः सर्वभूतानां मनांसि सुरपूजिते ॥ देवाः सर्वे महाभागे
विमानैः शतकोटिभिः ॥ ५९ ॥ आगताः शतशो द्रष्टुं ध्रुवं वै तपसि स्थितम् ॥ तं दृष्ट्वा सहसा सर्वे देवा दैत्याः सवासवाः ॥ ६० ॥
स्थातुं न शक्नुवंतस्ते तेजसा परितापिताः ॥ किंवा साविच्छते राजा तपसा तेन निश्चयम् ॥ ६१ ॥ ब्रह्मापि प्रययौ तत्र ध्रुवं द्रष्टुं महाम
तिम् ॥ उवाच मधुरं वाक्यं संतुष्टस्तपसा ततः ॥ ६२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ वरं वरय भद्रं ते यत्कृते तत्कृतं तपः ॥ नह्यस्ति दुर्लभं किंचित्तपस
स्ते किल ध्रुव ॥ ६३ ॥ आधिपत्यं त्रिलोकस्य प्राप्स्यसे त्वं नृपोत्तम ॥ ईदृशं तु तपो राजन्न कृतं केन चित्पुरा ॥ ६४ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ निशम्य वचनं तस्य ब्रह्मणः परमात्मनः ॥ शनैरुन्मील्य नयने ददर्श परमेष्ठिनम् ॥ ६५ ॥ उवाच वचनं शीघ्रं प्रांजलिः
पुरतः स्थितम् ॥ भक्त्या परमया युक्तो जयेति च पुनः पुनः ॥ ६६ ॥ ध्रुव उवाच ॥ जय जय करुणानिधे भगवन् सर्वलोककर्त्तः

परमेष्ठिन् ॥ जय कमलाजने सुरेश सुरासुरपूजितपादपद्म ॥ ६७ ॥ जय सुरनरकारणकारण जय सरस्वती वरनायक प्रभो ॥ जय

सकलजनेश सुरेश जय मकरंदजय सर्वजनस्यपरमानंद ॥ ६८ ॥ जय तपोनिधिकंदर्पसुंदराशुभनाशकनायकजय सुरेश ॥ जय ऋक्षपते विपतेजयनंदनपादपपुष्पमकरंद ॥ ६९ ॥ प्रभो ब्रह्मन् किमर्थं मां पुनः संसारबंधने ॥ नियोजयसि दुःखानां सागरे पारदुर्गमे ॥ ७० ॥ वराहोऽहं यदि विभो संतुष्टोसि यदि प्रभो ॥ दीयतां दुर्लभं स्थानं पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥ ७१ ॥ कस्यापि प्राणिनो यत्र पीडा न स्यान्मया खलु ॥ धन्योस्मि कृतकृत्योस्मि दर्शनाद्देवनायक ॥ ७२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ धन्योसि कृतकृत्योसि स्वेन वै तपसा किल ॥ सप्तर्षिस्थानतश्चोर्ध्वं महास्थानं ददामि ते ॥ ७३ ॥ देवाः सुराः सगंधर्वाः सनक्षत्रास्सराशयः ॥ प्रदक्षिणं करिष्यंति त्वां चैव मुनिनायक ॥ ७४ ॥ आगच्छगच्छ भगवन् त्रैलोक्यस्थान दुर्लभम् ॥ कल्पांतेपि च्युतिर्यस्माज्जायते न विशांपते ॥ ७५ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इत्येवं तं समारोप्य विमाने हंससंयुते ॥ सम्यक्स्थाप्य ध्रुवं तत्र ययौ ब्रह्मा चतुर्मुखः ॥ ७६ ॥ अहो भाग्यमहो भाग्यमहोवीतमहोश्रुतम् ॥ अहो तपः परं चैव यस्येयं गतिरीदृशी ॥ ७७ ॥ ज्योतिश्चक्रं महाभागे सनक्षत्रग्रहादिकम् ॥ करोत्यहर्निशं चैव प्रादक्षिण्यक्रमं प्रिये ॥ ७८ ॥ इति ते कथितं देवि ध्रुवस्य चरितं शुभम् ॥ यस्य वै श्रवणान्मर्त्योऽखिलपापैः प्रमुच्यते ॥ ७९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे ईश्वरपार्वतीसंवादे ध्रुवचरित्रं नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ध्रुवस्य संततिं देव कथयस्व ममाग्रतः ॥ सृष्टेर्भव्यस्य चोत्पत्तिं कृपया परया श्रुतः ॥ १ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु देवि वरारोहे यत्पृष्टोहं त्वया शिवे ॥ यस्य श्रवणमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २ ॥ सृष्टिर्वै पंच पुत्रान्वै सुच्छायायां महायशाः ॥ रिपू रिपुंजयश्चैव क्षिप्रो वृकल एव च ॥ ३ ॥ वृकतेजास्तथा ख्यातः सृष्टिपुत्राः समीरिताः ॥ बृहती चाक्षुषं पुत्रं रिपोः सर्वोत्तमं मनुम् ॥ ४ ॥ जनयामास सुश्रोणि सुश्रोणी प्रियवादिनी ॥ अजीजनत्पुष्करिण्यामनरण्यंतु चाक्षुषः ॥ ५ ॥ अनरण्यो महाभागेनड्वलायां प्रजापतिः ॥ दश पुत्रान्महाभागानङ्गाद्यान्विश्रुतेजसः ॥ ६ ॥ अंगस्तु वेनमेकं तु सुनीथाजनयत्सुतम् ॥ अपचारेण वेनस्य मुनीनां कोपतो भृशम् ॥ ७ ॥ अनौरसी प्रजासृष्टिर्जाता वेनस्य राजते ॥ प्रजार्थमृषयः सर्वे करं वै दक्षिणं तदा ॥ ८ ॥ ममंथुर्मिलिताः शाश्वतत्वरूपा महेश्वरि ॥ मथिते तु करे तस्य

संबभूव महाकृतिः ॥ ९ ॥ तं दृष्ट्वा मुनयः सर्वे मुदिता ब्रह्मवादिनः ॥ एक एव महाबाहुः प्रजासर्गं करिष्यति ॥ १० ॥ प्राप्स्यते च
यशः श्रेष्ठं त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ इत्युक्तवंतो मुनयः प्रशशंसुर्मुदान्विताः ॥ ११ ॥ स धन्वी कवची जातस्तेजसा द्योतय
न्दिशः ॥ पृथुः पृथुयशस्त्वात्तु बभूव नृपसत्तमः ॥ १२ ॥ राजसूयाभिषिक्तानां राज्ञामाद्यो जनेश्वरः ॥ तेनेयं पृथुना देवि दुग्धा गौर्वृत्तये
नृणाम् ॥ १३ ॥ सस्याय सर्वजंतूनां पालनाय महाद्युतिः ॥ ततो देवैर्मुनिगणैः पितृभिर्यक्षदानवैः ॥ १४ ॥ गंधर्वैः साप्सरोभिश्च सर्वैः
पुण्यजनैस्तथा ॥ वीरुद्भिः पर्वतैश्चैव दोहिता सावसुंधरा ॥ १५ ॥ ददौ क्षीरं महादेवी तेन प्राणानधारयत् ॥ धर्मज्ञौ तु पृथोः पुत्रौ
जज्ञाते पुरुषर्षभौ ॥ १६ ॥ शिखंडी च हरिर्धामा प्रजापालौ महाद्युती ॥ षडाग्नेयीहविर्धानात्प्राचीनबर्हिरादिकान् ॥ १७ ॥ षट् पुत्राणां
महाभागे तेषां श्रेष्ठतरो विभुः ॥ प्राचीनबर्हिरभवत् प्रजापतिरकल्मषः ॥ १८ ॥ समुद्रद्वीपसहितां पालयामास सर्वतः ॥ कृतदारो
महातेजा यशोव्याप्तदिगंतरः ॥ १९ ॥ प्राचीनबर्हिषो देवि सवर्णा तस्य चांगना ॥ दश प्रचेतसो नाम जनयामास पुत्रकान् ॥ २० ॥
सर्वे शास्त्रार्थतत्त्वज्ञा धनुर्वेदविशारदाः ॥ त एकधर्माचरणास्तपस्तेपुर्महत्तरम् ॥ २१ ॥ दशवर्षसहस्राणि समुद्रस्य जले स्थिताः ॥
तत्र तेषु प्रचेतस्सु बभूवाथ प्रजाक्षयः ॥ २२ ॥ वर्द्धंत एव वृक्षास्तु अकुर्वंत प्रजाक्षयम् ॥ नाशकन्वायवो वातुं नभस्तैः संवृतं तथा ॥
॥ २३ ॥ वर्षाणामयुतं देवि न शेकुश्चेष्टितुं प्रजाः ॥ इति श्रुत्वा महात्मानस्तपसा दग्धकिल्बिषाः ॥ २४ ॥ मुखेभ्यः ससृजुर्वायुं वह्निं
चंद्रं महेश्वरि ॥ उन्मूलनं वायुरग्रे कृत्वा वृक्षांस्तु सर्वतः ॥ २५ ॥ ततोऽग्निर्दाहयामास चटिच्चटिति सर्वतः ॥ द्रुमक्षये ततो जाते शेषा वै
शाखिनोऽब्रुवन् ॥ २६ ॥ चंद्रं चैव स्वराजानं रक्षरक्षेति. चासकृत् ॥ उपगम्य शनैः सोम उवाच च प्रजापतीन् ॥ २७ ॥ शृणुध्वं
वचनं चेदं सर्वे प्राचीनबर्हिषः ॥ कोपं त्यजत वृक्षेभ्यः शेषेभ्यः पुरुषर्षभाः ॥ २८ ॥ कन्यामेते प्रयच्छंति शाम्येतामग्निमारुतौ ॥ कन्या
रत्नमिदं तात वृक्षाणां परमाद्भुतम् ॥ २९ ॥ भविष्यं जानता गर्भे वृत्तान्तत्वं प्रचेतसः ॥ मारिषेति समाख्याता रूपेणाप्रतिमा भुवि ॥
॥ ३० ॥ सर्वेषां भो महाभागा भार्यास्तु वरवर्णिनी ॥ युष्माकं तेजसोऽर्द्धेन मम चार्द्धेन मानदाः ॥ ३१ ॥ अस्यामेवोत्पत्स्यते वै

दक्षोनाम प्रजापतिः ॥ अग्नितेजाः स एवायं प्रजाः संवर्द्धयिष्यति ॥ ३२ ॥ सोमस्य च वचः श्रुत्वा जगृहुस्ते ततः सुताम् ॥ मारिषां नामतो देवि सर्ववंशविवर्द्धिनीम् ॥ ३३ ॥ कोपं संगृह्य वृक्षेभ्यो वायुं वह्निं निवार्य्यच ॥ दशभ्यस्तु प्रचेतोभ्योगर्भं प्राप च मारिषा ॥ ३४ ॥ ततस्तु दशमे मासि दक्षं प्रासूतवै सुतम् ॥ दक्षोपि स महातेजाः सोमस्यांशेन पार्वति ॥ ३५ ॥ पुत्रानुत्पादयामास सर्वं वंशविवर्द्धनान् ॥ स्थावरांश्च चरांश्चैव द्विपदांश्च चतुष्पदः ॥ ३६ ॥ पूर्वं वै मानसान्पूर्वं पश्चादसृजत स्त्रियः ॥ ततो ददौ तु धर्माय दश कन्याः सुदर्शनाः ॥ ३७ ॥ कश्यपाय तथा कन्यास्त्रयोदश महाप्रभुः ॥ सोमाय च ददौ कन्याः सप्तविंशतिरेव च ॥ ३८ ॥ अश्विन्याद्या महाभागे ताभ्यो जातास्ततःप्रजाः ॥ देवा नागास्तथा गावो दैत्यदानवकिन्नराः ॥ ३९ ॥ गंधर्वाप्सरसश्चैव जातास्ताभ्यो महेश्वरि ॥ तत एव समा जाताः प्रजा मैथुनसंभवाः ॥ ४० ॥ पूर्वं वै मानसादेव स्मरणाद्दर्शनादपि ॥ इति ते कथितो देवि प्रजासर्गो मया प्रिये ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते स्मरणादपि ॥ ४१ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखंडे प्रजासर्गो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ ॥ त्वत्त एव महादेव देवोत्पत्तिर्मया श्रुता ॥ ब्रह्मणो दक्षिणांगुष्ठाद्वामांगुष्ठात्स्त्रियस्तथा ॥ १ ॥ यदुक्ता मारिषानाम वार्क्षी सोमस्य तेजसा ॥ तस्यां दक्षो महातेजाश्चंद्रश्च सुरतां गतः ॥ २ ॥ एतन्मे संशयं छिंधि यदि भक्तेषु ते दया ॥ त्वमेव सर्वलोकानां सर्वज्ञोसि महेश्वर ॥ ३ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि यत्पृष्टोहं त्वया शिवे ॥ बह्वयश्च सृष्टयो नष्टा ब्रह्मणश्च तथैव च ॥ ४ ॥ उत्पत्तिः प्रलयश्चैव नियतं दिनरात्रिवत् ॥ दक्षादयो नृपा जाताः कालेकाले सदा प्रिये ॥ ५ ॥ कदाचिद्ब्रह्मणोंगुष्ठान्मारिषायास्तथैव च ॥ मत्तश्चैव कदाचित्तु मनसो ब्रह्मणस्तथा ॥ ६ ॥ ज्यैष्ठ्यं कानिष्ठ्यकं देवि मनुष्याणां महेश्वरि ॥ ये मायामोहसंच्छन्ना न जानंति परात्परम् ॥ ७ ॥ आत्मा एकः सर्वव्यापी नित्योव्यक्तो निरंजनः ॥ यदा प्रकृतिसंयुक्तो भूतानि स्रष्टुमिच्छति ॥ ८ ॥ येन केनाप्युपायेन सृजते सचराचरम् ॥ तप एव महाभागे सर्वेभ्यो बलवत्तरम् ॥ ९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

श्रीपार्वत्युवाच ॥ ॥ देवानां दानवानां च दैत्यानां यक्षरक्षसाम् ॥ उत्पत्तिं विस्तरेणैव कथयस्व मम प्रभो ॥ १ ॥ ईश्वर उवाच ॥

दक्षो नाम प्रजानाथश्चिकीर्षुर्विविधाः प्रजाः ॥ अजीजनत् सहस्रं वै पुत्राणां सृष्टिकर्मणि ॥ २ ॥ तानागत्य महातेजा नारदो भगवा
नृषिः ॥ उवाच वचनं चेदं विहस्यच पुनः पुनः ॥ ३ ॥ नारद उवाच ॥ शृणुध्वं वचनं सर्वे दाक्षेयाः सृष्टिकर्मणि ॥ यूयं नियुक्ता दक्षेण
कथं कुरुत बालिशाः ॥ ४ ॥ जानीध्वं पृथिव्या अंतं कुरुध्वं सृष्टिकर्म च ॥ विनाज्ञानं प्रमाणस्य प्रजासर्गो न जायते ॥ ५ ॥
ईश्वर उवाच ॥ इत्याज्ञप्तं नारदेन श्रुत्वा ते दक्षपुत्रकाः ॥ गता द्रष्टुं प्रमाणं वै पृथिव्या जगदीश्वरि ॥ ६ ॥ अद्यापि न निवर्त्तंते समुद्रेभ्य
इवापगाः ॥ अथ पुत्रेषु नष्टेषु दक्षः प्राचेतसो मुनिः ॥ ७ ॥ पुनर्दशशतं चैव पुत्रांश्चैवासृजत्प्रभुः ॥ पुनर्वै नारदेनोक्ता गता वै सर्वतो
दिशम् ॥ ८ ॥ पुनस्तेष्वपि नष्टेषु दक्षः क्रुद्धोऽब्रवीद्वचः ॥ नारदं पुत्रहंतारं गर्भवासं व्रजेति च ॥ ९ ॥ पुनर्दक्षो महातेजाः कन्या वै षष्टि
संख्यकाः ॥ ताः कन्याः कतिचिद्देवि कश्यपो नाम वै मुनिः ॥ १० ॥ धर्माय दत्ता सोमाय चतस्रोऽरिष्टनेमिने ॥ चतस्रोभृगुपुत्राय द्वे वै
चांगिरसे तथा ॥ ११ ॥ द्वे कृशाश्वाय मुनये नामानि च तथा शृणु ॥ दितिश्च अदितिश्चैव कद्रुश्च विनता तथा ॥ १२ ॥ सुरभिः सुरसारिष्टा
दनुः क्रोधवशा इरा ॥ मुनिर्वंशा विश्वनाम तास्वपत्यानि मे शृणु ॥ १३ ॥ दितिर्वै जनयामास पुत्रानमिततेजसः ॥ शक्रो विष्णुश्च जज्ञाते
शृण्वदित्यास्तथैव च ॥ १४ ॥ धातार्यमा च त्वष्टा च पूषा वै वरुणस्तथा ॥ विवस्वान् सविता मित्रो भगोंशश्च महाबलः ॥ १५ ॥ रविश्च
द्वादशादित्याः कथिताश्चाक्षुषोंतरे ॥ दित्याः पुत्रद्वयं जज्ञे कश्यपादिति नः श्रुतम् ॥ हिरण्यकशिपुश्चैव हिरण्याक्षश्च पार्वति ॥ १६ ॥ सिं
हिकाचाभवत् कन्या ददौ तां विप्रचित्तये ॥ तस्याः पुत्रास्तदाजाताः सैंहिकेया महाबलाः ॥ १७ ॥ संख्यया दशसाहस्रं विप्रचित्तेर्महा
बलात् ॥ हिरण्यकशिपोः पुत्राश्चत्वारोमितविक्रमाः ॥ १८ ॥ अनुह्लादश्च प्रह्लादो ह्लादः संह्लाद एव च ॥ अनुह्लादस्य पुत्रास्तु महानासो
भयानकाः ॥ १९ ॥ कौलश्चैव महाशब्दो बभूवुरमितौजसः ॥ विरोचनस्तु प्राह्लादिर्विरोचनसुतो बलिः ॥ २० ॥ बाणाद्यं वै पुत्रशतं
बलेरासीन् महात्मनः ॥ हिरण्याक्षसुताः पंच महात्मानो महाबलाः ॥ २१ ॥ झर्झरः शकुनिश्चैव शंकुशीर्षो महानदः ॥ विक्रांतः काल

नाभश्च धनुर्वेदविशारदाः ॥ २२ ॥ कद्र्वाः पुत्रान् महाभागे निबोध मम सांप्रतम् ॥ अनंता वासुकिश्चैव एलापुत्रो धनंजयः ॥ २३ ॥

दक्षोनाम प्रजापतिः ॥ अग्नितेजाः स एवायं प्रजाः संवर्द्धयिष्यति ॥ ३२ ॥ सोमस्य च वचः श्रुत्वा जगृहुस्ते ततः सुताम् ॥ मारिषां
नामतो देवि सर्ववंशविवर्द्धिनीम् ॥ ३३ ॥ कोपं संगृह्य वृक्षेभ्यो वायुं वह्निं निवार्य्यच ॥ दशभ्यस्तु प्रचेतोभ्योगर्भं प्राप च मारिषा ॥
॥ ३४ ॥ ततस्तु दशमे मासि दक्षं प्रासूतवै सुतम् ॥ दक्षोपि स महातेजाः सोमस्यांशेन पार्वति ॥ ३५ ॥ पुत्रानुत्पादयामास सर्वं
वंशविवर्द्धनान् ॥ स्थावरांश्च चरांश्चैव द्विपदांश्च चतुष्पदः ॥ ३६ ॥ पूर्वं वै मानसान्पूर्वं पश्चादसृजत स्त्रियः ॥ ततो ददौ तु धर्माय
दश कन्याः सुदर्शनाः ॥ ३७ ॥ कश्यपाय तथा कन्यास्त्रयोदश महाप्रभुः ॥ सोमाय च ददौ कन्याः सप्तविंशतिरेव च ॥ ३८ ॥ अ
श्विन्याद्या महाभागे ताभ्यो जातास्ततःप्रजाः ॥ देवा नागास्तथा गावो दैत्यदानवकिन्नराः ॥ ३९ ॥ गंधर्वाप्सरसश्चैव जातास्ताभ्यो
महेश्वरि ॥ तत एव समा जाताः प्रजा मैथुनसंभवाः ॥ ४० ॥ पूर्वं वै मानसादेव स्मरणाद्दर्शनादपि ॥ इति ते कथितो देवि प्रजासर्गो
मया प्रिये ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते स्मरणादपि ॥ ४१ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखंडे प्रजासर्गो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥
॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ ॥ त्वत्त एव महादेव देवोत्पत्तिर्मया श्रुता ॥ ब्रह्मणो दक्षिणांगुष्ठाद्वामांगुष्ठात्स्त्रियस्तथा ॥ १ ॥ यदुक्ता मारिषानाम
वार्क्षी सोमस्य तेजसा ॥ तस्यां दक्षो महातेजाश्चंद्रश्च सुरतां गतः ॥ २ ॥ एतन्मे संशयं छिंधि यदि भक्तेषु ते दया ॥ त्वमेव सर्वं
लोकानां सर्वज्ञोसि महेश्वर ॥ ३ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि यत्पृष्टोहं त्वया शिवे ॥ बह्वयश्च सृष्टयो नष्टा ब्रह्मणश्च तथैव
च ॥ ४ ॥ उत्पत्तिः प्रलयश्चैव नियतं दिनरात्रिवत् ॥ दक्षादयो नृपा जाताः कालेकाले सदा प्रिये ॥ ५ ॥ कदाचिद्ब्रह्मणोंगुष्ठान्मारि
षायास्तथैव च ॥ मत्तश्चैव कदाचित्तु मनसो ब्रह्मणस्तथा ॥ ६ ॥ ज्यैष्ठ्यं कानिष्ठ्यकं देवि मनुष्याणां महेश्वरि ॥ ये मायामोहसंच्छन्ना
न जानंति परात्परम् ॥ ७ ॥ आत्मा एकः सर्वव्यापी नित्योव्यक्तो निरंजनः ॥ यदा प्रकृतिसंयुक्तो भूतानि स्रष्टुमिच्छति ॥ ८ ॥ येन
केनाप्युपायेन सृजते सचराचरम् ॥ तप एव महाभागे सर्वेभ्यो बलवत्तरम् ॥ ९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥
श्रीपार्वत्युवाच ॥ ॥ देवानां दानवानां च दैत्यानां यक्षरक्षसाम् ॥ उत्पत्तिं विस्तरेणैव कथयस्व मम प्रभो ॥ १ ॥ ईश्वर उवाच ॥

दक्षो नाम प्रजानाथश्चिकीर्षुर्विविधाः प्रजाः ॥ अजीजनत् सहस्रं वै पुत्राणां सृष्टिकर्मणि ॥ २ ॥ तानागत्य महातेजा नारदो भगवा
नृषिः ॥ उवाच वचनं चेदं विहस्यच पुनः पुनः ॥ ३ ॥ नारद उवाच ॥ शृणुध्वं वचनं सर्वे दाक्षेयाः सृष्टिकर्मणि ॥ यूयं नियुक्ता दक्षेण
कथं कुरुत बालिशाः ॥ ४ ॥ जानीध्वं पृथिव्या अंतं कुरुध्वं सृष्टिकर्म च ॥ विनाज्ञानं प्रमाणस्य प्रजासर्गो न जायते ॥ ५ ॥
ईश्वर उवाच ॥ इत्याज्ञप्तं नारदेन श्रुत्वा ते दक्षपुत्रकाः ॥ गता द्रष्टुं प्रमाणं वै पृथिव्या जगदीश्वरि ॥ ६ ॥ अद्यापि न निवर्तंते समुद्रेभ्य
इवापगाः ॥ अथ पुत्रेषु नष्टेषु दक्षः प्राचेतसो मुनिः ॥ ७ ॥ पुनर्दशशतं चैव पुत्रांश्चैवासृजत्प्रभुः ॥ पुनर्वै नारदेनोक्ता गता वै सर्वतो
दिशम् ॥ ८ ॥ पुनस्तेष्वपि नष्टेषु दक्षः क्रुद्धोऽब्रवीद्वचः ॥ नारदं पुत्रहंतारं गर्भवासं व्रजेति च ॥ ९ ॥ पुनर्दक्षो महातेजाः कन्या वै षष्टि
संख्यकाः ॥ ताः कन्याः कतिचिद्देवि कश्यपो नाम वै मुनिः ॥ १० ॥ धर्माय दत्ता सोमाय चतस्रोऽरिष्टनेमिने ॥ चतस्रोभृगुपुत्राय द्वे वै
चांगिरसे तथा ॥ ११ ॥ द्वे कृशाश्वाय मुनये नामानि च तथा शृणु ॥ दितिश्च अदितिश्चैव कद्रुश्च विनता तथा ॥ १२ ॥ सुरभिः सुरसारिष्टा
दनुः क्रोधवशा इरा ॥ मुनिर्वंशा विश्वनाम तास्वपत्यानि मे शृणु ॥ १३ ॥ दितिर्वैजनयामास पुत्रानमिततेजसः ॥ शक्रो विष्णुश्च जज्ञाते
शृण्वदित्यास्तथैव च ॥ १४ ॥ धातार्यमा च त्वष्टा च पूषा वै वरुणस्तथा ॥ विवस्वान् सविता मित्रो भगोंशश्च महाबलः ॥ १५ ॥ रविश्च
द्वादशादित्याः कथिताश्चाक्षुषोंतरे ॥ दित्याः पुत्रद्वयं जज्ञे कश्यपादिति नः श्रुतम् ॥ हिरण्यकशिपुश्चैव हिरण्याक्षश्च पार्वति ॥ १६ ॥ सिं
हिकाचाभवत् कन्या ददौ तां विप्रचित्तये ॥ तस्याः पुत्रास्तदाजाताः सैंहिकेया महाबलाः ॥ १७ ॥ संख्यया दशसाहस्रं विप्रचित्तेर्महा
बलात् ॥ हिरण्यकशिपोः पुत्राश्चत्वारोमितविक्रमाः ॥ १८ ॥ अनुह्लादश्च प्रह्लादो ह्लादः संह्लाद एव च ॥ अनुह्लादस्य पुत्रास्तु महानासो
भयानकाः ॥ १९ ॥ कौलश्चैव महाशब्दो बभूवुरमितौजसः ॥ विरोचनस्तु प्राह्लादिर्विरोचनसुतो बलिः ॥ २० ॥ बाणाद्यं वै पुत्रशतं
बलेरासीन् महात्मनः ॥ हिरण्याक्षसुताः पंच महात्मानो महाबलाः ॥ २१ ॥ झर्झरः शकुनिश्चैव शंकुशीर्षो महानदः ॥ विक्रांतः काल

नाभश्च धनुर्वेदविशारदाः ॥ २२ ॥ कद्रोःपुत्रान् महाभागे निबोध मम सांप्रतम् ॥ अनंता वासुकिश्चैव एलापुत्रो धनंजयः ॥ २३ ॥

काद्रवेया महात्मान इत्याद्याः कद्रुपुत्रकाः ॥ विनता गरुडं चैव ह्यरुणं च महाबलम् ॥ २४ ॥ द्वौ पुत्रौ जनयामास तयोर्वै पुत्रसंततिः ॥
सुरैरेकादशप्रोक्ता रुद्रा जातास्तु कश्यपात् ॥ २५ ॥ हरश्च बहुरूपश्च कपर्दी त्र्यंबकस्तथा ॥ वृषाकपिश्च शंभुश्च मृगव्याधो पराजितः ॥
॥ २६ ॥ कलापीरैवतःसर्पौ रुद्रा एकादश स्मृताः ॥ सुरसायास्तु सर्पास्तु जातास्तेहिविषोल्बणाः ॥ २७ ॥ दनोस्तु दानवाः प्रोक्ताः
शृणु श्रेष्ठान् महाबलान् ॥ विप्रचित्तिर्द्विमूर्द्धा च शंकुकर्णो गवेथिकः ॥ २८ ॥ अयोमुखः शंबरश्च कपिलो वामनस्तथा ॥ स्वर्भानु
र्वज्रनाभश्च शरभः शैलभादिकाः ॥ २९ ॥ दानवास्तु समाख्याता महाबलपराक्रमाः ॥ तेषां वै पुत्रपौत्राणां संख्यां कर्तुं न विद्यते ॥
॥ ३० ॥ स्वर्भानोस्तु प्रभाकन्या पुलोम्नस्तु शची मता ॥ पौलोमाः कालकेयाश्च हिरण्यकशिपो पुरेः ॥ ३१ ॥ संख्यया दशसाहस्रं
सहस्रं च प्रकीर्त्तितम् ॥ मुनेस्तु मुनयः ख्याता अरिष्टातश्चराचराः ॥ ३२ ॥ एतासामेव सर्वेहि जगदेतच्चराचरम् ॥ किन्नरायक्षरक्षांसि
ताभ्यो जाता महाबलाः ॥ ३३ ॥ वृक्षाश्च पर्वताश्चैव पक्षिणश्च चतुष्पदाः ॥ इति ते कथितं देवि दैत्यदानवरक्षसाम् ॥ पठतां शृण्वतां
चैव स्वर्गस्य फलदायकम् ॥ ३४ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ देवदेव महादेव
सर्वशास्त्रार्थपारग ॥ मन्वंतराणि सर्वाणि कथय त्वं मम प्रभो ॥ १ ॥ देवांश्च मुनिवर्यांश्च देवेंद्रांश्च तथैव च ॥ स्वायंभुवमनोर्देव सर्वं
कथय सुव्रत ॥ २ ॥ ईश्वरउवाच ॥ कथयामि महेशानि मनूनां गणनां प्रिये ॥ स्वायंभुवमनुः पूर्वं स्वारोचिषमनुस्तथा ॥ ३ ॥ औत्त
मिस्तामसश्चैव रैवतश्चाक्षुषस्तथा ॥ वैवस्वतमनुर्देवि सांप्रतं सप्तमो ह्ययम् ॥ ४ ॥ सावर्णिर्दक्षसावर्णिः सूर्यसावर्णि रेवच ॥ मेरुसावर्णि
श्वतथा भौत्यो गैव्यस्तथैव च ॥ ५ ॥ रौच्यश्च हि महाभागे कथिता मनवोमया ॥ आदिमन्वन्तरे देवि सप्तर्षीन् शृणु मे प्रिये ॥ ६ ॥
मरीचिरत्रिरंगिराः पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ॥ वसिष्ठश्च महातेजा एते सप्तर्षयस्तथा ॥ ७ ॥ ते वै सप्तर्षयो नित्यमुत्तरस्यां दिशि स्थिताः ॥
याम्या देवास्तथा नाम्ना ख्याताः स्वायंभुवेंतरे ॥ ८ ॥ अग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च वसुर्मेधातिथिस्तथा ॥ मेधा हव्यश्च ज्योतिष्मान् द्युतिमान् ॥ ७ ॥
सवनस्तथा ॥ ९ ॥ पुत्रश्चैव तथा ख्यातो दशपुत्रा महाबलाः ॥ मनोः स्वायंभुवस्यैते कथितास्तव शैलजे ॥ १० ॥ तेषामेव हि

वंशेन त्रैलोक्यं पूरितं तथा ॥ इति ते प्रथमं देवि मन्वंतरमुदाहृतम् ॥ ११ ॥ स्वारोचिषं द्वितीयं तु शृणु सांप्रतमुच्यते ॥ और्वो वसि
ष्ठपुत्रश्च काश्यपः सांब एव च ॥ १२ ॥ दत्तो बृहस्पतिश्चैव प्राणो निश्च्यवनस्तथा ॥ एते सप्तर्षयःप्रोक्ता मयास्वारोचिषेंतरे ॥ १३ ॥ देवा
ख्यातास्तथा देवितुषिता नाम सुव्रताः ॥ हविघ्रः सुकृतिर्भूतिर्नमस्यः प्रथितो नभः ॥ १४ ॥ आपो मूर्त्तिरपः सूर्यः स्वारोचिषसुताः
स्मृताः ॥ तैरेव प्रथिता भूमिः सप्तद्वीपा सपर्वता ॥ १५ ॥ मन्वंतरं तृतीयं तु वक्ष्यामि तन्निबोध च ॥ वसिष्ठस्य सुताः सप्त वासिष्ठा
इति विश्रुताः ॥ १६ ॥ ऊर्जा नाम सुरा ख्याता हिरण्यगर्भसूनवः ॥ ईषऊर्जस्तनूजश्च माधवो मधुरेव च ॥ १७ ॥ सहः शुक्रः शुचिश्चैव
नभस्यो नभ एव च ॥ एते पुत्रास्तव ख्याता दश चैव महाबलाः ॥ १८ ॥ तृतीयमिति ते प्रोक्तं चतुर्थं शृणु सांप्रतम् ॥ अग्निः काव्यः
पृथुश्चैव जह्नुर्धाता च पार्वति ॥ १९ ॥ कापीवानकपीवांश्च एते सप्तर्षयः स्मृताः ॥ सत्या देवगणाः ख्याता मया ते तामसांतरे ॥ २० ॥
तामसस्य मनोः पुत्रान् शृणु देवि यथातथम् ॥ द्युतिस्तपस्यः सुतपास्तपोमूलः परंतपः ॥ २१ ॥ तपोधनस्तपःप्रीतिरकल्माषस्तथा
स्मृतः ॥ तन्वीधन्वी तथा ख्यातौ तामसस्य सुता दश ॥ २२ ॥ चतुर्थं कथितं देवि मन्वंतरं च तामसम् ॥ पंचमं रैभ्यकं नाम शृणु
सांप्रतमुच्यते ॥ २३ ॥ वेदबाहुः सुबाहुश्च वेदशीर्षो मुनिस्तथा ॥ हिरण्यरोमा पर्जन्य ऊर्ध्वबाहुश्च सोमजः ॥ २४ ॥ सप्तर्षयो हि रैभ्य
स्य मनोरंतर एव च ॥ प्रकृतयो भूतरसा देवाः ख्याता महौजसः ॥ २५ ॥ पुत्रान्निबोध रैभ्यस्य विस्तराद्गदतो मम ॥ धृतिर्निरुत्सुको
नव्यस्तत्त्वदर्शी महाबलः ॥ २६ ॥ अरण्यश्च प्रकारश्च नेमिकः सत्यवाग्धृतिः ॥ इत्ये ते कथिताः पुत्राः रैवतस्य महात्मनः ॥ २७ ॥
पंचमं कथितं ते वै षष्ठं च शृणु कथ्यते ॥ भृगुर्नगो विवस्वांश्च विरजा अतिनामकः ॥ २८ ॥ सुधामा च सहिष्णुश्च ऋषयो वै तव
स्मृताः ॥ आद्याः प्रसूता ऋभवः पृथग्भावा महौजसः ॥ २९ ॥ लेखा वै देवताः ख्याताश्चाक्षुषस्यांतरे मनोः ॥ शाड्वलेयास्तथाख्याता
अंगिराः पुत्रकास्तथा ॥ ३० ॥ ऊरुप्रभृतयो देवि मनुपुत्रास्तथा स्मृताः ॥ इति षष्ठं समाख्यातं चाक्षुषांतरमीरितम् ॥ ३१ ॥ विद्यमानं
सप्तमं च शृणु वैवस्वतेऽन्तरे ॥ अत्रिर्वसिष्ठो भगवान् गौतमः कश्यपस्तथा ॥ ३२ ॥ विश्वामित्रो भरद्वाजो यमदग्निस्तथैव च ॥ सप्तर्षयः

प्रकथिता मया वैवस्वतेन्तरे ॥ ३३ ॥ साध्यां विश्वेच रुद्राश्च मरुतो वसवस्तथा ॥ आदित्याश्चाश्विनौ देवा ख्याता वैवस्वतेन्तरे ॥३४॥
इक्ष्वाकाद्या मनोः पुत्राः सर्वधर्मभृतां वराः ॥ तेषां पुत्रैश्च पौत्रैश्च सप्तद्वीपास्तताःप्रिये ॥ ३५ ॥ पार्वत्युवाच ॥ देवदेव समुत्पत्तिं वैवस्व
तमनोः प्रभो ॥ यस्येयं सांप्रतं भूमिर्व्याप्ता पुत्रशतैस्तथा ॥ ३६ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु देवि वरारोहे वैस्वतमनुं प्रिये ॥ कश्यपात्तु महे
शानि विवस्वान् समजायत ॥ ३७ ॥ दाक्षायण्यामदित्यां तु प्रभाव्याप्तदिगंतरः ॥ त्वष्टुः प्रजापतेः कन्या संज्ञानाम्नी महायशाः ॥ ३८ ॥
उपयेमे विवस्वांस्तां वेदोक्तविधिना प्रिये ॥ सा च त्वाष्ट्री महादेवि तेजस्तस्य विवस्वतः ॥ असहंती नित्यमेव स्थिता तस्य गृहे प्रिये ॥
॥ ३९ ॥ द्वौ पुत्रौ जनयामास पूर्वं वैवस्वतं मनुम् ॥ ततो यमं च यमुनां यमौ तादृक्विवस्वतः ॥ ४० ॥ तस्य सूर्यस्य नितरां तेजसा
तापिताभवत् ॥ असहंती तु तत्तेजश्छायां स्त्रीं सा जगाद ह ॥ अश्रुसंरुद्धवदनां स्वरूपसदृशां प्रिये ॥ ४१ ॥ संज्ञोवाच ॥ शृणु च्छाये
महाभागे त्वत्तो नान्या मम प्रिया ॥ दुःखहंत्री स्वभर्तुश्च असहंती बलं शुभे ॥ ४२ ॥ तस्य वै तेजसा दग्धा स्थातुं शक्नोमि न प्रिये ॥
किं करोमि क्व गच्छामि इति मे दुःखवैभवम् ॥ ४३ ॥ तस्मात्त्वं तिष्ठ भर्तुर्मे सविधं नित्यमेव हि ॥ मम चेष्टाबलं रूपं कृत्वा तु मम
वल्लभे ॥ ४४ ॥ अहं यास्यामि भवनं पितुर्वै विश्वकर्मणः ॥ तत्र स्थेयं मया नित्यं रहस्यं परमं त्विदम् ॥ ४५ ॥ गोपनीयं प्रयत्नेन
यथाजानातु नो पतिः ॥ अपत्येषु मम च्छाये भवितव्यं प्रियं सखि ॥ ४६ ॥ छायोवाच ॥ आशापं हि मया नैव आकचग्रहणादपि ॥
न वक्तव्यं मया देवि गच्छ त्वं हि यथासुखम् ॥ ४७ ॥ ईश्वर उवाच ॥ सवर्णां तु समाधाय गता सा भवनं पितुः ॥ ववंदे चरणौ त्वष्टुः
पितुर्वै विश्वकर्मणः ॥ ४८ ॥ दृष्ट्वा तां तु सुतां स्वीयां संशयाविष्टमानसः ॥ उवाच वचनं चेदं संज्ञानाम्नीं महाप्रभाम् ॥ ४९ ॥ विश्वकर्मो
वाच ॥ किमर्थमागता संज्ञे किं कार्यं ते मया सुते ॥ दत्ता त्रैलोक्यदीपाय सूर्यायामिततेजसे ॥ ५० ॥ भर्तारं त्यज्य या नारी गच्छेद्वै
परमंदिरे ॥ तस्या मुखं हि नालोक्यं सुधिया मम पुत्रिके ॥ ५१ ॥ गच्छ शीघ्रं हि तत्रैव यतस्त्वं आगता मम ॥ सेवनीयौ प्रयत्नेन भर्तुर्वै
चरणौ सुते ॥ ५२ ॥ संज्ञोवाच ॥ तेजसा तस्य देवस्य तापिताहं प्रजापते ॥ न शक्ता तस्य सामीप्ये क्षणं स्थातुं पितः प्रभोः ॥ ५३ ॥

यद्यत्र तात न स्थेयं मया तव समीपकम् ॥ तपस्तप्तुं गमिष्यामि संततिर्वर्त्तते मम ॥ ५४ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इत्युक्का सा तु सहसा
निपत्य चरणौ पितुः ॥ गतोत्तरकुरूँश्चैव सुरम्यान्मन सेप्सितान् ॥ ५५ ॥ तत्र गत्वा तु सा त्वाष्ट्री वडवारूपमास्थिता ॥ तपस्तेपे शंक
माना स्वरूपात् पर्वतात्मजे ॥ ५६ ॥ सापि छाया महाभागे ह्यभेदेन समीपकम् ॥ भर्तुर्विवस्वतो नित्यं सुखं संतुष्टमानसा ॥ ५७ ॥
सूर्योऽपि जनयामास छायायां भगवान् प्रभुः ॥ सावर्णिं मातृसदृशं भविष्यमष्टमं मनुम् ॥ ५८ ॥ शनैश्चरं ततः पुत्रं श्यामलांगं महाद्यु
तिम् ॥ चकार सा तदा छाया स्नेहाधिक्यं स्वपुत्रयोः ॥ ५९ ॥ स्नेहाधिक्याद्यमः क्रुद्धो निजघानांघ्रिणा च ताम् ॥ मातृस्नेहाद्बालभावा
दाधिक्याद्दुःखवैभवात् ॥ ६० ॥ क्रुद्धा छायापि तं सौरिं शशाप भृशदुःखिता ॥ यस्मात्त्वया जनन्यास्तु गात्रे न्यस्तः पदः स्वयम् ॥
भूमौ निपतताद्दुष्ट चरणस्ते यथाधमः ॥६१ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्याः सहसा पितुरंतिके ॥ सर्वं निवेदयामास तस्याः शापादिकं तथा ॥
॥ ६२ ॥ यथाहं हि तथा सर्वे किमर्थं स्नेहवैभवम् ॥ तयाशापोपि दत्तो मे शृण्विदानीमनागसः ॥ ६३ ॥ किं न कुर्वंति मातुर्वै वात्सल्यात्पु
त्रकाः प्रभो ॥ न नूनं जननी चैवमस्माकं भगवन् विभो ॥ अन्येयं काचिदागत्य स्थिता वै तव वेश्मनि ॥ ६४ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति
श्रुत्वा वचस्तस्या भास्करो रुष्टमानसः ॥ दध्यौ क्षणं महादेवि ज्ञातवान् सपदि प्रभः ॥ ६५ ॥ आगत्य सहसा तत्र यत्र छाया समा
स्थिता ॥ उवाच परमक्रुद्धश्चक्षुषा निर्दहन्निव ॥ ६६ ॥ विवस्वानुवाच ॥ वद शीघ्रं स्वकं रूपं का वा त्वं चंडिकात्र वै ॥ किमर्थं शापितः
पुत्रो यमः प्राणाधिको मम ॥ ६७ ॥ भस्मीकरोमि सहसा नोचेत्त्वं कथयाशु वै ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य वेपंती सहसा विभुम् ॥ ६८ ॥
उवाच परमत्रस्ता छाया तस्य महात्मनः ॥ सवर्णाहं तु संज्ञायाः सा गता पितुरंतिके. ॥ ६९ ॥ इति वै गदितं श्रुत्वा छायाया निश्चितं
वचः ॥ उवाच स्वसुतं देवो यमं शापयुतं तदा ॥ ७० ॥ न शक्यमेतन्मिथ्या तु कर्तुं मातृवचः सुत ॥ मांसमादाय कीटास्ते पादाद्या
स्यंति भूतलम् ॥ ७१ ॥ इति तं शांतयित्वा तु गतस्त्वष्टुर्गृहे तथा ॥ गत्वा तत्राप्रियं वाक्यं बभाषे श्वशुरं प्रिये ॥ ७२ ॥ विवस्वानु
वाच ॥ विश्वकर्मन्किमर्थं वै त्वया वै मम वल्लभा ॥ आनीता कुत्र सा नीता वद शीघ्रं मम प्रियाम् ॥ ७३ ॥ नोचेद्भस्मी करिष्यामि

त्वां च तां च क्षणादहम् ॥ निवेदयस्व शीघ्रं हि मया किं कथितं च ताम् ॥ ७४ ॥ विश्वकर्मोवाच ॥ भगवन्संहर क्रोधं सर्वं संपादयाम्य
हम् ॥ संज्ञा ते तेजसा देवी तापिता सुतरामथ ॥ ७५ ॥ तस्मात्ते तेजसो ह्रासं करिष्यामि प्रभो स्वयम् ॥ तदा ह्यन्वेषयिष्यामि सुतां
स्वीयां प्रियां तव ॥ ७६ ॥ इत्युक्त्वा वचनं तं वै भ्रमि मारोप्य पार्वति ॥ तेजः संशातयामास तेजोह्रासं चकार ह ॥ ७७॥ तेन वै तेजसा
त्वष्टा चकार विष्णुचक्रकम् ॥ ऐंद्रं वज्रं कुमारस्य शक्तिं क्रौंचवधाय च ॥ ७८ ॥ एकस्यादित्यवपुषश्चक्रे द्वादशसूर्यकान् ॥ सर्वेषां देव
वर्य्याणां शस्त्रान्यस्त्राणि पार्वति ॥ ७९ ॥ अथोवाच रविं त्वष्टा प्रहस्य सह्यतेजसम् ॥ चिरं ध्यात्वा तु तां बुद्ध्वा त्रैलोक्यतिमिरापहम् ॥
॥ ८० ॥ वडवारूप मास्थाय कुरुषु वर्त्तते हि सा ॥ तत्र गच्छ महाबाहो समानय स्ववल्लभाम् ॥ ८१ ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा गतस्तत्र
महाप्रभुः ॥ ध्यायंतीं तां परं ज्योतिर्वडवारूपमास्थिताम् ॥ ८२ ॥ ददर्श भगवान् सूर्यस्तदवस्थागतां प्रियाम् ॥ स्वयं च भगवान् सूर्यो
हयरूपधरस्तदा ॥ ८३ ॥ तं दृष्ट्वा सहसा संज्ञा परपुंसो विशंकया ॥ मुखं संभावयामास तत्र वीर्य्यमवासृजत् ॥ ८४ ॥ सा तन्निरवमच्छुक्रं
नासारंध्रेण वै रवेः ॥ अश्विनौ भिषजौ देवौ जातौ तस्य महात्मनः ॥ ८५ ॥ नासत्यश्चैव दस्रश्च रूपेणाप्रतिमौ च तौ ॥ सा तु दृष्ट्वा स्व
भर्त्तारं तुतोष वरवर्णिनी ॥ ८६ ॥ तामानयित्वा भगवान् संज्ञां चैव महौजसा ॥ रेमे तया सुखं सूर्यस्तथा सा सुखिताभवत् ॥ ८७ ॥
यमश्च कर्मणा तेन पापिनां शासने रतः ॥ धर्मेण रंजयामास धर्मराडितिविश्रुतः ॥ ८८ ॥ संतुष्टो भास्करः प्रादात्पितॄणां स्वामितां च
वै ॥ यमुनाच महाभागे त्रैलाक्यहितकांक्षया ॥ ८९ ॥ नदी जाता महाभागा यमुनोत्तरवासिनी ॥ यस्यां वै दर्शनात्सद्यः सर्वपापैः
प्रमुच्यते ॥ ९० ॥ पूर्वं जातो महातेजाः सुतो वैवस्वतो मनुः ॥ सांप्रतं यो महाभागे वर्त्तते मनुसत्तमः ॥ ९१ ॥ छायाया अपि पुत्रौ
द्वौ शनिः सावर्णिकस्तथा ॥ शनिस्तु ग्रहतां प्राप्तः सर्वजंतुविमर्दनः ॥ ९२ ॥ सावर्णिको महातेजाः पूर्वेण तपसा मनुः ॥ महामायाप्रभा
वेण भविष्यत्यष्टमो मनुः ॥ ९३ ॥ शृणु सप्तर्षयो ये वै भविष्यंति महेश्वरि ॥ अश्वत्थामा कृपाचार्यो रामो व्यासस्तथा स्मृतः ॥ ९४ ॥
कौशिको गालवश्चैव रुरुर्वै सप्तमो मुनिः ॥ एते सप्तर्षयो देवि भविष्यत्यंतरे मनोः ॥ ९५ ॥ देवाः प्रत्यक्षधर्माणो बलिरिन्द्रो भवि

ष्यति ॥ तेषामेवान्वया देवि गोत्रप्रावर्त्तकाः पुनः ॥ ९६ ॥ सप्तर्षयस्तु ये ये वै प्रोक्ता मन्वंतरं प्रति ॥ भूयस्तएव मनुषु भविष्यंति सुताः स्वयम् ॥ ९७ ॥ देवाश्चापि तपस्यंतो मनुष्याः पूर्वके मनौ ॥ भविष्यंति महेशानि मया दृष्टाः पुनःपुनः ॥ ९८ ॥ जलयंत्रघटा यद्वद्गच्छंत्यायांति पार्वति ॥ तद्वत्संसारजालं तु वर्त्तते वरवर्णिनि ॥ ९९ ॥ सर्वमेवास्थिरं प्रोक्तं ब्रह्मादिस्तंबसंयुतम् ॥ कश्चित्प्राणीयुगे नष्टः कश्चिद्युगसहस्रके ॥ १०० ॥ परिणामे च सर्वेषां क्षयो भवति पार्वति ॥ अक्षयं तु परं ब्रह्म विश्वरूपं बहिः स्थितम् ॥ १०१ ॥ तदेव परमं ब्रह्म गंगाख्यं भुवि पार्वति ॥ सर्वं मन्ये त्वद्ध्रुवं हि ध्रुवमेकं परात्परम् ॥ १०२ ॥ कृतत्रेतादिकः कालस्तथा मन्वंतरादिकः ॥ तत्सर्वं हि महाभागे गंगारूपी महाप्रभुः ॥ १०३ ॥ इति ते कथिता देवि मनूनां संस्थितिर्मया ॥ सर्वपापहरा नित्या पठतां शृण्वतां तथा ॥ १०४ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे मन्वंतरस्थितिवर्णनं नामनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ कृतत्रेतादिकानां च मनूनां ब्रह्मणस्तथा ॥ वर्षाणि कथयिष्यामि शृणु वै गदतो मम ॥ १ ॥ निमेषैः पंचदशभिः काष्ठोक्ता ब्रह्मवादिभिः ॥ त्रिंशत् काष्ठा भवेद्देवि कला तत्रिंशति स्तथा ॥ २ ॥ मुहूर्त्त इति मानेन अहोरात्रं तु त्रिंशता ॥ त्रिंशद्भिश्च अहोरात्रैः पक्षद्वयं सितासितम् ॥ ३ ॥ स एव मासो विज्ञेयो गणनज्ञैः समीरितः ॥ द्वाभ्यामाभ्यामृतुः प्रोक्तोयनं च ऋतुभिस्त्रिभिः ॥ ४ ॥ उत्तरं चैव पूर्वोक्तं दक्षिणं च तथैव च ॥ अयनाभ्यां च द्वाभ्यां च वर्षःस्यान्मानुषः प्रिये ॥ ५ ॥ मानुषेण तु मानेन मासो यः समुदाहृतः ॥ पितॄणां तदहोरात्रं क्रमाच्चैव सितासितम् ॥ ६ ॥ देवानां च तथा रात्रिर्दक्षिणायनमुच्यते ॥ उत्तरायणं च तदहो वर्त्तते मम वल्लभे ॥ ७ ॥ शतत्रयं च षष्टिश्चाहोरात्राणां महेश्वरि ॥ दैवः संवत्सरः प्रोक्तः पुराणैर्ऋषिभिः पुरा ॥ ८ ॥ दिव्यमब्दं दशगुणमहोरात्रं मनोः स्मृतम् ॥ दशपंचअहोरात्रं मानवः पक्ष उच्यते ॥ ९ ॥ पक्षो दशगुणो मासस्तैश्च द्वादशभिर्मया ॥ ऋतुश्चैव तथा ख्यातो मानवो वरवर्णिनि ॥ १० ॥ दिव्येनत्विह मानेन वर्षाणां च सहस्रकैः ॥ चतुर्भिर्हि कृतयुगं संध्या च तावती सती ॥ ११ ॥ संध्यांशश्च तथा ख्यातः सर्वधर्मविशारदैः ॥ त्रिभिर्वर्ष सहस्रैस्तु दिव्यैस्त्रेतायुगं स्मृतम् ॥ १२ ॥ संध्या संध्यांशकौ प्रोक्तौ षट्शतैर्मुनिपुंगवैः ॥ द्वाभ्यां वर्षसहस्राभ्यां द्वापरं युगमुच्यते ॥ १३ ॥

तस्यापि द्विशती संध्या संध्यांशश्च तथा स्मृतः ॥ कलिश्चैक सहस्रं तु संध्याचैकशती मता ॥ १४ ॥ तथा संध्यांशकः प्रोक्तो मानेन मम वल्लभे ॥ वर्षद्वादशसाहस्री युगसंख्या प्रकीर्तिता ॥ दिव्या वै युगसंख्या हि शृणु पार्वति कथ्यते ॥ १५ ॥ कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चैव महेश्वरि ॥ चतुर्णां च युगानां च युगं वै दिव्यकं स्मृतम् ॥ १६ ॥ तावती च भवेद्रात्रिः कल्पश्चैव मया स्मृतः ॥ यदेतत्परमं ब्रह्म गंगाख्यं दिव्यरूपकम् ॥ १७ ॥ तस्मिन्नेव महातोये निमज्जति जगत्रयम् ॥ तत्र शेते महादेवि ब्रह्माख्यो विष्णुरूपकः ॥ १८ ॥ पुनर्युगसहस्रे तु समतीते महेश्वरि ॥ पुनस्तथैव कुरुते ब्रह्मा सर्गादिकीं क्रियाम् ॥ १९ ॥ एतत्कल्पशतैश्चैव त्रिभिः षड्भिश्च पार्वति ॥ ब्राह्मो वर्षस्तथा ख्यातस्तैश्चवर्षशतं तथा ॥ २० ॥ आयुर्वै कथितं ब्राह्मं द्विपरार्द्धं तथा स्मृतम् ॥ पुनर्द्वितीयकल्पे तु हनूमांश्च भविष्यति ॥ २१ ॥ जाता अनंता ब्रह्माणो भविष्यंति महेश्वरि ॥ युगांतकाले भगवान्रुद्ररूपी जनार्दनः ॥ २२ ॥ क्षयं नयति सर्वं हि ब्रह्मांडांतरगोचरम् ॥ स्थावरं च चरं चैव सर्व्वंन्नयति भस्मसात् ॥ २३ ॥ कथितं ते मया देवि कालस्य परिमाणकम् ॥ गंगाख्यं परमं ब्रह्म शृण्वतां पठतां शुभम् ॥ २४ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कालसंख्यानाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ इक्ष्वाकुप्रमुखा ये वै वैवस्वतमनोः सुताः ॥ तेषां विस्तरतो ब्रह्मन् वंशं ब्रूहि मम प्रभो ॥ १ ॥ चंद्रवंशे कथं जाताः के वै श्रेष्ठतरा नृपाः ॥ तेषां च चरितं सर्वं कथय त्वं मम प्रिय ॥ २ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि ये जातास्मिन्कुलार्णवे ॥ महानुभावचरितवृत्तान्तं प्राणवल्लभे ॥ ३ ॥ येषां वै कीर्त्तनात्सद्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ तंशृणुष्व महावंशं सूर्यसोमात्मकं प्रिये ॥ ४ ॥ अतीता वर्त्तमानाश्च भविष्या ये महानृपाः ॥ तान्वक्ष्यामि तवाग्रे तु भक्तिस्ते परमा यतः ॥ ५ ॥ परात्मा निर्गुणः शांतश्चक्षुरादिविवर्जितः ॥ प्रकृत्यात्मा समायुक्तस्तस्माज्जातः प्रजापतिः ॥ ६ ॥ ब्रह्मणो दक्षिणांगुष्ठाद्दक्षो नाम बभूव ह ॥ वामांगुष्ठात्तथा नारी दक्षस्याभूत्परिग्रहः ॥ ७ ॥ दक्षकन्याश्च पूर्वोक्तास्तासां या अदितिस्तु सा ॥ सूर्यं वै तेजसो राशिं पुत्रं प्रासूत कश्यपात् ॥ ८ ॥ आदित्यश्च महातेजाः संज्ञायां वैवस्वतं मनुम् ॥ जनयामास धर्मज्ञो नृपाद्यं जगदीश्वरि ॥ ९ ॥ वैवस्वतमनुश्चैव इक्ष्वाकुप्रमुखान् सुतान् ॥ कन्यामेकामिलां चैव चंद्रवंशविवर्द्धि

नीम् ॥ १० ॥ प्रत्येकशः शृणु प्राज्ञे मनुपुत्रान् महौजसः ॥ इक्ष्वाकुश्चैव नाभागो नरिष्यान् प्रांशुरेव च ॥ ११ ॥ धृष्टः शर्यातिनाभौ
च करूषश्च तथैव च ॥ पृषध्रश्च नवैते वै मनुपुत्रा महाबलाः ॥ १२ ॥ इलायाः शृणु देवेशि कथ्यमानंमहेश्वरि ॥ इष्टिं चक्रे पुत्रकामी वै
वस्वतमनुः प्रिये ॥ १३ ॥ पूर्वमेव यदा देवि समायातो वसुस्तदा ॥ तस्यामिष्ट्यां प्रवर्त्तत्यां मित्रावरुणयोस्तदा ॥ १४ ॥ अंशेन हूयमा
नायामाहुत्यां सर्वदानवाः ॥ ऊचुः परस्परं सर्वे विस्मयाविष्टमानसाः ॥ १५ ॥ अहोस्य तपसो वीर्य्यमहोश्रुतमहोद्भुतम् ॥ यत्र दिव्यां
बरधरा कन्या परमसुंदरी ॥ १६ ॥ इः काम इति संप्रोक्तस्तंलातीतियतस्त्विला ॥ इत्यूचुः सर्वमुनयो विस्मयाविष्टमानसाः ॥ १७ ॥
आगच्छेले मया सार्धमित्युवाच मनुस्तदा ॥ तमिला प्रत्युवाचेदं मनुं दंडधरं नृपम् ॥ १८ ॥ इलोवाच ॥ जातास्मि मित्रावरुणयोरंशेन
मनुसत्तम ॥ तत्रैवाहं गमिष्यामि नोचेद्धर्मक्षतिर्भवेत् ॥ १९ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इत्युक्त्वा तु मनुं सा तु सत्यधर्मपरायणा ॥ ययौ समीपं
हि तयोर्मित्रावरुणयोस्तदा ॥ २० ॥ तत्र गत्वा महेशानि ववंदे चरणौ तयोः ॥ उवाच भक्तिसंपन्ना विनयाविष्टमानसा ॥ २१ ॥
इलोवाच ॥ जातास्मि भवतामंशादिलानाम्नी तु विश्रुता ॥ मनोरिष्ट्यां समुत्पन्ना त्वत्समीपमुपागता ॥ २२ ॥ उवाचात्मसुतां मां हि
अनुगच्छस्व त्वं मनुः ॥ मयोक्तं मित्रावरुणौ गच्छामि पितरौ मम ॥ युवामाज्ञापयेतां मां किं करोमि हि सांप्रतम् ॥ २३ ॥ मित्रावरु
णावूचतुः ॥ धन्यासि त्वं महाभागे यस्यास्तु भक्तिरीदृशी ॥ तुष्टौ स्वस्ते महाभागे प्रश्रयेण दमेन च ॥ २४ ॥ आवयोस्त्वं महाभागे
कन्या ख्यातिं गमिष्यसि ॥ इदानीं गच्छ तत्रैवोभयवंशविवर्द्धिनी ॥ २५ ॥ मनोर्वंशकरस्त्वं हि सुद्युम्न इति विश्रुतः ॥ यशसा तपसा
युक्तो रूपेणाप्रतिमो भुवि ॥ २६ ॥ ईश्वर उवाच ॥ तयोरितिवचः श्रुत्वा हर्षसंपूर्णमानसा ॥ समाययौ बुधस्याथ आश्रमे मुनिपूजिते ॥
॥ २७ ॥ त्रैलोक्यसुंदरीं तां तु दृष्ट्वा चांद्रिः प्रतापवान् ॥ कामस्य शरभिन्नांगो मदविह्वललोचनः ॥ २८ ॥ उवाच वचनं तां तु गच्छ
मानामिलां बुधः ॥ क्व गच्छसि महाभागे हृत्वा मे मानसीं स्थितिम् ॥ २९ ॥ का वा त्वं शुभसर्वांगी देवी वा मानुषी हि वा ॥ न वै

त्वत्सदृशी लोके दृष्टा नास्ति त्रिलोकके ॥ ३० ॥ शाधि मां सोमपुत्रं हि बुधेतिपरिकीर्त्तितम् ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा तमिला प्रत्यभा

पत ॥२१॥ इलोवाच ॥ अहं मनुसुता ब्रह्मन् मित्रावरुणयोस्तथा ॥ जातास्म्यंशेन भगवन्निला नाम्नीति विश्रुता ॥२२॥ ईश्वर उवाच ॥
बुध इत्युक्तवंतीं तां संगृह्य बाहुना तदा ॥ आश्लिष्य सहसा देवि मैथुनायोपचक्रमे ॥ २३ ॥ तस्यां च जनयामास पुत्रं परमसुंदरम् ॥
नाम्ना पुरूरवा जज्ञे इलापुत्रो महायशाः ॥ २४ ॥ जनयित्वा तु तं पुत्रमिला सुद्युम्नतां गता ॥ सुद्युम्नोपि महादेवि सूर्यवंशविवर्द्धनः ॥
॥ २५ ॥ सुद्युम्नस्य त्रयः पुत्रा बभूवुरमितौजसः ॥ उत्कलश्च गयश्चैव विनीताश्वश्च पार्वति ॥ २६ ॥ दिक्पूर्वा उत्कलस्याभूत् गयस्यतु
गयापुरी ॥ दक्षिणासुमहाभागे विनीताश्वस्य पार्वति ॥ २७ ॥ मनुश्चापि महातेजाः प्रविष्टो हि दिवाकरम् ॥ दिवाकरं प्रविष्टे तु दशधा
भाजिता धरा ॥ २८ ॥ इति ते कथिता देवि इलोत्पत्तिर्मया शुभे ॥ धन्यं यशस्यमायुष्यं श्रुत्वा पापैः प्रमुच्यते ॥ २९ ॥ इति श्री
स्कांदे केदारखंडे चंद्रवंशानुकीर्त्तने इलोत्पत्तिर्नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तत्क्षेत्रं दशधा कृत्वा पुत्रा इक्ष्वा
कुज्येष्ठकाः ॥ यूपांकितां हि सकलां चक्रुर्भूमिं सपर्वताम् ॥ १ ॥ इक्ष्वाकुर्ज्येष्ठपुत्रस्तु मध्यदेशमवाप्तवान् ॥ कन्याभावात्तु सुद्युम्नो समभागं
न चाप्तवान् ॥ २ ॥ वसिष्ठवचनेनासौ सुद्युम्नः पुरसत्तमम् ॥ प्रतिष्ठानं चकारासौ नानापणविराजितम् ॥ ३ ॥ तं पुरूरवसे प्रादाच्चकार
नृपसत्क्रियाम् ॥ भुक्त्वा राज्यसुखं राजा स्वयं च तपसे ययौ ॥ ४ ॥ यत्र गंगा महाभागे हिमवद्दक्षिणे स्थले ॥ गंगोत्तरमिति ख्यातं त्रिषु
लोकेषु विश्रुतम् ॥ ५ ॥ तस्माच्च दक्षिणे भागे नानामुनिगणान्विते ॥ गुरोस्तव महादेवि दक्षिणे पार्श्वके गिरेः ॥ ६ ॥ अलकनंदोत्तरे
तीरे क्षेत्रे श्रीसंज्ञके नृपः ॥ तपश्चकार परमं तोषयन् मनसा हि माम् ॥ ७ ॥ दश वर्षसहस्राणि निराहारो जितेंद्रियः ॥ अहं च परमं तुष्टो
गतस्तत्र यदृच्छया ॥ ८ ॥ दृष्ट्वा तं तप्यमानं हि सुद्युम्नं मनुपुत्रकम् ॥ उक्तवांस्तं तु संबोध्य सुद्युम्नेति पुनः पुनः ॥ ९ ॥ मयोक्तं वचनं
श्रुत्वा सुद्युम्नस्तपतां वरः ॥ प्रांजलिः प्रयतो भूत्वा उत्थायोवाच मां शिवे ॥ १० ॥ सुद्युम्न उवाच ॥ नमो नमस्ते शतशोनमस्ते परा
त्परं धाम महानुभाव ॥ शिवाधिप प्राणविभो महेश प्रसाधि मां कामसुखप्रसक्तम् ॥ ११ ॥ आदौ त्वमाजौ सुपरेशगम्य गम्याधिनाथेश ॥ ११ ॥
चराचरेश ॥ मध्ये त्वमेवासि सुरासुराणामन्ते त्वमन्तोखिलदेहिनां च ॥ १२ ॥ न वेद कश्चिद्भवतः पुरारे मुरारिरूपेण समास्थितोसि ॥

परावरेश ॥ मध्ये त्वमेवासि सुरासुराणामन्ते त्वमन्तोखिलदेहिनां च ॥ १२ ॥ न वेद कश्चिद्भवतः पुरारे सुरारिरूपेण समास्थितोसि ॥
जले त्वमेवासि स्थले त्वमेव सर्वं हि विश्वं परमाश्रितोसि ॥ १३ ॥ रूपं न ते देववरेश विद्मः पराक्रमं चैव यशश्च भूयः ॥ कृते प्रभो पाद
तलं शिरश्च कृते कराग्राणि महानुभाव ॥ १४ ॥ ब्रह्मादयो देवगणा मुनींद्रा विदुर्न ते रूपपरं क्व चाहम् ॥ सर्वं स्थितं भावनया विधत्से
महेश्वर त्र्यंबक विश्वभाविन् ॥ १५ ॥ शैलात्मजानायक भूतनाथ सर्वेश्वर प्राणभृतां हि जीव ॥ उमापते विश्वपते हरेश महेश गंगाधर
हे न तोस्मि ॥ १६ ॥ महादेव उवाच ॥ सुद्युम्नस्य कृतं स्तोत्रं मामकं सर्वसिद्धिदम् ॥ पठेद्वा शृणुयाद्वापि सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥१७॥
स्तोत्रेणानेन यः कश्चिन्मां च स्तौति नरोत्तमः ॥ अनेकजन्मदुःखं हि नश्यते प्राणवल्लभे ॥ १८ ॥ प्रादामहं स्वकं लोकं सुद्युम्नाय यश
स्विनि ॥ नित्यं वसामि तत्रैव भूतवेतालसेवितः ॥ १९ ॥ अद्यापि तस्य देवेशि श्लोको वै गीयते बुधैः ॥ शृणु चित्तं समाधाय ममापि
परिगीयते ॥ २० ॥ धन्यो बभूव राजेंद्रो वंशद्वयविवर्द्धनः ॥ यस्य वै तपसा लोकास्त्रस्ता दृष्ट्वा पराद्भुतम् ॥ २१ ॥ इदं यशस्यमायुष्यं
पुत्रीयं धनधान्यदम् ॥ सुद्युम्नस्य ह्युपाख्यानं श्रुत्वा पापैः प्रमुच्यते ॥ २२ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे वंशानुकीर्त्तने सुद्युम्नचरितं नाम
द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि इक्ष्वाकोर्वंशमुत्तमम् ॥ यत्र पुण्या महीपाला विक्रांतयशसः
शुभाः ॥ १ ॥ इक्ष्वाकोश्चाभवन्पुत्राः शतं चैव महेश्वरि ॥ विकुक्षिप्रमुखाः सर्वे महाबलपराक्रमाः ॥ ॥२ ॥ सुरासुरैरयोध्येयमयोध्या
त्वभवत्पुरी ॥ शकुनिः सत्यकेतुश्च शुभकेतुर्विहंगमः ॥ ३ ॥ इत्यादयो महात्मानः पंचाशदभवन्सुताः ॥ चत्वारिंशत्तथाष्टौ च दक्षिण
स्यास्तु पालकाः ॥ ४ ॥ शुभकेतुः सत्यकेतुरुत्तरस्यां दिशि स्थितौ ॥ विकुक्षिस्तु महातेजा अष्टकायां परंतपः ॥ ५ ॥ मृगान् हंतुं गतो
रण्ये पितुराज्ञां पुरस्कृतः ॥ श्राद्धार्थं तेन देवेशि हताश्च बहवो मृगाः ॥ ६ ॥ अरण्ये निर्जने देशे क्षुत्पीडापरिपीडितः ॥ शशमेकं भक्षित
वानकृते श्राद्धकर्मणि ॥ ७ ॥ शेषान् मृगान् समानीय श्राद्धार्थं वरवर्णिनि ॥ वसिष्ठो ज्ञातवान् सर्वं यत्कृतं तद्विकुक्षिणा ॥ ८ ॥ यस्मा
त्त्वया विकुक्षे हि भक्षितः शशकोत्र वै ॥ शशादस्तु भवाञ्जातो दुरात्मा दुष्टचेष्टितः ॥ ९ ॥ इक्ष्वाकुनापि वचनाद्वसिष्ठस्य महात्मनः ॥

परित्यक्तो विकुक्षिस्तु तताप परमं तपः ॥ १० ॥ इक्ष्वाकौ स्वर्गते राजा विकुक्षिस्तु बभूव ह ॥ शशादसंज्ञां संप्राप्त अयोध्यायां महा

यशाः ॥ ११ ॥ तस्य राज्ञः शशादस्य ककुत्स्थो नाम वीर्य्यवान् ॥ पूर्वं देवासुरे युद्धे इन्द्रेण प्रार्थितो नृपः ॥ १२ ॥ दैत्यान्हन्तुं महा
तेजा गतः स्वर्गपुरे प्रिये ॥ तत्रगत्वा तु राजर्षिरिन्द्ररूपस्य वीर्यवान् ॥ महतो वृषभस्यासौ संस्थितः ककुदि प्रभुः ॥ १३ ॥ जितवान्
सबलान् दैत्यान् महाबलपराक्रमान् ॥ ककुत्स्थस्तेन संख्यातो महात्मा जगदीश्वरि ॥१४॥ तस्य पुत्रो महानासीद्विष्टराश्व इति स्मृतः॥
आर्द्रस्तु विष्टराश्वस्ययुवनाश्वस्तु तत्सुतः ॥ १५ ॥ तस्य श्रावस्ततो जातः श्रावतीर्थमजायत ॥ श्रावस्य बृहदश्वोभूत्कुवलाश्वस्तुतत्सुतः ॥
॥ १६ ॥ कुवलाश्वस्य चरितं शृणु देवि यथातथम् ॥ कुवलाश्वो महातेजा बाल्य एव महाद्युतिः ॥१७॥ गतोरण्यं महेशानि मृगव्यालश
ताकुलम् ॥ तत्र गत्वा सरस्तीरे नानाकमलवासिते ॥ १८ ॥ उपस्पृश्य जलं तत्र परिश्रांतो महायशाः ॥ तस्मिन्नेव क्षणे देवि पूर्वस्यां
दिशि संस्थिता ॥ १९ ॥ समाहर्त्तुं जलं तस्मात्कुमारी परसुंदरी ॥ समाययौ हि सामीप्यं मत्तमातंगगामिनी ॥ २० ॥ तां दृष्ट्वा सहसासौ
तु रूपेणाप्रतिमां भुवि ॥ मूर्च्छितः संपपाताहो विस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ २१ ॥ पुनस्तु सहसा संज्ञां प्राप्य वै जगदीश्वरि ॥ तामुवाच
कुमारीं हि रतिरूपां मनोहराम् ॥ २२ ॥ का वा त्वं शुभसर्वांगी कस्यासि त्वं सुकन्यका ॥ २३ ॥ कुमार्य्युवाच ॥ अहं भवामि दासी
हि मन्दुराया नृपात्मज ॥ तत्रावयोः परं स्थानं निर्जनं शुभमंदिरम् ॥ २४ ॥ कुवलाश्व उवाच ॥ कस्य कन्या किमर्थं हि निर्जनं त्वद्गृहं
गतम् ॥ तन्मे वद महाभागे परं कौतूहलं हि मे ॥ २५ ॥ कुमार्य्युवाच ॥ शृणु वै त्वं पुरावृत्तं मंदुरायाः परंतप ॥ धौम्यो नाम पुरा ह्यासी
न्महात्मा सत्यसंगरः ॥ २६ ॥ यशस्वी किल धर्मात्मा राजातु दृढविक्रमः ॥ तस्येदं नगरं रम्यं बभूव नृपनंदन ॥ २७ ॥ तस्य कन्या
मंदुरा सा वर्त्तते सुरशोभना ॥ धौम्यो नाम महाराजा कन्यां दृष्ट्वा पुरःस्थिताम् ॥ २८ ॥ चिंतयामास बहुशः कस्मै देया मया सुता ॥
वरयोग्या त्वियं कन्या यौवनोन्मादशालिनी ॥ २९ ॥ कः पृथिव्यां महाराजो वरोस्याः सदृशस्त्विति ॥ इति चिंतयतस्तस्य मतिरासी
न्महौजसः ॥ ३० ॥ स्वयंवरं प्रकर्त्तव्यं सर्वे वै पृथिवीभुजः ॥ समाने यास्तु दृतैश्च महाबलपराक्रमाः ॥ ३१ ॥ सभा च तत्र कर्त्तव्या
शतभारं तु मुद्गरम् ॥ आयसं तु पणं कार्यं सभायां यो महीपतिः ॥ ३२ ॥ महीभुजामग्रतस्तु भूम्यामुत्थापयिष्यति ॥ तस्मै देया मया

कन्या मंदुरा नाम नामतः ॥ ३३ ॥ इति वै संमतिं कृत्वा न्यस्तस्तत्र च मुद्गरः ॥ आमंत्रिता महीपाला नानायुद्धविशारदाः ॥ ३४ ॥
पृथिवीं कंपयंतस्ते बलेन परिवारिताः ॥ रथानां नियुतैः षड्भिर्दंतिनां लक्षकोटिभिः ॥ ३५ ॥ असंख्यातैर्हयैश्चैव तथासंख्यैः पदाति
भिः ॥ पृथिवीं छादयंतो वै आययुः पृथिवीभुजः ॥ ३६ ॥ चकार परमातिथ्यमागतानां महीभुजाम् ॥ पयोघृतवहा नद्यस्तत्र पायसक
र्दमाः ॥ ३७ ॥ गृहाणि च विचित्राणि महार्हशयनानि च ॥ ददौ तेभ्यो महातेजा धौम्यो नाम स भूमिपः ॥ ३८ ॥ चिंतयामास बहुशः
कस्य देया सुता मया ॥ वरयोग्या त्वियं कन्या इति वै स महीपतिः ॥ ३९ ॥ पटैः शुभतरै रक्तैः पीतैः कर्बुरकैस्तथा ॥ आच्छादितं
पुरं चक्रे पताकाभिरलंकृतम् ॥ ४० ॥ रथ्यागोपुरहट्टेषु कन्याश्वसमलंकृताः ॥ मृदंगपणवानां च भेरीणां निनदस्तथा ॥ ४१ ॥
बभूव सर्वतो देवि शंखानां च रवस्तदा ॥ तस्मिन् महोत्सवे रम्ये वंदिनः पाठका जगुः ॥ ४२ ॥ अलंकृता वरा नार्यो नानानृत्यविशा
रदाः ॥ ननृतुः सर्वतस्तत्र समाजेषु महीभुजाम् ॥ ४३ ॥ योजनत्रयविस्तीर्णा सभा तत्र कृता शुभा ॥ नानागृहैर्विचित्रैश्च गवाक्षाट्टालकै
र्युता ॥ ४४ ॥ गवाक्षेषु विचित्रेषु नानारत्नेषु च स्त्रियः ॥ स्थिताः कौतूहलार्थं वै संत्यक्तगृहकर्मकाः ॥ ४५ ॥ राजस्त्रियोऽपि सर्वा वै
कौतुकागारसंस्थिताः ॥ महार्हरत्नवसनाः विद्युल्लेखास्ततस्ततः ॥ ४६ ॥ रेजुः परमसौंदर्य्या दिवीव सुरकन्यकाः ॥ कौतूहलसमाविष्टा
मंदुरागतमानसाः ॥ ४७ ॥ रत्नसिंहासनस्थास्ता मेरुस्था इव देवकाः ॥ विरेजुस्तत्र राजानो बंदिभिर्विंदितान्वयाः ॥ ४८ ॥ इति श्री
स्कांदे केदारखंडे वंशानुकीर्त्तने मंदुरास्वयंवरे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथागतं महातेजा धौम्यो नाम
महीपतिः ॥ उवाच प्रांजलिस्तांस्तु सर्वान्वै पृथिवीभुजः ॥ १ ॥ धौम्य उवाच ॥ शृण्वंतु सर्वे राजानो विज्ञप्तिं मम भूधराः ॥ पणमेत
त्कृतं चैव मयायं मुद्गरः शुभः ॥ २ ॥ युष्माकं यो हि भूम्यास्तु मुद्गरं संधरिष्यति ॥ तस्मै देया मया कन्या देवकन्योपमा शुभा ॥ ३ ॥
एवंविधो भूमिनाथो वर्त्तते यो महीभृताम् ॥ उत्थापयतु वै शीघ्रं तस्मै दास्यामि कन्यकाम् ॥ ४ ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा धौम्यस्य

नृपसत्तमाः ॥ परस्परं समीक्षंतो विस्मयाविष्टमानसाः ॥ ५ ॥ प्रत्यकशः समुत्थाय सर्वे नृपतिपुंगवाः ॥ मुद्गरं तोलितुं राजन् सन्नद्धा

नरपुंगवाः ॥ ६ ॥ न शेकुस्ते तोलयितुं मुद्गरं युद्धदुर्मदाः ॥ मूर्च्छिताः सहसा जग्मुः पृथिवीं नृवरात्मजाः ॥ ७ ॥ ईर्ष्यायुक्ता महीपाला
एकत्र समवस्थिताः ॥ संविदं नृवराश्चक्रुर्नानाशस्त्रविशारदाः ॥ ८ ॥ एनं धौम्यं दुरात्मानं हनिष्यामो महीपतिम् ॥ येनास्माकं मानहा
निर्मुद्गरे पणके कृते ॥ ९ ॥ एनां च संहरिष्यामो हत्वेनं सपरिच्छदम् ॥ नोचेत्कथं स्वदाराणां वांछेयुः सहसंगतिम् ॥ १० ॥ इति वै
संविदं कृत्वा सर्वे एव महीभुजः ॥ ऊचुस्तं धौम्यमुर्वीशमीर्ष्याक्रोधसमाश्रिताः ॥ ११ ॥ नृपतय ऊचुः ॥ युद्धायागच्छ दुर्बुद्धे वयं युद्ध
विशारदाः ॥ भवतो भूमिपालो यः शिरश्छेदं करिष्यति ॥ १२ ॥ गृहीष्यति स ते कन्यां रूपेणाप्रतिमां भुवि ॥ मुद्गरे तोलिते भूप न
हीनो जायते नृपः ॥१३॥ कुमार्युवाच ॥ इति तेषां मुखाच्छ्रुत्वा वचनं हि महीभृताम् ॥ उवाच परमक्रुद्धो मदसंरक्तलोचनः ॥१४॥ धौम्य
उवाच ॥ अहं च क्षत्रियो राजा यूयं च हि तथाविधाः ॥ युद्धं कुरुत सर्वेपि यदि युद्धेषु दुर्म्मदाः ॥ १५ ॥ कुमार्युवाच ॥ इति धौम्यस्य
वचनं श्रुत्वा दूतस्त्वरान्वितः ॥ आचचक्षे च यावत्तु तेषां सर्वमहीभुजाम् ॥१६॥ दूतोक्तं तद्वचः श्रुत्वा सर्वे एव नराधिपाः ॥ स्वंस्वं सैन्यं
समाविश्याज्ञापयामासुरंजसा ॥१७॥ सन्नद्धकवचाश्चैव निस्त्रिंशवरपाणयः ॥ गदिनश्चर्मिणः शूराः कटिविन्यस्तखड्गकाः ॥ १८ ॥ तोमरांश्च
तथा शूलान्परिघान्पाट्टिशांस्तथा ॥ ऋष्टींश्च मुद्गरांश्चैव कार्मुकाञ्छरतूणकान् ॥ १९ ॥ संगृह्य सहसा शूराः शतशोथ सहस्रशः ॥ हयान्
गजान् रथांश्चैव समारुह्य महीभृतः ॥२०॥ सर्वतः समलंचक्रुः पताकाशतपंक्तिभिः ॥ संदष्टौष्ठपुटा दंतैः किटिकिट्टितवादिनः ॥ २१ ॥
एकत्र सर्वभूपाला जातास्तत्र महौजसः ॥ भेरीशब्दं ततश्चक्रुस्तथा शंखादिशब्दकान् ॥२२॥ श्रुत्वा तु निनदं तेषां युद्धेप्सूनां परंतपः ॥
धौम्योपि सहसा राजा युद्धाय कृतमानसः ॥२३॥ निश्चक्राम गृहात्तूर्णमभ्रजालादिवांशुमान् ॥ स्वसैन्यं सोपि संदिश्य समारुह्य रथं ततः ॥
॥२४॥ सोपि भेरीप्रहारेण कृतवान् शब्दमुत्तमम् ॥ द्वात्रिंशत्कोट्यो देवि तस्य सैन्यस्य चाभवन् ॥२५॥ तस्य सैन्यस्य संख्यानं विद्यते
न नृपात्मज ॥ स्वं स्वं स्थानं समास्थाय सन्नद्धा युद्धदुर्मदाः ॥२६॥ आह्वयामासुरन्योन्यं परस्पर जयैषिणः ॥ नानाशस्त्रास्त्रकुशला
रसंवीरमुपाश्रिताः ॥ २७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे वंशानुकीर्त्तने मंदुरास्वयंवरे एकत्रसमवस्थानं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततः प्रववृते युद्धे सर्वेषां हि महीक्षिताम् ॥ लोमोद्धारकरं चैव शरैरस्त्रैस्तथा शुभम् ॥ १ ॥ भिंदिपालैः शरैःखड्गै
स्तोमरैः शक्तिसायकैः ॥ युयुधुः परमं वीराः संदष्टौष्ठपुटा अथ ॥ २ ॥ भिंदि भिंदि छिंधि छिंधि तिष्ठ तिष्ठेति चासकृत् ॥ हेषितैर्घोट
कानां च गजानां चैव गर्जितैः ॥ ३ ॥ चीत्कारैरथचक्रैश्च भटानां प्रेषणैस्तथा ॥ ज्ञायते तत्र स्वबलं स्वप्रियाहूयनादथ ॥ ४ ॥ सममेव
महाभाग शस्त्रास्त्रनियुतायुतैः ॥ भिंदिपालैः शतघ्नीभिर्गदाभिः शक्तितोमरैः ॥ ववर्षुस्तत्र भूपाला धाराभिरिव तोयदाः ॥ ५ ॥ बभूव
तुमुलं युद्धमद्भुतं लोमहर्षणम् ॥ जाताः सहस्रशो नद्यो मांसकर्दमकालिताः ॥ ६ ॥ छिन्नानां शिरसां तासु कच्छपा इव सुंदराः ॥ रेजुर्मीना
इव करा विच्छिन्नांगुलयस्तथा ॥ ७ ॥ उष्णीषाणां समूहाश्च हतानां रुधिरांबुनि ॥ फेनजालं यथा रेजुरस्थिदृषदसंकुलाः ॥ ८ ॥ हतानां
हस्तिनां वृंदैरथानां च सहस्रशः ॥ बभूव पर्वताकारः संदरो ह्यद्भुतोपमः ॥ ९ ॥ आगताः शतशस्तत्र गृध्राद्याः पिशिताशिनः ॥ शिवाश्च
शतशो नेदुर्हर्षपूरितमानसाः ॥ १० ॥ काकाः श्येनास्तथा कंकवृकलाश्च सहस्रशः ॥ उत्कृत्योत्कृत्य मांसानि कीकसस्थान्यनुक्रमात् ॥
॥ ११ ॥ पृष्ठासना महाचिल्ला जक्षुः काकाश्च सर्वतः ॥ इति तस्मिन् महाघोरे संग्रामेतिभयानके ॥ १२ ॥ रणाजिरे महावीरा ननृतुश्छि
न्नमस्तकाः ॥ एतस्मिन्नंतरे धौम्यो बाणवर्षं चकार ह ॥ १३ ॥ तेषां राज्ञां शरीरेषु शैलेषु वृत्रहा यथा ॥ तस्य तद्बाणवर्षं वै खंडशश्चक्रु
राहवे ॥ १४ ॥ खंडिते बाणवर्षे ते स्वयं चक्रुर्महीभृतः ॥ वर्षणं चव बाणानां हयपृष्ठस्थितास्ततः ॥ १५ ॥ बाणानां शतसाहस्रं चि
च्छेद स्वशरैर्नृपः ॥ पुनर्बाणसहस्रं वै मुमोच परया मुदा ॥ १६ ॥ ते वै सर्वे महीपाला धौम्यस्य शरपीडिताः ॥ जग्मुर्दश दिशो भूपा
स्तदस्त्रपरिपीडिताः ॥ १७ ॥ पुनः समेत्य राजानः स्मृतक्षात्रपराक्रमाः ॥ ववर्षुः शरजालानि तोयानि जलदा यथा ॥ १८ ॥ केचि
द्भल्लांश्च शक्तीश्च गदाः केचिद्रणाजिरे ॥ मुसलानि च खड्गांश्च तोमरान्परशूंस्तथा ॥ १९ ॥ विव्यधुः सर्वगात्रेषु राज्ञो धौम्यस्य तद्बलम् ॥
युगपत्पतितं वर्षं शस्त्राणामाशुगामिनाम् ॥ २० ॥ शक्तो नाभवत्तदा देव निवारयितुमंजसा ॥ छिन्नधन्वा च विरथो बभूव सहसा नृपः ॥

॥ २१ ॥ समुत्थाय ततस्तूर्णं गृहीत्वा खड्गचर्मणी ॥ अच्छिनद्बहुशोरीणां शिरांसि वदतांवर ॥ २२ ॥ अथ ते पृथिवीपाला युगपद्बहु

शस्त्रकान् ॥ ववर्षुस्तस्य गात्रेषु भृशमुद्विग्नमानसाः ॥ २३ ॥ सोपि धौम्यो महाबाहुर्निपपात तदा भुवि ॥ ते तस्य पतमानस्य खंडशश्च क्रुराहवे ॥ २४ ॥ नगरं चापि तस्याशु ध्वंसयामासुरोजसा ॥ अहं च मन्दुरा चैवावशिष्टे वै गते वने ॥ २५ ॥ गुहायां हि तदारभ्य तिष्ठावात्रैव निर्भये ॥ पणं च तत्पितुस्तत्र वर्ततेऽद्यापि पश्य तत् ॥ २६ ॥ यद्दृष्ट्वा पृथिवीपाला निपेतुर्भुवि मूर्च्छिताः ॥ तस्या महामते वीर तदेव पणमस्ति हि ॥ २७ ॥ य एनं मुद्गरं राजा संधरिष्यति बाहुना ॥ भविता हि स मे भर्त्ता नोचेदित्येव संस्थिता ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्पृष्टाहं त्वया शुभ ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे वंशानुकीर्त्तने मंदुरास्वयंवरे धौम्यवधो नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इति तद्भाषितं श्रुत्वा विस्मयाविष्टमानसः ॥ श्रुत्वा तत्परमाश्चर्य्यं यदर्थं त्यक्तजीविताः ॥ १ ॥ युद्धं चक्रुर्यदर्थं वै दासी चेयं यदीयका ॥ कीदृशी सेति बहुधाभविष्यदिति चिंतितम् ॥ २ ॥ जगाम च तया दास्या यत्र सा मंदुरा स्थिता ॥ तत्र गत्वा महेशानि दर्शितं च तया पणम् ॥ ३ ॥ तद्दृष्ट्वा मुद्गरं देवि हस्तेनैकेन सत्वरम् ॥ तोलयामास पश्यंत्या मुनीनामूर्द्ध्वरेतसाम् ॥ ४ ॥ तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्य्यं साधुसाध्विति वादिनः ॥ ऊचुः परस्परं सर्वे मुनयो ब्रह्मवादिनः ॥ ५ ॥ अहो पराक्रमस्त्वस्य सर्वेषां पृथिवीभृताम् ॥ मंदुरा सापि तं देवि ह्यवृणोत्परया मुदा ॥ ६ ॥ वेदोक्तविधिना तां तु परिगृह्य महातपाः ॥ समाययौ गृहे स्वीये बलसूदनविक्रमः ॥ ७ ॥ सुखं रेमे तया सार्द्धं पौलोम्येव शचीपतिः ॥ तस्यां च कुवलाश्वो वै त्रीन्सुतांस्तु ह्यजीजनत् ॥ ८ ॥ दृढाश्वं कपिलाश्वं च चंद्राश्वं चंद्ररूपिणम् ॥ स एव धुंधुमारत्वमगात्पश्चान्महायशाः ॥ ९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे वंशानुकीर्तने मंदुरास्वयंवरो नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ कथं वै धुंधुमारत्वमगात्पश्चान्महायशाः ॥ एतत् सर्वं महाभाग कथयस्व महेश्वर ॥ १ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु देवि महाराजा धुंधुमारत्वमागतः ॥ तत्सर्वं हि समासेन कथयामि तवांतिके ॥ २ ॥ बृहदश्वो महातेजाः कुवलाश्वपितैकदा ॥ स्थितो गृहे मंत्रिवर्गैः सहितो हि महायशाः ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवि ह्युत्तंको नाम नामतः ॥ उवाच द्वाःस्थं राज्ञे मां निवेदय समागतम् ॥ ४ ॥ तच्छ्रुत्वा सहसा द्वाःस्थो गतो यत्र महीपतिः ॥ उत्तंको वै महातेजा आगतश्चेत्युवाच ह ॥ ५ ॥ तमागतं

तदा श्रुत्वा बृहदश्वो महामनाः ॥ उवाचानय शीघ्रं वै उत्तंकमिति पार्वति ॥ ६ ॥ आज्ञां राज्ञस्ततः श्रुत्वा हस्तं संगृह्य दक्षिणम् ॥ आनयामास नृपतेः सामीप्यं हि तपोनिधिम् ॥ ७ ॥ तं दृष्ट्वा सहसा राजा बृहदश्वो महीपतिः ॥ कृतांजलिपुटो देवि ह्युत्थाय परमासनात् ॥ ८ ॥ पाद्यमाचमनीयं च चकार सहसा नृपः ॥ स्थापयित्वासने रम्ये उवाच परहर्षितः ॥ ९ ॥ बृहदश्व उवाच ॥ किमागमन कृत्यं ते करवाणि महामते ॥ कृतार्थोस्म्यनुगृहीतोस्मि भवदागमनेन हि ॥ १० ॥ उत्तंक उवाच ॥ भवता रक्षणं कार्य्यं सर्वेषां पृथिवीपते ॥ प्रजाः पालयता राज्ञा धर्मेण श्रुतिवर्त्तिना ॥ ११ ॥ यतो राज्यं च विपुलं परत्र च परागतिः ॥ जायते सततं देव तस्मात् कार्यं हि रक्षणम् ॥ १२ ॥ त्वत्समो नास्ति त्रैलोक्ये धर्मात्मा सत्यसंगरः ॥ धुंधुर्नाम महाबाहो मधुपुत्रः प्रतापवान् ॥ १३ ॥ समुद्र वालुकापूर्ण उज्जालक इति स्मृतः ॥ तत्रायं वसते राजन्निर्भयो नरदेवहा ॥ १४ ॥ तपस्तपति दुष्टात्मा वालुकांतर्हितो नृप ॥ देवतानामवध्यश्च श्वासं मुंचति वत्सरे ॥ १५ ॥ तस्य निश्वासवातेन कंपते वै वसुंधरा ॥ रज उत्थाप्यते तेन कालधूम इवापरः ॥ १६ ॥ तद्रजः सहसादित्यपथमाच्छाद्य भूपते ॥ भूमिर्वै कंपते वीर विस्फुलिंगं च वर्षति ॥ १७ ॥ अश्मवर्षं तदा राजन् सांगारं वर्षते तदा ॥ तेनोत्पातेन नृपते न स्थातुं शक्यते मया ॥ १८ ॥ यस्तस्य मारणे बुद्धिं धंधोस्तस्य दुरात्मनः ॥ लोकाः स्वस्था भविष्यंति ऋषयश्च तपोधनाः ॥ ॥ १९ ॥ वधे तस्य महाबाहो न शक्तः कश्चिदस्ति हि ॥ विष्णुनापि वरो दत्तो मम पूर्वं महीपते ॥ २० ॥ धुंधुं मधुसुतं यस्तु मारयिष्यति वै नृपः ॥ तस्य त्वं वरदस्तेन तेजोवृद्धिं करिष्यसि ॥ २१ ॥ नहि मधुसुतो भूप वध्योल्पेनैव तेजसा ॥ अजेयोस्ति महातेजा देवैरपि सवासवैः ॥ २२ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति तद्भाषितं श्रुत्वा ब्रह्मर्षेर्भावितात्मनः ॥ उवाच भक्तिसंपन्नो विनयाविष्टमानसः ॥ २३ ॥ बृहदश्व उवाच ॥ नायं मे समयो विप्र धुंधोर्निग्रहकर्मणि ॥ ददामि ते स्वकं पुत्रं कुवलाश्वं महाद्युतिम् ॥ २४ ॥ अयमेव महातेजा धुंधुमारो भविष्यति ॥ अनेन कुवलाश्वेन गच्छ तत्र यथासुखम् ॥ २५ ॥ कृपया ते महाभाग धुंधुहंता भविष्यति ॥ अहं तु न्यस्तशस्त्रोस्मि

तपसे कृतमानसः ॥ २६ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इत्युक्तोत्तंकक विप्र बृहदश्वो महामनाः ॥ समादिदेश पुत्रं च तत्सर्वं मुनिभाषितम् ॥ २७ ॥

न्यस्तशस्त्रो महातेजाश्चीरांबरपरिच्छदः ॥ मुनिभिः सह धर्मात्मा ययौ कैलासपर्वते ॥ २८ ॥ केदारेश्वरतो याम्ये मंदाकिन्याश्च ह्युत्तरे ॥ पर्वते मुनिसेव्ये हि चचार परमं तपः ॥ २९ ॥ ययौ पश्चान्महातेजा योगिनां गतिमुत्तमाम् ॥ यत्र गत्वा महेशानि जन्मनाशादिवर्जितः ॥ ३० ॥ कुवलाश्वोपि पुत्राणां शतेन परिवारितः ॥ ययौ तेन महातेजा धुंधोर्निग्रहकर्मणि ॥ ३१ ॥ भेरीमृंदगपणवान् संताड्य सहसा चमूः ॥ संछाद्य पृथिवीं देवि कुर्वंती नृपसुश्रियम् ॥ ३२ ॥ रथैरश्वैर्गजैश्चैव सुवर्णकृतभूषणैः ॥ सैनिकानां सहस्रैस्तु स तेन परिवारितः ॥ ३२ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे वंशानुचरिते कुवलाश्वनिर्गमनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ छ ॥

॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ कुवलाश्वो महाबाहुः शतपुत्रैस्तु संवृतः ॥ जगाम सेनया सार्द्धं समुद्रतटके ततः ॥१॥ तमाविशद्वैष्णवं हि तेजः सर्वोत्तमोत्तमम् ॥ प्रविष्टे तु तदा राजा शुशुभे नितरां मुने ॥ २ ॥ धुंधुः श्रुत्वा महाशब्दं नदतां सर्वतो दिशि ॥ वालुकायाः समुत्थाय निश्वासं मुमुचे तदा ॥ ३ ॥ तस्य निश्वासवातेन सैन्यं तस्य महीभुजः ॥ विदुद्राव सर्वतो हि वातेनाभ्रगणो यथा ॥ ४ ॥ प्रनष्टे तु ततः सैन्ये कुवलाश्वो महायशाः ॥ रथमारुह्य वेगेन गतो मधुसुतो यतः ॥ ५ ॥ आगतं तं तु विज्ञाय वालुकांतर्हितोभवत् ॥ अंतर्हितेथ तस्मिंस्तु कुवलाश्वो महीपतिः ॥ ६ ॥ चिंतयामास बहुशः किं कर्तव्यमतः परम् ॥ कथं धुंधोर्वधो हंत जायेतेति पुनः पुनः ॥७॥ एतस्मिन्नंतरे वीराः शतपुत्रा महात्मनः ॥ समुद्रं खातयामासुर्दृढाश्वप्रमुखाः प्रिये ॥ ८ ॥ ततो दुंदुभयो नेदुराकाशे देवताडिताः ॥ दिव्यं कुसुमवर्षं च पपात सहसा नृपे ॥ ९ ॥ खनत्सु तेषु देवेशि चतुर्दिक्षु ततस्ततः ॥ पश्चिमां दिशमास्थाय ददृशे वै स राक्षसः ॥ ॥ १० ॥ सोपि धुंधुर्महातेजा दृष्ट्वा तान्सहसागतान् ॥ ददाह मुखजातेन वह्निना तीव्रवेगिना ॥ ११ ॥ शतं त्रिनूनं देवेशि तत्पुत्रांस्तत्पराक्रमान् ॥ अथ श्रुत्वा स राजा तु निर्दग्धांस्तान् स्वपुत्रकान् ॥१२॥ पुनरुत्थाय सहसा क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ जगाम तत्र देशे तु निर्दग्धा यत्र पुत्रकाः ॥ १३ ॥ ददर्श वह्निं मुखजं ज्वालामालाविलक्षणम् ॥ योगी योगेन सहसा शमयामास वारिणा ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥

गदया ताडयामास तं धुंधुं स महाबलम् ॥ स तया गदया भग्नो जगाम यमसादनम् ॥ १६ ॥ मृतं तं दर्शयामास उत्तंकाय महात्मने ॥

दृष्ट्वा तदद्भुतं कर्म धुंधोर्देवि निबर्हणम् ॥ १६ ॥ प्रसन्नचेता भगवानुत्तंको नाम वै मुनिः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं कुवलाश्वं महीपतिम् ॥
॥ १७ ॥ उत्तंक उवाच ॥ प्रसन्नोऽस्मि महाराज कर्मणानेन सुव्रत ॥ वरं ददामि तेऽहं हि तच्छृणुष्व महामते ॥ १८ ॥ तव वंशे महा
राज विख्यातबलविक्रमाः ॥ महीपाला भविष्यंति विज्ञेयास्ते सुरासुरैः ॥ १९ ॥ अतः परं महीपाल तव नाम भविष्यति ॥ धुंधुमार इति
ख्यातो भविष्यसि त्रिलोकके ॥ २० ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति तस्य वरे दत्ते शशंसुः सर्वदेवताः ॥ पुष्पवर्षं ततश्चक्रुर्भेरीशंखरवांस्तथा ॥
॥ २१ ॥ साधु साधु महाराज धुंधुमारेति वै पुनः ॥ ऊचुः सर्वे नरश्रेष्ठाः किरंतः कुसुमेन हि ॥ २२ ॥ उत्तंकोपि तपश्चक्रे निरुद्विग्नमना
स्ततः ॥ सुराः सर्वेपि देवेशि गता अथ यथागतम् ॥ २३ ॥ सोपि राजा धुंधुमारो जगाम भवनं स्वकम् ॥ अवशिष्टैस्त्रिभिः पुत्रैर्म
हाबल पराक्रमैः ॥ २४ ॥ इति ते कथितं देवि पापघ्नं सर्वकामदम् ॥ कुवलाश्वस्य चरितं तथा धुंधुनिबर्हणम् ॥ २५ ॥ इति श्रीस्कांदे
केदारखंडे वंशानुकीर्त्तने धुंधुवधो नाम अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तस्य पुत्रास्त्रयः ख्याताः प्रख्यातबलवि
क्रमाः ॥ तेषां ज्येष्ठो दृढाश्वस्तु धौंधुमारिर्महायशाः ॥ १ ॥ तस्य पुत्रो बभूवाथ हर्यश्वो नाम नामतः ॥ हर्यश्वस्य निकुंभोभूत्क्षात्रधर्म
विदांवरः ॥ २ ॥ संहताश्वो निकुंभस्य कृशाश्वस्तस्य चात्मजः ॥ द्वितीयोभून्महेशानि ह्यकृशाश्वस्तथैव च ॥ ३ ॥ दृषद्वती कृशा
श्वस्य भार्या परमसुन्दरी ॥ तस्यां स जनयामास कन्यामेकां च पुत्रकम् ॥ ४ ॥ कन्या हैमवती नाम पुत्रश्चापि प्रसेनजित् ॥ गौर्य्यां
प्रसेनजित्पुत्रं युवनाश्वं तथाऽजनत् ॥ ५ ॥ मांधाता युवनाश्वस्य त्रिलोकाविजयी नृपः ॥ श्लोकोप्यापि पुरा गीते गीयते यस्य पार्वती ॥
॥ ६ ॥ विक्रमे सुकृते यस्य मांधातुरमितद्युतिः ॥ नयाति त्रिषु लोकेषु देवो वा मानुषोपि वा ॥ ७ ॥ शशबिंदोः सुता तस्य भार्या
चैत्ररथी मता ॥ तस्यामुत्पादयामास द्वौ पुत्रौ दृढविक्रमौ ॥ ८ ॥ पुरुकुत्सं तथा ज्येष्ठं मुचुकुंदं तथैव च ॥ पुरुकुत्ससुतः श्रीमांस्त्रस
दस्युर्महामतिः ॥ ९ ॥ त्रसदस्योर्नर्मदायां संभूतश्चाभवत्सुतः ॥ संभूतस्य सुधन्वाभूत्त्रिधन्वा तस्य चात्मजः ॥ १० ॥ त्रिधन्वनो
महाराज्ञो नाम्ना त्रैय्यारुणोभवत् ॥ तस्य सत्यव्रतो नाम पुत्रः परमधार्मिकः ॥ ११ ॥ एकदा स महादेवि मृगयायै गतो वने ॥ हता

स्तेन मृगास्तत्र बहवो जगदीश्वरि ॥१२॥ अथ कश्चिन्महातेजास्तपस्वी वाग्विदांवरः ॥ मृगरूपेण विहरन्ददृशे विपिने ततः ॥१३॥
सत्यव्रतस्तु सन्दृष्ट्वा मुनिं वै मृगरूपिणम् ॥ भार्यया सहसा मृग्या गच्छमानं तपोनिधिम् ॥ १४ ॥ ततो बाणं जघानाशु मृगौ मत्वा
महेश्वरि ॥ मृगमाणौ मृगौ तन्तु कंठप्राणौ विहारिणौ ॥ १५ ॥ ऊचतुस्तं स्वहंतारं पित्रा त्यक्तो भविष्यसि ॥ नष्टा भविष्यति दुष्टा
त्मन् धर्मबुद्धिरतः परम् ॥ १६ ॥ तया धर्मस्य बुद्ध्या त्वं सर्वकर्मविगर्हितः ॥ नराधमः श्वपाकेषु वसिष्यसि दुरासद ॥ १७ ॥ इति
श्रुत्वा तु तच्छापं विह्वलो नष्टचेतनः ॥ गतौ तावपि देवेशि त्रिदिवे मृगरूपिणौ ॥ १८ ॥ सोपि सत्यव्रतो नाम शापात्संहृतचेतनः ॥
समागत्य गृहे स्वीये ह्यधर्मनिरतोऽभवत् ॥ १९ ॥ एकदा तस्य नगरे कश्चिन्नागरिको जनः ॥ कृतोद्वाहो महादेवि आययौ परया मुदा ॥
॥ २० ॥ ऋषेः शापाच्च बाल्याच्च जहार तत्प्रियां कुधीः ॥ हाहाकारो बभूवाथ नगरे परितो भृशम् ॥ २१ ॥ मिलित्वा नागराः सर्वे
त्रैय्यारुणमुपागमन् ॥ ऊचुः प्रांजलयस्तस्य चेष्टितं हि दुरात्मनः ॥ २२ ॥ तच्छ्रुत्वा सहसा राजा क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ उवाच तं सुतं
स्वीयं दुष्टदुष्टेति चासकृत् ॥ २३ ॥ गच्छाधर्मव्रतोसि त्वं मुखं वीक्षे न ते ह्यतः ॥ प्रियं पुत्रं हि दुष्टं हि संत्यजंति नराधिपाः ॥२४॥
तत्पितुर्वचनं श्रुत्वा क्व गच्छामि जगाद ह ॥ पुनरेनमुवाचाहो श्वपाकेषु व्रजत्वरन् ॥ २५ ॥ इति तद्वदितं श्रुत्वा निश्चक्राम पुराद्बहिः ॥
दुश्चेष्टितं महातेजा वसिष्ठो ज्ञानिनां वरः ॥ २६ ॥ वारयामास न प्राज्ञो गच्छंतं तं महावने ॥ श्वपाकग्रामनिकटे ह्यवसन्मम वल्लभे ॥
॥ २७ ॥ पिताप्यस्मिन् वनं याते ययौ हैमवतीस्थले ॥ शस्त्राण्यस्त्राणि संत्यज्य तपसे धृतमानसः ॥ २८ ॥ सोपि सत्यव्रतो नाम
पित्रा त्यक्तो महामतिः ॥ नष्टधर्मो बभूवाथ सर्वत्यक्तो महेश्वरि ॥ २९ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तस्य विषये पाकशासनः ॥ नावर्षद्द्वादश
समास्तस्याधर्मेण वै तदा ॥ ३० ॥ अथ तत्र महादेवि विश्वामित्रो महातपाः ॥ आययौ तस्य विषये दारैः पुत्रैस्तथा सह ॥ ३१ ॥
तस्मिन्नेव महारण्ये स्वदारान् न्यस्य चात्मजान् ॥ गतः स तपसे तूर्णमेकाकी मुनिसत्तमः ॥ ३२ ॥ कदाचित्तस्य पत्नी तु क्षुधावि ॥ १६ ॥

ष्टमनाः प्रिये ॥ स्वपुत्रं मध्यमं देवि गले बध्वा मम प्रिये ॥ ३३ ॥ शेषाणां भरणार्थं वै विक्रीणातुं महेश्वरि ॥ समाययौ तद्विपये

क्षुत्पीडापरिपीडिता ॥ ३४ ॥ गले बद्धं तथा दृष्ट्वा विक्रीणंतं तथाविधम् ॥ मोचयामास सहसा मुनिपुत्रं महामतिम् ॥ ३५ ॥ मोचयि
त्वा तु तं देवि पालयामास बुद्धिमान् ॥ विश्वामित्रानुकम्पार्थं भरणं चाकरोत्सुधीः ॥ ३६ ॥ तत्कुटुंबस्य सर्वस्य त्रय्यारुणसुतस्तदा ॥
गलबंधाद्गालवोसौ विश्वामित्रसुतस्ततः ॥ ३७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे वंशानुकीर्त्तने त्रिशंकुचरिते एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ततः सत्यव्रतो नाम कृपया परया युतः ॥ हत्वा वने मृगांश्चैव वराहांश्च तथैव च ॥ १ ॥ उपांशुव्रतमास्थाय दीक्षां
द्वादशवार्षिकीम् ॥ पितुराज्ञां पुरस्कृत्य न्यवसद्विजने वने ॥ २ ॥ विश्वामित्रस्य देवेशि आश्रमस्य समीपतः ॥ मांसं वृक्षे वने तस्मिन्
बबंध गिरिकन्यके ॥ ३ ॥ तस्मिन् राज्ये वसिष्ठस्तु पालयामास सर्वतः ॥ वसिष्ठेप्यधिकं मन्युं चकार स तदादितः ॥ ४ ॥ वने वसि
ष्ठमुनिना गच्छमानो महेश्वरि ॥ निवारितो न हि इति ततः क्रोधःसमाविशत् ॥ ५ ॥ पाणिग्रहस्तु देवेशि सप्तपद्या ह्यनंतरम् ॥ सत्य
व्रतेन पूर्वं हि धृता सा कन्यका प्रिये ॥ ६ ॥ तद्व्रतं तु पितुः क्रोधादुपांशु नावबुध्यते ॥ तेनापचारक्रियया नावर्षत्पाकशासनः ॥ ७ ॥
इदानीं वहता तेन दीक्षां द्वादशवार्षिकीम् ॥ कुलस्य निष्कृतिर्देवि कृता चेत्सा भवेदिति ॥ ८ ॥ वसिष्ठश्च न तं देवि पित्रा त्यक्तं न्यवा
रयत् ॥ एतस्यैव सुतमहमभिषेक्ष्यामि राज्यके ॥ ९ ॥ इति तस्य मतिं मत्वा दीक्षां तामुद्वहद्बली ॥ अप्राप्ते तु वशिष्ठे हि तद्धेनुं संद
दर्श ह ॥ १० ॥ क्रोधान्मोहाद्दस्युधर्मात्तां जघान महेश्वरि ॥ तन्मांसं न स्वयं चैतान्विश्वामित्रस्य चात्मजान् ॥ ११ ॥ इति श्रुत्वा
तस्य कर्म वसिष्ठो ज्ञानिनां वरः ॥ चुक्रोध तं तु राजानमुवाचेति महेश्वरि ॥ १२ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ पितुश्चापरितोषेण गुरोर्दोग्ध्रीवधेन
च ॥ अप्रोक्षितोपयोगाच्च त्रिशंकुरिति विश्रुतः ॥ १३ ॥ दुष्टात्मा दुष्टकर्मा तु भविष्यति न संशयः ॥ इत्युक्तवान् वसिष्ठस्तु तदा त्रिशं
कुतां गतः ॥ १४ ॥ विश्वामित्रोपि धर्मात्मा समागत्य गृहे स्वके ॥ भरणं च कुटुंबस्य दृष्ट्वा राज्ञो महेश्वरि ॥ १५ ॥ त्रिशंकुं च तथा
दृष्ट्वा वसिष्ठपरिपंथिनम् ॥ उवाच वचनं चेदं प्रसन्नो भगवानृषिः ॥ १६ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ वरं ब्रूहि महाभाग कुटुंबपरिपालक ॥
इति वै छंद्यमानो वै वरं वव्रे महीपतिः ॥ १७ ॥ त्रिशंकुरुवाच ॥ तथा यतस्व भगवन् यथाहं स्वर्गलोकभाक् ॥ अनेनैव शरीरेण भवेयं

मुनिवंदित ॥ १८ ॥ ओमित्युक्त्वा तदा तेन विग्रहस्य भये गते ॥ पित्र्ये राज्येभिषिच्याशु त्रिशंकुं गाधिपुत्रकः ॥ १९ ॥ मिषतां सर्व देवानां वसिष्ठस्य महामतिः ॥ ततः सोपि महेशानि कैकय्यां देवि पुत्रकम् ॥ २० ॥ हरिश्चन्द्र इति ख्यातं राजसूयकरं नृपम् ॥ विश्वा मित्रोपि हे देवि याजयामास तं नृपम् ॥ २१ ॥ वेदोक्तविधिना देवि कारयामास वै मुनिः ॥ सर्वे देवा ब्राह्मणाश्च नाययुर्हि तदध्वरम् ॥ ॥ २२ ॥ क्रुद्धश्चोवाच गाधेयो विश्वामित्रो महायशाः ॥ देवानन्यान् करिष्यामि स्वर्गमन्यं तथा जनान् ॥ २३ ॥ अन्यांश्च स्थावरांश्चैव पशुपक्षिचतुष्पदान् ॥ इत्युक्त्वा मुनिराट् देवि चिकीर्षुः सृष्टिमन्यकाम् ॥ २४ ॥ वृक्षेभ्यो मानुषोत्पत्तिं करिष्यामीति सोऽवदत् ॥ वि ष्णुमन्यं च ब्रह्माणं रुद्रं च जगदीश्वरम् ॥ २५ ॥ इंद्रमग्निं च वायुं च तथान्यान् देवदानवान् ॥ भिन्नानेव करिष्यामि त्रिशंकोर्वसति स्थले ॥ २६ ॥ कुलत्थांश्च मसूरांश्च राजमाषांस्तथैव च ॥ गोधूमांश्च तथा चक्रे अन्यांश्च भगवान् मुनिः ॥ २७ ॥ महिषांश्च तथामे षान्भल्लूकांश्च तथैव च ॥ रचयामास सहसा स्वेच्छयैव महामुनिः ॥ २८ ॥ इंद्रराज्येभिषेक्ष्यामि त्रिशंकुं स्वेन तेजसा ॥ स्वयं ब्रह्मा भवि ष्यामि त्रिशंकोर्यज्ञमुत्तमम् ॥ २९ ॥ कारयिष्यामि भागांश्च ग्रहीष्यामि स्वयं हि वै ॥ वदतिस्मेति च पुना रचयामास वै प्रिये ॥ ३० ॥ इति विरच्य माने तु विश्वामित्रेण धीमता ॥ तत्रसुः सर्वभूतानि पर्वताश्च चकंपिरे ॥ ३१ ॥ देवाः सर्वे सब्रह्माद्यास्तत्रसुः सेन्द्रका गणाः ॥ विश्वामित्रस्य शरणं जग्मुः सर्वे महेश्वरि ॥ ३२ ॥ ऊचुः प्रांजलयः सर्वे अलं सृष्ट्येति देवताः ॥ न कर्त्तव्यान्यथा सृष्टिः सर्वहेतोः स्वयंभुवः ॥ ३३ ॥ यज्ञभागान् गृहीष्यामो विश्वामित्राध्वरे मुने ॥ इत्युक्त्वा निर्ज्जराः सर्वे विश्वामित्रं महामतिम् ॥ ३४ ॥ जगृहुर्यज्ञभागांश्च तस्य यज्ञे महीक्षितः ॥ पूर्वेणैव शरीरेण प्रेषितः स्वर्गमंदिरम् ॥ ३५ ॥ मध्येसौ स्थितवान् राजा निरोधाद्दै दिवौ कसाम् ॥ अद्यापि दृश्यते देवि त्रिशंकुरमितद्युतिः ॥ ३६ ॥ त्रिशंकोश्चरितं यस्तु विश्वामित्रस्य यः प्रिये ॥ श्रुत्वा पातकयुक्तोपि स्वर्ग लोके वसेत्परम् ॥ ३७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे वंशानुकीर्त्तने त्रिशंकुचरिते विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ त्रिशंकोरभवत्पुत्रो हरिश्चंद्रेति विश्रुतः ॥ पुण्यं यशस्यमायुष्यं चरितं शृणु तस्य वै ॥ १ ॥ त्रिशंकौ स्वर्गते देवि

हरिश्चंद्रो बभूव ह ॥ सप्तद्वीपकृतानुज्ञो यज्वा विपुलदक्षिणः ॥ २ ॥ शशास पृथिवीं राजा धर्मेण श्रुतिवर्त्तिना ॥ पितेवासीत्प्रजानां
हि पालनाच्छासनात्तथा ॥ ३ ॥ तस्य पत्नी बभूवाथ वैदर्भतनया सती ॥ रूपेणौदार्य्यशीलेन सर्वाधिकतमा सती ॥ ४ ॥ तस्यां
बभूव पुत्रोपि रोहिताश्वोतिवीर्य्यवान् ॥ हरिश्चंद्रस्तु धर्मात्मा कृत्वानेकविधान् मखान् ॥ ५ ॥ राजसूये मनश्चक्रे महात्मा दृढविक्रमः ॥
राजसूयाय यज्ञाय वरयामास गाधिजम् ॥ ६ ॥ अन्यांश्च शतशो विप्रान् नानादेशसमुद्भवान् ॥ वरयामास विज्ञाय हरिश्चंद्रो महाम
नाः ॥ ७ ॥ सर्वाश्च योषितस्तत्र नानालंकारवाससः ॥ सुमध्यमाः सुकेश्यश्च पूर्णकुंभपयोधराः ॥ ८ ॥ राजानोपि च सर्वेभ्यो देशेभ्यः
समुपागताः ॥ महार्हाणि सुरत्नानि गृहीत्वोपायनानि वै ॥ ९ ॥ वादित्राणि विचित्राणि भेर्य्यादीनि महेश्वरि ॥ सर्वतो हि विनेदुश्च
शंखानक पणगोमुखाः ॥ १० ॥ चतुर्वेदमयो घोषो बभूव सर्वतो दिशः ॥ न कश्चित्क्षुधितस्तत्र हरिश्चंद्रस्य चाध्वरे ॥ ११ ॥ दीयतां
भुज्यतां चैव मास्तु कश्चित्तुदुर्वलः ॥ अवस्त्रो वसनं चैव क्षुधितो विविधांस्तथा ॥ भोज्यान् गृह्णातु सततमिति चैव पुनः पुनः ॥ १२ ॥
श्रूयंते विविधा वाचो यज्ञे तस्य महात्मनः ॥ कन्यका वारमुख्याश्च नानालंकारभूषिताः ॥ जगुर्मंगलगीतानि मंगलद्रव्यसंयुताः ॥
॥ १३ ॥ नानादेशसमुद्भूतैर्नरैश्च नरपुंगवैः ॥ यज्ञवाटमभूद्देवि सर्वतोलंकृतं तदा ॥ १४ ॥ आशीर्भिर्ब्राह्मणानां च बंदिनां स्तुतिपाठकैः ॥
बभूव नगरे तस्य जयशब्दः पुनः पुनः ॥ १५ ॥ ब्राह्मणानां तथा राज्ञां सभासु गिरिकन्यके ॥ विचारानेकवैचित्र्यैर्बभूव सततं कलिः ॥
॥ १६ ॥ महार्हवस्त्राभरणा जना रेजुर्महेश्वरि ॥ देवा इवामरावत्यां रेजुर्वै वासवाध्वरे ॥ १७ ॥ गवाक्षजालरंध्रेषु रत्नबद्धेषु सर्वतः ॥
कौतूहलसमाविष्टाः स्थिता नागरवल्लभाः ॥ १८ ॥ दीक्षितश्च हरिश्चंद्रः कुशहस्तो रराज ह ॥ यथा शचीपतिः पूर्वं सहशच्याश्वमेधके ॥
॥ १९ ॥ घंटाछत्रगृहास्तत्र विरेजुः सर्वतो दिशः ॥ गावश्च सर्वाभरणाः स्वर्णघंटाविभूषिताः ॥ २० ॥ तत्रासन् ब्राह्मणानां च देवानां
च महेश्वरि ॥ सर्वेषां ब्राह्मणानां हि मध्ये राजा रराजह ॥ २१ ॥ देवर्षीणां यथा शक्रो नाकपृष्ठे महायशाः ॥ इति तस्मिन् महायज्ञे
तथा विपुलदक्षिणे ॥ २२ ॥ ब्राह्मणेभ्यो विविधानि रत्नानि विविधानि हि ॥ महार्हाणि च वस्त्राणि कुटुंबिभ्यो ददौ नृपः ॥ २३ ॥

यः कश्चिन् मामके यज्ञे ह्यागतो दुर्बलो जनः॥ यद्यदपेक्षते तस्य गृह्णातु तद्ददामि च॥२४॥ इतीत्युक्तो हरिश्चंद्रो ब्राह्मणेभ्यो ददौ वसु॥
तथान्येभ्यो निर्धनेभ्यो बहुपुत्रेभ्य एव च ॥२५॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे वंशानुचरिते हरिश्चंद्रोप्याख्याने एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा हरिश्चन्द्रस्य धीमतः॥ यज्ञे बहुविधे देवि दीयमाने तथा धने ॥ १ ॥ श्रूयंतेस्म तथा
वाचो विविधानां नृणां तथा ॥ धन्योस्ति त्रिषु लोकेषु हरिश्चंद्रो महा यशाः ॥ २ ॥ यस्य राज्ञो महादेवि प्रश्रयेण दमेन च ॥ न
गच्छे युर्गतिं केपि तथा यज्ञैर्महाधनैः ॥ ३ ॥ अथ राजा महातेजा राजसूयस्य दक्षिणाम् ॥ विश्वामित्राय महते ददौ पृथ्वीं महेश्वरि॥
॥ ४ ॥ सर्वाश्वगजसंपूर्णां हृष्टपुष्टजनान्विताम् ॥ नानारत्नोपसंपूर्णां नानादेशान्वितां तथा ॥ ५ ॥ राजगेहं तथा रत्नैर्नानाश्वगजवा
हनैः॥ शस्त्रास्त्रैर्विविधैर्वस्त्रैरन्वितैर्हेमसंचयैः ॥ ६ ॥ विश्वामित्राय राजा तु ददौ संहृष्टमानसः॥ राजचिह्नं हि सर्वं तु चामरादिकमुत्त
मम् ॥ ७॥ इति दृष्ट्वाजनाः सर्वे दृष्ट्वातद्दानमुत्तमम् ॥ विस्मयाविष्टमनसो रेजुस्ते स्थावरा इव ॥ ८ ॥ विश्वामित्रोप्युवाचैनं राजानं
तं त्रिशंकुजम् ॥ संगृह्य पृथिवीं सर्वां सरत्नां गजवाहनाम् ॥ ९ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ हरिश्चंद्र महाराज दत्ता मे पृथिवी त्वया ॥
तथा मे तस्य दानस्य दक्षिणां देहि सुव्रत ॥ १० ॥ हरिश्चंद्र उवाच ॥ सर्वं तवैव हि मुने दत्ता सर्वा वसुन्धरा ॥ सरत्नवसुसंपूर्णा
हयनागरथाकुला ॥ ११ ॥ तव द्रव्ये महाभाग सत्ता नास्तिमहामुने ॥ कथं देया मया तेद्य भूमिदानस्य दक्षिणा ॥ १२ ॥ अवशिष्टा
वयं देव पत्नीपुत्रावहं त्रयः ॥ कोषादिकं च तत्सर्वं दत्तं तेद्य महामुने ॥ १३ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति श्रुत्वा महादेवि वचो राज्ञा
समीरितम्॥ उवाच वचनं शीघ्रं क्रोधेन कलुषीकृतः ॥ १४॥ विश्वामित्र उवाच ॥ दत्वा वसुंधरां मह्यं दक्षिणा चेन्न दीयते ॥ कीदृशं
भूमिदानं हि भविष्यति नृपाधम ॥ १५ ॥ किमर्थं कृतवान् दानं दानी भूत्वा महान् स्वयम् ॥ इदानीं मे दक्षिणां हि न ददाति कथं
भवान्॥१६॥ ईश्वर उवाच॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य हरिश्चन्द्रो महायशाः॥ क्रुद्धं मुनिं तु विज्ञाय भयाविष्टमनास्तदा॥१७॥ मुखेन शुष्यता ॥ १८ ॥
देवि संत्रस्तश्चाभवत्तदा ॥ उवाच प्रांजली राजा विश्वामित्रं महामुनिम् ॥१८॥ हरिश्चंद्र उवाच ॥ क्रोधं मा कुरु विप्रार्य्य स्वदासे मयि

सांप्रतम् ॥ मासेनाहं प्रदास्यामि दक्षिणां ते तपोधन ॥ १९ ॥ क्षमस्व भगवन् ब्रह्मन्निदानीं मां महामते ॥ यथामितं हि दास्यामि च
रित्वा भैक्ष्यमुत्तमम् ॥ २० ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ गच्छाशु राजन्भैक्ष्यार्थं मदर्थे त्यक्तलज्जकः ॥ मासेनाहं पुनस्तत्रागमिष्यामि च
सुव्रत ॥ २१ ॥ ममेदं नगरं सर्वं न स्थेयं हि त्वयात्र वै ॥ यथेच्छं गच्छ कुत्रापि यतो द्रव्यं हि दास्यसि ॥ २२ ॥ ईश्वर उवाच ॥
इति वै गदितं श्रुत्वा विश्वामित्रस्य वै नृपः ॥ उवाच पत्नीं पुत्रं हि गच्छामोद्य वनं वयम् ॥ २३ ॥ हरिश्चंद्रस्य वचनं श्रुत्वा तौ प
त्निपुत्रकौ ॥ ऊचतुस्तौ महेशानि बाष्पव्याकुललोचनौ ॥ २४ ॥ पत्नीपुत्रावूचतुः ॥ कथं स्थेयं वने राजन्नस्माभिः सुखवर्द्धन ॥२५॥
कथं भैक्ष्यं चरिष्यावानभिज्ञौ दुःखसंकुलौ ॥ कुशाः काशाः कंटकाश्च श्रुता वै विजने वने ॥ २६ ॥ दुःखं च जायते भैक्ष्ये ग्रामे च
नगरेऽथवा ॥ कुमारोयं महाराज सुकुमारशरीरवान् ॥ विनाश्वेन कथं देव गमिष्यति भवान् प्रभो ॥ २७ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति वै गदितं
श्रुत्वा पत्न्याः पुत्रस्य निर्दयः ॥ क्रोधसंरक्तनयन अब्रवीच्च नृपं मुनिः ॥ २८ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ उपेक्ष्यसे किमर्थं हि दानं कृत्वा
स्वयं नृप ॥ पत्न्याः पुत्रस्य वचनं शृणोषि मनसेप्सितम् ॥ २९ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इत्युक्त्वा मुनिनिन्द्यस्य वचनं कटुभाषितम् ॥
उत्थायासनतस्तूर्णं गमनाय प्रचक्रमे ॥ ३० ॥ रोहिताश्वस्तु तत्पुत्रो वैदर्भी तस्य चांगना ॥ एकवस्त्रधराः सर्वे गमनाय प्रचक्रमुः ॥
॥ ३१ ॥ गच्छमानांस्तुतान् दृष्ट्वा प्रजास्तस्य महात्मनः ॥ रुरोद सहसा देवि दीनान् दृष्ट्वा तु तान् प्रिये ॥ ३२ ॥ गत्वा ते चीरवसना
भैक्ष्यं चक्रुर्महाधियः ॥ स्वयं वै मुनिवृत्त्या ते जीवकां चक्रुरंजसा ॥ ३३ ॥ मासे पूर्णे तथा जाते यतस्तत्र गतो मुनिः ॥ हरिश्चंद्रो
महाराजो वर्त्तते भैक्ष्यमाचरन् ॥ ३४ ॥ विश्वामित्रं तदा दृष्ट्वा म्लानो गात्रेषु चाभवत् ॥ रक्तेक्षणं श्मश्रुलं हि जटामंडलधारिणम् ॥
॥ ३५ ॥ आगत्य सहसा देवि दक्षिणां देहि देहि वै ॥ समयस्ते कृतो जात आगतोहं त्वदंतिके ॥ ३६ ॥ इति श्रुत्वा हि नृपतिर्भैक्ष्ये
णासादितं धनम् ॥ सर्वं ददौ निर्दयाय विश्वामित्राय पार्वति ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वा तद्द्रविणं स्वल्पं चुक्रोध सहसा मुनिः ॥ उवाच वचनं चेदं
हरिश्चंद्रं महामतिम् ॥ ३८ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ईदृशस्य हि दामस्य दक्षिणा चेदृशी मम ॥ दीयते न मया राजन्गृह्यते तव दक्षिणा ॥

॥ ३९ ॥ राजसूये महायज्ञे दत्ता मे पृथिवी त्वया ॥ अपेक्ष्यते कथं तस्य दानस्येयं हि दक्षिणा ॥ ४० ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति तद्व
दितं श्रुत्वा विश्वामित्रस्य पार्वति ॥ सभयस्तं जगादेदं हरिश्चंद्रो महामनाः ॥ ४१ ॥ हरिश्चंद्र उवाच ॥ गृहाणेदं मया प्राप्तं भैक्ष्येण
द्रविणं मुने ॥ मासेनाहं पुनर्विप्र दास्यामि भगवन् धनम् ॥ ४२ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ एकत्रीकृत्य तत्सर्वं धनं यज्ञसमं मम ॥ ददस्व
समये राजन्नोचेच्छापं ददामि ते ॥ ४३ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति तद्भाषितं श्रुत्वा निष्ठुरं परुषाक्षरम् ॥ चिंतयामास बहुशः कुतो देयं
मया धनम् ॥ ४४ ॥ पत्नीमुवाच राजा तु चिंतयित्वा बहु प्रभुः ॥ प्रिये क्रीणामि भवतीं दक्षिणायै मुनेरहम् ॥ ४५ ॥ इत्युक्त्वा
तत्करं धृत्वा विश्वामित्रमुवाच ह ॥ दक्षिणार्थं मया दत्ता पत्नी चेयं सुमध्यमा ॥ ४६ ॥ एतस्या विक्रयं कृत्वा गृह्ण द्रव्यं यथाभि
तम् ॥ नोचेत्तव महाभाग सेवां सेयं करिष्यति ॥ ४७ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ स्वीयेनैव करेणेमां विक्रीय धनमुत्तमम् ॥ देहि मे
सत्यव्रतज सत्यसंधो भव प्रभो ॥ ४८ ॥ ईश्वर उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य हरिश्चंद्रो महामनाः ॥ कस्मिंश्चिन्नगरे तां तु गृहीत्वो
वाच चोच्चकैः ॥ ४९ ॥ अपेक्ष्यते कस्यचोद्धि दासीयं परिचारिका ॥ स दास्यास्त्वेतस्या मूल्यं ददातु शीघ्रमुत्तमम् ॥ ५० ॥ इति तत्कं
दितं श्रुत्वा कश्चिच्छ्रेष्ठ्याजगाम ह ॥ हरिश्चंद्रः स्थितो यत्र गृहीत्वा स्वस्त्रियं करे ॥ ५१ ॥ रूपकानां शतं तस्या दत्वा तां वै प्रगृह्य
च ॥ गतः स्वभवने श्रेष्ठी वैदर्भ्यां सह पार्वति ॥ ५२ ॥ पत्नीमूल्यकृतं द्रव्यं ददौ तस्मै च पार्वति ॥ अल्पद्रव्यं पुनर्दृष्ट्वा तोषं नावा
तवान् मुनिः ॥ ५३ ॥ न जाता दक्षिणा राजन् भूमिदानस्य चेदृशी ॥ अथोवाच हरिश्चंद्रः पुनः पुत्रं स्वकीयकम् ॥ ५४ ॥ शृणु
पुत्रेदमखिलं सुखदुःखात्मकं जगत् ॥ अध्रुवं वर्तते पुत्र पुत्रादारादिकं तु यत् ॥ ५५ ॥ ध्रुवं जन्महता पुत्र प्रतिज्ञातं शुभाशुभम् ॥
ये पुत्रा जनकस्याहो प्रतिज्ञापालकास्तथा ॥ तेषां संसारदुःखौघसागरो गोष्पदायते ॥ ५६ ॥ विश्वामित्रप्रियार्थं हि यतस्व तात रो
हित ॥ इति श्रुत्वा जगादेदं पितरं प्राणवल्लभे ॥ ५७ ॥ शरीरं भवतस्तात मदीयाह्यसवस्तथा ॥ युष्मदर्थे प्रियान् प्राणान्त्यजेहं भगवन् ॥ १९ ॥
विभो ॥ ५८ ॥ मदीयं विक्रयं कृत्वा मातुर्मे निकटे विभो ॥ अहं च मम माता च एकस्थाननिवासिनौ ॥ ५९ ॥ प्रतीक्षां समयस्याथ

कुर्वः प्रियचिकीर्षया ॥ इति तद्भाषितं श्रुत्वा विमनाश्चाभवन्नृपः ॥ ६० ॥ करुणारुद्धगात्रो वै पुत्रस्य विक्रये सति ॥ बभाषे क्रुद्धवचनं
विश्वामित्रोतिनिर्दयः ॥ ६१ ॥ पुत्रो वदति दुष्टात्मन्विक्रयस्व हि मां नृप ॥ विक्रीणासि कथं न त्वं दक्षिणार्थं नृपाधम ॥ ६२ ॥ उपेक्षां
कुरुषे मे त्वं फलं प्राप्स्यसि सत्वरम् ॥ इति वै परुषं श्रुत्वा हरिश्चंद्रो महामनाः ॥ ६३ ॥ करोमि विक्रयं ब्रह्मन्स्वपुत्रस्येत्युवाच ह ॥
पुत्रं हस्ते गृहीत्वा वै गतस्तत्रैव बुद्धिमान् ॥ ६४ ॥ तस्य वै श्रेष्ठिनो गेहे तन्माता यत्र वर्त्तते ॥ कियन्मूल्यं हि तस्यापि गृहीत्वा
पुनरराययौ ॥ ६५ ॥ ददौ तत्सर्वमूल्यं हि मुनये मुनिवंदिते ॥ दृष्ट्वा तदपि दुष्टात्मा न जग्राह धनं तदा ॥ ६६ ॥ पुनः कटुतरं देवि
जगाद नृपसत्तमम् ॥ स्वस्यापि विक्रयं कृत्वा ददस्व विपुलं धनम् ॥ ६७ ॥ तदा प्रतिग्रहीष्यामि नोचेत्सर्वं कृतं तव ॥ अलं भवति
दुष्टात्मन् गच्छामि स्वाश्रमे ह्यतः ॥ ६८ ॥ इति वै निष्ठुरं श्रुत्वा जगाद नृपराड्विभुः ॥ को ग्रहीष्यति मां देव मूल्येन जगतीतले ॥
॥ ६९ ॥ गृह्णाति चेत्तदा कश्चिद्विक्रीणीहि च मां मुने ॥ इति श्रुत्वा वचो राज्ञो गत्वा वै वसथांतिके ॥ ७० ॥ जगादोच्चैर्मुनिस्तत्र
दासं गृह्णातु वै धनात् ॥ दासो मूल्येन कस्यापि विक्रयामि ह्यपेक्ष्यते ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा उच्चैरुच्चैः समीरितम् ॥ ७१ ॥ आययौ
सहसा तत्र श्वपाकोतिभयंकरः ॥ रूक्षांगो विकृतो देवि कर्बुराक्षोतिवामनः ॥ ७२ ॥ श्यामांगो जरया व्याप्तो रथ्याकर्पटव स्त्रकः ॥
तथा संमार्जनीहस्तो विष्ठादुर्गंधधारकः ॥ ७३ ॥ चर्वयंश्चणकान् देवि प्रेतभूषणभूषितः ॥ प्रेताजीवी स्मशाने हि वसतिः स ततं
तथा ॥ ७४ ॥ दृष्ट्वा तथाविधं राजा गात्रेष्वेव ममज्जह ॥ श्वपाकोपि बभाषेदं विश्वामित्रं महामुनिम् ॥ ७५ ॥ मम ब्रह्मन् महाभाग
दासापेक्षा हि वर्त्तते ॥ प्रेतानां निष्क्रये कश्चिद्वर्त्तते न विभो मम ॥ ७६ ॥ एकमेव ममापत्यं कन्यैका मम वै मुने ॥ श्मशानेतिभयागारे
न्यस्तुं पुत्रीं हि नोत्सहे ॥ ७७ ॥ तदर्थं मे महाभाग दासापेक्षा हि वर्त्तते ॥ प्रेतवस्तु निरीक्षेत स नास्ति मम सन्निधौ ॥ ७८ ॥ तस्मा
त्त्वयानुग्रहो मे कर्त्तव्यो दासविक्रयात् ॥ रात्रावत्रैव स्थातव्यं मम प्रियचिकीर्षया ॥ ७९ ॥ प्रेतानां हि प्रसादेन वस्त्रान्नं वर्त्तते बहु ॥
स्वामिनश्चैव षष्ठांशं गृहीत्वा मामकं तथा ॥ ८० ॥ प्रेतानां वसनं धार्यमिति स्थेयं हि तत्र वै ॥ इति तद्भाषितं श्रुत्वा विश्वामित्रस्य

चांतिके || उवाच वचनं त्रस्तो हरिश्चंद्रोतिविस्मतः || ८१ || हरिश्चंद्र उवाच || विश्वामित्र महाभाग श्वपाके मां न विक्रय || अन्यत्र गच्छ भगवन् तत्र स्थेयं कथं मया || ८२ || सर्वधर्मविहीनोयं चांडालोऽतिभयानकः || प्रेतोपजीवी भगवन् वर्त्ततेऽयं नराधमः || || ८३ || दुर्गंधः स्रवते ह्यस्माच्छ्यामांगात् प्रेतवाससः || वरं प्राणपरित्यागो न स्थेयमस्य चान्तिके || ८४ || विश्वामित्रोप्यवाचैनं हरिश्चंद्रं महीपतिम् || को वान्यस्त्वां हि मूल्येन ग्रहीष्यति च कुत्रचित् || ८५ || यथायं तव मूल्यं तु ददाति न तथान्यकः || ददात्ययं तवेदानीं मूल्यं ते शतमुद्रिकाम् || ८६ || ददाति चेत्तु यज्ञस्य दक्षिणां तत्प्रतिष्ठया || नोचेद्भस्म करोमीति श्रुत्वा तद्भाषितं वचः || || ८७ || स वेपमानहृदयो हरिश्चंद्रो महामतिः || चिंतयामास बहुशः किं करोमि पुनः पुनः || ८८ || न गच्छेयं यदानेन चांडालेन समं तदा || भस्मीकरोत्ययं मां हि विश्वामित्रोतिनिर्दयः || ८९ || किं करोमि क्व गच्छामि विधात्रा मे कथं कृतम् || अवश्यं हि भविष्यंति भाविनो महतामपि || ९० || कर्मणा येन ब्रह्मापि क्षिप्तो दुःखार्णवे विभुः || तदेव बलवत् कर्म मम चापि प्रवर्त्तते || ९१ || प्राणात्प्रियतरः पुत्रः पत्नी च प्रियभाषिणी || स्थास्यतस्तु कथं मेऽद्य परवेश्मनि ह्यातुरौ || ९२ || इति वै बहुशो राजा बाष्पव्याकुललोचनः || रुरोद तं श्वपाकं हि दृष्ट्वा स्वं कर्म निन्दयन् || ९३ || तथापि तस्य देवेशि करुणा मानसे न हि || रुदंतं तं तथा दृष्ट्वा विश्वामित्रोऽप्युवाच ह || ९४ || त्वं च स्वयं वै तत्कर्म कृत्वा रोदननिंदितः || यथेच्छं गच्छ मत्तो वै गमिष्यामि स्वमाश्रमम् || ९५ || इति तस्य वचः श्रुत्वा धैर्य्यं मनसि चाकरोत् || स्वमूल्यं तु गृहीत्वा वै ददौ तस्मै महामनाः || ९६ || दृष्ट्वा तथाविधं देवि विश्वामित्रो निगृह्य वै || तेषां मूल्योद्भवं द्रव्यं जगाम च स्वमाश्रमम् || ९७ || हरिश्चंद्रं करे धृत्वा श्वपाकोपि ततो ययौ || स्मशाने कृतवांस्तस्य स्थितिं राज्ञो जघन्यतः || ९८ || इति श्रीस्कांदे केदारखंडे वंशानुकीर्त्तने हरिश्चंद्रोपाख्याने द्वाविंशोऽध्यायः || २२ || || छ ||

|| ईश्वर उवाच || || उच्चैः स्तंभांस्ततः कृत्वा स्मशाने नरपुंगवः || तत्र चक्रे स्वयं वासो यतः सर्वं हि दृश्यते || १ || चितांगारचयाच्छन्ने धूमधूम्रदिगंतरे || चिताकाष्ठैश्च पुलिने शिवागणविनादिते || २ || श्लिष्टपुष्टशिवाकीर्णे मेदोमांसास्थिसंकुले || महाचिल्लस

माक्रांतप्रेतपृष्ठे भयानके ॥ ३ ॥ दह्यमानशिवोद्भूतचटिच्चटिविनादिते ॥ आगच्छमानकुणपे रच्यमानचितागृहे ॥ ४ ॥ स्नाप्यमानज
नैश्चैव गच्छमानजने तथा ॥ शरावदीपसम्पन्ने तिलपुष्पसमाकुले ॥ वासमानवसास्वादसंहर्षितशिवागणे ॥ ५ ॥ आगच्छतां गच्छतां
च काकानां शब्दसंकुले ॥ रोरूयमानमनुजे हाहाहेति हता वयम् ॥ ६ ॥ हे नाथ तात पुत्रेति मातरित्यपशब्दिते ॥ महावैराग्यमापन्ने
नरनारीगणेतथा ॥ ७ ॥ पूतिगंधशवोद्भूतधूमधूमितपुष्करे ॥ दग्धार्द्धतटवस्त्रे च प्रेतकर्पटराजिते ॥ ८ ॥ चिताभस्मसिते चैव श्यामी
भूतदृपद्गणे ॥ क्रौं क्रौमिति कुंकुकुंकु केककेकेति चासकृत् ॥ शब्दायमानसुतटे क्रव्यादगणराजिते ॥ ९ ॥ नानावेतालभूतानि नृत्यंति
यत्र सर्वदा ॥ एकपादानेकपादभूतराजिविराजिते ॥ १० ॥ कंकालमुंडसंछन्ने प्रेतास्थिगणशुभ्रिते ॥ लोब्यमानमहाश्वाने प्रेतदेहविभू
षिते ॥ ११ ॥ नानावर्णजले तत्र चिताग्निचयकाशिते ॥ अग्निर्बिंबसमाक्रांते जले तत्र महेश्वरि ॥ १२ ॥ ददर्श स हरिश्चंद्रः कौतुका
विष्टमानसः ॥ कौतूहलविचित्राणि नानाशब्दांश्च पार्वति ॥ १३ ॥ प्रेतकर्प्पटधारी च हरिश्चंद्रो नराधिपः ॥ चांडालकर्मनिरतः प्रेत
निष्क्रयजीविकः ॥ १४ ॥ दृष्ट्वोच्चस्थलतस्तत्र प्रेतं दग्धुं समागतान् ॥ जगाम तत्र तत्रापि याचते स्म च निष्क्रयम् ॥ १५ ॥ ममायं
स्वामिनोयं वै राज्ञश्चैव तथाह्यसौ ॥ दह मा कुणपमिति ह्यदत्वा निष्क्रयं मम ॥ १६ ॥ इति तत्र हरिश्चंद्रो जगादोच्चैः पुनः पुनः ॥
जीर्णवस्त्रसमाच्छन्न शिरा देवि स भूमिपः ॥ १७ ॥ अंगारसमवर्णो वै त्यक्तधर्मक्रियस्तथा ॥ मलदग्धवपुर्भीमो धूमारक्तसुनेत्रकः ॥ १८ ॥
मुखदुर्गंधभूयिष्ठो नेत्रपूयकुनेत्रकः ॥ शीतजर्जरसर्वांगः खंडिताधरपल्लवः ॥ १९ ॥ स्फुटितांघ्रिकरश्चैव इतश्चेतश्च धावति ॥ यं दृष्ट्वा तु
नराः सर्वे हर्षवर्षसमाकुलाः ॥ २० ॥ बभूवुर्हि तदानीं तं दृष्ट्वा वै भयसंकुलाः ॥ करेण येन नृपतिर्ददाति स्म धनं बहु ॥ करेण तेन
गिरिजे जग्राह शवनिष्क्रयम् ॥ २१ ॥ यो वै राजा महाबाहुः शिबिकाभिश्चचार ह ॥ गतागतं महादेवि प्रेताग्निगणतापिते ॥ भूतले
पदविन्यासं चक्रे राजा महायशाः ॥ २२ ॥ यो राजा भगवान्पूर्वं महाईशयनोचितः ॥ शेते तदानीं राजा स्म कुशकंटक संस्तरे ॥

॥ २३ ॥ परिधाति स्म यो राजा वसनानि मृदूनि वै ॥ प्रेतकंबलखण्डेनरात्रिं नयति दुःखितः ॥ २४ ॥ इति द्वादश वर्षाणि राजा

तत्र महामतिः ॥ तस्थौ चांडालकर्मा वै तदाज्ञावरकारकः ॥ २९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे वंशानुकीर्त्तने हरिश्चन्द्रोपाख्याने त्रयो
विंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इति वै वसतस्तत्र समा द्वादश संययुः ॥ प्रेताजीवस्य राज्ञो वै स्मशानेतिभयंकरे ॥
॥ १ ॥ अथ त्रयोदशे वर्षे कदाचिच्छ्रावणे तदा ॥ धाराधरभराक्रांते कृष्णपक्षे निशीथके ॥ २ ॥ खद्योतद्योतिते मेघे ऊमिऊमीति वर्ष
ति ॥ विद्युल्लेखागणाक्रांतगगने जलदाकुले ॥ ३ ॥ गाढांधतिमिराच्छन्ने प्रसुप्तनरनारिके ॥ ज्वरादिरोगसंव्याप्तो मृतो हि तस्य चात्म
जः ॥ ४ ॥ क्रीतो येन महादेवि श्रेष्ठिनस्तस्य मंदिरे ॥ मृतं तं पुत्रकं दृष्ट्वा वैदर्भी दुःखिताभवत् ॥ ५ ॥ दासीभावेन हे देवि रोहिताश्वस्य
सद्गतिम् ॥ न चकार तदा श्रेष्ठी दासं मत्वा च तं मृतम् ॥ ६ ॥ यथाकथंचित्साप्येका गृहीत्वा मृतपुत्रकम् ॥ समाययौ स्मशाने सा कथं
चिद्धृतकंधरा ॥ द्वित्रीणि ह्यार्द्रकाष्ठानि गृहीत्वा कक्षकांतरे ॥ ७ ॥ तत्रागत्य राजपत्नी स्मशानेतिभयंकरे ॥ प्रज्वालयंती तं वह्नौ
मनश्चक्रे महेश्वरि ॥ ८ ॥ एतस्मिन्नंतरे तेन हरिश्चंद्रेण धीमता ॥ निषिद्धा कात्र त्वमसि ह्यदत्वा प्रेतनिष्क्रयम् ॥ ९ ॥ मम भागं च
नाथस्य दत्वा दह शवं त्विदम् ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य हरिश्चंद्रस्य धीमतः ॥ १० ॥ जगाद विमना वाक्यं स्तम्भमाना स्थिता ततः ॥
॥ ११ ॥ राजपत्न्युवाच ॥ दास्या मे नास्ति वित्तं हि कुतो दद्मि महामते ॥ धर्मस्ते भविता ह्यस्मात्किंचिन्मां न वदस्व भो ॥ १२ ॥
हरिश्चंद्र उवाच ॥ दूरं गच्छाशु धर्मिष्ठे कीदृशो धर्म उच्यते ॥ अदत्वा मे धनं किंचिद्दग्धुमिच्छसि सांप्रतम् ॥ १३ ॥ किं वदिष्यति मे
नाथो येनाहमिह प्रेषितः ॥ भक्षयिष्यामि किं चैव परिधास्यामि किं तथा ॥ १४ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति श्रुत्वोक्तवचनं हरिश्चंद्रस्य पार्व
ति ॥ परुषं निष्ठुरं चैव दुःखिता सुतरामभूत् ॥ १५ ॥ विललापतरां देवी स्वापयित्वा शिरोंकके ॥ मृतस्य रोहिताश्वस्य बाष्पव्याकुल
लोचना ॥ १६ ॥ हा पुत्र क्वगतोसि त्वमनाथाया धनं मम ॥ संत्यज्य मां तात दुःखे माताहं ते सुदुःखिता ॥ १७ ॥ वचनं देहि पुत्र त्वं
विलपंत्याः सुत प्रिय ॥ क्व ते मुखगता शोभा गतेदानीं हि पुत्रक ॥ १८ ॥ इमौ ते हस्तकमलौ कीदृशौ भवतः स्थितौ ॥ इदं मे
हृदयं तूर्णं जायते न कथं द्विधा ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा त्वां हत हतेति गच्छेत यममंदिरम् ॥ क्व गतोसि महाभाग विहायैकां हि दुःखि

ताम् ॥ २० ॥ कदा श्रोष्यामि ते वाचो मातर्मातरिति स्वयम् ॥ आलिंगनादिभिः को मामानन्दयति सुव्रत ॥ २१ ॥ इदं ते मुखपद्मं
हि शिशिरक्लिन्नसुश्रियम् ॥ वर्त्तते पुत्र पुरतो नष्टपद्म मिव श्रिया ॥ २२ ॥ हा पुत्र क्व गतोसि त्वं त्यक्त्वा मां वृजिनार्णवे ॥ धिक् दैव
त्वं तु सर्वं हि यद्वै दुःखतरं कृतम् ॥ २३ ॥ हा पुत्र मामपि नय यत्र त्वं च गतो ह्यसि ॥ तव पाकादिकं पुत्र करिष्यामि च रोहित ॥
॥ २४ ॥ धर्मिष्ठ नाथ भगवन् हरिश्चंद्र महामते ॥ किं त्वयापकृतं तस्य विश्वामित्रस्य हे प्रभो ॥२५॥ हरिश्चंद्र महाराज तव पुत्रस्त्वयं
मृतः ॥ एनं दग्धुं न शक्नोमि धनं मे नास्ति हे नृप ॥ २६ ॥ सुकृताद्दुष्कृतं जातं हरिश्चंद्र हि सांप्रतम् ॥ पृथिवी येन विप्राय दत्ताल
ंकारसंवृता ॥ २७ ॥ तव तस्य महाराज भृशं पत्नी हि दुःखिता ॥ याहं पुरा मृदुतरे शयने शायिता त्वया ॥ २८ ॥ साहं त्विदानीं
हे नाथ पुत्रशोकप्रपीडिता ॥ तीक्ष्णेषुप्रस्तरेष्वेव सुखदुःखं न वेद्म्यहो ॥ २९ ॥ योयं तव महाराज नानालंकारभूषितः ॥ अंके ते स्थि
तवान् पुत्रो मृतो नाथ यदा ह्यहम् ॥३०॥ त्वया त्यक्ता महाराज स्थिताहं स्वसुतेन हि ॥ सोपि मे नष्टभाग्याया गतोद्य का गतिर्मम ॥
॥ ३१ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति तद्रोदनं श्रुत्वा हरिश्चंद्रो महामनाः ॥ ज्ञात्वा स्वपत्नीं तां चैव जातो वै भृशदुःखितः ॥ ३२ ॥ आगत्य
सहसा तत्र विलंपती यतः स्थिता ॥ दृष्ट्वा तां च मृतं पुत्रं विललापातिदुःखितः ॥ ३३ ॥ हरिश्चंद्र उवाच ॥ हा हा पुत्र महाभाग मया
पापिष्ठकर्मणा ॥ मारितोसि हि विक्रीत्वा सुखाभिज्ञो हि दुःखितः ॥ ३४ ॥ प्रेतराज महाभाग कस्ते उत्क्रमविक्रमः ॥ जीविते पितरि
प्रेतगतिं याति सुतस्त्वहो ॥ ३५ ॥ एनं जीवय हे नाथ मम पुत्रं सुदर्शनम् ॥ एतत्प्रति निधिं मत्वा मां नयाशु स्वमंदिरम् ॥ ३६ ॥
अज्ञातदुःखो बालोयं किमर्थं नीयते त्वया ॥ अहं सर्वं करिष्यामि तव सेवादिकं प्रभो ॥ ३७ ॥ हा पुत्र क्व गतोसि त्वं माता ते चास्ति
दुःखिता ॥ एनामाश्वासय त्वं हि त्वमेका गतिरस्ति वै ॥ ३८ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति चान्यद्बहुतरं विललाप भृशं नृपः ॥ उवाच पत्नीं
विमुखां बाष्परुद्धविलोचनाम् ॥ ३९ ॥ हरिश्चंद्र उवाच ॥ चितिं रचय शीघ्रं त्वं भंजयित्वा गृहं मम ॥ दग्ध्वा स्वदेहं गच्छावः पुत्रेणैका

किना सह ॥ ४० ॥ जाताश्च द्वादशसमा वसतो मम भामिनि ॥ प्रेतानां निष्क्रयं नीत्वा स्वमूल्यनिष्कृतिःकृता ॥ ४१ ॥ इदमेव

सुकर्त्तव्यं वर्त्तते नृपकन्यके ॥ दग्ध्वा स्वदेहं गंतव्यं पुत्रेणैकाकिना सह ॥ ४२ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य पत्नी सा
भृशदुःखिता ॥ हरिश्चंद्रं तु तं ज्ञात्वा गले लग्ना रुरोद ह ॥ ४३ ॥ विलप्य बहुशः पुत्र पुत्र पुत्रेति चासकृत् ॥ चितिं वै रचयामास
सोपि राजा महायशाः ॥ ४४ ॥ रचयित्वा चितिं तत्रारुरोहतुश्चितौ सुतम् ॥ संन्यस्य च महादेवि देहं दग्धुमुपस्थितौ ॥ ४५ ॥ इति
श्रीस्कांदे केदारखंडे सौरवंशानुकीर्त्तने हरिश्चंद्रोपाख्याने दंपतिविलापो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इति तत्र मतिं कृत्वा दंपती तौ सुदुःखितौ ॥ यावदग्निं वेशयतश्चितां काष्ठमयीं प्रिये ॥ १ ॥ हंसयुक्तविमाने वै
संस्थितो भगवानजः ॥ आययौ सहसा तत्र रोचिषा द्योतयन्दिशः ॥ २ ॥ विमानैः शतशस्तत्र नानारत्नमयैस्ततः ॥ मध्याह्नसूर्यवर्चो
भिर्द्योतमानैर्दिशस्तथा ॥ ३ ॥ निकेतास्तत्र विविधा बभूवू रत्नसंयुताः ॥ गंधर्वाप्सरसश्चैव जगुः परमहर्षिताः ॥ ४ ॥ साधु साधु वद
त्येके धन्यो धन्यस्तथापरे ॥ विशस्वास्मिन् विमाने त्वमस्मिंश्चैव पृथक् पृथक् ॥ ५ ॥ ऊचुः प्रांजलयः सर्वे हरिश्चंद्रं महीपतिम् ॥
त्वत्समो नास्ति त्रैलोक्ये धर्मात्मा सत्यसंगरः ॥ ६ ॥ इति तत्राब्रुवन् केचित् केचित्प्रांजलयः स्थिताः ॥ ब्रह्मापि सहसा तत्र जगाद
वचनं नृपम् ॥ ७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ साधु साधु महाराज साधु चेयं सुमध्यमा ॥ त्वत्तुल्यो नास्ति त्रैलोक्ये देवो वा दानवोपि वा ॥ ८ ॥
युवां वै गच्छतां लोके मामके मुनिदुर्लभे ॥ एताभ्यामेव देहाभ्यां दुष्कर्मपरिवर्जितौ ॥ ९ ॥ अयं तु रोहिताश्वस्ते राज्यं वै पालयि
ष्यति ॥ कीर्त्तिस्ते सुतरां राजन् भविता पृथिवीतले ॥ १० ॥ ईश्वर उवाच ॥ इत्युक्त्वा तौ दंपती तं रोहिताश्वं मृतं स्थितम् ॥ कमंड
लुजलेनाशु संमाज्र्य सुमुखांबुजे ॥ ११ ॥ हंसयुक्ते विमाने तौ संनिवेश्य सुदुर्लभे ॥ गंतुं प्रचक्रमे ब्रह्मा स्वलोकं योगिदुर्लभम् ॥१२॥
गीयमानैर्मुनिगणैस्तूयमानैः सुरैस्तथा ॥ ययतुर्ब्रह्मणा साकं ब्रह्मलोकं सुशोभनम् ॥ १३ ॥ रोहिताश्वोपि सहसा कमंडलुजलेन हि ॥
संमार्जनेन हे देवि उत्थितो हर्षयञ्जगत् ॥ १४ ॥ सर्वे लोकाः समाजाताः कौतुकाविष्टमानसाः ॥ श्रुत्वा वृत्तं तु तत्सर्वं शशंसुश्च सुवि
स्मिताः ॥ १५ ॥ देवदुंदुभयो नेदुः पुष्पवर्षं पपात ह ॥ रोहिताश्वे महादेवि याम्याद्वै पुनरागते ॥ १६ ॥ निशीथोपि महादेवि मध्याह्न

इव संबभौ ॥ विमानशतकोटीनां प्रकाशैस्तिमिरापहैः ॥ १७ ॥ स्तूयमानो जनैः सर्वै रोहिताश्वो महामनाः ॥ आययौ द्योतयन् काष्ठा स्तरुणार्क समद्युतिः ॥ १८ ॥ रोहितं नाम नगरमिंद्रलोकोपमं शुभम् ॥ निवेशयामास ततो नानापण्यविराजितम् ॥ १९ ॥ नानारत्न गृहैर्युक्तं विमानैरिव सर्वतः ॥ नानोद्यानसमायुक्तं मंदुरागजगेहकैः ॥ २० ॥ विराजमानं देवेशि रोहिताश्वपुरं बभौ ॥ नंदनादि वनैश्चित्रं वासवस्य पुरं यथा ॥ २१ ॥ तस्मिन्निवेशयामास चत्वारो ब्राह्मणादिकान् ॥ नानासंपत्तिबहुलो रराज नृपसत्तमः ॥ २२ ॥ तत्रागत्य प्रजाः सर्वा नानोपायनहस्तकाः ॥ चक्रुस्तस्याभिषेकं वै वर्णास्तु ब्राह्मणादिकाः ॥ २३ ॥ रोहिताश्वो महातेजा जित्वा नृपगणान् बहून् ॥ राज्यं वै पालयामास प्रजाः पुत्रानिवौरसान् ॥ २४ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे सूर्य्यवंशानुकीर्त्तने हरिश्चंद्रोपाख्यानं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ रोहिताश्वो महाबाहुर्हरिश्चंद्रसुतो बली ॥ जित्वा रिपुगणान् सर्वान् सुशोभ नगरे वरे ॥ १ ॥ कृत्वानेकविधान्यज्ञान् दृष्ट्वा नारायणं विभुम् ॥ हरितं नाम वै देवि पुत्ररत्नमजीजनत् ॥ २ ॥ शिक्षयित्वास्त्रविद्यां वै हरितं नाम वीर्य्यवान् ॥ राज्यभारं तत्र क्षिप्त्वा स्वयं विष्णुमनाभवत् ॥ ३ ॥ संसारासारतां ज्ञात्वा दत्वा तन्नगरं द्विजे ॥ स्वयं ययौ हि तपसे कैलासे पर्वतोत्तमे ॥ ४ ॥ राज्यं चकार विधिवद्धरितो नाम वीर्य्यवान् ॥ जिताऽरातिगणो यज्वा प्रियवाक्सुमतिः शुचिः ॥ ५ ॥ तस्य पुत्रो बभूवाथ चंचुर्नाम महायशाः ॥ जातौ तस्यापि द्वौ पुत्रौ विजयो वसुदेवकः ॥ ६ ॥ अभिषिच्य सुतं राज्ये विजयं नाम नामतः ॥ स्वयं ययौ तु तपसे राजासौ कूर्मपर्वते ॥ ७ ॥ विजयस्तु महाराजो जेता शत्रुगणस्य हि ॥ अकरोत्पालनं देवि प्रजायाः पुत्रवत्तदा ॥ ८ ॥ तस्य पुत्रो महेशानि रुरुकुंडक इति स्मृतः ॥ चंडःशत्रुगणानां हि मित्राणां चन्द्रवद्बभौ ॥ ९ ॥ अथ तस्य रुरुकुंडस्य वृकः पुत्रो बभूव ह ॥ वृकस्य तनयो राजा सर्वशत्रुविमर्दनः ॥ १० ॥ बाहुर्नाम महातेजाः प्रख्यातबलविक्रमः ॥ यस्य बाहुजिताः सर्वे राजानो धरणीतले ॥ ११ ॥ अयोध्याधिपतिर्वीरो महात्मा दृढविक्रमः ॥ एकदा तस्य राज्ञो वै मतिर्जाता महात्मनः ॥ १२ ॥ जेतव्येति धरा सर्वा चतुर्दिक्षु समंततः ॥ येत्र वीरा महीपाला रणकर्मविशारदाः ॥ १३ ॥ जित्वा तान्नृपतीन् वीरान् स्थास्यामि सुखसंयुतः ॥

इति कृत्वा मतिं बाहुराह्वयामास सैनिकान् ॥ १४ ॥ रथनागपदातीनां वृंदवृंदगणैः सह ॥ पूर्वामाशां ययौ पूर्वं सैन्याच्छादितभूतलः ॥
॥ १५ ॥ जित्वा तत्र महीपालांस्थापयित्वा पुनः पुरे ॥ ययौ स दक्षिणामाशां रथनागैश्च संयुतः ॥ १६ ॥ द्राविडान् गुर्जरान् शौण्डान्
कर्णाटांश्च तिलंगकान् ॥ जित्वा पुनर्यथापूर्वं स्थापयामास तत्र वै ॥ १७ ॥ अथ तस्मान् महादेशात् प्रतस्थे पश्चिमां दिशम् ॥ कां
बोजाः पह्लवाश्चैव म्लेच्छाः शख्योद्भवास्तु ये ॥ १८ ॥ हैहयास्तालजंघाश्च शका जवनपारदाः ॥ पल्वलाः कुक्कुराश्चैव येपि कौबे
रवासिनः ॥ १९ ॥ जिताश्च ये महीपालाः पौण्ड्रमागधपांड्यजाः ॥ एतेन्येपि च भूपालाः शतशोथ सहस्रशः ॥ २० ॥ कृत्वा बलै
क्यं देवेशि ययुर्यत्र वृकात्मजः ॥ मध्ये कृत्वा सर्वसैन्यं बाहुनाम्नो महीपतेः ॥ २१ ॥ ववर्षुः शरजालानि किरणानीव भास्करः ॥
बाहोस्तेषां नृपाणां च तुमुलं लोमहर्षणम् ॥ २२ ॥ युद्धं बभूव देवेशि मांसशोणितकर्दमम् ॥ असीनां चर्मणां चैव च्छिन्दिर्च्छिदीति
सर्वतः ॥ २३ ॥ बभूव तुमुलः शब्दो भीरूणां भयवर्द्धनः ॥ कुंताः परशवश्चैव भिंदिपाला इतस्ततः ॥ २४ ॥ विरेजुस्तत्र हे देवि निशि
खद्योतका यथा ॥ वादित्राणि विचित्राणि भेरीतूर्यमुखानि च ॥ २५ ॥ विनेदुस्तत्र देवेशि मेघा इव जलागमे ॥ श्रुत्वा तान् विवि
धाञ्च्छब्दान्ननर्तुः सर्वतो दिशम् ॥ २६ ॥ वीरा धैर्य्यधरास्तत्र मयूरा इव सर्वतः ॥ संहतानां तथान्योन्यं शस्त्राणां मम वल्लभे ॥
॥ २७ ॥ खड्गेभ्यो निर्गता ज्वाला विरेजुस्तडितो यथा ॥ धारासम्पातमभवत्पयसामसृजांतथा ॥ २८ ॥ चातका इव रेजुस्ते वीरा
रुधिरपायिनः ॥ इति तत्तुमुले युद्धे समानजलदागमे ॥ २९ ॥ विवेशुः कतिचिद्वीरा राज्ञां राज्ञश्च मानदे ॥ कबंधाः शतशस्तत्र विरेजु
श्छिन्नमस्तकाः ॥ ३० ॥ रथानामयुतं तत्र गजानामयुतद्वयम् ॥ चतुष्कमयुतानां हि हयानां च पदातिनाम् ॥ ३१ ॥ म्रियंते यत्र संग्रामे
कबंधो जायते ततः ॥ बाहोश्चैव तथा राज्ञां बहवश्छिन्नमस्तकाः ॥ ३२ ॥ उत्थिताः खड्गचर्माणि गृहीत्वा योद्धुमुद्यताः ॥ विरेजुस्तत्र
संग्रामे किंशुका इव पुष्पिताः ॥ ३३ ॥ हतानां मनुजानां च हयानां च तथा प्रिये ॥ गात्रेभ्यश्च गजानां हि सुस्रुवुः शोणितापगाः ॥
॥ ३४ ॥ एतस्मिन्नंतरे बाहुं ववर्षुः शरजालकैः ॥ मेघसंघा यथा देवि सानुमंतं यथा तथा ॥ ३५ ॥ वार्य्यमाणाश्च ते बाणा बाहोश्चैव

कलेवरे ॥ विविशुः सर्वतो देवि यथा नागास्तु भूतले ॥ ३६ ॥ बाणाकुलो महीपालो बाहुर्नाम महेश्वरि ॥ पलायति स्म सततं किंचि
च्छेषे च सैनिके ॥ ३७ ॥ अनुजग्मुर्महीपाला बाहोस्तस्य महीपतेः ॥ राज्यं जहुर्महाभागे तेपि गत्वा महेश्वरि ॥ ३८ ॥ तस्य
पत्नी तु या देवि सगर्भा बाहुना सह ॥ गता वनं द्रुतं चैव हृतराज्या च शत्रुभिः ॥ ३९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे सौरवंशानुकीर्तने
बाहुवनप्रयाणं नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शत्रुभिर्हृतराज्योयं बाहुर्नाम वृकात्मजः ॥ जगाम विपिनं
घोरं मृगव्यालसमाकुलम् ॥ १ ॥ यादवी तस्य पत्नी या तस्यै देवि गरं ददौ ॥ वंध्या सपत्नी काचिद्वै अमर्षा पूर्णमानसा ॥ २ ॥
हृतराज्यस्तु बाहुर्वै इंधनाद्यैश्चितिं तथा ॥ रचयित्वा महेशानि मर्तुं वै कृतनिश्चयः ॥ ३ ॥ आरुरोहाचितांतत्र बाहुर्नाम महीपतिः ॥
यादवी सापि देवेशि पत्या सह चितिं स्थिता ॥ ४ ॥ न्यवारयत्तु तां वाहुस्सगर्भां निजवल्लभाम् ॥ बाहुः पञ्चात्मकं देहं दग्ध्वा स्वर्ग
पुरं ययौ ॥ ५ ॥ यादवी तु महाभागा संस्कारमौर्वकारितम् ॥ चकार सर्वकर्माणि सरित्तीरे महेश्वरि ॥ ६ ॥ कृत्वा वै सर्व कर्माणि औ
र्वाश्रमपदं ययौ ॥ कालेन दशमे मासि सुषुवे चन्द्रवर्चसम् ॥ ७ ॥ गरेण सह संजातमौर्वस्तं प्रत्युवाच ह ॥ सगरोयं नृपो जातः कृतां
तसदृशो युधि ॥ ८ ॥ जातकर्मादिकर्माणि कारयामास वै मुनिः ॥ जातस्य सगरस्यासावौर्वो नाम महातपाः ॥ ९ ॥ सगरोपि ततो
बाल्ये चचाराश्रमके मुनेः ॥ वालक्रीडनकैः सर्वैर्मुनीनां वालकैः सह ॥ १० ॥ भिन्नैव प्रकृतिर्जाता सगरस्य महात्मनः ॥ मुनीनां
बालकेभ्यश्च शौर्य्यादिगुणसंयुतः ॥ ११ ॥ अथ कौमारतां प्राप्तो मृगयासक्तमानसः ॥ चचार विपिने तत्र निघ्नन् मृगगणान् बहून् ॥
॥ १२ ॥ एकस्मिन् समयेसौ वै सगरो नाम बाहुजः ॥ पप्रच्छ मातरं देवि विस्मयाविष्टमानसः ॥ १३ ॥ सगर उवाच ॥ आश्चर्य्यं
परमं मातर्ममास्त्यद्य महावने ॥ गताः स्मः शतशो बाला आहर्तुं समिधः कुशान् ॥ १४ ॥ माप्रूचुस्तत्र ते सर्वे मातृपुत्रोसि हा कथम् ॥
न ते दृष्टः पितास्माभिर्ब्राह्मणः क्षत्रियोथवा ॥ १५ ॥ किं गोत्रोसि कथं जातो भवांस्त्वद्य महावने ॥ संकल्पकाले भवता क्रियते किं
कथं क्रिया ॥ १६ ॥ जनन्युवाच ॥ शृणु पुत्र प्रवक्ष्यामि पितुर्वृत्तं तवाच वै ॥ बाहुर्नाम महातेजाः क्षत्रियांतकरः प्रभुः ॥ १७ ॥

विजयाय मनश्चक्रे राज्ञां सर्वदिशां सुत ॥ ते सर्वे पृथिवीपाला यवनाद्या महौजसः ॥ १८ ॥ हृतवंतो महाराज्यं तावकीनं महामते ॥
पिता तवागतोरण्ये मया सह मुनेस्तदा ॥ १९ ॥ लज्जायुक्तो महाबाहुश्चितां वै अध्यरोहत ॥ प्रविशंतीं तु मामौर्वस्तदासौ प्रत्यवार
यत ॥ २० ॥ राजा पंचात्मकं देहं दग्ध्वा स्वर्गपुरं ययौ ॥ त्वमत्रैव हि संजातो मुनिना संस्कृतो ह्यसि ॥ २१ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति
श्रुत्वा वचो मातुरमर्षापूर्णमानसः ॥ संदश्य दंतैरोष्ठं हि ववंदे मुनिवंदितम् ॥ २२ ॥ औवोंपि सगरं दृष्ट्वा बुद्धिमंतं नृपात्मजम् ॥ ददा
वाग्नेयमस्त्रं हि सगराय महात्मने ॥ २३ ॥ लब्ध्वा तत्परमास्त्रं वै अप्रधर्ष्यं सुरासुरैः ॥ जेतुं चारीन्मनश्चक्रे ये तदा पृथिवीश्वराः ॥
॥ २४ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे सौरवंशानुकीर्त्तने सगरोपाख्याने सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ आग्नेयास्त्रं
ततो लब्ध्वा महात्मा सत्यसंगरः ॥ मुनेराज्ञां गृहीत्वा तु प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ १ ॥ ययौ जेतुं पितुः शत्रूनाग्नेयबलसंयुतः ॥ हैहयां
स्तालजंघांश्च यवनान् पह्लवां स्तथा ॥ २ ॥ पारसीकांश्चकांबोजान्वङ्गान्मगध पौंड्रकान् ॥ शह्लकांश्च कुरूंश्चैव खसान्कालिंगकां
स्तथा ॥ ३ ॥ निजघान महातेजाः कालेनेह यथा पशून् ॥ तेवशिष्टा महीपाला वसिष्ठं शरणं ययुः ॥ ४ ॥ खंडीभूताः स्त्रियो वेषा
जातास्तत्र महीश्वराः ॥ वसिष्ठोपि महातेजाः सगरं प्रत्यवारयत् ॥ ५ ॥ सगरस्तां प्रतिज्ञां च गुरोर्वाक्यं प्रणम्य च ॥ तेषां धर्मं जघा
नासौ सर्ववर्णबहिष्कृताः ॥ ६ ॥ सगरेण कृता भूपा महाबलपराक्रमाः ॥ निःस्वाध्यायवषट्कारास्तथा चांडालकर्मकान् ॥ ७ ॥ चकार
सहसा राजा जटिलान् श्मश्रुधारिणः ॥ ते जाताः कालिकाः सर्प्पा दार्वा वै केरलाः शकाः ॥ ८ ॥ मुद्गलाः पट्टकाः शल्लाः सर्वधर्मब
हिष्कृताः ॥ सोपि राजा महाबाहुर्जित्वा तद्धर्म्ममुत्तमम् ॥ ९ ॥ महार्हवस्त्राभरणो नानासैनिकसैनिकः ॥ रथाश्वगजसंपूर्णः सगरो वृक
जात्मकः ॥ १० ॥ अयोध्यायां महा तेजा वशीकृतमहीतलः ॥ शशास पृथिवीं सर्वां ससागरवनद्रुमाम् ॥ ११ ॥ कोशलाः केरला
वंगाः कौंकणा द्रविडास्तथा ॥ तैलिंगाश्च महाराष्ट्राः गुर्जराः कुरवः खसाः ॥ १२ ॥ शाल्वाः कौष्कधकाः शौणा माद्राः पौंड्रास्तथापरे ॥
उपायनानि चित्राणि ददुरस्मै नराधिपाः ॥ १३ ॥ अयोध्यापि तदा देवि बभौ तेन महीभृता ॥ रथ्यागोपुरवप्रैश्च शोभिता गिरिजे

[illegible] तेन महाभूता ॥ [illegible] शोभिता गिरिजे

प्रिये ॥ १४ ॥ तस्य पत्नीद्वयं देवि बभूव मुनिवंदिते ॥ ज्येष्ठा विदर्भदुहिता केशिनीति परिश्रुता ॥ १५ ॥ कनिष्ठा तस्य पत्नी तु रूपे
णाप्रतिमा भुवि ॥ अरिष्टनेमेर्दुहिता कमलाक्षीति विश्रुता ॥ १६ ॥ पतिधर्मे रते नित्यं बभूवतुरनिंदिते ॥ तदाज्ञाकारके देवि ते पत्न्यौ
सगरस्य हि ॥ १७ ॥ एकदा सगरो देवि वने तस्य महात्मनः ॥ और्वस्य मुनिवंद्यस्य पत्नीभ्यां स जगामह ॥ १८ ॥ निषिद्धसैनिको
राजा चिकीर्षुर्मुनिदर्शनम् ॥ तमागतं तदा दृष्ट्वा और्वो नाम महामुनिः ॥ १९ ॥ पाद्यमाचमनीयं च चकारातिथ्यमुत्तमम् ॥ दत्तासनं
महाराजं पप्रच्छ कुशलं मुनिः ॥ २० ॥ स्वागतं च महेशानि चकार विधिवन्मुनिः ॥ तस्य पत्न्यौ महाभागे प्रणनामतुरौर्वकम् ॥
॥ २१ ॥ दृष्ट्वा स विनयं राज्ञोरुवाच वचनं हितम् ॥ विनयाविष्टमनसोर्मुनीनां प्रवरो मुनिः ॥ २२ ॥ और्व उवाच ॥ षष्टिं पुत्रसहस्रा
णामेका गृह्णातु वै वरम् ॥ एका वंशधरं पुत्रं गृह्णातु सत्वरं पुनः ॥ २३ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इत्यौर्वस्य वचः श्रुत्वा ज्येष्ठा चैव कनीयसी ॥
प्रहृष्टमनसा देवि चिंतयामासतुस्तदा ॥ २४ ॥ तत्रैका केशिनी नाम विदर्भतनया सती ॥ उवाच वचनं हृष्टा तं मुनिं वरदं स्थितम् ॥
॥ २५ ॥ केशिन्युवाच ॥ भगवन् मे सुतान् षष्टिसहस्राणि मुनीश्वर ॥ महापौरुषसंयुक्तान्मेरुमंदरसन्निभान् ॥ २६ ॥ कमलाक्ष्युवाच ॥
एकं वंशधरं पुत्रं देहि देव मुनीश्वर ॥ न कांक्षे षष्टिसाहस्रं यदि ते वंशहारकाः ॥ २७ ॥ ईश्वर उवाच ॥ उक्तं तयोस्तु वचनं यथारुच्यत्र
वीद्वचः ॥ गृहीत्वा तद्वरं राज्ञौ सगरश्च महायशाः ॥ २८ ॥ आययुर्नगरे स्वीये नानासंपत्समाकुले ॥ नानावादित्रघोषेण कृतमंगलकर्म
णि ॥ २९ ॥ अथ काले केशिनी तु तुंबीमेकां व्यजीजनत् ॥ कृमिसादृश्यपुत्रैस्तु संपूर्णां निबिडैः श्रुतिः ॥ ३० ॥ धात्र्यस्तावत्यो
देवेशि पुत्राणांचैव संख्यया ॥ राज्ञा नियुक्ताः पुत्रेभ्यः कृमिरूपेभ्य एव हि ॥ ३१ ॥ कृत्वा नीडानि तूलस्य न्यस्तास्तेषु सुतास्ततः ॥
पयसो बिंदुभिर्धात्र्यो जीवयामासुरंजसा ॥ ३२ ॥ कालेन देवि ते सर्वे कुमाराः सूर्यवर्चसः ॥ धात्रीभिर्लालिताश्चैव शिक्षिता नातिस
त्कृताः ॥ ३३ ॥ दुहितारिष्टनेमेस्तु कमलाक्षी हि नामतः ॥ सुषुवे पुत्रमेकं च ह्यसमंजसनामकम् ॥ ३४ ॥ सोपि राजा महाबाहुः
सगरो नाम बुद्धिमान् ॥ दृष्ट्वा तान् वै सुतान् देवि [illegible] च बालिशान् ॥ ३५ ॥ [illegible] परमं लेभे धृतोत्साहः परंतपः ॥ यथा

महोदधेः पूरो दृष्ट्वा पूर्णं कलानिधिम् ॥ २६ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखंडे वंशानुकीर्तने सगरोपाख्याने सगरपुत्रोत्पत्तिर्नाम अष्टाविं
शोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततः कालेन केनापि सगरस्यात्मजाः शुभाः ॥ यौवनं वयं आपन्नाः कृतविद्या महौ
जसः ॥ १ ॥ कृतोपवीताः सोद्वाहाः कुमारादित्यवर्चसः ॥ सर्वास्त्रविद्यानिपुणा धनुर्वेदपरायणाः ॥ २ ॥ दौहित्रोरिष्टनेमेस्तु असमंज
सनामकः ॥ कृतोद्वाहोपि राज्ञा वै परस्त्रीनिरतोभवत् ॥ ३ ॥ बलान्निगृह्य केषांचिदाजहार भृशं स्त्रियः ॥ इति संतापितास्तेन प्रजाः पर
मदुःखिताः ॥ ऊचुः प्रांजलयो देवि राजानं सगरं तदा ॥ ४ ॥ प्रजा ऊचुः ॥ जय राजन् महाराज दुःखिताःस्मो भृशं वयम् ॥ अयं
तवात्मजो नाम्नासमंजस इति श्रुतः ॥ ५ ॥ स्त्रियोस्माकं बलादेव हरते च धनं तथा ॥ कथं वै स्थीयतामत्र प्रजाभिरिति चेद्वद ॥ ६ ॥
तदाज्ञापय नो राजन् गच्छामोद्य वयं प्रभो ॥ त्यागो मास्त्वस्य पुत्रस्य गमिष्यामो वयं वनम् ॥ ७ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति श्रुत्वा
निगदितं प्रजाया वृकजात्मजः ॥ पुत्रत्यागं ममन्ये हि साधु नैव प्रजाःशुभम् ॥ ८ ॥ यस्त्वसमंजसो हीनः नाम्ना पंचजनासुतः ॥
तमुवाच महातेजाः सगरो नाम वीर्य्यवान् ॥ ९ ॥ यथेच्छं गच्छ दुर्बुद्धे न त्वया कार्यमस्ति मे ॥ कर्मणा दुष्कृतेन त्वं त्याज्योसि सां
प्रतं मम ॥ १० ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा नाम्ना पंचजनस्तु सः ॥ जगाम सहसारण्यं मृगव्यालशताकुलम् ॥ ११ ॥ तस्य पुत्रं महे
शानि नाम्ना अंशुमतं प्रियम् ॥ पौत्रं बहुतरं राजा ममन्ये जगतीपतिः ॥ १२ ॥ ते तस्य पुत्राः शतशो वयः प्राप्य तु यौवनम् ॥
ययुर्दिग्विजयं कर्त्तुं महाबल पराक्रमाः ॥ १३ ॥ सर्वान् वै पृथिवीपालान्वशं निन्युर्महा भुजाः ॥ जित्वा ससागरां पृथ्वीमाययुः स्व
पुरे पुनः ॥ १४ ॥ एकदा सगरस्याभूद्यष्टुं मनसि शार्ङ्गिणम् ॥ हयमेधेन देवेशि दृष्ट्वा तान् वै महाबलान् ॥ १५ ॥ दीक्षितश्चाभवद्राजा
हयमेधा य पार्वति ॥ अश्वं वै चारयामास पुत्रांश्चैव महाबलान् ॥ १६ ॥ चारयित्वा तमश्वं तु पृथिवीं सगरात्मजाः ॥ आययुर्यज्ञभूमौ
हि यत्र राजा सुदीक्षितः ॥ १७ ॥ एवं बहुविधान् यज्ञांश्चकार विधिना प्रिये ॥ एकदा सगरो राजा पुनरश्वं चचारह ॥ १८ ॥ ते
पुत्राः सगरस्याहो षष्टिसाहस्रसंख्यकाः ॥ गतास्तदनु देवेशि यत्र वै घोटको गतः ॥ १९ ॥ तान् दृष्ट्वा सहसा देवो विजिगीषुन् पुरंद

रम् ॥ पुरंदरोपि संत्रस्तो देवैः सह ययौ हरिम् ॥ २० ॥ सुरासुरैः सेव्यमानं शेषपर्य्यंकशायिनम् ॥ उवाच परमत्रस्तो विष्णुं त्रैलोक्य नायकम् ॥ २१ ॥ इंद्र उवाच ॥ नमस्तेस्तु सुराध्यक्ष नमस्त्रैलोक्य मंगल ॥ नमस्तेस्तु सुरेन्द्राय नमस्त्रैलोक्यरूपक ॥ २२ ॥ न ते रूपं न वयसः पारं जानाति कश्चन ॥ आदिं न वा न वा चांतं मध्यं नैव तवेश्वर ॥२३॥ अप्सु वै द्रवरूपोसि तेजस्सु द्योतकात्मकः ॥ वायौ शोषणशक्तिस्त्वमाकाशे व्यापकात्मकः ॥ २४ ॥ पृथिव्यां गंधरूपोसि काले चासंख्यरूपकः ॥ धैर्य्यरूपो हि मनसि दिक्षु त्वं पृथगात्मकः ॥ २५ ॥ आत्मा त्वं सर्वकर्ता त्वं जगत्प्रलयकारणम् ॥ कर्मणां गतिरूपोसि कालस्त्वं सर्वदेहिनाम् ॥ २६ ॥ ददासि दातृरूपेण हरस्याहर्तृरूपकः ॥ सृजसि ब्रह्मरूपेण पितृरूपेण पोषासि ॥ २७ ॥ यमरूपेण हरसि कर्मरूपेण दुःखदः ॥ सत्कर्मणः स्वरूपेण स्वर्गदोसि जनार्दन ॥ २८ ॥ अपारद्रवरूपस्त्वं बहिर्ब्रह्मांडबाह्यतः ॥ लूतांडा इव राजंते त्वयि ब्रह्मांडपंक्तयः ॥ २९ ॥ नमस्ते शतशो देव त्राहि मां सगरात्मजाः ॥ बाधंते ते भूमितलं स्वर्गं वै जेतुमिच्छवः ॥ ३० ॥ उपायः क्रियतामेषां विनाशाय दुरात्मनाम् ॥ त्वन्नः पालयितास्माकं सर्वस्य जगतः प्रभो ॥ ३१ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ गच्छध्वं त्रिदशाः सर्वे न भेतव्यं सुरोत्तमाः ॥ उपायं वो वदा म्यद्य तत्कुरुध्वं सुरोत्तमाः ॥३२॥ हत्वातमश्वं यज्ञीयं नयध्वं सुतले स्थले ॥ तत्र कापिलरूपेण स्थितोहं तद्विनाशकृत् ॥ ३३ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति श्रुत्वोक्तवचनं शार्ङ्गिणः सर्वदेवताः ॥ ययुर्यथागतं देवि यथास्थानं यथागृहम् ॥ ३४ ॥ तेषां चारयितामश्वं समुद्रनिकटे विभुः ॥ संजहार हयं तूर्णमदृष्टिविषयस्ततः ॥ ३५ ॥ दृष्ट्वा हृतं तमश्वं वै विस्मयाविष्टचेतनाः ॥ चक्रुरन्वेषणं तत्र बहुशो घोटकस्य हि ॥ ३६ ॥ अप्राप्ते घोटके वीरा निचख्नुः पृथिवीतलम् ॥ निचखन्तोपि सर्वत्र नावापुर्हयमुत्तमम् ॥ ३७ ॥ पितुः समीपमागत्य तद्वै वृत्तं हयात्मकम् ॥ श्रुत्वा तदानीं सगरो भर्त्सयामास तान् सुतान् ॥ ३८ ॥ भर्त्सितास्ते तदा राज्ञा सगरेण महात्मना ॥ ययुस्तूर्णं सागरास्तु हृतो यत्र हयोत्तमः ॥ ३९ ॥ निचख्नुः पृथिवीं भूयः परिघोपमितैः करैः ॥ कुद्दालाग्रैरेकवारं भूमिं वै योजनायताम् ॥ ४० ॥ निचखंतो ययुस्तूर्णं पातालेंधतमोवृते ॥ गजं पूर्वदिशासंस्थं ददृशुः पर्वतोपमम् ॥ ४१ ॥ पप्रच्छुस्तं गजं दृष्ट्वा हयान्वेषणतत्पराः ॥

किंचिन्नोवाच तान् सोपि धिगुक्त्वा तं ययुः पुरः ॥ ४२ ॥ पुनर्द्वितीयं नागेंद्रं ददृशुः सगरात्मजाः ॥ अवमन्य गजं तं च पश्चिमायां
गतास्ततः ॥ ४३ ॥ ददृशुस्तत्र कपिलं ध्यायमानं जनार्दनम् ॥ अग्निपुंजमिताः सर्वे द्योतयंतो दिशो दश ॥ ४४ ॥ नीतो हयोपि तत्रैव
वासवेन पुरा तु यः ॥ बद्धं वै पृष्ठतस्तस्य कपिलस्य महात्मनः ॥ ४५ ॥ दृष्ट्वा हयं महादेवि चौरं तं मेनिरे तदा ॥ भर्त्सयामासुरव्यग्रं
चौरचौरेति चासकृत् ॥ ४६ ॥ भर्त्स्यमाणोपि कपिलो न जहौ ध्यानमुत्तमम् ॥ गदाभिः परिघैश्चैव कालस्य वशमागताः ॥ ४७ ॥
निजघ्नुः सततं वीरा वज्रोपमशरीरकम् ॥ तैः प्रहारैस्तस्य देहे कंडूर्जाता महात्मनः ॥ ४८ ॥ उन्मील्य नयने देवि दृष्ट्वा तानेकचक्षुषा ॥
दग्धाः सगरपुत्राश्च नेत्रोत्पन्नाग्निना ततः ॥ ४९ ॥ अग्नेरंशाद्यथा देवि दह्यन्ते तूलराशयः ॥ तथा ते षष्टिसाहस्राः पतंगा इव पावके ॥
॥ ५० ॥ भस्मीभूताः क्षणाद्देवि सर्वे ते नष्टदेहकाः ॥ दग्ध्वा तान् सागरान् सद्यो ध्यानं परममास्थितः ॥ ५१ ॥ नष्टेषु तेषु सर्वेषु सगरो
नाम भूमिपः ॥ बहुषु च व्यतीतेषु वर्षेषु परमेश्वरि ॥ ५२ ॥ बहुशश्चिंतयामास नागतास्ते कथं गृहम् ॥ पुत्रा वै बहुसाहस्रा महाबलपरा
क्रमाः ॥ ५३ ॥ उवाच पंचजननं कुमारं दस्ररूपिणम् ॥ अंशुमंतं महात्मानमन्वेषय पितृव्यकान् ॥ ५४ ॥ क्व गतास्ते महाभाग त्वमेव
कुलदीपकः ॥ ज्ञात्वा तेषां स्थितिं तात शीघ्रमेहि ममांतिकम् ॥ ५५ ॥ तमश्वमश्वमेधीयं ज्ञात्वागच्छ यथासुखम् ॥ इतीरितं तु तच्छ्रुत्वा
अंशुमान्नाम वीर्य्यवान् ॥ ५६ ॥ हय पृष्ठं समारुह्य स्वल्पेनैव बलेन च ॥ समुद्रतीरे यत्राश्वो नीतो वृत्रारिणा ययौ ॥ ५७ ॥ तां भूमिं
खनितां दृष्ट्वा कोटियोजनमायताम् ॥ महद्बिलं तत्र दृष्ट्वा विवेश सहसा ततः ॥ ५८ ॥ नत्वा नारायणं देवं गंगाख्यं परमं शिवम् ॥
निर्गच्छतस्तस्य देवि पुरुषो ददृशे ततः ॥ ५९ ॥ पद्माकारं महद्वर्णं स्वर्णरत्नादिशोभितम् ॥ विशालनयनं शांतं रक्तनेत्रं सुवाससम् ॥
॥ ६० ॥ ददर्श सुखमासीनं यादसां गणशोभितम् ॥ प्रसन्नवदनं देवि ववंदे सहसांशुमान् ॥ ६१ ॥ अंशुमानिव तेजोभिरेष सागरनं
दनः ॥ बद्धांजलिं तु तं दृष्ट्वा सागरं भक्तितत्परम् ॥ ६२ ॥ प्रणमंतं बहुतरं पित्रन्वेषणतत्परम् ॥ उवाच पुरुषस्तं च प्रसन्नमुखपंकजम् ॥
॥ ६३ ॥ पुरुष उवाच ॥ प्रसन्नोस्मि महाभाग विनयेन तवाद्य वै ॥ अहं वच्मि पितृव्यानां गतिं ते सागरात्मज ॥ ६४ ॥ समुद्रोहं महा

बाहो वर्द्धितोस्मि पितृव्यकैः ॥ तवांशुमन्महाभाग सप्तधैव गतोस्म्यहम् ॥ ६५ ॥ मामूचुर्देवताः सर्वाः सागरस्त्वन्न संशयः ॥ त्वत्पितृ
व्यैर्वर्द्धितोहं पितृतुल्या यतस्त्विमे ॥ ६६ ॥ ततस्त्वं मामको भ्राता वर्त्तसे नरपुंगव ॥ हयं हृत्वा गतो देवो भगवान्पाकशासनः ॥
॥ ६७ ॥ तदन्वेषणकार्याय पितृव्यास्ते गता इतः ॥ अन्यत्सर्वं भवानेव वेत्स्यसेऽग्रे गतः खलु ॥ ६८ ॥ यशस्त्वमेव भगवन्प्राप्स्यसे
निश्चयं शुभम् ॥ गच्छ शीघ्रं दिग्गजं तं नत्वा गच्छ यथासुखम् ॥ ६९ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य परिक्रम्य प्रणम्य
च ॥ ययौ स त्वरयायुक्तस्तत्र न्यस्य हयं स्वकम् ॥ ७० ॥ ददर्श दिग्गजं देवि नत्वा तं दक्षिणीकृतः ॥ दक्षिणाशां गतस्तूर्णं ददर्शा
न्यं तु दिग्गजम् ॥ ७१ ॥ परिक्रम्य प्रणम्यासौ दिग्गजं तं च बुद्धिमान् ॥ पश्चिमायां गतो देवि पित्रन्वेषणतत्परः ॥ ७२ ॥ ददर्श
सहसासीनं ध्यायमानं परात्परम् ॥ कोटिसूर्यसमाभासं द्योतयंतं दिशो दश ॥ ७३ ॥ ऊर्द्ध्वकेशं विरूपाक्षं नासाग्रन्यस्तदृष्टिकम् ॥ दृष्ट्वा
तं सहसा देवि प्रणनाम महामुनिम् ॥ ७४ ॥ प्रणामाः शतशस्तत्र कृतास्तेन महात्मना ॥ उवाच प्रणतो वाक्यं विस्मयाकुलचेतनः ॥
॥ ७५ ॥ अंशुमानुवाच ॥ नमो नमस्ते शतशोनंतमूर्त्ते महेश्वर ॥ सर्वतः पाणिपादाक्षिन्सर्वतस्ते नमो नमः ॥ ७६ ॥ यज्ञस्त्वं यज्ञकर्त्ता
त्वं यज्ञेशो ज्ञानतत्परः ॥ परात्परनिरूप्योसि वशीकृत जगत्त्रयः ॥ ७७ ॥ बुद्धिदो धनदोसि त्वं मानदो ज्ञानदः प्रभुः ॥ सत्यकारयिता
त्वं हि पराणां परमो गुरुः ॥ ७८ ॥ शिष्यस्य बुद्धिरूपेण गुरोर्विज्ञानमूर्तिना ॥ महतः शक्तिरूपेण पितुर्जनकशक्तिमान् ॥ ७९ ॥ त्व
मेव सर्वं भवसि जगदेतच्चराचरम् ॥ त्वदन्यं त्रिषु लोकेषु न पश्यामि महाप्रभो ॥ ८० ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति स्तुतोंशुमता भगवान्क
पिलात्मकः ॥ प्रसन्नस्त्वब्रवीद्वाक्यं मेघगंभीरया गिरा ॥ ८१ ॥ श्रीकपिल उवाच ॥ प्रसन्नोस्मि महाबाहो प्रश्रयेण दमेन च ॥ स्तुत्या
च कृतयाहं ते वरं वरय सुव्रत ॥ ८२ ॥ अंशुमानुवाच ॥ धन्योस्मि कृतकृत्योस्मि दर्शनात्तव सांप्रतम् ॥ विशेषवरदोसि त्वं गतिमि
च्छामि पैतृकीम् ॥ ८३ ॥ कपिल उवाच ॥ पितृव्यास्ते महाभाग दुष्टा वै हतबुद्धयः ॥ मच्छापवह्निना दग्धा गतास्तु यममंदिरम् ॥
॥ ८४ ॥ पितामहस्य ते राज्ञो यज्ञीयोऽश्वो महानयम् ॥ एनं गृहीत्वा शीघ्रं त्वं यज्ञं कुरु महोत्सवम् ॥ ८५ ॥ अंशुमानुवाच ॥ दुरा

त्मनः पितृव्यामे दग्धास्त्वच्छापवह्निना ॥ तेषां सद्गतिमिच्छामि प्रसन्नोसि यतो मम ॥ ८६ ॥ कपिल उवाच ॥ भक्त्या तव महा
भाग गतिं वच्मि दुरात्मनाम् ॥ गंगाख्यं परमं तेजः श्रीविष्णोः परमात्मनः ॥ ८७ ॥ आगमिष्यति केनापि भक्त्यानीतं तदात्विमे ॥
गतिं प्राप्स्यंति परमां पुनरावृत्ति दुर्लभाम् ॥ ८८ ॥ तद्गच्छ स्वगृहे तूर्णं यज्ञं कारय सुव्रत ॥ यतस्व गंगानयनमस्मिन्देशे हि मुक्तये ॥
॥ ८९ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रणाम्यासौ दयानिधिम् ॥ ययौ नीत्वा हयं देवि पितामहपुरे ततः ॥ ९० ॥ आगतं तु
ततो दृष्ट्वा सर्वे पौरा महोत्सवाः ॥ अनुजग्मू राजमार्गे वदंतो जयशब्दकान् ॥ ९१ ॥ श्रुत्वागमं तु पौत्रस्य सगरो हृष्टमानसः ॥ दुरा
त्मनां तु पुत्राणां वधेन न हि दुःखितः ॥ ९२ ॥ प्रहर्षं परमं लेभे दृष्ट्वा यज्ञीयघोटकम् ॥ तं प्रपूज्य च पौत्रं वै तथा स्वागतभाषणैः ॥
॥ ९३ ॥ अंके तं न्यस्य पौत्रं तु चुचुंब मुखपंकजम् ॥ पृष्टवान् सर्ववृत्तांतं ज्ञातवांश्च तथेरितम् ॥ ९४ ॥ अश्वमेधं महायज्ञं पौत्रेण
सह भूमिपः ॥ कृतवान्सगरो राजा बहुसाहस्रदक्षिणम् ॥ ९५ ॥ एतच्चान्यच्च भो देवि कृतवान्कर्म स्वर्गदम् ॥ इष्ट्वा च विपुलैर्यज्ञैर्देवं
नारायणं विभुम् ॥ ९६ ॥ जगाम तपसे देवि केदारेश्वरमंडले ॥ सरस्वतीसरित्तीरे तुंगेशाशिवदक्षिणे ॥ ९७ ॥ इति ते कथितं देवि
सगराख्यानमुत्तमम् ॥ यच्छ्रुत्वापि नरो भक्त्या स्वर्गं गच्छति पार्वति ॥ ९८ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे केदारखण्डे सौरवंशानुकीर्त्तने
सगरोपाख्यानं नामैकोनत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि सगरस्यान्वयं शुभम् ॥ यत्र
जाता महात्मानो राजानो भूरितेजसः ॥ १ ॥ अंशुमान्नाम राजेंद्रो बभूवारिप्रमर्दनः ॥ त्रिषु लोकेषु विख्यातबलो वै बलविक्रमः ॥
॥ २ ॥ पुत्रो बभूव तस्यापि दिलीप इति विश्रुतः ॥ तं वै राज्येभिषिच्यासौ संदेशं तं प्रपूज्य च ॥ ययौ स तपसे राजा गंगोत्तर
गिरौ शुभे ॥ ३ ॥ दिलीपोऽपि महाराजो महात्मा दृढविक्रमः ॥ त्रिषु लोकेषु विख्यातकीर्त्तिः सागरजात्मजः ॥ ४ ॥ दिलीपोयं महा
बाहुः खट्वांग इति विश्रुतः ॥ तेनापि गंगानयनं न कृतं गिरिकन्यके ॥ ५ ॥ पुत्राय हि महातेजा बलारिसमतेजसे ॥ भगीरथाय देवेशि
संदिश्य तपसे ययौ ॥ ६ ॥ राजायोध्यां महातेजाः पालयामास धर्मतः ॥ जित्वा स सकलां भूमिं पालयामास धर्मवित् ॥ ७ ॥

श्रुत्वा पितामहगतिं लोकेभ्यः स भगीरथः ॥ चिंतयामास बहुशः स्मृत्वा तद्वै मुहुर्मुहुः ॥ ८ ॥ कथं मे पितरः स्वर्गं गच्छेयुर्दग्धकि
ल्बिषाः ॥ ९ ॥ एतस्मिन्नंतरे राजा शयनीयोपरि स्थितः ॥ चिंतयानो बहुतरं सस्मार पितुरीरितम् ॥ १० ॥ संदेशं तं तदा स्मृत्वा
हर्षसंहृष्ट मानसः ॥ तपस्तप्तुं मनश्चक्रे गंगायै अमितद्युतिः ॥ ११ ॥ गंगोत्तरमहाक्षेत्रे कैलासे पर्वतोत्तमे ॥ जितेंद्रियः शांतमना ययौ
राजा भगीरथः ॥ १२ ॥ पंचवर्षसहस्राणि पंचवर्षशतानि च ॥ तपस्तेपे महाबाहुर्जीर्णपर्णाशनो व्रती ॥ १३ ॥ यस्य वै तप्यमानस्य
वल्मीकमुपरि ध्रुवम् ॥ जातं यदा महेशानि तस्मिन्देशे महीपतेः ॥ १४ ॥ एकदा भगवान् देवो ववर्ष पाकशासनः ॥ धाविता तज्ज
लेनास्य मृत्तिकापि च पार्वति ॥ १५ ॥ तस्य राज्ञो महेशानि जातं तेजोमयं वपुः ॥ तेन वै वपुषा तस्य द्योतितं भुवनत्रयम् ॥ १६ ॥
प्रत्यागमन्महातेजा ब्रह्मा कमलसंभवः ॥ हंसयुक्तविमानेन सरस्वत्या महेश्वरि ॥ १७ ॥ प्रसन्नश्चाब्रवीद्वाक्यं राजानं तपसि स्थितम् ॥
भक्त्या परमयायुक्तं ब्रह्मा कमल संभवः ॥१८॥ ब्रह्मोवाच ॥ भगीरथ महाबाहो वरं वरय सुव्रत ॥ तुष्टोस्मि तपसा राजन् यद्यन्मनसि
वर्त्तते ॥ १९ ॥ भगीरथ उवाच ॥ वरं ददासि चेन्मह्यं वरयोग्योस्म्यहं यदि ॥ गंगायाः संप्रदानं मे पितॄणां मुक्तये कुरु ॥ २० ॥ ब्रह्मो
वाच ॥ धन्योसि नरशार्दूल यस्येयं भक्तिरीदृशी ॥ संतुष्टा यस्य पितरो धन्यः स जगतीतले ॥ २१ ॥ जानामि त्वां महाभाग सुतरां
पितृभक्तकम् ॥ पितरोऽपि पितॄणां हि वर्त्तंते स्वर्गमन्दिरे ॥ २२ ॥ तत्पितॄणां पिता देवो वासुदेवो जनार्दनः ॥ यस्मिन्नोतमिदं प्रोतं
जगदेतच्चराचरम् ॥ २३ ॥ यस्मिन्ब्रह्मादयो देवाः कालेन्तर्धानमाप्नुयुः ॥ जायंते च पुनस्तद्वत्सृष्ट्यादौ ब्रह्मणः परात् ॥ २४ ॥ भगीरथ
उवाच ॥ पितरः के हि विख्याता यत्पिता भगवानजः ॥ येषां वै पूजनाद्देवः संतुष्टो जायते हरिः ॥ २५ ॥ मृता वै पुरुषा ये वै पितरः
संभवंति हि ॥ तेषां च पितरः के वै कुत्र तद्वसतिस्थलम् ॥ २६ ॥ पितॄणां पूजनाद्येषां मृतास्ते तृप्तिमाप्नुयुः ॥ कथमन्यभवे ब्रह्मंस्तृप्तिं
यांति सुरोत्तम ॥ २७ ॥ धन्योस्मि कृतकृत्योस्मि यस्य मे भाग्यमीदृशम् ॥ जगत्कर्ता भगवान्यस्य पृच्छ्योस्ति सर्वविद्विभुः ॥ २८ ॥
एतत्सर्वं समासेन कथयस्व मम प्रभो ॥ दासोस्म्यनुगृहीतोस्मि भक्तोस्मि पुत्रवत्तव ॥ २९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ साधु पृष्टं त्वया भूपभक्तोसि

स्कं. पु. मम सागर ॥ सर्वं वै पितृमाहात्म्यं समासेन शृणुष्व मे ॥ ३० ॥ श्रवणादपि राजेंद्र महापातकिनो नराः ॥ मुच्येयुः सर्वदुःखैस्तु संसा
राद्धि समुद्भवैः ॥ ३१ ॥ श्लोकं श्लोकार्द्धमेकं वा यः पठेद्भक्तिसंयुतः ॥ पितृयागे महाभाग पितरस्तस्य सागर ॥ ३२ ॥ प्राप्नुवंति परां के. खं.
॥ २८ ॥ भूप तृप्तिं वै शतवार्षिकीम् ॥ श्राद्धकाले तु यःकश्चिच्छृणुयादपि भक्तितः ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे वंशानुकीर्त्तने भगीरथो
पाख्याने पितृकल्पो नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शृणु भूप प्रवक्ष्यामि नमस्कृत्वा स्वयंभुवे ॥ पितृसर्गं महं अ. ३
तावत्कथयामि तवानघ ॥ १ ॥ सृष्टिकाले पुरा देव देवादीनसृजंस्ततः ॥ भास्वरान्सप्तपुरुषान् दीपस्य कलिकाकृतीन् ॥ २ ॥ जातमा
त्रास्तु मामूचुः फलं देहि फलार्थिनः ॥ क्रुद्धोहं वचसा तेषां शापितास्ते मया ततः ॥ ३ ॥ मूढा भवत दुर्नीता नष्ट संज्ञा यतो भृशम् ॥
जातमात्राः फलं ब्रूथुर्भवंतो बुद्धिदुर्बलाः ॥ ४ ॥ ततस्ते पुरुषाराजन्मोहिता ह्यभवंस्तदा ॥ ते पुनः प्रणता मह्यं शापात्संहृतचेतनाः ॥
॥ ५ ॥ पुरुषा ऊचुः ॥ बाल्यात्त्वं भगवन्देव नास्माभिर्नमितो भृशम् ॥ तत्क्षमस्व वयं सर्वे दासास्ते भगवन्प्रभो ॥ ६ ॥ इत्युक्तोहं तदा
तैस्तु पुरुषानब्रुवं तथा ॥ अनुग्रहाय लोकानां भगीरथ महामते ॥ ७ ॥ प्रायश्चित्तं चरध्वं वै व्यभिचारो हि वः कृतः ॥ पुत्रांश्च परि
पृच्छध्वं ततो ज्ञानमवाप्स्यथ ॥ ८ ॥ इति श्रुत्वा मम वचो गतास्ते प्रष्टुमार्त्तवत् ॥ तेषां च मानसाः पुत्रा जातास्ते त्रिदिवौकसः ॥
॥ ९ ॥ पप्रच्छुस्तांस्तदा देवाः पुत्राः पौत्रा इति भृशम् ॥ देवास्तांस्तु महाबाहो शशंसुश्च भगीरथ ॥ १० ॥ प्रायश्चित्तानि बहुशो वा
ङ्मनःकर्मभिस्तथा ॥ शंसंति कुशला नित्यं तद्वै कुरुत सांप्रतम् ॥ ११ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तेषां जातज्ञाना महौजसः ॥ गताभ्यां पुत्र
पुत्रेति प्रययुर्ब्रह्मवादिनः ॥ १२ ॥ अभिसंशयिता देवास्तेन वाक्येन वै भृशम् ॥ मामागतास्तदा तूर्णं संशयछेदनाय ते ॥ १३ ॥ मामू
चुस्ते महाभाग कथं पुत्राः परस्परम् ॥ भगवन्निति ते सर्वे विस्मयाविष्टमानसाः ॥ १४ ॥ अवोचं च तदा तान्वै यूयं वै ब्रह्मवादिनः ॥
शरीराणां च कर्तारस्तेषां चैव भविष्यथ ॥ १५ ॥ ज्ञानस्य च प्रदातारः पितरो वो न संशयः ॥ अन्योन्यं पितरो यूयं भविष्यथ
महाप्रभाः ॥ १६ ॥ वरं ब्रूत महाभागाः कश्च कामः परो हि वः ॥ इत्युक्तास्ते मया भूप मामूचुर्विस्मयान्विताः ॥ १७ ॥ वृत्तिं देहि ॥ २८

महाभाग कथं नो भगवन् स्थितिः ॥ मयोक्तं तांस्ततो भूप पितरो वो न संशयः ॥ १८ ॥ ये श्राद्धे तु पितॄणां हि करिष्यंति क्रिया हि वः ॥ राक्षसा दानवा नागास्तेषां प्राप्स्यंति नो फलम् ॥ १९ ॥ श्राद्धैराप्यायिता यूयं सोममाप्य यथा भृशम् ॥ युष्माभिः पितरः सोमो लोकमाप्याययिष्यति ॥ २० ॥ श्राद्धानि पुष्टिकामा ये करिष्यंति नरोत्तमाः ॥ तेषामायुश्च पुत्रांश्च धनं चैव महत्तरम् ॥ २१ ॥ दास्यथ प्रचुरं चैव परत्र च परांगतिम् ॥ येषां वै पितरः स्वर्गे नरके चैव संस्थिताः ॥ २२ ॥ सर्वत्र वर्त्तमानास्ते ये च जन्मसु संश्रिताः ॥ तृप्तास्ते च भविष्यंति नरके स्वर्गिणश्चये ॥ २३ ॥ नामगोत्रे समुच्चार्य्य दद्यात्पिंडान्विचक्षणः ॥ ये चेह पितरः स्वर्गे इति मंत्रेण वै पृथक् ॥ २४ ॥ आहूय वो महाभागा दद्याच्छ्राद्धं विचक्षणः ॥ एवं मया महाभाग कथितं च महौजसाम् ॥ २५ ॥ इति मद्वचनात्तेपि पितरो हृष्टमानसाः ॥ पुत्राश्च पितरश्चैव वरं सर्वे परस्परम् ॥ २६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे वंशानुकीर्त्तने भगीरथोपाख्याने पितृकल्पो नाम एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ भगीरथ उवाच ॥ ॥ कियंतो वै पितृगणाः कस्मिन् लोके च ते स्थिताः ॥ एतत्सर्वं हि भगवन्कथयस्व मम प्रभो ॥ १ ॥ प्राणिनां कर्म नियतं फलं भवति निश्चितम् ॥ श्राद्धकर्म प्रकुर्वन्ति फलदं हि सदा नराः ॥ ॥ २ ॥ अभिसंधाय पितरं पितुश्च पितरं तथा ॥ पितामहं च तस्यापि तेषु पिंडेषु सर्वदा ॥ ३ ॥ श्राद्धानि यानि दत्तानि कथं गच्छंति तान् पितॄन् ॥ निरयस्थाश्च स्वर्गस्थाः शक्ता दातुं कथं फलम् ॥ ४ ॥ के वास्माकं नराणां हि कान् यजामो वयं पुनः ॥ देवानां चैव पितरो वर्त्तन्त इति नः श्रुतम् ॥ ५ ॥ यथादत्तं पितणां हि तारणायेह कथ्यते ॥ एतद्विस्तरतो ब्रूहि यदि भक्तेषु ते दया ॥ ६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ साधु पृष्टं त्वया राजन् शृणु सांप्रतमुच्यते ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ ७ ॥ मानसा ये समुत्पन्ना मत्तो राजन्भगीरथ ॥ भ्रातरः सप्त नृपते तेषां वंशाः प्रतिष्ठिताः ॥ ८ ॥ अत्रिर्वसिष्ठः पुलहः पुलस्त्यः क्रतुरंगिराः ॥ सनत्कुमार इत्येते मानसाः समुदीरिताः ॥ ९ ॥ सप्तैते जगतां श्रेष्ठास्ते वै पितृगणाः स्मृताः ॥ चत्वारो मूर्त्तिमंतो वै त्रयस्तेषाममूर्त्तयः ॥ १० ॥ लोकं सर्गं महाराज कथयामि समासतः ॥ नामानि धर्ममूर्त्तीनां परमाणां महौजसाम् ॥ ११ ॥ लोकाः सनातनतमास्तत्र भास्वरमूर्त्तयः ॥

पितृंश्च तान् महाभाग देवाः सर्वे यजंति हि ॥ १२ ॥ एते वै योगविभ्रष्टाः पुनर्जाता महीतले ॥ युगानां दशसाहस्रे स्मृतिनों ब्रह्मवा
दिनः ॥ १३ ॥ स्मृत्वा भूयः सांख्ययोगं परमां गतिमाप्नुयुः ॥ योगिनां पितरो ह्येते योगिनां योगवर्द्धनाः ॥ १४ ॥ श्राद्धानि योगिनां
तस्माद्देयं वै श्राद्धमुत्तमम् ॥ एष वै प्रथमः कल्पः सोमपानां मयेरितः ॥ १५ ॥ तेषां राजन्मानसी तु कन्या मेना व्यजायत ॥ या
पत्नी वै हिमवतो यस्या मैनाकपुत्रकः ॥ १६ ॥ मैनाकस्य सुतः श्रीमान् क्रौंचो नाम महागिरिः ॥ तिस्रः कन्याः समुत्पन्ना मेनायाश्च
गिरेर्नृप ॥ १७ ॥ अपर्णा चैकपर्णा च तथैकपाटला मता ॥ तपस्तेपुश्च ताः सर्वा जगत्संतापकारणम् ॥ १८ ॥ आहारमेकपर्णेन सैक
पर्णा तदा स्मृता ॥ पाटलायाः पुष्पमेकं समदादेकपाटला ॥ १९ ॥ तत्रैका या निराहारा मेनका तां न्यषेधयत् ॥ उमा इति समाख्या
ता देवी दुश्चरचारिणी ॥ २० ॥ तपःकलेवराः सर्वा युक्ता योगबलेन हि ॥ सर्वा वै ब्रह्मवादिन्यः सर्वाश्चैवोर्द्धरेतसः ॥ २१ ॥ उमा च
चारुसर्वांगी महादेवकुटुंबिनी ॥ महात्मनो देवलस्य सैकपर्णा कुटुंबिनी ॥ २२ ॥ जैगीषव्यस्य पत्नी तु नाम्नैकपाटला मता ॥ इमे
चापि महाभागे योगाचारे व्यवस्थिते ॥ २३ ॥ तयोः पुत्रास्तथा जाता लोके सोमपदस्थिताः ॥ पितरस्ते महीपाल देवास्तान्भावयंति
हि ॥ २४ ॥ अग्निष्वात्ता इति ख्याता महात्मानो महौजसः ॥ तेषां वै मानसी कन्या नाम्ना छोदा प्रकीर्त्तिता ॥ २५ ॥ यस्याः सरः
समुत्पन्नमच्छोदं नाम तत्र वै ॥ दृष्टास्तयाप्यपूर्वास्तु पितरस्ते भगीरथ ॥ २६ ॥ अमूर्त्तानपितान्भूप ददर्श कलिकाकृतीन् ॥ तान्दृष्ट्वा
सहसा छोदा व्रीडिता चाभवत्क्षणात् ॥ २७ ॥ तेन दुःखेन संतप्ता बभूव वरवर्णिनी ॥ वसूनां पितरं दृष्ट्वा सैकदा ह्यंतरिक्षगम् ॥ २८ ॥
अमावसुमितिख्यातमद्रिकाप्सरसायुतम् ॥ वव्रे तं पितरं देवि विमानस्थं यशस्विनम् ॥ २९ ॥ व्यभिचारेण मनसा योगभ्रष्टा पपातह ॥
त्रीण्यपश्यद्विमानानि पतमानानि वै दिवः ॥ ३० ॥ पितॄँस्तांस्तु सुसूक्ष्माणि वह्नीन्वह्निष्विवाहितान् ॥ त्रायध्वं पितरो वव्रे पतंती तान
वाक्छिराः ॥ ३१ ॥ उक्ता तैस्तु महाराज माभैषीरिति व्योमगा ॥ प्रसादयामास ततः स्वान्पितन्दीनया गिरा ॥ ३२ ॥ पितरस्ते सु
तामूचुर्योगभ्रष्टां भगीरथ ॥ भ्रष्टैश्वर्या स्वदोषेण पतसि त्वं शुचिस्मिते ॥ ३३ ॥ यैर्यथा क्रियते कर्म तत्फलं प्राप्यते पुनः ॥ सद्यः फलंति

कर्माणि देवत्वे प्रेत्य मानुषे ॥ ३४ ॥ पुत्रि तस्माद्धि त्वमपि तपसः प्राप्स्यसे फलम् ॥ इत्युक्ता तैर्महाभागा ध्यात्वा देवं जनार्दनम् ॥
॥ ३५ ॥ प्रसादं ते तथा चक्रुः पितरो ह्यनुकंपया ॥ भाविनं च तथा ज्ञात्वा तथोचुर्नरपुंगव ॥ ३६ ॥ तस्यैव कन्यारत्नं हि वसोस्त्वं
हि भविष्यसि ॥ पुत्रौ द्वौ कीर्त्तिमंतौ वै नामतः शृणु तौ शिवे ॥ ३७ ॥ एकं विचित्रवीर्यं वै तथा चित्रांगदं परम् ॥ जनयित्वा तु तौ
पुत्रौ पुनर्लोकानवाप्स्यसि ॥ ३८ ॥ अष्टाविंशयुगे त्वं हि भवित्री मत्स्ययोनिजा ॥ पितृव्यतिक्रमेण त्वं जन्म प्राप्स्यसि कुत्सितम् ॥
दासेयी तु पुनश्चैव नाम्ना सत्यवती तथा ॥ ३९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तेषां पितॄणां सा तथाभवत् ॥ तस्यामेव समुत्पन्नाः सुता
राज्ञो महात्मनः ॥ ४० ॥ वैभ्राजानाम लोकास्ते दिवि भांति भगीरथ ॥ यत्र बर्हिषदो भूप ता न्यजंति हि दानवाः ॥ ४१ ॥ नागाः
सर्प्पा राक्षसाश्च तथा गंधर्वकिन्नराः ॥ सुपर्णाश्च तथैवान्ये भावयंति महाप्रभान् ॥ ४२ ॥ एते पुत्रा महात्मानः पुलस्त्यस्य प्रजापतेः ॥
महाभागाः समाख्यातास्तपोवीर्य्यसमन्विताः ॥ ४३ ॥ तेषां च मानसी कन्या पीवरी समुदाहृता ॥ तत्रैव द्वापरयुगे व्यासः सत्यवती
सुतः ॥ ४४ ॥ शुकं नाम महात्मानमरण्यां जनयिष्यति ॥ एतस्यां पितृकन्यायां पंचापत्यानि भूपते ॥ ४५ ॥ कृष्णं गौरं प्रभुं शंकुं
कन्यां कृत्वीं तथैव च ॥ एतानुत्पाद्य पुत्रांस्तु योगाचार्य्यान्भगीरथ ॥ ४६ ॥ शुकोपि परधर्म्मज्ञो योगिनां प्रवरो मुनिः ॥ गमिष्यति
गतिं तात पुनरावृत्तिदुर्ल्लभाम् ॥ ४७ ॥ ते मूर्त्तिमंतः पितरो धर्ममूर्त्तिधरा मताः ॥ कामगेषु च लोकेषु वर्त्तन्ते नृप सत्तम ॥ ४८ ॥
कुवला नाम पितरो वसिष्ठस्य सुता मताः ॥ निरता दिवि देवेषु द्विजास्तान् भावयंत्युत ॥ ४९ ॥ तेषां वै मानसी कन्या गौरीति समु
दाहृता ॥ एकशृंगी शुकस्यास्य भार्गवस्य कुटुंबिनी ॥ ५० ॥ भगीरथ महाराज सा साध्यप्रीतिवर्द्धिनी ॥ मरीचिगर्भास्ते लोकाः स
तपुत्राश्च व्यवस्थिताः ॥ ५१ ॥ एते चांगिरसः पुत्राः क्षत्रिया भावयंति तान् ॥ तेषां च मानसी कन्या याऽच्छोदेति प्रकीर्त्तिता ॥५२॥
सा पत्नी विश्वमहतो राजर्षेर्विदितात्मनः ॥ तत्पुत्राश्च भविष्यंति कर्दमस्य तथांशजाः ॥ ५३ ॥ सुखधा नाम पितरः सर्वे ते पुलहात्म
जाः ॥ लोकेष्वव्यापि वर्त्तन्ते कामगेषु विहंगमाः ॥ ५४ ॥ तास्तु वैश्या महाराज भावयंति शमिच्छवः ॥ तेषां कन्या च विरजा मा

नसी समजायत ॥ ५५ ॥ नाहुषस्य ययातेः सा जननी ब्रह्मवादिनी ॥ गणा एते त्रयः ख्याताः पितॄणां स्वर्गहेतवः ॥ ५६ ॥ चतुर्थः
पितृगणं राजन् यथावच्च निगद्यते ॥ स्वधायां च समुत्पन्नाः कवेः पुत्राश्च सोमपाः ॥ ५७ ॥ हिरण्यगर्भगर्भास्ते शूद्रैस्ते पूजिताः सदा ॥
मानसा नाम ये लोकास्तत्र तिष्ठंति ते दिवि ॥ ५८ ॥ तेषां बभूव नृपते मानसी नर्मदा सुता ॥ पुनाति या त्रिभुवनं दक्षिणापथगामिनी ॥
॥ ५९ ॥ युगे युगे मनुस्तात प्रावर्त्तयति बुद्धिमान् ॥ श्राद्धानि यस्य तुष्ट्यर्थं श्राद्धदेवस्य वै प्रभो ॥ ६० ॥ एते चान्ये च बहवः पि
तृसर्ग्गाः प्रकीर्त्तिताः ॥ तद्रूपं रौप्यवर्णं यत्तत्पात्रं राजतं तथा ॥ ६१ ॥ सोमस्याप्यायनं वह्नेस्तथा वैवस्वतस्य हि ॥ कृत्वा विप्रमुखे
राजन् संतुष्टाः पितृदेवताः ॥ ६२ ॥ संचरंति महात्मानस्ततः पूज्यतमाः स्मृताः ॥ अविद्यं वा सविद्यं वाऽवेहि विष्णुं सनातनम् ॥ ६३ ॥
दृष्ट्वा यो ब्राह्मणं देवं प्रणामं न करोति वै ॥ पितरस्तस्य नरके स्वर्गस्थाश्च पतंति हि ॥ ६४ ॥ येन केनाप्युपायेन ब्राह्मणं तोषयेद्बु
धः ॥ ब्राह्मणा यस्य संतुष्टाः संतुष्टास्तस्य देवताः ॥ ६५ ॥ ब्राह्मणा यस्य राजर्षे विषये दुःखिताः स्थिताः ॥ तस्य राज्यं कुलं सर्वं न
श्यते नरपुंगव ॥ ६६ ॥ दावाग्निः शमनीयोस्ति वज्रपातादिकं तथा ॥ न ब्राह्मणभवः कोपस्तस्मात्तं कारयेन्नहि ॥ ६७ ॥ श्राद्धे यस्य
महाभाग ब्राह्मणास्तोषिता भृशम् ॥ देवा यक्षास्तथा नागाः संतुष्टाः पितरस्तथा ॥ ६८ ॥ देवास्तृप्यंति विप्राणां तृप्तितः सुतरां प्रभो ॥
तत्तृप्तितः पितृगणा ये ये चोक्ता मया तव ॥ ६९ ॥ ते वै पितृगणा राजंस्तात्पितॄँस्तर्पयंति हि ॥ नरके ये स्थितास्तांस्तु पितृलोकं
नयंति ते ॥ ७० ॥ स्वर्गेपि चाधिकां प्रीतिं कारयंति महीपते ॥ तर्पयंति च संसारे भोजनाच्छादनादिभिः ॥ ७१ ॥ यस्य पुत्रादयः
श्राद्धं प्रकुर्वंति यथा दिने ॥ तस्मिन्दिने सुभोज्यं ते लभंते मनसेप्सितम् ॥ ७२ ॥ राजंस्तुष्टेषु पितृषु संतुष्टो जगदीश्वरः ॥ तस्मिंस्तुष्टे
महेशानि त्रैलोक्ये दुर्लभं न हि ॥ ७३ ॥ आयुर्बलं यशो विद्यां परत्र च परांगतिम् ॥ लभंते श्राद्धकर्त्तारस्तस्मात्तत्कार्यमेव हि ॥ ७४ ॥
चतुर्वर्गस्य मूलं हि ब्राह्मणाः संस्थिता भुवि ॥ तस्मात्त्वमपि राजेंद्र ब्राह्मणान्पूजयस्व हि ॥ ७५ ॥ विप्रप्रकोप निर्दग्धाः पितरस्ते
भगीरथ ॥ भूतवेतालरूपाश्च संचरंति महीतले ॥ ७६ ॥ सुसंतुष्टेन मुनिना कपिलेन प्रदर्शितम् ॥ पितृमुक्तिकरं सद्यो गङ्गाख्यं धाम

चोत्तमम् ॥ ७७ ॥ आनयिष्यासि गंगां त्वं तद्विले पितृमुक्तये ॥ दृष्ट्वा तद्धामपरमं गमिष्यंति परां गतिम् ॥ ७८ ॥ गंगया न समं तीर्थं
पावनं सर्वदेहिनाम् ॥ यतोसौ वासुदेवस्य तनुरेव न संशयः ॥ ७९ ॥ महादेवस्य शिरसि वर्त्तते सरिदुत्तमा ॥ संतोष्य तं महादेवं गंगा
मानय भूपते ॥ ८० ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे पितृसर्गे वंशानुकीर्त्तने भगीरथोपाख्याने गंगानयने द्वात्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३२ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा तं महाराजं ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ उवाच प्रणतं वाक्यं प्रष्टुकामं भगीरथम् ॥ १ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ वि
घ्नान्यपि भविष्यंति श्रीगङ्गानयने ध्रुवम् ॥ प्रायः श्रेयस्सु कार्य्येषु भविष्यन्ति न संशयः ॥ २ ॥ महानुभाववशतः सर्वं संपाद्यते किल ॥
॥ ३ ॥ त्वया राजन् पूर्वभवे विष्णोः श्रीशिवरूपिणः ॥ आराधनं कृतं सम्यक् तेन ते भक्तिरीदृशी ॥ ४ ॥ हिमालयं नगं गच्छ भावि
कार्य्यप्रवर्त्तने ॥ ५ ॥ भगीरथ उवाच ॥ धन्योऽस्मि कृतकृत्योस्मि यस्याग्रे त्वं महाप्रभुः ॥ प्रष्टव्यमस्ति भगवंस्तद्ब्रूहि मम सर्वकृत् ॥
॥ ६ ॥ केन कर्मविपाकेन भवंतो दर्शनं गताः ॥ गंगाख्यं परमं धाम मत्कृते ह्यागमिष्याति ॥ ७ ॥ इति मे संशयो ब्रह्मन् महानेव प्रव
र्त्तते ॥ कोहं भवांतरे जातः कदारभ्य मया कृतम् ॥ ८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि यत्पृष्टं भक्तितस्त्वया ॥ यस्येच्छया जग
त्सर्वं जायते लीयते विभोः ॥ ९ ॥ आदिदेवं महादेवं नत्वा नारायणात्मकम् ॥ इदं संसारचक्रं वै माया तस्य महात्मनः ॥ १० ॥ यथा
स्वप्ने महाराज जायते यद्भवांतरम् ॥ राजा भूत्वा पुनर्योगी बुध्वा किंचिन्न दृश्यते ॥ ११ ॥ तद्वदेव महाराज सर्वं भवति मायिकम् ॥
न किंचिद्वर्तते भूप मायया रहितं जगत् ॥ १२ ॥ स्ववृत्तांतं पुरा जातं शृणु सर्वं यथातथम् ॥ येनेमां जन्मना भूप भूपतां त्वं गतः ख
लु ॥ १३ ॥ त्वं बभूव पुरा वैश्यो देवगुप्तः परंतपः ॥ रेवातीरे महापुर्य्यां माहिष्मत्यां हि याम्यके ॥ १४ ॥ धनधान्याभिरामे हि गेहे
राजकुले तथा ॥ तव पुत्रौ तदा जातौ द्वावेव सगरात्मज ॥ १५ ॥ ज्येष्ठस्तु सोमगुप्तो भूत्कनीयान्धनगुप्तकः ॥ तयोरेको बभूवाथ
दुर्वृत्तो ज्ञानदुर्बलः ॥ १६ ॥ धनगुप्तेति यो नाम्ना कनीयान् मन्दबुद्धिमान् ॥ तवैव सविधे तेन धनं सर्वं क्षयं गतम् ॥ १७ ॥ वेश्या
द्यूतपणैः पानैः सर्वं संपादितं तु यत् ॥ पुनस्तत्त्वया हि कष्टेन धनं किंचित्समार्जितम् ॥ १८ ॥ तदेव तव द्रव्यं हि सर्वं स्वममभवत्तदा ॥

स्कं. पु. एकदा तेन दुष्टेन धनगुप्तेन भूपते ॥ १९ ॥ ततः प्रभातजातायां रजन्यां सागरर्षभ ॥ न दृष्टं तद्धनं सर्वं मूर्च्छितोऽभूत्परंतप ॥ २० ॥ के. खं.
३१ ॥ रुदितं च बहुतरं त्वया तत्र महामते ॥ नष्टाजीवेन भवता ज्येष्ठायोक्तं महीपते ॥ २१ ॥ अयं दुष्टो मारणीयो येन सर्वं हि मारिताः ॥
पुत्रः प्रियतरो वापि कुमार्गनिरतो भवेत् ॥ २२ ॥ न तस्य मारणे पापं कुबुद्धिर्न भविष्यति ॥ इति श्रुत्वा वचो ज्येष्ठ उवाच क्षणमुत्त अ. ३३
रम् ॥ २३ ॥ स्वबुद्ध्यैव मृतो यस्तु न मारयितुमर्हसि ॥ अनित्यानि शरीराणि विभवो नैव शाश्वतः ॥ २४ ॥ नित्यं सन्निहितो मृत्युः
कर्त्तव्यो धर्मसंग्रहः ॥ शतपत्रांतसंलग्नवायुलोलांबुबिंदुकः ॥ २५ ॥ तथेदं जीवितं तात न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ विद्युल्लीला समद्योतचं
चला कमला किल ॥ २६ ॥ नियतो यस्य नाशस्तु तस्य नाशे दरः कुतः ॥ विचार्य्यैवं पितः कार्य्यं कार्यं सर्वं सुबुद्धिना ॥ २७ ॥
क्षणनाशिनि संसारे जराशोकसमाकुले ॥ आधिव्याधिभयोद्विग्ने नानादुःखसुयंत्रिते ॥ २८ ॥ ममायमहमस्यास्मि बुद्धिरेतादृशी तु
या ॥ बुद्ध्या तया महाभाग अंधीभूतं जगत्त्रयम् ॥ २९ ॥ तथैव मुह्यते जंतुस्तथैव जायते पुनः ॥ इति निश्चित्य सुधिया बोद्धव्यं हि
परात्परम् ॥ ३० ॥ भोगा मेघवितानस्थविद्युल्लेखेव चंचलाः ॥ आयुर्वै क्षीयते नित्यं पलैश्च घटिकादिभिः ॥ ३१ ॥ माता वदति पुत्रो
मे वर्द्धिष्णुर्वर्त्तते ह्ययम् ॥ कालो वदति सर्वात्मा भक्ष्यं मे पचति ध्रुवम् ॥ ३२ ॥ स्वपतो गच्छतो देव तिष्ठतो जाग्रतस्तथा ॥ छाया
मिषेण पुंसस्तु मृत्युर्धावति धावति ॥ ३३ ॥ दृश्यंतेऽहो म्रियमाणा जायमानाः पुनस्तथा ॥ सायं यो दृश्यते तात प्रातर्नो दृश्यते तु
सः ॥ ३४ ॥ प्रातर्यो दृश्यते जंतुर्मध्याह्ने क्व प्रयाति सः ॥ दृष्ट्वा संसारवैचित्र्यं हा कथं जगदीश्वरम् ॥ न भजंति परात्मानं मूढास्ते
ज्ञानवर्जिताः ॥ ३५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति श्रुत्वेरितं तस्य विस्मयाविष्टमानसः ॥ सोमगुप्तं महात्मानं पप्रच्छ नृपतिः पिता ॥ ३६ ॥ दे
वगुप्तउवाच ॥ सत्यं वद महाभाग पुत्ररूपेण मद्गृहे ॥ देवो वा मुनिवर्य्यो वा धन्योहं पुत्रवांस्त्वया ॥ ३७ ॥ केन पुण्येन मे पुत्रो जातो
सि भगवान्स्वयम् ॥ केन वै कर्मणादुष्टो जातो मम गृहे ह्ययम् ॥ ३८ ॥ इति मे संशयो देव महानेव मुनीश्वर ॥ एतत्सर्वं हि भक्ताय ॥ ३१ ॥

वद मे पृच्छतेतराम् ॥ ३९ ॥ सोमगुप्त उवाच ॥ यत्पृष्टोऽहं त्वया तात तत्सर्वं कथयामि ते ॥ अयं पुरा चंद्रपुरे श्रेष्ठिनां प्रवरः पितः ॥ ४० ॥

धनवांश्च गुणी तात नानाभोगसमन्वितः ॥ अभूत्सर्वस्य जगतः ख्यातो धनबलेन हि ॥ ४१ ॥ पूर्वं त्वया ऋणं नीतमस्मा देव महा श्रियः ॥ अस्मात्त्वं दुर्बलो जातः कदाचित्कालसंगमे ॥ ४२ ॥ त्यक्ता त्वया वैश्यवृत्तिः क्षात्रधर्मरतोभवः ॥ कदाचिदटता पृथ्व्यां गतं देशे हि पौंड्रके ॥ ४३ ॥ तस्य देशस्य यो राजा पुत्रेण रहितः स्थितः ॥ तेन राज्ञापि पुत्रत्वे कल्पितस्त्वं तदा हि वै ॥ ४४ ॥ प्रजाश्च भाग्ययोगेन प्रीतिवंत्योखिलास्ततः ॥ जातास्त्वय्येव हे तात कर्मणा पूर्वजन्मना ॥ ४५ ॥ राजापि जरया व्याप्तो ममार कतिचिद्दिनैः ॥ सर्वाभिश्च प्रजाभिस्त्वमभिषिक्तो नृपासने ॥ ४६ ॥ त्वया तत्रापि विधिना प्रजायाः पालनं कृतम् ॥ काले बहुतिथे जाते अन्विष्यन्नृ णवल्लभः ॥ ४७ ॥ आगतस्तव सविधे त्वया नीतं तु यद्धनम् ॥ तद्धनं याचयामास उत्तमर्णस्तव ह्ययम् ॥ ४८ ॥ राज्यश्रिया प्रमत्तेन न दत्तं तद्धनं त्वया ॥ भर्त्सितश्चैव बहुधा कोहं राजा महीपतिः ॥ ४९ ॥ कस्त्वं दुःखी दरिद्रेण व्याप्तो धनविवर्जितः ॥ गृहीतं च कदा लोका एतस्यर्णं मया हि वै ॥ ५० ॥ इति श्रुत्वा वचो लोका राज्ञस्तव महामते ॥ विस्मयाविष्टमनसो भर्त्सयामासुरेव तम् ॥ ५१ ॥ विमनाश्च गतोरण्यं मर्तुं वै कृतनिश्चयः ॥ कालेन निधनं प्राप त्वं चापि निधनं गतः ॥ ५२ ॥ सोयं ते पुत्ररूपेण जातोत्र उत्तमर्ण कः ॥ गृहीत्वा स्वधनं तात मरिष्यति न संशयः ॥ ५३ ॥ स्वस्यैव द्रविणं सर्वं पूर्वदत्तं महामते ॥ गृहीतं कर्मणा तेन तव किं हारितं पितः ॥ ५४ ॥ शोकं त्यज द्रविणजं शिवं भज परात्परम् ॥ अहं चैव पुरा विप्रो ज्ञानवान्वेदपारगः ॥ ५५ ॥ षट्कर्मनिरतो ह्यासं धर्म्मनिष्ठस्तपोधनः ॥ येन केनापि संतुष्टः समलोष्टाश्मकांचनः ॥ ५६ ॥ जिज्ञासुर्योगसिद्धेस्तु मुमुक्षुर्ब्रह्मतत्परः ॥ ब्रह्मशर्म्मेति वि ख्यातो ह्यरावपि दयापरः ॥ ५७ ॥ एकदा मम गेहे तु ह्यागतो नारदो मुनिः ॥ प्राणायामप्रसक्तेन मया नो वंदनं कृतम् ॥ ५८ ॥ नारदस्तु तदा क्रुद्धो गर्भवासं व्रजेति माम् ॥ उवाच सहसा येन मदेन मां न भाषसे ॥ ५९ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य वेपमानः कृतांज लिः ॥ अहमाराधितवांश्च विनयैर्बहुभिर्युतः ॥ ६० ॥ आराधितो मुनिः प्राह प्रणमंतं पुनः पुनः ॥ ममामोघेन शापेन गर्भवासो भवि ष्यति ॥ ६१ ॥ परं तत्रापि ते ज्ञानं जन्मादीनां भविष्यति ॥ तेन शापेन हे तात गर्भवासं गतो ह्यहम् ॥ ६२ ॥ अहं स्मरामि जन्मानि

शतं तव निजस्य च ॥ तस्मात्त्वमपि संसारमवेहि क्षणनाशिकम् ॥ ६३ ॥ एतद्बुद्ध्या समालोच्य शोकं वै मा कृथा वृथा ॥ इयं मा
या भगवतः श्रीविष्णोः परमात्मनः ॥ ६४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्तस्त्वं हि पुत्रेण ज्ञातसंसारवैभवः ॥ त्यक्त्वा सर्वाणि कर्माणि श्रीविष्णु
निरतो गिरौ ॥ ६५ ॥ भवान् सर्वाणि कर्माणि संन्यस्य जगदात्मनि ॥ जातो ब्रह्मविदां श्रेष्ठस्तुल्यमानापमानकः ॥ ६६ ॥ काले पं
चत्वमापन्नो मम लोके स्थितो भवान् ॥ बहुकालं हि तत्रापि भुक्त्वा भोगान्महीपते ॥ ६७ ॥ जातोसि प्रवरे वंशे सूर्य्यस्य परमात्मनः ॥
पितृभक्तिरतो विष्णौ शिवे च समतां गतः ॥ ६८ ॥ धन्योसि तेन राजेंद्र कर्मणा सुकृतेन हि ॥ स्वस्त्यस्तु ते महाराज गच्छामि नि
जलोककम् ॥ ६९ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इत्युक्त्वा भगवान् ब्रह्मा ययौ हंसेन वै दिवि ॥ सोपि राजा महाबाहुराश्चर्य्यं परमं गतः ॥ ७० ॥
इदं परममाख्यानं राज्ञो वै ब्रह्मणस्तथा ॥ संवादं शृणुते यस्तु पठते च महामतिः ॥ ७१ ॥ समाहितमना देवि स प्राप्नोति परं पदम् ॥
यत्र गत्वा न शोच्योस्ति पुनः पर्वतनंदिनि ॥ ७२ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे वंशानुकीर्त्तने भगीरथोपाख्याने गंगानयने त्रयस्त्रिंशोऽ
ध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ भगीरथो महाबाहुः श्रुत्वा तद्ब्रह्मणेरितम् ॥ पूर्वस्य जन्मनो वृत्तं यथावन्मम वल्लभे ॥ १ ॥
ययौ कैलासनिलये यत्राहं समवस्थितः ॥ मयापि भूतवेतालाः प्रेषिता यत्र वै नृपः ॥ २ ॥ श्रीमुखे पर्वते रम्ये नानाधातुविचित्रिते ॥
स्थित्वा तत्कंदरायां हि चकार परमं तपः ॥ ३ ॥ जजाप परमां विद्यां पंचवर्णां सुसिद्धिदाम् ॥ प्रमथास्तेपि देवेशि नानारूपा महौज
सः ॥ ४ ॥ तपतस्तस्य राज्ञो वै विघ्नं कर्तुं समागताः ॥ भीपयामासुरपि तं नानारूपैर्महेश्वरि ॥ ५ ॥ कश्चिन्मार्ज्जाररूपेण गतस्तत्र नृपां
तिके ॥ जजापपरमां विद्यां पञ्चवर्णां सुसिद्धिदाम् ॥ ६ ॥ प्रमथास्तेपि देवेशि नानारूपा महौजसः ॥ जहास तं नृपं दृष्ट्वा किं करोषि नृपे
श्वर ॥ ७ ॥ पश्य मे नेत्रयो रूपं स्वस्यापि परमं नृप ॥ सुंदरे कस्य वै नेत्रे दंताः कस्य शुभास्तथा ॥ ८ ॥ कश्चिद्वै व्याघ्ररूपेण हुंकृतिं
च चकार ह ॥ केचित्कोलाहलं चक्रुश्छिंधि भिंधीति वै पुनः ॥ ९ ॥ इति वै बहुधा कृत्वा अशक्तास्तद्विभीषणे ॥ आगता मम सा
मीप्ये सर्वे हतपराक्रमाः ॥ १० ॥ अहं च तेन तपसा संतुष्टो जगदंबिके ॥ गतस्त्वया विस्मृतं किं त्वया सह तदंतिके ॥ ११ ॥ तत्र

गत्वा च हे देवि मयोक्तं हि महात्मने ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ हे राजन् शिवोस्मि वद मे वरम् ॥ १२ ॥ यत्ते मनसि नृपते वर्त्तते यत्कृते नृप ॥
अदेयमपि दास्यामि वरं त्रैलोक्यदुर्लभम् ॥ १३ ॥ इति श्रुत्वा वचो देवि प्रणनाम स भूमिपः ॥ १४ ॥ भगीरथ उवाच ॥ अद्य मे
निष्कृतिः प्राप्ता शिवेदानीं स्वजन्मनः ॥ यस्य त्वं सर्वरहितः प्रत्यक्षं भाषसे प्रभो ॥ १५ ॥ पुरा ब्रह्मा च विष्णुश्च द्रष्टुं त्वल्लिंगमुत्त
मम् ॥ गतौ न ददृशुर्देवलिंगस्यांतं न चादिमम् ॥ १६ ॥ यस्त्वं ब्रह्मादिभिर्देवैर्ध्यायसे मुक्तिलालसैः ॥ धन्यस्य मम प्रत्यक्षं गतोसि
सर्ववर्जितः ॥ १७ ॥ न ते रूपं न ते ज्ञानं न ते ध्यानं महेश्वर ॥ योगनिष्ठा विचिन्वंतः प्राप्नुवंति गतालसाः ॥ १८ ॥ सर्वस्य जगतो
रूपं सर्वस्य जगतः स्थितिः ॥ सर्वस्य सृष्टिरूपोसि नमस्ते शतशो नमः ॥ १९ ॥ द्यावापृथिव्योरंतरं यद्ब्रह्मांडानां तथा प्रभो ॥ त्व
मेवासि महादेव नमस्ते शतशो नमः ॥ २० ॥ महावायुप्रेरितास्ते ब्रह्मांडानां सहस्रशः ॥ रोमकूपेषु सततं विशंति प्रविशंति च ॥
॥ २१ ॥ यथा गवाक्षजालेषु दृश्यंते किरणा रवेः ॥ अणवो धूमसदृशा इति केचिज्जगुर्बुधाः ॥ २२ ॥ केचिद्वदंति सुधियो योगनिष्ठा
महर्षयः ॥ उदुंबरे यथा देव वर्त्तंते हि फलानि वै ॥ २३ ॥ तथा त्वद्ब्रह्मरूपेस्मिन्ब्रह्मांडानां सहस्रशः ॥ लंबमानानि सततं दृश्यंते च
तथैव हि ॥ २४ ॥ निवादश्चैव शास्त्राणां त्वदर्थं वै प्रवर्त्तते ॥ परं तव महिम्नो न पारं जानाति कश्चन ॥ २५ ॥ तस्मात्ते शतशो देव
नमस्कुर्यां महेश्वर ॥ अग्रतः पृष्ठतो वापि जानेऽहं मनुजः कथम् ॥ २६ ॥ तस्मात्त्वं बुद्धिरूपेण स्थितोसि सदसत्करः ॥ पुण्यानां
निचयेनेति योगानां त्वं शतैरपि ॥ २७ ॥ न वेद्योसि परं ब्रह्मन् विना भक्तिं महेश्वर ॥ आदरेण मया ज्ञातं यतस्ते शिरसा धृतम् ॥
॥ २८ ॥ सप्तर्षयोपि भगवन् स्पृष्ट्वा गतिमवाप्नुयुः ॥ त्वत्त एव समुद्भूतं जगदेतच्चराचरम् ॥ २९ ॥ त्वय्येव परिलीयेत सर्वं तत्कार्यकं
खलु ॥ त्वन्मायामोहितधियस्त्वां न जानंति तत्त्वतः ॥ ३० ॥ ऐंद्रीमायां समाश्रित्य वृत्रहंता त्वमेव हि ॥ मायां तु वैष्णवीं कृत्वा नि
हतौ मधुकैटभौ ॥ ३१ ॥ तयोर्वै मेदसा देव कृता वै मेदिनी त्वया ॥ ब्राह्मीं मायां समाश्रित्य सर्गकर्त्ता त्वमेव हि ॥ ३२ ॥ पुरा श

बररूपेण निहता दानवास्त्वया ॥ त्रिपुराणां हि दहने पृथ्वी तव रथो विभो ॥ ३३ ॥ धनुः स्वर्णगिरिर्जातो बाणो विष्णुर्महेश्वर ॥

इषुधिः कमलावासो वासुकिर्ज्या समीरितः ॥ ३४ ॥ लोकस्य मोहकरणे तव युक्तिरियं स्थिता ॥ किमु त्वं भस्मसात्कर्त्तुं त्रिपुरं नेत्रव
ह्निना ॥ ३५ ॥ समर्थोसि न वा किंतु तवलोकविडंबना ॥ लोकाः सर्वे विजानंति वह्निर्दहति सर्वतः ॥ ३६ ॥ त्वमाग्नेयीं समाश्रित्य
दहसे वै त्रिलोककम् ॥ युगांते द्वादशादित्यरूपं कृत्वा महेश्वर ॥ ३७ ॥ चराचरं जगत्सर्वं भस्मसान्नयसि प्रभो ॥ त्वं पुरा मत्स्यरूपे
ण वेदोद्धारकरः प्रभो ॥ ३८ ॥ स्वमायाकल्पितो दैत्यः शंखनामा हतस्त्वया ॥ पुनः कमठरूपेण मायामाश्रित्य वैष्णवीम् ॥ ३९ ॥
त्वं धारयसि भूतानि कथमेतद्विडंबना ॥ पुनर्वाराहरूपेण रसातलगता धरा ॥ उद्धृता दंष्ट्रया देव त्वया वाराहमायया ॥ ४० ॥ हिर
ण्यकशिपुः पूर्वं देवतानां भयावहः ॥ विनाशितस्त्वयैवाहो नारसिंहीं समाश्रितः ॥ ४१ ॥ नृसिंहं च महादेव जगत्संत्रासकारणम् ॥
नीतवान्शारभेन त्वं क्षीराब्धौ जगदीश्वर ॥ ४२ ॥ पुनर्वामनरूपेण बलिर्वैरोचनिस्त्वया ॥ नीतः पातालनिलये मायामाश्रित्य वैष्ण
वीम् ॥ ४३ ॥ द्रवत्वेन तु यत्रव्यातं तव रूपं बहिः स्थितम् ॥ लोकानां हितकामाय निःसृतोसि नखेन हि ॥ ४४ ॥ रामरूपेण
भगवन्क्षत्रियांतकरो ह्यसि ॥ भुवो भारावतारस्ते कृतो रामात्मिकां गतः ॥ ४५ ॥ पौलस्त्यजयशब्दस्य पात्रं रामो रघूद्वहः ॥ यो
गमार्गं समास्थाय स्थितस्त्वं बदरीवने ॥ ४६ ॥ युगांते म्लेच्छजातीयान्सर्वान्नयसि भस्मसात् ॥ सर्वस्य जगतः कर्त्ता हर्ता पालयिता
भवान् ॥ ४७ ॥ नमस्ते शतशो देव पृष्ठतस्ते नमोग्रतः ॥ न जाने ते महिम्नो हि पारं क्षंतव्यमेव मे ॥ ४८ ॥ ईश्वर उवाच ॥ भगी
रथ समाख्यातं स्तवराजं पठेत्तु यः ॥ न तस्य मामकी माया बाधतेत्रैव कच्चन ॥ ४९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे भगीरथोपाख्याने
शिवस्तोत्रं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इति स्तुतोऽहं राज्ञा तु प्रसन्नस्त्वब्रुवं वचः ॥ वरं ब्रूहि महाराज
प्रसन्नोस्मि तवेप्सितम् ॥ १ ॥ अदेयमपि दास्याभि भक्ताय वरमुत्तमम् ॥ भक्तो मे नास्ति त्रैलोक्ये सदृशस्ते नृपोत्तम ॥ २ ॥ इति
श्रुत्वा मम वचः स वै राजा भगीरथः ॥ कृतांजलिपुटो देवि ह्युवाच जगदंबिके ॥ ३ ॥ भगीरथ उवाच ॥ पितरो मे महाभाग कपि
लाग्निसमीरिताः ॥ ते गच्छं तु स्वर्गगतिं प्रसादनः तव प्रभो ॥ ४ ॥ गंगाख्यं परमं ब्रह्म वर्त्तते शिखरे तव ॥ तन्मे देहि पितॄणां हि

समुद्धाराय भो प्रभो ॥ ५ ॥ विनिर्दग्धास्तु गच्छेयुः पितरो गतिमुत्तमाम् ॥ अन्ये कलियुगे घोरे नराः पुण्यविवर्जिताः ॥ दृष्ट्वा लोकान्हि गच्छंतु पुनरावृत्तिदुर्लभान् ॥ ६ ॥ पीत्वामृतमयं वारि मुक्तिमैश्वर्यमाप्नुयुः ॥ इति श्रुत्वेरितं तस्य राजानं पुनरब्रुवम् ॥ ७ ॥ इदं परमयं राजन्वरमेतद्धि याचितम् ॥ तद्ददामि तवेदानीं सर्वपापभयापहम् ॥ ८ ॥ सर्वेषां हितकामाय त्वयोक्तं परमं वचः ॥ स्फुरदिन्दुकलाभास्वज्जटाटव्यां विराजिनीम् ॥ ९ ॥ धारां त्रैलोक्यपापघ्नीं गृहाण पितृमुक्तये ॥ यस्या दर्शनमात्रेण सर्वे यांति शुभां गतिम् ॥ ॥ १० ॥ यां दधार पुरा ब्रह्मा व्यापारकलशे विभुः ॥ पुत्रीगमनजं पापं धौतं तेनैव वारिणा ॥ ११ ॥ सप्तर्षयो महाभाग धृत्वा यां शिरसा नृप ॥ कृतकृत्या बभूवुस्ते यत्प्रसादान्नराधिप ॥ १२ ॥ सैव धारा स्वर्णगिरावागता नंदनांतिके ॥ ततश्चतुर्द्धा संजाता चतुर्दिक्षु प्रगामिनी ॥ १३ ॥ सीता चालकनंदा च चक्षुर्भद्रेति नामभिः ॥ अलकायां समायाता या धारा शिरसा धृता ॥ १४ ॥ सर्वं पावयितुं विश्वं त्वं गृहाण जनेश्वर ॥ रथमार्गेण ते भूप गंगेयं सरिदुत्तमा ॥ आयास्यति नृलोके तु प्रसादेन मम प्रभो ॥ १५ ॥ इति देवि मया प्रोक्तं राज्ञे तस्मै महात्मने ॥ प्रादां जटासमूहात्तु धारां त्रैलोक्यपाविनीम् ॥ १६ ॥ तस्मिन्नेव क्षणे रम्ये नानादिग्भ्यः समागताः ॥ यक्षा विद्याधरा देवास्तथा गंधर्वकिन्नराः ॥ १७ ॥ इंद्रोपि लोकपालैश्च गंगाया दर्शनाय वै ॥ गायंत्योप्सरसां श्रेष्ठास्तथा गंधर्वसत्तमाः ॥ ॥ १८ ॥ नेदुः सर्वाणि वाद्यानि भेरीभांकारकानि च ॥ शंखानां च मृदंगानां गोमुखानां तथैव च ॥ १९ ॥ बभूवुः सर्वतोदिग्भ्यो जय राजन्भगीरथ ॥ राजन्न जयेति सततं ऋषयः सिद्धचारणाः ॥ २० ॥ ऊचुः सर्वे विमानेभ्यः समुत्तीर्य ततस्ततः ॥ तस्मिन्महोत्सवे देवि गंगाया निर्गमे यथा ॥ २१ ॥ बभूव हर्षो बहुलस्तथा नैव कदा शिवे ॥ ननर्त्तुः सर्वतो देवा हर्षनिर्भरमानसाः ॥ २२ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचो भर्त्तुः पार्वती सुरवंदिता ॥ विस्मयाविष्टमनसा पुनः प्रोवाच शंकरम् ॥ २३ ॥ पार्वत्युवाच ॥ संशयं छिंधि भगवन्महान्मे हृदि वर्त्तते ॥ यदा त्वया हतो दैत्यस्त्रिपुरो नाम सर्वद ॥ २४ ॥ ईदृशं न तथा हर्षं प्रापुर्वै त्रिदिवौकसः ॥ यदा तव सुतेनापि गुहेन निहतो युधि ॥ २५ ॥ तारको नाम दुर्द्धर्षो देवदानवदर्पहा ॥ एतादृशं तदा हर्षं नाप्नुयुश्च महेश्वर ॥ २६ ॥ हर्षस्य कारणं देव देवादीनां

वद प्रभो ॥ गंगासमागमे भूमौ हर्षिता दिवि देवताः ॥ २७ ॥ एतन्महेश भगवन्परं कौतूहलं हि मे ॥ भक्ताऽस्मि कृतपुण्यास्मि यस्याः पृच्छ्योसि मे पतिः ॥ २८ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इदं वै कारणं गुह्यं वर्त्तते प्रियवादिनि ॥ कुत्रापि ते न वक्तव्यं भाविकार्यस्य गौरवात् ॥ ॥ २९ ॥ कार्त्तिकेयेन पुत्रेण तव देवि हतो युधि ॥ तारकाख्यो महादैत्यो दैत्यानां प्रवरोसुरः ॥ ३० ॥ शंकुकर्णादयो वीरा निहतास्ते रणाजिरे ॥ पृथिव्यां ते महीपाला भविष्यंति सुरद्विषः ॥ ३१ ॥ पृथिवीं पीडयिष्यंति भारेण पर्वतोपमाः ॥ नागतास्ते यतो लोकं वासवस्य च ब्रह्मणः ॥ ३२ ॥ तत एव सुरैर्ज्ञातं नागतं तैः सुरालये ॥ ततो वै मुनिरूपेण तपस्तप्तुं गता भुवि ॥ ३३ ॥ जेतुकामाश्च ते दैत्याश्चरंति तप उत्तमम् ॥ इति संतप्तहृदया देवा जग्मुः पयोनिधिम् ॥ ३४ ॥ तुष्टुवुः प्रणताः सर्वे जगत्कर्त्तारमीश्वरम् ॥ ऊचुश्च भयसंविग्नास्तद्वृत्तं दितिजैः कृतम् ॥ ३५ ॥ निवेदितं तु तच्छ्रुत्वा ज्ञापयामास तान् हरिः ॥ सर्वे यूयमहं चैव गमिष्यामोंशभागकैः ॥ ३६ ॥ मर्त्यरूपं समास्थाय हनिष्यामस्सुरद्विषः ॥ यूयं गच्छत स्वर्लोकमिदानीं देवतर्षभाः ॥ ३७ ॥ इति ते भाषितं श्रुत्वा गतास्सर्वे दिवौकसः ॥ बुद्ध्वा काकुत्स्थयाच्ञां च हर्षितास्ते महेश्वरि ॥ ३८ ॥ गमिष्यामोवयंमर्त्यैंपास्यामोस्याजलं शुभम् ॥ मुक्तिं चैव गमिष्यामस्तृप्ता गंगाजले न हि ॥ ३९ ॥ इति ते कारणं गुह्यं मुक्तं चैव महेश्वरि ॥ इति संस्मृत्य संस्मृत्य जहर्षुस्त्रिदिवौकसः ॥ ४० ॥ मया मुक्तापि सा धारा पतिता श्रीमुखे गिरौ ॥ तस्याः प्रवाहवेगेन खंडिता बहवोद्रयः ॥४१॥ तस्या दर्शनमात्रेण जग्मुः स्वर्गं पिशाचकाः ॥ त्रिधा वै पतिता मर्त्ये ब्रह्महत्यौघनाशिनी ॥ ४२ ॥ भगीरथोपि संप्राप्य गंगां परमदुर्लभाम् ॥ मेने कृतार्थमात्मानं प्रणनाम पुनः पुनः ॥ ४३ ॥ इति ते कथिता देवि गंगोत्पत्तिर्मया शुभा ॥ श्रुत्वा यां स्वर्गमाप्नोति मनुजो नात्र संशयः ॥ ४४ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखंडे भगीरथोपाख्याने गंगासंप्रदानं नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ सापि गंगा त्रिधा जाता नामतः शृणु पार्वति ॥ ज्येष्ठा धारा रथस्यानु राज्ञो भागीरथी मता ॥ १ ॥ श्रीमुखस्योत्तरे पार्श्वे गता सा मुक्तिदायिनी ॥ अलकेभ्यो महेशान्यलकनंदा पुनः स्मृता ॥ २ ॥ बदरीविपिने सा वै नारायणपदांबुजे ॥ यत्र ब्रह्मादयो देवा मेरुशृंगं समाश्रिताः ॥ ३ ॥ निवसंति

स्थले रम्ये नानामुनिगणान्विते ॥ तृतीया कुरुवर्षे तु नाम्ना कुमुद्वती मता ॥ ४ ॥ एकचक्ररथो राजा प्रहृष्टमनसा ययौ ॥ नेमिमार्गेण
गंगापि नाम्ना भागीरथी मता ॥ ५ ॥ पार्वत्युवाच ॥ कथं गंगा समायाता सुखेन जगतीतले ॥ ब्रह्मणोक्तं हि विघ्नानि भविष्यंति पथि
प्रभो ॥ ६ ॥ कथं विघ्नानि जातानि मार्गे तस्य महात्मनः ॥ मुक्तिं प्राप्ताश्च के मार्गे तद्वदस्व मम प्रभो ॥ ७ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु
देवि प्रवक्ष्यामि गच्छतोग्रे महीपतेः ॥ शैले चंद्रपुरे रम्ये गंधर्वाणां भगीरथः ॥ ८ ॥ गंगामादाय सहसा ह्यागतो गिरिनंदिनि ॥ तस्य
चक्रेण तेषां च कंपोभून्नृपतेः शिवे ॥ ९ ॥ युद्धं कर्तुं समारब्धा गंधर्वा वरवर्णिनि ॥ कोयं गच्छति दुष्टात्मा धारां हृत्वा परात्मनः ॥
॥ १० ॥ धृष्टो न वेत्ति चास्मान्वै अवज्ञाय चलत्यसौ ॥ एनं सर्वे समागत्य मारयध्वं महौजसः ॥ ११ ॥ इति ते संमतिं कृत्वा कृत
कार्मुकतूणकाः ॥ सन्नद्धकवचा वीरास्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रुवन् ॥ १२ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तेषां गंधर्वाणां भगीरथः ॥ विस्मयाविष्टहृदयो
धनुर्धृत्वा महात्मवान् ॥ १३ ॥ तेषां तस्य च देवेशि संग्रामः समपद्यत ॥ महास्त्रैर्विविधैः खड्गचर्मतोमरसायकैः ॥ १४ ॥ एतस्मिन्पथि
तेनापि राज्ञा निस्त्रिंशपाणिना ॥ हताः केचिद्गताः केचिज्जग्मुः स्वर्गपुरे ततः ॥ १५ ॥ क्षणेन तेन तत्रापि वायुनेव महांबुदाः ॥ नाशि
तास्तीक्ष्णवेगेन गंधर्वा देवयोनयः ॥ १६ ॥ जित्वा तान्सागरो राजा गंगामादाय सत्वरम् ॥ आययौ वायुवेगेन स्वच्छोदं नाम वै
सरः ॥ १७ ॥ तत्रागत्य महेशानि तस्मिन्नेव सरोवरे ॥ अंतर्धानं गता तत्र गंगा या परपाविनी ॥ १८ ॥ तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं तदा
राजा भगीरथः ॥ हर्तारं नैव गंगाया ददर्शान्वेषयन्नपि ॥ १९ ॥ शोकाविष्टमना राजा विचचार वनांतरे ॥ एतस्मिन्नंतरेरण्ये ददर्श सर
उत्तमम् ॥ २० ॥ हंसकारंडवाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितम् ॥ नानागुल्मलताकीर्णं भ्रमरालिविराजितम् ॥ २१ ॥ सरसस्तस्य निकटे
ददर्श मुनिसत्तमम् ॥ ध्यायमानं महेशानं प्रणनाम भगीरथः ॥ २२ ॥ प्रणमंतं च तं दृष्ट्वा तमुवाच नृपेश्वरम् ॥ कोसि त्वं क्व च गंतासि
द्वात्रिंशल्लक्षणैर्युतः ॥ २३ ॥ राजोवाच तदा देवि मुनिं मुनिगणान्वितम् ॥ अहमंशुमतः पौत्रो नाम्ना ख्यातो भगीरथः ॥ २४ ॥ गंगां
नेतुं समायाता मुने पितृविमुक्तये ॥ आनीता च मया गंगा आराध्य जगदीश्वरम् ॥ २५ ॥ अत्रारण्ये मुनिश्रेष्ठ नष्टा गंगा क्वचिद्गता ॥

स्कं. पु. किं करोमि क्व गच्छामि किं वदिष्यंति मां नराः ॥ २६ ॥ गतो भगीरथो गंगामानेतुं पितृमुक्तये ॥ एवमेव समायातो हास्यमेवं भवि के. खं.
ष्यति ॥ २७ ॥ अस्मिन्नेव महारण्ये प्राणांस्त्यक्ष्यामि बंधनात् ॥ इति प्रवदतस्तस्य कृपाविष्टो मुनीश्वरः ॥ २८ ॥ उवाच ध्यात्वा
। ३५ ॥ तत्सर्वं गंगाहरणकारणम् ॥ शृणु राजन्न भेतव्यं खेदं मा कुरु मा कुरु ॥ २९ ॥ सरसो दक्षिणे पार्श्वे रंध्रमेकं हि वर्त्तते ॥ तस्माद्रंध्राद्गता अ. ३६
राजन्नीयमानाऽसुरैर्भृशम् ॥ ३० ॥ गता पातालनिलये रत्नभूता यतः स्थिता ॥ श्रेयांसि बहुविघ्नानि वर्त्तंते मा खिद प्रभो ॥ ३१ ॥
सर्वं साधु महाराज भविष्यति महीपते ॥ गच्छ तेनैव मार्गेण यत्र ते ह्यसुराः स्थिताः ॥ ३२ ॥ जहि तान्युद्धदुर्द्धर्षान्दानवाञ्छूरसम्म
तान् ॥ पिधाय तन्महारंध्रं तां नयस्व पितृस्थले ॥ ३३ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति श्रुत्वा महेशानि सोपि राजा भगीरथः ॥ प्रणम्य सहसा
राजा ययौ तस्मिन्सरोवरे ॥ ३४ ॥ ददर्श तद्रंध्रदेशे पुरुषौ द्वौ महाबलौ ॥ कृष्णास्यौ ह्रस्वरूपौ तु मुद्गराभ्यां विराजितौ ॥ ३५ ॥
यावदागच्छति नृपस्तावदूचतुरंबिके ॥ तिष्ठ तिष्ठ च युद्धयस्व त्वया किं गम्यते कुतः ॥ ३६ ॥ यदर्थं गमनं तत्र तन्नीतं स्वामिनावयोः ॥
नोचेद्योद्धुं समर्थोसि तद्गच्छस्व गृहं स्वकम् ॥ ३७ ॥ इति श्रुत्वेरितं देवि संग्रामः समवर्त्तत ॥ हत्वा च तौ यातुधानौ तद्देशं तु भगी
रथः ॥ जगाम तेन मार्गेण पातालं दितिजालयम् ॥ ३८ ॥ तस्य राज्ञश्च तेषां च संग्रामः समवर्त्तत ॥ शस्त्रास्त्रैर्विविधैस्तत्र युयुधुर्दिति
जात्मजाः ॥ ३९ ॥ इति तस्मिंस्तु संग्रामे सप्त मासास्तदाभवन् ॥ मासेऽष्टमे तु संप्राप्ते हताः केचिद्गताः क्वचित् ॥ ४० ॥ तेन राज्ञा महे
शानि नाशितं राक्षसं कुलम् ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र ददर्श स्त्रियमेकलाम् ॥ ४१ ॥ तन्वंगीं चारुसर्वांगीं कामस्येव रतिं तथा ॥ तं दृष्ट्वा
सापि सुमुखी स्मेरं चक्रे शुभानना ॥ ४२ ॥ कामबाणाभिसंतप्ता बभूव सहसा तथा ॥ तां तत्र तादृशीं दृष्ट्वा रूपेणाप्रतिमां भुवि ॥
॥ ४३ ॥ उवाच का त्वं सुश्रोणि कस्य भार्या च कन्यका ॥ सर्वं ब्रूहि समासेन के चेमे दानवा हताः ॥ ४४ ॥ स्त्र्युवाच ॥ शृणु
राजन् यथा वृत्तं मम चैषां महीपते ॥ यथागतात्र भवत्यहं वै राजकन्यका ॥ ४५ ॥ निवातकवचा नाम दानवा युद्धदुर्मदाः ॥ गताः ॥ ३५ ॥

पूर्वं मर्त्यलोके शूराणां च दिदृक्षया ॥ ४६ ॥ प्रतिष्ठाने पुरे राजा नाम्ना संवरणो नृपः ॥ पिता मम स्थितो गेहे नारीभिः परिवा

रितः ॥४७॥ वसंतसमये प्राप्ते गृहोद्याने महीपते ॥ तस्मिन्नेव पुरे गत्वा युद्धाय कृतनिश्चयाः ॥४८॥ आगताहं स्वहर्म्ये हि द्रष्टुमेतांस्तु दानवान् ॥ अवमन्य स्थितो राजा श्रुत्वा एतान्समागतान् ॥ ४९ ॥ तेपि श्रुत्वा स्त्रीयुतं तं मां धृत्वैकाकिनीं ततः ॥ आगतास्ते तदा राजन्नत्र पातालवेश्मनि ॥ ५० ॥ नाम्ना मनोहरी ख्याता तदाद्यत्र समास्थिता ॥ एभिर्वै छंदमानापि शयनेहं गता न वै ॥ ५१ ॥ पूर्वमेव श्रुतस्त्वं हि विख्यातबलविक्रमः ॥ गंगां नेतुं समायातः कैलासे त्र्यंबकालये ॥ ५२ ॥ मयोक्तं हि यदा गंगामस्मिन्देशे नयिष्यथ ॥ वृणे युष्माकमेकं तु तदा सेवागमो भवेत् ॥ ५३ ॥ मयोक्तं वचनं श्रुत्वा यतमानास्तदर्थकम् ॥ संप्राप्तं दूतवदनैः श्रुत्वा गंगा नयं नृपम् ॥ ५४ ॥ आनीतेयं मदर्थं तैर्गंगा परमपाविनी ॥ त्वदर्थमेव सर्वोयमुद्यमस्तु मया कृतः ॥ ५५ ॥ हतास्तेपि दुरात्मानो यैर्हृता पितुरालयात् ॥ मनोभिलषितं जातं ममत्वं मिलितो यतः ॥ ५६ ॥ जातो हि प्रवरे वंशे इक्ष्वाकोर्वै महात्मनः ॥ पराक्रमं च वंशं च सर्वं जानाम्यहं तव ॥ ५७ ॥ मां वृणीष्व महाराज जितास्मि तव सुंदर ॥ वंशं संवरणस्यापि जानासि प्रकटं नृप ॥ ५८ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति श्रुत्वा निगदितं तस्याः परमविस्मितः ॥ वेदोक्तविधिना तत्र तां संगृह्य मनोहरीम् ॥ ५९ ॥ आययौ तेन मार्गेण तस्मिन्नेव सरोवरे ॥ महाशिलां समानीय रंध्रमाच्छाद्य सत्वरम् ॥ ६० ॥ गृहीत्वा तं प्रहारं च पुनरग्रे ययौ नृपः ॥ विदारयन्नगगणान्मुद्गरेण समं ततः ॥ ६१ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे भगीरथोपाख्याने मनोहरीलाभो नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ प्राप्य गंगां पुनाराजा ययौ भूमिं हिरण्मयीम् ॥ रम्यां करतलप्रख्यां त्रिशतायामविस्तृताम् ॥ १ ॥ नानाजनपदाढ्यां च सिद्धचारणसेविताम् ॥ यत्र संति महावृक्षाः मधुद्रोणफलाः प्रिये ॥ २ ॥ नद्यः क्षीरवहाः सर्वाः शिवलिंगैर्विभूषिताः ॥ सरांसि यत्र राजंते महांति स्वर्णकुक्कुटैः ॥ ३ ॥ राजहंसैस्तथान्यैश्च वन्यैः स्वर्णैस्तथा मृगैः ॥ तस्मिन्देशे महादेवि स्वर्णभूमौ महाप्रिये ॥ ४ ॥ गंगा सरिद्वरा तत्र रौप्यरेखेव सुंदरी ॥ भगीरथो महातेजाः सूर्यवंशविवर्द्धनः ॥५॥ पश्यन्वनानि चित्राणि सुगंधीनि सरांसि च ॥ सोमकूटगिरौ राजा आययौ क्रमशस्ततः ॥ ६ ॥ अग्रे दृष्ट्वा समाविष्टं जह्नुं राजर्षिसत्तमम् ॥ प्रणनाम तं देवि राजा वेगसमन्वितः ॥ ७ ॥ गंगापि सहसागत्य

स्कं. पु. ववाह कुशकंडिकाम् ॥ जह्नोराश्रमनिकटे नानावृक्षसमाकुले ॥ ८ ॥ आययौ सा महादेवि गंगापरमपाविनी ॥ जह्नोः पूजोपचारं वै मा. खं.
उवाह सहसाततः ॥ ९ ॥ दृष्ट्वा तत्कर्म्म गंगाया जह्नू राजर्षिसत्तमः ॥ चुकोप परमक्रुद्धो निर्जग्राह करांबुजे ॥ १० ॥ कृत्वाचम नवत्तत्र
॥ ३६ ॥ गंगां त्रैलोक्यपाविनीम् ॥ स्थितः पुनः समाधौ च जह्नू राजर्षिसत्तमः ॥ ११ ॥ तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्य्यं तदा राजा भगीरथः ॥ सुखेन शु अ. ३७
ष्यता तत्र तस्थौ वाष्पसमाकुलः ॥ १२ ॥ हाहाकृतः क यास्यामि किं कृतं मे हि कर्म्मणा ॥ ययौ तत्रैव राजा तु जह्नोराश्रममंडले ॥
॥ १३ ॥ दृष्ट्वा जह्नुं महाराजं द्योतयंतं दिशस्ततः ॥ दंडवत्पतितो भूमौ पुनः पुनरुदारधीः ॥ १४ ॥ एकपादेन च पुनस्तस्थिवांश्च भगी
रथः ॥ इति तस्य च राजर्षेः स्थितमग्रे स्थितस्य हि ॥ १५ ॥ एकदा स मुनिर्भूपं समाध्यंते ददर्श तम् ॥ पुनः पुनः प्रणामांश्च कुर्वंतं
तु भगीरथम् ॥ उवाच भक्तिसंपन्नं प्रणमंतं पुनः पुनः ॥ १६ ॥ जह्नुरुवाच ॥ कस्त्वं पुरुषशार्दूल सिंहव्याघ्रनिषेविते ॥ वने झिल्लीग
णाह्लादे नाना धातुविचित्रिते ॥ १७ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा वेपमानः कृतांजलिः ॥ उवाच सहसा त्रस्तो जह्नुं चैव
तपोधनम् ॥ १८ ॥ भगीरथ उवाच ॥ अहं भगीरथो नाम सगरस्यात्मसंभवः ॥ सगरो नाम मे पूर्वं पितामहपिता स्थितः ॥ १९ ॥
अश्वमेधस्य कर्ता यो विख्यातबलविक्रमः ॥ श्रुतो भवेत्कदाचित्तु त्वया भगवता क्वचित् ॥ २० ॥ द्वाभ्यां तद्धर्मपत्नीभ्यां जाता एको
त्तरं सुताः ॥ षष्टिश्चैव सहस्राणि महाबलपराक्रमाः ॥ २१ ॥ एकस्मिन्नश्वमेधे तु हयो यज्ञहविःश्रुतः ॥ चोरितो वासवेनाशु स्थापितः
कपिलाश्रमे ॥ २२ ॥ अन्वेषमाणा यज्ञीयं ययुस्ते वरुणालये ॥ खातयित्वा च तां भूमिं पाताले कपिलाश्रमे ॥ २३ ॥ मेनिरे तं हयं
दृष्ट्वा पृष्ठस्थं कपिलं तदा ॥ चौरोयं वध्यतां शीघ्रं वभुस्ते दुष्टबुद्धयः ॥ २४॥ दृष्ट्वैव तेन मुनिना भस्म नीताः पितामहाः ॥ नता राज्ञो
बाहुजस्य अंशुमान् दृढविक्रमः ॥२५॥ विनयाविष्टहृदयो ववंदे चरणौ मुनेः ॥ तेषां गतिं याचितवान् पितृव्यानां दुरात्मनाम् ॥२६॥
प्रसन्नश्चाभवत्सोपि कपिलो भगवान्मुनिः ॥ यदा वः कुलसंजातो गंगामत्रानयिष्यति ॥ २७ ॥ तदा मच्छापनिर्दग्धा यास्यंति परमां ॥ ३६ ॥
गतिम् ॥ एवं परंपराप्राप्तं श्रुतमेतन्मया विभो ॥ २८ ॥ भवादृशानां कृपया नीता सा पितृमुक्तये ॥ सा त्वया भगवन्नीता हृदये पावनी

परा ॥ २९ ॥ किं कर्त्तव्यं मयेदानीं क्व गच्छामि करोमि किम् ॥ कथं मे मरणं नाथ भविष्यति वद प्रभो ॥ ३० ॥ ममाभाग्यान्मया प्राप्तं दुःखमेतन्मुनीश्वर ॥ हा हतोस्मि न गच्छामि तां विना स्वगृहं मुने ॥ ३१ ॥ ईश्वर उवाच ॥ निशम्येदं वचो राज्ञो जह्नुर्वै मुनिपुंगवः ॥ कृपाविष्टमना देवि प्रोवाच वचनं नृपम् ॥ ३२ ॥ जह्नुरुवाच ॥ शृणु राजन् समाधौ मे विघ्नं वै अनया कृतम् ॥ उपचारादिकं सर्वं तस्मान्मेवहितं नृप ॥ ३३ ॥ धन्योसि नृपशार्दूल यस्य ते मतिरीदृशी ॥ पितृभक्तिरतो दांतो दैवतानां च पूजकः ॥ ३४ ॥ प्रसन्नोस्मि दमेन त्वत्प्रश्रयेण नयेन च ॥ पुनरेतादृशं कर्म न विधेयं क्वचित्त्वया ॥३५॥ अप्रमत्तेन गंतव्यं गंगामानीय सत्वरम् ॥ अतः परं महाराज मन्नाम्नीयं भविष्यति ॥३६॥ जाह्नवीतिसमाख्याता कन्यामे पापनाशिनी ॥ कीर्तिस्तवादि राजेन्द्रमहती संभविष्यति ॥३७॥ मुंचामि जानुना देवीं विनयेन तवाधुना ॥ यस्या दर्शनमात्रेण सर्वपापं विनश्यति ॥३८॥ ईश्वर उवाच ॥ इत्युक्त्वा मुनि शार्दूलो जानुदेशात्पुनर्ददौ ॥ गंगाप्रवाहं पापघ्नं कन्येति कथितं पुनः ॥ ३९ ॥ सोपि राजा महाबाहुः परिक्रम्य प्रणम्य च ॥ तां प्राप्य संययावग्रे चक्रैकेन रथेन हि ॥ ४० ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे भगीरथोपाख्याने गंगानयने जह्नूपाख्यानं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ पुनाराजा महाबाहुर्नन्दनाद्रिसमीपगे ॥ वासुकिप्रमुखान्नागांस्तपस्तप्तुं समास्थितान् ॥ १ ॥ तमेवार्थं चिंतमानान् शिवसंन्यस्तमानसान् ॥ कीर्त्तयानान् हि गंगेति गंगागंगेति वा पुनः ॥ २ ॥ तस्मिन्नेव स्थले रम्ये ददर्श मुक्तिलालसान् ॥ दृष्ट्वा तान्विस्मयाविष्टो गंगां स्तोतुं मनोदधे ॥ ३ ॥ चिंतयामास बहुधा किं कर्त्तव्यमतः परम् ॥ पाताले नागनिलये नयिष्यंति सरिद्वराम् ॥ ॥ ४ ॥ किं कर्त्तव्यं क्व गच्छामि को मे दुःखं निवारयेत् ॥ इति वै चिंतयानोसौ तुष्टाव च सरिद्वराम् ॥ ५ ॥ नाम्नां सहस्रमाख्यातं गंगायास्तत्र पार्वति ॥ दिव्यरूपधरा देवी प्रत्यक्षं प्राह तं नृपम् ॥ ६ ॥ पार्वत्युवाच ॥ देवदेव महादेव भक्तानां प्रीतिवर्द्धन ॥ कानि नामानि प्रोक्तानि तेन राज्ञा महात्मना ॥ ७ ॥ सहस्रनाम गंगायाः स्तोत्रं परमदुर्लभम् ॥ वद मे देवशार्दूल भक्तास्मि सततं प्रिया ॥ ८ ॥ ईश्वर उवाच ॥ साधु साधु महादेवि पृष्टं नामामृतं त्वया ॥ गुह्याद्गुह्यतरं स्तोत्रं प्रवक्ष्यामि समासतः ॥ ९ ॥ यस्य स्मरणमात्रेण नरो

वै शिवतां व्रजेत् ॥ पठनाल्लिखनाच्चैव पूजनात् किं न जायते ॥ १० ॥ श्लोकमेकं पठित्वापि गंगायाः शतयोजने ॥ गंगास्नानफलं
सद्यः प्राप्नुयान्नात्र संशयः ॥ ११ ॥ सहस्रनामस्तोत्रस्य भगीरथ ऋषिर्मतः ॥ छंदोनुष्टुप् तथाख्यातं गंगा वै देवता मता ॥ १२ ॥ सर्वतः
पापनाशार्थं सर्वकामार्थसिद्धये ॥ अक्षयस्वर्गकामाय विनियोगः प्रकीर्त्तितः ॥ १३ ॥ गंगा सरिद्वरा विष्णुपादाम्बुजजनिः परा ॥
शिवशेखरसंवासा ब्रह्मणः कलशस्थिता ॥ १४ ॥ आकाशगामिनी भद्रा चतुरात्मा प्रवाहिनी ॥ ब्रह्मरंध्रसमुद्भूता ब्रह्मरंध्रनिवासिनी ॥
॥ १५ ॥ ब्रह्मरंध्रधरा धेनुः सर्वकामार्थदायिनी ॥ ब्रह्मांडोद्भेदनपरा परब्रह्मधरा परा ॥ १६ ॥ द्रवरूपधरा चैव शिवसंगमदायिनी ॥
मुक्तिदा भुक्तिदानंगा शत्रुदावानलात्मिका ॥ १७ ॥ अनंगांगी त्रिमूर्त्तिश्च ब्रह्माणी कमला स्थिता ॥ सरस्वती च सावित्री जयसेना जया-
त्मिका ॥ १८ ॥ जयभद्रा वैष्णवी च चिच्छक्तिः परमेश्वरी ॥ त्रयी वेदवदान्या च मेदिनी मेदिनीधरा ॥ १९ ॥ वेदमूर्त्तिस्त्रिमूर्त्तिश्च
देवमूर्त्तिर्दयापरा ॥ दामिनी दामिनीवासा कुलिशा कुलिशप्रिया ॥ २० ॥ कुलिशांगी कुलांगी च कुलनाथकुटुम्बिनी ॥ कुलीना
सुभगा भाग्या भाग्यगम्या यशोमती ॥ २१ ॥ कला कलाधरधरा कलाधरशतप्रिया ॥ षोडशी षोडशाराध्या षोढान्याससहायिनी ॥
॥ २२ ॥ षोढा समासनिलया षोढांगी कालरूपिणी ॥ कालिका मुंडमाला च कालानां शतनाशिनी ॥ २३ ॥ कालांगी कालनिलया
काली कालेश्वरी वशा ॥ शैवी माया शिवा रुंडा चंडमुंडविनाशिनी ॥ २४ ॥ चंडाट्टहासा दुर्गम्या चंडानां प्रीतिवर्द्धिनी ॥ चंडेश्वरी
महाप्राज्ञा प्रज्ञा धीः सिद्धिदायिनी ॥ २५ ॥ लक्षलाभस्य जननी शतलाभा सुरेश्वरी ॥ कौमारी शक्तिरुद्दिष्टा क्रौंचदैत्यविनाशिनी ॥
॥ २६ ॥ तारकासुरहंत्री च तारकामयगामिनी ॥ तारकस्य परा शक्तिस्तारकाणां पतिप्रिया ॥ २७ ॥ तारकेशपरा ज्योत्स्ना तारेश
शतरूपिणी ॥ नारायणी दयासिंधुः सिंधूत्तरनिवासिनी ॥ २८ ॥ सिंधुश्रेष्ठतमा भार्य्या रत्नदा रत्नहारिणी ॥ जलंधरस्य जननी
जलंधरविरूपिणी ॥ २९ ॥ काममाता च कामघ्नी रतिरूपा शतप्रिया ॥ भीष्ममाता महाभीष्मा भीष्माणां प्रीतिवर्द्धिनी ॥ ३० ॥
ज्वाला कराली तुंगेशी तुंगशेखरवासिनी ॥ तुंगेश्वरसहाया च बदर्याश्रमवासिनी ॥ ३१ ॥ श्रीक्षेत्रनिलया चैव द्वारस्था द्वारपालिनी ॥

जाह्नवी जह्नुतनया नागालयनिवासिनी ॥३२॥ नागानां जननी चैव नागप्रीतिविवर्द्धिनी ॥ नागेश्वरसहाया च कैलासनिलया तथा ॥
॥ ३३ ॥ महाप्रभा वरेण्या च वेदमाता विलासिनी ॥ हरसंगरता चैव हरिपादविनिःसृता ॥ ३४ ॥ अदितिश्च दितिश्चैव कद्रू च विनता
तथा ॥ सुरसा चाग्निगर्भा च रत्नगर्भा विभावरी ॥ ३५ ॥ शारदी वै चंद्रकला नलकूबरसेविता ॥ अरिष्टनेमिदुहिता नहुषांगणवासिनी ॥
॥ ३६ ॥ शंतनोर्गृहिणी भव्या वसुमाता कृशोदरी ॥ मत्स्योदरी सुराराध्या सुराणां प्रीतिदायिनी ॥ ३७ ॥ यमुना चंद्रभागा च श
तद्रूः शरयूस्तथा ॥ सरस्वती शुभामोदा नंदनाद्रिनिवासिनी ॥ ३८ ॥ नंदप्रयागनिलया देवतीर्थनिवासिनी ॥ रुद्राणी रुद्रसावित्री महा
भैरवनादिनी ॥ ३९ ॥ भैरवी भीषणवरा भृगुतुंगनिवासिनी ॥ केदारशिखरावासा महावलयवासिनी ॥ ४० ॥ तुंगभद्रा सुषेणा च मां
धातृजयदायिनी ॥ भूतभव्यपरा सर्वा खर्वगर्वा नृपेश्वरी ॥ ४१ ॥ भविष्यज्ञानदा भूतज्ञानदा वर्त्तमानदा ॥ शुकस्य जननी सौम्या
व्यासमाता सुरेश्वरि ॥ ४२ ॥ धारापातधरा धीरा धैर्य्यदा शुभदायिनी ॥ कंकणा कंकणप्रख्या शुभकंकण दायिनी ॥ ४३ ॥ कंकणैः
पातकहरा प्रबला शत्रुनाशिनी ॥ स्मरतां मुक्तिदा भुक्तिरूपा रूपविवर्जिता ॥ ४४ ॥ देवानीका देवसेव्या सेवारूपफलामला ॥ कृत्तिका
कार्तिकावासा कार्त्तिकस्नानदायिनी ॥ ४५ ॥ पुष्करा पुष्करावासा पुष्पप्रचयसुंदरी ॥ मुनिसेव्या मुनिमैना मानवाकारधारिणी ॥४६॥
मैनाक शिखरावासा काशीपुरनिवासिनी ॥ महाप्रयागनिलया तीर्थराजप्रसाधिनी ॥ ४७ ॥ अक्षया क्षयरूपा च संसारक्षयकारिणी ॥
मृगशीर्षधरा मार्गशीर्षस्नानफलप्रदा ॥ ४८ ॥ पुष्यनक्षत्ररूपा च पौषेतीव फलप्रदा ॥ माघी मघायुता माघ्या माघस्नाननिवासिनी ॥
॥ ४९ ॥ श्रीपंचमी श्रियो रूपा पष्टिचारण्यसंज्ञिता ॥ अचला निश्चला जंबूर्जंबूद्वीपसहायिनी ॥ ५० ॥ भीष्माष्टमी भीष्मगर्भा भीष्म
पंचकसेविता ॥ एकादशी द्वादशी च पुण्यापुण्यसहायिनी ॥ ५१ ॥ पुण्यदा पुण्यनिलया पुण्यांगी चारुवाहिनी ॥ फाल्गुनी फाल्गुने से
व्या होलिका गंधरूपिणी ॥ ५२ ॥ हुताशनी महादेवी संतुष्टा भस्मधारिणी ॥ वसंतर्त्तुसुसेव्या च वसंतोत्सवदायिनी ॥ ५३ ॥ चैत्री
चित्रा प्रिया पुष्पगणरूपा गणेश्वरी ॥ मकरंद स्वरूपा च मकरंदनिवासिनी ॥ ५४ ॥ चैत्रशुक्लप्रतिपदा वर्षारंभकरा शुभा ॥ माधवी मा

धवागारा माधवप्रीतिदायिनी ॥ ५५ ॥ विशाखा वेणुपापघ्ना वैशाखी भानुसप्तमी ॥ वैशाखस्नानशुभदा पिंडाकरनिवासिनी ॥ ५६ ॥ तथाक्षयतृतीया च सकृद्दानशुभप्रदा ॥ प्रपा पुण्यप्रदा चैव नित्यस्नानवशीकृता ॥ ५७ ॥ ज्येष्ठा ज्येष्ठस्य महती दशपापप्रणाशिनी ॥ निर्जला रूपिणी चैव तथानंतशया मता ॥ ५८ ॥ आषाढी चारुसर्वांगी तथा हरिशयस्थिता ॥ श्रावणी श्रवणानंदा सर्वसौख्यप्रदायिनी ॥ ५९ ॥ भद्रा भाद्रपदे सेव्या जन्मा जन्माष्टमी तथा ॥ दूर्वापूजनसंतुष्टा बीजांकुरनिवासिनी ॥ ६० ॥ आश्विने सुतरां सेव्या पितृभक्ति प्रदायिनी ॥ नवमी कृष्णपक्षस्य शुक्लपक्षस्य पूर्णिमा ॥ ६१ ॥ नवरात्रसहाया च कालरात्रिर्महाष्टमी ॥ अश्विनी भौमवारस्य शतरूपा ह्ययोनिजा ॥ ६२ ॥ हरसेव्या हरांगी च हरिमंदिरगामिनी ॥ प्रमोदा मोदसंकल्पा नानारूपा महोदरी ॥ ६३ ॥ महानंदप्रदात्री च नानालंकारधारिणी ॥ अलंकारप्रिया चैव नानातिथिसमाश्रया ॥ ६४ ॥ तिमिंगिलधरा स्वच्छा नानाग्रावविदारिणी ॥ गंडशैलवहा चैव कामदेवधरांबरा ॥ ६५ ॥ सर्वतीर्थमयी सर्वदेवदानवरूपिणी ॥ काशीप्रांतवहा तुच्छप्रवाहा भारनाशिनी ॥ ६६ ॥ भरणी भारणांगी च तथ्यातथ्यप्रिया सती ॥ सतीनां प्रथमं गण्या गण्या सर्वमयी प्रभुः ॥ ६७ ॥ धीर्द्धारणावती सर्वजनस्य हृदि संस्थिता ॥ स्थितिरूपा स्थितिधरा स्थिरांगी कमलप्रिया ॥ ६८ ॥ कुशाच्छन्नतटा चैव दूर्वांकुरविराजिता ॥ तरंगिणी शैवलिनी तरंगशतसंकुला ॥ ॥ ६९ ॥ महाकच्छपनिलया कच्छपपृष्ठसंस्थिता ॥ नानाजंतुधरा प्रोक्ता नानाजंतुविनाशिनी ॥ ७० ॥ वर्षाकालतरा सौम्या वातकल्लोलकारिणी ॥ तीरस्थशवसंछन्ना धन्यानां शववाहिनी ॥ ७१ ॥ तरंगशतशोभाढ्या तरंगशतमालिनी ॥ स्वर्नारीकुचकुंभस्थकुंकुमारुणसुंदरी ॥ ७२ ॥ नानापुष्पोपहारा च सुखसंपत्तिदायिनी ॥ मंदाकिनी सरिच्छ्रेष्ठा सर्वदेवविगाहिनी ॥ ७३ ॥ सर्वलोकमयी तंद्रा तंत्रशास्त्रविनोदिनी ॥ तंत्री तंत्रस्थिता विद्या महादेवकुटुंबिनी ॥ ७४ ॥ सर्वशास्त्रमयी नंदा वासवेश्वरपालिनी ॥ शची पुलोमजा तुंगा कश्यपस्य प्रिया मता ॥ ७५ ॥ सृष्टिः सृष्टिकृदाराध्या प्रलये कालरूपिणी ॥ द्वादशादित्यसदृशी प्रभा त्रैलोक्यदीपिका ॥ ७६ ॥ त्रिलोकनिलया वेद्या वेदरूपावमर्दिनी ॥ मणिप्रचयसंपूज्या मध्याह्नार्कनिवासिनी ॥ ७७ ॥ प्रभातारुणसर्वांगी सर्वकामप्रदायिनी ॥

प्रातःसंध्या तथा प्रोक्ता संध्या मध्याह्निकी मता ॥ ७८ ॥ सायंसंध्या तथा रात्रिसंध्या तिमिररूपिणी ॥ निशीथतारका प्रख्या विद्यु द्रूपा महोत्सवा ॥ ७९ ॥ दुःखानां च निहंत्री च नानादुःखनिवारिणी ॥ विनोदिनी सुकल्लोला सागरस्वननिःस्वना ॥ ८० ॥ गंभीरा वर्त्तशोभाढ्या गंभीरगजगामिनी ॥ नानापद्मसमाकीर्णा जलकुक्कुटशोभिता ॥ ८१ ॥ जलजारुणसर्वांगी शंखवत्कैरवांबरा ॥ कुंदश्वेता कुंदभूषा श्वेतांबरविराजिता ॥ ८२ ॥ राजहंसपरीवारा तटस्थद्रुमशोभिता ॥ द्रुमांबरा द्रुमावासा वृद्धद्रुमविदारिणी ॥ ८३ ॥ पद्मलेखा पद्मसेव्या पद्मा पद्मजपूजिता ॥ लक्ष्मीः श्यामा वरारोहा वरांगी भुवनेश्वरी ॥ ८४ ॥ तारा श्रीदानदा धन्या दानवानां विनाशिनी ॥ छिन्नमस्ता च नाक्षत्रा योगिनी योगसेविता ॥ ८५ ॥ योगगम्या योगिधरा योगिप्रीतिविवर्द्धिनी ॥ योगमार्गरता साध्या साधकाभीष्टदा यिनी ॥ ८६ ॥ सिद्धिदा सिद्धसंसेव्या सिद्धपूज्या सुरेश्वरी ॥ साधिका साधना तुष्टा साधकानां प्रियंकरी ॥ ८७ ॥ प्रद्युम्नस्यैव जननी प्रद्युम्नशतसुंदरी ॥ प्रद्युम्नांगी सुप्रद्युम्ना वराभयकरा तथा ॥ ८८ ॥ वरदा वरसेव्या च वरांगी वरवर्णिनी ॥ वनेचरगणाधीशा वनेचरज नप्रिया ॥ ८९ ॥ वनेचरतृषाहंत्री वनेचरमनःप्रिया ॥ सुखदा सुखसेव्या च शुभानां शतसंयुता ॥ ९० ॥ बलभद्रसमाभासा बलभद्रप्रिया तथा ॥ बलराध्या बला वृष्णिबालानां प्रीतिवर्द्धिनी ॥ ९१ ॥ रामा रामप्रिया साध्वी सीतारामसुसेविता ॥ रमणीया सुरम्यांगी तथा श्रीरमणप्रिया ॥ ९२ ॥ रेवती रैवते गम्या तथा रैवत वासिनी ॥ रतिरूपधरा सुभ्रूर्नारदी नारदेरिता ॥ ९३ ॥ मृदंगशतसंवाद्या मृदं गशतपूजिता ॥ पणवा पणवाकारा पणवेरितशब्दिका ॥ ९४ ॥ नानावादित्रकुशला वादित्रशतशोभिता ॥ मिश्रामिश्रप्रियामित्रामित्र संपर्क शोभिता ॥ रससारा रसाकारा शतसारसशोभिता ॥ ९५ ॥ संधिः संधिस्वरूपा च संधिनिर्णयदीपिका ॥ संधिस्वरूपदुर्गम्या स्वरसंधिस्थिता प्रिया ॥ ९६ ॥ शब्दा शब्दस्वरूपा च शब्दशास्त्रप्रमोदिनी ॥ युष्मदस्मत्स्वरूपा च कारका कारकप्रिया ॥ ९७ ॥ शब्दसंधिस्वरूपा च तद्धितप्रत्यया परा ॥ धातुवादरता चैव धातूनां संधिरूपिणी ॥ ९८ ॥ नैयायिकी तर्कविद्या तर्काराध्या सुतर्कि का ॥ चतुः प्रमाण गम्या च द्रव्यरूपा गुणेश्वरी ॥ ९९ ॥ कर्मज्ञा कर्मनिलया सामान्या समपूजिता ॥ समवायस्थिता भावरूपा सर्व

प्रियंकरी ॥ १०० ॥ पंचविंशतितत्त्वज्ञा ममीमांसकरता तथा ॥ मीमांसशास्त्रनिरता तथा मीमांसकप्रिया ॥ १०१ ॥ मीमांसागम्यरूपा च कर्मब्रह्मप्रपादिता ॥ सांख्या सांख्यपरा संख्या सांख्यसूत्रप्रमोदिनी ॥ १०२ ॥ प्रकृतिः पुरुषाकारा भिन्नाभिन्नस्वरूपिणी ॥ स्पर्शिनी स्पर्शरूपा च स्पर्श्या चुंबकलोहवत् ॥ १०३ ॥ पातंजलिधरा गम्या पतंजलिमुनिप्रिया ॥ वेदांतिनी वेदगम्या वेदांतप्रतिपादिनी ॥ ॥ १०४ ॥ वेदांतनिलया वेद्या वेदांतिकजनप्रिया ॥ अद्वैतरूपिणी चैव अद्वैतप्रतिवादिनी ॥ १०५ ॥ अगम्याकाशरूपा च सर्वदेहस्वरूपिणी ॥ वृथासर्वप्रपंचा च संसारशतसंकुला ॥ १०६ ॥ संसृतिर्ग्रामनिरता धर्मनिष्ठा पुरावरा ॥ धर्मिष्ठा धर्मनिरता धर्मशास्त्रप्रबोधिनी ॥ १०७ ॥ यज्ञीया यज्ञविद्या च यज्ञगम्या जनाधिपा ॥ अश्वमेधादियज्ञानां जननी जातकप्रिया ॥ १०८ ॥ इष्टापूर्तिधरापूर्तिः पूर्णाहुतिस्वरूपका ॥ यज्ञभूमिर्यज्ञदेवी यज्ञानां नाशकारिणी ॥ १०९ ॥ यज्ञवाटस्थिता यज्ञा हविर्दात्री प्रभंजिनी ॥ वाय्वाहारा वायुसेव्या शीतवातमनोहरी ॥ ११० ॥ ललना सरलापूर्वा दक्षिणा वारुणी तथा ॥ कौबेरी च तथा शैवी आग्नेयी नैर्ऋती तथा ॥ १११ ॥ मारुती नंदिनी चैव नंदनारण्यवासिनी ॥ पातालनिलया सौम्या बोधी बुद्धकुलोद्भवा ॥ ११२ ॥ राजनीतिर्दंडनीतिस्त्रयीवार्त्तापरायणा ॥ स्वाहा स्वधा वषट्कारा ॐकारसदृशी जरा ॥ ११३ ॥ नारिकेलप्रिया खर्जूप्रिया रोगविनाशिनी ॥ विस्फोटक हरादिव्या सर्वरोगविनाशिनी ॥ ११४ ॥ जगदाधाररूपा च रूपेणाप्रतिमा तथा ॥ भद्रकालस्वरूपा च मधुकैटभनाशिनी ॥ ११५ ॥ योगमाया महामाया निद्रा तंद्रा प्रवासिनी ॥ नित्यानंदस्वरूपा च सुधामात्रा त्रिधात्मिका ॥११६॥ निःप्रपंचा निराधारा खड्गचर्मधरा सरित् ॥ वनौकसारासवना अलका चामरावती ॥ ११७ ॥ भोगा भोगवती चैव यमसंयमनी कृपा ॥ इर्ष्यासूया तथा निंदा तितिक्षा क्षांतिरार्जवम् ॥ ११८ ॥ दुर्गा दुर्गतमा दुर्गावासिनी वासवप्रिया ॥ चंद्रानना चन्द्रवती तथा त्रिपुरसुंदरी ॥ ११९ ॥ त्रिपुरा त्रिपुरेशानी त्रिपुरेशी त्रिनेत्रका ॥ त्रिपुरध्वंसिनी चित्रा नित्यक्लिन्ना भगेश्वरी ॥ १२० ॥ सुभगा सुभगाराध्या भर्गपूजनतत्परा ॥ सुवासिन्यर्चनप्रीता सुवासाः सुमनोहरा ॥ १२१ ॥ सुप्रकाशा सुराराध्या शोभना शुभनाशिनी ॥ रजोगुणविनिर्मुक्ता निर्मुक्ता मुक्तिदायिनी ॥ १२२ ॥ निःप्रकाशा

निराधारा साधारा गुणसंयुता ॥ गंभीरवेदिनी सौरी तपनी तपनप्रिया ॥१२३॥ अंभोजिनी पुरारातिसेव्या तु सुरभिः स्वरा ॥ नादिनी सुनदा नंदी अंबिका त्र्यंबकासुरी ॥ १२४ ॥ त्रिमार्गगा त्रिबलिनी त्रिजिह्वा त्रितयात्मिका ॥ त्रिनंदा त्रिप्रिया चैव अनसूया त्रिमालिनी ॥ १२५ ॥ त्रिपादिका त्रितंत्री च तंत्रशास्त्रप्रमोदिनी ॥ मंत्रज्ञा मंत्रनिलया मंत्रसाधनतत्परा ॥ १२६ ॥ मंत्राणी मंत्रसुभगा मंत्रजाप्यजला विभुः ॥ रक्तदंती रक्ततुंडा रक्तबीजविनाशिनी ॥ १२७ ॥ रक्तांबरधरारक्ता रक्ताक्षी रक्तवर्जिता ॥ रक्ततृप्ता रक्तहरा रक्तस्य वृद्धिदायिनी ॥ १२८ ॥ हरिताभा हरिद्राभा हरिद्रागंधपूजिता ॥ हरिद्रारससंपूज्या हरिद्रांगी हरित्स्थिता ॥ १२९ ॥ पीतांबरधरानंता पीतगंधसुवासिनी ॥ कर्बुरांगी कर्बुरा च कर्बुरांभःप्रपूजिता ॥ १३० ॥ कनकाभा श्यामरूपा कामरूपधरा.धरा ॥ कामरूपस्थिता विद्या कामरूपनिवासिनी ॥ १३१ ॥ पीठगा पीठसंपूज्या पीठस्था पीठवासिनी ॥ स्वर्णपीठासना पीठा सर्वपीठप्रपूजिता ॥ १३२ ॥ राजराजेश्वरी माला राजराजधनाधिपा ॥ कुबेरगृहसंपच्च यक्षगंधर्वसेविता ॥ १३३ ॥ विद्याधरगणाधीशा विद्याधरप्रपूजिता ॥ यक्षविद्या देवविद्या दैत्यविद्या विदेहिका ॥१३४॥ शुक्रमाता शुक्रसेव्या शुक्रहस्तगता तथा ॥ संजीवनामृताविद्या कचगा कचसेविता ॥१३५॥ देवयानी च शर्मिष्ठा शर्मदा शर्म्मभाविनी ॥ सुरा सर्पिस्तथा माध्वी मदविह्वललोचना ॥ १३६ ॥ सर्वभक्ष्या सर्वगम्या सर्वस्वर्गप्रदायिनी ॥ छंदोमाता पिंगलाक्षी सूत्रपिंगलदीपिका ॥ १३७ ॥ वृत्ता वृत्तप्रिया मंदा पापानां शतमर्दिनी ॥ जगती पृथिवी आर्या अनुष्टुप् त्रिष्टुभुष्णिका ॥ १३८ ॥ स्रग्धरा स्रग्धरा चैव माल्या माल्यप्रिया सुधीः ॥ निर्ममा निरहंकारा निर्मोहा मोहवर्जिता ॥ १३९ ॥ मोहनाशकरा कार्य्या सर्वकार्य्यकरी मता ॥ मोहिनी मोहवलया महावलयसुंदरी ॥ १४० ॥ सुमेरुशिखरावासा सुमेरुगृहपूजिता ॥ सुमेरुमालिनी सुंदा सुमुखी सुमुखप्रिया ॥१४१॥ वैनायकी विघ्नहरी दुष्टविघ्नकरीश्वरी ॥ मुक्तांबरा मुक्तकेशी मत्तमातंगगामिनी ॥१४२॥ ज्वालाकरालवदना ज्वलनांगी जलोदरी ॥ जलपूरितसर्वांगी जलेश्वरप्रपूजिता ॥ १४३ ॥ जलेश्वरजनिर्जाया जालपा जालशोभिता ॥ वृंदा वृंदाधिपा वृंदसेविका वृंदवृक्षका ॥ १४४ ॥ त्वचा त्वचाविहीना च पल्वला पल्वले स्थिता ॥ मीना मीनसहाया च मीनध्वज

विमर्दिनी ॥ १४५ ॥ बडिशा बडिशाकारा धीवरा धीवरात्मजा ॥ पारिजातप्रसूनाभा पारिजातप्रपूरिता ॥१४६॥ पारिजाततटापारा कामधेनुर्विहंगमा ॥ भेरुंडा गरुडा गौडी गुडनैवेद्यवासिनी ॥ १४७ ॥ जातमात्रहरा जाता जातगम्या सुजातिका ॥ कालिंदी कालतनया कला षोडशिका तथा ॥ १४८ ॥ दशमी विजया नाम राज्ञां वै जयदायिनी ॥ युद्धश्रीर्विजयानाम युद्धांगणनिवासिनी ॥१४९॥ मांसरक्ताशना चंडी प्रचंडा शिववल्लभा ॥ शिवदा मथुरावंती कांची द्वारावती तथा ॥ १५० ॥ सरित्पतिप्रिया शुद्धा गंगा सागरसंगमा ॥ प्रद्युम्नपूजिता चंचुचंद्रिका चंडसुंदरी ॥ १५१ ॥ चंपा चंपकपुष्पाग्रा चंपकाभा सुचैलिका ॥ चंचत्तरंगा सर्वाद्या सर्वब्राह्मणपूजिता ॥ १५२ ॥ ब्राह्मणी ब्राह्मणाकारा ब्राह्मणैः शुभसंवृता॥ यज्ञोपवीतिनी विप्रा कुमारी बृहदानना ॥ १५३ ॥ बृहस्पतिप्रपूज्या च गुरुर्गीर्गुरुतत्परा ॥ गुरुप्रीतिर्गुरोर्विद्या गुरुपूजनतत्परा ॥ १५४ ॥ गुर्विणी गुरु गम्या च गयासुरविनाशिनी ॥ पंचकोशी पंचहीना पंचमी पंचसुंदरी ॥ १५५ ॥ पंचेषुः पंचनिलया पंचास्या पंचमात्मिका ॥ पंचपांडवमाता च कुंती कुंतधराकरा ॥ १५६ ॥ तथा कुंतलशोभाढ्या प्रमथाप्रमथा तथा ॥ स्वतंत्रकर्त्री कार्य्यघ्नी द्वितीया कर्मसंस्थिता ॥ १५७ ॥ तृतीया करणे गम्या संप्रदाने चतुर्थिका ॥ अपादाने पंचमी च तथा संबंधषष्ठिका ॥ १५८ ॥ सप्तम्यधिकरणाख्या विभक्तिवरदातुरा ॥ प्रतिबंधस्य जननी औषधी वैद्यजीविनी ॥ १५९ ॥ हरीतकी च शुंठी च कणा हंसपदी तथा ॥ हुसेनी हुंकृतिर्हुंवा गौरार्या वृषभात्मिका ॥ १६० ॥ गोस्तनी निम्नगा निंबा नारदादिभिरर्चिता ॥ रेणुका रेणुतनया रजोनाशनतत्परा ॥ १६१ ॥ पापराशिहरा मंत्री तथा नीरजशोभना ॥ जयारिक्ता सुषेणा च केदारपथगामिनी ॥ १६२ ॥ जलयंत्रामरीकंदा कंदमूलफलाशिनी ॥ पितृमाता पितृपूज्या पितॄणां स्वर्गदायिनी ॥ ॥ १६३ ॥ भगीरथकृपा सिंधुर्भवानी भवनाशिनी ॥ सागरस्वर्गदा चैव सर्वसंसारगामिनी ॥ १६४ ॥ ईश्वर उवाच ॥ नाम्नां सहस्रमाख्यातं गंगायाः सर्वकामदम् ॥ यस्तु वै पठते नित्यं मुक्तिभागी भवेन्नरः ॥ १६५ ॥ पुत्रार्थी लभते पुत्रं भगीरथसमं द्रुतम् ॥ विद्यार्थी लभते विद्यां वाचस्पतिसमो भवेत् ॥ १६६ ॥ श्राद्धे शृणोति यो भक्त्या पठते वै समाहितः ॥ दुर्गता अपि पितरो मुक्तिं गच्छंत्यना

मया: ॥ १६७ ॥ तथा दशहरायां हि गंगामध्ये स्थितः पुमान् ॥ पठते प्रत्यहं देवि तस्य मुक्तिर्न संशयः ॥ १६८ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे भगीरथोपाख्याने गंगावतरणे श्रीगङ्गासहस्रनामस्तोत्रं नाम अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ इति स्तुता महादेवि गंगा परमपाविनी ॥ राज्ञा भगीरथेनाशु प्रत्यक्षं प्राह जाह्नवी ॥ १ ॥ श्रीगंगोवाच ॥ तुष्टास्मि सततं वत्स तपसा तव भूपते ॥ इदं यद्वै त्वयाख्यातं नाम्नां साहस्रमुत्तमम् ॥ २ ॥ पुरातनं पुरारातिगीतं सर्वोत्तमोत्तमम् ॥ मत्प्रसादात्त्वया ज्ञातं गुह्याद्गुह्यतरं परम् ॥ ३ ॥ गोपनीयं प्रयत्नेन दुर्लभं सार्वभौमकम् ॥ प्रसन्नास्मितरां राजन् स्तोत्राख्यानेन भूपते ॥ ४ ॥ वरं वरय भद्रं ते वरार्हो सि भगीरथ ॥ इदं वै मामकं रूपं न दृष्टं केनचित्पुरा ॥ ५ ॥ अतो धन्योसि सौरेस्मिन्वंशे मुनिजनाश्रये ॥ यस्य वै दर्शनं जाता अहं ब्रह्मकलेवरा ॥ ६ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इत्युक्त्वा जाह्नवी देवी दर्शयामास स्वं वपुः ॥ त्रैलोक्यदुर्लभं देहं क्वणत्कांचीगुणान्वितम् ॥ ॥ ७ ॥ कर्णालंबितताटंकं श्वेतच्छत्रोपशोभितम् ॥ इंद्रादिभिर्लोकपालैर्वीज्यमानं सुचामरैः ॥ ८ ॥ अनेकस्त्रीपरिवृतां स्वर्णसिंहासने स्थिताम् ॥ दृष्ट्वा गंगां महादेवीं जगाद वरमुत्तमम् ॥ ९ ॥ भगीरथ उवाच ॥ कृपां विधेहि दासेऽस्मिन्मयि दुःखसमाकुले ॥ न गंतव्यं त्वया देवि पातालनिलये शुभे ॥ १० ॥ विना मुक्तिं प्रेपयित्वा मत्पितॄन्कोपदग्धकान् ॥ त्वया समग्रभावेन स्वयं भारतवर्षके ॥ ११ ॥ श्रीगंगोवाच ॥ भगीरथ महाप्राज्ञ एवमेव भविष्यति ॥ यावच्चन्द्रग्रहेशाद्याः स्थास्यंत्यंबरमण्डले ॥ १२ ॥ तावत्कीर्तिर्महाराज भविता तेनृलोकके ॥ नामापितवचश्रुत्वा सर्वं पापैः प्रमुच्यते ॥ १३ ॥ कलेर्द्वितीयपादे तु गमिष्यामि पुनस्तले ॥ गच्छ राजन्महीपाल साधु साधु न संशयः ॥ १४ ॥ ईश्वर उवाच ॥ एतस्मिन्नंतरे नागास्तद्वरं सहसा प्रिये ॥ ऊचुर्वासुकये सर्वे वरदानादिकं तथा ॥ १५ ॥ स श्रुत्वा नागवचनं प्रमथाधिपपूजिते ॥ सहस्रफणशोभाग्रे गंगाया निकटे ययौ ॥ १६ ॥ निर्दहन्विषज्वालाभिः पर्वतान् सरितोम्बुदान् ॥ वृक्षान् गुल्मलतापुंजान्वनानि सहसा ततः ॥ १७ ॥ अनेकशतसाहस्रसर्पनाग गणैर्वृतः ॥ दृष्ट्वा भगीरथो राजा तादृशोपद्रवं प्रिये ॥ १८ ॥ अस्तौषीत्सहसा शेषं नागानामधिकं तथा ॥ प्रणामाञ्छतशश्चक्रे नारायणपरायणः ॥ १९ ॥ बहुधा संस्तुतो राज्ञा शेषः श्रीविष्णुसं

स्कं. पु. ज्ञकः ॥ प्रसन्नश्च यथावत्तु त्यक्का तं सागरात्मजम् ॥ २० ॥ आजहार तदा गंगां पातालनिलये ययौ ॥ एतस्मिन्समये गंगा प्रोवाच
॥ ४१ ॥ शतशीर्षकम् ॥ २१ ॥ श्रीगंगोवाच ॥ विष्णुर्जिष्णुर्वषट्कारो दितिज़ो दैत्यसूदनः ॥ फणासहस्रविलसद्भूमंडल अहस्करः ॥ २२ ॥ सर्पे के. खं.
राजो विषी वैद्यो भानुर्भानुसहस्रधृक् ॥ रजताद्रिसमाकारोऽनंतोनंतशिराः प्रभुः ॥ २३ ॥ ईश्वर उवाच ॥ षोडशैतानि नामानि सर्प्प अ. ३९
राजस्य यः पठेत् ॥ विषग्रस्तो नागदष्टो मुच्यते सहसा विषात् ॥ २४ ॥ सर्पं दृष्ट्वापि नामानि सर्प्पराजस्य यः पठेत् ॥ विलीयंते
क्षणादेव दर्शनात्तस्य भोगिनः ॥ २५ ॥ इति स्तुतो गंगयासौ शेषः सौभाग्यदायकः ॥ उवाचार्चपथि प्राणे किमर्थं संस्तुतोस्म्यहम् ॥
॥ २६ ॥ इत्युक्ता तेन सा गंगा प्रोवाच विनयालसम् ॥ भगीरथेन सततं कैलासादेव वासुके ॥ २७॥ निमंत्रितास्मि भूमौ हि पितॄणां
मुक्तिकारणात् ॥ सांप्रतं तदवश्यं वै कर्त्तव्यं भगवन्मया ॥ २८ ॥ चरमेस्मिन् युगे भूय आगमिष्यामि ते स्थले ॥ इदानीं मुंच मे शीघ्रं
समुद्रे मे मतिर्गतिः ॥ २९ ॥ ॐमित्युक्का सर्प्पराजस्त्यक्का तद्ब्रह्मणो वपुः ॥ प्रणम्य च परिक्रम्य ययौ स निलये स्वके ॥ ३० ॥
अद्यापि तत्प्रदेशेहि विषज्वालाः सहस्रशः ॥ जायंते सर्पराजस्य दह्यंतेनेकदेहिनः ॥ ३१ ॥ चतुर्योजनविस्तीर्णे स्थाने तस्मिन् महे
श्वरि ॥ न संति देवगंधर्वा न मृगादिकजंतवः ॥ ३२ ॥ सरोवरं तत्र रम्यं श्यामांबुपरिपूरितम् ॥ तस्यैव दक्षिणे भागे मल्लिंगं सर्वदुर्ल्लभम् ॥
॥ ३३ ॥ सोपि राजा महाबाहुर्दृष्ट्वा तत्परमाद्भुतम् ॥ संस्तुवन् जाह्नवीं देवीं विचचार वने तदा ॥ ३४ ॥ तस्य संचरतो देवि कस्मिं
श्चित्पर्वते वरे ॥ कन्यायुग्मं महैश्वर्य्यरूपं तत्र व्यदृश्यत ॥ ३५ ॥ नानालंकारसंयुक्तं मुक्तामणिविभूषितम् ॥ सितासित शुभांगं च
चलत्कुंडलशोभितम् ॥ ३६ ॥ पप्रच्छ राजा कन्ये ते के युवां निर्जने वने ॥ अहं तु सुखसंत्यक्तो व्रजामि निर्ज्जने वने ॥ ३७ ॥
भगीरथोस्मि हे कन्ये युवाभ्यां कुत्र गम्यते ॥ इति तद्देवि तं श्रुत्वा सिता प्रोवाच कन्यका ॥ ३८ ॥ गोप्यमस्ति न ते रूपं गंगास्मि
हि भगीरथ ॥ इयं या त्वसिता देवी सूर्य्यस्य तनया शुभा ॥ ३९ ॥ यमुनेति समाख्याता सर्वकल्मषनाशिनी ॥ दशधाहं महाराज निः
सरामि हिमालयात् ॥ ४० ॥ ज्येष्ठा श्रेष्ठतरा धारा त्वया सह गमिष्यति ॥ [illegible] संगमेष्यंति मे पुनः ॥ ४१ ॥ ॥ ४१ ॥

नाना नाम्न्यो महाराज भविष्यंति महीतले ॥ दर्शनात्स्पर्शनात्पुण्या यतो मे द्रवसंभवाः ॥ इदं गंगोत्तरं नाम तीर्थराड्ढि भगीरथ ॥
॥ ४२ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इत्युक्त्वा तं महीपालं गंगा परमपाविनी ॥ जाता प्रवाहरूपा सा तरंगभंगिचंचला ॥ ४३ ॥ गंगोत्तरं समा
ख्यातं दक्षिणे मुनिसेवितम् ॥ तद्वामे याऽसिता देवी यमुना सा प्रकीर्तिता ॥ ४४ ॥ यामुनोत्तरमाख्यातं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥ इति
तीर्थद्वयं यस्तु प्रातःकाले च संस्मरेत् ॥ ४५ ॥ दुःखानि तस्य नश्यंति यथा राज्ञो महेश्वरि ॥ नीत्वा तां तु शुभां धारां गंगाख्यां
पापनाशिनीम् ॥ ४६ ॥ निर्ययौ स्वपितृस्थाने महाराजो भगीरथः ॥ अतिक्रम्याऽनेकदेशान्समुद्रांतं महायशाः ॥ ४७ ॥ पूर्वाशासागरे
गंगा मिलिता सा सहस्रधा ॥ तीर्थं पुण्यतरं तद्वै गंगासागरसंगमम् ॥ ४८ ॥ यत्र कुत्रापि देवेशि स्मरणान्मुक्तिदायकम् ॥ तस्यापि
पितरो मुक्तिं प्राप्नुयुश्च सुदुर्लभाम् ॥ ४९ ॥ इति ते कथितं देवि गंगायाश्चावतारणम् ॥ भगीरथोपाख्यानं च महापातकनाशनम् ॥
॥ ५० ॥ इदं परममाख्यानं शृणु ते भक्तितत्परः ॥ पठेद्वापि महादेवि स नरो मुक्तिभाग्भवेत् ॥ ५१ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे
भगीरथोपाख्याने श्रीगंगावतरणं नाम ऊनचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ इदं च परमाख्यानं श्रुत्वा देवी
तु पार्वती ॥ उवाच भक्तिसंपन्ना भर्तारं परमेश्वरम् ॥ १ ॥ पार्वत्युवाच ॥ देवदेव जगन्नाथ भक्तानुग्रहतत्पर ॥ गंगाया दशधारास्तु
कथिता यास्त्वयाद्य मे ॥ २ ॥ नामानि चैव माहात्म्यं वद मे भूतभावन ॥ को वै पुण्यतरो देशो यत्र धारा गतास्तु ताः ॥ ३ ॥
माहात्म्यं विस्तराद्ब्रूहि श्रोतुका मास्मि साम्प्रतम् ॥ कुत्रता मिलिता भूयो ब्रह्मदेहसमुद्भवाः ॥ ४ ॥ स्थानानां च तथा तेषां माहा
त्म्यं सुतरां वद ॥ भक्तास्मि तव देवेश प्राणात्प्रियतरो ह्यसि ॥ ५ ॥ गोप्यं नैव स्वभक्तेषु कुर्वंति सततन्नराः ॥ ईश्वर त्वं जगत्कर्त्ता
जगद्धर्त्ता त्वमेव हि ॥ ६ ॥ त्वय्येव सर्वं देवेश प्रोतमेतज्जगत्त्रयम् ॥ के देशास्ते यत्र गंगा दशधा वद विस्तरात् ॥७॥ ईश्वर उवाच ॥
शृणु देवि वरारोहे यत्पृष्टोऽहं त्वयानघे ॥ अवाच्यमपि वक्ष्यामि नोक्तं कस्यापि यत्पुरा ॥ ८ ॥ गोपनीयं प्रयत्नेन रहस्यं परमाद्भु
तम् ॥ यस्य दर्शनमात्रेण हत्यानां कोटयस्तथा ॥ ९ ॥ नश्यंति देवदेवेशि यथाग्नेस्तूलराशयः ॥ शृणु पूर्वं यथा देवि पांडवा देवतां

शजाः ॥ १० ॥ गोत्रहत्यापराभूतास्तथा गुरुवधार्दिताः ॥ पांडोः पुत्रा महात्मानो विख्यातबलविक्रमाः ॥ ११ ॥ हत्वा द्रोणादिकान्
सर्वान्हत्यया परिपीडिताः ॥ संतप्तहृदयाः सर्वे शोकेन च समाकुलाः ॥ १२ ॥ भ्रष्टसर्वक्रियाश्चैव व्यासं वै शरणं ययुः ॥ व्यासमूचु
र्महात्मानं कल्मषाविष्टमानसाः ॥ १३ ॥ पांडवा ऊचुः ॥ भगवन्व्यास ते सर्वे वयं त्वच्छरणागताः ॥ पापात्मानोनिशं ब्रह्मन् कथं
मुक्तिं व्रजामहे ॥ १४ ॥ गोत्रहत्यासमाविष्टास्तथा गुरुवधार्दिताः ॥ त्वमेव शरणं नो वै आज्ञापय यथास्फुटम् ॥ १५ ॥ केन वै क
र्मणा ब्रह्मन् यास्यामो गतिमुत्तमाम् ॥ तद्ब्रूहि कृपयाविष्टो नप्तारस्ते यतो वयम् ॥ १६ ॥ व्यास उवाच ॥ शृणुध्वं पांडवाः सर्वे हं
तारो गोत्रिणां तथा ॥ सर्वस्य निष्कृतिर्दृष्टा न हंतुर्गोत्रिणं क्वचित् ॥ १७ ॥ विना केदारभवनं तत्र गच्छत सांप्रतम् ॥ यत्र ब्रह्मादयो
देवाः शिवदर्शनलालसाः ॥ १८ ॥ तपोनिष्ठाः कर्मपूतास्तपंति तप उत्तमम् ॥ यत्र गंगा सरिच्छ्रेष्ठा नानाधारात्मिकास्ति वै ॥ १९ ॥
यत्रेश्वरो महादेवो वर्त्तते ह्युमया सह ॥ गणैश्च शतशो भूपाः प्रमथाद्यैर्महाभटैः ॥ २० ॥ यत्र देवाः सगंधर्वा यक्षराक्षसपुंगवाः ॥
वृश्चिकार्द्धगते सूर्ये प्रत्यक्षं क्रीडयंति हि ॥ २१ ॥ नानावाद्यानि वाद्यंते श्रूयंते वेदनिःस्वनाः ॥ यत्र देशे मृतो जंतुः शिव एव न सं
शयः ॥ २२ ॥ तस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यं को वा वर्णयितुं क्षमः ॥ अनेकतीर्थसंयुक्तः स्मृत्वा मोक्षमवाप्नुयात् ॥ २३ ॥ गच्छध्वं त्रिदश
स्थानं महापथसमीरितम् ॥ एतदेव परं स्थानं ब्रह्महत्यानिवारणम् ॥ २४ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति व्यासवचः श्रुत्वा पांडवा हृष्टमा
नसाः ॥ प्रणम्य तं परिक्रम्य ययुः कैलासपर्वते ॥ २५ ॥ तत्रैव निवसंतो वै ययुः परमिकां गतिम् ॥ यस्य तीर्थस्य सेवायाः शुद्धा
जाता महौजसः ॥ २६ ॥ इति तत्परमं स्थानं देवानामपि दुर्लभम् ॥ पंचाशद्योजनायामं त्रिंशद्योजनविस्तृतम् ॥ २७ ॥ इदं वै
स्वर्गगमनं न पृथ्वीं तामहो विभो ॥ आगंगाद्वारमर्यादं श्वेतांतं वरवर्णिनी ॥ २८ ॥ तमसातटतः पूर्वमर्वाग्बौद्धाचलं शुभम् ॥ केदारमंडलं
ख्यातं भूम्यास्तद्भिन्नकं स्थलम् ॥ २९ ॥ वात्सल्यात्तव देवेशि कथितो देश उत्तमः ॥ तिर्यग्योनिगतो वापि मृतः शिवपुरे वसेत् ॥
॥ ३० ॥ अनेकतीर्थसंयुक्तं नानापुण्यवनैर्युतम् ॥ अनेकशतसाहस्रशिवलिंगविराजितम् ॥ ३१ ॥ नानानदीनदाकीर्णं नदीसंगमशो

भितम् ॥ नानाक्षेत्रैः पुण्यतमं नानापीठसुयंत्रितम् ॥ ३२ ॥ काश्यादीनि च तीर्थानि गदितानि बहूनि वै ॥ तानि सर्वाणि सेवंते मूर्त्ती मंतस्तपःस्थिताः ॥ ३३ ॥ तस्मिन्नेव महाक्षेत्रे धारास्ता गदितास्तु याः ॥ नामतः शृणु ताः सर्वाः पुण्याः पापप्रणाशनाः ॥ ३४ ॥ मधुवर्णा तु या धारा मधुगंगा तु सास्मृता ॥ या वै क्षीरवहा धारा क्षीरगंगा द्वितीयका ॥ ३५ ॥ मध्यमा या श्वेतवर्णा स्वर्गद्वारा प्रकीर्त्तिता ॥ महाजलौघा सुश्रोणी धारा मंदाकिनी मता ॥ ३६ ॥ केदारनिलयख्याता गंगा केदारसंज्ञका ॥ निःसृता गंगया देवि पूर्वं शेषगृहीतया ॥ ३७ ॥ यासु स्नात्वा वरारोहे शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ कामतोऽकामतो वापि भक्त्याऽभक्त्यापि पार्वति ॥ ३८ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ कथयस्व महादेव विस्तरान्मम क्षेत्रकम् ॥ केदारं नाम यत्प्रोक्तं स्वर्गमोक्षप्रदायकम् ॥ १ ॥ कानि कानि च तीर्थानि वर्त्तंते तत्र नायक ॥ किं पुण्यं किं फलं चात्र स्नानदानैर्महेश्वर ॥ ॥ २ ॥ कथमेतन्महज्जातं तीर्थानामुत्तमोत्तमम् ॥ एतत्सर्वं महादेव प्रियायै कथय प्रभो ॥ ३ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इदं क्षेत्रं तु यत्प्रोक्तं मया देवि तवाधुना ॥ न त्यजामि कदाचिद्धि त्वत्तः प्रियतरं प्रिये ॥ ४ ॥ पुरातनो यथाहं वै तथा स्थानमिदं किल ॥ यदा सृष्टिक्रियां यां च मया वै ब्रह्ममूर्त्तिना ॥ ५ ॥ स्थितमत्रैव सततं परब्रह्मजिगीषया ॥ तदादिकमिदं स्थानं देवानामपि दुर्ल्लभम् ॥ ६ ॥ नंदिभृंग्यादयः सर्वे द्वारदेशे प्रतिष्ठिताः ॥ ब्रह्माद्यास्त्रिदशाः सर्वे न जानंति मम स्थलम् ॥ ७ ॥ यया त्वया यत्र देशे क्रीडितं विस्मृतं त्वया ॥ इदमेव महास्थानं सुगोप्यं सर्वजंतुषु ॥ ८ ॥ मृतो यत्र महादेवि शिव एव न संशयः ॥ धन्यास्ते पुरुषा लोके पुण्यात्मानो महेश्वरि ॥ ॥ ९ ॥ ये वदंत्यपि केदारं गमिष्याम इति क्वचित् ॥ पितरस्तस्यदेवेशि त्रिशतं कुलसंयुताः ॥ १० ॥ गच्छंति शिवलोके तु सत्यं सत्यं न संशयः ॥ यथा सतीनां त्वं चैव देवानां च यथा हरिः ॥ ११ ॥ सरसां सागरो यद्वत्सारितां जाह्नवी यथा ॥ पर्वतानां यथायं वै योगिनां याज्ञवल्क्यकः ॥ १२ ॥ भक्तानां च यथा देवि नारदो भक्त ईरितः ॥ शिलानां च यथा शालग्रामशिला तु वैष्णवीम् ॥ ॥ १३ ॥ अरण्यानां यथा प्रोक्तं वदर्य्यारण्यसंज्ञितम् ॥ धेनूनां च यथा कामधेनुर्वै परिकीर्त्तिता ॥ १४ ॥ मनुष्याणां यथा विप्रो विप्रा

र्णां ज्ञानदो यथा ॥ स्त्रीणां पतिव्रता यद्वत्प्रियाणां पुत्र एव च ॥ १५ ॥ पदार्थानां यथास्वर्णं मुनीनां च यथा शुकः ॥ सर्वज्ञानां यथा
व्यासो देशानामयमेवच ॥ १६ ॥ नराणां च यथा राजा सुराणां वासवस्तथा ॥ वसूनां धनदो यद्वत्पुरीणां मामकी यथा ॥ १७ ॥
रंभा चाप्सरसां यद्वद्गंधर्वाणां च तुंबुरुः ॥ क्षेत्राणां च तथा प्रोक्तं क्षेत्रं केदारसंज्ञितम् ॥ १८ ॥ शृणु देवि पुरा वृत्तं व्याधस्यैणस्य त
च्छृणु ॥ मृगहंतावसद्व्याधो ग्रामांते विकरालकः ॥ १९ ॥ मृगमांसाशनो नित्यं विक्रेता सर्ववस्तुनः ॥ एकदा स महान् व्याधो मृगान्
हंतुं गतो वने ॥ २० ॥ हतास्तत्र वनेदेवि मृगाश्च बहवस्तथा ॥ एवं हनन्मृगान्व्याधो ययौ केदारतीर्थके ॥ २१ ॥ गच्छतस्तस्य देवे
शि वने मुनिगणान्विते ॥ व्यदृश्यत मुनिश्रेष्ठो नारदो विचरन् गिरौ ॥ २२ ॥ एतस्मिन्नन्तरे सोपि व्याधो वै हृष्टमानसः ॥ योयं गच्छ
ति स्वर्णात्मा दिव्यरूपधरो मृगः ॥ २३ ॥ एम हत्वा स्वर्णमृयंमृगं स्वर्णमयोभवेः ॥ इति वै चिंतयित्वा तु व्याधः परमविस्मितः ॥
॥ २४ ॥ धनुः सज्जं चकाराशु बाणं संधाय कार्मुके ॥ यावन्निहंति तमृषिं तावदस्तं गतो रविः ॥ २५ ॥ इति तत्परमाश्चर्य्यं दृष्ट्वा व्या
धोतिविस्मितः ॥ यावद्गच्छाति चाग्रे तु ददर्श दर्दुरं विले ॥ २६ ॥ सर्प्पेण ग्रस्यमानं वै महाकायेन सत्वरम् ॥ यावद्ग्रसति मंडूकं सर्प्पः
कालात्मको ह्ययम् ॥ २७ ॥ तावद्बभूव मंडूको नागयज्ञोपवीतकः ॥ अर्द्धचंद्रधरः शीर्षे जटाटव्या विराजितः ॥ २८ ॥ कैलासाद्रिस
माभासो नृत्यद्गणविराजितः ॥ त्रिशूली नीलकंठो वै हस्तिचर्मांवरो विभुः ॥ २९ ॥ इति तत्परमाश्चर्य्यं दृष्ट्वा वै व्याधपूरुषः ॥ किमे
तद्वै कथं जातो मंडूकः सर्पवेष्टितः ॥ ३० ॥ रूपं कस्मादिदं जातं मंडूकस्यान्यदेहकः ॥ किं वा स्वप्नमहं मन्ये जाग्रतो मे कथं भवेत् ॥
॥ ३१ ॥ भ्रमो मे हि कथं जातः स्वस्थोस्मि यत एव हि ॥ अथ चेदं कथंचिद्वै भूतोपद्रवकं किमु ॥ ३२ ॥ सन्निकर्षमृतिर्मेद्य वर्त्तते
विकृतिर्यतः ॥ किं करोमि क्व गच्छामि वनेऽस्मिन्भूतसेविते ॥ ३३ ॥ को मे रक्षामिदानीं हि करिष्यंति महावने ॥ पश्यतो मे हि मं
डूको विकृतिं वै कथं गतः ॥ ३४ ॥ इति चिंतासमाविष्टमना व्याधो हि तत्क्षणात् ॥ पलायनपरो जातो महेशि वनतो यदा ॥ ३५ ॥
तावद्ददर्श व्याघ्रेण हन्यमानं मृगं किल ॥ पुंनागे सुन्दरांगे च महाव्याधो भयातुरः ॥ ३६ ॥ तमेव हन्यमानं च मृगं वै शिवरूपिणम् ॥

पंचवक्रं त्रिनेत्रं च व्यालयज्ञोपवीतिनम् ॥ ३७ ॥ हंता यो देवदेवेशि मृगराट्तस सपदि हतः ॥ व्याधेनान्येन केनापि बलीवर्दो बभूव ह ॥ ३८ ॥ आरुरोह वृषे तस्मिन्स वै पूर्वहतो मृगः ॥ शिवरूपधरः साक्षात्पश्यतस्तस्य सुंदरि ॥ ३९ ॥ इति तत्र पराश्चर्यं दृष्ट्वा व्याधोतिविस्मितः ॥ चिंतयामास बहुशः किमिदं किमिदं त्वहो ॥ ४० ॥ पुलकांकितसर्वांगो विस्मयाविष्टमानसः ॥ पुनर्ददर्श देवेशि तमेव नारदं मुनिम् ॥ ४१ ॥ तं दृष्ट्वा मनुजाकारं वने तस्मिन् भयावहे ॥ श्रुत्वा तु तन्मुखाद्वृत्तं तत्रत्यं मम वल्लभे ॥ ४२ ॥ व्याधः साधुरसाधुश्च वनं साधुरहोपरम् ॥ इति श्रुत्वा तु स व्याधो बभाषे नारदं मुनिम् ॥ ४३ ॥ कथं साधुरहं ब्रह्मन्नसाधुश्च कथं वनम् ॥ साधुसाध्विति यत्प्रोक्तं त्वया किं तद्वदस्व मे ॥ ४४ ॥ व्याधेरितं तु तच्छ्रुत्वा विहस्य नारदोब्रवीत् ॥ धन्योसि लुब्धकश्रेष्ठ यत्त्वया तीर्थमुत्तमम् ॥ ४५ ॥ आगतं तादृशं चैव दृष्टं वै शुभदर्शनम् ॥ तस्मादुक्तं च मे साधुस्त्वमसाधुश्च यच्छृणु ॥ ४६ ॥ यस्मादिदं त्वया व्याध ज्ञातं नेति शुभं परम् ॥ यस्य माहात्म्यतः शीघ्रं तिर्य्यग्योनिगतो ध्रुवम् ॥ ४७ ॥ अवाप्य शिवतां चैव पश्यतस्ते क्षणात्तथा ॥ इति तत्परमाश्चर्यं रूपं तद्वचनं प्रिये ॥ ४८ ॥ श्रुत्वा व्याधो महाभागः प्रणनाम भुवि क्षणात् ॥ धन्योस्मि कृतकृत्योस्मि मुने त्वद्दर्शनादहम् ॥ ४९ ॥ योहं तव मुखांभोजनिःसृतं सुकथामृतम् ॥ पिबामि मुनिशार्दूल त्राहि मां भवसागरात् ॥ ५० ॥ पापोहं मुनिहंताहं हिंसकोऽहं दुरासदः ॥ तारयेह महाभाग कथमेतादृशी गतिः ॥ ५१ ॥ भवेन्मे मुनिशार्दूल तद्वदस्व कृपान्वितः ॥ उवाच नारदस्तं वै अत्रैव निवस त्वीत ॥ ५२ ॥ इत्युक्त्वांतर्दधे देवि पश्यतस्तस्य वै प्रिये ॥ व्याधोपि निवसंस्तत्र ययौ वै परमां गतिम् ॥ ५३ ॥ इति तत्क्षेत्रमाहात्म्यं नाहं वर्षशतैरपि ॥ क्षमोस्मि वक्तुं सुश्रोणि शृण्वतोपि परां गतिम् ॥ ५४ ॥ तीर्थानि शृणु देवेशि गुह्यानि सुतरां प्रिये ॥ ५५ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे व्याधवृत्तं नाम एकचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ दक्षिणस्यां शिवे देवि रेतःकुंडमिति श्रुतम् ॥ यत्पयःपानमात्रेण शिव एव न संशयः ॥ १ ॥ येन चिह्नेन तत्तीर्थं जायते शिवदायकम् ॥ पारदं दृश्यते तत्र तज्जलं बुद्बुदायते ॥ २ ॥ तस्य दर्शनमात्रेण नरो याति परां गतिम् ॥ किं पुनर्देवदेवेशि तत्पाने नितरां शिवे ॥ ३ ॥ मंदा

किन्यास्तु सुतटे तीर्थानि शृणु पार्वति ॥ तस्मादेव महातीर्थादधोदेशे शुभप्रदम् ॥ ४ ॥ शिवकुण्डमिति ख्यातं शिवलोकप्रदायकम् ॥
कपिलं शिवलिंगं वै वर्तते मोक्षदायकम् ॥ ५ ॥ यत्रोपोष्य सप्तरात्रं प्राणान्वै संत्यजेद्बुधः ॥ शिवसायुज्यतामेति यतो धारा विनिः
सृता ॥ ६ ॥ तदूर्द्ध्वे भृगुतुंगं वै पापिनामपि मुक्तिदम् ॥ गोघ्नः कृतघ्नो ब्रह्मघ्नो योपि विश्वासघातकः ॥ ७ ॥ श्रीशिलायां तपेद्यस्तु भृगु
तुंगान्महोन्नतात् ॥ प्राणांस्त्यजति देवेशि स परब्रह्मतामियात् ॥ ८ ॥ तस्मात्तीर्थादूर्ध्वभागे योजनद्वयसंमितम् ॥ रक्तवर्णं जलं तत्र
बुद्बुदाकारनिःसृतम् ॥ ९ ॥ इदं जलं परं गोप्यं न वदेद्दुष्टजंतुषु ॥ यस्य स्पर्शेन सर्वेपि धातवः स्वर्णतां प्रिये ॥ १० ॥ यांति लोहा
दयोदेवि सत्यं सत्यं न संशयः ॥ इदं हिरण्यगर्भाख्यं तीर्थं परमदुर्लभम् ॥ यस्य दर्शनमात्रेण नरो नारायणो भवेत् ॥ ११ ॥ तस्मादु
त्तरतो देवि स्फाटिकं लिंगमुत्तमम् ॥ यस्य वै पूजनात्सद्यः शिव एव भवेन्नरः ॥ १२ ॥ तस्मात्सप्तपदे पूर्वं वह्नितीर्थमिति स्मृतम् ॥
तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि गदतो मे शृणु प्रिये ॥ १३ ॥ हिमांतर्गलितं तद्वै जलं वह्निमयं प्रिये ॥ पूजनं तस्य कर्त्तव्यं घृताक्ताहुतिभि
स्तथा ॥ १४ ॥ संतृप्तो जायते वह्निर्वरमिष्टं प्रयच्छति ॥ तत उत्तरतो देवि आश्चर्यं परमं शिवे ॥ १५ ॥ शैलाग्रशिखरात्तत्र जलं पत
ति भूतले ॥ तज्जलस्य कणादेवि मुक्ताश्चैव भवंति हि ॥ १६ ॥ तत्रैव भीमसेनेन पूजितोहं च मौक्तिकैः ॥ मुक्ताविद्रुमजालानां हर्म्या
णां च परंपरा ॥ १७ ॥ तेषु हर्म्येषु देवेशि गंधर्वाप्सरसस्तथा ॥ गायंति परमीशानं हर्षेण परिपूरिताः ॥ १८ ॥ तत्र यांति महादेवि
पुण्यात्मानो महाधियः ॥ ततः परं महान्पंथा यत्र गत्वा न शोचति ॥ १९ ॥ तस्मिन्महापथे देवि घृतपायसकर्दमाः ॥ स्वर्णभूमी
रत्नमयी स्वर्णपक्ष्युपशोभिता ॥ २० ॥ वृक्षाः स्वर्णमयास्तत्र प्रवाललतिकावृताः ॥ अनेके च महागृध्राः पन्नगाशनतेजसः ॥ २१ ॥
योजनायामविस्तारा महाव्यालाश्च सर्वशः ॥ सप्तप्राकारसंयुक्तं मम धाम महेश्वरि ॥ २२ ॥ यत्र ब्रह्मादयो देवि मां हि सेवंति नि
त्यशः ॥ महाभैरवहस्तस्थदंडेन कृतशासनाः ॥ २३ ॥ भूतवेतालप्रेताश्च कूष्मांडा जृंभकास्तथा ॥ नंदीभृंग्यादयश्चैव क्रीडंति सुखसं
वृताः ॥ २४ ॥ अहं महापथे नित्यं संस्थितो मम वल्लभे ॥ अस्मात्स्थानात् प्रियतरं नास्ति देवेशि मे क्वचित् ॥ २५ ॥ यः कश्चि

न्मानवो भक्त्या एवं वदति नित्यशः ॥ महापथं गमिष्यामि प्राणांस्त्यक्ष्यामि तत्र वै ॥ २६ ॥ सोपि मे देवदेवेशि प्रियात्प्रियतरोस्ति वै ॥ किं पुनर्मानवो लोके सर्वसंगविवर्जितः ॥ २७ ॥ मां न्यस्य हृदि च स्वीये गच्छेद्वै मम मंदिरे ॥ स्वर्गारोहगिरेर्मूर्ध्नि स्थानं मे परमं महत् ॥ २८ ॥ अयं तीर्थमयः शैलो यत्राहं संस्थितः सदा ॥ दर्शनादेव पापानि ब्रह्महत्यासमानि च ॥ २९ ॥ नश्यंते किमु देवेशि पूजनात्स्पर्शनात्तथा ॥ ३० ॥ माध्वीगंगा तु या धारा मंदाकिन्यास्तु संगमे ॥ शिवप्रदं महातीर्थं क्रौंचहर्तुः प्रकीर्त्तितम् ॥ ॥ ३१ ॥ यत्र स्नात्वा वरारोहे कैलासनिलये वसेत् ॥ क्षीरगंगा तु या धारा मंदाकिन्या तु संगता ॥ ३२ ॥ ब्राह्मं वै परमं तीर्थं यत्र स्नात्वा गणो भवेत् ॥ तस्माद्दक्षिणतो देवि यज्जलं बुद्बुदायते ॥ ३३ ॥ सामुद्रं तज्जलं प्रोक्तं स्पर्शनाच्छिवदायकम् ॥ मत्तो यो वामभागेस्ति शैलः परमसुंदरः ॥ ३४ ॥ पौरंदरः समाख्यातो यत्र मामिंद्र ईश्वरि ॥ समारराध पूर्वं वै स्वस्य च स्थितिहेतवे ॥ ३५ ॥ तत्रैव मे परं लिंगं दर्शनान्मुक्तिदायकम् ॥ मत्स्थानाद्दंडदशके हंसकुंडमिति स्मृतम् ॥ ३६ ॥ यत्र ब्रह्मा महादेवि हंसो भूत्वा समाययौ ॥ रेतःपानं तु कृतवान् गणैः संधर्षितस्तथा ॥ ३७ ॥ तद्धंसकुण्डमाख्यातं पितॄणां मुक्तिदायकम् ॥ पितॄणां श्राद्धकर्त्तारो गच्छेयुः परमं पदम् ॥ ३८ ॥ नरकस्थास्तु पितरो जन्मजन्मससुद्भवाः ॥ त्रिशूलिनो महादेवाश्चंद्रार्द्धकृतशेखराः ॥ ३९ ॥ वृषस्कंधास्थिताः सर्वे व्यालयज्ञोपवीतिनः ॥ भस्मांगरागसहिताः क्रीडेयुर्वै मया सह ॥ ४० ॥ इति तद्धंसकुण्डस्य माहात्म्यं वरवर्णिनि ॥ यस्माज्जलमयी भूमिः पदन्याससुकंपिता ॥ ४१ ॥ केदारक्षेत्रमाख्यातं तीर्थानां तीर्थमुत्तमम् ॥ दृष्ट्वा केदारनाथं मां पीत्वा रेतोजलं मम ॥ ४२ ॥ शिवलिङ्गं प्रजायेत हृदि तस्य महेश्वरि ॥ यस्मिन्कस्मिन्नपि शिवे काले वै यत्र कुत्र चित ॥ ४३ ॥ मृतः शिवपुरे याति पापी चापि शुभस्तथा ॥ यत्र देशे तु यो मर्त्यः केदारेश्वरदर्शने ॥ ४४ ॥ इत्युद्दिश्य मृतो देवि शिवो भवति मानवः ॥ शिवस्थानमिदं प्रोक्तमाविष्णुस्थानतः शुभम् ॥ ४५ ॥ भीमसेनशिलं देवि पर्य्यंकं मम कीर्त्तितम् ॥ त्रिगव्यूतौ मम स्थानाद्दक्षिणे शृणु तीर्थकम् ॥ ४६ ॥ गौरीतीर्थमिदं ख्यातं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥ यत्र त्वया महेशानि मंदाकिन्यास्तटे पुरा ॥ ४७ ॥ ऋतुस्नानं कृतं तद्वै गौरीतीर्थमिति

स्मृतम् ॥ महासेनस्य उत्पत्यै विस्मृतं किं त्वयानघे ॥ ४८ ॥ तस्माच्चिह्नं प्रवक्ष्यामि येन तज्ज्ञायते शुभम् ॥ कटूष्णं तु जलं तत्र
सिंदूराभा तु मृत्तिका ॥ ४९ ॥ तत्स्थानं देवदेवेशि न त्यजामि कदाचन ॥ तत्र गौरीश्वरत्वेन ख्यातोहं शिवलोकदः ॥ ५० ॥ स्नानं
करोति यस्तत्र मृत्तिकां शिरसा वहेत् ॥ स वै मम प्रियतरो यथा त्वं मम वल्लभा ॥ ५१ ॥ अत्र यद्वै कृतं कर्म्म तद्वै कोटिगुणं भवेत् ॥
तस्माद्दक्षिणतो देवि गोरक्षाश्रमरक्षकम् ॥ ५२ ॥ यत्र सिद्धो महादेवि गोरक्षो वसेतेनिशम् ॥ तल्लिंगं तु प्रवक्ष्यामि शृणु पुण्यतमं
स्थलम् ॥ ५३ ॥ महातप्तजलं तत्र वर्त्तते सर्वदैव हि ॥ तत्र स्थित्वा सप्तरात्रं जपन्वै शिवमुत्तमम् ॥ ५४ ॥ सिद्धो भवति देवेशि
यथा गोरक्ष उत्तमः ॥ तस्मिन्नेव महाशैले चतस्रो निम्नगाः स्मृताः ॥ ५५ ॥ देविका भद्रदा शुभ्रा मातंगीति समाहृताः ॥ देविकायां
नरः सप्तरात्रं मिथ्यादिवर्जितः ॥ ५६ ॥ जपन् षडक्षरं देवि पश्यते स्पर्शमौक्तिकम् ॥ यस्य स्पर्शाद्धातुवस्तु स्वर्णतां यात्यसंशयम् ॥
॥ ५७ ॥ तथान्यासु महादेवि स्नात्वा सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ गौरीतीर्थादूर्ध्वभागे पर्वते सौम्यदिक्स्थिते ॥ ५८ ॥ चीरवासा भैरवस्तु
क्षेत्रं रक्षति मामकम् ॥ तस्मै चीरादिकं दत्वा सर्वं पुण्यं लभेन्नरः ॥ ५९ ॥ अन्यथा तत्फलं सर्वं हरते भैरवः शिवः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्ने
न संपूज्य भैरवं विशेत् ॥ ६० ॥ तस्मिन्नेव महाशैले काली वसति दुःसहा ॥ तां नमस्कृत्य गच्छेत पर्य्यंके मामके शिवे ॥ ६१ ॥
गौरीतीर्थापरेभागे क्रोशे परमदुर्ल्लभम् ॥ वैनायकं तथा द्वारं द्वास्थत्वे संस्थितः शिवे ॥ ६२ ॥ गणेशस्तावकः पुत्र अंगरागेण यः
कृतः ॥ स्थापितो द्वारि देवेशि त्वया च स्नाप्यमानया ॥ ६३ ॥ मया यस्य शिरश्छिन्नं पतितं शिवक्षेत्रके ॥ प्रसन्नेन मया देवि पुनः
कारिवरं शिरः ॥ संयोजितं तदंगे तु ततो गजमुखोभवत् ॥ ६४ ॥ सम्पूज्य तं गणेशं तु नानानैवेद्यद्रव्यकैः ॥ गच्छेन्मम महास्थाने
यत्र गत्वा शिवो भवेत् ॥ ६५ ॥ कालिकेति समाख्याता नदी गंगांगसंभवा ॥ वासुकिप्रमुखा नागा यां हि सेवंति नित्यशः ॥ ६६ ॥
शेषेश्वरो महादेवो यत्रास्ति हि सरोवरे ॥ उच्छलंति महानागा भस्मीकुर्वंति तत्स्थलम् ॥ ६७ ॥ क्रुद्धा भवंति हि यदा नान्यदा ते
महाविषाः ॥ तन्मूले कालिका देवि वर्तते तेन कालिका ॥ ६८ ॥ मंदाकिन्यास्त्रिविक्रय्याः संगमातीवपुण्यदः ॥ यत्र तिष्ठामि काली

शनाम्ना स्वस्थानदो ह्यलम् ॥ ६९ ॥ इति ते कथितं देवि केदारेश्वरक्षेत्रकम् ॥ श्लोकार्द्धं श्लोकमेकं वा श्रुत्वोक्त्वा च लभेच्छिवम् ॥
॥ ७० ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखंडे केदारमाहात्म्यं नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथान्यत्तु प्रव
क्ष्यामि क्षेत्राणां क्षेत्रमुत्तमम् ॥ केदारमंडले एव यत्र गत्वा हरिर्भवेत् ॥ १ ॥ त्रिविक्रमातटे पश्चान्नारायणसुतीर्थकम् ॥ यस्य दर्शनमात्रेण
हरिभक्तिः प्रवर्द्धते ॥ २ ॥ त्रिविक्रमातटादूर्द्ध्वं सार्द्धक्रोशे महत्फलम् ॥ नारायणक्षेत्रमिति तस्मिन्वै यज्ञपर्वते ॥ ३ ॥ यत्र ब्रह्मादयो देवा
हरिपूजनमानसाः ॥ यजयामासुरर्पितं नैवेद्यैर्हवनैस्तथा ॥ ४ ॥ तल्लिंगं तु प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वामृतमश्नुते ॥ नित्यं तत्र स्थितो वह्निर्दृ
श्यते मुक्तिदो महान् ॥ ५ ॥ विवाहस्थानमेतद्धि गौरीशंकरयोः शुभम् ॥ तत आरभ्य वसते नित्यमत्र धनंजयः ॥ ६ ॥ उपोष्य दशरात्रं
तु पापैः कोटिभिरावृतः ॥ प्राणांस्त्यजति पूतात्मा वैकुंठनिलये वसेत् ॥ ७ ॥ सरस्वतीति विख्याता धारा परमपावना ॥ श्रीविष्णो
र्नाभितस्तत्र आयाति दुरितापहा ॥ ८ ॥ नमो नारायणेत्युक्त्वा मंत्रपूतं जलं पिबेत् ॥ न तस्य पुनरावृत्तिः कल्पकोटि शतैरपि ॥ ९ ॥
सकृदाचम्य देवेशि नारायणविनिःसृतम् ॥ जलं सारस्वतं देवि किं तेन न कृतं भवेत् ॥ १० ॥ धन्या लोके नरा ये तु नारायणसमी
पके ॥ जलं पिबंति तेषां वै दश पूर्वा दशापरे ॥ ११ ॥ तृप्ता यांति परं स्थानं पितरो हृष्टमानसाः ॥ तस्मिन्नग्नौ तु ये मर्त्या एकामप्या
हुतिं ददुः ॥ १२ ॥ ते सर्वे मुक्तिमापन्नाः पुनरावृत्तिदुर्लभाः ॥ हवनं कारयेत्तत्र नारायणसुमंत्रतः ॥ १३ ॥ धन्यो भवति लोकेषु नरः
पापविव र्जितः ॥ भस्मनो धारणं कृत्वा सर्वदेवमयो भवेत् ॥ १४ ॥ माहात्म्यं भस्मनः केन शक्यते मम वल्लभे ॥ तद्भस्मधारकं दृष्ट्वा
पापं वर्षकृतं दहेत् ॥ १५ ॥ तत्रैव ब्रह्मकुंडाख्यं तीर्थं परमदुर्लभम् ॥ स्नात्वा यत्र वरारोहे ब्रह्मलोकगतिर्भवेत् ॥ १६ ॥ तस्य चिह्नं प्रव
क्ष्यामि तज्जलं पीतवर्णकम् ॥ तत्र चाल्पतरा नागाः स्थापिता भीतिदाः प्रिये ॥ १७ ॥ न दंशंति च ते नागा भीतिकारणमेव ते ॥
ब्रह्मणः पूजनं कृत्वा स्नायात्तत्र शुभास्पदे ॥ १८ ॥ तस्य वै दक्षिणे भागे विष्णुतीर्थमिति स्मृतम् ॥ यत्र स्नात्वा वरारोहे विष्णुसायुज्य
माप्नुयात् ॥ १९ ॥ तत्र सारस्वते कुंडे स्नात्वा पापक्षयो भवेत् ॥ प्रदक्षिणं हरेः कृत्वा अश्वमेधफलं लभेत् ॥ २० ॥ दृष्ट्वा नारायणं देवं

स गच्छेच्छिवमंदिरे ॥ कल्पकोटिशतं देवि नरो मम पुरं वसेत् ॥ २१ ॥ तत्रस्त्रिविक्रमातीरे ख्यातं जलमयपत्तनम् ॥ यत्रगत्वा महादे
वि पूजितोहंजले शिवः ॥ २२॥ तत्र वै ममलिंगं वै जलेश्वर इतिस्मृतः ॥ यद्दर्शनान्नरोयाति शिवलोके न संशयः ॥ २३ ॥ तदादीदं
महादेवि जातं जलमयपत्तनम् ॥ पुण्यान्येव जलान्यत्र योजनायामविस्तृते ॥ २४ ॥ अत्र स्थित्वा सप्तरात्रं जपन्वै ध्यानतत्परः ॥ सि
द्धो भवति पूतात्मा यथाहं मम वल्लभे ॥ २५ ॥ तत्रैव च नदी रम्या सर्वपापप्रशोषिणी ॥ दक्षिणे हरिदा नाम्ना स्नात्वानंतफलप्रदा ॥
॥ २६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे नारायणाश्रममाहात्म्यं नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ पुनरन्यत्
प्रवक्ष्यामि क्षेत्राणामुत्तमोत्तमम् ॥ भिल्लक्षेत्रमितिख्यातं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १ ॥ यत्राहं भिल्लरूपेण क्रीडितोस्मि त्वया सह ॥ भि
ल्लांगण मिति ख्यातः पर्वतोतीव सुंदरः ॥ २ ॥ तस्माद्वै पर्वताद्रम्या गंगाधारा विनिःसृता ॥ भिल्लांगणेति विख्याता महापापविनाशि
नी ॥ ३ ॥ तत्रैव मम लिंगं वै भिल्लेश्वर इतीरितः ॥ तस्य वै पूजनान्मर्त्यो दर्शनात्स्मरणात्तथा ॥ ४ ॥ महापातककोटिस्थो नरः
शुद्धो भवेच्छिवे ॥ चिह्नं क्षेत्रस्य वक्ष्यामि शृणु देवि मम प्रिये ॥ ५ ॥ भिल्लरूपी महादेवः कालकंबलवस्त्रकः ॥ वर्त्तते मध्यरात्रे तु
नानाभिल्लगणैर्वृतः ॥ ६ ॥ वादित्राणां च शब्दाश्च श्रूयंते भिल्लशब्दिताः ॥ भंभांभंभेति सततं तथा दुंदुभिनिःस्वनाः ॥ ७ ॥ नानारू
पधरा भिल्ला विचरंति तदंगणे ॥ भिल्लांगणोद्भवायां तु स्नाति रुद्रकले वरः ॥ ८ ॥ अतिगुह्यतमं पीठं पुराणेषु च गोपितम् ॥ त्यक्त्वा
हारविहारश्च जपेद्यो दशरात्रकम् ॥ ९ ॥ अरिवर्णोपि मंत्रश्च सिद्धो भवति निश्चितम् ॥ नित्यं नाथादयः सिद्धा अत्रैव जपतत्पराः ॥
॥ १० ॥ सिद्धिं प्राप्ताः पुरा देवि माद्दशास्ते न संशयः ॥ कामेश्वरीं महादेवीं पूजयेद्भक्तितत्परः ॥ ११ ॥ दशाश्वमेधयज्ञीयं फलं प्राप्नो
ति मा नवः ॥ देव्या वै दक्षिणे भागे शिवलिंगं महत्तरम् ॥ १२ ॥ यस्य संदर्शनादेव शिवभक्तो भवेन्नरः ॥ तदूर्द्ध्वं क्रोशखंडार्द्धे नदी
सुरसुता मता ॥ १३ ॥ यत्र पूर्वं मया देवि धृतं भस्म शुभं प्रिये ॥ तद्भस्मधारणार्थाय वासवाद्या दिवौकसः ॥१४॥ आजग्मुस्तन्नदीतीरे ॥ ४६
कन्यांत्वेनांसमादधुः ॥ तस्यांस्नात्वानरोभक्त्या वाजपेयफलं लभेत् ॥ १५ ॥ तस्या वै दक्षिणे भागे शिला मातलिका मता ॥

स्पर्शं कृत्वा शिलायां तु इन्द्रस्य नगरे वसेत् ॥ १६ ॥ भिल्लांगणं महाक्षेत्रं स्मृत्वा पापक्षयो भवेत् ॥ पंचयोजनविस्तीर्णं चतुर्योजनमायतम् ॥ १७ ॥ सर्वपापहरं पुण्यं तद्दृष्ट्वा शिवतां व्रजेत् ॥ एतत्क्षेत्रस्य यो मर्त्यो दक्षिणं चैव गच्छति ॥ १८ ॥ सप्तद्वीपवती तेन पुण्या प्रादक्षिणीकृता ॥ अस्मिन् यत्क्रियते कर्म तदनंतगुणं भवेत् ॥ १९ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नास्मिन्पापं समाचरेत् ॥ पुण्यमेव प्रकर्त्तव्यं स्वस्य वै भूतिमिच्छता ॥ २० ॥ नानामणिगणा यत्र तथा स्वर्णाकराणि च ॥ वर्त्तंते यत्प्रदेशे तु तदन्यः कोस्ति भूतले ॥ ॥ २१ ॥ अनेकानि च लिंगानि नदीधाराशतानि च ॥ पुण्यप्रदानि पुण्यानि विस्तरात्केनकथ्यते ॥ २२ ॥ शिवलोकप्रदान्येव पर्यांस्यत्र महेश्वरि ॥ दर्शनात्पूजनात् ध्यानाच्छिवलिंगान्यनेकशः ॥ २३ ॥ शिवलोकप्रदान्येव सत्यं सत्यं न संशयः ॥ अनेकानि प्रयागानि नदीनां संगमानि च ॥ २४ ॥ भिल्लांगणोद्भवायां तु गंगाधारा महत्तरा ॥ तस्याः संदर्शनादेव नरः पापैः प्रमुच्यते ॥२५॥ इति ते कथिता देवि षष्ठी धारा मया शुभा ॥ यत्पयःपानमात्रेण शिवो भवति निश्चितम् ॥२६॥ यः पठेत्प्रातरुत्थाय माहात्म्यं सुदुर्लभम् ॥ भिल्लांगणस्य सुश्रोणि शृणुयादपि निष्कलिः ॥ २७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे भिल्लांगणमाहात्म्यं नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथान्यत्ते प्रवक्ष्यामि क्षेत्रं परमसुंदरम् ॥ यच्छ्रुत्वापि नरो भक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ ॥ १ ॥ तस्य दक्षिणपार्श्वे वै बगलाक्षेत्रमुत्तमम् ॥ चतुर्योजनविस्तीर्णं चतुरर्द्धं सुविस्तृतम् ॥ २ ॥ तत्पीठं परमं देवि मया नैव प्रकाशितम् ॥ त्वत्प्रियत्वादिदानीं हि गदितं ते सुदुर्लभम् ॥ ३ ॥ नानातीर्थसमायुक्तं नानालिंगविराजितम् ॥ यस्य संदर्शनादेव नरो देवीपुरं वसेत् ॥ ४ ॥ बगला तु महादेवी सर्वतंत्रेषु विश्रुता ॥ ब्रह्मास्त्रविद्या विख्याता शत्रुस्तंभनकारिणी ॥ ५ ॥ यस्याः स्मरणमात्रेण शत्रुः पंगुर्भवेद्ध्रुवम् ॥ तत्स्थानं तु मया प्रोक्तं सर्वकामफलप्रदम् ॥ ६ ॥ सप्तरात्रं निराहारो जपन्वै बगलामनुम् ॥ सिद्धिं प्राप्नोति विपुलं खेचरीं मम वल्लभे ॥ ७ ॥ बलिदानादिभिर्यस्तु बगलां तु समर्चति ॥ तस्य पुण्यफलं देवि कृत्स्नशः कथ्यते शृणु ॥ ८ ॥ सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं प्राप्नुयान्मर्त्यो बगलायास्तु दर्शनात् ॥ ९ ॥ देव्या वै दक्षिणे भागे धारा पुण्यप्रमोदिनी ॥

तस्या वै उत्तरे तीरे विष्णुमूर्त्तिश्चतुर्भुजा ॥ १० ॥ स्नात्वा पुण्यप्रमोदिन्यां दृष्ट्वा विष्णुं सनातनम् ॥ कृतकृत्यो भवेन्मर्त्यो न कृतं किं
न तेन वै ॥ ११ ॥ ततो दक्षिण दिग्भागे गव्यूतौ शृणु विस्मयम् ॥ त्रिशीर्षा तु महादेवि देवी वै वर्त्तते शिवे ॥ १२ ॥ नित्यं तत्र
४७ ॥ महासिंहो गर्जंस्तिष्ठति चासकृत् ॥ नानानार्य्यः श्यामदेहास्तथा श्यामांबराः प्रिये ॥ १३ ॥ तथा करालवदना विचरंति तया सह ॥ अ. ४६
वादित्राणि च वाद्यंते झणंकाररवास्तथा ॥ १४ ॥ तेन शब्देन यस्तत्र त्रस्तो भवति मानवः ॥ म्रियते स न संदेहो दूयते क्षणतस्तथा ॥
॥ १५ ॥ धैर्यवान्मंत्रसंयुक्तो जापकः शिवतत्परः ॥ परनिंदापरो यो न परस्त्रीषु पराङ्मुखः ॥ १६ ॥ न तस्य भयलेशोस्ति तिष्ठतस्तत्र
पीठके ॥ शीघ्रं वै लभते सिद्धिं यथा गोरक्षकादयः ॥ १७ ॥ तत्र कुंडं समाख्यातं वैष्णवं पापिदुर्ल्लभम् ॥ यत्र स्नानेन तपसा मदर्थं पाप
दुर्ल्लभम् ॥ १८ ॥ यत्र स्वर्णं वरारोहे कोटीनां दश पंच च ॥ वर्त्तते भूतले न्यस्तं कुबेरेण महात्मना ॥ १९ ॥ ताम्रवर्णीति विख्याता स
रितां सरिदुत्तमा ॥ वामभागे महादेवि सर्वकामफलप्रदा ॥ २० ॥ प्रोक्तानि तव तीर्थानि समासेन मयात्र वै ॥ विशेषेण समाख्यातुं
नोत्सहे शतवर्षकैः ॥ २१ ॥ इति ते बगलाक्षेत्रं पापराशिदवं मया ॥ प्रोक्तं त्वत्प्रियहेतुत्वात्सर्वत्र भुवि गोपितम् ॥ २२ ॥ नवदेत्पिशुना
येदं मद्भक्तिरहिताय च ॥ पठेद्विद्वत्सु मंत्रज्ञो ब्राह्मणानां सभासु च ॥२३॥ य इदं श्रावयेद्विद्वान्पठेद्वापि स्वयं क्वचित् ॥ शृणुयादपियो
मर्त्यो न वै यमपुरे वसेत् ॥ २४ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे तीर्थमाहात्म्ये बगलाक्षेत्रमाहात्म्यं नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अथान्यदस्ति देवेशि पीठं प्रत्ययकारकम् ॥ शाकंभरी यत्र जाता मुनीनां त्राणकारणात् ॥ १ ॥ तत्पीठं परमं
प्रोक्तं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ गत्वा शाकंभरीपीठे नत्वा शाकंभरीं तथा ॥ २ ॥ दशाश्वमेधयज्ञीयफलं प्राप्नोति मानवः ॥ तस्य चिह्नं
प्रवक्ष्यामि शृणु तत्वेन सुंदरि ॥ ३ ॥ शाकवृक्षो महानेको वर्त्तते तत्र सुंदरि ॥ तत्रायाति तदा सिंहो देव्या वै प्रियकारणात् ॥ ४ ॥
तत्रैको वसते नाग एलापर्णेति विश्रुतः ॥ श्यामो बृहच्छिरास्तत्र तत्फणाविलसन्मणिः ॥ ५ ॥ अथाऽन्यत्ते प्रवक्ष्यामि विस्मयं परमं ॥ ४७ ॥
महत् ॥ कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां कार्त्तिके मासि सुव्रते ॥ ६ ॥ शंकरे पर्वते तत्र दीपानां ततिरुज्वला ॥ संदीपयति तद्देशं देव्याः पीठे परे

तव ॥ ७ ॥ सुरनार्य्यो नृत्यमाना दीपान् संगृह्य पार्वति ॥ आयांति देवि ते पार्श्वे किंकिणीक्वणितैर्युताः ॥ ८ ॥ देव्या वै दक्षिणे भागे लिंगं मारकतं मम ॥ फणी वसति संछाद्य लिंगं परमपुण्यदम् ॥ ९ ॥ तस्य वै वामभागे तु नदी वै नंदिनी मता ॥ तस्यां नद्यां सकृत्स्नात्वा लभते वै परां गतिम् ॥ १० ॥ भैरवस्तत्प्रदेशे वै रुरुनाम्नेति विश्रुतः ॥ घंटाशतसमायुक्तो नत्वा तं संविशेत्ततः ॥ ११ ॥ तस्य वै वामभागे तु शुक्रस्याश्रममंडलम् ॥ नानाविधानि लिंगानि मम संति महेश्वरि ॥ १२ ॥ योजने पर्वते रम्ये शौक्रे परमके शुभे ॥ ताम्रादिधातवस्तत्र वर्त्तन्ते निश्चितं प्रिये ॥ १३ ॥ लक्षणं ते प्रवक्ष्यामि येन ते प्रत्ययो भवेत् ॥ शर्करास्ताम्रवर्णाश्च तथा स्वर्णाः क्वचित्तथा ॥ १४ ॥ द्वियोजनसमाकीर्णं योजनत्रयमायतम् ॥ नानातीर्थसमायुक्तं पीठं शाकंभरं तव ॥ १५ ॥ गुह्याद्गुह्यतरं क्षेत्रं दर्शनात् पापनाशकम् ॥ यत्र स्थित्वा पंचरात्रं नियतो नियताशनः ॥१६॥ प्राप्नोति विपुलां सिद्धिं जपन्वै जगदंबिकाम् ॥ इति तत्परमं क्षेत्रं कथितं ते मयानघे ॥ १७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे शाकंभरीक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनं नाम षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ ॥ देवाधिदेव सर्वज्ञ सर्वकर्त्तः प्रभो शिव ॥ कथितानि त्वया देव क्षेत्राणि स्वर्गदानि तु ॥ १ ॥ श्रुतं केदारभवनं क्षेत्राणामुत्तमोत्तमम् ॥ शिवक्षेत्रस्य माहात्म्यश्रवणे मतिरस्ति मे ॥ २ ॥ यस्य दर्शनमात्रेण कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ यत्र गत्वापि पितरः स्वर्गच्छंति महाबलाः ॥ ३ ॥ घोरे कलियुगे देव नराः पुण्यविवर्जिताः ॥ कथं तेषां गतिर्देव भविष्यति घृणा मम ॥ ४ ॥ केन वै कर्म्मणा देव ब्रह्महत्यादिसंयुतः ॥ संतरेद्देवदेवेश संसारार्णवविस्तरम् ॥ ५ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु देवि वरारोहे कथयामि तवानघे ॥ येन वै कर्म्मणा देवि प्राप्नुयुः परमां गतिम् ॥ ६ ॥ मम क्षेत्राणि पंचैव भक्तप्रीतिकराणि वै ॥ केदारं मध्यमं तुंगं तथा रुद्रालयं प्रियम् ॥ ७ ॥ कल्पकं च महादेवि सर्वपापप्रणाशनम् ॥ कथितं ते महाभागे केदारेश्वरमंडलम् ॥ ८ ॥ अन्यान्यपि शृणु प्राज्ञे धन्या ते मतिरीदृशी ॥ कथितं ते मया यत्तु केदारभवनं प्रिये ॥ ९ ॥ तस्माद्दक्षिणदिग्भागे योजनत्रयसंमिते ॥ मध्यमेश्वरक्षेत्रं हि गोपितं भुवनत्रये ॥ १० ॥ तस्य वै दर्शनान्मर्त्त्यो नाकपृष्ठे वसेत्सदा ॥ शृणु देवि पुरा वृत्तं यथातत्त्यं सुपुण्यदम् ॥११॥ गौडदेशे

स्कं. पु. वसन्विप्रो वेदवेदांग पारगः ॥ रूपवान् गुणवान्दांतः पुण्यकर्म्मसु निष्ठितः ॥ १२ ॥ एकदा स महाभागो मध्यमेश्वरदर्शने ॥ मतिं के. खं.
४८ ॥ चकार धन्ये वै पितॄणां तारणाय वै ॥ १३ ॥ निर्विघ्नार्थं च यात्रायां संपूज्यादौ गणेश्वरम् ॥ त्रीन्ब्राह्मणान्पूजयित्वा शैवान्पाशुपतव्र अ. ४७
तान् ॥ १४ ॥ निर्ययौ स्वगृहात्तूर्णं शिवसन्यस्तमानसः ॥ जपन्वै परमं देवं धृत्युत्साहयुतो ह्यलम् ॥ १५ ॥ आगत्य सहसा क्षेत्रे गं
गाद्वारे महामतिः ॥ तत्र स्नात्वा विधानेन ब्राह्मणाश्चैव तर्पिताः ॥ १६ ॥ गंगाजलं समाहृत्य ततः केदारमंडले ॥ प्रपश्य नानातीर्थानि
कुब्जाम्रप्रमुखानि तु ॥ १७ ॥ दृष्ट्वा श्रीभरतं देवं वसिष्ठाश्रममाययौ ॥ दृष्ट्वा भागीरथीं गंगामलकनंदासमन्विताम् ॥ १८ ॥ प्रणनाम
महाप्राज्ञो भुवि भक्तिसमन्वितः ॥ देवतीर्थे तथा स्नात्वा दृष्ट्वा रामं रमापतिम् ॥ १९ ॥ ततः श्रीक्षेत्रके पुण्येऽलकनंदातटे शुभे ॥ तत्रत्ये
षु च तीर्थेषु भक्त्या स्नात्वा महेश्वरि ॥ २० ॥ गतोन्येषु च तीर्थेषु शिवभक्तिप्रदेषु च ॥ मंदाकिन्यास्तटे रम्ये नानामुनिजनाश्रमे ॥
॥ २१ ॥ अगस्त्यादीन्महाभागान्नत्वा विप्रोनलाश्रये ॥ राजराजेश्वरीं देवीं नत्वा संपूज्य यत्नतः ॥ २२ ॥ कालीं चैव नमस्कृत्य
सरस्वत्यास्तटे शुभे ॥ ययौ तत्क्षेत्रके पुण्ये विषमे पददुर्गमे ॥ २३ ॥ अनेकतीर्थसंस्नातो ययौ तत्क्षेत्रके शुचिः ॥ अशुचिर्योऽभिग
च्छेत तत्क्षेत्रे मध्यमेश्वरे ॥ २४ ॥ अकस्माद्वृष्टिपातो वै करकाहिमसंयुताः ॥ वज्रपातादिकं चैव जायते नैव संशयः ॥ २५ ॥ तस्मात्स
र्वप्रयत्नेन शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥ संगच्छेन्मध्यमं धाम मम चैव महेश्वरि ॥ २६ ॥ सोपि तत्र गतो देवि निराहारो दिनत्रयम् ॥ जागरं
कृतवांस्तत्र मध्यमेश्वरसन्निधौ ॥ २७ ॥ ततश्चतुर्थदिवसे प्रातरुत्थाय चासनात् ॥ शिवं नत्वा महेशानं भक्तितः परमेश्वरम् ॥ २८ ॥
ततः सरस्वतीतीरे स्नात्वा चैव यथाविधि ॥ पितॄन्संपूज्य विधिवत् पितॄन्संतर्प्य चोदकैः ॥ २९ ॥ पितॄन्संपूज्यविधिवद्दपकुण्डे समाय
यौ ॥ तत्रा पिविधिवत्स्नात्वा शिवकुण्डे ययौ ततः ॥ ३० ॥ तत्रा पिविधिनास्नात्वा पितॄन्संतर्प्यचोदकैः ॥ नमस्कृत्वा च तत्क्षेत्रं परि
क्रम्य शिवं पुनः ॥ ३१ ॥ संपूज्य विविधैर्द्रव्यैर्नारिकेलादिभिस्तथा ॥ तत्रत्यानथ संपूज्य यथाशक्त्या हि ब्राह्मणान् ॥ ३२ ॥ आययौ ॥ ४९ ॥

भक्तिसंपन्नो दृष्ट्वा दर्शनमद्भुतम् ॥ अथास्मिन्नेव मार्गे हि ददर्श ब्रह्मराक्षसम् ॥ ३३ ॥ ऊरुस्रवद्गलत्पूर्वकृमिविष्ठाशताकुलम् ॥ महोव्रतं

महाश्यामं बृहद्दंष्ट्रा करालकम् ॥३४॥ हाहाकाररवं विप्रो दृष्ट्वा तं भयविह्वलः ॥ न गंतुं न तथा स्नातुं न शक्नोति स्म पार्वति ॥३५॥
चिंतयामास बहुशो भयविह्वललोचनः ॥ केन पापेन दृष्टोसौ विकरालो भयंकरः ॥३६॥ मामेकं रहसि प्राप्तं भक्षयिष्यति सांप्रतम् ॥
किं करोमि क्व गच्छामि कथमस्मात्प्रमुच्यते ॥ ३७ ॥ हा तात मातरित्येवं चिंतया स परिप्लुतः ॥ तं विप्रं राक्षसो दृष्ट्वा नष्टमोहोऽभ
वत्क्षणात् ॥ ३८ ॥ पापस्य च चतुर्थांशो नष्टस्तद्दर्शनात्प्रिये ॥ उवाच भयसंविग्नं ब्राह्मणं पथि संस्थितम् ॥ ३९ ॥ नत्वा भक्तिसमा
युक्तो विकाश्य वदनं मुहुः ॥ ब्रह्मराक्षस उवाच ॥ ४० ॥ भो भो ब्रह्मन्महापुण्य माभैषीर्मम निश्चितम् ॥ गतो मोहभरो मेद्य दर्शनात्ते
महेश्वर ॥ ४१ ॥ गतं मे पातकं देव दर्शनादेव ते परम् ॥ भाषणादपि पापानि नष्टानि सुतरां तथा ॥ ४२ ॥ यास्यामि शिवलोकेहं
त्वत्प्रसादान्न संशयः ॥ धन्योस्मि कृतकृत्योस्मि निष्कृतिर्मे परागता ॥ ४३ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य सामपूर्वं यश
स्विनि ॥ सहसा विगतत्रासः समभाषत तं ततः ॥ ४४ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ कस्त्वं करालवदनो वनेस्मिन्पापिदुर्लभे ॥ केन पापेन ते
जाता गतिरेतादृशी वद ॥ ४५ ॥ किमाहारोसि दुर्वृत्त किमाचारोसि किं तव ॥ पापं वाद्य कथं चैव गतं राक्षस दर्शनात् ॥४६॥ विस्त
राद्ब्रूहि वृत्तांतं स्वीयं पापसमुद्भवम् ॥ येन वा पूयसंक्लिन्नं जातं ते रूपमीदृशम् ॥ ४७ ॥ ब्रह्मराक्षस उवाच ॥ शृणु देव प्रवक्ष्यामि पुरा
वृत्तं मम प्रभो ॥ पुरा भवमहं विप्रो वेदवेदांगपारगः ॥ ४८ ॥ वृद्ध्या जीविकया युक्तो जातो वार्द्धुषिकस्तथा ॥ इदमेव महत्पापं जातं
वै क्रयविक्रयात् ॥ ४९ ॥ स्नातं मया च तीर्थेषु यथाशक्त्या त्वया तथा ॥ पापेनानेन मे सर्वं नष्टं पुण्यं मया कृतम् ॥ ५० ॥ तेन
पापेन मे मृत्युर्जातो वै जलमज्जनात् ॥ ईदृशी च ममावस्था जाता ब्राह्मणसत्तम ॥ ५१ ॥ तदिदानीं महाभाग दर्शनात्ते महात्मनः ॥
पंचाशद्वर्षसाहस्रा गतिर्नष्टा महामते ॥ ५२ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इत्युक्त्वा राक्षसं देहं त्यक्त्वा दिव्यवपुः क्षणात् ॥ जातस्त्रिशूलधृक् सोथ
चंद्रार्द्धकृतशेखरः ॥ ५३ ॥ गतः कैलासनिलये पश्यतस्तस्य धीमतः ॥ ब्राह्मणोपि पराश्चर्य्यं दृष्ट्वा तत्परमाद्भुतम् ॥ ५४ ॥ आश्चर्य्यं
परमं लेभे मुखसंन्यस्तस्वांगुलिः ॥ अहो तीर्थस्य महिमा यस्येयं व्युष्टिरुत्तमा ॥ ५५ ॥ चिंतयानस्तदर्थं वै स ययौ भवने स्वके ॥

उत्पाद्य बहुशः पुत्रान्कृत्वा भोगान्सुपुष्कलान् ॥ ५६ ॥ काले पंचत्वमापन्नो ब्रह्मसायुज्यमाप सः ॥ इति ते कथिता देवि कथेयं पाप
नाशिनी ॥ ५७ ॥ महिमा मध्यमेशस्य कथितस्ते मयाधुना ॥ मुक्तिं प्राप राक्षसोपि यद्यात्रिकसुदर्शनात् ॥ ५८ ॥ धन्याः कलियुगे
घोरे मध्यमेश्वरदर्शनात् ॥ राज्यं पुत्रानपि शिवे त्यज्य गच्छेन्महेश्वरम् ॥ ५९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे मध्यमेश्वरमाहात्म्यवर्णने
सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ स्नानदानस्य माहात्म्यं कथ्यते शृणु सुंदरि ॥ अस्मिन्नेव महाक्षेत्रे सरस्व
त्याश्च वैभवम् ॥ १ ॥ यस्या दर्शनमात्रेण नरः पापैः प्रमुच्यते ॥ सरस्वत्यां नरः स्नातो न च भूयोभिजायते ॥ २ ॥ यावत्यः कणिका
देहे सरस्वत्या जलस्य वै ॥ देहे लग्ना दैवयोगात्तावत्कल्पं दिवं वसेत् ॥ ३ ॥ तस्माच्च्युतः कदाचित्तु पृथिव्यां पृथिवीपतिः ॥ धार्मिको
मम भक्तश्च जायते मम वल्लभः ॥ ४ ॥ इतिहासं महादेवि पापघ्नं सर्वकामदम् ॥ शृणु चित्तं समाधाय येन पापक्षयो भवेत् ॥ ५ ॥
पुरात्रैव महारण्ये शंबुको नाम लुब्धकः ॥ चचार श्वयुतश्चैव मृगान्हंतुमितस्ततः ॥ ६ ॥ केचिन्मृगा हतास्तेन शुना केचिन्महेश्वरि ॥
मृगाणां राशयो जाता हतानां वै तथा वने ॥ ७ ॥ न वै व्याधस्य तृष्णा हि गता पूर्णमनोरथा ॥ दृष्ट्वा वै तान्मृगाँस्तत्र विचारं कृतवाँ
स्तथा ॥ ८ ॥ कांश्चिद्वै प्रेषयिष्यामि दुहित्रे शुभसंस्कृतान् ॥ अन्यच्च करणीयं वै विक्रीत्वा वसनादिकम् ॥ ९ ॥ नग्नास्तिष्ठंति मे पुत्रा
दाराश्च दुहितास्तथा ॥ क्षुधिताश्च भविष्यंति कुटुंबे मम पुत्रकाः ॥ १० ॥ एते मृगा हता ये वै कथं कुरुत मे शयम् ॥ अन्यत्रापि मृगा
न्हत्वा तदा यास्यामि गेहकम् ॥ ११ ॥ इति तृष्णासमाविष्टश्चिंतयित्वा भृशं बहु ॥ मृगान्हंतुं ययौ देवि शुना तेन शुभस्थलम् ॥ १२ ॥
भाग्येनास्मिन्महाक्षेत्रे आययौ मृगयारतः ॥ तत्र दृष्टास्तदा तेन यात्रिका दर्शनागताः ॥ १३ ॥ दर्शनं कर्त्तुमुद्युक्ताश्चरंतश्च इतस्ततः ॥
कौतूहलसमाविष्टो ददर्श तत्र कौतुकम् ॥ १४ ॥ विहस्य सोपि देवेशि शुना सह ययौ नदीम् ॥ यात्रिकाचरितं दृष्ट्वा विस्मयाविष्टचे
तनः ॥ १५ ॥ सरस्वत्यास्तटे देवि स्नायमानान्ददर्श सः ॥ स्वयं चैवोपविष्टो हि प्रहस्य च शुभे तटे ॥ १६ ॥ तं श्वानं पातयामास
सरस्वत्यंभसि प्रिये ॥ श्वा च शीतसमाविष्टो व्याधस्य निकटे गतः ॥ १७ ॥ अंगानि कंपयामास ह्यंभसा संप्लुतानि हि ॥ उड्डीय वै

जलकणा लग्नास्तद्देहके शिवे ॥ १८ ॥ इति तत्कर्म कृत्वा वै मृगान्हत्वाबहूंस्ततः ॥ आययौ भवनेस्वीये पुत्रदारसमाकुले ॥ १९ ॥
मांसभागानि कृत्वा वै यथावच्चिंतितं पुरा ॥ एवमेव महाभागे पापकर्म करोति हि ॥ २० ॥ एकदा समये देवि आयुर्षोते निशीथके ॥
स श्वा पंचत्वमापन्नो मांसाजीर्णेन सुंदरि ॥ २१ ॥ शुनो वै मोहसंपन्नो व्याधः शंबुकनामकः ॥ तत्रैव स्थितवान्यत्र म्रियमाणो हि
कुक्कुरः ॥ २२ ॥ तस्यैव पश्यतो देवि प्राणांस्त्यक्त्वा कलेवरम् ॥ बहिर्गता मुखात्तस्य गदाविष्टस्य पार्वति ॥ २३ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र
कैलासाच्छिवदूतकाः ॥ आगताः सुविमानं हि गृहीत्वा मुदितास्ततः ॥ २४ ॥ नानाप्सरस्समायुक्ता गंधर्वा. रावणादिताः ॥ ददर्श
ताञ्छंबुकोपि जल बिंदुसुवैभवात् ॥ २५ ॥ शुनोंगेभ्यः परोद्भूता लग्ना ये जलबिंदवः ॥ स्पर्शप्रभावतो देवि पापं तस्य क्षयं गतम् ॥
॥ २६ ॥ ददर्श च तदाश्चर्य्यं नीयमानं विमानके ॥ शिवदूतैर्महाभागे श्वानं दिव्यवपुःस्थितम् ॥ २७ ॥ त्रिशूलपट्टिशधरं व्याघ्रचर्मोप
शोभितम् ॥ त्रिनेत्रं चंद्रशिखरं दृष्ट्वा विस्मयमागतः ॥ २८ ॥ चिंतयामास बहुशः किमेतदिति वै पुनः ॥ स्वप्नोऽथवा कथं मेद्य जाग्रतः
किं तथा भ्रमः ॥ २९ ॥ तिर्यग्योनिगतः श्वा वै कथमेतादृशीं गतिम् ॥ गतः केन विपाकेन समतां निर्जरैरिव ॥ ३० ॥ इदं वै कारणं
कोऽद्य वदिष्यति मम प्रभो ॥ इति चिंतासमाविष्टो व्याधस्त्यक्त्वा गृहं स्वकम् ॥ ३१ ॥ तमेवार्थमभिज्ञातुं गतो वै निर्ज्जने वने ॥ तथा
निर्वेदमापन्नो दृष्ट्वा तत्परमाद्भुतम् ॥३२॥ जीर्णदेवालयेरण्ये स्थितो नियमपूर्वकम् ॥ यदा मे कोपि तं हेतुं कथयिष्यति वै प्रभुः ॥३३॥
भक्षयिष्ये तदा किंचिन्नोचेत्प्राणांस्त्यजाम्यहम् ॥ प्रतिज्ञाय महाव्याध इति तत्र स्थितो वने ॥ ३४ ॥ एवं तस्य महाभागे वने तस्मि
न्भयानके ॥ वसतो हि गतं देवि दिनानां पंचकं तथा ॥३५॥ ततः षष्ठ्यां निशि स्वप्ने कश्चिदागत्य यात्रिकः ॥ योगी कार्पटिकाकल्पो
ह्युवाच पुण्यकारणम् ॥ ३६ ॥ रेरे व्याध गतं पापं ते चापि सांप्रतं शुचिः ॥ कथं त्वया विस्मृतं हि कारितं च त्वयैव हि ॥ ३७ ॥ पुरा
गतोसि मृगयां मध्यमेश्वरपीठके ॥ एतेन च शुना. साकं त्वया दृष्टाश्च यात्रिकाः ॥ ३८ ॥ स्नायमानाः सरस्वत्यां नरा दृष्टास्त्वया
ततः ॥ विहस्य च ततः क्षिप्रं सरस्वत्यंभसि स्थले ॥ ३९ ॥ अभक्त्यापि च तस्यां वै निष्कामेनापि मज्जितम् ॥ तिर्यग्योनिगतस्यापि

शुनः पापं गतं किल ॥ ४० ॥ दर्शनान्मध्यमेशस्य प्रसंगेनापि शंबुक ॥ गतिमेतादृशीं प्राप्तो दुर्लभां योगिनामपि ॥ ४१ ॥ इति ते
कथितं व्याध शुनो वै गतिकारणम् ॥ प्रसंगेन त्वया तत्र मध्यमेश्वर दर्शनम् ॥ ४२ ॥ कृतं तेन त्वयाप्यद्य सर्वपापक्षयः कृतः ॥ गच्छ
तत्रैव भो व्याध मध्यमेश्वरपीठके ॥ ४३ ॥ इति तत्कथ्यमानस्य रात्रिर्जाताऽमला वने ॥ प्रबुद्धः शंबुकस्तूर्णं स्वप्नं तज्ज्ञातवान्प्रिये ॥
॥ ४४ ॥ आश्चर्य्यं परमं लेभे स्मृत्वा तच्चरितं शुभम् ॥ संत्यक्तसर्वकर्मा वै गतो मध्येश्वरस्थले ॥ ४५ ॥ ततो गत्वा शिवस्यादौ पूजनं
च कृतं ततः ॥ ततः सर्वेषु तीर्थेषु स्नातं तेन महेश्वरि ॥ ४६ ॥ सरस्वत्यां तथा स्नात्वा उपोष्य च दिनत्रयम् ॥ प्राणांस्तत्याज तत्रैव
शिवसायुज्यमाप सः ॥ ४७ ॥ इति ते कथिता देवि व्युष्टिर्वै मध्यमेश्वरे ॥ स्नानस्य दर्शनस्यापि पूजनस्य मया तव ॥ ४८ ॥ य एत
त्परमाख्यानं शृणोति श्रद्धयान्वितः ॥ पठेच्चापि सतां मध्ये शिवलोके महीयते ॥ ४९ ॥ स्नानं तैः सर्वतीर्थेषु दत्ता तैः सकला मही ॥
यैरत्र हि महापीठे स्नानं दानं जपः कृतः ॥ ५० ॥ माषमात्रमपि यत्र सुवर्णं दत्तमस्ति वै ॥ न स जन्म सहस्रेषु दारिद्र्येण प्रपीड्यते ॥
॥ ५१ ॥ पिंडदानस्य माहात्म्यं पितॄणामत्र पार्वति ॥ शृणु पापहरं पुण्यं तथा वै जलदानतः ॥ ५२ ॥ शतवंश्याः पराः पूर्वे शतवंश्या
महेश्वरि ॥ मातृवंश्याः शतं चैव तथा श्वशुरवंशकाः ॥ ५३ ॥ तारिताः पितरस्तेन घोरात्संसारसागरात् ॥ यैरत्र पिंडदानाद्याः क्रिया
देवि कृताः प्रिये ॥५४॥ मध्यमेश्वरमाहात्म्यं सोपाख्यानं मया तव ॥ सर्वपापहरं पुण्यं कथितं शिवभक्तिदम् ॥ ५५ ॥ लोकानां प्रियका
मार्थं पृष्टोऽहं च त्वया तु यत् ॥ प्रियासि मम सुश्रोणि धर्मकामासि पार्वति ॥५६॥ मध्यमेश्वरमाहात्म्यं यः पठेच्छृणुयादपि ॥ भक्तितो
ऽभक्तितो वापि शिवलोकमवाप्नुयात् ॥ ५७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे मध्यमेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४८॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तुंगेश्वरं महाक्षेत्रं कथ्यमानं मया शृणु ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ १ ॥ यानि तीर्थानि
संत्यत्र शिवभक्तिप्रदानि वै ॥ शृणु तान्यपि देवेशि समासेन हि पार्वति ॥ २ ॥ मांधातक्षेत्रतो याम्ये योजनद्वयविस्तृतम् ॥ द्वियो
जनसमायातं सर्वकामफलप्रदम् ॥ ३ ॥ तुंगनाथं शुभक्षेत्रं पापघ्नं सर्वकामदम् ॥ यद्दृष्ट्वा सर्वपापेभ्यो विमुक्तो लभते शिवम् ॥ ४ ॥ भैरवं

प्रथमं नत्वा सर्वकामार्थसिद्धये ॥ संविशेन्मम देवेशि क्षेत्रे पुण्यजनान्विते ॥ ५ ॥ संपूज्य मम लिंगं वै तुंगनाथाख्यनामकम् ॥ दुर्लभं
त्रिषु लोकेषु नास्ति तस्य महात्मनः ॥ ६ ॥ यत्र ब्रह्मादयो देवाः संबद्धांजलयः सदा ॥ संस्तुवंति महात्मानं देवदेवं महेश्वरम् ॥ ७ ॥
जलमात्रं प्रिये देवि मम लिंगे प्रयच्छति ॥ यावंत्यः कणिकास्तत्र जलस्य लिंगकोपरि ॥ ८ ॥ तावद्वर्षसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥
यो बिल्वपत्रमादाय पूजयेत्तेन वै शिवम् ॥ ९ ॥ कल्पमात्रं वसेच्चैवे लोके मम महेश्वरि ॥ अक्षता मम लिंगे वै धृता यावंत एव हि ॥
॥ १० ॥ तावद्वर्षसहस्राणि मम लोके प्रतिष्ठति ॥ पुष्पाणि चैव यावंति न्यस्तानि मम चोपरी ॥ ११ ॥ तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गभाग्
जायते नरः ॥ धूपं दीपं च यो दद्यान्न वै पश्यति नारकान् ॥ १२ ॥ नैवेद्यं विविधं यो वै अर्पयेन्मम भक्तितः ॥ कदय्र्यान्नं न वै
भुंक्ते तथा जन्मसहस्रकम् ॥ १३ ॥ दक्षिणां मम यो दद्यात् संपूज्य भक्तितत्परः ॥ न दारिद्र्यमवाप्नोति नरो जन्मसहस्रकम् ॥ १४ ॥
इति पूजाफलं प्रोक्तं प्रत्येकं तव भामिनि ॥ येन पूजा कृता तुंगे विधिवद्भक्तितः शिवे ॥ १५ ॥ कल्पकोटिवसेच्चैवे लोके मम महे
श्वरि ॥ यः कश्चिन्मानवो भक्त्या प्राणांस्त्यजति तुंगके ॥ १६ ॥ यावद्दिनानि तत्क्षेत्रे कीकसानि भवंति हि ॥ तावद्युगसहस्राणि शि
वलोके महीयते ॥ १७ ॥ एतत्क्षेत्रस्य माहात्म्यं को वा वर्णयितुं क्षमः ॥ यस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यादगम्यागमने रतः ॥ १८ ॥ कश्चि
द्विजाधमः प्राप गतिं योगिसुदुर्लभाम् ॥ एतत्क्षेत्रस्य समतां न यांति कानिचिद्भुवि ॥ १९ ॥ पार्वत्युवाच ॥ कथं प्राप महादेव गतिं
परमिकां द्विजः ॥ कथं तेन कृतं पापमगम्यागमनं प्रभो ॥ २० ॥ कथ मस्मिन्महाक्षेत्रे संपर्कस्तस्य चाभवत् ॥ एतत्सर्वं समासेन कथ
यस्व महेश्वर ॥ २१ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु देवि पुरा वृत्तं समासात्कथयामि ते ॥ धर्मदत्त इति ख्यातो ब्राह्मणो ब्रह्मपारगः ॥ २२ ॥
तस्य पुत्रो बभूवाथ कर्म्मशर्म्मेति नामतः ॥ पित्राऽध्ययनयुक्तोपि न पपाठ सरस्वतीम् ॥ २३ ॥ बाल्ये वयसि दुर्वृत्तो बभूवैव स दुर्म्म
तिः ॥ द्यूतकर्मरतो नित्यमभक्ष्यभक्षणे रतः ॥ २४ ॥ विटानां मध्यगो नित्यं वभूव स दुरासदः ॥ कालेन वयमापन्नो यौवनं च महे
श्वरि ॥ २५ ॥ सर्वकर्मविहीनोसौ द्विजो वै ज्ञानदुर्बलः ॥ न स वेत्ति सुकर्माणि कुकर्माणि महेश्वरि ॥ २६ ॥ एकदा तस्य भगिनी

रूपेणाप्रतिमा भुवि ॥ बिंबाधरा सुकेशी च तनुमध्या मनोहरा ॥ २७ ॥ पूर्णचंद्रमुखी बाला नेत्राभ्यां जितखंजना ॥ सापि दुर्वृत्तशी
लाभूत्कुलटासंगगामिनी ॥ २८ ॥ कालेन निधनं प्राप्तो धर्मदत्तोऽपि दुःखितः ॥ निजेच्छया कर्मशर्मा सर्वं पित्रार्जितं वसु ॥ २९ ॥
दुष्टव्ययेन सर्वं हि व्ययं नीतं दुरात्मना ॥ शस्त्रवृत्तिर्बभूवाथ किंकराणां च किंकरः ॥ ३० ॥ गतो देशांतरे देवि परित्यक्तश्च बान्धवैः ॥
सापि वेश्या बभूवाथ वेश्यानां संगमे रता ॥३१॥ सापि वै दैवयोगेन गता केन सह क्वचित् ॥ देशान्तरे महादेवि कुकर्म्मनिरताऽसती ॥
॥ ३२ ॥ धर्माऽधर्मविवेकं सा न जानाति महेश्वरि ॥ भगभाग्यगतातीव पुंश्चलीनां च मुख्यका ॥ ३३ ॥ कदाचिद्दैवयोगेन बहुकालेन
सुंदरि ॥ तस्मिन्नेव पुरे प्राप्ता यत्रासौ कर्मशर्म्मकः ॥ ३४ ॥ तया सोपि महादेवि रेमे वेश्यामतिस्तदा ॥ एवं तौ बहुकालं वै रमंतौ
मोहसंवृतौ ॥ ३५ ॥ दस्युधर्म्ममनुप्राप्तौ नष्टसंज्ञौ यथा पशू ॥ कालेन निधनं प्राप्तः कर्म्मशर्मा महेश्वरि ॥ ३६ ॥ अरण्ये निर्ज्जने देशे
व्याघ्रेण निहतो निशि ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवि यमदूताः समागताः ॥ ३७ ॥ पाशखड्गधरास्तत्र कुंताग्रन्यस्तदेहिनः ॥ तस्मिन्नेव क्षणे
देवि कश्चिदागत्य वायसः ॥ ३८ ॥ कुणपं तु समानेतुं क्षुधितो हृष्टमानसः ॥ किंचिदस्थि समानीय चंच्वग्रे गिरिकन्यके ॥ ३९ ॥
ययौ कैलासनिलये दैवयोगेन तुंगके ॥ अस्थिस्थं मांसमादाय भक्षयित्वा तु वायसः ॥ ४० ॥ तत्याज तत्प्रदेशे हि तुंगनाथसमी
पके ॥ अथ तत्र कीकसे तु पतिते मम क्षेत्रके ॥ ४१ ॥ तस्य तत्पातकं सर्वं क्षयं यातं तदैव हि ॥ निःपापं तं समानेतुं मम दूता
गतास्ततः ॥ ४२ ॥ नंदीभृंग्या दयो देवि ये मम प्रीतिकारकाः ॥ नीयमानं यमभटैः स्पृश्यमानं तथैव च ॥ ४३ ॥ मोचयित्वा तु तं
शीघ्रं निवार्य्य यमकिंकरान् ॥ कैलासनिलयं प्राप्ताः सहैतेन महात्मना ॥ ४४ ॥ बहुवर्षसहस्राणि स्थित्वा वै मम सन्निधौ ॥ कालेन
च पुनर्जातो धर्मवान्पृथिवीपतिः ॥ ४५ ॥ इति ते कथितं देवि तुंगक्षेत्रस्य वैभवम् ॥ अस्थ्नो वै पातमात्रेण यत्र प्राप्तः परां गतिम् ॥
॥ ४६ ॥ तुङ्गक्षेत्रस्य द्रष्टार एकवारेपि ये नराः ॥ मृताः क्वचित्प्रदेशेपि प्राप्नुयुः परमां गतिम् ॥ ४७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे तुंगे
श्वरमाहात्म्यं नामैकोनपंचाशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ आकाशगंगामाहात्म्यं कथयामि समासतः ॥ तत्रत्यानां च

तीर्थानां शृणु देवि यथातथम् ॥ १ ॥ यः कश्चिन्मानवो देवि पितॄन्संतर्पयेत् प्रिये ॥ तीरे आकाशगंगायाः पितरस्तस्य सुंदरि ॥२॥ दश पूर्वा दश परे मातृवंश्यास्तथैव च ॥ शिवलोके महीयंते यावदाभूतसंप्लवम् ॥ ३ ॥ पिंडदानं च यो मर्त्यस्तीर्थे आकाशगंगके ॥ पितरः कृतकृत्याः स्युस्तेन पुत्रेण सुंदरि ॥ ४ ॥ त्रुटिमात्रं च यो दद्यात्कांचनं वै द्विजातये ॥ दशभारसुवर्णानां फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ॥ ५ ॥ वितस्तिमात्रां पृथिवीं यो दद्यादत्र तीर्थके ॥ दशग्रामसहस्राणां दानस्य प्राप्नुयात्फलम् ॥ ६ ॥ धन्योसौ त्रिषु लोकेषु यो दद्यात्क पिलां प्रिये ॥ यावत्तदंगरोमाणि तावत्कल्पं दिवं वसेत् ॥ ७ ॥ यस्या जलकणेनापि देहलग्नेन सुन्दरि ॥ कृतकृत्यो भवेन्मर्त्यो मज्ज नात्किमु पार्वति ॥ ८ ॥ तुंगोच्चशिखरे यस्तु त्रिरुपोष्य च तिष्ठति ॥ प्राणांस्त्यजति देवेशि शिवो भवति निश्चितम् ॥ ९ ॥ शिवस्य पश्चिमे पार्श्वे स्फाटिकं लिंगमुत्तमम् ॥ लिंगस्य दक्षिणे पार्श्वे तीर्थं गारुडनामकम् ॥ १० ॥ तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या वैकुंठनिलये वसेत् ॥ ततः क्रोशचतुर्थांशे पश्चिमस्यां दिशि प्रिये ॥ ११ ॥ नाम्ना मानसरो नाम कमलैरुपशोभितम् ॥ लभते शिवगेहं वै तत्रोपोष्य दिनत्रये ॥ १२ ॥ तस्य वै उत्तरे भागे शिवोहं मर्कटेश्वरः ॥ यस्य वै दर्शनादेव नरो याति शिवालयम् ॥ १३ ॥ सम्पूज्य गंधपुष्पाद्यैः शिवलोकमवाप्नुयात् ॥ ततो वै दक्षिणे भागे मृकंडाश्रमके वरे ॥ १४ ॥ देवी महेश्वरी नाम्ना भक्तानां प्रीतिवर्द्धिनी ॥ तत्र स्थित्वा त्रिरात्रं वै मौनी नियतमानसः ॥ १५ ॥ चतुर्थे दिवसे रात्रौ कौतुकं तत्र पश्यति ॥ यदीच्छति वरारोहे प्राप्नोत्येव न संशयः ॥ १६ ॥ इति वै तीर्थवर्याणि कथितानि तवानऽघे ॥ संक्षेपेण मया देवि तुंगक्षेत्रे शुभप्रदे ॥ १७ ॥ तुंग नाथस्य माहात्म्यं यः पठेच्छृणुयादपि ॥ स सर्वेषु च तीर्थेषु गतो भवति पार्वति ॥ १८ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे तुंगक्षेत्रमाहात्म्यं नाम पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥

॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि तृतीयं वै ममालयम् ॥ रुद्रालयमितिख्यातं तीर्थानां तीर्थमुत्तमम् ॥ १ ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपा पेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ रुद्रालयं महापुण्यं नानातीर्थविभूषितम् ॥ २ ॥ न त्यजामि कदाचिद्रै क्षेत्रं क्षेत्रज्ञको यथा ॥ इदं गुह्यतमं स्थानं देवानामपि दुर्लभम् ॥ ३ ॥ दृष्ट्वा यद्वै सकृदपि जन्मसाफल्यतां व्रजेत् ॥ धन्यास्ते त्रिषु लोकेषु मानुषीषु च योनिषु ॥ ४ ॥

धर्म्मिष्ठास्तीर्थभक्ताश्च तेषु ब्राह्मणसत्तमाः ॥ तेषु धन्या महेशानि वेदज्ञाः कर्मनिष्ठकाः ॥ ५ ॥ तेष्वपि तव देवेशि गुरोः पीठे वसंति
ये ॥ तत्रापि येवासुदेवशिवभेदपराङ्मुखाः ॥ ६ ॥ गतिस्तेषां न वै देवि तथा कल्पशतैरपि ॥ ये मयि श्रीवासुदेवे भेदबुद्धिधराः
प्रिये ॥ ७ ॥ तस्मान्मम च विष्णोश्च भेदबुद्धिं न कारयेत् ॥ यत्राहं संस्थितो देवि तत्र विष्णुः सनातनः ॥ ८ ॥ यत्र विष्णुस्तत्र शिवो
वर्त्तते नित्यमेव हि ॥ विष्णोर्भक्ताश्च ये देवि मम भक्ता न संशयः ॥ ९ ॥ मम भक्तास्तु ये संति ते विष्णोर्नैव संशयः ॥ विष्णुभक्तेन
देवेशि वेद्योहं विष्णुरेव हि ॥ १० ॥ मम भक्तेन विष्णुर्वै शिवो वेद्यो न संशयः ॥ द्वेषबुद्धिर्न कर्त्तव्या कुर्व्वंस्तु शिवहा भवेत् ॥ ११ ॥
स वै धन्योऽभेदबुद्धिर्नर एव न संशयः ॥ तत्रापि ये रुद्रगृहे गच्छंति भक्तितत्पराः ॥ १२ ॥ जरामरणजन्माद्यैर्बाध्यंते नैव मानवाः ॥
सर्वतीर्थमयं स्थानं यत्राहं संस्थितः पुमान् ॥ १३ ॥ यस्य तीर्थस्य देवेशि दर्शनादेव पातकम् ॥ शतजन्मार्जितं यद्वै सत्यमेव न
संशयः ॥ १४ ॥ तत्र मां विधिवत्पूज्य गंधपुष्पादिकैः पुमान् ॥ इह भोगान्वरान्प्राप्य शिवलोके महीयते ॥ १५ ॥ उत्पत्तिं शृणु
देवेशि क्षेत्रस्याऽस्य शुभावहाम् ॥ यदारभ्य ममेदं वै प्रियं जातं महेश्वरि ॥ १६ ॥ पुरा देवा महेशानि विजिताः पृथिवीतले ॥ अंधकेन
हृतस्थाना विचरंति स्म दुःखिताः ॥ १७ ॥ मामेव शरणं प्राप्ता ह्यंधकस्य भयार्दिताः ॥ गुरोस्तव महापीठे अस्मिन् रुद्रालये प्रिये ॥
॥ १८ ॥ मामेव परमं देवं स्मरंतो हि दिवानिशम् ॥ तपश्चक्रुर्महेशानि त्यक्ताहारविहारकाः ॥ १९ ॥ तुष्टुवुः प्रणताः सर्वे ब्रह्माद्यास्त्रि
दिवौकसः ॥ मत्परा मद्भावरता मामेव शरणं गताः ॥ २० ॥ देवा ऊचुः ॥ नमस्तस्मै महेशाय महते ज्ञानचक्षुषे ॥ निराधाराय वि
श्वाय प्रभवायाव्ययात्मने ॥ २१ ॥ चंद्रसूर्य्याग्निनेत्राय पंचशीर्षाय दंडिने ॥ गंगाधराय देवाय नमस्तेस्तु त्रिमूर्त्तये ॥ २२ ॥ नमोनं
तस्वरूपाय शिवेशाय महात्मने ॥ कैलासगृहवासाय शितिकंठाय ते नमः ॥ २३ ॥ त्रिपुरध्वंसकर्त्रे ते वृत्रहंत्रे चिदात्मने ॥ नमो नि
गमबोधाय नमो वेदांतवेदिने ॥ २४ ॥ षट्शास्त्रपरिवेत्रे ते निर्मोहाय महीभृते ॥ नेदिष्ठाय दविष्ठाय क्षोधिष्ठाय नमो नमः ॥ २५ ॥
हिरण्यबाहवे तुभ्यं दिशाञ्च पतये नमः ॥ नमः [illegible] सत्याय सत्यज्ञानामृताय ते ॥ २६ ॥ गणेशाय महेशाय नीलकंठाय शंभवे ॥

व्युप्तकेशाय धन्याय धन्विने गदिने नमः ॥ २७ ॥ करिचर्मनिवासाय प्रमथाधिपतये नमः ॥ नमः कूप्याय वय्याय फेनाय फणिधा
रिणे ॥ २८ ॥ उग्राय उग्ररूपाय यज्ञानां पतये नमः ॥ यज्ञस्य ध्वंसकर्त्रे ते दक्षयज्ञहराय च ॥ २९ ॥ नमः पार्य्याय वार्य्याय प्रियाय
प्रियहेतवे ॥ कपर्दवरशोभाय व्यालयज्ञोपवीतिने ॥ ३० ॥ देवानां चाधिदेवाय शिवाय विकरालिने ॥ नृमुंडमालाशोभाय श्मशानगृ
हवासिने ॥ ३१ ॥ पार्वतीपतये तुभ्यं नमस्ते शतशो नमः ॥ अनादिने अनंताय निर्मध्याय नमो नमः ॥ ३२ ॥ इति स्तोत्रं मामकं
वै ख्यातं पापप्रणाशनम् ॥ प्रातः प्रातः पठेद्यस्तु शिव एव न संशयः ॥ ३३ ॥ स्तुतोऽहं देवि दैत्रैस्तु प्रत्यक्षमब्रुवं वचः ॥ वरं वृणीध्वं
त्रिदशाः संतुष्टो वः सुरोत्तमाः ॥ ३४ ॥ वचः श्रुत्वा मामकं ते प्रहृष्टमनसः शिवे ॥ ऊचुः प्रांजलयः सर्वे कांक्षंतो वरमुत्तमम् ॥ ३५ ॥
देवा ऊचुः ॥ धन्याः स्मो वै वयं सर्वे महेश तव दर्शनात् ॥ अंधकेन वयं सर्वे हृतराज्याः कृता विभो ॥ ३६ ॥ इंद्रः स्वयं स वै दै
त्यो यम आदित्य एव च ॥ एवं सर्वेषु स्थानेषु स एवास्ते महासुरः ॥ ३७ ॥ विचरामो वयं पृथ्व्यां मर्त्या इव सुदुर्बलाः ॥ त्वामेव
शरणं प्राप्ता दुःखहंता त्वमेव हि ॥ ३८ ॥ वधे यत्नः प्रकर्त्तव्यो ह्यंधकस्य दुरात्मनः ॥ त्वत्प्रसादाद्वयं देव विचरामो यथासुखम् ॥
॥ ३९ ॥ इदं स्थानं त्वया नैव त्याज्यं देव युगे युगे ॥ त्वया समग्रभावेन स्थातव्यं पार्वतीपते ॥ ४० ॥ इति तेषां वचः श्रुत्वा देवादी
नामहं प्रिये ॥ संतुष्टश्चाब्रुवं देवि देवान्सर्वान्महौजसः ॥ ४१ ॥ अंधकं वै दुरात्मानं हनिष्यामि दुरासदम् ॥ हंता नास्ति त्रिलोकस्य
मदन्यो निर्ज्जरेश्वराः ॥ ४२ ॥ इदं प्रियतरं स्थानं ममास्त्येव न संशयः ॥ अतः समग्रभावेन पार्वत्या च गणैः सह ॥ ४३ ॥ निव
त्स्यामि सदा देवा युष्माकं प्रीतिकारणात् ॥ अस्मात्स्थानान्न कुत्रापि स्थानं प्रियतरं मम ॥ ४४ ॥ इति श्रुत्वा वचो देवि मामकीयं दि
वौकसः ॥ जय देव जयेशान जय रुद्र जयेश्वर ॥ ४५ ॥ इत्युक्त्वा प्रययुः सर्वे स्वं स्वं स्थानं महेश्वरि ॥ इति ते कथितं देवि यदादि
सुतरां मम ॥४६॥ स्थानं प्रियतरं जातं वासो गिरिजनंदिनि ॥ हेतुनानेन देवेशि त्वया सह स्थितिर्मम ॥४७॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे
तीर्थप्रशंसायां महालयमाहात्म्यं नाम एकपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि वरारोहे तीर्थानि मम पार्व

ति ॥ तत्र वैतरणी श्रेष्ठा पितॄणां तारिणी सरित् ॥ १ ॥ तत्र पिंडप्रदानेन गयाकोटिफलं लभेत् ॥ रम्यं शिवमुखं तत्र सर्वाभरणभूषितम् ॥ २ ॥ एतस्य दर्शनादेव मुक्तो भवति मानवः ॥ पूर्वं हि पांडवैः सर्व्वैर्गोत्रहत्यासमन्वितैः ॥ ३ ॥ पापक्षयाय देवेशोऽन्वेषितो बहुधा भृशम् ॥ दृष्ट्वा केदारके देशे तान्दृष्ट्वाहं जगामह ॥ ४ ॥ देशे दूरतरं तेपि मत्पृष्ठे च समाययुः ॥ आगतान्निकटं दृष्ट्वा प्राविशं धरणीं तदा ॥ ५ ॥ तथाविधं मां दृष्ट्वा तु पृष्ठदेशे समागताः ॥ केदारसंज्ञके देवि पस्पर्शुः पृष्ठकं शुभम् ॥ ६ ॥ स्पर्शमात्रेण ते सर्वे विमुक्ता गोत्रहत्यया ॥ पृष्ठभागं तु तत्रैव स्थितमद्यापि पार्वति ॥ ७ ॥ केदारेश इति ख्यातस्त्रिषु लोकेषु मुक्तिदः ॥ अधोमार्गेण देवेशि मन्मुखं तु महालये ॥ ८ ॥ आगतं मुक्तिदं लोके ये स्युर्दर्शनकारिणः ॥ ते मुक्ताः सर्वपापेभ्यो ज्ञानकंचुकसंवृताः ॥ ९ ॥ लीना मदीये देहे तु भविष्यन्त्येव मानवाः ॥ अथान्यच्च प्रवक्ष्यामि तीर्थानामुत्तमोत्तमम् ॥ १० ॥ मानसं तीर्थमाख्यातं शिवलोकप्रदायकम् ॥ देवतायतनस्यार्वाक्क्रोशार्द्धे रक्तवर्णकम् ॥ ११ ॥ तदेव मानसं ख्यातं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ यज्जले सकृदप्याहो उपस्पृश्य कृतांजलिः ॥ प्रार्थयेद्देवदेवेशं महेशं मंत्रपूर्वकम् ॥ १२ ॥ नमो देव महादेव भक्तानां मुक्तिदायक ॥ देहि मे परमं स्थानं प्रसीद परमेश्वर ॥ १३ ॥ यावंति मम जन्मानि जातान्येतेषु यन्मया ॥ सुकृतं दुष्कृतं वापि त्वयि तिष्ठतु सर्व्वदा ॥ १४ ॥ इत्युच्चार्य नरो देवि तज्जलं समुपस्पृशेत् ॥ याति देवि क्षणादेव कृतकृत्यो नरोत्तमः ॥ १५ ॥ तस्य पूर्वे महाद्रौ हि सरः सारस्वतं स्मृतम् ॥ तस्मिन्सरोवरे मत्स्यो मृकंडुर्नाम नामतः ॥ १६ ॥ तस्य वै दक्षिणे भागे शिवलिंगमनुत्तमम् ॥ यस्य दर्शनमात्रेण नरः सायुज्यमाप्नुयात् ॥ १७ ॥ स वै मत्स्यो महादेवि बहुवर्षसहस्रवान् ॥ तस्मिन्सरोवरे मग्नः शिवसंगमकामुकः ॥ १८ ॥ महाकृष्णचतुर्दश्यां भौमवारे स मत्स्यकः ॥ चलते तज्जले देवि दृश्यमानः स्वकैर्जनैः ॥ १९ ॥ तस्मिन्सरोवरे स्नात्वा कृष्णां प्रति चतुर्दशीम् ॥ जडोपि वाक्पतेस्तुल्यः सत्यमेव न संशयः ॥ २० ॥ प्रवालवर्णवर्णो हि तत्र लिंगधरो मृडः ॥ तं पूजयित्वा रुद्रेण बृहत्साम्नाथवा शिवम् ॥ २१ ॥ शिवसायुज्यमाप्नोति देहांते नगनंदिनि ॥ ततः पूर्वोत्तरे कोणे पीतवर्णं जलं शुभम् ॥ २२ ॥ यत्राहं मणिभद्रेणाराधितस्तपसा शिवे ॥ तस्मै प्रादां स्वकं

स्थानं देवैरपि दुरासदम् ॥ २३ ॥ तत्र त्रिरात्रमासीनो रसाक्षरयुतं मनुम् ॥ जप्त्वा सहस्रत्रितयं खेचरीं गुटिकां लभेत् ॥ २४ ॥ तत्रा ऽहं विष्णुना पूर्वं स्तुतो दानवहानये ॥ तस्मै प्रादां बलं स्वीयं दानवानां निबर्हणे ॥ २५ ॥ ततः पश्चिमदिग्भागे मम स्थानं सुदुर्ल्ल भम् ॥ तत्राऽहं सूर्य्यदेवेनाराधितो गिरिनंदिनि ॥ २६ ॥ स्तोत्रैर्बहुविधैर्गीतैर्नृत्यैर्भक्तिसुबृंहितैः ॥ तुष्टस्तस्मै वरं प्रादां स्वनेत्रत्वं सुदुर्ल्ल भम् ॥ २७ ॥ इति ते कृत्स्नशो देवि तीर्थानि प्रवराणि वै ॥ पदे तत्र समाक्रांते क्रम्यते तीर्थपंचकम् ॥ २८ ॥ नालं विस्तरतः प्रोक्तुं सर्वांशेन शतं समाः ॥ सर्वाण्येतानि तीर्थानि गंगायां नास्ति संशयः ॥ २९ ॥ तस्यांमुच्चार्यमाणायां सर्वतीर्थैः प्लुतो भवेत् ॥ अयमेव विशेपोत्र पितुस्तव परिक्रमः ॥ ३० ॥ परिक्रमात्तव पितुर्न भूयः स्तनपो भवेत् ॥ ममालयस्य माहात्म्यं पठंति पाठयंति च ॥ शृणुया च्चैव यो मर्त्यो रुद्रलोके वसेच्चिरम् ॥ ३१ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे तीर्थप्रशंसायां कैलासमाहात्म्ये रुद्रालयमाहात्म्यं नाम द्विपश्चाशो ऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि पंचमं वै ममालयम् ॥ कल्पस्थलमिति ख्यातं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ॥ १ ॥ यत्राहं देवदेवेन ह्यर्चितः पर्वतात्मजे ॥ मूढो दुर्वाससा शप्तो नष्टलक्ष्मीर्हतप्रभः ॥ २ ॥ आराध्य मां त्वया युक्तं प्राप्तवान्कल्प पादपम् ॥ अहं च देवदेवेशि कल्पेशत्वं समागतः ॥ ३ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचो भर्त्तुः पार्वती भक्तितत्परा ॥ उत्पत्तिं तस्य तीर्थस्य पप्रच्छ परमेश्वरम् ॥ ४ ॥ पार्वत्युवाच ॥ देवदेव महादेव सर्गस्थित्यंतकारक ॥ कथं दुर्वाससा शप्तो वासवो बलवृत्रहा ॥ ५ ॥ प्राप्तः कथं कल्पवृक्षो वासवेन कथं स्तुतः ॥ त्वं कथं वरदस्तस्य स्थितस्तस्मिन्महेश्वर ॥ ६ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु देवि वरारोहे यत्पृ ष्टोहं त्वया प्रिये ॥ तद्वृत्तमपि वक्ष्यामि कल्पक्षेत्रस्य वैभवम् ॥ ७ ॥ इतिहासमिमं देवि यथा दुर्वाससो मुनेः ॥ कोपोभूद्धै हैमवति त त्सर्वं शृणु सांप्रतम् ॥ ८ ॥ पुरैकदा शचीनाथो गजराजंसमास्थितः ॥ स्तूयमानो मुनिगणैर्गीयमानोप्सरोगणैः ॥ ९ ॥ हाहाहूहूप्रभृत यो गंधर्वास्त्रिदिवौकसः ॥ उर्वशी मेनका मंजुघोषाद्याः सुरनायिकाः ॥ १० ॥ परिवार्य्य सुराधीशं जग्मुर्गंगाधरं विभुम् ॥ सर्वैश्वर्यस मापन्नो नानामणिविराजितः ॥ ११ ॥ ययौ कैलासनिलये द्रष्टुं गंगाधरं विभुम् ॥ एतस्मिन्नंतरे देवि दुर्वासा मुनिसत्तमः ॥ १२ ॥

यद्दच्छयामहादेवि कैलासे हरभूषिते ॥ आययौ मनसा देवि हृष्टेन संस्मरन् हि माम् ॥ १३ ॥ ददर्श कांचिच्छलनां सुगंधिकुसुमस्रजम् ॥
यथा चैतां स्रजं देवि शापभीतापि सा ददौ ॥ १४ ॥ तां गृहीत्वा स्रजं दिव्यां भ्रमरैरुपनादिताम् ॥ यद्दच्छया ययौ तत्र यत्रासौ वृत्रसू
दनः ॥ १५ ॥ दृष्ट्वा सुरेंद्रं स मुनिरैरावतसमास्थितम् ॥ उवाच वचनं विप्रो करे धृत्वा परां स्रजम् ॥ १६ ॥ भो भो सुरगणश्रेष्ठ ददामि
स्रजमुत्तमाम् ॥ इमां गृहाण परमां प्रीत्या दत्तां मया हरे ॥ १७ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य मुनेर्दुर्वाससः प्रिये ॥ जग्राह
मदमत्तो वै मनसा प्रहसन्निव ॥ १८ ॥ गृहीत्वा तां वरां मालां गजकुंभे ददौ हरिः ॥ न्यस्तां दृष्ट्वैव कुम्भे तां तं च दृष्ट्वा पुरंदरम् ॥ १९ ॥
मदमत्तं महेशानि जगाद मुनिपुंगवः ॥ क्रोधेन महताविष्टो जलं स्पृष्ट्वा महेश्वरि ॥ २० ॥ दुर्वासा उवाच ॥ लक्ष्मीप्रमत्तो यस्मात्त्वं यतो
हमवमानितः ॥ तस्मात्त्रैलोक्यतोलक्ष्मीर्नष्टा वै संभविष्यति ॥ २१ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति तद्गदितं श्रुत्वा मुनेर्दुर्वाससो हरिः ॥ प्रकं
पमानावयवस्तस्थौ गिरिरिवाचलः ॥ २२ ॥ उवाच गद्गदं वाचा मुनिं दुर्वाससं हरिः ॥ प्रणम्य चांजलिं बध्वा दण्डवत्प्रणतो विभुः ॥
॥ २३ ॥ इंद्र उवाच ॥ अजानता मया विप्र मूढेन मनसा मुने ॥ अवमानितोसि दुर्बुध्या क्षंतुमर्हसि सांप्रतम् ॥ २४ ॥ दुर्वासा उवाच ॥
अमोघो मामकः शापो भविष्यत्येव दुर्मते ॥ महादेवं समाराध्य पुनः प्राप्स्यसि स्वं पदम् ॥ २५ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इत्युक्त्वा प्रययौ
विप्रो यथास्थानं महेश्वरि ॥ इंद्रोपि सहसा राज्यात्पपात शत्रुनिर्जितः ॥ २६ ॥ त्रैलोक्यलक्ष्मीरपि च नष्टाभून्मुनिशापतः ॥ नष्टायां
तु पुनर्लक्ष्म्यां जगत्त्रस्तं चराचरम् ॥ २७ ॥ हाहाकारमभूत्सर्व्वं नष्टे त्रैलोक्यनायके ॥ निःस्वाध्यायवषट्कारं हव्यकव्यविवर्जितम् ॥
॥ २८ ॥ न किंचित् कोपि जानाति राजानं पितरं तथा ॥ सर्वे दारिद्र्यसंछन्ना नष्टीभूता महेश्वरि ॥ २९ ॥ वनानि भेजिरे दीनाः
सैनिकादिविवर्जिताः ॥ स्वच्छंदचारिणो भृत्या व्यभिचाररताः स्त्रियः ॥ ३० ॥ प्रापुः परस्परं वर्णाः सांकर्य्यं गिरिनंदिनि ॥ पुण्यश्लो
कपरिभ्रष्टाः पतंति नभसश्च्युताः ॥ ३१ ॥ अधर्म्मबहुला लोकाः स्वधर्म्मेण च्युताः शिवे ॥ आसुरीं बुद्धिमापन्नाः काममोहसमावृताः ॥
॥ ३२ ॥ अगम्यागमनरता भ्रष्टाचारा द्विजातयः ॥ न प्रजा पालते राजा न चाग्नौ हूयते द्विजैः ॥ ३३ ॥ चरमं युगमिव हि बभूव

सर्वतः प्रिये ॥ अकालवर्षी पर्जन्यः स्वल्पपुष्पा महीरुहाः ॥ ३४ ॥ उल्कापाताश्च पेतुर्वै सागरो ववृधे ततः ॥ सांगारं वर्षते मेघो गिर
यश्च चकंपिरे ॥ ३५ ॥ एवं भूते त्रिलोके तु नष्टे स्थावरजंगमे ॥ लक्ष्मीहीने महेशानि संभ्रांतास्त्रिदिवौकसः ॥ ३६ ॥ नष्टेश्वरा हतश्री
का ब्रह्माणं शरणं ययुः ॥ शरण्यं सर्वलोकानां धातारं जगतां विभुम् ॥ ऊचुः प्रांजलयः सर्वे विनयाविष्टमानसाः ॥ ३७ ॥ देवा ऊचुः ॥
नमो नमस्ते धात्रे विधात्रे सर्वजनिप्रद ॥ हतश्रीका वयं सर्वे नष्टात्मानो हतेश्वराः ॥ ३८ ॥ क यामोद्य वयं धातरनाथा हव्यवर्जिताः ॥
इति श्रुत्वा वचस्तेषां ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ३९ ॥ ध्यात्वा क्षणं तु तज्ज्ञात्वा सर्वदेवसमन्वितः ॥ जगाम सहसा देवि क्षीरोदस्यो
त्तरे तटे ॥ समाधाय मनो देवं स्तोतुं समुपचक्रमे ॥ ४० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ विश्वेशमाद्यं प्रभवं प्रभूणां चराचराणां सृजकं रमेशम् ॥
सत्वादिरूपैस्त्रिविधं पुराणं पुराणगीतं मनसा स्मरामि ॥ ४१ ॥ सर्वस्य देहे जगति प्रभो त्वं गेहे यथा गेहपतिर्गृही स्यात् ॥ तथाप्यदे
होपि विभुर्हि देही संप्रोच्यसे त्वां मनसा स्मरामि ॥ ४२ ॥ त्वन्मायया संवृतचेतनो वै न त्वां विजानामि हृदि स्फुरंतम् ॥ देहाभिमानी
नरदेवमूर्त्तिश्चामीकरं कंठगतं यथाज्ञः ॥ ४३ ॥ अनादिमाद्यं सुरयक्षमूर्त्तिं संकल्परूपं दितिज प्रणाशनम् ॥ सर्वस्य विश्वस्य परं निधानं
तं धेनुकारिं मनसा स्मरामि ॥ ४४ ॥ त्वत्प्रेरितोसौ नृजनः करोति कर्त्ताहमस्मीति विमूढबुद्धिः ॥ मर्तिं पतिं त्वां भवहेतुभूतं जानाति
नो वै मनसा स्मरामि ॥ ४५ ॥ षट्चक्ररूपं द्विपताभिपीडं निरंजनं निर्गुणमप्रमेयम् ॥ चराचराद्यं बलहंतृरूपं सर्वेश्वरं तं मनसा स्म
रामि ॥ ४६ ॥ विशुद्धबोधोसि हि सर्वदेहिनामधीश आत्मासि परं निधानम् ॥ निराकृतिर्ज्ञानदृशा प्रतीयसे सर्वात्मकं त्वां मनसा
स्मरामि ॥ ४७ ॥ पुरा त्वया शंखभयाद्विलीना लोकाश्च वेदाश्च धृता महालयात् ॥ धृत्वा महामीनवपुः परात्मन् महार्त्तितोस्मानव
भार्गवीश ॥ ४८ ॥ ईश्वर उवाच ॥ एवं स्तुतो देववरो विधात्रा संदर्शयामास स्वकं स्वरूपम् ॥ चतुर्भुजं शंखगदादिमंडितं किरीटके
यूरविभूषितांगम् ॥ ४९ ॥ अनेककोटीन समानवर्णं रमासमासादितवामभागम् ॥ उवाच गंभीरवचोभिरीश्वरस्तुवंतमेनं द्रुहिणं पुरः स्थि
तम् ॥ ५० ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ प्रसन्नोस्मिं वराहोंसि यदर्थमिह चागतः ॥ ज्ञातमेव तु तत्सर्वं स्वयं धास्यामि मा शुचः ॥ ५१ ॥ अहं

हि पालने शक्तो नाशे रुद्रवपुः स्वयम् ॥ सर्गे त्वमेव युक्तोसि ततो गच्छामहे शिवम् ॥ ५२ ॥ तद्वदिष्यति भगवान् गंगाशेखरधारकः ॥
तत्सर्वं संविधास्यामो व्याप्तं येन जगत्रयम् ॥ ५३ ॥ इन्द्रं मार्गत भो देवा क्व चास्ते बलसूदनः ॥ तेनैव सहितो देवा यतो नष्टं तदाग
सा ॥ ५४ ॥ रुद्रमाराधयिष्यामो हरिर्दुर्वाससा यतः ॥ प्रोक्त आराधयस्वेति ततः स्वस्थो भविष्यति ॥ ५५ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति
कृत्वा मतिं देवा मार्गयामासुरिंद्रकम् ॥ ते मार्गमाणा बहुशो न प्रापुर्वासवं क्वचित् ॥ ५६ ॥ वायुं प्रोचुः सुराः सर्वे त्वं मार्गस्व विभु
र्यतः ॥ त्वं सर्वलोकदेहस्थो व्याप्तं लोकत्रयं त्वया ॥ ५७ ॥ वातोपि तेषां वचनान्मार्गयामास वासवम् ॥ कैलासे पर्वतश्रेष्ठे उत्तरस्यां
दिशि प्रिये ॥ ५८ ॥ अलकनंदोत्तरे तीरे श्रीक्षेत्रे क्षेत्रसत्तमे ॥ इंद्रं मशकरूपं वै ददर्श गिरिनंदिनि ॥ ५९ ॥ इंद्रो वै कीलितो यस्मि
न्निषसाद गिरौ यतः ॥ ततस्तदभिधानं तु इन्द्रकीलमभूच्छिवे ॥ ६० ॥ इंद्रकीलात्ततः सर्वे ब्रह्माद्यास्त्रिदिवौकसः ॥ ऊचुर्वचो महेशानि
हरिं मशकरूपिणम् ॥ ६१ ॥ एह्यागच्छ महाबाहो बलवृत्रनिषूदन ॥ त्वया त्यक्तमिदं सर्वं नष्टीभूतं जगत्रयम् ॥ ६२ ॥ नातः परं महा
भाग ब्राह्मणेषु कदाचन ॥ अवलेपो न कर्त्तव्यो यतस्ते सर्वदेवताः ॥ ६३ ॥ कैलासवासिनं देवं शर्वं पशुपतिं विभुम् ॥ दुःखमुक्त्यै वयं
सर्वे स्तोष्यामो बलसूदन ॥ ६४ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तेषां वासवो देवतेरितः ॥ त्यक्त्वा तन्माशकं रूपं ययौ यत्र महे
श्वरः ॥ ६५ ॥ देवैः परिवृतः सर्वैः संस्मरन् मनसा शिवम् ॥ यत्राहं परमेशानि त्वया सह स्थितः परः ॥ ६६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदा
रखंडे कैलासमाहात्म्ये कल्पेश्वरोत्पत्तौ त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ ततः पुरंदरो देवि भक्त्या परमया गिरौ ॥
ब्रह्मणा समनुज्ञातस्तत्तवान्परमं तपः ॥ १ ॥ दशवर्षसहस्राणि सस्मार मनसा हि माम् ॥ देवाः सर्वेऽपि तत्रैव तपः परममास्थिताः ॥
॥ २ ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च ये चान्ये साध्या विश्वे मरुद्गणाः ॥ जयशब्देन मां प्रोचुर्भक्त्या सन्नतकंधराः ॥ ३ ॥ दुर्वासःशापसंविग्ना माम्
चुस्त्राहि त्राहि च ॥ तस्मिन्नेव च काले तु प्रसन्नोऽहं सुरार्चितः ॥ ४ ॥ आसं दृक्पथि देवानामिंद्रादीनां महेश्वरि ॥ अनेनैव हि रूपेण
प्रत्यक्षमगमं पुरा ॥ ५ ॥ मां दृष्ट्वा द्रुहिणस्तूर्णं प्रणम्य स्तोतुमारभत ॥ भक्तिगद्गदया वाचा विनयाविष्टमानसः ॥ ६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥

नमस्त्रैलोक्यनाथाय भक्तिगम्याय वेधसे ॥ पूर्णायानंतमुद्राय क्षोदिष्ठाय नमो नमः ॥ ७ ॥ नमो विश्वसृजे तुभ्यं भूतानां पतये नमः ॥
हिरण्यवाहवे तुभ्यं दिशां च पतये नमः ॥ ८ ॥ नमः कांचनरूपाय स्फटिकाभाय वै नमः ॥ नमो विद्युन्मयूखाय करिचर्मधृते नमः ॥
॥ ९ ॥ नमः पीयूषधाराय धारासाराय वै नमः ॥ नमश्चंद्रकलापाय कलानां पतये नमः ॥ १० ॥ नमः कपर्दिने तुभ्यं पुष्टानां पतये
नमः ॥ निषंगिणे चेषुमते नीलग्रीवाय ते नमः ॥ ११ ॥ नमस्त्रिशूलहस्ताय त्रिनेत्राय नमो नमः ॥ त्रिगुणाय नमस्तुभ्यं त्रिस्वरूपाय
ते नमः ॥ १२ ॥ त्रिवह्निसमनेत्राय नमस्त्रैलोक्य मूर्त्तये ॥ नमस्त्रिवर्णरूपाय त्रिदिवाय नमोनमः ॥ १३ ॥ त्रिविक्रमस्वरूपाय त्रिविष्टपभृते
नमः ॥ त्रिशूलधारिणे तुभ्यं त्रयी विद्याय ते नमः ॥ १४ ॥ त्रिहुताशनसंस्थाय त्रिदंडाय नमो नमः ॥ त्रितीयाकरणार्थाय त्रिवर्गफ
लदायिने ॥ १५ ॥ त्रिपथगा शेखराय त्रिशीर्षाय नमो नमः ॥ त्रिहीनाय नमस्तुभ्यं त्रिभागाय नमोनमः ॥ १६ ॥ न ते रूपं न ते
ज्ञानं न मायां सर्व मोहिनीम् ॥ जानंति हरिविश्वेशाः स्वयं वेत्सि महेश्वर ॥ १७ ॥ निर्गुणो निरहंकारो निर्ममो हि निरीश्वरः ॥ त्वं
महेश हि मायां स्वां विस्तारयसि संसृतौ ॥ १८ ॥ मोहजाले समाच्छन्नास्तदा त्वां सगुणं विदुः ॥ देहगेहसमापन्नो लीलया भगवान्
यदा ॥ अहं कर्त्ता ह्यहं भोक्ताहंकारेण प्रतीयसे ॥ १९ ॥ यदा सृष्टौ महादेव शक्तियुक्तो निरीश्वरः ॥ तदा ममत्वमापन्नो दारपुत्रगृहा
दिषु ॥ २० ॥ पुराहं बालिशो देव तवांतं जगतः प्रभो ॥ दिदृक्षुरगमं खे वै ह्यनंतेऽनंतविक्रम ॥ २१ ॥ ऊर्द्ध्वमूर्द्ध्व गतश्चैव यतो ब्रह्मांड
भित्तिका ॥ तत्राहं परमाश्चर्यं दृष्टवान् जगदीश्वर ॥ २२ ॥ अहं प्रविष्टोकस्मात्ते लिंगेनंतस्वरूपिणि ॥ योगमायासमाच्छन्नो नाहं वेद्मि
स्म किंचन ॥ २३ ॥ कोहं कुत्राहमापन्नः क्व गंता क्व च मे मतिः ॥ वर्षाणां नवकोटीनां सहस्राणां शतं शिव ॥ २४ ॥ तत्रैभ्रमट
माणोहमपश्यं कौतुकं महत् ॥ तस्मिन्नेव महल्लिंगे ब्रह्माण्डानां तु कोटयः ॥ २५ ॥ दोधूयमाना ह्यणुका गवाक्षो भानुभिर्यथा ॥ तान्
दृष्ट्वाश्चर्य्यरूपान्वै विस्मितश्चाभवं ततः ॥ २६ ॥ क्षणेन तस्मिन्नेकस्मिन् ब्रह्मांडे ह्यगमं तदा ॥ तत्र दृष्टा महादेव पारावाराः सहस्रशः ॥
॥ २७ ॥ द्वीपाश्चैवानेकविधा नानाजनपदान्विताः ॥ नद्यः सरांसि विविधा नानाकारजनास्तथा ॥ २८ ॥ अहं तत्र महादेव दृष्टो

नार्य्या काचित्तथा ॥ चतुर्मुखं चतुर्बाहुं दंडपुस्तकधारिणम् ॥ २९ ॥ जग्राह पाणिनैकेन विस्मिता मां विलोक्य ह ॥ कोयं कीटो हि कुत्रैते भवंतीति जगाद ह ॥ ३० ॥ अन्यांश्चापि हि तादृश्यः समाजग्मुः सुविस्मिताः ॥ हस्ते हस्ते समाधाय लालयामासुरंजसा ॥ ॥ ३१ ॥ ततः कतिपयैर्देव दिवसैर्मोचितस्त्वहम् ॥ परं खेदसमापन्नो मदहीन इभो यथा ॥ ३२ ॥ स्तुतवान्मनसा त्वां हि परं निर्वेदमागतः ॥ पुनः क्षणेन तत्रैव निद्रावश इव स्थितः ॥ ३३ ॥ तत्रैव च समायातो यत्राहं मोहितः पुरा ॥ तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्य्यं त्वन्माया कृतमीश्वर ॥ ३४ ॥ विषादमगमं देव महिम्नस्ते क्व विस्तरः ॥ नांतं नचादिं मध्यं ते न वेद्मि परमेश्वर ॥ तस्मात्ते शतशो देव नमस्कुर्य्यां सुरेश्वर ॥ ३५ ॥ पुरा त्वया महादेव रक्षितास्त्रैपुराद्भयात् ॥ पुनरंधकभीतेस्तु रक्षिताः स्म महेश्वर ॥ ३६ ॥ इदानीमपि देवेश रक्ष दुर्वाससो भयात् ॥ नष्टभागा वयं सर्वे भवामो हतचेतनाः ॥ ३७ ॥ इंद्रोपि राज्यतो भ्रष्टो लक्ष्म्या त्यक्तोतिदुःखितः ॥ उद्धरस्व महादेव विपदब्धौ निमज्जितान् ३८ ॥ ईश्वर उवाच ॥ तत इन्द्रोपि तरसा परिक्रम्य प्रणम्य च ॥ भक्त्या परमया युक्तः स्तोतुं समुपचक्रमे ॥ ३९ ॥ इंद्र उवाच ॥ नमः सहस्रशिरसे सहस्राक्षाय वै नमः ॥ नमः सहस्रपादाय सहस्रबाहवे नमः ॥ ४० ॥ शाश्वताय त्रिनेत्राय तत्पुरुषाय वै नमः ॥ सप्तास्यसप्तहस्ताय सप्तभिर्वर्जिताय च ॥ ४१ ॥ सप्तजिह्वाय सप्ताय सप्तपंचरताय च ॥ पंचवक्त्राय क्रौंचस्य नाशकाय नमो नमः ॥ ४२ ॥ पंचेषुदमनायाशु पंच वेदपराय च ॥ नमो वेदांतवेद्याय नमः सर्वहराय च ॥ ४३ ॥ नमः पर्वतवासाय भूतपरिदृढाय च ॥ नमः कोटरलीनाय महानादाय वै नमः ॥ ४४ ॥ फणीन्द्रशतशोभाय भालचंद्राय वेधसे ॥ वह्न्यर्कशशिनेत्राय गंगाशेखरधारिणे ॥ ४५ ॥ तमोगुणप्रधानाय निर्लज्जाय कपालिने ॥ नमः परशुहस्ताय नमो नृमुण्डमालिने ॥ ४६ ॥ स्थूललोम्ने नमस्तुभ्यं नीलकंठाय ते नमः ॥ व्याघ्रचर्मधारयित्रे करिचर्मधृते नमः ॥ ४७ ॥ नमो वृषभवाहाय शिवाय परमात्मने ॥ जलंधरनिहंत्रे ते त्रिपुरांतकराय च ॥ नमोंधवधकर्त्रे ते कैलासस्थाय वै नमः ॥ ४८ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति स्तुतोऽहमिंद्रेण देवैः सर्वैश्च चंडिके ॥ विष्णुना शतशश्चैव स्तुतोहं प्रभविष्णुना ॥ ४९ ॥ ततस्तुष्टो वरं प्रादां मनोभिलषितं शिवे ॥ भो भो वासव वृत्रघ्न त्वदर्थं वै समा

गताः ॥ ९० ॥ देवाः सर्वे महात्मानो विभूत्यर्थं तथात्मनः ॥ इदं मन्नेत्रसलिलं गृहाण सुरनायक ॥ ९१ ॥ निक्षिप्य सागरे तूर्णं मंथ
यध्वं सुरोत्तमाः ॥ सर्वेषामुपकाराय स्थितये जगतां तथा ॥ ९२ ॥ मंदरं च तथा कृत्वा मंथानं नेत्रवासुकिम् ॥ पृष्ठे धारयिता विष्णुः
प्रभविष्णुः परात्परः ॥ ९३ ॥ नोचेत्पातालनिलये गमिष्यति स भूधरः ॥ लक्ष्मीश्च कल्पवृक्षश्च जनयिष्येत्तदा खलु ॥ ९४ ॥ तेन
वै कल्प वृक्षेण नित्यं तृप्ता भविष्यथ ॥ यद्यदिच्छत तत्सर्वं शीघ्रं संपत्स्यते किल ॥ ९५ ॥ लक्ष्मीश्चापि समग्रा वै विष्णोश्च परमा
त्मनः ॥ आगमिष्यति त्रैलोक्यं मत्प्रसादान्न संशयः ॥ ९६ ॥ अन्यानि चापि रत्नानि भविष्यंति ततः परम् ॥ गच्छध्वं सागरस्यांते
मथनाय सुरोत्तमाः ॥ ९७ ॥ इत्युक्त्वा तत्र देवेशि सोन्तर्द्धानं गतो ह्यहम् ॥ तेपि देवास्तत्र गत्वा ममंथुर्वरुणालयम् ॥ ९८ ॥ प्राप्तवंतश्च
रत्नानि कल्पादीनि महेश्वरि ॥ कल्पेश्वरत्वं तत्रापि गतोहं वरवर्णिनि ॥ ९९ ॥ उत्पत्तिः कल्पनाथस्य लक्ष्म्याश्चापि महेश्वरि ॥ ब्रह्म
णा च यथाहं वै वासवेन यथा स्तुतः ॥ एतत्सर्वं समासेन कथितं ते महेश्वरि ॥ ६० ॥ श्रुत्वेमां तु कथां दिव्यां पापघ्नीं सर्वकामदाम् ॥
पुत्रार्थी पुत्रमाप्नोति धनार्थी धनमाप्नुयात् ॥ ६१ ॥ प्रातः प्रातः समुत्थाय पठते यः समाहितः ॥ इह लोके परान् भोगान् प्राप्य चांते
शिवो भवेत् ॥ ६२ ॥ रोगार्त्तो मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बंधनात् ॥ अतः परं महादेवि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ६३ ॥ इति श्रीस्कांदे
केदारखंडे कैलासमाहात्म्ये कल्पेश्वरोत्पत्तिर्नाम चतुःपंचाशोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ पुराएते महेशान यानि ती
र्थानि तत्र वै ॥ तानि मे वद भक्तायै लोकानां हितकाम्यया ॥ १ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु देवि वरारोहे तीर्थानि प्रवराणि वै ॥ समासेन
प्रवक्ष्यामि शिवलोकप्रदानि च ॥ २ ॥ मल्लिंगदक्षिणे पार्श्वे कापिलं लिंगमुत्तमम् ॥ यस्य दर्शनमात्रेण मम लोके महीयते ॥ ३ ॥
तदधो गिरिकन्ये वै नदी हैरण्मती मता ॥ तस्या वै दक्षिणे तीरे भृंगीश्वर इतीरितः ॥ ४ ॥ यस्य दर्शनमात्रेण कल्पं शिवपुरे वसेत् ॥
इदं क्षेत्रं महेशानि क्रोशद्वयसमाहितम् ॥ ५ ॥ अग्नितीर्थे नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ यत्र तत्र स्थले देवि शिवलिंगान्यनेकशः ॥
॥ ६ ॥ तस्माद्वै पश्चिमे भागे नाम्ना गोस्थलकं स्मृतम् ॥ तत्राहं सर्वदा देवि निवसामि त्वया सह ॥ ७ ॥ नाम्ना पशुश्वरः ख्यातो

भक्तानां प्रीतिवर्द्धनः ॥ त्रिशूलं मामकं तत्र चिह्नमाश्चर्य्यरूपकम् ॥ ८ ॥ ओजसा चेच्चाल्यते तन्नहि कंपति कर्हिचित् ॥ कनिष्ठया तु
यत्स्पृष्टं भक्त्या तत्कंपते मुहुः ॥ ९ ॥ अन्यच्च संप्रवक्ष्यामि चिह्नं तत्र सुरेश्वरि ॥ एकस्तत्र पुष्पवृक्षोऽकालेपि पुष्पितः सदा ॥ १० ॥
अत्र वै पंचरात्रं यो जपं कुर्यात्समाहितः ॥ स सिद्धिं महतीं याति देवैरपि दुरासदाम् ॥ ११ ॥ प्राणानत्र त्यजेद्यस्तु स लोके मामके
वसेत् ॥ ब्रह्मघ्नो वा सुरापो वा गुरुतल्परतोपि वा ॥ १२ ॥ सोपि गच्छति देवेशि मामन्यस्य तु का कथा ॥ तस्मात्पूर्वप्रदेशे वै वसा
मि झषकेतुहा ॥ १३ ॥ मया तत्र पुरा दग्धो झषकेतुर्महेश्वरि ॥ झषकेतुहरो नाम्ना सर्वतीर्थफलप्रदः ॥ १४ ॥ पुना रत्या तोषितोहं
पुनर्जन्मनिरूपकम् ॥ प्रादां तत्परमेशानि तद्भक्त्या तत्र संस्थितः ॥ १५ ॥ रतीश्वर इति ख्यातो मम संगमदायकः ॥ रतिकुंडं च
तत्रास्ति स्नानान्मच्छोकदायकम् ॥ १६ ॥ इति ते कथितं देवि कल्पक्षेत्रस्य वैभवम् ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥
॥ १७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कल्पेश्वरमाहात्म्यं नाम पंचपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ पंच स्थानानि
देवेशि कथितानि तवानघे ॥ केदारं मध्यमं तुंगं कल्पेश्वरमहालयम् ॥ १ ॥ पंच तीर्थानि यो देवि गच्छते भक्तिसंयुतः ॥ प्रसंगाद्वा
बलात्काराज्ज्ञानादज्ञानतोपि वा ॥ २ ॥ न वै तत्सदृशो देवि पुण्यात्मा नात्र संशयः ॥ तस्य दर्शनमात्रेण पूताः स्युः पापयोनयः ॥
॥ ३ ॥ ब्रह्माद्या लोकपालाश्च ते नमंति महेश्वरि ॥ इह चापि वरान् भोगान् मृतो मोक्षमवाप्नुयात् ॥ ४ ॥ पंचकेदारमाहात्म्यं शृणु
यावः समाहितः ॥ सर्वतीर्थेषु स स्नातः पूजिताः सकलाः सुराः ॥ ५ ॥ यद्यदिच्छति तत्सर्वं प्राप्नोति गिरिनंदिनि ॥ प्रातः स्मरति यो
नित्यं तीर्थानां पंचकं शुभम् ॥ ६ ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः स गच्छति परां गतिम् ॥ इति ते कथितं देवि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ७ ॥
इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कैलासमाहात्म्ये पंचकेदारमाहात्म्यं नाम षट्पंचाशोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ ॥ धन्यास्मि
कृतपुण्यास्मि यस्या मे पतिरीदृशः ॥ मत्समा नास्ति त्रैलोक्ये देवी वा मानुषी हि वा ॥ १ ॥ पिबंत्यास्त्वन्मुखांभोजात्तृप्तिर्नास्ति
कथामृतम् ॥ न मां क्षुधा न मां तृष्णा बाधते भगवन्मुने ॥ २ ॥ बदरीवनमाहात्म्यं वद भर्तः कृपान्वितः ॥ यथा प्राह महादेवो महे

शानीं तपोनिधे ॥ ३ ॥ कियन्मानं तु तत्क्षेत्रं किं फलं तत्र जायते ॥ केन केन तपस्ततं बदर्य्याश्रममंडले ॥ ४ ॥ एतत्सर्वं समासेन कथयस्व प्रसादतः ॥ यत्र गंगा ब्रह्मरूपा संस्थिताऽघौघनाशिनी ॥ ५ ॥ सूत उवाच ॥ इति पृष्टो ह्यरुंधत्या भगवान् द्रुहिणात्मजः ॥ क्षणं ध्यात्वा नमस्कृत्य महेशं प्राह सुंदरीम् ॥ ६ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ शृण्वरुंधति वक्ष्यामि यथाह भगवाञ्छिवः ॥ तत्ते संप्रति वक्ष्यामि सावधानावधारय ॥ ७ ॥ श्रुत्वा तत्पंचमाहात्म्यं पुनः पप्रच्छ पार्वती ॥ महादेवं महात्मानं भक्तितत्परमानसा ॥ ८ ॥ बदरीवनमाहात्म्यं कथयामास पार्वतीम् ॥ तत्तेहं संप्रवक्ष्यामि पुण्यं पापविनाशनम् ॥ ९ ॥ कण्वाश्रमं समारभ्य यावन्नंदगिरिर्भवेत् ॥ तावत्क्षेत्रं परं पुण्यं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ १० ॥ कण्वो नाम महातेजा महर्षिर्लोकविश्रुतः ॥ तस्याश्रमपदे नत्वा भगवंतं रमापतिम् ॥ ११ ॥ दुरात्मानोपि गच्छंति पदं दुःखविवर्जितम् ॥ नंदप्रयागके स्नात्वा संपूज्य च रमापतिम् ॥ १२ ॥ किं किं न जायते तस्य मुक्तिस्तस्य करे स्थिता ॥ धन्याः कलियुगे घोरे ये नरा बदरीं गताः ॥ १३ ॥ यत्र ब्रह्मादयो देवा हरिभक्तिरताः प्रिये ॥ निवसंति स्थले रम्ये नानातीर्थविराजिते ॥ १४ ॥ धन्यः स एव लोकेषु यो गच्छेद्बदरीं नरः ॥ न तस्य पुण्यमहिमा वर्णनाय च शक्यते ॥ १५ ॥ मनसापि च ये लोका बदरीवनमाश्रिताः ॥ ते वै वासफलं देवि प्राप्नुवंति न संशयः ॥ १६ ॥ ये तत्र वासिनो लोका बदर्य्याश्रममंडले ॥ विष्णुरूपधराः सर्वे भवंति वरवर्णिनि ॥ १७ ॥ चतुर्धैवंसमाख्यातं क्षेत्रं परमपावनम् ॥ स्थूलं सूक्ष्मं सूक्ष्मतरं शुद्धं चेति प्रकीर्त्तितम् ॥ १८ ॥ योजनत्रयविस्तीर्णं दीर्घं द्वादशयोजनम् ॥ अगम्यं पापिनां तद्वै महदैश्वर्यदायकम् ॥१९॥ मनसापि स्मरेद्यो वै विशाले बदरीति च ॥ तद्वासी सोऽपि विज्ञेयो मृतो मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ २० ॥ गंधमादनबदरीनरनारायणाश्रमः ॥ कुबेरादिशिलारम्यो नानातीर्थविराजितः ॥ २१ ॥ सर्वैर्देवगणैर्युक्तो नानामुनिगणान्वितः ॥ चिह्नं तत्र प्रवक्ष्यामि येन ते प्रत्ययो भवेत् ॥ २२ ॥ तप्तोदकमयी धारा वह्नितीर्थसमुद्भवा ॥ वर्त्तते तत्र सुभगे देवानामपि दुर्ल्लभा ॥ २३ ॥ बदरीनाथनैवेद्यं यो मोहात्तु परित्यजेत् ॥ चांडालादधमो ज्ञेयः सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ २४ ॥ लक्ष्मीः पचति नैवेद्यं भुंक्ते नारायणः स्वयम् ॥ चांडालेनापि संस्पृष्टं न दोषाय भवेत्क्वचित् ॥ २५ ॥ येन

 भुक्तं तु नैवेद्यं श्रीविष्णोः परमात्मनः ॥ सैव लोके परब्रह्मस्वरूपो नात्र संशयः ॥ २६ ॥ बदरीनाथमूर्त्तिं वै मनसापि स्मरेत्तु यः ॥ तेन
 तप्तं तपस्तीव्रं दत्ता तेन धराखिला ॥ २७ ॥ माषमात्रं तु यो दद्यात्सुवर्णं रजतं हि वा ॥ जन्मांतरसहस्रेषु दारिद्र्यं नोपजायते ॥ २८ ॥
कणमात्रमपि जलं पितॄनुद्दिश्य येन वै ॥ दत्तं तेन कृतं सर्वं पितॄणां मुक्तिकारणम् ॥ २९ ॥ लोभमोहसमाविष्टे कलौ धर्मविवर्जिते ॥
नरास्त एव धन्याः स्युर्बदरीं ये गताः प्रिये ॥ ३० ॥ गमिष्यामि विशालां वै यो वै कथयतेनिशम् ॥ सोपि तत्फलमाप्नोति बदरीना
थदर्शनात् ॥ ३१ ॥ बदरीवासिनो लोका विष्णुतुल्या न संशयः ॥ येषां दर्शनमात्रेण पापराशिः प्रणश्यति ॥ ३२ ॥ तस्मात्सर्वप्र
यत्नेन घोरे कलियुगे नरैः ॥ कर्त्तव्यो बदरीवासः पापिनामपि मुक्तिदः ॥ ३३ ॥ न काशी न तथा कांची मथुरा न गया तथा ॥
प्रयागश्च तथायोध्या नावंती कुरुजांगलम् ॥ ३४ ॥ अन्यान्यपि च तीर्थानि यथासौ कलिनाशिनी ॥ बदरीतरुणा या वै मंडिता
पुण्यगास्थली ॥ ३५ ॥ यत्र साक्षात्सरिच्छ्रेष्ठा गंगा पापौघनाशिनी ॥ विष्णोश्चाप्यत्र सान्निध्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ३६ ॥ यत्र
ब्रह्मा च रुद्रश्च विष्णुश्चैव सुरोत्तमाः ॥ गंधर्वाप्सरसश्चैव किन्नरा गुह्यकास्तथा ॥ ३७ ॥ प्रमथा यक्षरक्षांसि वसंति हरिमानसाः ॥ एत
त्परात्मकं क्षेत्रं न त्याज्यं मुक्तिमिच्छता ॥ ३८ ॥ यावत्प्राणाः शरीरेस्मिन् यावदिंद्रियशुद्धता ॥ गात्राणि यावच्छैथिल्यं नाप्नुवंति महा
त्मभिः ॥ बदरीगमने तावद्विलंबो न विधेयकः ॥ ३९ ॥ चरणानां च साफल्यं कुर्याद्बदरिकागमात् ॥ नेत्रयोश्चैव साफल्यं कुर्याद्विष्णोश्च
दर्शनात् ॥ ४० ॥ तस्य वै जन्म सफलं तस्यैव सफलं तपः ॥ बदरीवनमध्यस्थो देव एव न संशयः ॥ यस्तं नमति भक्त्या वै तस्य
पापक्षयो भवेत् ॥ ४१ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे बदरीमाहात्म्ये सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ नंदप्रयागे
तु यथा बभूव मम वल्लभे ॥ यज्ञो नंदस्य राज्ञो वै तच्छृणुष्व समाहिता ॥ १ ॥ नंदो नाम महाराजा धर्मात्मा सत्यसंगरः ॥ यज्ञं
चकार विधिवद्बह्वन्नं भूरिदक्षिणम् ॥ २ ॥ तत्र ब्रह्मादयो देवा भागं स्वं स्वं पुराददुः ॥ मूर्त्तिमंतो महात्मानो भक्त्या तस्य महीपतेः ॥ ३ ॥
नाम चक्रुश्च संतुष्टास्तन्नाम्ना समलंकृतम् ॥ संगमे स्नानमात्रेण शुद्धा नंदालकनंदयोः ॥ ४ ॥ तत्र सन्निहितो विष्णुर्मया सह शिवेन च ॥

ततो योजनके देवि शिवलिंगं सुदुर्लभम् ॥ ५ ॥ वसिष्ठेशो महा देवो मया संराधितः पुरा ॥ तत्र प्राणव्यपायेन शिवो भवति निश्चि
तम् ॥ ६ ॥ तत उत्तरदिग्भागे नदी परमपाविनी ॥ विरही नाम विख्याता सर्वपापहरा मता ॥ ७ ॥ ततो वै विरहवती नदी पापप्रमो
चिनी ॥ विरहेण पुरा यत्र सत्यास्ततं शिवेन हि ॥ ८ ॥ ततः प्रभृति कल्याणि नाम्ना च विरही नदी ॥ तपतस्तस्य देवस्य प्रत्यक्षं
चंडिकाभवत् ॥ ९ ॥ सा वै जगाद देवेशं भविष्यामि गिरेर्गृहे ॥ ततो मां सर्वलोका वै वदिष्यंति गिरेः सुताम् ॥ १० ॥ भविष्यामि
पुनर्भार्या तव देव महेश्वर ॥ इति श्रुत्वा वचो देव्या हृष्टरोमा सदाशिवः ॥ ११ ॥ जगाम कैलास गृहे ह्यंशेनैकेन तत्र हि ॥ विरहेश्वरो
महादेवः सर्वकामफलप्रदः ॥ १२ ॥ स्नानं दानं च मरणं त्रयं तत्र विशिष्यते ॥ ततः पूर्वे समाख्यातं मणिभद्रसरः परम् ॥ १३ ॥ तत्र
त्रिरात्रमाविश्य मणिभद्रं लभेन्नरः ॥ प्राप्ते तस्मिन्महावीरे ना प्राप्यं किमु सुंदरि ॥ १४ ॥ ततो दक्षिणतो भद्रे महाभद्रा नदी परा ॥
तत्रैकचिह्नमाख्येयं शृणु स्वस्थेन चेतसा ॥ १५ ॥ तत्रैको वटवृक्षोस्ति सततसतपरिच्छदः ॥ पत्राणि तानि दृष्ट्वा वै दृष्टिस्तंभः प्रजायते ॥
॥ १६ ॥ तत्रैव सूर्यतीर्थं च चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ अन्यच्छृणु महातीर्थं गव्यूतौ पूर्वदिक्स्थितम् ॥ १७ ॥ तत्र गाणेश्वरी मूर्त्तिः सर्वविघ्न
विनाशिनी ॥ दण्डाश्रमोपि तत्रैव यत्र राजा पुरा प्रिये ॥ १८ ॥ दंडो नाम्ना रवेः कुंडे तेपे परमकं तपः ॥ यन्नाम्ना दंडकारण्यं ख्यात
मस्ति त्रिलोकके ॥ १९ ॥ सोयं दंडो महाबाहुर्जजाप परमं शिवम् ॥ दशवर्षशतादूर्द्ध्वं जगाम शिवमुत्तमम् ॥ २० ॥ दंडाश्रमेपि यो
मर्त्त्यः स्नानं दानं जपं क्रियाम् ॥ तत्कोटिगुणमाख्यातं भवतीति शिवेरितम् ॥ २१ ॥ अलकनंदोत्तरे तीरे वृक्षगुल्मलतावृते ॥ बि
ल्वेश्वरो महादेवस्तत्र तिष्ठति नित्यशः ॥ २२ ॥ तत्र चिह्नं प्रवक्ष्यामि निष्कंटो बिल्ववृक्षकः ॥ बदरीफलमानानि फलानि श्रीफले
प्रिये ॥ २३ ॥ ततो गरुडगंगायां गंगाया दक्षिणे तटे ॥ स्नात्वा देवं समभ्यर्च्य पक्षीशं विष्णुरूपिणम् ॥ २४ ॥ पंचकोटिसहस्राणां
वर्षाणां वसते चिरम् ॥ विष्णुलोके योगगम्ये ततो योगिषु जायते ॥ २५ ॥ अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ गरुडगंगा
शिलाभागो यत्र तिष्ठति मत्प्रिये ॥२६॥ न तत्र सर्प्पजभयं विद्यते न तथा विषात् ॥ विषग्रस्तोपि यो मर्त्त्यो जले घृष्टं पिबेत्तु वै ॥२७॥

न तस्य सर्पविषजं भयं भवति कर्हिचित् ॥ ततो गणेशनद्यां वै स्नात्वा पापक्षयो भवेत् ॥ २८ ॥ तत्र चिह्नं प्रवक्ष्यामि सिंदूराभा सुमृ
तिका ॥ तद्धारणात् स मनुजो गणेशो नात्र संशयः ॥ २९ ॥ दिव्या महर्षयो यत्र गायंति साम नित्यशः ॥ शृण्वंति च महात्मानो
दुरितैर्यै विवर्जिताः ॥ ३० ॥ ततो गंगोत्तरे तीरे नाम्ना चर्मण्वती नदी ॥ तस्यां स्नात्वा भवेन्मर्त्यो गणेशो गणपूजितः ॥ ३१ ॥
ततोनंगश्रियो राज्ञ आश्रमो मुनिपूजितः ॥ तत्र वै चंडिकां नत्वा मृतश्चंडीपुरे वसेत् ॥ ३२ ॥ तस्मादूर्ध्वं तु मेषाद्रौ शिवलिंगमनुत्त
मम् ॥ तत्रैकं परमाश्चर्यं मध्याह्ने स्त्रीसहायवान् ॥ ३३ ॥ समायाति नरस्त्वेको महाप्रांशुर्महाभुजः ॥ दृष्ट्वा तां चंडिकां देवीं देवं च
परमेश्वरम् ॥ ३४ ॥ संपूज्य च पुनर्याति चिह्नं तव प्रकीर्त्तितम् ॥ ततः पूर्वोत्तरे कोणे गौर्य्याश्रम इतीरितः ॥ ३५ ॥ यत्र पूर्वं महादेवी
तपः परममास्थिता ॥ पर्णखण्डाशना भूत्वा बहुवर्षसहस्रकम् ॥ ३६ ॥ तदारभ्य महत्पुण्यं बभूव वरवर्णिनि ॥ पर्णखंडाशना देवी
जाता दैवतपूजिता ॥ ३७ ॥ गंगातीरे च तत्रैव महालिंगं स्वयंभुवम् ॥ तत्रैव शिवकुंडं वै शिवलोकप्रदायकम् ॥ ३८ ॥ ततः क्रोशा
र्द्धके देवि विष्णुकुंडमितिश्रुतम् ॥ तस्मिन् स्नात्वा हरिं पूज्य वैकुंठे निवसेत्सुधीः ॥ ३९ ॥ ततः क्रोशद्वये पुण्यं ज्योतिर्धामशुभप्रदम् ॥
नृसिंहरूपी भगवान् यत्रास्ते मुक्तिदायकः ॥ ४० ॥ यत्र प्रह्लादयोगींद्रो हरिभक्तिपरायणः ॥ एतत्तीर्थसमं नास्ति विष्णोः प्रीतिकरं
परम् ॥ ४१ ॥ एतत्पीठसमं नास्ति सिद्धिदं सर्वकामदम् ॥ यदस्मिन् क्रियते कर्म्म तत्सर्व्वं कोटिसंख्यकम् ॥ ४२ ॥ तस्मात्सर्वप्रय
त्नेन नास्मिन् पापं समाचरेत् ॥ नृसिंहं पूजयेद्भक्त्या यदीच्छेद्विष्णुतां नरः ॥ ४३ ॥ विष्णुप्रयागके स्नात्वा विष्णुलोके महीयते ॥
यत्र ब्रह्मादयो देवाः परां सिद्धिमवाप्नुयुः ॥ ४४ ॥ नानातीर्थानि संत्यत्र सर्वकामप्रदानि च ॥ प्रधानानि दशोक्तानि शृणुतान्यप्यरुंध
ति ॥ ४५ ॥ यथोक्तानि शिवेनादौ शिवायै शुभदानि च ॥ ब्रह्मकुंडं तु प्रथमं विष्णुकुंडमतः परम् ॥ ४६ ॥ शिवकुंडं वरारोहे तृतीयं क
थितं तव ॥ गणेशं भृंगिकुंडं च ऋषिकुंडं च षष्ठकम् ॥ ४७ ॥ सप्तमं सूर्य्यकुंडं च दुर्गाकुंडं ततः स्मृतम् ॥ नवमं धनदाकुंडं प्रह्लादं
दशमं स्मृतम् ॥ ४८ ॥ कुंडानां दशके स्नात्वा कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ स्मृत्वा सर्वाणि पापानि नश्यंति मम वल्लभे ॥ ४९ ॥ विष्णुकुंडे

प्रयागे तु यत्र विष्णुः सनातनः ॥ आराधितो नारदेन प्रत्यक्षमगमत्पुरा ॥ ५० ॥ सर्वज्ञत्वं ददौ तस्मै संतुष्टो भगवान् हरिः ॥ तदादीदं महाभागे विष्णुकुंडमिति स्मृतम् ॥ ५१ ॥ तत्र स्नात्वा जपं कृत्वा नारायणपरायणः ॥ नमो नारायणायेति जपेत्प्रणवपूर्वकम् ॥ ५२ ॥ ततो गच्छेन्महाभागे बदर्य्याश्रममंडले ॥ जयं च विजयं चैव संपूज्य द्वारपालकौ ॥ ५३ ॥ गंधमादनबदरीं पापिनो यदि कुर्वंति ॥ गमना देव पापानि नश्यंतीति शिवेरितम् ॥ ५४ ॥ अतः परं परं स्थानं देवानामपि दुर्ल्लभम् ॥ सूक्ष्मक्षेत्रमिति प्रोक्तं सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ५५ ॥ कुंडानि शृणु कथ्यंते प्रयागे विष्णुसंज्ञके ॥ धवलायां तु गंगायां यतः सा नवमी मता ॥५६॥ धारा पापहरा प्रोक्ता गंगाया धूर्जटीरिता ॥ संगमाच्छरविक्षेपे उत्तरे पुलिने प्रिये ॥५७॥ ब्रह्मकुंडमिति प्रोक्तं ब्रह्मलोकप्रदायकम् ॥ शिवकुण्डं च विख्यातं तस्माद्दण्डपडष्टके ॥ ५८ ॥ स्नानमात्रेण मनुजः सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥ तस्माच्छरार्द्धविक्षेपे तीर्थं गाणेशसंज्ञितम् ॥ ५९ ॥ गणत्वं प्राप्यते यत्र स्नानाद्दानात्तथाशनात् ॥ धवलायां महाभागे तीर्थान्युक्तानि मत्प्रिये ॥ ६० ॥ शृणुष्वालकनंदायां कुंडानि प्रवराणि वै ॥ विष्णुकुंडाच्छरक्षेपे भृंगिकुंडमिति श्रुतम् ॥ ६१ ॥ स्नानमात्रेण तत्रापि सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ ततः परं परं कुंडं तीर्थानामुत्तमोत्तमम् ॥ ॥ ६२ ॥ सूर्यकुंडमितिख्यातं सूर्यलोकप्रदायकम् ॥ दुर्गाकुंडं महापुण्यं ततो दंडचतुष्टये ॥ ६३ ॥ दुर्गालोकप्रदं चेदं सर्वकामफलप्रदम् ॥ धनदा यक्षिणी नाम तस्यास्तीर्थं ततः परम् ॥ ६४ ॥ धनदा प्रीयते तस्य तत्र यः स्नानमाचरेत् ॥ प्रह्लादकुण्डं त्वपरं सद्यः प्रत्यय कारकम् ॥ ६५ ॥ मध्याह्ने तत्र पयासि मीनो वै प्लवते प्रिये ॥ दृश्यते पुण्यकृद्भिः स तत्र ज्ञेयं सुतीर्थकम् ॥ ६६ ॥ यत्र स्नात्वा च जप्त्वा च कर्मानन्त्यं लभेन्नरः ॥ इदं विष्णुप्रयागाख्यं द्वारं विष्णोः प्रकीर्त्तितम् ॥ ६७ ॥ प्रायः कलौ मनुष्याणामगम्या बदरी भवेत् ॥ यावद्विष्णुर्महीपृष्ठे यावद्गंगा महेश्वरि ॥ ६८ ॥ तावद्वै बदरी गम्या दुर्गम्या च ततः परम् ॥ बदरीनाथयात्रां वै करिष्यति बहिः स्थलात् ॥ ६९ ॥ गंधमादनदक्षे च पार्श्वे मुनिजनप्रिये ॥ पुलिने धवलाया वै बदरी तत्र विश्रुता ॥ ७० ॥ घटोद्भवेन मुनिना पुरा संराधितो हरिः ॥ चकार तत्र सान्निध्यं बदरीनायको हरिः ॥ ७१ ॥ प्राप्ते कलियुगे घोरे नराः स्वल्पायुषः प्रिये ॥ अल्पसत्वा भविष्यंति

ह्यशक्ता दुर्गमे गमे ॥ ७२ ॥ धाराद्वयं समाख्यातं सद्यः प्रत्यय कारकम् ॥ उष्णोदकं महापुण्यं वह्निर्यत्रातपत्तपः ॥ ७३ ॥ स्नात्वा त
योर्महाभागे विष्णोर्लोकं व्रजेन्नरः ॥ महादेवोपि तत्रैव मुनीश्वर इतीरितः ॥ ७४ ॥ तस्य संदर्शनादेव शिवलोकं व्रजेन्नरः ॥ भविष्या
बदरी प्रोक्ता महापापौघनाशिनी ॥ ७५ ॥ ततः परं महापुण्यं घटोद्भवमुनिस्थलम् ॥ चतुर्योजनविस्तीर्णं पंचयोजनमायतम् ॥ ७६ ॥
यत्र ब्रह्मादयो देवा निवसंति सुरार्चिताः ॥ शिवस्य बहुलिंगानि स्थापितानि महात्मना ॥ ७७ ॥ देव्यालयास्तु बहवो देवानामालया
स्तथा ॥ घंटाकर्णो मुनिस्तत्र सद्यः प्रत्ययकारकः ॥ ७८ ॥ नानामुनिजनाकीर्णे आश्रमे देवपूजिते ॥ कुर्वंति प्राणत्यागं ये न ते वै स्त
नपाः पुनः ॥ ७९ ॥ मानसोद्भेदनगिरेर्निःसृता जाह्नवी परा ॥ धवलेन पुरा राज्ञा सेविता सर्वकामदा ॥ ८० ॥ नाम चक्रे च तस्याः
स धवलेति पुनः श्रुता ॥ एषा वै नवमी धारा गंगायाः शिवभाषिता ॥ ८१ ॥ यस्या दर्शनमात्रेण सद्यः पापैः प्रमुच्यते ॥ बदरीमंडले
देवि सर्वपर्वतनिर्झराः ॥ ८२ ॥ महापुण्याः समाख्याता विस्तराद्गदिता हि वै ॥ ये ये वै पर्वतास्तत्र तत्स्वरूपेण देवताः ॥ ८३ ॥ तप
स्यंति महात्मानस्तथा मुनिजनाः प्रिये ॥ विष्णुप्रयागतो देवि ईशाने बदरी परा ॥ ८४ ॥ यत्र विष्णुः समग्रेण भावेन महता स्थितः ॥
पांडुना च तपस्तप्तं शप्तेन मृगरूपिणा ॥ ८५ ॥ मुनिना परकोपेन पांडुस्थानं ततः स्मृतम् ॥ प्रसन्नो भगवानाह पांडुं परमसुंदरम् ॥
॥ ८६ ॥ भो भो पांडो तव क्षेत्रे धर्मादीनां सुताः किल ॥ भविष्यंति सुतात्मानः सर्वे शास्त्रार्थपारगाः ॥ ८७ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य
विष्णोश्च परमात्मनः ॥ कृतकृत्यं स्वयं मेने दर्शनादेव सुंदरि ॥ ८८ ॥ पांड्वीश्वरो महादेवो भक्तानां प्रीतिवर्द्धनः ॥ गंगाया दक्षिणे पार्श्वे
पर्वते नरनामके ॥ ८९ ॥ तीर्थानां च सहस्राणि लिंगानां च शतानि च ॥ अगम्यानि कानिचिद्वै तथा गम्यानि च प्रिये ॥ ९० ॥ त
स्मिन्वै पर्वते नित्यं देवाः सर्वे महर्षिभिः ॥ गायंति विष्णुमेकाग्रमनोभिर्वचसां गणैः ॥ ९१ ॥ मृदंगध्वनिघोषो वै भेरीशब्दाः सहस्रशः ॥
श्रूयंते पुण्यनिलये सामगानां तथा स्वनाः ॥ ९२ ॥ तस्मिन् गिरौ हि वर्त्तन्ते पुण्यान्यायतनानि च ॥ तप्तोदकानि बहुशः शीततोया ॥ ६० ॥
जलाशयाः ॥ ९३ ॥ सर्वे पुण्यसमारंभा विष्णुभक्तिकरास्तथा ॥ उत्तरे पर्वते देवि तथा दिव्या महर्षयः ॥ ९४ ॥ सिद्धा गुह्यास्तथा

॥ नृत्यंति गायमानाश्च विष्णुं सर्वेश्वरेश्वरम् ॥ ९५ ॥ नदीनामुत्तमा तत्र धारा परमपावनी ॥ गंगाया अ

नागास्तथैवाप्सरसांगणाः ॥ नृत्यंति गायमानाश्च विष्णुं सर्वेश्वरेश्वरम् ॥ ९५ ॥ नदीनामुत्तमा तत्र धारा परमपावनी ॥ गंगाया अ
ष्टमी ज्ञेया नाम्ना बिंदुमती मता ॥ ९६ ॥ निःसृता बिन्दुसरसो महापापौघनाशिनी ॥ दर्शनादेव यस्या वै महापापौघनाशनम् ॥९७॥
जायते किमु स्नानाद्यैः सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ततः क्रोशद्वये देवि वैखानसमुनिस्थलम् ॥ ९८ ॥ यज्ञभूमिस्तथा तत्र तेषां मुनिवरा
त्मनाम् ॥ नदीनां प्रवरा सा वै महापातकनाशिनी ॥ ९९ ॥ होतृस्थाने मुनीनां तु शृणु प्रत्ययलक्षणम् ॥ अद्यापि तत्प्रदेशे हि यवा
दग्धास्तथा तिलाः ॥ १०० ॥ अंगाराश्चापि दृश्यंते होतृस्थाने महात्मनाम् ॥ तदूर्ध्वं पर्वते रम्ये देवगंधर्व सेविते ॥ १ ॥ योगीश्वर इति
ख्यातो भैरवोतिभयंकरः ॥ तमर्चयित्वा नत्वा च गच्छेत्सूक्ष्मतरे स्थले ॥ २ ॥ कुबेरस्य शिलां नत्वा दरिद्रो नोपजायते ॥ नरना
रायणौ श्रेष्ठौ पर्वते मुनिवंदितौ ॥ ३ ॥ यो नमेत्परया भक्त्या न स भूयोऽभिजायते ॥ ये त्यजंति शरीराणि नरनारायणाश्रमे ॥ ४ ॥
न जायंते पुनर्देवि संसारेस्मिन् भयावहे ॥ स्नात्वा ऋषीणां गंगायां धारायां ये समाहिताः ॥ ५ ॥ पानं कुर्वंति ये मर्त्या ब्रह्म तत्परमा
प्नुयुः ॥ दत्वा चाश्रमवासिभ्यो जीर्णानि वसनानि च ॥ ६ ॥ गच्छेच्छुद्धे महाक्षेत्रे श्रीमद्बदरिकाश्रमे ॥ आचमेत्कूर्मधारायां जलं परम
पावनम् ॥ ७ ॥ यदीच्छेत्सुतरां शुद्धिं दर्शनेन परात्मनः ॥ तथा पंचशिलां नत्वा परिक्रम्यार्चयेत्सुधीः ॥ ८ ॥ धन्यः स एव लोकेषु
बदरीशे तथा प्रिये ॥ त्रुटिमात्रं किल स्वर्णं दद्याद्यो ब्राह्मणाय वै ॥ ९ ॥ तस्य पुण्यफलं को वै वक्तुं शक्तः कथं भवेत् ॥ सम्पूज्य
तत्र केदारं शिवलोके महीयते ॥ ११० ॥ परिक्रमेत्तु यो देवं बदरीनायकं परम् ॥ ससमुद्रवनद्वीपा दत्ता भूमिर्महात्मना ॥ ११ ॥ पि
तरस्तस्य गच्छंति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ धन्यास्त एव लोकानां यैर्दृष्टो बदरीतरुः ॥ १२ ॥ तत्राश्रमे च यैर्वापि स्थितं विष्णुपरा
यणैः ॥ नारदीया यत्र शिला विष्णुलोकप्रदायिनी ॥ १३ ॥ श्रूयंते यत्र निर्घोषा वेदानां सुमुनीरिताः ॥ तत्र यत्क्रियते कर्म तत्सर्वं को
टिसंज्ञितम् ॥ १४ ॥ नारदीये ह्रदे स्नात्वा न भूयः स्तनपो भवेत् ॥ तत्र चिह्नं प्रवक्ष्यामि येन तें प्रत्ययो भवेत् ॥ १५ ॥ मृत्स्ना कुंकु
मवर्णाभा दृश्यतेतीव सुंदरा ॥ तत्र बह्वयो मूर्त्तयश्च संति श्रीश्रीपतेर्विभोः ॥ १६ ॥ युगे युगे भविष्यंति विष्णोरंशा मुनीश्वराः ॥ स्था

स्कं. पु. पयिष्यंति देवेशं बदरीनाथनामकम् ॥ १७ ॥ शिला यत्र च वाराही पापहा सर्वकामदा ॥ वाराहकुंडं चाख्यातं विष्णुपद्यां हि मत्प्रिये ॥ के. खं.
६१ ॥ ॥ १८ ॥ तत्र स्नात्वा तथा जप्त्वा फलानंत्यं लभेन्नरः ॥ नारसिंही शिला तत्र सर्वपापप्रणाशिनी ॥ १९ ॥ कुंडं च तत्राख्यातं वै भुक्ति
मुक्तिप्रदायकम् ॥ मार्कण्डेयशिला तत्र सर्वलोकेषु दुर्ल्लभा ॥ १२० ॥ यां स्पृष्ट्वापिनरोभक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ गारुडी च तथा अ. ५८
प्रोक्ता गरुडेन महात्मना ॥ २१ ॥ प्राप्तं हरेर्वाहनत्वं सख्यं च परमं हरेः ॥ दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा तथाभ्यर्च्य नरो नारायणो भवेत् ॥ २२ ॥
एतत्पंचशिलामध्ये ह्यासनं बदरीप्रभोः ॥ वह्नितीर्थसमायुक्तं विष्णुलोकप्रदं शिवे ॥ २३ ॥ वह्नितीर्थे यत्र देवि वह्निनाराधितो हरिः ॥
तस्मै स सर्वमेध्यत्वं विश्वात्मा विश्वभावनः ॥ २४ ॥ अतः परतरं नास्ति तीर्थं त्रैलोक्यदुर्ल्लभम् ॥ अस्मिन्क्षेत्रे तु बहुशस्तीर्थानि प्रव
राणि च ॥ २५ ॥ समासेन हि कथ्यंते सर्वकामप्रदानि वै ॥ ब्रह्मकपाले पितरः प्रेक्षमाणाः स्ववंशजम् ॥ २६ ॥ तिष्ठन्ति तस्मात्पि
डानां प्रदानं मुनयोब्रुवन् ॥ अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि भक्त्याऽभक्त्याथवा पुनः ॥ २७ ॥ यैरत्रपिंडवपनं कृतं जलसुतर्पणम् ॥ तारिताः
पितरस्तेन दुर्गता अपि पापिनः ॥ २८ ॥ किं गयागमनादेवि किमन्यत्तीर्थतर्प्पणैः ॥ यैर्नरैर्ब्रह्मकापाले पितॄनुद्दिश्य भामिनि ॥२९॥
कृतं तत्सर्वमेवाशु कोटिकोटिगुणं भवेत् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कुर्य्यादत्र सुतर्प्पणम् ॥ १३० ॥ पिंडानां पातनं चैव पितरो मुक्तिमा
पुयुः ॥ मातृवंश्याश्च ये केचित् पितृवंश्यास्तथापरे ॥ ३१ ॥ श्यालाः संबंधिनो वापि सखायश्चापि भामिनि ॥ प्रिया वृक्षाः पक्षिणश्च
तिर्यग्योनिगता अपि ॥ ३२ ॥ गच्छंति परमं स्थानं तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ यानुद्दिश्य च सलिलं पिंडदानं तथैव च ॥ ३३ ॥ कृतं
ते विष्णुलोकाय गच्छंति स्मरणादपि ॥ नित्यं जल्पंति पितरो मद्वंशे कश्चिदुत्तमः ॥ ३४ ॥ गमिष्यति विशालायां तारितास्तेन वै
वयम् ॥ माहात्म्यं केन शक्येत वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ ३५ ॥ यत्र गंगा महाभागा बदरीनाथशोभिता ॥ नृसिंहश्चापि गंगायां शिलारूपी
महामते ॥ ३६ ॥ तत्र नारायणं कुंडं भुक्तिमुक्ति प्रदायकम् ॥ इदं परमकं स्थानं श्रीविष्णुः परमेश्वरः ॥ ३७ ॥ चतुर्युगे न त्यजति ॥ ६१ ॥
सत्यं सत्यं न संशयः ॥ पश्चिमे क्रोशखंडार्द्धे बदरीनाथधामतः ॥ ३८ ॥ उर्वशीकुंडमाख्यातं सर्वसौंदर्यदायकम् ॥ पुरा पुरूरवा

यत्र रेमे वत्सरपंचकम् ॥ ३९ ॥ उर्व्वंश्या सह वामाक्षि जनयामास वै सुतान् ॥ अत्र यः पंचरात्रं वै स्नाति भक्तिसमन्वितः ॥१४०॥
कंदर्प इव रूपाढ्यो जायते नात्र संशयः ॥ तिस्रः कोट्योर्द्धसंयुक्तास्तीर्थान्यत्राश्रमे प्रिये ॥ ४१ ॥ परं परप्रधानानि रंभोरु शृणु सांप्र
तम् ॥ नानारोगार्त्तदेहोपि स्नानाद्यत्र सुखी भवेत् ॥ ४२ ॥ स्वर्णधाराभिधं तीर्थं देवाद्व्यूतिमात्रतः ॥ तत्र स्नात्वा च विधिवद्दिनत्रय
मुपोष्य च ॥ ४३ ॥ कुबेरं पश्यति क्षिप्रमुपासीत हरिं प्रभुम् ॥ सावधानतया तत्र स्थेयं विष्णुपरात्मना ॥ ४४ ॥ प्रसन्नो धनदो दद्या
त्स्पर्शादिष्टपदं प्रिये ॥ वैखानसं परं तीर्थं महापापनिवारणम् ॥ ४५ ॥ स्नात्वा फलादिभक्षोत्र जयेन्मृत्युं हि वत्सरात् ॥ शेषतीर्थे महा
पुण्ये गंगायां स्नाति यो नरः ॥ ४६ ॥ इहलोके वरान् भोगान् परत्र च परां गतिम् ॥ बदरीनाथदेवस्य वामे तीर्थवरं स्मृतम् ॥४७॥
इंद्रधारेति विख्यातं स्नात्वा चेंद्रसमो भवेत् ॥ वेदधाराभयं तीर्थं सर्ववेदमयं परम् ॥ ४८ ॥ ब्रह्महत्यादिशमनं पितॄणां मुक्तिदायकम् ॥
वसुधाराभिधं तीर्थं सर्वपापप्रणाशनम् ॥४९॥ पापिनां मूर्ध्नि तत्तोयबिन्दवो निपतंति वै ॥ चतुर्वर्गफलप्राप्तिर्जायतेत्र वरानने ॥ १५० ॥
नाम्ना धर्मशिला तत्र स्नात्वाविश्य महामतिः ॥ वसुवर्णजपं कुर्य्याद्वसुलक्षं समाहितः ॥ ५१ ॥ विष्णुसारूप्यतां याति सत्यमेव न सं
शयः ॥ सोमतीर्थमितिख्यातं सर्वतीर्थफलप्रदम् ॥ ५२ ॥ वर्द्धते सह सोमेन ह्रसते तत्तथैव च ॥ पुरा तत्र महाभागे तप्तं सोमेन वै तपः ॥
॥ ५३ ॥ प्रातर्वांश्च महद्रूपं सर्वलोकेषु दुर्लभम् ॥ स्नानाज्जपात्तथा दानादनंतं फलमश्नुते ॥ ५४ ॥ परं सत्यं पदं तीर्थं त्रिषु लोकेषु दुर्ल्ल
भम् ॥ तत्र स्नात्वा महाभागे विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ५५ ॥ सर्वसिद्धिमवाप्नोति मंडलार्द्धेन भामिनि ॥ चक्रतीर्थे नरः स्नात्वा विष्णु
लोकं व्रजेत्प्रिये ॥ ५६ ॥ चक्रतीर्थस्य माहात्म्यादर्ज्जुनः परमास्त्रवित् ॥ भूत्वा स नाशयामास शत्रून्दुर्योधनादिकान् ॥ ५७ ॥ द्वादशा
दित्यतीर्थे वै सर्वपापप्रणाशनम् ॥ गायते यो बृहत्साम्ना श्रीविष्णुं रविवासरे ॥ ५८ ॥ नीरोगोऽखिलभोगाढ्यो जायते जनवल्लभः ॥
तथा सप्तर्षितीर्थे वै स्नात्वा ब्रह्ममयो भवेत् ॥ ५९ ॥ रुद्रतीर्थे तथा स्नात्वा रुद्रलोके महीयते ॥ ब्रह्मतीर्थं तथा ख्यातं ब्रह्मलोकप्रदाय
कम् ॥ १६० ॥ स्नानं दानं जपो होमस्तत्सर्वं कोटिसंख्यकम् ॥ नरनारायणं तीर्थं नरनारायणावृषी ॥ ६१ ॥ तेपाते परमं देवि तपस्त्रै

लोक्यतापनम् ॥ तन्नाम्ना तु समाख्यातं तीर्थं परमपुण्यदम् ॥ ६२ ॥ यत्र ब्रह्मादयो देवाः परां सिद्धिमवाप्नुयुः ॥ तत्र यत्क्रियते कर्म
तत्सर्वं कोटिसंख्यकम् ॥ ६३ ॥ मुचुकुंदाश्रमे रम्ये देवदानवपूजिते ॥ कुंडं तत्र समाख्यातं मौचुकुंदेति संज्ञितम् ॥ ६४ ॥ यत्र स्नात्वा
सकृदपि न स भूयोभिजायते ॥ व्यासतीर्थं समाख्यातं व्यासदेवेन सेवितम् ॥ ६५ ॥ अवगाह्य तथा दत्वा जप्त्वा ब्रह्म लभेन्नरः ॥ के
शवप्रयागतीर्थं क्षेत्राणां परमं मतम् ॥ ६६ ॥ मणिभद्राश्रमस्तत्र महाविष्णुश्च तत्र वै ॥ पुरा यत्र वरारोहे भीमसेनोजयद्रिपून् ॥ ६७ ॥
गंधर्वाख्यान्महाभागे भद्रे भद्रपुरःसरान् ॥ तत्र पांडवतीर्थं हि पांडवा यत्र संस्थिताः ॥ ६८ ॥ तपश्चक्रुर्महात्मानो धौम्यलोमशसंयुताः ॥
इति सर्वाणि मुख्यानि तीर्थानि कथितानि वै ॥ श्रुत्वापि सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ ६९ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे
कैलासप्रशंसायां बदरीमाहात्म्ये अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ अरुन्धत्युवाच ॥ ॥ भगवन् सर्वधर्मज्ञ ह्युक्तानि बदरीवने ॥ ती
र्थानि कथितान्येव स्वर्गादिफलदानि वै ॥ १ ॥ अतःपरं महाभाग श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ केनकेनात्र चरितं तीर्थयात्राव्रतं मुने ॥
॥ २ ॥ किं किं फलं परं प्राप्तं माहात्म्यं कस्य कर्म्मणः ॥ एतत्सर्वं समाख्यानं मम विस्तरतो वद ॥ ३ ॥ क्षेत्रस्य परमाख्यानं चतु
र्वर्गफलप्रदम् ॥ शृण्वंत्यास्तस्य माहात्म्यं तृप्तिर्मे जायते नहि ॥ ४ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ साधु पृष्टं त्वया देवि तत्ते सर्वं वदाम्यहम् ॥
यस्य श्रवणमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५ ॥ परमं गीतमाहात्म्यं बदरीनाथवेश्मनि ॥ दृष्टं पुरा मया देवि नारदेन यथा पुरा ॥ ६ ॥
आराधितो महात्माभूद्भूतभावन भावनः ॥ गीतेनाष्टकवर्य्येण संतुष्टो भगवान् ददौ ॥ ७ ॥ सर्वज्ञत्वं च देवत्वं नारदाय महात्मने ॥
तत्ते संप्रति वक्ष्यामि सर्वं पापहरं शुभम् ॥ ८ ॥ शृणु सर्वं पुरावृत्तं नारदस्य महात्मनः ॥ दृषद्वत्यां बभूवाथ नाम्ना विष्णुमना द्विजः ॥
॥ ९ ॥ सर्वशास्त्रार्थतत्वज्ञो धर्मात्मा धर्मतत्परः ॥ तस्य पुत्रो विष्णुरतिर्बभूव वरवर्णिनि ॥ १० ॥ पाठ्यमानोपि बहुधा पुत्रं विष्णु
मना बहु ॥ न पपाठ महाभागे विद्यां शास्त्रात्मिकां सदा ॥ ११ ॥ गाने तस्य मनो लग्नं गायनज्ञैश्च संगतः ॥ बहुधा वार्य्यमाणोपि
मन्यते न कदाचन ॥ १२ ॥ पुत्रं निष्कासयामास कोपाविष्टो महीसुरः ॥ सोपि विष्णुरतिर्मूर्खो गायनज्ञैश्च संगतः ॥ १३ ॥ ययौ

देशांतरं देवि भिक्षितुं नृपतींस्तदा ॥ नारायणं दयासिंधुं गायन् साकं वरानने ॥ १४ ॥ प्रसंगात्तस्य वामांगि विष्णुभक्ति रजायत ॥
शब्दो ब्रह्म यतो ह्युक्तं गीताख्यं परमं पदम् ॥ १५ ॥ तस्य घोषात्कुतो देवि न भवेत् ब्रह्मतत्परः ॥ गायते यो विना विष्णुं शिवं च पर
मेश्वरम् ॥ १६ ॥ पापात्मा स हि विज्ञेयो गीतशास्त्रविशारदः ॥ तस्माद्गीयेत्परं ब्रह्म यदवाप्य न शोचति ॥ १७ ॥ गीत्वा यद्वै परं ब्रह्म
शिवोभूद्ब्रह्मतत्परः ॥ गानमेव परं मन्ये यतो विष्णुः प्रसीदति ॥ १८ ॥ ब्रह्मप्रीतिकरं ह्यस्माच्छीघ्रं नान्यविधिः प्रिये ॥ असौ विष्णु
रतिर्मूर्खो विष्णुभक्तोऽभवद्यतः ॥ १९ ॥ सोपि विष्णुरतिः संगं गायकानां तदा त्यजन् ॥ एकाकी प्रययौ धीमान् कैलासे पर्वतोत्तमे ॥
॥ २० ॥ बदरीवनमध्ये तु नारायणसमीपतः ॥ गीयते स्म तदा विष्णुर्भगवान्वै महात्मना ॥ २१ ॥ तदा तुष्टो वरं प्रादाच्छ्रीविष्णु
रतये प्रिये ॥ दुर्लभं योगिनां यद्वै नारदत्वं च संगतः ॥ २२ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ कथं गीतो महाविष्णुः केन गीतेन वै प्रभो ॥ तन्मे
शंस महापुण्यं नारदत्वं कथं गतः ॥२३॥ वसिष्ठ उवाच ॥ शृणु चित्तं समाधाय विष्णुभक्तिकरं परम् ॥ यद्गीत्वा च पठित्वा च सर्वपापैः
प्रमुच्यते ॥ २४ ॥ नामामृतं परं दिव्यं श्रीविष्णोः परमात्मनः ॥ सिद्धिदं यत्र कुत्रापि किमु तद्बदरीवने ॥ २५ ॥ गंगायां स महाभागः
स्नात्वा गृह्य जलं परम् ॥ संगायति महा विष्णुं नित्यमेव तपोनिधिः ॥ २६ ॥ " विष्णुरतिरुवाच ॥ रमारमण बदरीपते हरे नृहरे
श्रीपरमेश ॥ भवाब्धितरणचरणेश प्रभो परमविश्वेश ॥ १ ॥ मामव मामव दुरितांबुधौ निमज्जंतम् ॥ धरणिधरण शुभकरण नारायण
सुखनिकेतन ॥ जलधरतनो सुमनोभ्यर्चितचरणतरणेऽव नः ॥ मामव० ॥ २ ॥ मधुमथन मुरक्रथन शुभसदनपरनिधान ॥ गरुडपरा
सन भासन सुर नरकरुणानिधान ॥ मामव० ॥ ३ ॥ जीवजीवन बदरीवनसदन गोपीजनसानंद नरकविदारण दनुजविदारणकर परमा
नंद ॥ मामव० ॥ ४ ॥ राम रावणमथनपर सीतानंदकर सुरनाथ ॥ दुरितनिर्कृंतन जलधिमंथन शुभगाथ ॥ मामव० ॥ ५ ॥ धरणि
धरण शुभकरण नारायण सुखनिकेतन ॥ जयजय हरिततनो भगवन् यदुवंशहरिनाम ॥ मुरसूदन बलवते बलिच्छलन धृतबलिधाम ॥
मामव० ॥ ६ ॥ " भक्त्या परमया गीतं हर्षेण महता प्रिये ॥ प्रत्यक्षं दृष्टवान् विप्रो महाविष्णुं परात्परम् ॥ २७ ॥ शंखचक्र गदापद्म

वनमालाविराजितः ॥ सूर्यकोटिप्रतीकाशो द्योतयन् सर्व तो दिशम् ॥ २८ ॥ उवाच परमं तुष्टो द्विजं भक्तिकरं परम् ॥ वरं वरय भद्रं ते न हि ते दुर्लभं क्वचित् ॥ २९ ॥ विष्णुरातिरुवाच ॥ धन्योस्म्यहं जगन्नाथ परमात्मन् सनातन ॥ न दृष्टं यत्पुरा कैश्चित्तवरूपं गतं मया ॥ ३० ॥ भक्तिर्यथा भवेन्नित्यं त्वयि विष्णौ परेश्वरे ॥ तथा स्यां भगवन् देव गाने तु कुशलो भवेः ॥ ३१ ॥ यत्र कुत्रापि त्वद्भक्तिर्भवतु मम माधव ॥ न पश्यामि भवं विष्णो वराणां मे चतुष्टयम् ॥ ३२ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ याचितं यत्त्वया विप्र सर्वं तत्ते भविष्यति ॥ शिवमाराध्य रागज्ञो भविष्यासि महामुने ॥ ३३ ॥ पुरा त्वं नारदो नाम्ना मम भक्तो मम प्रियः ॥ दक्षशापेन संसारे प्राप्तोसि मुनिवंदित ॥ ३४ ॥ नारं दत्तं त्वया गांगं मह्यं तन्मम रूपकम् ॥ अतस्त्वं नारदो नाम्ना भविष्यासि तपोनिधे ॥ ३५ ॥ इदं नारदकुंडं हि सर्वमुक्तिप्रदायकम् ॥ भविष्यति महाभाग ममापि स्थितिरुत्तमा ॥ ३६ ॥ मूर्त्तयश्चापि पंचाशद्वर्त्तन्ते तावके ह्रदे ॥ युगे युगे ममांशश्च हरांशश्चैव शंकरः ॥ ३७ ॥ उद्धरिष्यति मे मूर्त्तिं तावकीन ह्रदाच्छुभात् ॥ अस्मिन् कुंडे तु यः कश्चित्स्नानं दानं जपादिकम् ॥ करिष्यति महाभाग फलानंत्यं समश्नुते ॥ ३८ ॥ निराहारेण यः कश्चित्प्राणांस्त्यजति बुद्धिमान् ॥ किं तस्य काशीमरणं किंवा योगशतैस्तथा ॥ धन्यः स एव लोकेषु पुण्यात्मा नात्र संशयः ॥ ३९ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इत्याभाष्य मुनिं विष्णुस्तत्रैवांतरधीयत ॥ सोपि विप्रो महाभागे नारदत्वमुपागतः ॥ ४० ॥ शिवमाराध्य विश्वेशं सर्वं संगीतमाप्तवान् ॥ मूर्त्तिमंतस्तथा रागा भेजिरे नारदं मुनिम् ॥ ४१ ॥

इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कैलासप्रशंसायां बदरीमाहात्म्ये नारदोपाख्यानं नाम एकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ ॥छ॥

वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ शृण्वरुंधति वक्ष्यामि यात्राया बदरीपतेः ॥ फलमाश्चर्य्यरूपं वै सावधानावधारय ॥ १ ॥ इतिहासं महापुण्यं धनायुष्यप्रवर्द्धनम् ॥ कथयामि महावैश्यो ब्रह्महत्यायुतोपि सः ॥ २ ॥ निःपापः प्राप भवनं वैकुंठाख्यं महास्पदम् ॥ प्रतिष्ठाने पुरे वश्यो बभूव धनतोयाधिः ॥ ३ ॥ नाम्ना शंकरगुप्तो वै धर्मात्मा विष्णुतत्परः ॥ अपुत्रो दुःखितो नूनं नालभच्छर्म कर्हिंचित् ॥ ४ ॥ ॥ ६३
चिन्तयानोऽपि हि भृशं किं धनेन ममेति वै [illegible] ॥ ५ ॥ सर्वं धनं समानीय प्रभासे तीर्थनायके

ब्राह्मणांश्च समाहूय नानादिग्भ्योवरानने ॥ ६ ॥ सर्वान्प्रणम्य विप्रान्वै परिक्रम्य पुनः पुनः ॥ उवाच विनयाविष्टः पुत्रहीनस्य मे
धनम् ॥ ७ ॥ गृह्णीध्वं मुनयः सर्वे गतिर्मे भविता खलु ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा कृपाविष्टा मुनीश्वराः ॥ ८ ॥ ऊचुः शंकरगुप्तं वै
विनयाविष्टमानसम् ॥ भो भो वैश्य महाभाग कुर्मः पुत्रेष्टिकां तव ॥ ९ ॥ येनोपायेन ते पुत्रो भविता विष्णुतत्परः ॥ परं दारुणवे
लायां पृष्टाः स्मो भवता वयम् ॥ १० ॥ तेन ते परमं पापं करिष्यति सुतः किल ॥ पुनर्वै बदरीशस्य यात्रया भविताऽमलः ॥११॥
इत्युक्त्वा ते महाभागे चक्रुरिष्टिं महाविधिम् ॥ चरुमुत्पाद्य तत्रापि ददुस्तस्मै महात्मने ॥ १२ ॥ सोपि वैश्यो महाभागो ददौ बहुतरं
धनम् ॥ तृप्तास्तेपि ययुर्विप्राः स्वं स्वं देशं मुदान्विताः ॥ १३ ॥ शंकरोपि चरुं लब्ध्वा प्रतिष्ठाने पुरे शुभे ॥ प्रियायै प्रददौ तूर्णं गर्भं
प्राप वरांगना ॥ १४ ततस्तु दशमे मासि प्रासूत वरपुत्रकम् ॥ उवाच सा सुतं तं वै ब्रह्मदत्तेति नामतः ॥ १५ ॥ ब्राह्मणैस्तु यतो
दत्तोऽसौ ततो ब्रह्मदत्तकः ॥ ववृधेसोपि वैश्यस्य पुत्रः शुक्ले यथा शशी ॥१६॥ वयोयौवनमापन्नो वैश्यपुत्रो महाद्युतिः ॥ एकदा प्रययौ
सोपि विक्रीतुं द्रव्यकं बहु ॥ १७ ॥ गच्छमानो ददर्शाग्रे म्लेच्छद्वन्द्वं वरानने ॥ तत्र म्लेच्छीं ददर्शासौ रूपयौवनशालिनीम् ॥ १८ ॥
वराननां सुकेशीं च नेत्राभ्यां जितखंजनाम् ॥ दृष्ट्वा मुमोह तां वेश्यां ब्रह्मदत्तो विशः सुतः ॥ १९ ॥ धनं तस्यै ददौ सर्वं तत्संगे
निरतोऽभवत् ॥ तद्धर्म्मनिरतश्चापि बभूव वरवर्णिनि ॥ २० ॥ धनं सर्वं क्षयं नीतं दस्युधर्मरतोऽभवत् ॥ तां गृहीत्वा वने वेश्यामुवास
जनवर्जिते ॥ २१ ॥ एकदा ब्रह्मदत्तोसौ गतश्चौर्याय कानने ॥ एतस्मिन्नंतरे विप्राञ्ज्ञातरूपपरिच्छदान् ॥ २२ ॥ आयातान् दृष्टवाँस्तूर्णं
धनुः सज्जं चकार ह ॥ बाणं संधाय धनुषि ब्राह्मणान्निजघान ह ॥ २३ ॥ यत्किञ्चिद्वसु विप्रेभ्यो मृतेभ्यो मम वल्लभे ॥ जग्राह च पुन
र्दृष्ट्वा विप्रकीर्णजटान्बहून् ॥ २४ ॥ यज्ञोपवीतिनश्चापि मृतान्दृष्ट्वातिदुःखितः ॥ विप्राणां दर्शनादेव किंचित्पापं क्षयं गतम् ॥ २५ ॥
चिंतयामास बहुशो ब्रह्महत्याभिपीडितः ॥ किं मया दुष्कृतं कार्य्यं कृतं पापेन कर्म्मणा ॥ २६ ॥ धनलुब्धेन सुतरां क्व गच्छामि क्व
मे गतिः ॥ ब्राह्मणानां प्रसादेन जातोस्मि पितृप्रार्थितः ॥ २७ ॥ अत्यंतं चिंतयानोऽसौ ययौ यत्र पिता स्थितः ॥ पादयोः पतितस्तस्य

शंकरस्यातिदुःखितः ॥ २८ ॥ मयातिदुष्कृतं तात नीतं सर्वं धनं क्षयम् ॥ चांडाल्या सह संभोगी ब्रह्महत्यासमन्वितः ॥ २९ ॥ कथं
मे भविता तात गतिस्तां वद सांप्रतम् ॥ पापोहं पापकर्माहं मज्जमानो भवार्णवे ॥ ३० ॥ शंकरगुप्त उवाच ॥ एवमेव पुरा तात ब्राह्मणैः
समुदीरितम् ॥ अन्यथा तद्वचः पुत्र भवेदत्र कथं खलु ॥ ३१ ॥ भवितव्यं भवत्येव नात्र कार्य्या विचारणा ॥ जन्मेजयो यथा राजा
धर्मात्मा सत्यसंगरः ॥ ३२ ॥ अष्टादशब्राह्मणानां हत्यां प्राप वने सुत ॥ तथा त्वमपि हत्यां वै प्राप्तवान्देवनिर्मिताम् ॥ ३३ ॥ पुत्र
उवाच ॥ किं कर्त्तव्यं मयेदानीं कथं वै निष्कृतिर्भवेत् ॥ मज्जमानं हि पापाब्धौ रक्ष तात कृपान्वितः ॥ ३४ ॥ शंकरगुप्तउवाच ॥ तैरेव
गदितं पुत्र ब्राह्मणैर्यन्महात्माभिः ॥ तत्ते संप्रति वक्ष्यामि सावधानोवधारय ॥ ३५ ॥ कैलासपर्वत श्रेष्ठे गंधमादनपर्वते ॥ बदरीवनम
ध्ये वै वदरीनायको हरिः ॥ ३६ ॥ दृष्ट्वा यं ब्रह्महत्याभिर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ पुत्र त्वमपिगच्छस्व बदरीनाथदर्शने ॥ ३७ ॥ वसिष्ठ
उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य शंकरस्य महात्मनः ॥ ययौ गणेशं संपूज्य नमस्कृत्य च ब्राह्मणान् ॥ ३८ ॥ गंगाद्वारे समागत्य नम
स्कृत्य महेश्वरम् ॥ भैरवं चापि संपूज्य फलरक्षणहेतवे ॥ ३९ ॥ केदारेशं च संपूज्य स्नात्वा तत्र यथाविधि ॥ बदरीनाथभवनं नरनारा
यणस्थले ॥ ४० ॥ तत्रत्येषु च तीर्थेषु स्नातः सर्वकृतक्रियः ॥ बदरीनाथभवनं गतवान्विष्णुतत्परः ॥ ४१ ॥ प्रदक्षिणं च कृतवान्
ननाम बहुशो हरिम् ॥ प्रसादं बदरीशस्य भुक्तवाँश्च मुदान्वितः ॥ ४२ ॥ नमस्कृत्य पुनर्गेहमाययौ भक्तितत्परः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो
बभूव द्विजनंदनः ॥ ४३ ॥ उत्पाद्य बहुशः पुत्रांस्तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ययौ पितृगणैर्युक्तः स्तूयमानः सुरोत्तमैः ॥ ४४ ॥ इति ते
बदरीनाथदर्शनस्य च वैभवम् ॥ पुण्यं पवित्रमाख्यातं किमन्यत् कथयामि ते ॥ ४५ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे कैलासप्रशंसायां
बदरीमाहात्म्ये वैश्योपाख्यानं नाम षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ ॥ अष्टादशब्राह्मणानां हत्यां वै जनमेजयः ॥
प्राप्तवान् धर्मतत्वज्ञो भवितव्यमभूत्कथम् ॥ १ ॥ एतद्विस्तरतो ब्रूहि भगवन् संशयोस्ति मे ॥ निर्मुक्तश्च कथं नाम महतः पाप संच

यात् ॥ २ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ शृण्वरुंधति वृत्तांतं पारीक्षित नृपस्य हि ॥ एकदा नृपतेस्तस्य यज्ञे सर्पभयानके ॥ ३ ॥ पूर्णे चावभृ

थस्थाने भगवान् मुनिनायकः ॥ प्रपौत्रो मम रंभोरु व्यासः सत्यवतीसुतः ॥ ४ ॥ जगाम भवने राज्ञोऽनेकशिष्यैः समावृतः ॥ आगतं
तमृषिं ज्ञात्वा-राजासौ जनमेजयः ॥ ५ ॥ आययौ भक्तिसंपन्नो ह्यानेतुं बादरायणिम् ॥ तं दृष्ट्वा सहसा राजा प्रणिपत्य पुनः पुनः ॥
॥ ६ ॥ करं दक्षं तु संगृह्य मुनिं सर्वविशारदम् ॥ प्रवेशयामास गृहं नानारत्नोपशोभितम् ॥ ७ ॥ पाद्यमाचमनीयं च स्वासनं रत्नभू
षितम् ॥ ददौ तस्मै महाराजोभिमन्योरात्मजात्मजः ॥ ८ ॥ जनमेजय उवाच ॥ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मि यस्य त्वं गृहमागतः ॥ कुशलं
तव शिष्येषु कच्चित्ते तपसि स्थिताः ॥ ९ ॥ अग्निहोत्रेषु वेदेषु आश्रमीयमृगेषु च ॥ किमागमनकृत्यं ते तव किं करवाणि भो ॥ १० ॥
व्यास उवाच ॥ त्वयि राजनि सर्वत्र कुशलं मे नृपेश्वर ॥ धन्योसि त्वं महाबाहो यस्य ते मतिरीदृशी ॥ ११ ॥ कुरूणां पश्चिमो राजा
धर्मिष्ठो जनमेजय ॥ मम पौत्रा महात्मानो युधिष्ठिरमुखा नृपाः ॥ १२ ॥ तेषां प्रपौत्रोस्ति भवान्मोहो मे विगतस्त्वयि ॥ दिष्ट्या त्वं
कृतयज्ञोसि पितुरुद्धारकारकः ॥ १३ ॥ द्रष्टुं त्वां नृप प्राप्तोस्मि धन्यः कुरुकुलोद्वह ॥ इदं सर्वं तु यज्जातं कुरूणां कुलनाशनम् ॥१४॥
भाव्यमेवेति संजातमहं प्रत्यक्षदर्शिवान् ॥ दिष्ट्या त्वमपि धर्मात्मा कुरूणां वंशवर्द्धनः ॥ १५ ॥ जनमेजय उवाच ॥ भवता जानता
भाव्यं यतः प्रत्यक्षदर्शिवान् ॥ उक्तं तेभ्यः कथं ब्रह्मन् भवितव्यं नहि त्वया ॥ १६ ॥ उक्तं चापि त्वया सर्वं किमर्थं संगरः कृतः ॥ वैरं
नाभूत्कारणीयं पूर्वमेव पितामहैः ॥ १७ ॥ एतन्मे संशयं छिंधि सर्वज्ञो नास्ति त्वत्समः ॥ धर्मात्मनां महाभाग नैवं भवितुमर्हति ॥
॥ १८ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ विहस्य भगवान्व्यासो राजानं जनमेजयम् ॥ उवाच भक्तिसंपन्नं विस्मयाविष्टमानसम् ॥ १९ ॥ श्रीवेद
व्यास उवाच ॥ भवितव्यं भवत्येव विज्ञानामपि पार्थिव ॥ निमित्तमात्रं भवति कर्त्ता हर्त्ता न संशयः ॥ २० ॥ इंद्रोपि राज्याद्रि भ्रष्टो
नहुषः स्वर्चितस्तथा ॥ रामो दाशरथिर्वीरः सर्वात्मा दृढ विक्रमः ॥ २१ ॥ प्राप्तवान् सोपि दुःखं हि नलश्चापि महीपतिः जानन्निरैतै
र्नृपते न कृतं दूरतस्तथा ॥ २२ ॥ भवितव्यं महाराज न व्यर्थं भवति क्वचित् ॥ एतत्सर्वं मयाख्यातं पृष्टं यद्भवता नृप ॥ २३ ॥ जनमे
जय उवाच ॥ भगवन् सर्वधर्मज्ञ व्यास सत्यवती सुत ॥ वदान्यदपि यद्भाव्यं न कुर्य्यामहमप्यथ ॥ २४ ॥ किं मेग्रे भविता ब्रह्मन् राज्ये

मत्पालिते प्रभो ॥ भवेद्यावन्महाभाग भवितव्यं न वै मुने ॥२५॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इति तद्भाषितं श्रुत्वा व्यासः सत्यवतीसुतः ॥ जानन्नहास
वचनं प्रोचे च भावितव्यताम् ॥२६॥ व्यास उवाच ॥ शृणु राजन्महाबाहो भवितव्यं यथा तव ॥ अचिरेणैव कालेन ब्रह्महत्या भविष्यति ॥
॥२७॥ जनमेजय उवाच ॥ कथं मे भविता ब्रह्मन्ब्रह्महत्या गरीयसी ॥ किमर्थं ब्राह्मणं हन्यां जगत्पूज्यं मुनीश्वर ॥२८॥ केन वै कारणे नापि
ब्रह्महत्या भविष्यति ॥ न कुर्यां कारणं पूर्वं येन पापं भविष्यति ॥ २९ ॥ व्यास उवाच ॥ भविष्यत्येव यद्भाव्यं परं शृणु महीपते ॥
अतस्तु षोडशे घस्रे विक्रेता जनमेजय ॥ ३० ॥ हयानां सिंधुजानां हि नाम्नो वै क्षेमकर्णकः ॥ एको वै भविता तत्र तुरगो ह्यतिवेग
वान् ॥ ३१ ॥ आरोक्ष्यासि त्वं तुरगं वेगवंतं महीपते ॥ स नेष्यति तदा त्वां हि विपिने निर्जने त्वरन् ॥ ३२ ॥ तत्र द्रष्टासि नृपते नारीं
परमसुंदरीम् ॥ तां दृष्ट्वा त्वं महाराज कामस्य वशमागतः ॥ ३३ ॥ मोहितश्चापि भविता दृष्ट्वा तां रतिरूपिणीम् ॥ तां गृहीतुं मनो
राजन् भविष्यति तदा तव ॥ ३४ ॥ सा वदिष्यति हे राजन् एते ब्राह्मणपुंगवाः ॥ भर्त्तारो मम संतीति तान्मारय महीपते ॥ ३५ ॥
निर्भयं ते भविष्यामि भार्या परम सुंदर ॥ पाणिं गृहाण मे शीघ्रं गृहीतुं यदि चेच्छसि ॥ ३६ ॥ तस्मिन्नेव हि काले त्वं भविष्यसि
विमोहितः ॥ मारयिष्यसि तान्विप्रान्वेदवेदांगपारगान् ॥ ३७ ॥ सापि नारी तु तत्सर्वं कृत्वांतर्द्धानमेष्यति ॥ इति ते कथितं राजन्
यद्भविष्यति तेग्रतः ॥३८॥ स्वस्ति तेस्तु गमिष्यामि कैलासे पर्वतोत्तमे ॥ गंधमादनशृंगे तु श्रीमद्बदरिकाश्रमे ॥३९॥ वसिष्ठ उवाच ॥
इत्युक्त्वा वचनं देवि पाराशर्यो महामुनिः ॥ शिष्यैः परिवृतो विप्रैर्बदर्य्याश्रममंडले ॥ ४० ॥ षष्टिलक्षं भारतं च निर्ममे ज्ञानिनां वरः ॥
अद्याऽपि तत्प्रदेशे हि वर्त्तते व्यासपुस्तकम् ॥ ४१ ॥ यो वै पंचाह्निकं तत्र सोपवासो जितेंद्रियः ॥ व्यासं सत्यवती पुत्रं वरदं स हि
पश्यति ॥ ४२ ॥ सोपि राजा महाबाहुः संत्रस्तो जनमेजयः ॥ स्मरन्व्यासस्य वचनं सावधानोऽभवत्तदा ॥ ४३ ॥ नाचचक्षे स कस्मै
चिद्गुह्यं परमकं प्रिये ॥ ततस्तु षोडशे घस्रे प्रातरेव कृतक्रियः ॥ ४४ ॥ मंत्रिणश्च सुभृत्यांश्च प्रोवाच जनमेजयः ॥ अद्य मां यः प्रभाषेत
स मे वध्यो भविष्यति ॥ ४५ ॥ इत्याभाष्य नृपस्तूर्णं शुद्धांतं प्रविवेश ह ॥ मुद्रयित्वा कपाटादी नेकाकी जनमेजयः ॥४६॥ सुप्वाप

च महाभागे पर्य्यंके शयने शुभे ॥ ततोपराह्णसमये ह्यागतः क्षेमकर्णकः ॥ ४७ ॥ विक्रेतुं तुरगान्देवि बहून्वै वातरंहसः ॥ दृष्ट्वा नाग
रिकास्तान्वै सिंधुसौवीरदेशजान् ॥४८॥ आरोढुं चैव शक्ता नो बभूवुः केऽपि सुन्दरि ॥ आययुर्नृपतेर्द्वारि कौतूहलयुता जनाः ॥४९॥
तत्रैकोऽसित रूपोऽश्वो वातरंहाः सुलक्षणः ॥ तं दृष्ट्वा विस्मिताः सर्वे हयं परमरंहसम् ॥ ५० ॥ कोलाहलं परं चक्रुर्दृष्ट्वा तत्पतिताञ्ज
नान् ॥ एतस्मिन्नंतरे राजा भाविकर्मविमोहितः ॥ ५१ ॥ गवाक्षजालसंछन्नो ददर्श कौतुकं महत् ॥ ददर्श च तदा राजा चपलं तुरगं
प्रिये ॥ ५२ ॥ सर्वलक्षणसंपन्नं दुष्टचिह्नविवर्ज्जितम् ॥ चिंतयामास राजापि ह्यागतस्तुरगोप्ययम् ॥ ५३ ॥ उद्घाट्य तद्गवाक्षं वै स्थित
वान् कौतुकान्वितः ॥ यद्यारोक्ष्यामि तुरगं गमिष्यामि न वै वनम् ॥ ५४ ॥ यतोस्वतंत्रास्तुरगा इत्येवं चिंतयन्नृपः ॥ अवाततार स्वर्गे
हात्क्षीणपुण्यो यथा नरः ॥ ५५ ॥ आरुरोह हयं तूर्णं दर्शयन्हयलाघवम् ॥ मोहितो भवितव्येन चकार नृपतिर्जवम् ॥ ५६ ॥ रेखेव
वाजिनां यद्वद्वाजिनश्च जवक्रमे ॥ रेजे सव्यापसव्येन द्विमुखो हयसत्तमः ॥ ५७ ॥ वलये वलयाकारस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ इति वै
लालयन्नश्वं चकार हयलाघवम् ॥ ५८ ॥ अथो राजा महाबाहुर्भाविकर्मविमोहितः ॥ जवक्रमं चकाराशु कर्मणा वै विकर्षितः ॥ ५९ ॥
निन्ये तत्र महाराजं तुरगो ह्यतिवेगवान् ॥ वने मृगगणाक्रांते झिल्लीझंकारनादिते ॥ ६० ॥ एतस्मिन्नंतरे काले ददर्श स्त्रियमेकलाम् ॥
श्यामां सुनेत्रां चार्वंगीं कामस्येव रतिं यथा ॥ ६१ ॥ दृष्ट्वा तां मोहमापन्नो जगाद वचनं नृपः ॥ का त्वं कस्य किमर्थं वै वनेस्मिन्निर्जने
शुभे ॥ ६२ ॥ त्वदधीनोस्म्यहं भद्रे शाधि मां कामपीडितम् ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा बभाषे वचनं ततः ॥ ६३ ॥ स्त्र्युवाच ॥ भो भो
राजन्महाबाहो शृणु मे वचनं शुभम् ॥ एते ह्यष्टादश प्रोक्ता ब्राह्मणाश्च जितेंद्रियाः ॥ ६४ ॥ वृद्धाः परं महाभाग भृशमुद्विग्नमानसाः ॥
नित्यं वसामि दुःखेन यौवनोन्मादशालिनी ॥ ६५ ॥ भवादृशं महाराज शरणागतपालकम् ॥ अन्वेषयामि सर्वत्र को मे दुःखं हरेत्प्रभो
॥ ६६ ॥ महाराज महाभाग भाग्येन मिलितो ह्यसि ॥ एते वृद्धतराः क्रूरा नित्यं वै विजितेंद्रियाः ॥ ६७ ॥ सवेपमानहृदया दृष्ट्वा ताञ्छ्म
श्रुलांस्तथा ॥ तपस्विनः कर्कशांगान् कृशान्वै कर्कशद्युतीन् ॥ ६८ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा देवितं बहुधा तु तत् ॥

करुणा पूर्णहृदयो बभाषे वचनं पुनः ॥ ६९ ॥ राजोवाच ॥ किं करोमि महाभागे येन त्वं सुखिता भवेः ॥ कथमेते त्यजिष्यंति ब्राह्म
णाः शंसितव्रताः ॥ ७० ॥ रुच्युवाच ॥ भो भो राजन्महाभाग दया ते हृदि यद्भवेत् ॥ एतान्मारय शीघ्रं त्वं मत्पाणिग्रहणं कुरु ॥७१॥
राजोवाच ॥ कथं हन्यां महाभागे ब्राह्मणान्वेदपारगान् ॥ एतन्मे शंस सुभगे कथं ते सुप्रियं भवेत् ॥ ७२ ॥ रुच्युवाच ॥ देह एव परा
त्मा वै स्वस्य वै जनमेजय ॥ अयं सुखी यथा भूयात्कर्त्तव्यं तत्तथैव हि ॥ ७३ ॥ राजोवाच ॥ तव चेत्सुप्रियं सुभ्रु जायतेऽनेन कर्म्म
णा ॥ त्वदर्थं वै करिष्यामि वधमेषां दुरात्मनाम् ॥ ७४ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इत्युक्ता तां तथा राजा भाविकर्मप्रचोदितः ॥ विस्मृतं तच्च
व्यासोक्तं कामस्य वशमागतः ॥ ७५ ॥ निजघान तदा विप्रान् खड्गेनैकेन सत्वरम् ॥ कामः प्रिये महाञ्छत्रुः सर्वेषां हृदि संस्थितः ॥
॥ ७६ ॥ यस्यावेशान्नरः सर्वं करोति हि वरानने ॥ प्रियान्पुत्रांस्तथा भर्तॄन्भ्रातॄन् ब्राह्मणसत्तमान् ॥ ७७ ॥ तृणवन्मनुते कामी तस्मा
त्क्षेमेप्सुरुत्सृजेत् ॥ मारयित्वा तदा राजा ब्राह्मणान्वेदपारगान् ॥ ७८ ॥ आययौ तत्र सुभगे यत्र सा मिलिताह्यभूत् ॥ न ददर्श ततस्तां
वै विस्मितश्चाभवन्नृपः ॥ ७९ ॥ चिंतयामास बहुशो राजासौ जनमेजयः ॥ त्यक्त्वा गृहादिकं सर्वं ययौ बदरिकाश्रमे ॥ ८० ॥ तत्र गत्वा
महाभागे चक्रे प्रायोपवेशनम् ॥ व्यासपुस्तकपार्श्वे तु पंचरात्रं महीप्रभुः ॥ ८१ ॥ निराहारो निरानंदो मरणे कृतनिश्चयः ॥ व्यासं ददर्श
नृपतिर्जटामंडलधारिणम् ॥ ८२ ॥ दंडवत्प्रणिपत्यासौ परिक्रम्य पुनः पुनः ॥ उवाच वचनं त्रस्तो रक्ष रक्षेति चासकृत् ॥ ८३ ॥
उवाच वचनं व्यासो माभैर्माभैर्महीपते ॥ भवितव्यं भवत्येव मयोक्तं पूर्वमेव हि ॥ साम्प्रतं शृणु राजेन्द्र भारतं कल्मषापहम् ॥ ८४ ॥
वसिष्ठ उवाच ॥ शुश्राव भारतं सर्वं व्यासस्य वदनात्ततः ॥ निष्कल्मषो बभूवाथ श्रवणाद्भारतस्य हि ॥८५॥ इति ते कथितं सुभ्रु
भवितव्यस्य वैभवम् ॥ जनमेजयस्य च यथा ब्रह्महत्या बभूव ह ॥ ८६ ॥ बदर्य्याश्रममाहात्म्यात्तथा भारतसंश्रवात् ॥ राजासौ कल्म
षैर्हीनो बभूव वरवर्णिनि ॥ ८७ ॥ इदं यशस्यमायुष्यं ब्रह्महत्यानिवारणम् ॥ कथितं ते महाभागे किमन्यत्कथयामि ते ॥ ८८ ॥ इति
श्रीस्कांदे केदारखंडे कैलासप्रशंसायां बदरीमाहात्म्ये जनमेजयोपाख्यानं नाम एकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥

॥ अरुन्धत्युवाच ॥ ॥ कथय त्वं महाभाग मरणस्य च वैभवम् ॥ कुत्र तेषां गतिर्देव पतितं तत्र कीकसम् ॥ १ ॥ बदरीनाथभवने
क्षेत्रे क्षेत्रोत्तमे प्रभो ॥ एतन्मे शंस भगवन् श्रोतुकामास्मि हे मुने ॥ २ ॥ केन वै विधिना कुर्य्याद्यात्रां तु बदरीपतेः ॥ पुण्यं पवित्रमा
ख्यानं शृण्वंत्या भक्तिरुत्तमा ॥ ३ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ शृणु प्रिये प्रवक्ष्यामि माहात्म्यं बदरीपतेः ॥ तीर्थश्रवणमाहात्म्ये धन्या ते बुद्धि
रीदृशी ॥ ४ ॥ अत्रेतिहासं वक्ष्यामि सावधानावधारय ॥ अवंतीनगरे पूर्वं बभूवामितधार्मिकः ॥ ५ ॥ चंद्रगुप्त इति ख्यातो धनधान्य
निधिः प्रिये ॥ वाणिज्येन कृताजीवो दशपुत्रोमितप्रभः ॥ ६ ॥ संपत्तिर्बृहती तस्य गजाश्वादिमयी तथा ॥ दन्तिनाञ्च हयानाञ्च विक्रेता
स वरानने ॥ ७ ॥ एकदा तस्य भवने धर्मदत्तो महीसुरः ॥ बदर्य्याश्रमवासी वै आययौ भिक्षुतुं विशम् ॥ ८ ॥ तस्य वै दर्शनाद्वैश्यो
बभूव मलवर्जितः ॥ पप्रच्छ तं धर्मदत्तं चंद्रगुप्तो महामतिः ॥ ९ ॥ कुतः समागतं विप्र कुत्रत्योसि महामते ॥ मां किमाज्ञापयसि भो
किं करोमि तव प्रियम् ॥ १० ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ अहं कैलासपार्श्वे वै बदरीवनमंडिते ॥ देशे वसामि नित्यं वै कण्वगोत्रसमुद्भवः ॥
॥ ११ ॥ भिक्षितुं त्वां समायातो बहुपुत्रकलत्रकः ॥ धनं मे नास्ति भवने ततस्त्वां समुपागतः ॥ १२ ॥ चंद्रगुप्तउवाच ॥ कुत्र वै तन्म
हाक्षेत्रं बदरीवनसंज्ञितम् ॥ को देवः पूज्यते तत्र लभ्यते किं फलं नरैः ॥ १३ ॥ प्राप्यते ब्राह्मणश्रेष्ठ श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ यद्वदि
ष्यसि तत्सर्वमहं कर्त्तास्मि सुव्रत ॥ १४ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ गंगाद्वारात्पूर्वभागे त्रिंशद्योजनसंमिते ॥ वर्त्तते तन्महाक्षेत्रं भुक्तिमुक्तिप्रदाय
कम् ॥ १५ ॥ यत्र देवाः सगंधर्वा मुनयः शंसितव्रताः ॥ तपस्यन्ति महात्मानः संसारपरिमुक्तये ॥ १६ ॥ अनंतानि च तीर्थानि पाप
नाशकराणि वै ॥ गंगा तत्र महाभाग त्रैलोक्यपाविनी परा ॥ १७ ॥ बदरीनाथभवनं प्रणमेद्यो महामतिः ॥ स वै विष्णुपुरं याति पूज्य
मानो मुनीश्वरैः ॥ १८ ॥ सकृद्येनापि भवनं दृष्टं वै बदरीपतेः ॥ न स संसारमार्गस्य पांथो जायेत कर्हिचित् ॥ १९ ॥ बदरीनाथनैवेद्यं
भुक्तं यैर्भक्तितत्परैः ॥ अभोज्याशनदोषश्च मुच्यते नात्र संशयः ॥ २० ॥ तस्यैव जन्म सफलं यो गतो बदरीपतिम् ॥ तस्य संसारजल
धिर्महान्वै गोष्पदायते ॥ २१ ॥ इति ते कथितं वैश्य त्वया पृष्टोस्मि यद्यथा ॥ धन्योसि तीर्थयात्रायां यस्य बुद्धिर्महामते ॥ २२ ॥

चंद्रगुप्तउवाच ॥ केन वै विधिना ब्रह्मन् कुर्य्याद्यात्रां रमापतेः ॥ किं भोज्यं वै किमाचारो गमने बदरीपतेः ॥ २३ ॥ एतत्सर्वं महाभाग
कृपया परया युतः ॥ वद मे भक्तितस्त्वां वै पृच्छेयं ब्रह्मपारगम् ॥ २४ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ शृणु धर्मज्ञ वक्ष्यामि प्रसंगाद्यन्मया श्रुतम् ॥
पृच्छते सत्यधर्माय नारदोक्तं महा मते ॥ २५ ॥ सत्यधर्मो महाराजः पप्रच्छ नारदं क्वचित् ॥ यदुक्तं तेन महता तत्सर्वं शृणु सुव्रत ॥
॥ २६ ॥ कर्त्तव्या बदरीयात्रा भीतेन भवबंधनात् ॥ संपूज्य गणपं पूर्वं स्वस्तिवाचन पूर्वकम् ॥ २७ ॥ पुण्याहं वाचयेत्तत्र बदरीनाथ
मानसः ॥ ततः संप्रार्थयेद्विप्रान्पूजितान्वसनादिभिः ॥ २८ ॥ आज्ञापयध्वं भूदेवा मां वः शरणमागतम् ॥ भवतां कृपया देवाः कृतयात्रो
यथा पुनः ॥ २९ ॥ आगच्छेयं सुखं गेहे लभेयं धर्ममुत्तमम् ॥ भवंतो ब्राह्मणाः पूर्वं निर्मिता धर्मदर्शकाः ॥ ३० ॥ सर्वे यज्ञास्तथा दे
वास्तीर्थानि विविधानि च ॥ भवच्चरणगेहानि ततो वो भक्ति तो नमः ॥ ३१ ॥ इति संप्रार्थ्यविप्रांस्तु कृतकर्पटिवेषकः ॥ जितेन्द्रियः
शुद्धमना भूमिशायी महामतिः ॥ ३२ ॥ संध्यात्रय मुपासीत एकस्थाने फलाशनः ॥ पद्भ्यां गच्छेन्न यानेन यदीच्छेद्धर्ममुत्तमम् ॥
॥ ३३ ॥ गोयाने गोवधःप्रोक्तो वैफल्यं हययानतः ॥ अर्द्धं फलं नरारोहे तस्माद्यानं विवर्ज्जयेत् ॥ ३४ ॥ अन्नं परस्य नो भुंजेद्यतो नि
ष्फलता स्मृता ॥ यद्यत्कर्म महाभाग क्रियते वै यदन्नकैः ॥ ३५ ॥ स तस्य किल्बिषं भुंक्ते अन्नदातुश्च तत्फलम् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन
परान्नं वर्जयेत्सुधीः ॥ ३६ ॥ अध्यात्मचिंतनं कुर्वन् शृण्वन्वै तीर्थवैभवम् ॥ गच्छेन्नारायणस्थानं सर्वदेवैरनुष्ठितम् ॥ ३७ ॥ गंगाद्वारे
समागत्य ह्यर्चयेन्नीलभैरवम् ॥ ततः संप्रार्थयेन्नम्रो गंगायां कृतसत्क्रियः ॥ ३८ ॥ नमो नमस्ते भगवन्नीलभैरव क्षेत्रप ॥ अनुज्ञां देहि
यात्रायै धन्यः स्यां त्रिजगत्सु वै ॥ ३९ ॥ ततः कण्वाश्रमे गत्वा बदरीनाथक्षेत्रके ॥ तत्रत्येषु च सर्वेषु स्नात्वा चैव यथाविधि ॥ ४० ॥
ततः केदारभवनं गच्छेत्पापापनुत्तये ॥ केदारनाथं संपूज्य गृहीत्वाऽऽज्ञां ततः सुधीः ॥ ४१ ॥ कार्य्यं बदरिकेशस्य दर्शनं शुभदायकम् ॥
अकृत्वा दर्शनं वैश्य केदारस्याघनाशिनः ॥ ४२ ॥ यो गच्छेद्बदरीं तस्य यात्रा निष्फलतां व्रजेत् ॥ तस्मात्सर्वं प्रयत्नेन पूर्वं केदारदर्श ॥ ६७ ॥
नम् ॥ ४३ ॥ कार्य्यं पुण्येप्सुना श्रेष्ठिन्न भेदः शिवकृष्णयोः ॥ क्षेत्रे सूक्ष्मे ततो गत्वा [illegible] नरः ॥ ४४ ॥ क्षेत्रोपवासं कुर्य्याद्वै

दिनमेकं जितेंद्रियः ॥ प्रातः स्नात्वा तु गंगायां नारदीयह्रदादिषु ॥ ४५ ॥ वह्नितीर्थे ततः स्नायान्नियतो यतमानसः ॥ वदरीनाथभवनं
गच्छेद्वै हरिमानसः ॥ ४६ ॥ उपायनं यथा शक्त्या भक्त्या हि मनुजोऽर्पयेत् ॥ आकिरीटांघ्रिपर्य्यंतं पश्येन्नारायणं विभुम् ॥ ४७ ॥
यथाशक्त्या ब्राह्मणेभ्यो दद्यादत्र महामनाः ॥ प्रदक्षिणां ततः कुर्य्याद्भक्त्या वै परया युतः ॥ ४८ ॥ ततस्तीर्थेषु चागत्य दद्याद्दानानि
शक्तितः ॥ गोचर्ममात्रा पृथिवी येन दत्ता कुटुंबिने ॥ तेन सर्वा मही दत्ता ब्रह्मणे वेदवादिने ॥ ४९ ॥ त्रुटिमात्रं हिरण्यं वै दत्तं वेदविदे
पुनः ॥ सुवर्णस्य तुलादानाद्यत्तत्फलमवाप्नुयात् ॥ ५० ॥ देवालये महाविष्णोर्गंगाया रोधसि प्रभो ॥ दीपा देयाश्चंद्रगुप्त संसारपरिमु
क्तये ॥ ५१ ॥ दीपदश्चक्षुराप्नोति स्वर्णदो वपुरुत्तमम् ॥ अन्नदस्तृप्तिमाप्नोति धातुदो भाग्यमुत्तमम् ॥ ५२ ॥ गोप्रदाता महाभाग संसारे
न स जायते ॥ हयदो गजदश्चैव यानं प्राप्नोति सत्तमम् ॥ ५३ ॥ यदत्र क्रियते कर्म कोटिकोटिगुणं भवेत् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पापं
नैवात्र कारयेत् ॥ ५४ ॥ अन्यान्यपि च तीर्थानि गच्छेद्वै भक्तितत्परः ॥ स्नायाद्यथोक्तविधिना दानं दद्याच्च भक्तितः ॥ ५५ ॥ प्रसादं
हरिनैवेद्यं भुंजीयाद्भक्तितत्परः ॥ ततः स्वगृहमागच्छेद्ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥ ५६ ॥ एवं यः कुरुते यात्रां न स भूयोऽभिजायते ॥ अश्व
मेधादियज्ञानां पादे पादे फलं लभेत् ॥ ५७ ॥ धन्यः स्यात्त्रिषु लोकेषु सुरैरपि स पूज्यते ॥ तस्मात्त्वमपि धर्मज्ञ गच्छ श्रीबदरी
वनम् ॥ ५८ ॥ सर्वपापैर्विनिर्मुक्तो जन्मजन्मार्जितैरपि ॥ मुक्तो भविष्यसि तदा सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ५९ ॥ एतत्सर्वं महाभाग
यत्पृष्टं कथितं तव ॥ ६० ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य ब्राह्मणस्य महात्मनः ॥ यात्रामेव परां मेने बदरीनायकस्य सः ॥
॥ ६१ ॥ पुत्रैः परिवृतः सर्वैर्बंधुभिश्च सदारकैः ॥ यथोक्तविधिना चक्रे गमनादिविधिं प्रिये ॥ ६२ ॥ यथोक्तं तेन विप्रेण माहात्म्यं
बदरीपतेः ॥ चकार तत्तथैवासौ चंद्रगुप्तो महामतिः ॥ ६३ ॥ एका तस्य वधू रम्या गजदंतविभूषणा ॥ तस्याः करात्पपातापि गजदं
तविभूषणम् ॥ ६४ ॥ शिलानां पंचके देवि स्नातायां प्रियवादिनि ॥ एतस्मिन्नेव काले तु चंद्रगुप्तादयस्तथा ॥ ६५ ॥ स्तूयमानं मु
निगणैर्ददृशुःखे महौजसम् ॥ विमानस्थं शंखचक्रगदापद्मविराजितम् ॥ ६६ ॥ पुरुषं पुरुषैर्देवि नीयमानं तु वैष्णवैः ॥ तद्दृष्ट्वा महदा

श्चर्य्यं किमेतदिति चिंतयन् ॥ ६७ ॥ शुश्राव वाणीं मधुरां वैश्य वैश्येति चासकृत् ॥ धन्योहं कृतकृत्योहं जातोहं त्वत्प्रसादतः ॥६८॥
गजो वै गुरुदंतोहं वैकुंठे गमनं मम ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा गोष्ठी परमविस्मिता ॥ ६९ ॥ जगाद वचनं तं च चंद्रगुप्तो वरानने ॥ केन
वै कर्मणा हस्तिन् गतोऽसि परमां गतिम् ॥ ७० ॥ उक्तं त्वया पराश्चर्य्यं मया ते किं कृतं गज ॥ गजउवाच ॥ मम दंतकृताभूषा वधू
रम्या महामते ॥ ७१ ॥ तवेयं ह्यागता तीर्थे श्रीमद्बदरिकाश्रमे ॥ त्रुटितं पतितं ह्यत्र भूषणं तत्कराद्विभो ॥ ७२ ॥ तेन पुण्यप्रभावेन
निष्पापो ह्यभवं तदा ॥ तिर्य्यग्योनिगतोहं च कुतो वैकुंठमंदिरम् ॥ तव प्रसादात्प्राप्ता हि मया विष्णुसलोकता ॥७३॥ वसिष्ठ उवाच ॥
इति तं कथयित्वासौ स्तूयमानो मुनीश्वरैः ॥ गतो वैकुंठभवने संभाष्य च पुनः पुनः ॥७४॥ इति तत्परमाश्चर्य्यं दृष्ट्वा श्रेष्ठी महामनाः ॥
सर्वेभ्योप्यधिकं मेने ह्यात्मानं कृतदर्शनम् ॥ ७५ ॥ सोपि तत्रैव निवसन् प्राणांस्तत्याज सुप्रियान् ॥ परमं लयमापन्नो जन्मनाशादि
वर्जितम् ॥ ७६ ॥ बभूवुस्तेपि तन्वंगि दाराः पुत्रास्तथापरे ॥ गृहे भुक्त्वा वरान् भोगानंते ते वैष्णवं ययुः ॥ ७७ ॥ इति ते कथितं
सर्वं यच्च पृष्टं त्वया प्रिये ॥ पुण्यं यशस्यमायुष्यं पुत्रीयं धनधान्यदम् ॥ ७८ ॥ माहात्म्यं बदरीशस्य सर्वं पापविमोचनम् ॥ श्रुत्वा
प्येतन्महाभागे विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ७९ ॥ सर्वे मनोरथास्तस्य पूर्णाः स्युर्नात्र संशयः ॥ माहात्म्यमेतद्यद्गेहे लिखितं वर्त्तते प्रिये ॥
॥ ८० ॥ आधिव्याधिभयं नैव घोरराजाग्निजं भयम् ॥ श्रीविष्णोर्नित्यसान्निध्यं यद्गेहे पुस्तकं त्विदम् ॥८१॥ दुःस्वप्नो नश्यते शीघ्रं
रोगी मुच्येत वै गदात् ॥ श्रुत्वा बदरिमाहात्म्यं वाचकाय ददेद्धनम् ॥ ८२ ॥ एतत्सर्वं महाभागे नियमेन मम प्रिये ॥ महात्म्यमेत
च्छृणुयात्सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥८३॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे कैलासप्रशंसायां श्रीबदरीमाहात्म्यं नाम द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥६२॥
॥ अरुन्धत्युवाच ॥ ॥ मुनीश्वर महाभाग ह्यन्यत्पृच्छामि विस्तरात् ॥ महादेवात्कथं रागान्प्राप्तवान्नारदो मुनिः ॥१॥ के के रागाः
समाख्याता उत्पन्नाश्च कथं प्रभो ॥ कस्मिन्क्षेत्रे स्तुतस्तेन शिवश्च शिवदायकः ॥ २ ॥ एतत्सर्वं महाभाग प्रियायै वद विस्तरात् ॥
कथं रागसमुद्भूतिः परं कौतूहलं हि मे ॥ ३ ॥ वसिष्ठउवाच ॥ शृणु प्रिये प्रवक्ष्यामि यथा वै नारदः पुरा ॥ श्रीगंगापुलिने देवि नार

दस्तप आचरत् ॥ ४ ॥ रुद्रप्रयागे तन्वांगि सर्वतीर्थोत्तमे शुभे ॥ यत्रनागाश्चशेषाद्यास्तपश्चक्रुर्महात्मनः ॥ ५ ॥ प्रापुर्विभूषणत्वंते म
मादेवस्यसुन्दरि ॥ अद्यापि तत्ररंभोरुनागानामालयाः शुभाः ॥ ६ ॥ तत्रा सौ नारदो गत्वा स्मरन्वैमनसाशिवम् ॥ तपश्चचार परमं
रुद्रतीर्थं महातपाः ॥ ७ ॥ ग्रीष्मे पंचाग्निसन्तप्तो वर्षाधारासहस्तथा ॥ हेमंते हिमवातादिसहो जातो महातपाः ॥ ८ ॥ निराहारो वर्षं
शतमेकपादेन तस्थिवान् ॥ शिवध्यानपरो देवि तथा षड्वर्णतत्परः ॥ ९ ॥ तारः पूर्वं शिवायेति तारांते नम उच्यते ॥ जपन्नेवं महा
भागे मात्रास्पर्शैरसंयुतः ॥ १० ॥ नारदस्य तपो दृष्ट्वा सर्वभूतानि तत्रसुः ॥ न स्थातुं शक्नुवंतो वै तस्याग्रे देवदानवाः ॥ ११ ॥ इति
संतपतस्तस्य प्रसन्नो भगवान् शिवः ॥ प्रमथैः सेव्यमानश्च पार्वत्या सहितः प्रभुः ॥१२॥ कैलासगौरे नंद्याख्ये वृषभे महति स्थितः ॥
व्यालैः सहस्रशो भूषी नीलकंठो महाहनुः ॥ १३ ॥ त्रिनेत्रो भूतपः सिद्धैः सेव्यमानः सुरासुरैः ॥ करिचर्मा सिंहचर्मा कोटिसूर्यसम
प्रभः ॥ १४ ॥ जयशब्दैर्वोध्यमाणो ययौ नारदसन्निधौ ॥ वत्स वत्स नारदेति जगाद च पुनः पुनः ॥ १५ ॥ किं ते कार्य्यं महाभाग
तपस्ते पूर्णतां गतम् ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इति तन्नारदः श्रुत्वा शिवोक्तं वरवर्णिनि ॥१६॥ उन्मील्य चक्षुषी प्राज्ञो ददर्श शिवमंतिके ॥
तुष्टाव परया भक्त्या सहस्रैर्नामभिस्तथा ॥ १७ ॥ प्राप्तं तत्सर्वमखिलं रागाख्यं परमं शिवम् ॥ उत्पन्नाः शिवतो रागाः पुरुषाः षट्स
म्मिताः ॥ १८ ॥ ततस्तेषां च पत्न्यो वै पंच पंच मम प्रिये ॥ अष्टावष्टौसुताश्चैवपुत्रवध्वस्तथाप्रिये ॥ १९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदा
रखंडे रुद्रप्रयागे रागोत्पत्तिर्नाम त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥ अरुन्धत्युवाच ॥ ॥ मुने वद महाभाग नारदेन यथा स्तुतः ॥
सहस्रनामभिः पुण्यैः पापघ्नैः सर्वकामदैः ॥ १ ॥ यानि यानि च नामानि नारदोक्तानि वै मुने ॥ रागोत्पत्तिं विस्तरेण नामानि च वद
प्रिय ॥ २ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ साधु साधु महाभागे शिवभक्तिर्यतस्त्वयि ॥ तपःशुद्धो नारदोसौ ददर्श परमेश्वरम् ॥ ३ ॥ दृष्ट्वा तद्वै परं
ब्रह्म सर्वज्ञो मुनिपुंगवः ॥ सस्मार प्रिय नामानि शिवोक्तानि प्रियां प्रति ॥४॥ नारदोस्य ऋषिः प्रोक्तोऽनुष्टुप्छंदः प्रकीर्तितः ॥ श्रीशिवः
परमात्मा वै देवता समुदाहृता ॥ ५ ॥ धर्मार्थकाममोक्षेषु विनियोगः प्रकीर्तितः ॥ सर्वारंभप्रसिद्ध्यर्थमाधिव्याधिनिवृत्तये ॥ ६ ॥

नारदउवाच ॥ श्रीशिवःशिवदोभव्योभावगम्योवृषाकपिः ॥ वृषध्वजोवृषारूढोवृषकर्त्तावृषेश्वरः ॥ ७ ॥ शिवाधिपःशितःशंभुःस्वयंभूरात्म
विद्विभुः ॥ सर्वज्ञोबहुहंताचभवानीपतिरच्युतः ॥ ८ ॥ तंत्रशास्त्रप्रमोदीचतंत्रशास्त्रप्रदर्शकः ॥ तंत्रप्रियस्तंत्रगम्योतंत्रोवानंततंत्रकः ॥
॥ ९ ॥ तंत्रीनादप्रियोदेवोभक्ततंत्रविमोहितः ॥ तंत्रात्मातंत्रनिलयस्तंत्रदर्शीसुतंत्रकः ॥ १० ॥ महादेव उमाकांतश्चंद्रशेखर ईश्वरः ॥
धूर्जटिस्त्र्यम्बको धूर्त्तो धूर्त्तशत्रुरमावसुः ॥११॥ वामदेवो मृडः शंभुः सुरेशो दैत्यमर्दनः ॥ अंधकारहरो दण्डो ज्योतिष्मान् हरवल्लभः ॥
॥१२॥ गंगाधरो रमाकांतः सर्वनाथः सुरारिहा ॥ प्रचंडदैत्यविध्वंसी जंभारातिररिंदमः॥१३॥दानप्रियो दानतृप्तो दानदो दानवांतकः॥
करिदानप्रियो दानी दानात्मा दानपूजितः ॥ १४ ॥ दानगम्यो ययातिश्च दयासिंधुर्दयावहः ॥ भक्तिगम्यो भक्तसेव्यो भक्तिसंतुष्टमानसः
॥ १५ ॥ भक्ताभयप्रदो भक्तो भक्ताभीष्टप्रदायकः ॥ भानुमान् भानुनेत्रश्च भानुवृंदसमप्रभः ॥ १६ ॥ सहस्रभानुः स्वर्भानुरात्मभानुर्जया
वहः ॥ जयंतो जयदो यज्ञो यज्ञात्मा यज्ञविज्जयः ॥ १७ ॥ जयसेनो जयत्सेनो विजयो विजयप्रियः ॥ जाज्वल्यमानो ज्यायांश्च
जलात्मा जलजो जवः॥ १८ ॥ पुरातनः पुरारातिस्त्रिपुरघ्नो रिपुघ्नकः ॥ पुराणः पुरुषः पुण्यः पुण्यगम्योतिपुण्यदः ॥ १९ ॥ प्रभंजनः
प्रभुःपूर्णः पूर्वदेवः प्रतापवान् ॥ प्रबलोतिबलो देवो वेदवेद्यो जनाधिपः॥२०॥ नरेशो नारदो मानी दैत्यमानविमर्दनः ॥ अमानो निर्ममो
मान्यो मानवो मधुसूदनः ॥ २१ ॥ मनुपुत्रो मयारातिर्मंगलो मंगलास्पदः ॥ मालवो मलयावासो महोभिः संयुतोनलः ॥ २२ ॥
नलाराध्यो नीलवासा नलात्मा नलपूजितः ॥ नलाधीशो नैगमिको निगमेन सुपूजितः ॥ २३ ॥ निगमावेद्यरूपो हि धन्यो धेनुरंमि
त्रहा ॥ कल्पवृक्षः कामधेनुर्धनुर्धारी महेश्वरः ॥ २४ ॥ दमनो दामिनीकांतो दामोदर हरेश्वरः ॥ दमो दांतो दयावांश्च दानवेशो दनु
प्रियः ॥ २५ ॥ दन्वीश्वरो दमी दंती दन्वाराध्यो जनुप्रदः ॥ आनंदकंदो मंदारिर्मंदारसुमपूजितः ॥ २६ ॥ नित्यानन्दो महानंदो रमा
नंदो निराश्रयः ॥ निर्ज्जरो निर्जरप्रीतो निर्ज्जरेश्वरपूजितः ॥ २७ ॥ कैलासवासी विश्वात्मा विश्वेशो विश्वतत्परः ॥ विश्वंभरो विश्वसहो ॥ ६९
विश्वरूपो महीधरः ॥ २८ ॥ केदारनिलयो भर्त्ता धर्त्ता हर्त्ता हरीश्वरः ॥ विष्णुसेव्यो जिष्णुनाथो जिष्णुः कृष्णो धरापतिः ॥ २९ ॥

बदरीनायको नेता रामभक्तो रमाप्रियः ॥ रमानाथो रामसेव्यः शैव्यापतिरकल्मषः ॥ २० ॥ धराधीशो महानेत्रस्त्रिनेत्रश्चारुविक्रमः ॥
त्रिविक्रमो विक्रमेशस्त्रिलोकेशस्त्रयीमयः ॥ २१ ॥ वेदगम्यो वेदवादी वेदात्मा वेदवर्द्धनः ॥ देवेश्वरो देवपूज्यो वेदांतार्थप्रचारकः ॥२२॥
वेदांतवेद्यो वैण्वश्च कविः काव्यकलाधरः ॥ कालात्मा कालहृत्कालः कलात्मा कालसूदनः ॥ २३ ॥ केलीप्रियः सुकेलिश्च कलंकर
हितः क्रमः ॥ कर्मकर्त्ता सुकर्मा च कर्मेशः कर्मवर्जितः ॥ २४ ॥ मीमांसाशास्त्रवेत्ता यः शर्वो मीमांसकप्रियः ॥ प्रकृतिः पुरुषः पंचत
त्त्वज्ञो ज्ञानिनां वरः ॥ २५ ॥ सांख्यशास्त्रप्रमोदी च संख्यावान्पंडितः प्रभुः ॥ असंख्यातगुणग्रामो गुणात्मा गुणवर्जितः ॥ २६ ॥
निर्गुणो निरंहकारो रसाधीशो रसप्रियः ॥ रसास्वादी रसावेद्यो नीरसो नीरजप्रियः ॥ २७ ॥ निर्मलो निरनुक्रोशी निर्दन्तो निर्भय
प्रदः ॥ गंगाख्यो गांगतोयं च मीनध्वजविमर्द्दनः ॥ २८ ॥ अंधकारिर्बृहद्दंष्ट्रो बृहदश्वो बृहत्तनुः ॥ बृहस्पतिः सुराचार्य्यो गीर्वाणगणपू
जितः ॥ २९ ॥ वासुदेवो महाबाहुर्विरूपाक्षो विरूपकः ॥ पूष्णो दंतविनाशी च मुरारिर्भगनेत्रहा ॥ ४० ॥ वेदव्यासो नागहारो विषहा
विपनायकः ॥ विरजाः सजलोनंतो वासुकिश्चापराजितः ॥ ४१ ॥ बालो वृद्धो युवा मृत्युर्मृत्युहा भालचन्द्रकः ॥ बलभद्रो बलारातिर्दृ
ढधन्वावृषध्वजः ॥ ४२ ॥ प्रमथेसो गणपतिः कार्तिकेयो वृकोदरः ॥ अग्निगर्भोऽग्निनाभश्च पद्मनाभः प्रभाकरः ॥ ४३ ॥ हिरण्यगर्भो
लोकेशो वेणुनादः प्रतर्द्दनः ॥ वायुर्भर्गो वसुर्भर्गो दक्षः प्राचेतसो मुनिः ॥ ४४ ॥ नादब्रह्मरतो नादी नंदनावास अम्बरः ॥ अम्बरीषो
म्बुनिलयो जामदग्न्यः परात्परः ॥ ४५ ॥ कृतवीर्य्यसुतो राजा कार्त्तवीर्य्यप्रमर्द्दनः ॥ जमदग्निर्जातरूपो जातरूपपरिच्छदः ॥ ४६ ॥
कर्प्पूरगौरो गौरीशो गोपतिर्गोपनायकः ॥ प्राणिश्वरः प्रमाणज्ञोप्रमेयोज्ञाननाशनः ॥ ४७ ॥ हंसो हंसगतिर्मीनो ब्रह्मा लोकपितामहः ॥
यमुनाधीश्वरो याम्यो यमभीतिविमर्द्दनः ॥ ४८ ॥ नारायणो नारपूज्यो वसुवर्णो वसुप्रियः ॥ वासवो बलहा वृत्रहन्ता यंता पराक्रमी ॥
॥ ४९ ॥ बृहदीशो बृहद्भानुर्वर्द्धनो बालवः परः ॥ शरभो नरसंहारी कोलशत्रुर्विभाकरः ॥ ५० ॥ रथचक्रो दशरथो रामः शस्त्रभृतां
वरः ॥ नारदीयो नरानंदो नायकः प्रमथारिहा ॥ ५१ ॥ रुद्रो रौद्रो रुद्रमुख्यो रौद्रात्मा रोमवर्जितः ॥ जलंधरहरो हव्यो हविर्द्धामा

बृहद्धविः ॥ ५२ ॥ रविः सप्तार्चिरनघो द्वादशात्मा दिवाकरः ॥ प्रद्योतनो दिनपतिः सप्तसप्तिर्मरीचिमान् ॥ ५३ ॥ सोमोऽब्जो ग्लौश्च रा
त्रीशः कुजो जैवात्रिको बुधः ॥ शुक्रो दैत्यगुरुर्भौमो भीमो भीमपराक्रमः ॥ ५४ ॥ शनिः पंगुर्मदांधो वै भंगाभक्षणतत्परः ॥ राहुः
केतुः सैंहिकेयो ग्रहात्माग्रहपूजितः ॥५५॥ नक्षत्रेशोऽश्विनी नाथो मैनाक निलयः शुभः ॥ विन्ध्याटवी समाच्छन्नः सेतुबंधानिकेतनः ॥
॥ ५६ ॥ कूर्मपर्वतवासी च वागीशो वाग्विदाम्वरः ॥ योगेश्वरो महानाथः पातालभुवनेश्वरः ॥ ५७ ॥ काशिनाथो नीलकेशो हरिकेशो
मनोहरः ॥ उमाकांतो यमारातिर्बौद्धपर्वतनायकः ॥ ५८ ॥ तटासुरनिहंता च सर्वयज्ञसुपूजितः ॥ गंगाद्वारनिवासो वै वीरभद्रो भया
नकः ॥ ५९ ॥ भानुदत्तो भानुनाथो जरासंधविमर्दनः ॥ यवमालीश्वरः पारो गंडकीनिलयो हरः ॥ ६० ॥ शालग्रामशिलावासी नर्म
दांतटपूजितः ॥ बाण लिंगो बाणपिता बाणाधिर्बाणपूजितः ॥ ६१ ॥ वाणासुरनिहंता च रामबाणो भयापहः ॥ रामदूतो रामनाथो राम
नारायणोव्ययः ॥ ६२ ॥ पार्वतीशः परामृष्टो नारदो नारपूजितः ॥ पर्वतेशः पार्वतीयः पार्वतीप्राणवल्लभः ॥ ६३ ॥ सर्वेश्वरः सर्वकर्त्ता
लोकाध्यक्षो महामतिः ॥ निरालंबो हठाध्यक्षो वननाथो वनाश्रयः ॥ ६४ ॥ श्मशानवासी दमनो मदनारिर्मदालयः ॥ भूत वेतालस
र्वस्वः स्कंदः स्कंदजनिर्जनः ॥ ६५ ॥ वेतालशतनाथो वै वेतालशतपूजितः ॥ वेतालो भैरवाकारो वेतालनिलयो बलः ॥ ६६ ॥ भूर्भु
वःस्वर्वषट्कारो भूतभव्यविभुर्महः ॥ जनो महस्तपः सत्यं पातालनिलयो लयः ॥ ६७ ॥ पत्री पुष्पी फली तोयी महीरूपसमाश्रितः ॥
स्वधा स्वाहा नमस्कारो भद्रो भद्रपतिर्भवः ॥ ६८ ॥ उमापतिर्व्योमकेशो भीमधन्वा भयानकः ॥ पुष्टस्तुष्टोधराधारो वलिदो बलिभृ
द्वली ॥ ६९ ॥ ॐकारो नृमयो मायी विघ्नहर्त्ता गणाधिपः ॥ ह्रीं ह्रौं गम्यो हौं जूँ सः हौं शिवायनमो ज्वरः ॥ ७० ॥ द्रां द्रां रूपो
दुराधर्षो नादबिंद्वात्मकोनिलः ॥ रस्तारो नेत्रनादश्च चण्डीशो मलयाचलः ॥ ७१ ॥ षडक्षरमहामंत्रः शस्त्रभृच्छस्त्रनायकः ॥ शास्त्रवेत्ता
तु शास्त्रीशः शस्त्रमंत्रप्रपूजितः ॥ ७२ ॥ निर्वपुः सुवपुः कांतः कांताजनमनोहरः ॥ भगमाली भगो भाग्यो भगहा भगपूजितः ॥७३॥ ॥ ७०
भगपूजनसंतुष्टो महाभाग्यसुपूजितः ॥ पूजारतो विपाप्मा च क्षितिबीजो धरातिकृत ॥ ७४ ॥ मंडलो मंडलाभासो मंडलार्द्धो विर्म
...मंडलमध्ये वै ...मंडलमंदिरः ॥७५॥ सर्वमंडलसर्वस्वः पूजामंडलमंडितः ॥ पृथ्वीमंडलवासश्च भक्तमंडलपूजितः ॥७६॥

डलः ॥ चंद्रमंडलपूज्यो वै रविमंडलमंदिरः ॥७६॥ सर्वमंडलसर्वस्वः पूजामंडलमंडितः ॥ पृथ्वीमंडलवासश्च भक्तमंडलपूजितः ॥७६॥ मंडालात्परासिद्धिश्च महामंडलमंडलः ॥ मुखमंडलशोभाढ्यो राजमंडलवर्ज्जितः ॥ ७७ ॥ निष्प्रभः प्रभुरीशानो मृगव्याधो मृगारिहा ॥ मृगांकशोभो हेमाढ्यो हिमात्मा हिमसुंदरः ॥ ७८ ॥ हेमहेमनिधिर्हेमो हिमानीशो हिमप्रियः ॥ शीतवातसहःशीतो ह्यशीतिगणसेवितः ॥ ॥ ७९ ॥ आशाश्रयो दिगात्मा च जीवो जीवाश्रयः पतिः ॥ पतिताशी पतिः पांथो निःपांथोनर्थनाशकः ॥ ८० ॥ बुद्धिदो बुद्धिनिलयो बुद्धो बुद्धपतिर्धवः ॥ मेधाकरो मेधमानो मध्यो मेध्यो मधुप्रियः ॥ ८१ ॥ मधुव्यो मधुमान्बंधुर्धुंधुमारो धवाश्रयः ॥ धर्मी धर्मप्रियो धन्यो धान्यराशिर्धनावहः ॥ ८२ ॥ धरात्मजो धनो धान्यो मान्यनाथो मदालसः ॥ लम्बोदरोलंकरिष्णुर्लंकानाथसुपूजितः ॥ ॥ ८३ ॥ लंकाभस्मप्रियो लंको लंकेशरिपुपूजितः ॥ समुद्रो मकरावासो मकरंदो मदान्वितः ॥ ८४ ॥ मथुरानाथकोतंद्रो मथुरावासतत्परः ॥ वृंदावनमनःप्रीतिर्वृंदापूजितविग्रहः ॥ ८५ ॥ यमुनापुलिनावासः कंसचाणूरमर्दनः ॥ अरिष्टहा शुभ तनुर्माधवो माधवाग्रजः॥ ॥ ८६ ॥ वसुदेवसुतः कृष्णः कृष्णाप्रियतमः शुचिः ॥ कृष्णद्वैपायनो वेधाः सृष्टिसंहारकारकः ॥ ८७ ॥ चतुर्विधो विश्वहर्त्ता धाता धर्मपरायणः ॥ यातुधानोमहाकायो रक्षः कुलविनाशनः ॥८८॥ घण्टानादोमहानादोभेरीशब्दपरायणः ॥ परमेशः पराविज्ञो ज्ञानगम्यो गणेश्वरः ॥ ८९ ॥ पार्श्वमौलिश्चंद्रमौलिर्धर्ममौलिः सुरारिहा ॥ जंघाप्रतर्दनो जंभो जंभारातिररिंदमः ॥ ९० ॥ ॐकारगम्यो नादेशः सोमेशः सिद्धिकारणम् ॥ अकारोमृतकल्पश्च आनन्दो वृषभध्वजः ॥ ९१ ॥ आत्मा रतिश्चात्मगम्यो यथार्थात्मा नरारिहा ॥ इकारश्चेतिकालश्च इति होतिप्रभंजनः ॥ ९२ ॥ ईशितारिभवो ऋक्ष ऋकारवरपूजितः ॥ ऌवर्णरूपो ऌकारो ऌवर्णस्थो लरात्मवान् ॥ ९३ ॥ एऐरूपो महानेत्रो जन्ममृत्युविवर्जितः ॥ ओतुरौतुरंडजस्थो हंतहंता कलाकरः ॥ ९४ ॥ कालीनाथः खंजनाक्षो खंडोखंडितविक्रमः ॥ गंधर्वेशो गणारातिर्घंटाभरणपूजितः ॥ ९५ ॥ ङकारो ङीप्रत्य यश्च चामरश्चामराश्रयः ॥ चीराम्बरधरश्चारुश्चारुचंचुश्चरेश्वरः ॥ ९६ ॥ छत्री छत्रपतिश्छात्रश्छत्रेशश्छात्रपूजितः ॥ झर्झरो झंकृतिर्झजा झंझेशो झपरो झरः ॥ ९७ ॥ झंकेशांडधरो झारिर्घंकर्घंकारपूजितः ॥

रोमहारिर्वृषारिश्च ढुंढिराजो झलात्मजः ॥९८॥ ढोलशब्दरतो ढक्का ढकारेण प्रपूजितः ॥ तारापतिस्ततस्तंतुस्तारेशः स्तंभसंश्रितः ॥
॥ ९९ ॥ थवर्णस्थूत्करःस्थूलो दनुजो दनुजांतकृत् ॥ दाडिमीकुसुमप्रख्यो दांतारिर्दर्दरातिगः ॥ १०० ॥ दंतवक्रो दंतजिह्वो दंतवक्रवि
नाशनः ॥ धवो धवाग्रजो धुंधुर्धौंधुमारिर्धराधरः ॥ १०१ ॥ धम्मिल्लीनीजनानंदो धर्माधर्मविवर्जितः ॥ नागेशो नागनिलयो नारदादि
भिरार्चितः ॥ १०२ ॥ नंदो नंदीपतिर्नंदी नंदीश्वरसहायवान् ॥ पणः प्राणीश्वरः पांथः पाथेयः पथिकार्चितः ॥ १०३ ॥ पानीयाधिपतिः
पाथः फलवान् फलसंस्कृतः ॥ फणीशतविभूषा च फणीफूत्कारमंडितः ॥ ॥ १०४ ॥ फालः फल्गुरथः फांतो वेणुनाथो वनेचरः ॥
वन्यप्रियो वनानंदो वनस्पतिगणेश्वरः ॥१०५॥ वालीनिहंता वाल्मीको वृंदावनकुतूहली ॥ वेणुनादप्रियो वैद्यो भगणो भगणार्चितः ॥
॥ १०६ ॥ भेरुंडो भासको भासी भास्करो भानुपूजितः ॥ भद्रो भाद्रपदो भाद्रो भद्रदो भाद्रतत्परः ॥ १०७ ॥ मेनकापतिमन्द्राश्वो
महामैनाकपर्वतः ॥ मानवो मनुनाथश्च मदहामदलोचनः ॥ १०८ ॥ यज्ञाशी याज्ञिको यामी यमभीतिविमर्द्दनः ॥ यमको यमुनावासो
यमसंयमदायकः ॥१०९॥ रक्ताक्षो रक्तदंतश्च राजसो राजसप्रियः ॥ रंतिदेवो रत्नमतीरामनाथो रमाप्रियः ॥ ११० ॥ लक्ष्मीकरो लाक्ष
णिको लक्षेशो लक्षपूजितः ॥ लंबोदरो लांगलिको लक्षलाभपितामहः ॥ १११ ॥ बालको बालकप्रीतो वरेण्यो बालपूजितः ॥ शर्वः
शर्वी शरी शास्त्री शर्वरीगणसुंदरः ॥ ११२ ॥ शाकंभरीपीठसंस्थः शाकद्वीपनिवासकः ॥ षोढासमासनिलयः षंढः षाढवमंदिरः ॥
॥ ११३ ॥ षांडवाडंबरः षांड्यः षष्ठीपूजनतत्परः ॥ सर्वेश्वरः सर्वतत्त्वः सामगम्योसमानकः ॥ ११४ ॥ सेतुः संसारसंहर्त्ता सारः सार
स्वतप्रियः ॥ हर्म्यनाथो हर्म्यकर्त्ता हेतुहा निहनोहरः ॥ ११५ ॥ हालाप्रियो हलापांगो हनुमान्पतिरव्ययः ॥ सर्वायुधधरोभीष्टो भयो
भास्वान् भयांतकृत् ॥ ११६ ॥ कुब्जाम्रकनिवासश्च झिंटीशो वाग्विदांवरः ॥ रेणुका दुःखहंता च विराटनगरस्थितः ॥ ११७ ॥ जमद
ग्निर्भार्गवो वै पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ॥ क्रांतिराजो द्रोणपुत्रोऽश्वत्थामा सुरथी कृपः ॥ ११८ ॥ कामाख्यनिलयो विश्वनिलयो भुवने
श्वरः ॥ रघूद्वहो राज्यदाता राजनीतिकरात्रिणः ॥ ११९ ॥ राजराजेश्वराकांतो राजराजसुपूजितः ॥ सर्वबंधविनिर्मुक्तः सर्वदारिद्र्यना

शनः ॥१२०॥ जटामण्डलसर्वस्वो गंगाधारासुमंडितः ॥ जीवदाताशयो धेनुर्यादवो यदुपुंगवः ॥१२१॥ मूर्खवागीश्वरो भर्गो मूर्खविद्या दयानिधिः ॥ दीनदुःखनिहंता च दीनदाता दयार्णवः ॥ १२२ ॥ गंगातरंगभूषा च गंगाभक्तिपरायणः ॥ भगीरथप्राणदाता ककुत्स्थनृपपूजितः ॥ १२३ ॥ मांधातृजयदो वेणुः पृथुः पृथुयशः स्थिरः ॥ जाल्मपादो जाल्मनाथो जाल्मप्रीतिविवर्द्धनः ॥ १२४ ॥ संध्याभर्त्ता रौद्रवपुर्महानीलशिलास्थितः ॥ शंभलग्रामवासश्च प्रियानूपमपत्तनः ॥ १२५ ॥ शांडिल्यो ब्रह्मशौंडाख्यः शारदो वैद्यजीवनः ॥ राजवृक्षो ज्वरघ्नश्च निर्गुंडीमूलसंस्थितः ॥ १२६ ॥ अतिसारहरो जातीवल्कबीजो जलं नभः ॥ जाह्नवीदेशनिलयो भक्तग्रामनिकेतनः ॥१२७॥ पुराणगम्यो गम्येशः स्कांदादिप्रतिपादकः ॥ अष्टादशपुराणानां कर्त्ता काव्येश्वरः प्रभुः ॥ १२८ ॥ जलयंत्रो जलावासो जलधेनुर्जलोदरः ॥ चिकित्सको भिषग्वैद्यो निर्लोभो लोभतस्करः ॥ १२९ ॥ चिदानंदश्चिदाभासश्चिदात्मा चित्तवर्जितः ॥ चित्स्वरूपश्चिरायुश्च चिरायुरभिदायकः ॥ १३० ॥ चीत्कारगुणसंतुष्टोचलोनंतप्रदायकः ॥ मासः पक्षो ह्यहोरात्रमृतुस्त्वयनरूपकः ॥ १३१ ॥ संवत्सरः परः कालः कलाकाष्ठात्मकः कलिः ॥ सत्यं त्रेता द्वापरश्च तथा स्वायंभुवः स्मृतः ॥ १३२ ॥ स्वारोचिषस्तामसश्च औत्तमी रैवतस्तथा ॥ चाक्षुषो वैवस्वतश्च सावर्णिः सूर्यसंभवः ॥ १३३ ॥ दक्षसावर्णिको मेरुसावार्णिक इतिप्रभः ॥ रौच्यो भौत्यस्तथा गव्यो भूतिदश्च तथा दरः ॥ १३४ ॥ रागज्ञानप्रदो रागी रागी रागपरायणः ॥ नारदः प्राणनिलयो नीलांबरधरोव्ययः ॥ १३५ ॥ अनेकनामा गंगेशो गंगातीरनिकेतनः ॥ गंगाजल निवासश्च गंगाजलपरायणः ॥ १३६ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ नाम्नामेतत्सहस्रं वै नारदेनोदितं तु यत् ॥ तत्तेद्य कथितं देवि सर्वापत्तिनिवारणम् ॥ १३७ ॥ पठतः स्तोत्रमेतद्वै नाम्नां साहस्रमी शितुः ॥ दारिद्र्यं नश्यते क्षिप्रं षड्भिर्मासैर्वरानने ॥ १३८॥ यस्येदं लिखितं गेहे स्तोत्रं वै परमात्मनः ॥ नित्यं सन्निहितस्तत्र महादेवः शिवान्वितः ॥ १३९ ॥ स एव त्रिषु लोकेषु धन्यः स्याच्छिवभक्तितः ॥ शिव एव परं ब्रह्म शिवान्नास्त्यपरः क्वचित् ॥ १४० ॥ ब्रह्मरूपेण सृजति पाल्यते विष्णुरूपिणा ॥ रुद्ररूपेण नयति भस्मसात् स चराचरम् ॥ १४१ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन मुमुक्षुः शिवमभ्यसेत् ॥ स्तोत्रं सहस्रनामाख्यं पठित्वा श्रीशिवो भवेत् ॥१४२॥

यं यं चिंतयते कामं तं तं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ पुत्रार्थी लभते पुत्रान्धनार्थी लभते धनम् ॥ १४३ ॥ राज्यार्थी लभते राज्यं यस्त्विदं
नियतः पठेत् ॥ दुःस्वप्ननाशनं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १४४ ॥ नास्मात्किंचिन्महाभागे ह्यन्यदस्ति महीतले ॥ तावद्गर्जंति पापानि
शरीरस्थान्यरुंधति ॥ १४५ ॥ यावन्नपठते स्तोत्रं श्रीशिवस्य परात्मनः ॥ सिंहचौरग्रहग्रस्तो मुच्यते पठनात्प्रिये ॥ सर्वव्याधिविनि
र्मुक्तो लभते परमं सुखम् ॥ १४६ ॥ प्रातरुत्थाय यः स्तोत्रं पठते भक्तितत्परः ॥ सर्वापत्तिविनिर्मुक्तो धनधान्यसुतान्वितः ॥ जायते
नात्र संदेहः शिवस्य वचनं यथा ॥ १४७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे कैलासप्रशंसायां श्रीशिवसहस्रनामस्तोत्रं नाम चतुःषष्टितमो
ऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ स्तुत एवं नारदेन तदैव भगवाञ्छिवः ॥ प्रत्यक्षमगमत्तस्य नारदस्य महात्मनः ॥ १ ॥
नानाविभूतिसंपन्नो नानागणविराजितः ॥ वृषारूढो महाकायस्त्रिनेत्रो हिमसुंदरः ॥ २ ॥ व्यालयज्ञोपवीती च व्याघ्रचर्माम्बरोव्ययः ॥
उमया सहितः शंभुरुवाच वचनं प्रिये ॥ ३ ॥ धन्योसि त्वं महाभाग यस्येयं भक्तिरीश्वरे ॥ संतुष्टोस्मि तरां विप्र वरं वरय सुव्रत ॥४॥
दुर्लभं नास्ति ते किंचित्त्रिषु लोकेषु सर्वदा ॥ मद्भक्तो नास्ति त्रैलोक्ये त्वत्तोन्यः प्रियको मम ॥ ५ ॥ वरं ददामि ते सर्वं यत्ते मनसि
संस्थितम् ॥ यन्न कस्मै पुरा तच्च तुभ्यं दास्यामि नारद ॥ ६ ॥ नारद उवाच ॥ धन्योस्मि कृतकृत्योस्मि दर्शनात्ते वृषध्वज ॥ संपन्नो
मे महान्कामो यस्य तुष्टो भवाञ्छिवः ॥ ७ ॥ त्वत्प्रसादेन सर्वं हि प्राप्तं वै दर्शनात्तव ॥ संगीतार्णवतः किंचिद्यथा जानामि तत्कुरु ॥
॥ ८ ॥ नादरूपो भवान्देवः नादेनैव प्रियः सदा ॥ ततोहं नादवेदं हि जानीयां त्वत्प्रसादतः ॥ ९ ॥ न त्वं योगशतैस्तुष्टो न तीर्थ
शतमज्जनात् ॥ न हि दानसहस्रेभ्यो न व्रतैः कोटिसंमितैः ॥ १० ॥ गीताद्यथा महादेव संतुष्टः स्यान्महेश्वर ॥ अहं च गानसंसर्गात्तव
भक्तिपथे स्थितः ॥ ११ ॥ संगीतशास्त्रसर्वस्वं वद मे सुकृपानिधे ॥ येनाहं सर्वरागांश्च नादब्रह्ममयान्परान् ॥१२॥ जानीयां त्वत्प्रसादेन
संतुष्टश्चेद्यतो मयि ॥ क्वचिन्नास्त्यपरो ज्ञाता ब्रह्मणः परमात्मनः ॥ १३ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ श्रीशिवोपि तदा श्रुत्वा विज्ञप्तिं नारदस्य ॥ ७२
तु ॥ प्रसन्नश्चाब्रवीत् सर्वं नादशास्त्रमुमापतिः ॥ १४ ॥ ईश्वर उवाच ॥ संगीतं नाम शास्त्रं ते कथयामि महामुने ॥ त्रैलोक्यदीपकं नाम

ये पठंति समाहिताः ॥ १५ ॥ पश्यंति ते तु त्रैलोक्यं सर्वज्ञाश्च भवंति हि ॥ पार्वत्यै कथितं यद्वै तत्ते वक्ष्यामि साम्प्रतम् ॥ १६ ॥
गीतं नृत्यं च पाषंडं स्वररत्नानिवेदितम् ॥ ध्रुवं रूपकसंकाशं परिबंधं तथैव च ॥ १७ ॥ गाहाकवित्वजे चैव रूपकं यतितालकम् ॥
पाषंडदर्शनं यस्य देहा हस्तं निवेदितम् ॥ १८ ॥ व्याहर्तुं कामतो मैनां सर्वं लयसमन्वितम् ॥ मृदंग परिवादं च तत्सर्वं कथयाम्य
हम् ॥ १९ ॥ ज्ञानात्मकं तथा गीतं नादवक्ता च वाद्यकम् ॥ तथा द्वयानुगं नृत्यं गीताधीनमतस्त्रयम् ॥ २० ॥ नादेन त्यजते वर्णः पदं
वर्णात्पदाद्वचः ॥ वचसा सर्वमेतद्धि तस्मान्नादात्मकं जगत् ॥ २१ ॥ नादस्तु द्विविधः प्रोक्तोनाहताहतभेदतः ॥ पिंडे तत्सर्वमखिलं
तस्मात्पिंडो विविच्यते ॥ २२ ॥ परमात्मा चिदानंदः स्वयंज्योतिर्निरंजनः ॥ अद्वितीयं चिदाभासं परं ब्रह्म सनातनम् ॥ २३ ॥ न
वेत्ति मायया च्छन्नो नरो नारायणं परम् ॥ चामीकरं कंठगतं यथाज्ञो नारद प्रभुम् ॥२४॥ अविद्योपहता जीवा यथाग्नेर्विस्फुलिंगकाः ॥
दार्वाद्युपाधिसंभिन्नास्तदंशा एव नारद ॥ २५ ॥ अनादिभिः कर्मभिस्ते सुखदुःखात्मकैर्मुने ॥ नानारूपाणि दधति देहानाद्युश्च कर्म
जान् ॥ २६ ॥ सूक्ष्ममेतच्छरीरं तु लिंगाख्यं परमं मतम् ॥ सूक्ष्मेंद्रियं पंचभूतप्राणावस्थात्मकं विदुः ॥ २७ ॥ उपभोगाय जीवानां
जगत्सृजति लोकपः ॥ परमात्मा परानंदो विश्रांत्यै संहरत्यजः ॥२८॥ पुनः सृष्टिं च संहारं प्रवाहानादिसंभवम् ॥ भिन्नास्ते ह्यात्मना
जीवा भिन्नं चैवात्मनो जगत् ॥२९॥ सृजन्प्रकृत्या भिन्नोसौ सुवर्णात् कुंडलादिवत् ॥ रज्जौ भुजंगसंभ्रांत्या ज्ञायते वै यथा परः ॥३०॥
आत्मनः पूर्वमाकाशस्ततो वायुस्ततोनलः ॥ अनलात्तोयमेतस्मात्पृथिवी समजायत ॥३१॥ महाभूतानि चोक्तानि तनुरेषा हि ब्रह्मणः ॥
परमात्मासृजद्विश्वं तस्मै वेदान्ददौ हरिः ॥ ३२ ॥ भौतिकं वेदशब्दैश्च ससर्ज स च वै जगत ॥ नव प्रजापतीन्ब्रह्मा मनसैव तदासृजत् ॥
॥ ३३ ॥ तेभ्यस्तु रैतसी सृष्टिः शरीराणां निगद्यते ॥ चतुर्विधानि चैतानि शरीराणि महामुने ॥ ३४ ॥ स्वेदोद्भिदजराय्वंडभेदाद्वै जग
तीतले ॥ यूकादयः स्वेदजाता ह्युद्भिज्जाश्च लतादयः ॥ ३५ ॥ जरायोर्मानुषादीनां पक्ष्यादीनां तदंडतः ॥ नादः सर्वत्र देहेषु विशेषा
न्मानुषे स्मृतः ॥ ३६ ॥ देहोत्पत्तिं मानुषस्य शृणु तस्मान्महामुने ॥ आकाशे क्षेत्रपः पूर्वं तस्माद्वायुः समागतः ॥ ३७ ॥ वायुर्धूम्रस्त

तश्चाभ्रमभ्रं मेघेवातिष्ठते ॥ यज्ञेनाप्यायितो ग्रस्तो ग्रीष्मे वै रश्मिभी रसः ॥ ३८ ॥ सूर्य्यो मेघे घनरसं धत्ते तं वै बलाहकः ॥ यदा
वर्षति जीवेन वर्षेण पृथिवीतले ॥ ३९ ॥ ओषधींश्च तथा वृक्षान्संक्रामत्यविलक्षितः ॥ तदन्नजातं ताभ्यश्च पुरुषैः शुक्रतां गतम् ॥४०॥
ऋतुस्नाता यदा योषिदार्त्तवं जायते रजः ॥ निषिक्तं समरात्रेषु पुरुषः स्मरमंदिरे ॥ ४१ ॥ विषमासु तदा नारी गर्भाशयगतं भवेत् ॥
कर्मणा प्रेरितो जीवो गर्भाशयगतस्तदा ॥ ४२ ॥ गर्भत्वं चैव प्राप्नोति जलभूतोपि भौतिकः ॥ बुद्बुदः पंचरात्रेण कललं पंचविंशतिः ॥
॥ ४३ ॥ द्रवत्वं मासि चाप्नोति रेतःशोणितसंगमः ॥ द्वितीये मासि संप्राप्ते पेशी स्याद्घनमर्बुदम् ॥ ४४ ॥ स्त्रीपुन्नपुंसका भावा जायंते
मुनिवंदित ॥ तृतीये च तथा मासे करांघ्रिशिरसोंकुराः ॥ ४५ ॥ अंगप्रत्यंगभागाश्च सूक्ष्माः स्युर्युगपन्मुने ॥ विहायश्मश्रुदन्तादीन्य
तस्ते प्रकृतेर्भवाः ॥ ४६ ॥ चतुर्थे मासिव्यक्तानि अंगांन्यपि हि नारद ॥ शौर्यादयस्तथा भावाः पुरुषाणां महामुने ॥ ४७ ॥ भीरुत्वा
द्यास्तथा स्त्रीणां संकीर्णः संकरात्मनाम् ॥ यादृक्प्रकृतिको गर्भे तादृशी जननी तथा ॥ ४८ ॥ मातृजं चापि हृदयं विषयानपि कांक्ष
ति ॥ अत एव महाभाग नारीं दौहृदिनीं विदुः ॥ ४९ ॥ मनोभीष्टाप्रदानाद्धि गर्भस्य व्यंगतादयः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तन्मनोभीष्टमा
चरेत् ॥ ५० ॥ मातुर्यद्विषयालाभः स तु स्यात्तेन दुःखितः ॥ दोहदादर्थवान् भोगी राजकीयो भवेत्सुतः ॥ ५१ ॥ अलंकारप्रियश्चैव
तपस्वी धर्मतत्परः ॥ देवतादर्शने प्रीतो भीतो भुजगदर्शने ॥ ५२ ॥ गोधासनात्तु निद्रालुर्बलवान् मांसभक्षणात् ॥ माहिषेण सुरक्ताक्षं
लोमशं च प्रसूयते ॥ ५३ ॥ एवं सर्वविकाराश्च संपद्यंते नरेखिलाः ॥ पंचमे च तथा मासे मांसशोणितपुष्टता ॥ ५४ ॥ अंगानां संध
यश्चैव विविच्यंते पृथक्पृथक् ॥ षष्ठे मासि महाभाग नखस्नायुविविक्तता ॥ ५५ ॥ रोमाणां च तथा विप्र बलं चैव सुवर्णकम् ॥ सप्तमे
ह्यंगसंपूर्त्तिर्ज्ञायते च तपोनिधे ॥ ५६ ॥ अधोमुखः स्वहस्ताभ्यां कर्णरंध्रे पिधाय सः ॥ उद्विग्नो भ्रांतचेतात्र गर्भस्थमलसंवृतः ॥५७॥
स्मरते पूर्वकर्माणि ह्यनुभूतान्यनेकशः ॥ नाना जातीस्तथा स्वस्य गर्भवासप्रपीडितः ॥ ५८ ॥ धिक्करोति तदा त्मानं निंदते च पुनः
पुनः ॥ केन वै कर्म्मणा मुक्तो भवेयं गर्भवासतः ॥५९॥ पापात्माहं येन दुःखमेतद्भोक्ष्यामि दुःखितः ॥ पुनःकदाचित्संसारे भवेयं विष्णु

तत्परः ॥ ६० ॥ गंगास्नानरतो यस्मान्नभवेयं पुनर्यथा ॥ इत्यादि मानसेनेच्छन् ह्यष्टमे बलपूर्णता ॥ ६१ ॥ नवमादिषु मासेषु समयः प्रसवस्य हि ॥ अनुभुंक्ते स्वकर्माणि गर्भस्थः पुण्यवर्जितः ॥ ६२ ॥ दुःखेन महताविष्टो ध्यायते च परात्परम् ॥ नाडी रसवहा मातुरनुबद्धा पराभिधा ॥ ६३ ॥ नाभिस्था स्रवते चास्य गर्भस्थस्य मुखे मुने ॥ कृतांजलिपुटो भाले पृष्ठे मातुः समास्थितः ॥ ६४ ॥ आस्ते संकोचयन्गात्रं गर्भदक्षिणपार्श्वगः ॥ नारी तु वामपार्श्वस्था क्लीबो मध्ये समास्थितः ॥ ६५ ॥ प्रसूतिमारुतैर्विप्र क्रियतेधःशिराः शिशुः ॥ महदार्त्तिसमायुक्तः प्रेरितः सूतिमारुतैः ॥ ६६ ॥ संकोचयंस्तु गात्राणि यंत्रच्छिद्रेण वै तदा ॥ निःसार्य्यते प्रकुर्वन्स मातुरार्त्तिं मुनीश्वर ॥ ६७ ॥ पूयक्लिन्नो यथा कीटो व्रणा दिव महौषधैः ॥ संसारवायुना स्पृष्टो जातमात्रस्तदैव हि ॥ ६८ ॥ पूर्वं संस्कारसंपन्नो नष्टान्यस्मृतिरंजसा ॥ स्तन्यपाने प्रवृत्तोसौ बालको भवमोहितः ॥ ६९ ॥ मातृजाः पितृजा भावा षड्विधाः सर्वदेहिनाम् ॥ प्रसंगात्तानहं वक्ष्ये नादहेतून्महामुने ॥ ७० ॥ आत्मजा रजसा प्रोक्ताः सात्वताः सत्वसंभवाः ॥ तमोभवास्तथा भावास्तामसाः परिकीर्त्तिताः ॥ ॥ ७१ ॥ मृदवो सृक्तथा मेदो प्लीहा मज्जा यकृद्गुदः ॥ हृदयं नाभिरित्याद्या मातृजाः समुदीरिताः ॥ ७२ ॥ श्मश्रूणि रोमकेशाश्च स्नायुर्धमनयो नखाः ॥ दंतास्तथैव शुक्रं च भावाः पित्र्युद्भवाः स्थिराः ॥ ७३ ॥ वपुर्वर्द्धिष्णुता रूपं बलं वृद्धिस्तथा स्थितिः ॥ अलब्धत्वं तथा तृप्तिरित्याद्या राजसा मताः ॥ ७४ ॥ इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं प्रयत्नोत्तानमेव च ॥ धर्माधर्मौ तथा चाथुर्भावना इंद्रियाणि च ॥ ७५ ॥ आत्मजास्तु महाभाग प्रोक्ता भावा मदादिभिः ॥ ज्ञानेन्द्रियाणि वक्ष्यामि तथा कर्मेन्द्रियाणि च ॥ ७६ ॥ चक्षुः श्रोत्रं तथा जिह्वा स्पर्शनं घ्राणमेव च ॥ कर्मेंद्रियाणि वाक्चैव करांघ्री गुदमेहने ॥ ७७ ॥ विषयाः शब्दरूपे च स्पर्शो गंधस्तथा रसः ॥ वचनादानगमना विसर्गानंदनाः परे ॥ ७८ ॥ क्रियास्तेषां महाभाग मनोबुद्ध्यंतरद्वयम् ॥ सुखदुःखे मनोहेतुः स्मृतिर्भीतिर्विकल्पकम् ॥ ॥ ७९ ॥ धियः क्रियाः समाख्याताः क्रमादेव महामुने ॥ तदंककरणं भेदास्त्रिधा प्रोक्तास्त्रिभिर्गुणैः ॥ ८० ॥ आस्तिक्यं देवभक्तिश्च विप्रभक्तिस्तथैव च ॥ इत्याद्याः सात्विका भावा राजसांश्च तथा शृणु ॥ ८१ ॥ कामः क्रोधस्तथा मानो मदोहंमान एव च ॥ इत्याद्या

राजसाः प्रोक्ता निद्रालस्यं प्रमादकः ॥ ८२ ॥ हिंसासूयाप्रभृतयस्तामसाः परिकीर्त्तिताः ॥ अनालस्यं तथारोग्यं प्रसन्नेंद्रियता तथा ॥ ॥ ८३ ॥ इत्याद्याः स्वात्मजा भावाः प्रोक्ता योगविशारदैः ॥ पंच भूतात्मको देहो यस्माद्गुणको मतः ॥ ८४ ॥ उत्क्षेपणादिकर्माणि पंच प्रोक्तानि योगिभिः ॥ प्राणापानौ तथा व्यानः समानोदानकौ तथा ॥ ८५ ॥ नागः कूर्मश्च कृकरो देवदत्तो धनंजयः ॥ दशैते वायवः प्रोक्ता विकृतश्च तथा ततः ॥ ८६ ॥ तेषां श्रेष्ठस्तथा प्राणो नाभिकंठादिषु स्थितः ॥ मुखनासिकयोर्नाभौ हृत्कंजे संचरत्यसौ ॥ ॥ ८७ ॥ उच्चारणं च शब्दस्य निश्वासोच्छ्वासकासकाः ॥ ८३ ॥ एतेषां कारणं प्रोक्तोऽपानवायुर्गुदे मतः ॥ ८८ ॥ तथोदरे च जंघायां नाभिजानू रुषुस्थितः ॥ अस्य कर्म विसर्गः स्यान्मुने मूत्रपुरीषयोः ॥ ८९ ॥ श्रोत्राक्षिगुल्फकट्यां च घ्राणे व्यानश्च कीर्त्तितः ॥ प्राणापानधृतित्यागग्रहणाद्यस्य कर्म च ॥९०॥ समानो व्यानानिलयं शरीरं वह्निना सह ॥ द्विसप्ततिसहस्राणि नाडीरंध्राणि नारद ॥९१॥ तेषु वै संचरन्वायुर्देहपुष्टिं करोति वै ॥ पादयोर्हस्तयोः संधावुदानस्तस्य कर्म च ॥ ९२ ॥ देहत्रयेणोत्क्रमणे कीर्त्तितं तव नारद ॥ पंच नागादयो धातून्प्राणानाश्रित्य सर्वदा ॥ ९३ ॥ निमेषोद्गारछिक्कादितंद्राशोभादिकर्म च ॥ घ्राणेंद्रियं तथा भूमेर्गंधाद्याः स्थैर्यधैर्यकौ ॥ ९४ ॥ गौरवं श्मश्रुकेशाश्च नखदंताश्च कीकसम् ॥ वातादिधातुप्रकृतिर्व्योमादिप्रकृतिस्तथा ॥ ९५ ॥ अद्भ्यस्तु रसनं शैत्यं स्वेदमूत्रादि मार्दवम् ॥ तेजसो लोचनं रूपं पित्तं पाकः प्रकाशता ॥ ९६ ॥ ओजस्तेजस्तथा शौर्यं मेधावित्वं तथोष्मता ॥ सप्तप्रकारा देवर्षे सात्विको देवविग्रहः ॥ ९७॥ ब्रह्मेंद्रयमकौबेरगंधर्ववारुणार्थिकः ॥ षड्विधो राजसः ख्यातः पैशाचो राक्षसासुरौ ॥९८॥ शाकुनः सार्पप्रेताख्यो विग्रहः परिकीर्त्तितः ॥ त्रिविधस्तामसो मात्स्योंघ्रिपाचैव शवाकृतिः ॥ ९९ ॥ षडंगानि तु पिंडस्य शिरः पादौ करौ कटिः ॥ प्रत्यंगानि च वक्ष्यंते त्वचः सप्तकुलस्तथा ॥ १०० ॥ छन्नाः कोशाग्निभिर्विप्र स्नायुश्लेष्मजरायुभिः ॥ सीमाभूताश्च धातूनां वा धातूनंतरेषु च ॥ १०१ ॥ काष्टसारोपमा विप्र प्रोक्ता ह्येते मदादिभिः ॥ प्रथमो मांससंघर्षस्तासां धमनयः शिराः ॥ १०२ ॥ स्नायुः स्रोतांसि रोहंति पंकपंकजकंदवत् ॥ [illegible] ॥ १०३ ॥ धातवः सप्त प्रोक्ताश्च त्वगसृङ्मांसमेदकाः ॥

अस्थीनि मज्जा शुक्रं च सर्वविग्रहसंस्थिताः ॥ १०४ ॥ उत्पत्तिमेषां वक्ष्यामि शृणु नारद तन्मनाः ॥ जाठरेणाग्निना पक्वाद्भवेदन्नरसा
न्मुने ॥ १०५ ॥ त्वग्रक्तं चैव रक्ताद्यैः पक्वैः शोकाग्निना ततः ॥ जन्यंते धातवः सर्वे आश्रयानपि मे शृणु ॥ १०६ ॥ रक्ताश्रयस्तथा
श्लेष्माशयः पित्ताशयः परः ॥ आमाशयस्तथा पक्वाशयो बाह्याशयो मतः ॥ १०७ ॥ मूत्राशया इति सप्त प्रोक्तास्ते विप्र भक्तितः ॥
पित्तपक्वाशयांते वै स्त्रीणां गर्भाशयोऽष्टमः ॥ १०८ ॥ कफासृग्भ्यां प्रसन्नाभ्यां हृदयं कमलाकृति ॥ सुषिरं स्यादधोवक्त्रं यकृत्प्लीहांतर
स्थितम् ॥१०९॥ इदं वै बुद्धिसंस्थानं वर्त्तते मुनिवंदित ॥ एतद्यथा तमो व्याप्तं निमीलति स्वपित्यपि ॥ ११० ॥ यदा विकाशते तद्वै
तदात्मा जागरूपकः ॥ स्वप्नश्चैव सुषुप्तिश्च ताभ्यां द्वेधेंद्रियाणि चेत् ॥ १११ ॥ स्वापस्तदा महाभाग बाह्यानीमानि नारद ॥ लीयते
हृदि जागर्त्ति चित्तं स्वप्नस्तदोच्यते ॥ ११२ ॥ यदा त्विलीयते प्राणैर्मनश्चेत्सा सुषुप्तिका ॥ नव स्रोतांसि देहेषु श्रवणे नयने तथा ॥
॥ ११३ ॥ नासे च वदनं चैव तदा द्वे गुदशेफसी ॥ तानि स्युर्मलवाहानि बहिः सर्ववपुष्मताम् ॥ ११४ ॥ स्तनयोर्द्वे भगे चैव स्त्रीणां
त्रीण्यधिकानि तु ॥ जालानि षोडशोक्तानि देहस्थानि महामुने ॥ ११५ ॥ कूर्चाः षट् करयोरंघ्र्योः स्कंधे मेढ्रे मयेरिताः ॥ मांसरज्जु
चतुष्कं च पार्श्वयोः पृष्ठवंशके ॥११६॥ शिरसि पंचमोवंत्यो द्वे जिह्वे लिंगयोस्तथा ॥ विख्याता राशयोस्थ्नां वै दश चाष्टौ तपोनिधे ॥
॥ ११७ ॥ पंचधास्थीनि वर्त्तन्ते वलयादिकभेदतः ॥ अस्थ्नां शतानि वै त्रीणि वर्त्तते सर्वदेहके ॥ दशोत्तरं महाभाग द्विशतं त्वस्थि
संधयः ॥ ११८ ॥ प्रतराःस्तेनसेवंताः कोरकाश्च तथोखलाः ॥ शंखावर्त्ता मंडलाश्च सामुद्रास्तुंडकास्तथा ॥ ११९ ॥ अष्टप्रकाराश्चो
दिष्टा अस्थिसंधिमुखा मुने ॥ पेशीस्नायुशिरासंधि त्रिसहस्रं प्रकीर्त्तितम् ॥१२०॥ चतुर्द्धा स्नायवोप्यन्ये शतानि स्नायवः परे ॥ सुषिराः
कुंदुराः पृथ्वप्रतानादिप्रभेदतः ॥ १२१ ॥ स्नायुबद्धं वपुः प्रोक्तं भूरिभारक्षमं भवेत् ॥ नौर्यथा बंधनैर्बद्धा भूरिभारक्षमा भवेत् ॥१२२॥
पेशीशतानि वै पंच स्त्रीणां विंशाधिका मताः ॥ स्तनयोर्दश लक्ष्यंते यौवने दश वै भगे ॥ १२३ ॥ अंतर्द्वे प्रसृतो बाह्ये तिस्रो वै गर्भ
मार्गगाः ॥ शंखनाभ्याकृतिर्योनिस्त्र्यावर्त्या तृतीयके ॥ १२४ ॥ तस्मिन्नावर्तके विप्र गर्भशय्याच संस्थिता ॥ रोहितास्या तत्र पेशी

शुक्रजीवनिका मता ॥ १२५ ॥ आर्त्तवे शुक्रपेशिन्यस्तिस्रः प्रस्थाविका मुने ॥ एकोनत्रिंशल्लक्षाणि सार्द्धानि शत नंदकम् ॥ १२६ ॥ षट्पंचाशच्च वै प्रोक्ताः शिरा धमनयो मुने ॥ दश नाड्यस्तु तासां वै मूलभूताः कलेवरे ॥ १२७ ॥ द्व्यंगुलं वांगुलदलं यवं यवदलं तथा ॥ गत्या द्रुमदलस्यैव वनयः प्रतता यदा ॥ १२८ ॥ तास्तदा सप्त भिद्यंते शतानि हि तपोनिधे ॥ द्वे जिह्वे संस्थिते वाक्यरसज्ञानस्य कारणे ॥ १२९ ॥ घ्राणेंद्रिये तथा द्वे वै गंधहेतुर्दृशोर्द्वयम् ॥ निमेषोन्मेषकृच्छ्रोत्रे शब्दग्राहि द्वयं भवेत् ॥ १३० ॥ नाड्यो रसवहाः प्रोक्ता विंशतिः परिसंख्यया ॥ तैरसैर्वर्द्धते देहो देहिनां तपसोनिधे ॥ १३१ ॥ नाभ्यां प्रतिस्थिता ह्येता नाड्यः सर्वमुनिस्तुत ॥ ऊर्ध्वं दश तथाधस्थाच्चतस्रास्तिर्यगायताः ॥ १३२ ॥ ऊर्द्ध्वगा हृदयं प्राप्ताः प्रतीयंते पृथक् कृताः ॥ वातपित्तकफान् रक्तं रसं द्वे द्वे विमुंचतः ॥ १३३ ॥ शब्दरूपरसादीन्वै मुने तत्रावगच्छतः ॥ द्वे द्वे च भाषणं घोषं स्वापं रोधं च रोदनम् ॥ १३४ ॥ शुक्रं न्यस्तं तु स्रवतः स्त्रियां द्वे मुनिसत्तम ॥ पक्काशयस्थितास्त्रेधा पृथक्ताश्च ह्यधोमुखाः ॥ १३५ ॥ प्रवर्त्तयंति तत्राद्या दश वातादि पूर्ववत् ॥ द्वे धमन्यो महाभाग भुक्तमन्नं जलं यथा ॥ १३६ ॥ मूत्रं मलं प्रकुरुतो वहतोत्र समाश्रयान् ॥ मुंचतश्चार्त्तवं स्त्रीणां द्वे शक्रुद्विंशतेंत्रके ॥ १३७ ॥ स्वेदं सपर्ययं त्वष्टौ रोमकूपमुखा मताः ॥ प्रवेशयंति चैवांतो रसानभ्यंगसंभवान् ॥ १३८ ॥ सप्तोत्तरशतं मर्म्मस्थानानि मुनि पुंगव ॥ त्रिकोटिश्चैव पंचाशन्नियुतानि महामुने ॥ १३९ ॥ रोमकूपाश्च श्मश्रूणि केशाश्चैव त्रिलक्षकाः ॥ मानं जलादेर्वक्ष्यामि शृणु नारद कथ्यते ॥ १४० ॥ दशांजलिमितं तोयं रसस्यांजलयो नव ॥ शोणितस्याष्टांजलयो विष्ठायाः सप्त चोदिताः ॥ १४१ ॥ श्लेष्मणः षट् समाख्याताः पित्तस्यांजलयो नव ॥ त्रयो मूत्रस्यांजलयो वसाया मेदसो द्वयम् ॥ १४२ ॥ एकांजलिसमा मज्जा शिरोमज्जा तदर्द्धतः ॥ श्लेष्मसारो बलं त्वर्द्धं समासेनेरितं मया ॥ १४३ ॥ एषामेव विरोधेन ह्रासवृद्ध्या तथैव च ॥ जायंते च तथा रोगाः शरीरे सर्वदेहिनाम् ॥ १४४ ॥ योगाभ्यासरतो यस्तु सर्वापथ्यविवर्जितः ॥ नादब्रह्म स जानाति त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ १४५ ॥ *इति प्रत्यंगगणनं*

संक्षेपात्तव कीर्तितम् ॥ सर्वमेव शरीरस्थमन्वेष्यं योगतत्परैः ॥ १४६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे कैलासप्रशंसायां रुद्रतीर्थे पिंडोत्पत्तिर्नाम पञ्चषष्टि तमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ धन्योऽस्मि नाथ देवेश श्रोतास्मि तव भारतीम् ॥ कथमस्मिन् शरीरे वै त्रैलोक्यं सर्वमंदिरम् ॥ १ ॥ कथं वै ज्ञायते देव पिंडस्थं सार्वभौतिकम् ॥ कृपया वद चैतन्मे शृण्वतो नास्ति मे श्रमः ॥ २ ॥ ईश्वर उवाच ॥ साधु साधु महाभाग पिंडस्थं ज्ञानकारणम् ॥ शृणु मे वदतो भक्त्या समाधाय मनश्चलम् ॥ ३ ॥ शृणु देहस्थचक्राणि विज्ञाय मुक्तिभाग्भवेत् गुदलिंगांतरे विप्र चक्रमाधारसंज्ञितम् ॥ ४ ॥ चतुर्दलं समाख्यातं गणेशस्तत्र देवता ॥ तस्येशानदले विप्र परमानंदसंस्थितिः ॥ ५ ॥ तदाग्नेये दले चैव सहजानंदसंस्थितिः ॥ नैर्ऋत्ये च तथा पत्रे वीरानंदो वसत्यलम् ॥ ६ ॥ योगानंदस्तु वायव्ये पत्रे ह्याधारपंकजे ॥ अस्ति कुंडलिनी ब्रह्मन् ब्रह्मशक्तिस्तदम्बुजे ॥ ७ ॥ पीयूषदा सा सरला शक्तिराब्रह्मरंध्रकम् ॥ स्वाधिष्ठानं द्वितीयं वै षड्दलं चक्रमीरितम् ॥ ८ ॥ ब्रह्मादिदेवतास्तत्र स्वाधिष्ठानाम्बुजे मुने ॥ पूर्वादिषु दलेष्वेव फलान्येतान्यनुक्रमात् ॥ ९ ॥ प्रश्रयः क्रूरभावश्च वर्गनाशौ च मूर्च्छना ॥ अवज्ञा स्यादविश्वासः कामाशक्तेरिदं गृहम् ॥ १० ॥ मणिपूराभिधं चक्रं नाभौ तद्दशपत्रकम् ॥ सुषुप्तिका च तृष्णा च ईर्ष्या पैशून्यमे व च ॥ ११ ॥ ह्रीर्भयं च दया मोहो व्यवायश्च विषादिता ॥ क्रमेणैतास्तु पूर्वादौ पत्रे वै भुवनं तथा ॥ १२ ॥ अनाहतं चतुर्थं तु चक्रं हृदयवर्त्तितम् ॥ दलैर्द्वादशभिर्युक्तं पूजास्थानं ममप्रियम् ॥ १३ ॥ प्रणवस्य तदिच्छंति शृणु पूर्वादिपत्रके ॥ लौल्यं प्रणाशः कापटयं तर्कश्चाप्यनुतापिता ॥ १४ ॥ आशाप्रकाराश्चिता च समीहा समता मुने ॥ दंभो वैकल्पकं चैव विवेकोहंकृतिस्तथा ॥ १५ ॥ फलान्येतानि पूर्वादिपत्रेषु कमलस्य हि ॥ पंचमं भारतस्थानं विशुद्धं षोडशच्छदम् ॥ ॥ १६ ॥ कंठे स्थितं महाभाग तत्रैव प्रणवादयः ॥ प्रणवोद्गीतहुंफट् च वौषट् श्रौषट्वषट्स्वधा ॥ १७ ॥ स्वाहा नमोमृतं तत्र स्वराः षड्जादयोपि च ॥ इति पूर्वादिपत्रेषु फलान्यात्मनि षोडश ॥ १८ ॥ षष्ठं वै ललनाख्यं च घंटिकायां महाप्रभम् ॥ चक्रं द्वादशपत्रं वै मदो मानस्ततो मुने ॥ १९ ॥ स्नेहः शोकस्तथा खेदो लुब्धता रति संभ्रमः ॥ ऊर्म्मिः श्रद्धा ततस्तोषो विरोधश्चैव द्वादश ॥२०॥

फलानि ललनाचक्रे एतानि पूर्वकादिषु ॥ भ्रूमध्ये द्विदलं चक्रं सप्तमाख्यं महामुने ॥ २१ ॥ आज्ञाभिधं समाख्यातं मुक्तिदं योगिसत्तमैः ॥ त्रिगुणानां तथा भावास्तत्र पूर्वादिषु क्रमात् ॥ २२ ॥ ततोप्यस्ति मनश्चक्रं षड्दलं तत्फलानि तु ॥ स्वप्नो रसोपभोगश्च प्राणरूपोपलंभनम् ॥ २३ ॥ स्पर्शनं शब्दवादश्च दले पूर्वादिषु क्रमात् ॥ यच्चक्रं षोडशारं वै सोमचक्रं महाप्रभम् ॥ २४ ॥ दलेषु षोडशस्वेव कलाः षोडश संस्थिताः ॥ कृपार्जवं तथा शांतिधैर्यं वैराग्यसंधृतिः ॥ २५ ॥ संमदाहाररोपाश्च निचयो ध्यानमेव च ॥ स्थिरता चैव गांभीर्य्यमुद्यमः सत्वदानि तु ॥ २६ ॥ एकाग्रता फलानि स्युः क्रमात्पूर्वादिपत्रके ॥ सहस्रारं तथा चक्रं ब्रह्मरंध्रेतिनिर्मलम् ॥ ॥ २७ ॥ सुधा संस्रवते तस्मादभि वर्द्धयते तनुः ॥ अनाहते दले पूर्वे ह्यष्टमैकादशे तथा ॥ २८ ॥ द्वादशे च तथा पत्रे जीवो गीतादिसिद्धिदः ॥ चतुर्थे दशमे षष्ठे जीवो गीतविनाशकः ॥ २९ ॥ विशुद्धान्यष्टमादीनि दलान्यष्टौ तु यानि तु ॥ दद्युर्गानादिसंसिद्धिं यदि जीवोत्र संस्थितः ॥ ३० ॥ षोडशे तु दले जीवो गीतनाशनकारकः ॥ ललनायां च दशमे चैकयुक्ते च पत्रके ॥ ३१ ॥ जीवो गीतस्य संसिद्धौ तुर्य्ये प्रथमपंचमे ॥ नाशकस्तु तदा ख्यातो जीवो जीवविदात्मभिः ॥ ३२ ॥ यदा तु ब्रह्मरंध्रस्थो जीवात्मा सुधयाप्लुतः ॥ तुष्टो गीतादिकार्य्याणि सप्रकर्षाणि साधयेत् ॥ ३३ ॥ एषामन्यतमे स्थाने चक्रेष्वन्येषु जीवकः ॥ न कदाचिन्महाभाग गीतसंसिद्धिमाप्नुयात् ॥ ३४ ॥ आधाराद्व्यंगुलादूर्ध्वं हेमनाड्यंगुलादधः ॥ एकांगुलप्रमाणं च देहस्थं ज्योतिरीश्वरम् ॥ ३५ ॥ तप्तस्वर्णसमाभासं परमं सिद्धिकारणम् ॥ तस्मिन्नेव महाभाग तन्वी वह्नेः शिखास्ति वै ॥ ३६ ॥ तस्मान्नवांगुले पीठे पीठात्मा वै समास्थितः ॥ उत्सेधायां देहकंदो ताभ्यां तु चतुरंगुलम् ॥ ३७ ॥ नाभिचक्रं तु तन्मध्ये द्वादशारं महाप्रभम् ॥ तंतुजाले यथा लूता तथात्र भ्रमते प्रभुः ॥ ३८ ॥ प्राणारूढस्तथा जीवो ब्रह्मरंध्रं सुषुम्णया ॥ आरोहावरोहौ कुरुते रज्वां वै नटको यथा ॥ ३९ ॥ क्रोडीकृत्य स्थिता नाड्यः सुषुम्णां परितो भृशम् ॥ कंदादिब्रह्मरंध्रांतं कंदे शाखाभिरीरिता ॥ ४० ॥ तन्तुवैं तन्यते विप्र बह्वयस्ताः संति नारद ॥ चतुर्दश महाभाग मुख्याः प्रोक्ता मदादिभिः ॥ ४१ ॥ इडा वै पिंगला चैव सुषुम्णा च तथा कुहूः ॥ सरस्वती च गांधारी हस्तिजिह्वा च वारणा ॥ ४२ ॥ यश

स्विनी शंखिनी च पूषा विश्वोदरा तथा ॥ पयस्विनी तथालंबुषेति नाड्यश्चतुर्दश ॥ ४३ ॥ तिस्रो मुख्यतमाः ख्यातास्तासामाद्या सुषुम्णिका ॥ वैष्णवी सा मया प्रोक्ता मुक्तिमार्गस्थिता सदा ॥ ४४ ॥ कंदमध्ये महाभाग संस्थिता सा तपोनिधे ॥ इडा सव्ये स्थिरा तस्य दक्षिणे पिंगला मता ॥ ४५ ॥ इडापिंगलयोर्मध्ये चरन्तौ चन्द्रभास्करौ ॥ कालहेतू क्रमात्प्रोक्तौ सुषुम्णा कालशोषिणी ॥४६॥ सुषुम्णापार्श्वयोश्चैव वर्त्तेते द्वे शृणु प्रिये ॥ सरस्वती कुहूश्चैव योगमार्गप्रदे शुभे ॥ ४७ ॥ इडायाः पृष्ठपूर्वस्थे गांधारीहस्तिजिह्वके ॥ पिंगला पूर्वपृष्ठे वै वारणा च पयस्विनी ॥ ४८ ॥ कुह्वाश्च हस्तिजिह्वाया मध्ये विश्वोदरा मता ॥ वारणा संस्थिता मध्ये नाड्यो वै ब्रह्मवंदित ॥ ४९ ॥ ते वै कुहूयशस्विन्यौ तथा पूषा सरस्वती ॥ तयोर्मध्यस्थिता शेते नाम्ना नाडी पयस्विनी ॥ ५० ॥ गांधारिका सरस्वत्योर्मध्यदेशे च शंखिनी ॥ इडा च पिंगला चैवालंबुषा कंदमास्थिताः ॥ ५१ ॥ सव्यापसव्या नासांतं कुहूरामेढ्रकं पुरः ॥ ऊर्ध्वं माजिह्वकं चास्ते नाम्ना नाडी सरस्वती ॥ ५२ ॥ गांधारी पृष्ठतः प्रोक्ता वामनेत्रं तथा मुने ॥ आसव्यपादं सांगुष्ठं संस्थिता च तपोधन ॥ ५३ ॥ सर्वत्रगा हस्तिजिह्वा वारणाथ पयस्विनी ॥ देहेखिले तथांगुष्ठाद्दक्षिणांघ्रिसमाश्रितात् ॥ ५४ ॥ विश्वोदरा महाभाग शंखिन्या सव्यकर्णकम् ॥ पूषा पाय्वान्वनेत्रान्ता तथा दक्षिणकर्णकम् ॥ ५५ ॥ पयस्विनी तु विनतालंबुषा पायुमूलकम् ॥ समालंब्य स्थिता ब्रह्मन्संक्षेपात्ते मयोदितम् ॥ ५६ ॥ अस्मिन्नेव महाभाग देहे मलपलान्विते ॥ बुद्धिमंतो भवापायं मोक्षं संसाधयंति वै ॥५७॥ उपायाद्गुरुवक्त्राच्च श्रुत्वा सेवादिभिर्मुने ॥ अस्मादेवाखिलं तत्त्वं प्राप्यते भुक्तिमुक्तिके ॥५८॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन देहं संसाधयेत्पुमान् ॥ ॥ ५९ ॥ निर्गुणस्तु परानन्दो रूपादिगुणवर्जितः ॥ पाणिपादाद्यवयवैर्हीनो नारायणो व्ययः ॥ ६० ॥ ध्यातुं तु न शक्यते कैश्चिद्र सिद्धादिभिरप्ययम् ॥ तस्मात्तच्चरितं ज्ञेयं भुक्तिमुक्त्यैकलालसैः ॥ ६१ ॥ धन्यस्त्वं यस्य गेये वै बुद्धिरस्ति सुनिर्मला ॥ योगमार्गेण संसाध्य देहं मलसमाहतम् ॥ ६२ ॥ नादब्रह्मरतो भूयात्परां सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ नाहं योगशतैस्तुष्टो नाहं तीर्थविमज्जनात् ॥ यथाहं गीतसंतुष्टो ददामि परमां गतिम् ॥ ६३ ॥ अनाहतस्य नादस्य जनिर्देहविशोधनात् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन देहं संशोधयेत्पुरा ॥ ६४ ॥

इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कैलासप्रशंसायां रुद्रतीर्थे रागोत्पत्तौ देह शोधनं नाम षट्षष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

॥ नारद उवाच ॥ ॥ नादः कथं समुद्भूतो देहादस्मान्मलाश्रयात् ॥ नादः कोयं समाख्यातः कातिधा वर्त्तते परः ॥ १ ॥ एतत्सर्वं
समासेन कथय त्वं महेश्वर ॥ भक्तोपकारे प्रभवो नालस्यं कुर्वते प्रभो ॥ २ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु नारद तत्त्वेन यथा नादो विधी
यते ॥ नाद एव परं ब्रह्म नास्मात्किंचित्परात्परम् ॥ ३ ॥ ब्रह्मा नादोपसेवाभिर्जगत्सर्वं चकार ह ॥ विष्णुर्वै पालने शक्तो ह्यस्मि
नाशने तथा ॥ ४ ॥ वयं सर्वे महाभाग नादोपासन तत्पराः ॥ न जानंति परं पारं ब्रह्माद्यास्त्रिदिवौकसः ॥ ५ ॥ अहमेव हि जानामि
नादब्रह्म समासतः ॥ नादोपासनया सर्वे सेविता देवतागणाः ॥ ६ ॥ आत्मारामः परं ज्योतिर्मनः प्रेरयति प्रभुः ॥ देहस्थोग्निर्महाभाग
स प्रेरयति मारुतम् ॥ ७ ॥ नाभिमूलस्थितो वायुः क्रमेणोर्ध्वपथे चरन् ॥ नाभितो हृदयं कंठं ततोर्ध्वास्ये प्रवर्त्तते ॥ ८ ॥ आविर्भावो
ध्वनेः पूर्वं ततः पंचविधो मतः ॥ अतिसूक्ष्मस्ततः सूक्ष्मः पुष्टोपुष्टश्च कृत्रिमः ॥ ९ ॥ नाभ्यादिस्थानसंस्थो वै पंचधा समुदीरितः ॥
प्राणो नकार आख्यात आकारो नलसंज्ञितः ॥ १० ॥ संयुक्तः प्राणवह्न्योश्च तेन नादस्तथा स्मृतः ॥ त्रिधासौ व्यवहारो वै मंद्रस्तार
स्तथा परः ॥ ११ ॥ घोरस्तृतीय आख्यातस्तेषां स्थानानि वै शृणु ॥ नाभिमध्ये स्थितो घोरो हृदये मंद्रको मतः ॥ १२ ॥ शिरो
गात्रे तथा तारस्त एव ग्रामनामकाः ॥ तस्य द्वाविंशतिर्भेदा नादस्य परमात्मनः ॥ १३ ॥ श्रुतयस्ते समाख्याताः श्रवणान्नारदेरिताः ॥
नाड्यो द्वाविंशतिर्विप्र स्थितास्तिर्यगधश्च ताः ॥ १४ ॥ वायुनैव हतास्ता वै श्रुतयः संभवंति हि ॥ प्रथमश्रवणाच्छब्दः श्रूयते ह्रस्वमा
त्रकः ॥ १५ ॥ सा श्रुतिर्वै परिज्ञेया स्वरावयवलक्षणा ॥ श्रुतिभ्यस्तु स्वराः सप्त ताञ्छृणुष्व महामुने ॥ १६ ॥ प्रथमः षड्जको नाम
ऋषभस्तु द्वितीयकः ॥ गांधारस्तु तृतीयश्च चतुर्थो मध्यमः स्मृतः ॥ १७ ॥ पंचमः पंचमः प्रोक्तो षष्ठो धैवत उच्यते ॥ निषादः सप्तमः
प्रोक्तस्तंत्रीकंठोत्थिता इमे ॥ १८ ॥ तेषां नामानि वर्णाश्च सरिगमपधनी मताः ॥ श्रुत्यनंतर भावी यः स्निग्धोनुरणनात्मकः ॥ १९ ॥
स्वनो रंजयति श्रोतुश्चित्तं स स्वर उच्यते ॥ श्रुतिजातीः प्रवक्ष्यामि शृणु नारद तत्त्वतः ॥ २० ॥ दीप्ता तथायता चैव करुणा च तृती

यका ॥ मृदुर्मध्या तथा प्रोक्ताः पंच वै श्रुतिजातयः ॥ २१ ॥ आसां वै पंचजातीनां स्वरेष्वेव व्यवस्थितिः ॥ दीप्तायता मृदुर्मध्या

षड्जे च ऋषभे पुनः ॥ २२ ॥ संस्थिता करुणा मध्या मृदुर्गांधारके पुनः ॥ मध्यमे ते दीप्तयते मृदुमध्ये तथास्थिते ॥ २३ ॥ मृदुश्चैव तथा मध्या करुणामध्यमस्थिता ॥ धैवते करुणा मध्यायता च परमा स्थिता ॥ २४ ॥ दीप्ता जातीः प्रवक्ष्यामि शृणु तत्त्वेन नारद ॥ तीव्रा रौद्री वज्रिकोग्रा चतुर्द्धा दीप्तिका मता ॥ २५ ॥ आयतायास्तथा भेदाः पंच सन्ति शृणुष्व तान् ॥ कुमुद्वती च क्रोधा च तृतीया वै प्रसारिणी ॥ २६ ॥ तथा संदीपिनी प्रोक्ता रोहिणी पंचमी मता ॥ करुणायास्तथा भेदास्त्रयः प्रोक्ता मदादिभिः ॥ २७ ॥ दयावती तु प्रथमा लापिनी च द्वितीयका ॥ मंदंतिका तृतीया स्यान्मृदोर्भेदचतुष्टयम् ॥ २८ ॥ मंदा रतिस्तथा प्रीतिः क्षितिश्चैव चतुर्थिका ॥ मध्या भेदास्तु षट् प्रोक्ता रंजिनी मार्जनी तथा ॥ २९ ॥ छंदोवती रक्तिका च रम्या च क्षोभिणी मता ॥ स्वरस्थितिं प्रवक्ष्यामि तासां नारद तच्छृणु ॥ ३० ॥ मंदा छंदोवती तीव्रा षड्जे चैव कुमुद्वती ॥ रतिर्दयावती चैव रंजिनी चर्षभे मता ॥ ३१ ॥ क्रोधा रौद्री च गांधारी मध्यमे वज्रिका तथा ॥ प्रसारिणी च प्रीतिश्च मार्जनीत्येवमाश्रिताः ॥ ३२ ॥ संदीपिनी च रिक्ता च क्षितिरालापिनी तथा ॥ पंचमे संस्थिता ह्येता मदंती रोहिणी तथा ॥ ३३ ॥ रम्या चैव तथा विप्र धैवते संस्थिता मताः ॥ उग्रा च क्षोभिणीति द्वे निषादे संस्थिते श्रुती ॥ ३४ ॥ घोराख्यमंद्रताराणां स्थानभेदात्त्रिधा स्वराः ॥ एवं ते विकृतावस्था द्वादश प्रतिपादिताः ॥ ३५ ॥ विकृतस्तु तथा षड्जे अच्युतच्युतभेदतः ॥ द्वि श्रुतिः षड्जको विप्र शृणु चान्यच्च वैकृतिम् ॥ ३६ ॥ काकली त्वे निषादस्य तथा वै श्रुतयोन्तरे ॥ सा धारणा श्रुतिः षाड्जी संश्रितश्चर्षभो यदा ॥ ३७ ॥ चतुःश्रुतिमवाप्नोति विकृतस्त्वेकको मतः ॥ तस्मिन्नेव यदा विप्र तिस्रो वै श्रुतयोन्तरे ॥ ३८ ॥ पुनश्चतुःश्रुतिश्चांते गांधारो भेदकः स्मृतः ॥ आसां धारणसंस्थानान्मध्योन्तः षड्जवद्द्विधा ॥ ३९ ॥ घोरग्रामे पंचमस्तु त्रिः श्रुतिः कौशिके पुनः ॥ संप्राप्य मध्यमश्रुतिं द्विधेति च चतुःश्रुतिः ॥ ४० ॥ घोरग्रामे धैवतस्तु विकृतः स्याच्चतुःश्रुतिः ॥ निषादस्त्रिचतुःश्रोतः काकलीत्वेन कौशिके ॥ ४१ ॥ तदा द्वौ विकृतौ भेदौ प्राप्नोति द्वादश स्मृताः ॥ सार्द्धं शुद्धैः सप्तभिस्ते दश चैव नव स्मृताः ॥ ४२ ॥ मयूरा ब्रुवते षड्जं चातकश्चर्षभं तथा ॥ गांधारं वर्करो ब्रूते क्रौंचः क्वणति मध्यमम् ॥ ४३ ॥ कोकिलः पंचमं ब्रूते दर्दुरो

धैवतं मुने ॥ गजा निषादं ब्रुवते इति ज्ञेयं विचक्षणैः ॥ ४४ ॥ पुनश्चतुर्विधः प्रोक्तो मुने वाद्यादिभेदतः ॥ वादी विवादी संवादी ह्यनु
वादी प्रभेदतः ॥ ४५ ॥ प्रयोगे बहुलो वादी श्रुतयो वायुगोचराः ॥ संवादी च विवादी च मिथः संवादिनौ यदा ॥ ४६ ॥ संवादित्वं
विवादित्वं स्यात्तयोर्वै पृथक्पृथक् ॥ शेषाणामनुवादित्वं राजा वादी च गीयते ॥ ४७ ॥ अनुसारित्वात्तु संवादी तथामात्यो विधीयते ॥
वृन्दारककुलोद्भूताः षड्जगांधारमध्यमाः ॥ ४८ ॥ पितृजः पंचमः प्रोक्तो ऋषौ मुनिकुलोद्भवौ ॥ निषादस्त्वासुरः प्रोक्तः षड्जमध्य
मपंचमाः ॥ ४९ ॥ ब्राह्मणास्ते समाख्याता ऋधौ तु क्षत्रियौ स्मृतौ ॥ गांधारश्च निषादश्च वैश्यजातिसमुद्भवौ ॥ ५० ॥ शूद्रावंतरका
कल्यौ तेषां रूपाण्यथो शृणु ॥ षड्जो भस्मसमाभासो रिश्च पिंजरमूर्त्तिमान् ॥ ५१ ॥ गांधारः स्वर्णवर्णाभो मध्यमः कुंदमूर्त्तिमान् ॥
पंचमः श्वेतवर्णश्च धैवतः पीतवर्णकः ॥ कर्बुरस्तु निषादो वै जन्मभूमिं तथा शृणु ॥ ५२ ॥ जम्बुद्वीपभवः षड्जो ऋषभः शाकसंभवः ॥
कुशद्वीपभवो गश्च मध्यमः क्रौंचद्वीपजः ॥ ५३ ॥ पंचमः शाल्मलौ जातः श्वेतजो धैवतः स्मृतः ॥ निषादः पुष्करे जातो देवताः शृणु
नारद ॥ ५४ ॥ वह्निः को वै भारती चाऽहं विष्णुर्गणपो रविः ॥ क्रमादेते षड्जादीशाश्छन्दांसि शृणु नारद ॥ ५५ ॥ क्रमादनुष्टुब् गा
यत्री त्रिष्टुप् च बृहती तथा ॥ पङ्क्तिरुष्णिक् च जगती षड्जादीनां महामुने ॥ ५६ ॥ सरीवीरेऽद्भुते रौद्रे धो बीभत्से भयानके ॥ का
र्य्यौ गनी तु करणे हास्यशृंगारयोर्मगौ ॥ ५७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कैलासप्रशंसायां रुद्रतीर्थे नादश्रुतिभेदाख्यानं नाम सप्तष
ष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ संक्षेपतो ग्रामभेदान्प्रवक्ष्यामि शृणुष्व तान् ॥ स्वरसंदोहको ग्रामो यत्र मूर्च्छादिसं
स्थितिः ॥ १ ॥ गातव्यौ द्वौ धरायां हि षड्जमध्यमसंज्ञितौ ॥ गांधारग्रामकः स्वर्गे गातव्यो भवदादिभिः ॥ २ ॥ ग्रामाणां देवता
ब्रह्मा विष्णुश्चाहं यथाक्रमात् ॥ हेमंते च तथा ग्रीष्मे वर्षायां ते यथाक्रमम् ॥ ३ ॥ प्रातर्मध्यापराह्णेषु गातव्याः शिवमिच्छता ॥ तथा
सप्तस्वराणां च ह्यारोहश्चावरोहणम् ॥ ४ ॥ मूर्च्छनास्ताः समाख्याताः संख्यया चैकविंशतिः ॥ ग्रामद्वये महाभाग चतुर्दश समीरिताः ॥
॥ ५ ॥ षड्जग्रामे तु मूर्च्छानां देवताः शृणु नारद ॥ [illegible] ॥ ६ ॥ नामानि शृणु तेषां हि मूर्च्छनानां

यथा क्रमम् ॥ निरुद्गता च कांता च सौवेरी ह्रष्यती तथा ॥ ७ ॥ उत्तरा चायता षष्ठी रजनी सप्तमी मता ॥ मध्यमे मूर्च्छनाश्चैव व्या
पिनी चंद्रिका मता ॥ ८ ॥ हेमा कपर्दिनी मैत्री तथा चांद्रवती मुने ॥ पित्र्या वै सप्तमी ख्याता गांधारे शृणु नारद ॥ ९ ॥ नंदा वि
शाला सुमुखी चित्रा चित्रवती सुखा ॥ आलापा चेति सप्त स्युर्मूर्च्छना वै तृतीयके ॥ १० ॥ ताना एकोनपंचाशत्त्रिग्रामे शृणु तान्मुने ॥
शुद्धाः स्युर्मूर्च्छनास्तानाः षाढवौडवनामकाः ॥ ११ ॥ षड्जे निषादहीनाश्च क्रमाद्धारिपनैस्तु ते ॥ सरिगेभ्यो विहीनाश्च मध्यमेष्टौ च
विंशतिः ॥ १२ ॥ क्रमात्सप्त यदा तानास्तदा चैकोनविंशतिः ॥ षाडवाभिर्युता विप्र चत्त्वारिंशन्नैवव ते ॥ १३ ॥ द्विश्रुतिभ्यां सश्यप
श्यधारिभ्यां सत्ववर्जिताः ॥ पृथक्तानाः प्रथमके औडवास्त्वेकविंशतिः ॥ १४ ॥ ऋषभाभ्यां च द्विश्रुत्या मध्यमे ग्रामसंस्थिताः ॥ चतु
र्दशैव हीनाः स्युः पंचत्रिंशच्च संख्यया ॥ १५ ॥ षाडवा औडवाश्चैवाशीतिश्च चतुरश्च ते ॥ कूटतानास्त्वसंपूर्णा व्युत्क्रमोच्चरितास्तथा ॥
॥ १६ ॥ संपूर्णाश्चयथाविप्र संख्यानं शृणु नारद ॥ चत्वारिंशत्तथा पञ्चसहस्राणि महामुने ॥ १७ ॥ संपूर्णाश्च तथा ख्याताः कूटतानाः
क्रमात्तथा ॥ एकैकस्यां मूर्च्छनायां षट्पंचाशत्तथेरिताः ॥ १८ ॥ नेत्रलक्षनेत्रनागसहस्राण्यक्षिणी तथा ॥ खयुगाश्च तथा ख्याता ह्यपू
र्णान् शृणु नारद ॥ १९ ॥ विंशतिः षाडवानां तु तथा सप्तशतानि तु ॥ विंशोत्तरं शतं चैव ह्यौडवानां विधीयते ॥ २० ॥ चतुःस्वराणां
कूटानां युगनेत्रमितिर्मता ॥ रसनेत्रस्वरौ चैव त्रिः स्वराश्चैकक: स्वरः ॥ २१ ॥ आर्चिकः प्रथमः ख्यातो गाथिकः सामिकस्तथा ॥
स्वरीमकश्चतुर्थश्च नामान्येषां क्रमान्मुने ॥ २२ ॥ युक्तौ निषादगांधारौ तत्र शुद्धादिभेदतः ॥ चतुर्विधाः प्रजायंते तयोरेकैकहानितः ॥
॥ २३ ॥ षाद्यौ माद्यौ तु चत्वारो द्विविधौ द्विविधौ यतः ॥ अन्ये दश तथा चाद्यौ चतुर्द्धा च यथाक्रमात् ॥ २४ ॥ चत्वारिंशच्च
तथा विंशतिः खखसप्तकम् ॥ शतं च गुणिताः सर्वे षाडवानां तथा मितिः ॥ २५ ॥ सहस्राणां चतुस्त्रिंशत्षष्टिः पंचशतानि च ॥ सर्वौ
डवानां संख्यानं शृणु नारद कृत्स्नशः ॥ २६ ॥ मध्याद्यौ धैवताद्यौ च भेदाश्चत्वार एव च ॥ षडौडवा द्विवेत्येवमुक्तपूर्वप्रभेदतः ॥
॥ २७ ॥ अष्टावंत्यादिमे विप्र चत्वारिंशत्सप्तविंशतिः ॥ शतं च गुणितं तैश्च तथा गजशतानि वै ॥ २८ ॥ पंचस्वरेषु संख्या स्यान्मुने

कृतसहस्रकम् ॥ चतुर्द्धाद्यौ तथा नाद्यौ द्वादश प्रथमे मताः ॥ २९ ॥ गुणिता युगनेत्राख्यैर्द्वात्रिंशद्वै महामुने ॥ संख्याश्चतुःस्वरे चोक्ता
स्त्रिस्वरेषु तथा शृणु ॥ ३० ॥ माद्यौ चतुर्द्धा भेदौ द्वौ परे नेत्रेंदुसम्मिताः ॥ ते वै द्विधेयं षट्त्रिंशत् षड्भिस्ते गुणितास्ततः ॥ ३१ ॥
द्विस्वरेषु द्विधा विप्र रिगधेत्यादयोष्टकम् ॥ शुद्धाः स्युर्द्वाविंशतिरब्ध्यब्धिगुणिता मुने ॥ ३२ ॥ एकस्वरादिभेदत्वान्मूलभूताश्चतुर्दश ॥
ते षड्जशुद्धमध्यायपंचकं भिदिकं विना ॥ ३३ ॥ सर्वेष्टचत्वारिंशद्वै ज्ञातास्त्रिस्वरकेषु वै ॥ द्वादश द्विस्वरे प्रोक्ता द्वयमेकैककस्वरे ॥३४॥
त्रिषष्टिरुत्तरैर्मंद्रैस्ताना मार्गीभवाः पुनः ॥ शराः स्वराश्च चत्वारस्तत्तानानां चतुःशतम् ॥ ३५ ॥ स्वराधिकाः स्वरांस्तद्वत्तथा षण्णव
तिस्तथा ॥ द्वादश त्रिस्वरद्वंद्वे चत्वारो द्विस्वरे द्वये ॥ ३६ ॥ एकैकस्वरतानानां भवेत्पंचशतीत्वियम् ॥ एष तूद्देशतः प्रोक्तो विस्तरो
मूर्च्छनादिकः ॥ ३७ ॥ नामानि शुद्धतानानां शृणु नारद सांप्रतम् ॥ अग्निष्टोमस्तथात्यग्निष्टोमो वै वाजपेयकः ॥ ३८ ॥ षोडशः
पुण्डरीकोश्वमेधो वै राजसूयकः ॥ सहीनानां महाभाग सप्त नामान्यनुक्रमात् ॥ ३९ ॥ स्विष्टकृद्बहुवर्णश्च गोसवश्च महाव्रतः ॥ विश्वजि
द्ब्रह्मयज्ञश्च प्राजापत्यश्च सप्तमः ॥ ४० ॥ नामानि रिविहीनानां तानानां स्युर्यथाक्रमम् ॥ अश्वक्रांतो रथक्रांतो विष्णुक्रांतो महामुने ॥
॥ ४१ ॥ सूर्य्यक्रांतो गजक्रांतो बलभिन्नागयक्षकौ ॥ पहीनानां यथा संज्ञाश्चोक्ता नारद ते मया ॥ ४२ ॥ चातुर्मास्योथ संस्थश्च शा
स्त्रमैक्यश्चतुर्थकः ॥ सौत्रामणिस्तथा चित्रो मदः सप्तम एव च ॥ इति नामानि संख्या च कथिता ते द्विजोत्तम ॥४३॥ इति श्रीस्कांदे
केदारखण्डे कैलासप्रशंसायां रुद्रतीर्थे संगीतशास्त्रे ग्रामादिभेदकथनं नामाष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ ॥ छ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ मध्यमग्रामसंबद्धान्षाडवान् शृणु नारद ॥ सावित्री चार्द्धसावित्री सर्वतोभद्रकस्तथा ॥ १ ॥ रव्यायनो गवायश्च
तथा सर्वायनः स्मृतः ॥ कौडपायननामा च सहीनानां तथा विधा ॥ २ ॥ अग्निजिह्वो दशाहश्च ततः पांशुः कलाधरः ॥ अश्वप्रतिग्रहो
बर्हिस्तथात्युदयसंज्ञकः ॥ ३ ॥ नामानि रिविहीनानां कथितानि महामते ॥ सर्वस्वदक्षिणश्चैव दीक्षाख्यो ग्लौः समित्तथा ॥ ४ ॥ स्वा

हाकारस्तनूपाच गोदोहश्चैव सप्तमः ॥ गहीनानां महाभाग संख्योक्ता ह्येकविंशतिः ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे संगीतशास्त्रे मध्यमग्रामौडकथनं नामैकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ षड्जग्रामे महाभाग ह्यौडवान् शृणु तत्परः ॥ इडा पुरुषमेधश्च श्येनो वज्रस्तथा शरः ॥ १ ॥ अंगिराः कर्कनामा च सपाभ्यां रहितास्त्विमे ॥ ज्योतिष्टोमस्तथा दर्शो नादी वै पौकसस्तथा ॥ २ ॥ अश्वप्रतिग्रहो रात्रिः सौरभाख्यस्तु सप्तमः ॥ एतानि नगहीनानां नामानि कथितानि ते ॥ ३ ॥ सौभाग्यदः सुकर्मा च शांतिदः पुष्टिदस्तथा ॥ वैनतेयः श्वादनश्च वशीकरणसंज्ञकः ॥ नामानि परिहीनानां कथितानि महामते ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे संगीतशास्त्रे षाड्जग्रामौडवनामकथनन्नाम सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ मध्यमग्रामिके विप्र ह्यौडवान् शृणु नारद ॥ मोहनो वीरकंदर्पदर्पहा शंखचूडकः ॥ गजच्छायस्तथा रौद्रो विष्णुविक्रम एव च ॥ १ ॥ नामान्येतानि देवर्षे चतुर्धा तत्प्रकीर्त्तितम् ॥ काकल्यंतरसैर्मेन विशेषेण प्रकीर्त्तितम् ॥ २ ॥ निसयोः काकली साधारणं ते परिकीर्त्तितम् ॥ गांधारमध्ययोश्चैवांतरस्यापि मतं तु तत् ॥ ३ ॥ समुच्चार्य्य प्रयोज्यौ हिं काकलीधैवतौ ततः ॥ समुच्चार्य्य महाभागांतरर्षभौ ततो मुने ॥ ४ ॥ तथोच्चार्य्य सकाकलिनौ संगच्छेत्तदनंतरम् ॥ तदन्यं मध्यमं चांतं रस्वरं वै प्रयुज्य च ॥ ५ ॥ एवं सर्वत्र देवर्षेरताभ्यां रहितानि ते ॥ संज्ञानि गविहीनानां शृणु भैरवपूर्वकान् ॥ ६ ॥ भैरवः कामदश्चैवावभृथोष्टाकपालकः ॥ स्विष्टकृच्च वषट्कारो मोक्षरस्त्वपरो मतः ॥ ७ ॥ मध्यमग्रामके विप्र चतुर्द्धौ इव तानकाः ॥ साधारणं द्विधा प्रोक्तं स्वरजातिविशेषतः ॥ ८ ॥ तत्र स्वरीयं देवर्षे चतुर्द्धा तत्प्रकीर्त्तितम् ॥ काकल्यंतरसैर्मेन विशेषेण च काकली ॥ ९ ॥ स्वरसाधारणे प्रोक्तं जातिसाधारणं शृणु ॥ एकग्रामे स्थिता अंशा भवेयुर्यदि जातिषु ॥ ॥ १० ॥ रागाश्चैव तथा विप्र जातिसाधारणा मताः ॥ एतद्ग्रामौढवाषाढ व्याख्यानं ते प्रकीर्त्तितम् ॥ ११ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे संगीतशास्त्रे षाडवौडवाख्यानं नामैकसप्ततितमोध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ गानक्रियां महादेव भक्तानुग्रहतत्पर ॥ भक्तायवददेवेश तृप्तिर्मेनास्तिशृण्वतः ॥ १ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु नारद वात्सल्यात्तव सर्वं वदामि च ॥ न कदाचिद्धि देवर्षे प्रोक्तं कस्मै

मया खलु ॥ २ ॥ वर्णैर्गानक्रिया प्रोक्ता चतुर्द्धा सा प्रवर्त्तते ॥ तद्भेदाञ्छृणु विप्रर्षे कथयामि समासतः ॥ ३ ॥ स्थाय्या रोहीचावरोही संचारी तच्चतुर्विधा ॥ स्थिरप्रयोगवर्णश्च स्थायिवर्णः प्रकीर्त्तितः ॥ ४ ॥ तथा नारद नामाद्यपरा वत्वर्थवामकौ ॥ एतत्संकरवर्णश्च संचारी समुदाहृतः ॥ ५ ॥ विशेषवर्णग्रथनमलंकारः प्रकीर्त्तितः ॥ बहवस्त्वस्य भेदाः स्युः संक्षेपेण वदामि ते ॥ ६ ॥ स्थायिगान् संप्रवक्ष्यामि येषामाद्यंतयोः स्थिरे ॥ स्वरस्थे वै प्रसन्नादिः प्रसन्नांतस्तथैव च ॥ ७ ॥ तथाद्यंतप्रसन्नस्तु तृतीयः परिकीर्त्तितः ॥ प्रसन्नमध्यमश्चैव पंचमः क्रमरेचितः ॥ ८ ॥ प्रस्तारनामा षष्ठश्च प्रसादः सप्तमः स्मृतः ॥ स्थाय्यालंकारकाः सप्त कीर्त्तितास्ते द्विजोत्तम ॥९॥ आरोहिवर्णालंकारा द्वादश परिकीर्त्तिताः ॥ शृणुष्वैतान्महाभाग हसितं प्रेषितं तथा ॥ १० ॥ आक्षिप्तं संधिप्रच्छादोद्गीतोद्वाहित कास्तथा ॥ विस्तीर्य्यश्चैव निष्कर्षस्तथाभ्युच्चयसंज्ञकः ॥ ११ ॥ त्रिवर्णे वेणिरिति वै द्वादशः परिकीर्त्तितः ॥ तथावरोहक्रमत एत एव च रोहिणी ॥ ॥ १२ ॥ द्वादशावरोह्यलंकारास्तथा वै परिकीर्त्तिताः ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि संचारिणी तृतीयकः ॥ १३ ॥ मंद्राद्यो मंद्रमध्यश्च मंद्रांतस्तु तृतीयकः ॥ प्रस्तारश्च प्रसादश्च यावृतः स्खलितस्तथा ॥ १४ ॥ परिवृत्तोत्क्षेपविद्धद्वाहितोर्म्मिसमास्तथा ॥ प्रेषितं च निकूजश्च श्येनोद्धटितरंजिना ॥ १५ ॥ सन्निवृत्तः प्रवृत्तश्च वेणुर्ललित एव च ॥ हुंकारश्च तथा ख्यातो ह्रदमानावलोकितौ ॥ १६ ॥ पंचविंशतिरुद्दिष्टाः संचारिणि महामुने ॥ समालंकारकाश्चान्ये कथ्यंते भाषिता मुने ॥ १७ ॥ तारमंद्रौ प्रसन्नश्च द्वितीयो विपरीतकः ॥ आवर्त्तकः संप्रदानो विधुतश्च तथैव च ॥ १८ ॥ क्रमलोलस्तथा चान्यस्तथोल्लसित एव च ॥ अलंकाराः प्रकथिता भक्तितस्ते द्विजोत्तम ॥ १९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे संगीतशास्त्रे स्थाय्याद्यलंकारवर्णनं नाम द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ स्वरैः षड्जादिभिः सप्त जातयः शुद्धनामकाः ॥ ता वक्ष्यामि महाभाग मयि भक्तिः परा तव ॥ १ ॥ षड्जी चैवार्षभी विप्र गांधारी मध्यमा तथा ॥ पंचमी धैवती षष्ठी नैषादी सप्तमी तथा ॥ २ ॥ एतत्सांकर्य्यजातीनामानंत्यं वर्त्तते मुने ॥ मूलभूताः प्रकथितास्ताभ्यः सर्वं प्रलक्ष्यते ॥ ३ ॥ इति ते कथिता नादसमुद्भूतिर्मया मुने ॥ नाद एव परं ब्रह्म सर्वं नादात्मकं जगत् ॥ ४ ॥ शब्दं समभ्यसेद्ब्रह्मच गुरुप

क्रात्समीरितम् ॥ गीताक्षरप्रथमके पवर्गं परिवर्जयेत् ॥ ५ ॥ सकारं च दकारं च रकारं च तथैव च ॥ नकारं च चकारं च दकारं च
फलं शृणु ॥ ६ ॥ दकारे कुलनाशः स्यात्सकारे शोकसंभवः ॥ रकारे मरणं प्रोक्तं लक्ष्मीनाशो नकारके ॥ ७ ॥ चकारे स्थाननाशः
स्याद्धेह्यायुः क्षीयते परम् ॥ उद्ग्राहे नगरा वर्णाः शरलांश्चांतरे त्यजेत् ॥ ८ ॥ आभोगे हटकान्विप्र नव वर्णा इमे स्मृताः ॥ उद्ग्राहे
हर ते लक्ष्मीमंतरे हरते यशः ॥ ९ ॥ आभोगे हरते जीवं तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥ अष्टौ गणाः समाख्याता गीते छंदसि पुण्यदाः ॥
॥ १० ॥ तान्वक्ष्यामि महाभाग सावधानोवधारय ॥ मयरसतजभनाः कीर्त्तिता भेदसम्मिताः ॥११॥ लक्षणानि प्रवक्ष्यामि देवतांश्च
फलं तथा ॥ मगणस्त्रिगुरुः ख्यातो यगणो लघुरादिमः ॥ १२ ॥ रगणो वै मध्यलघुः सगणोन्तगुरुः स्मृतः ॥ तगणोन्तलघुः ख्यातो
जगणो गुरुमध्यमः ॥ १३ ॥ आदिगुरुर्भगणो नगणस्त्रिलघुः स्मृतः ॥ भूमिनाथस्तु मगणो लक्ष्मी प्राप्तिकरो मतः ॥ १४ ॥ शिखी
यगणनाथश्च पुत्रप्राप्तिकरस्तथा ॥ वह्नीरगणस्वामी च मृत्युदो वै प्रकीर्त्तितः ॥ १५ ॥ सगणस्य तथा स्वामी वायुर्वै समुदाहृतः ॥
नानार्थनाशकश्चैव तथैव गृहनाशकः ॥ १६ ॥ तगणेशस्तथाकाशो धनहानिकरो मतः ॥ जगणेशो धामनिधिर्महत्कष्टप्रदो मतः ॥
॥ १७ ॥ चंद्रो भगणनाथस्तु यशःसुखकरो मतः ॥ ईश्वरोहं नगणपो धनायुष्यकरो मतः ॥ १८ ॥ मगणो नगणः पूर्वे यभौ चैव तु
पश्चिमे ॥ रजौ चैवोत्तरे प्रोक्तौ सतौ चैव तु दक्षिणे ॥ १९ ॥ ईशानादौ मयरसतजभनाश्च तथा स्मृताः ॥ विचार्य्य सुधिया गाने गा
तव्या मगणादिकाः ॥ २० ॥ नादरूपं परं ब्रह्म नादरूपी जनार्दनः ॥ नादरूपा परा शक्तिर्नादरूपी महेश्वरः ॥ २१ ॥ काव्यालापाश्च
ये केचिद्गीतकान्यखिलान्यपि ॥ शब्दरूपधरस्यैते विष्णोरंशा महात्मनः ॥ २२ ॥ स्वरस्य जायते नादो नादस्य स्वर एव हि ॥ स्वरस्य
लीयते तालं ताले गीतं समाचरेत् ॥ २३ ॥ नादमध्ये स्थितः सूर्य्यो बिन्दुमध्ये च चंद्रमाः ॥ नादबिंद्वोस्तथैवैक्यं वीर्यमध्ये स्थितं
सदा ॥ २४ ॥ अस्मादेवसमुद्भूतिः सर्वस्य जगतो मुने ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नादब्रह्म समभ्यसेत् ॥ २५ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे
गीतशास्त्रे षड्जादिजातिप्रमुखकथनं नाम त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ स्वरभेदान्प्रवक्ष्यामि पदानि विवि

-स्कं. पु. धानि च ॥ उपहंतुर्गलं चैव त्रितयं तु विशारदम् ॥ १ ॥ चतुर्थं चार्थभोगेन ह्येवं च पदलक्षणम् ॥ विधिः संप्रोच्यते विप्र जाकजोक के. सं.
सरोरकम् ॥ २ ॥ रेका टेका तथा ख्याता तथैवाथ प्रहस्तिका ॥ विधिः पंचविधः प्रोक्तो मया वै प्रकटीकृतः ॥ ३ ॥ गुणा अथ च प्रो
॥ ८१ ॥ च्यंते ताञ्छृणुष्व महामुने ॥ उपकारी महाधीरो ह्यंतर्वार्त्ती न चोदति ॥ ४ ॥ दीक्षारसविलस्वेन मोक्षार्थी पूत एव च ॥ उपकारी अ. ७८
महाधीरो निष्ठुरो वचनी बली ॥ ५ ॥ दुःखमंत्ररसंवित्तुतमेवेक्ष्य च वर्त्तनम् ॥ अथ वर्गाश्च प्रोच्यंते नादरूपा महामुने ॥ ६ ॥ अक
चटतपयशा अष्टौ वर्गाः प्रकीर्त्तिताः ॥ अकवर्गौ तथा विप्रौ चटवर्गौ च क्षत्रियौ ॥ तपवर्गौ तथा वैश्यौ यशौ शूद्रौ महामुने ॥ ७ ॥
लयान् शृणु महाभाग गदतो मे यथाक्रमम् ॥ लयश्च विजयश्चैव हास्यं वै तुलतानि च ॥ ८ ॥ प्रौढलक्षणकाश्चैव द्विद्विर्नामलयादिव ॥
अथालतीं प्रवक्ष्यामि शृणु नारद तत्त्वतः ॥ ९ ॥ जाते कृतेग्नौ गतिरिति ततो गतिसमागमे द्विकरस्पर्शसंयोगादालत्या हृदये तथा ॥
॥ १० ॥ हस्त्यश्वमैणवी हंसी मृगी खंजनजातकी ॥ एवं गतिविधानेन तद्वदेतत्सुपर्य्येति ॥ ११ ॥ तालस्य कथ्यते संज्ञास्तथाच च
पुरो मुने ॥ आच चपुटश्चैवोद्घाटस्तथा संप्रवेष्टितः ॥ १२ ॥ सम्यङ्ज्ञानश्च विज्ञेयः पंच तालविधिः स्मृतः ॥ महाकलासु वचने भोजने
चोपवेशने ॥ १३ ॥ संयोगे च वियोगे च निष्ठुरे गायने भवेत् ॥ तेषु तेषु कलाः ख्याता भोजनादौ महामुने ॥ १४ ॥ शुभाशुभौ
शिवः शक्तिर्धरित्री गगनं तथा ॥ धर्म्मं पापं च जानीयादेवंच रचना श्रुता ॥ १५ ॥ अथ ज्योतिर्दिनेशश्च चंद्रमाश्च ततः परम् ॥
दीप्तस्तृतीयो व्याख्यातो ज्योतिस्त्रितयमिष्यते ॥ १६ ॥ द्विसप्ततिः कला ब्रह्मन् कथयामि समासतः ॥ अथादौ गमनकला रसायन
कला ततः ॥ १७ ॥ तथांगलेपनकला रंगाख्या स्तनमर्दनम् ॥ भोजनं योजनं चैव हास्यं लिखनमेव च ॥ १८ ॥ पठितं वचनं चैव
स्त्रीपरिचर्य्या तथैव च ॥ चंदनं चित्तवचनं मूकाख्या स्तनजोहने ॥ १९ ॥ मोहनं चित्रवैचित्र्यौ तथांजनकला मता ॥ देवविद्याकला
चैव परकायप्रवेशनम् ॥ २० ॥ कवित्वं वै नादकला पुराणं धर्ममेव च ॥ कर्मविद्या ज्ञानकला विज्ञानं भाग्यमेव च ॥ २१ ॥ विवाद ॥ ८१ ॥
श्चोपवादश्च मनोरंजनमेव च ॥ वैद्यविद्याकला चैव पैशाची मागधी तथा ॥ २२ ॥ सावर्णी खेटककला संग्रामस्तन्त्रतार्किके ॥ सुग

न्धाख्या कला चैव विचारणकला मता ॥ २३ ॥ तथा विविधवैचित्र्यं ध्यानं वाजिकला तथा ॥ चक्रं हर्षोश्वकला तथा मंडकला मता ॥ २४ ॥ अभिन्नाख्या सैन्यकला चूडामणिकला तथा ॥ भुक्तिमुक्तिकले चैव व्यवहारकला तथा ॥ २५ ॥ ध्यानाकी च व्रतकला जनराजकला तथा ॥ गीतकला क्रोधकला कला सर्वजनप्रिया ॥ प्रसादोत्साहावुद्वेगः क्रीडा लज्जा द्विसप्ततिः ॥ २६ ॥ रसाः षड् वै समाख्यातास्तिक्ताम्लकटुकाः क्रमात् ॥ मधुरक्षारलवणा रसाश्चेमे समीरिताः ॥ २७ ॥ नव नाथाः समाख्यातास्तत्र श्रीआदिनाथकः ॥ अनादिनाथकूर्म्माख्यौ भवनाथस्तथैव च ॥ २८ ॥ सत्यसंतोषनाथौ तु मत्स्येंद्रो गोपिनाथकः ॥ नव नाथास्तु मे ख्याता नादब्रह्मरताः सदा ॥ २९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे संगीतशास्त्रीये गानक्रिया नाम चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥

॥ नारद उवाच ॥ ॥ कतिरागाः समाख्याताः कथं तेषां समुद्भवः ॥ मूलभूतास्तु षड्ग्रामास्त्वत्त एव समुद्भवाः ॥ रागिण्यश्च कति प्रोक्ता एतद्विस्तरतो वद ॥ १ ॥ ईश्वर उवाच ॥ मूलभूतास्तु षड् ग्रामा मत्त एव समुद्भवाः ॥ तेषां स्त्रियस्तथा पुत्राः पुत्रवध्वस्तथैवच ॥ २ ॥ पौत्राश्चैव ह्यसंख्याताः श्यालाः संबंधिनः स्तथा ॥ तेषां हि विस्तरं प्रोक्तुं नालं वर्षशतैरपि ॥ ३ ॥ अष्टानेव समाख्यास्ये शृणु नारद तन्मनाः ॥ भैरवः प्रथमः ख्यातो द्वितीयो मालकौशिकः ॥ ४ ॥ तृतीयश्चाथ हिंदोलश्चतुर्थो दीपकस्तथा ॥ श्रीरागः पंचमो ज्ञेयो मेघमल्हारःषष्ठकः ॥ ५ ॥ भैरवस्य स्त्रियः पंच ताः शृणुष्व महामते ॥ भूपाली भैरवी चैव रक्तहंसी सुश्रेष्ठिकी ॥ ६ ॥ वेलावली च विख्याताः कौशिकस्य शृणु प्रियाः ॥ कर्णाटी चाथ देशाक्षी कामोदी च धनाश्रकी ॥ ७ ॥ गौरी मोहीति विख्याता मालकौशिकयोषितः ॥ गायनी चाथ गांधारी निर्याना निर्मला तथा ॥ ८ ॥ आसावरी चांशकला गौडी हिंडोलयोषितः ॥ रामकली कोहरी च गुर्जरी पटुमंजरी ॥ ९ ॥ मारुका मारुषेणा च दीपकस्य वरांगनाः ॥ केदारी सुहवा चैव सिंधुका भद्रवी तथा ॥ १० ॥ नटी च मोहिनी चैव श्रीरागस्य वरांगनाः ॥ मल्लारिका गुंडगिरी आक्षीरी तोटिका तथा ॥ ११ ॥ कामोदी च प्रिया प्रोक्ता मेघमल्हारयोषितः ॥ शारदे भैरवो रागो गातव्यः शिशिरे तथा ॥ १२ ॥ मालकौशिकरागो हेमंते हिंदोलकः स्मृतः ॥ वसंते दीपको रागो ग्रीष्मे श्रीरागसंज्ञकः ॥ १३ ॥

वर्षायां मेघरागश्च षड्रागा ऋतुषु स्मृताः ॥ शृणु पुत्रान्भैरवस्य बंगालः पंचमस्तथा ॥ १४ ॥ हर्षो मधुश्च देशाखो ललितो माधव स्तथा ॥ वेलावसस्तथाख्यातो ह्यष्टौ भैरवपुत्रकाः ॥ १५ ॥ मारुमेघाटकौ चैव मिष्टांगो बर्बरस्तथा ॥ चंद्राश्रया लिनंदाख्याः खो खरश्चाष्टमो मतः ॥ १६ ॥ मालकौशिकपुत्राश्च प्रोक्ता अष्टौ महामुने ॥ मंगलश्चंद्रविम्बश्च सुभ्रांगानंदसंज्ञकौ ॥ १७ ॥ विभासो वर्द्धं नश्चैव विनोदाख्यवसंतकौ ॥ हिंदोलकस्य पुत्रास्ते कथिता वसुसंख्यकाः ॥ १८ ॥ कमलो गौडगंभीरौ तथा च गुणसागरः ॥ कल्या णकुंडगंडश्च श्रीरागस्य सुतास्त्विमे ॥ १९ ॥ कर्णाटो नटसारंगौ गौडकेदारसंज्ञकः ॥ गुंडमल्हारकश्चैव तथा जालंधरः स्मृतः ॥ सं करश्चाष्टमः प्रोक्तः पुत्राश्चाष्टौप्रकीर्त्तिताः ॥ २० ॥ एषां सांकर्य्यभेदेन रागाश्च बहुधा तथा ॥ षड्जादिस्वर मिलिता यतस्तत्समयाः स्मृताः ॥ २१ ॥ इति रागाः समा ख्याता मूलभूता महामुने ॥ पुत्रवध्वस्तथा पौत्रा ज्ञेयास्तत्संकरा बुधैः ॥ २२ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे संगीतशास्त्रे रागगणनानाम पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृंगाराः षोडश ख्यातास्ताञ्छृणुष्व महामुने ॥ मज्जनं चारु चीरं च तिलकं नेत्ररंजनम् ॥१॥ कुंडलं नासिकामुक्ताफलं कुसुमहारकः॥केशप्रसाधनं चैव तथा झंकारनूपुरौ ॥ ॥ २ ॥ अङ्गचन्दनलेपश्च कंचुकीधारणं तथा ॥ कांचीकंकण ताम्बूलचातुर्य्यं चेति षोडश ॥ ३ ॥ गीतनामान्यहं वक्ष्ये कमला ललिता तथा ॥ रेका टेकाथ हास्या च तथा चैव प्रबोधिका ॥ ४ ॥ ओतस्याता महावल्ली कलहो मुद्गरस्तथा ॥ खड्गश्चंडस्तथा पूज्यो रसा धिक्यं तथैव च ॥ ५ ॥ धनाढ्या च दरिद्रा च हीना प्रौढांगनास्तथा ॥ कुमुदींद्रसमुद्रा च वेताल मुशलौ गणौ ॥ ६ ॥ यथा नाम तथा दोषो यथा दोषस्तथा गुणः ॥ गुणैर्विरहिते राज्यं धातुहीने धनक्षयः ॥७॥ रंगहीने भवेन्मृत्युर्नास्ति गीतसमो रिपुः ॥ पदहीने शिरो वक्रं कंठहीने च धातवः ॥ ८ ॥ पदहीनेंगहीनत्वं गीतस्यापि भवेन्मुने ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तत्तद्दोषान्विवर्जयेत् ॥ ९ ॥ वक्ष्यामि ध्रुवकान्विप्र जयंतः शिखरस्तथा ॥ उत्साहो मधुरश्चैव निर्ज्जलः कुंतलोम्बुजः ॥ १० ॥ धनं वैराटरेखाच शेखरो बर्बरो मतः ॥ हेमाली च तथा व्याघ्रः पिंडली दरिता तथा ॥ ११ ॥ [illegible] महामुने ॥ हयश्च कुंजरश्चैव वृषभो माहिषः

स्तथा ॥ १२ ॥ भूपितः पृष्ठनामा च प्रभटाञ्छृणु विप्रक ॥ कठिनः कमलश्चैव वज्रं वै मुद्गरस्तथा ॥ खड्गं चक्रं तथा प्रोक्ता ज्ञेयाः प्रभटसंज्ञकाः ॥ १३ ॥ अद्भुतादिविभेदेन अष्ट तालविधिः स्मृतः ॥ जातयः पंचधा प्रोक्ता रेकाटेकाप्रहस्तिकाः ॥ १४ ॥ विह्वला समया चैव ह्येताः सौभाग्यदायिकाः ॥ दर्शनानि तथा वक्ष्ये सांख्यं शैवं जिनात्मकम् ॥ १५ ॥ भाट्टं बौद्धं च पाखंडं कीर्त्तितानि मया हि षट् ॥ सप्त लोकाः समुद्दिष्टा भूर्भुवःस्वस्तथा मुने ॥१६॥ जनस्तपो महर्लोकः सत्यलोकश्च सत्तमः ॥ मानं पृथिव्या वक्ष्यामि समासाद्वदतः शृणु ॥ १७ ॥ यवश्चतुस्तिलः प्रोक्तश्चतुर्णामंगुलिः स्मृतः ॥ तच्चतुर्णां भवेन्मुष्टिश्चतुर्णां हस्तसंज्ञकः ॥ १८ ॥ चतुर्हस्तं धनुः प्रोक्तं द्विशतं धनुषां तथा ॥ क्रोशस्तद्द्वयगव्यूतिर्द्विगव्यूतिश्च योजनम् ॥ १९ ॥ शतयोजनको देशः शतदेशस्तु मंडलम् ॥ मंडलानां शतं खंडं नवखंडात्मका धरा ॥ २० ॥ प्रथमं मेघखंडं तु तथा मदनखंडकम् ॥ खरिखंडं शर्वखंडं तथा भरतखंडकम् ॥ २१ ॥ दधिखंडोद्यानखंडौ बाजिखंडं तथाष्टमम् ॥ तेजः खंडं महाभाग पदार्थान् शृणु तत्परः ॥ २२ ॥ धर्मार्थकाममोक्षाख्याः पदार्था गानगोचराः ॥ लवणेक्षुसुरासर्प्पिर्दधिदुग्धजलानि वै ॥ २३ ॥ लक्षयोजनविस्तीर्णः क्षाराब्धिः परिकीर्त्तितः ॥ द्विगुणेक्षुसमुद्रः स्यात्तद्द्वैगुण्यं सुराम्बुधिः ॥ २४ ॥ सर्प्पिस्तद्द्विगुणः प्रोक्तस्तद्द्वैगुण्यं दध्यंबुधेः ॥ क्षीराब्धिः स द्विगुणको जलाब्धिर्द्विगुणस्तथा ॥ २५ ॥ तत्तद्द्वीपान्प्रवक्ष्येहं जम्बूद्वीपस्तथा कुशः ॥ शाल्मलिः पुष्करश्चैव क्रमरो गोमेदस्तथा ॥ २६ ॥ सप्तमोभ्युदयो ह्येषां प्रमाणं पूर्ववत्स्मृतम् ॥ पृथिव्यां विप्र कोटीनां नगराणि द्विसप्ततिः ॥ २७ ॥ नवकोटिमिता ग्रामाः पंचाशत्कोटिकं तथा ॥ ऊषराणि तथा विप्र चोज्झटाभिस्तथैव च ॥ २८ ॥ पृथ्वीप्रमाणमाख्यातं संगीते चोपकारकम् ॥ कंदर्पस्य गुणान्वक्ष्ये स्वेदः स्तंभो महामते ॥ २९ ॥ रोमांचः स्वरभंगश्च वेपथुश्च विवर्णता ॥ अश्रुपातस्तथाष्टौ वै सात्विका गीतसंभवाः ॥ ३० ॥ छंदांसि शृणु संक्षेपादनुष्टुबष्टवर्णकः ॥ एकादशाक्षरी प्रोक्ता सेंद्रवज्रा प्रकीर्त्तिता ॥ ३१ ॥ द्वादशार्णोपेंद्रवज्रा वसंततिलकां शृणु ॥ चतुर्दशाक्षरी ख्याता मालती सैव वर्णका ॥ ३२ ॥ सप्तादशाक्षरी प्रोक्ता छन्दः शिखरिणी मया ॥ शार्दूलक्रीडितं छंदो वर्णैकोनकविंशतिः ॥ ३३ ॥ एकाधिका विंशतिभिर्वर्णैश्च स्रग्धरा मता ॥ इति

छन्दांसि गीतानां प्रोक्तानि द्विजसत्तम ॥ ३४ ॥ गाहाश्च कथिता विप्र प्रथमा कमला तथा ॥ ललिता च तथा नीला द्रुतारंभा च मागधी ॥ ३५ ॥ लक्षबीजामला हंसी शशिनी हावमुग्धगी ॥ काली कुमारी वोहारिर्विशुद्धिः कामकारिणी ॥ ३६ ॥ यक्षिणी धविनार्वांची गांधारी मंजरी गुरुः ॥ अथ दोहाः समाख्यासे घर्घरो व्यर्धरस्तथा ॥ ३७ ॥ बाह्यो हेमनिवारश्च तथा च श्वानगर्दभौ ॥ पाखण्डो हेमरागश्च उच्चाटो मोहनो रसः ॥ ३८ ॥ इति दोहाः समाख्याता अद्रिलान् शृणु विप्रक ॥ रसंजनी कुमद्रेषी बाला प्रौढा च मुग्धधीः ॥ ३९ ॥ सती च रागभाना च अड्डिलास्त्वमृधा मुने ॥ सोरठा च तथा विप्र स्तंभनो मोहनस्तथा ॥ ४० ॥ विलंबश्चौदयश्चैव हासश्चैव मनस्वरः ॥ सोरठा च समाख्याता कवित्वं शृणु तत्परः ॥ ४१ ॥ रंजनी लोगनी लोहा पांचाली च विभापिका ॥ मंत्रश्च शंकरो नागः कृष्णो रीत्या सुधारिकः ॥ ४२ ॥ तथा कुंडलिया विप्र कथ्यते तन्मनाः शृणु ॥ मृगरूपी सपंचाली विदुरो मेघयानकम् ॥ ॥ ४३ ॥ शयः पंचविधः ख्यातो हास्यं च कलहस्तथा ॥ सन्निकर्षो निराशश्च उपालंभस्तु पंचमः ॥ ४४ ॥ रूपकं त्रिविधं प्रोक्तं व्यापिचालितकालकाः ॥ इति ते कथिता विप्र सर्वगीतस्य संस्थितिः ॥ यज्ज्ञात्वा सर्वविद्विप्र जायते भुवि मानवः ॥ ४५ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे संगीतशास्त्रे शृंगारादिकथनं नाम षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ गीतदोषान्प्रवक्ष्यामि शृणु नारद तन्मनाः ॥ कंठहीनो लम्बग्रीवो दन्तहीनस्तथैव च ॥ १ ॥ तथा कंटकपालित्वं कंपितं लुंठितं तथा ॥ तारहीनं तथा जिह्वा खंडितं च निषादकम् ॥ २ ॥ गीतदोषाः समाख्याता अथ गायनलक्षणम् ॥ तारे मंद्रे तथा घोरे निःशंकं ग्राम एव च ॥ मनश्चापि तथा तुष्टमेते गीताः प्रियाः स्मृताः ॥ ३ ॥ मृदंगाश्च त्रयः ख्याताः श्रीमुखः स्वस्तिकस्तथा ॥ यवाकृतिस्तृतीयो वै मृदंगाः परिकीर्त्तिताः ॥ ४ ॥ मध्यपर्वत्रयांगं च उदकं कष्टवर्ज्जितम् ॥ क्रवं क्रवं च शब्दौ च तत्कालं घननं स्मृतम् ॥ ५ ॥ धेगुरो धेगुरुश्चैव टंकारश्च विरामिता ॥ तालेन सह गातव्यं कुंभिदीर्घं तथा मुखम् ॥ ६ ॥ यस्तालेन विहीनः स्यादुभया सहितो द्वयम् ॥ तस्यार्चा निष्फला ज्ञेया तस्मात्तालपरो भवेत् ॥ ७ ॥ वंशबद्धा तथा वीणा वंशवर्द्धन कारिणी ॥ रक्तचंदनबद्धा च विद्या नैपुण्यदायिनी ॥ ८ ॥ खादिरा

च तथा वीणा धनधान्यकरी मता ॥ सार्द्धहस्तप्रमाणा वै वीणा कार्य्या सदा बुधैः ॥ ९ ॥ इति ते कथितं विप्र यत्पृष्टोहं त्वयाखिलम् ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ १० ॥ वीणां च महतीं नाम्ना गृहाण स्वरभूषिताम् ॥ ज्ञास्यसे तन्महाभाग महत्यामेव नारद ॥ ११ ॥ सन्यस्ताश्च महाभाग स्वराः सप्त सभेदकाः ॥ १२ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इति श्रुत्वा नारदोपि प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ संजग्राह महादेवाद्वीणां परमपाविनीम् ॥ १३ ॥ ज्ञातवान्सकलान्गीतभेदान्सावरणांस्तथा ॥ शिवोपि भगवान् देवस्तत्रैवांतरधीयत ॥ ॥ १४ ॥ नारदोपि महाभागो रणयन्महतीं मुहुः ॥ परं संतोषमापन्नो ब्रह्मलोकं ययौ मुनिः ॥ १५ ॥ इति सर्वं महाभाग कथितं ते मया शुभम् ॥ सर्वपापप्रशमनं वेदवेदांगसम्मतम् ॥ १६ ॥ नादब्रह्मपराख्यानं स्वर्गीयं मुक्तिकारणम् ॥ नादब्रह्मपरा देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ॥ १७ ॥ पुरारुंधति विप्राद्या गताः कैलासमंदिरे ॥ सरस्वती च सावित्री सर्वतीर्थानि चैव हि ॥ १८ ॥ श्रोतुं गानं महेशस्य भक्तितत्परमानसाः ॥ शिवोपि तेषां भक्तिं वै संलक्ष्य परमात्मनि ॥ १९ ॥ रागभेदांश्च सर्वान्वै श्रावयामास कृत्स्नशः ॥ श्रुत्वा नादामृतं सर्वे द्रवीभूताः सुरेश्वराः ॥ २० ॥ तद्द्रवो गंगया सार्धमागतो भुवनत्रये ॥ तस्मादिदं परं ब्रह्ममयं गंगाजलं प्रिये ॥ २१ ॥ तत्र स्नात्वा नारदोपि रुद्रतीर्थे महामतिः ॥ गंगा मंदाकिनीसंगे परां सिद्धिमितो गतः ॥ २२ ॥ अतः पृथिव्यां तच्छ्रेष्ठं रुद्रतीर्थं वरानने ॥ यत्र ब्रह्मादयो देवा नागानंतादयः परे ॥ २३ ॥ परां सिद्धिं समापन्नास्ततस्तत्संश्रयेत्पुमान् ॥ लक्षत्रयं च तीर्थानां सहस्राणि तथा दश ॥ २४ ॥ तस्मिन्प्रदेशे वर्त्तंते भुक्तिमुक्तिप्रदानि वै ॥ नागपर्वतमारूढा ह्यारूढास्त्रिदिवं नराः ॥ २५ ॥ मुक्ता लक्षत्रयं तत्र पातका ब्रह्मराक्षसाः ॥ तदैवेदं शुभं स्थानं पापिनामपि मुक्तिदम् ॥ २६ ॥ सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं मासमात्रेण तत्र सत्यं न संशयः ॥ ॥ २७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कैलासप्रशंसायां रुद्रतीर्थमाहात्म्ये संगीतशास्त्रसमाप्तिर्नाम सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥

॥ अरुंधत्युवाच ॥ ॥ भगवन् सर्वशास्त्रज्ञ कथं लक्षत्रयं मुने ॥ कथं मुक्तिं समापन्नाः के वै ते ब्रह्मराक्षसाः ॥ १ ॥ एतत्सर्वं समासेन वद वृत्तं प्रियास्मि ते ॥ राक्षसत्वं समापन्ना दिव्यदेहं कथं गताः ॥ २ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ शृणु प्रिये यथावृत्तं तेषां चैव दुरात्मनाम् ॥

ब्राह्मणस्य तथा देवि नाम्ना गोपालशर्मणः ॥३॥ पुरा देवाश्रयो नाम गंगाद्वारेऽवसंत् परम् ॥ तस्य पुत्रास्तु पंचासन् वेदवेदांगपारगाः ॥
॥ ४ ॥ षष्ठोऽयं च महाभागे नाम्ना गोपालसंज्ञकः ॥ न पपाठ गुरोर्विद्यां न च धर्मपरोऽभवत् ॥ ५ ॥ कृतवान् बालकं तं वै गवां गो
पालकं पिता ॥ नित्यं व्रजति चारण्ये गवामनुगतः सदा ॥ ६ ॥ सक्तुपिंडं भक्षयति ब्रह्म सूत्रविवर्जितः ॥ इति तस्य व्यतीयुश्च वत्स
राश्च चतुर्दश ॥ ७ ॥ एकदा तस्य मनसि वैराग्यं समुपागतम् ॥ कस्य माता पिता कस्य भ्रातरश्च तथा वृथा ॥ ८ ॥ यतो मां विद्यया
हीनं धनोत्पादेत्वशक्तकम् ॥ तत्यजुर्गोषु संसक्तं कुर्य्युश्च स्वार्थकांक्षिणः ॥ ९ ॥ तस्मादहं हि कैलासं गत्वा तीर्थशते तनुम् ॥ त्यक्ष्या
मि परमां सिद्धिमाप्नुयां यत् करोमि तत् ॥ १० ॥ इति संचिंत्य मनसि नत्वा गोभ्यः पृथक् पृथक् ॥ गतो महामतिः प्रीत्या कैलासे
पर्वतोत्तमे ॥ ११ ॥ नानातीर्थेषु सुस्नातो रुद्रतीर्थे गतो द्विजः ॥ प्रायोपवेशनं चक्रे त्यक्ताहारविहारकः ॥ १२ ॥ मां यावत्कोप्युपदिशे
न्मंत्रं मंत्रविशारदः ॥ तावन्नाहं हि भोक्ष्यामि न गमिष्यामि कुत्रचित् ॥ १३ ॥ ततः पंचमदिवसे मध्याह्ने मुनयस्तदा ॥ अहमादिर्हि
येषां वै सप्त वै परिसंख्यया ॥ १४ ॥ अकुर्वतोपदेशं हि श्रीशिवस्य द्विजातये ॥ संगृह्य च ततो मंत्रं जजाप वसुलक्षकम् ॥ १५ ॥
शिवोपि तस्य संतुष्टो ददौ तस्य वरत्रयम् ॥ सर्वज्ञत्वं पवित्रत्वं सर्वगत्वं च मे प्रिये ॥ १६ ॥ नाम्ना गोपालसिद्धो वै ख्यातः सर्वत्रगः
प्रिये ॥ एकदा ह्यटतस्तस्य कैलासे पर्वतोत्तमे ॥ १७ ॥ तस्मिन्नेव महाक्षेत्रे ते वै दृष्टशिरेऽसुराः ॥ लक्षत्रयं संख्यया वै विरूपा ब्रह्मराक्ष
साः ॥ क्षणात्सिद्धिमवापन्नाः सुरूपाः स्रग्विभूषणाः ॥ १८ ॥ तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्य्यं गोपालो द्विजसत्तमः ॥ विचार्य्य ज्ञातवान्सर्वं तथापि
मम वल्लभे ॥ १९ ॥ पप्रच्छाश्चर्य्यचेतास्तु किमिदं किमिदं तथा ॥ के यूयं विकृताकाराः कथमेतां गतिं गताः ॥ २० ॥ दिव्यदेहधरा
स्तद्वत्कथं जाता विरूपकाः ॥ इति मे महदाश्चर्यं वदत प्रभवो मम ॥ आश्चर्य्यं परमं दृष्ट्वा व्यथितोहं न संशयः ॥ २१ ॥ ब्रह्मराक्षसा
ऊचुः ॥ वयं सर्वे महाभाग संख्यया शतलक्षकाः ॥ ब्राह्मणा वेदवेदांगपारगा ब्रह्मवित्तमाः ॥ २२ ॥ गयस्य यज्ञे होतारः सर्वे जाता
महामते ॥ राजप्रतिग्रहात् सर्वे राक्षसीं योनिमाश्रिताः ॥ २३ ॥ शापात्परशुरामस्य एवंभूता विरूपकाः ॥ पुनः प्रसादात्तस्यैव परां

सिद्धिं समागताः ॥ २४ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ कथं परशुरामेण शप्ता यूयं महात्मना ॥ प्रसादश्च कथं जातो वदध्वं विस्तरान्मम॥२५॥
ब्रह्मराक्षसा ऊचुः ॥ गता यज्ञे गयस्यापि वयं कोटिस्तु संख्यया ॥ लब्ध्वा धनं ततो भूरि ह्यसंतुष्टा गता गृहात् ॥२६॥ भिक्षितुं भार्गवं
रामं गता वै धनलुब्धकाः ॥ क्रोधावेशसमारूढः स्वजातीयान्महामतिः ॥ २७ ॥ राज्ञः परिग्रहाद्दुष्टान् लुब्धान् दृष्ट्वा स नो द्विजः ॥
शशाप जलमुत्सृज्य भवथ ब्रह्मराक्षसाः ॥ २८ ॥ प्रायश्चित्तमकुर्वंतः संप्राप्य भूरि द्रव्यकम् ॥ तृष्णापूर्त्तिर्न वो जाता यथा वै ब्रह्मरक्षसा
म् ॥ २९ ॥ यूयं च हि दुरात्मानो भूयास्त ब्रह्मराक्षसाः ॥ इति शप्त्वा द्विजान्सर्वान् जामदग्न्यो महामुनिः ॥ ३० ॥ कैलासमंदिरे चैव
तपस्तप्तुं मनो दधे ॥ तेपि विप्रा वयं सर्वे शापोद्विग्ना महामते ॥ ३१ ॥ तं वै प्रसादयामासुर्मुनिं वै जमदग्निजम् ॥ क्षमस्वेति क्षमस्वेति
क्षमस्वेति मुहुर्मुहुः ॥ ३२ ॥ लोभाक्रांतात्मनां नो हि तारणं वै भवादृशाः ॥ पापयोनिं समापन्नाः कथं मुक्ता भवाम हे ॥३३॥ त्वद्विधा
एव भगवन् शिक्षकाश्च दुरात्मनाम् ॥ राजप्रतिग्रहे मग्नास्तृष्णयोपहता वयम् ॥ ३४ ॥ न कर्त्तास्मः कदाचिद्वै हीदृशं कर्म गर्हितम् ॥
इत्युक्त्वा तं महाभागं प्रणम्य च पुनः पुनः ॥३५॥ पादयोः पतितास्तस्य रेणुकातनयस्य हि ॥ ततः प्रसन्नचेताश्च जगाद वचनं हितम्
॥ ३६ ॥ ब्रह्मरक्षस्त्वमापन्ना भूयः शुद्धा भविष्यथ ॥ कैलासं वै महाक्षेत्रं गंगास्थानं मलापहम् ॥ ३७ ॥ गत्वा तद्दर्शनादेव शुद्धात्मानो
भविष्यथ ॥ नास्मात्परं महापुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ३८ ॥ यस्य दर्शनमात्रेण नश्यंते पापराशयः ॥ ब्रह्मघ्नोपि सुरापोपि गुरुतल्पर
तोपि च ॥ ३९ ॥ हंतारो गोत्रपितॄणां स्तेयानां च हिमस्थलात् ॥ निष्कृतिर्हि मया दृष्टा नास्मादन्यत्र हे द्विजाः ॥ ४० ॥ तस्माद्यूयं
महाक्षेत्रं गत्वा कैलास मंदिरे ॥ विमुक्ताः सर्वपापेभ्यो मुक्तिं प्राप्स्यथ निर्मलाः ॥ ४१ ॥ इत्युक्त्वा वचनं सोऽपि ययौ कैलासमन्दिरम्
॥ ४२ ॥ ब्रह्मरक्षस्त्वमापन्ना ह्यासुरं भावमाश्रिताः ॥ कोटिसंख्यामिताः सर्वे मानुषाहारतत्पराः ॥४३॥ वयं च भ्रममाणाश्च बहुवर्षस
हस्रकम् ॥ ततः कदाचित्क्षुधिता दृष्टवंतो महामुनिम् ॥ ४४ ॥ पराशरं चंद्रवने दीप्यमानं स्वतेजसा ॥ तमत्तुकामास्तत्रापि तमो
पहतचेतनाः ॥ ४५ ॥ तद्दर्शनात्तमः सर्वं ननाश द्विजसत्तम ॥ रामोक्तस्मृतिमापन्नाश्चक्रम प्रणतिं मुहुः ॥ ४६ ॥ ततः कैलासमासाद्य

मुक्ताः सर्वे कुयोनितः ॥ लक्षद्वयं वयं ह्यत्र मुक्तास्तत्कृपया द्विज ॥ वैकुंठं गंतुमारब्धाः स्वस्ति तेस्तु महामते ॥४७॥ वसिष्ठ उवाच ॥
इत्युक्त्वा प्रययुः खं वै विमानैश्चार्कसन्निभैः ॥ सोपि गोपालसिद्धो वै तत्रैव तपसि स्थितः ॥ ४८ ॥ संप्राप परमं स्थानं देवैरपि सुदुर्ल्ल
भम् ॥ इति तत्परमं स्थानं विख्यातं तव सुप्रिये॥४९॥रुद्रतीर्थस्य माहात्म्यं समासेन मया तव ॥ कथितं विस्तरेणैव नालं वर्षशतैरपि
॥ ५० ॥ श्रुत्वा यत्सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ पठित्वा प्राप्यते स्थानं श्रीशिवस्य परात्मनः ॥ ५१ ॥ इति ते कथितं सर्वं
यत्पृष्टोहं त्वया प्रिये ॥ अतःपरं महाभागे किमन्यच्छ्रोतु मिच्छसि ॥ ५२ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कैलासप्रशंसायां रुद्रतीर्थ
माहात्म्यं नामाष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ ॥ भगवन्सर्वधर्मज्ञ भर्त्तर्ब्रह्मसुत प्रभो ॥ लक्षद्वयं रुद्रतीर्थे मुक्ता
वै ब्रह्मराक्षसाः ॥ १ ॥ अन्ये कस्मिन् महाक्षेत्रे मुक्तास्ते वद वल्लभ ॥ किं तत्क्षेत्रं महापुण्यमन्यदस्ति महामते ॥ २ ॥ तच्छ्रोतुं श्रोतु
कामास्मि त्वत्तो वक्ता न कुत्र चित् ॥ ३ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ शृण्वरुंधति क्षेत्राणि यत्र यत्र महासुराः ॥ दिव्याभरणसंपन्ना देवा इव
महाप्रभाः ॥४॥ ययुः परमिकां तन्वि गतिं शृणु मम प्रिये ॥ नीलकंठाख्यतीर्थेषु सप्त लक्षाणि रक्षसाम् ॥ ५॥ मुक्तिं प्राप्तानि तत्क्षेत्रं
शृणु देवि यथातथम्॥ तत्र शुंभनिशुंभाख्यौ पर्वतौ द्वौ महोन्नतौ ॥ ६ ॥ तत्र देवी महेशानी ब्रह्मादिभिरभिष्टुता ॥ यत्र तु श्रीमहादेवः
पार्वत्या सहितः प्रभुः ॥७॥ समक्षं क्रीडते तत्र दृश्यते पुण्यकृज्जनैः ॥ एकदा तत्र रंभोरु रंतिदेवो महीपतिः ॥८॥ चकार तु तपस्तीव्रं
तोषयन्मनसा शिवम् ॥ समक्षं गतवांस्तस्य ह्यचिरेण सदाशिवः ॥ ९ ॥ तत्र रामाज्ञया सप्त लक्षाणि ब्रह्मरक्षसाम् ॥ गत्वा तद्दर्शनादेव
ययुः परमिकां गतिम् ॥१०॥ अथान्यच्च प्रवक्ष्यामि क्षेत्रं चक्राख्यमद्भुतम् ॥ मानसाद्दक्षिणे पार्श्वे नानाधातुविचित्रिते ॥ ११ ॥ सर्वदेव
गणाकीर्णे यक्षगंधर्वसेविते ॥ तत्रैको बिल्ववृक्षोऽस्ति सहस्रकरसम्मितः ॥१२ ॥ तत्र बिल्वेश्वरो नाम महादेवो भयापहः ॥ महत्कष्ट
समापन्नो द्विदिनात्सुखमाप्नुयात् ॥ १३ ॥ तत्र हेरंबकुंडं तु स्नात्वाऽनंतफलप्रदम् ॥ हेरंबेन पुरा यत्र स्तुतो देवि सदाशिवः ॥ १४ ॥
सर्वकर्मप्रथमतः पूज्यत्वं प्रददौ प्रिये ॥ तत्र गाणेश्वरी मूर्त्तिस्त्रिदिनात्सिद्धिदायिनी ॥ १५ ॥ तत्र वै पंचलक्षाणि मुक्तिमापुर्मम प्रिये ॥

पुण्यक्षेत्र मिदं प्रोक्तं महापातकनाशनम् ॥ १६ ॥ अथान्यद्द्रोणवं नाम क्षेत्रं सर्वोत्तमं प्रिये ॥ वेणुना यत्र सुतपस्ततमंगात्मजेन हि ॥
॥ १७ ॥ सरस्तत्र महत्पारं वेणुना निर्मितं पुरा ॥ स्नात्वा तत्र महत्पुण्यं हयमेधसमुद्भवम् ॥ १८ ॥ प्राप्नोति च तथा स्पृश्य सर्वपापैः
प्रमुच्यते ॥ सरसो दक्षिणे पार्श्वे चण्डी चण्डगणैः स्तुता ॥ १९ ॥ जलांतर्धानमापन्ना स्मरणात्पापनाशिनी ॥ पूर्वभागे ततो देवि पुण्यं
पापविशोधनम् ॥२०॥ जलं तत्पीतवर्णं च लक्षणं कथितं तव ॥ तत्र मासाद्व्रती स्थित्वा निधिं पश्यति निश्चयात् ॥२१॥ तत ऊर्ध्वं
देवलस्य स्थलं परमपुण्यदम् ॥ तत्र वै दशलक्षाणि ययुः परमिकां गतिम् ॥२२॥ अन्यच्छृणु महत्क्षेत्रं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ विकटक्षे
त्रमाख्यातं धन्यं मुनिवरान्वितम् ॥२३॥ जंभासुरस्य द्वौ पुत्रौ तटो विकट एव च ॥ हते जंभे वासवेन तेपतुः परमं तपः॥२४॥विकटः
शिवभक्तोभूद्विष्णुभक्तस्तटो ह्यभूत् ॥ स्थितवंतौ हि द्विस्थाने महाबलपराक्रमौ ॥ २५ ॥ तत्र क्षेत्रे महाविष्णुश्चतुर्बाहुः सदा स्थितः ॥
विकटेशो महादेवः सर्वकामफलप्रदः ॥२६॥ तस्थौ विकटभक्त्या वै भूतवेतालसंवृतः ॥ चिह्नं तत्र प्रवक्ष्यामि क्षेत्रस्य वरवर्णिनि॥२७॥
महादेवस्थलाद्याम्य जलं परमदुर्लभम् ॥ शैलोदकमिति ख्यातं स्पर्शनात्प्रस्तरो भवेत् ॥ २८ ॥ यत्किंचिद्वस्तु संजातं सत्यमेव न
संशयः ॥ इदं स्थानं परं गोप्यं नवदेयस्य कस्य चित् ॥ २९ ॥ स्वर्णं च मुक्ता रजतं गुटिका खेचरी तथा ॥ अंजनं च तथा हश्यं
परकायप्रवेशनम् ॥३०॥ तत्सर्वं साध्यते तेन शैलोदेन वरानने ॥ नंदीश्वरो महाभागः सर्वकर्मफलप्रदः ॥ ३१ ॥ तत्र नंदी महादेवं
शिवमाराधयत्प्रिये ॥ तदादीदं परं स्थानं जातं त्रैलोक्यपावनम् ॥ ३२ ॥ अस्मिन्वै विकटक्षेत्रे द्विलक्षं ब्रह्मराक्षसाः ॥ मुक्तिं प्राप्ता
महाभागे दर्शना देव तस्य वै ॥३३॥ तटक्षेत्रं तथा देवि शृण्वरुंधति कथ्यते ॥ तटो नाम महादैत्यो विष्णुभक्तिसमाश्रितः ॥ ३४ ॥
जजाप परमां विद्यां पिंडारकनदीतटे ॥ वसुवर्णो महाभागस्त्यक्ताहारविहारकः ॥ ३५ ॥ विंशतिश्च तथा दैत्यः सहस्रद्वितयं तथा ॥
त तो ददर्श गोविंदं शंखचक्रगदाधरम् ॥ ३६ ॥ सूर्यकोटिप्रतीकाशं नानामणिविराजितम् ॥ चतुर्बाहुं महाविष्णुं घनश्यामं घनस्वनम्
॥ ३७ ॥ प्रसन्नो भगवांस्तस्मै निजं स्थानं ददौ तदा ॥ तस्यानुग्रहतस्तत्र वासं चक्रे रमापतिः ॥ ३८ ॥ तटाश्रमे तु यत्किंचि

त्क्रियते योजनास्तृते ॥ तत्सर्वं कोटिगुणित सत्यमेव न संशयः ॥ ३९ ॥ तत्प्रदेशोत्तरे भागे ब्रह्मपुत्रतपःस्थलम् ॥ मरीचिर्भगवान्
यत्र प्राप सिद्धिं दुरासदाम् ॥ ४० ॥ तत्र यत्क्रियते कर्म शुभं वा यदि वाशुभम् ॥ तत्सर्वं कोटिगुणितं वर्द्धते च दिने दिने ॥ ४१ ॥
तस्मात्पुण्यं प्रकुर्य्याच्च पापं नैव समाचरेत् ॥ ब्रह्मपुत्रेश्वरं तत्र शिवलिंगं महाद्भुतम् ॥ नानाद्रुमलताकीर्णं सद्यो मुक्तिप्रदायकम्॥४२॥
इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे नानातीर्थमाहात्म्ये एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ ब्रह्मपुत्रोत्तरे भागे नाम्ना
पुष्करपर्वतः ॥ तस्मिन्देवाः सगंधर्वा नागाः किन्नर गुह्यकाः ॥ १ ॥ उपासंते स्म भूतेशं सर्वेऽन्ये च मुमुक्षवः ॥ तत्राऽनेकानि तीर्थानि
भवलोक प्रदानि च ॥२॥ शिवस्थानानि लिंगानि मुनीनामाश्रमास्तथा ॥ देवीपीठानि दिव्यानि सद्यः प्रत्ययदानि च ॥३॥ यत्र नागैः
पुरा तन्वि सोमः शिव उपासितः ॥ शिवभूषणतां प्राप्ता हिंसका अपि ते प्रिये ॥ इदं गुह्यतमं स्थानं ज्ञातं प्रीत्या शिवान्मया ॥४॥
अरुंधत्युवाच ॥ आश्चर्यभूतं कथितं क्षेत्रं परमदुर्लभम् ॥ नागा यत्र दुरात्मानः प्राप्ताः शिवकलेवरम्॥५॥विस्तरेण समाचक्ष्व सर्वज्ञोसि
यतः प्रभो ॥ त्वया यदपि ख्यातानि तीर्थानि प्रवराणि मे ॥ तथापि तीर्थमाहात्म्यं श्रोतुमिच्छा प्रवर्द्धते ॥ ६ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ पुरा
रतिरहस्ये वै शिवेन कथितं प्रिये ॥ प्रियायै प्रीतिकामायै तत्ते वक्ष्यामि सर्वशः ॥ ७ ॥ सर्गादौ सृष्टवान् ब्रह्मा पुरा सर्वं चराचरम् ॥
सृष्टा अपि न वर्द्धंते प्रजा देवि प्रजापतेः ॥८॥ तदा मनसि संदध्यौ प्रजाः स्रष्टुं दृढव्रते ॥ तस्य संध्यायतो जज्ञे मानसी संततिस्तदा
॥ ९ ॥ तथापि न प्रजाः सर्वा वर्द्धिताः कर्मणि क्षमाः ॥ तदा मैथुनकीं सृष्टिं चक्रे लोकपितामहः ॥ १० ॥ अदित्यां कश्यपाद्देवा
दित्यां दैत्या दुरासदाः ॥ कद्र्वां नागाः समभवन्विषदिग्धकलेवराः ॥ ११ ॥ बहवस्ते दुरात्मानो ब्रह्माणं दष्टुमुद्यताः ॥ करालवदना
घोराः फणामंडलमंडिताः ॥ १२ ॥ अनेकवर्णा विकृताः शप्तास्ते ब्रह्मणा तदा ॥ हिंसकाः प्राणिनां यूयं भविष्यथ न संशयः ॥ १३ ॥
क्षुधया तृषयाविष्टाः परद्रोहपरायणाः ॥ इति शप्ता ब्रह्मणा ते भयसंविग्नमानसाः ॥ ब्रह्माणं प्रणिपत्योचुर्नागाः कद्रुतनूद्भवाः ॥ १४ ॥
नागा ऊचुः ॥ नमस्ते देवदेवेश ब्रह्मन् लोकपितामह ॥ त्वया सृष्टमिदं विश्वं सचरं साचरं विभो ॥ १५ ॥ त्वयैव हि वयमपि सृष्टा

विषमयाः किल ॥ परीक्षैव कृतास्माभिः शरीरांतर्विषस्य हि ॥ १६ ॥ स्वभाव एव चास्माकं प्राणिनां यच्च दंशनम् ॥ क्षंतव्यश्चापराधो नः क्षमाशीला हि साधवः ॥१७॥ ब्रह्मोवाच ॥ अमोघो मामकः शापो भविष्यत्येव बालिशाः ॥ तथापि च तदुद्धारो भविष्यति युगांतरे ॥ १८ ॥ सदाशिवानुग्रहेण गच्छध्वं हिमपर्वते ॥ तत्र देवाधिदेवस्य चंद्रचूडस्य सेवनम् ॥ १९ ॥ कुरुध्वं स च युष्मभ्यं वरं दास्यति सर्वथा ॥ इति श्रुत्वा तु ते नागाः पुष्कराद्या हिमालये ॥ २० ॥ गतास्तेपुः परं ताप्यं तपो दुश्चरणीयकम् ॥ एकपादेन त्यक्तान्ना वायुभक्षा दिवानिशम् ॥ २१ ॥ कल्पत्रयं गतं तेषां तपतां वरवर्णिनि ॥ शिवस्य परदेवस्य चलितं हि तदासनम् ॥ २२ ॥ पुनस्तेपुश्च ते नागास्तदाविर्भावितां गतः ॥ शिवः समा गतस्तत्र यत्र ते कद्रुजाः प्रिये ॥ २३ ॥ दर्शनं दत्तवान्दिव्यं त्रिशूलांकितहस्तकम् ॥ तत्र दृष्ट्वा शिवं नागाः पुष्कराद्याः प्रतुष्टुवुः ॥ २४ ॥ नमस्ते शिवेश प्रभो भीम भर्ग त्रिनेत्र त्रिशूलं बिभर्षि क्षमेश ॥ सदा सृष्टिकर्त्रे प्रहर्त्रे बिभर्त्रे नमोस्तु क्षपानाथखंडालकाय ॥ २५ ॥ महारौद्रदंडप्रहारेंद्रमुख्यत्रसद्देववृंदैः स्तुतायार्त्तिहंत्रे ॥ नतस्येष्टदात्रे पुरारे नमस्ते नमस्ते नमस्ते नमस्ते नमस्ते ॥२६॥ असारसंसारमहासमुद्रसंतारणोपायतरिस्त्वमेव ॥ त्वमेव सूक्ष्मोसि नृणां हृदंतर्विराजसे लीनतरः सदैव ॥ ॥२७॥ त्वन्मायया मोहसमाकुलैः स्वैर्न ज्ञायसे व्याप्य बिभर्षि विश्वम् ॥ वेदांतविद्यापरिवेदिभिश्च कुतर्किभिर्वाङ्मयजालवादैः ॥ २८ ॥ चिन्वंति न त्वां सुतरां सुशीलैर्मूढा भवंतीह त्वदर्थवादे ॥ नंदीमुखैस्त्वं सततं समीड्य त्वदिच्छयैतत् सचराचरं जगत् ॥ २९ ॥ हिमालयोर्वींसुविहारदक्ष भक्तिप्रबोधैक सुगम्यपाद ॥ भक्तार्त्तिनाशे सततं प्रदत्तचेतः सुचेतःसमवाप्य देव ॥ ३० ॥ इति स्तुतो महादेवः काद्रवेयैस्तदा प्रिये ॥ तुष्टः प्रोवाच वचनं तपसा स्तवनेन च ॥ ३१ ॥ वरं वृणुध्वं भद्रं वो यद्युष्मन्मनसि स्थितम् ॥ श्रुत्वा शिववचो नागा वरमूचुः सनातनम् ॥ ३२ ॥ यदि देवेश तुष्टोसि स्याम त्वद्भूषणं वयम् ॥ पूज्याश्च सर्वमर्त्यानां क्षेत्रमेतन्महेश्वर ॥ ३३ ॥ अस्मनाम्ना ख्यातिमेतु द्याचंद्रार्कनभस्तलम् ॥ इदं पुण्यतमं क्षेत्रं तीर्थवृन्द विराजितम् ॥ ३४ ॥ त्वया चैव हि न त्याज्यं सोमेन सगणेन च ॥ श्रुत्वा नागवचो देवस्तथेत्युक्त्वा तिरोभवत् ॥ ३५ ॥ तदादिदं महाभागे बभूव क्षेत्रमुत्तमम् ॥ शिवभूषणतां प्राप्तास्तत आरभ्य सुं

दरि ॥ ३६ ॥ अस्मिंस्तीर्थवरे संति सर्वे देवाः सकिन्नराः ॥ गंधर्वाश्चाप्सरोवृन्दा दृश्यंते पुण्यसंचयात् ॥ ३७ ॥ पुष्करः पद्मकश्चैव
वासुकिस्तक्षकस्तथा ॥ कम्बलाश्वतरौ नागौ शेषः शंखपुलिस्तथा ॥ ३८ ॥ महापद्मश्चैकशिरा द्विशीर्षास्त्रिशिरास्तथा ॥ एकपुच्छा द्वि
पुच्छाश्च बहुपुच्छास्तथापरे ॥ ३९ ॥ एते चान्येपि बहवो लीनास्तिष्ठन्ति जिह्मगाः ॥ स्वर्णादिधातुनिलयास्तथा ताम्रमया नगाः ॥
॥ ४० ॥ रत्नानां चाकरा ह्यत्र निधीनां निलयास्तथा ॥ तथा च सिद्धौषधयः सर्वे ते पुण्यगोचराः ॥ ४१ ॥ बह्वचो नद्यस्तथा धारा
गंगातुल्यफलप्रदाः ॥ गौरीपीठान्यनेकानि शिवलिंगान्यनेकशः ॥ ४२ ॥ सद्यः प्रत्ययकारीणि सर्वपापहराणि च ॥ धन्याः कलियुगे
घोरे नराः पुण्यविवर्जिते ॥ अस्मिन्क्षेत्रे स्थिता नित्यं तेप्यशोच्या मृता यदि ॥ ४३ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ कियत्प्रमाणं तत्क्षेत्रं कानि
तीर्थानि तत्र वै ॥ कैश्च तप्तं तपश्चात्र किं चाप्तं फलमत्र हि ॥ ४४ ॥ को वा पुष्करको नामा यन्नाम्ना पर्वतो ह्यभूत् ॥ इति मे शंस दयित
विस्तरेण ममाधुना ॥ ४५ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ब्रह्मपुत्रतपस्थानाद्गव्यूतिद्वयकाधिके ॥ उत्तराश्रितदिग्भागे ख्यातः पुष्करपर्वतः ॥४६॥
आद्यो हि सर्वनागानां पुष्करोनंतकल्पकः ॥ सदाशिवप्रेमपात्रं शिवमूर्ध्नि स्थितोनिशम् ॥ ४७ ॥ तस्माद्गव्यूतिमात्रं च पश्चिमे योजना
यतम् ॥ पूर्वे क्रोशत्रयं याम्ये चोत्तरे क्रोशमात्रकम् ॥ ४८ ॥ एतत्प्रमाणकं क्षेत्रं मुनिसिद्धनिषेवितम् ॥ नानामुनि गणाकीर्णं नानागुल्म
लतावृतम् ॥ ४९ ॥ नानाद्रुमगणोपेतं नागकन्याप्सरोवृतम् ॥ गमनाद्दर्शनादेव महापातकनाशनम् ॥ ५० ॥ क्षेत्रगामिनरं दृष्ट्वा कंपंते
पापराशयः ॥ अत्र यस्त्यजते प्राणान्स याति शिवमच्युतम् ॥५१॥ प्रमाणं कथितं भद्रे तीर्थानि शृणु तत्त्वतः ॥ पुष्करो नाम नागस्तु
ततापं परमं तपः ॥ ५२ ॥ पर्वतेस्मिंस्ततो नाम्ना ख्यातः पुष्करपर्व्वतः ॥ शिवाराधनतो जातो गिरिः पुण्यतमः प्रिये ॥ ५३ ॥ तत्रास्ते
शिवलिंगं तु पुष्करेश्वरसंज्ञितम् ॥ दृष्ट्वैव सर्वपापानि प्रशमं यांति सर्वशः ॥ ५४ ॥ पूजनाद्व्योमयानेन किंकिणीजालमालिना ॥ आलिं
गितोप्सरोभिश्च शिवलोकमवाप्नुयात् ॥ ५५ ॥ तस्मात्पूर्वाश्रिते याम्ये देवीस्थानमनुत्तमम् ॥ तत्रास्ते चंडिका देवी सद्यः प्रत्ययका
रिणी ॥ ५६ ॥ दर्शनात्स्पर्शनाच्चैव पूजनाद्बलिदानतः ॥ सन्तुष्टा वरदा नित्यं स्वलोकं संप्रयच्छति ॥ ५७ ॥ तत्र स्थित्वा तु कल्पांतं

भूपतिर्जायते धनी ॥ तत्रैव शिवलिंगं तु नाम्ना तारेश्वरः स्मृतः ॥ ५८ ॥ तदर्चनात्पुत्रपौत्रैः सहितो भगवान्भवेत् ॥ अंते याति परं स्थानं योगिनामपि दुर्लभम् ॥ ५९ ॥ तस्माद्याम्याश्रिते भागे कावेरीति नदी स्मृता ॥ तज्जलस्पर्शमात्रेण निःपापो जायते नरः ॥ ॥ ६० ॥ पानेन तज्जलस्यापि नरो याति शिवालयम् ॥ कोटिसूर्याभयानेन प्रस्फुरद्ध्वजराजिना ॥ ६१ ॥ अप्सरोगणगंधर्वैः सेव्यमानोनिशं भृशम् ॥ तस्यां तु मज्जनाद्याति शिवसायुज्यमुत्तमम् ॥ ६२ ॥ पितॄनुद्दिश्य यः श्राद्धं तर्प्पणं वापि शक्तितः ॥ पितरस्तस्य तृप्ताः स्युर्यावदाभूतसंप्लवम् ॥ ६३ ॥ तत्रैव शिवलिंगं तु कावेरीश्वरसंज्ञितम् ॥ दर्शनात्तस्य देवस्य मुच्यते ब्रह्महत्यया ॥ ६४ ॥ पूजनाद्भ्रूणहत्यादिपापानि नाशमाप्नुयुः ॥ पक्षमात्रं पूजनेन स्नपनेनांबुधारया ॥ ६५ ॥ शिवसायुज्यतां यांति भुक्त्वा भोगानशेषतः ॥ महारुद्रविधानेन लघुरुद्रेण वानघे ॥ ६६ ॥ स्नपयेच्छैवलिंगं तु तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ भुक्त्वाऽशेषांस्तु भोगान्वै कृत्वा चैव महत्सुखम् ॥ ६७ ॥ पुत्रादिभिर्युतो मर्त्यो वसेच्छिवपुरं ततः ॥ भूमंडले समागत्य चक्रवर्त्ती नृपो भवेत् ॥ अंते च शिवसायुज्यं लभते नात्र संशयः ॥ ६८ ॥ ततो याम्याश्रिते देशे नागधारा स्मृता प्रिये ॥ यत्र नागैस्तपस्तप्तं शिवाराधनतत्परैः ॥ ६९ ॥ तैर्नीतेयं पयोधारा पानप्रकरलोलुपैः ॥ शिवेन दत्ता नागेभ्यो नागधारा ततः स्मृता ॥ ७० ॥ तत्पानतो नरो नित्यममृतत्वं प्रगच्छति ॥ अतः शृणु महाभागे निगमालयसंज्ञिका ॥ ७१ ॥ नदी पुण्या पापहरा स्मृता परमपावनी ॥ निगमैर्यत्र लब्धं हि पावनत्वं महाद्भुतम् ॥ ७२ ॥ द्वीपेश्वरो नृपो यत्र पंचत्वं हि गतामपि ॥ प्राप भार्यां स्वकीयां वै पतिधर्मानुचारिणीम् ॥ ७३ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ अत्यद्भुतमिदं प्रोक्तं भवता सर्ववेदिना ॥ कथं प्राप मृतां भार्यां नाथ द्वीपेश्वरो नृपः ॥ ७४ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ जंबूद्वीपेऽभवद्भूपो द्वीपेश्वरनृपो महान् ॥ सदा धर्मरतः साधुर्विजयी धनवान् क्षमी ॥ ७५ ॥ ददौ दानानि सर्वाणि महादानानि षोडश ॥ उपयेमे प्रिया बह्व्यो गुणरूपसमन्विताः ॥ ॥ ७६ ॥ तास्वप्येका बभूवास्य भूपस्य प्राणवल्लभा ॥ माणिक्याभा स्मृता नाम्ना समस्तसुगुणालया ॥ ७७ ॥ सततं निरतस्तस्यां प्रेमाधिक्यं चकार सः ॥ तत्परोक्षे किमपि नो करोति सुकरं तु वा ॥ ७८ ॥ अपराधेपि महति सत्यपि क्षितिपालकः ॥ पत्नीवंतं स्वमा

त्मानं मेने पत्न्या तया नृपः ॥ ७९ ॥ चकार सैव सर्वं हि राजकार्य्यादिकं प्रिया ॥ तया विना जलमपि पातुं नेच्छति भूपतिः ॥
॥ ८० ॥ पुत्रान्वितोपि तत्रैव प्रेमासीन्नृपतेस्तदा ॥ अथ दैववशाद्राज्ञी ग्रस्तातंकेन वल्लभा ॥ ८१ ॥ मृद्धंगी नासहत्तं तु ततः पंचत्वमा
गता ॥ श्रुत्वा राजा तु पंचत्वं भार्यायाः शोकपीडितः ॥ ८२ ॥ हा हतोहं क्व गच्छामि कथं जीवामि निःश्वसन् ॥ विना सुप्रियया
पत्न्या संलप्येति मुहुर्मुहुः ॥ ८३ ॥ सर्वं राज्यादिकं त्यक्त्वा मरणे कृतनिश्चयः ॥ भूयादसुव्यपायो मे केन चिंतामिति व्यधात् ॥८४॥
वने वने च बभ्राम हा प्रिये चेति संलपन् ॥ ययौ देशात्परं देशं भ्रांतचेता बभूव ह ॥ ८५ ॥ तीर्थात्तीर्थान्तरं गत्वा तपः परमदारुणम् ॥
चकार तन्मना भूत्वा तत्संगो मे कथं भवेत् ॥ ८६ ॥ ततो बहुतिथे काले दैवयोगाद्ययौ नृपः ॥ हिमालये पुण्यदेशे मुनिवृंदविराजिते ॥
॥ ८७ ॥ ददर्श तत्र सिद्धांश्च तान्नत्वा पर्य्यपृच्छत ॥ अये सिद्धा महात्मानः प्रियाविरहितो ह्यहम् ॥ ८८ ॥ कथं प्रियासमं संगो मे
स्याद्भुतदयालवः ॥ तया विना न जीवामि सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ८९ ॥ तन्मध्ये कश्चिद्दृषिराट् प्रोवाच वचनं त्विदम् ॥ तत्र गच्छ
तपः कर्तुं नदी च निगमालया ॥ ९० ॥ तत्तीरे वसते नित्यं शिवः सोमः सुमुक्तिदः ॥ तदाराधनतो भार्यां प्राप्स्यसे त्वं न संशयः ॥
॥ ९१ ॥ राजा तद्वचनं श्रुत्वा यत्र वै निगमालया ॥ आययौ तत्र नृपतिश्चकार परमं तपः ॥ ९२ ॥ आराधयामास शिवं भक्ताधिव्या
धिनाशनम् ॥ ततस्तुष्टः शिवः प्रादाद्दर्शनं योगिदुर्ल्लभम् ॥ ९३ ॥ वरं वरय भद्रं ते यत्ते मनसि संस्थितम् ॥ इति श्रुत्वा शिववचो नृप
तिर्ह्यमृतोपमम् ॥ ९४ ॥ उवाच मनसोभीष्टं वचो जीवनहेतुकम् ॥ किं मे भोगैः सुखैः किं मे वाजिवारणकैश्च किम् ॥ ९५ ॥ किं
जनैर्मधुरैर्वाक्यैर्यदि न स्यादसुप्रिया ॥ प्रियायोगेन मां देव पुनरुज्जीवय प्रभो ॥ ९६ ॥ मृता मे प्रेयसी भार्या तां ददस्वास्ति चेद्दया ॥
अन्यथाहं त्यजे प्राणान् तवाग्रे च दयानिधे ॥ ९७ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा शिवः परमविस्मितः ॥ मनसा चिंतयामास किं कुर्य्यां कथ
मन्यथा ॥ ९८ ॥ वरं यदि न दास्येहं मदीयाराधनं वृथा ॥ अयं च त्यजति प्राणान्मृतः कश्चिन्न चागतः ॥ ९९ ॥ इति चिंताकुलो ॥ ८८
भीमः स्वमायामकरोत्तदा ॥ तत्पत्नीं तादृशीं शीलरूपलक्षणवर्णकैः ॥ १०० ॥ कल्पयित्वा ददौ तस्मै वचनं च ह्युवाच ह ॥ इयं तेस्ति

न वा पत्नी वद सत्यं महीपते ॥ १०१ ॥ श्रुत्वा नृपोवदद्वाक्यं धन्योसि त्वं महेश्वर ॥ इयमेव मदीया हि पत्नी पूर्वं मृता हि या ॥
॥ १०२ ॥ धन्योहं कृतकृत्योहं त्वत्प्रसादात्सदाशिव ॥ प्राप्ता मया सुतुल्या हि पत्नी प्राणप्रदायिनी ॥ १०३ ॥ तवैव सर्वदा भक्ति
र्मेस्तु जन्मनि जन्मनि ॥ अत्रैव तव वासो वै भवताद्भुक्तिमुक्तिद ॥ १०४ ॥ इत्थं वचः शिवः श्रुत्वा तथेत्यंतर्हितो भवत् ॥ पुनर्जात
मिवात्मानं मेने स पृथिवीपतिः ॥ १०५ ॥ पुनस्तथैव राज्यादिभोगान्भुक्त्वा यथेप्सितान् ॥ विमानवरमारुह्य शिवलोकमवाप सः ॥
॥ १०६ ॥ अस्मात्क्षेत्रात्परं क्षेत्रं नास्त्येव हि महीतले ॥ यत्र देवः शिवः साक्षाद्वर्त्तते चोमया सह ॥ १०७ ॥ यद्दर्शनादपि नरो
गतिमाप्नोति दुर्लभाम् ॥ अस्मिन्क्षेत्रे महाभागे शिवलिंगं महाद्भुतम् ॥ १०८ ॥ जलेश्वरमिति ख्यातं दर्शनान्मुक्तिदायकम् ॥ तत्रैवास्ते
महादेवी जलेश्वरीति संज्ञिता ॥ १०९ ॥ दर्शनात्पूजनान्मर्त्यो महैश्वर्य्यमवाप्नुयात् ॥ सर्वकामप्रदा देवी सद्यः प्रत्ययकारिणी ॥११०॥
बलिदानेन संतुष्टा भवतीह न चान्यथा ॥ तस्मात्तस्यै बलिर्देयो महदैश्वर्यमिच्छता ॥१११॥ देवीस्थानादधोभागे सर्वेप्सितफलप्रदम् ॥
अन्यच्च देवतापीठं जपेश्वर्याः शुचिस्मिते ॥ ११२ ॥ सकृन्नत्वापि तां देवीं देवलोके महीयते ॥ आश्विनस्य सिते पक्षे योर्च्चयेदंबिका
मिह ॥ ११३ ॥ कुबेर इव द्रव्याढ्यो भवत्येव न संशयः ॥ पुत्रपौत्रसमायुक्तो भुक्त्वा भोगानशेषतः ॥ ११४ ॥ देवीसायुज्यमाप्नोति स
त्यमेतच्छिवोदितम् ॥ अस्मिन्क्षेत्रे महाभागे सर्वं पुण्यतमाश्रयाः ॥ ११५ ॥ यत्र धारा अनेकाश्च सर्वास्ता गंगया समाः ॥ जलानि
च समस्तानि भवमुक्तिप्रदानि हि ॥ ११६ ॥ देवीपीठात्पूर्वभागे गव्यूतिद्वयमात्रके ॥ तत्रैवान्यत्परं स्थानं वेणुकायाः सुमुक्तिदम् ॥
॥ ११७ ॥ यत्र वै नहुषस्यासौ दुहिता समतप्यत ॥ प्रापेप्सितं पतिं दिव्यं सुंदरांगं सुशोभनम् ॥ ११८ ॥ ततः ख्यातं तु तन्नाम्ना क्षेत्र
मेतत्सुपुण्यदम् ॥ यत्र पादप्रचारेण लभते चेप्सितं फलम् ॥ ११९ ॥ तत्रास्ते च नदी रम्या सर्वपापप्रणाशिनी ॥ तस्यां स्नात्वा नरो
भक्त्या शिव एव भवेद्ध्रुवम् ॥ १२० ॥ देव्याः पूर्वोत्तरे भागे ढुंढीश्वर इति स्मृतः ॥ महागणपतिश्चैष सर्वविघ्ननिवारणः ॥ १२१ ॥
रक्षिता तस्य क्षेत्रस्य सर्वाभीष्टप्रदायकः ॥ यन्नामस्मरणादेव भवेद्विघ्नविनाशनम् ॥ १२२ ॥ तस्येशानदिगंशे हि भैरवो भीषणाननः ॥

स्कं. पु. यस्य स्मरणमात्रेण पलायंते महापदः ॥ १२३ ॥ क्षेत्रद्वाराधिपतिश्च विघ्नास्तदवहेलनात् ॥ जायंते विधिनानर्थास्तस्मात्पूजा परो के. खं.
भवेत् ॥ १२४ ॥ आदौ क्षेत्रप्रवेशे तु दूरतः प्रणमेत्तु तम् ॥ पश्चात्क्षेत्रं विशेन्मर्त्यः स्वेष्टसिद्धिपरो यदि ॥ १२५ ॥ धूपैर्दीपैः सुनैवेद्यैः
८९ ॥ पूजयेत्क्षेत्रनायकम् ॥ सकलां सिद्धिमाप्नोति तत्पूजानिरतो नरः ॥ १२६ ॥ इति पुष्करशैलस्य माहात्म्यं कथितं तव ॥ इदं गोप्यतमं अ. ८१
गोप्यं शौचाचारविवर्जितः ॥ १२७ ॥ शृणुयादपि यो मर्त्यो माहात्म्यं हिमवद्गिरेः ॥ ख्यातं पुष्करशैलस्य सोपि याति परं पदम् ॥
॥ १२८ ॥ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे नानातीर्थमाहात्म्ये पुष्करपर्वतमाहात्म्यं नामाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥
॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ ब्रह्मपुत्रतपःस्थानादाग्नेयाश्रितभागके ॥ स्थानं परमरम्यं हि शिवलोकप्रदायकम् ॥ १ ॥ सेवितं सिद्धमुनि
भिर्वेदघोषनिनादितम् ॥ तत्र गोविंदतीर्थं तु यत्र भानुर्महानदी ॥ २ ॥ पिंडारकां तु संप्राप्ता तत्तीर्थं शिवदायकम् ॥ वीरेशानी तथा
देवी सद्यः प्रत्ययकारिका ॥ ३ ॥ यस्तत्र व्याधितो मूढो दरिद्रो देवतागृहे ॥ इमं मंत्रं समुच्चार्य्य देविशरणमागतः ॥ ४ ॥ तस्य स्या
त्सकलाभीष्टसिद्धिर्निश्चयतः प्रिये ॥ नमो नमस्ते देवेशि सर्वदुःखविनाशिनि ॥ ५ ॥ विनाशय महादुःखं कृपया भक्तवत्सले ॥ तत
ईशानकोणे वै विनतेश्वरनामकः ॥ ६ ॥ शिवो नित्यं महाभागे वर्त्तते भक्तवत्सलः ॥ अस्मिन्नपि महाक्षेत्रे त्रीणि लक्षाणि रक्षसाम् ॥
॥ ७ ॥ स्वर्गं गतानि वामांगि दिव्यदेहानि निश्चयात् ॥ इति ते कथितं क्षेत्रं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ ८ ॥ तत एवेशदिक्कोणे क्षेत्रं
त्रैलोक्यमंगलम् ॥ नाम्ना विश्वमिति ख्यातं शिवलिंगं विराजितम् ॥ ९ ॥ नानातीर्थसमायुक्तं नानामुनिजनान्वितम् ॥ तत्र विश्वेश्वरो
देवो लिंगरूपी सदाशिवः ॥ १० ॥ तद्दर्शनान्महाभागे कोटियज्ञफलं लभेत् ॥ तत्रैव शिवकुंडं तु शिवभक्तिप्रदायकम् ॥ ११ ॥ दि
नानां पंचकं तत्र स्नात्वा शिवपरायणः ॥ कौतुकं पश्यते तत्र दिव्यं वापि सुदुर्लभम् ॥ शिवलोकं समाप्नोति सत्यमेव न संशयः ॥
॥ १२ ॥ गणकुंडं ततः ख्यातं सौम्ये सौम्येश्वरः शिवः ॥ पुत्रकामफलनिधिः सर्वकामफलप्रदः ॥ १३ ॥ रम्भाकुंडं ततः ख्यातं सर्वै ॥ ८९

श्वर्य्यप्रदायकम् ॥ यत्र रंभा महादेवमाराधितवती पुरा ॥ १४ ॥ अस्मिन् द्वादश लक्षाणि मुक्तिं प्राप्तानि रक्षसाम् ॥ अन्यतीर्थं शृणु

प्राशे दशमौलितपःस्थलम् ॥ १५ ॥ दशमौलिः पुरा तत्र तपस्तेपे महात्मवान् ॥ दशवर्षसहस्राणि त्यक्ताहारविहारकः ॥ १६ ॥ परिपू
र्त्तिर्यदा याति शिरो वर्षसहस्रकम् ॥ छित्वार्प्पयति भक्त्या वै शिवायामिततेजसे ॥ १७ ॥ एवं नव सहस्राणि वर्षाणां प्रवरानने ॥
व्यतीयुर्धर्मशीलस्य शिवसंन्यस्तकर्मणः ॥ १८ ॥ ततो दशमसाहस्रे शिरोर्प्पयति रावणे ॥ शिवः प्रत्यक्षतस्तस्य जगाद मधुरं वचः ॥
॥ १९ ॥ वरं वृणीष्व भद्रं ते धन्यस्त्वमसि रावण ॥ यतस्त्वया महाभाग मौलिनां दशकं प्रियम् ॥ २० ॥ अर्पितं च तपस्ततं तीव्रं
त्रैलोक्यतापनम् ॥ त्वत्समो नास्ति त्रैलोक्ये देवो वा मानुषोपि वा ॥ २१ ॥ रावण उवाच ॥ धन्योऽस्मि देवदेवेश कृपया ते महेश्वर ॥
अद्य मे सफलं जन्म सफलं मे तपः परम् ॥ २२ ॥ भक्तानुकंपी भगवान्यन्मे प्रत्यक्षमागतः ॥ वरत्रयमहं याचे वरार्हो यद्यहं शिव ॥
॥ २३ ॥ इदं स्थानं परं पुण्यं न त्याज्यं भवता शिव ॥ धन्यो भवतु लोकेषु य इदं क्षेत्रमुत्तमम् ॥ २४ ॥ सेविष्यति च विश्वात्मा स्वे
हितं प्राप्नुयात्परम् ॥ अजेयत्वं तथा सर्वैः सदेवासुरयक्षकैः ॥ २५ ॥ अन्यैश्च प्राणिभिर्देव विना मनुजवानरैः ॥ सर्वज्ञत्वं च विद्यानामे
तत्त्रयमुमापते ॥ २६ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ तथेत्युक्त्वा महादेवस्तत्रैवांतर्दधे ततः ॥ सोपि रावणको नाम दशमौलिः प्रतापवान् ॥२७॥
ययौ पुरवरे स्वीये प्रसन्नोऽसुर संवृतः ॥ इदं क्षेत्रं ततो जातं महादेवाश्रितं प्रिये ॥ २८ ॥ नंदा देवी परं गोप्या तत्रैवास्ति सुरार्चिता ॥
सर्वकामप्रदा नित्यं सर्वकामफलप्रदा ॥ २९ ॥ सौदामिनीदक्षतीरे सुकामेश्वरसंज्ञकः ॥ शिवस्तद्दर्शनादेव सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३० ॥
नंदाया उत्तरे शैले गणेशो देवपूजितः ॥ त्रिरात्रं यः परं मंत्रं गणेशस्य जपेन्नरः ॥ ३१ ॥ परं धाम समाप्नोति न विघ्नं जायते क्वचित् ॥
नंदगंगासुमाहात्म्यं को वा वक्तुं क्षमो नरः ॥ ३२ ॥ परं यथामति परमुच्यते ह्यवधारय ॥ दर्शनात्सर्वपापानि नश्यंते नात्र संशयः ॥
॥ ३३ ॥ स्नानात्सर्वमवाप्नोति यद्यदिच्छति मानवः ॥ दुरुक्तं च तथा देवि दुर्भुक्तं जलपानतः ॥ ३४ ॥ नश्यते क्षिप्रमेवेह परत्र च परा
गतिः ॥ पितॄन्संतर्प्पयेद्यस्तु पितरो मुक्तिमाप्नुयुः ॥ ३५ ॥ अपात्रायापि यद्दत्तं जलेनास्याः समन्वितम् ॥ अक्षयं तद्भवेद्देवि सत्यमेव
न संशयः ॥ ३६ ॥ इत्युद्देशेन संप्रोक्तं माहात्म्यं तव सुंदरि ॥ दशमौलितपःक्षेत्रवैभवं तव कीर्त्तितम् ॥ ३७ ॥ अस्मिन्नेव परे स्थाने

संख्यया नवलक्षकाः ॥ प्रभावादेवदेवस्य निर्मुक्ता ब्रह्मराक्षसाः ॥ ३८ ॥ तथा च नवलक्षं तु रथप्रायामरुंधति ॥ बहूनि तत्र तीर्थानि
स्वर्गमोक्षप्रदानि च ॥ ३९ ॥ तथा कपिलकं तीर्थं सर्वतीर्थोत्तमोत्तमम् ॥ कपिलेश्वरो महेशोऽत्र सर्वदेवप्रपूजितः ॥ ४० ॥ धर्मार्थकाममो
क्षाणां प्रदाता स्मृतिमात्रतः ॥ तथा योगेश्वरं लिंगं महापातकनाशनम् ॥ ४१ ॥ तत्तीर्थं परमं ख्यातं सर्वत्र भुवि दुर्लभम् ॥ नियुतानां
त्रयं तत्र निर्मुक्तं ब्रह्मरक्षसाम् ॥ ४२ ॥ तथा वागीश्वरं लिंगं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ सरस्वत्या पुरा यत्राराधितो भगवाञ्छिवः ॥
॥ ४३ ॥ अनंतान्यत्र तीर्थानि सर्वकामप्रदानि च ॥ चतुर्लक्षं तत्र मुक्तं यत्र योगिगणो बहुः ॥ ४४ ॥ अन्यद्ब्रह्मसरो नाम तीर्थं
सर्वत्र दुर्लभम् ॥ तत्र ब्रह्मेश्वरो नाम शिवोऽस्ति परपुण्यदः ॥ ४५ ॥ तद्दर्शनान्नरो याति शिवतां योगिदुर्लभाम् ॥ तत्र वै पंच लक्षाणि
निर्मुक्तानि तु रक्षसाम् ॥ ४६ ॥ अन्यच्च तव वक्ष्येऽहं तीर्थं परमदुर्लभम् ॥ यत्र कर्णः पुरा तन्वि तपस्तेपे यतात्मवान् ॥ ४७ ॥ तत्रासं
त्रीणि लक्षाणि मुक्तानि ब्रह्मरक्षसाम् ॥ क्षेत्रं तच्छृणु कैलासे निकटे नंदपर्वतात् ॥ ४८ ॥ गंगापिंडारकासंगे शिवक्षेत्रे सुरालये ॥ कर्णो
नाम महाराजो महादीक्षां समाश्रितः ॥ ४९ ॥ तप्त्वा जप्त्वा परं देवं देवीभवनमाश्रितः ॥ अहं च वामदेवश्च व्यासदेवस्तथा शुकः ॥
॥ ५० ॥ पैलो वैशंपायनश्च नारदस्तुंबुरुर्भृगुः ॥ अश्वत्थामा सुदेवश्च रंतिदेवो महाहनुः ॥ ५१ ॥ कश्यपश्च तथानंदो गालवो दलभ
क्षकः ॥ पर्णाशनो महानादः कुंभधान्यस्तपोनिधिः ॥ ५२ ॥ शुनःशेफो भरद्वाजो गौतमो गणरात्रिपः ॥ एते चान्ये च बहवो मुनयो
ब्रह्मवादिनः ॥ ५३ ॥ कर्णयज्ञे समायाताः शतशो वरवर्णिनि ॥ सूर्यमाराधयामास यज्वा यज्ञे स भूमिपः ॥ ५४ ॥ ततः कतिपयाहैस्तु
वरं प्रादान्महात्मने ॥ कवचं च तथाभेद्यं तूणीरं च तथाक्षयम् ॥ ५५ ॥ अजेयत्वं महावीरैः क्षेत्रनाम तथा ददौ ॥ कर्णप्रयागनाम्ना
वै क्षेत्रं तदवधि स्मृतम् ॥ ५६ ॥ प्रशशंसुस्तथा सर्वे मुनयो ब्रह्मवादिनः ॥ स्थितिमत्र तथा चक्रुः स्वस्य स्वस्य वरानने ॥ ५७ ॥
तत्तन्नामभिरत्रापि कुंडान्यासन्महांति च ॥ तत्र तत्र नरः स्नात्वा सूर्यलोके महीयते ॥ ५८ ॥ सूर्यकुंडं च तत्रास्ति चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥
उमानाम्नी तथा देवी तत्रैवास्ति महेश्वरी ॥ ५९ ॥ बलिदानादिभिर्या वै पूजयेत्ता सुरार्चिताम् ॥ प्रयच्छति वरान्कामानन्ते स्वपुरवा

सिताम् ॥ ६० ॥ उमेश्वरो महादेवः सर्वयज्ञफलप्रदः ॥ शिवआराधितो देवि कर्णेन सुमहात्मना ॥ ६१ ॥ तत्कर्णेश्वरतां प्राप्तः शतयज्ञ
फलप्रदः ॥ वैनायकी शिला तत्र रक्तवर्णा विचित्रिता ॥ ६२ ॥ तां स्पृष्ट्वा च परिक्रम्य विघ्नानां नाशनं भवेत् ॥ इति पुण्यतमं स्थानं
सर्वकामदमुत्तमम् ॥ ६३ ॥ अत्र यो मृतिमाप्नोति कल्पैश्शिवपुरे वसेत् ॥ कर्णप्रयागे यो मर्त्यो माषमात्रं सुवर्णकम् ॥ ६४ ॥ विप्राय
वेदविदुषे ददाति स्वर्गभाग्भवेत् ॥ ततः शृणु परं क्षेत्रं पांडवीयं महार्त्तिहृत् ॥ ६५ ॥ पांडवा यत्र दुःखस्य नाशाय वरवर्णिनि ॥ शि
वमाराधयामासुर्भक्तिमंतो महाव्रताः ॥ ६६ ॥ धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैस्तपोभिः स्तोत्रपाठकैः ॥ संतुष्टश्च शिवः प्रादाद्दुःखहंत्रीं महाबलाम् ॥
॥ ६७ ॥ इदं च क्षेत्रकं पुण्यं महापुण्यतमं मतम् ॥ लक्षगोदानफलदो महेशः पांडवेश्वरः ॥ ६८ ॥ तत्र धनंजयो नाम नागः परमसु
न्दरः ॥ स्वर्णवर्णो रत्नयुक्तो नित्यं वसति सर्प्पपः ॥ ६९ ॥ तत्र रत्नभवं लिंगं स्वर्णयोनिसुवेष्टितम् ॥ तस्य वै दक्षिणे पार्श्वे गुह्यस्थानं
वदामि ते ॥ ७० ॥ न वदेद्यस्य कस्यापि वेदनिंदारताय च ॥ पंचविंशतिमानेन दयिते करसम्मिते ॥ ७१ ॥ रत्नानां निकरस्तत्र
महाभाग्यवतागमः ॥ लक्षमेकं तत्र गतं स्वर्गे वै ब्रह्मरक्षसाम् ॥ ७२ ॥ अथाऽन्यदपि वक्ष्यामि तीर्थं सर्वसुदुर्लभम् ॥ मेनकाक्षेत्रमाख्या
तं शिवो नित्यं समाश्रितः ॥ ७३ ॥ पुरा मेनकया यत्र पूजितो भक्तितः प्रिये ॥ ददौ तस्यै महादेवो रूपैश्वर्य्यं महत्तरम् ॥ ७४ ॥ मेन
केश्वरनामा च स्थितस्तत्र स्वयं प्रभुः ॥ हरिणी च नदी ख्याता सर्वपापविमोचनी ॥ ७५ ॥ अन्यच्च शिवलिंगं तु पुलहेश्वरनामकम् ॥
दृष्ट्वा च तं महाघोराद्दुःखान्मुच्येत तत्क्षणात् ॥ ७६ ॥ तत्र ब्रह्मशिला पुण्या दर्शनात्पापनाशिनी ॥ तत्र लक्षं तथा देवि निर्मुक्तं ब्रह्मर
क्षसाम् ॥ ७७ ॥ अथान्यदपि कैलासे प्रवक्ष्यामि समासतः ॥ मणिभद्रपुरं दिव्यं सेवितं यक्षकिन्नरैः ॥ ७८ ॥ तत्र यक्षेश्वरो देवो वर्त्तते
भक्तवत्सलः ॥ यक्षकुंडं च तत्रापि शिवलोकप्रदायकम् ॥ ७९ ॥ तत्र दिव्या मणिमती नदी परमपुण्यदा ॥ भौमेश्वरो महादेवः सर्व
कामफलप्रदः ॥ ८० ॥ तत्र यो वै त्रिरात्रं तु निराहारो जितेन्द्रियः ॥ संस्थितः स हि रंभोरु यक्षं पश्यति तत्र हि ॥ ८१ ॥ यद्यद्या
चयते सोऽत्र तत्तत्प्राप्नोति निश्चितम् ॥ तत्र दिव्यसरो नाम नानाकुमुदमंडितम् ॥ ८२ ॥ तत्र देवेश्वरो नाम महादेवोस्त्यरुंधति ॥

तत्र कुञ्जलिका वृक्षो वर्त्तते पुष्पमंडितः ॥ ८३ ॥ एतच्चिह्नं समालक्ष्य ज्ञेयं तत्क्षेत्रमुत्तमम् ॥ स्वर्णाकारं तत्र वामे तत्र स्वर्णेश्वरः
शिवः ॥ ८४ ॥ तमाराध्य महादेवं लभते तन्न संशयः ॥ लक्षाणि त्रीणि चाप्यत्र निर्मुक्तानि कुयोनितः ॥ ८५ ॥ अथान्यच्च प्रवक्ष्या
मि क्षेत्रराजं वरानने ॥ इन्द्रतीर्थमिति ख्यातं सर्वतीर्थोत्तमोत्तमम् ॥ ८६ ॥ यत्रेन्द्रः कालरूपेण भैरवेण वरानने ॥ स्तंभितः सहसा
क्रोधान्महादेवात्मना विभुः ॥ ८७ ॥ गतमानो महेंद्रस्तु तुष्टाव वृषभध्वजम् ॥ प्रसन्नश्च ददौ मुक्तिं महेंद्राय शुभानने ॥ ८८ ॥ तस्मा
त्तत्र च विख्यात इंद्रेशश्च सदाशिवः ॥ निर्मितं च सदा तत्र सरः परमसुंदरम् ॥ ८९ ॥ महत्पुण्यतमं जातं महादेवेन भाषितम् ॥ तत्र ये
स्नानकर्त्तार इंद्रलोकं सदाप्नुयुः ॥ ९० ॥ त एव धन्याः पुरुषा येत्र तीर्थे समागताः ॥ तेषां च दर्शनात्सद्यः पूतात्मा जायते नरः ॥
॥ ९१ ॥ तत्र कालेश्वरो भर्गश्चंद्रार्द्धकृतशेखरः ॥ त्रिशूली च कराली च धन्यदर्शनदायकः ॥ ९२ ॥ तत्रापि त्रीणि लक्षाणि निर्मुक्तानि
कुयोनितः ॥ अथाऽन्यदपि भीमस्य तथा हनुमतः स्थलम् ॥ ९३ ॥ यत्र भीमः पुरा पांडुसुतो वायुसमुद्भवः ॥ संगतो वै हनुमता
तत्क्षेत्रं परमं मतम् ॥ ९४ ॥ तत्र भीमशिला नाम स्पर्शनात्पापनाशिनी ॥ समीपं च ततो देवि शिला हनुमतः स्थिता ॥ ९५ ॥ यो
जनत्रयविस्तीर्णा महाभाग्येन दृश्यते ॥ माहात्म्यं तच्छिलायास्तु को वा वक्तुं क्षमो भवेत् ॥ ९६ ॥ तस्या वै स्पर्शमात्रेण धातवः
स्वर्णतां प्रिये ॥ गच्छंति किं पुनर्देवि दुर्ल्लभं भुवि मानवैः ॥ ९७ ॥ तदधः पंचदंडेन रंध्रं परमदुर्ल्लभम् ॥ तत्राधः क्रोशखण्डार्द्धे बिल्व
वृक्षोऽतिसुन्दरः ॥ ९८ ॥ फलानि तस्य दिव्यानि दुर्लभानि दुरात्मनाम् ॥ गन्धाघ्राणेन दिव्यं स्याज्ज्ञानं परमदुर्लभम् ॥ ९९ ॥
भक्ष्यते च फलं किंचिदजरामरतां लभेत् ॥ तस्य मूलेन सर्वेपि धातवः स्वर्णतां प्रिये ॥१००॥ गच्छेयुर्नैव संदेहो द्विलक्षं ब्रह्मराक्षसाः॥
तस्य क्षेत्रस्य माहात्म्याद्ययुः परमिकां गतिम् ॥ १०१ ॥ अन्यच्चापि प्रवक्ष्यामि क्षेत्रं पुण्यतमं प्रिये ॥ भीमतीर्थं समाख्यातं यत्र भीमो
महाबलः ॥ १०२ ॥ तपश्चक्रे महादेवं संस्मरन् मनसा सुधीः ॥ तत्र भीमेश्वरो नाम महादेवः शुभानने ॥ १०३ ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदो
देवि देवदेवः सनातनः ॥ तद्दर्शनात्पुरा लक्षसंख्यका ब्रह्मराक्षसाः ॥ १०४ ॥ कुयोनितो विनिर्मुक्ता दिव्यदेहान्समाश्रिताः ॥ बदरीनाथ

विभवमुक्तमेवं मया तव ॥ १०५ ॥ पंचलक्षाणि तत्रापि दर्शनान्मुक्तिमागताः ॥ तथा केदारभवने चतुर्लक्षं हि राक्षसाः ॥ १०६ ॥ लक्षं तुंगे तथा लक्षं मध्यमेश्वरपीठके ॥ रुद्रालयें च पादोनं सपादं कल्पतीर्थके ॥ १०७ ॥ कालीगृहे तथा लक्षं निर्मुक्ता ब्रह्मराक्षसाः ॥ यत्र काली पुरा देवी रक्तबीजवधाय च ॥ आराधिता प्रिये देवैरिंद्राद्यैर्दैत्यतापितैः ॥ १०८ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ आराधिता कथं देवै रक्तबीजवधाय च ॥ को वायं रक्तबीजोभूत्किंबलः किंपराक्रमः ॥ १०९ ॥ देवानां किं कृतं तेन सर्वं कथय सुव्रत ॥ कथं च निहतो दैत्यः सर्वदेवविमर्दनः ॥ ११० ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कैलासमाहात्म्ये नानातीर्थकथनंनामैकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥

॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ शृणु प्रिये समासेन रक्तबीजवधाश्रिताम् ॥ पुण्यां पवित्रामायुष्यां कथां दिव्यां मनोहराम् ॥ १ ॥ पुरा शंकुशिरा नाम दानवेंद्रो महाबलः ॥ तस्य पुत्रो महाभागे अस्थिबीजो महासुरः ॥ २ ॥ तस्य पुत्रो महातेजा रक्तबीजो महाबलः ॥ एकदा निहतो देवि सोस्थिबीजो महासुरः ॥ ३ ॥ अस्थीनि चर्वयामास तस्य देवी हि भैरवी ॥ निहते दानवे तस्मिन् देवैः परमकोपितैः ॥ ॥ ४ ॥ श्रुत्वा तत्कर्म देवानां रक्तबीजो महामते ॥ तपश्चक्रे महातेजा ब्रह्मक्षेत्रे वरानने ॥ ५ ॥ पंचलक्षाणि वर्षाणां व्यतीयुस्तपतः प्रिये ॥ त्यक्ताहारविहारस्य परब्रह्मरतात्मनः ॥ ६ ॥ तस्य वै तप्यमानस्य वल्मीकमुपरि ध्रुवम् ॥ बभूव सर्वतश्चैव शैलराज इव स्थितः ॥ ॥ ७ ॥ ब्रह्मापि प्रययौ तत्र विमानेनार्कतेजसा ॥ उवाच परमं तुष्टो रक्तबीजं महासुरम् ॥ ८ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ दनुज मद्दै तप उत्तमम् ॥ कृतं त्वया महाभाग संतुष्टोस्मि तरां त्वयि ॥ ९ ॥ वरं वृणीष्व भद्रं ते यत्ते मनसि वर्तते ॥ दुर्लभं नास्ति त्रैलोक्ये दानवेन्द्र महामते ॥ १० ॥ रक्तबीजोपि तच्छ्रुत्वा वचनं ब्रह्मणेरितम् ॥ उन्मील्य नयने देवि जलैरानन्दसंभवैः ॥ ११ ॥ संमृज्योवाच ब्रह्माणं विमानस्थितमंजसा ॥ भगवंस्त्वं सर्वकर्त्ता सर्वेषामीश्वरः प्रभुः ॥ १२ ॥ त्वत्त एव वयं जाता देवाश्च तव संभवाः ॥ समास्त्वया रक्षणीया यतस्त्वं प्रपितामहः ॥ १३ ॥ वराहोंहं यदि विभो वरदोस्ति भवान्यदि ॥ न वध्योहं सुरैर्दैत्यैर्न गंधर्वैर्न मानुषैः ॥ १४ ॥ न यक्षैर्न पिशाचैश्च पशुभिर्न च पक्षिभिः ॥ नान्यैश्च जीवजातीभिर्न दिवा न निशि प्रभो ॥ १५ ॥ यत्र मे रक्तबिंदुर्वै पतेत्तत्र महासुरः ॥

मद्रूपो मद्बलो देव तथास्तु च मदाकृतिः ॥ १६ ॥ यावंतश्च शरीरे मे भवेयू रक्तबिंदवः ॥ पतेयुश्च तथा भूमौ भवंतु मत्पराक्रमाः ॥ ॥ १७ ॥ एवमेव परं याचे वरं यद्दातुमिच्छसि ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य ब्रह्मा सर्वपितामहः ॥ १८ ॥ उवाच वचनं प्रीतो रक्तबीजं महासुरम् ॥ भविष्यसि तथैव त्वमीप्सितं यत्त्वयासुर ॥ १९ ॥ स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि पुंभिर्मृत्युं न चाप्स्यसि ॥ इत्युक्त्वा द्रुहिणो देवि तत्रैवांतरधीयत ॥ २० ॥ वरान्प्राप्य महातेजाः प्रमत्तोभून्महासुरः ॥ निशुंभशुंभसहितो राज्यं सर्वांगसुंदरि ॥ २१ ॥ चकार वि पुलान्दुर्गान् बलानि च महांति च ॥ स्मृत्वा वैरं निर्जराणां पितुश्च वधमासुरः ॥ २२ ॥ दूतान्संप्रेषयामास वासवाय महासुरः ॥ त्यज राज्यं च स्वर्लोकमस्माकं जगती च वै ॥ २३ ॥ अन्यायेन पुरा देवैर्निर्जिताः सर्वदानवाः ॥ इदानीं बलसंपन्ना वयं युद्धविनि श्चयाः ॥ २४ ॥ अवलेपो न कर्त्तव्यो युष्माभिः सर्वदैवतैः ॥ युद्धेप्सवो यदि सुरा युद्धाय कृतनिश्चयाः ॥ २५ ॥ आगच्छंतु भवंतश्च साहाय्येन युतास्तथा ॥ यो वै जेष्यति नो देवाः स वै राज्यं करिष्यति ॥ २६ ॥ इति दूतमुखेभ्यश्च श्रुत्वा वाचोऽसुरेरिताः ॥ इन्द्र आज्ञापयामास सर्वान् देवान् वरानने ॥ २७ ॥ सन्नद्धकवचास्त्राश्च वरनिस्त्रिंशपाणयः ॥ समेत्य सर्वे त्रिदशा आगच्छंत्वाज्ञया मम ॥ नागमिष्यति यो देवस्स मे वध्यो भविष्यति ॥ २८ ॥ इत्युक्त्वा दैवतान्सर्वान्दूतांश्चोवाच देवराट् ॥ गच्छध्वं रक्तबीजाय सशुंभाय वदंतु वै ॥ २९ ॥ भवंतो दूतकाः सर्वे कार्य्यो नो ह्यवलेपकः ॥ युद्धे जिताः सुरैः पूर्वमस्थिबीजो यथा हतः ॥ ३० ॥ निशुंभशुंभसहितः शयिष्यासि रणाङ्गणे ॥ तथा त्वं सर्वदेवैश्च नावलेपे मतिं कुरु ॥ ३१ ॥ दूताश्चैव तथा श्रुत्वा वासवात्त्वरया युताः ॥ रक्तबीजं तथा प्राप्य समाचख्युर्वचोखिलम् ॥ ३२ ॥ रक्तबीजोपि तच्छ्रुत्वा कोपसंरक्तलोचनः ॥ सर्वदेवविनाशार्थं मतिं चक्रे रणाय वै ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कालीतीर्थमाहात्म्ये रक्तबीजवधे दूतप्रेषणंनाम द्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ आज्ञतास्तु ततो देवा वासवेन महात्मना ॥ सन्नद्धकवचास्सर्वे आययुः सर्वतोदिशः ॥ १ ॥ तोमरान्परशूंश्चैव शक्तींश्च मुसलांस्तथा ॥ खड्गान्शरान् सतूणीरान्यष्टीन्हष्टीन्स मुद्गरान् ॥ २ ॥ संगृह्य दैवताः सर्वे जयमूचुः पुरंदरम् ॥ इंद्रोऽपि मातलिं सूतमुवाच भगवान् प्रिये ॥ ३ ॥ रथं

साधय मे शीघ्रं साधितश्च तथा रथः ॥ आरुह्य सहसा देवः सर्वदेवसमन्वितः ॥ ४ ॥ सोपि प्रिये रक्तबीजोऽसुरैर्दैत्यैः समन्वितः ॥
तथा सर्वास्त्रसंपन्नो दैत्यदानवपूजितः ॥ ५ ॥ शंखश्च कालनाभश्च वज्रशीर्षो महाहनुः ॥ दुर्नेत्रो रक्तवर्णश्च तीक्ष्णदंष्ट्रो वृषाकृतिः ॥ ६ ॥
दर्दुरो धनुषश्चैव कोलनामा तथासुरः ॥ महानास्यो बृहद्दंष्ट्रो वृषतेजा वृकोदरः ॥ ७ ॥ खड्गरोमा कालदंष्ट्रो देवारिर्बल एव च ॥ एते
चान्ये च बहवो दानवा युद्धदुर्मदाः ॥ ८ ॥ शरान् खड्गांस्तथा कुंतांस्त्रिशूलानि वरानने ॥ एवमादीनि शस्त्राणि गृहीत्वा वरपाणिभिः ॥
॥ ९ ॥ संदष्टौष्ठपुटा दैत्याः क्वेति क्वेति च देवताः ॥ इत्युक्तवंतः प्रययुर्वीरं रसमुपाश्रिताः ॥ १० ॥ शंखान्भेरींस्तथा दध्मुर्जय दैत्यारि
मर्दन ॥ वदंतश्चैव जेष्यामो वासवं वसुभिर्युतम् ॥ ११ ॥ सुमेरुशृंगमास्थाय देवाश्चापि पृथक्पृथक् ॥ मृदंगान्पटहान् ढक्कान्भेरीः शं
खान् सतालकान् ॥ १२ ॥ प्रदध्मुः शतशो देवा रक्तबीजवधैषिणः ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र समरः समपद्यत ॥ १३ ॥ शस्त्रास्त्रैर्विविधैर्घोरै
र्निर्जघ्नुः शतशोऽसुरान् ॥ दैत्याश्चापि तथा देवान् शस्त्रास्त्रैर्नियुतायुतैः ॥ निजघ्नुवारसापन्नाः संदष्टदशनच्छदाः ॥ १४ ॥ देवासुरं तथा
घोरं समरं सम पद्यत ॥ केचिद्भल्लांस्तथा शक्तींस्तोमरान् परशूंस्तथा ॥ १५ ॥ गदाश्च मुसलान्वज्रान्कुठारान् बहुसायकान् ॥ चिक्षिपुः
शतशोरीणां परस्परजयैषिणः ॥ १६ ॥ युयुधुः परिघैः केचिन्मुष्टिभिर्वज्रनिःस्वनैः ॥ परस्परमयुध्यंत दानवाश्च तथा सुराः ॥ १७ ॥
शुशुभुः सर्वतस्तत्र किंशुका इव पुष्पिताः ॥ अश्वानां चैव नागानां निहतानां रणाजिरे ॥ १८ ॥ गात्रेभ्यो निःसरुधारा रुधिरस्य
वरानने ॥ गिरीणामिव पार्श्वेभ्यो गैरिरक्ता इवापगाः ॥ १९ ॥ छिंधि छिंधि भिंदि भिंदि तिष्ठ तिष्ठेति चासकृत ॥ श्रूयंते स्म तथा
वाचो विविधाः सुभटेरिताः ॥ २० ॥ मेघा इव भटा रेजुः सन्नद्धकवचास्तथा ॥ बाणवर्षं विमुंचन्तो विस्फुरद्धहुचंचलाः ॥ २१ ॥
तिष्ठतिष्ठेति गर्जंतः कीर्त्तिवल्लीजयैषिणः ॥ निर्ययुः शतशो नद्यः केशशष्पविभूषिताः ॥ २२ ॥ अस्थिग्रावा रक्तजलास्तथा मस्तिष्क
कर्दमाः ॥ इति वै तुमुले युद्धे संबभूव भटक्षयः ॥ २३ ॥ जयंतश्चैव शुंभश्च निशुंभश्च जयस्तथा ॥ कुवेरो वज्रमुष्टिश्च वह्निर्देवारिरेव च॥
॥ २४ ॥ वायुश्च खड्गरोमा च रुद्रश्चैव वृषाकृतिः ॥ घरश्चैवाथ दुर्नेत्रोऽनिलश्चैव महाहनुः ॥ २५ ॥ प्रत्यूषश्चैव शंखश्च प्रभासश्च वृको

दरः ॥ द्रविणस्तीक्ष्णदंष्ट्रश्च परस्परजयैषिणौ ॥ २६ ॥ चक्रतुर्द्वंद्वयुद्धं तु तथान्ये देवदानवाः ॥ इति युद्धं सममभूत्तथा वर्षसहस्रकम् ॥
॥ २७ ॥ देवानां दानवानां च भीरूणां भयवर्द्धनम् ॥ द्वंद्वयुद्धे प्रिये देवा निर्जिता दनुपुत्रकैः ॥ २८ ॥ तत इंद्रो रक्तवीजं द्वंद्वयुद्धे समा
गतः ॥ विव्याध शतशो बाणैश्चिच्छेद च तथासुरम् ॥ २९ ॥ रक्तबीजोपि तं बाणैर्ववर्ष घनराडिव ॥ अनागतांस्ततो बाणांश्चिच्छेद
शतशो वृषा ॥ ३० ॥ इति वै तुमुलं युद्धं रक्तबीजेन्द्रयोरभूत् ॥ अंधीभूतं जगत्सर्वं बाणजालैरितस्ततः ॥ ३१ ॥ नालक्ष्यते तथा
सूर्य्यश्चंद्रमाश्च तथा ग्रहाः ॥ उल्काश्च शतशः पेतुः समुद्राश्च चकंपिरे ॥ ३२ ॥ इन्द्रेण निहतस्यापि रक्तबीजस्य सुंदरि ॥ भूमौ
पतन्ति कणिकाः शोणितस्य शरीरतः ॥ ३३ ॥ तावंत एव पुरुषास्तद्वीर्य्यास्तत्पराक्रमाः ॥ युयुधुर्देवनाथेन शस्त्रास्त्रैर्नियुतायुतैः ॥३४॥
एतस्मिन्नंतरे देवि वागुवाचाशरीरिणी ॥ भो भो इंद्र त्वया वध्यो नायं दैत्यारिमर्दनः ॥ ३५ ॥ ब्रह्मणो वरदानेन नायं वध्यः सुरासुरैः ॥
इति श्रुत्वा वचस्तद्वै संत्रस्तश्च तथासुरैः ॥ ३६ ॥ स्वं स्वं स्थानं त्यज्य देवा जग्मुर्वै त्रिदिवौकसः ॥ दिशोदशवरापांगी संल्लीनास्त्रि
दिवौकसः ॥ ३७ ॥ सोपि प्रिये रक्तबीजो जयशब्देन पूजितः ॥ उपास्य मानस्त्वसुरैः प्रययौ त्वमरावतीम् ॥ ३८ ॥ पालयामास
धर्मेण राज्यं निहतकंटकम् ॥ देवाधिकारान् सर्वांश्च स्वयं चक्रे महासुरः ॥ ३९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कालीतीर्थमाहात्म्ये रक्तबी
जवधे इंद्रपराजयो नाम त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ निर्ज्जितास्ते ततो देवा दानवैस्तैर्महाबलैः ॥ इंद्रा
दयो महाभागे संचेरुर्गिरिकन्दरे ॥ १ ॥ लीनानामथ देवानां वर्षाणां नियुतं ययौ ॥ मानवा इव दुःखार्त्ताः संचेरुः पृथिवीमिमाम् ॥
॥ २ ॥ रक्तबीजवधाक्रांतास्तथा शुंभनिशुंभयोः ॥ हृताधिकारास्त्रिदशाश्चेष्टितं न विचक्रमुः ॥ ३ ॥ एकदा वासवाद्यास्ते विबुधा वसव
स्तथा ॥ ब्रह्माणं शरणं जग्मुः स्रष्टारं प्रपितामहम् ॥ ४ ॥ बद्धांजलिपुटाः सर्वे निर्जरा भयविह्वलाः ॥ ऊचुस्ते भक्तिसंपन्ना ब्रह्माणं
जलजोद्भवम् ॥ ५ ॥ देवा ऊचुः ॥ प्रजापते नमस्तुभ्यं ब्रह्मणे ज्ञानचक्षुषे ॥ नमस्त्रिमूर्त्तये तुभ्यं निर्गुणाय महात्मने ॥ ६ ॥ रक्तबीज
भयोद्विग्ना हृतराज्या वयं प्रभो ॥ पृथिव्यामपि प्रत्यक्षं न चरामो भयात्प्रभो ॥ ७ ॥ इन्द्रः स एव भगवन् स वह्निर्यम एव च ॥ निर्ऋ

तिर्वरुणश्चैव वायुश्च धनदस्तथा ॥ ८ ॥ ईशश्चैव स एवास्ति हृतयज्ञा वयं प्रभो ॥ त्वमेव जगतां स्रष्टा प्रमत्तो वरदानतः ॥ ९ ॥ उ
त्साद्यंते दानवेन सृष्टयस्त्वत्कृता इमाः ॥ वधं चिंतय तस्यापि कारणेन प्रजापते ॥ १० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ गच्छध्वं त्रिदशाः सर्वे देवदेवं
सनातनम् ॥ अनादिमध्यनिधनं वासुदेवं मया सह ॥ ११ ॥ स ज्ञास्यति वधोपायं रक्तबीजस्य निर्जराः ॥ अहं चैवागमिष्यामि यत्र
विष्णुः सनातनः ॥ १२ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इत्युक्त्वा तान् समाश्वास्य ययौ देवसमन्वितः ॥ क्षीरांभोधौ यत्र सुप्तो नारदादिभिरर्चितः ॥
॥ १३ ॥ भगवान् वासुदेवो हि रमया सहितः प्रभुः ॥ देवैरपि ततो ब्रह्मा तुष्टाव परमेश्वरम् ॥ १४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ नमो देवाधिदेवाय
वासुदेवाय ब्रह्मणे ॥ यस्येच्छया जगत्सर्वं जायते सचराचरम् ॥ १५ ॥ लक्ष्मीपते नमस्तुभ्यं दानवारे नमो नमः ॥ नमस्त्रैलोक्यनाथाय
नमस्त्रिजगतां पते ॥ १६ ॥ त्रिगुणव्यतिरेकाय त्रिगुणाय गुणात्मने ॥ निरंजनाय निर्द्वंद्व तेऽच्युताय नमो नमः ॥ १७ ॥ ब्रह्मरूपेण
सृजते हरिरूपेण रक्षते ॥ अंते नाशयते देवरुद्ररूपेण ते नमः ॥ १८ ॥ अच्छेद्याय महेशाय निर्भेद्याय महात्मने ॥ अदाह्याय सुरेशाय
ह्यक्लेद्याय महात्मने ॥ १९ ॥ एकः सर्वस्य जगतः पालको नाशकस्तथा ॥ एकोप्यनेकधा भासि पल्वलेषु यथा रविः ॥ २० ॥ त्वत्तो
नान्यं प्रपश्यामि भिन्नं परमया धिया ॥ यस्यांशाश्च वयं सर्वे ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ २१ ॥ आदिं न ते न चैवांतं न मध्यं भगवन्विदुः ॥
नमस्ते शतशो देव भक्तिगम्याय वेधसे ॥ २२ ॥ पुरा त्वया महेशान मत्स्यरूपेण सर्वतः ॥ रक्षितं शृंगके बद्ध्वा नौरूपां पृथिवीमि
माम् ॥ २३ ॥ मनुना संस्तुतश्चासि निहतः शंखकासुरः ॥ ततः कमठरूपेण धृता भूमिस्त्वया प्रभो ॥ २४ ॥ पुनर्वराहरूपेण वारंवारं
धृता धरा ॥ हिरण्याक्षस्त्वया देव निहतो दितिजेश्वरः ॥ २५ ॥ नारसिंहवपुः कृत्वा वरदृप्तो महासुरः ॥ हिरण्यकशिपुर्दैत्यो नखास्त्रेण
हतस्त्वया ॥ २६ ॥ अदित्या गर्भसंभूतो वामनत्त्वमुपागतः ॥ इंद्रराज्यमभीप्सन्यो बलिर्वै छलितस्त्वया ॥ २७ ॥ भार्गवोपि पुरा देव
भूत्वा त्वं जमदग्निजः ॥ रामनामा महेशान निहता दानवांशजाः ॥ २८ ॥ क्षत्रियाः कार्तवीर्याद्या निहता रक्षणे त्वया ॥ पौलस्त्याद्या
महात्मानो निहता राममूर्त्तिना ॥ २९ ॥ पुनः कंसादयो भूपाः पापाचारा महेश्वर ॥ कृष्णनाम्ना त्वया देव हता रक्षणहेतवे ॥ ३० ॥

युगांते म्लेच्छजातीयान्वेदधर्म्मविनिंदकान् ॥ क्षयं नयसि भो देव कल्किरूपी भवान् हरे ॥ ३१ ॥ त्वदंशभूता ब्रह्माद्याः सृष्टिकर्मादि
कुर्वते ॥ त्वमेव सर्वजगतः स्थितिकर्मा कृतांतकः ॥ ३२ ॥ कोटिसूर्यप्रतीकाशो नानाभरणदीप्तिकः ॥ शंखं चक्रं गदां पद्मं धारयन्वै
चतुर्भुजः ॥ ३३ ॥ संस्तूयमानो मुनिभिर्महद्भिः सनकादिभिः ॥ रमया हृतवामांगो घनश्यामो विपासनः ॥ ३४ ॥ ददृशे सर्वदेवैस्तु
ब्रह्मादिभिरकल्मषैः ॥ दृष्ट्वा तान् दुःखसंपन्नान्स्तुवतो मनसा गिरा ॥ उवाच भक्तिसंपन्नान् ब्रह्मादीं स्त्रिदिवौकसः ॥ ३५ ॥ श्रीभगवा
नुवाच ॥ ज्ञातं मे भवतां दुःखं रक्तबीजो महासुरः ॥ ब्रह्मणो वरदानेन दृप्तोस्ति सुरसत्तमाः ॥ ३६ ॥ देवेन मनुजेनापि पशुपक्षिसरी
सृपैः ॥ अन्यैश्च प्राणिभिश्चापि न वध्योयं सुरासुरैः ॥ ३७ ॥ अन्वीक्षितं मया तस्य विचार्य्य बहुधा सुराः ॥ तद्वोहं संप्रवक्ष्यामि
शृणुध्वं कारणं महत् ॥ ३८ ॥ प्रकृतिर्या परा नित्या ब्रह्मविष्णुशिवात्मिका ॥ इच्छया या जगत्सर्वं सृजते सचराचरम् ॥ ३९ ॥
तस्या एव वयं देवा अंशभूता महौजसः ॥ न देवः सा न गंधर्वो न यक्षो न च राक्षसः ॥ ४० ॥ गुह्यको न पिशाचोस्ति न नरो
न मृगादिकः ॥ सेयं परा महामाया हनिष्यति महासुरम् ॥ ४१ ॥ गच्छध्वं च मया सार्द्धं कैलासे शिवमंदिरे ॥ स्तुता सा भवतां
दुःखं हनिष्यति विनिश्चयात् ॥ ४२ ॥ पूर्वं च महिषो दैत्यो निहतश्च तथैव हि ॥ मधुकैटभनामानौ तत्प्रसादेन मे हतौ ॥ ४३ ॥
तस्या एव कृपादृष्ट्या सर्वं संपाद्यते सुखम् ॥ तामाराध्य महेशानीं सुखिताः संभविष्यथ ॥ ४४ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इति ते संमतिं
कृत्वा वासुदेवादयः सुराः ॥ जग्मुः कैलासनिलये यत्र देवो महेश्वरः ॥ ४५ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कालीतीर्थमाहात्म्ये रक्तबी
जवधे कैलासगमने चतुरशीतितमोध्यायः ॥ ८४ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ केदारमंडले दिव्ये मंदाकिन्याः परे तटे ॥ सरस्व
त्यास्तटे सौम्ये कालीतीर्थमिति स्मृतम् ॥ १ ॥ तत्र गत्वा प्रिये देवा रक्तबीजवधैषिणः ॥ स्तुतिमारेभिरे कर्तुं मायायाः परमात्मनः ॥
॥ २ ॥ देवाऊचुः ॥ नताः स्म इंदीवरनीलशोभां रक्तांबरां रक्तसुगंधभूषाम् ॥ रक्ताननां रक्तविवीटिकां च श्रीरक्तदंतामनिशं भजामः ॥ ॥ ९४
॥ ३ ॥ नारायणीं नारदसेवितां च दुःखापहां दनुजदैत्यविनाशिनीं च ॥ [illegible] दिसुसेवितां च श्रीकालिकां कनकचक्षु

धरां भजामः ॥ ४ ॥ चंडाट्टहासकरिणीं करिचर्म्मवस्त्रां भीमां महादनुजभैरविकां महेशीम् ॥ कंकालजालविलसद्रहभूषितांगीं नुमुण्ड
मालविलसद्धृदयां भजामः ॥ ५ ॥ नेत्रत्रयां भगवतीं भवभाविनीं तां भूमाक्षिकां ज्वलितकांचनरूपनेत्राम् ॥ जिह्वाशतज्वलितसृक्किणि
कांमहेशीं नासापुटांतरमिलज्ज्वलनां भजामः ॥ ६ ॥ यस्या महेशहरिब्रह्मसुरेशकाद्याः कर्त्तुं स्तुतिं भगवति प्रभवो वयं न ॥ तां देवतां
दनुजरक्तविलिप्तवक्त्रां स्मेराननां भवविमुक्तिकरां भजामः ॥ ७ ॥ स्त्रीरूपिभिः शिवगणैर्गगनावरूपैर्नृत्यद्भिरंब गिरिराजअधित्यकायाम् ॥
गायद्भिरेव भवतीं भवभूषणां तां श्रीदक्षिणां धनदधेनुमरं भजामः ॥ ८ ॥ शिवः परोऽपारगुणो निरात्मा निरंजनो यो निरुपद्रवश्च ॥
यदिच्छया सर्वमिदं चराचरं करोति तां देवनुतां भजामः ॥ ९ ॥ लक्ष्मीवपुर्धृतवतीं मुरनाशनस्य गेहे वपुर्धृतवतीं द्रुहिणस्य वाचम् ॥
श्रीपार्वतीति कथितां पुरनाशनस्य तां देवतां निखिलरूपधरां भजामः ॥ १० ॥ श्रीकामरूपनिलयां वरविंध्यवासां जालन्धरे ज्वलन
रूपधरां भवानीम् ॥ कालीतिनामविभवां गिरिराजपीठे तां कालिकां कलिहरां सततं भजामः ॥ ११ ॥ कोटीनभासुरमहत्कनकप्रपीठे
सिंहासने मणिगणांचितसर्वधाम्नि ॥ भास्वत्कलाधरवरांचितशेखरां तां नारायणीं सुरवरार्चितकां भजामः ॥ १२ ॥ संसारसागरसुतार
णपादपोतां भक्तार्त्तिनाशनधृतावतरां महेशीम् ॥ वेदांतशास्त्रपरिगम्यतरां भवानीं भावेन सेवनगमां सुतरां भजामः ॥ १३ ॥ देवि त्वया
भगवति प्रलयांतकाले संमोह्यते हरिरसावुदधिप्रसुप्तः ॥ तन्नाभिजातसरसीरुहजन्मनस्त्वां दुःखस्य नाशनकरीं भवतीं भजामः ॥१४॥
ययात्वयामहिषनाशनहेतुभूतं सर्वात्मकं वपुररंहिधृतं भवान्या ॥ सिंहोपरिप्रविलसत्कनकाभिरामं मत्तंमदारुणदशंभवतीं भजामः ॥
॥ १५ ॥ भूयः पुरा भगवती भवतीह लोकान् दुर्भिक्षपीडिततराञ्छतवार्षिकीये ॥ दृष्ट्वा शतेन नयनांबुरुहां सुमातः सर्वान्हि रक्षितवतीं
भवतीं भजामः ॥ १६ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इति स्तुता सा गिरिशस्य पत्नी ब्रह्मादिभिर्देवगणैर्नतांसैः ॥ आविर्बभूवाथ हिमालयस्य शृंगे
यथा प्रातरिनोवभासे ॥ १७ ॥ तेजोराशिं तं तु दृष्ट्वा तदानीं नेमुर्भूमौ भक्तियुक्ता नतांसाः ॥ वारंवारं रक्तबीजेन तप्ता दृष्ट्वा देवीं तो
षमापुः शुभांगीम् ॥ १८ ॥ दृष्ट्वा तान्वै भक्तियुक्तांस्तदार्त्तान्देवान्सर्वान्विष्णुब्रह्मादिकांश्च ॥ तुष्टोवाच दैत्यनाशस्य हेतुर्नो भेतव्यं दैत्य

स्कं. पु. राजादिदानीम् ॥ १९ ॥ संतुष्टास्मि प्रेमतो भक्तितश्च स्तुत्या देवाश्चानया ध्यानमूर्त्या ॥ अस्मिन्स्थाने ये करिष्यंति पूजां स्नानं दानं के. खं.
स्तोत्रमेतच्च काले ॥ २० ॥ तेषां यद्यन्मानसे दैवतं स्यात्तत्सर्वं मे ते लभेयुः प्रसादात् ॥ कालीतीर्थं नामतश्चेदमत्र तुष्टा वोहं मुक्तिदं
॥ ९५ ॥ भाग्यगम्यम् ॥ २१ ॥ यूयं देवा निर्भया रक्तबीजात्स्वं स्वं स्थानं गच्छत ब्रह्मपूर्वाः ॥ कालेनाहं रक्तबीजं वधिष्ये धन्याश्चैवं देवतास्ते अ. ८६
भवंतु ॥ २२ ॥ कृत्वा चेदं भाषितं ते भवान्याः स्वं स्वं स्थानं कालमन्वेषयंतः ॥ आग स्तस्याः कारितुं रक्तबीजाद्देवर्षिं ते नारदं
प्राप्य चोचुः ॥ २३ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कालीतीर्थमाहात्म्ये रक्तबीजवधे श्रीकालीस्तोत्रं नाम पंचाशीतितमोऽध्यायः ॥८५॥
॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ ततो देवाः समागत्य नारदं जगदुर्मुनिम् ॥ देवकार्य्यं कुरु प्राज्ञ गच्छ दानवमंदिरे ॥ १ ॥ कुर्य्याद्यथा महा
देव्या अपराधं मुनीश्वर ॥ रक्तबीजवधार्थाय यतस्व मतिमुत्तमाम् ॥ २ ॥ इति तेषां तु विज्ञप्तिं श्रुत्वा मुनिवरस्तदा ॥ ययौ ह्याका
शमार्गेण जटामुकुटमंडितः ॥ ३ ॥ रक्तबीजपुरं रम्यं नानाकौतुकमंडितम् ॥ देवदानवगंधर्वयक्षराक्षसकिन्नरैः ॥ ४ ॥ विविधैरप्सरोभिश्च
पन्नगैर्गुह्यकैस्तथा ॥ सेवितं मुनिवर्य्यैश्च ब्राह्मणैश्च सहस्रशः ॥ ५ ॥ स्वर्णप्राकारवप्राढ्यं रथ्यापणविराजितम् ॥ मणिप्रकरपुष्पाढ्यं
पताकाध्वजमालिनम् ॥ ६ ॥ प्रसन्ननरनारीकं गवाक्षाट्टालकान्वितम् ॥ सुमेरुशृंगसदृशैर्गृहैश्च परिशोभितम् ॥ ७ ॥ ददर्श भगवान्वि
प्रवर्य्यो नारदनामकः ॥ ऐरावतो वासवस्य तथा चोच्चैःश्रवा हयः ॥ ८ ॥ पारिजातादयो वृक्षा अन्यद्वस्तु न किंचन ॥ अग्नेरजस्त्रिशूलं
च तथाग्नेयं च द्रव्यकम् ॥ ९ ॥ यमस्य महिषं चैव दंडशक्ती तथा प्रिये ॥ वरुणस्य तथा पाशः कच्छपश्च तथा हृतः ॥ १० ॥ वा
यवीयं च कौबेरं ऐशं ब्राह्ममथापि वा ॥ सर्वं ददर्श तत्रैव ह्याहृतं वै बलीयसा ॥ ११ ॥ आगतं नारदं दृष्ट्वा रक्तबीजो महासुरः ॥
उत्थाय कृतवान्सर्वं पाद्यमाचमनीयकम् ॥ १२ ॥ अर्घ्यं च विधिवद्दत्वा वेशयामास स्वासनम् ॥ उवाच प्रांजली राजा रक्तबीजो
महासुरः ॥ १३ ॥ स्वागतं ते महाभाग कुशलं तव सुव्रत ॥ किमागमनकृत्यं ते धन्योऽस्मि दर्शनात्तव ॥ १४ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ९५
ब्रह्मलोकं गतः पूर्वं ततः कैलासमभ्यगाम् ॥ यान्यैन्द्रादिषु लोकेषु रत्नभूतानि दानव ॥ सर्वाणि तानि रत्नानि तव गेहे वसंति वै ॥१५॥

सर्वाधिकं तथैश्वर्य्यं दृष्टं तव महामते ॥ त्वादृशो न बभूवापि नास्ति नो भविताऽसुरः ॥ १६ ॥ वशीकृता त्रिलोकी वै येन दानव
सत्तम ॥ वरं चैव तथा प्राप्तं सर्वेभ्योऽभयमेवच ॥ १७ ॥ तपश्चैव तथा प्राप्तं त्वया सर्वोत्तमं प्रभो ॥ १८ ॥ रक्तबीज उवाच ॥ भगव
न्मुनिशार्दूल सर्वगोसि यतो मुने ॥ पृच्छामि त्वां महाभाग तद्वदस्व मम प्रभो ॥ १९ ॥ क्वचिद्दृष्टं त्वया विप्र जनितं यन्मया पुरम् ॥
यो मदाज्ञाकरो नास्ति देवो वा दानवोपि वा ॥ २० ॥ एतादृक् क तथैश्वर्यं मदीयं वै यथा स्थितम् ॥ तन्मे वद महाभाग सर्वज्ञोसि
महामुने ॥ २१ ॥ नारद उवाच ॥ सम्यक् पृष्टं त्वया साधो गतः सर्वत्र वै ह्ययम् ॥ त्वदाज्ञाकारिणः सर्वे देवा वाप्यथ दानवाः ॥
॥ २२ ॥ परमेकत्र कैलासे शिवोस्ति परदुर्जयः ॥ किं वदामि तदैश्वर्य्यं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ २३ ॥ सहस्रयोजनायामं कल्पपादप
काननम् ॥ यत्र सर्वाधिका तन्वी रत्नभूता त्रिलोकके ॥ २४ ॥ तस्य धैर्य्यस्य माहात्म्यादजेयः स सुरासुरैः ॥ यस्येच्छया जगत्सर्वं
जायते सचराचरम् ॥ २५ ॥ रक्तबीज उवाच ॥ कथं शिवो महाभाग ह्यजेयोस्ति सुरासुरैः ॥ किं कारणं विप्रवर्य्य तद्वदस्व महामते
॥ २६ ॥ नारद उवाच ॥ ऊर्ध्वरेता यतो देवो यस्य नास्ति त्रिलोकके ॥ अतएव स दुर्जेयः ससुरासुरपन्नगैः ॥ २७ ॥ तं चेत्ते जेतु
मिच्छास्ति पूर्वं तद्धैर्य्यनाशने ॥ कुरु बुद्धिं महाभाग सर्वं ते संभविष्यति ॥ २८ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इति तस्य मुनेर्वाक्यं श्रुत्वा
दनुसुतस्तदा ॥ चकार विजये बुद्धिं श्रीशिवस्य परात्मनः ॥ २९ ॥ नारदोपि ययौ स्वर्गं दानवैः प्रतिपूजितः ॥ स्त्रीवेषं च तदा कृत्वा
रक्तबीजो महासुरः ॥ ३० ॥ त्रैलोक्यदुर्लभं रूपं कृत्वा रुद्रसमीपतः ॥ ययौ वेगेन कैलासे तन्मनोमोहनाय वै ॥ ३१ ॥ दृष्ट्वा शिवश्च
तां नारीं रूपयौवनशालिनीम् ॥ पार्वतीरूपिणीं तन्वीं किंचिन्मोहवशं गतः ॥ ३२ ॥ तावत्पार्वत्यपि केश्चिदागता शिवसन्निधिम् ॥
तां च दृष्ट्वा स्ववामांगीं मनो द्वैविध्यमागतम् ॥ ३३ ॥ विचार्य्य दानवं तं तु शशाप च महासुरम् ॥ पार्वतीछद्मना दुष्ट यन्मां
मोहितुमागतः ॥ हनिष्यति ततस्त्वां हि पार्वत्येव महेश्वरी ॥ ३४ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वावहेलयहि च तद्वचः ॥ ययौ स्वीये तथा
धाम्नि मंत्रिवर्गेण संगतः ॥ ३५ ॥ मंत्रयामास दनुजो महादेवजयाय च ॥ कथं सा पार्वती मह्यं भवेद्रागयुताऽसुराः ॥ ३६ ॥ वामदेव

मा स्पृति, मद्यति यावत्।

जयेनाहं बहुसंपाद्यते मम ॥ आकर्षणीया प्रथमं गृहिणी प्राणवल्लभा ॥ ३७ ॥ धैर्य्यनाशश्च तस्यापि स्वयमेव भविष्यति ॥ स्त्रिया मे
मरणं केन भाव्यते तत्त्वदर्शिना ॥ ३८ ॥ इंद्राद्याः सकला देवा नाशं यस्य रणांगणे ॥ संमुखं किं पुनः स्त्रीयं भ्रांत्या तेन प्रभाषि
तम् ॥ ३९ ॥ गच्छध्वं यत्र सा देवी संस्थिता परसुंदरी ॥ साम्ना नेया प्रथमतो नो चेदाकृष्य सत्वरम् ॥ ४० ॥ ततस्तमपि कैलासे
शिवमेकाकिनं वयम् ॥ जेष्यामो धर्मनिर्मुक्तं ततः श्रेयो लभामहे ॥ ४१ ॥ पार्वतीविरहेणासौ निर्विचेष्टो भविष्यति ॥ ४२ ॥ वसिष्ठ
उवाच ॥ इत्याज्ञप्ता दानवेन रक्तबीजेन तेऽसुराः ॥ धूम्राक्षचंडमुंडाद्या महत्सैन्येन वारिताः ॥ ४३ ॥ ययुः कैलासभवनं यत्र देवी
प्रतिष्ठिता ॥ कैलासशृंगमासीनां नानालंकारदीपिताम् ॥ ४४ ॥ शतचंद्रसमोद्योतां मोहयंतीं जगत्त्रयम् ॥ ते तु दृष्ट्वा महादेवीं निपेतु
र्धरणीतले ॥ ४५ ॥ मोहस्य वशमापन्नाश्चिरात्संज्ञां प्रलभ्य च ॥ उच्चुस्त्राससमायुक्ताः प्रभोर्वचनगौरवात् ॥ ४६ ॥ ऐंद्रे याम्ये वारुणे
च पाताले ब्रह्मलोकके ॥ न दृष्टा त्वादृशी नारी देवी वा मानवी हि वा ॥ ४७ ॥ धिक्कर्म्मणो विधेर्देवि या त्वं विपिनसंगता ॥ निर्द्व
नाथ महेशाय व्याघ्रचर्मांबराय च ॥ ४८ ॥ भूतवेतालयुक्ताय व्यालयज्ञोपवीतिने ॥ भस्मप्रलिप्तदेहाय नकुलाय कपालिने ॥ ४९ ॥
शि भिक्षाशिने करालाय त्रिनेत्राय वराय च ॥ एकाकिने हि जटिने नरमुंडीयमालिने ॥ ५० ॥ दत्ता त्वं त्रिषु लोकेषु सुंदरीं भवतीं तदा ॥
रक्तबीजो महाराजस्त्वामिच्छति त्रिलोकपः ॥ ५१ ॥ इंद्राद्या लोकपालाश्च करदास्तस्य सर्वतः ॥ धन्यः स एव लोकेषु गीयते देवदा-
नवैः ॥ ५२ ॥ त्वयि प्रेमं परं चास्ति रक्तबीजस्य नित्यशः ॥ यदुक्तं प्रांजलिर्भूत्वा महाराजेन तच्छृणु ॥ ५३ ॥ त्रैलोक्यमखिलं चेदं
सर्वे वै देवदानवाः ॥ मद्वशे संति संहृष्टाः करदा मम सांप्रतम् ॥ ५४ ॥ रत्नानि यानि देवानां तानि मे संति सुन्दरि ॥ नागकन्या
यक्षकन्या देवकन्यास्तथैव च ॥ तासां त्वमुत्तमा देवि भवितासि न संशयः ॥ ५५ ॥ योगिनं तं परित्यज्य समागच्छ ममांतिके ॥
एतद्रूपस्य ते देवि साफल्यं संभविष्यति ॥ ५६ ॥ जन्मनश्चैव साफल्यं तव देवि भविष्यति ॥ इति निश्चित्य भो देवि रक्तबीजस्य ॥९६॥
धीमतः ॥ वचनं कुरु कल्याणि भव कल्याणिनी शुभा ॥ ५७ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तेषां विहस्य च पुनः पुनः ॥

प्रकाशयंती बहुलं गिरिगह्वरकाननम् ॥ ५८ ॥ उवाच गतसंत्रासा चंडमुंडपुरोगमान् ॥ क्रुद्धेनमनसा चैव मदसंरक्तलोचना ॥ ५९ ॥
श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ रेरेदैत्या दुराचारा दुर्म्मदाश्च विहिंसकाः॥मत्त एव हि युष्माकं रक्तबीजानुयायिनाम् ॥ ६० ॥ रक्तबीजस्य वै शीघ्रं
वधो हि प्रभविष्यति ॥ शिवा मे भवतामस्रं पास्यन्ति च समुत्सुकाः ॥ ६१ ॥ दानवा ऊचुः ॥ ॥ सावलेपा च तरुणि मदमत्तासि
भामिनि ॥ निःशंकं वदसि प्रौढं यथा वै प्राकृतं जनम् ॥ ६२ ॥ एवं मा वद सर्वेषां रक्तबीजं प्रभुं क्वचित् ॥ इन्द्रादयो लोकपाला
येनैकेन पराजिताः ॥ ६३ ॥ तस्य त्वं सम्मुखे स्थातुं स्त्री त्वं किमु भविष्यसि ॥ अबलासि परं देवि सौकुमार्य्ययुता परा ॥ ६४ ॥
तथा विधेयं हि यथा क्रुद्धयेन्नो रक्तबीजकः ॥ नो चेत्त्वां शुभसर्वांगीं बद्ध्वा केशेषु सत्वरम् ॥ ६५ ॥ बलात्कारेण चाकृष्य नयिष्यत्येव
दानवः ॥ सामपूर्वं भजस्वाद्य रक्तबीजं महाबलम् ॥ ६६ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ इति तन्निष्ठुरं श्रुत्वा क्रोधसंरक्तलोचना ॥
विज्ञप्तिं चैव देवानां स्मृत्वा वधपरायणा ॥ ६७ ॥ हुंकारेण बलं तद्वै दाहयामास च क्षणात् ॥ दग्धे सैन्ये ततो धूम्रलोचनाद्यास्तु
दानवाः ॥ परिघायुधनिस्त्रिंशैर्ववृषुर्जगदंबिकाम् ॥ ६८ ॥ महा मेघा यथा काले पृथिवीं वरवर्णिनि ॥ शस्त्राण्यस्त्राणि तेषां वै वार
यामास हुंकृतैः॥ ६९ ॥ भस्मीभूतानि सर्वत्र पेतुर्वै धरणीतले ॥ केचिद्वृक्षान्पर्वतांश्च प्रस्तरान्पर्वतोपमान् ॥ ववृषुः शतशस्तत्र
क्रोधसंरक्तलोचनाः ॥ ७० ॥ ततः क्रुद्धा महादेवी खण्डशश्चचकार तान् ॥ ललाटदेशात्क्रुद्धाया निश्चक्राम भयानका ॥ कालीकराल
वदना भीमा रक्तविलोचना ॥ ७१ ॥ कृशा प्रत्यक्षधमनी भीमनादा करालिका ॥ कालांजनचयाभा सा भैरवी कालिकापरा ॥ ७२ ॥
खट्वांगवरहस्ता च नरमुंडविभूषणा ॥ खादंती च करेकेण हस्तिनं माहिषं तथा ॥ ७३ ॥ स्रवदस्रेभचर्म्मा च जिह्वाललनभीषणा ॥
महानादान् प्रमुंचंती योगिनीकोटिसंवृता ॥ ७४ ॥ मंगला पिंगला धान्या भ्रामरी भद्रिका तथा ॥ उल्का सिद्धा संकटा च
ह्यष्टौ योगिनिवृंदपाः ॥ ७५ ॥ कपालान्यस्रपूर्णानि गृहीत्वा ननृतुश्च ताः ॥ शंखनादान्प्रमुंचंत्यो भेरीपणवनिःस्वनान् ॥ ७६ ॥
इति तद्भीषणं सैन्यं दृष्ट्वा कालीमयं तथा ॥ शशंस रक्तबीजाय सर्वं वृत्तं वरानने ॥ रक्तबीजोपि तच्छ्रुत्वा महाक्रोधवशं

गतः ॥ ७७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कालीतीर्थमाहात्म्ये रक्तबीजवधे कालिकोत्पत्तिर्नाम षडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥
वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ मंत्रिवर्य्यान् समाहूय वचनं चेदमब्रवीत् ॥ रक्तबीजो रक्तनेत्रः संदष्टदशनच्छदः ॥ १ ॥ स्त्रीभ्य एते दुरात्मानः
पलाय्यात्र समागताः ॥ नयध्वं निगडैर्बद्ध्वा शीघ्रं कारागृहेषु च ॥ २ ॥ इति तच्छासनं श्रुत्वा ह्युग्रदंडस्य भूपतेः ॥ सर्वे प्रांजलयः
प्रोचुर्वेपमाना वरानने ॥ ३ ॥ नास्माभिस्तद्भयादत्र, ह्यागतं तव सन्निधिम् ॥ किं तु विज्ञापनार्थाय भवंतं दनुजाधिपम् ॥ ४ ॥
सामपूर्वं महाराज नायाता तव मंदिरे ॥ निर्दग्धं बलमस्माकं युद्धाय च समागता ॥ ५ ॥ मारयित्वाथ वा तां वै जीवंतीं वा
तवांतिके ॥ नयामो दनुशार्दूल त्वं जेतासि सुवर्चसा ॥ ६ ॥ अस्माकमेकस्तां देवीं बद्ध्वानयतु किं भवान् ॥ त्वत्प्रसादाद्वयं
सर्वे त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ ७ ॥ न पश्यामो महाभाग प्रतियोद्धारमात्मनः ॥ किमु स्त्रीयं महाभाग संयुगे स्थास्यति क्वचित् ॥ ८ ॥
केशेष्वाकृष्य बध्वा वा क्षणादत्र नयामहे ॥ संदेहो वै न कर्त्तव्यो मा खिदो दनुजाधिप ॥९॥ इति तद्भाषितं श्रुत्वा रक्तबीजो महा
ऽसुरः ॥ प्रहृष्टचेताः सहसा जगाद दनुजान्प्रिये ॥ १० ॥ भोभो धूम्राक्ष चंडाद्या यदि प्रियचिकीर्षवः ॥ गच्छध्वं यत्र सा देवी
योगिनीगणसंवृता ॥ ११ ॥ तत्र गत्वा च तां बद्ध्वा शीघ्रमत्र महासुराः ॥ नयध्वं यदि साम्ना वै तथा कुरुत चाथ वा ॥ १२ ॥
एवं श्रुत्वा तदाज्ञप्तं रक्तबीजस्य मत्प्रिये ॥ धूम्राक्षचंडमुंडाद्याः संदष्टदशनच्छदाः॥ ययुर्यथा वह्निशिखां पतंगा इव सर्वतः ॥ १३ ॥
सप्तकोट्यो दानवानां कैलासेथ समाययुः॥ भीमनादान्प्रकुर्वन्तो दिशो दश महाभटाः ॥ १४ ॥ आरुह्य गिरिशृंगाणि समुत्पाट्य तरूंस्त
था॥आययुः क्रमशस्तत्र यत्र देवी समास्थिता ॥ १५ ॥ हिमवद्दक्षिणे पार्श्वे दहशुर्गिरिकन्यकाम् ॥ योगिनीशतकोटीभिरावृतां सुमहा
प्रभाम् ॥ १६ ॥ स्तूयमानां मुनिवरैर्देवैर्यक्षैः सकिन्नरैः ॥ अप्सरोभिः समाकीर्णां दीपस्य कलिकामिव ॥ १७ ॥ तां दृष्ट्वा सहसा
दूरात्प्रोचुर्विगतबुद्धयः ॥ रेरे देवि महावीर्य्यो रक्तबीजो भयंकरः ॥ १८ ॥ देवानां दानवानां च तथा गंधर्व्वरक्षसाम् ॥ जेता वै ॥ ९७
शत्रुशैन्यानां क्रोधस्य वशमागतः ॥ १९ ॥ हनिष्यत्येव त्वां दुष्टां नो चेत्तं भज सत्वरम्॥ यासां त्वं बलमास्थाय निश्चितासि

हि सांप्रतम् ॥२०॥ पश्यंत्यास्ते क्षणादेता वातेनाभ्रगणा यथा ॥ क्षयं खलु गमिष्यंति त्वं च केशेषु सत्वरम् ॥ बद्धा गमिष्यसे नूनं रक्तबीजस्य सन्निधिम् ॥ २१ ॥ इति श्रुत्वा बृंहितं च दानवेभ्यो महेश्वरी ॥ नेत्रसंज्ञां चकाराशु तां कालीं विकृताननाम् ॥ ॥ २२ ॥ तदिंगितं तदालक्ष्य महाकाली हि भैरवी ॥ खट्वांगं च तथा पाशं कर्त्तरीं चांकुशं तथा ॥ गृहीत्वा पाणिभिः काली संचचार बलांतरे ॥ २३ ॥ यथा दावानलज्वाला निदाघे गहनं वनम् ॥ संचरंती महाकाली कांश्चिद्वै निजगाल ह ॥ २४ ॥ कांश्चिद्विचर्वयामास प्रेक्षयामास कानपि ॥ रथं रथेन संयोज्य हस्तिनं हस्तिना तथा ॥ चूर्णयामास बहुशो दानवान्रणकोविदान् ॥ ॥ २५॥ लेलिह्यमाना रसनां बृहद्दंष्ट्रा भयंकरी ॥ कदनं दानवानां वै चकार बहुधा प्रिये ॥ २६ ॥ कांश्चिज्जग्राह केशेषु चिक्षेपांबरमंडले ॥ पोथयामास पादेन खट्वांगेनापि कानपि ॥ २७ ॥ अंकुशेन तथाऽऽकृष्य निष्पिपेष रणांगणे ॥ इति सैन्यं क्षणान्नष्टं महाकक्षमिवाग्निना ॥ २८ ॥ ततः क्रुद्धो धूम्रनेत्रो गदया तां जघान ह ॥ गदया ताडिता देवी न च क्लेशमवाप सा ॥ २९ ॥ क्रुद्धा च तं धूम्रनेत्रं खट्वांगेन जघान हि ॥ पपात विगतप्राणो भूमौ खट्वांगपेषितः ॥ ३० ॥ ततश्चंडश्च मुण्डश्च जघ्नतुः कालिकां शरैः ॥ अनेकैश्च तथा चक्रैस्सूर्य्यबिंबसमप्रभैः ॥ ३१ ॥ निजगाल शरान्देवी चक्राणि च महेश्वरी ॥ विविशुश्चक्रबिम्बानि सूर्य्या इव घनोदरम् ॥ ३२ ॥ क्रुद्धा संपीड्य बाहुभ्यां चंडमुंडौ महासुरौ ॥ खड्गेन शितधारेण जघान शिरसी तयोः ॥ ३३ ॥ तीक्ष्णदंष्ट्रं मुष्टिनासौ निष्पिपेष महाबलम् ॥ कालनाभं महावीरं खट्वांगेन जघान ह ॥ ३४ ॥ अन्ये च बहवो वीरा निहता दानवास्तथा ॥ क्षणेन तद्बलं सर्वं नष्टं तद्वै वरानने ॥ ३५ ॥ पलायनपराः शेषा भेजुर्देवि दिशो दश ॥ अट्टहासं ततः काली कृत्वा देव्यंतिके ययौ ॥ ३६ ॥ चामुण्डा च ततो नाम्ना जाता तदवधि प्रिये ॥ हतशेषा दानवाश्च शशंसू रक्तबीजकम् ॥ चंडमुंडवधं श्रुत्वा परं क्रोधवशं गतः ॥ ॥ ३७ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखंडे कालीतीर्थमाहात्म्ये रक्तबीजवधे चंडमुंडादिवधो नाम सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥

वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ इति तन्निधनं श्रुत्वा रक्तबीजोऽतिविस्मितः ॥ जगाद सर्वान्दनुजान्हंतहंतेति चासकृत् ॥ १ ॥ किमे

तन्महदाश्चर्य्यमेकाकिन्या क्षणाद्बलम् ॥ निहतं दानवेंद्राणामुचितं किं च साम्प्रतम् ॥ २ ॥ मदाज्ञापालका ये च सप्तद्वीपेषु
दानवाः ॥ पातालेषु तथा सन्ति दानवाश्चांतरिक्षगाः ॥ ३ ॥ दैत्या शुंभनिशुंभाद्या आनयध्वं महासुरान् ॥ ते च वध्या भविष्यन्ति
मच्छासनपराङ्मुखाः ॥ ४ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ इत्याज्ञाप्य दानवेन्द्रो जगाम सौधमंदिरम् ॥ तेपि शीघ्रं वायुवेगादानयामा
सुरंजसा ॥ ५ ॥ दानवान्युद्धदुर्द्धर्षान्महाबलपराक्रमान् ॥ ते च सिंहैर्गजैरश्वैर्गर्दभैरुष्ट्रकैस्तथा ॥ रथैर्मृगैर्वराहैश्च मेषैर्गोभिः कलि
जरैः ॥ ६ ॥ केचिदश्वमुखाश्चान्ये गजवक्त्रास्तथापरे ॥ सिंहानना बृहद्दंष्ट्रा महाघोरा भयानकाः ॥ ७ ॥ कृकलासमुखाः केचित्के
चिद्भल्लमुखास्तथा ॥ बिडालवदनाः केचित्केचिद्घूकमुखाः परे ॥ ८ ॥ केचिन्मत्स्यमुखा दैत्याः सर्पदेहास्तथापरे ॥ तथांजन
चयाभासास्तथा स्तनितानिःस्वनाः ॥ ९ ॥ घोरास्या घोरनयना द्विमुखा बहुपादकाः ॥ छिन्नग्रीवाः करिमुखा वृकवक्त्रास्तथापरे ॥
आगताः कोटिशस्तत्र रक्तबीजस्य शासनात् ॥ १० ॥ शतकोटि सहस्राणि रथानां हस्तिनां तथा ॥ हयानां पंचपंचाशत्कोटिलक्षा
णि दानवाः ॥ ११ ॥ यूथपाश्च तथा पद्मपद्मानि चागमंस्ततः ॥ पृथिवीं छादयंतस्ते सपर्वतवनद्रुमाम् ॥ १२ ॥ चंद्रसूर्य्यग्रहादीनां
मार्गं रुरुधुरम्बरे ॥ कैलासं च तथासाद्य पूर्वपश्चिमगामिनम् ॥ १३ ॥ आगताश्च तथा वीरा नानाशस्त्रास्त्रसंयुताः ॥ संदष्टौष्ठ
पुटाः क्रूराश्चंडवेगा महास्वनाः ॥ १४ ॥ अनेकतूर्य्यसन्नादास्तथा पणवगोमुखाः ॥ शंखाः कंका नंदनाद्या विनेदुश्च महद्बले ॥
॥ १५ ॥ इति तद्वै महासैन्यं दृष्ट्वा देवाश्चकंपिरे ॥ स्वांस्वां शक्तिं ददुः सर्वे इंद्राद्यास्त्रिदिवौकसः ॥ १६ ॥ ऐंद्री गजसमारूढा तच्छ
स्त्रास्त्रविभूषणा ॥ ब्राह्मी व्यक्तिस्तथायाता हंसयानसमास्थिता ॥ १७ ॥ अक्षसूत्रं च दधती करेण कमंडलुम् ॥ माहेश्वरी
तथा देवी महावृषभमास्थिता ॥ त्रिशूलपट्टिशधरा व्याघ्रचर्मांबरा सती ॥ १८ ॥ तथाऽऽययौ क्रौंचहर्त्तुः शक्तिः परमकोपिता ॥
मयूरस्था शक्तिहस्ता वैष्णवी च समागता ॥ १९ ॥ गरुडस्था महामाया शंखचक्रगदाम्बुजा ॥ वाराही च बृहद्दंष्ट्राधृतविश्वंभरा
परा ॥ गदापरिघनिर्स्त्रिंशचर्म्महस्ता तथाऽऽययौ ॥ २० ॥ नारसिंही महामाया नृसिंहस्य तनूधरी ॥ तत्कंधरासटाक्षेपभिन्न

नक्षत्रमण्डला ॥ २१ ॥ येये देवास्तत्र गताः सर्वे स्त्रीरूपधारिणः ॥ २२ ॥ योगिन्यश्च तथा चाष्टौ स्वस्वरूपं समाश्रिताः ॥
चामुंडा च महाशक्तिश्चंडरूपा महोन्नता ॥ २३ ॥ समाययौ महादेवी तादृशीकोटिसंवृता ॥ सिंहोपरि समासीना भुजाऽष्टपरि
मंडिता ॥ २४ ॥ नानाशस्त्रप्रहरणा मदमत्तविलोचना ॥ शक्तिसैन्यं तथा तन्वि कोटिकोटिकसंख्यकम् ॥ २५ ॥ गंगाद्वारमभि
व्याप्य काश्मीरं च तथापरम् ॥ नीलकंठेश्वरं पीठं मानसं च तथा सरः ॥ २६ ॥ कुंभोदकं तथा तीर्थं कुरुवर्षं च गंडकीम् ॥
अभिव्याप्य महासैन्यं तस्थावद्रिरिवाचलः ॥ २७ ॥ अप्सरो गणसंकीर्णं देवगंधर्वमंडितम् ॥ आकाशं प्रबभूवाथ विमानैश्च
सुशोभितम् ॥ २८ ॥ अथ युद्धं च समभूद्दानवानां बलेन हि ॥ शक्तिभिश्चापि तुमुलं रोमहर्षणकारकम् ॥ २९ ॥ गदाभिः परि
घैश्चापि शक्तितोमरसायकैः ॥ खट्वांगैर्मुसलैश्चैव क्षेपणीयैस्त्रिशूलकैः ॥ शतघ्नीभिश्च युयुधुः शक्तिभिश्चैव दानवाः ॥ ३० ॥ प्रवहुश्च
तथा नद्यो रुधिरस्य शरीरिणाम् ॥ मांसकर्दमिलास्तत्र ह्यगाधा बहुशः प्रिये ॥ ३१ ॥ करिकच्छपकल्लोलाश्छिन्नहस्तविहंगमाः ॥
निहता दानवाः कैश्चिच्छिवाभिर्भक्षिताः परे ॥ ३२ ॥ वज्रेण निहता ऐंद्र्या तथा केचिद्द्विधाकृताः ॥ कमंडलुजलेनापि ब्राह्म्या संमा
१व र्जिता मृताः ॥ ३३ ॥ माहेश्वर्यास्त्रिशूलेन कौमार्य्याः शक्तिना हताः ॥ चक्रेण विष्णुशक्त्या वै वाराह्या दंष्ट्रया हताः ॥ ३४ ॥
नखैर्विदारयामास नारसिंही तथाऽपरान् ॥ महाकाली संचचार हंसती दानवे बले ॥ ३५ ॥ इति तत्परमं युद्धं लोमहर्षणकारकम् ॥
भीरूणां भयदं तत्र कैलासे महदायते ॥ ३६ ॥ गजानां गर्जनैश्चैव हयानां ह्रेषितैस्तथा ॥ रथानां चैवचीत्कारैर्भटानां चैव
गर्जितैः ॥ ३७ ॥ शब्दितं बहुशस्तत्र धरणीगगनांतरम् ॥ धनुष्टंकारशब्देन नाराचनिःस्वनैस्तथा ॥ ३८ ॥ भिंदिभिंदि छिंधि
छिंधि तिष्ठतिष्ठ क यास्यसि ॥ इति तत्परमे युद्धे दैत्यमातृगणस्य च ॥ ३९ ॥ निपातनं पर्वतानां वृक्षाणां दृषदां तथा ॥
बभूव सततं तत्र मातृदानवमण्डले ॥ ४० ॥ एवं क्रमेण तत्रापि जातो वै रुधिरार्णवः ॥ विनेदुः शतशस्तत्र शिवाः श्येनाश्च

वायसाः ॥ ४१ ॥ गगनं च तथा रेजे पताकाशतपंक्तिभिः ॥ पालाशकुसुमैर्देवि माधवे विपिनं यथा ॥ ४२ ॥ निहता दानवा

रेजुः पर्वता इव संगरे ॥ ऊर्द्ध्वरोममहावृक्षाः स्रवद्रक्तजलास्तथा ॥ ४३ ॥ पताकाश्च तथा रेजुः संध्यामेघगणा इव ॥ निहता दानवाः केचिद्भक्षिताश्च तथापरे ॥ ४४ ॥ अर्द्धविच्छिन्नचरणा निकृत्तांसकराः परे ॥ कबंधाश्चैव शतश उत्थितास्तत्र संगरे ॥ ४५ ॥ योगिन्यश्च तथा घंटानादोऽभूत्किंकिणीस्वनः ॥ हन्यमानं मातृगणैर्दानवानां वनं महत्॥ विननाश यथा वह्नेस्तृणकाष्ठवनं महत् ॥४६॥ भेजिरे पर्वतान्केचिदंतरिक्षे तथा गताः ॥ समुद्रेषु तथा सुप्ता गता दशदिशोपरे ॥ ४७ ॥ पराङ्मुखं च तत्सैन्यं दृष्ट्वा च परविस्मयम् ॥ जगाम रक्तबीजोऽपि शुंभादिपरिवारितः ॥ ४८ ॥ कम्पयन्वसुधां दैत्यैः सशैलपुरकाननाम् ॥ संदष्टौष्ठपुटः क्रोधात्परं विस्मयमागतः ॥ ४९ ॥ गच्छतस्तस्य संग्रामे विनेदुः शतशः शिवाः ॥ गृध्रः पपात तस्याशु रथे ध्वजविराजिते ॥ ५० ॥ शुम्भश्चैव निशुंभश्च कालवक्रो महाहनुः ॥ त्रिशीर्षो द्विशिराश्चैव चंडरोचिःसुरांतकः ॥ ५१ ॥ बिडालवदनश्चैव शंकुरोमा महोदरः ॥ एवमाद्या महावीरा युयुधुस्तद्रणाजिरे ॥ ५२ ॥ गदाभिः परिघैश्चैव शरैराशीविषोपमैः ॥ शतघ्नीभिः परशुभिर्निस्त्रिंशैर्ऋष्टिभिस्तथा ॥ ॥ ५३ ॥ कुठारैश्च करालाभिः खट्वांगैर्मुशलैस्तथा ॥ हलैः पाषाणकैस्तत्र पर्व्वतैः पादपैस्तथा ॥ ५४ ॥ युयुधुः शतशो वीरा मुष्टिभिर्नखैरस्तथा ॥ इति तत्तुमुलं युद्धं बभूव वीरहर्षणम् ॥ ५५ ॥ पुनःपुनः शरैर्भग्ना मातरश्च तथा हताः ॥ पलायनपरा जाता दिशो दश वरानने ॥ ५६ ॥ इति तत्परमाश्चर्यं दृष्ट्वा देव्यतिविस्मिता ॥ त्रिशूलखड्गमुशलधनुस्तोमरपट्टिसान् ॥ नाराचं चैव खट्वांगं दधती बाहुभिस्तथा ॥ ५७ ॥ गौरी सिंहसमासीना मदिरारक्तलोचना ॥ युयुधे संयुगे तत्र योगिनीभिः परावृता ॥ ५८ ॥ निजघ्नुः शतशो वीरान् नानाप्रहरणैस्ततः ॥ देवी क्रुद्धा गदापातैः पोथयामास दानवान् ॥५९॥ खड्गेन सितधारेण दानवेशा द्विधा कृताः ॥ चूर्णिता मुशलेनापि तोमरेण द्विधा कृताः ॥ ६० ॥ नाराचनिकरैर्भिन्नाः खट्वांगेन विदारिताः ॥ पट्टिशेन तथा देव्या खंडिता दानवाः परे ॥ ६१ ॥ हाहाकाररवं चक्रुस्त्राहित्राहीति चासकृत् ॥ बभ्रुर्वै दानवाः केचित्तच्चूर्णीकृतमस्तकाः ॥ ६२ ॥ माहेश्वर्य्यास्त्रिशूलेन हता निपतिता भुवि ॥ ययुर्दश दिशो भग्ना मातृभिः परिपीडिताः ॥ ६३ ॥ तथा शुंभनिशुंभाद्या विक्षता रणमूर्द्धनि ॥

केचिद्वै रुरुहुर्गोत्रान्केचिदंतर्गतास्तथा ॥ ६४ ॥ पलायमानं स्वं सैन्यं रक्तबीजो महासुरः ॥ विवृत्य नयने क्रोधात्परावृत्य बलं स्वकम् ॥ पतंग इव दीप्ताग्नौ ययौ योद्धुं तया सह ॥ ६५ ॥ गदया ताडयामास सिंहं तस्याः सुवाहनम् ॥ ताडिते च ततः सिंहे क्रोधनिष्पीडिताधरा ॥ त्रिशूलेन जघानाशु रक्तबीजं महासुरम् ॥ ॥ ६६ ॥ त्रिशूलनिहतस्यापि सुस्राव रुधिरं तु यत् ॥ यावन्तो रक्तबीजोत्थाः पतिता रक्तबिंदवः ॥ तावंत एव सहसा जातास्ते रक्तबीजकाः ॥ ६७ ॥ निजघ्नुर्देवतानीकं त्रिशूलैः परिघैस्तथा ॥ असिभिर्मुशलैश्चैव शक्तितोमरसायकैः ॥ ६८ ॥ यथायथा रक्तबीजं निजघ्नुर्देवताः शरैः ॥ तथा तथा रक्तबीजास्तद्बलास्तत्पराक्रमाः ॥ ववृधू रक्तबीजानां सहस्राणि शतानि च ॥ ६९ ॥ देवतानीकमखिलं पीडयामासुरंजसा ॥ बाणवर्षैः शूलवर्षैर्ववृषुर्गिरिजां ततः ॥ ७० ॥ त्रैलोक्यं तु तथा व्याप्तं बाणैराशीविषोपमैः ॥ दानवैश्च तथा व्याप्तं रुरुधुर्गगनं ततः ॥ ७१ ॥ ग्रहनक्षत्रताराद्या न शेकुश्चलितुं क्वचित् ॥ अंधीभूता त्रिलोकी च संत्रस्ता देवतागणाः ॥ ७२ ॥ चचाल वसुधा चेलुः पर्वताश्च वरानने ॥ संक्षोभमापुः सरितां पतयोऽकालकालके ॥ ७३ ॥ उल्कापातास्तथा पेतुर्विक्षिप्तं ग्रहमंडलम् ॥ शरैरस्त्रैश्च संव्याप्तां देवीं सिंहोपरिस्थिताम् ॥ ७४ ॥ दृष्ट्वा वै भयमापन्ना देवास्सेंद्रास्तदद्भुतम् ॥ मनोभिर्देवता जग्मुस्त्राहित्राहीति चासकृत् ॥ ७५ ॥ यथायथा तस्य देहान्निस्सस्रू रुधिरापगाः ॥ तथा तथा रक्तबीजवृंदानि ववृधू रणे ॥ ७६ ॥ व्याप्तमासीच्च त्रैलोक्यं सदेवासुरमानुषम् ॥ एतस्मिन्नंतरे देवी क्रोधसंरक्तलोचना ॥ उवाच वचनं चंडीं चंडमुंडविनाशिनीम् ॥ ७७ ॥ दानवोयं महामायी ब्रह्मणो वरदानतः ॥ प्रमत्तश्चापि चामुण्डे अवध्योयं सुरादिभिः ॥ ७८ ॥ न दिवा मरणं ह्यस्य न रात्रौ ब्रह्मणेरितम् ॥ निहंतव्यो महादेव्या त्वया चंडविनाशिनि ॥ ७९ ॥ विस्तारय मुखं शीघ्रं रक्तं पिब तदीयकम् ॥ नोत्पत्स्यंति तदा वीरा रक्तबीजसमुद्भवाः ॥ ८० ॥ संध्यायां निधनं यस्य भविष्यति विनिश्चितम् ॥ इत्युक्ता वचनं देवी ययुधे दानवैः सह ॥ ८१ ॥ साऽपि देवी महाकाली चकार वदनं बहु ॥ विस्तीर्णं कालदंष्ट्राभमधरं पृथिवीतले ॥ ८२ ॥ उत्तरोष्ठं महल्लोके कृत्वा सर्वविनाशनम् ॥ निजगाल महाकाली शतशोऽथ सह

स्कं. पु. स्रशः ॥ ८३ ॥ दानवान्युद्धदुर्द्धर्षान्रक्तबीजशरीरजान् ॥ सापि देवी त्रिशूलेन गदया रक्तबीजकम् ॥ ताडयामास रुधिरं सुस्राव के. खं
तच्छरीरतः ॥ ८४ ॥ उत्पत्स्यमानान्दनुजान्निजगाल महेश्वरी ॥ यावच्छरीरे रुधिरं ययौ भीमकलेवरा ॥ इति क्रमेण नीरक्तो
॥१००॥ रक्तबीजोऽभवत्तदा ॥ ८५ ॥ निपपात महीपृष्ठे अंजनाद्रिरिवापरः ॥ निहता दानवाः केचिद्भक्षिताश्चापरे तथा ॥ ८६ ॥ अ. ८
केचित्पातालसंलीनाः कुहरेषु गतास्तथा ॥ सिंहेनापि तथा केचिद्भक्षिता दानवा रणे ॥ ८७ ॥ ब्राह्म्यादिभिर्हताः केचिदन्तरिक्ष
गताः परे ॥ निहते रक्तबीजे तु प्रसन्नं चाभवज्जगत् ॥ ८८ ॥ देवाः सेंद्रास्तुष्टुवुस्तां स्तोत्रैर्नानाविधैः पराम् ॥ सरितो मार्गवाहिन्यो
निर्मलं चाभवन्नभः ॥ ८९ ॥ स्वंस्वं स्थानं तथा प्रापुर्लोकपाला वरानने ॥ दिव्यभौमांतरिक्षाश्च महोत्पाताश्शमं ययुः ॥ ९० ॥
पातालं विविशुर्दैत्या देवा यज्ञांशभागिनः ॥ बभूवुः सुप्रसन्नाभाः सूर्यचंद्रादयो ग्रहाः ॥ ९१ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे कालीती
र्थमाहात्म्ये रक्तबीजवधो नामाष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इति ते कथितो देवि रक्तबीजवधो मया ॥
यं श्रुत्वापि नरः पापान्मुच्यते कोटिजन्मजात् ॥ १ ॥ अथ ते कथयिष्यामि कालिकायाः सुदुर्लभम् ॥ माहात्म्यं
परमं गोप्यं कलौ दुर्ज्जनमानुषे ॥ २ ॥ काली प्रत्यक्षफलदा पूजनात्स्मरणादपि ॥ यः कश्चिन्मानवो भक्त्या पूज
येत्परमां शिवाम् ॥ स याति रुद्रभवनं यावदाभूतसंप्लवम् ॥ ३ ॥ कृते यत्प्राप्यते पुण्यं वर्षकोटिशतैरपि ॥ तत्पुण्यं
प्राप्यतेऽत्रैव त्रिरात्रान्नात्र संशयः ॥ ४ ॥ माषमात्रं सुवर्णं तु कालिकायै तु यो ददेत् ॥ तत्स्यात्कोटिगुणं पुण्यं वर्द्धमानं
दिनेदिने ॥ ५ ॥ कालीयं दर्शनेनापि कैवल्यफलदायिनी ॥ अस्यै भूमिं तु यो दद्यादपि गोचर्म्ममात्रिकाम् ॥ ६ ॥ ग्रहनक्षत्र
ताराणां कालेन पतनाद्भयम् ॥ तस्य नैव कदाचित्तु पतनं विष्णुलोकतः ॥ ७ ॥ तिलधेनुं च योदद्याद्ब्राह्मणे वेदपारगे ॥ ससा
गरवनद्वीपा दत्ता भवति मेदिनी ॥ ८ ॥ कोटिसूर्य्यप्रतीकाशैर्विमानैः सर्वकामिकैः ॥ मोदते सुचिरं कालमक्षयं वृतशासनम् ॥ ॥१०
॥ ९ ॥ पक्षिणो महिषाञ्छागान्मृगान्दिव्यैर्हि यो ददेत् ॥ स तु गंधर्वगीतैः सम् विमानैर्भास्वरप्रभैः ॥ १० ॥ देवीलोके

वसेन्नित्यं ततो भूमौ समागतः । राजा स्याद्धार्म्मिकः सत्यवक्ता पुत्रसमन्वितः ॥ ११ ॥ इह लोके सुखं भुक्त्वा परमं मोदते शिवे ॥
स सिद्धीश्वरतामेति यः कुमारीं प्रपूजयेत् ॥ गंधाक्षतप्रसूनाद्यैर्नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥ १२ ॥ सरस्वत्यास्तटे रम्ये नानामुनिगणा
न्विते ॥ नानातीर्थानि रम्याणि मुक्तिमार्गप्रदानि च । तानि सर्वाणि तन्वाङ्गि वदामि भवमुक्तये ॥ १३ ॥ संक्षेपेण शृणु
प्राज्ञे यच्छ्रुतं शिवतो मया ॥ इदं क्षेत्रं परं गुह्यं यस्य कस्य न वाचयेत् ॥ १४ ॥ अत्र ब्रह्मादयो देवाः परमां सिद्धिमागताः ॥
अत्र स्नात्वा पितॄन्देवानृषीन्यस्तर्पयेन्नरः ॥ १५ ॥ तेन संतर्प्पितं सर्वं जगच्च सचराचरम् ॥ पितरस्तस्य तृप्ताः स्युर्यावदिन्द्राश्चतुर्द
श ॥ १६ ॥ यः स्नानमाचरेदस्यां भक्त्या परमया मुदा ॥ स याति परमं स्थानमृषीणां यत्सुदुर्ल्लभम् ॥ १७ ॥ भूमिदानं यः
करोति महापातकवानपि ॥ सोपि पापैर्विवर्जितात्मा परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ १८ ॥ योऽत्र प्राणान्विमुच्येत क्षेत्रे देवगणावृते ॥ मरणेन
हि किं काश्यां किं गयायां हि श्राद्धतः ॥ १९ ॥ स तु मुक्तो विशुद्धात्मा पुनरावृत्तिदुर्ल्लभः ॥ सरस्वतीन्दीवरयोः संगमो यत्र वै भवेत् ॥
तत्र स्नात्वा नरो याति ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ २० ॥ अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि शिवलिंगं सुपुण्यदम् ॥ कालीक्षेत्रे महालिंगं केदारा
दपि पुण्यदम् ॥ २१ ॥ यत्पूजनान्महाभागे ब्रह्माद्यास्त्रिदिवौकसः ॥ स्वं स्वं पदं समालेभुः पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥ २२ ॥ यः
पूजयति तल्लिंगं स गच्छेत्परमं पदम् ॥ यद्दर्शनादपि ध्यानाद्यन्नामस्मरणादपि ॥ २३ ॥ अपि पापसमाक्रांता निर्मुक्ताः पापकंचु
कात् ॥ प्रयांति शिवसालोक्यं यावदाचंद्रतारकम् ॥ २४ ॥ नाम्ना कालीश्वरः ख्यातस्तत्समीपे जलं शुभम् ॥ यत्पानाद्ब्रह्मसदनं
याति मर्त्यो न संशयः ॥ २५ ॥ कालीक्षेत्रं समादिष्टं प्रत्यक्षफलदायकम् ॥ श्रूयंतेऽद्यापि निर्घोषाः शंखभेरीमृदंगजाः ॥ २६ ॥
कदाचित्तु मुनीनां हि वेदघोषो महाद्भुतः ॥ गायन्ति यत्र गंधर्व्वा नृत्यंत्यप्सरसाङ्गणाः॥२७॥सिंहव्याघ्राः समायान्ति नित्यं यदर्श
नेप्सवः ॥ विहाय वैरं सर्वेषु दृश्यंतेऽद्यापि धार्म्मिकैः ॥ २८ ॥ सिद्धा मुनिगणा देवा इन्द्राद्याः सर्वदैव हि ॥ पूजयंति महाकालीं कलौ
पापप्रणाशिनीम्॥२९॥कलौ नास्त्येव नास्त्येव विना कालीं विमुक्तिदाम् ॥ भुक्तिदा मुक्तिदा नृणां सर्वथैव मम प्रिये ॥ ३० ॥ एकरात्रं

द्विरात्रं वा त्रिरात्रं सप्तरात्रकम् ॥ यश्चैकाग्रमना भूत्वा यः कश्चिद्देवतामनुम् ॥ प्रजपेत्तस्य प्रत्यक्षा देवी स्याद्वरदायिनी ॥ ३१ ॥
मासमात्रं फलाहारः सरस्वत्या मनुं जपेत् ॥ स भवेच्छास्त्रवित्प्राज्ञो देवानां च यथा गुरुः ॥ ३२ ॥ तत्रैव वर्त्तते वृक्षो विशुद्धाग्निज
संभवः ॥ पूजयन्ति सुरा देवीं तत्पुष्पैः स्वर्णसंभवैः ॥ ३३ ॥ यदि भाग्यवशाद्वृक्षो दृश्यते मानुषैः शुभैः ॥ त एव पुण्या लोकेषु
विमुक्तास्ते न संशयः ॥ ३४ ॥ शृणु देवि प्रिये दिव्यमाश्चर्य्यं वल्लभे मम ॥ देव्याः पश्चिमभागे तु समीपे लिंगमुत्तमम् ॥ ३५ ॥
तेजोरूपं महादेव्याः समीपे फलदायकम् ॥ नाम्ना सिद्धेश्वरं ख्यातं दर्शनान्मुक्तिदायकम् ॥ ३६ ॥ मतंगाख्या शिला तत्र परम
स्थानदायिनी ॥ मतंगमुनिना यत्र तपस्ततं सुदारुणम् ॥ ३७ ॥ सदैव निलयं देव्या यत्रास्ते वरवर्णिनि ॥ पश्चादिबलिभिः प्रीता
ददाति च मनोरथान् ॥ ३८ ॥ पितॄनुदिश्य ये श्राद्धं तत्र कुर्वन्ति मानवाः ॥ विमुक्ताः पितरस्तेषां पितरस्ते तु पुत्रिणः ॥ ३९ ॥
ततो देव्याः पूर्वभागे गिरौ गव्यूतिमात्रके ॥ आस्ते तत्र महादेवी नाम्ना तु रणमंडना ॥ ४० ॥ यत्र गत्वा नरो याति देवीलोकम
नामयम् ॥ शरद्वसंतयोः काले बलिपूजोपहारकैः ॥ पूजयेद्भक्तिभावेन पूजयंत्येव तं सुराः ॥ ४१ ॥ विमानवरमारुह्य किंकिणी
जालमालिनम् ॥ परितोऽप्सरसां वृन्दैर्गंधर्वैः सिद्धकिन्नरैः ॥४२॥ शोभमानं प्रयात्येव भित्त्वा सूर्यस्य मंडलम् ॥ ब्रह्मलोकं मुनिवरै
रीप्सितं दुःखवर्जितम् ॥ ४३ ॥ अत्र यं कुरुते कामं तं तं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ सर्वपापप्रशमनं सर्वोपद्रवनाशनम् ॥ समस्तैश्वर्य्य
दं पुंसां नित्यं दानविधायिनाम् ॥ ४४ ॥ अस्मिन् गिरौ महाकाली समाप्लुत्य नभस्तलम् ॥ कराभ्यां सुदृढाभ्यां तु पृथिवीं
समताडयत् ॥ ४५ ॥ अद्यापि दृश्यते तत्र करचिह्नं सुनिर्मलम् ॥ इदमेव परं स्थानं तपःसिद्धिप्रदायकम् ॥ ४६ ॥ पर्वतेऽस्मि
न्महाभागे सिद्धगंधर्वकिन्नराः॥ विचरंति सुखं देव्या दृश्यंतेऽद्यापि कैश्चन ॥ ४७ ॥ काल्याश्चोत्तरभागे तु योजनार्द्धेन सम्मि
ते ॥ तत्र स्थानं महादेव्याः सर्वपीठोत्तमोत्तमम् ॥४८॥ कोटिमाहेश्वरी देवी वसते नित्यमेव हि ॥ सर्वपापहरा सर्वसुखभोगप्रदायिनी॥ ॥ १० ॥
यद्दर्शनादपि नरो जातिस्मरणमाप्नुयात् ॥४९॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखंडे कालीक्षेत्रतीर्थाभिधानं नामैकोननवतितमोऽध्यायः ॥८९॥

अरुन्धत्युवाच ॥ मुनिसेवित पादाब्ज प्राणवल्लभ मत्पते ॥ या त्वया सूचिता मह्यं कोटिमाहेश्वरीति वै ॥ १ ॥ कथं तस्याः समुत्पत्तिः कथं नाम बभूव हि ॥ कथं तस्याः स्थितिस्तत्र दुर्गमे हिमपर्वते ॥ २ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ शृणु प्रिये वरारोहे सुंदरि प्राणवल्लभे ॥ धन्यासि कृतपुण्यासि यस्यास्ते ईदृशी मतिः ॥ ३ ॥ अनादिनिधना देवी न वाङ्मनस गोचरा ॥ सैव सत्त्वादिसंयोगात्सृष्ट्यादीन् कुरुते भृशम् ॥ ४ ॥ नित्या शुद्धा निर्विकारा निराकारा निरत्यया ॥ कथं तस्याः समुत्पत्तिं वदामि सुंदरानने ॥ ५ ॥ परं तु त्वद्गतप्रीत्या वक्ष्यामि तज्जनिं शुभाम् ॥ यदा यदा हि बाधा स्याद्देवानामासुरी प्रिये ॥ ६ ॥ तदा तच्छमनार्थाय ह्याविर्भूता महेश्वरी ॥ लोके सा तु तदोत्पन्नेत्येवं वादो भवत्यथ ॥ ७ ॥ देवानुग्रहणार्थाय महिषासुरघातने ॥ तथा शुंभनिशुंभस्य दैत्ययोर्विनिपातने ॥ ८ ॥ रक्तबीजादिदैत्यानां मारणे सा महात्मिका ॥ चकार विविधा माया असुराणां भयप्रदाः ॥ ९ ॥ क्वचिच्च सिंहरूपेण नारसिंहेन च क्वचित् ॥ क्वचित्कांश्चिज्जघानासौ वाराहं रूप माश्रिता॥१०॥ कांश्चिद्दै ब्रह्मणः शक्त्या इन्द्रशक्त्या तथापरान् ॥ बाणरूपेण खड्गेन शस्त्रशास्त्रस्वरूपिणी ॥ ११ ॥ क्वचिच्च विंश तिभुजा शतहस्ता तथा क्वचित् ॥ क्वचित्सहस्रहस्ता च विंशास्या शुभतुंडधृक् ॥ १२ ॥ एकपादा द्विपादा च नियुतांघ्रिः परार्द्ध पात् ॥ कांश्चित्खड्गेन चिच्छेद निजगाल तथाऽपरान् ॥ १३ ॥ कांश्चिच्छूलेन भित्त्वा च चिक्षेप गगनान्तरे ॥ क्वचि दर्शनयोग्याभूत्क्वचिद्दृश्या न कैश्चन ॥ १४ ॥ अरूपा बहुरूपा च क्वचिदिंद्रादिरूपिणी ॥ एवं चक्रे यतो मायाः कोटीः प्राण स्य वल्लभे ॥ १५ ॥ अतस्तस्या बभूवैतत्कोटिमायेश्वरीति च ॥ नाम विख्यातिमायातं स्वर्गाधिकफलप्रदम् ॥ १६ ॥ हिमवत्पर्व ते रम्ये देवैराराधिता सती ॥ तत्रैव वसतिं चक्रे लोकानां हितकाम्यया ॥ १७ ॥ यः कुर्य्याद्दर्शनं तस्या मुक्तिस्तस्य करे स्थिता ॥ देवीं प्रति स मायांतं दृष्ट्वा तसत्प्रपितामहाः ॥ नृत्यंति हर्षिताः सर्वे व्रजामो लोकमव्ययम् ॥ १८ ॥ इत्येवं वादिनो भद्रे वंदति च रमंति च ॥ यैः कृतं पिंडदानं हि स्नानतर्पणपूर्वकम् ॥ तारितं तैः सुपुत्रैस्तु कुलमेकोत्तरं शतम् ॥ १९ ॥ गयायां

स्कं. पु. पिंडदानेन यत्फलं लभते नरः॥तत्फलं लभते ह्यत्र पिंडदाने कृते सति ॥ २० ॥ कोटिमायेश्वरीं देवीं यः पूजयति भक्तितः ॥ न के. ख.
॥१०२॥ तस्य पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ॥ २१ ॥ यः कश्चित्कपिलामेकामस्मिंस्तीर्थे प्रयच्छति ॥ अहीनांगो ह्यरोगश्च पंचेंद्रियसमन्वितः
॥ २२ ॥ यावन्ति रोमकूपानि तस्य गात्रेषु सन्ति वै ॥ तावद्युगसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ २३ ॥ ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो अ.
राजराजो भवेदिह ॥ स भुक्त्वा विपुलान्भोगान्मत्तीर्थे मरणं भवेत् ॥ २४ ॥ अस्मिंस्तीर्थे महाभागे यस्तु प्राणान्परित्यजेत् ॥
देवीसायुज्यमाप्नोति सत्यं सत्यं न संशयः ॥ २५ ॥ यस्तु भूमिं प्रयच्छेत हस्तमात्रामपि द्विजे ॥ तेन दत्ता भवेत्पृथ्वी सशैलवनका
नना ॥ २६ ॥ यं मंत्रं प्रजपेदत्र चैकरात्रोषितो नरः ॥ स मंत्रसिद्धितां याति शत्रुमंत्रोपि वल्लभे ॥ २७ ॥ इति ते कथितं दिव्यं
माहात्म्यं मुक्तिदायकम् ॥ कोटिमायेश्वरीदेव्या यैः श्रुतं ते विकल्मषाः ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कोटिमाहेश्वरीमाहा
त्म्यकथनं नाम नवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ कालीक्षेत्रात्सौम्यभागे योजनद्वयसंमिते ॥ रामेश्वर्यां
महादेव्याः स्थानं दिव्यसुखप्रदम् ॥ १ ॥ यद्दर्शनादपि नरो महापातककोटिभिः ॥ मुच्यते परमं धाम प्राप्नोति मुनिवंदितम् ॥ २ ॥
यत्र प्राप गुरोः शापाद्विमुक्तिं शशलांछनः ॥ तस्य तीर्थस्य माहात्म्यं को वा वर्णयितुं क्षमः ॥ ३ ॥ यद्दर्शनादपि नरः सर्वपापैः प्रमु
च्यते ॥ ४ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ कथं वै प्राप्तवाञ्शापं चंद्रो दाक्षायणीपतिः ॥ कथं च मुक्तवाञ्छापादिति मे शंस जीवन ॥ ५ ॥
वशिष्ठ उवाच ॥ एकदा नंदने रम्ये समाह्लादकरे शुभे ॥ नानाद्रुमलताकीर्णे कल्पवृक्षोपशोभिते ॥ ६ ॥ अनेकमणिसंयुक्ते
नानौषधिप्रभान्विते ॥ कौतुकादर्शनार्थाय राज्ञो वै दर्शनाय च ॥ ७ ॥ समागतो विधुः सौम्यः कामदेव इवापरः ॥ ददर्श तारां
मृद्वंगीं वाप्यां रतिमिवापराम् ॥ ८ ॥ तां दृष्ट्वा कामसंतप्तो बभूव रजनीपतिः ॥ सापि चन्द्रं विलोक्यैव कामबाणप्रपीडिता ॥
आसीत्संमूर्छिता सोऽपि पपात धरणीतले ॥ ९ ॥ एवं मिथस्तयोः प्रीतिः समजायत शुभ्रुवे ॥ मूर्छितश्चिंतयामास चंद्रो मे का ॥१०२॥
गतिर्भवेत् ॥ १० ॥ तया विना न जीवामि मोक्ष्ये प्राणान्न संशयः ॥ इति प्राणान्परित्यक्तुं निश्चयं कृतवान्यदा ॥ ११ ॥

सापि तं तदवस्थं तु दृष्ट्वाऽत्यंतं प्रदुःखिता ॥ आययौ निकटं तस्योत्तिष्ठ प्रियेतिभाषिणी ॥ १२ ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा सुधाधारो परमं मुदा ॥ पुनर्जातमिवात्मानं मेने तद्दिजराट् तदा ॥ १३ ॥ सोऽपि तामालिलिंगाऽथ साऽपि पंचशराहता ॥ आलिलिंग सुधांशुं सा चुचुम्बेन्दुश्च तन्मुखम् ॥ १४ ॥ उभौ कामशराक्रांतौ तत्र तत्समये प्रिये ॥ नापश्यतां च कांश्चिद्वै स्थितानपि च निर्ज्जरान् ॥ १५ ॥ अथ रेमे तया सार्द्धं चंद्रमा लक्षवर्षकम् ॥ निमेषार्द्धमिवापश्यल्लक्षवर्षाणि मोहितः ॥ १६ ॥ गतानि बहुवर्षाणि तयोश्च रममाणयोः ॥ रात्रौ तारा गुरुगृहे तेनैव परिमोदते ॥ १७ ॥ दिवा चंद्रेण सार्द्धं तु रेमे साहर्निशं प्रिये ॥ ततो बहुतिथे काले ज्ञातवान्स बृहस्पतिः ॥ १८ ॥ तज्ज्ञात्वा क्रोधसंततो बभूव धिषणस्तदा ॥ आगत्य चन्द्रं प्रोवाच क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ १९ ॥ धिक्चंद्र तव पापिष्ठ यस्मात्त्वं कृतवानसि ॥ मज्जायाया धर्षणं हि तस्मात्त्वं क्षयवान्भव ॥ २० ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ इति चंद्राय शापं तु दत्त्वा चंद्रोऽभ्यजायत ॥ राजयक्ष्मग्रस्तदेहो नानारोगातुरो भृशम् ॥ २१ ॥ क्षुत्क्षामः क्षामदेहो वै मषीवर्णद्युतिः कृशः ॥ चंद्रोऽपि स्वं वपुर्दृष्ट्वा रोगग्रस्तं शुचिस्मिते ॥ ययौ कैलासभवनं यत्र देवः सदाशिवः ॥ २२ ॥ तत्र गत्वा शिवं नत्वा पूजयित्वा यथाविधि ॥ श्रीशिवं स्तोतुमारेभे राजयक्ष्मापनुत्तये ॥ २३ ॥ चन्द्र उवाच ॥ ॥ हे देवदेवेश शिवेश भक्तप्रदत्तपुण्याब्धिजल त्रिनेत्र ॥ सदैव ते पादवरे निवासो भवेन्महादेव मम प्रभो भोः ॥ २४ ॥ एको रुद्रो न द्वितीयाय तस्थौ यस्मादन्यन्नापरं किंचिदस्ति ॥ यस्माद्रुद्रान्नो भविष्यन्न भूतं तं वै सेवे सारभूतं नितांतम् ॥ २५ ॥ तारस्त्वमेव भजतां जनिनाशभीतिसंसारबंधनमपाकुरुषे त्वमेव ॥ सूक्ष्मं त्वमेव सकलस्य जनस्य चित्ते ज्योतिर्महेश भवतो न हि किंचिदन्यत् ॥ २६ ॥ त्वमेव विष्णुर्निखिलस्य भर्त्ता त्वन्नाभिपद्मप्रभवो विरंचिः ॥ सृष्टिस्वरूपेण चराचरं हि सृजस्य हो अत्सि च सर्वविश्वम् ॥ २७ ॥ निखिलदेवगणैः स्तुतपादकं प्रबलभैरवदण्डनिपातितैः ॥ सकलभूतगणैः परिवारितं शिवमहं शरणं हि परिव्रजे ॥ २८ ॥ भव गहने पतितस्य जनस्य मे तव चरणं शरणं भवति प्रभो ॥ स्मरमदमानकुवृक्षघनावृते विषयवरा हतरक्षुसमन्विते ॥ २९ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ इति स्तुतः शिवः

स्कं. पु. प्राह विनयावनतं विधुम् ॥ यदर्थं तु त्वया वत्स स्तुतोऽहं भक्त वत्सलः ॥ तत्सर्वं ते विधास्यामि नैवात्र संशयं कुरु ॥ ३० ॥ के.
॥१०३॥ सहस्रं प्रपठेत्स्तोत्रमेतद्राजगदार्दितः ॥ मुच्यते सहसा रोगादंते शिवपुरे वसेत् ॥ ३१ ॥ गच्छ तत्र महाभाग यत्र देवीस्थलं गिरौ ॥
अहं वसामि तत्रैव देव्या सह महामते ॥ ३२ ॥ तत्क्षेत्रगमनात्ते वै राजयक्ष्मा विनश्यति ॥ विलंबं मा कुरु प्राज्ञ गच्छ शीघ्रं विनि अ.
श्चितः ॥ ३३ ॥ इत्युक्तः प्रययौ तत्र यत्र देवी प्रतिष्ठिता ॥ तत्क्षेत्रदर्शनादेव विमुक्तो राजयक्ष्मणा ॥ ३४ ॥ बभूव परिपूर्णाङ्गो पूर्णि
मायां विशेषतः ॥ एवं शापाद्विनिर्मुक्तो गुरोश्चंद्रः प्रभावतः ॥ ३५ ॥ तत आरभ्य नामाभूद्देव्या राकेश्वरीति वै ॥ प्रसिद्धिं चागमल्लोके
तत्क्षेत्रं मुक्तिदायकम् ॥ ३६ ॥ यतो राका पूर्णिमाभूत्ततो राकेश्वरी मता ॥ यस्याः स्मरणमात्रेण महापापैः प्रमुच्यते ॥ ३७ ॥
पूजनाल्लभते मोक्षं दर्शनात्पापनाशनम् ॥ भक्त्या करोति यः स्पर्शं कैवल्यं तत्करे स्थितम् ॥ ३८ ॥ यद्यत्करोति तत्क्षेत्रे पुण्यं वा पाप
मेव वा ॥ तत्सर्वं जायते कोटिगुणं भद्रे दिने दिने ॥ ३९ ॥ धर्ममेवाचरेत्तत्र पापं नैव समाचरेत् ॥ पूजयेद्भक्तिभावेन नानावस्तुपहा
हारकैः ॥ ४० ॥ विमानवरमारुह्य स याति परमं पदम् ॥ भित्त्वा रवेर्मंडलं तु यत्र गत्वा न शोचति ॥ ४१ ॥ अद्यापि तत्र वसते
चंद्रः स्वांशेन सुव्रते ॥ तारया सह विप्रेंद्रस्तस्य पुत्रो बुधोऽभवत् ॥ ४२ ॥ तत्रैव वर्तते शैवं लिंगमुत्तमलोकदम् ॥ यद्दर्शनान्नरो
याति शिवलोकमनामयम् ॥ ४३ ॥ इति ते कथितं दिव्यं क्षेत्रराजस्य वैभवम् ॥ यच्छ्रुत्वाऽपि नरः पापैः सद्य एव विमुच्यते ॥ ४४ ॥ इति
श्रीस्कान्दे केदारखंडे राकेश्वरीमाहात्म्यकथनं नामैकनवति तमोध्यायः ॥९१॥ अरुंधत्युवाच ॥ भगवन्वद मे चांद्रमन्वयं तत्त्वतः प्रभो ॥
यत्र जाता महीपालाः शतशो हरितत्पराः ॥ १ ॥ राजपुत्रा जाताश्च कथं हि श्रेष्ठतां गताः ॥ केन कर्मविपाकेन
प्राप्तवंतः परां गतिम् ॥ २ ॥ केषु केषु च तीर्थेषु तपस्ततं महात्मभिः ॥ एतत्सर्वं समासेन भक्तायै वद सुव्रत ॥ ३ ॥ सूत
उवाच ॥ ॥ इत्युक्तो मुनिराड् दध्यावरुंधत्या धृतव्रतः ॥ विचार्य तन्महद्वृत्तं स्कंदनारदयोस्तदा ॥ उवाच सर्वं यत्पृष्टं प्रियया ॥१०
प्रियकाम्यया ॥ ४ ॥ उक्ता तत्सर्ववृत्तांतं पत्न्या कैलासमाययौ ॥ ५ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ सूत सूत महाबाहो वदाऽस्मे कथितं

तु यत् ॥ अरुंधत्यै वसिष्ठेन स्कंदोक्तं नारदे मनौ ॥ ६ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एकदा सुखमासीनं नारदो मुनिसत्तमः ॥ विन
यावनतो भूत्वा पप्रच्छ गिरिशात्मजम् ॥ ७ ॥ नारद उवाच ॥ भगवन् सर्वधर्म्मज्ञ गौरीशंकरयोः सुत ॥ उक्तं यद्भवता पूर्वं तीर्थे
माहात्म्यमुत्तमम् ॥ ८ ॥ यत्र वै तपसा प्राप बुधो वै वंशमक्षयम् ॥ यस्मिन्वंशे समुत्पन्ना महांतः पृथिवीभुजः ॥ ९ ॥ जाता
धर्मपरा देवा जेतारोऽपि दिवौकसाम् ॥ केषु केषु च तीर्थेषु केदारे शिवमंदिरे ॥ १० ॥ तपस्तप्तं च प्राप्तं च फलं लोकेषु दुर्ल्लभम् ॥
वंशं च तीर्थमाहात्म्यं वद विस्तरतो मम ॥ ११ ॥ स्कंद उवाच ॥ साधु पृष्टं त्वया विप्र तीर्थानां फलवैभवम् ॥ पुण्यानां च महीपा
नां वंशं श्रोतुः सुखप्रदम् ॥ १२ ॥ पुरा चंद्रो महातेजा रूपेणाप्रतिमांस्त्रिषु ॥ ददर्श गुरुपत्नीं तां तारां ताराधिपाननाम् ॥ १३ ॥ धर्म
ज्ञोपि च तां दृष्ट्वा भवितव्यवशं गतः ॥ कामेषुगणविद्धांगः पपात धरणीतले ॥ १४ ॥ ततः कालेन महता दुःखितः शशलाञ्छनः ॥
अधर्षयद्वनायातामेकांते वरवर्णिनीम् ॥ १५ ॥ एवं तयोस्तत्र कालो भूयाद्वै रममाणयोः ॥ गतः क्षणमिव क्षिप्रं मत्तयोश्चंद्रता
रयोः ॥ १६ ॥ एकस्मिन्समये वाचां पतिः पत्नीं ददर्श ह ॥ अन्तर्वत्नीं महाभागः क्रुद्धः प्रोवाच तां प्रियाम् ॥ १७ ॥ यस्मात्त्वया कृतं
चण्डि दुष्कृतं शशिना सह ॥ कर्मणः फलमावश्यं प्राप्स्यत्येवाशुपापकृत् ॥ १८ ॥ क्षयरोगात्क्षीणदेहो भविष्यति न संशयः ॥ तवापि
सन्ततिर्जारजाताग्रे संभविष्यति ॥ १९ ॥ इति शप्त्वा गुरुः क्रोधाज्जगाम स्वाश्रमे तदा ॥ चंद्रोऽपि क्षयक्षीणाङ्गो भूत्वा तुष्टाव शंकरम् ॥
॥ २० ॥ तत्प्रोक्तवर्त्मनात्सोऽपि क्षयरोगान्मुमोच ह ॥ तारायां जनयामास पुत्रं वैश्वानरप्रभम् ॥ २१ ॥ नाम्ना बुधमिति ख्यातं नाम्ना सोपि
महामतिः ॥ श्रीक्षेत्रांतर्गते क्षीरपुत्राद्रेर्निकटे ययौ ॥ २२ ॥ तपसे तत्र सुमहत्तताप तप उत्तमः ॥ तपसश्च प्रभावेण ग्रहतां प्राप दुर्ल्ल
भाम् ॥ २३ ॥ अथ कालेन महता स बुधो वै सुबुद्धिमान् ॥ इलायां जनयामास यः पुरूरवसं सुतम् ॥ २४ ॥ पुरूरवा अपि तथा
चोर्वश्या सह संगतः ॥ अजीजनत्सुतानष्टौ नामतस्तन्निबोधत ॥ २५ ॥ आयुर्दृढायुरश्वायुर्धनायुर्धृतिमान्वसुः ॥ दिविजातः श
तायुश्च सर्वे दिव्यबलौजसः ॥ २६ ॥ केदारमंडले सर्वे तेपुस्ते परमं तपः ॥ तेषां नाम्ना तु ख्यातानि तीर्थानि हिमपर्व्वते ॥ २७ ॥

प्रापुश्च परमं स्थानं यस्मान्न च्यवते क्वचित् ॥ आयुषस्तुसुताः पंच ख्याता बहुपराक्रमाः ॥ २८ ॥ नहुषो वृद्धशर्म्मा च विपाप्मा
रजिदर्भकौ ॥ ततापनहुषो राजा श्रीक्षेत्रे मृतमुक्तिदे ॥ २९ ॥ रजेः पुत्रशतं यज्ञे राजेयमिति विश्रुतम् ॥ रजिराराधयामास नारायण
मकल्मषम् ॥ ३० ॥ केदारमण्डले पुण्ये नराणां मुक्तिदायके ॥ तपसा तोषितो विष्णुर्वरान्प्रादात्सुदुर्ल्लभान् ॥ ३१ ॥ देवासुर
मनुष्याणामभूत्स विजयी तदा ॥ अथ देवासुरे युद्धे स रजिर्निजघान तान् ॥ ३२ ॥ राक्षसान्सुमहावीर्य्यांस्तस्य पुत्रा महौजसः ॥
इंद्रेण निहताः सर्वे कुलिशेन क्षयं गताः ॥ ३३ ॥ नहुषस्य सुताः सप्त महाबलपराक्रमाः ॥ यतिर्ययातिः संयातिरुद्धवः पश्चि
देव च ॥ शर्यातिर्मेघयातिश्च सप्तैते वंशवर्द्धनाः ॥ ३४॥ ययातेपंच दायादास्तांश्च वक्ष्यामि नामतः ॥ देवयानी यदुं पुत्रं तुर्वसुं
चाप्यजीजनत् ॥ ३५ ॥ तथाद्रुह्युं मनुं पूरुं शर्मिष्ठा जनयत्सुतान् ॥ यदोः पुत्रोऽभवज्ज्येष्ठो नामतस्तु सहस्रजित् ॥ ३६ ॥
सहस्राजितः शतंजिच्च तत्सुतो रेणुसंज्ञकः ॥ तत्सुतो हैहयः ख्यातोधर्मनेत्रोऽपि तत्सुतः ॥ ३७॥ तद्दायादः संहनस्त तत्सुतो भद्र
सेनकः ॥ दुर्मदश्च तत्सुतोऽभूद्दुर्मदात्कनकोऽभवत् ॥ ३८ ॥ कनकात्कृतवीर्य्योऽभूत्कार्त्तवीर्य्यस्तु तत्सुतः ॥ तपसा तोषयामास शिवं
कैलासपर्वते ॥३९॥ एकपर्णाशनो भूत्वा मनसा संस्मरञ्शिवम् ॥ तुष्टः शिवोऽद्रिद्वीपानामाधिपत्यं ददौ मुदा ॥४०॥ ददौ बाहुसहस्रं
च ह्यजेयत्वं रणेऽरितः ॥ दश यज्ञसहस्राणि सोऽर्ज्जुनः कृतवान्नृपः ॥ ४१॥ अनष्टद्रव्यता राष्ट्रे तस्य संस्मरणादभूत् ॥ न नूनं
कार्त्तवीर्य्यस्य गतिं यास्यंति वै नृपाः ॥ ४२ ॥ दानैर्यज्ञैस्तपोभिश्च विक्रमेण सुतेन च ॥ यस्य स्मरणमात्रेण चौरा नश्यंति तत्क्ष
णात् ॥ ४३ ॥ मार्गे च दुर्गमे व्याघ्रभये मातङ्गजे भये ॥ अरण्ये वापि संस्मृत्य सद्यो नश्यंति चापदः ॥ ४४ ॥ महाभये समु
त्पन्ने नृपादीनां विशेषतः ॥ ग्रहबाधासु चोग्रासु स्मरणादिष्टलाभदः ॥ ४५ ॥ शशबिन्दुस्तु संजज्ञे तत्कुले चातिवीर्य्यवान् ॥
तत्कुले वसुदेवोऽभूत्पूर्वजन्मनि यो विभुम् ॥ ४६ ॥ तुषाराद्रौ महा पुण्ये गंगाया निकटे शुभे ॥ तपसा तोषितो विष्णुर्वरं प्रादात्सुदु
र्ल्लभम् ॥ ४७ ॥ वरप्रदानाद्देवेशो बभूव तत्सुतो मुने ॥ भूभारमहरद्देवो पांडवानां सहायकृत् ॥ ४८ ॥ "पुरोर्वंशं प्रवक्ष्यामि श्रृतं

पापप्रणाशनम् ॥ पुरोर्जन्मेजयश्चाभूत्प्राचीनुत्तस्तु तत्सुतः ॥ ४९ ॥ प्राचीनुत्तान्मलायुस्तु तस्माद्वीतभया नृपः ॥ तद्वंशे शं
तनुरभून्महाबलपराक्रमः ॥ ५० ॥ विचित्रवीर्य्यस्तदायस्तस्मात्पांडुरभून्नृपः ॥ तत्पुत्राः पंच विख्याता युधिष्ठिरोऽर्ज्जुनस्तथा ॥
भीमश्च नकुलश्चैव सहदेवस्तथापरः ॥ ५१ ॥ द्रौपदी पांडवानां च प्रिया तस्यां युधिष्ठिरात् ॥ प्रतिविंध्यो भीमसेनाच्छुतकीर्त्तिर्धनं
जयात् ॥ ५२ ॥ सहदेवाच्छुतकर्मा शतानीकस्तु नाकुलिः ॥ भीमसेनाद्धीजिवायस्तस्यासीच्च घटोत्कचः ॥ ५३ ॥ एते भूता
भविष्याश्च नृपाः संख्या न विद्यते ॥ सर्वे पुण्यतमात्मानः सम भूवन्मुनीश्वर ॥ ५४ ॥ केदारदर्शनात्सद्यः सर्वे प्रापुः परं पदम् ॥
इति चांद्रो मया वंशः संक्षेपात्तव कीर्त्तितः ॥ यं श्रुत्वापि नरो याति ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ ५५ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति वः
कथितो दिव्यश्चांद्रो वंशः समासतः ॥ हिमवच्छैलमाहात्म्यं केदारमंडलाश्रितम् ॥ ५६ ॥ गंगोत्पत्तिस्तथा नानातीर्थानां वै भवो
मया ॥ सम्यक्तया मुनिगणा भूयः किं श्रोतुमिच्छथ ॥५७॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे चांद्रवंशकथनं नाम द्विनवतितमोऽध्यायः॥९२॥
ऋषय ऊचुः ॥ ॥ सूत सर्वपुराणानां वक्ता त्वं हि महाशय ॥ शप्ताञ्श्रुत्वा तु निर्मुक्तान्कोटिशो ब्रह्मराक्षसान् ॥ १ ॥ गंगोत्प
त्तिं विशेषेण तथा राज्ञां महान्वयम् ॥ तीर्थानां चैव माहात्म्यं किमपृच्छत्पुनर्मुनिः ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ श्रुत्वा कैलास
माहात्म्यं संक्षेपेण पुनर्द्विजाः॥ विशेषतः प्रष्टुकामः स्कंदं प्रोवाच नारदः ॥ ३ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कृष्णवर्त्मज देवेश जगज्जन
कसेवक ॥ निर्गतं त्वन्मुखांभोजात्पिवतो वचनामृतम् ॥ तृप्तिर्न जायते स्वामिन्पिपासा वर्द्धतेऽधुना ॥ ४ ॥ क्षेत्राणां सुबहूनां च
वैभवः कथितः श्रुतः ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि सुसारं हिमवद्गिरौ ॥ ५ ॥ तथा कथितक्षेत्रेभ्योऽधिकं क्षेत्रं वदस्व मे ॥ यन्न कस्मैचि
दाख्यातं कलौ मुक्तिप्रदायकम् ॥ ६ ॥ न यज्ञैर्न तपोभिश्च नैवोपोषणकव्रतैः ॥ महादानैर्नचायासैः पुण्यं यद्भवति प्रभो ॥ ७ ॥
स्वल्पायासेन मुक्तिश्च सर्वैश्वर्य्यंभवेत्पुनः ॥ रहस्यातिरहस्यं च तत्क्षेत्रं वक्तुमर्हसि ॥ ८ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ अस्ति गुह्यतमं
क्षेत्रं सारात्सारतरं परम् ॥ परं गोप्यं परं तत्त्वं तुषारवच्छिलोच्चये ॥ ९ ॥ सर्वतीर्थमयं सर्वदेवजुष्टं सुपुण्यदम् ॥ यत्र भागीरथी

पुण्या गंगा चोत्तरवाहिनी ॥ १० सौम्यकाशीति विख्याता गिरौ वै वारणावते ॥ असी च वरुणा चैव द्वे नद्यौ पुण्यगोचरे ॥
॥ ११ ॥ यत्र ब्रह्मा च विष्णुश्च महेशश्चेति ते त्रयः ॥ नित्यं संनिहिता यत्र मुक्तिक्षेत्रे तथोत्तरे ॥ १२ ॥ यत्रर्षीणां च स्थानानि
आश्रमाश्च तथा शुभाः ॥ यत्र मारकतीं भासं बिभ्रत्येव सदा शिवः ॥ १३ ॥ निक्षिप्ता यत्र पूर्वं हि संगरे देवताऽसुरैः ॥ अद्यापि दृश्य
ते तत्र शक्तिर्धातुमयी शुभा ॥ १४ ॥ जमदग्निसुतो यत्र तपस्तेपे सुदुष्करम् ॥ तस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यं सावधानोऽवधारय ॥ १५ ॥
यत्र पुण्यानि तीर्थानि सर्वकामप्रदानि हि ॥ येषां संदर्शनादेव न च भयोऽभिजायते ॥ १६ ॥ इयमुत्तरकाशी हि प्राणिनां मुक्ति
दायिना ॥ धन्या लोके महाभाग कलौ येषामिह स्थितिः ॥ १७ ॥ यत्र सर्वांशभावेन वसन्ते सर्वदेवताः ॥ १८ ॥ नारद उवाच ॥
अतिपुण्यतमं स्थानं पापिनामपि मुक्तिदम् ॥ हिमालयतटे पुण्ये प्रोक्तं यद्वै त्वयाऽनघे ॥ १९ ॥ तस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यं देव विस्त
रतो वद ॥ कथं काशीति संजाता पुरा देवपुरोपमा ॥ २० ॥ केन केन तपस्तप्तं के के पुण्यतमाश्रमाः ॥ कथं परशुरामेण
तपस्तप्तं हिमाचले ॥ २१ ॥ महाकाल्याः कथं देव पतिता शक्ति रुत्तमा ॥ कुत्र मारकतं लिंगं श्रीशिवस्य परात्मनः ॥ २२ ॥ एत
त्सर्वं विस्तरेण पुन्याण्यायतनानि च ॥ ब्रूहि स्कंद विशेषेण माहात्म्यं वारणावतः ॥ २३ ॥ धन्योऽस्मि नाथ भगवन्यच्छृणोमि
मुखाच्छ्रुतम् ॥ वाक्पीयूषमिदं पुण्यं तृप्तिर्मे न हि जायते ॥ २४ ॥ त्वत्तः श्रुत्वा परं ज्ञानं सिद्धां मुक्तिं समायद्युः ॥ २५ ॥ स्कंद
उवाच ॥ ॥ शृणु नारद वृत्तान्तं पापघ्नं सर्वकामदम् ॥ यथोत्तरस्थिता काशी जातेयं मुक्तिदा नृणाम् ॥ २६ ॥ वक्ष्ये तद्विस्त
रेणाहं यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते ॥ शप्तां श्रुत्वा पुरा काशीं सर्वे देवाः सवासवाः ॥ २७ ॥ कलावंतर्हिता काशी भविष्यति इति स्फुटम् ॥
मुनयश्च महाभागाः संत्रस्ता मुक्तिलालसाः ॥ २८ ॥ उमेशं शरणं जग्मुर्हिमवंतं नगेश्वरम् ॥ शतयोजनविस्तीर्णा सभा यत्र
विराजते ॥ २९ ॥ प्रमथैः सेव्यमाना च नंद्यादिभिरनुष्टुता ॥ सर्वकामफलोपेता देवकिन्नरसेविता ॥ ३० ॥ अप्सरोभिर्गीयमाना पुण्यकृ
द्भिः सुगोचरा ॥ यत्रास्ते भगवाञ्छंभुः पार्वत्या सहितः प्रभुः ॥ ३१ ॥ यत्र सर्वे महानागा वासुक्याद्याः प्रतिष्ठिताः ॥ चरणौ सेवितुं शंभो ॥१

भूषणत्वमुपागताः ॥ ३२ ॥ जटाजूटतटाद्यत्र जाह्नवी निर्गता शुभा ॥ भगीरथनृपाराध्या तच्चक्रपरिगोचरा ॥ ३३ ॥ तत्र नत्वा महेशानं दृष्ट्वा देवमुमापतिम् ॥ तुष्टुवुर्वाग्भिरग्र्याभिः सर्वभूतविमुक्तये ॥ ३४ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ शंभवे विभवे तुभ्यं व्यापकाय परात्मने ॥ भव्याय भव्यरूपाय विरूपाय निरात्मने ॥ ३५ ॥ निरंजनाय शुद्धाय ज्ञानरत्नप्रदायिने ॥ नमो देवाधिदेवाय देवसेव्याय ते नमः ॥ ३६ ॥ नमस्त्रैलोक्यनाथाय नमस्त्रैलोक्यरूपिणे ॥ सर्वशक्तिस्वरूपाय निखिलेशाय ते नमः ॥ ३७ ॥ पार्वतीपतये तुभ्यं निराभासाय ते नमः ॥ निरध्यासाय सूक्ष्माय सूक्ष्मात्सूक्ष्म तराय ते ॥ ३८ ॥ स्थूलात्स्थूलतरायेश नमस्ते जगतीपते ॥ जगन्नाथाय जगतां संहारपरिकारिणे ॥ विकारिणे निरीशाय निरीहाय नमोऽस्तु ते ॥ ३९ ॥ भस्मभूषितदेहाय हिमाद्रिपतये नमः ॥ नमः काशीनिवासाय निराधाराय ते नमः ॥ ४० ॥ विरुद्धचर्महीनाय नीलकंठाय वेधसे ॥ सृजते पालयते च सर्वं तत्त्वस्वरूपिणे ॥ योगिने योगरूढाय योगिनां पतये नमः ॥ ४१ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति तेषां स्तुतिं श्रुत्वा दिव्यां वै वेदसंमिताम् ॥ प्रोवाच संतुष्टमनाः सर्वानृषिगणांश्शिवः ॥ ४२ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ भो तापसाः किं युष्माकमभीष्टं वदत द्रुतम् ॥ किमर्थमागता ह्यत्र मां स्तोतुं भक्तितत्पराः ॥ ४३ ॥ युष्माकमीप्सितं सर्वं पूरयिष्याम्यसंशयम् ॥ सत्यं वदत मे क्षिप्रं यद्वा मनसि संस्थितम् ॥ ४४ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ भगवन् सर्वभूतेश कृताऽर्थाः स्मो वयं किल ॥ यैर्भवान् दृष्टिमार्गं हि प्रापितो भक्तवत्सलः ॥ ४५ ॥ कलावंतर्हिता काशी इति श्रुता किलाधुना ॥ तद्वेदश्रवणात्प्राप्तपीडा ह्यत्र समागताः ॥ ४६ ॥ कलौ पापसमाविष्टे सर्वधर्म्मविवर्ज्जिते ॥ कथं काशीं विना देव गतिर्नृणां भविष्यति ॥ ४७ ॥ कथं संसारपाशस्य समुच्छेदो भविष्यति ॥ कलौ येषां गतिर्नास्ति तेषां वाराणसी गतिः ॥ ४८ ॥ तस्यामंतर्हितायां तु कुत्र स्थानं तव प्रभो ॥ एतन्नः संशयं छिंधि यतस्त्वं करुणानिधिः ॥ ४९ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ यदा पापस्य बाहुल्यं यवनाक्रांतभूतलम् ॥ भविष्यति तदा विप्रा निवासं हिमवद्गिरौ ॥ ५० ॥ काश्या सह करिष्यामि सर्वतीर्थैः समन्वितः ॥ अनादिसिद्धं मे स्थानं वर्तते सर्वदैव हि ॥ ५१ ॥ यत्र भागीरथी गंगा उत्तराश्वेत वाहिनी ॥ असीचवरुणा

तत्र सन्निधाने सदैव हि॥ काश्यां हि यानि तीर्थानि तानि सर्वाणि तत्र हि॥५२॥वर्त्तंते सर्वदा नूनं भुक्ति मुक्ति कराणि च ॥५३॥ अन्येषु तीर्थ
राजेषु काश्यामपि द्विजोत्तमाः ॥ अंशांशभावतो विप्रा निवसामि सदाऽनघाः ॥ ५४ ॥ केदारमंडले ह्यत्र साकल्येन स्थितिर्मम ॥
अस्यास्तु दर्शनादेव मुक्तो भवति मानुषः ॥५५॥ यदि स्यात्पुण्यवशतो मृतिरत्र तु कस्यचित् ॥ कृमिकीटपतंगादेः सोऽपि
मुक्तो न संशयः ॥ ५६ ॥ यथा काशी तथा ह्येषा मत्पुरी भेदवर्जिता ॥ यः कश्चिद्भेदकृल्लोके स याति नरकं ध्रुवम् ॥ ५७ ॥
अत्र स्नानं तु यो मर्त्यः करोति यदि भाग्यतः ॥ अच्युतार्काभयानेन स गच्छेन्नः पदं ध्रुवम् ॥ ५८ ॥ अस्मिन्क्षेत्रे विलीयंते पापा
न्यन्यत्र मानवैः ॥ कृतानि स्पर्शमात्रेण महांत्यपि च सुव्रताः ॥ ५९ ॥ अस्मिन्क्षेत्रे तु यः पापं करोति मनुजाधमः ॥ भ्रम
न्पिशाचैः सार्द्धं तु न भूयः पुरुषो भवेत् ॥ ६० ॥ अत्र स्वल्पं च यत्पापं करोति मनुजः क्वचित् ॥ तद्वर्द्धते प्रतिफलं कोटि को
टिगुणं तथा ॥ ६१ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नास्मिन्पापं समाचरेत् ॥ अत्र यो मासमेकं तु अविच्छेदं दृढव्रतः ॥ गंगायां स्नाति
यत्पुण्यं वदामि शृणुताद्विजाः ॥ ६२ ॥ इह लोके चिरं स्थित्वा भुक्त्वा भोगानशेषतः ॥ कल्पं मदीयलोके तु स्थित्वा भूमौ नृपो
भवेत् ॥ ६३ ॥ सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो धर्मज्ञो बहुदानदः ॥ पुत्रपौत्रैः परिवृतो धर्मभुग्जायते तथा ॥ अंते काश्यां समागत्य मय्ये
व परिलीयते ॥ ६४ ॥ त्रिरात्रमत्रोषित्वा तु पूजयित्वा शिवं द्विजाः ॥ यत्र कुत्रापि म्रियते स शैवं लोकमाप्नुयात् ॥ ६५ ॥
अन्यजन्मनि सोप्यत्र प्राप्नोत्येव मृतिं शुभाम् ॥ तारकं ब्रह्म ह्यत्रैव उपदिश्यामि मानुषम् ॥ ६६ ॥ प्राणेषूत्क्रममाणेषु येन
मुक्तो भवेन्नरः ॥ जीवमात्रोपि यत्किंचिदत्र प्राणान्विमुंचति ॥ ६७ ॥ स एव जायते लीनो मद्देहे सकलाश्रये ॥ विप्रक्षेत्रं न
मुक्तं वै अविमुक्तं ततः स्मृतम् ॥ जप्तं दत्तं हुतं तप्तमविमुक्ते किलाक्षयम् ॥ ६८ ॥ अश्मना चरणौ हत्वा वसेत्काशीं न हि
त्यजेत् ॥ गुह्यानां परमं गुह्यमेतत् क्षेत्रं परं मम ॥ ६९ ॥ वरणाच नदी चासी तयोर्मध्ये वाराणसी ॥ अत्र स्नानं जपो होमो मरणं
हरपूजनम् ॥ श्राद्धं दानं निवासश्च यज्ञः स्याद्भुक्तिमुक्तिदः ॥ ७० ॥ मणिकर्णिकायां स्नात्वा यः पितॄन्संतर्पयेज्जलैः ॥ पितर

स्तस्य तृप्ताः स्युर्यावत्कल्पशतं शतम् ॥ ७१ ॥ पिंडदानं च ये कुर्य्युर्विधिवत्पितृतत्पराः ॥ उद्धृताः पितरस्तैस्तु कुलमेकोत्तरं शतम् ॥ ७२ ॥ यः कश्चिदेतत्क्षेत्रं तु ह्यवज्ञाय कुबुद्धिमान् ॥ अन्यतीर्थं व्रजेत्सोऽपि रमते कौणपैः सह ॥ ७३ ॥ येन केनाप्युपायेन मृतिमिच्छेच्च तत्र वै ॥ अमंगलं जीवितं तु मरणं यत्र मंगलम् ॥ ७४ ॥ इतः प्रभृति भो विप्रास्तत्रैव संवसाम्यहम् ॥ यावन्ति काश्यां तीर्थानि तानि तत्रैव संति हि ॥ ७५ ॥ बहुनात्र किमुक्तेन सा मुक्तेः कारणं परम् ॥ तत्त्वज्ञानं विनान्यत्र मुक्तिर्नैवास्ति दुर्लभा ॥ ॥ ७६ ॥ अत्र सा प्राप्यते देहत्यागेनैव महाव्रताः ॥ तस्मादस्मात्पुण्यतममन्यन्नास्तीह भूतले ॥ ७७ ॥ केदारमंडले सारात्सारमेषैव मत्पुरी ॥ इयमेव कलौ म्लेच्छजनसंकुलके ध्रुवम् ॥ काशीति ख्यातिं यात्येव नान्यथा मम भाषितम् ॥ ७८ ॥ कलावंतर्हिता काशी यवनप्रबलोद्धुता ॥ भविष्यति तदा ह्यस्यां काशीसंज्ञा सुमुक्तिदा ॥ ७९ ॥ इदं मत्परमं गोप्यं स्थानमस्ति सुनिर्मितम् ॥ पापिष्ठास्तन्न जानन्ति मम मायाविमोहिताः ॥ ८० ॥ धर्मज्ञाश्च सदाचाराः सुशीलाः सत्यवादिनः ॥ तेषामेव भवेद्देश नयनांतरगोचरा ॥ ८१ ॥ जन्मान्तरसहस्रेषु यदि तप्तं महत्तपः ॥ तदैव प्राप्यते नूनं मत्पुरी नान्यथा द्विजाः ॥ ८२ ॥ पंचक्रोशात्मकं क्षेत्रं पूर्वपश्चिमतस्तथा ॥ दक्षिणोत्तरतश्चैव मृतो मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ८३ ॥ तदैव वर्त्तते लिंगं मदीयं मारकतप्रभम् ॥ तत्र यत्क्रियते कर्म तदक्षय्याय कल्पते ॥ ८४ ॥ महारुद्रविधानेन अभिषेकं करोति यः ॥ ममानुचरतां प्राप्य मयैव सह मोदते ॥ ८५ ॥ यंयं प्रार्थयते कामं तंतं प्राप्नोति मानवः ॥ येन नालोकितं लिंगं स शोच्यो नात्र संशयः ॥ ८६ ॥ पुत्रार्थी पुत्रमाप्नोति धनार्थी लभते धनम् ॥ कामार्थी लभते कामान् सत्यमेव न संशयः ॥ ८७ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वा विससर्ज्जाथ सर्वानृषिगणान्मुदा ॥ समाययौ स्वभवने वारणावतसंज्ञके ॥ ८८ ॥ ततः प्रभृति देवोऽसौ तत्रैव वसति ध्रुवम् ॥ अथान्यच्च प्रवक्ष्यामि यथा तप्तं पुरा तपः ॥ जामदग्न्येन रामेण सावधानोऽवधारय ॥ ८९ ॥ पुरा परशुरामो वै वारणावतसंज्ञके ॥ क्षेत्रे मुनिगणैर्जुष्टे गंगाम्भोभिर्विराजिते ॥ ९० ॥ नानाद्रुमलताकीर्णे नानामुनिगणान्विते ॥ नानारत्नमये दिव्ये नानापक्षिगणावृते ॥ ९१ ॥

गंगातटे महादेवं भूतिभूषितविग्रहम् ॥ त्रिनेत्रं वृषभारूढं नंदि भृंग्यादिभिर्गणैः ॥ ९२ ॥ सेवितं दंडहस्तेन द्वारपालेन सेवितम् ॥
सुरासुरगणाराध्यं व्याघ्रचर्मासनास्थितम् ॥ ९३ ॥ द्वीपिकृत्तिवसानं च चंद्रार्द्धशोभि भालकम् ॥ ध्यायन्सदाशिवं देवं निश्चलो
निर्मलो मुनिः ॥ ९४ ॥ जितेंद्रियो जितक्रोधः स्थितः स्थाणुरिवापरः ॥ एवं तपः कुर्वतश्च प्ररुरुहुर्लता द्रुमाः ॥ तस्यांगे
धीमतश्चित्रं बभूवं मुनिवन्दितः ॥ ९५ ॥ एवं प्रतपतस्तस्य संतुष्टोऽभूत्सदाशिवः ॥ उवाच वचनं रम्यं मेघगंभीरया गिरा ॥
॥ ९६ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ वरं वरय भद्रं ते यत्ते मनसि वर्त्तते ॥ तत्तुभ्यं सर्वथा दास्ये मा कुरुष्वात्र संशयम् ॥ ९७ ॥
स्कंद उवाच ॥ इत्युक्तस्तु शिवेनासौ ययाचे वरमुत्तमम् ॥ अजेयत्वं रणेऽरीणां तथा च चिरजीविताम् ॥ ९८ ॥ प्रसन्नेन
शिवेनोक्तस्तत्तथैव भविष्यति ॥ इत्युक्त्वा परशुं तस्मै दत्तवान् शत्रुमारकम् ॥ ९९ ॥ ततः परशुमादाय प्रणम्य च सदा
शिवम् ॥ शर्वभीम त्वयाऽत्रैव वस्तव्यं शर्वदैव हि ॥१००॥ सकलांशेन देवेश सगणेनेह मुक्तिदः ॥ इति देवं प्रार्थयित्वा रामस्तत्रैव
संस्थितः ॥ १०१ ॥ चकार शिवभक्तिं च योगिनामप्यगोचराम् ॥ ततः स एव संचक्रे क्षत्रियाणां हि संक्षयम् ॥ त्रिः सप्तकृत्वो जयति
परशोर्धारको मुनिः ॥ १०२ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे सौम्यवाराणसीमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ९३ ॥
नारद उवाच ॥ कथं त्रिसप्तकृत्वो हि चक्रे क्षत्रियसंक्षयम् ॥ रामः परशुसंयुक्तस्तन्मे वद सविस्तरम् ॥ १ ॥ स्कंद उवाच ॥
एकदा कार्त्तवीर्य्यो वागच्छत्केदारमंडलम् ॥ ययौ तेन च मार्गेण यत्र रामाश्रमं शुभम् ॥ २ ॥ जमदग्नेस्तत्र पत्नी जलानयन
कारिणी ॥ अपश्यन्मृण्मयैः कुंभैर्ददर्श भगिनीपतिम् ॥ ३ ॥ कार्त्तवीर्य्यं समस्तैश्च बलैश्च परिवारितम् ॥ नानापत्तिभिरश्वैश्च
मत्तमातंगयूथपैः ॥ ४ ॥ महारथैः खड्गहस्तैः शोभमानं सुतेजसा ॥ दृष्ट्वा तं रेणुका भूपं चिंतयामास मानसे ॥ ५ ॥
धन्या मद्भगिनी नूनं यस्या एतादृशः पतिः ॥ मत्पतेस्तु जलं दर्भा धान्यं नैवास्ति किंचन ॥ ६ ॥ इति वै चिंतयंत्याश्च क
लशः शिरसोऽपतत् ॥ भूमौ संचूर्णितश्चासीत्तज्ज्ञात्वा जमदग्निकः ॥ क्रोधादुवाच पुत्रांश्च प्रत्येकं पर्यपृच्छत ॥ ७ ॥ यः कश्चि

दस्या रण्डा याः शिरश्छेत्ता स मे सुतः ॥ इत्याज्ञां कृतवान्सोथ सर्वे नेतीति चाब्रुवन् ॥ ८ ॥ तान्शशाप स्वपुत्रान्स सर्वे प्रेता भविष्यथ ॥ ततः परशुरामं च सस्मार मुनिसत्तमः ॥ ९ ॥ आविर्बभौ तदानीं स आज्ञापयेति च ब्रुवन् ॥ शिरश्छिधीति चाज्ञप्तश्चिच्छेद परशुना तदा ॥ १० ॥ मातुः शीर्षं च मेदिन्यां पपात मुनिवंदितः ॥ जमदग्निस्तु संतुष्टो वरयेति वरं वदन् ॥ ११ ॥ साधु साधु च प्रोवाच राम त्वं मत्सुतः किल ॥ इति संवादिनं तं तु प्रोवाच वचनं तदा ॥ १२ ॥ मयि त्वं यदि संतुष्टस्तदा जीवय मातरम् ॥ तथेत्युक्त्वा मुनिस्तां तु जीवयामास भामिनीम् ॥ १३ ॥ ततः प्रभृति सा देवी रेणुकाख्यां ययौ मुने ॥ अद्याऽपि तत्र विख्याता स्मरणात्पापनाशिनी ॥ १४ ॥ सप्तजन्मकृतात्पापान्मुच्यते दर्शनान्नरः ॥ संपूजयति तां देवीं रेणुकाख्यां मुनीश्वर ॥ १५ ॥ अयुतार्काभयानेन दिव्यलोके प्रमोदते ॥ अथाऽन्यच्च प्रवक्ष्यामि क्षत्रियांतस्य कारणम् ॥ १६ ॥ एकदा सुखमासीनां कृपाविष्टो मुनिः स्वयम् ॥ स पत्नीं रेणुकाख्यां हि प्रोवाच वचनं मुदा ॥ १७ ॥ प्रिये निमंत्रयस्व त्वं भोजनार्थं पतिव्रते ॥ स्वस्वस्रा सहितं कार्त्तवीर्य्यार्ज्जुनमहीपतिम् ॥ १८ ॥ समस्तसैन्यलोकैश्च गजवाजिपदातिभिः ॥ इत्युक्ता सा पतिरता रेणुकाख्या मुनीश्वर ॥ १९ ॥ साध्वी निमंत्रयामास भगिनीं भर्तृसंयुताम् ॥ निमंत्र्य सबलं भूपं जमदग्निस्तदा मुने ॥ आनयामास स्वर्गात्तु कामधेनुं बहुप्रदाम् ॥ २० ॥ चकाराशनसंभारान्खाद्यान्पेयान्सुसंस्कृतान् ॥ लेह्यांश्चोष्यांस्तथा चर्व्यान्सर्वान्स्वादुत्तरान्नृपः ॥ २१ ॥ गृहाणि सौधतुल्यानि रम्याणि विविधानि च ॥ प्रत्युच्चानि च विस्तीर्णशय्यानि मुनिपुंगवः ॥ २२ ॥ अन्यानपि पदार्थांश्च रचयित्वा मुनीश्वरः ॥ आनयामास राजानं भोजनाय महार्ज्जुनम् ॥ २३ ॥ सबलं च सपत्नीकं सेभवाजिपदातिनम् ॥ यस्य यस्य यथेच्छासीत्तत्तत्समददत्तथा ॥ २४ ॥ भुक्त्वा संतुष्टमनसः सर्व एवाभवंस्तदा ॥ आतिथ्यं तन्नृपो भुक्त्वा तापसस्येदृशं तपः ॥ २५ ॥ येन मे सबलस्यापि भोजनं दत्तवान्मुनिः ॥ अथ वा कामधुक् चेयं वर्त्तते तापसालये ॥ २६ ॥ तस्या एव प्रभावोऽयं याचे तामेव तन्मुनेः ॥ इति संचिन्त्य राजा तु मुनिं प्रोवाच सुव्रतम् ॥ २७ ॥ जमदग्ने

इयं धेनुर्दीयतां मम सर्वथा ॥ भोजनांते दक्षिणायै सबलस्य महामुने ॥ २८ ॥ इत्युक्तः प्राह राजानं मुनिर्मधुरया गिरा ॥
प्रभो नाथ मदीयेयं धेनुर्नास्ति महीपते ॥ २९ ॥ इयं वै ब्रह्मणो धेनुः कथं दास्यामि ते नृप ॥ ३० ॥ ॥ राजोवाच ॥ अवश्य
मेव दातव्यं धेनुर्मे मुनिपुंगव ॥ नोचेत्त्वां हन्मि खड्गेन माकुरुष्वात्र संशयम् ॥ ३१ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा
मुनिः क्रोधसमाकुलः ॥ प्रोवाच वचनं चेदं गच्छ राजन्यथागतम् ॥ ३२ ॥ गृह्यतां कामधेनुर्वै यदि ते बहुमंडलम् ॥ त्वा
मियं कामधेनुश्च भस्मसात् प्रकरिष्यति ॥ ३३ ॥ इत्युक्तो मुनिना राजा क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ खड्गं निःसार्य्य को
शात्तु शिरश्चिच्छेद तन्मुनेः ॥ ३४ ॥ अथ धेनुसमीपं तु गत्वा तां समुपाहरत् ॥ सापि क्रोधेन तत्तांगी स्वां
गेभ्यो यवनानथ ॥ बहून्बहुविधान्क्रूरान्निस्ससार तदा मुने ॥ ॥ ३५ ॥ यवनैः क्रूरचेष्टैश्च खड्गचर्म्मलसत्करैः ॥ भूमिपस्य बलं
सर्वं क्षयं नीतं महात्मभिः ॥ ३६ ॥ हते सैन्ये कामधेनुर्ययौ स्वभवनं प्रति ॥ लज्जाविधमना राजा ययौ केदारमंडले ॥ ३७ ॥
ब्रह्महत्यापनोदाय यत्र भागीरथी स्मृता ॥ तत्र स्थित्वा तपस्तप्त्वा मुमुचे ब्रह्महत्यया ॥ ३८ ॥ अथ कालेन महता समायातो
महामुने ॥ परशुरामस्तत्क्षेत्रे रेणुका तमुवाच ह ॥ ३९ ॥ पुत्र पश्येदृशं दुःखं कार्त्तवीर्य्याऽदुरात्मनः ॥ त्वत्पितुश्च शिरश्छिन्नं
तद्विचारय सांप्रतम् ॥ ४० ॥ येन मे हृद्गतं दुःखं विनश्येत कथंचन ॥ श्रुत्वा तद्वचनं मातुः क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ दंतैरोष्ठौ पीड
यंश्च प्रोवाच वचनं रुषा ॥ ४१ ॥ प्राणोत्क्रमणकाले तु मत्पित्रा किमुदाहृतम् ॥ तत्त्वं कथय मे मातर्यदि ते मदनुग्रहः ॥
॥ ४२ ॥ श्रुत्वा तद्वचनं माता सुतं प्रोवाच रेणुका ॥ त्रिः सप्तकृत्वस्त्वत्पित्रा कराभ्यां भुवि ताडितम् ॥ ताडयित्वा दिवं
यातश्चान्यत्किंचिन्न तत्कृतम् ॥ ४३ ॥ इति मातुर्वचः श्रुत्वा मन्युना कलुषेक्षणः ॥ प्रतिज्ञां कृतवान्राम एकविंशतिवारकम् ॥
करिष्यामि क्षत्रशून्यां सर्वथैव वसुंधराम् ॥ ४४ ॥ प्रतिज्ञाय ययौ रामो यत्रास्ते कार्त्तवीर्य्यकः ॥ तेन साकं महद्युद्धं चक्रे
देवासुरं यथा ॥ ४५ ॥ ततो बाहुसहस्रं वै परशौश्चैव धारया ॥ चिच्छेद तच्छिरश्चैव ततश्चान्यान्महीक्षितः ॥ ४६ ॥ जघान
क्षत्रियान्रामो मृधे त्रिःसप्तसंख्यया ॥ ततो रामावतारे हि रामेण कृतबुद्धिना ॥ संगतोऽसौ महाराज कूपेऽस्मिन्श्रीहरौ बलम् ॥ ४७ ॥

चिक्षेप सहसा तत्र धनुर्मार्गेण नारद ॥ तपसे प्रययौ विप्रस्सौम्यवाराणसीस्थले ॥ ४८ ॥ इति ते कथितो विप्र सौम्यवाराणसीभवः ॥ यं
श्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते भवभीतितः ॥ ४९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे सौम्यवाराणसीमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्नवतितमोऽ
ध्यायः ॥९४॥ नारद उवाच ॥ कानि कानि च तीर्थानि तत्र संति महामते ॥ तेषां विस्तरतो ब्रूहि माहात्म्यं वदतां वर ॥१॥ तथा विश्वेशलिं
गस्य पूजाया विभवं वद ॥ वारणावतमाहात्म्यं सोद्भवं वक्तुमर्हसि ॥२॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ शृणु यत्नेन सारं च कुण्डं वै ब्रह्म संज्ञकम्
यत्र भागीरथी रम्या गंगा चोत्तरवाहिनी ॥ ३ ॥ तत्र स्नात्वा नरो याति ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ सप्तजन्मार्जितैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥
॥४॥स्नातका यंयमिच्छंति तंतं कामं लभन्ति ते॥ स्त्रियः पुरुषतां यांति पुंसो यान्ति हि देवताम्॥५॥तज्जलस्पर्श मात्रेण ब्रह्मकुंडे चराचरा
निर्मुक्ताः सर्वपापेभ्यो विमुक्ता गर्भवेश्मसु ॥ ६ ॥ लता गुल्माश्च वृक्षाश्च तृणानि च मृगास्तथा ॥ पशवः पक्षिणो वापि जलस्थलगताः
पुनः ॥७॥ तत्तद्देहैर्विमुच्यन्ते तज्जलस्पर्शनाद्ध्रुवम् ॥ ज्ञानात्ततो भविष्यंति प्रमुख्याश्च तपस्विनः ॥८ ॥ ततो मयि च ते सर्वे
शिवभक्तिपरायणाः ॥ शिवे लीना भविष्यंति योन्युद्भवविवर्ज्जिताः ॥९ ॥ तदधो रुद्र कुंडं तु वर्त्तते भुवि दुर्ल्लभम् ॥ स्नानं करोति यो
भक्त्या तस्य पुण्यफलं शृणु॥१०॥युगकोटिसहस्राणि रुद्रलोके सुखं वसेत्॥ततो वतीर्य्य भूमौ तु सप्तद्वीपाधिपो भवेत् ॥ ११॥ स भुक्त्वा
सुखबाहुल्यं रुद्रभक्तिपरायणः ॥ देहांते स भवेद्योगी गर्भवासविवर्ज्जितः ॥ १२॥ शिवेन सह लीयेत नात्र कार्य्या विचारणा॥ तत्रैव वर्त्त
ते लिंगं दर्शनान्मुक्तिदायकम् ॥ १३ ॥ सकृत्पश्याति यो लिंगं रुद्रेश्वर इति स्मृतम् ॥ मोहकंचुकमुन्मुच्य ज्ञानकंचुकसंवृतः ॥ परि
वारान्वयैर्युक्तः सुखं याति शिवालये ॥ १४ ॥ अयुतार्कभयानेन सेवितश्चाप्सरोगणैः ॥ गीतवाद्यरसोपेतैर्धूयमानो हि चामरः ॥
॥ १५ ॥ कल्पकोटिशतं दिव्यं शिवलोके वसेत्सुधीः ॥ ततो यास्यति निर्वाणं सर्वधर्मसुदुर्ल्लभम् ॥ १६ ॥ योनियंत्रं परित्यज्य
ज्योतीरूपे प्रलीयते ॥ श्राद्धं यः कुरुते तत्र तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ १७ ॥ शतमेकोत्तरं साग्रं तारितं तेन पैतृकम् ॥ तथैव मातृकं
वापि सुखिबंधुजनस्य च॥१८॥गुरूणां च तथा राज्ञां श्वशुराणां कुलं तथा ॥सुकृत्पिण्डप्रदानेन प्रणयेद्ब्रह्मशाश्वतम् ॥१९॥ एतत्तीर्थमवज्ञा

य गयां यः परिधावति ॥ तेनैवं स्वकुलं विप्र पातितं नरके ध्रुवम् ॥ २० ॥ यदैतत्तीर्थप्राप्तिर्न तदा गयां परिव्रजेत् ॥ तदधो वरुणा
याश्च गंगायास्तत्र संगमः ॥ २१ ॥ तत्र स्नातुं फलं वक्ष्ये शृणुत्वं मुनिसत्तम ॥ कुरुक्षेत्रे प्रयागे च वाराणस्यां च सागरे ॥ २२ ॥
यत्पुण्यं कोटिधा स्नानात्तथा बदरिकाश्रमे ॥ देवप्रयागे श्रीक्षेत्रे कोटिधा स्नानतोऽपि यत् ॥ तत्पुण्यं कोटिगुणितं प्राप्यते मज्ज
नात्सकृत् ॥ २३ ॥ मोहशोकैर्विनिर्मुक्तो गर्भवासविवर्ज्जितः ॥ श्रीशिवे परिलीयेत सत्यं सत्यं न संशयः ॥ २४ ॥ तत्र पिंडप्रदाता च
त्रिकोटिकुलमुद्धरेत् ॥ अज्ञानादपि मत्स्याद्या मज्जिता न पुनर्भवाः ॥२५॥ यो दद्यादणुमात्रं हि हिरण्यं भक्तितत्परः ॥ सोऽपि
याति परं स्थानं यत्र गत्वा न शोचति ॥ २६ ॥ स्नानं जपं च दानं वा वाराणस्यां कृताधिकम् ॥ ब्रह्महत्यादिकं पापं यत्किंचि
त्कुरुते नरः ॥ तत्सर्वं विलयं याति तज्जलस्पर्शमात्रतः ॥ २७ ॥ तत्रैव वर्त्तते लिंगे वरुणेशमिति स्मृतम् ॥ तद्दर्शी मनुजो भक्त्या
मोक्षं प्राप्नोति तत्क्षणात् ॥ २८ ॥ सप्तजन्मार्ज्जितैः पापैः स मुक्तोनात्र संशयः ॥ २९ ॥ आषाढ्यामासनक्षत्रयुक्तायां स्नाति
मानवः ॥ कोटिजन्मार्ज्जितैः पापैर्मुच्यते मुनिसत्तम ॥ ३० ॥ ततश्च वसते शैवे पुरे रम्ये गणावृते ॥ ततः प्रलीयते तस्मिन्यो
निसंकटवर्ज्जितः ॥ ३१ ॥ अथासीद्यत्र गंगायां संगमे तत्र मानवः ॥ कृमिकीटपतंगाद्याः स्नाता यांति विमुक्तिताम् ॥
॥ ३२ ॥ तत्र दत्तं हुतं तप्तममृतत्वाय कल्पते ॥ अत्रान्यच्च प्रवक्ष्यामि इतिहासं पुरातनम् ॥ ३३ ॥ अत्याश्चर्य्यकरं पुंसां
पठनात्पापनाशनम् ॥ अयोध्यायां द्विजः कश्चिद्बभूव विनयान्वितः ॥ ३४ ॥ नाम्नाऽसौ चंद्रवर्म्मेति ख्यातो बहुसुतान्वितः ॥
बहुस्त्रीभिः परिवृतो महदैश्वर्यसंयुतः ॥ ३५ ॥ दत्तानि तेन दानानि गोभूवासांसि च द्विजः ॥ महादानानि विप्रेभ्यो ददौधा
न्याचलादिकम् ॥ ३६ ॥ तथा ब्रह्माण्डदानं च सुवर्णपृथिवीं तथा ॥ व्रतान्यपि चकाराऽसौ बहुपुण्यानि नारद ॥ ३७ ॥ पुराणानि च
शुश्राव तीर्थानां वैभवं तथा ॥ अधिकं सर्वतीर्थेभ्यो मत्वा केदारमण्डलम् ॥ ३८ ॥ विरक्तोऽभूत्तदा सोऽथ वैभवे च सुखप्रदे ॥ ॥१०९
सर्वं गृहाश्रमं त्यक्त्वा गमनाय मनोऽकरोत् ॥ ३९ ॥ केदारेश्वर यात्रायां खड्गचर्मधरः सुधीः ॥ सोऽपानत्को ययौ सोऽथ गंगा

द्वारे महामुने ॥ ४० ॥ आगत्य ब्रह्मकुंडे च स्नात्वा दक्षेश्वरं विभुम् ॥ प्रजापतिं च नत्वाऽथ कुब्जाम्रकं समाययौ ॥ ४१ ॥
तत्रापि बहुशः स्नात्वा प्रणम्य भरतं मुदा ॥ लक्ष्मणाश्रममागत्य पूजयित्वा च तं प्रभुम् ॥ ४२ ॥ वसिष्ठाश्रममागत्य दृष्ट्वा तत्र
महामुनिम् ॥ देवप्रयागे आगत्य स्नात्वा दृष्ट्वा रघूद्वहम् ॥ ४३ ॥ ययौ तत्र महाक्षेत्रं गंगाभिल्लांगनासमम् ॥ मिलित्वा तत्र संगे
ते सस्नौ पुण्यप्रदे मुने ॥ ४४ ॥ ततोऽगच्छत्सौम्य काशीमज्ञानात्स महाशयः ॥ यत्रासीद्गङ्गयोः संगस्तत्रामज्जन्मुदा
न्वितः ॥ ४५ ॥ आगत्य तीरे वस्त्राणि परिधाय महामतिः ॥ नापश्यच्चर्म्मकोशं च उमे चोपानहौ तथा ॥ ४६ ॥ इतस्ततो
भ्रमन्सोऽथ चिन्तयंस्तदहेतुकम् ॥ गतं कुत्र ममातीव प्रियं वस्तु न वेद्मि तत् ॥ ४७ ॥ वदतस्तस्य क्षेत्रस्य पुरस्तात्कृतकर्म्म
णः ॥ आविर्बभुस्त्रिनेत्राश्च शूलिनो वृषभध्वजाः ॥ ४८ ॥ गजकृत्तिवसानाश्च व्याघ्रचर्मपरीवृताः ॥ शशांकार्द्धप्रभालीका
स्तान्दृष्ट्वा विस्मयान्वितः ॥ ४९ ॥ दृष्टवाञ्छिवरूपं वै धन्योऽहं कृतबुद्धिमान् ॥ यः पश्येच्छिवरूपांश्च इमानाश्चर्य्यकर्म्मणः
॥ ५० ॥ शिव एकोऽस्ति सर्वत्र पुराणे परिगीयते ॥ अद्यैव बहुधा दृष्टो मया एकः शिवस्तथा ॥ ५१ ॥ स्कंद उवाच ॥
अत्याश्चर्य्यं तु तज्ज्ञात्वा पर्य्यपृच्छच्चतांस्तदा ॥ विनयावनतो भूत्वा उवाच वचनं त्विदम् ॥ ५२ ॥ चंद्रवर्म्मोवाच ॥ के यूयं
शिवरूपा वै शशांककृतशेखराः ॥ तन्मे विस्तरतो ब्रूत यदि चेन्मयि वो दया ५३ ॥ शिवरूपिण ऊचुः ॥ त्वं न जानासि
भो भद्र जीवन्मुक्तोऽसि सांप्रतम् ॥ वयं च त्वत्प्रसादेन शिवा जाता न संशयः ॥ ५४ ॥ खड्गो मेघो वृषो गौश्च तेषां चर्म्मा
णि त्वत्सह॥समागतानि तीर्थेऽस्मिन्सर्वेषां मुक्तिदायके ॥ ५५ ॥ एतत्तीर्थस्य संसर्गाज्जाता वै वृषभध्वजाः ॥ इति तेषां वचः
श्रुत्वा धन्योऽहमिति भावयन् ॥ ५६ ॥ दृष्ट्वा ताञ्छिवरूपांश्च गतान्कैलासपर्व्वते ॥ सोऽपि तत्रैव लीनोऽभूच्छिवदेहे न संशयः ॥
॥ ५७ ॥ इति ते कथितं दिव्यं माहात्म्यं संगमस्य हि ॥ यज्जलस्पर्शमात्रेण मुक्तिर्भवति दुर्लभा ॥ ५८ ॥ तत्रैव विष्णुकुंडं च
यत्र स्नात्वा हरिर्भवेत् ॥ पिंडदानं कृतं तत्र कुलकोटिं समुद्धरेत् ॥ ५९ ॥ अस्मिंस्तीर्थे महाभाग वारणावतसंज्ञके ॥ तिस्रः

स्क. पु. कोट्योऽर्द्धकोटिश्च तीर्थानामपि सुव्रत ॥ ६० ॥ तत्रैवा भूत्पुराह्यत्र जातुकं गृहमुत्तमम् ॥ कौरवैः पांडवाः सर्वे धृतास्तत्र महामते॥ के.
॥११०॥ ॥ ६१ ॥ अद्यापि दृश्यते तत्र दग्धं जतु तदंतिके ॥ तत्रैव वर्त्तते शक्तिर्यस्याः स्पर्शाद्विमुक्तिभाक् ॥ ६२ ॥ अधः
शेषस्य शिरसि धृता सा परदेवता ॥ राजराजेश्वरी दिव्या सा शक्तिः परमा स्मृता ॥ ६३ ॥ यैर्दृष्टा सा महाशक्तिस्ते अ.
यांति परमां गतिम् ॥ समारोहति यः शैलं वारणावतसंज्ञकम् ॥ अश्वमेधसहस्रस्य फलं स्याद्वै पदे पदे ॥ ६४ ॥
निःसरान्ति तु या नद्यस्तस्माद्यानि जलानि च ॥ तत्सर्वं जाह्नवीतुल्यं कथितं तु महर्षिभिः ॥ ६५ ॥ ततो वै दक्षिणे भागे बिलमेकं
महत्तरम् ॥ तस्मिन्महातपा नाम ऋषिरास्ते स्मरन्हरिम् ॥ ६६ ॥ अन्येऽपि चैव मुनयो वर्त्तते बहवो मुने ॥ संन्यस्तसर्वकर्म्माणो
मुक्तिमार्गे व्यवस्थिताः॥ ६७ ॥ निर्द्वंद्वा निरहंकाराः काशीविश्वेश्वरावनु ॥ स्मरन्तः परया भक्त्या अन्ये चापि तृणद्रुमाः ॥ ६८ ॥
सरीसृपाः पक्षिणश्च तथान्ये जीवजंतवः ॥ निवसान्ति स्थले रम्ये छन्नरूपा महर्षयः ॥ ६९ ॥ कलौ नास्त्येव नास्त्येव पापिनां गति
रन्यथा॥ अस्मात्क्षेत्रवराधीशान्मुक्तिमार्गप्रदर्शकात् ॥ ७० ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन इदं स्थानं न संत्यजेत् ॥ इयमुत्तरकाशी हि विना
भैरवयातनाम् ॥ ददाति परमां सिद्धिमन्यक्षेत्रेषु दुर्ल्लभाम् ॥ ७१ ॥ इदमेव परं स्थानं चतुर्वर्गप्रसाधकम् ॥ यः पुमान्पंचरात्रं वै निराहारो
जितेंद्रियः ॥७२॥ विश्वेश्वरं महालिंगं रुद्राध्यायमनुस्मरन् ॥ अभिषेकं प्रकुर्वाणो दुर्ल्लभं चापि साधयेत् ॥ ७३ ॥ सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं
सर्वयज्ञेषु यत्फलम् ॥ तत्पुण्यं कोटिगुणितमभिषेकाल्लभेन्नरः ॥ ७४ ॥ बृहद्रथांतराभ्यां यः शतकृत्वः शिवं भजेत् ॥ स्नापयेच्च तथा ताभ्यां
स स्वयं वृषभध्वजः ॥ ७५ ॥ यं यं चिंतयते कामं तं तं प्राप्नोति निश्चितम् ॥ राज्यभ्रष्टोऽपि यो राजा सोऽत्र शक्तिं समर्चयेत् ॥
उपचारैः षोडशभिः पंचभिर्वा यथाविधि ॥ ७६ ॥ एवं मासं तु यो राजा कुरुते कारयेदपि ॥ प्राप्नोति राज्यं विपुलं हतशत्रुरकंट
कम् ॥ ७७ ॥ अपुत्रो दशधा तत्र स्नापनं दुग्धवारिणा ॥ करोति शक्त्या विप्रेशं सुपुत्रं लभते ध्रुवम् ॥ ७८ ॥ विद्यार्थी यस्तत्र ॥११०॥
गच्छेत् तस्मिन्नैव शक्तिमंडले ॥ जपेत्सारस्वतं मंत्रं निराहारो जितेंद्रियः ॥ ७९ ॥ लभते दशरात्रेण प्रसादं पुरुषस्तदा ॥ निर्द्रव्यो यो द्विज

श्रेष्ठः कुटुंबाभिद्रुतः परम् ॥तस्मिन्नेव स्थले रम्ये गच्छेदशिमनुस्मरन् ॥ ८० ॥ सप्तरात्रं निराहारो जपेत्पंचाक्षरं मनुम् ॥ प्राप्नोति परमां
लक्ष्मीं मोदते राजवत्सदा ॥ ८१ ॥ मृतोऽसौ यत्र कुत्रापि मुक्तो भवति सर्वथा ॥ पंचक्रोशात्मकस्यास्य यः करोति प्रदक्षिणाम् ॥ सप्त
द्वीपवती तेन परिक्रांता वसुंधरा ॥ ८२ ॥ गोचर्ममात्रमपि यो दद्यादत्र वसुंधराम् ॥ सप्तद्वीपवतीनाथः स भवेत्पुरुषोत्तमः ॥
॥ ८३ ॥ त्रुटिमात्रं तु यः स्वर्णं प्रदद्याद्वेदविद्द्विजे ॥ तेन दत्तं भवेत्सर्वं जगच्च सचराचरम् ॥ ८४ ॥ अभयं सर्वभूतेभ्यो यो
दद्यादत्र नारद ॥ स स्वयं नीलकंठः स्यादुमया सह मोदते ॥ ८५ ॥ पंचक्रोशात्मके क्षेत्रे नैव पापं समाचरेत् ॥ यदन्यत्र
कृतं कर्म तदत्र परि नश्यति ॥ अत्र यत्क्रियते कर्म वज्रलेपाय कल्पते ॥ ८६ ॥ अन्यत्र कृतपापानि क्षेत्राद्बाह्ये भवन्ति हि ॥
अस्मिन्यत्क्रियते कर्म तदस्थिषु परिष्कृतम् ॥ ८७ ॥ अस्मात्स्थानात्परं स्थानं न दृष्टं क्वापि नारद ॥ यत्र भागीरथी साक्षाद्यत्र
विष्णुः सनातनः ॥ ८८ ॥ यत्र देवो भवानीशः प्रमथैस्सह तिष्ठति ॥ तस्य पूर्वोत्तरे पार्श्वे वायुतीर्थमिति स्मृतम् ॥ ८९ ॥ यत्र वायुः
पुरा तप्त्वा तपः परमदारुणम् ॥ दिक्पालत्वं यतः प्राप्तं तदेतद्वायुतीर्थकम् ॥ ९० ॥ वायव्येति समाख्याता नदी परमपाविनी ॥
यस्यां स्नात्वा नरो याति वायुलोकं न संशयः ॥ ९१ ॥ ततो वै दक्षिणे भागे योजनार्द्धे मुनीश्वर ॥ यमतीर्थमिति ख्यातं
यमादर्शनकारकम् ॥ ९२ ॥ यावद्वै तिलबीजेन भूमिराच्छाद्यते मुने ॥ तत्र तीर्थमयं बोध्यं ततस्तीर्थमयी पुरी ॥ ९३ ॥ संसार
भयभीतानां शरणं सौम्यकाशिका ॥ यावन्त्यत्र महाभाग ह्यश्म कूटानि सन्ति वै ॥ तानि वै शिवलिंगानि नात्र कार्य्या विचारणा
॥ ९४ ॥ अतः परतरं नास्ति तीर्थं मुक्तिप्रदायकम् ॥ इदं ते कथितं सर्वं मुक्तिक्षेत्रं तथोत्तरे ॥ ९५ ॥ पृथिव्यां त्रीणि क्षेत्राणि
मोक्षदानि च पापिनाम् ॥ वाराणसी तथा पूर्वं शालग्रामाख्यतीर्थकम् ॥ ९६ ॥ यत्र पुण्या नदी श्रेष्ठा गंडकी नाम विश्रुता ॥
मुक्तिक्षेत्रं द्वितीयं तु तद्विजानीहि नारद ॥ ९७ ॥ यः श्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ पुण्यं यशस्यमायुष्यं पापघ्नं सर्वं
कामदम् ॥९८॥ तदाख्यानं तु ते प्रोक्तं वाराणस्यास्तु वैभवः ॥ एतच्छ्रुत्वा नरो भक्त्या लभते सद्गतिं पराम् ॥ ९९ ॥ इदमाख्या

नकं पुण्यं न वाच्यं यस्य कस्य वै ॥ कथनीयं प्रयत्नेन हरभक्तिरताय च ॥ १०० ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे सौम्यवाराणसी माहात्म्यं समाप्तिर्नाम पंचनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ अथान्यच्च प्रवक्ष्यामि भवमुक्तिकराणि हि ॥ विविधानि च तीर्थानि गंगापश्चिमदेशतः ॥ १ ॥ ब्रह्मधारा नदी ख्याता स्नानान्मोक्षप्रदायिनी ॥ तस्यां स्नात्वा सुभक्त्या च ब्रह्मत्वं प्राप्नुयान्मुने ॥ २ ॥ एकशृंगे महाद्रौ सा प्रववाह महा नदी ॥ वेदघोषेण स्राविता ब्रह्मबिन्दुः प्रजापते ॥ ३ ॥ तस्मा ज्जाता ब्रह्मधारा नदी परमपाविनी ॥ तत्पश्चिमोत्तरे भागे यमुनाख्या महानदी ॥ ४ ॥ तस्यां स्नात्वा समाप्नोति कैवल्यं योगिदुर्लभम् । हिरण्यबाहुनामा च नदी परम पावनी ॥ ५ ॥ अनयोः संगमे स्नात्वा यत्फलं लभते नरः ॥ तत्फलं ते प्रव क्ष्यामि शृणु नारद सत्तम ॥ ६ ॥ सप्तजन्मसमुद्भूतैर्मुच्यते पातकैर्ध्रुवम् ॥ सुवर्णाभविमानेन प्रगच्छेद्वैष्णवं पदम् ॥ ७ ॥ तस्मै दद्याद्यमस्तुष्टो विमानं सर्वलोकगम् ॥ तत्रारूढो नरो यात्येकविंशतिकुलैः सह ॥ ८ ॥ परमं स्थानमाप्नोति तपोभि श्चैव दुर्लभम् ॥ ततः पश्चिमभागे तु विख्याता तामसा नदी ॥ ९ ॥ सितस्रवयासंगच्छेत्तत्स्थानं सुखदं परम् ॥ तत्र स्नात्वा सुखं मर्त्यो न कदाचिद्विमुंचाति ॥ १० ॥ जन्मजन्मानिविप्रेंद्र सुखी भूत्वा शिवो भवेत् ॥ तत्रैव दक्षतीर्थं तु तत्र स्नात्वा तु दक्षताम् ॥ प्राप्नोति मनुजो यत्र यज्ञं दक्षोऽकरोन्मुने ॥ ११ ॥ तदुत्तरे विष्णुतीर्थं तत्र स्नात्वा नरो लभेत् ॥ दुर्लभं विष्णुसायुज्यं त्यक्त्वा स्वं च कलेवरम् ॥ १२ ॥ तत्पश्चिमे महासानुर्गिरिस्तिष्ठति नारद ॥ तस्माच्छैत्या समुद्भूता नदी स्नानाद्विमुक्तिदा ॥ १३ ॥ समुद्रेण च सा शैत्या संगमे यत्र वै स्थले ॥ तत्र स्नानात्फलं स्नातुर्गंगासागरसंगमे ॥ यत्पुण्यं कोटिगुणितं तत्फलं स्यात्सकृत्प्लवात् ॥ १४ ॥ त्रिकोटिकुलमुद्धृत्य विमानेनार्कवर्चसा ॥ गच्छन्ति परमं स्थानं पुनरा वृत्तिदुर्लभम् ॥ १५ ॥ तत्संगमे महादेवलिंगं ज्योतीश्वरं मुने ॥ सप्तजन्मार्जितैः पापैर्मुच्यते तत्समर्चनात् ॥ १६ ॥ यः कुर्या त्पिण्डदानं हि पितॄनुद्दिश्य मानवः ॥ मातृगोत्रे पितृगोत्रे प्रियागोत्रे च ये स्थिताः ॥ उद्धृतास्तेऽपि ते सर्वे तेन मर्त्येन नारदः ॥१७॥

वामदेवं च यः साम गायत रुद्रभक्तितः ॥ यंयं कामयते कामं तदाप्नोति विनिश्चितम् ॥ १८ ॥ तदुत्तरे क्षिते भागे हेमशृंगादधः स्थले ॥ तत्रास्ते मनिशार्दूल सिद्धधारा नदी शुभा ॥ १९ ॥ स्पर्शनाद्दर्शनात्स्नानाद्यस्याः पश्येत सिद्धकान् ॥ ततोऽसौ मुक्तिमाप्नोति दुःखसंसारसागरात् ॥ २० ॥ तत्संगमो यत्र देशे स्यात्समुद्रेण दुर्लभः ॥ तत्रापि लभते पुण्यं गंगासागरसंगजम् ॥ २१ ॥ तत्रास्ते तु महालिंगं ब्रह्मणाराधितं पुरा ॥ तद्दर्शनान्निष्कल्मषो रुद्र एव भवेन्नरः ॥ २२ ॥ आनाद्याख्यं महालिंगं सकृद्यः पजयेन्नरः ॥ प्रमथैः सेव्यमानोऽसौ विमानेनार्कवर्चसा ॥ शैवं लोकं समाप्नोति तेनैव सह मोदते ॥ २३ ॥ तस्य पूर्वोत्तरे भागे हिरण्यसैकता नदी ॥ ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुच्यते स्नानमात्रतः ॥ २४ ॥ तत्पूर्वभागे विख्याता नदी हैमवती शभा ॥ स्नानमात्रेण तस्यां तु कल्पकोटिं दिवं वसेत् ॥ ॥ २५ ॥ भवेयुः स्थावरास्तत्र जंगमा जलसंगताः ॥ जंगमोऽपि भवद्देवो देवोऽपि मुक्तिमाप्नुयात् ॥२६॥ तत्पूर्वे काश्यपं तीर्थं यत्र स्नात्वा दिवं व्रजेत् ॥ तत्पूर्वे ब्रह्मपुत्राख्यो नदः परमपावनः॥ ॥ २७ ॥ तत्र स्नात्वा नरो गच्छेद्ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ तत्र प्रार्थ्य महादेवं ब्रह्मेश्वर इति श्रुतम् ॥ २८ ॥ अयुतार्कामयानेन रुद्रलोके वसेन्नरः ॥ सर्वाभिलाषदा नृणां नाम्ना देवी गवीश्वरी॥ ॥ २९ ॥ तस्याः क्षेत्रं महापुण्यं क्रोशार्द्धायामविस्तरम् ॥ संदर्शनात्पूजनाच्च देवीसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ३० ॥ गवीश्वरी महा देवी सद्यः प्रत्ययकारिणी ॥ पूर्वमाराधिता देवी स्वशापपरिमुक्तये ॥ सुरभिणा कामदुहा विमुक्ता शिवशापतः ॥ ३१ ॥ तत आरभ्य गावस्तु बभूवुस्सर्वकर्म्मणि ॥ अतिपुण्यतमा विप्र पापघ्न्यः स्पर्शनादपि ॥ ३२ ॥ यं कामं चिंतयेन्मर्त्यस्तं समाप्नोति निश्चितम् ॥ चिह्नं तत्र प्रवक्ष्यामि येन ते निश्चयो भवेत् ॥ ॥ ३३ ॥ सर्वांशभावतो देवी वसते नित्यमेव हि ॥ मासिमासि रजस्तस्या दृश्यते योनिमध्यतः ॥ ३४ ॥ यावत्तदृश्यते ब्रह्मंस्तावत्पूजां विवर्ज्जयेत् ॥ दर्शनं नापि कुर्वीत कृत्वा निरयमाप्नुयात् ॥ ३५ ॥ बहुना किमिहोक्तेन देवीयं सिद्धिदायिनी ॥ ततः पश्चिमदिग्भागे त्रिषु लोकेषु विश्रुता ॥ अथान्यच्च प्रवक्ष्यामि तीर्थं तीर्थोत्तमोत्तमम् ॥ ३६ ॥ सौम्य काशीस्थ

लाद्विप्र पश्चिमोत्तरभागके ॥ शतद्रूश्च नदी पुण्या वर्त्तते मुक्तिदायिनी ॥ ३७ ॥ तस्यां स्नातुः फलं वक्ष्ये यत्र कुत्रापि नारद ॥
शंखचक्रगदापद्मपाणिर्भूत्वा चतुर्भुजः ॥ ३८ ॥ अनेकाप्सरगंधर्वगणैरग्रे सुगायकैः ॥ पन्नगाशनयानेन विष्णुलोकं स गच्छति ॥
॥ ३९ ॥ पितॄन्यस्तर्प्पयेदस्यां तृप्ताः स्युः पितरो मुने ॥ कुलकोटीः समुद्धृत्य तान्नयेद्ब्रह्म शाश्वतम् ॥ ४० ॥ यस्य कस्यापि
नाम्ना वै पिंडं दद्याद्विचक्षणः ॥ सोऽपि याति परं ब्रह्म यत्रास्ते मुनिपुंगव ॥ ४१ ॥ तत्रैव शैवलिंगं तु दिव्यकान्ति विभासितम् ॥
नाम्ना ख्यातं क्षितितले पंचनादेश्वरेश्वरम् ॥ ४२ ॥ तद्दर्शनात्पूजनाच्च नरो मोक्षमवाप्नुयात् ॥ कृत्याकृत्यं च जानीयात्स्व
जातिं च तथा द्विज ॥ ४३ ॥ त एव धन्या लोकेषु यैर्दृष्टा सा महानदी ॥ ते सर्वे कृतकृत्याः स्युः पीतं यैर्जलमुत्तमम् ॥ ४४ ॥ ततः
पश्चिमभागे तु जम्बूशैलेऽचलोत्तमे ॥ तत्र जम्बूनदाभासा पार्वती पर्वते मुने ॥ ४५ ॥ तस्या दर्शनमात्रेण मुक्तो भवति मान
वः ॥ अथान्यच्च प्रवक्ष्यामि तीर्थानामुत्तमोत्तमम् ॥ यत्र देवी विषहरा दर्शनान्मुक्तिदायिनी ॥ ४६ ॥ विषग्रस्तोऽपि यो मर्त्यो
निर्विषो यत्र जायते ॥ नदी तत्र महापुण्या सर्वपापौघनाशिनी ॥ तस्यां हि स्नानमात्रेण मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ४७ ॥
कामधारा नदी पुण्या ब्रह्मपुत्रेण संगता ॥ तत्र कामाख्यतीर्थं हि सर्वकामफलप्रदम् ॥ ४८ ॥ तत्र स्नात्वा मुच्यते तु सप्तज
न्मार्जितैरघैः ॥ सौंदर्य्याख्ये पर्वते तु नदी ख्याता हि सुंदरी ॥ ४९ ॥ संगता यत्र सा मोक्षवत्या नद्या महामुने ॥ तत्सुंदर
प्रयागं स्यात्सुंदरः स्यान्नरो मुने ॥ ५० ॥ अन्यजन्मनि तत्स्नानान्नात्र कार्य्या विचारणा ॥ यत्र स्नात्वाऽन्यत्र भवे षण्डोऽपि
पुरुषायते ॥ ५१ ॥ सुंदरीति प्रविख्याता यत्र देवी प्रतिष्ठिता ॥ कोटिकोटिसहस्राणि युगानि वसते दिवि ॥ ५२ ॥ विमानेना
र्कवर्णेन यस्या दर्शनमात्रतः ॥ तस्याः पूर्वोत्तरे भागे हयग्रीवो जनार्दनः ॥ दर्शनात्पूजनान्नृणां कैवल्यं प्रददाति यः ॥ ५३ ॥
विष्णुधारापुण्यनद्योः संगो विष्णुप्रयागकः ॥ तत्र स्नात्वा मुच्यते तु कोटिजन्मोत्थितैरघैः ॥ ५४ ॥ इति ते कथितं दिव्यं
नानाक्षेत्रसुवैभवम् ॥ यच्छ्रुत्वाऽपि नरः पापैर्मुच्यते कोटिजन्मजैः ॥ ५५ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे नानातीर्थ

माहात्म्यवर्णनं नाम षण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कथमत्र समुद्रोऽभूद्दुर्गमे हिमपर्वते ॥
तत्कारणं वद स्वामिन्येन मे प्रत्ययो भवेत् ॥ १ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु विप्र यथा ह्यत्र समुद्रस्तस्थिवान्महान् ॥ तद्वक्ष्या
मि महाभाग सावधानमना भव ॥ २ ॥ पुरागस्त्येन संपीतो मूर्तिमान्सरितां पतिः ॥ तद्भयेन च संत्रस्त आययौ हिमवद्गि
रौ ॥ ३ ॥ चकार तत्र सुमहत्तपस्तीव्रं महामते ॥ आराधयामास शिवं सलोकं करुणानिधिम् ॥ ४ ॥ लक्षवर्षसहस्राणि निराहारोऽभव
न्मुने ॥ तपसा तस्य महता संतुष्टोऽभूत्सदाशिवः ॥ ५ ॥ दत्तवान्दर्शनं तस्मै योगिनामपि दुर्लभम् ॥ दृष्ट्वा सदाशिवं सिंधुस्तुष्टाव
जगतां पतिम् ॥ ६ ॥ समुद्र उवाच ॥ ॥ नमस्ते शिपिविष्टाय मीढुष्टमाय ते नमः ॥ शंभवाय नमस्तुभ्यं नमस्ते शंकराय च ॥
॥ ७ ॥ हिरण्यबाहवे तुभ्यं दिशां च पतये नमः ॥ नमस्ते हरिकेशाय नमो व्यालोपवीतिने ॥ ८ ॥ नमः पर्य्याय वर्य्याय
प्रतरणाय ते नमः ॥ दुंदुभ्याय नमस्तेऽस्तु हनन्याय च ते नमः ॥ ९ ॥ नमः पशुपते तुभ्यं नमस्तेऽनेकचक्षुषे ॥ व्याघ्रचर्मपरी
धान नमस्ते कृत्तिवाससे ॥ १० ॥ नमस्ते वेदनिधये नमः पिनाकपाणये ॥ नमश्चंद्रार्द्धभूषाय नमो डमरुधारिणे ॥ ११ ॥
नमस्ते नीलकण्ठाय करालविषगालिने ॥ नमो वृषभवाहाय महापीठनिवासिने ॥ १२ ॥ नमस्ते मन्यवे रुद्र नमस्ते इषवे नमः ॥
बाहुभ्यां तु नमस्तेस्तु तव पद्भ्यां नमोनमः ॥ १३ ॥ नमस्ते वीतरागाय भस्मरागाय ते नमः ॥ नमः कांतशरीराय नमः कामह
राय ते ॥ १४ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति स्तुतो महादेवः समुद्रं प्रत्युवाच ह ॥ वरं वरय भद्रं ते यत्ते मनसि वर्त्तते ॥ १५ ॥ इति श्रुत्वा
समुद्रस्तु चकमे वरमुत्तमम् ॥ यदि देवप्रसन्नोऽसि सामीप्यं देहि मे प्रभो ॥ १६ ॥ यत्र स्थित्वा यदा भद्र त्वत्पादस्मरणं चरे ॥
श्रुत्वा शिवस्तु तद्वाक्यं प्रोवाच वचनं शुभम् ॥ १७ ॥ साकल्येनात्र संतिष्ठ मत्पादशरणं कुरु ॥ मा भैषीस्त्वमगस्त्याद्वै स्थितिं
कुरु हिमालये ॥ १८ ॥ स्तोत्रेणानेन यो मां हि स्तोष्यते धरणीतले ॥ सोऽपि त्वयि स्नानफलं प्राप्य स्वर्गे महीयते ॥ १९ ॥
स्कंद उवाच ॥ ॥ इति दत्त्वा वरं तस्मै गतोंतर्द्धानमीश्वरः ॥ तत आरभ्य सिंधुस्तु मूर्तिमानिह वर्त्तते ॥ २० ॥ यः स्नाति तत्र मनुजः

स्कं. पु. समुद्रस्नानजं फलम् ॥ प्राप्नोत्येव महाभाग कोटिकोटिगुणं मुने ॥ २१ ॥ इति ते कथितं सिंधोः समुत्पत्तिश्च वैभवः ॥ यच्छ्रुत्वा
पि नरो याति शैवं पदमनुत्तमम् ॥ २२ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे समुद्रतीर्थाऽभिधानं नाम सप्तनवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥
॥११३॥ नारद उवाच ॥ ॥ या तामसा त्वया प्रोक्ता नदी परमपाविनी ॥ कथं तस्याः समुत्पत्तिः कथं नाम बभूव ह ॥ १ ॥ तस्यां स्नातु
श्च किं पुण्यं कानि तीर्थानि तत्र हि ॥ वद सर्वं समासेन लोकानुग्रहकाम्यया ॥ २ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ पुरा संसृजतः सर्वं
ब्रह्मणस्तामसाधिकम् ॥ कमंडलोस्तु संजाता तामसाख्या महानदी ॥ ३ ॥ दृष्ट्वा तां प्राह भगवान्ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ यस्मा
त्त्वं तामसांशाऽसि समुत्पन्नाऽसि सुव्रते ॥ तस्मात्त्वं लोकविख्याता तामसेति भविष्यसि ॥ ४ ॥ घोरे कलियुगे प्राप्ते भविष्यसि विमु
क्तिदा ॥ त्वयि स्नास्यन्ति ये मर्त्यास्ते यास्यन्ति परां गतिम् ॥ ५ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा तु ययौ ब्रह्मा ह्यंतर्द्धानं मुनीश्वर ॥
ततःप्रभृति ख्यातेयं तामसा लोकपाविनी ॥ ६ ॥ पिंडदानं तु यः कुर्य्यादस्याः कूले सुनिर्मले ॥ कुलकोटिशतं मर्त्यो नयते
ब्रह्म शाश्वतम् ॥७॥ तृप्ताः स्युः पितरस्तस्य यस्तु संतर्प्पयेत्पितॄन् ॥ तमसायां हि संगच्छेद्यत्र ख्याता मितस्रवा ॥ ८ ॥ रुद्रतीर्थं तु
तत्रैव स्नातुस्तत्र फलं शृणु ॥ कोटिसूर्य्याभवर्णेन विमानेन मुनीश्वर ॥ प्रगच्छेद्रुद्रलोके च अनेकैर्गोत्रिभिः सह ॥ ९ ॥ तत्र
स्थित्वा कोटिकल्पं ततो भूमंडले विशेत् ॥ सप्तद्वीपवतीपृथ्व्याः पाता स्वामी भवेदिह ॥ १० ॥ भुक्त्वा भोगानशेषांस्तु रुद्रलोके
भविष्यति ॥ तदधो विष्णुतीर्थं तु विष्णुलोकप्रदायकम् ॥ ११ ॥ तत्रास्ते वैष्णवी मूर्त्तिः शंखचक्राब्जलक्षणा ॥ दृश्यते पुण्यकृद्भिस्तु
यदि भाग्येन दृश्यते ॥ १२ ॥ तदैव मुक्तो भवति नात्र कार्य्या विचारणा ॥ तदधो ब्रह्मतीर्थं तु ब्रह्मलोकप्रदायकम् ॥ १३ ॥ यत्र
स्नात्वा नरो भक्त्या नित्यं ब्रह्मपुरे वसेत् ॥ ततः क्रोशार्द्धके तीर्थं शाक्रं नाम्ना हि तिष्ठति ॥ तत्र स्नात्वा नरो याति शक्रलोकं स
नातनम् ॥ १४ ॥ इति ते कथितो विप्र तामसाया सुवैभवः ॥ यं श्रुत्वा च पठित्वा च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १५ ॥ इति श्रीस्कांदे
केदारखंडे तामसोत्पत्तिमाहात्म्यकथनं नामाष्टनवतितमोऽध्यायः ॥९८ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ अथान्यच्च प्रवक्ष्यामि तीर्थराजमनुत्तमम् ॥

अस्ति क्षेत्रतमं लोके वारणावतसंज्ञकात् ॥ १ ॥ पूर्वयाम्याश्रिते भागे योजनत्रयसम्मिते ॥ पर्वतो बालखिल्याख्यो वर्त्तते मुनिपुं
गव ॥ २ ॥ यत्र वै बालखिल्यास्ते तपस्तेपुः सुदुष्करम् ॥ शिवमाराधयामासुः संतुष्टोऽभूत्सदाशिवः ॥ ३ ॥ विविधांश्च वरां
स्तेभ्यो दत्त्वा प्रोवाच वै वचः ॥ ४ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अद्यप्रभृति युष्माकं नाम्ना ख्यातो महागिरिः ॥ भविष्यति न संदेहो
महापापौघनाशनः ॥ ५ ॥ समारोहति यः शैलं बालखिल्याभिधं त्विमम् ॥ शतजन्मार्ज्जितैः पापैर्मुच्यते तत्क्षणान्नरः ॥ ६ ॥
अस्मिञ्छैले महाभागो यस्तु प्राणान्परित्यजेत् ॥ मल्लोके गमनं तस्य विमानेनार्कवर्चसा ॥ ७ ॥ कल्पकोटिसहस्राणि स्थित्वा
वर्षाणि मानवः ॥ पश्चाद्भूमंडलं प्राप्तो द्विजो भवति धर्म्मवित् ॥ ८ ॥ वेदवेदांगविज्ज्ञानी वरिष्ठो विदुषां क्षमी॥अन्ते लीनो भवेदेहे मदीये
सुरपूजिते ॥ ९ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वान्तर्दधे देवो मुनीनां पश्यतामपि ॥ तत आरभ्य तस्यासीद्वालखिल्याभिधा
गिरिः ॥ १० ॥ तस्योपकंठे चैवास्ति वालखिल्याभिधो नदः ॥ तत्र स्नात्वा भक्तिपरो ज्ञानकंचुकसंवृतः ॥ पापकंचुकनिर्मुक्तः
शिवलोके महीयते ॥ ११ ॥ कुक्कुटांडप्रमाणं वै दद्यात्पिंडमपि द्विज ॥ तारयेत्स स्ववंश्यान्वै दशपूर्वान्दशापरान् ॥ १२ ॥
यो रौद्रसामभिस्स्तौति तंत्कूले श्रीशिवं मुने ॥ स याति परमं धाम यस्मान्नैव निवर्तते ॥ १३ ॥ महारुद्राऽभिधानेनाऽभिषेकं
कुरुते नरः ॥ क्षयरोगादिकेभ्यश्च स मुक्तो भवति ध्रुवम् ॥ १४ ॥ तत्कूले शिवलिंगं च वालखिल्येश्वराभिधम् ॥ यस्य दर्शनमा
त्रेण मुच्यते भवभीतितः ॥ १५ ॥ यः पूजयति तल्लिंगं दुग्धेन मधुना तथा ॥ दध्ना च सर्पिषा चैव उपचारैरनेकधा ॥ १६ ॥
स भवेत्सार्वभौमो वै पुत्रपौत्रादिसंवृतः ॥ गजवाजिगणैर्युक्तो धर्म्मशास्त्रार्थवित्क्षमी ॥ १७ ॥ भुक्त्वा भोगांस्तु सकलाञ्छिव
लोके महीयते ॥ कामानुद्दिश्य कुरुते पूजनं श्रीशिवस्य हि ॥ ईप्सितं तत्समाप्नोति नात्र कार्य्या विचारणा ॥ १८ ॥ महापापो
पपापैश्च गोब्रह्महत्यादिभिस्तथा ॥ तल्लिंगस्पर्शनादेव मुच्यते तत्क्षणादिह ॥ १९ ॥ इति ते कथितं बालखिल्यतीर्थस्य वैभवम् ॥ यं
श्रुत्वा च पठित्वा च सर्वपापैः प्रमुच्यते॥२०॥इति श्रीस्कांदे केदारखंडे वालखिल्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम नवनवतितमोऽध्यायः९९॥

स्कंद उवाच ॥ शृणु विप्र परं क्षेत्रं तत ईशानकोणके ॥ सोमेश्वरो महादेवो भक्तसंतारणः शुभः ॥ १ ॥ यस्य दर्शनमात्रेण
शिवः प्रीतो भवेन्नरि ॥ इदं पीठं परं गुह्यं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ यत्र देवः स्वयं साक्षाद्वर्त्ततेऽखिलरूपधृक् ॥ २ ॥ भिल्लैश्च
संगतो नित्यं येन जानन्ति तं शिवम् ॥ स्वल्पकार्य्यपराः शक्त्या न सिद्धिं प्राप्नुयुः क्वचित् ॥ ३ ॥ मुनयः सिद्धकास्तत्र प्रच्छन्ना
विचरन्ति हि ॥ पंचाद्रिमध्यगामिन्यो नद्यः परमपावनाः ॥ ४ ॥ गंगाधरांबुजनिताः पुण्यगोचरकूलिकाः ॥ नानाविधानि लिंगानि
श्रीशिवस्य परात्मनः ॥ असंख्यातानि विप्रेश वक्तुं को वा क्षमो भवेत् ॥ ५ ॥ तत्र सोमेश्वरं लिंगं महादेवस्य भूतिदम् ॥ दृष्ट्वा
स्पृष्ट्वा चार्चयित्वा न पुनः स्तनयो भवेत् ॥ ६ ॥ तत्रैवास्ति सरिद्दिव्या वनपङ्क्तिसुशोभिता ॥ नाम्ना धर्मनदी ख्याता धर्म
राजेन निर्मिता ॥ ७ ॥ यस्यां वै स्नानमात्रेण यमलोकं न गच्छति ॥ इयं नदी तीर्थमयी पुण्यकर्मसुगोचरा ॥ ८ ॥ तत्र
नानाप्रकाराणि देवतायतनानि च ॥ ततो वै पूर्वभागे तु धर्मकूटो गिरिर्महान् ॥ ९ ॥ धर्मराजः पुरा तत तपस्तेपे महत्तरम् ॥
ततोऽयं धर्मकूटेति गिरिः ख्यातो महात्मभिः ॥ १० ॥ धर्मकूटे गिरौ तत्र नाम्ना धर्मेश्वरी शुभा ॥ भवपत्नी भवच्छेदामुत्र दुःख
विनाशिनी ॥ ११ ॥ ततो वै दक्षिणे भागे सिद्धकूटो महागिरिः ॥ तत्र सिद्धास्तु विप्रर्षे निवसंति सुपुण्यदे ॥ १२ ॥ तत्र उत्तरदि
ग्भागे ह्यप्सरोगिरिरुत्तमः ॥ तत्रास्त्यप्सरसां वासः पुण्यकर्मसुगोचरः ॥ १३ ॥ तत ईशानदिग्भागे यक्षकूटो महागिरिः ॥ तत्र यक्षाः
सगन्धर्वा निवसन्ति महामुने ॥ १४ ॥ सिद्धिपुण्योदयेनैव लभ्यते हि न चान्यथा ॥ तत्र गत्वा महाकूटे न क्षुधा न च वै तृषा ॥
न बाधते नरं विप्र यतोऽसौ स्वर्गभूमिका ॥ १५ ॥ तस्य दक्षिणदिग्भागे नाम्ना शैलेश्वरः शिवः ॥ तस्य दर्शनमात्रेण
नरः शिवपुरं व्रजेत् ॥ १६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे सोमेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम शततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥
सूत उवाच ॥ ततः पूर्वं महाभागाः स्कंदो वै पार्वतीसुतः ॥ सर्वं कैलासमाहात्म्यं कथयामास सुव्रताः ॥ १ ॥ श्रुत्वा तु वर
तीर्थानां माहात्म्यं ब्रह्मपुत्रकः ॥ पप्रच्छ च ततः स्कंदं गंगाद्वारस्य वैभवम् ॥ २ ॥ तत्रान्यानां च तीर्थानां पीठानां च तपो

न्विताः ॥ सोऽपि स्कंदो महादेवपुत्रं प्रोवाच सर्वशः ॥ ३ ॥ गंगाद्वारादितीर्थानां तथा च सरिता शुभम् ॥ माहात्म्यं कथया
मास ब्रह्मपुत्राय धीमते ॥ ४ ॥ नारदाय च सर्वासां विद्यानां पार गोऽग्निजः ॥ येषां च श्रवणात्सद्यो मुच्यन्ते सर्वपातकैः ॥ ५ ॥ ऋषय
ऊचुः ॥ ॥ सूतसूत महाप्राज्ञ सर्वशास्त्रविशारदः ॥ त्वन्नो दाता महाभाग ज्ञानरत्नस्य सर्वदा ॥ ६ ॥ बहूनि हि पुराणानि श्रुता
नि च मुखात्तव ॥ गंगाया विभवश्चापि राज्ञां चैव प्रकीर्त्तितः ॥ ॥ ७ ॥ सर्वेषां क्षेत्रवर्य्याणां माहात्म्यानि महान्ति च ॥ अवशि
ष्टानि तीर्थानि मायाक्षेत्रादितः पुनः ॥ ८ ॥ श्रोतुमिच्छामहेत्त्वत्त आकेदारमतः परम् ॥ न हि वेत्ता त्रिलोके हि त्वत्समो लोम
हर्षण ॥ ९ ॥ सूत उवाच ॥ साधु साधु महाभागाः पृष्टं यन्मुनिभिः परम् ॥ तद्वै संप्रति वक्ष्यामि नमस्कृत्य गजाननम् ॥ १० ॥
श्रुत्वा वै मानसे खंडे तीर्थानि सुबहून्यपि ॥ देवागाराणि बहुशः कथाश्च मुनिसत्तमाः ॥ ११ ॥ पुनः पप्रच्छ वैधात्रो गुह सर्वेश्व
रात्मजम् ॥ विनयावनतो भूत्वा चरणावभिवाद्य च ॥ १२ ॥ नारद उवाच ॥ देव षण्मुख देवेश पार्वतीसुत नायक ॥ मानसादि
षु क्षेत्रेषु तीर्थानि प्रवराणि मे ॥ कथितानि महासेन भवमुक्तिप्रदानि हि ॥ १३ ॥ यद्यप्युक्तानि भवता तीर्थानि विविधा
न्यपि ॥ तथापि संशयो मेऽद्य वर्त्तते देववन्दितः ॥ १४ ॥ त्वन्मु खादेव देवेश श्रुतं काश्यां हि विस्तरात् ॥ गंगाया विभवश्चापि
स्थितिश्च परमात्मनः ॥ १५ ॥ तेपुर्द्रोणा दयो विप्राः क्षत्रियाः पांडवादयः ॥ संसारे दुःखसंतप्ता विचिन्वंतो महेश्वरम् ॥ १६ ॥
जग्मुः कैलास शिखरे केदारे शुभदायके ॥ कथं पुण्यमभूत्तत्तु स्थलं वै परमात्मनः ॥ १७ ॥ काशीं त्यक्त्वा महादेवो दृष्ट्वा पांडवस
त्तमान् ॥ कथं न ज्ञातवांस्तेषां निष्कृतिं शिवनंदन ॥ १८ ॥ देवेश गोत्रहत्यायास्तन्मे वद महामते ॥ कथमस्मिन्स्थले रम्ये
गत्वा प्रापुः परं पदम् ॥ इति मे संशयं छिंधि यदि भक्तेषु ते दया ॥ १९ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य नारदस्य महा
त्मनः ॥ ध्यात्वा क्षणं महादेवं स्मृत्वा तद्वचनंपरम् ॥ २० ॥ उवाच प्रहसन्वाक्यं वाक्यज्ञं वाग्विदांवरः ॥ नमस्कृत्य महेशानं सर्वदेव
नमस्कृतम् ॥ २१ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ धन्योऽसि त्वं महाभाग धन्यानां प्रवरो मुनिः ॥ त्वत्समो नास्ति त्रैलोक्ये भक्तो

भक्तिमतां वर॥ २२ ॥ नमस्कृत्य प्रवक्ष्यामि चराचरगुरुं विभुम् ॥ सर्वस्य जगतो बीजं जन्मादिपरिवर्ज्जितम् ॥ २३ ॥ ब्रह्मांडकोट
यो यस्य रोमांचविवरेषु वै ॥ महावातप्रेरिताहि विशन्ति प्रविशन्ति च ॥ २४ ॥ दिक्कालपरिणामानं जगदीशं जगन्मयम् ॥ अनादि
मध्यनिधनं नमस्कृत्य ब्रवीमि ते ॥ २५ ॥ यस्त्वया परिपृष्टोऽहं धर्मार्थसहितं वचः ॥ तच्छृणुष्व महाभाग मनः कृत्वा सुनिश्चल
म् ॥ २६ ॥ इदं क्षेत्रं तु यत्प्रोक्तं केदाराख्यं सुपुण्यदम् ॥ यच्छ्रुत्वाऽपि नरो याति शिवसायुज्यतां मुने ॥ २७ ॥ इमं देशं सकृ
दृष्ट्वा कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ यत्र ब्रह्मादयो देवाः शिवसंन्यस्तमानसाः ॥ २८ ॥ माहात्म्यं कथयिष्यामि देशस्य प्रवरं मुने ॥
शृणुष्वावहितो भूत्वा गदतो ब्रह्मनंदन ॥ २९ ॥ नंदापर्वतमारभ्य यावत्काष्ठगिरिर्भवेत् ॥ तावत्केदारकं क्षेत्रं शिवमंदिरमुत्तमम् ॥
॥ ३० ॥ रत्नस्तंभं समारभ्य मायाक्षेत्रावधि स्मृतम् ॥ अतिपुण्य तमं स्थानं हिमालयपदान्तिकम् ॥ ३१ ॥ अस्मिन्देशे तु ये मर्त्या
वसन्ति दृढनिश्चयाः ॥ तेषां मुक्तिर्महीदेव मंतव्या हि करे स्थिता ॥ ३२ ॥ एते सर्वे महाभागाः देवा वै मुक्तिलालसाः ॥ मर्त्तुं जन्म
हि सुप्राप्ताः सर्वे ते मुक्तिहेतवे ॥ ३३ ॥ हिमालयभवा नद्यो गंगांभोभिर्विनिर्गताः ॥ गंगाम्बुसंभवा यस्माद्गंगातुल्या न संशयः ॥
॥ ३४ ॥ अतस्तत्सलिलं पीत्वा तत्रत्या मनुजाः खलु ॥ कथं न स्युर्महात्मानः शिवा एव महामते ॥ ३५ ॥ अतस्तत्सलिलं
पातुमागतास्त्रिदिवौकसः ॥ गंगा च यमुना चैव वर्त्तते शुभदायके ॥ ३६ ॥ अतस्तन्माहात्म्यकथने शक्तिः स्यात्कस्य भूसुर ॥
सर्वेषां देशवर्य्याणामयं देशः प्रशस्यते ॥ ३७ ॥ यत्र साक्षान्महादेवो वसते च महामते ॥ ममोत्पत्तिश्च
भगवन्दस्रयोश्च तथैव च ॥ ३८ ॥ बभूव सर्वदेवानां मुनीनां ब्रह्मनंदन ॥ इदमेव महास्थानं पुरा प्राह सदाशिवः ॥ ३९ ॥
यस्य दर्शनमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ अहो भाग्यमहो भाग्यं गच्छतां वसतां तथा ॥ ४० ॥ मनसा वचसा ये वै गच्छन्ति
निवसन्ति च ॥ त एव विष्णुलोकेषु भाग्यवन्तो भवन्ति हि ॥ ४१ ॥ ये वै हिमालयं स्वच्छं विनिर्गतमहाजलम् ॥ पिबन्त्यमृतवद्विप्र
सदाशिवपरायणाः ॥ ४२ ॥ तेषां वैवस्वतो राजा दृष्टिगोचरगो न हि ॥ यथा सर्वेषु देवेषु श्रीशिवः परिकीर्तितः ॥ तथा सर्वेषु देशेषु

हिमवद्देशसंज्ञितः ॥ ४३ ॥ यथा सर्वशिलानां हि शालग्रामशिला वरा ॥ तथा सर्वेषु तीर्थेषु तीर्थराजोऽयमीरितः ॥ ४४ ॥ यथा
सर्वेषु वेदेषु सामवेदः प्रकीर्त्तितः ॥ तथायं सर्वदेशेषु देशवर्योविधीयते ॥ ४५ ॥ यथारण्येषु सर्वेषु नैमिषारण्यसंज्ञितम् ॥ तथा सर्वेषु
देशेषु हिमवद्देशकः स्मृतः ॥ ४६ ॥ यथा नदीषु सर्वासु जाह्नवी समुदाहृता ॥ तथायं सर्वदेशेषु देशराजोयमीरितः ॥ ४७ ॥
यथा भक्तेषु सर्वेषु भक्तराजो हि नारदः ॥ तथायं सर्वक्षेत्रेषु देशः केदारसंज्ञितः ॥ ४८ ॥ ते धन्याः सर्वलोकेषु ते पूज्याः
सर्वदैवतैः ॥ श्रीशिवन्यस्तमनसो वसन्त्यत्र निरामयाः ॥ ४९ ॥ सूत उवाच ॥ इति श्रुत्वा महाभागा नारदो देशवर्ण्यकम् ॥ पुनः
पप्रच्छ तं स्कंदं तीर्थानां विस्तरं बुधाः ॥ ५० ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे देशप्रशंसावर्णनं नामैकाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥
नारद उवाच ॥ भो भो षण्मुख सेनानिन्धन्योहं भुवि नारदः ॥ यो वै त्वन्मुखकंजाद्धि निर्गतं सुमधु प्रभो ॥ १ ॥ पिबामिश्रोत्रपु
टकैः क्षधा मे बाधते न हि ॥ इदानीं श्रोतुमिच्छामि तीर्थानि प्रवराणिभोः ॥ २ ॥ अन्यान्यकानि तीर्थानि का का नद्यः शुभावहाः ॥
अस्मिन्देशे महादेव पुत्रराज नमोऽस्तु ते ॥ ३ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि तीर्थानि शुभदानि हि ॥ यानि ज्ञात्वैव
सपदि मुक्तिभाग्भवति स्फुटम् ॥ ४ ॥ गंगाद्वाराच्छृणु प्राज्ञ रत्न शृंगावधिब्रुवे ॥ तथा नंदगिरेः पश्चात्काष्ठान्तं ब्रह्मनंदने ॥ ५ ॥
मायाक्षेत्रं समाख्यातं गंगाद्वारे सुपुण्यदम् ॥ ब्रह्मणः स्थानतो यावद्योजनानां त्रिकद्वयम् ॥ ६ ॥ प्रमाणं क्षेत्रराजस्य गदितं
मुनिनायक ॥ तत्क्षेत्रदक्षिणे भागे द्रोणाश्रम इतीरितः ॥ ७ ॥ गंगायमुनयोर्मध्ये अष्टयोजनविस्तृतम् ॥ तिर्यग्विस्तार एवास्य
योजनत्रयमीरितः ॥ ८ ॥ नारद उवाच ॥ मायाक्षेत्रं हि यत्प्रोक्तं त्वया द्वादशयोजनम् ॥ तद्ब्रूहि प्रथमं देव विस्तरेण मम प्रभो
॥ ९ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि मायाक्षेत्रं सुपुण्यदम् ॥ तस्योत्पत्तिं च माहात्म्यं शृणुष्वैकमना हि मे ॥ १० ॥ माया
भगवती साक्षात्सृष्टिस्थित्यन्तकारिणी ॥ तत्क्षेत्रं हि मया प्रोक्तं भवमुक्तिप्रदायकम् ॥ ११ ॥ पुरा दक्षो महातेजा ब्रह्मपुत्रो मुनी
श्वर ॥ तस्येयं दुहिता पुत्र सती नाम्ना मनोहरा ॥ १२ ॥ यस्याः स्मरणमात्रेण सर्वदुःखैः प्रमुच्यते ॥ यया सर्वमिदं व्याप्तं

जगद्वै सचराचरम् ॥ १३ ॥ तत्क्षेत्रदर्शनात्सद्यो न च भूयोऽभिजायते ॥ येन दृष्टमिदं क्षेत्रं सफलं तस्य जीवितम् ॥ १४ ॥
गंगाद्वारे कुशावर्त्ते बिल्वके नीलपर्वते ॥ स्नात्वा कनखले तीर्थे पुनर्जन्म न विद्यते ॥१५॥ सर्वे देवाः सगंधर्वा यक्षकिन्नरतापसः ॥ ति
ष्ठन्ति यत्र तीर्थे हि सर्वे ते मुक्तिलालसाः ॥ १६ ॥ चंडिकातीर्थराजे हि सकृत्स्नातो महामुने ॥ स धन्यः पुरुषो लोके सफलं
तस्य जीवितम् ॥ १७ ॥ दक्षेश्वरं महादेवं दृष्ट्वा वै भक्तितत्परः ॥ कृतकृत्यो भवेन्मर्त्यो धन्यतां याति सत्वरम् ॥ १८ ॥ द्रोणती
र्थेऽपि यः कश्चिच्छिवसंन्यस्तमानसः ॥ स्नानं दानं जपं होमं करोति भक्तितत्परः ॥ तत्सर्वं कोटिगुणितं भवत्येव न संशयः ॥
॥ १९ ॥ रामतीर्थेषु यः कश्चित्स्नानं वै प्रकरोति हि ॥ स याति शिवलोके हि यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ २० ॥ हृषीकेशेषु यः
कश्चिद्ब्रह्मतीर्थे सुपुण्यदे ॥ दृष्ट्वा श्रीशरणं देवं स्नाति वै भक्तितत्परः ॥ मुक्तिभागी भवेत्सद्यो नरनाथो भवत्यपि ॥ २१ ॥ एकरात्रमपि
स्थित्वा नारायणमयो भवेत् ॥ यमुनापि महाभागा तत्रायाति सरिद्वरा ॥ २२ ॥ तत्संगमे महातीर्थं प्रयागात्कोटिसंख्यकम् ॥
धन्यानां मानुषं जन्म तत्र भारतखंडके ॥ तत्रापि हि भवेद्देशे मायाक्षेत्रे विशेषतः ॥ २३ ॥ तत्रापि ब्राह्मणे वंशे तत्रापि
मज्जतां कुले ॥ यत्तीर्थस्नानमात्रेण कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ २४ ॥ मानुषं जन्म संप्राप्य तेनैव सकलं कृतम् ॥ हृषीकेशाश्रमे क्षेत्रे
गच्छन्ति सुधियश्च ये ॥ २५ ॥ हसन्ति पितरस्तेषां सर्वे वै मुक्ति लालसाः ॥ अन्यान्यपि च तीर्थानि वर्त्तन्ते सुबहून्यपि ॥ २६ ॥
यानि स्मृत्वापि पापेभ्यो मुच्यते पापबंधनैः ॥ तपोवनं समासाद्य कुर्वन्ति श्राद्धमुत्तमम् ॥ तेषां वै पितरः स्वर्गे नित्यं तृप्ता
भवन्ति हि ॥ २७ ॥ एतदेव महाक्षेत्रं मुक्तिद्वारमपावृतम् ॥ लक्ष्मणस्थानमासाद्य लक्ष्मणं प्रणमंति ये ॥ ते वै रघुवरश्रेष्ठा
भाग्यवन्तो भवन्ति हि ॥ २८ ॥ सौमित्रितीर्थके स्नात्वा वाजपेय फलं लभेत् ॥ ततो वै शिवतीर्थेषु स्नांति ये भक्तितत्पराः ॥
शिव स्थानं प्राप्नुवंति ब्रह्मस्थानं तथैव च ॥ २९ ॥ एतदेव महाक्षेत्रं येषां याति सदाशिवः ॥ मनसापि च यो मर्त्यो वचसापि
तथैव च ॥ ३० ॥ कृतकृत्यो भवेन्मर्त्यो मायाक्षेत्रस्य दर्शनात् ॥ अस्मिन् क्षेत्रे मृतः कश्चिद्ब्रह्म याति न संशयः ॥ ३१ ॥ देवा

अपि महात्मानो नित्यं वै मुक्तिलालसाः ॥ इच्छन्त्यस्मिन्स्थले रम्ये जन्मापि हि न संशयः ॥ २२ ॥ मुनयः सिद्धगंधर्वा
यक्षकिन्नरतापसाः ॥ नित्यं वसंति विप्रेंद्र नारायणपरायणाः ॥ ॥ २३ ॥ चतुर्वेदमयो घोषस्त्रिसंध्यं जायते द्विज ॥ इति ते
कथितं सर्वं यत्पृष्टोहं त्वया द्विज ॥ तीर्थानि प्रवराण्येव किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ २४ ॥ सूत उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य
मुनिः परमपावनम् ॥ पुनः पप्रच्छ देवेशं पुनर्विस्तारपूर्वकम् ॥ २५ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे केदारखण्डे मायाक्षेत्रमाहात्म्य
वर्णनं नाम द्व्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥ नारद उवाच ॥ श्रोतुमिच्छामि क्षेत्रस्य मायायाः पुण्यवर्द्धनम् ॥ उत्पात्त
विस्तरेणैव प्रसन्नो भक्तितत्परः ॥ १ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु नारद तत्सर्वं पापघ्नं सर्वकामदम् ॥ यथा पुराभवद्यज्ञो दक्षस्यात्र
प्रजापतेः ॥ २ ॥ पुरा दक्षो महातेजाः प्रजानां पतिपूत्तमः ॥ बभूवात्यंतकुशलः सर्वशास्त्रेषु वै द्विजः ॥ ३ ॥ यो वै पुरा हि
विप्रेंद दक्षांगुष्ठाद्व्यजायत ॥ श्रीब्रह्मणो भगवतः सृष्टिकर्मोद्यतस्यहि ॥ ४ ॥ कन्या बभूवुस्तस्यापि बह्वयः संततिकारणम् ॥ एकदा
स मुनिः पूर्वं यज्ञाय कृतवान्मनः ॥ ५ ॥ आगताश्च ततः सर्वे सदेवासुरमानुषाः ॥ दर्शनार्थं हि यज्ञस्य दक्षस्याद्भुतकर्मणः ॥ ६ ॥ मु
नयः कुशहस्ताश्च सोत्तरीयाजिनाम्बराः ॥ वसिष्ठादयो महात्मानो दंडपुस्तकधारकाः ॥ ७ ॥ शिष्योपशिष्यैर्युक्ताश्च नानाशास्त्रविशारदाः ॥
पुलस्त्यश्च महाभागः पुलहः क्रतुरंगिराः ॥ एते चान्ये च मुनयो बहवः समुपागताः ॥ ८ ॥ विश्वे देवास्तथादित्या मरुतो
यक्षकिन्नराः ॥ साध्याः सिद्धा महात्मानः सेंद्राः सुरगणास्तथा ॥ ॥ ९ ॥ विष्णुश्च भगवान्ब्रह्मा चंद्रमाश्च बृहस्पतिः ॥ गानं
चक्रुश्च गंधर्वाः किन्नराश्च तथैव च ॥ १० ॥ ननृतुश्चाप्सरगणा नानागानविशारदाः ॥ आनकाः पटहा ढक्कास्तथा दुंदुभिपंक्तयः ॥
नेदुश्च सर्वतो विप्र पुष्पाणि ववृषुश्च खात् ॥ ११ ॥ महानेव समाजोऽभूत्सर्वेषां भगवत्प्रिय ॥ तेषां मध्यगतो दक्षो
रराज सुतरां मुने ॥ १२ ॥ समारंभे ततो यज्ञं मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥ बभूव च ततो हर्षो महानेव महात्मनाम् ॥
॥ १३ ॥ सर्वासादुहिता विप्र निष्ककण्ठ्यो महामते ॥ आगताः सर्वतो दिग्भ्यो दिव्याभरणसंयुताः ॥ १४ ॥ वदतां खेचराणां तु

स्कं. पु. मुखेभ्यश्च तथा श्रुतम् ॥ सत्या यज्ञं पितुर्विप्र दक्षस्य नियतात्मनः ॥ १५ ॥ तदुपश्रुत्य सहसा सती वै पितृवत्सला ॥ आगं के.
तुं हि मनश्चक्रे नानामुनिविराजते ॥ १६ ॥ व्रजन्तीः सर्वतो दिग्भ्यो गंधर्ववरनायिकाः ॥ विमानेषु स्थिताश्चैव सर्वाभरणभूषिताः ॥
॥११७॥ ॥ १७ ॥ अम्बरं शोभितं दृष्ट्वा विमानैः सर्वतोदिशम् ॥ उवाच ॥ श्रीमहादेवं नानागणसुसेवितम् ॥ १८ ॥ सत्युवाच ॥ भगव अ.
न्परमेशान ह्यंबरं पर्य्यलंकृतम् ॥ नूनं मम पितुर्गेहे वर्त्तते सुमहोत्सवः ॥ १९ ॥ द्रष्टुं तमुत्सवं देव मनो मे त्वरयत्यलम् ॥ सर्वा
भगिन्यो मे देव भवेयुरागताः खलु ॥ २० ॥ श्रुत्वोत्सवं पितुर्गेहे गृहे तिष्ठति या सुता ॥ कथं वै कीदृशं तस्याः हृदयं सुरवन्दित ॥
॥ २१ ॥ कदा द्रक्ष्यामि पितरं मुनिभिः समुपासितम् ॥ भगिनीश्च महादेव मातरं वा कदा पुनः ॥ २२ ॥ इति मे हृदयेदेव वर्त्तते
हर्निशं विभो ॥ देह्याज्ञां मम हे देव यथा यास्यामि तत्र हि ॥ २३ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ अनाहूता कथं देवि पितुर्गेहमनः शुभे ॥ कथ
मुत्सहते तेऽद्य निष्ठुरस्य प्रजापतेः ॥२४॥ यथा मन्येत यो देवि आत्मानं सततं प्रिये ॥ तथा तमपि मन्येत इति प्राहुः पुरातनाः ॥
॥ २५ ॥ उत्सवे हि विशेषेण आहूतो नितरां व्रजेत् ॥ यदि गच्छेदनाहूतो लघुतां याति मानदे ॥ २६ ॥ मित्रं स्वच्छतया विन्द्या
त्समं समतया तथा ॥ विद्वेषणेन शत्रुं वै इति प्राहुर्मनीषिणः ॥ ॥ २७ ॥ ऐश्वर्य्यमदसंयुक्तं त्यजेन्मित्रं पलालवत् ॥ पितरं वापि
पुत्रं वा भ्रातरं वापि दक्षजे ॥ २८ ॥ ऐश्वर्य्यमदयुक्तानामहंकारपरात्मनाम् ॥ यदि गच्छेदनाहूतो हास्यतां याति सत्वरम् ॥ २९ ॥
मुखं विवृण्वते चैव दृष्ट्वा तं गृहमागतम् ॥ यस्तु गच्छेदनाहूतो जायते माननाशनम् ॥ ३० ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ सत्यमुक्तं हि
भगवंस्त्वया देव महेश्वर ॥ न पिता न तथा माता न सन्ति मित्र बांधवाः ॥ ३१ ॥ केन साकं तवेशस्य मोहो वै संभविष्यति ॥
भूषणं तव सर्पा वै ह्यशनं न हि विद्यते ॥ निर्गुणोऽसि महेशान मायया रहितश्च सः ॥ ३२ ॥ कथं मित्रं भवेद्देव तव संसार
नायक ॥ किमपेक्षा तवे शान भवेत्कस्यापि कालक ॥ धारणं भस्मना देव पात्रं यस्य कपालकम् ॥ ३३ ॥ कार्तिकेय उवाच ॥ ॥११७
इति श्रुत्वा निगदितं व्यंग्योक्तं भगवाञ्छिवः ॥ विमनस्कां महेशानीं भवानीं प्रत्यभाषत ॥३४॥ श्रीशिव उवाच ॥ ॥ देवि गच्छ पितु

गेहे यदि ते आग्रहः खलु ॥ यज्ञसंदर्शनार्थाय भोग्यस्योत्पात्तिहेतवे ॥ ३५ ॥ कार्त्तिकेय उवाच ॥ ॥ इत्याज्ञां शिरसा धृत्वा चरणावभिवाद्य च ॥ ययौ सा दक्षगेहे तु द्रष्टुं यज्ञमहोत्सवम् ॥ ३६ ॥ तत्र गत्वा महामाया ददर्श मुनिसत्तमान् ॥ कुशपाणीन्महासत्त्वान्मृगचर्माम्बरांस्तथा ॥ ३७ ॥ सेन्द्रान्सुरगणान्यक्षान्गंधर्वान् किन्नरांस्तथा ॥ विश्वेदेवाँश्च मरुतः साध्यान्सिद्धांस्तथा परान् ॥ ३८ ॥ भागान्संदृश्य सर्वेषां देवानां दक्षपुत्रिका ॥ भर्त्तुर्भागमनालक्ष्य पप्रच्छ पितरं सती ॥ ३९ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ भोभो पितर्महाभाग सर्वे देवाः समागताः ॥ सभागा एव ते सर्वे भर्त्तुर्भागः कथं न हि ॥ ४० ॥ जामातरश्च भवतः सर्वे एवागताः खलु ॥ भर्त्ता ममापि हे तात जामातास्ति महामते ॥ ४१ ॥ कथं नाऽऽकारितो देवो भवो भावविवर्जितः ॥ एतन्मे संशयं छिंधि यथान्याश्च तथाप्यहम् ॥ ४२ ॥ स्कन्द उवाच ॥ निशम्य वचनं तस्याः भवान्याः स प्रजापतिः ॥ प्रहस्य ब्रह्मपुत्रस्तु बभाषे वचनं शिवाम् ॥ ४३ ॥ दक्ष उवाच ॥ तस्य वै भूतवेतालाः पिशाचाः शवका गणाः ॥ सहायास्तस्य रूपं हि विकरालं महेश्वरि ॥ ४४ ॥ भस्मनो धारणं यस्य विषस्य ह्यशनं किल ॥ करिचर्म्मपरीधानं सर्पाश्चैव विभूषणम् ॥ ४५ ॥ अधिकांगश्च दुहितर्हीनागश्च तथा भवः ॥ देवेतरो महाकालः सर्वेषां नाशकश्च सः ॥ ४६ ॥ भक्ष्यपात्रं कपालं च नृमुंडैर्मंडितो हरः ॥ वृषध्वजो शूलपाणिः पाशहस्तो निरीश्वरः ॥ ४७ ॥ अकस्मान्नृत्यतेऽकस्माद्धसते जृंभते पुनः ॥ अक्लिन्नं शिरसा धत्ते पुरदाहकरः परः ॥ ४८ ॥ कंकालविलसद्भूमिश्मशान भस्मलेपनः ॥ अनार्य्योऽनार्य्यसंगश्च वंचकोविद्यया युतः ॥ ॥ ४९ ॥ एतादृशो महेशानि भर्त्ता वै तव शंकरः ॥ अमंगल्यो मंगलेस्मिन्भागभागी कथं भवेत् ॥ ५० ॥ योग्यानामेव हे पुत्रि समाजोऽस्ति मखे मम ॥ अमंगलस्य ते भर्तुः कर्त्तुं दर्शनकं शिवे ॥ ५१ ॥ नार्हामियज्ञसदसि योगिनः सति पुत्रिके ॥ दत्तासि दैवयोगेन मया पापेन तस्य वै ॥ ५२ ॥ कार्तिकेय उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य भर्तृनिंदात्मकं मुने ॥ कोपेनारक्तवर्णा सा साश्रुनेत्रा बभूव ह ॥५३॥ सर्वेषां पश्यतामेव सदेवासुररक्षसाम् ॥ मनस्याधाय चरणौ भर्त्तुः श्रीपरमात्मनः ॥ पपात सहसा वह्नौ

ज्वलिते धातृपुत्रक ॥ ५४ ॥ हाहाकाररवश्चासीत्सर्वेषां देवरक्षसाम् ॥ ततः स विस्मयाविष्टो दक्षो नाम प्रजापतिः ॥ न किंचिदुक्त्वा
न्विप्र दृष्ट्वा पुत्र्या विचेष्टितम् ॥५५॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे मायाक्षेत्रमाहात्म्ये सतीदेहोत्सर्गो नाम त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१०३॥
स्कंद उवाच ॥ श्रुत्वा तत्पतनं विप्र भार्य्यायां जातवेदसि ॥ क्रोधामर्षविवृत्ताक्ष आययौ भगवाञ्छिवः ॥ १ ॥ अनेकास्त्र
प्रहरणा अद्भुतास्या भयानकाः ॥ केचित्पाषाणहस्ताश्च केचिद्वृक्षसुहस्तकाः ॥ २ ॥ एकपादा ऊर्द्ध्वकेशाः श्यामांगा लोहिताननाः ॥
घोटकास्याश्च केचिद्वै केचिन्मार्ज्जाररूपकाः ॥ ३ ॥ केचिदंजनकूटाभाः केचिद्भस्मविलेपनाः ॥ कबंधाश्च तथा केचिदेकहस्ता
स्तथापरे ॥४॥ सिंहव्याघ्राननाः केचित्कूर्म्मास्या लम्बकर्णकाः ॥ लंबस्तनाश्च केचित्तु तथा लंबशिरोरुहाः ॥ ५ ॥ दीर्घग्रीवा दीर्घनखा
दीर्घास्या दीर्घनाशिकाः ॥ दीर्घदंष्ट्रा दीर्घदेहा दीर्घाम्बरसमावृताः ॥ ६ ॥ नंदी भृंगी भृंगरीटिः प्रेतास्यो वज्रनामकः ॥
कुवलाश्वोऽश्वकर्णश्च नृमुंडो मस्तकारुणः ॥ ७ ॥ पुष्पदंतो बृहद्भानुरमिताश्वोऽश्ववाहनः ॥ डुंडिको डुंडुकश्चैव कालनामा तथैव
च ॥ ८ ॥ असुरातो जनाह्लादो ह्लादकायो मिकस्तथा ॥ चंडकोऽन्तककारश्च चंद्रराजो निशाकरः ॥ ९ ॥ एते चान्ये च बहवो
गणाः शर्वस्य भो मुने ॥ कोटीनां शतकोट्यश्च तथायुतशतानि च ॥ आजग्मुः सहसा तेन श्रीशिवेन महात्मना ॥ १० ॥
संदष्टौष्ठपुटाः सर्वे धावन्तः सर्वतोदिशम् ॥ कैलासादवते रुश्च नृत्यंतश्च तथा परे ॥ ११ ॥ कुर्वंतश्च महाशब्दं साट्ट
हासं तथा द्विजा ॥ तत्रसुः सर्वभूतानि समुद्राश्च चकंपिरे ॥ १२ ॥ चकंपे वसुधा विप्र प्रचंडतिमिराहता ॥ १३ ॥ शिवोऽ
पि तत्रास्थिनृमुंडमालः क्रुद्धः स्फुरन्नेत्रकरालवह्निः ॥ त्रिशूलहस्तो हरिचर्म्मशोभो दन्तप्रदष्टौष्ठपुटः करालः ॥ १४ ॥ स धूर्जटिः
कालकरालरूपो भयंकरो भीममुखाहियुक्तः ॥ वमद्विषज्वालभुजंगमोसौ तडित्प्रभाभासुरनेत्रकान्तिः ॥ १५ ॥ उत्थाय रुद्रः सह
सा हसंस्ततो गंभीरघोषो जगदीश्वरः शिवः ॥ ससर्ज भूमौ पुरुषं महांतं सहस्रबाहुं वपुषा दिवं गतम् ॥ १६ ॥ त्रिसूर्य्यदृष्टिं घन
रुक्प्रकाशं करालदंष्ट्रं ज्वलदग्निमूर्द्धजम् ॥ नृमुंडमालं विविधोद्यतायुधं ददर्श देवो भुवि ह्यग्रतः स्थितम् ॥ १७ ॥ स प्रत्युवाचा

थ महेश्वरं तं किं कर्म कर्त्तुं स्मरणं ममाद्य ॥ गृणंतमित्येव महो महेशः समादिशत्कार्यमिति स्फुटेति ॥ १८ ॥ श्रीशिव उवाच ॥
दक्षं जहि स यज्ञं हि त्वमेव प्रमथाग्रणीः ॥ उद्भटोऽसि महांस्त्वं हि न हि त्वत्सदृशः क्वचित् ॥ १९ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इत्य
ज्ञतः शिवेनासौ श्रीशिवं परिचक्रमे ॥ नमस्कृत्वा च पुरुषो ययौ प्रमथसंवृतः ॥ २० ॥ नदंतश्च प्लवंतश्च हसंतः प्रमथा गणाः ॥
अग्रे कृत्वा च तं देवं देवजं कृष्णपिंगलम् ॥ २१ ॥ उद्भ्राम्यशूलं सहसा जगत्संहारकारकम् ॥ प्राद्रवद्देवसैन्यानि महाकाल इवांतकः ॥
॥ २२ ॥ दृष्ट्वा तदद्भुतं सर्वे उदीच्यां रज उत्थितम् ॥ ऊचुः परस्परं यज्ञे सदस्या ऋत्विजश्च ते ॥ २३ ॥ किमिदं किमिदं जातं
केचिद्ध्यानपरास्तथा ॥ जाताश्च विस्मयाविष्टा द्विजपत्न्यश्च ते द्विजाः ॥ २४ ॥ वाता न वांति प्रथमं कथं कल्प उपस्थितः ॥
दस्यवो वा भविष्यंति कुतःप्राचीनबर्हिषि ॥ २५ ॥ अहोऽहहह किमयं प्रलयः समुपस्थितः ॥ किं कर्त्तव्यमतो ह्यस्मात्कुत्र वा गम्य
तां त्वरम् ॥ २६ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ ततो ददर्श पुरुषं शूलाग्रग्रथितेभकम् ॥ गर्ज्जंतं सर्वसैन्यानि द्रवंतं मुनिवंदितम् ॥ २७ ॥
उवाच तान्देवगणान्साध्यान्वै मरुतो गणान् ॥ सज्जीभवथ युद्धाय नानाशस्त्रविशारदाः ॥ २८ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इति
श्रुत्वा वचस्तस्य दक्षस्य कुपितस्य हि ॥ उत्तस्थुः सर्वतो देवा यद्धाय कृतनिश्चयाः ॥ २९ ॥ आदित्या वसवो देवाः साध्याः
किन्नरगुह्यकाः ॥ विश्वेदेवाश्च पितरो गन्धर्वा उरगाः खगाः ॥ ३० ॥ मुनयो मानुषाश्चैव तथान्ये तच्छरीरजाः ॥ ऐरावतं समारुह्य वास
वोऽपि समाययौ ॥ ३१ ॥ नानादेवगणैस्सार्द्धं दक्षसाहाय्यकारकः ॥ नानाशस्त्रप्रहरणा युद्धाय कृतनिश्चयाः ॥ ३२ ॥ यज्ञस्याविघ्नक
र्त्तारः संदष्टौष्ठपुटाश्च ते ॥ कुर्वन्तस्तूर्य्यघोषांश्च तथा शंखरवान्द्विजाः ॥३३॥ तेऽपि प्रमथनाथाश्च चक्रुः कोलाहलं परम् ॥ घंटाशतानि
नादंते शिवो जयति सर्वदा ॥ ३४ ॥ इतीरयंतः सुगिरो नानापर्वतशोभिताः ॥ चक्रुः परस्परं युद्धं लोमहर्षणकारकम् ॥ ३५ ॥
देवगणाः शिवगणाः संदष्टौष्ठपुटास्तथा ॥ छिंधिछिंधीति शब्दांश्च भिंदिभिंदि तथैव च ॥ ३६ ॥ हनहन महादुष्टं तिष्ठतिष्ठेति
चासकृत् ॥ वदन्तो युयुधुर्देवास्तथा प्रमथसत्तमाः ॥ ३७ ॥ पाषाणैः पर्वतैः केचिल्लगुडैश्च तथापरे ॥ त्रिशूलैः पट्टिशैः खड्गैस्तो

मरैः शक्तिभिस्तथा ॥३८॥ एवं परस्परं युद्धं चक्रुर्देवगणास्तथा ॥ न रात्रिर्नैव दिवसो न संध्याश्च तथैव च ॥ नो व्यज्यंत तदा विप्र
तस्मिंस्तमसि दारुणे ॥ ३९ ॥ सोऽपि वै कालपुरुषोननर्त्त च रणांगणे ॥ अट्टहासं तथा चक्रे नेत्रज्वा
लासमावृतः ॥ ४० ॥ तस्य शब्देन सर्वेषां व्याकुलंचाभवन्मनः ॥ तं दृष्ट्वा दुद्रुवुर्देवाः सिद्धा गंधर्व्वपन्नगाः ॥ ४१ ॥
दृष्ट्वा तदा द्रवंतस्ताञ्छक्रस्त्रिभुवनेश्वरः ॥ प्रोवाच सर्वसैन्यानि गजराजो परिस्थितः ॥ आश्चर्य्यमतुलं मत्वा दृष्ट्वा तद्गणचेष्टि
तम् ॥ ४२ ॥ इंद्र उवाच ॥ रेरे देवगणाः सर्वे निवर्त्तध्वमशंकिताः ॥ युद्धं कुरुत मा भैष्ट प्रमथैः सह संयुगे ॥ ४३ ॥
स्कंद उवाच ॥ इंद्रस्य वचनं श्रुत्वा सर्वे देवा महामते ॥ नानाशस्त्रप्रहरणा युद्धाय विनिवर्त्तिताः ॥ ४४ ॥ ततो बभूव तुमुलं
युद्धं वै लोमहर्षणम् ॥ देवानां प्रमथानां च महासंवर्त्तकोपमम् ॥ ४५ ॥ अर्द्दयंति स्म सकलान्महादेवगणांस्ततः ॥ इतस्तत
श्च धावंतो विनेशू रुधिरोक्षिताः ॥ ४६ ॥ एकबाह्वक्षिचरणा निपेतुर्धरणीतले ॥ हाहाकाररवांश्चैव कुर्व्वंतो नितरां गणाः ॥ ४७ ॥
एतस्मिन्नंतरे देवो महादेवसमुद्भवः ॥ चकार घंटानिनदं दृष्ट्वातान् पीडितान् भृशम् ॥ ४८ ॥ युयुधुर्देवसंघैश्च पाषाणैः पर्वतैर्भृशम् ॥
ततस्ते पार्षदाः सर्वे समुत्तस्थुर्महीतलात् ॥ ४९ ॥ निरामया निरातंका द्विगुणं बलमाश्रिताः ॥ चक्रुः कोलाहलंशब्दं संदष्टौ
ष्ठपुटाः पुनः ॥ ५० ॥ अर्द्दयामासुरसुरान्देवादीन्वासवेरितान् ॥ तयोश्च सेनयोर्मध्ये जातो वै रुधिरार्णवः ॥ ५१ ॥ उत्पेतुर्गगने
तूर्णं महादेवगणास्ततः ॥ आकाशं छादयामासुः कृतांता इव कोपिताः ॥ ५२ ॥ निपेतुर्यज्ञभूमौ तु यत्र देवाः सवासवाः ॥
प्राग्वंशं प्रमथाः केचित्केचिदाग्नीध्रकांस्तथा ॥ ५३ ॥ पत्नीशालां तथा केचिद्बभञ्जुः कुपितास्तथा ॥ महानसं च केचित्तु
चूर्णयामासुरुत्तमाः ॥ ५४ ॥ रुरुजुर्यज्ञपात्राणि तद्विहारं तथापरे ॥ अग्नीन्वै नाशयामासुर्बिभिदुर्वेदिकांस्तथा ॥ ५५ ॥ कुंडेष्व
मूत्रयन्केचिद्विष्ठां चक्रुस्तथा परे ॥ मुनीनां च तथा पत्नीर्के वाग्भिस्तर्जयन् ॥ ५६ ॥ केचिद्द्रै जगृहुर्देवानासन्नांश्च पलायि
तान् ॥ मणिमान्नाम विप्रर्षे बबन्ध भृगुमंजसा ॥ ५७ ॥ वीरभद्रोऽपि दक्षं च चंडीशःपूषणं तथा ॥ नंदीश्वरोऽग्रहीद्विप्र भगं नाम

महाबलम् ॥ ५८ ॥ सर्वास्तानृत्विजो देवः सदस्यान्सदिवौकसः ॥ अर्दयामासुरुग्रास्ते ग्रावभिर्मुष्टिभिस्तथा ॥ ५९ ॥ तांस्ते तथाविधान्दृष्ट्वा शेषास्ते प्राद्रवन्दिशः ॥ सदस्यादाय सर्वेषां मणिमान्नाम नामतः ॥ ६० ॥ भृगोः श्मश्रूणि सहसा लुलुंच प्रहसन्निव ॥ पातितस्य भगस्याशु नेत्रे वै उज्जहार सः ॥ ६१ ॥ नंदीश्वरो महादेवगणो वै विप्रसत्तम ॥ चंडीशः पातयद्दन्तान्पूष्णश्चैव महामते ॥ ६२ ॥ शप्यमानं महादेवं दन्तान्योऽदर्शयत्खलः ॥ वीरभद्रो महाबाहुर्दक्षस्योरसि हेतिना ॥ आक्रम्य सहसा पद्भ्यां छिन्दन्नपि महेश्वरः ॥ ६३ ॥ तदुद्धर्तुं हि शस्त्रैश्च स मंत्रैरपि तत्त्वचम् ॥ अभिन्दन्स तदा देवो वीरभद्रो महागणः ॥ ६४ ॥ विस्मयं परमं लेभे दध्यौ पशुपतिश्चिरम् ॥ दृष्ट्वा संज्ञपनं योगं मखे तस्य प्रजापतेः ॥ ६५ ॥ तेनासौ वीरभद्रस्तु यजमानपशोः शिरः ॥ कायात्समाहरच्छीघ्रं दर्शयन्हस्तलाघवम् ॥ ६६ ॥ साधुवादो बभूवाथ प्रमथानां महात्मनाम् ॥ हाहाकाररवश्चासीदन्येषां च मुनीश्वर ॥ ६७ ॥ अग्नौ जुहाव तच्छीघ्रं दक्षिणाग्नावमर्षितः ॥ तत्कृत्वा स महादेवः प्रतस्थे गिरिनायकम् ॥ ६८ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे केदारखंडे मायाक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुरधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०४ ॥

स्कंद उवाच ॥ ॥ अथ सर्वे देवगणाः प्रमथैश्च पराजिताः ॥ शरैर्निकृत्तसर्वांगा ऋत्विग्भिः सहितास्तथा ॥ १ ॥ सदस्याश्च निरुत्साहाः श्रीमत्प्रमथनिर्जिताः ॥ भयाकुलास्ततः सर्वे प्रणम्योचुर्महेश्वरम् ॥ २ ॥ देवगणा ऊचुः ॥ ॥ क्षम्यतां क्षम्यतां देव क्षमासारा भवादृशाः ॥ यदि मन्येयुरधियां भवंतो वापराधकम् ॥ उत्कृष्टता कथं देव भवतां प्रवरात्मनाम् ॥ ३ ॥ वयं मानप्रमत्ताः स्मः स्वतो भागो भवादृशाम् ॥ नो चत्त्वामनमन्देव तस्येदं कर्मणः फलम् ॥ ४ ॥ ज्ञातोऽसि त्वं महादेव देवानामपि देवता ॥ ५ ॥ पुरुष उवाच ॥ यथा यूयं तथाहं वै किंकरो जगदीशितुः ॥ गच्छध्वं त्रिदशाःसर्वे कृतागसि महेश्वरे ॥ ६ ॥ प्रसादयध्वं भक्त्या वै विरोधं त्यज्य सत्वरम् ॥ निजक्षेमनिमित्तं हि भक्तिगम्यं महेश्वरम् ॥ ७ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य सर्वे देवगणास्ततः ॥ वेपमाना भयग्रस्तास्त्राहि त्राहीति चासकृत् ॥ ८ ॥ वदन्तो मुनयः सिद्धाः सदस्याः सर्त्विजस्तथा ॥ ब्रह्माणं

वै पुरस्कृत्य सबद्धांजलयश्च ते ॥ ९ ॥ महादेव महादेव महादेवेति वै पुनः ॥ गृणंतो विबुधाः सर्वे हाहाकाररवांस्तथा ॥ कैलासं रुरु
हुश्चैव सेंद्राः सर्वदिवौकसः ॥ १० ॥ वनस्थलीश्च पश्यंतो हिमपुंजविमंडिताः ॥ स्वर्णान्वृक्षांस्तथा विप्र पुंस्कोकिलसुकूजितान् ॥
॥ ११ ॥ पापिसंदुर्गमांस्तत्र वापीः स्वच्छजलाश्च ते ॥ कुमुदोत्पलशोभाढ्या अलिपुंजमनोहराः ॥ १२ ॥ नानापक्षिमृगाकीर्णा
न्नानाभिल्लशताकुलान् ॥ पर्वतान्सर्वतो विप्र पश्यंतो वासवादयः ॥ १३ ॥ जग्मुः कैलासशिखरे नानामुनिगणान्विते ॥ तत्र गत्वा
महेशानं ददृशुर्भूतिभूषितम् ॥ ॥ १४ ॥ सर्प्पालंकारसंयुक्तं गजचर्म्मोपशोभितम् ॥ प्रियया रहितं देवं सर्वज्ञं परमेश्वरम् ॥ १५ ॥
त्रिनेत्रं परितो विप्र सिद्धचारणसेवितम् ॥ सनकाद्यैर्महाभक्तैस्तूयमानं विभुं सुराः ॥ १६ ॥ चिंतयंतं सतीं देवीं लोकानां
मोहहेतवे ॥ दृष्ट्वा शिवं राजमानं कैलासाद्रिमिवापरम् ॥ भक्त्या गद्गदया वाचा ब्रह्मा स्तोतुं प्रचक्रमे ॥ १७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ नमो
नमस्ते शतशो नमस्ते विभो त्रिनेत्रारिनिषूदन प्रभो ॥ त्वमेव पाता सुरमानवानां त्वमेव हर्त्ता नयनाग्निना च ॥ १८ ॥ न
चादिरंतर्न च रूपमस्ति ते त्वमेव हे नाथ सुराधिकारणम् ॥ वयं हि देवेशवर प्रभो भोः संमोहितास्ते जगदात्मशक्त्या ॥ १९ ॥
न विद्महेंतर्भवतो भवेश रूपं न भेदं किल सर्वमध्ये ॥ अहं न जाने नितरामिदानीं सर्वस्य विश्वस्य परं निदानम् ॥ २० ॥
शिवस्य शक्तेश्च परं तु यद्वै तद्वै भवानादिजनिर्महेश ॥ भिन्नश्च शक्त्या भगवान्भवान्वै त्वत्संगता सा जगदात्मशक्तिः ॥ २१ ॥
सर्वं सृजंतेति वदंति सर्वे येषां मनस्त्वच्चरणारविंदे ॥ पुन स्त्वमेवाखिललोकपालको मायागुणप्रेरणया महेश्वरः ॥ २२ ॥
त्वमेव चांते निधनप्रकारको भवस्य भिन्नो भगवान्भवा भवान् ॥ त्वमेव धर्मार्थसुखप्रवर्त्तको यज्ञो भवान्सर्वगतस्त्वमेकः ॥ २३ ॥
त्वयैव देवेश भवेश सेतवो धर्मस्य तत्त्वस्य कृताः पुरातनाः ॥ यद्वै परं ब्रह्म महेश योगिनो ध्यायंति तत्त्वार्थ विदोऽक्षरं परम् ॥
॥ २४ ॥ निर्लेपकं ज्योतिरमेयमीश्वरं सद्वै भवान्भावितसर्वजीवकः ॥ सत्कर्मणां कर्म भवान्भवाकरः सुमंगलं यद्व
मङ्गलानाम् ॥ २५ ॥ तेजः परं यद्रविपूर्वकानां त्वमेव यद्वै यदकिंचिदस्ति ॥ यद्बुद्धिदाता भगवान्महेश्वरः कुबुद्धिदस्त्वं भव

बन्धकारणम् ॥ २६ ॥ यद्बै जगत्यां क्रियते हि जंतुभिः सर्वस्य बीजं जगदाकर प्रभो ॥ दक्षेण यद्बै कृतमाननाशनं समास्यते सर्वसुहृद्द्विषत्सु च ॥ २७ ॥ न जायते वै महतां भवादृशां मानस्य भंगः कुकृतो महेश्वर ॥ क्षमस्व दक्षस्य कृतापराधं रक्षस्व लोकान्स्वकृतानकाले ॥ लयं विभो देववर प्रभेशनेत्रं प्रगच्छंतितरां हि सर्वे ॥ २८ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति स्तुतो वै भगवान्पुरारिर्धात्रा स बद्धांजलिना मुनीश ॥ मुनीश्वरा वै प्रणतार्त्तिनाशं महेश्वरं तुष्टुवुरामहेंद्राः ॥ २९ ॥ मुनिगणा ऊचुः ॥ क्षमस्व हे नाथ दुरात्मभिः कृतं महेश नानाविधमप्यशेषकम् ॥ यद्वापराधं तव भागनाशनं रक्षस्व सर्वाणि जगंति नायकः ॥ ॥ ३० ॥ नमस्तस्मै महेशाय नमस्तस्मै हि भूभृते ॥ नमस्तस्मै निरीशाय नमस्तस्मै सुबाहवे ॥ ३१ ॥ नमस्तस्मै सुनेत्राय नमस्तस्मै विवाहवे ॥ नमस्तस्मै विगुरवे नमस्तस्मै प्रधावते ॥ ३२ ॥ नमस्तस्मै महेंद्राय नमस्तस्मै हि धावते ॥ नमस्तस्मै विषवते नमस्तस्मै स्थिरात्मने ॥ ३३ ॥ नमस्तस्मै सुविभवे नमस्तस्मै शिवात्मने ॥ ३४ ॥ इंद्र उवाच ॥ भक्त्या भजेऽहं भवतो महेश पादारविंदं द्रुहिणादिगम्यम् ॥ यत्सेवनाद्याति नरो महेशं निवृत्तमायागुणसंप्रवाहः ॥ ३५ ॥ वंदे प्रभुं भयहरं शरणागतानां सद्विद्यया निजगुरुं भवमेकमाद्यम् ॥ संसेविताङ्घ्रिकमलं प्रमथैः सुरैस्तु नानानृमुंडकृतहस्तगलैर्महद्भिः ॥ ३६ ॥ देवगणा ऊचुः ॥ शिव प्रसन्नतां यातु पातु नो निजबालकान् ॥ य एव त्रिषु लोकेषु नाना भाति जगन्मयः ॥ ३७ ॥ नमस्कुर्म्मो वयं देवाः प्रपन्ना श्शरणाय ते ॥ अनेकसिद्धिसंसेव्यरजसे प्रभवे तथा ॥ ३८ ॥ रक्ष नो रक्ष नो देव दह्यमानान्समंततः ॥ क्षम्यतांक्षम्यतामीश क्षमावंतो भवादृशाः ॥ ३९ ॥ अस्माभिर्भगवान्देव न ज्ञातोऽसि विमोहितैः ॥ मायया ते महादेव शिक्षेयं परमा कृता ॥ ४० ॥ स्कंद उवाच ॥ इति स्तुतो महादेवो भक्तिमद्भिः सुरासुरैः ॥ प्रसन्नस्त्वब्रवीद्वाक्यं सर्वानेव दिवौकसः ॥ ४१ ॥ श्रीशिव उवाच प्रसन्नोऽस्मि परं ब्रूत सर्वे देवाः सवासवाः ॥ मयि प्रसन्ने जगति दुर्ल्लभं न हि विद्यते ॥ ४२ ॥ अतः परं महाभागा ईदृशं कर्म्म गर्हितम् ॥ यूयं मा कुरुत क्षिप्रं शांतिर्भवतु वः सुराः ॥ ४३ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति श्रुत्वा महादेववाचो हृष्टतनूरुहाः ॥ ऊचुः प्रांजलयः सर्वे

स्कं. पु. ॥१२१॥

गृणंतो देवतागणाः ॥ ४४ ॥ देवगणा ऊचुः॥ पुनर्जीवतु दक्षोऽसौ परमात्मन्महाशयः ॥ भगस्य नेत्रे भवतां पूष्णो दंतास्त
थैव च॥ ४५ ॥ अश्विनो बाहवश्चैव सर्वांगा देवतागणाः ॥ यज्ञः संपूर्णतां यातु शांतिरस्तु सदा हि नः ॥ ४६ ॥ यदा दास्यंति वै दुष्टा
दुःखं स्वजनवल्लभ ॥ रक्षणीयास्त्वया देव वयं मोहविमोहिताः ॥ ४७ ॥ श्रीसदाशिव उवाच ॥ श्रूयतां हे देवगणा अपराधं न
चिंतये॥अस्मिन्मायाभिभूतानां दंडोयं संधृतो मया ॥ ४८ ॥ दक्षः प्रजापतिर्देवा दग्धशीर्षो भवत्यसौ ॥ शिरसाऽजमुखेनाशु मत्प्र
सादे पुनः सुराः ॥ ४९ ॥ मित्रस्तु चक्षुषेक्षेत भागं स्वं बर्हिषो भगः ॥ पूषा जक्षतु दद्भिश्च यजमानस्य पिष्टकम् ॥ ५० ॥
देवाः सर्वेऽपि सर्वांगा भवंतु विगतज्वराः ॥ पूष्णो दंता बाहवश्च दस्रयोः कृतहस्तकाः ॥ ५१ ॥ भवंत्वध्वर्यवः
सर्वे भृगुर्वै श्मश्रुमान्भवेत ॥ अन्येऽपि येये विकृताः स्वस्थाः सर्वे भवंतु ते ॥ ५२ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इत्युक्तवति देवेशे
सर्वे देवाः सवासवाः ॥ साधु साध्वब्रुवंस्ते वै गृणंतो गिरिजापतिम् ॥ ५३ ॥ ततो देवं समामंत्र्य सर्वे देवाः सवासवाः ॥ आजग्मुः
सशिवा यज्ञमस्मिन् क्षेत्रे महाशयाः ॥ ५४ ॥ संविधाय च तत्सर्व्वं यदाह भगवान्हरः ॥ सवनीयपशोस्तस्य शिरो दक्षस्य
संदधुः ॥ ५५ ॥ संधीयमाने तच्छीर्ष्णि दक्षो नाम प्रजापतिः ॥ शिवाभिर्वीक्षितः शीघ्रमुत्तस्थौ सहसा भवम् ॥ ५६ ॥ संददर्श
महारुद्रं तद्वेषकलुषीकृतम् ॥ दर्शनादभवच्चैव यथाच्छः शारदो ह्रदः ॥ ५७ ॥ शिवस्तवाय कृतधीर्नाशक्नोद् बाष्पगद्गदः ॥
सुतां परेतां हि सतीं संस्मरन्दुःखपीडितः ॥ ५८ ॥ प्रेमविह्वलतां प्राप्तो मुहूर्त्तप्राप्तसंज्ञकः ॥ निर्व्यलीकेन मनसा तुष्टाव परमे
श्वरम् ॥ ५९ ॥ दक्ष उवाच ॥ अनुग्रहस्तु भवता कृतो वै मम सांप्रतम्॥युक्तो दंडस्त्वयाऽसत्सु कर्त्तव्यो भूतिमिच्छता ॥ ६० ॥
अवज्ञा या कृता देव मया ते पापबुद्धिना ॥ मोहितो नितरां देव मायया भवतः प्रभोः ॥ ६१ ॥ नमस्तुभ्यं भगवते
निर्गुणाय महात्मने ॥ निरंजनाय शांताय योगिनां पतये नमः॥ ॥ ६२ ॥ सूक्ष्माय भवते सर्वाय सुकृते नमः ॥ हिरण्यरेतसे
तुभ्यं हिरण्यपतये नमः ॥ ६३ ॥ हिरण्यकृतबंधाय हिरण्यपशुमर्दिने ॥ हिरण्यमृगहंत्रे च हिरण्याक्षविमोहिने ॥ ६४ ॥

के. अ. ॥१

तुभ्यं हिरण्यपतये नमः ॥ ६३ ॥ हिरण्यकृतवर्णाय ...

अग्निवर्णाय ते देव वह्निनेत्राय ते नमः ॥ वह्नौ कृतनिवासाय नमोऽग्निमुखतेजसे ॥ ६५ ॥ अग्निष्टोमनिवासाय राजसूयनिवा
सिने ॥ राजराजसुसेव्याय राजराजालयस्थित ॥ ६६ ॥ प्रभूणां पतये तुभ्यं नमस्ते परमेष्ठिने ॥ कपर्दिने नमस्तुभ्यं व्यु
प्तकेशाय ते नमः ॥ ६७ ॥ सहस्रधन्वने तुभ्यं नमस्तेंगारवर्चसे ॥ भूतिभूषितदेहाय सर्वैश्वर्यप्रदायिने ॥ ६८ ॥ नमस्त्रिशूलहस्ताय
नागयज्ञोपवीतिने ॥ नरमुंडसुमाल्याय चंद्रार्द्धकृतशेखर ॥ ६९ ॥ नमस्तुभ्यं सुरेशाय नमस्तुभ्यं परात्मने ॥ जगत्संहारकर्त्रे ते ज
गत्पालयते नमः ॥ ७० ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इदं स्तोत्रं पठेत्प्रातः समुत्थाय कृतांजलिः ॥ संपदस्तस्य जायन्ते दुःस्वप्नादि
विनश्यति ॥ ७१ ॥ इति स्तुतो वै दक्षेण महादेवः प्रभुः शिवः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं सन्तुष्टश्च तदाभवत् ॥ ७२ ॥ ॥ श्रीशिव
उवाच ॥ ॥ वरं ब्रूहि वरं ब्रूहि संतुष्टस्तव साम्प्रतम् ॥ स्तुत्या च कृतया दक्ष त्वया नम्रधिया विभो ॥ ७३ ॥ ॥ दक्ष उवाच ॥
महादेव प्रभो देव प्रसन्नोऽसि यदीश्वर ॥ त्वत्पादकमले भक्तिर्मम जन्मनिजन्मनि ॥ ७४ ॥ भूयात्तथेदं तीर्थं तु महापातक
नाशनम् ॥ यस्य संदर्शनादेव ब्रह्महत्यादिकानि च ॥ ७५ ॥ पापानि प्रशमं यांतु यदि ते मय्यनुग्रहः ॥ स्थितिश्च भवतो नित्यं क्षेमं
भवतु सर्वदा ॥ श्रीदेव्याश्च पुनर्देहः क्षिप्रं भवतु मा चिरम् ॥ ७६ ॥ त्वया सह विवाहश्च तथा भवतु मानद ॥ ७७ ॥ ॥ श्रीमहा
देव उवाच ॥ ॥ सम्यक्संपादिता दक्ष मद्भक्तिर्विश्वनाशिनी ॥ भविष्यत्येव हि तथा यथा याच्ञ्या कृता त्वया ॥ ७८ ॥ इदं क्षेत्रं
महापुण्यं यावद्वै यज्ञभूमिका ॥ यत्र मायानिमित्तं हि जातं सर्वं प्रजायते ॥ तस्मादिदं महाक्षेत्रं मायासंज्ञं भविष्यति ॥
॥ ७९ ॥ सकृद्दर्शनमात्रेण यस्य तीर्थस्य मानद ॥ कोटिजन्मकृतेभ्यस्तु पापेभ्यः परिमुच्यते ॥ ८० ॥ पृथिव्यां
यानि तीर्थानि तेषां श्रेष्ठतमं स्मृतम् ॥ यस्य संस्मरणादेव सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ८१ ॥ धन्यास्ते पुरुषा लोके मायाक्षेत्रनिवासिनः ॥
नाम्ना दक्षेश्वरेणैव निवसिष्यामि क्षेत्रके ॥ ८२ ॥ यस्य दर्शनमात्रेण सिद्धयोऽष्टौ भवंति हि ॥ अदृष्ट्वा मां मानवा
ये करिष्यंत्यल्पबुद्धयः ॥ तीर्थाटनं प्रजाधीश तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥ ८३ ॥ श्रीदेव्याः प्रभवश्चापि भविष्यति हिमालये ।

तदा मया विवाहश्च भविष्यति न संशयः ॥ ८४ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा भगवान्देवो गृहीत्वा तत्सतीवपुः ॥ स्कंधे
कृत्वा ययौ विप्र कैलासे गुह्यकालये ॥ ८५ ॥ ततोवधि महाभाग मायाक्षेत्रं बभूव ह ॥ त्रिषु लोकेषु पुण्यं च यत्र माया सती
वपुः ॥ ८६ ॥ द्वादशयोजनायामं यज्ञस्यायतनं द्विज ॥ तत्प्रमाणं महाभाग बभूव क्षेत्रमुत्तमम् ॥ ८७ ॥ अस्मि
न्क्षेत्रेऽर्द्धमासेन शिवसंन्यस्तमानसः ॥ प्राप्नोति शिवसायुज्यं किमन्यैर्बहुभाषितैः ॥ ८८ ॥ दक्षेश्वरं महादेवं सकृद्दृष्ट्वा प्रणमंति
ये ॥ नंदीभृंग्यादिभिस्तुल्याः प्रभवन्ति नरोत्तमाः ॥ ८९ ॥ पंचाक्षरं महामंत्रं षडक्षरमथापि वा ॥ प्रजपंति ह्यहोरात्रैस्त्रिभिः
सिद्धिमावाप्नुयुः ॥ ९० ॥ इति ते कथितो विप्र मायाक्षेत्रभवो मया ॥ यच्छ्रुत्वापि नरो भक्त्या शिवसालोक्यभाग्भवेत् ॥ ९१ ॥
इति श्रीस्कांदे केदारखंडे मायाक्षेत्रमाहात्म्ये यज्ञसंधानतीर्थोत्पत्तिर्नाम पंचाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥ स्कंद उवाच ॥
इदं तीर्थं महापुण्यमभूद्गंगागमे पुनः ॥ गंगाद्वारमिति ख्यातं स्मरणात्पापनाशनम् ॥ १ ॥ यदा भगीरथो राजा सूर्य
वंशधरः प्रभुः ॥ आनयामास स्वर्गाद्वै गंगां परमपावनीम् ॥ २ ॥ स्वर्गान्निपातिता गंगा पृथिव्यामागता यदा ॥ तदैवास्य द्विज
श्रेष्ठ गंगाद्वारमिति श्रुतम् ॥ ३ ॥ गंगाद्वारोत्तरं विप्र स्वर्गभूमिः स्मृता बुधैः ॥ अन्यत्र पृथिवी प्रोक्ता गंगाद्वारोत्तरं विना ॥ ४ ॥
इदमेव महाभाग स्वर्गद्वारं स्मृतं बुधैः ॥ यस्य दर्शनमात्रेण विमुक्तो भवबंधनैः ॥ ५ ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या देवा नित्यं प्रति
ष्ठिताः ॥ मुनयः सिद्धगंधर्वा गुह्यकाप्सरसां गणाः ॥ तिष्ठन्त्यत्रैव भगवञ्छेत्तुं संसारबंधनम् ॥ ६ ॥ संसारतापतप्तानां भेषजं तीर्थ
मुत्तमम् ॥ पापानि शतसंख्यानि ब्रह्महत्यासमानि च ॥ कृत्वान्यत्र प्रयांत्यस्मिन्मृता मोक्षमवाप्नुयुः ॥ ७ ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि कथां
तां पापनाशिनीम् ॥ यथा चांडालतुल्योऽपि कश्चिद्ब्राह्मणवंशजः ॥ ८ ॥ प्राप वै परमं स्थानं ब्रह्मविष्णुशिवात्मकम् ॥ अस्य
क्षेत्रस्य विभवात्तच्छृणुष्व महामते ॥ ९ ॥ बभूव ब्राह्मणः कश्चिदवंत्यां मुनिसत्तम ॥ अश्मचित्त इति ख्यातः सार्थनामा द्विजा
धमः ॥ १० ॥ पूर्वं तु जातमात्रस्य पिता यमवशं गतः ॥ यदा जातो भाग्यहीनः पंचवर्षात्मको द्विजः ॥ माता पंचत्वमापन्ना

सजातीनां वशं गतः ॥ ११ ॥ उपनीतोऽपि तैर्विप्रैः क्रिया नैव चकार ह ॥ लोलुपः स बभूवाथ चौरकर्मणि स द्विजः ॥ १२ ॥
गतो देशांतरं सोऽपि चौरैश्च सह संगतः ॥ तैरेव वर्द्धितो विप्रस्तदा चौरो द्विजाधमः ॥ १३ ॥ तेषां वै तस्कराणां च सदा मध्यगतो
हि सः ॥ चकार दुष्टकर्माणि स्त्रीब्राह्मणवधादिकम् ॥ १४ ॥ पथिकानां कालरूपो दुर्बलानां तथैव च ॥ येन केन प्रकारेण
धनार्जनपरोऽभवत् ॥ १५ ॥ सर्वब्राह्मणलिंगं तु प्रनष्टं तस्य दुर्मतेः ॥ विरूपोऽपि बभूवासौ नष्टे ब्राह्मणकर्मणि ॥ १६ ॥
कुब्जोऽतिरूक्षसर्वांगो विनष्टस्नानसंध्यकः ॥ श्यामो बृहच्छिरा दुष्टः स्वल्पदेहो नृशंसकः ॥ १७ ॥ सदा परशुहस्तश्च चर्मह
स्तस्तथैव च ॥ वने वासो न तस्यापि मित्रसंबंधिबांधवाः ॥ आसन्नारद कुत्रापि भ्रष्टस्य हि दुरात्मनः ॥ १८ ॥ एकदा स
महादुष्टः मृगास्योऽतिभयानकः ॥ चौरैश्च बहुभिः सार्द्धं मायाक्षेत्रे नराधमः ॥ १९ ॥ निशीथसमये तत्र कर्त्तुं चौर्य्यं द्विजा
धमः ॥ समाययौ स दुष्टात्मा चौरैः सह समावृतः ॥ २० ॥ स्थितास्तत्र महात्मानः समाजे महति स्थिते ॥ माहात्म्यश्रवणे
सर्वे मायाक्षेत्रस्य नारद ॥ २१ ॥ संन्यस्तमनसस्तत्र श्रीशिवे भक्तिसंयुताः ॥ श्रुत्वा तीर्थप्रशंसां वै मुदा परमया युताः ॥ २२ ॥
प्रशंसंतो मुहुश्चैव अहो पुण्यतमा वयम् ॥ परस्परं मोदमाना ऋषयो ब्राह्मणादयः ॥ २३ ॥ अहो धन्यतमा लोके आगच्छंतो
महास्थले ॥ तैरेव सुकृतं पूर्वं कृतमेव न संशयः ॥ इत्येवं संवदंतस्त ऊचुर्माहात्म्यमुत्तमम् ॥ २४ ॥ इति श्रुत्वा वच
स्तेषां सर्वेषां मुनिसत्तम ॥ चौरान्स चाब्रवीद्वाक्यमश्मचित्तो द्विजाधमः ॥ २५ ॥ अश्मचित्त उवाच ॥ भो
भो चौराः शृणुध्वं हि शृणुध्वं मद्वचः खलु ॥ प्रशंसंति कथं स्थानमिदमेते द्विजातयः ॥ २६ ॥ धनं नूनं
महाभागा स्थापितं वै भविष्यति ॥ तेनैवं ब्राह्मणाः सर्वे प्रशंसंति मुहुर्मुहुः ॥ २७ ॥ श्रूयतामेकचित्तैश्च भवद्भिर्वच उत्तमम् ॥
कुत्र वै स्थापितं चौरा धनमेभिर्द्विजातिभिः ॥ २८ ॥ स्वयं वै संवदिष्यंति निश्चयं चौरसत्तमाः ॥ तद्गृहीत्वा वयं सर्वे मार
यित्वाऽखिलांश्च तान् ॥ २९ ॥ गमिष्यामोऽन्यदेशं हि मुहूर्त्तं सम्प्रतीक्ष्यताम् ॥ वर्त्तते बहुलं वित्तं यस्मात्ते सुखकांतयः ॥ ३० ॥

स्कंद उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा विरराामासावश्मचित्तः सुदुर्मतिः ॥ प्रशशंसुर्मुदा तं वै सर्वे चौराः सखड्गकाः ॥ २१ ॥ श्रुत्वा रागयुता श्चौराः सरागं वचसां कुलम् ॥ मोहिताः सम्बभूवुश्च श्रवणे कृतमानसाः ॥ २२ ॥ उत्तमश्लोकश्रवणाद्धतपापो द्विजस्तदा ॥ उवाच वचनं चौरानिदं वै द्विजसत्तमः ॥ २३ ॥ ॥ अश्मचित्त उवाच ॥ ॥ प्रष्टुं गच्छाम्यहं तत्र मुनिवर्गान्हि तस्कराः ॥ तत्सर्वं निश्चयं गत्वागच्छामि सत्वरं पुनः ॥ २४ ॥ ॥ चौरा ऊचुः ॥ ॥ कथं यास्यसि भो विप्र समाजे तस्करः खलु ॥ ज्ञात्वा वै मारयिष्यंति त्वां तथा मुनयस्त्वरा ॥ २५ ॥ परोक्षस्थायिनश्चौरा भवंति तस्करोत्तम ॥ प्रत्यक्षतामधिगता यदि ते नाशिनस्तदा ॥ २६ ॥ अश्मचित्त उवाच ॥ ॥ छद्मना तत्र गच्छेहं यत्र ब्राह्मणसत्तमाः ॥ जानीयुर्मां यथाऽचौरं करोमि व्याजमीदृशम् ॥ २७ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वा सहसा सोऽपि त्यक्तशस्त्रास्त्रकस्तदा ॥ चीरांबरोऽश्मचित्तश्च बभूव द्विजवेषधृक् ॥ ॥ २८ ॥ स गत्वा तत्र देशे तु यत्र ते ब्राह्मणाः स्थिताः ॥ नमश्चकार तेभ्यश्च विनयावनतोऽभवत् ॥ २९ ॥ अंतर्दुष्टो बहिः शांतो रुद्रमालाविभूषितः ॥ तिर्यक्पुंड्रधरो विप्रो यथा ब्राह्मणसत्तमः ॥ ४० ॥ श्रुत्वाश्रुत्वाऽस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यं द्विजसत्तमः ॥ विस्मृतश्चौरकर्माणि सत्संगनिरतो द्विजः ॥ ४१ ॥ तत्संगमादश्मचित्तो भक्तिमान्स बभूव ह ॥ भक्तौ संजातमात्रायां प्रणनाम द्विजोत्तमान् ॥ ४२ ॥ अश्मचित्त उवाच ॥ महापापोऽस्मि मुनयो गच्छामि निरयार्णवे ॥ गच्छन्तं मां महाभागा रक्षध्वं द्विजसत्तमाः ॥ ४३ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य मुनयो विस्मयान्विताः ॥ ऊचुः परस्परं कोऽयं महापापोऽस्मि योऽवदत् ॥ ४४ ॥ तमप्यूचुर्महाभाग पतितं पादसन्निधौ ॥ अश्मचित्तं महाभागाः कृपया परया युताः ॥ ४५ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ भोभो पुरुष कस्त्वं वै कुतो वा त्वमुपागतः ॥ कस्माद्गच्छसि नरकं पापकर्मफलं तथा ॥ ४६ ॥ अश्मचित्त उवाच ॥ न जानामि कुलं शीलं स्वस्य वै पापकर्मणः ॥ अत्रापि ब्राह्मणाज्जन्म ततश्चौरोऽभवं तथा ॥ ४७ ॥ कथं स्यान्निष्कृतिर्मेऽद्य तद् ब्रूत मम सांप्रतम् ॥ अन्यथा सर्वथा विप्रा गच्छामि नरकं ध्रुवम् ॥ ४८ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्ताऽश्रुपरीताक्षः

पपात चरणेषु सः ॥ तं दृष्ट्वा तेऽपि मुनयः प्रोचुस्तं विप्रवंशजम् ॥ ४९ ॥ मुनय ऊचुः ॥ अहो धन्यतमोऽसि त्वं यो वै क्षेत्रमुपागतः ॥ शमं यातानि पापानि तवेदानीं द्विजर्षभ ॥ ५० ॥ अस्माद्वै पूर्वभागे यो गंगातीरे महागिरिः ॥ तत्र गत्वा महाभाग महादेवपरो भव ॥ ५१ ॥ संतुष्टे तु महादेवे सर्वं संपादयिष्यसि ॥ अतोस्मद्वचनात्तूर्णं गच्छ तत्र महाशय ॥५२॥ अश्मचित्त उवाच ॥ न जानामि मुनिश्रेष्ठाः सत्कर्म द्विजवंदिताः ॥ येनाहं स्यां महाभागास्तद्ब्रूत कृपया विभो ॥ ५३ ॥ मुनय ऊचुः ॥ महादेवमहादेव महादेवेति चासकृत् ॥ स्मरन्वै मनसा देवं वद सर्वमनिन्दितः ॥ ५४ ॥ कृतकृत्यो महाभाग भविष्यस्येव भो द्विज ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भज शर्वं हि शर्म्मदम् ॥ ५५ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति श्रुत्वा निगदितं तेषां वै भावितात्मनाम् ॥ जगामाहोमुखे तत्र पर्वते मुनिदर्शिते ॥ ५६ ॥ तत्र गत्वा महेशानं सस्मार मनसा विभुम् ॥ महादेवमहादेवमहादेवेति चासकृत् ॥ वदन्वै सप्तरात्रेण ददर्श शिवमुत्तमम् ॥ ५७ ॥ व्याघ्रचर्मपरीधानं वृषस्थं नीललोहितम् ॥ अनेकसर्पसर्वांगं नानाप्रमथसेवितम् ॥ ॥ उवाच मधुरं वाक्यमश्मचित्तं सदाशिवः ॥ ५८ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ उत्तिष्ठ वत्स भद्रं ते धन्योऽसि मम नामतः ॥ वरं वृणीष्व सततं वरदोऽस्मि तव द्विज ॥ ५९ ॥ अश्मचित्त उवाच ॥ स्तोतुमुत्सहते मेद्य मनो देव विभो शिव ॥ परं मूर्खोऽस्मि हे नाथ कथं स्तौमि भवापहम् ॥ ६० ॥ श्रीशिव उवाच ॥ पुराणन्यायमीमांसा साङ्गा धर्मव्यवस्थितिः ॥ चत्वारश्च तथा वेदास्तथायुर्वेद उत्तमः ॥ ६१ ॥ गांधर्वं चार्थशास्त्रं च धनुर्वेदस्तथा स्मृतः ॥ एतास्सर्वा महाविद्या भवंतु तव सांप्रतम् ॥ ६२ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्तमात्रे भगवति सर्वज्ञे सर्वदे भवे ॥ आविर्बभूवुस्तस्याऽपि विद्या अष्टादशैव तु ॥ ६३ ॥ ज्ञात्वा स्वरूपमत्यर्थं भवस्य परमात्मनः ॥ अस्तौषीज्जगदानंदं जगत्संहारकारकम् ॥ ६४ ॥ अश्मचित्त उवाच ॥ वन्देऽहं भवभयहरं महेशमीशं भावाभावैरहितमजं विभुं वरेण्यम् ॥ यद्वै धाम वृषवरगं प्रपन्नचित्ते तद्वै वंदे निजगुरुं शंकरेशं शिवेशम् ॥ ६५ ॥ अगणितगुणमहिमानं पारगं सर्वनाथं विविधभुजगशोभं पर्वतेशे विभांतम् ॥ सुरदनुजमनुजयोनिभारनाशं हि पृथ्व्याः

निगमकथितरूपं पार्वतीशं नमामि ॥ ६६ ॥ यदुदरवरकुहरमध्ये प्रेरिता वाननाथैस्तनुजपुलककुलकमार्गे ब्रह्मणेन्द्रा विशंति ॥
रविकरनिकरशुभजालैर्जालभव्यं यथा वै लघुतरमणुकुलानि प्रेरितानीशमीडे ॥ ६७ ॥ विभो ते रूपं भसितसितमहो मे हृदि
सदा वसेद्वै ब्रह्म त्रिभुवनगशुभं बालशशिनः ॥ हस्तौ मे ते भक्तशुभगवत्पूजां वितनुतां शिरो मे देव भवभयहरं च प्रणमतु ॥
॥ ६८ ॥ पूर्वं तवेश भगवन्भव देवदेव ब्रह्मारमेशौ तव द्रष्टुमंतम् ॥ गतौ प्रभो ऊर्द्ध्वमधश्च लोके गतं न वाहं हि कियान्मनुष्यः ॥
॥ ६९ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ संस्तुवन्ति माहात्मानं देवदेवं महेश्वरम् ॥ ते वै परमभक्तास्तु गच्छन्ति परमं पदम् ॥ ७० ॥
इमं स्तवं महेशस्य प्रातःप्रातस्तु यः पठेत् ॥ मूर्खो वै लभते विद्यां यथासावश्मचित्तकः ॥ ७१ ॥ ततः प्रसन्नो भगवान्महादेवो
ब्रवीद्द्विजम् ॥ प्रहसँस्तोत्रराजेन संतुष्टो जगदीश्वरः ॥ ७२ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ ॥ गच्छगच्छ हि कैलासं प्रमथेश्वरतां व्रज ॥
तुष्टोऽस्मि स्तवराजेन कृतभक्त्या च विप्रक ॥ ७३ ॥ ममार्द्धनामको भूयाद्गणश्च द्विजसत्तम ॥ नाम्ना नील इति ख्यातिं भुवि
यास्यसि चोत्तमाम् ॥७४॥अस्य वै गिरिराजस्य नाम वै संभविष्यति ॥नीलपर्वत इति वै स्मरणाच्छिवदायकः ॥७५॥ अत्र वै निवसि
ष्यामि त्वया सह गणेश्वर ॥ नीलेश्वर इति ख्यातो भक्तानां प्रीतिवर्द्धनः ॥ ७६ ॥ जलमात्रं च यो मर्त्यो मम लिंगे प्रदास्यति ।
यावन्त्यः कणिकास्तत्र लिंगोपरि जलस्य च ॥ तावद्वर्षसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥ ७७ ॥ यो बिल्वपत्रमादाय पूजयेत्तेन
मां शिवम् ॥ कल्पमेकं वसेच्चैवे मम लोके सुपुण्यदे ॥ ७८ ॥ अक्षता मम लिंगे वै धृता यावन्त एव हि ॥ तावद्वर्षसहस्राणि मम
लोके प्रतिष्ठते ॥ ॥ ७९ ॥ पुण्याणि चैव यावन्ति न्यस्तानि च ममोपरि ॥ तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गभाग्जायते नरः ॥ ८० ॥
धूपं दीपं च यो दद्यान्न वै पश्यति नारकान् ॥ ८१ ॥ नैवेद्यं विविधं यो वै ह्यर्पयेन्मम भक्तितः ॥ कुत्सितान्नं न वै भुंक्ते तथा
जन्मसहस्रकम् ॥ ८२ ॥ दक्षिणां मम यो दद्यात्संपूज्य भक्तितत्परः ॥ न दारिद्र्यमवाप्नो ति नरो जन्मसहस्रकम् ॥ ८३ ॥
गंगातीरे महत्कुण्डं वर्त्तते मम सर्वदा ॥ तत्रापि स्नानकर्त्तारो मम रूपा न संशयः ॥ ८४ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥

गंगातीरे महत्कुण्डं वर्त्तते मम सर्वदा ॥ तत्रापि

इत्युक्त्वा भगवान्देवो महादेवो ययौ गिरिम्॥तेन सार्द्धं गणैश्चैव स्तूयमानः सुरासुरैः ॥ ८५ ॥ तस्मादयं द्विजश्रेष्ठ पर्वतः श्रेष्ठतां गतः ॥अ
द्यापि तत्प्रदेशे हि शंखध्वनिरहर्निशम् ॥ श्रूयते पुण्यकैर्विप्र तथा वै शिवलिंगकम् ॥ ८६ ॥ दृश्यते मुनिशार्दूल प्रत्ययो दृश्यते
मया ॥ तं पर्वतं सकृद्दृष्ट्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ८७ ॥ एतदुद्देशतः प्रोक्तं माहात्म्यं तव सुव्रत ॥ को वा साकल्यभावेन वक्तुं
शतमुखैरपि ॥ ८८ ॥ अश्मचित्तस्य चरितं कथयिष्यंति ये नराः ॥ इह चैव परामृद्धिं मृताः स्वर्गमवाप्नुयुः ॥८९॥ इति श्रीस्कांदे
केदारखंडे नीलपर्वतमाहात्म्यं नाम षडधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ बिल्वपर्वतमाहात्म्यं शृणु नारद भक्तितः ॥
तच्छ्रुत्वापि द्विजश्रेष्ठ पुण्यं प्राप्नोति दुर्ल्लभम् ॥ १ ॥ शिवधारा समाख्याता शिवदा तत्र पर्वते ॥ तस्यां नरः सकृत्स्नात्वा शिवे
न सदृशो भवेत् ॥ २ ॥ तत्रैको बिल्ववृक्षस्तु तस्याधः शिवलिंगकम् ॥ यस्य दर्शनमात्रेण शिवतां याति मानवः ॥ ३ ॥
लिंगस्य दक्षिणे भागे नित्यं तिष्ठति नारद ॥ अश्वतरो महानागो मणिभूषितमस्तकः ॥ ४ ॥ रंध्रात्पातालगाद्विप्र स करोति गता
गतम् ॥ कदाचिन्मुनिरूपेण कदाचिन्मृगरूपकः ॥ स्नानं करोति सर्वत्र तीर्थेषु मुनिसत्तम ॥ ५ ॥ वामभागेन तस्यापि गुहा
पाषाणमुद्रिता ॥ तस्यां वसति धर्मात्मा योगिनां प्रवरो मुनिः ॥ ६ ॥ नाम्ना ऋचीक इति वै ख्यातो ब्रह्मविदां वरः ॥ योग
युक्तो महात्माऽसौ शिवसंन्यस्तमानसः ॥ आस्ते स्थावरवद्योगी ब्रह्मभूतो विकल्मषः ॥ ७ ॥ तल्लक्षणं शृणु प्राज्ञ यस्मात्ते प्रत्य
यो भवेत् ॥ निशीथसमये तत्र चतुर्दश्यां हि कृष्णके ॥ ८ ॥ पक्षे वै श्रावणे मासि ज्योतिर्वै दृश्यते महत् ॥ श्रूयते कल्कलाशब्दः
पुण्यैस्तत्प्राप्य दर्शनम् ॥ ९ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ विभो षण्मुख देवेश जातो मे विस्मयः परः ॥ किं तज्ज्योतिश्च शब्दश्च सर्वं
तत्कथ्यतां मम ॥ १० ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ पुरा राजा बभूवाथ कलिंगे विश्वदत्तकः ॥ एकदा स मुनिश्रेष्ठ मृगयायै गतो
वनम् ॥ ११ ॥ हतास्तेन मृगाश्चैव बहवः सिंहशूकराः ॥ दैवाज्जातो महाभाग एकाकी स नराधिपः ॥ १२ ॥ परिश्रांतो नृप
स्तत्र वने नरविवर्जिते ॥ ददर्श स सरोयुग्मं शतपत्रैश्च शोभितम् ॥ १३ ॥ नानामृगगणाकीर्णं हंसकारंडवैर्युतम् ॥ सतां मनः

स्वच्छजलं जलकुक्कुटशोभितम् ॥ १४ ॥ कोयष्टिकैश्चक्रवाकैः क्रौंचैरन्यैश्च पक्षिभिः ॥ नादितं कलशब्दैश्च तथा कोकिलकू
जितैः ॥ १५ ॥ स्थित्वा राजा सरस्तीरे परिश्रांतो महामुने ॥ जलं पीत्वा हि तत्रत्यं यावद्गच्छति भूमिपः॥१६॥तावत्प्राप्तो द्विज
श्रेष्ठ सोत्तरीयाजिनांबरः ॥ दृष्ट्वा तं सहसा राजा समुत्तस्थौ तदासनात् ॥ १७ ॥ संपूज्य वाक्यसंलापैर्विप्रवर्य्यं नराधिपः ॥
उवाच वचनं राजा विस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ १८ ॥ राजोवाच ॥ विप्रवर्य्य महाभाग कुत्र गंतासि तद्वद ॥ सतां सप्तपदी मैत्री
वर्त्तते मुनिनंदन ॥ १९ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यदुक्तं वचनं त्वया ॥ एको व्यापी जगत्सर्वं मित्राऽमित्र
विवर्जितः ॥ २० ॥ कुत्र तद्गमनं विद्यां क्व स्थितिं परमात्मनः ॥ को वा मित्रममित्रं वा ह्येकस्यं निखिलात्मनः ॥ २१ ॥ किं ब्रुवे
ऽहं महाराज त्वदुक्तस्योत्तरं विभो ॥ विशेषं नाधिगच्छामि शिवस्य परमात्मनः ॥ २२ ॥ राजोवाच ॥ किं वा त्वया द्विज
श्रेष्ठ कृता सेवा महात्मना ॥ योगिनां यस्य ते बुद्धिरद्वैतामृतवर्षिणी ॥ २३ ॥ कथं प्राप्तं त्वया ज्ञानं शिवस्य परमात्मनः ॥
धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि यस्यैतज्ज्ञानमीदृशम् ॥ २४ ॥ समता सर्वभूतेषु शत्रुमित्राप्तबन्धुषु ॥ कथं संजायते तन्मे प्रपन्नाय
वदस्व भोः ॥ २५ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ साधुसंगतिरेवात्र कारणं वसुधाधिप ॥ तन्मूर्त्तिषु सदा ध्यानं तत्तन्नामानुकीर्त्तनम् ॥ २६ ॥
राजोवाच ॥ अहमप्यागमिष्यामि त्वया सह द्विजोत्तम ॥ त्वत्समो नास्ति त्रैलोक्ये साधूनां साधुरुत्तमः ॥ २७ ॥ ब्राह्मण
उवाच ॥ त्वं तु राजा महाभाग भिक्षूणां कल्पवृक्षकः ॥ कथं स्थास्यसि विपिने कंदपर्णफलाशनः ॥ २८ ॥ राज्यं पालय
धर्म्मेण प्रजाः पुत्रानिवौरसान् ॥ मनो यस्य महादेवे सर्वज्ञे जगदीश्वरे ॥ २९ ॥ सर्वकर्मफलत्यागी ब्राह्मणानां च पूजकः ॥
भव राजन्स्वयं देवं सुतरां यास्यासि प्रभुम् ॥ ३० ॥ राजोवाच ॥ भगवन्द्विजशार्दूल बुद्धिरस्मादृशां मुने ॥ मूकालपज्ञानबोधेन
शुद्धानैवोपजायते ॥ ३१ ॥ तद्वदस्व महाभाग सम्यग्ज्ञानाप्ति तथा ॥ दीनस्य संतः सुधियो भवंत्येवोपकारिणः ॥ ३२ ॥ ब्राह्मण
उवाच ॥ क्रियाकालो मम प्राप्तो राजन्भो विश्वदत्तक ॥ इदानीं तीर्थके पुण्ये मायाक्षेत्रे व्रजाम्यहम् ॥ ३३ ॥ गच्छ त्वमपि

तत्रैव बोधार्थं परमात्मनः॥ऋचीको मुनिवर्य्यस्तु वर्त्तते बिल्वपर्वते ॥ २४ ॥ शिवस्य वामभागे तु गुहा गुप्ततमा नृप ॥ तस्यां योगिवरो नित्यं वसति द्विजसत्तम ॥ २५ ॥ स वै ब्रह्मविबोधार्थं वदिष्यति न संशयः॥तत्र गत्वा प्रयत्नेन तस्य सेवापरो भव ॥ २६ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति श्रुत्वा महावाक्यं ब्राह्मणस्य महात्मनः ॥ ययौ तेनैव विप्रेण पादचारेण नारद ॥ २७ ॥ तत्र गत्वा बहुतरं स्नात्वा पापविवर्जितः ॥ जातो नराधिपः शुद्धो ब्राह्मणेन च संगतः ॥ २८ ॥ ययौ तेनैव मार्गेण मुनिना दर्शितेन च ॥ तत्र दृष्ट्वा समाधिस्थमृचीकं मुनिसत्तमम् ॥ २९ ॥ ननाम चरणौ तस्य पुनः पुनरुदारधीः ॥ प्राप्तवान्योगशास्त्रं च ऋचीकान्मुनिसत्तमात् ॥ ४० ॥ योगी बभूव नृपतिस्तीर्थाटनपरोऽभवत् ॥ सर्वतीर्थेषु च स्नात्वा नित्यं स मनुजाधिपः ॥ ४१ ॥ वर्षेवर्षे स राजर्षिर्मुनिदर्शनलालसः ॥ स्तूयमानो मुनिगणैरायाति नियतेंद्रियः ॥ ४२ ॥ ज्योतिर्मयस्तदा देहो दृश्यते पुण्यकारकैः ॥ शब्दो मुनीनां स्तुवतां साधुसाध्विति वादिनाम् ॥ श्रूयते च महाभाग महापुण्यसुकर्तृभिः ॥ ४३ ॥ तत्रैव गंगानिकटे पादुके ब्रह्मणः शुभे ॥ ते दृष्ट्वापि सकृन्मर्त्यो मृतो ब्रह्मपुरे वसेत् ॥ ४४ ॥ गंगायां स्नानमात्रेण बिल्वतीर्थे नरोत्तमः ॥ कोटिजन्मकृतैः पापैस्तत्क्षणात्परिमुच्यते ॥ ४५ ॥ बिल्वेश्वरं महादेवं बिल्वपत्रैस्तु योऽर्चयेत् ॥ यथासंख्यैर्बिल्वपत्रैः स वसेत्कल्पकोटिभिः ॥ ४६ ॥ त एव धन्या मनुजाः शिवरात्रे प्रयांति ये ॥ बिल्वेश्वरं महादेवं बिल्वपत्रैरनेककैः ॥ ४७ ॥ तस्माच्छरद्वये विप्र पूर्वभागे हि पर्वते ॥ जलं पुण्यतमं ख्यातं भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ॥ ४८ ॥ विंशतौ च धनुर्माने ह्यधस्तान्मुनिवंदित ॥ आकरो हि सुवर्णस्य प्राप्यं वै पुण्यकर्मणाम् ॥ ४९ ॥ जलेऽस्मिन्मंडलं यावत्स्नानं कुर्य्याज्जितेन्द्रियः ॥ फलमूलजलाहारस्तदा पश्यति शंखनीम् ॥ ५० ॥ ततः क्रोशार्द्धके प्राच्यां भ्रमरी नाम विश्रुता ॥ समायाति सरिच्छ्रेष्ठा प्राणिनां स्वर्गदायिनी ॥५१॥ भ्रमरीसंगमो यत्र तत्तीर्थं भ्रामरं मतम् ॥ तत्रैव भ्रमरी देवी जले तिष्ठति सर्वदा ॥५२॥ इति वै बिल्वतीर्थस्य माहात्म्यं गदितं शुभम् ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपापैश्च मुच्यते पठनात्तथा ॥ ५३ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे मायाक्षेत्रमाहात्म्ये

बिल्वतीर्थमाहात्म्यं नाम सप्ताधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ शृणु नारद भक्त्या वै त्रिमूर्त्तिं तीर्थनाय
कम् ॥ बिल्वतीर्थात्त्रिगव्यूतौ वर्त्तते मोक्षदं परम् ॥ १ ॥ जलं रक्ततमं ह्यत्र समायाति मुनीश्वर ॥ त्रिमूर्त्तीश्वरो महादेवः सर्वेषां
मुक्तिदायकः ॥ २ ॥ यस्मिंस्तीर्थे सकृत्स्नातो व्रजेच्छिवमनुत्तमम् ॥ तत उत्तरदेशे हि नदी परमपावनी ॥ सुनंदेति
समाख्याता सर्वदारिद्र्यनाशिनी ॥ ३ ॥ तन्मूले भगवान्देवः सुनन्देश्वरसंज्ञकः ॥ गंगायां तत्र देशे हि यत्र नंदीशिला भवेत्
॥ ४ ॥ पीतवर्णा तत्र देशे शिवतीर्थे सुपुण्यदम् ॥ शिवतीर्थे नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५ ॥ नंदीश्वरो महादेवस्तत्र
सर्वगणावृतः ॥ तं दृष्ट्वा साधकश्रेष्ठो जप्त्वा मंत्रं शिवात्मकम् ॥ शिवलोकमवाप्नोति सहस्रं युगसंख्यया ॥ ६ ॥ ततोऽपि क्रोश
मात्रे हि वीरभद्रतपःस्थलम् ॥ लक्षवर्षसहस्राणि तताप परमं तपः ॥ ७ ॥ गणेश्वरं महादेवो वीरभद्राय संददौ ॥ शिवकुंडे
नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ८ ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि तानि सर्वाणि नारद ॥ स्नातानि तेन भगवान् पूजितश्च
तथा भवेत् ॥ ९ ॥ वीरभद्रेश्वरो देवो लिंगरूपी सदाशिवः ॥ तत्र बिल्ववने विप्र दृष्टो मुक्तिप्रदो भवेत् ॥ १० ॥ यत्त्रिरात्रं
महालिंगं पूजयेन्निर्भयो मुने ॥ स सर्वसिद्धिमाप्नोति सत्यंतच्छिवभाषितम् ॥ ११ ॥ एकतः सर्वदानानि सर्वतीर्थाटनं पुनः ॥
एकतो दर्शनं तत्र वीरभद्रेश्वरस्य हि ॥ १२ ॥ वीरभद्रेश्वरं दृष्ट्वा स्नात्वा च शिवतीर्थके ॥ हयमेधफलं विप्र प्राप्नोति परमं
पदम् ॥ १३ ॥ निराहारः सप्तरात्रं यो नरोत्र शिवाश्रितः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति सत्यमेतन्न संशयः ॥ १४ ॥ शिवस्य द
क्षिणे भागे धारा क्रोशार्द्धखंडके ॥ तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या सूर्य्यलोकमवाप्नुयात् ॥ १५ ॥ ततो वै पश्चिमे भागे जलं पीत
तमं शुभम् ॥ सकृदाचम्य विधिवत्सौरमंत्राभिमन्त्रितम् ॥ पिबेच्छुद्धमना विप्र सूर्यलोकमवाप्नुयात् ॥ १६ ॥ ततो वामप्रदेशे
व शिवलिंगमनुत्तमम् ॥ दृष्ट्वा संस्नाप्य गोमये तीर्थे शिवमाप्नुयात् ॥ १७ ॥ तत्रैका सलिलानाम्नी सुरकन्या सुरार्चिका ॥ ॥१२६
मध्याह्ने नित्यमायाति पूर्णचंद्रनिभानना ॥ १८ ॥ भवित्री सा परे कल्पे शची देवपतिप्रिया ॥ १९ ॥ पितृभ्यो यवपिष्टस्य

पिंडान्दद्याद्विचक्षणः ॥ तारितास्तेन पितरो दश पूर्वा दशापराः ॥ २० ॥ ततोऽतिनिकटे वामे निवर्तनमितस्थले ॥ मुंडमा
लेश्वरी देवी प्रमथोत्करशोभिनी ॥ २१ ॥ यस्या दर्शनमात्रेण सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् ॥ नानावाद्यमयाः शब्दाः श्रूयंते देवता
हताः ॥ २२ ॥ तत्र पीठेश्वरी देवी सर्वभूतमनोहरा ॥ तस्मिन्स्थाने तु यो मर्त्यो धीरात्मा दृढनिश्चयः ॥ न कार्य्या भीस्ततो
विप्र य इच्छेच्छ्रेय आत्मनः ॥ २३ ॥ ददाति दर्शनं तस्य मुंडमालेश्वरी शिवा ॥ नानारूपधरास्तत्र दृश्यंते प्रमथ
स्त्रियः ॥ २४ ॥ पुरश्चर्यां च विधिवत्सप्तरात्रं जितेंद्रियः ॥ असाध्यमपि सप्ताहात्साधयेत्साधकोत्तमः ॥ २५ ॥ तस्य
दक्षिणतो विप्र शिला पीततमा किल ॥ आश्चर्य्यं दृश्यते तत्र शयनात् पूर्वजन्म यत् ॥ २६ ॥ यस्मिन्कुले च योनौ च जातं
पूर्वं तपोनिधे ॥ जानाति शयनात्तत्र यदि जीवति मानवः ॥ २७ ॥ इति गुह्यतमान्येव कथितानि तवाधुना ॥ पित्रोः
श्रुतानि मे यानि वदतोर्वै परस्परम् ॥ गोपनीयानि यत्नेन कलौ बुद्धिविवर्ज्जितान् ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कांदे केदार
खंडे मायातीर्थमाहात्म्यं नामाष्टाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥ नारद उवाच ॥ हरिद्वारे महाभाग कानि तीर्थानि तानि मे ॥
कथयस्व प्रसादेन मुक्तिदानि विना व्रतैः ॥ १ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि लोकानां मुक्तिकारणम् ॥ सकृत्स्नातं तु
यैर्मर्त्यैर्गंगाद्वारे शुभावहे ॥ न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ॥ २ ॥ गंगाद्वारसमं तीर्थं न कैलाससमो गिरिः ॥ वासुदेव
समो देवो न गंगासदृशं परम् ॥ न गोदानसमं दानं त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ ३ ॥ शृणु दिव्यां कथां पुण्यां गंगाद्वाराश्रितां
शुभाम् ॥ पुरा त्रेतायुगे शूद्रो बभूव विजये पुरे ॥ ४ ॥ नाम्ना शंबुक इति वै ख्यातो विप्राश्रमे मुने ॥ सेवार्थं सार्थलग्नो वै
एकाकी शुभतत्परः ॥ ५ ॥ गंगाद्वारे महाक्षेत्रे देवर्षिगणभूषिते ॥ शकटानड्वृषभनियोगे कुशलो मुने ॥ आययौ वेतनी तत्र
शंबुकोनाम शूद्रकः ॥ ६ ॥ दृष्टास्तेनात्र मुनयो धनिनश्च नृपास्तथा ॥ कौतुकार्थं पर्य्यटितं सर्वत्र मुनिवंदित ॥ ७ ॥ पुण्य
क्षेत्रे क्षणात्तस्य पापं सर्वं क्षयं गतम् ॥ निष्कल्मषोऽभवच्छूद्रो ज्ञानवान् समजायत ॥ ८ ॥ अधिकारविहीनस्य शूद्रस्यापि

स्कं. पु. महामते ॥ रामभद्रस्य भगवदवतारस्य सन्निधौ ॥ बभूव मरणं तस्य मुक्तिं चापानिवर्त्तिनीम् ॥ ९ ॥ दर्शनाद्यस्य पुण्यस्य के. खं
क्षेत्रस्य परमां गतिम् ॥ शूद्रोपि प्रययौ तत्र किमन्ये ब्राह्मणादयः ॥ १० ॥ दृष्ट्वा मायापुरीं पुण्यां स्नात्वा च ब्रह्ममंदिरे ॥ वारा अ. १
॥१२७॥ णसीं लभेदंते सत्यं सत्यं हि नारद ॥ ११ ॥ त्रिषु स्थानेषु ये मर्त्या निवसंति महामुने ॥ गंगाद्वारे तथा काश्यां गंगासागरसं
गमे ॥ न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ॥ १२ ॥ धन्यानां पुरुषाणां हि गंगाद्वारस्य दर्शनम् ॥ विशेषतस्तु मेषा
र्केसंक्रमेऽतीव पुण्यदे ॥ १३ ॥ तत्रापि कुंभराशिस्थे वाक्पतौ सुरवंदिते ॥ अयने विषुवे चैव संक्रांतौ चंद्रसूर्य्ययोः ॥ १४ ॥
ग्रहणे वा व्यतीपाते पूर्णिमायां महामुने ॥ सोमवारान्वितायां वा यस्यां कस्यामथापि वा ॥ १५ ॥ अमायां च तथा माघ
वैशाखे कार्तिकेपि वा ॥ तिस्रः कोट्योऽर्द्धकोटी च तीर्थानां मुनिसत्तम ॥ भजंते सन्निधिं तत्र स्नातः सर्वत्र जायते ॥ १६ ॥
क्षेत्राणां पंचकं पृथ्व्यां स्थास्यति प्रवरे कलौ ॥ गंगाद्वारं च केदारं काशी गंगागमस्तथा ॥ १७ ॥ गंगा च संगता यत्र
सागरेण महामते ॥ गंगापि स्थास्यतेऽत्रैव सत्यमेतच्छिवेरितम् ॥ १८ ॥ अत्र स्नातोधिकारीस्याद्गंतुं केदारसन्निधिम् ॥ तस्मात्स
र्वप्रयत्नेन स्नायादत्र ममेप्सया ॥ १९ ॥ खलः को नाम मुक्तिं वै भजते तत्र मज्जनात् ॥ अतः कनखलं तीर्थं नाम्ना चक्रुर्मु
नीश्वराः ॥ २० ॥ नारद उवाच ॥ कथमेतत्समुत्पन्नं कः खलो मुक्तिमाप सः ॥ एतत्सर्वं समासेन महासेन वदस्व मे ॥ २१ ॥
स्कंद उवाच ॥ शृणु विप्र पुरा वृत्तां कथां पापप्रणाशिनीम् ॥ पुरार्गलपुरे विप्रो धर्मकेतुर्बभूव ह ॥ २२ ॥ धर्मात्मा सत्यसंकल्पो
विद्वान्दीनजनाश्रयः ॥ नित्यं दीनांस्तथा मूकान्वृद्धानाश्रयवर्जितान् ॥ भोजयित्वा स्वयं भुंक्ते दारैः पुत्रैस्तथा
वृतः ॥ २३ ॥ एकदा जडमूर्तिर्वै ब्राह्मणो वाग्विवर्जितः ॥ पशुबुद्धिर्ज्ञानशून्यो दृषदात्मा यथापरः ॥ २४ ॥ क्षुत्पिपासां
परिज्ञानमात्रं वेत्ति निजापरम् ॥ आययौ क्षुधयाविष्टो धर्मकेतोर्गृहे मुने ॥ २५ ॥ अंगादि संज्ञयाहस्ते याचनां भोजनाय वै ॥ ॥१२७॥
दत्तं च तेन विप्रेण भोजनं भोजनोत्तमम् ॥ २६ ॥ अनन्यगतये तस्मै ददावेवं महामते ॥ भोजनाच्छादने चैव धर्मकेतुर्महा

यशाः ॥ २७ ॥ कदाचिद्दैवयोगेन मायापुर्य्यां समाययौ ॥ सोपि मूकोशनापेक्षो ज्ञानशून्यो महामुने ॥ २८ ॥ नैतस्य स्वपरं ज्ञानं
भक्ष्याऽभक्ष्ये न निर्णयः ॥ अगम्यागमनेनैव नैव पाने तथैव च ॥ ॥ २९ ॥ मार्गे सार्थात्परिभ्रष्टो यवनैः संगतो ह्यभूत् ॥ तत्रापि
तैस्तदा भुक्तं भक्षं च भ्रष्टबुद्धिना ॥ ३० ॥ एवं क्रमेण मूकेन यौवनोन्मादशालिना ॥ संगमश्च कृतस्तेन नीचया द्रुहिणात्मज
॥ ३१ ॥ नीचसंगतिको विप्रो मत्या ग्रावाग्रजन्मपः ॥ ययौ कनखले तीर्थे मुनिवृंदसमाश्रिते ॥ ३२ ॥ विषुवे संक्रमे
पुण्ये घर्म्मार्त्तो मज्जनाय वै ॥ गतः कनखले तीर्थे स्नातश्च घर्मपीडितः ॥ ३३ ॥ सार्थलग्नः पुनर्विप्रोऽर्गलपुर्य्यां समाययौ ॥
काले स कालमापन्नो ययौ हि परमं पदम् ॥ ३४ ॥ यां गतिं योगमापन्ना यां गतिं धर्मशीलिनः ॥ यां काशीमरणाद्यांति
प्राप तां गतिमुत्तमाम् ॥ तीर्थस्नानप्रभावेण भक्त्या विरहितोपि सः ॥ ३५ ॥ ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे दशम्यां स्नानमात्रतः ॥
प्राप्यते परमं स्थानं दुर्लभं योगिनामपि ॥ ३६ ॥ विप्राय दत्ता गौर्य्येन दत्ता तेन वसुंधरा ॥ श्राद्धं कृतं च यैस्तत्र गयायाः
फलभाग्भवेत् ॥३७॥ अन्नदानं कृतं येन न दरिद्रो भवेत्क्वचित् ॥ धन्याः काश्यां मृता मर्त्या धन्याः कनखले तथा ॥३८॥ स्नाताश्च
मुनिशार्दूल पुनरावृत्तिदुर्लभाः ॥ धन्यानां मरणं चात्र मायापुर्य्यां महामुने ॥ ३९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे माया
पुरीमाहात्म्यं नाम नवाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०९ ॥ नारद उवाच ॥ कर्त्तव्यं च कथं श्राद्धं गोदानं चान्नदानकम् ॥
को विधिः कश्च कालो वै किं पात्रं किंच दैवतम् ॥ १ ॥ एतत्सर्वं समासेन कथयस्व शिवात्मज ॥ येन केन प्रकारेण कर्त्त
व्यानि मुमुक्षुभिः ॥ २ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु नारद तत्सर्वं यत्पृष्टोहं त्वयाद्य वै ॥ पित्रोः कथयतोर्विप्र श्रुतं सान्निध्य
गेन हि ॥ ३ ॥ आदौ तीर्थागमे देवं गणेशं भैरवं तथा ॥ वेदव्यासं पुराणर्षिं मां चैव प्रतिपूज्य हि ॥ गच्छेज्जितेंद्रियः शांतो ब्रह्मनि
ष्ठो दयापरः ॥ ४ ॥ तीर्थप्राप्तिदिने कुर्यान्निराहारं च मज्जनम् ॥ ततः प्रातः समुत्थाय कृतनित्यक्रियो मुने ॥ भैरवाज्ञां गृही
त्वा तु तीर्थस्नानमथाचरेत् ॥ ५ ॥ स्नानं विप्राज्ञया कुर्यात् दक्षादीन्स्नानकर्म्मणि ॥ नमस्कृत्य ततो विप्रानावाह्य चात्र

देवताः ॥ श्राद्धं कुर्यात्प्रयत्नेन श्राद्धदृष्टविधानतः ॥ ६ ॥ आसनं परिकल्प्यादौ पिंडदानं ततः परम् ॥ ततोऽवनेजनं कुर्यात्पुनः पूर्वविकल्पिते ॥ ७ ॥ दक्षिणां च ततो दद्याद्ब्राह्मणेभ्यो यथाधनम् ॥ यस्य संतोषमायान्ति तीर्थस्था भूमिदेवताः ॥ तस्य सर्वं कृतं साग्रं सफलं स्यान्महामुने ॥ ८ ॥ असंतुष्टा यस्य विप्रास्तीर्थस्थाः श्राद्धकर्म्मणि ॥ असंतुष्टास्तत्पितरो ज्ञेया धर्मपरायणैः ॥ ९ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन संतोषं जनयेत्सुधीः ॥ अन्नदानं च तत्कुर्यात्सांगतासिद्धिहेतवे ॥ एतत्तीर्थे प्रकर्त्तव्यं श्राद्धं श्रद्धासमन्वितैः ॥ १० ॥ श्राद्धात्संततिमाप्नोति श्राद्धाद्धै परमं यशः ॥ श्राद्धाद्वर्षति पर्जन्यः श्राद्धात्सुखमवाप्नुयात् ॥ ११ ॥ श्राद्धात्स्वर्गमवाप्नोति श्राद्धान्मोक्षं च विंदति ॥ यो नरः श्राद्धहीनः स्यात्तस्य नो वर्द्धते प्रजा ॥ १२ ॥ मृते नरकमाप्नोति तस्माच्छ्राद्धं न संत्यजेत् ॥ १३ ॥ तीर्थमागत्य यो मर्त्यः श्राद्धकर्मविवर्जितः ॥ सर्वतीर्थफलं व्यर्थं तीर्थश्राद्धं विना मुने ॥ तस्माच्छ्राद्धपरो भूयात्तीर्थे वापि गृहे तथा ॥ १४ ॥ धन्यानां मानुषे जन्म तत्रापि हिमवत्स्थले ॥ माया पुर्य्यां हि तत्रापि तत्र भक्तिमतां कुले ॥ १५ ॥ वेदाध्ययनकर्माणि तथा यज्ञादिकाः क्रियाः ॥ पृथ्वीपर्य्यटनं वापि स्नानं सागरसंगमे ॥ १६ ॥ मायापुरीति या सम्यक् कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ १७ ॥ तेन तप्तं हुतं तेन तेन दत्ता वसुंधरा ॥ तेन सर्वं कृतं कर्म्म मुक्तिद्वारप्रदं मुने ॥ १८ ॥ येनात्र विदुषे दत्ता गौः स्वर्गीयफलप्रदा ॥ यावंति तच्छरीरस्य रोमाणि मुनि पुंगव ॥ १९ ॥ तावत्कल्पसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ धन्याः कलियुगे घोरे ये गां दास्यंति तत्र वै ॥ २० ॥ एकत्र सर्वदानानि गोदानं चापरं मुने ॥ तुलया संधृते चैव गोदानं चाभवद्गुरु ॥ २१ ॥ अनुमंतापि यो मर्त्यो गोदाने दीनवत्सलः ॥ सोपि स्वर्गमवाप्नोति यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥ २२ ॥ समुद्राश्च चतुःपात्सु रोमकूपेषु देवताः ॥ सर्वतीर्थानि च तथा श्रृंगेषु सरितस्तथा ॥ तस्मात्पृथ्वी समा ज्ञेया धेनुर्धन्यतमा भुवि ॥ २३ ॥ पुरा कल्पादिके विप्र जगत्यम्बुमये सति ॥ वेदहीनं जगत्सर्वं नष्टप्रायं च भूसुर ॥ २४ ॥ सृष्ट्वा सर्वांस्तथा लोकान् ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ चिंतोद्विग्नमना जातो न ववर्ध यतः प्रजाः ॥ २५ ॥ यज्ञाद्भवति पर्जन्यः पर्जन्यादन्नसंभवः ॥ अन्नाद्भवति भूतानि स्थावराणि चराणि च ॥ २६ ॥

यज्ञो न जायते विप्र सर्पिषारहितो यतः ॥ सर्प्पिर्योनिः स्मृता धेनुस्तदभावेऽखिलं गतम् ॥ २७ ॥ तस्माद्गावः प्रसृष्टव्या मया
संसारहेतवे ॥ इति चिंतयतस्तस्य पद्मयोनेर्महात्मनः ॥ मतिरासीन्महामायां स्तोतुं नारद भक्तितः॥ २८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
महामायां नमस्यामि धर्मकामार्थमोक्षदाम् ॥ नंदनाद्रिकृतावासां धारिणीं जगतां प्रभुम् ॥ २९ ॥ नारायणीं भद्रकालीं भद्रदां
वीरवंदिताम् ॥ यज्ञाशिनीं यज्ञदेहां यज्ञपालनतत्पराम् ॥ ३० ॥ त्रिशक्तिं त्रिगुणारामां गुणातीतां गणाकराम् ॥ नै
मिषारण्यनिलयां मलयाचलसंश्रयाम् ॥ ३१॥ वीरभद्रवरां वीरां वीरासनसमास्थिताम् ॥ स्वाधिष्ठानांबुजरजःपुंजपिंजरितां खगाम् ॥
॥ ३२ ॥ शिवां सरस्वतीं लक्ष्मीं सिद्धिं बुद्धिं महोत्सवाम् ॥ केदारावासशुभगां बदरीवाससुप्रियाम् ॥ ३३ ॥ राजराजेश्वरीं देवीं
सृष्टिसंहारकारिणीम् ॥ मायां मायास्थितां वामां वामशक्तिमनोहराम् ॥ ३४ ॥ मेनकां मनुपूज्यां च ज्वालां ज्वालामुखीं पराम् ॥
एकलिंगकृतोत्संगां नारायणपरायणाम् ॥ ३५ ॥ भागीरथीं भाग्यगम्यां भोगिनीं भोगिवल्लभाम् ॥ भूरादिकतपोंतस्थां वीणापुस्तक
धारिणीम् ॥ ३६ ॥ दारुमूर्त्तिसमासीनां श्रियं पीनपयोधराम् ॥ केयूरांगदभूषाढ्यां चतुर्बाहुमनोहराम् ॥ ३७ ॥ सिंहासनकृतावासां
रक्तवस्त्रां रणप्रियाम् ॥ आर्यां कार्य्यंकरीं वंदे संसारोद्भवहेतवे ॥३८॥ स्कं० उ० ॥ इति संस्तुवतस्तस्य ब्रह्मणो विष्णुजन्मनः॥कोटिसूर्य्य
प्रतीकासा देवी प्रादुरभून्मुने ॥ उवाच वचनं दिव्यं ब्रह्माणं कमलोद्भवम् ॥३९॥श्रीदे०उ० ॥ किमर्थं संस्तुता ब्रह्मन्किं कार्य्यं करवाणि ते
॥ ४० ॥ न बंध्यं दर्शनं मेस्ति कृतं यस्तवनं त्वया ॥ प्रसन्नास्मि न संदेहो भक्तिमानसि सुव्रत ॥ ४१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ सृष्टिमार्ग
प्रदा त्वं हि प्रकृतिः परमा मता ॥ त्वदिच्छया जगत्सर्वं जायते सचराचरम् ॥४२ ॥ प्रजाः सृष्टा मया सर्वास्त्रिगुणा गुणवर्ज्जिते ॥
न वर्द्धन्ते विना यज्ञैर्यज्ञभागाशनाः सुराः ॥ ४३ ॥ नवै वर्षति पर्जन्यस्ततोन्नं नावतिष्ठति ॥उपायं कुरु देवेशि यथास्यादन्नसंभवः
॥४४॥ श्रीदेव्युवाच॥ शृणु वत्स यथा यद्वै प्रोच्यते तव यन्मया ॥ स्वस्वभागान्सुराः सर्वे ददंतु कार्य्यसिद्धये ॥ ४५ ॥ अहं च तेन रूपेण

भविष्यामि महीतले ॥ मत्तः सर्वं सुरश्रेष्ठ भविष्यति न संशयः ॥ ४६ ॥ स्कंद उवाच॥इति श्रुत्वा वचस्तस्याःसर्वेदेवाःसवासवाः ॥

स्वं स्वं भागं भागसिद्ध्यै ददुस्तेजोमयं शुभम् ॥ ४७ ॥ सापि माया भगवती गृहीत्वा भागमुत्तमम् ॥ निममज्ज क्षीरनिधौ
पश्यतां त्रिदिवौकसाम् ॥ ४८ ॥ आश्चर्यं परमं लेभुर्दृष्ट्वा तत्कौतुकं महत् ॥ किं किमेतत् किं किमेतदिति प्रोचुः सुरा
लयाः ॥ ४९ ॥ एतस्मिन्नंतरे खे वाक् बभूव मुनिसत्तम ॥ वागुवाच ॥ भोभो सुराः किमर्थं हि क्लेशं प्राप्ता मदाश्रितम् ॥ ५० ॥
मथध्वमेनं सुभगाः पयोधिं कार्य्यसिद्धये ॥ अन्यान्यपि महाभागाः प्राप्स्यथ प्रवराणि मे ॥ ५१ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति
श्रुत्वा वचस्तत्तु हृष्टास्ते त्रिदिवौकसः ॥ ममंथुर्मिलितास्तत्र पयोधिं कार्य्यगौरवात् ॥ ५२ ॥ मंथानं मंदरं कृत्वा नेत्रं कृत्वा
तु वासुकिम् ॥ कूर्मरूपो हरिस्तत्र सर्वशक्तिधरः प्रभुः ॥ ५३ ॥ मथिते दुग्धनिलये जातान्यन्यान्यपि क्रतोः ॥ कामधेनुस्तदो
त्पन्ना सर्वदेवांशसंभवा ॥ ५४ ॥ दृष्ट्वा तां निर्ज्जराः सर्वे जयेत्यूचुर्मुदान्विताः ॥ गृहीत्वा तां ततो धेनुं ब्रह्मलोकं ययुर्मुने ॥ ५५ ॥
पूजयामासुरत्यंतं प्रदक्षिणक्रमादिभिः ॥ सा पूजिता भगवती कामधेनुर्ददौ वरान् ॥ ५६ ॥ पयश्चामृतकल्पं हि यत्पीत्वाऽमृत
मश्नुते ॥ घृतं च सा ददौ धेनुर्यज्ञाय च्छंदिता यतः ॥ ५७ ॥ यज्ञैस्तृप्ताः सुराः सर्वे सुभिक्षं चाभवत्ततः ॥ प्रजाश्च वृद्धिमाप
न्नाः कामधेनोः प्रसादतः ॥ ५८ ॥ पवित्रा परमा सा वै सर्वदेवमयी शुभा ॥ अवतीर्णा स्वयं देवी गौर्भूत्वा भवभाविनी ॥ ५९ ॥
पूजिता येन गौर्विप्र पूजिताः सर्वदेवताः ॥ प्रदक्षिणीकृता येन परिक्रांता वसुंधरा ॥ ६० ॥ मंगलं दर्शनं प्रातः पूजनं परमं
पदम् ॥ स्पर्शनं परमं तीर्थं नास्ति धेनुसमं क्वचित् ॥ ६१ ॥ अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि येन दृष्टा मुनीश गौः ॥ तस्य पापं क्षयं
याति यथाग्नेस्तूलराशयः ॥ ६२ ॥ हस्ते कृत्वा तु गोपुच्छं पितृतर्पणमाचरेत् ॥ निरयस्थाश्च पितरो ब्रह्मलोकमवाप्नुयुः ॥ ६३ ॥
गोच्छायायां महाभाग श्राद्धं कुर्वंति ये नराः ॥ गयाश्राद्धफलं तेषां कथितं स्यान्महामते ॥ ६४ ॥ गोमयेन सुलिप्तायां भूमौ वा
कुरुते क्रियाः ॥ अनंतफलदा विप्र भवेयुर्नैव संशयः ॥ ६५ ॥ सकृत्प्राश्नाति गोमूत्रं यो नरश्च महामुने ॥ दुर्भोज्यभोजनाच्चैव
दुरुक्त्या दुर्नयोच्चरात् ॥ ६६ ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो गच्छेद्ब्रह्म परं पदम् ॥ अपवित्रकरं स्थानं शुद्धं गोमूत्रबिंदुना ॥ ६७ ॥

कंडूयनं गवां यो वै करोति यदि मानवः ॥ गोहत्या ब्रह्महत्याभ्योमुच्यते नात्र संशयः ॥ ६८ ॥ गोग्रासं भोजने यस्तु दद्या
द्वोभ्यो महामुने ॥ ब्राह्मणा भोजितास्तेन सहस्रं वेदपाठिनः ॥ ६९ ॥ तीर्थे देवालये वापि ग्रहणे चंद्रसूर्य्ययोः ॥ व्यतीपाते
च मन्वादौ युगादौ संक्रमे तथा ॥ दाता तस्या गृहीतापि तावुभौ स्वर्गगामिनौ ॥ ७० ॥ स सुवर्णा: सवस्त्रा च सर्वाभरण
भूषिता ॥ पयस्विनी सवत्सा च येन दत्ता मुनीश गौः ॥ ७१ ॥ तेन तप्तं हुतं तेन जप्तं तेन कृतं तथा ॥ नानाद्रव्यान्विता तेन दत्ता विप्र
वसुंधरा ॥ ७२ ॥ शृणु नारद यद्वृत्तमितिहासं सुपुण्यदम् ॥ उज्जयिन्यां पुरा ह्यासीद्वर्द्धमानो महावणिक् ॥ ७३ ॥ बभूव
धनधान्यैश्च पुत्रपौत्रैश्च संवृतः ॥ येन केन प्रकारेण कृतं द्रव्यार्जनं तथा ॥ ७४ ॥ धनांभोधिस्ततो जातो रत्नानां निचयै
स्तथा ॥ पुत्राश्चापि महाभागाश्चत्वारो ह्यभवंस्तदा ॥ ७५ ॥ कृत्वा द्रव्यविभागं स कालधर्ममुपागतः ॥ त्रयः पुत्रास्तु तस्यापि वणिग्धर्म
रता मुने ॥७६॥ अभवत्पश्चिमो यस्तु नाम्ना वरधरो वरः ॥ द्यूतवेश्यादिव्यसनैः क्षयं नीतं महद्धनम् ॥७७॥ जीवनं कृतवान्वेश्यापरिचा
रेण वै ततः ॥ अन्वेषते विटांश्चैव किंचिदाप्तधनस्ततः ॥ ७८ ॥ जीविते जातिरहितोऽगम्यागमनसंयुतः ॥ चौरधर्मरतश्चैव तथा
सीन्मुनिपुंगव ॥ ७९ ॥ गोधनं चौर्य्यतो हृत्वा विक्रीणाति स वै वणिक् ॥ म्लेच्छवेश्यासमासक्तो वनांते वसतिस्तथा ॥ ८० ॥
वेश्याद्यूतेषु चौर्य्येषु समासक्तोऽजितेंद्रियः ॥ एकदा मदिरां पीत्वा जगाम नगरे वरे ॥ ८१ ॥ ददर्श कंचिद्दातारं गां शुभां दातुमु
द्यतम् ॥ तं दृष्ट्वा वणिजश्चित्तमाश्चर्यकलितं मुने ॥ ८२ ॥ विप्रान्वेदान्पठंतश्च धौतोत्तरपरिच्छदान् ॥ ऊर्द्ध्वपुंड्रधरा
ञ्शांतान् प्रतिग्रहसमुद्यतान् ॥ ८३ ॥ आश्चर्य्यपरमो भूत्वा हसद्गोपुच्छधारिणः ॥ गृहमागत्य तरसा गां गृहीत्वा मदालसः ॥
॥ ८४ ॥ एकं दिनं समानीय ब्राह्मणं ब्रह्मसत्तमम् ॥ तत्कर्म हसितुं चक्रे गोदानं मदिराश्रितः ॥ ८५ ॥ अन्येपि म्लेच्छजा
तीया अहसंस्तं मदालसाः ॥ ब्राह्मणस्तां गृहीत्वा तु ययौ स्वभवनं त्वरम् ॥ ८६ ॥ प्रबुद्धो मदिरात्यक्तो वैश्योपि स्वस्थमा
नसः ॥ किं कृतं किं कृतं चैतद्यद्गौर्दत्ता द्विजातये ॥ ८७ ॥ अन्वेषयाति स्म स तं न प्राप गृहमागतः ॥ गृहे च वेश्यया

वैश्यो धिकृतो विपिनं ययौ ॥ ८८ ॥ तत्र सर्प्पहतो विप्र वने पंचत्वमागतः ॥ आगता यमदूताश्च नेतुं तं वणिजं खलम् ॥
॥ ८९ ॥ देवदूताश्च तत्रापि तस्मिन्नेवागता वने ॥ विवादश्च तथा तेषां दूतानां यमदेवयोः ॥ ९० ॥ मत्वा विकल्मषं वैश्यं
निन्युर्लोकं प्रजापतेः ॥ अभक्त्यापि कृतं विप्र गोदानं यत्पुरा शुभम् ॥ तस्मात्सर्वैश्च पापैश्च निर्मुक्तो भवदत्तकः ॥ ९१ ॥
न गोदानसमं विप्र पुण्यं कर्म महामते ॥ तस्मात्सर्वेण यत्नेन गोदानं शुभमाचरेत् ॥ ९२ ॥ भूतवेतालकूष्मांडग्रहग्रस्तः
समाचरेत् ॥ यद्यदिच्छति तत्सर्वं प्राप्नोति नैव संशयः ॥ ९३ ॥ यथा गोदानतः पुण्यं तथा चान्नप्रदानतः ॥ दीनानाथशरीरिभ्यो
तद्दानं सात्त्विकं मतम् ॥ ९४ ॥ अन्नदानान्महाभाग सर्वं दानं कनिष्ठकम् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ह्यन्नं दद्यात्क्षुधावृते ॥ ९५ ॥
सर्वकाले सर्वदेशे सर्वपात्रे महामते ॥ दद्याद्दानं परं भक्त्या सर्वप्राणिपरायणः ॥ ९६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे माया
पुरीमाहात्म्ये गोमहिमावर्णनं नाम दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥ स्कंद उवाच ॥ अन्नेन चैव दत्तेन किन्न दत्तं महीतले ॥ सर्वे
षामेव दानानामन्नदानं विशिष्यते ॥ १ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनम् ॥ आसीदिलावृते वर्षे श्वेतो राजा महायशाः ॥
॥ २ ॥ गंगाद्वारे महातेजास्तपः कर्तुं समाययौ ॥ वर्षाणां नियुतं तेपे तपः परमदारुणम् ॥ ३ ॥ तस्य वै तप्यमानस्य
त्रस्ता देवाः सवासवाः ॥ वरेणच्छंदयामास ब्रह्मा तं च तपोनिधिम् ॥ ४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ वरं ब्रूहि महाभाग यत्ते मनसि
वर्त्तते ॥ नाप्राप्यं ते महाभाग त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ ५ ॥ श्वेत उवाच ॥ इयं सर्वा धरा ब्रह्मन् मदधीना सुराग्रज ॥
यत्किंचिद्वस्तुजातं मे सर्वं स्याद्ब्राह्मणार्थकम् ॥ ६ ॥ इदं क्षेत्रं च ते नाम्ना विख्यातं स्यान्महीतले ॥ तवावासश्च विष्णोश्च
शिवस्यापि भवत्वरम् ॥ ७ ॥ सर्वेषां चैव देवानां स्थितिश्चापि प्रजायताम् ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि तान्यत्र स्युः स्थिराणि भोः ॥
॥ ८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इदं तीर्थं महापुण्यं त्रैलोक्ये चातिदुर्लभम् ॥ अतः परं च मन्नाम्ना विख्यातं हि भविष्यति ॥ ९ ॥ ये वै
स्नास्यंत्यत्र कुंडे गच्छेयुस्ते परं पदम् ॥ यत्कर्म क्रियते चात्र तत्सर्वं स्यादनंतकम् ॥ १० ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि तानि

सन्निहितानि वै ॥भविष्यंति महाराज सर्वभावैरतः परम् ॥ ११ ॥ इयं च पृथिवी सर्वा सशैलवनकानना ॥ सर्वद्वीपसमुद्रांता त्वद
धीना भविष्यति ॥ १२ ॥ धर्मबुद्धिर्महाराज दानबुद्धिश्च शाश्वती ॥ ब्राह्मणार्थे समुत्पन्नो नारायणपरो भव ॥ १३ ॥ स्कंद उवाच ॥
इत्युक्त्वा सहसा विप्र ब्रह्मा लोकं स्वकं ययौ ॥ सोपि राजा महाराज ययौ स्वे प्रवरे स्थले ॥ १४ ॥ जित्वा च पृथिवीं सर्वां सप्त
द्वीपां ससागराम् ॥ स्थापयामास स्ववशे सर्वान्वै पृथिवीभुजः ॥ १५ ॥ चकार विविधान् यज्ञान्हयमेधादिकान्मुने ॥ स्वर्ण
रत्नमहार्हाणि वासांसि विविधानि च ॥ ददौ स विप्रवर्य्येभ्यो वेदविद्भ्यो विशेषतः ॥ १६ ॥ वसिष्ठं सर्वशास्त्रज्ञं प्रोवाच तपसां
निधिम् ॥ १७ ॥ श्वेत उवाच ॥ ॥भगवन्दातुमिच्छामि ब्राह्मणेभ्यो वसुंधराम् ॥ देह्यनुज्ञां तपोराशे शिष्याय शुभकारणम् ॥
॥ १८ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ अन्नदानं महाराज सर्वकामसुखावहम् ॥ अन्नेन चैव दत्तेन किन्न दत्तं महीतले ॥ १९ ॥ अन्नाद्ध
वंति भूतानि अन्ने प्राणाः प्रतिष्ठिताः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन अन्नदानं ददस्व भोः ॥ २० ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ किं वस्त्वन्नं विदि
त्वा स नो ददावन्नमंबु च ॥ रत्नवस्त्राद्यलंकाराञ्श्रीमंति नगराणि च ॥ २१ ॥ दत्तवान् ब्राह्मणेभ्योथ कुंजरान् वाजिनस्तथा ॥
सुवर्णरौप्यरत्नानि यानानि विविधानि च ॥ २२ ॥ अश्वमेधसहस्रञ्च इयाज बहुदक्षिणैः ॥ स्वल्पं वस्तुपरं ज्ञात्वा सोन्नं तु ना
ददात्प्रभुः ॥ २३ ॥ एवं तस्य महाभाग दिव्यं वर्षशतं ययौ ॥ ततः कदाचिन्नृपतिः कालधर्मवशं गतः ॥ २४ ॥ परलोके वर्त्त
मानः स्ववैश्याभिरभिष्टुतः ॥ क्षुधया पीडितो ह्यासीत्तृषया च नराधिपः ॥ २५ ॥ क्षुत्तृष्णाभ्यां पीड्यमानः स्वर्गभोगान्वितो
पि सन् ॥ आनिनायाप्सरोभोगं गत्वा श्वेतं महागिरम् ॥ २६ ॥ ददर्श तत्र नृपतिर्दग्धदेहं पुरात्मनः ॥ अस्थीनि चर्वयामास शी
र्णानि मुनि पुंगव ॥ २७ ॥ चर्वयित्वा पुरा राजा विमानवरमास्थितः ॥ अप्सरोगणगंधर्वसेवितो दिवमाव्रजन् ॥ २८ ॥ एवं स
प्रत्यहं राजा संगृह्यास्थीनि संलिहन् ॥ तत्रास्ते श्वेतसंकाशं पुनः स्वर्गं जगाम ह ॥ २९ ॥ अथ कालेन महता वसिष्ठेन महा
त्मना ॥ अस्थीनि चर्वयन्दृष्टो राजा श्वेतो महातपाः ॥ ३० ॥ उवाच प्रहसन् वाक्यं किमहो स्वास्थिचर्वणम् ॥ एवमुक्तस्तदा

राजा ब्रह्मपुत्रेण धीमता ॥ जगाद लज्जितो राजा मुनिं चेदं तपोनिधिम् ॥ ३१ ॥ क्षुधा मां बाधते ब्रह्मन्यदन्नं न पुराददम् ॥
पानं चापि महाभाग ततो मां बाधते तृषा ॥ ३२ ॥ एवमुक्तस्तदा राज्ञा ब्रह्मपुत्रो महामुनिः ॥ पुनर्जगाद तं श्वेतं महाराजं
महार्थवित् ॥ ३३ ॥ फलमेतन्महीशानावधीरितवचो यतः ॥ अदत्तं नोपतिष्ठेत कस्यचित्किंचिदप्यहो ॥ ३४ ॥ त्वया दत्ता
नि राजेंद्र स्वर्णरत्नांबराणि च ॥ तानि सर्वाणि भोगार्थं तव संति यतः क्वचित् ॥ ३५ ॥ अन्नं पानं च नो दत्तं क्षुत्तृष्णे तव
संस्थिते ॥ स्तोकं मत्वा त्वया राजन्न दत्ते चान्नपानके ॥ अदत्तं नोपतिष्ठेतसाक्षादपि प्रजापतेः ॥ ३६ ॥ श्वेत उवाच ॥
किं कर्त्तव्यं महाभाग कथं नो बाधते क्षुधा ॥ कृतांजलिरहं याचे ह्यदत्तं मा कथं भजेत् ॥ ३७ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥
अस्त्येकं कारणं येन जायते नात्र संशयः ॥ तच्छृणुष्व नरव्याघ्र कथ्यमानं मयानघ ॥ ३८ ॥ यथा पुरा विनीताश्वो
महीपालो महायशाः ॥ कृतवान् सर्वमेधांश्च सहस्राणि महामुनिः ॥ ३९ ॥ दत्तास्तेन तथा गावो रत्नस्वर्णांबराणि च ॥ स्तोकं
मत्वा न तेनापि पानं चान्नं महीपते ॥ ४० ॥ सोपि गंगोत्तरे देहं तत्याज मुनिपालक ॥ गतवान् ब्रह्मलोकादीन्नानाभोगसम
न्वितः ॥ ४१ ॥ त्वमिव क्षुधयाविष्टो बभूव तृषया तथा ॥ पुनर्मर्त्यं समायातो विमानेनार्कवर्चसा ॥ ४२ ॥ गंगाद्वारे महाक्षेत्रे
नीलाभिधमहीधरे ॥ दग्धं कलेवरं सोपि दृष्ट्वा भोक्तुं मनो दधौ ॥ ४३ ॥ तावद्ददर्श होतारं विनीताश्वा पुरोहितम् ॥ उक्तश्च
कारणं विप्र क्षुधायाश्च तपोनिधे ॥ ४४ ॥ कथयामास तं होता प्रतीकारं क्षुधस्तृषः ॥ प्रथमा तिलधेनुश्च जलधेनु
स्ततः परम् ॥ ४५ ॥ रसधेनुस्तृतीयापि गुडधेनुस्तथा स्मृता ॥ शर्करामधुधेनुश्च क्षीरधेनुश्च सप्तमी ॥ ४६ ॥ अष्टमी दधिधे
नुश्च नवनीतमयी ततः ॥ तथा लवणधेनुश्च सत्कार्पाससमयी तथा ॥ धान्यधेनुस्तथा प्रोक्ता द्वादशैताः प्रकीर्त्तिताः ॥ ४७ ॥
घटं संस्थाप्य राजानं कारयामास तास्तथा ॥ ययौ परमिकां सिद्धिं सर्वलोकातिसर्गां प्रभो ॥ ४८ ॥ तथा त्वमपि राजेंद्र कुरुष्वै
ता महार्थदाः ॥ तृप्तिं प्राप्स्यसि भूयिष्ठां क्षुधा नो पीडयिष्यति ॥ अन्नदानात्परं नास्ति त्रैलोक्ये प्रीतिवर्द्धनम् ॥ ४९ ॥

स्कंद उवाच ॥ वसिष्ठोपि महाराज कारयामास राजतः ॥ क्षुन्निवृत्तिकरं चैव धेनूनां वितरं तथा ॥ ५० ॥ अन्नदानात्परां तृप्तिं प्राप श्वेतो नराधिपः॥विमानवरमारुह्याप्सरोगणसमन्वितः॥ ॥ ५१ ॥ सिद्धैः संस्तूयमानो वै जगाम परमं पदम् ॥ तस्मात्सर्वे प्रयत्नेन अन्नदानपरो भवेत् ॥ ५२ ॥ मुष्टिमात्रमपि क्षेत्रे गंगाद्वारे विशेषतः ॥ अन्नं ददाति विप्राय तृप्तः स्यात्कल्पपंचकम् ॥ ५३ ॥ अन्नदो राज्यमाप्नोति ह्यन्नदो गतिमुत्तमाम् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन शक्त्या चान्नप्रदो भवेत् ॥ ५४ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे मायाक्षेत्रमाहात्म्येऽन्नदानमाहात्म्यवर्णनं नामैकादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥

कार्त्तिकेय उवाच ॥ कुशावर्त्तं महातीर्थं दक्षिणे ब्रह्मतीर्थतः ॥ तत्र स्नात्वा महाभाग न च भूयोभिजायते ॥ १ ॥ स्नानं दानं जपो होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ॥ यदत्र क्रियते कर्म तत्तत्स्यात्कोटिसंख्यकम् ॥ २ ॥ पुरा गंगागमे मौनी दत्तात्रेयो महातपाः ॥ तस्थावेकेन पादेन वर्षाणामयुतं मुनिः ॥ ३ ॥ कुशचीराणि दण्डं च कुण्डीं चोवाह जाह्नवी ॥ आवर्तेपि पुनरसौ कुशान् धृतवती मुनेः ॥ ४ ॥ आप्लुतांस्तान्कदाचित्तु ददर्श कुशचीरकान् ॥ वहमानान्महाभाग गंगामावर्त्ततां गताम् ॥ ५ ॥ क्रुद्धो महामुनिस्तां तु यावद्भस्मीकरोति च ॥ तावत्सर्वे समायाता ब्रह्माद्यास्त्रिदिवौकसः ॥ ६ ॥ तुष्टुवुः परमं भक्त्या कार्त्तवीर्यगुरुं मुनिम् ॥ संस्तुतश्च प्रसन्नोभूद्ब्रह्मादींस्तानुवाच ह ॥ ७ ॥ अत्रैव भवतां स्थानं नित्यं स्यात्तीर्थके वरे ॥ आवर्त्तनाद्यतो गंगा कुशान् धृतवती मम ॥ ८ ॥ कुशावर्त्तमिति ख्यातं तीर्थमेतद्भविष्यति ॥ धन्या लोकाः करिष्यंति स्नानं पितृसमर्चनम् ॥ ९ ॥ तत्पितॄणां च तस्यापि न स्याज्जन्म पुनः क्वचित् ॥ कुशावर्ते महातीर्थे दत्तं स्यात्कोटिसंख्यकम् ॥ १० ॥ इति ते कथिता व्युष्टिः कुशावर्त्तस्य पुण्यदा ॥ श्रुत्वाप्येतां महोत्पत्तिं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ११ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे मायापुरीमाहात्म्ये द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥

स्कंद उवाच ॥ ततो दक्षिणदिग्भागे विष्णुतीर्थं धनुःशते ॥ अत्र स्नात्वा परं ब्रह्म लीनो भवति निश्चितम् ॥ १ ॥ तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि येन तज्ज्ञायते शुभम् ॥ कृष्णसर्प्पौ महानेको दृश्यते

च ॥ तत्र स्नाति पुनः श्वभ्रे निविष्टो भवति क्षणात् ॥ ३ ॥ केनचि
फणमंडितः ॥ २ ॥ भाद्रकृष्णचतुर्द्दश्या जलमध्ये प्रयाति च ॥ तत्र स्नाति पुनः श्वभ्रे निविष्टो भवति क्षणात् ॥ ३ ॥ केनचि
त्कारणेनासौ राजा परमधार्म्मिकः ॥ शप्तो दुर्वाससा विप्र पुरा कृतयुगे वरे ॥४॥ नारद उवाच ॥ केन वै कारणेनायं शप्तो राजा
महायशाः ॥ किन्नामायं कार्त्तिकेय कुत्रत्यश्च नराधिपः ॥ ५ ॥ शापस्यांतः कदैतस्य भविष्यति महामते ॥ अनेन किं कृतं राज्ञा
तस्य दुर्वाससो मुनेः ॥ ६ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु नारद वृत्तांतं राज्ञश्चापि तपोनिधेः ॥ पुरा कृतयुगे राजा सूर्य्यवंशविवर्द्धनः
॥ ७ ॥ नाम्ना धर्मध्वज इति ख्यातो रिपुविनाशनः ॥ कृत्वा बहुविधान्यज्ञान्समाप्तवरदक्षिणान् ॥ ८ ॥ वनितासहितस्तप्तुं गंगाद्वारे
समाययौ ॥ अत्रागत्य महातेजा न्यवसद्विष्णुतत्परः ॥ ९ ॥ एकदा धर्मकेतुस्तु स्नात्वागत्य गृहे स्वके ॥ ददर्श मुनिमासीनं पीठे दुर्वाससं
वरम् ॥ १० ॥ दृष्ट्वा तं सहसा राजा पादयोः प्रपपात ह ॥ पाद्यमाचमनीयं च स्वासनं चार्घसंयुतम् ॥ ददौ तस्मै महाभाग विधिदृ
ष्टेन कर्म्मणा ॥ ११ ॥ ॥ उवाच वचनं चेदं स्वागतं ते महामुने ॥ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मि यस्य ते गृहमागमः ॥
किमागमनकृत्यं ते कार्य्यं किं करवाणि तत् ॥ १२ ॥ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ संप्राप्तो भोक्तुकामोहं पारणस्य दिनं त्विदम् ॥
शीघ्रं भोजय मां राजन् क्षुधितोस्मि परं विभो ॥ १३ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति श्रुत्वा निगदितं मुनेर्दुर्वाससो नृपः ॥ तथेत्युक्त्वा
ययावंतर्गृहं कर्त्तुं महामुने ॥ १४ ॥ संपादयति भोज्यं च यावद्राजा महामतिः ॥ सूकरास्यः समायातो भ्रातुर्वैरमनुस्मरन् ॥
॥ १५ ॥ विघ्नं वै कर्त्तुमारब्धो दृष्ट्वा दुर्वाससं मुनिम् ॥ सर्प्पो भूत्वा स्वयं रक्ष एकान्ते भोज्यपात्रके ॥ उत्ससर्ज महाक्ष्वेडं
तदन्ने भक्तितोर्ज्जिते ॥ १६ ॥ न ज्ञातं तन्महीभर्त्रा कृतं यद्रक्षसा मुने ॥ प्रवेशयामास मुनिं भोक्तुं भोज्यं ततः परम् ॥ १७ ॥
यावदग्रे समायाति ज्ञातं तावद्विषोल्बणम् ॥ विषसंवलितं दृष्ट्वा भोजनं स्वर्णपात्रके ॥ क्रुद्धो मुनिः शशापैनं धर्मकेतुं नराधि ॥१३२॥
पम् ॥ १८ ॥ यस्मात्त्वया विषोत्सृष्टं भोज्यं मे दीयतेऽधम ॥ तस्मात्त्वं भविता दुष्टः कालसर्प्पः शतं समाः ॥ १९ ॥ उत्सृष्टं
तु तदा दृष्ट्वा शापाग्निं मुनिनेरितम् ॥ वेपमानो महीभर्त्ता भयार्त्तो निजगाद तम् ॥ २० ॥ अज्ञानादहं कथं शप्तो विचार्य्याघं मम

प्रभो ॥ इति प्रोक्तो मुनिस्तेन दध्यौ रक्षोविचेष्टितम् ॥ २१ ॥ ज्ञात्वा लज्जासमायुक्तो दुर्वासा मुनिपुंगवः ॥ उवाच तं महाराजं
वेपमानं कृतांजलिम् ॥ २२ ॥ कृतमेतन्महाराज शत्रुणा तव रक्षसा ॥ वसात्रैव च नृपते विष्णुतीर्थे सुपुण्यदे ॥ २३ ॥ अह
मत्रागमिष्यामि युगांते नरपुंगव ॥ मां दृष्ट्वा सहसा गंता तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ २४ ॥ दुःखं नात्र प्रकर्त्तव्यं शापांतो भविता तव ॥
प्रियया सहितो विष्णोः सायुज्यं प्राप्स्यसे चिरात् ॥ २५ ॥ इयं चापि महाभाग सर्प्पिणी भविता खलु ॥ गोपनार्थं स्वजातेश्च
मा शोचस्व महीपते ॥ २६ ॥ गंगाद्वारं परं क्षेत्रं यत्र ब्रह्मादयः सुराः ॥ निवसंति विमुक्त्यर्थं येन केनापि योनिना ॥ २७ ॥ खेदस्त्वया
न कर्त्तव्यो भुजंगमशरीरतः ॥ ज्ञानं च भविता तत्र मोक्षमार्गप्रदर्शकम् ॥ २८ ॥ इत्युक्त्वा प्रययौ विप्रो बदरीविपिने ततः ॥
सोपि राजा महाबाहुः सर्प्पदेहोऽभवन्मुने ॥ सपत्नीको महाभाग हरिद्वारे सुरालये ॥ २९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे गंगाद्वारमा
हात्म्यवर्णनं नाम त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ शूकरास्यो महाभाग को वासौ राक्षसाधमः ॥
अस्य भ्रातापि को वाऽऽसीत्किमर्थं नृपरक्षसोः ॥ १ ॥ अभूद्वैरं कदा वैरं सर्वं मे विस्तराद्वद ॥ कुत्रैतयोस्तु संस्थानं किं कृत
रक्षसा पुरा ॥ २ ॥ स्कंद उवाच ॥ आसीद्दनुकुले विप्र तटोनामाऽसुराधिपः ॥ सैकदा हिमवत्पार्श्वे दक्षिणे मुनिसेविते
॥ ३ ॥ पिंडारकनदीतीरे रम्ये परमदारुणम् ॥ तपस्तेपे निराहारो वर्षाणामयुतं किल ॥ ४ ॥ तस्य वै तपसा त्रस्तास्त्रयो लोकाः
सवासवाः ॥ अथाऽशरीरिणीं वाणीमाकाशे ह्यशृणोत्ततः ॥ ५ ॥ साधुसाधु तट साधु दुर्द्धर्षं तप उत्तमम् ॥ किं कृत्यं ते हि तप
सा त्रैलोक्ये नास्ति दुर्लभम् ॥ ६ ॥ इति श्रुत्वा तटो वाणीं जगाद वचनं त्विदम् ॥ यदि मे वै तपस्तप्तं ततः स्यां विष्णु
भक्तियुक् ॥ ७ ॥ विष्णुभक्तिविहीनानां मुक्तिः स्वप्नेपि दुर्लभा ॥ नो कांक्षेपि त्रिलोकानां राज्यं निहतकंटकम् ॥ ८ ॥ श्रुत्वा तद्वचनं तत्र
पुनः प्रोचेऽशरीरिणी ॥ धन्योसि दानवश्रेष्ठ यस्य ते मतिरीदृशी ॥ ९ ॥ तपसा तव संतुष्टे विष्णोस्त्वं स्थानमेष्यति ॥ पुत्रौ द्वौभवि
तारौ ते तयोरेकस्तु वंशधृक् ॥ १० ॥ तपसा हतपापस्त्वं विष्णोश्चैव प्रसादतः ॥ अंते च परमं स्थानं यास्यसि योगिदुर्लभम् ॥ ११ ॥

इति तद्वचनं श्रुत्वा तटो नाम तपोनिधिः ॥ तत्रैव निवसन् सोपि विष्णुपूजनतत्परः ॥ १२ ॥ कालखंजसुतां प्राप विवाह
विधिना ततः ॥ द्वौ पुत्रौ समये प्राप शूकरास्यगजाननौ ॥ १३ ॥ राक्षसीं बुद्धिमापन्नौ पीडयामासतुर्मुनीन् ॥ खादया
मासतुः कांश्चित्कांश्चिज्जग्राह लोमसु ॥ १४ ॥ पाठयामासतुः कांश्चिच्चक्रतू रुधिराशनम् ॥ एवं पीडयतोर्विप्र मुनीन्राक्षस
योस्तयोः ॥ १५ ॥ मुनयस्त्रासमापन्ना राजानं शरणं ययुः ॥ धर्मध्वजं महाराजं त्राहि त्राहीति वादिनः ॥ १६ ॥ ऊचुः
प्रांजलयः सर्वे शूकरस्य भयार्दिताः ॥ त्राहि नो रक्षसोर्वीर ते वयं शरणं गताः ॥ १७ ॥ इति तेषां वचः श्रुत्वा धर्मात्मा सत्य
संगरः ॥ मा भैष्ट इति प्रोवाच संपूज्य च यथार्हतः ॥ १८ ॥ गृहीत्वा सशरं चापं नगराद्बहिराययौ ॥ लोकैः परिवृतो युक्तो
हेलया जेतुमाव्रजत् ॥ १९ ॥ यत्रासाते महाभाग राक्षसौ कामरूपिणौ ॥ आह्वयामास तौ वीरौ धर्मकेतुररी रिपू ॥ २० ॥ श्रुत्वा
कोलाहलं तस्य राक्षसौ ययतुः क्षणात् ॥ रक्तेक्षणौ रक्तकेशौ रक्तमाल्यानुलेपनौ ॥ २१ ॥ बृहद्दंतौ बृहत्कायौ घोरौ भीरुभयानकौ ॥
दृष्ट्वा तौ युयुधे राजा धर्मात्मा सत्यसंगरः ॥ २२ ॥ नाराचैरसिभिश्चैव गदाभिर्मुशलैस्तथा ॥ वृक्षैर्महीधरशृंगैः क्षेपणीया
श्मसंग्रहैः ॥ २३ ॥ युध्यतां तुमुलः शब्दः शुश्रुवे गिरिकंदरे ॥ अश्मनां चर्मणां चैव शूलानामसिनां तथा ॥ २४ ॥ एतस्मिन्नं
तरे राजा गजास्यं बाणजालकैः ॥ छादयामास सहसा व्याकुलोभूच्च राक्षसः ॥ २५ ॥ ततोर्द्धचन्द्रबाणेन शिरश्चिच्छेद रक्षसः ॥
पपात सहसा भूमौ वज्राहत इवाचलः ॥ २६ ॥ अलकनंदोत्तरे तीरे क्षेत्रे श्रीसंज्ञके शुभे ॥ तन्मांसास्थिमयो विप्र पर्वतो दृश्यते
महान् ॥ २७ ॥ गजाचल इति ख्यातस्तत्रास्ते ब्रह्मपुत्रकः ॥ शूकरास्योपि तद्दृष्ट्वा कर्म राज्ञो महोल्बणम् ॥ ययौ कैलासनि
लये महादर्प्पो भयान्वितः ॥ २८ ॥ गजास्यो दिवमापन्नो देववैमानिकैर्युतम् ॥ ययौ परमिकां सिद्धिं मरणाद्धि हिमालये
॥ २९ ॥ अज्ञानादपि यद्रक्षोनेकब्रह्मवधादिकम् ॥ तत्रापि परमं स्थानं यत्सुरैरपि दुर्लभम् ॥ ३० ॥ इति ते कथितं सर्वं

यत्पृष्टोहं त्वया द्विज ॥ श्रुत्वा धर्मध्वजस्येदमुपाख्यानं सुपुण्यदम् ॥ मुच्यते सर्वपापैश्च सत्यमेतन्न संशयः ॥ २१ ॥
इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे मायाक्षेत्रमाहात्म्ये धर्मध्वजोपाख्यानवर्णनं नाम चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥
स्कंद उवाच ॥ अन्यानि तीर्थवर्य्याणि सर्वपापहराणि वै ॥ कथयामि शृणु प्राज्ञ गङ्गायां नारदाधुना ॥ १ ॥ गंगायाः पश्चिमे
कूले कुशावर्त्तादधः शरे ॥ सप्तसामुद्रिकं नाम तीर्थं परमपावनम् ॥ २ ॥ यत्र स्नात्वा महाभाग शिवलोके महीयते ॥ पुरा तत्र
समुद्रैश्चाराधितो भगवाञ् शिवः ॥ ३ ॥ समुद्रेश्वरो महादेवः सर्वकामफलप्रदः ॥ ततो वै दक्षिणे भागे स्वर्णवद्धीश्वरः
शिवः ॥ सकृद्दृष्ट्वा तु तं देवं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४ ॥ ततोर्द्धक्रोशखंडे वै शिवतीर्थमिति ध्रुवम् ॥ तत्र स्नात्वा महाभाग कैला
सनिलये वसेत् ॥ ५ ॥ तत्र बिल्वेश्वरो नाम महादेवो विमुक्तिदः ॥ ६ ॥ यस्तत्र नियताहारः सप्तरात्रं जितेंद्रियः ॥ जपते
शिवमंत्रं च रुद्रं चागमतत्परः ॥ परां सिद्धिमवाप्नोति या सुरैरपि दुर्लभा ॥ ७ ॥ बिल्वपत्रैः समभ्यर्च्य न भूयः स्तनपो
भवेत् ॥ ततः शरद्वये तीरे गंगायाः शुभदायकम् ॥ तीर्थं गणेश्वरं नाम सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ८ ॥ तत्र स्नात्वा महा
भाग सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ यस्तत्र कुरुते पिंडदानं पितृनिमित्तकम् ॥ दशवारं कृतं तेन गयाश्राद्धं न संशयः ॥ ९ ॥ ततः
पश्चिमदिग्भागे शिला परमपावनी ॥ नाम्ना नारायणी ख्याता सर्वपापप्रणाशिनी ॥ १० ॥ यस्तत्र कुरुते श्राद्धं श्रद्धाभक्तिसम
न्वितः ॥ पितृवंश्याः शतं मातृवंश्याश्चापि तथा स्वयम् ॥ तारिताः पितरस्तेन सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ११ ॥ गंगायाः पूर्व
दिग्भागे पार्वतीश्वरसंज्ञितः ॥ पार्वत्या यत्र नितरां पूजितो भगवाञ्छिवः ॥ १२ ॥ यस्य दर्शनमात्रेण सर्वं पापं प्रणश्यति
गंगातो दंडदशके शिवः परमपावनः ॥ यद्दर्शनात्पूजनाच्च सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ १३ ॥ नीलपर्वतप्राग्भागे धारा सारवती
स्थिता ॥ तस्यां स्नात्वा तथाऽऽचम्य ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥ १४ ॥ यत्रैषा संगता विप्र गंगायां पापनाशिनी ॥ पार्वतीतीर्थमाख्यातं
सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १५ ॥ तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि येन तज्ज्ञायते शुभम् ॥ मृत्तत्र कुंकुमारक्ता तथा रक्तशिलार्थदा ॥ १६ ॥

यस्तां भाले नरः कुर्याद्गौरीलोके महीयते ॥ तया मृत्तिकया यस्तु पूजयेद्विश्वनायकम् ॥ सर्वसिद्धिमवाप्नोति याति ब्रह्म सना
तनम् ॥ १७ ॥ यस्तया पूजयेल्लिंगं सहस्रं वेदमंत्रकैः ॥ प्राप्नोति सकलां सिद्धिं महादेवप्रसादतः ॥ १८ ॥ तस्मात्क्रोशार्द्धके
तीर्थं गंगाया भैरवाश्रितम् ॥ पुरा यत्र महादेवो भैरवेन समर्चितः ॥ १९ ॥ आपदुद्धारणो नाम सर्वापत्तिविनाशनः ॥ तं पूज्य
विधिवद्भक्त्या पूजितो नीललोहितः ॥ २० ॥ तत्रायाति नदीश्रेष्ठा नाम्ना भानुभवाशिनी ॥ तत्संगमे नरः स्नात्वा सूर्य्य
लोके महीयते ॥ २१ ॥ गंगाया दक्षिणे तीरे माने क्रोशात्मके मुने ॥ पुरुकुत्सेश्वरो नाम महादेवो वरप्रदः ॥ २२ ॥ यस्य
दर्शनमात्रेण महापातककोटयः ॥ ब्रह्महत्यासहस्राणि नाशमीयुर्महामुने ॥ २३ ॥ तत्रैका जलमध्ये तु पीतवर्णा शिलास्ति हि ॥
नाम्ना नादेश्वरी प्रोक्ता सर्वपापप्रणाशिनी ॥ २४ ॥ गंगाद्वारोत्तरेभागे गंगायाः प्राग्विभागके ॥ नदी कौमुद्वती ख्याता सर्व
दारिद्र्यनाशिनी ॥ २५ ॥ धनार्थं ये महाभागाः स्नानं कुर्वंति भक्तितः ॥ लभंते सप्तरात्रेण धनं दारिद्र्यनाशनम् ॥ २६ ॥
ततो वै पश्चिमे तीरे धारा परमपावनी ॥ गंगायां संगमे यत्र रेणुका नाम नामतः ॥ २७ ॥ तत्र स्नात्वा च जप्त्वा च फला
नंत्यं लभेन्नरः ॥ ॥ ततः क्रोशार्द्धखंडे वै नदी वज्राशिला किल ॥ तस्यां स्नात्वा नरो भक्त्या प्राप्नोति रविमंडलम्
॥ २८ ॥ यस्तत्र कुरुते श्राद्धं भक्त्या युक्तो महामुने ॥ पितरस्तस्य गच्छंति स्थानं सप्तोत्तरं शुभम् ॥ २९ ॥ ततः सौम्यार्द्ध
गव्यूतौ नदी शंकरवल्लभा ॥ यदम्बुस्पर्शमात्रेण ब्रह्महत्यादिकोटयः ॥ नश्यंति किं पुनर्विप्र स्नानात्पानाच्छिवार्चनात् ॥ ३० ॥
यत्र ब्रह्मादयो देवाः पुरा शिवमतोषयन् ॥ नाम्ना चक्रुर्नदीं रम्यां पुण्यां शंकरवल्लभाम् ॥ ३१ ॥ गंगायां संगमे यत्र तीर्थं
परमपावनम् ॥ शांकरं मुक्तिदं नृणां ब्रह्महत्यानिवारकम् ॥ ३२ ॥ शंकरेशो महादेवोऽखिलसिद्धिमनोहरः ॥ यस्य दर्शनमात्रेण
शतजन्मार्जितैः परैः ॥ मुच्यते सर्वपापैस्तु कल्पं शिवपुरे वसेत् ॥ ३३ ॥ महापुण्यतमं पीठं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥
यदत्र कुरुते कर्म कोटिकोटिगुणं भवेत् ॥ ३४ ॥ वीरभद्रेश्वराद्देवात्पश्चिमे योजनार्द्धके ॥ शालिहोत्रेश्वरो देवो महादेवो

वरप्रदः ॥ ३५ ॥ शालिहोत्रो मुनिर्यत्र शिवसन्न्यस्तमानसः ॥ बभूव नियताहारस्तथा वर्षसहस्रकम् ॥ ३६ ॥
लेभे विद्या महादेवादष्टादश महामुने ॥ ३७ ॥ शालिहोत्रेश्वरं देवं पूजयित्वा विधानतः ॥ मूढोऽपि मंडलाद्याति सर्वविद्यां
महामुने ॥ ३८ ॥ तस्मात्पूर्वे क्रोशपादे नदी रंभाभिधा मता ॥ यत्र रंभा निवसितुं मायापुर्य्यां सरिद्वपुः ॥ ३९ ॥ एकदा स्वर्ग
भवने नृत्यंती वासवालये ॥ ददर्श विष्णुदूतैस्तु नीयमानान्मृतान्शुभे ॥ ४० ॥ मायाक्षेत्रे कृतावासान्वैकुंठं प्रति गच्छतः ॥
उपासमानान्देवाद्यैरिंद्राद्यैर्गणकिन्नरैः ॥ ४१ ॥ चतुर्भुजान्शंख चक्रगदापाणीन्हरीनिव ॥ पीताम्बरान्सलक्ष्मीकांस्तथा श्रीव
त्सलाञ्छनान् ॥ ४२ ॥ विभूतिभिः शोभमानान्गरुडस्थान्सुवर्च्चसः ॥ इति तान्मुक्तिमापन्नान्दृष्ट्वाश्चर्य्यमवाप सा ॥ ४३ ॥ प्रोवाच
शक्रं देवेशं तदातिथ्यार्थमुत्थितम् ॥ त्रैलोक्यनाथ भगवन्क एते सूर्य्यवर्चसः ॥ ४४ ॥ हरयो वानंतरूपधरा बुधगणेश्वर ॥ कुतः
समागता ह्येते द्यां प्रयांति च सेविताः ॥४५॥ इन्द्र उवाच ॥ प्रिये ह्येते महात्मानो मायाक्षेत्रांतवासिनः ॥मृता गच्छंति परमास्तद्विष्णोः
परमं पदम् ॥ ४६ ॥ मायाक्षेत्रसमं पुण्यं पृथिव्यां नैव विद्यते ॥ तिस्रः कोट्योर्द्धकोटी च तीर्थानां वायुरब्रवीत् ॥ तानि सर्वाणि
तन्वंगि मायाक्षेत्रे न संशयः ॥ ४७ ॥ वयं सर्वेऽपि तत्रैव वसामो भक्तिलालसाः ॥ रम्भोवाच ॥ अहमत्र वसेयं वै यथाज्ञा
पय वासव ॥ भविष्यामि यथा ह्यंते कृपां कुरु मयि प्रभो ॥ ४८ ॥ इन्द्र उवाच ॥ सरिद्भूता वरारोहे नित्यं तिष्ठ वरानने ॥
पुण्ये तव जले येऽपि स्नातारः परगामिनः ॥ ४९ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचो भर्त्तुः प्रणिपत्य त्वरान्विता ॥ आययौ परमे
पुण्ये मायाक्षेत्रे सरिद्वरा ॥ ५० ॥ जाता पुण्यतमा विप्र सर्वपापप्रणाशिनी ॥ रंभाकुंडं च गंगायां संगमे पुण्यदायके
॥ ५१ ॥ उपस्पृश्यापि पानीयं रंभया सह मोदते ॥ रंभेश्वरो महादेवस्तत्रैव शिवदायकः ॥ ततः परं महाभाग
कुब्जाम्रकमिति श्रुतम् ॥ ५२ ॥ यत्राम्रे कुब्जरूपेण दृष्टो मुनिभिरच्युतः ॥ ततः कुब्जाम्रकं तीर्थं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ५३ ॥
सकृद्दृष्ट्वा त यत्क्षेत्रं परब्रह्मणि लीयते ॥ इति ते कथितं विप्र गंगाद्वारस्य वैभवम् ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र

स्कं. पु. ॥१३५॥

संशयः ॥ ५४ ॥ श्राद्धे शृणोति यो मर्त्यो गंगाद्वारस्य वैभवम् ॥ पितरस्तस्य गच्छन्ति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ५५ ॥
यः पठेन्मानवो भक्त्या शृणुयाद्वापि भक्तितः ॥ स याति परमं स्थानं यत्र देवो महेश्वरः ॥ ५६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे
मायाक्षेत्रमाहात्म्ये गंगाद्वारमाहात्म्यसमाप्तिवर्णनं नाम पञ्चदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
कुब्जाम्रकं महातीर्थं वद विस्तरतो मम ॥ यथेदं च समुत्पन्नं यथा पुण्यं हि चाभवत् ॥ १ ॥ केन केन तपस्तप्तं
केऽवापुः परमां गतिम् ॥ कानि तीर्थानि चैवात्र कियन्मानं सुपुण्यदम् ॥ २ ॥ एतत्सर्वं समासेन विस्तराद्वद मे प्रभो ॥ त्वत्स
मो नास्ति त्रैलोक्ये भक्तवत्सलतां गतः ॥ ३ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु नारद यत्नेन गुह्यं क्षेत्रं परं हरेः ॥ यस्य स्मरणमा
त्रेण शतजन्मसमुद्भवैः ॥ मुच्यते सर्वपापैश्च विष्णुलोकं च गच्छति ॥ ४ ॥ सान्निध्यं यत्र विष्णोर्हि नित्यं तिष्ठति नारद ॥
पुरा सप्तदशे प्राप्ते युगे योगीन्द्र माधवः ॥ ५ ॥ मायां स्वीयां प्रविष्टोऽपि दृष्ट्वा चैकार्णवीं महीम् ॥ मधुकैटभौ दुरात्मानौ निजकर्ण
समुद्भवौ ॥६॥ साधयंतौ च ब्रह्माणं त्रैलोक्यं क्षेप्तुमुद्यतौ ॥ हत्वा तौ हि दुराधर्षौ रचयित्वा च मेदिनीम् ॥ ७ ॥ मेदसा दुष्टयोश्चैव ब्रह्मा
वचननोदितः ॥ जगाम शतशो विप्र क्षेत्राणि धरणीतले ॥ ८ ॥ द्रष्टुं भक्तान्स्वकीयांश्च गंगाद्वारमुपागमत् ॥ यत्र रैभ्यो महातेजा
उग्रे तपसि संस्थितः ॥ ९ ॥ दशवर्षसहस्राणि तस्थावूर्द्ध्वकरो मुनिः ॥ ततो वर्षसहस्रं वै वायुभक्षो महातपाः ॥ १० ॥
शैवालचर्वणं पंचशतं वर्षाणि नारद ॥ इति वै तप्यमानस्य रैभ्यस्य मुनिपुंगव ॥ ११ ॥ आम्ररूपं समासाद्य कुब्जरूपस्य माधवः ॥
दर्शयामास भगवान्दर्शनं मुक्तिकारणम् ॥ १२ ॥ सोऽपि रैभ्यो महाभागस्तं दृष्ट्वा जगतां पतिम् ॥ जानुभ्यामवनिं गत्वा पुनः
पुनरुदारधीः ॥ प्रोवाच मधुरं वाक्यं प्रसादार्थी महायशाः ॥ १३ ॥ रैभ्य उवाच ॥ नमः कमलनाभाय विष्णवे प्रभविष्णवे ॥ सुनंदाय
सुभद्राय दुराधर्षाय ते नमः ॥ १४ ॥ हिरण्यबाहवे तुभ्यं हिरण्याक्षविमार्दिने ॥ नमो हिरण्यनाभाय हिरण्यचरुरूपिणे ॥ १५ ॥ हरिदश्वाय
हरये हरितांगाय हारिणे ॥ हयग्रीवाय हयाय पराय हयवाहवे ॥ १६ ॥ अहंकारविमुक्ताय हंससंस्थाय हारिणे ॥ नमो हरिणनेत्राय नमस्ते

हरिबाहवे ॥ १७ ॥ नमो हिरण्यगर्भाय हृषीकेशाय ते नमः ॥ हविषे हविराशाय बर्हिपत्राय बर्हिपे॥ १८ ॥ हेमांगदाय बुद्धाय
हिमाद्रिप्रकृतौकसे ॥ हिमाद्रितनयाधीशहृदयस्थाय हुंकृते ॥ १९ ॥ हेयाहेयविहीनाय सर्वाहिपतये नमः ॥ हृषीके
शाश्रमस्थाय हीरकाक्षाय ते नमः ॥ २० ॥ हस्तिमस्तकसंस्थाय बहुहस्ताय ते नमः ॥ सहस्रहस्तरूपाय सहस्रकरमर्दिने ॥ २१ ॥
सहस्ररश्मिरूपाय फणासाहस्ररूपिणे ॥ सहसा कृतकार्य्याय सहसा भक्तिभाविने ॥ २२ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति स्तुतो महा
विष्णुस्तेन रैभ्येण धीमता ॥ उवाच मधुरं वाक्यं विनयावनतं स्थितम् ॥ २३ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वरं वरय भद्रं ते तव यद्धृदि
वर्तते ॥ किं च वै कांक्षसे गावः किं वा राज्यमकंटकम् ॥ २४ ॥ अथ चेच्छसि कन्यानां सहस्रं दिव्यमुत्तमम् ॥ वररत्नसमृद्धानां
हेमभांडविभूषितम् ॥ २५ ॥ सर्वासां दिव्यरूपाणां भवंत्यप्सरसां गणाः ॥ ददामि ते वरं चैव रैभ्य यत्ते विचिंतितम् ॥ २६ ॥
रैभ्य उवाच ॥ धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि यस्य त्वं दृष्टिगोचरः ॥ न चाहं कांचनं गावो न स्त्रियो राज्यमेव च ॥ नो कांक्षे
जगतां नाथ त्वत्कृपां प्रार्थये विभो ॥ २७ ॥ यदि प्रसन्नो भगवँल्लोकनाथ जनार्दन ॥ तव चात्र निवासं वै नित्यमिच्छामि माधव
॥ २८ ॥ यावल्लोका धरिष्यंति तावदत्र मम प्रभो ॥ स्नानं तव मम स्थानं तवा नामामृतं भुवि ॥ भक्तिश्च स्याद्रमानाथ तव
पादांबुजद्वये ॥२९॥ स्कंद उवाच ॥ रैभ्यस्यैवं वचः श्रुत्वा भगवान्भूतभावनः ॥ बाढमित्येव विप्रेंद्र सर्वमेतद्भविष्यति ॥ ३० ॥
यस्मादाम्रं समाश्रित्य कुब्जरूपेण वै त्वया ॥ दृष्टोऽस्मि रैभ्य तस्माद्वै कुब्जाम्रकमिति स्फुटम् ॥ ३१ ॥ तीर्थमेतन्महापुण्यं
करिष्यन्त्यविधानतः ॥ अस्मिन्क्षेत्रेऽपि ये मर्त्याः स्नानं दानं जपादिकम् ॥ कविष्यंति महाभाग तत्सर्वं कोटिसंख्यकम्
॥ ३२ ॥ करिष्यंति निवासं च तीर्थेस्मिन्प्रवरे नराः ॥ प्राप्स्यंति परमं स्थानं पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥ ३३ ॥ पापिनश्चापि विप्रेंद्र
मृता विष्णुमवाप्नुयुः ॥ पितरस्तस्य हृष्यंति यस्यास्मिन्क्षेत्रके स्थितिः ॥ ३४ ॥ येपि बिंदुप्रमाणं वै दद्युर्जलमनुत्तमम् ॥ पितृ
भ्यस्तारितास्तेन संसारात्पितरो मृते ॥ ३५ ॥ परमाणुप्रमाणं च ये च दद्युर्हिरण्यकम् ॥ दत्तं तेन भवेद्विप्र सहस्रं परिसंख्यया॥३६॥

ये च दद्युर्महाभाग वासोगोभूषणादि च ॥ तेन दत्तं भवेदेव सर्वं वस्तु महामुने ॥ ३७ ॥ कुब्जाम्रके महातीर्थे वसामि
रमया सदा ॥ हृषीकाणि पुरा जित्वा दर्शः संप्रार्थितस्त्वया ॥ ३८ ॥ यद्वाहं तु हृषीकेशो भवाम्यत्र समाश्रितः ॥ ततोऽस्या
परकं नाम हृषीकेशाश्रितं स्थलम् ॥ ३९ ॥ त्रेतायुगे दाशरथिर्नाम्ना भरतसंज्ञितः ॥ तुर्य्यो भागो मदीयो वै भविष्यति सहा
ग्रजः ॥ ४० ॥ शंकरः शंकरः साक्षात्पुनर्मां स्थापयिष्यति ॥ कलौ भरतनामानं वदिष्यंति महीतले ॥ ४१ ॥ कृते वाराहरू
पेण त्रेतायां कृतवीर्य्यजम् ॥ द्वापरे वामनं देवं कलौ भरतमेव च ॥ नमस्यंति महाभाग भवेयुर्मुक्तिभागिनः ॥ ४२ ॥ इत्युक्त्वा
भगवान्विष्णू रैभ्यं नाम तपोनिधिम् ॥ तत्रांतर्द्धानमापन्नः पश्यतस्तस्य नारद ॥ ४३ ॥ इति ते कथितोत्पत्तिः क्षेत्रकुब्जाम्र
कस्य हि ॥ श्रुत्वेमां सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ ४४ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे मायापुरीकुब्जाम्रकमाहा
त्म्यवर्णनं नाम षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ कियन्मानं परं क्षेत्रं कानि तीर्थानि तत्र वै ॥
किं तत्र पुण्यं लभते स्नानाद्दानात्तथार्चनात् ॥ १ ॥ उत्पत्तिं चैव माहात्म्यं सर्वं विस्तरतो वद ॥ केन केन फलं प्राप्तमत्र क्षेत्रे
शिवात्मज ॥ २ ॥ के के परां गतिं प्राप्ता हृषीकेशाश्रयात्तथा ॥ सर्वं विस्तरतो ब्रूहि श्रोष्यमाणाय मे प्रभो ॥ ३ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥
साधु पृष्टं त्वया विप्र कब्जाम्रकसुतीर्थकम् ॥ सुन्देश्वरीं समारभ्य यावद्धैमवती नदी ॥ तावत्कुब्जाम्रकं क्षेत्रं पापिनामपि
मुक्तिदम् ॥ ४ ॥ करमाने स्थले तत्र तीर्थानां पंचके ध्रुवम् ॥ तत्रापि विप्र श्रेष्ठानि स्वर्गदान्यपि दर्शनात् ॥ ५ ॥ शृणु
तीर्थानि पुण्यानि मुक्तिदानि परात्मनाम् ॥ मायातीर्थं परं ख्यातं यत्र दृष्टो जनार्दनः ॥ ६ ॥ गंगा च यमुना चापि द्वयं
यत्र समास्थितम् ॥ तस्मिन्कृतोदको विप्र तारयेत्कुलसप्तकम् ॥ ७ ॥ सकृत्स्नातोऽपि भवनं कुबेरस्य लभेन्मुने ॥ शणूत्पत्तिं
प्रवक्ष्यामि मायाक्षेत्रस्य नारद ॥ ८ ॥ सर्वपापहरां दिव्यां मोक्षस्वर्गानदर्शिनीम् ॥ पुरा कृतयुगे विप्रः सोमशर्म्मेति विश्रुतः ॥
॥ ९ ॥ तपस्वी निरपेक्षश्च सत्यवादी जितेंद्रियः ॥ तपस्तताप परमं जितात्मा पापवर्जितः ॥ १० ॥ ग्रीष्मे पंचतपाश्चैव वर्षायां

वृष्टिसाहकः ॥ हेमंते जलधाराभिः सिच्यमानः समंततः ॥ ११ ॥ इति वर्षसहस्रं वै ततोऽभूदूर्द्ध्वबाहुकः ॥ एकपादेन तस्थौ च
शिलायां नियतासनः ॥ १२ ॥ सहस्रद्वितयं तस्य ययावेवं महामते ॥ वायुभक्षः सहस्रं च सहस्रं तूर्द्ध्वपादकः ॥ १३ ॥ एवं
वै तप्यमानस्य प्रसन्नोऽभूज्जनार्दनः ॥ १४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ साधुसाधु महाभाग सोमशर्मन्द्विजोत्तम ॥ वरं वरय भद्रं ते
यदस्त्यभिमतं तव ॥ १५ ॥ प्रसन्नोऽस्मि न संदेहस्तपसानेन सुव्रत ॥ दुर्ल्लभं तव विप्रेंद्र नास्ति त्रैलोक्यमंडले ॥ १६ ॥
सोमशर्मोवाच ॥ यदाच्छसि वरं दातुं प्रसन्नो यदि वै मयि ॥ जानीयां तव मायां हि मुग्धं त्रैलोक्यकं यया ॥ १७ ॥ श्रीभगवा
नुवाच ॥ मम मायां महाभाग न जानंति दिवौकसः ॥ ब्रह्माद्या ये पुरा सृष्टाः सा माया मम कीर्त्तिता ॥ १८ ॥ वर्षंति च महामेघाः
सा माया मम कीर्त्तिता ॥ यया निर्ज्जलतां यांति सा माया मम कीर्त्तिता ॥ १९ ॥ चंद्रो यत्क्षीयते पक्षे पक्षेः पूर्णत्वमेति च ॥
मायैषा मम विप्रेंद्र ग्रहनक्षत्रतारकाः ॥ २० ॥ हेमंततौ च सलिलं कूपे कोष्णं विभाति च ॥ शीतलं च तथा ग्रीष्मे सा माया मम
कीर्त्तिता ॥ २१ ॥ उदेति सविता प्राच्यां प्रतीच्यामस्तमेति च ॥ २२ ॥ शोणितं च तथा रेतःसंयुक्तं स्यान्महामते ॥ गर्भे
चोत्पद्यते जंतुस्तन्माया प्रबला मम ॥२३॥ जठराग्नौ प्रदीप्ते हि गर्भाशयगतो मुने ॥ मातृभुक्तानुसारेण प्रयाति प्राणकूटकः ॥२४॥
पूर्वजन्मसहस्राणि पापपुण्ये कृताकृते ॥ विजानात्यवशो जंतुर्गर्भे मायाबलं मम ॥ २५ ॥ जानाति सुखदुःखे च तथात्मानं च
विंदति ॥ अंगुल्यश्चरणौ चैव भुजौ शीर्षं कटिस्तथा ॥ २६ ॥ पृष्ठं तथोदरं चैव दंतौष्ठपुटनासिकाः ॥ कर्णादिचक्षुरादीनि सर्वं
मायाकृतं मम ॥ २७ ॥ बधिरस्यापि व्यापारोंधस्यापि हत्सुनेत्रता ॥ मूकस्य चेष्टनं ज्ञानं सर्वं मायाकृतं मम ॥ २८ ॥ मूढत्वं
संसृतौ चैव जातमात्रे महामते ॥ धर्माधर्मपरिज्ञानं विस्मृतिश्च तथा मम ॥ २९ ॥ मायया मे महाभाग योनियंत्राद्बहिर्गतिः ॥
कृमिर्व्रणादिव प्राण्यपवृत्तोऽपानवायुभिः ॥ ३० ॥ निष्क्रम्य मम मायाया वशमाप्नोति सत्वरम् ॥ जरायुजाश्चांडजाश्च स्वेदजा

द्विजपुंगव ॥ उद्भिज्जाः प्राणिनश्चैव जायंते निजरूपतः ॥ ३१ ॥ श्वेतकृष्णाद्या भावा मायया मम देहिनाम् ॥ शब्दः स्पर्शस्तथा

गंधो रूपं चापि तथा रसः ॥ मायया मम भाव्यंते लीयंते च द्विजेश्वर ॥ ३२ ॥ समुद्राश्च तथा दिव्यभौमैर्जलैरलंकृताः ॥
पूर्य्यमाणा न वर्द्धंते मायया मम सर्व्वतः ॥ ३३ ॥ वर्षासु बहुतोयाश्च सरितः पल्वलानि च ॥ सरांसि वृद्धिमायांति शुष्यंति तप
नेऽखिलाः ॥ ३४ ॥ एष मायाप्रभावो मे मेघा गृह्णन्ति यज्जलम् ॥ लवणं लवणाब्धेश्च वर्षन्ति मधुरं पुनः ॥ ३५ ॥ एष
मायाप्रभावो मे हिमवच्छिखरादधः ॥ मंदाकिनी समाख्याता गंगा जाता ततः परम् ॥ ३६ ॥ वन्यौषद्ध्यो वीर्यरूपा जीवन्ति
प्राणिनो द्विजाः ॥ पुनस्त एव चौषद्ध्यो नाशमायान्ति सत्वरम् ॥ ॥ ३७ ॥ आयुःक्षयपरिज्ञानं सर्वं वीर्य्यं हराम्यहम् ॥ जायमा
नोऽल्पतनुको यौवने च तथा महान् ॥ ३८ ॥ अवस्थायां तृतीयायां जराव्याप्तः श्लथस्तथा ॥ पश्चादिंद्रियनाशश्च सर्वं मायाबलं
मम ॥ ३९ ॥ अणुमात्रेऽश्वत्थबीजे वापितेंकुरसंभवः ॥ पुनः पत्रादिकोत्पत्तिस्तथा शाखाः प्रशाखिकाः ॥ ४० ॥ जायंते मायया
विप्र पुनर्बीजं तथांकुरम् ॥ योयो विभूतिमाञ्जन्तुर्दरिद्रश्च तपोधन ॥ मायामेतामहं कृत्वा तोषयामि दिवौकसः ॥ ४१ ॥
ब्रह्मा सृजति लोकं हि चेति सर्वे वदन्ति हि ॥ मायामयं वपुः कृत्वा ह्यहमेव सृजामि वै ॥ ४२ ॥ लोका वदंति शक्रोऽयं देवा
न्पालयति द्विज ॥ अहमेवेन्द्रवपुषा पालयामि दिवौकसः ॥ ४३ ॥ मायया यमरूपेण नाश्यते च मया जगत् ॥ कौबेरं रूपमास्थाय
धनानां रक्षिता ह्यहम् ॥ ४४ ॥ इन्द्रमायां समाश्रित्य वृत्रो मे नाशितः पुरा ॥ रुद्रमायां समाश्रित्य त्रिपुरोपि विनाशिताः ॥४५॥
वायुमायां समाश्रित्य प्राणिनां देहसंस्थितः ॥ जाठराग्निरहं भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ॥ चतुर्विधं पचाम्यन्नं मायैषा मम
कीर्त्तिता ॥ ४६ ॥ वाडवं रूपमास्थाय सामुद्रं जलमन्वहम् ॥ पिबामि मायया विप्र समुद्रे कृतसंश्रयः ॥ ४७ ॥ सामुद्रं रूपमा
स्थाय संधरामि जगद्बहिः ॥ लोकानाश्रित्य भूरादीञ्जगद्रूपोऽस्मि मायया ॥ ४८ ॥ सौरीं मायां समाश्रित्य संतपामि जगत्त्रयम् ॥
मायां मेघमयीं कृत्वा संधरामि जलं तथा ॥ ४९ ॥ राजरूपं समाश्रित्य पालयामि स्वमायया ॥ ५० ॥ अहमेव पुरा मत्स्यो ॥ १
वेदोद्धारं तथाकरम् ॥ कौर्मीं मायां समाश्रित्य धृतो वै मंदराचलः ॥ ५१ ॥ वाराहरूपमाश्रित्य धरोद्धारः कृतो मया ॥ नार

सिंहं वपुर्धृत्वा हिरण्यकशिपुर्हतः ॥ ९२ ॥ वामनं रूपमास्थाय बलिर्नीतो रसातले ॥ भूत्वा परशुरामोहं क्षत्रस्यांतकरोऽभवम् ॥ ९३ ॥
भूमेर्भारापनोदश्च रामरूपेण वै कृतः ॥ कृष्णमायां समाश्रित्य भूमिभारो हृतो मया ॥ ९४ ॥ योगमायां समाश्रित्य बदरीवि
पिने स्थितः ॥ कल्किर्भूत्वा म्लेच्छजातीन्नाशयिष्ये स्वमायया ॥ ९५ ॥ यत्किंचिद्दृश्यते विप्र जगत्स्थावरजंगमम् ॥ ममैषा
मम विप्रेन्द्र सर्वमेतत्प्रकीर्त्तितम् ॥ ९६ ॥ अयं मायाप्रभावो मे कथितस्तव विस्तरात् ॥ यत्पृष्टोहं त्वया सर्वं मम मायाबलं
महत् ॥ ९७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे कुब्जाम्रकमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥
सोमशर्म्मोवाच ॥ प्रोक्ता माया त्वया देव जगदेतच्चराचरम् ॥ कथं परमहं जाने तव मायां दुरत्ययाम् ॥ १ ॥ स्वकर्मणा ह्ययं
लोकः कर्मसु वै प्रवर्त्तते ॥ त्वन्मायाप्रेरितो जन्तुः करोतीति कथं नरः ॥ २ ॥ तस्माद्यथा महाविष्णो तव मायां दुरत्ययाम् ॥
जानीयाममितां देव वृणे वरमिमं ध्रुवम् ॥ ३ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मम माया महाभाग दुर्गम्या च सुरैरपि ॥ अन्यं वरं
वृणुष्व त्वं धनं रत्नं वसुंधराम् ॥ ४ ॥ अथ वा स्वर्गगमनं रंभासेवनमेव च ॥ स्वच्छंदगमनं चैव भूरादिषु महामते ॥ ५ ॥
अथ चेच्छसि त्रैलोक्ये राज्यं निहतकंटकम् ॥ अथ चेच्छसि पुत्रादींस्तथा वाचां प्रचारणम् ॥ ६ ॥ अवध्यत्वं सुरेंद्राद्यैरजेयत्वं सु
रासुरैः॥अमरत्वं तथान्यद्वै मनईहितमेव च ॥ ७ ॥ ददामि सर्वं प्रवरं विना मायां तपोनिधे ॥ मायां द्रष्टुं न योग्योऽसि तपसां
निधिरेव हि ॥ ८ ॥ सोमशर्मोवाच ॥ ॥ न कांक्षे भगवन्विष्णो वरमन्यत्तथा महत् ॥ मायां दर्शय मे स्वीयां यदि
तप्तं मया तपः ॥ ९ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ वारंवारं महाभाग मुनिना सोमशर्म्मणा ॥ याचितोऽपि रमाकांतो न ददौ तद्वरं
द्विज ॥ १० ॥ एवं तेन तपस्तप्तं त्रिवारं विष्णुदर्शनम् ॥ वार्यमाणोऽपि हरिणा पुनर्मायामयाचत ॥ ११ ॥ भक्तानुकंपी
भगवानुवाच च शुभां गिरम् ॥ मायां मे सोमशर्मस्त्वं मदीयां परिवेत्स्यसे ॥ १२ ॥ इत्युक्त्वांतर्दधे विष्णुस्तस्मिन्क्षेत्रे शुभावहे ॥

सोमशर्मापि गंगायां ययौ स्नातुं द्विजोत्तम ॥ १३ ॥ धृत्वा कुंडीं त्रिदंडं च धौतमासनमेव च ॥ कमंडलुं पुस्तकं च सोमशर्मा

स्कं. पु. सरित्तटे ॥ संन्यस्य प्रययौ स्नातुं गंगायां नियतव्रतः ॥ १४ ॥ यावत्प्रविशते विप्र गंगायां नाभिमात्रतः ॥ तावद्धृतो महास्येन के.
कच्छपेन महामुने ॥ १५ ॥ निगीर्णश्चर्वितश्चैव प्राणैस्त्यक्तो बभूव ह ॥ आकृष्टो यमदूतैश्च वायवीयवपुर्मुनिः ॥ १६ ॥ माया
॥१३८॥ नरकसामग्रीं ददर्श स महातपाः ॥ क्रकचैः पाटयमानांश्च क्रथमानांश्च सर्वतः ॥ १७ ॥ ताडयमानांश्च मुशलैर्हाहाकाररवांस्त अ.
था ॥ ददर्श किंकरांस्तत्र ददर्श परितो बहून् ॥ १८ ॥ सिंहाननान् वृकमुखान्विकृतान्विकृताननान् ॥ केचिद्गर्जंति केचित्तु
साट्टहासास्तथापरे ॥ १९ ॥ भिंधिभिंधि च्छिंधि च्छिंधि भक्ष भक्षामि चापरः ॥ इति नानाविधा वाचः शुश्राव यममंदिरे ॥
॥ २० ॥ दृष्ट्वा पापगतिस्तेन तथापुण्यगतिर्मुने ॥ त्रासयुक्तो महाभाग ददर्श विविधा गतीः ॥ २१ ॥ असिभिश्छिद्यमानाश्च
चक्रक्षेपार्त्तिपीडिताः ॥ निगडैर्बध्यमानाश्च तप्तैरायसनिर्म्मितैः ॥ २२ ॥ त्रिशूलैर्भेद्यमानाश्च भिन्नाश्चेष्टतरं तथा ॥ अपरे भिद्य
मानाश्च भिन्नांगाश्च तथापरे ॥ २३ ॥ लोहस्तंभेषु तप्तेषु बद्धान्दृष्ट्वा मुनिस्तथा ॥ नदीं वैतरणीं तत्र पूयशोणितवाहिनीम् ॥
॥ २४ ॥ तथा कृमिकुलैश्छन्नां तप्तां पूरीषकर्दमाम् ॥ संकीर्णां पापिभिश्चापि क्रन्दमानैरितस्ततः ॥ २५ ॥ असिपत्रवनं चैव
तथा संतप्तवालुकम् ॥ रौरवं च महाघोरं योजनत्रयविस्तृतम् ॥ २६ ॥ संतप्यमानं तीक्ष्णेन वह्निना च समंततः ॥ हाहारवश
ताकीर्णं महारौरवमेव च ॥ २७ ॥ योनिपुंसाख्यमपरं तामिस्रं च महार्त्तिदम् ॥ महातामिस्रकं चैव संभ्रमं च तथैव च ॥ २८ ॥
अभेद्यकृमिसंपूर्णं पुरीषभक्षणं तथा ॥ स्वमांसभक्षणं चैव कुंभीपाकं च दृष्टवान् ॥ २९ ॥ एते चान्ये च बहवो यातनानरका
स्तथा ॥ दृष्टास्तेन महाभाग लंबमानास्तरुव्रजे ॥ ३० ॥ पश्यन्महातपा विप्रस्त्रस्तः पापान्समीक्ष्य वै ॥ ततो ब्रह्मपुरे विद्वन्ना
नाभोगपरिप्लुतः॥३१॥क्षुत्तृष्णारहितस्तत्र दुःखेन रहितस्तथा ॥ भूर्लोकं च भुवर्लोकं स्वर्लोकं च महर्जनम् ॥ ३२ ॥ तपःसत्ये च
पातालमव्याहतगतिर्द्विजः ॥ यत्रेच्छति स वै गंतुं तत्रतत्र विमानगः ॥ जगामाप्सरगंधर्वकिन्नरैरुपशोभितः ॥ ३३ ॥ एवं वर्ष ॥१३..
सहस्रं च भक्त्या दिव्यं च भोगकम् ॥ पृथिव्यां च पुनर्जातो राजा परमधार्मिकः ॥ ३४ ॥ बुभुजे च ततो भोगान्राज्यप्राप्ता

न्महायशाः ॥ इष्ट्वा बहुविधैर्यज्ञैः समाप्तवरदक्षिणैः ॥ पुनः स्वर्गं जगामापि भुक्त्वा भोगांश्च शाश्वतान् ॥ २५ ॥ ततश्चन्द्रस्य बिंबे
च भूत्वा नीहाररूपधृक् ॥ स्रवते स्म तथौषध्यां जीवश्चन्द्रस्य मण्डलात् ॥ ३६ ॥ एतस्मिन्नंतरे काचिन्निषादवनिता ततः ॥
जाता ऋतुमती तत्र गर्भाधानपराभवत् ॥ ३७ ॥ निषादेन तु यद्भुक्तं तत्र प्राप्तोऽमृतात्मकः ॥ निषाद्या योनियंत्रे वै क्षिप्तो मैथु
नकर्म्मणा ॥ रेतःसंचलितो जंतुर्लिंगात्स्त्रीयोनिसंचितः ॥ ३८ ॥ योनिरक्तेन संयुक्तो जरायुपरिवेष्टितः ॥ दिनेनैकेन कललं कठि
नत्वमगात्ततः ॥ ३९ ॥ बुद्बुदाकारतां प्राप्तः पंचरात्रेण स द्विजः ॥ ततः पेशित्वमापन्नो मांसस्य सप्तरात्रतः ॥ ४० ॥ मासार्धेन
मांसपेशी रुधिरेण परिप्लुतः ॥ कठिनत्वं तदाप्नोति पंचविंशतिरात्रि ॥ ४१ ॥ मासाच्छिरःसमुत्पत्तिर्ग्रीवास्कंधौ तथो
दरम् ॥ पृष्ठवंशस्तथोत्पन्नः पंचधांगानि तत्क्रमात् ॥ ४२ ॥ पाणिपादौ तथा पार्श्वौ कटिर्जानुद्वितीयकम् ॥ त्रिभिर्मासैः करांगु
ल्यः संधयश्च महामुने ॥ ४३ ॥ मासेन च चतुर्थेन सर्वांगुल्यस्तपोनिधे ॥ नासिकाकर्णनेत्राणि पंचमे मासि संस्फुटम् ॥ ४४ ॥
दंतभूमिर्नखा गह्यं जीवश्च जठरस्थितः ॥ अंगच्छिद्राणि षष्ठे च पायुमेंढ्रं तथा मुने ॥ ४५ ॥ नाभिश्च सप्तमे मासि जातास्तस्य
महामते ॥ लोमानि च महाभाग शीर्षकेशास्तथोद्गताः ॥ ४६ ॥ विभिन्नावयवत्वं च सर्वं जातं तथाष्टमे ॥ ववृधे जठरे जंतुः सं
स्मरन्पूर्वकर्म तत् ॥ ४७ ॥ नाना जन्मानि जातानि तथा चोच्चावचानि च ॥ जठराग्निसमुद्विग्नः कतिवारं स्वजन्मसु ॥ ४८ ॥
स्वकर्मणा कर्महीनो जातोहं देहदुःखभाक् ॥ न मे मृत्युः कर्मसूत्रान्निबद्धस्यापि पीडतः ॥ ४९ ॥ नानायोनिसहस्राणि ह्यनु
भूतानि वै मया ॥ मातापितृसहस्राणि पुत्रदारास्तथैव च ॥ ॥ ५० ॥ कुटुंबभरणासक्तिर्जाता च मम सर्वदा ॥ सत्कर्म न
कृतं येन जातो मुक्तिविवर्जितः ॥ ५१ ॥ न जाने पातकं तद्वै येन जातोऽस्मि गर्भगः ॥ स्त्रीशरीरो भाग्यहीनो निषादीगर्भ
मागतः ॥ ५२ ॥ जातं मे दर्शनं विष्णोस्तपस्तप्तं च मे महत् ॥ केन कर्मविपाकेन निषादीगर्भसंस्थितः ॥ ५३ ॥ किं करोमि
क गच्छामि पीडचमानोऽग्निना मुहुः ॥ भक्ष्याभक्ष्यविधिश्चैव न स्थिरो मम सांप्रतम् ॥ ५४ ॥ अत ऊर्द्ध्वं कदाचिद्धि भविष्यति

गतिर्बहिः ॥ कर्त्तव्या मे विष्णुचिंता गर्भवासो यतो न हि ॥ ५५ ॥ इति वै चिंतयोद्विग्नः स वै ब्राह्मणसत्तमः ॥ दशमे मासि योनेस्तु कुर्वन्मातुः प्रपीडनम् ॥ ५६ ॥ पीड्यमानः स्वयं चैव नरकात्पातकी यथा ॥ निर्गतस्तु स्वरूपेण स्पृष्टः संसारवायुना ॥ ५७ ॥ जायमाना तु सा कन्या रुरोद क्षुधया वृता ॥ अजानती महामायां वैष्णवीं विष्णुतत्परा ॥ ५८ ॥ विण्मूत्रपरिक्लिन्नांगी स्तनपानपरायणा ॥ वक्तुं किमपि नो शक्ता न गंतुं च क्वचिन्मुने ॥ ५९ ॥ एवं बाल्येऽपि दुःखानि ह्यनुभूतानि चैतया ॥ क्रमेण यौवनाक्रांता जाता नैषदिकन्यका ॥ ६० ॥ पित्रा दत्तापि कस्मैचिन्निषादाय महामते ॥ तत्रापि पुत्रभृत्यादिसंयुतासीत्क्रमेण सा ॥ ६१ ॥ एवं जातानि पंचाशद्वर्षाणि द्विजपुंगव ॥ एकदा सा नदीतीरे गता स्नातुं महामते ॥ ६२ ॥ यावत्स्नाति महाशूद्रा तावत्कच्छपमूर्त्तिना ॥ कालेन संगृहीता सा पुनर्जातो यथा पुरा ॥ ६३ ॥ स्नातः समागतो यद्वत्त्रिदंडी दंडकुंडिकाम् ॥ गृहीत्वा वाससी तद्वत्पश्यतां वै तपस्यताम् ॥ ६४ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु निषादः क्रोधमूर्च्छितः ॥ महायष्टिं गृहीत्वा तु तामन्वेष्टुं समाययौ ॥ ६५ ॥ अन्वेषमाणः सततं तीरे तीरे विशेषतः ॥ वनानां चैव कुंजेषु वप्रेषु तटवीचिषु ॥ ६६ ॥ एवमन्विष्यतस्तस्य निषादस्य महामते ॥ दिनं सर्वं क्षयं जातं प्राप्ता चैव तु शर्वरी ॥ ६७ ॥ विललाप ततोऽरण्ये गंगातीरे समाश्रितः ॥ हा प्रिये क्व गतासि त्वं त्यक्त्वा मां पुत्रदारिकाः ॥ ६८ ॥ किं करोमि क्व गच्छामि कथं जीवेयुरर्भकाः ॥ का मां प्रिये चिंतयानं शयानं शयने स्थिता ॥ मधुरालापप्रश्नैश्च तूर्णमाश्वासयिष्यति ॥ ६९ ॥ स्तनंधयश्च स कथं भविष्यति दिनात्यये ॥ मातर्मातः पुनर्मातरित्युक्ताऽश्रुपरिप्लुतः ॥ ७० ॥ रोदयिष्यति मां चैव तथान्याञ्जातिबांधवान् ॥ कच्चित्त्वं परिहासाय लीलापुलिनसंस्तरे ॥ ७१ ॥ कच्चिन्मम प्रेम द्रष्टुं स्थिता कुंजेतिवेश्मनि ॥ कच्चित्त्वां व्याघ्रसर्पाद्या चक्रुरसुविवर्जिताम् ॥ ७२ ॥ कच्चित्त्वं गह्वरे तन्वि गता नीता च राक्षसैः ॥ इति लालप्यमाने तु तत्र तस्मिन्निषादजे ॥ ७३ ॥ मुमोह माययाविष्टो दृष्ट्वा तं तादृशं मुने ॥ उवाच वचनं दीनो वाष्पकंठः सगद्गदम् ॥ ७४ ॥ मा रोदीस्त्वं निषादेश कालो वै दुरतिक्रमः ॥ अप्रमादेन स्था

तन्यं शत्रुमित्रेषु सर्वदा ॥ ७५ ॥ इति सर्वं वचः श्रुत्वा वाष्पगद्गदया गिरा ॥ उवाच सहसागत्य तत्र ब्राह्मणसन्निधौ ॥ ७६ ॥
भोभो द्विजवरश्रेष्ठ क्व गता सा मम प्रिया ॥ तया विना क्षणमपि न जीवेयं सुदुःखितः ॥ ७७ ॥ कयात्र वनकुंजेषु नदीनां
संगमेषु च ॥ वहन्कुटजवातेषु पर्वतानां च मूर्द्धसु ॥ ७८ ॥ तमालमालाजालेषु कूजितेषु च कोकिलैः ॥ रमयिष्यामि विप्रेश
तथा विपिनपंक्तिषु ॥ ७९ ॥ कथयस्व महाभाग क्व गता सा प्रियंवदा ॥ प्राणदो भव मे सौम्य रक्षस्व मम बालकान् ॥ ८० ॥
इतीरितं तस्य वचो निशम्य वै निषादपुत्रस्य विमोहितो द्विजः ॥ सबाष्पकंठोद्गतमंदवाक्यो जगाद भूयो जगदीशमोहितः ॥ ८१ ॥
अहं तव स्त्री भवनाधिवासिनी स्थिता निषादेश्वर गच्छ मंदिरम् ॥ एतावदेवाभवदस्ति नो तव संबंधकः कर्मगतानुसारिकः ॥ ८२ ॥
रक्षस्व चेमानतिबालकान्मे त्वमेव तेषां जननी पिता च ॥ कनिष्ठको यः सततं हि रक्ष्यो गच्छस्व गेहं वचनं कुरुष्व ॥ ८३ ॥
एवं लुब्धं वाक्यमुक्त्वा द्विजस्तु रुरोदोच्चैस्तेन साकं मुनीश ॥ विष्णोर्मायासंवशो ह्यस्वतंत्रो हाहेत्युक्त्वा पातयामास वाष्पान्
॥ ८४ ॥ व्याधोऽपि तत्राशु तदीयबालानानाययामास विमोहनार्थकम् ॥ रुरोद पादे पतितो जगाद भूयश्च देवेशविमोहितः परम् ॥
॥ ८५ ॥ एते वै बालका मह्यं मोहयंतितरां मुने ॥ गच्छ मे मंदिरं शीघ्रं त्वां मत्वा मातरं तथा ॥ जीविष्यंति तथाहं च रक्ष नो
म्रियमाणकान् ॥ ८६ ॥ रक्षा त्वया प्रकर्तव्या गृहे गत्वा यथा वनात् ॥ आनेया मृगपक्ष्याद्या भक्षणार्थं यथा पुरा ॥ ८७ ॥
तवैव सर्वं भवनं बालकाश्च धनं तथा ॥ इति श्रुत्वा वचो विप्र निषादस्य नदीतटे ॥ चकार मनसो भावं गेहं गंतुं त्वरान्वितः ॥ ८८ ॥
एतस्मिन्नंतरे तत्र न व्याधो न च बालकाः ॥ ददर्श दंडं कुंडिं च धौतं पात्रं स्थितं तदा ॥ ८९ ॥ दृष्ट्वा तन्महदाश्चर्य्यं
हरिमायावशो द्विजः ॥ किमेतद्धि किमेतद्धि चकितोभून्महामते ॥ ९० ॥ स्मृत्वा तन्मरणं चैव नरकाणां च दर्शनम् ॥ गर्भवासं
च नैषाद्यास्तथा वै स्त्रीस्वरूपताम् ॥ ९१ ॥ तत्र मायां च पुत्रेषु धनेषु च तथा पतौ ॥ परमं खेदमापन्नो दुरात्माहं भृशं खलः ॥
॥ ९२ ॥ यस्य मे तादृशी जाता गतिर्विष्णोस्तु चिंतनात् ॥ ॥ अभक्ष्यं भक्षितं चैवाऽपेयं पीतं च वै मया ॥ ९३ ॥ अगम्या

गमनं चैव कृतं यद्वै दुरात्मना ॥ भवित्री का गतिर्मे हि कृतपापस्य सर्वदा ॥ ९४ ॥ पापादस्मात्कथं मेद्य निष्कृतिर्भविता
तथा ॥ तपश्चर्या कृता पूर्वं प्राप्तं दुःखमनंतकम् ॥ ९५ ॥ का भविष्यति पापैर्हि परत्र च गतिर्मम ॥ इति तच्चिं
तयानस्य द्विजस्य नरपुंगव ॥ भक्तानुकंपी भगवान्प्रत्यक्षं निजगाद ह ॥ ९६ ॥ शंखचक्रगदापद्मधरैर्बाहुभिर
न्वितः ॥ पीताम्बरलसत्कांतिर्वनमालाविभूषितः ॥ ९७ ॥ श्रीवत्सवक्षास्तेजस्वी नवनीरदरूपधृक् ॥ अनंतमणिमुक्ताभि
र्ललितं मुकुटं तथा ॥ ९८ ॥ धारयन्वै त्रिलोकीशो रमया सहितः प्रभुः ॥ रुदंतं तं समासीनमधोवक्रं विमोहितम् ॥ ९९ ॥
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते तपोराशे महामते ॥ त्वत्समो नास्ति त्रैलोक्ये मद्भक्तो विजितेंद्रियः ॥ १०० ॥ धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि न
ते दुर्गतिरस्ति हि ॥ न त्वया भक्षितं किंचिन्न पीतं न कृतं तथा ॥ १०१ ॥ न तेऽभून्मरणं विप्र यातना नरकी न हि ॥ न ते भू
स्वर्गवासश्च न राज्याप्तिर्न वै मृतिः ॥ न तेभूद्गर्भवासश्च न ते जाठरवेदना ॥ १०२ ॥ न ते स्त्रीत्वस्य संप्राप्तिर्न
निषादगृहे जनिः ॥ न विवाहो न पुत्राद्या नैतत्सर्वं प्रपंचितम् ॥ १०३ ॥ यत्त्वया याचितं भद्र तपश्चर्याफलं पुरा ॥
सेयं माया मया विप्र दर्शिता प्रियलिप्सुना ॥ १०४ ॥ एतयैव परं मूढो न जानाति परायणाम् ॥ त्वं तया मोहितो विप्र दृष्टवानिदमद्भुतम्
॥ १०५ ॥ स्वावज्ञा न च ते कार्य्या मायारूपमिदं जगत् ॥ स्वभाव एष मायायाः प्रपंचः सार्वकालिकः ॥ १०६ ॥ अनात्मनि
शरीरादावात्मबुद्धिर्हि या मता ॥ तया संमोह्यते सर्वं जगदेतच्चराचरम् ॥ १०७ ॥ परात्मनो न जन्मापि मरणं न च वेदना ॥ न वृद्धिर्न
च वै ह्रासो न बाल्यं न च यौवनम् ॥ १०८ ॥ न वा वार्द्धक्यभावोऽस्ति नित्यस्य परमात्मनः ॥ मम चेष्टास्वरूपस्य स्वभा
वोऽयं प्रवर्त्तते ॥ १०९ ॥ संसारमूलभूता सा माया मे द्विजपुंगव ॥ शक्यते सा यदि त्यक्तुं प्रसादेन मम प्रभो ॥ तदा
तरति संसारं नानादुःखमयं चलम् ॥ ११० ॥ अतः परं महाभाग मे माया सा दुरत्यया ॥ व्यापयिष्यति त्वां नैव यथा
संसृज्यते जगत् ॥ १११ ॥ इदं च परमं स्थानं संसारातपनाशनम् ॥ माया ते दर्शिता यद्वै ततो मायाभिधन्त्विदम् ॥ ११२ ॥

तीर्थं पापवनाग्निर्वै सद्यः शुद्धिकरं स्मृतम् ॥ ये नराः पिंडदानं हि करिष्यंति महाशयाः ॥ तेषां गयाश्राद्धशतैः किं कर्त्तव्यं कृतैस्तथा ॥ ११३ ॥ दानमत्र कुरुक्षेत्रवृद्धितोऽष्टगुणं तथा ॥ मायाकुंडे तथा स्नानं कोटिकोटिगुणं भवेत् ॥ ११४ ॥ स्नानं दानं जपो होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ॥ सर्वं कोटिस्तथा कोटी भविष्यंति न संशयः ॥ ११५ ॥ मायाकुंडमिदं मायाक्षेत्रे श्रेष्ठतमं स्मृतम् ॥ ११६ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युदीर्य्य स भगवान् महाविष्णुर्महामते ॥ अंतर्दधौ ब्राह्मणस्य पश्यतः सोमशर्म्मणः ॥ ॥ ११७ ॥ आश्चर्य्यं परमं लेभे सोमशर्मा द्विजोत्तमः ॥ तत्रैव संस्थितो विप्र दृष्टवान्मुनिपुंगवान् ॥ ११८ ॥ स्नातुं समागतास्ते चापृच्छंस्तं महदाशयाः ॥ किं कृता शीघ्रता विप्र मज्जने चाघमर्षणे ॥ ११९ ॥ इति तेषां च वचनं श्रुत्वा मायाबलं च तत् ॥ न मुमोह महाभाग कृपया जगदीशितुः ॥ १२० ॥ सोऽपि कालेन केनापि सायुज्यं प्राप्तवान्परम् ॥ इति ते कथितं विप्र मायातीर्थस्य वैभवम् ॥ श्रुत्वा यत्सर्वमायाभ्यो लिप्यते न हि मायया ॥ १२१ ॥ इदं स्थानं परं गोप्यं भवमुक्तिकरं ध्रुवम् ॥ ॥ १२२ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे मायाक्षेत्रमाहात्म्ये कुब्जाम्रके सोमशर्म्मोपाख्यानं नामाष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११८ ॥

स्कंद उवाच ॥ ॥ अथान्यत्संप्रवक्ष्यामि तीर्थं परमपावनम् ॥ तस्मादूर्द्ध्वप्रदेशे हि धनुषां पंचविंशतौ ॥ १ ॥ कौमुदं नाम तत्तीर्थं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ यत्र स्नात्वा नरो विप्र सोमलोके महीयते ॥ २ ॥ कार्त्तिके च तथा राधे माघे मार्गशिरे तथा ॥ स्नानं कुर्वंति येप्यत्र ज्ञानादज्ञानतोऽपि वा ॥ प्राप्नुवंति परं स्थानं यत्र गत्वा न शोचति ॥ ३ ॥ यदि कश्चिद्भाग्यवशात्प्राणांस्त्यजति तत्र वै ॥ पुमान्वा यदि वा षंढो नारी वा पापसंयुता ॥ ४ ॥ स याति परमाँल्लोकान्पुनरावृत्तिदुर्लभान् ॥ ५ ॥ तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि यथा तज्ज्ञायते परम् ॥ कुमुदस्य तथा गंधो लक्ष्यते मध्यरात्रके ॥ ६ ॥ अकस्माच्चांद्रिका तत्र दृश्यते तीर्थराजके ॥ पुरा तत्र महाभाग चंद्रो वै तप्तवांस्तपः ॥ ७ ॥ दिव्यं वर्षसहस्रं च महादेवमनुस्मरन् ॥ ततः प्रसन्नो भगवान्संतुष्टो वृषभध्वजः ॥ ८ ॥ प्रादात्स्थानं ललाटे स्वे चंद्राय ध्रुवमुत्तमम् ॥ कौमुदस्य तु मासस्य राकायां यन्निशाकरः ॥ वरं च

प्राप्तवान्द्रुद्रात्तीर्थं कौमुदकं ततः ॥ ९ ॥ तस्यैव दक्षिणे भागे शिवचंद्रेश्वराभिधः ॥ यस्य दर्शनमात्रेण नश्यंते पापकोटयः ॥
॥ १० ॥ चंद्रेश्वरं सकृद्दृष्ट्वा स्नात्वा वै कौमुदे ह्रदे ॥ पुष्कलां लभते सिद्धिं विष्णुलोकं च गच्छति ॥ ११ ॥ अन्यच्च ते प्रव
क्ष्यामि तीर्थं सार्षपकं परम् ॥ यस्य दर्शनमात्रेण शुद्धो भवति मानवः ॥ १२ ॥ तस्माच्छरद्वये पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ यत्र
ब्रह्मा च रुद्रश्च विष्णुश्चैव सुरासुराः ॥ वापयामासुरत्यर्थं सर्षपान्यज्ञहेतवे ॥ १३ ॥ यदा दक्षो महातेजा गंगाद्वारसमीपतः ॥
चकार विपुलं यज्ञं यत्र दग्धा सती पुरा ॥ १४ ॥ ततश्चेदं महातीर्थं नाम्ना सार्षपकं स्मृतम् ॥ यत्र स्नानान्नरो याति
लोकान्पुण्यान्सनातनान् ॥ १५ ॥ अथाऽत्र मुंचते प्राणान्महापापैर्युतोऽपि वा ॥ संगच्छति परं स्थानं यत्र ब्रह्मादयः सुराः ॥
॥ १६ ॥ यदि भाग्यवशाद्विप्र वैशाखे स्नाति मानवः ॥ तस्य पुण्यफलं वक्तुं कल्पेनापि न शक्यते ॥ १७ ॥ सर्वतीर्थेषु यत्पु
ण्यं सर्वयज्ञेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं लभते तत्र स्नानमात्रेण मानवः ॥ १८ ॥ तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि मध्याह्ने मृगरूपधृक् ॥
समायाति रविः स्नातुं रविवारे विशेषतः ॥ १९ ॥ अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तीर्थं कुब्जाम्रके महत् ॥ नाम्ना पूर्णमुखं ख्यातं देवा
नामपि दुर्ल्लभम् ॥ २० ॥ यत्र वै स्नानमात्रेण सोमलोकं स गच्छति ॥ ज्ञेयं तत्रोष्णसलिलं शीते गंगाजले पुनः ॥ यस्य
दर्शनमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २१ ॥ सोमेश्वरं महालिंगं जलमध्ये प्रवर्त्तते ॥ जलमध्येऽथ संपूज्य शिवलोके महीयते
॥ २२ ॥ शतवर्षसहस्राणि दिव्यभोगसमन्वितः ॥ ततस्तस्मात्परिभ्रष्टो ब्राह्मणः शुद्धवंशजः ॥ जायते शिवभक्तश्च सर्व
शास्त्रविशारदः ॥ २३ ॥ पुनर्मुक्तिमवाप्नोति मृत्वा यत्तीर्थके परे ॥ द्वादश्यां शुक्लपक्षे तु यस्तत्र कुरुते क्रियाम् ॥ सर्वा ह्यनंत
फलदास्तस्मात्पापं विवर्जयेत् ॥ २४ ॥ प्राणांस्त्यजति वा ह्यत्र व्रतेन व्रततत्परः ॥ विष्णुर्ददाति साक्षाद्वै दर्शनं चामृतं तथा ॥
॥ २५ ॥ तस्माद्घ्राणप्रमाणे हि तीर्थके करवीरकम् ॥ माघमासे सिते पक्षे द्वादश्यां करवीरकः ॥ पुष्पितो दृश्यते तत्र तस्मा
त्तज्ज्ञायते शुभम् ॥ २६ ॥ पितृभ्यश्चाम्बुदानं हि यैः कृतं शुभलिप्सुभिः ॥ कल्पकोटिसहस्रैस्तु विमानवरमाश्रितः ॥ मोदते

भवने विष्णोः पितृभिः सह नारद ॥ २७ ॥ ततो गच्छेत्पुंडरीके तीर्थं पापवनानले ॥ यत्र चक्रभ्रमाणो वै चरते कमठो
मुने ॥ २८ ॥ मध्याह्ने तत्र देवेशो ह्यायाति निजशुद्धये ॥ तत्र स्नात्वा महाभाग पुंडरीकफलं लभेत् ॥ २९ ॥ यस्तत्र त्यजते
प्राणान्स याति हरिमव्ययम् ॥ यस्तत्र कुरुते दानं त्रुटिमात्रं हिरण्यकम् ॥ दशानां पुंडरीकानां यज्ञानां फलभाग्भवेत् ॥ ३० ॥
अथान्यत्ते प्रवक्ष्यामि तीर्थं कुब्जाम्रके स्थितम् ॥ पुंडरीकस्य तीर्थस्य वामभागे धनुःशते ॥ गुह्यमेतच्छुभं कुण्डं ज्ञायते नैव
पापिना ॥ ३१ ॥ येन स्नातं च तीर्थेषु येन वै पूजनं हरेः ॥ कृतं तद्वै विजानाति तीर्थं परमपावनम् ॥ ३२ ॥ यत्राग्निः सं
स्तुतो देवैः पुरा प्रादुर्बभूव ह ॥ तस्मादिदं परं तीर्थमग्निसंज्ञां गतं शुभम् ॥ ३३ ॥ धन्यः स एव लोकेषु पुण्यात्मा मुनिपुं
गवः ॥ अग्नितीर्थं येन दृष्टं विष्णुसायुज्यदं परम् ॥ ३४ ॥ यदत्र क्रियते कर्म सर्वं तत्स्यादनंतकम् ॥ यत्र वै स्नानमात्रेण ब्रह्मह
त्याग्रकोटिभिः॥ संयुक्तोऽपि नरः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ३५ ॥ त्रैलोक्ये धन्यतां याति दर्शनादर्शनार्थवित् ॥ अग्नितीर्थस्य
संयोगो यावन्नो भवति द्विज ॥ तावत्कलिभयं विद्यात्स्पृष्टे पापक्षयो भवेत् ॥ ३६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे मायाक्षेत्रमा
हात्म्ये कुब्जाम्रके एकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११९ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ शृणु वत्स पुरावृत्तं पापघ्नं सर्वकामदम् ॥
यथा वैश्वानरो देवः प्राप्तवाञ्छापमीशतः ॥ १ ॥ एकदा हिमशोभाढ्ये कैलासे प्रमथावृते ॥ शिवश्च शिवया सार्द्धं क्रीडन्नास्ते
रसाप्लुतः ॥ २ ॥ शालैस्तालैस्तमालैश्च खर्जूरैः पनसैर्वटैः ॥ भूर्जैर्भञ्जकरैश्चैव कुंकुमैश्चंपकद्रुमैः ॥ ३ ॥ घने नीहारसंयुक्ते
रजतेनेव संवृते ॥ तत्र स्वर्णमया वृक्षाः पक्षिणश्च हिरण्मयाः ॥ ४ ॥ नानाप्रसवशोभाढ्ये धातुरागविभूषिते ॥ रमयामास
देवेशो गिरौ गिरिजया सह ॥ ५ ॥ वसंतश्च सदा तत्र समग्रेणेन्दुना सह ॥ पुंस्कोकिलरुतैश्चैव तथा मधुरनिः
स्वनैः ॥ ६ ॥ पुष्पितानि वनान्यासन्विचेरुर्भ्रमरास्ततः ॥ एवं तस्मिन्वनोद्देशे क्रीडायां संस्थितौ शिवौ ॥ ७ ॥
एतस्मिन्नंतरे तत्र दर्शनार्थसुमापतेः ॥ आजगाम सुनासीरस्त्रिदशौघसमन्वितः ॥ ८ ॥ यावद्गच्छति कैलासे प्रणंतुं च सदा

शिवम् ॥ तावन्निवारितो नंदिगणेन प्रमथेशिना ॥ ९ ॥ एकांते संस्थितो देवः शिवया सहितः प्रभो ॥ न कालो दर्शनस्यायं गच्छध्वं
त्रिदशेश्वराः ॥ १० ॥ इत्युक्तो नंदिना शक्रो जगादाग्निमितः स्थितम् ॥ त्वमग्ने सर्वभूतानामंतश्चरसि सर्वदा ॥ ११ ॥ त्वया
तत्र प्रगंतव्यं विलीनेन मदाज्ञया ॥ सत्यं वा यदि वाऽसत्यं वदति प्रमथो ह्ययम् ॥ १२ ॥ शिवोंतः किं प्रकुरुते सर्वं विज्ञाय
चेष्टितम् ॥ शीघ्रं त्वयात्र गंतव्यं मा विलंबं कुरु प्रभो ॥ १३ ॥ इत्याज्ञां शिरसा धृत्वा वह्निः कालप्रचोदितः ॥ जगाम तत्र देशे
हि यत्रास्ते भगवाञ्छिवः ॥ १४ ॥ अग्नेर्विचेष्टितं ज्ञात्वा महादेवो दिवस्पतेः ॥ कारितं च तथा ज्ञात्वा शशापाग्निं त्वरान्वितः
॥ १५ ॥ यज्ञभागाश्च देवानां नाशमेष्यंति सत्वरम् ॥ अयमग्निश्च लोकाद्धि विनश्यति न संशयः ॥ १६ ॥ इतीरितं शिवस्याग्नि
र्ननाश क्षणतस्तदा ॥ इंद्रो वै दैवतैः सार्द्धं वेपमानो गृहं ययौ ॥ १७ ॥ निःस्वाध्यायवषट्कारं त्रैलोक्यमभवत्क्षणात् ॥ निश्चे
ष्टाश्च तथा ह्यासन्प्राणिनो वह्निवर्जिताः ॥ १८ ॥ प्रलये यानि कर्माणि तान्यासन्वह्निसंक्षये ॥ उल्कापाताश्च शतशो पेतुर्वै
धरणीतले ॥ १९ ॥ इंद्रोऽपि दैवतैः सार्द्धं ययौ क्षीरोदसागरे ॥ तत्र स्थितं रमानाथं ब्रह्मणा सहितस्तदा ॥ २० ॥ ब्रह्मापि तत्र
गत्वा च विष्णुं स्तोतुं प्रचक्रमे ॥ विनयावनतो भूत्वा वासवेन समन्वितः ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ नमस्ते भगवन्विष्णो चराच
रगत प्रभो ॥ रमापते रसाधीश कृतदैत्यविनाशन ॥ २२ ॥ मुरारये नमस्तेऽस्तु नमो भक्तजनाश्रय ॥ नमस्ते सुरराजाय सहस्रा
क्षाय ते नमः ॥ २३ ॥ ऋग्वेदाय नमस्तुभ्यं यजुर्वेद नमोऽस्तु ते ॥ सामवेदाय देवाय नमोऽथर्वस्वरूपिणे ॥ २४ ॥ अग्निना
शेन सर्वेषां नाशो भवति निश्चितम् ॥ निःस्वाध्यायवषट्कारं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ २५ ॥ विनंक्ष्यामो रमानाथ वयं सर्वे
सवासवाः ॥ त्वयैवेदं कृतं पूर्वमकाले क्षयमेति च ॥ २६ ॥ रुद्रशापाग्निनिर्दग्धो नष्टोऽग्निर्भुवनत्रये ॥ यदा यदा महाविष्णो
ग्लानिर्भवति संसृतौ ॥ तदा त्वयैव सर्वं हि कृतं शत्रुविनाशनम् ॥ २७ ॥ पुनर्यथा वीतिहोत्रो जायते च तथा कुरु ॥ २८ ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ गच्छध्वं त्रिदशाः सर्वे कुब्जाम्रक्षेत्र उत्तमे ॥ तत्राहं च शिवश्चापि संस्थितौ चतुरानन ॥ २९ ॥ तत्र ह्याराध

यिष्यामो भगवंतं महेश्वरम् ॥ नित्यं सन्निहितस्तत्र पिनाकी त्रिदशेश्वराः ॥ २० ॥ स्कंद उवाच ॥ इति कृत्वा मतिं तां वै ब्रह्माद्यास्त्रिदिवौकसः ॥ गताः कुब्जाम्रके क्षेत्रे शिवं स्तोतुं प्रचक्रमुः ॥ २१ ॥ देवा ऊचुः ॥ प्रतिष्ठितानीशरमाय्यंवृत्तिः कृत्ति प्रवृत्ते नवमालतीभे ॥ वृंदारवंद्याखिलमूर्त्तकंदे नंदीशवन्दीभवचन्द्रचूडे ॥ ३२ ॥ अधीश्वरे सागरकालकूटकंठे प्रचंडापरवारहृद्ये ॥ विद्यानवद्यैमितवैद्यविद्ये सिद्धे प्रसिद्धे विधुबुद्धिशुद्धे ॥ ॥ ३३ ॥ भावः स्यान्नो भीतिभाजोंशभाजो भूयः स्यामः श्वेतभू भृद्वरेशात् ॥ केशावासेनेन नीतांशरूपाद्भूतेशोभूभीमभूपांतराजा ॥ ३४ ॥ स्फुरद्विधुदलादिकं कलितकालिसंमालिकं मुनेत्र वनमंजरीप्रभवभूरिगंगास्पदम् ॥ वमद्विषपरंपराभयकरा हि भषाधरं धराधरसुतावरं परमहं भजामो वयम् ॥ ३५ ॥ प्रपन्नपरमा पहं वृजिनदोहमोहापहं जलौघवरधीप्रदं सुरवरं ।धयार्थप्रदम् ॥ जरामरणकालिनं भवबलाज्ञसंशालिनं गले कलितकालिकं भुव नपालकं चालकम् ॥ ३६ ॥ भजेम गजचर्म्मणा प्रकटशुद्धतत्कर्म्मणा सुशोभितकटोत्कटं नटितभूरिचंचज्जटम् ॥ चराचरपरंप राहरणधीरमंदासुरासुरेशमृतिकारकं जितमनोजकं तारकम् ॥ ३७ ॥ श्रयेम नवभावनप्रखरचंडनंद्याहतप्रकीर्णमणिमंजरीमुकुटकूटभूता वृतम् ॥ महेशभवनं वनं परमुदा पुनर्भावितं विरोधिविविधार्थदं विबुधवंद्य पादे नताः ॥ ३८ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति देवैस्तुतो देवो भगवान्पार्वतीपतिः ॥ आविर्बभूव तरसा वृषस्थश्चन्द्रशेखरः ॥ ३९ ॥ उवाच वचनं देवान्ब्रह्मादीञ्जातवेदसम् ॥ इच्छतो भक्तिनम्रांस्तान्मेघगंभीरनिःस्वनः ॥ ४० ॥ ईश्वर उवाच ॥ भो भो देवगणाः सर्वे यदर्थपरिचिंतया ॥ समागताः स्तुतोऽहं च संतुष्टः प्रवदामि वः ॥ ४१ ॥ मन्नेत्रप्रभवेनाशु वह्निना कुरुत क्रतुम् ॥ आप्यायध्वं तथा भूता नयध्वं ददतो मम ॥ ४२ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वा सहसा भीमो नेत्रज्वालां भयानकाम् ॥ ददौ दीनान्महाभाग लेलिहानां त्रिलोककम् ॥ ४३ ॥ तां ज्वालां शिवनेत्रोत्थां दृष्ट्वा त्रस्ताः सुरासुराः ॥ प्रसादयामासुरपि स्तोत्रेणानतमस्तकाः ॥ ४४ ॥ देवा ऊचुः ॥ अग्निर्वैश्वानरो वह्निः कृष्णवर्त्मा भयानकः ॥ प्रभवो विभवश्चैव वीतिहोत्रस्तनूनपात् ॥ ४५ ॥ भव्यो भीमो भीमनेत्रसमुत्थो देहसंस्थितः ॥ त्रैलोक्यदीपको

भानुः स्वर्भानुः सर्वगस्तथा ॥ ४६ ॥ चित्रभानुः शीतहंता शीतसंस्थः कृपाकरः ॥ धेनुको वडवाजन्मा जाठरो जठरस्थितः
॥ ४७ ॥ यज्ञनेता यज्ञभोक्ता भक्तगम्यो लयंकरः ॥ कृपीटयोनिः शोचिष्मान्ज्वलनो जातरूपदः ॥ ४८ ॥ जातवेदा वेद
संस्थो ह्याश्रयाशो महाप्रभुः ॥ दानवारिर्ज्वलत्केशो मदनो दीनवत्सलः ॥ ४९ ॥ स्कंद उवाच ॥ अग्नेरेतानि नामानि यः
पठेत्प्रयतो नरः ॥ सर्वसिद्धिमवाप्नोति शतयज्ञफलं लभेत् ॥ ५० ॥ मंदाग्नियो नरो विप्र सुभक्त्या प्रतिपत्तिथौ ॥ नामा
मृतं पिबेन्नित्यं त्रिवारं नियतः शुचिः ॥ ५१ ॥ मंदाग्निस्तस्य नश्येद्वै सर्वरोगक्षयस्तथा ॥ धन्यो भवति लोकेषु पूतात्मा नात्र
संशयः ॥ ५२ ॥ स्तूयमानस्ततो वह्निः शांतात्मा ह्यभवत्क्षणात् ॥ ततो देवा महेशाद्यास्तीर्थमेतत्समाश्रिताः ॥ ५३ ॥ततो
मुने शुभं तीर्थमग्निसंज्ञं स्मृतं त्विदम् ॥ यत्र स्नात्वा शुभाँल्लोकान्प्राप्नोति च परं पदम् ॥ ५४ ॥ तस्यैवमभिधानं तु कृत्वा देवाः
सवासवाः ॥ प्राप्याग्निं शिवतो विप्र यथास्थानं ययुस्ततः ॥५५॥ इति ते कथिता वह्नितीर्थोत्पत्तिः शुभंकरी॥यां श्रुत्वापि नरो याति
पूतात्मा स्वर्गलोककम्॥५६॥ आषाढ्यां चैव द्वादश्यां कार्त्तिक्यां च विशेषतः ॥ तथा मार्गशिरे मासि द्वादश्यां दर्शकेऽपि वा ॥ ५७ ॥
यः करोत्यग्निपूजां वै स्नानं दानं जपं तथा ॥ स याति परमाँल्लोकान्पुनरावृत्तिदुर्लभान् ॥ ५८ ॥ चिह्नं तत्र प्रवक्ष्यामि
येन तज्जायते शुभम् ॥ उष्णं भवति हेमंते ह्यष्टधारं महामते ॥ ५९ ॥ गंगा भवति तत्रोष्णा ग्रीष्मे शीताऽतिमात्रतः ॥
यस्तत्र मुंचते प्राणान्दिव्याँल्लोकान्स गच्छति ॥ ६० ॥ कोटिवर्षसहस्राणि विमानवरमास्थितः ॥ अप्सरोगणसंयुक्तो भोगभाग्भ
वति ध्रुवम् ॥ ६१ ॥ भुक्त्वा भोगं पुनर्मर्त्यो राजा भवति धार्मिकः ॥ पुत्रपौत्रैः परिवृतः शत्रुपक्षविवर्जितः ॥ ६२ ॥ संशास्ति पृथिवी
मेतां ससागरवनावृताम् ॥ अंते तद्वैष्णवं धाम संप्राप्नोति न संशयः ॥ ६३ ॥ एतदेव परं क्षेत्रं तीर्थं पुण्यतमं स्मृतम् ॥ तरंति
मानुषा यस्माद्घोरं संसारसागरम् ॥ ६४ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कुब्जाम्रकेऽग्नितीर्थकथनं नाम विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१२०॥

॥ स्कंद उवाच ॥ अन्यतीर्थं शृणु प्राज्ञ वायव्यं तीर्थमुत्तमम् ॥ कुब्जाम्रके महाभाग सर्वपापभयापहम् ॥ १ ॥ यत्र वायुस्त
पस्तेपे पंचवर्षसहस्रकम् ॥ प्राप्तवाँश्च तथा तत्र दिक्पालत्वं महायशाः ॥ २ ॥ अस्मिन्कृतोदको यस्तु पुण्यात्मा पितृतारकः ॥
दिव्यवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ३ ॥ यः करोति तथा स्नानं वाजपेयशतस्य च ॥ फलं प्राप्नोति मनुजः स्वल्पमेत
द्वदामि ते ॥ ४ ॥ यस्तत्र त्यजते प्राणान्वायव्ये विजितेंद्रियः ॥ न स भूयो महाराज जायते नरलोकके ॥ ५ ॥ तत्र चिह्नं
प्रवक्ष्यामि वायव्यस्य महामते ॥ तत्राश्वत्थच्छदाश्चैव पत्राणि चलंते वायुनेरिताः ॥ ६ ॥ स्वनंते च तथा तत्र द्वादश्यां दृश्यते
मुने ॥ अन्यत्तत्रैव विख्यातं वासवं तीर्थमुत्तमम् ॥ ७ ॥ तत्र चिह्नं प्रवक्ष्यामि येन तज्ज्ञायते शुभम् ॥ पदानि तत्र दृश्यंते
हस्तिनो वासवस्य तु ॥ ८ ॥ नित्यमायाति तत्रैव वासवो वसुसंवृतः ॥ तत्र स्नानेन संयाति पुरुहूतपुरं शुभम् ॥ ९ ॥ चंद्रि
केति समाख्याता नदी परमपावनी ॥ तत्संगमे नरः स्नात्वा चंद्रलोके महीयते ॥ १० ॥ तत्रैव गणपो नाम भैरवो भीषणा
कृतिः ॥ तत्र चिह्नं प्रवक्ष्यामि सिन्दूराभा तु मृत्तिका ॥ ११ ॥ यस्य दर्शनमात्रेण नरो याति परां गतिम् ॥ १२ ॥ अन्यच्च
तीर्थप्रवरं वारुणं वरुणास्पदम् ॥ वरुणेन तपस्तप्तं शतं वै दिव्यवर्षकम् ॥ १३ ॥ पाशं प्राप महादेवात्तीर्थेऽस्मिन्वारुणे
वरे ॥ उपोष्य दश रात्राणि यस्त्यजेदत्र देहकम् ॥ १४ ॥ स याति रुद्रसदनं यावदाचन्द्रतारकम् ॥ स यातो रुद्रसदनं पुनर्जा
येत भूमिपः ॥ १५ ॥ यत्कर्म क्रियते तत्र तत्सर्वं शतसंख्यकम् ॥ १६ ॥ अथान्यत्ते प्रवक्ष्यामि वाराहं तीर्थमुत्तमम् ॥ यत्र
विष्णुः क्रोडरूपी शिलारूपेण संस्थितः ॥ १७ ॥ तत्र वै स्नानदानाद्यैर्लभते परमं पदम् ॥ ततो वै उत्तरे भागे धनुषां च चतुः
शते ॥ सप्तसामुद्रकं नाम तीर्थं विष्णुसलोकदम् ॥ १८ ॥ अश्वमेधत्रयस्यात्र फलं वै स्नानमात्रतः ॥ कुब्जाम्रके परं पुण्यं
त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ १९ ॥ भाग्येन यस्त्यजेत्प्राणान्जन्मनाशादिवर्जितः ॥ २० ॥ तत्र चिह्नं प्रवक्ष्यामि सप्तसामुद्रके
महत् ॥ विमलं हि तथा गांगं दृश्यते चित्रवन्मुने ॥ २१ ॥ क्षीरवर्णं कदाचित्तु कदाचित्पीतवर्णकम् ॥ कदाचिद्दृश्यते रक्तं

स्कं. पु. तथा मारकतप्रभम् ॥ २२ ॥ एतैर्नानाविधैश्चिह्नैर्ज्ञेयं तीर्थमिदं ध्रुवम् ॥ तत्र स्नानादिना विप्र लभ्यंते सर्वसिद्धयः ॥ २३ ॥ के.
कुब्जाम्रकादुत्तरत ऋषिपर्वत उत्तमे ॥ ऋषयः सिद्धगंधर्वास्तत्र संति महामुने ॥ २४ ॥ नानाविधानि लिंगानि तत्र संति पराणि वै॥ अ.
॥१४४॥ यस्योपत्यधरायां हि गंगायाः पश्चिमे तटे ॥ २५ ॥ तपोवनं मुनीनां तु यत्र सौमित्रिरुत्तमः ॥ प्राप्तराज्ये तथा रामे निहते
दशकंधरे ॥ समाययौ तपस्तप्तुं लक्ष्मणो लक्षमणान्वितः ॥ २६ ॥ तस्मात्स्थलादधोभागे बिलमस्ति महत्तरम् ॥ तत्र शेषः स्वयं
नित्यं वसते नात्र संशयः ॥ २७ ॥ श्वेतवर्णः श्वेतबिन्दुः कृष्णनेत्रः प्रदृश्यते ॥ पुण्यात्मभिर्महाभाग यैर्गतव्यं हरिक्षये ॥ २८ ॥
नारद उवाच ॥ लक्ष्मणेन तपस्तप्तं किमर्थं तत्र तीर्थके ॥ किं प्राप्तं च फलं तेन शुद्धेन परमात्मना ॥ २९ ॥ किमर्थं तत्र वसते
वासुकिः सर्पनायकः ॥ एतत्सर्वं समासेन कथयस्व शिवात्मज ॥ ३० ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु नारद वृत्तांतं पापघ्नं सर्वकामदम् ॥
श्रुत्वापि यन्महाभाग मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ३१ ॥ पुरा रामो महातेजाः पितुराज्ञां समाश्रितः ॥ सीतया सहितो भ्रात्रा लक्ष्म
णेन समन्वितः ॥ ३२ ॥ ययौ वै दंडकारण्ये नानामुनिगणान्विते ॥ पंचवट्यां महाभाग कृत्वा पर्णमयीं कुटीम् ॥ कारयामास
भगवन्निवासार्थं महामतिः ॥ ३३ ॥ तत्र वै वसतस्तस्य रामस्य विदितात्मनः ॥ रावणस्य स्वसा तत्र नाम्ना शूर्पणखा ययौ ॥३४॥
दृष्ट्वा तौ भ्रातरौ तत्र कंदर्पाविव रूपिणौ ॥ कामस्य वशमापन्ना चकमे तत्परिग्रहम् ॥ ३५ ॥ रामस्य सविधे गत्वा विकटांगी
घटोदरी ॥ विहस्य वचनं प्रोचे रामं दशरथात्मजम् ॥ ३६ ॥ भो भोः पुरुषशार्दूल भुवने त्वत्समो न हि ॥ आगच्छ त्वं मया सार्द्धं
गिरीणां कंदरेषु च ॥ ३७ ॥ संगमेषु नदीनां च वनांतेषु महत्सु च ॥ क्रीडस्व त्वं मया सार्द्धं यौवनं ते निवर्त्तते ॥ ३८ ॥ चतु
र्दशसहस्राणामधिपौ खरदूषणौ ॥ भ्रातरौ रामवीर्य्याढ्यौ जनस्थाननिवासिनौ ॥ ३९ ॥ लंकेश्वरेण प्रहितौ भ्रात्रा मे हिंसितुं
मुनीन् ॥ अन्यथा वां भक्षयिष्ये अनया सह मानुष ॥ ४० ॥ इत्युक्तः सहसा रामस्तदा भागवतोत्तमः ॥ उवाच विहसन्वाक्यं ॥१४४
सौमित्रिं वरयस्व भोः ॥ ४१ ॥ अहं कलत्रवानस्मि सपत्नीको वरानने ॥ एवमुक्ता तु रामेण लक्ष्मणं च तथाब्रवीत् ॥ ४२ ॥

लक्ष्मणोऽपि विहस्येनामुत्तरं प्रोक्तवान्कटुः ॥ ततः क्रुद्धा शूर्पणखा तान्हंतुमुपचक्रमे ॥ ४३ ॥ इति तच्चेष्टितं दृष्ट्वा रामो राजीवलो
चनः ॥ चकर्त्त नासां कर्णौ च तस्यास्तत्र महामते ॥ ४४ ॥ रुदंती रुधिरासिक्ता ययौ शीघ्रं खराश्रमम् ॥ खरं च दूषणं चैव
ह्यानयामास सैनिकैः ॥ ४५ ॥ निहतौ राक्षसौ तेन रामेणापि जनस्थले ॥ सापि कर्म महदृष्ट्वा ययौ लंकां विनासिका ॥ ४६ ॥
रुधिराप्लुतसर्वांगी जगाद परुषं वचः ॥ मृतोऽसि राक्षसश्रेष्ठ भ्रातरौ निहतौ तव ॥ ४७ ॥ जनस्थाने मनुष्येण स्त्रीसहायेन
रावण ॥ खरश्च निहतः संख्ये दूषणस्त्रिशिरास्तथा ॥ ४८ ॥ अहं च विकृता तेन कृता त्वत्कार्यसंमुखी ॥ स्त्रीरत्नं च त्वदर्थे हि ह्याने
तुमहमुद्यता ॥ ४९ ॥ किं करोमि मम भ्रातर्हंतुं त्वां समुपस्थितः ॥ स्वसुस्तद्रुदितं श्रुत्वा रावणः क्रोधमूर्च्छितः ॥ जगाम सहसा
तत्र जनस्थाने महामते ॥ ५० ॥ अहरत्तत्र हैमेन छद्मयित्वा मृगेण तम् ॥ रामं राजीवपत्राक्षं सीतां नीत्वा गृहं ययौ ॥ ५१ ॥
रामोऽपि तन्महाश्चर्य्यं दृष्ट्वा विस्मयमाययौ ॥ विलपन्प्रययौ भ्रात्रा ऋष्यमूके महागिरौ ॥ ५२ ॥ सुग्रीवेण तथा सख्यं कृत्वा
वै चाग्निसाक्षिकम् ॥ हत्वा च वालिनं तत्र स्थापयित्वा नृपासने ॥ ५३ ॥ सुग्रीवं च तथा तेन ससैन्येन हनूमता ॥
अन्यैश्च कपिभिः सार्द्धं ययौ लंकां महायशाः ॥ ५४ ॥ बभूव तुमुलं युद्धं नरवानररक्षसाम् ॥ लंकायां विविधैः शस्त्रैस्त
थाश्मतरुवृष्टिभिः ॥ ५५ ॥ निकुंभिलाशिलायां तु तप्यमानं महत्तपः ॥ मेघनादं स सौमित्रिर्विषमस्थं महायशाः ॥ ५६ ॥
संछाद्य शरधाराभिर्विभीषणसहायवान् ॥ निजघान महोरस्कं शार्दूल इव कुंजरम् ॥ ५७ ॥ रामोपि कपिभिर्युक्तो हत्वा राक्षस
मंत्रिणः ॥ पुत्रान् संबांधिनश्चैव निजघान दशाननम् ॥ ५८ ॥ तत्र संस्थापयामास तद्भ्रातरमनिंदितम् ॥ लंकाधिपत्ये विप्रर्षे
मंदोदर्य्यास्तथैव च ॥ ५९ ॥ इति तद्वै महत्कर्म्म कृत्वा रामो महायशाः ॥ लक्ष्मणश्च महाबाहुर्दृष्ट्वा सर्वान्दिवौकसः ॥ ६० ॥
तथा दशरथं चैव पितरं सुविमानगम् ॥ शुद्धिं दृष्ट्वा तु सीतायां वह्नौ मानुषविग्रहः ॥ ६१ ॥ विष्णुः पुष्पकमारुह्य सविभीषण
वानरः ॥ सीतया सहितश्चैवायोध्यायां च समाययौ ॥ ६२ ॥ तदासने शुभे दिव्ये रामे राज्यं प्रशासति ॥ राजयक्ष्मा लक्ष्मणं

च जगृहे गेहसंस्थितम् ॥ ६३ ॥ तथाविधं लक्ष्मणं हि रोगग्रस्तं समीक्ष्य सः ॥ रामो नाम महातेजाश्चिंतयामास राघवः ॥ ६४ ॥
पप्रच्छ च वशिष्ठं वै स्वगुरुं ब्रह्मपुत्रकम् ॥ केन वै कर्म्मणा चेमं राजयक्ष्मा गृहीतवान् ॥ ६५ ॥ इति मे संशयं
देव छिंधि धीरवर प्रभो ॥ इत्युक्तो मुनिराड्विप्रः कथयामास पातकम् ॥ ६६ ॥ इंद्रजिद्वधनिर्णीतं घोररूपं महत्तरम् ॥ यस्मा
देतस्य तपतः शिरश्चिच्छेद लक्ष्मणः ॥ ६७ ॥ युद्धाद्वै विनिवृत्तस्य ब्रह्मवंशस्य रक्षसः ॥ तस्मादयं महातेजा राजरोगप्रपीडितः
॥ ६८ ॥ तपस्तपतु कुब्जाम्रे लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्द्धनः ॥ ततोयं भविता शीघ्रं राजयक्ष्मविवर्जितः ॥ ६९ ॥ त्वं च राम महा
बाहो प्रायश्चित्तं तपात्मकम् ॥ कुरुष्व रावणवधजन्यपापापनुत्तये ॥ ७० ॥ इति श्रुत्वा महा तेजाविस्मयाविष्टमानसः ॥
पप्रच्छ गुरुमासीनं वशिष्ठं वाग्विदां वरम् ॥ ७१ ॥ राम उवाच ॥ ब्रह्मवंशसमुत्पन्न रावणस्य वधान्मुने ॥ कथं मे पातकं जातं
पापस्य दुरितात्मनः ॥ ७२ ॥ गोविप्रहतकस्यापि देवानां चैव द्रोहिणः ॥ हर्त्तुश्च परदाराणां परक्षेत्रधनादिनाम् ॥ ७३ ॥
कथं तन्मारके पापं युद्धस्योच्छ्वासवर्त्तिनः ॥ एतन्मे संशयं छिंधि सर्वज्ञोऽसि यतो मुने ॥ ७४ ॥ इति श्रीस्कांदे
केदारखंडे मायापुरीमाहात्म्ये कुब्जाम्रके लक्ष्मणोपाख्यानवर्णनं नामैकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२१ ॥ ॥
वशिष्ठ उवाच ॥ शृणु राम महाबाहो ब्राह्मणानां महामते ॥ माहात्म्यं सर्वपापघ्नं तापत्रयविनाशनम् ॥ १ ॥ ब्राह्मणा जंग
मा मूर्त्तिः श्रीविष्णोः परमात्मनः ॥ अत एव हि विख्याता क्षितिदेवा महामते ॥ २ ॥ येषां वै दर्शनात्सद्यो नश्यंते पापरा
शयः ॥३॥ ब्राह्मणानां च संचारो यत्र तिष्ठति सर्वदा॥तत्र सर्वाणि तीर्थानि वसंति नितरां सदा ॥ ४ ॥ भोजनीयाः प्रयत्नेन यद्यदि
च्छंति तेन ते ॥ यत्किंचिद्दुर्लभं वस्तु ब्राह्मणेभ्यो ददेत्तु तत् ॥ ५ ॥ ब्राह्मणानां स सङ्गत्या ब्राह्मणानां च पूजनात् ॥ तर्प्पणाद्ब्राह्मणानां
च पितॄणां तारणं भवेत् ॥ ६ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नरो ब्राह्मणमाश्रयेत ॥ ब्रह्मवीर्य्यसमुत्पन्नो वरजातिषु वा विभो ॥ ७ ॥ सोपि
देवो महाराज विज्ञेयो भवलिप्सुभिः ॥ ब्राह्मणस्य पदाङ्गुष्ठे दक्षिणे नरपुंगव ॥ सर्वतीर्थानि पुण्यानि वसंति नितरां सदा ॥ ८ ॥

यावंति विप्रपादोत्थरजांसि शिरसा नरैः ॥ धार्य्यंते नरशार्दूल तावद्वर्षसहस्रकम् ॥ स्वर्गलोके वसेन्मर्त्यो विमानवर
मास्थितः ॥ ९ ॥ यावंत्यः कणिका देहे पतन्ति चरणांबुनः ॥ तावद्वर्षसहस्राणि ब्रह्मलोके महीयते ॥ १० ॥ श्राद्धे च ब्राह्मणा
यत्र न संति नृपसत्तम ॥ पितरश्चैव तेषां च नरके निवसंत्यलम् ॥ ११ ॥ मूर्खा अपि महाबाहो ब्राह्मणा पुण्यसंचयाः ॥
किं पुनश्चैव विद्वांसो वेदवेदांगपारगाः ॥ १२ ॥ धन्यास्ते पुरुषा लोके ब्राह्मणानां च ये प्रियाः ॥ ये विप्रपूजाकामार्था न तेषां पुन
रागमः ॥ १३ ॥ ते सर्वे निर्जरा ज्ञेया ब्राह्मणान्प्रणमंति ये ॥ विप्रपादोदकं पुण्यं सर्वव्याधिविनाशनम् ॥ १४ ॥ सर्वपापप्रशमनं
सर्वोपद्रवनाशनम् ॥ १५ ॥ धन्यं वै कीर्त्तितं विष्णोर्धन्यं ब्राह्मणपूजनम् ॥ विप्रपादोदकं धन्यं धन्यं गंगाजलं स्मृतम् ॥ १६ ॥
ब्राह्मणानां प्रसादाद्वै लभ्यंते सर्वसिद्धयः ॥ ब्राह्मणानां प्रकोपेण दह्यंते भवकोटयः ॥ १७ ॥ अविद्योपि महाराज नावमान्यो द्विजः
सदा ॥ अविद्यो वा सविद्यो वा ब्राह्मणो भगवत्तनुः ॥ १८ ॥ संसारतापतप्तानां भेषजं ब्राह्मणा विभो ॥ १९ ॥ यावद्ब्राह्मण
पूजास्ति यावद्गंगा धरातले ॥ यावद्वेदमयो घोषस्तावन्नो विशते कलिः ॥ २० ॥ ब्राह्मणोऽस्ति परं तत्त्वं ब्राह्मणोऽस्ति परं तपः ॥
ब्राह्मणोऽस्ति परा विद्या नास्ति ब्राह्मणतः क्वचित् ॥ २१ ॥ अविद्यं ब्राह्मणं वापि सविद्यं वा नराधिप ॥ योऽवमन्यति दुष्टा
त्मा तस्यर्द्धिर्नश्यति क्षणात् ॥ २२ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नावमन्येद्द्विजातिकम् ॥ ब्राह्मणानां प्रकोपेण नहुषोऽजगरतां गतः ॥ तस्मा
त्सर्वप्रयत्नेन ब्राह्मणं नैव कोपयेत् ॥ २३ ॥ वेदलेशोऽस्ति यत्रेश शास्त्रलेशोऽपि यत्र च ॥ तस्य दर्शनमात्रेण नश्यंते पाप
राशयः ॥ २४ ॥ वेदविन्मानुषो विप्रः स वै यत्र प्रगच्छति ॥ गच्छंति तत्र निधयः क्षेत्राण्यतितरां तथा ॥ २५ ॥ यत्रास्ति
शास्त्रवेत्ता हि तत्र विष्णुः सनातनः ॥ पुराणसंहितावक्ता यत्र संचरते द्विजः ॥ तत्रैव सर्वतीर्थानि देवाः सर्वे प्रतिष्ठिताः ॥ २६ ॥
ब्रह्महत्यादिपापानां ब्राह्मणादेव निष्कृतिः ॥ गताश्रियश्च मर्त्या ये तथा चैव गतायुषः ॥ द्विषंति ब्राह्मणांस्ते वै ये वा नरक
गामिनः ॥ २७ ॥ आसन्नमरणा ज्ञेया ह्यश्रीकाश्च राघव ॥ ये द्विषंति महाभाग त्रिकालज्ञसत्तमान् ॥ २८ ॥ यस्य भाव्या

परा सिद्धिः यस्य भाव्या महार्थता ॥ तस्य आव्यं परं ज्ञानं तस्य ब्राह्मणसंगतिः ॥ २९ ॥ तेन तप्तं हुतं तेन तेन जप्तं महत्त
रम् ॥ पूजिता येन विप्रेशाः सत्यमेव नराधिप ॥ ३० ॥ आधिव्याधिभयं नैव भक्त्या यत्र द्विजार्चनम् ॥ ३१ ॥ यथा सर्वेषु
देवेषु श्रेष्ठो वै गरुडध्वजः ॥ वेदेषु च यथा साम शास्त्रे वेदांत उच्यते ॥३२॥ पुरीणां च यथा काशी क्षेत्राणां परमं त्विदम् ॥३३ ॥
हिमवान्पर्वतश्रेष्ठो यथा पशुषु धेनव ॥ तथा सर्वपदार्थेषु ब्राह्मणा परिकीर्त्तिताः ॥ ३४ ॥ इह चैव परत्रापि ब्राह्मणास्तारकाः स्मृताः ॥
केचिदैहिककर्म्माणः केचित्परसुखप्रदाः ॥ ३५ ॥ विप्रेतरो महाभाग यदि शास्त्रविशारदः ॥ ब्राह्मणश्च तथा मूर्खस्तस्माच्छ्रेष्ठ
तमो मतः ॥ ३६ ॥ ब्राह्मणांश्चैव संपूज्य यत्कर्म प्रकरोति हि ॥ अविधानात्कृतमपि संपूर्णं स्यादिति स्मृतिः ॥ ३७ ॥ अपृष्ट्वा
ब्राह्मणान्ये वै स्वयं कर्म प्रकुर्वते ॥ तत्कर्म निष्फलं ज्ञेयमायासेनापि यत्कृतम् ॥ ३८ ॥ दंभः करोति विप्रेषु विद्यायां यो
नराधमः ॥ स याति नरकं घोरं यावदाभूतसंप्लवम् ॥ ३९ ॥ यो निंदति महाराज ब्राह्मणं ब्रह्मतत्परम् ॥ कुलं तस्य क्षयं याति
ततो नरकमाप्नुयात् ॥ ४० ॥ विद्यया जयते विप्रान्स वै नरकमश्नुते ॥ ४१ ॥ ब्राह्मणार्थं यस्य वित्तं ब्राह्मणार्थं पराक्रमः ।
स एव पुरुषो लोके पुण्यात्मा नात्र संशयः ॥ ४२ ॥ चांडालीष्वपि संजाता ब्राह्मणानां हि वीर्यतः ॥ तेप्यवध्या महाराज
किमु विद्वान्सुकर्मकृत् ॥ ४३ ॥ पौलस्त्यपुत्रो भगवन्हतो युद्धे त्वया विभो ॥ रक्षणार्थं ब्राह्मणानां गवां चैव महामते ॥ ४४ ॥
अलेपस्यापि ते राम लक्ष्मणस्यापि पातकम् ॥ लोकानुवृत्तयेवश्यं कर्त्तव्यं पापसंक्षयम् ॥ ४५ ॥ कुब्जाम्रकात्परं क्षेत्रं ब्रह्म
हत्यानिवारणम् ॥ नास्ति राघवशार्दूल पृथिव्यां पुण्यदं महत् ॥ ४६ ॥ लक्ष्मणेन प्रगंतव्यं त्वया तत्र महीपते ॥ ४७ ॥
इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कुब्जाम्रकमाहात्म्ये ब्राह्मणप्रशंसा नाम द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२२ ॥ ॥ ॥
स्कंद उवाच ॥ इत्युक्तो वै वशिष्ठेन रामो धर्मभृतां वरः ॥ कुब्जाम्रके महाक्षेत्रे जगाम च सहानुजैः ॥ १ ॥ नारद उवाच ॥
लक्ष्मणेन तपस्तप्तं कथं कुब्जाम्रके महत् ॥ कस्मिन्प्रदेशे भगवान्कानि तीर्थानि तद्वद ॥ २ ॥ रामेणापि कृतं किं वा

कस्मिन्क्षेत्रे कृतं तपः ॥ एतत्सर्वं समासेन कृपया वद मे प्रभो ॥ ३ ॥ स्कंद उवाच ॥ सर्वं ते वच्मि विप्रेश महदज्ञाननाश
नम् ॥ लक्ष्मणेन यथा तप्तं ब्रह्महत्यानिवारणम् ॥ रामेणापि परक्षेत्रे कृतं पापप्रणाशनम् ॥ ४ ॥ भारापनुत्तये भूम्याः प्रा
र्थितस्य परात्मनः ॥ कृतदुष्टविनाशस्य रक्षणार्थं भवादृशाम् ॥ ५ ॥ श्रीरामस्य महाबाहोर्लीलामानुषरूपिणः ॥ पुण्यपापादिकं चैव
नैव दोषविकल्पना ॥ ६ ॥ विशेषतोस्य पापस्य रावणस्य दुरात्मनः ॥ गोविप्रहंतुर्विप्रेश मारणे नास्ति यद्यपि ॥ ७ ॥
पातकं तदपि प्राज्ञ लोकचेष्टानुसारिणा ॥ प्रायश्चित्तं कृतं तेन लक्ष्मणेन च नारद ॥ ८ ॥ कुब्जाम्रकोत्तरे भागे गव्यूत्यर्द्धे
तथार्द्धके ॥ क्रोशे गंगातटे पश्चान्नानामुनिगणान्विते ॥ ९ ॥ अद्यापि तत्प्रदेशे हि लक्ष्मणस्यास्य रूपतः ॥ सर्परूपेण
शेषांशो वर्त्तते भगवत्प्रियः ॥ १० ॥ शिवमाराधयामास वर्षैर्द्वादशसंख्यकैः ॥ निराहारो महातेजाः शिवसंन्यस्तमानसः
॥ ११ ॥ जजाप परमां विद्यां षड्वर्णां भक्तितत्परः ॥ वाय्वाहारो वर्षशतं शतपत्रफलाशनः ॥ १२ ॥ तस्थावेकेन पादेन शिव
भक्तो जितेंद्रियः ॥ ततः शिवो महाभाग प्रत्यक्षं तस्य नारद ॥ १३ ॥ बभूव सहसा पुत्र कांतिव्याप्तदिगंतरः ॥ वृषसंस्थोऽ
र्द्धचंद्रेण संशोभितललाटकः ॥ १४ ॥ व्याघ्रचर्मपरीधानो व्यालयज्ञोपवीतवान् ॥ उमानीतार्द्धतनुकस्त्रिनेत्रो गजकृत्तिधृक्
॥ १५ ॥ उवाच वचनं तत्र सौमित्रिं मित्रवत्सलम् ॥ १६ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ साधु साधु महाभाग सुमित्रानंदवर्द्धन ॥
गतं ते पातकं तेन मत्प्रसादेन लक्ष्मण ॥ १७ ॥ अस्मिन्क्षेत्रे सकृत्स्नानाद्ब्रह्महत्या त्रिकोटिभिः ॥ मुच्यंते किमु त्वं शुद्धो
मुनिर्हिंसकहिंसकः ॥ १८ ॥ शुद्धस्त्वं सर्वपापेभ्यो देहजेभ्यो महाशयः ॥ गच्छ गच्छ स्वके स्थाने कुरु राज्यं सुखानि च
॥ १९ ॥ गतो वै राजयक्ष्मा ते देहतः शुभगेहतः ॥ त्वन्नाम्नेदं पुण्यतमं लक्षितं वै भविष्यति ॥ २० ॥ अहं च भगवन्नित्यं
लक्ष्मणेश्वरतां गतः ॥ तिष्ठामि मुक्तिदो नृणामतिदुष्कृतिनां तथा ॥ २१ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वा च ततो दत्त्वा लक्ष्मणाय
वरं तदा ॥ तत्रैवांतर्दधे रुद्रो भक्तिगम्यो दुरासदः ॥ २२ ॥ सोऽपि लक्ष्मणनामा वै विष्णोरंशो महात्मनः ॥ स्थितवांस्तत्र

स्वांशेन पूर्णोऽपि प्रभुरच्युतः ॥ २३ ॥ तत्रैव वामभागे तु शिवो ज्ञानगतिः प्रभुः ॥ नाम्ना लक्ष्मेश्वरः ख्यातो दर्शनात्सर्वपापहा ॥ २४ ॥ गंगायाः पश्चिमे तीरे यत्र सिंदूरवर्णका ॥ मृत्तिका वर्त्तते विप्र तत्र लक्ष्मणकुंडकम् ॥ २५ ॥ तत्र स्नात्वा च जप्त्वा च फलानन्त्यं लभेन्नरः ॥ २६ ॥ तस्य वामविभागे तु मुनिकुंडमिति स्मृतम् ॥ तत्र स्नात्वा शुभाँल्लोकान्प्राप्नोति परमं पदम् ॥ २७ ॥ तत्र विष्णोर्गदा विप्र निहता क्रुद्धचेतसा ॥ विष्णुना वृत्रदमने तत्रास्ति चिह्नितं जले ॥ २८ ॥ इन्द्रकुंडमिति ख्यातं तत्रैव भवमोचनम् ॥ यत्रेन्द्रस्तपसा वृत्रं निजघान महामुने ॥ २९ ॥ तस्य वामे महत्तीर्थं वायुकुंडमिति स्मृतम् ॥ स्नात्वा तत्र महाभाग शतगोदानजं फलम् ॥ ३० ॥ तस्मिन्नेव स्थले रम्ये स्थिता नंदीशिला शुभा ॥ स्पर्शमात्रेण यस्यास्तु मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ३१ ॥ नंदीकुंडमिति ख्यातं सर्वतीर्थेषु चोत्तमम् ॥ ३२ ॥ तत उत्तरदिग्भागे नाम्ना धर्मधराधरः ॥ धर्मधरेति विख्याता सर्वपापक्षयंकरी ॥ ३३ ॥ आयाति पर्वतश्रेष्ठाद्धर्माख्या धर्म्मवर्द्धिनी ॥ तस्यां स्नात्वा नरो भक्त्या वाजपेयफलं लभेत् ॥ ३४ ॥ धर्म्मेश्वरो महादेवो वर्त्तते लिंगरूपधृक् ॥ यः स्नापयति लिंगं तन्मंडलं भक्तितत्परः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति जलदानेन नारद ॥ ३५ ॥ अथान्यच्च प्रवक्ष्यामि पीठं परमदुर्लभम् ॥ यत्रैकरात्राल्लभते सिद्धिं परमदुर्लभाम् ॥ ३६ ॥ माहेश्वरीति विख्याता सर्वसिद्धिप्रदायिनी ॥ यत्र रुद्रः स्वयं साक्षाद्देवैः सन्निहतः सदा ॥ ३७ ॥ माहेश्वरीति नाम्ना वै कृष्णवर्णा महामुने ॥ तस्या वै दर्शनाद्याति रुद्रलोकं दुरासदम् ॥ ३८ ॥ आनागतीर्थतो विप्र तथा हैमवतीतटम् ॥ मायाक्षेत्रमिदं ख्यातं सर्वक्षेत्रोत्तमोत्तमम् ॥ ३९ ॥ यस्यैकवारमपि यो दर्शनं प्रकरोति हि ॥ कोटिजन्मकृतैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ४० ॥ धन्यानां वसतिर्यत्र क्षेत्रराजे महामुने ॥ न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ॥ ४१ ॥ अस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यं को वा वर्णयितुं क्षमः ॥ श्रीविष्णोर्यत्र सान्निध्यमीश्वरस्य तथैव च ॥ ४२ ॥ दक्षादिभिर्मुनिवरैः कृताः क्रतुवरा यतः ॥ एतत्क्षेत्रसमं क्षेत्रं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ ४३ ॥ मृता यत्र महाभाग प्रयाति परमं पदम् ॥ तिर्यग्योनिगताश्चापि तथा

स्थावरतां गताः॥ प्रयांति भवनं विष्णोस्त्यक्तदेहा महामते ॥ ४४ ॥ शृणु विप्र पुरावृत्तं चित्रं परमक तथा ॥४५॥ यथात्र प्रवरस्थाने
वृषव्याघ्रौ महामुने ॥ ययतुः परमां सिद्धिं प्राप्ते चापरजन्मनि ॥ इतिहासमिमं श्रुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४६ ॥ धर्मक्षेत्रे
कुरुक्षेत्रे बभूव वणिजां वरः ॥ ब्रह्मदत्त इति ख्यातः कुबेर इव चापरः ॥ ४७ ॥ एकदा स महाभाग शकटे स्थाप्य द्रव्यकम् ॥
सुवर्णमुक्तारत्नानि प्रवालानि च नारद ॥ ४८ ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन दैवात्कुब्जाम्रके ययौ ॥ व्यापराश्च कृतस्तेन तीर्थयात्रा च
वै तथा ॥ ४९ ॥ ब्रह्मदत्तस्य गेहे तु गत एको वृषस्तदा ॥ सार्थाच्चैव परिभ्रष्टो भूयः कुब्जाम्रकं ययौ ॥ ५० ॥ देवालयसमीपे
तु स्थितवान्कतिचित्समाः ॥ निर्माल्यफलपत्राणि भक्षयन्वृषभो मुने ॥ ५१ ॥ दिने स्वयं वनं याति रात्रावायाति तत्र वै ॥ एवं
हि वसतस्तस्य तत्र देवगृहाद्बहिः ॥ व्याघ्रश्चैको रिपुर्जातो दृष्ट्वा पुष्टशरीरकम् ॥ ५२ ॥ तत्प्रसंगाच्च तत्रैव समायाति जिघांसया ॥
एवं तयोर्महद्वैरं बभूव मुनिपुंगव ॥ ५३ ॥ वृषभः सोपि पुष्टांगो न तं गणयति ध्रुवम् ॥ तीक्ष्णशृंगो महोच्चो वै ककुद्मान्दृढवि
क्रमः ॥ ५४ ॥ सहसा सोऽपि व्याघ्रश्च वृषभं न जिघांसति ॥ एकदा मुनिशार्दूल गतोऽरण्ये महावृषः ॥ तृणानि खादितुं
विप्र निर्जनेऽतिभयंकरे ॥ ५५ ॥ महावराहसंछन्ने सरीसृपनिषेविते ॥ व्याघ्रऋक्षशताकीर्णे दुर्गमे खड्गसेविते ॥ ५६ ॥ तयो
र्युद्धं समभवन्महद्वृषभव्याघ्रयोः ॥ वृषश्च तं महाभाग शृंगाभ्यां व्याघ्रकं तदा ॥ दधार च तथा भूमौ चिक्षेप प्रबलं खलु ॥ ५७ ॥
उत्थाय सहसा सोऽपि वृषं कण्ठाज्जघान ह ॥ सोऽपि सिंहो महातेजा आविद्धो वृषभेण ह ॥ ५८ ॥ ममार च महाभाग
तस्मिन्कुब्जाम्रके वने ॥ अवंतीविषये तौ च कुब्जाम्रमृतिवैभवात् ॥ पितापुत्रौ राजपुत्रौ बभूवतुरनिंदितौ ॥ ५९ ॥ पूर्वजन्म
विरोधेन जातौ तत्र विरोधिनौ ॥ वृषो राजा बभूवाथ सिंहो वैराजपुत्रकः ॥ ६० ॥ एकपुत्रस्तदा राजा किंचित्पुत्रं न भाषते ॥ सोपि
राजकुमारश्च राजानं न च पश्यति ॥ ६१ ॥ प्रजायाश्चानुरोधेन कुमारं च जिघांसति ॥ राजा स्मरति वृत्तांतं पूर्वजन्मभवं खलु ॥ ६२ ॥
इति तयोर्महाभाग दैवयोगादभून्मतिः ॥ कुब्जाम्रकं महातीर्थं गंतुं राज्ञो महात्मनः ॥ ६३ ॥ स कुमारो महाराजो निजघान

पदैर्युतः ॥ ययौ हिमाद्रिनिकटे मायापुर्य्यां महामते ॥ ६४ ॥ यावत्प्रविशते राजा कुब्जाम्रक्षेत्र उत्तमे ॥ नानामुनिगणाकीर्णे
देवगंधर्वसेविते ॥ ६५ ॥ तावत्सस्मार पुत्रोऽपि वृत्तांतं पूर्वसंभवम् ॥ वैरस्य कारणं स्वस्य राज्ञश्चैव महामते ॥ ६६ ॥ तस्मिन्नेव
क्षणे तौ च निर्वैरौ हि बभूवतुः ॥ क्षेत्रस्यास्य प्रभावेण शुद्धौ चैव तथा मने ॥ ६७ ॥ तत्रैव स्थितवंतौ च किंचित्कालं महामती ॥
कालेन व्ययमापन्नौ यत्र गत्वा न शोचति ॥ ६८ ॥ इति वै परमाश्चर्य्यं मृगेन्द्रवृषयोर्वने ॥ तिर्य्यग्योनिप्रगतयोर्मूढयोर्बद्धवैरयोः
॥ ६९ ॥ राज्यं चैव तथा प्राप्तं मोक्षश्चापरजन्मनि ॥ ७० ॥ कुब्जाम्रके मृतो विप्र विप्रहत्यायुतोऽपि वा ॥ मोक्षं प्राप्नोति
सततं कुष्ठी वामृतसंततिः ॥ ७१ ॥ अथान्यच्चात्र परमं तीर्थं वाराहसंज्ञितम् ॥ धरण्या यत्र नियतं संस्तुतो भगवानजः ॥ ७२ ॥
तस्मादिदं परं क्षेत्रं वाराहं नाम विश्रुतम् ॥ यत्र ब्रह्मादयो देवास्तपस्तेपुः सुदारुणम् ॥ ७३ ॥ वाराहतीर्थमहिमा केन वर्णयितुं
क्षमः ॥ तत्रैका परमा मूर्त्तिः शिलारूपा महात्मनः ॥ ७४ ॥ तच्छिलास्पर्शनादेव विष्णुलोके वसेच्चिरम् ॥ सूर्य्यपुत्री नदी
तत्र समायाति महामते ॥ ७५ ॥ गालवेन पुरा सूर्य्यः समाराधित ईश्वरः ॥ प्रसन्नश्चाब्रवीत्सूर्य्यो वरं वरय गालव ॥ ७६ ॥
सोऽब्रवीद्देहि भगवंस्तव पुत्री तु या स्मृता ॥ यमुनेति समाख्याता नदी परमपावनी ॥ ७७ ॥ सा समायातु सततं गंगायां
संगता भवेत् ॥ तीर्थराजप्रयागाच्च समं तीर्थं भवत्विति ॥ ७८ ॥ अत्र स्नास्यंति ये मर्त्यास्ते प्रयांतु परं पदम् ॥ तव चात्र
स्थितिश्चास्तु सर्वतीर्थेषु चोत्तमे ॥ ७९ ॥ सूर्यश्चापि तथेत्युक्त्वा ददौ वरमनुत्तमम् ॥ यमुना च महाभाग कलया चात्र संस्थिता
॥ ८० ॥ तस्यास्तु संगमे पुण्ये प्रयागात्कोटिसंख्यके ॥ स्नात्वा तत्र नरो भक्त्या शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ८१ ॥ तत्रैव सूर्यकुंडाख्यं
तीर्थं परमपावनम् ॥ यस्य संस्पर्शनादेव सूर्यलोके महीयते ॥ ८२ ॥ तत्रैव पश्चिमे भागे तीर्थं गालवसंज्ञितम् ॥ यत्र स्नाना
त्परं याति पुनरावृत्तिवर्जितम् ॥ ८३ ॥ तत उत्तरवायव्ये शिवो यज्ञेश्वरः प्रभुः ॥ विष्णुना स्थापितो यत्र यज्ञादौ विघ्ननाशने ॥१४८
॥ ८४ ॥ यत्र विष्णुश्चक्ररूपी तत्रेदं लिंगमुत्तमम् ॥ इदं परमकं पीठं सर्वसिद्धिकरं नृणाम् ॥ ८५ ॥ यत्रार्चया सकृदपि लभते

यद्यदिच्छति ॥ तस्य वामप्रदेशे हि शिला विष्णुकलेवरा ॥ ८६ ॥ यस्यां कृते हृषीकेशस्त्रेतायां भरतो हरिः ॥ द्वापरे वामनो देवो भूयश्च भरतः कलौ ॥ ८७ ॥ तस्य संदर्शनादेव महापातककोटयः ॥ नश्यन्ति ब्राह्मणश्रेष्ठ सिद्ध्यन्ति सर्वसिद्धयः ॥ ८८ ॥ एतन्नाम्नैव सकलं प्राप्नोति निजवांछितम् ॥ इति ते कथितं देव माहात्म्यं जगदीशितुः ॥ ८९ ॥ हृषीकेशाश्रमे पुण्ये यथा रैभ्यो ह्यनुग्रहम् ॥ कुब्जाम्रकस्य माहात्म्यं यः शृणोति महामते ॥ ९० ॥ सोऽपि वैकुण्ठनिलये याति ब्रह्मसनातनम् ॥ मोदते त्रिदिवे स्सार्द्धं पितृभिः सह नारद ॥ ९१ ॥ अस्य क्षेत्रस्य महिमा वक्तुं केन न शक्यते ॥ संक्षेपेण मयाख्यातं पापघ्नं सर्वकामदम् ॥ ९२ ॥ य इदं पठति श्राद्धे शृणोति च महामते ॥ तारिताः पितरस्तेन सत्यमेव न संशयः ॥ ९३ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे मायाक्षेत्रमाहात्म्ये कुब्जाम्रकमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥ ॥

नारद उवाच ॥ अथान्यद्वद माहात्म्यं क्षेत्राणां हिमपर्वते ॥ १ ॥ श्रोतुकाऽमोस्मि भगवन् कृपां कुरु दयानिधे ॥ कुत्र तप्तं हि रामेण तपः परमदारुणम् ॥ यस्मात्पौलस्त्यवधजातपातकान्मुक्त ईश्वरः ॥ २ ॥ कत्र तद्वै महाक्षेत्रं कैलासे पर्वतोत्तमे ॥ यत्र ब्रह्मादिदेवानां वसतिर्नित्यमेव हि ॥ ३ ॥ स्कंद उवाच ॥ साधु पृष्टं त्वया विप्र कथयामि तवानघ ॥ यस्य संदर्शनादेव मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ४ ॥ गंगाद्वारादुत्तरेस्मिन्भागे वायव्यमाश्रिते ॥ रामाश्रम इति ख्यातो माने षोडशयोजने ॥ ५ ॥ धेनुपर्वतमारभ्य यावद्वेत्रवती नदी ॥ तावत्क्षेत्रं विजानीयात्पापघ्नं सर्वकामदम् ॥ ६ ॥ तत्र रम्या नदी श्रेष्ठा केलिकेति परिश्रुता ॥ यस्यां स्नात्वा नरो याति ब्रह्मलोके न संशयः ॥ ७ ॥ यत्र विष्णुः स्वयं साक्षान्नित्यं सन्निहितः प्रभुः ॥ यत्र चंडी च दुर्गा च पूर्वपश्चिमयोः स्थिते ॥ ८ ॥ घंटाकर्णो यत्र पुरा शिवमाराधयच्छुचिः ॥ गणत्वं प्राप विभुतः शिवसान्निध्यसंस्थितः ॥ ९ ॥ ततः पश्चिमतो लिंगं भूतेश इति कीर्त्तितम् ॥ तत्र गत्वा नरो विप्र जपन्पंचाक्षरं मनुम् ॥ १० ॥ पश्यति प्रभुमीशानं त्रिरात्रेण न संशयः ॥ कुहूनाम्नी नदी तत्र सर्वपापप्रमोचिनी ॥ ११ ॥ तस्या जलस्य संस्पर्शान्मुच्यते पापकंचुकात् ॥ तत्रैका शिवदा नाम्नी शिला परमपावनी ॥ १२ ॥

तत्र पिण्डप्रदानेन गयाश्राद्धफलं लभेत् ॥ १३ ॥ तदधः पीतवर्णं तु जलं निस्सरति ध्रुवम् ॥ तस्य स्पर्शनमात्रेण शिवलोके मही
यते ॥ १४ ॥ तत्रैलापत्रको नागः शिवमस्तकभूषणः ॥ वर्त्तते शिवसंन्यस्तमानसो भक्तिसंयुतः ॥ १५ ॥ तस्माद्ग्रामप्रदेशे हि
गुहा परमगह्वरा ॥ विंशद्योजनविस्तीर्णा नानामुनिगणान्विता ॥ १६ ॥ जाबालिर्गालवश्चैव मार्कण्डेयो महामनाः ॥
च्यवनश्च महातेजा भृगुपुत्रोंगिरा मनुः ॥ एते चान्ये च बहवो मुनयस्तत्समाश्रिताः ॥ १७ ॥ तस्या वै दक्षिणे भागे सीताकुंड
मिति श्रुतम् ॥ यत्र सीता च रामेण सहासीत्तप आस्थिता ॥ १८ ॥ तत्र स्नानेन दानेन याति स्वर्गं न संशयः ॥ १९ ॥
रामकुंडात्पूर्वभागे सीताकुंडाच्च दक्षतः ॥ हनुमत्कुंडमाख्यातं रुद्रलोकप्रदायकम् ॥ २० ॥ तत्र वै कपिरूपेण हनुमान्नित्यमाश्रितः ॥
सर्वपापविनिर्मुक्तः पश्यतीमं महामतिः ॥ २१ ॥ ततः पारे महादुर्गा कोटरे पर्वतस्य वै ॥ तत्र स्थित्वा कदाचिद्धि जपेच्च
शिवमंत्रकम् ॥ सर्वसिद्धिमवाप्नोति दुष्प्राप्यां योगिनामपि ॥ २२ ॥ भाद्रकृष्णचतुर्दश्यां तत्रायांति सहस्रशः ॥ योगिन्यश्चार्द्धरात्रे हि
नानाकृतिविभूषणाः ॥ २३ ॥ श्रूयते च ततः शब्दो गीतोक्ताभिश्चतत्र वै ॥ श्रुत्वादरसमायुक्तो ह्रियते च ततः क्षणात् ॥ २४ ॥
वाद्यानि चैव श्रूयंते कार्त्तिके बलिराजके ॥ पातालाद्बलिराजोऽपि तत्रायाति महामते ॥ २५ ॥ बलिराजे तत्र योऽपि सम्पूज
यति चाम्बिकाम् ॥ तस्मै सर्वं महेशानी ददाति शुभवांछितम् ॥ २६ ॥ तत्र दुर्गेश्वरो देवो लिंगरूपी महार्थदः ॥ तत्र पार्श्वे मह
च्छ्वभ्रं तत्र द्वीपेश्वरी शिवा ॥ २७ ॥ तां कदाचिद्दैवयोगात्पश्यते यदि मानवः ॥ प्राप्नोति परमां सिद्धिं योगिनामपि दुर्लभाम् ॥ २८ ॥
तत्र दक्षिणदिग्भागे शिवो रामेश्वरो मतः ॥ तस्य दर्शनमात्रेण सेतुबंधादनंतकम् ॥ फलं प्राप्नोति मनुजः सत्यं हि शिवभाषितम् ॥ २९ ॥
तत्र प्रवालिका नाम्नी देवी दैत्यवधोद्यता ॥ यस्या वै पूजनान्मर्त्यो देवीलोके वसेच्चिरम् ॥ ३० ॥ तत्रापि जलदेवीति नाम्ना
ब्रह्मर्षिसेविता ॥ जलमध्ये स्थिता नित्यं नवरात्रे प्रदृश्यते ॥ ३१ ॥ दीर्घाकर्णो मुनिस्तत्र तपस्तेपे पुरा यतः ॥ जले ददौ दर्शनं यज्जल
देवीति सा स्मृता ॥ ३२ ॥ सर्वसिद्धिप्रदा नित्यं साधकानंददायिनी ॥ ३३ ॥ ततो वै पश्चिमे भागे भाग्यतीर्थमिति स्मृतम् ॥ भाग्य

हीनोपि यत्र स्याद्भाग्यवान्नात्र संशयः ॥ ३४ ॥ अस्मिन्नेव महाक्षेत्रे रामो नाम महायशाः ॥ तपश्चकार परमं दिव्यं वर्षशतं पुरा ॥ ३५ ॥ तत्र रामेश्वरं लिंगं संस्थाप्य विधिवत्सुधीः ॥ कृतकृत्यो बभूवाथ रामो नारायणः स्वयम् ॥ ३६ ॥ कृतकृत्योपि भगवान्निर्गुणो गुणवर्जितः ॥ भक्ताधीनतया विप्र स करोति गतागतम् ॥ ३७ ॥ इति ते कथितो दिव्यो विभवो रामतीर्थतः ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ ३८ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कैलासप्रशंसने उत्तरभागे रामतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२४ ॥ नारद उवाच ॥ द्रोणाश्रमः पुरा प्रोक्तः त्वया यः पापनाशनः ॥ कानि तत्र च क्षेत्राणि किं पुण्यं तत्र जायते ॥ १ ॥ एतत्सर्वं समासेन वद मे शंकरात्मज ॥ कथं चास्मिन्प्रकर्त्तव्यं कर्म पापविनाशनम् ॥ ॥ २ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु वच्मि महाभाग द्रोणक्षेत्रस्य वैभवम् ॥ मायाक्षेत्राद्धि पाश्चात्ये भागे सूर्य्यसुतावधि ॥ ३ ॥ तत्रियोजनविस्तारमष्टयोजनदीर्घकम् ॥ क्षेत्रं परमकं ख्यातं दर्शनादेव कामदम् ॥ ४ ॥ द्रोणो नाम महाभाग ब्रह्मर्षिः प्रियदर्शनः ॥ तेपे पुरा तपो यत्र प्राप्तवांश्चात्र शिक्षणम् ॥ ५ ॥ नारद उवाच ॥ कथं द्रोणो महाभाग तप्तवांश्च पुरा तपः ॥ प्राप्ता कथं धनुर्विद्या विस्तरेण वदस्व मे ॥ ६ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु देव पुरावृत्तं द्रोणस्य परमं तपः ॥ महादेवो यथा तुष्टो दत्तवान्सर्वशास्त्रकम् ॥ ७ ॥ देवधाराचले विप्र द्रोणो नाम महामतिः ॥ तपश्चकार परमं शिवमाराधयन्मुने ॥ ८ ॥ शिवमंत्रजपो विप्रोऽभूद्वै द्वादशवत्सरे ॥ निराहारो महातेजा जितसर्वपरिग्रहः ॥ ९ ॥ जितेन्द्रियो जितारातिः शिवसंन्यस्तमानसः ॥ दृष्ट्वा तपो महादेवो द्रोणस्यैव महात्मनः ॥ विप्ररूपं समाधाय यत्र द्रोणः समाययौ ॥ १० ॥ देवधारे गिरौ रम्ये देवजन्या नदी यतः ॥ द्रोणं प्रोवाच विप्रात्मा देवदेवः सनातनः ॥ ११ ॥ किं कार्य्यं ते महाभाग कायक्लेशेन पर्वते ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा द्रोणो नाम महामुनिः ॥ १२ ॥ बुद्ध्वा ब्राह्मणवेषस्थं भगवन्तं महेश्वरम् ॥ उवाच भक्तिनम्रोयं स्तोत्रेण सहसा यदि ॥ पतित्वानंदपूर्णांगो द्रोणो नाम महातपाः ॥ १३ ॥ द्रोण उवाच ॥ निराकाराय शुद्धाय निर्द्वन्द्वाय दयावते ॥ निरीहाय समीहाय निर्गुणाय गुणाकृते

॥ १४ ॥ अरूपाय विरूपाय स्वरूपाय परात्मने ॥ जलाय मलहीनाय संमोहायावमीजिते ॥ निर्वासनाय मेध्याय निरध्यासाय
ते नमः ॥ १५ ॥ व्यापिने व्यपदेश्याय वंदिने बंधनंदिने ॥ नंदानंदस्वरूपाय ब्रह्मणे ब्रह्मपूजिते ॥ १६ ॥ ज्योतीरूपाय भूपाय
मनोऽमेयाय ते नमः ॥ भव्याय भव्यरूपाय भव्यदाय भवासिने ॥ १७ ॥ भवद्भूतभविष्याय कालाय विकरालिने ॥ नीलकं
ठाय रुद्राय पशूनां पतये नमः ॥ १८ ॥ निर्मर्य्यादाय वर्य्याय गरिष्ठाय भवादये ॥ नमः स्वातंत्र्यरूपाय परतंत्राय
मंत्रिणे ॥ १९ ॥ नेदिष्ठाय दविष्ठाय श्रेष्ठाय यदवे नमः ॥ निरंजनाय कूप्याय वाट्याय च नमोनमः ॥ २० ॥ सौरये शूरसंस्थाय
वैण्वाय वेणुनादिने ॥ धनिने धनरूपाय स्वरूपायासुरारये ॥ २१ ॥ बलाय बलदेवाय वामदेवाय ते नमः ॥ भीमाय भीमकांताय
त्र्यंबकाय कपालिने ॥ त्रिलोचनाय देवाय देवानां पतये नमः ॥ २२ ॥ उमेशाय महेशाय गिरीशाय विनाशिने ॥ गिरिव्रजैक
रूपाय केदारेशाय ते नमः ॥ २३ ॥ एकलिंगाय लिंगाय नमो मीनांकहारिणे ॥ सतीश्वराय डिंभाय शंकरायाघनाशिने ॥
मृडाय शितिकंठाय तथोग्राय च ते नमः ॥ २४ ॥ स्कंद उवाच ॥ य एतैर्नामभिः स्तौति भक्त्या विप्र महेश्वरम् ॥ इह
लोके परान्भोगान्भुक्त्वा व्रजति धूर्जटिम् ॥ २५ ॥ इदं स्तोत्रमधीयानो वने चौरादिसंकुले ॥ न भयं शश्वदाप्नोति ग्रहपी
डाश्च दारुणाः ॥ २६ ॥ इति स्तुतो महेशानो दर्शयित्वा स्वयं वपुः ॥ वरं वरय चोवाच भक्तिनम्रं मुनीश्वरम् ॥ २७ ॥ श्रीस्कंद
उवाच ॥ संतुष्टोऽस्मि भरद्वाज स्तोत्रेण तपसा तव ॥ यद्यदिच्छसि तद्ब्रूहि प्रसन्नोस्मि तवानघ ॥ २८ ॥ इदं क्षेत्रं मदीयं च मानं
षोडशयोजनम् ॥ अत्र यत्क्रियते कर्म तत्कोटिगुणितं भवेत् ॥ २९ ॥ त्वया यत्तपसा विप्र स्तोत्रेणानेन तोषितः ॥ वरं ददामि
सर्वस्वं यत्ते मनसि वर्त्तते ॥ ३० ॥ द्रोण उवाच ॥ धन्योऽहं कृतकृत्योस्मि यस्य त्वं दर्शनं गतः ॥ तत्तस्मात्पूर्तकामोहं न
तृष्णा मयि वर्त्तते ॥ ३१ ॥ ददासि चेद्वरं मह्यं धनुर्वेदं प्रशंस मे ॥ गमनं च तथा ध्यांतेऽनंते रूपविवर्जिते ॥ ३२ ॥ ईश्वर
उवाच ॥ धनुर्वेदं गृहाण त्वं यथावत्सार्ववर्णिकम् ॥ इदं च परमं स्थानं त्वन्नाम्ना ख्यातिमेष्यति ॥ ३३ ॥ देवधाराचलेमां

यो ध्यायिष्यति महेश्वरम् ॥ तस्याहं सकलां बाधां नाशयिष्याम्यसंशयम् ॥ २४ ॥ साग चव धनुर्वेदं गृहाण वरमुत्तमम् ॥
यज्ज्ञात्वा योत्स्यसे विप्र सर्वैरपि सुरासुरैः ॥ २५ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वा प्रददौ सर्वं धनर्वेदं द्विजातये ॥ यथावत्सर्वमंत्रैश्च सहितं
सार्ववर्णिकम् ॥ २६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे द्रोणतीर्थमाहात्म्ये द्रोणवरप्रदानं नाम पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२५ ॥
नारद उवाच ॥ कथं धनुर्वेदमिमं परमात्मा सदाशिवः ॥ प्रोक्तवान्देवदेवेशो द्रोणाय दुरितापहम् ॥ १ ॥ स्कन्द उवाच ॥
धनुर्वेदं प्रवक्ष्यामि सर्वपापभयापहम् । यस्य श्रवणमात्रेण धनुर्वेदं चतुर्मुखः ॥ २ ॥ चतुष्पादो धनुर्वेदो विस्तारस्तस्य नैकधा ॥
संक्षेपतः शृणु द्रोण विस्तारात्केन दृश्यते ॥ ३ ॥ रथं चैव तथा नागं तुरंगं योधमुख्यकान् ॥ समाश्रित्य चतुष्पादः स एव च धनु
ष्क्रमः ॥ ४ ॥ प्रत्येकं पंचधा तद्धि कथ्यते स्थानभेदतः ॥ प्रथमं मंत्रमुक्तं तु करमुक्तं द्वितीयकम् ॥ ५ ॥ मुक्तसंधारितं तद्वदमुक्तं च
चतुर्थकम् ॥ बाहुयुद्धं तथाख्यातं पंचमं सर्वसंमतम् ॥ ६ ॥ तच्छस्त्रास्त्रोक्तसंपत्त्या द्विविधं तु ततः स्मृतम् ॥ पुनर्द्वैविध्यकं तस्य
ऋजुमायाविभेदतः ॥ ७ ॥ क्षेपणीयादिमंत्रोत्थं मुक्तं चैतत्प्रकीर्त्तितम् ॥ शक्तितोमरपाषाणाः पाणिमुक्ताः प्रकीर्तिताः ॥ ८ ॥
मुक्तसंधारितं तद्वत्प्रासाराद्यपि यद्भवेत् ॥ खड्गादिकं तथाऽमुक्तं बाहुयुद्धं गतायुधम् ॥ ९ ॥ अंगुष्ठगुल्फपार्ष्ण्यंघ्रिश्लिष्टाः स्युः
संहता यदि ॥ स्थानं समपदं दृष्टं पृथग्लक्षणतो मुने ॥ १० ॥ बाह्यांगुलिस्थितौ पादौ स्तब्धजानुतलावुभौ ॥ विशिखस्य तथा
स्थानं सार्द्धहस्तांतरं स्मृतम् ॥ ११ ॥ मरालालिसमे यत्र लक्ष्यंते विप्र जानुनी ॥ द्विहस्तपरिमाणं च मंडलं परिकीर्त्तितम्
॥ १२ ॥ हलाकृतसमं यद्वत्तद्वज्जानूकदक्षतः ॥ तदालीढं परिख्यातं सार्द्धद्वयकरोन्मितम् ॥ १३ ॥ विपरीतमिदं
ख्यातं प्रत्यालीढमिति स्मृतम् ॥ वामस्तिर्यग्भवेद्यत्र दक्षिणश्चैव संगतः ॥ १४ ॥ पार्ष्णिस्थितौ तथा गुल्फौ तथा पंचांगुलांतरौ ॥
जायते च महाभाग स्थानं तद्द्वादशांगुलम् ॥ १५ ॥ प्रासारितं यत्र जानु दक्षिणमृजु वामकम् ॥ दक्षिणं जानु कुब्जं
वा पादौ दंडायतौ भवेत् ॥ विकटं च तथा प्रोक्तं द्विकरांतरमायतम् ॥ १६ ॥ उत्तानौ चरणौ पूर्वं जानुनी द्विगुणं

तथा ॥ इदं संपुटकं नाम विधिस्ते परिकीर्त्तितः ॥ १७ ॥ समदंडायतौ पादौ किंचिच्चैव निवर्त्तितौ ॥ विस्तारात्षोडशाङ्गु
ल्यमुक्तं न्यासं मुनीश्वर ॥ १८ ॥ स्वस्तिकाकृतिनमनं कुर्यादेवं च संस्मरन् ॥ धनुरुत्थाप्य सव्येनापसव्येन च सायकम् ॥ १९ ॥
उत्थितो वा स्थितो वापि वैशाखे गुणयोगतः ॥ धनुषोधः कोटिरपि फलं स्थाने च पत्रिणः ॥ २० ॥ पृथिव्यां स्थापयित्वा तु
तोलयित्वा प्रियं धनुः ॥ कुब्जाभ्यामथ बाहुभ्यां प्रकोष्ठाभ्यां तथैव च ॥ २१ ॥ यस्य बाणधनुः श्रेष्ठं मुखदेशे च पत्रिणः ॥
विन्यासो धनुषश्चैव द्वादशांगुलमंतरम् ॥ २२ ॥ गुणावशिष्टः कर्त्तव्यो नातिहीनो न चाधिकः ॥ धनुर्निवेश्य नाभ्यां च कंठे वै
सशरं करम् ॥ २३ ॥ श्रुतिनेत्रांतरेणाशु हस्तं वर्त्तिनमुत्क्षिपेत् ॥ पूर्वेण मुष्टिना ग्राह्यं स्तनाग्रे दक्षिणे शरः ॥ २४ ॥ नमनं चैव
कृत्वा च पूर्वं चैव प्रसारिते ॥ नाभ्यंतरा नैव बाह्या नोर्द्धकाराधना तथा ॥ २५ ॥ न वक्रा च तथोत्ताना नातिवेष्टनशी
लिता ॥ समा स्थैर्य्यगुणोपेता प्रोक्ता दंड इवायता ॥ २६ ॥ लक्ष्यञ्च छादयित्वा वै मुष्टिना दृढकृष्टिना ॥ ऊरू जान्वन्विते
यत्नात्त्रिकोणावनतः स्थितः ॥ २७ ॥ स्रस्तांगो निश्चलग्रीवो मयूरांचितमस्तकः ॥ ललाटनामा वक्रांगः कूर्प्परश्च समं भवेत
॥ २८ ॥ अंतरं त्र्यंगुलं प्रोक्तं विकृष्यांशं करस्य च ॥ प्रथमं त्र्यंगुलं ज्ञेयं द्वितीयं द्व्यंगुलं तथा ॥ २९ ॥ एकांगुलं तृतीयं तु
व्यायतं ज्यायतं तथा ॥ संगृह्य सायकं पुंखात्तर्ज्जन्यांगुष्ठकेन च ॥ ३० ॥ अनामया पुनर्गृह्य तथा मध्यमयाति च ॥ ताव
दाकर्षयेत्पूर्णं यावद्बाणः स पूरितः ॥ ३१ ॥ एवं विधमुपक्रम्य क्षेप्तव्यो विधिवत्खगः ॥ दृष्टिमुष्टिकृतं लक्ष्यं भिंद्याद्बाणेन
सत्वरम् ॥ ३२ ॥ मुक्त्वा तु पश्चिमं हस्तं प्रक्षिपेद्वेगतः स्थितः ॥ एतत्प्रभेदकं प्रोक्तं जानीहि द्विजपुंगव ॥ ३३ ॥ कूर्प्परात्तदधः
कार्य्यं धनुषाकृष्य तं शरम् ॥ ऊर्द्धं विमुक्तके कार्य्यं पक्षश्लिष्टं तु मध्यमम् ॥ ३४ ॥ ज्येष्ठं प्रकृष्टं कर्त्तव्यं विज्ञेयं द्विजपुंगव ॥
श्रेष्ठो बाणो द्विषण्मुष्टिरेकहीनस्तु मध्यमः ॥ ३५ ॥ दशमुष्टिर्विकृष्टस्तु त्रयो भेदाः शरस्य वै ॥ त्रिविधं कार्मुकं प्रोक्तं चतु ॥१५१॥
र्हस्तं वरं स्मृतम् ॥ ३६ ॥ सार्द्धत्रयान्मध्यमं तु त्रिहस्तं तु कनिष्ठकम् ॥ एवमेव रथेऽश्वे च गजे चैव क्रमेलके ॥ ३७ ॥

पत्तौ च द्विज तत्प्रोक्तं संस्कृतं च ततो भवेत् ॥ द्विजः सूर्य्याय तं कृत्वा ततो मासैः शतायुपः ॥ ३८ ॥ मुनिधौतं धनुः कृत्वा
यज्ञभूमिविधानवित् ॥ समागृह्य ततो बाणं दंशितुं सुसमाहितः ॥ ३९ ॥ तृणमासाद्य बध्नीत दृढां कक्षां च दक्षिणाम् ॥ चापं
विलक्षणमपि तत्र देवं तु संस्थितम् ॥ ४० ॥ ततः समुद्धरेद्बाणं तूणाद्दक्षिणपाणिना ॥ तेनैव सहितं मध्यशरं संगृह्य धारयेत्
॥ ४१ ॥ संपाद्य सिंहकल्केन पुंखेनापि समे दृढम् ॥ वामकक्षोपरिस्थं च फलं वामस्य धारयेत् ॥ ४२ ॥ वल्गां मध्यमया
तत्र वामांगुल्यावधारयेत् ॥ लक्ष्यं चैव तथा कृत्वा मुष्टिना च विधानवित् ॥ ४३ ॥ दक्षिणे गात्रभागे तु कृत्वा वल्गां विमो
क्षयेत् ॥ ललाटपुटसंस्थानं दंडलक्षे निवेशयेत् ॥ ४४ ॥ आकृष्य ताडयेत्तत्र चंद्रकं षोडशांगुलम् ॥ मुक्त्वा बाणं ततः
पश्चाद्वल्गां चित्या तदा तया ॥ ४५ ॥ निगृह्णीयान्मध्यमया ततोंगुल्या पुनः पुनः ॥ अक्षिलक्ष्यं क्षिपेद्बाणं चतुरस्रं च दक्षिणम् ॥ ४६ ॥
चतुरस्रं गतं वेध्यमभिसंवादितः स्थितम् ॥ तस्मादनंतरं तीक्ष्णं परावृत्तगतं च यत् ॥ निम्नमुन्नतवेध्यं च ज्याभ्यासात्क्षिप्रकं नरः ॥
॥ ४७ ॥ मध्यस्थाने तथैतेषु संन्यस्य पुटकाद्धनुः ॥ हस्तावामशतैश्चित्रैस्तर्जयेदुत्तरैरपि ॥ ४८ ॥ अस्मिन्वेध्यगते
विप्र द्वेधोभ्ये दृढसंज्ञक ॥ द्वेविध्ये दुष्करे विप्र तथा चित्रकदुष्करे ॥ अन्तरस्रं च तीक्ष्णं च दृढवेध्ये प्रकीर्त्तितम् ॥ ४९ ॥
अथास्त्राणि प्रवक्ष्यामि सावधानोऽवधारय ॥ ब्रह्मास्त्रं प्रथमं प्रोक्तं द्वितीयं ब्रह्मदंडकम् ॥ ब्रह्मशिरस्तृतीयं च तुर्य्यं पाशुपतं मम
॥ ५० ॥ वायव्यं पंचमं ज्ञेयमाग्नेयं षष्ठकं स्मृतम् ॥ नारसिंहं सप्तमं च तेषां भेदा ह्यनंतकाः ॥ ५१ ॥ ससंहारं सविक्षेपं
शृणु द्रोण यथातथम् ॥ वेदमात्रा सर्वशास्त्रं गृह्यते क्षिप्यतेऽथ वा ॥ ५२ ॥ तत्प्रयोगं शृणु प्राज्ञ ब्रह्मास्त्रं प्रथमं शृणु ॥ दादिदंतं
च सावित्रीं विपरीतां जपेत्सुधीः ॥ ५३ ॥ जप्तां पूर्वं निखर्वं चाभिमंत्र्य विधिवच्छरम् ॥ प्रक्षिप्ते शत्रवः कृत्स्ना नश्यन्ते सर्वजा
तयः ॥ ५४ ॥ बाला वृद्धाश्च गर्भस्था ये च योद्धुं समागताः ॥ सर्वे ते नाशमायांति मम चैव प्रसादतः ॥ ५५ ॥ यथाक्रमं
दादिदन्तं जपेत्संहारसिद्धये ॥ ब्रह्मदंडं प्रवक्ष्यामि पूर्वं प्रणवमुच्चरेत् ॥ ५६ ॥ ततः प्रचोदयाज्ज्ञेयं ततो नो यो धियः क्रमात् ॥

ततो धीमहि देवस्य ततो भर्गो वरेणियम् ॥ ५७ ॥ सवितुस्तच्च योक्तव्यंममशत्रूँस्तथैव च ॥ ततो हन हन हुं फट् जप्त्वा
पूर्वं चैव द्विलक्षकम् ॥ अभिमंत्र्य शरं तद्वत्प्रक्षिपेच्छत्रुषु द्रुतम् ॥ ५८ ॥ नश्यंति शत्रवः सर्वे यमतुल्या अपि ध्रुवम् ॥ एतदेव
विपर्य्यस्तं जपेत्संहारसिद्धये ॥ ५९ ॥ ब्रह्मशिरः प्रवक्ष्यामि प्रणवं पूर्वमुद्धरेत् ॥ धियो यो नः प्रचोदयाद्भर्गो देवस्य धीमहि
॥ ६० ॥ तत्सवितुर्वरेणियं शत्रून्मे हन हनेति च ॥ हुंफट् चैव प्रयोक्तव्यं क्षिपेद्ब्रह्मशिरस्ततः ॥ ६१ ॥ पुरश्चर्य्यां पुरा कृत्वा
त्रिलक्षं नियतः शुचिः ॥ नश्यंति सर्वे रिपवः सर्वे देवासुरा अपि ॥ ६२ ॥ इदमेव विपर्यस्तं प्रयोक्तव्यं विकर्षणे ॥ ६३ ॥
अतः परं प्रवक्ष्यामि शस्त्रं पाशुपतं मम ॥ यस्य विज्ञानमात्रेण नश्यंते सर्वशत्रवः ॥ ६४ ॥ दादिदंतं च सावित्रीं प्रोच्य प्रणव
मेव च ॥ श्लीं पशु हूं फट् अमुकशत्रून्हन हन हुं फट् ॥ जप्त्वा पूर्वं द्विलक्षं च ततः पाशुपतं क्षिपेत् ॥ ६५ ॥ पुनस्तदेव
व्यस्तं स्यात्संहारे संनियोजयेत् ॥ एतत्पाशुपतं शस्त्रं सर्वशत्रुनिवारणम् ॥ ६६ ॥ वच्मि वायव्यशस्त्रं च नश्यंते येन शत्रवः
॥ ६७ ॥ ॐ वायव्ययावायव्ययारायौर्वायययावातथा ॥ अमुकशत्रून्हन हन हुं फट् चैवप्रकीर्त्तयेत् ॥ ६८ ॥ पूर्वमेव तदा जप्त्वा
नियुताद्वितयं तथा ॥ पुनः संहाररूपेण संहारं च प्रकल्पयेत् ॥ अस्त्रं वायव्यकं नाम देवानामपि वारणम् ॥ आग्नेयं संप्र
वक्ष्यामि यतः परभयं ददेत् ॥ ६९ ॥ ओमग्निस्त्यताऋदुभूंचाशिवं वनाश्वाविणि च ॥ ऋगादुतिदशकपनःसदवेतिततः क्रमा
त् ॥ हादतितोयातिरामतथामसोहिवानसु ॥ ७० ॥ सेदवेदया च वदेत् अमुकादींस्ततो वदेत् ॥ पूर्वोक्तां च पुनश्चर्यां कृत्वा शास्त्रे
भियोजयेत् ॥ ७१ ॥ इमं मंत्रं पुनर्व्यस्तं संहारे चैव योजयेत ॥ ॐ वज्रनखदंष्ट्रायुधाय महासिंहाय हूँ फट् ॥ ७२ ॥ पूर्वं जप्त्वा च
लक्षं हि नारसिंहे च योजयेत् ॥ सिंहरूपास्तथा बाणाः पतंति शात्रवे बले ॥ ७३ ॥ पर्वोक्तेन प्रकारेण संहारं च प्रकल्पयेत् ॥
संक्षेपतो महाभाग तवोक्तानि महामते ॥ ७४ ॥ त्वदाश्रममिमं पुण्यं येऽवसिष्यंति मानवाः ॥ मुक्ताः प्रयांतु मद्देहं धन्याः
पापविवर्जिताः ॥ ७५ ॥ इति ते कथितो विप्र धनुर्वेदः सुपुण्यदः ॥ नश्यंति तस्य रिपवो येप्येनं लोचयंति च ॥ ७६ ॥ इति

श्रीस्कांदे केदारखण्डे उत्तरभागे शस्त्रविद्यानिरुक्तिर्नाम षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२६ ॥ स्कंद उवाच ॥ ईश्वरोपि महाभाग
दत्त्वा वरमनुत्तमम् ॥ देवधारे गिरौ देवस्तत्रैवांतरधीयत ॥ १ ॥ सोपि द्रोणो महाभाग प्राप्य वेदं महेशतः ॥ कृत्वा बहूनि कर्म्माणि
रणे देवत्वमागतः ॥ २ ॥ इति ते कथितो देव देवधारस्य वैभवः ॥ देवेश्वर इति ख्यातो लिंगरूपी सदाशिवः ॥३॥ तस्य दर्शनमात्रेण
मुच्यते सर्वपातकैः ॥ देवजन्यां नदीं स्नात्वा हयमेधफलं लभेत् ॥ ४ ॥ देवधाराचलस्यापि स्थानं पश्चिमदेशतः ॥ नवदोलेति
विख्याता पुरंध्री ह्यभवत्पुरा ॥ ५ ॥ तपस्ततं तया ह्यत्र शिवो देवः प्रसाधितः ॥ अददच्च वरं तस्यै सौभाग्यं पतिना सह
॥ ६ ॥ ततोऽवधि परं तीर्थं नवदोलेति संज्ञितम् ॥ तत्र धारात्रयं ख्यातं जटाजूटाद्विनिर्गतम् ॥ ७ ॥ त्रिपथेति समाख्याता धारा
त्रितयसंयुता ॥ पुरा तत्र बभूवाथ विप्रो जाबालिसंज्ञितः ॥ ८ ॥ तेनापि परमेशानो भक्तियुक्तेन चेतसा ॥ आराधितो महाबाहो
द्रष्टुं त्रिपथगां पराम् ॥ ९ ॥ तपो वर्षशतं साग्रं निराहारेण तेन वै ॥ ततः कतिपयाहेन दर्शिता जाह्नवी परा ॥ १० ॥
जटाजूटाटवीजटान्निर्गता बिंदुरूपिणी ॥ ततोवधि परा गंगा धारारूपेण तिष्ठति ॥ ११ ॥ तस्याः संदर्शनादेव परं ब्रह्माधि
गच्छति ॥ शिवलिंगं च तत्रैव जावालीश्वरसंज्ञितम् ॥ १२ ॥ तस्य दर्शनमात्रेण पशुमेधफलं लभेत् ॥ तत उत्तरदिग्भागे माने
वै सार्द्धयोजने ॥ सर्वकुष्ठापहं तीर्थं भक्तिगम्यं दुरासदम् ॥ १३ ॥ यस्य दर्शनमात्रेण सर्वरोगविनाशनम् ॥ इह चैव परो भोगः
परत्र च परा गतिः ॥ १४ ॥ तत्र धेनुवनं नाम क्षेत्रं दुरितदुर्ल्लभम् ॥ धेनगंगेति विख्याता स्पर्शनात्पापनाशिनी ॥ १५ ॥
धेनुप्रस्वेदसंभूता धेनुगंगा समीरिता ॥ नंदिनी नाम विख्याता प्रसन्ना यत्र चाभवत् ॥ १६ ॥ तदादीदं परं क्षेत्रं सर्वपापप्रणा
शनम् ॥ धेनुगंगां सकृत्स्नात्वा पुनर्जन्म न चाप्नुयात् ॥ १७ ॥ ततः पूर्वदिशि ब्रह्मन्नाम्ना काकाचलोर्थदः ॥ यत्र दाशरथी रामो
नेत्रं काकस्य नाशयत् ॥ १८ ॥ ततः काकाचलः ख्यातो यमलोकनिवारकः ॥ नदी करेणुका नाम पश्चिमे तस्य भूभृतः
॥ १९ ॥ पूर्वे पर्यंकिनी ख्याता नदीद्वयमिदं स्मृतम् ॥ एतयोः संगमे स्नात्वा वसुलोकं प्रगच्छति ॥ २० ॥ तस्मिन्काकाचले

स्कं. पु. पीठं यत्र गत्वार्थवान्भवेत् ॥ तत्र पुष्पेश्वरो देवः सर्वापत्तिनिवारकः ॥ २१ ॥ देवधारोत्तरे ख्याता तीर्थपंक्तिर्महार्थदा ॥ श्रुत्वा के.
स्नानफलं तत्र पठित्वापि तदाप्नुयात् ॥ २२ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे द्रोणतीर्थमाहात्म्येऽनेकतीर्थाभिधानं नाम सप्तविंश
॥१५३॥ त्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२७ ॥ स्कंद उवाच ॥ देवधाराचलात्तीर्थादाग्नेय्यां च महार्थदः ॥ क्रोशे च क्रोशखण्डे च नाना अ.
चल इतीरितः ॥ १ ॥ यत्र नागो वामनश्च पुरा जप्त्वा महत्तपः ॥ दिग्गजत्वं तथा प्राप तीर्थवर्य्ये महामते ॥ २ ॥ नारद
उवाच ॥ कोऽसौ वामनको नाम गजः परमपुण्यभाक् ॥ दिग्गजत्वं कथं प्राप्तं तेन तत्र वद प्रभो ॥ ३ ॥ स्कंद उवाच ॥
शृणु विप्र कथामेतां पापघ्नीं सर्वकामदाम् ॥ सप्तजन्मार्जितैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ४ ॥ इंद्रप्रस्थे पुरा ह्यासीद्वैश्यो
वामतनुर्द्विज ॥ सैकदा धनहीनो वै भाग्ययोगादजायत ॥ ५ ॥ निर्विण्णो ह्यभवद्विप्र धनलोभपराङ्मुखः ॥ समाययौ
तपस्तप्तुं गंगाद्वारादिवारुणे ॥ ६ ॥ संस्थाप्य शिवलिंगं वै तत्र पर्वतसत्तमे ॥ पजयामास विधिवदभिषेकैर्महामते ॥ ७ ॥
इति वै तपतस्तस्य तृणाहारस्य धीमतः ॥ साग्रं वर्षशतं जातं शिवसंन्यस्तचेतसः ॥ ८ ॥ ततः प्रसन्नो भगवान्
दर्शनं प्रददौ स्वकम् ॥ भूतिभूषितसर्वांगं जटामुकुटमंडितम् ॥ ९ ॥ व्याघ्रचर्मपरीधानं व्यालयज्ञोपवीतिनम् ॥ कृत्तिप्रच्छ
न्नतटकं चंद्रार्द्धकृतशेखरम् ॥ १० ॥ दृष्ट्वा तु सहसा वैश्यो वामनो मृडतत्परः ॥ पपात सहसा भूमौ दंडवद्बहुवारकम्
॥ ११ ॥ प्रदक्षिणां च शतशः प्रचकार महामतिः ॥ उवाच वचनं तद्वद्धन्योस्मीति पुनः पुनः ॥ १२ ॥ उवाच च परो
देवो धन्योसीति पुनः पुनः ॥ वरं वरय भद्रं ते यद्वै मनसि वर्त्तते ॥ १३ ॥ सोऽब्रवीद्वामनो नाम त्वत्पादमिह संश्रये ॥
यत्र गत्वा न शोचामि परब्रह्म सनातनम् ॥ १४ ॥ पुनः संसारकूपेऽस्मिन्न निक्षेप्यो दयानिधे ॥ इदं क्षेत्रं तवावासो नित्य
मस्तु जगत्पते ॥ १५ ॥ प्रसन्नो भगवान्वैश्यं जगाद वचनं हितम् ॥ पृथिव्या धारको भूया दिग्गजो दक्षिणां गतः ॥ १६ ॥ ॥१५३
कल्पांते परमं स्थानं प्राप्स्यसि त्वं न संशयः ॥ इदं स्थानं ममावासो भविष्यति तवापि च ॥ १७ ॥ यस्मात्त्रागत्वमा

पन्नो गिरावस्मिन् महामते ॥ ततोऽयं नागनामा च पर्वतश्च न संशयः ॥ १८ ॥ अत्र नागेश्वरं लिंगं मम चैव भविष्यति ॥ करिष्यंति महाभागा दर्शनं पूजनं च मे ॥ न ते संसारदुःखौघपराभूता न संशयः ॥ १९ ॥ नागाचलस्य ये मर्त्याः करिष्यंति परिक्रमम् ॥ परिक्रांता धरा तैस्तु गच्छेयुश्च परं पदम् ॥ २० ॥ ततः पश्चिमतो विप्र नदी परमपावनी ॥ शुभस्रवेति विख्याता दर्शनाच्छुभदायिनी ॥ २१ ॥ स्नानात्पानाद्दिवं याति यावदाभूतसंप्लवम् ॥ शुभस्रवापरं तीर्थं शुभस्रवा परं तपः ॥ शुभस्रवा परं दानं किंचिन्नास्ति ततः परम् ॥ २२ ॥ देवधारगिरौ पश्चाद्योजने मुनिसेविते ॥ नाम्ना चन्द्रवनं ख्यातं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ २३ ॥ यत्र चंद्रश्च विप्रेश नित्यं वसति भूतिदः ॥ तत एव परं प्राप शिवशेखरवासकम् ॥ २४ ॥ इदं परं शिवस्थानं यत्र सन्निहितः सदा ॥ चन्द्रेश्वर इति ख्यातः पापिनामपि मुक्तिदः ॥ २५ ॥ तत्र चंद्रसरो दिव्यं दिव्यांभः पुण्यदं महत् ॥ तत्र वै स्नानमात्रेण लभते परमं पदम् ॥ २६ ॥ यः करोति नरः स्नानं सोमवारे महामते ॥ इह लोके वरान्भोगान्प्राप्य चांते शिवं लभेत् ॥ २७ ॥ यदि भाग्येन लभ्येत सोमो मासं युतं मुने ॥ कृतकृत्यो भवेन्मर्त्यो देवदेवपुरे वसेत् ॥ २८ ॥ कृतं येनात्र दर्शे वै सोमवारेण संयुतम् ॥ श्राद्धं च श्रद्धया विप्र पितरोऽमृतमाप्नुयुः ॥ २९ ॥ येन दत्तं सुवर्णं च यथाशक्तिमितं द्विजे ॥ तेन दत्तं भवेत्सर्वं भूमण्डलमिदं शुभम् ॥ ३० ॥ यदि भाग्येन लभ्येत चन्द्रपर्व महामते ॥ कुरुक्षेत्राच्छतगुणं फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ३१ ॥ त्रिरात्रं यो जिताहारो जपते शिवमच्युतम् ॥ परमं शिवमाप्नोति शिवस्य वचनं त्विदम्॥३२॥तत्र वामप्रदेशे हि क्रोशार्द्धे मुक्तिदायिनी ॥ नदी चंद्रवती ख्याता सर्ववाञ्छितदायिनी ॥ ३३ ॥ तस्या वै दक्षिणे पार्श्वे विष्णुपादः प्रतिष्ठितः ॥ शंभुशर्मा यत्र विप्रो विष्णुमाराधयद्व्रती ॥ ३४ ॥ दत्तं स्वदर्शनं तत्र तदादीदं पदद्वयम् ॥ तस्य पूर्वोत्तरे पार्श्वे नदो नाकप्रदो नृणाम् ॥ ३५ ॥ नाम्ना सुहवनो विप्र ख्यातः सर्वत्रमंगलः ॥ यस्य तीरे नरः स्नात्वा सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥ ३६ ॥ यत्र वै मुनयो विप्र यज्ञं चक्रुः पुरातनम् ॥ अंगुष्ठप्रतिमाः क्रुद्धा इंद्रवाक्येन नारद ॥ ३७ ॥ नारद उवाच ॥ इंद्रेण किं कृतं तेषां

मुनीनामूर्द्ध्वरेतसाम् ॥ यदर्थं क्रतुरारब्धस्तेषां यज्ञेन किं फलम् ॥ ३८ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे द्रोणाश्रममाहात्म्यवर्णनं नामाष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२८ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु विप्र पुरावृत्तं गंगाद्वारे विमुक्तिदम् ॥ दक्षो नाम महातेजा ब्रह्मपुत्रः प्रजापतिः ॥ प्रजावृद्ध्यर्थकं यज्ञं चकार सह दैवतैः ॥ १ ॥ सभागान् सर्वशश्चक्रे देवैर्मुनिभिरेव च ॥ इंधनार्थं गताः केचित्केचित्पुष्पार्थकं सुराः ॥ २ ॥ यज्ञवृक्षार्थमपरेऽपरे विप्रनिमंत्रणे ॥ इति तेषां सुराणां हि वासवो वृत्रसूदनः ॥ जगाम विपिने घोरे सर्वदैवैरधिष्ठिते ॥ ३ ॥ भारं संगृह्य काष्ठानामाययौ वृत्रसूदनः ॥ यावदायाति विपिने दृष्टवान् मुनिसत्तमान् ॥ ४ ॥ पलाशवृंतसंलग्नाननेकान्भारपीडितान् ॥ गोष्पदं तर्त्तुमिच्छंतो वर्षापानीयपूरितम् ॥ ५ ॥ दृष्ट्वा तांस्तादृशान्विप्रानंगुष्ठसमदेहकान् ॥ अहासीदल्पवीर्यांश्च किं करिष्यंत्युवाच ह ॥ ६ ॥ दृष्ट्वा हास्यं महाभागा मुनयः संशितव्रताः ॥ मदोन्मत्तं परं ज्ञात्वाऽन्यमिंद्रं कर्तुमुद्यताः ॥ ७ ॥ क्रोधाविष्टा महात्मानस्तत्र चंद्रवने मुने ॥ संभारान्साधयामासुर्यज्ञार्थं वरवर्णिनः ॥ ८ ॥ चक्रुर्यज्ञं महाभाग वासवार्थं महोग्रमाः ॥ इंद्रमन्यं करिष्यामः पतिष्यति शठो ह्ययम् ॥ ९ ॥ इत्येतदद्भुतं कर्म दृष्ट्वा तत्र महात्मनाम् ॥ ब्रह्माणं शरणं देवो जगामातिभयातुरः ॥ १० ॥ उवाच वचनं तत्र ब्रह्माणं कमलासनम् ॥ प्रमादिना मया देव क्रोधिताः परमर्षयः ॥ ११ ॥ ते चेंद्रं कर्त्तुमुद्युक्ता यज्ञेन कमलासन ॥ श्रुत्वा ब्रह्मापि वृत्तांतमिंद्रतः करुणोदयम् ॥ जगाम दैवतैः सार्द्धं यत्र ते मुनयः स्थिताः ॥ १२ ॥ तुष्टाव तान्महाभाग मुनीन्वेदपरायणान् ॥ नान्यथा कर्तुमीहन्ते ब्रह्मणा निर्मितं तु यत् ॥ १३ ॥ अकाले देवराजं वै न दूरं कर्त्तुमर्हथ ॥ पक्षीन्द्रो भवतु क्षिप्रं भवतां वै प्रसादतः ॥ १४ ॥ स वै कार्य्यंकरोस्माकं विष्णोश्चैव सुवाहनम् ॥ प्रसन्ना भवथ क्षिप्रं याचध्वं मापुनः सुरान् ॥ १५ ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्मणो मुनिसत्तमः ॥ घर्मात्प्रस्वेदपूर्णेभ्यो गात्रेभ्यः स्वेदसंभवः ॥ १६ ॥ सोयं सुहवनः ख्यातो नदः परमपुण्यदः ॥ कृतवंतो महायज्ञं पक्षींद्रश्च बभूव ह ॥ १७ ॥ कश्यपस्य प्रिया भार्य्या विनतेति परिश्रुता ॥ तस्यां पूर्वं रवेर्विप्रोऽरुणः सारथिसत्तमः ॥ १८ ॥ गरुडश्च ततो जज्ञे पक्षींद्रः संभवस्य ह ॥

प्रिया भार्य्या विनतेति परिश्रुता ॥ तस्यां पूर्वं [illegible] ॥ १८ ॥ गरुडश्च ततो जज्ञे [illegible]

सर्वेषां सुरवर्य्याणां कार्य्यकर्त्ता बभूव ह ॥ १९ ॥ पक्षिराजोऽभिषिक्तश्च मुनिभिश्च सुरासुरैः ॥ बलवान्सत्त्वसंपन्नो वेगवानमित द्युतिः ॥ २० ॥ जहार यो महातेजा अमृतं वृत्रसूदनात् ॥ निर्जित्य तं महातेजा ऋषिवाक्यमनुस्मरन् ॥ जिता देवगणास्तेन दानवाश्च महामते ॥ २१ ॥ विष्णुस्त्रैलोक्यनाथश्च निर्जितः संगरे मुने ॥ प्रसन्नश्च महाविष्णुः प्रोवाच गरुडं तदा ॥ २२ ॥ वरं वरय भद्रं ते प्रसन्नोस्मि तवाधुना ॥ अहं कर्त्ता च हर्त्ता च त्रिलोकानां त्वया जितः ॥ २३ ॥ वरं ददामि ते प्रीतो यद्यन्मनसि वर्त्तते ॥ विहस्य गरुडोप्याह हरिं लोकपरायणम् ॥ २४ ॥ त्वमेव हि हरे ब्रूहि वरं त्रैलोक्यदुर्ल्लभम् ॥ वाहनत्वं तदा वव्रे वरं नारायणः स्वयम् ॥ २५ ॥ वह मां वैनतेय त्वं प्रसन्नश्च यतो मयि ॥ तथेति सोपि गरुडो जगाद हरिमच्युतम् ॥ २६ ॥ इति दत्त्वा वरं तस्मै गरुडो वेगसंयुतः ॥ गृहीत्वा कलशं तस्य पीयूषस्य मुदा ययौ ॥ २७ ॥ यत्र दासत्वमापन्ना क्रुद्धा वै मुनिसत्तम ॥ अदासीं मातरं चक्रे यत्पीयूषप्रदानतः ॥ २८ ॥ इति ते कथितो दिव्यो नदस्य परमाद्भुतम् ॥ सुहवनस्य च ख्यातं सर्वपापहरं मुने ॥ २९ ॥ पक्षीन्द्रोपि तपस्तप्तुं ययौ कैलासमंदिरे ॥ इति पुण्यतमं स्थानं देवानामपि दुर्ल्लभम् ॥ ३० ॥ चंद्रवतीसुहवनयोः संगमोतीव पुण्यदः ॥ नदीत्रयं च शाकिन्या यत्र पुण्ये सुसंगता ॥ ३१ ॥ तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ इदं पुण्यतमाख्यानं श्रुत्वा पापैः प्रमुच्यते ॥ ३२ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे सुहवननदोत्पत्तिवर्णनं नामैकोनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२९ ॥ स्कंद उवाच ॥ ततो वै पश्चिमे भागे योजने पर्वतोत्तमे ॥ गणकुंजरनामा वै भैरवो भीमविक्रमः ॥ १ ॥ तन्नाम्ना पर्वतश्चापि गणकुंजरसंज्ञकः ॥ गणधारा नदी ख्याता शिवलोकप्रदायिनी ॥ २ ॥ यस्तत्र पर्वतश्रेष्ठे पश्येद्वै गणकुंजरम् ॥ कुंजराकृतिदेहं च शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ३ ॥ यद्यदिच्छति मर्त्यो वै तत्तत्प्राप्नोति तत्र वै ॥ महापुण्यतमं पीठं त्रिरात्रात्सिद्धिदायकम् ॥ ४ ॥ तन्मूर्ध्नि चंडिका ख्याता गणकुंजरसेविता ॥ चतुर्दश्यां भाद्रपदे पुण्यकृद्भिः प्रदृश्यते ॥ ५ ॥ तत

आयाति परमा गणधारा नदी वरा ॥ स्नानमात्रेण तस्या हि लभते परमं पदम् ॥ ६ ॥ तत उत्तरदिग्भागे शिवः परमसुं दरः ॥ स्वर्णेश्वर इति ख्यातः पापानामपि मुक्तिदः ॥ ७ ॥ ततः क्रोशार्द्धखंडे वै देवगर्भनदी वरा ॥ सा यत्र संगता विप्र तथा शंकरवल्लभा ॥ तयोः सुसंगमे स्नात्वा वाजपेयशतं लभेत् ॥ ८ ॥ अथ पश्चिमदिग्भागे देवधारागिरौ शुभे ॥ चन्द्रारण्यात्परे भागे योजनद्वयसम्मिते ॥ गंगा च यमुना तत्र संगतातीव पुण्यदा ॥ ९ ॥ देवशर्म्मेति विख्यातो ब्राह्मणो वेदपारगः ॥ उपासिता पुरा तेन गंगा भागीरथी परा ॥ १० ॥ गंगाप्रवाहः पतितस्ततोत्र द्विजपुंगव ॥ तदादीदं महापुण्यं जातं वैकुंठधामदम् ॥ ११ ॥ गंगाप्रवाह इति वै नाम तस्य बभूव ह ॥ स्नानं कुर्वंति ये तत्र शतयज्ञफलं भवेत् ॥ १२ ॥ यत्र देशे सूर्य्यजायां संगता जाह्नवी परा ॥ तत्र पुण्यतमं स्थानं सूर्यलोकप्रदायकम् ॥ १३ ॥ स्नानं दानं जपं होमं स्वाध्यायं पितृतर्प्पणम् ॥ कुर्वंति ये महाभाग फलमश्नुवतेऽक्षयम् ॥ १४ ॥ यमुनायाः पूर्वभागे सूर्यकुंडमिति स्मृतम् ॥ यः स्नाति तत्र विप्रेश सूर्य्यलोके महीयते ॥ १५ ॥ तत्र दिव्यशिला नाम स्पर्शनान्मुक्तिदायिनी ॥ कलौ धर्मविहीना ये पूजां कुर्वंति मानवाः ॥ न तेषां तद्भयं विंद्याद्दर्शनात्पूजनादपि ॥ १६ ॥ तत उत्तरदिग्भागे विष्णुकुंडं शरद्वये ॥ यत्र पीतं जलं याति यत्र वज्रशिलार्थदा ॥ १७ ॥ विष्णुकुंडे सकृत्स्नातो विष्णुलोके महीयते ॥ १८ ॥ ततः क्रोशे महापुण्यमाम्रातकवनं महत् ॥ तत्राप्यथ त्रिरात्रं तु जप्त्वा शिवमनुत्तमम् ॥ सिद्धिमाप्नोति परमां सत्यमेव शिवोदितम् ॥ १९ ॥ तत उत्तरदिग्भागे ढक्काहस्तो गणाधिपः ॥ महादेवस्य पुरतो ढक्कावादनतत्परः ॥ २० ॥ तस्य स्थानमिदं पुण्यं सर्वकामफलप्रदम् ॥ ततो वै दक्षिणे भागे त्रियोजनमिते स्थले ॥ शाकंभरीति विख्याता सर्वकामेश्वरी वरा ॥ २१ ॥ तस्याः संदर्शनादेव सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ शाकेश्वरो महादेवः प्रत्यक्षं सिद्धिदायकः ॥ २२ ॥ पुरासैव महादेवी मुनींस्तपसि चाश्रितान् ॥ विग्रहे शतवार्षिक्ये शाकैः स्वांगसमुद्भवैः ॥ २३ ॥ भरयामास परमा ततः शाकंभरी मता ॥ प्रत्यक्षसिद्धिदा देवी दर्शनात्पापनाशिनी ॥ २४ ॥ इति ते कथितं क्षेत्रं

द्रोणर्षेस्तपसः स्थलम् ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ २९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे द्रोणतीर्थमाहात्म्य
वर्णनं नाम त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३० ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ अथ कालेश्वरी देवी प्रोच्यते भक्तवत्सला ॥
यमुनापश्चिमे भागे सर्वसिद्धिप्रदायिनी ॥ १ ॥ तत्र कालेश्वरो नाम महादेवो महार्थदः ॥ तस्य दर्शनमात्रेण कैलासनिलये
वसत् ॥ २ ॥ देवजुष्टा नदी तत्र पुण्यगम्या शिवप्रदा ॥ यमुनासंगता यत्र क्षेत्रं पुण्यतमं स्मृतम् ॥ ३ ॥ यत्रर्षयः पुरा सर्वे
शिवपूजनतत्पराः ॥ लेभिरे सर्वविद्याश्च ततः पुण्यतमं स्मृतम् ॥ ४ ॥ यमुनास्नानमात्रेण कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ येनैकवारमपि
वै कृतं स्नानमिह द्विज ॥ यमलोकं न गच्छेत् स पश्येच्च परमं पदम् ॥ ५ ॥ यमुनायां तथा स्नात्वा संतर्प्य पितृदेवताः ॥
सूर्यलोकं समासाद्य ब्रह्मलोके महीयते ॥ ६ ॥ गंगा च यमुना चैव समे त्रैलोक्यपावने ॥ ययोर्दर्शनमात्रेण शिवतां याति
मानवः ॥ ७ ॥ शतजन्मार्जितैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ यस्य भाग्यवशान्मृत्युर्यमुनायास्तटे भवेत् ॥ स लभेद्ब्रह्मसायुज्यं न
स भूयोभिजायते ॥ ८ ॥ प्रसंगाद्वा बलात्काराद्भक्त्याऽभक्त्यापि मानवः ॥ यो गच्छेद्यमुनां धीरो नास्ति तत्सदृशो भुवि ॥ ९ ॥
तावद्गर्जन्ति पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥ यावन्न जायते स्नानं यमुनायां महामते ॥ १० ॥ तावद्यमः प्रभवति श्रेष्ठः
पापाद्धि शासितुम् ॥ यावच्च सूर्यजास्नानं न करोति महामते ॥ ११ ॥ यदि भाग्येन लभते सूर्यग्रहणपूर्वकम् ॥ कुरुक्षेत्राभि
धात्काश्याः फलं कोटिगुणं लभेत् ॥ १२ ॥ त्रुटिमात्रमपि स्वर्णं ददातिद्विजमूर्त्तये ॥ स याति परमाँल्लोकान्दरिद्रो न भवेत्पु
नः ॥ १३ ॥ पितृवंश्याश्च ये केचिन्मातृवंश्यास्तथापरे ॥ गुरु श्वशुरबंधूनां तथा वंश्या महामुने ॥ प्रयांति परमं स्थानं प्राप्य
पिंडोदकेऽत्र वै ॥ १४ ॥ यमुनास्नानमाहात्म्यं वक्तुं केनापि शक्यते ॥ नाहं वर्षशतैर्वक्तुं शक्नोमि मुनिवंदित ॥ १५ ॥ यत्र
कुत्रापि संदृष्टा यस्मिन् कस्मिन्नपि क्षणे ॥ स्नातावगाहिता पीता दृष्टा पापप्रणाशिनी ॥ १६ ॥ इति ते कथितं दिव्यं यमुना
वैभवं वरम् ॥ यस्य श्रवणमात्रेण यमुनास्नानजं फलम् ॥ लभते सुतरां विप्र मृतो ब्रह्मपुरे वसेत् ॥ १७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे

स्कं. पु. यमुनामाहात्म्यवर्णनं नामैकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३१ ॥ स्कंद उवाच ॥ यमुनायाः पूर्वभागे पीठं परमसुंदरम् ॥ चतुर्यो के. ख.
जन विस्तारायामं चाघनिवारणम् ॥ १ ॥ नाम्ना यवनेशपीठं सर्वदुःखनिवारणम् ॥ पीठं वै यवनेश्वर्याः सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥
॥१५६॥ ॥ २ ॥ एतत्क्षेत्रसमं क्षेत्रं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ त्रैलोक्ये नास्ति विप्रेश सत्यमेव न संशयः ॥ ३ ॥ यदन्यत्र महाभाग वर्षात्सि अ. १३२
द्धयति कारकम् ॥ तदत्र दिवसेनैव सिद्धिमेष्यत्यसंशयम् ॥ ४ ॥ योनिपर्वतमारूढो यदि देवीमुपासते ॥ धन्यो भवति लोकेषु
तेनैवैकेन कर्मणा ॥ ५ ॥ यदत्र संस्थिता भूता देवीलोकाधिवासिनः ॥ अरिमंत्रोपि संजप्तो देशेस्मिन्योनिपर्वते ॥ ६ ॥ सिद्धिं
प्रलभते पूर्णां सुरैरपि सुदुर्लभाम् ॥ राजानो वश्यतां यांति नश्यंति सर्वशत्रवः ॥ ७ ॥ नारद उवाच ॥ योनिपर्वतमाहा
त्म्यं सोद्भवं वक्तुमर्हसि ॥ यवनेशस्य पीठस्य प्रभावं च तथा वद ॥ ८ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु विप्र समुत्पत्तिं योनिक्षेत्रस्य तद्द्विरः ॥
माहात्म्यं विस्तराद्वच्मि सावधानोऽवधारय ॥ ९ ॥ पुरा दक्षमहायज्ञे सती देहं मुमोच ह ॥ तद्देहं शिरसा धृत्वा प्रचचार महीमिमाम् ॥
॥ १० ॥ शिवस्य मोहनाशार्थं विष्णुश्चक्रेण नारद ॥ चकर्त्त खंडशो देहं देव्याश्चैव महामते ॥ ११ ॥ योनिखंडं च पतित
मत्र वै पर्वतोत्तमे ॥ तत्र संस्थापयामासुरीश्वरीं देवतागणाः ॥ १२ ॥ तदादीदं परं पीठं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ महादेवोपि
तत्रैव संस्थितो लिंगरूपधृक् ॥ १३ ॥ योनीश्वर इति ख्यातः सर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ देव्यास्तुदक्षिणे भागे कालियो नाम नाग
राट् ॥ १४ ॥ समायाति सदा तत्र येन केनापि हेतुना ॥ देवीं संपूज्य विधिवत्प्रयाति स्वभ्रके वरे ॥ १५ ॥ पुरात्र कालयवनस्त
पस्तप्तुं समागतः ॥ देवीमाराधयामास विविधैश्चोपचारकैः ॥ १६ ॥ यवनेशी ततः प्रोक्ता सर्वदारिद्र्यनाशिनी ॥ तत्र
ब्रह्मा च विष्णुश्च रुद्रश्चैव तथा त्रयः ॥ संस्थिता नदरूपेण तस्मिन्नेव नगोत्तमे ॥ १७ ॥ तस्य वै दक्षिणे भागे नाम्ना ब्रह्म
नदो मुने ॥ तत्र संस्नाति यो मर्त्यो ब्रह्मलोके महीयते ॥ १८ ॥ तस्योत्तरप्रदेशे हि नदो वै रुद्रसंज्ञकः ॥ तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि ॥१५६॥
येन संज्ञायते नरैः ॥ १९ ॥ तस्य दक्षिणभागे हि जलं भस्ममयं महत् ॥ तत्रैकं शिवलिंगं च स्फाटिकाभं सुनिर्मलम् ॥ २० ॥

तस्य दर्शनमात्रेण शिवलोके महीयते ॥ यत्र देव्यः संचरंति डाकिनीरूपमाश्रिताः ॥ २१ ॥ नानावेषधराः कामरूपा वै डाकिनीगणाः ॥ सार्द्धद्वयाक्षरं मंत्रं प्रजपंति च तत्र ताः ॥ २२ ॥ तत्प्रभावेण विप्रर्षे परमां सिद्धिमागताः ॥ प्रच्छन्नरूपास्ताः सर्वा विचरंति महीतले ॥ २३ ॥ अंजनाकर्षणाद्याश्च खेचरीप्रमुखा मुने ॥ सिद्धयः करगास्तासां यत्नतः प्रविशेन्नरः ॥ २४ ॥ गिरेश्च पूर्वभागे हि नाम्ना विष्णुनदो मुने ॥ पादुके विष्णुना त्यक्ते पुरा वै तत्र पर्वते ॥ २५ ॥ तत्पूर्वोत्तरप्रदेशाद्धि समा याति रमा नदी ॥ तयोस्तु संगमं पुण्यं विष्णुतीर्थमनुत्तमम् ॥ २६ ॥ तत्र स्नात्वा नरो याति विष्णुलोकं न संशयः ॥ ततः पश्चिमदिग्भागे यमुनायास्तटे शुभे ॥ शिवतीर्थमिति ख्यातं शिवलोकप्रदायकम् ॥ २७ ॥ ऋषिकुंडं च तत्रैव सर्वपापक्षयंकरम् ॥ तत्र स्नात्वा नरो याति शिवलोकं न संशयः ॥ २८ ॥ तस्य वामप्रदेशे हि शरभंगस्य तीर्थकम् ॥ तत्र स्नात्वा दिवं याति यावदाभूतसंप्लवम् ॥ २९ ॥ ततः शरद्वयेऽत्यर्थं वाशिष्ठं तीर्थमुत्तमम् ॥ यत्रायाति नदश्रेष्ठो ब्रह्मेति परिकीर्त्तितः ॥ ३० ॥ वशिष्ठेश्वरस्तु तत्रैव शिवः परमसुंदरः ॥ तत ऊर्द्ध्वं पर्वते वै सप्तधाराः पतंति हि ॥ ३१ ॥ तासां संस्पर्शनादेव यमलोकं न गच्छति ॥ इति ते कथितं गुह्यं पीठं परमकं पितुः ॥ ३२ ॥ नित्यं सन्निहितो यत्र देव्या सह सदाशिवः ॥ इदं क्षेत्रस्य माहात्म्यं यः शृणोति पठेदपि ॥ स याति परमाँल्लोकान् यत्र गत्वा न शोचति ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे केदारखंडे योनितीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३२ ॥ नारद उवाच ॥ हिमवद्दक्षिणे भागे यानि पीठानि संति हि ॥ तानि सर्वाणि भगवन् देव विस्तरतो वद ॥ १ ॥ केषु सर्वेण भावेन शर्वेण सह पार्वती ॥ निरंतरं प्रवसते तद्वदस्व महामुने ॥ २ ॥ घोरे कलियुगे तत्र नराः पुण्यविवर्जिताः ॥ स्वप्नेपि तेषां सिद्धिर्हि दुर्लभा नात्र संशयः ॥ ३ ॥ कथं तेषां गतिर्देव काम्यसिद्धिश्च षण्मुख ॥ केदारमंडलेऽन्यानि देवीक्षेत्राणि मे वद ॥ ४ ॥ येषां स्वल्पप्रयासेन सुखिनः स्युर्नरा विभो ॥ येषां संदर्शनादेव पापराशिर्विनश्यति ॥ ५ ॥ तानि मे शंस भगवन्नगोप्यं ब्रह्मबंधुषु ॥ शृण्वतस्ते मुखांभोजात्तृप्तिर्मे जायते न हि ॥ ६ ॥

स्कंद उवाच ॥ साधुसाधु द्विजश्रेष्ठ यत्पृष्टोहं त्वयानघ ॥ सर्वं ते कथयिष्यामि सावधानोऽवधारय ॥ ७ ॥ पृथिव्यां यानि
तीर्थानि तत्र स्नात्वात्र संभवेत् ॥ कर्मात्र सुकृतं कृत्वा परब्रह्माधिगच्छति ॥ ८ ॥ स्वर्गभूमिरियं ख्याता यतस्तत्सरणिस्तथा ॥
अत्र वै वासमात्रेण लभते परमं पदम् ॥ ९ ॥ शृण्वत्र परमं पीठं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ गंगायाः पश्चिमे भागे सुरकूटगिरिः
स्थितः ॥ १० ॥ तत्र सुरेश्वरीनाम्नी सर्वसिद्धिप्रदायिनी ॥ यस्याः संदर्शनादेव शिवलोके महीयते ॥ ११ ॥ शार्दूलोपरि
संरूढा भ्रमते तद्वने परा ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां नवम्यां चार्द्धरात्रके ॥ सर्वे देवाः समायांति दर्शनार्थं महामते ॥ १२ ॥ तथा
बहुविधाः शब्दाः श्रूयंते पुण्यकृज्जनैः ॥ नृत्यंत्यप्सरसस्तत्र गीतं कुर्वंति गीतिनः ॥ १३ ॥ सुरेश्वरी समुद्दिष्टा कुष्ठादिगदना
शिनी ॥ सुरकूटे गिरौ विप्र याया धाराः पतंति हि ॥ ताः सर्वाः सदृशा ज्ञेया गंगाया नात्र संशयः ॥ १४ ॥ एकाकी यस्तत्र
गच्छेत्संसारपरमास्थितः ॥ स्वयं वा म्रियते तत्र निःसंतानोथ वा भवेत् ॥ १५ ॥ तस्मादस्मिन्वरे पीठे सद्यः प्रत्ययकारके ॥
जितेंद्रियः सत्यवचाः प्रगच्छेन्मानवर्जितः ॥ १६ ॥ एतत्पीठसमं पीठं त्रैलोक्ये न हि विद्यते ॥ यस्त्वत्र जापी विप्रेश
त्रिरात्रं नियतेंद्रियः ॥ प्राप्नोति परमां सिद्धिं सत्यमेव न संशयः ॥ १७ ॥ तस्मिन्नेव महाभाग तथा शौचविवर्जितः ॥
गच्छति ब्राह्मणश्रेष्ठ पुनरावर्त्तते गृहे ॥ १८ ॥ तस्या वै पश्चिमे भागे कालिका नाम विश्रुता ॥ यस्य तद्दर्शनं विप्र जायते
समृतिं स्मरेत् ॥ १९ ॥ सिंहव्याघ्राश्च महिषा भल्लूका वनकुक्कुटाः ॥ वसंति तत्र पीठे हि ज्ञेया दुर्ज्जनभीषकाः ॥ २० ॥ तत्तद्रूपं
समास्थाय गणास्ते नात्र संशयः ॥ निवारयंति दुष्टान्वै स्त्रीसुरद्वेषिणस्तथा ॥ २१ ॥ देवीभक्तिं व्यतिक्रम्येतरदेवमुपासते ॥
ब्राह्मणेतरवर्णाश्च सुरया रहिता मुने ॥ २२ ॥ ब्राह्मणेन न कर्त्तव्यं सुरापानं कदापि वै ॥ यो मोहादपि चाज्ञानात्सुरापानं
करोति वै ॥ देवीशापमवाप्नोति परत्र नरके व्रजेत् ॥ २३ ॥ यत्र चावश्यकं कर्म सुरया विप्रसत्तम ॥ तत्र मिथ्या वदेद्धीमान् ॥१५७
दुग्धे वा लवणं क्षिपेत् ॥ २४ ॥ सुरेश्वरीं महादेवीं वासवो वृत्रसूदनः ॥ आराधयामास हरी राज्यभ्रष्टो महामते ॥ २५ ॥

ततः सुरेश्वरी ख्याता सर्वापत्तिविनाशिनी ॥ तत्रैव शिवलिंगं वै सुरेश्वरमिति स्फुटम् ॥ २६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे
सुरेश्वरीमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१३३॥ नारद उवाच ॥ राज्यभ्रष्टः कथं जातः शक्रो देवपतिर्विभो ॥ कथं
राज्यं च संप्राप्तं तत्र संपूज्य चेश्वरीम् ॥ १ ॥ स्कंद उवाच ॥ पुरा रजिर्महाराजश्चंद्रान्वयसमुद्भवः ॥ पृथिव्याः सागरांतायाः पति
रासीन्महामते ॥ २ ॥ कंदर्प्प इव रूपाढ्यो दाने वै बलिनोपमः कालदंड इवासीत्स संगरे नियतः शुचिः ॥ ३ ॥ पालयामास
धर्मेण प्रजाः पुत्रानिवौरसान् ॥ नाकालमरणं राज्ये तस्य राज्ञो बभूव ह ॥ ४ ॥ कालवर्षी च पर्ज्जन्यः औषध्यः फलपूजिताः ॥
एवं शासति पृथ्वींद्रे रजौ राजनि नारद ॥ दैवतैः सह संग्रामो दैत्यानामभवन्मुने ॥ ५ ॥ दैत्यैरिंद्रो निजस्थानाच्चालितो द्विज
पुंगव ॥ जगाम शरणं तस्य रजिराज्ञो महात्मनः ॥ उवाच वचनं चेदं प्रार्थयन्बहुशस्तदा ॥ ६ ॥ रजे राज्यं हि देवानां हृतं दैत्यै
र्महामते ॥ साहाय्यं मे महाबाहो कर्त्तुमर्हसि मानद ॥ ७ ॥ त्वं श्रेष्ठेंद्रपदे राजन्दैत्यानां नाशनं कुरु ॥ इति तद्वेदितं श्रुत्वा रजि
र्नाम महायशाः ॥ दैत्यान्योद्धुं मनश्चक्रे स्पृहन्निन्द्रपदं महत् ॥ ८ ॥ जगाम सहसा तत्र चतुरंगबलान्वितः ॥ युयुधे दानवैः सार्द्धं पंचवर्ष
शतं समाः ॥ ९ ॥ हताश्च तेन दैत्येशा हतशेषा ययुस्तलम् ॥ पदं जिगमिषू राजा रजिर्नाम दिवस्पतेः ॥ १० ॥ विज्ञापितो
महाराजो बद्धांजलिपुटेन हि ॥ वासवेन महाभाग बहुशो धरणीं हरिः ॥ ११ ॥ पुत्रोहं तव भूमींद्र मां राज्ये ह्यभिषेचय ॥ जनको
व्रतदश्चैव विद्यादाता तु यो भवेत् ॥ १२ ॥ यस्यान्नं भुज्यते नित्यं भयेभ्यो यश्च रक्षति ॥ पंचैते पितरः प्रोक्तास्तेषां त्वं
पंचमो ह्यसि ॥ १३ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा करुणं करुणानिधिः ॥ तमेव स्थापयामास देवेन्द्रमतिनम्रकम् ॥ १४ ॥ एवं बहुतिथे काले
व्यतीते दैवतेश्वरे ॥ दिवं शशास विप्रेश रजिर्वृद्धो बभूव ह ॥ १५ ॥ रजेः पंचशतं पुत्रा ह्यासन्नप्रभवो मुने ॥ रजिर्ययौ
हिमवति तपसे धृतमानसः ॥ १६ ॥ ते वै पंचशतं पुत्रा इंद्रराज्ये मनो दधुः ॥ ऊचुश्च वासवं ते वै पित्रास्माकं जितं पुरा ॥
॥ १७ ॥ स्वर्गाधिपत्यं देवेश प्रयच्छेति हि नः परम् ॥ इति तेषां वचः श्रुत्वा पौरुषमाशु वै ॥ आदिदेश तदा युद्धं राज्यो

न्मादो हि वासवः ॥ १८ ॥ युद्धोद्योगं तेपि श्रुत्वा सन्नद्धा वै समाययुः ॥ यत्रेंद्रो भगवानिन्द्रः सर्वेदेवैरनुष्ठितः ॥ १९ ॥
इन्द्रोपि दैवतैः सार्द्धं युद्धायाशु समाययौ ॥ युयुधुः संगरे तत्र रजिपुत्रास्तथामराः ॥ २० ॥ प्रबलै रजिपुत्रैश्च जितो वृत्रनिषूदनः ॥
राज्यभ्रष्टो ययौ क्षीरसमुद्रांतर्जलाशये ॥ २१ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे सुरेश्वरीमाहात्म्ये इंद्रपराजयो नाम चतुस्त्रिंशदधिक
शततमोऽध्यायः ॥१३४॥ स्कंद उवाच ॥ इन्द्रोपि तत्र गत्वा हि क्षीराब्धेर्द्वीप उत्तमे ॥ सरोवरांतरे पद्मकर्णिकायां विवेश ह॥१॥संत्रस्तो
रजिपुत्रैः स उद्भटैरुरुविक्रमैः ॥ एवं बहुतिथे काले याते देवगुरुः स्वयम् ॥ २ ॥ जगाम यत्र देवेशो भयलीनोऽब्जकोटरे ॥
तत्र गत्वा गुरुर्विप्र वासवं प्रजगाद ह ॥ ३ ॥ वासव क्व गतोसि त्वमित्युच्चैर्वचसां पतिः ॥ पुनःपुनरुवाचेदं तत्र द्वीपेऽब्धिमध्यगे ॥
॥ ४ ॥ ज्ञात्वा बृहस्पतिं तत्र ह्यागतं मुनिसत्तम ॥ मंदंमंदमुवाचेदं कर्णिकायामिहास्मि वै ॥ ५ ॥ रजिपुत्रभयाक्रांतो न
बहिर्गंतुमुत्सहे ॥ इति तद्भाषितं श्रुत्वा वासवस्य गुरुः पुनः ॥ उवाचेदं महादेव बहिरागंतुमर्हसि ॥ ६ ॥ अहं तव प्रियं वच्मि
यथा तेऽधिपता भवेत् ॥ ततो मनोहरा वाचो गुरोः श्रुत्वा दिवस्पतिः ॥ आजगाम बहिस्तूर्णं प्रपपात पदोस्तथा ॥ ७ ॥
तमुत्थाप्य देवराजं वाचस्पतिरुदारधीः ॥ उवाच वचनं चेदं विष्णुं भज महामते ॥ ८ ॥ स ते राज्याप्तये नूनं हितं तव व
दिष्यति ॥ इत्युक्तः सहसा जिष्णुर्विष्णुं स्तोतुं प्रचक्रमे ॥ ९ ॥ इंद्र उवाच ॥ नमः सहस्रशीर्षाय सहस्रपादे नमोनमः ॥ सह
स्राक्षाय देवाय भूमिं स्पृष्ट्वावतिष्ठते ॥ १० ॥ नमो देवाधिदेवाय यदूनां पतये नमः ॥ देवकीगर्भवासाय वासुदेवाय ते नमः ॥
॥ ११ ॥ नमो मत्स्यस्वरूपाय कूर्मरूपाय ते नमः ॥ नमः कीलस्वरूपाय हिरण्याक्षविमर्दिने ॥ १२ ॥ नरसिंहस्वरूपाय
दैत्योरःस्थलपाटिने ॥ नमो वामनरूपाय बलिं छलयते नमः ॥ जामदग्न्यस्वरूपाय क्षत्रियांतकृते नमः ॥ १३ ॥ नमः पौलस्त्यनाशाय
नमस्ते रामरूपिणे ॥ बलभद्रस्वरूपाय प्रलंबनिधनाय ते ॥ १४ ॥ नमो बुद्धनिवासाय नमस्ते शुद्धरूपिणे ॥ नमो म्लेच्छप्रहर्त्रे ते
कल्किरूपाय ते नमः ॥ १५ ॥ हयग्रीवाय देवाय देवानां पतये नमः ॥ सृष्टिकर्त्रे नमस्तुभ्यं सृष्टिं पालयते नमः ॥ १६ ॥ नमस्तुभ्यं

सृष्टिहर्त्रे वेदगम्याय ते नमः ॥ वेदांतप्रतिपाद्याय बुधानां बुद्धिदायिने ॥ १७ ॥ नमः किंजल्कवासाय जगद्वासाय ते नमः ॥
नमो नीरदघोषाय नमो नीरदरूपिणे ॥ १८ ॥ निरंजनाय शुद्धाय निर्विकाराय ते नमः ॥ नमो वेदस्वरूपाय
वेदवंद्याय ते नमः ॥ १९ ॥ नमस्ते कमलाकांत विश्वाधार नमोस्तु ते ॥ नमः पीतसमुद्राय पीतवासाय ते नमः ॥
॥ २० ॥ वनमालाविशोभाय नमः कोटीनतेजसे ॥ नमः प्रचलनेत्राय नारायण नमोस्तु ते ॥ लक्ष्मीपते नम
स्तुभ्यं सर्वशत्रुनिषूदिने ॥ २१ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति स्तुतः स भगवानाविरासीन्महामते ॥ कोटिसूर्य्यप्रतीकाशो युगांताग्नि
विलोचनः ॥ २२ ॥ सनकादिमुनींद्रैश्च सेव्यमानो रमापतिः ॥ गरुडाचलमारूढो नवनीरदरूपधृक् ॥ २३ ॥ पीतवासाश्चतुर्बाहुः
शंखचक्रांबुजैर्युतः ॥ मेघगंभीरया वाचा जगाद बलसूदनम् ॥ २४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ बलाराते च हृदये यदस्ति तद्भवि
ष्यति ॥ माया या परमाया च श्रीमद्भगवती परा ॥ २५ ॥ तयैव सृज्यते सर्वं जगदेतच्चराचरम् ॥ सैव पालयते देवी सैव नाशय
तेंतरम् ॥ २६ ॥ तयैव मोहितो जंतुर्ब्रह्माणं सृजकं तथा ॥ पालकं मां च जानाति नाशकं रुद्रसंज्ञितम् ॥ २७ ॥ एताभिः
सर्वमूर्तीभिर्जगत्पालयते परा ॥ चौरराजाग्निरूपेण दुनोति च तथा त्रयम् ॥ २८ ॥ वर्षते मेघरूपेण तपते सूर्य्यरूपतः ॥ शो
षते वायुरूपेण क्लेदते जलरूपतः ॥ २९ ॥ सैव सर्वकरी देवी तां भजस्व भयापहाम् ॥ नारायणीं हिमवतः शुभे केदारमंडले ॥
॥ ३० ॥ गंगायाः पश्चिमे भागे सर्वदेवैरनुष्ठिते ॥ तत्र सा देवता देवसर्वकामप्रदायिनी ॥ ३१ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति तं देवनाथं
स हरिरुक्त्वा तिरोहितः॥सोपींद्रो भगवान्विप्र जगाम हिमवद्गिरौ ॥ ३२ ॥ यत्र संनिहिताः सर्वे ब्रह्माद्यास्त्रिदिवौकसः ॥ यत्र सर्वांशभावेन
जगदीशः प्रतिष्ठितः ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे सुरेश्वरीमाहात्म्ये कैलासगमनं नाम पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३५ ॥
स्कंद उवाच ॥ गंगायाः पश्चिमे भागे सुरकूटगिरौ हरिः ॥ जगाम प्रवरे धाम्नि देवगंधर्वसेविते ॥ १ ॥ अस्तौषीद्वाग्भिरग्र्याभिरिन्द्रो
देवगृहच्युतः ॥ रजिपुत्रभयाक्रांतः प्राकृतः पुरुषो यथा ॥ २ ॥ इंद्र उवाच ॥ नारायणीं नमस्यामि सृष्टिसंहारकारिणीम् ॥ जग

स्कं. पु. दानंदरूपां तां जगदंबां नतोस्म्यहम् ॥ ३ ॥ जगदीशीं जगद्बीजां जनयित्रीं जरातिगाम् ॥ जाज्वल्यमानां वपुषा नम्रपीन के.
पयोधराम् ॥ ४ ॥ धनदां धनदावासां भवानीं भवनाशिनीम् ॥ भव्यां भावप्रतीकारां गीर्वाणगणपूजिताम् ॥ ५ ॥ गरिष्ठां गुरु अ.
॥१५९॥ पत्नीं च गुरुविद्यां गुरूत्सवाम् ॥ जालपां कामधेनुं च नमस्यामि सुरेश्वरीम् ॥ ६ ॥ प्रकृतिं पुरुषाकारां हिमालयकृतालयाम् ॥ निरं
जनां निर्विकारां निर्गुणां निरुपद्रवाम् ॥ ७ ॥ कोटिसूर्य्यप्रतीकाशां कोटिचंद्राननां भजे ॥ धरणीं धीरसेव्यां च चराचरगुरुं भजे ॥
॥ ८ ॥ नारदाद्यैः सेव्यमानां सहस्राक्षां महेश्वरीम् ॥ नमस्यामि महामायां जगन्मोहनकारिणीम् ॥ ९ ॥ सरस्वतीं च सावित्रीं
रुद्राणीं रुद्रवंदिताम् ॥ नमस्यामि नराकारां निराकारां परेश्वरीम् ॥ स्कंद उवाच ॥ १० ॥ इति संस्तुवतस्तस्य मायां भगवतीं
पराम् ॥ निराकारापि सहसा दर्शयामास स्वं वपुः ॥ ११ ॥ कोटिसूर्य्यप्रतीकाशं चंद्रसूर्य्याग्निलोचनम् ॥ जाज्वल्यमानं
तरसा चंद्राग्निकृतशेखरम् ॥ १२ ॥ दिव्यसिंहसमारूढं पीनोन्नतपयोधरम् ॥ मणिग्रैवेयहारैश्च भूषितं परमेश्वरम् ॥ १३ ॥
सहस्रबाहुसंयुक्तं सहस्राक्षं महाप्रभम् ॥ दिव्यायुधैः समायुक्तं दिव्यचंदनभूषितम् ॥ १४ ॥ दृष्ट्वा तत्सहसा तस्याः
पादयोः प्रपपात ह ॥ उवाच वचनं तं च देवी देवगणार्चिता ॥ १५ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ प्रसन्नास्मि महाबाहो दुर्लभं न
हि ते क्वचित् ॥ ध्रुवं प्राप्स्यसि स्वं राज्यं विक्रमान्नैव संशयः ॥ १६ ॥ अहं तान्मोहयिष्यामि नयिष्यामि कुमार्गकम् ॥
वीर्य्यक्षयश्च भविता तेषां शीघ्रं दुरात्मनाम् ॥ १७ ॥ इदं मे परमं पीठं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ अत्र ये मां देवदेव भजिष्यंति
महेश्वरीम् ॥ १८ ॥ अनेन स्तवराजेन त्वत्प्रोक्तेन सुरेश्वर ॥ कृतकृत्यो विधानाद्धि तस्य सर्वं ददाम्यहम् ॥ १९ ॥ धूपदीपैश्च
नैवेद्यैर्बलिभिर्मेषवर्करैः ॥ महिषैश्च महाभाग सुरया च द्विजेतरः ॥ २० ॥ पूजयिष्यति यो मर्त्यो राज्यं दास्यामि तस्य वै ॥
अपुत्रो लभते पुत्रं धनार्थी लभते धनम् ॥ २१ ॥ कन्यार्थी लभते कन्यां स्वर्गार्थी स्वर्गमाप्नुयात् ॥ मोक्षार्थी लभते मोक्षं ॥ १५
सर्वो धन्यतरो भवेत् ॥ २२ ॥ त्वं च शीघ्रं तथा देव लभिष्यसि स्वकं पदम् ॥ गच्छगच्छ सुरश्रेष्ठ निष्कंटं राज्यमाप्नुहि ॥ २३ ॥

तीसंगे स्नातः शिवपुरे वसेत् ॥ यद्यत्कामयते कामं तत्तत्साधयऽतेत्र वै ॥ ७ ॥ धन्यानामत्र मरणं जायते मुनिवंदित ॥ प्रसंगा
द्वा बलात्कारादायात्यत्र शिवस्थले ॥ कोटिजन्मार्ज्जितैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ८ ॥ तत्र भूतीश्वरो देवो दर्शनाद्भूतिदो
महान्॥बृहद्रथंतराभ्यां यः पूजयेत्तं महेश्वरम् ॥ स वै शिवपुरे कल्पं नानाभोगो वसेदरम् ॥ ९ ॥ शतकृत्वस्तु यो मर्त्यो रुद्रसाम जपेदिह ॥
सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं प्राप्नुयादेव रुद्रनाम्ना तथार्चनात् ॥ १० ॥ बृहतश्च तथा साम्नः शतकृत्वो
महामुने ॥ पठेद्वा पाठयेच्चापि तत्कर्मकृतमक्षयम्॥ ११ ॥ यं यं कामयते कामं तं तं प्राप्नोति मानवः ॥ य इच्छेद्विपुलान्भोगानिह
चैव परत्र च ॥ पाठयेच्च पठेच्चापि बृहच्चैव रथंतरम् ॥ १२ ॥ महारुद्रं जपन् यस्तु स्नापयेद्गांगवारिणा ॥ भूतीश्वरं महादेवं
सर्वभूतीर्लभेन्नरः ॥ १३ ॥ शिवरात्रिदिने यस्तु स्नात्यत्र भगवत्प्रियः ॥ संसारबंधनं तस्य छिनत्ति जगदीश्वरः ॥ १४ ॥ चतु
र्दश्यां तु कस्यांचिद्दर्शनं प्रकरोति यः ॥ तस्य पुण्यफलं विप्र हयमेधादिकं भवेत् ॥ १५ ॥ सोमवारे शुक्रवारे नक्षत्रे रौद्र
संज्ञिते ॥ यत्कर्म कुरुते ह्यत्र तत्सर्वं स्यादनंतकम् ॥ १६ ॥ शिवतीर्थं परं तीर्थं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ यस्य वै दर्शनासक्ताः
शक्राद्यास्त्रिदिवौकसः ॥ १७ ॥ संगमात्पूर्वभागे तु दंडषट्के परं मुने ॥ इंद्रकुंडमिति ख्यातं इंद्रलोकप्रदायकम् ॥ १८ ॥ तस्य
वै दक्षिणे भागे चक्रतीर्थमुदाहृतम् ॥ तत्र वै स्नानमात्रेण विष्णुलोके महीयते ॥ १९ ॥ तत ईशानदिग्भागे रुद्रधारेति विश्रुता ॥
सकृदाचम्य सलिलं रुद्रलोके वसेच्चिरम् ॥ २० ॥ ततः पूर्वं महाभाग गंगातीरे महामते ॥ त्रिशूलतीर्थमाख्यातं सर्वपापक्षयंकरम्
॥ २१ ॥ तत ऊर्द्ध्वं गिरौ विप्र त्रिशूलांकितभूमिका ॥ पूर्वं संरोप्य शूलं वै गंगातीरे शिवो ययौ ॥ २२ ॥ इत्येतद्वै समाख्यातं शिव
तीर्थमाहात्म्यकम् ॥ एतच्छ्रुत्वापि पापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ २३ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे शिवतीर्थमाहात्म्यव
र्णनं नामैकोनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३९ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ तस्मात्पश्चिमदिग्भागे शृणु दिव्यं शुभप्र
दम् ॥ महत्कुमारिका पीठं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ १ ॥ तत्र सर्वे देवगणा निवसंति तदर्च्चकाः ॥ इदं कुमारिकास्थानं न त्यजंति

य्यांणि किमन्यैर्बहुभाषितैः ॥१४॥ सुंदरीनिलये यो वै देवीसाम पठेत्सुधीः॥तस्य सर्वाणि काय्यांणिं सिद्ध्यंते नात्र संशयः ॥ १५ ॥
इत्युक्तं सुंदरीपीठं ब्रह्मकूटे गिरौ स्मृता ॥ नदी हैमवती चैव ब्रह्म पुत्री तथैव च ॥ १६॥ एतयोः संगमे स्नात्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥सुंदरी
पीठमाहात्म्यं श्रुत्वा पापैः प्रमुच्यते॥१७॥इति श्रीस्कांदे केदारखंडे सुंदरीपीठमहिमावर्णनं नाम सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥१३७॥
स्कंद उवाच ॥ अथाऽन्यच्च प्रवक्ष्यामि पीठं परमकं मुने ॥ तस्य दक्षिणतो विप्र शिवो भगवदीश्वरः ॥ १ ॥ शिवकूटगिरि
र्यत्र हैमवत्यास्तटे शुभे ॥ तत्र पूर्वं महादेवः संस्तुतो हरिणा यतः ॥ ततोयं शंसितो विप्र नाम्ना भगवदीश्वरः ॥ २ ॥ तस्य चिह्नं
प्रवक्ष्यामि येन तज्ज्ञायते शुभम् ॥ तत्रास्ति बिल्ववृक्षो वै मुक्ताफलफलोपमः ॥ ३ ॥ ततोऽधो दक्षिणे भागे पीतवर्णं जलं
शुभम् ॥ तस्मिन्नेव प्रदेशे तु शिवो भगवदीश्वरः ॥ तस्य दर्शनमात्रेण लभते परमं पदम् ॥ ४ ॥ ततः पश्चिमतो विप्र धारा
पंचशिखा मता ॥ तस्यां स्नात्वा नरो भक्त्या शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥५॥ संपूज्य भगवदीशं स्नात्वा हैमवती तटे ॥ शिवसायु
ज्यमाप्नोति सत्यमेव महामुने ॥ ६ ॥ शिवतीर्थोज्जलं गृह्य गच्छेद्भगवदीश्वरम् ॥ स्नापयेद्रुद्रजाप्येन सर्वाभीष्टं लभेन्नरः ॥ ७ ॥
इति ते भगवदीशमाहात्म्यं शुभदायकम् ॥ श्रुत्वापि परमं स्थानं लभते नात्र संशयः ॥ ८॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे भगवदी
शमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १३८ ॥ नारद उवाच ॥ शिवतीर्थं वद प्राज्ञ श्रवणेच्छा प्रवर्त्तते ॥ कुत्र
तद्विद्यते क्षेत्रं शिवलोकप्रदायकम् ॥ १ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु क्षेत्रं महाभाग सर्वपापक्षयावहम् ॥ यस्य दर्शनमात्रेण कोटिज
न्मसमुद्भवैः ॥ पापैः प्रमुच्यते देही नात्र काय्यां विचारणा ॥ २ ॥ गंगा हैमवतीसंगे सर्वपापक्षयावहे ॥ शिवतीर्थमिति
ख्यातं शिवलोकप्रदायकम् ॥ ३ ॥ ब्रह्मघ्नो वा सुरापो वा स्वर्णचौरोऽथवा भवेत् ॥ सोपि शुद्धो मुनिश्रेष्ठ शिवतीर्थनिमज्जनात्
॥ ४ ॥ अस्मिन्कृतं महाभाग वज्रलेपाय कर्मकृत ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तस्मिन्पापं न संचरेत ॥ ५ ॥ केदाराद्रै शतगुणं शिव
तीर्थनिमज्जनम् ॥ यस्तत्र मुंचते प्राणान् पंचरात्रोषितो नरः ॥ शिवसायुज्यमाप्नोति सत्यमेव शिवोदितम् ॥ ६ ॥ गंगाहैमव

तीसंगे स्नातः शिवपुरे वसेत् ॥ यद्यत्कामयते कामं तत्तत्साधयऽतेत्र वै ॥ ७ ॥ धन्यानामत्र मरणं जायते मुनिवंदित ॥ प्रसंगा
द्वा बलात्कारादायात्यत्र शिवस्थले ॥ कोटिजन्मार्जितैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ८ ॥ तत्र भूतीश्वरो देवो दर्शनाद्भूतिदो
महान्॥बृहद्रथंतराभ्यां यः पूजयेत्तं महेश्वरम् ॥ स वै शिवपुरे कल्पं नानाभोगो वसेदरम् ॥ ९ ॥ शतकृत्वस्तु यो मर्त्यो रुद्रसाम जपेदिह ॥
सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं प्राप्नुयादेव रुद्रनाम्ना तथार्चनात् ॥ १० ॥ बृहतश्च तथा साम्नः शतकृत्वो
महामुने ॥ पठेद्वा पाठयेच्चापि तत्कर्मकृतमक्षयम्॥ ११ ॥ यं यं कामयते कामं तं तं प्राप्नोति मानवः ॥ य इच्छेद्विपुलान्भोगानिह
चैव परत्र च ॥ पाठयेच्च पठेच्चापि बृहच्चैव रथंतरम् ॥ १२ ॥ महारुद्रं जपन् यस्तु स्नापयेद्गांगवारिणा ॥ भूतीश्वरं महादेवं
सर्वभूतीर्लभेन्नरः ॥ १३ ॥ शिवरात्रिदिने यस्तु स्नात्यत्र भगवत्प्रियः ॥ संसारबंधनं तस्य छिनत्ति जगदीश्वरः ॥ १४ ॥ चतु
र्दश्यां तु कस्यांचिद्दर्शनं प्रकरोति यः ॥ तस्य पुण्यफलं विप्र हयमेधादिकं भवेत् ॥ १५ ॥ सोमवारे शुक्रवारे नक्षत्रे रौद्र
संज्ञिते ॥ यत्कर्म कुरुते ह्यत्र तत्सर्वं स्यादनंतकम् ॥ १६ ॥ शिवतीर्थं परं तीर्थं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ यस्य वै दर्शनासक्ताः
शक्राद्यास्त्रिदिवौकसः ॥ १७ ॥ संगमात्पूर्वभागे तु दंडषक्के परं मुने ॥ इंद्रकुंडमिति ख्यातं इंद्रलोकप्रदायकम् ॥ १८ ॥ तस्य
वै दक्षिणे भागे चक्रतीर्थमुदाहृतम् ॥ तत्र वै स्नानमात्रेण विष्णुलोके महीयते ॥ १९ ॥ तत ईशानदिग्भागे रुद्रधारेति विश्रुता ॥
सकृदाचम्य सलिलं रुद्रलोके वसेच्चिरम् ॥ २० ॥ ततः पूर्वं महाभाग गंगातीरे महामते ॥ त्रिशूलतीर्थमाख्यातं सर्वपापक्षयंकरम्
॥ २१ ॥ तत ऊर्द्ध्वं गिरौ विप्र त्रिशूलांकितभूमिका ॥ पूर्वं संरोप्य शूलं वै गंगातीरे शिवो ययौ ॥ २२ ॥ इत्येतद्वै समाख्यातं शिव
तीर्थमाहात्म्यकम् ॥ एतच्छ्रुत्वापि पापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ २३ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे शिवतीर्थमाहात्म्यव
र्णनं नामैकोनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३९ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ तस्मात्पश्चिमादिग्भागे शृणु दिव्यं शुभप्र
दम् ॥ महत्कुमारिका पीठं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ १ ॥ तत्र सर्वे देवगणा निवसंति तदर्चकाः ॥ इदं कुमारिकास्थानं न त्यजंति

स्कं. पु. महामुने ॥ २ ॥ शृणु चिह्नं प्रवक्ष्यामि येन ते प्रत्ययो भवेत् ॥ तत्रास्ति दिव्यं सलिलं शैलोदमिति विश्रुतम् ॥ ३ ॥ लौहाद्या के.
१६१॥ धातवो येन स्वर्णतां यांति साधनात् ॥ यदत्र पतते विप्र सर्वं ग्रावसमं भवेत् ॥ ४ ॥ इयं कुमारिका देवी भव
मुक्तिप्रदायिनी॥यस्या दर्शनमात्रेण शिवं च लभते परम्॥ ५ ॥ धन्याः सुकृतिनो लोके कुमारीपूजका मुने ॥ तेषां वै दर्शना अ.
देव पापं वर्षकृतं दहेत् ॥ ६ ॥ तत्र शैलेश्वरो देवो महादेवः सदा स्थितः ॥ पश्यंति ये सुकृतिनस्तं न तेषां पराभवः ॥ ७ ॥
भूमिं गां च तथा रत्नं यश्चार्पयति भक्तितः ॥ तेन दत्तं हि सकलं भूतलं रत्नपूरितम् ॥ ८ ॥ यस्तत्र स्नापयेद्देवं शैलेशं तीर्थ
वारिभिः ॥ स याति परमांल्लोकान्पुनर्नावर्त्तते यतः ॥ ९ ॥ शिवस्तोत्रं पठेदत्र पाठयेद्वापि नारद ॥ पुरुषत्वं लभेत्सत्यं
सौंदर्य्यं च विशेषतः ॥ १० ॥ पाठकेभ्यो ददेत्तत्र गोभरत्नादिकं वसु ॥ ब्राह्मणान्भोजयेच्चैव पायसेन घृतेन च ॥ ११ ॥
एवं यः कुरुते विप्र सोऽमरत्वं लभेन्मने ॥ इह लोके चैव वरान् भोगानाप्नोति दुर्ल्लभान् ॥ १२ ॥ नदी बालवती तत्र स्पर्शना
त्पापनाशिनी ॥ तस्यां या कुरुते माघे स्नानं नियमपूर्वकम् ॥ १३ ॥ वंध्यापि लभते पुत्रं विख्यातं कुलदीपकम् ॥ भर्तृ
हीना तु या कन्या पत्यर्थं स्नानमाचरेत् ॥ पतिं वै लभते तूर्णं सुंदरं सुकुलं प्रियम् ॥ १४ ॥ विवाहार्थमपि मुने विवाह्यः
स्नानमाचरेत् ॥ स्त्रियं वै लभते हृद्यां कुलीनां प्रियवादिनीम् ॥ १५ ॥ मूढोपि लभते विद्यां बृहस्पतिसमो भवेत् ॥ गत्वा
कुमारिकापीठं जपेन्मंत्रं षडर्णकम् ॥ १६ ॥ निराहारो जितात्मा च लभते परमं पदम् ॥ तथा रोगग्रहग्रस्तो रिपुभिश्च परा
जितः ॥ १७ ॥ सप्तरात्रं वसेदत्र जपेत्पंचाक्षरं मनुम् ॥ मुच्यते सहसा दुःखाच्छत्रूञ्जयाति सत्वरम् ॥ १८ ॥ तस्मादुत्तरभागे
हि कुंजकूट इति स्मृतः ॥ तत्र वै संस्थिता बाला सर्वसिद्धिप्रदायिनी ॥ १९ ॥ धन्यानां गोचरा सा स्यान्माणिक्याभा महे
श्वरी ॥ तत्र यस्त्रिदिनं बालामंत्रराजं जपेन्नरः ॥ प्राप्नोति परमां सिद्धिं महादेव्याः प्रसादतः ॥ २० ॥ ततो वायव्यके कोणे नाम्ना ॥१६१

तित्तिरपर्णिका ॥ मणिपर्ण्णी च तत्रैव संगमः पुण्यदस्तयोः ॥ २१ ॥ स्नानं करोति यस्तत्र स्वर्गलोके वसेच्चिरम् ॥ कर्म्मक्ष

यादिहागत्य राजा भवति धार्मिकः ॥ २२ ॥ संभुज्य पृथिवीमेनां तदंते मोक्षमाप्नुयात् ॥ २३ ॥ ततो वै दक्षिणे भागे स्वर्ण
धारा परा स्मृता ॥ तदम्भःस्पर्शमात्रेण ब्रह्मलोके महीयते ॥ २४ ॥ तत उत्तरदिग्भागे वेगवर्णाभिधा नदी ॥ तत्संगमे न
रः स्नात्वा नाकपृष्ठे वसेच्चिरम् ॥ २५ ॥ ततः पश्चिमदिग्भागे नाम्ना देवलपर्वते ॥ नदी देवलकी नाम गंगास्नानफलप्रदा
॥ २६ ॥ तत उत्तरदिग्भागे शिवो वै देवलेश्वरः ॥ तस्य संदर्शनादेव सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २७ ॥ ततश्च पूर्वदिग्भागे दुग्ध
धाराभिधा मता ॥ तज्जलस्पर्शनादेव श्वेतद्वीपेश्वरो भवेत् ॥ २८ ॥ इति तत्परमं क्षेत्रं कथितं ते मयानघ ॥ श्रुत्वा पीठं
महाभाग तत्तत्स्नानफलं लभेत् ॥ २९ ॥ इह लोके वरान् भोगान्प्राप्य चांते शिवं लभेत् ॥ ३० ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे केदारखंडे
कुमारीपीठमाहात्म्यवर्णनं नाम चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥१४०॥ स्कंद उवाच ॥ अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि पीठं सिद्धिप्रदायकम्॥
नाम्ना वै भौवनं ख्यातं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ १ ॥ गंगायाः पूर्वभागे हि चंद्रकूटो गिरिः स्मृतः ॥ तस्यापि दर्शनादेव मुच्यते
जन्मपातकात् ॥ २ ॥ नृत्यंत्यप्सरसो यत्र गायन्ते चैव किन्नराः ॥ भुवनेशी यत्र देवी ख्याता शंकरवल्लभा ॥ ३ ॥ यत्र वै
भैरवो देवो द्वाःस्थले चाभिरक्षितः ॥ अतितुंगतमे स्थाने संस्थितां परमेश्वरीम् ॥ नमस्कारं प्रकुर्वंति न च तेषां
पराभवः ॥ ४ ॥ अत्र पूर्वं महारुद्रो रुरोद विरहातुरः ॥ देव्याः कलेवरोत्सर्गे स्मृत्वा तन्मुखचंद्रकम् ॥ ५ ॥ विरहाक्रांतहृदयो
लोकं तदनुवर्त्तयन् ॥ नित्यामपि महामायां शुशोच भृशदुःखितः ॥ ६ ॥ ततो मुने जगत्सर्वं संतप्ते जगदीश्वरे ॥ संततं
चाभवत्सर्वं तथा स्थावरजंगमम् ॥ ७ ॥ संतप्ताश्चाभवन्देवा ब्रह्माद्या मुनिसत्तम ॥ आजग्मुर्यत्र कैलासे रुद्रो रोदनसंस्थितः
॥ ८ ॥ तुष्टुवुः स्मारयंतो वै परं भावं महेशितुः ॥ संबद्धांजलयः सर्वे नमस्कारानतकंधराः ॥ मुनयश्चापि सिद्धाश्च गंधर्वाः किन्नरा
स्तथा ॥ ९ ॥ देवा ऊचुः ॥ प्रकृत्यै ते नमस्तेस्तु भिन्नायै पुरुषान्नमः ॥ सृष्टिकर्त्र्यै सृष्टिहर्त्र्यै देव्यै तस्यै नमोनमः ॥ १० ॥
अनादिनिधनो देवो यया मोहं प्रवेशितः ॥ किमुत प्राकृता देव्यै नारायण्यै नमोनमः ॥ ११ ॥ येन सृष्टं जगत्सर्वं त्रैलोक्यं

संनिधिर्यया ॥ विमोहितः प्राकृतवत्तस्यै देव्यै नमोनमः ॥ १२ ॥ यथा संसारविद्देवो मुग्धो प्राकृतवद्धरः ॥ निर्ममोपि परानंदो देव्यै तस्यै नमोनमः ॥ १३ ॥ विष्णुर्यया महादेव्या संक्षिप्तो योनिसंकटे ॥ अनेकविषयासक्तस्तस्यै देव्यै नमोनमः ॥ १४ ॥ यया ब्रह्मा त्रिजगतां कर्त्ता वेदनिधिः पुरा ॥ आत्मजासक्तहृदयः कृतस्तस्यै नमोनमः ॥ १५ ॥ द्विजराजो यया देव्या मोहितो गुरुकामिनीम् ॥ अन्वगच्छत्तु कामांधस्तस्यै देव्यै नमोनमः ॥ १६ ॥ इंद्रो यया मोहितस्तु गौतमस्य प्रियां शुभाम् ॥ अधर्षयन्नगणयन्पापं तस्यै नमोनमः ॥१७॥ यन्मोहितं जगत्सर्वं कुरुते कर्म दुष्कृतम् ॥ सुकृतं वापि सकलं तस्यै देव्यै नमोनमः ॥ १८ ॥ यया संमोहितो जंतुः पुत्रान् दारान् बिभर्त्ति हि ॥ जानन्नप्यप्रतीकारं तस्यै देव्यै नमोनमः ॥ १९ ॥ यया संमोहितो जंतुर्ममेदं च वदत्यहो ॥ गच्छन्नपि प्रेतभावं तस्यै देव्यै नमोनमः ॥ २० ॥ यया संमोहितः प्राणी पुत्रदारधनादिकम् ॥ अनित्यमपि नित्यं हि मन्यते ते नमोनमः ॥ २१ ॥ मृतांश्च म्रियमाणांश्च मर्त्तुं चैव समुद्यतान् ॥ दृष्ट्वापि जीवितुं कांक्षंस्तस्यै देव्यै नमोनमः ॥ २२ ॥ अनित्यां धनसंपत्तिं दृष्ट्वापि च तथाविधाम् ॥ न खादति न वै दत्ते यया तस्यै नमोनमः ॥ २३ ॥ स्कंद उवाच॥हराग्रे संस्तुता देवी महादेवविमोहिनी ॥ दर्शयामास स्वं रूपं सर्वैर्देवैरगोचरम् ॥ २४ ॥ सिंदूरपूररक्तांगीं त्रिनेत्रां चंद्रशेखराम् ॥ स्थितशोभापरिक्रांतपीयूषां भक्तवत्सलाम् ॥ २५ ॥ चषकं चैकहस्तेन बिभ्रतीं कमलं परे ॥ पीनस्तनस्फुरद्रत्नहारावलिविराजिताम् ॥ २६ ॥ दृष्ट्वा तां चंद्रवदनां विश्वानंदनतत्पराम् ॥ रत्नपूर्णघटस्थां च कोटिबालार्कसन्निभाम् ॥२७॥मोहं तत्याज भगवान् स्वस्थश्चैवाभवत्क्षणात् ॥ श्रुत्वा मायावैभवं च किमहो किमहो वदन् ॥ २८ ॥ देवाश्च तां परिक्रम्य प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ ययुर्यथागतं विप्र तथान्ये मुनिसत्तमाः ॥ २९ ॥ तदादीदं परं पीठं महादेवश्च संस्थितः ॥ यदन्यत्र त्रिभिर्वर्षैस्तदत्र दिनत्रितयतः ॥ सिद्ध्यते नात्र संदेहो मया शिवमुखाच्छ्रुतम् ॥ ३० ॥ त्रिरात्रं यो महाभाग फलमूलकृताशनः ॥ निवसेच्च जपेद्देवीं साधयेत्सिद्धिमुत्तमाम् ॥ ३१ ॥ यदत्र दीयते दानं तत्सर्वं कोटिसंख्यकम् ॥ नास्मा

त्परतरं पीठं त्रैलोक्ये मुनिवंदित ॥ ३२ ॥ दुर्भावं यः समाश्रित्य गच्छतोऽस्मिन्स्थले शुभे ॥ स हन्यतेतरां विप्र वज्रपातैर्न संशयः ॥ ॥ ३३ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन न दुष्टं भावमाश्रयेत् ॥ ३४ ॥ देवीसूक्तेन यस्तत्र संस्तौति जगदीश्वरीम् ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति प्रेत्य ब्रह्मणि लीयते ॥ ३५ ॥ इदं क्षेत्रं परं स्थानं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ यद्दर्शनादपि नरो देवलोके महीयते ॥ ३६ ॥ आभद्रसेनं वसति तथा लगुडसानु वै ॥ यत्रोत्तरगतिर्गंगा पंचयोजनसम्मितम् ॥ पीठं परमकं ख्यातं तथा भास्करक्षेत्रकम् ॥ ॥ ३७ ॥ यस्तत्र वसते मर्त्यो देवलोकपरिच्युतः ॥ गंताग्रे मुक्तिभवनं ज्ञेयोऽसौ ब्रह्मनंदन ॥ ३८ ॥ स्थावराः पक्षिकीटाद्यास्तत्तद्रूपसमाश्रिताः ॥ इमे देवाः परिच्छन्ना वसंते मुनिवंदित ॥ ३९ ॥ अत्र दिव्यानि पीठानि देवतायतनानि च ॥ सद्यः प्रत्ययकारीणि तथा चैव सरित्तमाः ॥ ४० ॥ श्रुत्वाप्येतानि पापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ ४१ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे भुवनेश्वरीपीठमाहात्म्यवर्णनं नामैकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४१ ॥ नारद उवाच ॥ अत्र चान्यानि तीर्थानि तथा च सरिदुत्तमाः ॥ शिवालयांश्च विविधान्वद स्कंद सविस्तरात् ॥ १ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु विप्र प्रवक्ष्यामि पुण्यान्यायतनानि च ॥ येषां श्रवणमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २ ॥ तस्मादेव महापीठाद्दक्षिणस्यां समीपतः ॥ नागेश्वरो महादेवः सर्वसंपत्तिवर्द्धनः ॥ ३ ॥ तत्र नागाः पुरा विप्र तपस्तेपुः सुदुष्करम् ॥ महादेवपरा दांताः परमं तप आस्थिताः ॥ ४ ॥ प्रापुः परमिकां सिद्धिमत्र पीठे सदाशिवम् ॥ दृष्टवन्तौ महात्मानस्तस्मान्नागेश्वरो मतः ॥ ५ ॥ यत्र संति महात्मानो मुनयः सिद्धचारणाः ॥ देवाश्च शक्तिसहितास्तत्र पीठे शुभप्रदे ॥ ६ ॥ यस्तत्र रुद्रमंत्रैस्तु समाधिस्थो जितेंद्रियः ॥ संपूजयति नागेशं तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ७ ॥ सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यं हयमेधादिषु द्विज ॥ यत्तीर्थगमनैः शश्वत्तथांबुधिनिमज्जनैः ॥ तत्पुण्यं कोटिगुणितं भवेदत्र न संशयः ॥ ८ ॥ यथाशक्त्या रुद्रसंख्यां करोतीशाभिषेचनम् ॥ तथा कारयतेऽन्यस्मात्सोपि सोपि महामते ॥ ९ ॥ सर्वरोगैः परित्यक्तः सर्वैश्वर्यसमन्वितः ॥ पुत्रपौत्रादिभिर्युक्तो भवेत्सुचिरजीवनः ॥ १० ॥ संभुज्य भोगान्विविधानंते शिवलयं व्रजेत् ॥ ११ ॥ तत्र भोगवती नाम धारा

परमपाविनी ॥ तत्पयःपानमात्रेण लभते परमं पदम् ॥ १२ ॥ संस्तौति यो रुद्रमंत्रै रुद्रं त्रिभुवनेश्वरम् ॥ स यातिं परमं स्थानं यत्र देवः सदाशिवः ॥ १३ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे भुवनेशीपीठमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४२ ॥

स्कन्द उवाच ॥ अथान्यच्च प्रवक्ष्यामि तस्य वै पश्चिमोत्तरे ॥ नाम्ना वागीश्वरः ख्यातः सर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ १ ॥ यस्य दर्शनमात्रेण ब्रह्महत्यादिकोटयः ॥ नश्यंते नात्र संदेहो सत्यं च शिवभाषितम् ॥ २ ॥ पुरा यत्र महादेवोंगिरापुत्रेण नारद ॥ संस्तुतो भगवान्देवो विद्यापारगकामतः ॥ ३ ॥ शतं साग्रं तपस्तेपे जिताहारो जितेन्द्रियः ॥ ततः कतिपयैर्वर्षैस्तपतोंगिरसो मुने ॥ ४ ॥ प्रसन्नो भगवान्रुद्रो वागीशत्वं ददौ मुने ॥ स्वयं चैवात्र संतस्थौ वागीशेंत्याभिधानकः ॥ ५ ॥ तस्य वै दर्शनाद्याति शिवलोकं न संशयः ॥ पुनः पृथिव्यां विप्रेशो जायते सर्वशास्त्रगः ॥ ६ ॥ पुत्रपौत्रसमायुक्तो धनधान्यनिधिस्तथा ॥ भवांते शिवसादृश्यं लभते नात्र संशयः ॥ ७ ॥ इदं परमकं स्थानं न वदेद्यस्य कस्यचित् ॥ अत्र गंगा च यमुना द्वे धारे सिद्धिदायके ॥८॥ सान्निध्यं सेवितुं शंभोरागते सर्वभावतः ॥ तत्र चिह्नं प्रवक्ष्यामि येन ते प्रत्ययो भवेत् ॥९॥ तदा गंगा च यमुना कलुषे स्तः शिवप्रदे ॥ तदेमेऽपि शुभे धारे स्यातां कलुषके मुने ॥ १० ॥ तयोः स्नानान्नरो याति गंगायमुनयोः फलम् ॥ तयोर्वै दर्शनादेव सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ११ ॥ ततः पश्चिमदिशि च नदी परमपाविनी ॥ नाक्षत्री वै समाख्याता सर्वपापविशोधिनी ॥ १२ ॥ ततः पश्चिमदिग्भागे धारा पंचवराभिधा ॥ तत्पयःपानमात्रेण पापं वर्षकृतं दहेत् ॥ १३ ॥ ततश्चोत्तरदिग्भागे चामरेश्वरसंज्ञितः ॥ चामरादोलिनी धारा तत्र पापप्रणाशिनी ॥ १४ ॥ नद्यां चामरदोलिन्यां स्नात्वा वै चामरेश्वरम् ॥ संपूज्य विधिवद्भक्त्या शिवलोके महीयते ॥ १५ ॥ उत्तरे च ततः शैले गर्दभासुरसंज्ञिते ॥ तत्र गर्दभनामा वै निहतो दानवो मुने ॥ १६ ॥ तस्य देहोद्भवस्थाने गर्दभासुरसंज्ञितः ॥ तन्मूर्द्ध्नि कालिका देवी गर्दभोत्स्वरनादिनी ॥ १७ ॥ सा वै दरा प्रपूज्या वै गंधपुष्पाक्षतादिभिः ॥ धनधान्यादिवृद्धिः स्यात्तस्य वै सफला कृषिः ॥ १८ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे

भुवनेशीपीठमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४३ ॥ स्कंद उवाच ॥ ततः पश्चिमदिग्भागे गंगाचो
त्तरवाहिनी ॥ ब्रह्माश्रमस्तत्र पुण्यो गंगायास्तट उत्तमे ॥ १ ॥ तत्र ब्रह्मा तपश्चक्रे ततः पुण्यमभूत्परम् ॥ गंगाया उत्तरे तीरे गंगा
यत्रोत्तराश्रिता ॥ २ ॥ तत्र कोटीश्वरं लिंगं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ तत्र मुक्ताः पुरा विप्र कोटिशो ब्रह्मराक्षसाः ॥ ततः कोटी
श्वरं लिंगमभूत्तदवाधि स्फुटम् ॥ ३ ॥ तस्य दर्शनमात्रेण ब्रह्महत्या विनश्यति ॥ त्रिरात्रं तत्र पीठे यो निवसेन्नियतेंद्रियः ॥
॥ ४ ॥ स पश्येत्कौतुकं तत्र नानाविधमनुत्तमम् ॥ विद्यार्थी सप्तरात्रं च तत्र शैवमनुं जपेत् ॥ तस्य स्वयं महादेवो जिह्वायां निवसे
दलम् ॥ ५ ॥ वाचस्पतिरिवात्यर्थं स भवेत्पुरुषोत्तमः ॥ यंयं चिंतयते कामं तंतं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ ६ ॥ शिवकुंडे नरः स्नात्वा
तदधः स्नानमाचरेत् ॥ प्राप्नोति विपुलां सिद्धिं प्रेत्य शैवं लभेत्पदम् ॥ ७ ॥ ततो वामप्रदेशे हि माने शरचतुष्टये ॥ ब्रह्मकुंड
मिति ख्यातं ब्रह्मलोकप्रदायकम् ॥ ८ ॥ तस्य दक्षे महापुण्यं शूलकुंडमिति स्मृतम् ॥ तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या सर्वशत्रुक्षयं
लभेत् ॥ ९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे भुवनेशीमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४४ ॥ ॥
स्कंद उवाच ॥ अथान्यत्ते प्रवक्ष्यामि भद्रसेनेश्वरं शुभम् ॥ यस्य संदर्शनादेव सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १ ॥ अत ईशानदि
ग्भागे भद्रसेनाश्रमः शुभः ॥ यत्र तेपे तपः पूर्वं भद्रसेनो महीपतिः ॥ २ ॥ आरराध शिवं यत्र भक्त्या परमया युतः ॥
वीरभद्रो गणो जातः स एव पृथिवीपतिः ॥ ३ ॥ तत्र कामालनामा वै व्याधोपि निवसँश्चिरम् ॥ सैकदा मृगयाशक्तो गतोरण्ये
भयानके ॥ ४ ॥ दृष्टस्तत्र वृषस्तेन क्व गच्छसीति लुब्धकः ॥ तेनोक्तं मृगयार्थेहं गच्छामि मृगहेतवे ॥ ५ ॥ वृषश्चोवाच रे पाप
किं करोषि हि किल्बिषम् ॥ भद्रसेनाश्रमेप्यस्मिन्पापं मा कुरु लुब्धक ॥ ६ ॥ शिवं भजस्व रे धूर्त पापकर्म परित्यज ॥ इत्युक्तः
सहसा व्याधः पूर्वजन्मार्जितैश्शुभैः ॥ संत्यज्य खड्गचर्माणि प्रययौ शिवमंदिरम् ॥ ७ ॥ सप्तरात्रं तथा तत्र निराहारो जितें
द्रियः ॥ संत्यज्याष्टमदिवसे प्राणांस्त्यक्त्वा शिवं ययौ ॥ ८ ॥ इति ते कथितं दिव्यं भौवनं मुनिसेवितम् ॥ माहात्म्यं शृणुया

दस्य पठेदपि समाहितः ॥ स लभेत्परमं स्थानं यत्र ब्रह्मादयः सुराः ॥ ९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे भुवनेश्वरीपीठमाहात्म्य
वर्णनं नाम पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४५ ॥ स्कंद उवाच ॥ ततः पूर्वोत्तरे भागे भिल्लांगनसरित्तटात् ॥ पंचा
शद्दंडप्रमिते शिवलिंगं सुपुण्यदम् ॥ १ ॥ नाम्ना सत्येश्वरं ख्यातं दर्शनादिष्टदायकम् ॥ घोरे कलियुगे विप्र सद्यः प्रत्यय
कारकम् ॥ २ ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां सोमवारेथ वा मुने ॥ रुद्राध्यायेनाभिषेकं यः करोति तदात्मनि ॥ ३ ॥ इह लोके
सुखं भुक्त्वा तदंते शिवमाप्नुयात् ॥ यस्य दर्शनतो विप्र पातकं विलयं व्रजेत् ॥ ४ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे शिवलिंगमहि
मवर्णनं नाम षट्चत्त्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४६ ॥ स्कंद उवाच ॥ अथान्यदपि सुक्षेत्रं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ गणे
शेन पुरा यत्र पूजितो वृषभध्वजः ॥१॥ भिल्लांगणोद्भवा यत्र धारा गंगांगसंभवा ॥ गंगायास्संगमे देव तत्र तीर्थं तु तत्स्मृतम् ॥ २ ॥
गाणेश्वरी शिला तत्र रक्तवर्णा सुपुण्यदा ॥ तत्र वै रक्तवर्णं च जलमस्रसमं परम् ॥ २ ॥ तत्र गाणेश्वरं लिंगं शिवभक्तिप्रदाय
कम् ॥ दर्शनादेव वै यस्य गणः सद्यो भवेन्नरः ॥ ४ ॥ तत्र तीर्थे तु यः स्नाति भक्त्याऽभक्त्यापि वा द्विज ॥ इह लोके वरान्भो
गान् प्राप्य चांते शिवं लभेत् ॥ ५ ॥ धनुस्तीर्थं च तत्रैव वामभागे महाफलम् ॥ धनुराकृति ब्रह्माऽत्र शतयज्ञफलं लभेत् ॥
॥ ६ ॥ ततो वै दक्षिणे भागे शेषतीर्थं शुभप्रदम् ॥ तत्र स्नात्वा नरो याति विष्णुलोकमनामयम् ॥ ७ ॥ गंगाया उत्तरे तीरे
माल्यवत्यास्तथाश्रमः ॥ यत्र संगमनादेव शिवलोके महीयते ॥ ८ ॥ नारद उवाच ॥ का सा माल्यवती ख्याता यस्याश्चायं
शुभाश्रमम् ॥ कस्य कन्या तु सा ख्याता केनेदं समनुष्ठितम् ॥ ९ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु विप्र कथामेतां पापघ्नीं सर्वका
मदाम् ॥ यस्माच्छुभाश्रमो जातः शिवस्थानं सुदुर्लभम् ॥ १० ॥ पुरा राजा वीरसेनः सूर्यवंशविवर्द्धनः॥तस्य कन्या च संजाता
रूपयौवनशालिनी ॥ ११ ॥ नाम्ना वसुमती ख्याता तथा सौंदर्यशेवधिः ॥ सैकदा मुनिशार्दूल गतारण्यं मदालसा ॥
सखीभिः संगता चैव नक्षत्रेष्विव रोहिणी ॥ १२ ॥ माल्यं च बिभ्रती पात्रं पीनोन्नतपयोधरा ॥ तस्मिन्नेव महाकाले द्वौ सखायौ

समागतौ ॥ १३ ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन ब्रह्मक्षत्रवरात्मजौ ॥ सुशीलशुभगौ विप्र कंदर्पाविव रूपिणौ ॥ १४ ॥ सापि तत्र वनोद्देशे नानामुनिजनाश्रिते ॥ चचार चेरतुस्तौ च तीर्थयात्राविधानतः ॥ १५ ॥ ददर्शतुर्मुनिवरौ राजकन्यां शुचिस्मिताम् ॥ राजपुत्रो वशं यातः कामदेवस्य सत्वरम् ॥ १६ ॥ दृष्ट्वा माल्यवतीं तां च कामबाणप्रपीडितः ॥ यदा न दृष्टा विपिने राजपुत्री यशस्विनी ॥ अपृच्छद्ब्राह्मणं मुग्धः का सामाल्यवती शुभा ॥ १७ ॥ एवं संकेतनामास्याश्चक्रतुस्तौ परस्परम् ॥ सापि नित्यं समायाति स्नातुं वै तत्र तीर्थके ॥ १८ ॥ काममोहवशं प्राप्तः सुभगो राजपुत्रकः ॥ राजपुत्री माल्यवती कथं मे स्याद्दशातिगा ॥ १९ ॥ महादेवस्य पूजां वै करिष्यामि तदाप्तये ॥ इति निश्चित्य सहसा राजपुत्रो महामते ॥ उवास गंगानिकटे कृत्वा वालुकलिंगकम् ॥ ॥ २० ॥ पूजयामास विधिवन्महादेवमुमापतिम् ॥ एवं स सप्तरात्रं तु निराहारो जितश्रमः ॥ पूजयामास नैवेद्यैरुपचारैरनेकधा ॥ ॥ २१ ॥ ततः स्वप्ने ददर्शाथ विप्ररूपमुमापतिम् ॥ अशृणोच्च ततो वाक्यं गच्छ रे राजपुत्रक ॥ २२ ॥ भविष्यति शुभा भार्या यदर्थं पूजितः शिवः ॥ इदमेव शिवस्थानं हिमवद्दक्षिणस्थले ॥ देवदेवस्य संस्थानं वर्त्ततेदः पुरातनम् ॥ २३ ॥ अत्र त्वयाराधितोसौ तुष्टः स्यान्न कथं विभुः ॥ प्रादुर्बभूव लिंगं तज्ज्योतीरूपं दुरासदम् ॥ स्वर्णाभं द्युमणीरूपं प्रबुद्धो वै ददर्श ह ॥ २४ ॥ दृष्ट्वा तन्महदाश्चर्य्यं राजपुत्रो महामतिः ॥ पूजयामास तल्लिंगमुपचारैरनेकाध ॥ २५ ॥ प्रचक्रे नाम तस्यापि पुण्यं माल्यवतीकृते ॥ प्रादुर्बभूव यस्माद्वै तस्मान्माल्यवतीश्वरः ॥ २६ ॥ एतस्मिन्नंतरे सापि राजपुत्री यशस्विनी ॥ आजगाम तथा स्नातुं ददर्श ज्योतिरुत्तम् ॥ २७ ॥ तं च तत्र ददर्शाथ राजपुत्रं महाबलम् ॥ सापि तं चकमे बाला रुक्मिणीव जनार्दनम् ॥ २८ ॥ गांधर्वविधिना तत्रोपयेमे राजपुत्रिकाम् ॥ समादाय ततस्तां च स्वगृहं हि समाययौ ॥ २९ ॥ इति लिंगस्य चोत्पत्तिः कथिता तव नारद ॥ आयुर्बलकरी पुण्या यशस्या सर्वकामदा ॥ ३० ॥ इदं माल्यवतीस्थानं ततोऽभूद्भुक्तिमुक्तिदम् ॥ यत्र देवः पुरा दृष्टो ब्रह्मणा ह्यष्टमूर्त्तिमान् ॥ ३१ ॥ पृथिव्यामष्टमूर्तीनां मुदा यत्रेश्वरे परे ॥ दृष्टे ततः सुरज्येष्ठो नाम चक्रेष्टमूर्त्तिकम् ॥ ३२ ॥

अष्टमूर्तीश्वरस्तत्र शिवः संस्थापितो भुवि ॥ ३३ ॥ ततः पश्चिमदिग्भागे कूटाद्रिनिकटे परा ॥ शिला रौद्री समाख्याता सर्व
मंगलदायिनी ॥ ३४ ॥ ततो वै दक्षिणे भागे यक्षराजतपःस्थलम् ॥ मणिभद्रः पुरा यक्षः शिवमाराधयन्मुदा ॥ ३५ ॥ यक्ष्या
जपतपस्स्थानं वर्त्तते शुभदायकम् ॥ तत्रैकं सलिलं दिव्यमतिशीतं तपर्तुके ॥ ३६ ॥ उष्णं चैव तु हेमंते सर्वपापप्रणाशनम् ॥
ततः पश्चिमदिग्भागे तथा पर्वतशेखरे ॥ नाम्ना पर्णवनं ख्यातं तत्र पादावुमापतेः ॥ ३७ ॥ तत्र वै क्रीडितं देव्यापर्णया मुनि
वंदित ॥ ततः पर्णवनं ख्यातं दिव्यभोगप्रदायकम् ॥ ३८ ॥ तत उत्तरदिग्भागे विरागिण्यास्तपःस्थलम् ॥ काचिदपि कुलोत्पन्ना
ब्राह्मणी धर्मतत्परा ॥ विरागिणीति विख्याता तया तप्तं तपः पुरा ॥ ३९ ॥ तत ऊर्द्ध्वं पर्वतके देवी शूलेश्वरी मता ॥ तस्या दर्श
नमात्रेण सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् ॥ ४० ॥ ततश्चाप्युत्तरे देशे नाम्ना गोवर्द्धनो गिरिः ॥ तत्र गोवर्द्धनेशो वै शिवः सर्वनमस्कृ
तः ॥ ४१ ॥ तस्य वै पूजनान्मर्त्यो रुद्रलोके महीयते ॥ इति सर्वं समाख्यातं पवित्रं पापनाशनम् ॥ ४२ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे
माल्यवतीश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४७ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ अथान्यच्च प्रवक्ष्यामि भास्करं
क्षेत्रमुत्तमम् ॥ ततो वै दक्षिणे भागे गव्यूतिपरिनिष्ठितम् ॥ १ ॥ पुरा तत्र महादेवः संस्तुतः परमेश्वरः ॥ भास्करेण महाभाग दिव्यवर्ष
सहस्रकम् ॥ २ ॥ संतुष्टश्च तदा तस्मै ददौ नेत्रस्थितिं मुने ॥ गंगायाः पश्चिमे तीरे तीर्थं पापप्रणाशनम् ॥ ३ ॥ तत्रैव भास्करं कुंडं
यत्र वै स्नानमात्रतः ॥ रविलोकं मुने गत्वा ततः शिवपुरे वसेत् ॥ ४ ॥ इदं वै भास्करं क्षेत्रं शिवस्थानं स्मृतं परम् ॥ नाम्ना तत्र
महादेवो विप्रर्षे भास्करेश्वरः ॥ ५ ॥ पूजयित्वा विधानेन शतरुद्रियकेन वै ॥ प्राप्नोति परमं स्थानं महाराजस्ततो भवेत् ॥
॥ ६ ॥ ततो वै दक्षिणे भागे विष्णुकुंडमिति स्मृतम् ॥ तत्र स्नानान्नरो याति वैकुण्ठं स्थानमच्युतम् ॥ ७ ॥ तत्रैव दण्डषट्के
वै ब्रह्मकुण्डमिति स्मृतम् ॥ स्नानमात्रेण तत्रापि ब्रह्मलोके महीयते ॥ ८ ॥ ततो दक्षिणके भागे नवला च नदी स्मृता ॥ सूर्य
लोकमवाप्नोति तस्यां यः स्नानमाचरेत् ॥ ९ ॥ इदं परमसंस्थानं महादेवस्य नारद ॥ एतन्न त्यजते विप्र चरमेपि युगे

शिवः ॥ १० ॥ अत्र स्नानात्तथा दानात्तथा मंत्रजपान्मुने ॥ अधिकं पुण्यमाप्नोति क्षेत्राद्देवप्रयागतः ॥ ११ ॥ ततो वै पूर्वदि
ग्भागे महादेव्याश्च दक्षिणे ॥ महातपा मुनिस्तत्र गंगामाराधयत्पुरा ॥ १२ ॥ तपस्तेपे दुराधर्षं दुर्गम्यं प्राकृतैर्जनैः ॥ ततः
कतिपयैर्वर्षैस्संतुष्टा जाह्नवी परा ॥ १३ ॥ गोमुखान्निस्सृता गंगा सर्वपापप्रणाशिनी ॥ ऋषीणां पश्यतां तत्र जातमद्भुतकं
महत् ॥ १४ ॥ इति तत्परमाश्चर्यं दृष्ट्वा विस्मयमाययुः ॥ क्षेत्रनाम च संचक्रुर्यस्माद्गोमुखतो गता ॥ तस्माद्गोमुखकं क्षेत्रं सर्वं
पापप्रणाशनम् ॥ १५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ अस्ति किंचित्परं स्थानं नाम्ना देवप्रयागकम् ॥ यत्त्वया कथितं पुण्यमत्र स्नाना
त्तोधिकम् ॥ १६ ॥ कुत्र तद्विद्यते क्षेत्रं महादेवस्य सुप्रियम् ॥ कस्य स्थानं तदाख्यातं तन्मे वद सुविस्तरात् ॥ १७ ॥
॥ स्कंद उवाच ॥ इदं परमकं क्षेत्रं गुह्यं नैव प्रकाशितम् ॥ यत्र तप्त्वा बलिः पूर्वं प्राप चैंद्रं पदं महत् ॥ १८ ॥ यत्र ब्रह्मादयो
देवाः संगता मुक्तिलालसाः ॥ शिवतीर्थमिति ख्यातं सर्वतीर्थोत्तमोत्तमम् ॥ १९ ॥ यत्र दर्शनमात्रेण नश्यंते पापराशयः ॥
किं पुनः सेवनात्तस्य क्षेत्रराजस्य नारद ॥ २० ॥ सीता भगवती साक्षात्तथा नारायणः स्वयम् ॥ यत्रास्ते सर्वदेवानां पूजि
तांघ्रिसरोरुहः ॥ २१ ॥ अन्यैश्च भ्रातृभिः सार्द्धं तथा हनुमता द्विज ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रयो देवा इह स्थिताः ॥ २२ ॥
इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे भास्करक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४८ ॥ ॥ छ ॥
॥ स्कंद उवाच ॥ ततो वै पश्चिमे भागे घंटाकर्ण्णं इति स्मृतः ॥ भैरवो भीषणाकारः सर्वसत्त्वभयंकरः ॥ १ ॥ तस्य पूजनमा
त्रेण सर्वसंपन्मयो भवेत् ॥ २ ॥ पूर्वभागेपि तस्यापि पर्वताधो व्यवस्थिता ॥ नाम्ना कंदुमती ख्याता सर्वपापप्रणाशिनी ॥ ३ ॥
तत्रैका च महाभागा शिला ब्राह्मी परा मता ॥ तस्या दर्शनमात्रेण ब्रह्मलोके महीयते ॥ ४ ॥ ततो वै पश्चिमे याम्ये नदी
मोक्षवती परा ॥ गंगायां संगमे यत्र मोक्षतीर्थं तु तत्स्मृतम् ॥ ॥ ५ ॥ तत्र स्नानान्नरो याति परब्रह्मणि लीनताम् ॥ तत्र मोक्षे
श्वरं लिंगं भक्तमोक्षप्रदायकम् ॥ ६ ॥ तस्य दर्शनमात्रेण नरो ब्रह्मत्वमाप्नुयात् ॥ ७ ॥ सूत उवाच ॥ श्रुत्वा धर्मांश्च मा

हात्म्यं तीर्थानां मुनिसत्तमाः ॥ स्कंदं वै पार्वतीपुत्रं पुनः पप्रच्छ नारदः ॥ ८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ श्रुतास्त्वयोदिता
धर्म्मा माहात्म्यानि श्रुतानि वै ॥ शंस मे देवशार्दूल यत्पृच्छामि भवापहम् ॥ ९ ॥ प्रश्नवाक्यं महाभाग पुनाति च जगत्त्रयम् ॥
वक्तारं पृच्छकं वापि श्रोतारं भगवत्प्रिय ॥ १० ॥ स्वल्पाद्रैर्दर्शनाद्यस्य नरो याति परां गतिम् ॥ अपि पातकयुक्तो हि
जायते भगवद्गतिः ॥ ११ ॥ यत्र नित्यं दाशरथिर्वसते सीतयासह ॥ लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा भरतेन हनूमता ॥ १२ ॥ शत्रु
घ्नेन च सर्वैश्च भक्तैर्मुनिगणैस्तथा ॥ स्थले वै देवशार्दूल रामो नारायणः स्वयम् ॥ १३ ॥ तद्वदस्व महाभाग तीर्थानां तीर्थ
मुत्तमम् ॥ यस्य दर्शनमात्रेण नश्यंति दुरितानि वै ॥ १४ ॥ तीर्थानां पुण्यमाहात्म्यं वक्ता नान्योस्ति कुत्रचित् ॥ शिष्योहं
तव हे स्कंद दयां कुरु गणेश्वर ॥ १५ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ धन्योसि मुनिशार्दूल भक्तो नान्यो भवादृशः ॥ यस्येयं नैष्ठि
की बुद्धिर्जाता वै तीर्थसेवने ॥ १६ ॥ यत्र सन्निहितो रामस्तद्वदामि महामुने ॥ नानारूपेण भगवान् मायया बहुरूपया ॥
॥ १७ ॥ अयोध्या मथुरा काशी द्वारका सेतुबंधकः ॥ काञ्ची गया कुरुक्षेत्रं बदर्य्याश्रम एव च ॥ १८ ॥ गंगाद्वारं प्रयागश्च
मायाक्षेत्रं तथैव च ॥ देवप्रयागतीर्थं च तीर्थानां तीर्थमुत्तमम् ॥ १९ ॥ एवमादीनि तीर्थानि वर्त्तंते मुनिसत्तम ॥ हरेर्वासस्थला
न्येव कथितानि मयानघ ॥ २० ॥ नारद उवाच ॥ त्वत्तः श्रुतानि देवेश माहात्म्यानि बहूनि च ॥ तीर्थानां पार्वतीपुत्र कष्टदानां
महामते ॥ २१ ॥ विनायासेन देवेश नरो याति परां गतिम् ॥ यत्र देवो जगन्नाथो नित्यं संनिहितो भवेत् ॥ २२ ॥ कथयस्व
प्रसादेन यदि भक्तेषु ते दया ॥ शृण्वन्वै तीर्थमाहात्म्यं तृप्तिर्मे जायते न हि ॥ २३ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु विप्र प्रवक्ष्यामि
तीर्थानां तीर्थमुत्तमम् ॥ यस्य दर्शनमात्रेण हरौ भक्तिः प्रजायते ॥ २४ ॥ गंगाद्वारात्पूर्वभागे श्रीगंगाऽलकनंदयोः ॥ संगमो
यत्र देशे तु देवप्रयागसंज्ञकः ॥ वदंति मुनयः सर्वे हरिभक्तिपरायणाः ॥ २५ ॥ यस्य दर्शनमात्रेण स्मरणादपि नारद ॥
पातकानि प्रणश्यंति ब्रह्महत्यासमानि वै ॥ सूर्योदयादंधकारं यथाग्नेस्तूलराशयः ॥ २६ ॥ यथा नदीनां गंगा हि पर्वतानां

हिमालयः ॥ अरण्यानां तथारण्यं नैमिषारण्यमुच्यते ॥ २७ ॥ शिलानां च यथा विप्र शालिग्रामशिला किल ॥ देवानां च
यथा विष्णुर्वैष्णवानां यथा भवान् ॥ २८ ॥ तपतां तु यथा सूर्य्यो नक्षत्राणां यथा शशी ॥ चतुष्पदां यथा गावो नराणां
ब्राह्मणः स्मृतः ॥ २९ ॥ तथा वै सर्वतीर्थानां देवतीर्थं प्रशस्यते ॥ अहो भाग्यमहोभाग्यं वसतां देवतीर्थके ॥ ३० ॥
अस्मिंस्तीर्थे महाभाग कृतं तत्सर्वमक्षयम् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नास्मिन्पापं समाचरेत् ॥ ३१ ॥ यैः कृतं पिंडदानं
हि तीर्थे देवप्रयागके ॥ पितृकार्य्यं मुनिश्रेष्ठ कर्त्तव्यं न हि विद्यते ॥ ३२ ॥ चातुर्मास्यं तु यैः स्नातं तीर्थेस्मिन्प्रवरे मुने ॥ ते वै
रघुवरश्रेष्ठा भाग्यवंतो भवंति हि ॥ ३३ ॥ अस्य तीर्थस्य माहात्म्यं वक्तुं शतमुखैरपि ॥ क्षमो न हि त्रिलोकेऽस्मिन्विद्यते
मुनिसत्तम ॥ ३४ ॥ यत्र वै जाह्नवी साक्षादलकनंदा समन्विता ॥ यत्र रामः स्वयं साक्षात्ससीतश्च सलक्ष्मणः ॥ ३५ ॥
तस्य तीर्थस्य माहात्म्यं वक्तुं को वा क्षमो भवेत् ॥ सममनेन तीर्थेन न भूतो न भविष्यति ॥ ३६ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कलावेतदु
पाश्रयेत् ॥ अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि स्नानमात्रेण नारद॥ शुद्ध्यंति पापिनः सर्वे हंतारोपि तपस्विनाम् ॥ ३७ ॥ मासमात्रेण यः
कश्चिद्रामं ज्ञात्वा हृदीश्वरम् ॥ स्नानं करोति गंगायां नरो नाके महीयते ॥ ३८ ॥ तत्र धन्यं महाभाग भारतं वर्षमीरितम् ॥
तत्र धन्यो महाभाग हिमवद्देशसंज्ञकः ॥ ३९ ॥ तत्रापि धन्या ते देशा यत्र गंगा सरिद्वरा ॥ हरेः सान्निध्यकं स्थानं तत्रापि हि
मुनीश्वर ॥ ४० ॥ एतत्सर्वं महाभाग देवतीर्थे हि विद्यते ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तीर्थमेतदुपाश्रयेत् ॥ ४१ ॥ ब्रह्मकुण्डे नरः स्ना
त्वा जायते न च जन्मने ॥ यत्र ब्रह्मा महाभाग तपः कृत्वा सुदारुणम् ॥ नाम चक्रेस्य तीर्थस्य ब्रह्मकुंडेति विश्रुतम् ॥ ४२ ॥
शिवतीर्थं मुने ख्यातं गंगाया उत्तरे तटे ॥ संगमाच्छरविक्षेपमात्रं तद्विद्यते बुध ॥ ४३ ॥ तन्मज्जनान्मुनिश्रेष्ठ कीटोपि
शिवतां व्रजेत्॥ यत्र साक्षान्महादेवो नित्यं वसति पापहा ॥ ४४ ॥ गंगाया मध्यदेशे तु शतहस्तप्रमाणतः ॥ स्वयंभूः शिवलिंगं
वै दृश्यते पुण्यकर्तृभिः ॥ ४५ ॥ उदग्देशे तु गंगायाः शिला वैतालिकी स्मृता ॥ शिवतीर्थात् क्रोशखंडप्रमाणे हि निगद्यते ॥४६॥

दर्शनात्स्पर्शनात्तस्या महापातकवानपि ॥ सद्यः शुद्धिं प्रयात्येव सलिलाद्वसनानि वै ॥ ४७ ॥ तत्रैवास्ते महा भाग
कुंडं वेतालसंज्ञकम् ॥ तत्र स्नात्वा दिनानां तु पंचकं शुद्धिमाप्नुयात् ॥ ४८ ॥ तस्मात्पृषत्कमात्रं तु सूर्यकुंडमिति
स्मृतम् ॥ यत्र मेधातिथिर्नाम ब्राह्मणो मुनिसत्तमः ॥ चकार सुतपस्तीव्रं ध्यायन्वै मनसा रविम् ॥ ४९ ॥ संतुष्टो भास्करः
प्रादाद्वरं त्रैलोक्यदुर्ल्लभम् ॥ सूर्य्यकुण्डे नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५० ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं गंगाया उत्तरे तटे ॥
तीर्थानि प्रवराण्येव कथितानि मया मुने ॥ ५१ ॥ अथ दक्षिणदिग्भागे गंगाया मुनिसत्तम ॥ ब्रह्मकुंडादूर्द्ध्वभागे चतुर्हस्तप्रमा
णतः ॥ वसिष्ठं तीर्थमाख्यातं भुक्तिमुक्तिप्रदं मुने ॥ ५२ ॥ वसिष्ठतीर्थादुपरि वाराहमिति विश्रुतम् ॥ विंशतिर्गुणिना वेदे
तावद्धस्तप्रमाणके ॥ ५३ ॥ गंगामध्ये तु वाराही शिला स्पर्शाद्विमुक्तिदा ॥ तां दृष्ट्वापि नरो भक्त्या लोकानाप्नोति शाश्वतान्
॥ ५४ ॥ सूर्यकुंडमितिख्यातं तस्माद्दंडचतुष्टये ॥ यत्र सूर्य्यः स्वयं ब्रह्मन् वसतीति श्रुतं मया ॥ ५५ ॥ यत्र स्नात्वा महाभाग
मुक्तिं प्राप द्विजाधमः ॥ चांडाल्या सह भो ब्रह्मन् कृतपरिग्रहोपि सन् ॥ ५६ ॥ ततोपि मुनिशार्दूल शरविक्षेपमात्रके ॥ पौष्प
मालमिति ख्यातं तीर्थानां तीर्थमुत्तमम् ॥ ५७ ॥ पुष्पमालेतिनाम्ना वै किन्नरी प्रमदोत्तमा ॥ प्राप मोक्षं तु वै धात्रा यत्र ब्राह्मणशा
पिता ॥ ५८ ॥ प्राप वै मज्जनासक्ता तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ५९ ॥ तदूर्द्ध्वं दंडषट्के हि इन्द्रद्युम्नतपःस्थलम् ॥ यत्र तप्त्वा मुनिश्रेष्ठस्तपः
परमदारुणम् ॥ नाम चक्रेऽस्य तीर्थस्य इन्द्रद्युम्नमिति श्रुतम् ॥ ६० ॥ यन्मज्जनान्मुनिश्रेष्ठ पापानां च विनाशनम् ॥
॥ ६१ ॥ बिल्वतीर्थं मुने ख्यातं क्रोशार्द्धे शिवदायकम् ॥ यत्र साक्षान्महादेवः स्वयं वसति सर्वदा ॥ ६२ ॥ शिवमंत्रं जपन्विप्रः
स्नात्वा वै जाह्नवीजले ॥ दशरात्रेण लभते सिद्धिं नारद दुर्ल्लभाम् ॥ ६३ ॥ इति ते कथितान्यत्र गंगोर्द्ध्वे तीर्थकानि हि ॥ अधो
भागे तु संगम्य तीर्थानि प्रवराणि च ॥ संगमाद्व्युतिमात्रं त्वधोभागे निगद्यते ॥ ६४ ॥ देवप्रयागके क्षेत्रमूर्द्ध्वभागे तथा स्मृतम् ॥
एतत्पुण्यतमं स्थानमेवमाह सदाशिवः ॥ ६५ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा विररामाथ कार्त्तिकेयो महाद्युतिः ॥ पुनः पप्रच्छ वैधात्रो

विस्तरेण तपोधनाः ॥ ६६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे देवप्रयागमाहात्म्यवर्णनं नाम एकोनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४९ ॥
॥ नारद उवाच ॥ भगवञ्छ्रोतुमिच्छामि तीर्थानां तीर्थमुत्तमम् ॥ देवप्रयाग इति यद्भवता परिकीर्त्तितम् ॥ १ ॥ माहात्म्यं
क्षेत्रराजस्य तस्योत्पत्तिं च मे वद ॥ तृप्तिर्न जायते स्वामिन्पायं पायं वचोमृतम् ॥ २ ॥ स्कंद उवाच ॥ साधुसाधु महाबाहो
भक्तोसि मम सुव्रत ॥ लोकानां हितकामाय श्रीरामचरणाश्रये ॥ यत्त्वया परिपृष्टोहं विस्तरेण वदामि ते ॥ ३ ॥ एकांतस्थितयोः
पित्रोर्मुखाद्यद्वै परिश्रुतम् ॥ तच्छृणुष्व महाप्राज्ञ स्थिरं कृत्वा मनो मुने ॥ ४ ॥ कैलासशिखरासीनं देवं पृच्छति पार्वती ॥ ५ ॥
॥ देव्युवाच ॥ देवदेव जगन्नाथ सुरासुरनिषेवित ॥ अनेकविधतीर्थानां क्षेत्राणां च मया प्रभो ॥ श्रुतानि त्वन्मुखादेव माहा
त्म्यानि सदाशिव ॥ ६ ॥ श्रुतं वासिष्ठकं तीर्थं धर्मक्षेत्रं तथैव च ॥ नद्यश्च पर्वतांश्चैव शिवोवर्णी मया प्रभो ॥ ७ ॥ इदानीं श्रोतु
मिच्छामि क्षेत्रराजं महेश्वर ॥ देवप्रयाग इति वै श्रूयते क्षेत्रमुत्तमम् ॥ ८ ॥ तस्योत्पत्तिं च माहात्म्यं शिव विस्तरतो वद
॥ ९ ॥ कथं तस्याभिधेयं वै देवप्रयाग उच्यते ॥ प्रशंसंति कथं सर्वे रामभक्तिपरायणाः ॥ १० ॥ यथा सन्निहितो रामस्तत्र वै
केन हेतुना ॥ इति मे संशयं छिंधि यदि चेन्मयि ते दया ॥ ११ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ देवप्रयागसंज्ञस्य माहात्म्यं शृणु सुव्रते ॥
देवदेवि महाभागे धन्यासि त्वं हि शैलजे ॥ १२ ॥ परोपकरणे जातं यदीयं मानसं शिवे ॥ देवप्रयागसंज्ञस्य
देवस्य वरवर्णिनि ॥ १३ ॥ दर्शनात्स्मरणाद्ध्यानात्तथा नामप्रकीर्तनात् ॥ पापानि प्रशमं यांति नराणां पापकर्म्म
णाम् ॥ १४ ॥ अपि पापैः समायुक्तो ब्रह्महत्यामुखैः किल ॥ तत्क्षेत्रं तु नरः स्पृष्ट्वा सद्यः शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ १५ ॥ विरं
चिप्रमुखा देवा नित्यमायांति तत्र वै ॥ सेवनाय ससीतं वै रामं लक्ष्मणपूर्वजम् ॥ सुग्रीवादिमहाभक्तैर्युतं मुनिगणैस्तथा ॥
॥ १६ ॥ अथ रामनिवासस्य कारणं तत्र वच्म्यहम् ॥ शृणु पार्वति भक्त्या वै मनः कृत्वा सुनिश्चलम् ॥ १७ ॥ पुरा कृतयुगे
देवि बभूव मुनिसत्तमः ॥ देवशर्म्मेति विख्यातः सुहृत्सज्जनवत्सलः ॥ १८ ॥ दयासत्यतपश्शीलो ज्ञानवान् धर्मसंयुतः ॥

देवप्रयागके तीर्थे तीर्थानामुत्तमोत्तमे ॥ स चकार तपस्तीव्रं देवैरपि सुदुश्चरम् ॥ १९ ॥ गच्छञ्जपंस्तथा भुंजँश्चितयन्मनसा
हरिम् ॥ केवलं वैष्णवी भक्तिर्जाता तस्य महात्मनः ॥ २० ॥ नारायण दयासिंधो गोविंदेति वदेत्तदा ॥ पुष्पैर्धूपैस्तथा दीपैर्नै
वेद्यैर्विविधैः शुभैः ॥ स्तुतिभिर्नतिभिश्चैव तोषयामास वै हरिम् ॥ २१ ॥ एवं द्वादशवर्षेषु कृतवान्स महामतिः ॥ ततो दशसह
स्राणि वर्षाणां सुरवंदिते ॥ पर्णाशनोऽभवद्योगी यमैस्सनियमैर्युतः ॥ २२ ॥ सहस्रमेकं वर्षाणां पादेन कृतवांस्ततः ॥ ततो
ददर्श गोविंदं शंखचक्रगदाधरम् ॥ २३ ॥ पद्मेन पद्मालयया दीप्यमानं महाद्युतिम् ॥ किरीटिनं कुंडलिनं वनमालाविभूषि
तम् ॥ २४ ॥ श्रीवत्सांकं महाबाहुं कोटिसूर्य्यसमप्रभम् ॥ पीताम्बरं त्रिलोकेशं गरुडोपरि संस्थितम् ॥ २५ ॥ सनकादि
मुनीन्द्रैश्च सेव्यमानं सुरासुरैः ॥ लोकानां सृष्टिकर्त्तारं त्रयीरूपं गुणात्मकम् ॥ २६ ॥ दृष्ट्वा तं स्तुतिमारेभे देवशर्म्मा द्विजोत्तमः
॥ २७ ॥ देवशर्म्मोवाच ॥ नमस्ते ब्रह्मरूपाय सृष्टिकर्त्रे गुणात्मने ॥ नानारूपाय जगतो हन्त्रे पालयते नमः ॥ २८ ॥ नमो
वेदान्तवेद्याय निर्गुणाय महात्मने ॥ विभवे ज्ञानरूपाय मत्स्यरूपाय ते नमः ॥ २९ ॥ शंखासुरनिहंत्रे च वेदोद्धरणहेतवे ॥
कूर्मरूपेण पृथिवीं धारयित्रे नमोनमः ॥ ३० ॥ नेदिष्ठाय नमस्तेऽस्तु क्षोदिष्ठाय नमोनमः ॥ कोलरूपाय वै तुभ्यं हिरण्याक्ष
विमर्दिने ॥ ३१ ॥ नृसिंहाय नमस्तेस्तु भीमनादाय ते नमः ॥ खराग्रैर्नखराग्रैर्हि भित्त्वा वक्षस्थलं दृढम् ॥ हिरण्यकशिपोरंत्र
मालिने परमात्मने ॥ ३२ ॥ नमः प्रह्लादगुरवे सुराऽसुरगणैः स्तुत ॥ नारायण नमस्तेस्तु वामनाय नमोनमः ॥ ३३ ॥ त्रि
विक्रमाय बलिने बलिं छलयते नमः ॥ जामदग्न्य नमस्तेऽस्तु नमः क्षत्रियमर्दिने ॥ ३४ ॥ रावणादिनिहंत्रे च सीतायाः पतये नमः ॥
नमो लक्ष्मणरूपाय नमो दशरथात्मज ॥ ३५ ॥ नमस्ते रेवतीकांत नमो लांगलधारिणे ॥ नमस्ते वासुदेवाय यमुनाक
पंकाय ते ॥ ३६ ॥ नीलांबराय कृष्णाय वनमालाधराय च ॥ कंसहंत्रे नमस्तेस्तु देवकीनंदनाय ते ॥ ३७ ॥ गोपना
थाय देवाय गोपीनां पतये नमः ॥ सद्दंशिने केशिहंत्रे मयूरपिच्छधारिणे ॥ ३८ ॥ बौद्धरूप नमस्तेऽस्तु शुक्लपाय दयानिधे ॥

शांताय ज्ञानरूपाय नित्यं योगरताय ते ॥ ३९ ॥ म्लेच्छहंत्रे नमस्तेस्तु नमस्ते कल्किरूपिणे ॥ त्वमेव जगतां पाता स्थिति
कर्त्ता त्वमेव हि ॥ लयरूपस्त्वमेवासि दाता भोक्ता त्वमेव हि ॥ ४० ॥ सूक्ष्मरूपं तु ते ब्रह्मन् विचिन्वंतो मुनीश्वराः ॥ न
विदुस्तेऽपि भगवन्मनुष्याणां तु का कथा ॥ ४१ ॥ वैराजं तव रूपं तु भावयामि सदा हृदि ॥ पातालं ते पादमूलं पार्ष्णिस्ते सुतलं
स्मृतम् ॥ ४२ ॥ जंघे ते वितलं प्रोक्तं जानुनी ते तलातलम् ॥ कटिस्ते पृथिवी प्रोक्ता नाभिस्ते गगनं स्मृतम् ॥ ४३ ॥
वदंति तव मूर्द्धानं द्यां वै तत्त्वविदो जनाः ॥ सूर्य्याचंद्रमसौ प्रोक्ते तव नेत्रे परात्पर ॥ ४४ ॥ श्रुती ते ककुभः प्रोक्ते मुखं वै
श्वानरः स्मृतम्॥ निमिषोन्मेषणे रात्रिवासरौ ते दयानिधे ॥ ४५ ॥ नाथ त्वद्व्यतिरिक्तं वै नास्त्यन्यद्वस्तु केशव ॥ दृश्यते श्रूयते
यच्च भुज्यते तत्त्वमेव हि ॥ ४६ ॥ तवैवावयवाः सर्वे देवा मर्त्त्याः सुरद्विषः ॥ भूता यक्षाश्च पशवस्तथान्ये जीवजंतवः
॥ ४७ ॥ वेदांतादिषु शास्त्रेषु त्वमेव प्रतिपद्यसे ॥ किं बहूक्तेन हे देव त्वमेव सकलं हरे ॥ ४८ ॥ श्रीईश्वर उवाच ॥ इति
स्तुतो महाभागे प्रसन्नोभूज्जनार्द्दनः ॥ उवाच देवशर्म्माणं प्रीत्या मधुरया गिरा ॥ ४९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ त्वदुक्तस्तवराजेन
प्रसन्नोऽहं महाशय ॥ वरं वरय हे विप्र यत्ते मनसि वर्त्तते ॥ ५० ॥ अदेयमपि दास्यामि वरं त्रैलोक्यदुर्ल्लभम् ॥ अनेन तपसा जातं
तव रूपं सुनिर्म्मलम् ॥ ५१ ॥ देवशर्म्मोवाच ॥ देवदेव विभो विष्णो गोविन्द करुणानिधे ॥आत्मयिचरणांभोजनिवासं देहि देहि मे५२॥
इदं पुण्यतमं क्षेत्रं तीर्थानामुत्तमोत्तमम् ॥ भविष्ये तु कलौ देव सर्वाघवनदाहकम् ॥ ५३ ॥ भक्तिर्मे सततं विष्णो
त्वय्येवास्तु जनार्द्दन ॥ अस्मिन्नेव महाक्षेत्रे निवासं कुरु सर्वदा ॥ ५४ ॥ अस्मिन्क्षेत्रे तु ये मर्त्त्या विष्णुपूजनकारकाः ॥ संगमे स्नान
कर्त्तारस्तेऽपि यांतु परां गतिम् ॥ ५५ ॥ श्रीईश्वर उवाच ॥ ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा देवदेवः सनातनः ॥ भूयोपि देवशर्म्माणं
प्रोवाच सुरपूजितः ॥ ५६ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ देवशर्म्मन् द्विजश्रेष्ठ त्वया निगदितं हि यत् ॥ तत्तथैव करिष्यामि लोका
नां हितकाम्यया ॥ ५७ ॥ त्रेतायुगे दाशरथी रामो भूत्वा महामते ॥ रावणादीन्महादैत्यान् कुंभकर्णमुखांस्तथा ॥ वधिष्या

 मि द्विजश्रेष्ठ धर्मसंरक्षणाय वै ॥ ५८ ॥ अयोध्यायां कियत्कालं स्थास्यामि नरपुंगव ॥ तत्रैव च करिष्यामि राज्यभोगं
 सुदुर्लभम् ॥ ५९ ॥ लोकानां व्यवहारार्थं भुक्त्वा भोगानशाश्वतान् ॥ आयास्यामि च क्षेत्रेऽस्मिंस्तावत्त्वं तिष्ठ सुव्रत ॥ ६० ॥
पुनर्मे दर्शनं प्राप्य गमिष्यसि परां गतिम् ॥ ततो देवप्रयागेति त्वन्नामलक्षणान्वितम् ॥ ख्यातिमेतन्महत्तीर्थं गमिष्यति द्विजो
त्तम ॥ ६१ ॥ यस्मात्त्वया तपस्तप्तमस्मिन्क्षेत्रे महामते ॥ तस्मात्पुण्यतमं तीर्थं भविष्यति निरंतरम् ॥ ६२ ॥ अस्य क्षेत्रस्य
माहात्म्यं को वा वक्तुं क्षमो भवेत् ॥ अमुं तीर्थं सकृद्दृष्ट्वा नरो याति परां गतिम् ॥ ६३ ॥ अत्र दत्तं तपस्तप्तं सर्वं भवति
चाक्षयम् ॥ ६४ ॥ नमो नारायणायेति मंत्रं प्रणवपूर्वकम् ॥ अस्मिन्क्षेत्रे तु यो मर्त्त्यो जपेन्मासचतुष्टयम् ॥ हविष्यभुग्
ब्रह्मचारी नरो याति परां गतिम् ॥ ६५ ॥ अस्मिन्क्षेत्रे कृतं पापं वज्रलेपाय जायते ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पापं नैवात्र संचरेत् ॥
॥ ६६ ॥ उपानद्गूढपादस्तु व्रजेद्यस्तु ममालयम् ॥ ममापराधी मर्त्यः स नरके परिपच्यते ॥ ६७ ॥ दंतकाष्ठमखादित्वा यस्तु
मामुपसर्प्पति ॥ सर्वकालकृतं कर्म तेन चैकेन नश्यति ॥ ६८ ॥ पिण्याकं भक्षयित्वा तु यस्तु मामुपसर्प्पति ॥ स पतत्यंधतामिस्रं
दशवर्षाणि पंच च ॥ ६९ ॥ यो नरो मैथुनं कृत्वाऽस्नातो मामुपसर्प्पति ॥ स खादेत्तु स्वमांसानि नरके प्रतिपद्यते ॥ ७० ॥
अस्मिन्क्षेत्रे महाभाग परदारान्न भाषयेत् ॥ तासु वै मैथुनं कृत्वा रौरवं नरकं व्रजेत् ॥ ७१ ॥ कोटिवर्षसहस्राणि कोटिवर्षशतानि
च ॥ तप्तायःस्तंभमध्ये तु वध्यते यमकिंकरैः ॥ ७२ ॥ ततः प्रजायते कीटः पुरीषस्थो न संशयः ॥ ततो जायेत वै विप्र श्वान
शूकरयोनिषु ॥ ७३ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गच्छेन्नैव परस्त्रियम् ॥ स्वीयामेव सदा गच्छेत्पत्नीं नान्यां कदाचन ॥ ७४ ॥ अन्यान्यपि
च पापानि सर्वथा संत्यजेद्बुधः ॥ अन्यक्षेत्रकृतं पापं अस्मिन्क्षेत्रे विलीयते ॥ ७५ ॥ ब्रह्महत्यादिपापाच्च तथा गोत्रजमार
णात् ॥ नरो वै तीर्थराजस्य मुच्यते दर्शनादपि ॥ ७६ ॥ चातुर्मास्यव्रतं ये तु करिष्यंति नरोत्तमाः ॥ अस्मिन्क्षेत्रे महाभाग
ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयुः ॥ ७७ ॥ एकतः सर्वतीर्थानि चैकतस्तीर्थराजकम् ॥ एकतः सर्वदानानि चैकत्राभयदानकम् ॥ ७८ ॥

ईश्वर उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वांतर्दधे विष्णुः सर्वव्यापी जनार्दनः ॥ देवशर्म्मा तु तत्रैव स्थितवांश्चिंतयन्विभुम् ॥ ७९ ॥ ततो नारा
यणः स्वीयां प्रतिज्ञां कृतवान् शिवे ॥ रामावतारं चक्रे वै भूत्वा दशरथात्मजः ॥ ८० ॥ कृतवांस्तत्तथा पूर्वं यदुक्तं देव
शर्म्मणे ॥ पुनर्देवप्रयागे वै यत्रास्ते देवभूसुरः ॥ ८१ ॥ आययौ भगवान् विष्णू रामरूपात्मकः स्वयम् ॥ देवशर्मा च तं देवं दृष्ट्वा
वै भक्तितत्परः ॥ ८२ ॥ ननाम शिरसा भूयो भूयोपि कृतवान् स्तुतिम् ॥ प्रसन्नो भगवान्विष्णुर्देवशर्म्माणमब्रवीत् ॥ ८३ ॥
श्रीराम उवाच ॥ ॥ भो भो द्विज मुनिश्रेष्ठ भक्तोऽसि मम सुव्रत ॥ त्वदीयतपसा बद्ध आगतोऽहं महामते ॥ ८४ ॥ लोकानां हित
कामाय ह्यत्रैव निवसाम्यहम् ॥ त्वमप्यत्रैव निवसन्सर्वदा मामनुस्मर ॥ ८५ ॥ इतः प्रभृति लोकेऽपि ख्यातं तीर्थं भविष्यति ॥
त्वन्नामांकितमेतस्य कलौ नाम भविष्यति ॥८६॥ देवशर्मन् मुनिश्रेष्ठ मम सायुज्यमेष्यसि॥ त्वन्नामस्मरणादेव नरो याति परां गतिम्॥
किं पुनर्मम नाम्ना वै किन्न याति परां गतिम् ॥ ८७ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इत्युक्त्वा भगवान्रामस्तस्थौ देवप्रयागके ॥ लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा
सीतया सह पार्वति ॥ ८८ ॥ ततः सुरगणाः सर्वे अवतीर्णास्तु तत्र वै ॥ केचिद्वै मृगरूपेण कपिरूपेण केचन ॥ सेवितुं वै
दाशरथिं ससीतं हिमवत्सुते ॥ ८९ ॥ गंगाया उत्तरे भागे दृश्यते यो महागिरिः ॥ तत्र राजा दशरथो नित्यं रामपरायणः ॥
आयाति मृगयाव्याजाद्दर्शनाय रमापतेः ॥ ९० ॥ तेनैवं तद्गिरेर्नाम दशरथाग इति स्मृतम् ॥ यो वै निष्कल्मषः शुद्धो निरीहो
रामतत्परः ॥ स वै पश्यति राजानं नाम्ना दशरथं प्रभुम् ॥ ९१ ॥ तीर्थानां तु त्रयस्त्रिंशत्कोटिरत्र स्थिता बुधैः ॥ अस्य
तीर्थस्य माहात्म्यं को वा वर्णयितुं क्षमः ॥ यत्र साक्षात्सदा रामो वसते करुणानिधिः ॥ ९२ ॥ अथेतिहासं वक्ष्यामि शृणु देवि
पुरातनम् ॥ बभूव मध्यदेशे तु चंडवर्मा नराधिपः ॥ ९३ ॥ तस्य वै पट्टमहिषी मायादेवीति विश्रुता ॥ प्रजानां चंडरूपो हि
ब्राह्मणानां तथा स वै ॥ ९४ ॥ तस्यापि सचिवाः सर्वे दयाहीनाश्च पापिनः ॥ अन्यायोपार्ज्जितस्वेन कोशं संवर्द्धयंति ते ॥ ९५ ॥
पापकर्मा चंडवर्मा सुतहीनो बभूव ह ॥ सदा दुरितकर्माणि करोति स महीपतिः ॥ ९६ ॥ बहवः शत्रवो जातास्तस्य पापस्य

शैलजे ॥ तस्मिन् राष्ट्रे महादेवि पर्ज्जन्यो न च वर्षति ॥ ९७ ॥ सर्वे क्रूराः शठाः पापाश्चौरास्तत्र वसंति हि ॥ चण्डवर्म्मा
हि लोकेभ्यः सदा दुःखं ददाति हि ॥ ९८ ॥ एवं पापस्य बाहुल्यात्संजातः कोशसंक्षयः ॥ ततः कोशे क्षयं
याते संत्यक्तश्चैव मंत्रिभिः ॥ ९९ ॥ अस्मिन्नवसरे प्राप्ते वृतो वै परिपंथिभिः ॥ राज्यभ्रष्टश्च वै जातस्ततः कष्टतरं गतः ॥ १०० ॥
वने जगाम दुःखार्त्तः पत्न्या च सह मायया ॥ खड्गचर्मधरः क्रूरो धनुर्बाणसमन्वितः ॥ १ ॥ महाघोरतरेऽरण्ये ऋक्षव्याघ्रादि
संकुले ॥ राक्षसानां भीमनादपूरितेऽतिभयंकरे ॥ २ ॥ तथा कंटकवृक्षैश्च संयुते भीमदर्शने ॥ वने तयोर्गच्छतोग्रे राक्षसः प्रत्यदृ
श्यत ॥ ३ ॥ अत्युच्चो रक्तनयनः प्रकाशितरदस्तथा ॥ करालवदनो दीर्घकर्णश्चैव बृहच्छिराः ॥ ४ ॥ अनेकमानुषप्रोतशूल
हस्तो नरांतकः ॥ आयांतं तं समालोक्य धनुः सज्जं चकार ह ॥ १०५ ॥ आकर्णांतं समाकृष्य बाणं तस्मिन्नियोज्य च ॥
स्वांतं विदारयामास बाणेनास्य दुरात्मनः ॥ ६ ॥ गोविंदेति वदन् रक्षः प्राणान्वै मुमुचे शिवे ॥ पूर्वरूपं परित्यज्य जातो गंध
र्वराट् तदा ॥ ७ ॥ नाम्ना वै सुस्वरः ख्यातो विषमेषुरिवापरः ॥ सुंदरः पद्मपत्राक्षो गीते च निपुणः सुधीः ॥ ८ ॥ ईश्वर उवाच ॥
इति तस्यातिसौंदर्य्यं दृष्ट्वा वै स महीपतिः ॥ प्राह तं विस्मयाविष्टो गंधर्वं त्रिदिवौकसाम् ॥ ९ ॥ चण्डवर्म्मोवाच ॥ अत्यद्भुत
मिदं दृष्टं यत्त्वं गंधर्वतां गतः ॥ केन वै कर्म्मणा पूर्वं राक्षसोभूद्विरूपधृक् ॥ ११० ॥ इदानीं केन पुण्येन संजातोसि च गायकः ॥
देवानां हे महाभाग तन्मे विस्तरतो वद ॥ ११ ॥ गंधर्व उवाच ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि स्वस्य वै पूर्वकर्म्मणः ॥ चेष्टितं राजशार्दूल
समासाद्गदतो मम ॥ १२ ॥ पूर्वजन्मन्यभूवं हि ब्राह्मणो वेदपारगः ॥ शर्म्मदत्त इति ख्यातो नाम्ना वै राजसत्तम ॥ १३ ॥
अधीततर्कशास्त्रेण मयाहंकारतो द्विजाः ॥ पराजिताः कुतर्केण विद्यावंतोतितापसाः ॥ १४ ॥ ते सर्वे दुःखिता विप्र मामित्यूचुर्नराधिप ॥
यतस्त्वया वयं सर्वे कुतर्केण पराजिताः ॥ ततस्त्वं हि महारण्ये राक्षसो वै भविष्यसि ॥ ११५ ॥ ततोऽहं दुःखसंतप्तो ब्राह्मणाञ्छरणं ययौ ॥
ब्राह्मणानां च पादेषु पतितोऽहं नराधिप ॥ १६ ॥ यूयं रक्षत मां विप्रा अपराधिनमेव च ॥ अतःपरं हि भवतां दासोहं मुनि

सत्तमाः ॥ १७ ॥ घोरा वै रक्षसां योनिस्तस्या मां विनिवर्त्तय ॥ इत्युक्त्वाहं पुनस्तेषां चरणे पतितो नृप ॥ १८ ॥ ईश्वर उवाच ॥
इति वै शरणायातं दुःखार्त्तं विनये स्थितम् ॥ ऊचुर्वै ब्राह्मणाः सर्वे शापोऽस्माकं द्विजोत्तम ॥ १९ ॥ अमोघोयं महाभाग भवि
ष्यत्येव वै द्विज ॥ १२० ॥ तथापि ते शापमोक्षो भविता द्रक्ष्यसे यदा ॥ इक्ष्वाकुवंशजं चंडवर्माणं तीर्थसेवकम् ॥ तदा वै
नरशार्दूल शापस्तेन गतः प्रभो ॥ २१ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इति शिववचः श्रुत्वा विस्मिता शैलजाभवत् ॥ अनाथनाथं
देवेशं पुनः पप्रच्छ नारद ॥ २२ ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ ॥ अनाथनाथ सर्वज्ञ सर्वलोकहितेरत ॥ पापं नृपं कथं दृष्ट्वा भवे
द्वै शापनाशनम् ॥ २३ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ शृणु देवि पुरा वृत्तमस्य वै चंडवर्म्मणः ॥ देवदास इति ख्यातो वैश्यो धनवतां
वरः ॥ २४ ॥ तस्य पुत्रो बभूवाथ पूर्वजन्मनि पार्वति ॥ धनदेति समाख्यातः चंडवर्म्मा नराधिपः ॥ १२५ ॥ राज्यार्थेऽसौ तप
श्चक्रे वसिष्ठे तीर्थनायके ॥ केवलं राज्यलोभेन चिंताविष्टमनाः सदा ॥ २६ ॥ पक्षमेकं तत्र गत्वा स्नानं च हरिपूजनम् ॥ तत
स्तीर्थवरात्पुण्यादाजगाम गृहे स्वके ॥ २७ ॥ तदागत्य गृहे वैश्यः स्थितवान् कतिचित्समाः ॥ कदाचिद्दैवयोगेन वने निर्गत
वान्छिवे ॥२८॥ तत्र गत्वा महादेवि ददर्श मुनिसत्तमम् ॥ मेधाविनं महात्मानं तप्यमानं महत्तपः ॥ २९ ॥ तं दृष्ट्वा कृशसर्वांगमस्थि
शेषं जहास सः ॥ शांतं वै शांततपसं क्रोधं कारितवान्मदी ॥ ॥ १३० ॥ वैश्यं दृष्ट्वा मुनिश्रेष्ठः शशाप कोपवान्मुनिः ॥ अपुत्रो
भवितासि त्वं क्रव्याद इव चापरः ॥ ३१ ॥ स्थानाद्भ्रष्टोपि पंचत्वं शीघ्रं वै प्राप्स्यते भवान् ॥ यत्त्वयोत्पादितं विघ्नं कृतं मे तप
सस्ततः ॥ ३२ ॥ वैश्य उवाच ॥ ॥ तव स्वरूपं न ज्ञातं मया पापिष्ठबुद्धिना ॥ तेन वै कर्मणा विप्र शप्तोऽस्मि दुष्टबुद्धिवान्
॥ ३३ ॥ क्षमां कुरु मुनिश्रेष्ठ दयावंतो भवादृशाः ॥ नमनंत्यपकारं चोपकारं च तथैव च ॥ ३४ ॥ ते वै तपस्विनः शांताः समलो
ष्टाश्मकांचनाः ॥ दुष्टानामुपकर्त्तारः कुर्वंति नापकारकम् ॥ १३५ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इत्याभाष्य मुनिश्रेष्ठं ननाम शिरसा ततः ॥
पुनःपुनः पपातासौ पादयोस्तस्य धीमतः ॥ ३६ ॥ प्रसन्नोभून्मुनिश्रेष्ठस्तस्मै वैश्याय सुव्रते ॥ जगाद मधुरं वाक्यं हर्षय

न्नूरुजं तथा ॥ ३७ ॥ ऋषिरुवाच ॥ शापस्यांतोपि भविता सुस्वरं द्रक्ष्यसे यदा ॥ तस्यापि शापमोक्षश्च भविता दर्शनात्तव
॥ ३८ ॥ गुरोराज्ञां ततः प्राप्य स्वगृहे वै ममारह ॥ ऋषेश्चामोघशापाद्धि राजासौ समजायत ॥ ३९ ॥ पापः पापसमाचारो
जातो वै चंडको नृपः ॥ राज्यभ्रष्टः श्रिया त्यक्तो बांधवैश्च तथा शिवे ॥ १४० ॥ पुत्रहीनोऽभवद्राजा दुःखशोकार्दितस्तदा ॥
ततोसौ चंडवर्म्मा तु गुरुं वेदविदां वरम् ॥ ज्ञानवंतं च गुणिनं निःस्पृहं द्रष्टुमागतः ॥ ४१ ॥ गुरुं दृष्ट्वा ननामाथ स्तुतवान्
मुनिपुंगवम् ॥ नमोनमस्ते गुरवे ज्ञानिने शिवरूपिणे ॥ ४२ ॥ त्वं ब्रह्मा त्वं हि गोविंदस्त्वमेव हि सदाशिवः ॥ गुरोरन्यं न
पश्यामि जगत्पालनकर्तृकम् ॥ ४३ ॥ प्रसीद नाथ भगवन् दयां कुरु कृपानिधे ॥ ४४ ॥ श्रीईश्वर उवाच ॥ इति वै संस्तुतो
विप्रो नाम्ना वै ब्रह्मदत्तकः ॥ प्रसन्नोभून्महाभागे तमुवाच नराधिपम् ॥ १४५ ॥ ब्रह्मदत्त उवाच ॥ केन वै कारणेनात्र
मदीयाश्रमके वरे ॥ आगतोसि महाराज दुःखार्त्त इव लक्ष्यसे ॥ ४६ ॥ चंडवर्म्मोवाच ॥ दुःखार्त्तोहं महाभाग राज्यभ्रष्टेन वै
द्विज ॥ बांधवैर्मंत्रिभिस्त्यक्तः पुत्रहीनस्तथाभवम् ॥ ४७ ॥ तत्कर्माऽऽचक्ष मे देव येन प्राप्स्यामि वै सुतम् ॥ राज्यं च विपुलं
विप्र तथा सज्जनबांधवान् ॥ ४८ ॥ गुरुरुवाच ॥ गच्छगच्छ हि राजंस्त्वं तीर्थे देवप्रयागके ॥ तत्र गत्वा मासमेकं पूजयस्व
जनार्दनम् ॥ ४९ ॥ यथोक्तविधिना राजंस्तीर्थानामुत्तमोत्तमे ॥ प्राप्स्यासि त्वं महाराज पुत्रं राज्यं तथैव च ॥ १५० ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ
गच्छ त्वं मा विलंबं कुरु प्रभो ॥ ५१ ॥ ईश्वर उवाच ॥ तत्तथैवाकरोद्राजा स्नानं देवप्रयागके ॥ प्राप्तं च तेन राज्यं वै पुत्रश्च
गुणवानथ ॥ ५२ ॥ एतत्पुण्यतमाख्यानं श्रोष्यंति श्रावयंति ये ॥ तेषां जन्मजरामृत्युभयं नास्ति कदाचन ॥ ५३ ॥ स्कंद
उवाच ॥ इति ते कथितं दिव्यं तीर्थानामुत्तमोत्तमम् ॥ देवप्रयागकं क्षेत्रं तस्योत्पत्तिश्च नारद ॥ ५४ ॥ ये नरा भुवि
शृण्वंति चरित्रं देवशर्म्मणः ॥ ते वै देवप्रयागस्य निवासफलमाप्नुयुः ॥ १५५ ॥ विद्यार्थी लभते विद्यां धनार्थी धनमाप्नुयात् ॥
॥ ५६ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा विररामाथ महादेवो महामतिः ॥ पुनः पप्रच्छ वै स्कंदं नारदो मुनिसत्तमः ॥ १५७ ॥

इति श्रीस्कांदे केदारखंडे देवप्रयागमाहात्म्यवर्णनंनाम पंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५० ॥ ॥छ॥ ॥ नारद उवाच ॥
ब्रह्मकुंडमिति ख्यातं जाह्नव्यलकनंदयोः ॥ संगमे देवशार्दूल महापुण्यतमं स्मृतम् ॥ १ ॥ केन वै कारणे
नाभूद्ब्रह्मकुंडं हि नामकम् ॥ एतन्मे शंस भगवन् कथं ब्रह्मा तपोकरोत् ॥ २ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि ब्रह्म
कुंडस्य विस्तरम् ॥ यथा वै तीर्थराजस्य नामाभूत्सर्वपापहृत् ॥ ३ ॥ पुरा नारदकल्पादौ जगत्यंबुमये सति ॥ न रात्रिर्नैव
दिवसो न च संध्या न वै सराः ॥ ४ ॥ न वै सूर्य्यो न चंद्रश्च मनुष्या न च राक्षसाः ॥ न पिशाचा न गंधर्वा किन्नरा न
महामते ॥ ५ ॥ आसन्नारद नो किंचिद्भगवानात्ममायया ॥ गुणातीतो गुणग्राही चिदानंदो निरीश्वरः ॥ ६ ॥ विभुः सर्वस्य
कर्त्ता हि पालको नाशकस्तथा ॥ सृष्टिलीलां प्रकर्त्तुं हि चकारेच्छां गणाकरः ॥ ७ ॥ नाभिपंकजतो जातस्ततो वै जलशा
यिनः ॥ ब्रह्मा चतुर्मुखो दांतश्चतुर्हस्तो महाद्युतिः ॥ ८ ॥ दंडपुस्तकधारी च तं जगाद गदाधरः ॥ सृष्टिं कुरु हि तेनोक्तोऽ
शक्तो वै सृष्टिकर्मणि ॥ ९ ॥ तपः कर्त्तुं ययौ तत्र सृष्टिकर्मशक्तये ॥ चकार सुतपस्तीव्रं युक्ताहारविहारकः ॥ १० ॥ दशवर्ष
सहस्राणि दशवर्षशतानि च ॥ समाधिस्थो मुनिश्रेष्ठ ध्यायन्नारायणं विभुम् ॥ ११ ॥ आविर्बभूव भगवान्विश्वात्मा सर्वना
यकः ॥ प्राच्यां दिशि यथा सूर्य्यो विमानस्थो महीधरः ॥ १२ ॥ शंखचक्रगदापद्मवनमालाविभूषितः ॥ पीताम्बरः किरीटी च
कुसुमेषुरिवापरः ॥ १३ ॥ शतसूर्य्यप्रतीकाशः कौस्तुभान्वितवक्षकः ॥ चतुर्भिः पार्षदैर्युक्तः कोटिसूर्यसमप्रभः ॥ १४ ॥
ततो ददर्श भगवान् ब्रह्मा वै जनकं हरिम् ॥ स्रष्टा वै स्तोतुमारेभे भगवंतं सनातनम् ॥ १५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ नमः कमलनाभाय कमलापतये
नमः ॥ नमः कमलवासाय नमः कमलधारिणे ॥ १६ ॥ पित्रे कमलजातस्य नमः कमलधारिणे ॥ कमलानां विकाशित्रे नमस्ते
कमलांघ्रये ॥ नमः कमलकिंजल्कवाससे कमलाकर ॥ १७ ॥ नमः कमलसेव्याय नमः कमलमालिने ॥ जगतामादिभूतस्त्वं नारायण
कलानिधे ॥ १८ ॥ त्वं ब्रह्मा त्वं महादेवः सृष्टिप्रलयकारकः ॥ नानारूपेण भगवन् मायया बहुरूपया ॥ सर्वं व्याप्य त्वमेवासि

त्वत्तो नान्योस्ति कश्चन ॥ १९ ॥ यथोदकघटे श्रीश सूर्य्यस्य प्रतिमा भवेत् ॥ नानारूपो हि भगवंस्त्वं तथा तु प्रतीयसे ॥
॥ २० ॥ आपो भूत्वा भवान्विष्णो सर्वमाप्यायते जगत् ॥ ओषधीनां रसोऽसि त्वं जगज्जीवनकारकः ॥ २१ ॥ सोमस्त्वमो
षधीः सर्वाः पुष्णासि च करैः सदा ॥ सूर्य्यो भूत्वा सर्वरसान्भवान्गृह्णाति रश्मिभिः ॥ २२ ॥ भवान्मेघो हि भगवन् ददाति च
रसाञ्छुभान् ॥ त्वमग्निः सर्वलोकानामुदरस्थो हि पाचकः ॥ ॥ २३ ॥ वायुः सर्वगतोसि त्वं प्राणादिजीवनात्मकः ॥ त्वं पृथिव्या
त्मको देवो धर्त्ता सर्वस्य माधव ॥ २४ ॥ त्वमिंद्रस्त्वं यमः शेषस्त्वत्तो नान्योस्ति कश्चन ॥ निराकारोऽपि साकारो दृश्यते भक्त
वत्सल ॥ २५ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इति स्तुतो हि भगवान् ब्रह्मणा सृष्टिहेतवे ॥ मेघगंभीरया वाचा जगाद हरिरात्मजम् ॥
॥ २६ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ भो ब्रह्मन् वत्स वरदस्तवास्मि वद सांप्रतम् ॥ तपसा तेऽस्मि संतुष्टस्तुत्या च कृतया
त्वया ॥ २७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ आज्ञया यत्त्वया देवाहं तथा सृष्टिकर्म्मणि ॥ असमर्थः समर्थस्तु भवामि सुरवंदित ॥ २८ ॥
इदं पुण्यतमं तीर्थं परोपकृतिहेतवे ॥ अल्पायासेन भवतु त्वत्प्रसादात्सुरोत्तम ॥ २९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ कुरु सृष्टिं महा
भाग तुष्टोस्मि तपसा तव ॥ मद्भक्तो वै यथा त्वं हि बभूव न कदाचन ॥ ३० ॥ इदं पुण्यतमं तीर्थं वर्त्तते भक्तनायक ॥
तथापि भविता पश्चादष्टाविंशतिपर्य्यये ॥ ३१ ॥ भगीरथो महाराजः सूर्य्यवंशविवर्द्धनः ॥ आनयिष्यति गंगां वै तपसा
तोषिताच्छिवात् ॥ ३२ ॥ पितॄणां मुक्तये ब्रह्मन् तदा यास्यसि कारणात् ॥ तदास्य तीर्थराजस्य भविता नाम चोत्तमम् ॥ ३३ ॥ ब्रह्म
तीर्थमिति ख्यातिं यास्यति प्रवरां तथा ॥ इदं स्तोत्रं त्वयाख्यातं पठिष्यंति च ये नराः ॥ ३४ ॥ न तेषां दुर्लभं लोके भवि
ष्यति न संशयः ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते सृष्टिं कुरु महामते ॥ ३५ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वांतर्दधे देवः पश्यतो
ब्रह्मणोग्रतः ॥ ब्रह्मापि तज्जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥ ३६ ॥ ससृजे यक्षरक्षांसि पिशाचान्गुह्यकान्परान् ॥ तिर्यंचः स्थावरांश्चैव
यत्र तप्त्वा तपः परम् ॥ ३७ ॥ नारद उवाच ॥ किमर्थं भगवन् ब्रह्मा ययौ देवप्रयागके ॥ कारणं तत्र किं प्रोक्तं विष्णुना वरदा

त्मना ॥ ३८ ॥ स्कंद उवाच ॥ पुरा कृतयुगे विप्र जातिमात्रेण वै द्विजः ॥ दंडहस्त इति ख्यातो नित्यं दंडधरो हि सः ॥ ३९ ॥
परप्राणहरो दुष्टो लंबकर्णोल्पदंतकः ॥ ह्रस्वोल्पबाहुस्तेजस्वी श्यामवर्णोल्पनेत्रकः ॥ ४० ॥ भीमो बृहच्छिरा दुष्टः कराला
स्योऽतिहिंसकः ॥ निर्धनोति महामूर्खो मृगयासक्तमानसः ॥ ४१ ॥ स दुष्टः कस्यचिद्भार्यां गृहीत्वा नारदोभ्यगात् ॥ कतिचित्त्वथ व
र्षाणि वसति स्म च कुत्रचित् ॥ ४२ ॥ पंच भार्य्या बभूवुश्च जाताश्चांडालवंशजाः ॥ दश पुत्राः पंच कन्या बभूवुश्च दुरात्मनः
॥ ४३ ॥ न तस्य च धनं गेहे क्षुधार्त्तो नित्यमेव हि ॥ आसन्वै दुःखिताः सर्वे कुटुंबे तस्य नारद ॥ ४४ ॥ तेभ्यः सदापि च
मृगान् मारयित्वा यतस्ततः ॥ मांसानां भक्षकश्चासौ वसतिस्म वने सदा ॥ ४५ ॥ ब्राह्मणान्मारयित्वा वै गृहीत्वा हि च तद्वसु ॥
कुटुंबभरणासक्तो न्यवसद्विजने वने ॥ ४६ ॥ न तस्य मित्रं कुत्रासीन्न भ्राता न च बांधवाः ॥ अन्यायेन महाभाग ह्यर्जयिति वै
वसु ॥ ४७ ॥ चौरो भूत्वा दुराचारो गृहान्भंजयतिस्म च ॥ कष्टेन पालयामास कुटुंबं दुःखसंयुतः ॥ ४८ ॥ एकदा मुनिशार्दूल मृगयार्थे
गतस्तु सः ॥ तस्मिन् क्षेत्रे भाग्यवशाच्चचार विकटाकृतिः ॥ ॥ ४९ ॥ धनुष्पाणिर्निषंगी च कटिविन्यस्तखड्गकः ॥ श्यामास्यः
श्यामवस्त्रोसौ कृतांत इव चापरः ॥ ५० ॥ तस्मिन्दिने महाभाग सर्वतो भ्रमता मृगाः ॥ हतास्तेन वराहाश्च पांथानां
द्रव्यमेव च ॥ ५१ ॥ तृप्तिस्तस्य न जाता वै मारयामास वै मृगान् ॥ एवं तस्य महाभाग वने रात्रिः प्रवर्तते ॥ ५२ ॥ अथ पर्वतशृंगाद्वै
आजगाम च शूकरः ॥ अत्युच्चऊर्द्ध्वकेशो हि बृहद्दन्तो महाबलः ॥ ५३ ॥ विदारयन्महीं पादैर्मुखेन च महामुने ॥ विद्रावयन्मृ
गगणान्पातयन्वै शिला गिरेः ॥ ५४ ॥ ददर्श तं महाव्याधः समायांतं महागिरेः ॥ सज्जं चकार बाणासं बाणान्वै संदधे
ततः ॥ ५५ ॥ तस्मिन्ससर्ज बाणौघं महाव्याधो हि मर्मसु ॥ पीडितः शूकरोऽध्यागात्संमुखं लुब्धकस्य च ॥ ५६ ॥ तं
व्याधं पातयामास शिखराज्जाह्नवीतटे ॥ तेनोक्तं पतमानेन रामरामेति नारद ॥ ५७ ॥ अंगानि तस्य लुब्धस्य जातान्येव
पृथक्पृथक् ॥ मृतोसौ पतितो व्याधः शिरीषकुसुमं यथा ॥ ५८ ॥ ततो वै मुनिशार्दूल गता यमभटास्तथा ॥ शूलाग्र

थितानेकमानुषा दंडहस्तकाः ॥ ५९ ॥ पापिनः शासतश्चैव मुशलैरायसैस्तथा ॥ अथागता मुनिश्रेष्ठ ब्रह्मणोनुचरा गणाः
॥ ६० ॥ अप्सरोभिर्गायकैश्च गंधर्वैः किन्नरैस्तथा ॥ विमानानि विचित्राणि गृहीत्वा दिव्यकानि च ॥ ६१ ॥ परस्परं महाभाग
ऊचुर्वै सविवादकम् ॥ आस्माकीनमिदं कस्त्वं युयुधुश्च परस्परम् ॥ ६२ ॥ दंडैः खड्गैश्च वृक्षैश्च पाषाणैः पर्वतैस्तथा ॥
बभूव तुमुलं युद्धं रोमहर्षणकारकम् ॥ ६३ ॥ ततस्ते देवदूतास्तु जिता यमभटैस्तथा ॥ ब्रह्माणं शरणं जग्मुरूचुर्यमभटैः कृतम् ॥
॥ ६४ ॥ देवदूता ऊचुः ॥ भो भो ब्रह्मन् महाभाग नीयते यमकिंकरैः ॥ देवप्रयागके क्षेत्रे मृतो ब्राह्मणसत्तमः ॥ ६५ ॥ निराकृता
वयं सर्वे दुष्टैस्तैर्यमकिंकरैः ॥ युद्धं कृतं तु तैः सार्द्धमस्माभिर्मर्दिता वयम् ॥ ६६ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति श्रुत्वा निगदितं तेषां वै
देवतात्मनाम् ॥ स्वयं जगाम भगवान्ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ६७ ॥ यत्रासौ ब्राह्मणो लुब्धो वृतो वै यमकिंकरैः ॥ मर्दयित्वा यमभटाना
रोप्य हतकिल्बिषम् ॥ प्रस्थितो ब्रह्मलोकं हि विमाने सूर्यवर्चसि ॥ ६८ ॥ ते वै यमभटाः सर्वे रुरुदुश्च यमांतिके ॥ ६९ ॥
यमदूता ऊचुः ॥ वैवस्वत महाराज मृतोऽसि त्वं न संशयः ॥ यतो दुरितकर्त्तारो नीयंते ब्रह्मणा स्वयम् ॥ ७० ॥
एको द्विजाधमः कश्चिन्नित्यं पापरतोऽभवत् ॥ परदारपरद्रव्यहारको मुनिहिंसकः ॥ ७१ ॥ मृतः कुत्रापि पापः स नीयते
ब्राह्मणाधमः ॥ किमर्थं त्वं नियुक्तोऽसि पापानां शासने विभो ॥ ७२ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति तद्वदितं श्रुत्वा ययौ रक्तांतलो
चनः ॥ आययौ भगवान्यत्र ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ७३ ॥ पाशैः समुद्गरैः खड्गैर्युक्तो ब्रह्माणमब्रवीत् ॥ ७४ ॥ यम उवाच ॥
किमर्थं मां विभो ब्रह्मन् युक्तवान्क्रूरकर्मणि ॥ ७५ ॥ भगवञ्छृणु मे वाक्यं पापानां पापचेतसाम् ॥ अहं निहंता भवता कृतोऽस्मि
हि प्रजापते ॥ ७६ ॥ त्वमेव कर्त्ता सर्वस्य स्थावरस्य चरस्य च ॥ निबंधो यस्त्वया बद्धो मया सह सुरोत्तम ॥ तदेव हि कृतं
ब्रह्मन्मामकैः किंकरैस्तथा ॥ ७७ ॥ अयं महापापरतः परदाररतः सदा ॥ प्राणिनां निधनासक्तो ब्रह्मलोके कथं व्रजेत् ॥१७३
॥ ७८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ भो भो यम महाभाग यत्त्वै निगदितं त्वया ॥ तथैव परं कालं शासिता त्वं हि पापिनाम् ॥ ७९ ॥

सूक्ष्मा गतिर्हि धर्मस्य दुरितस्य तथैव च ॥ यथा दुग्धाम्बुसंपूर्णे घटे गंगाकणान्विते ॥ तत्सर्वं जायते धर्मं मोक्षदं केशवप्रियम्
॥ ८० ॥ एतत्क्षेत्रस्य माहात्म्यं यत्रायं ब्राह्मणो मृतः ॥ केन वा शक्यते वक्तुं कल्पकोटिशतैरपि ॥ ८१ ॥ यत्र नारायणः
साक्षाद्वर्त्तते रमया सह ॥ अश्रुत्वा देवतीर्थस्य माहात्म्यं खिद्यसे वृथा ॥ ८२ ॥ अनेन दंडहस्तेन पातकं यत्पुराकृतम् ॥ तत्सर्वं
रामनाम्ना वै नाशितं रविनंदन ॥ ८३ ॥ पुण्यतीर्थे हि मरणं जातमस्य महात्मनः ॥ कथं नरकगामी स्याद्वृथा त्वं खिद्यसे
यम ॥८४॥ एतत् क्षेत्रसमं किंचिन्न भूतं न भविष्यति ॥ यदुद्दिश्य महाभाग मृतोऽन्यत्रापि कुत्रचित् ॥ सोपि गच्छति वै ब्रह्मलोकं
हि सुरपूजितम् ॥ ८५ ॥ किं पुनः क्षेत्रके पुण्येंतर्गंगालकनंदयोः ॥ तत्रापि मे तपस्थाने मृतोसौ रामनामवान् ॥ ८६ ॥
अतः परं धर्मराज त्वया न यमकिंकराः ॥ प्रेषणीया हि गव्यूतिद्वयमात्रे सुपुण्यके ॥ ८७ ॥ क्षेत्रेऽस्मिन्नायके तीर्थराजा नो सूर्य
नंदनः ॥ चरतां नरमुख्यानां शासिता न यमो भवान् ॥ ८८ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वा धर्मराजं हि पुनः प्रोवाच पश्यताम् ॥
दवानां राक्षसानाञ्च किन्नराणां नृणामथ ॥ ८९ ॥ ब्रह्म ब्रह्मविदां श्रेष्ठं चक्रे तीर्थस्य नामकम् ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि यदुक्तं
ब्रह्मणा पुरा ॥ ९० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृण्वंतु मुनयः सर्वे सदेवासुरमानुषाः ॥ अस्य वै तीर्थराजस्य नामधेयं सुपुण्यदम् ॥ ९१ ॥
ब्रह्मतीर्थमिति ख्यातिं यास्यति प्रकटं सुराः ॥ यूयं सर्वे महाभागा मया सह स्थिता हि वै ॥ ९२ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वा तं
महाव्याधं दंडहस्तं मुनीश्वरम् ॥ गृहीत्वा सह गंधर्वदेवाकिन्नरतापसैः ॥ ययौ स्वभवनं ब्रह्मा सुरासुरनिषेवितम् ॥ ९३ ॥ दंड
हस्तोऽपि धर्मात्मा स्थितवान्ब्रह्मणः पुरे ॥९४॥ यमोऽपि निजदूतैश्च जगाम भवनं स्वकम् ॥ आश्चर्य्यं परमं प्राप्य श्रुत्वा क्षेत्रस्य
वैभवम् ॥ ९५ ॥ इति ते कथितं ब्रह्मन् यत्पृष्टोहं त्वया मुने ॥ ब्रह्मतीर्थस्य चोत्पत्तिस्तपो वै ब्रह्मणः परम् ॥ ९६ ॥ मध्या
ह्ने मुनिशार्दूल नूनमायांति नित्यशः । सर्वे ऋषिगणा देवा स्नानं कर्तुं द्विजोत्तम ॥ ९७ ॥ श्रूयते सामघोषो हि चातुर्मास्ये मुनी
श्वर ॥ प्रातर्मध्ये तथा सायं रामभक्तैस्तु तैः कृतम् ॥ ९८ ॥ यस्य श्रवणमात्रेण निर्धूताखिलकल्मषः ॥ मानवो स्वर्गलोकं

वै गच्छेद्धि सुरपूजितम् ॥ ९९ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा मुनिशार्दूलं नारदं भगवद्गतिम् ॥ विरराम महाभाग ज्ञानिनां प्रवरो
मुनिः ॥ १०० ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे देवप्रयागमाहात्म्यवर्णनं नामैकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५१ ॥
नारद उवाच ॥ भगन्सर्वधर्मज्ञ कार्तिकेय महाबल ॥ यदुक्तं ब्रह्मतीर्थस्य वामभागे त्वया वरम् ॥ वसिष्ठतीर्थं तीर्थानां प्रवरं
भक्तमोक्षदम् ॥ १ ॥ कथयस्व प्रसादेन तस्योत्पत्तिं च विस्तरात् ॥ केनकेन तपस्तप्तं किं किं प्राप्तं फलं विभो ॥ २ ॥ सर्वं वद
महासेन समासेन हि तीर्थकम् ॥ ३ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि तीर्थराजस्य वैभवम् ॥ उत्पत्तिं विस्तरेणैव यत्पृष्टोहं
त्वया मुने ॥ ४ ॥ श्रुत्वा ब्रह्ममुखोद्गीतं देवप्रयागवैभवम् ॥ ब्रह्मतीर्थस्य निकटे वासं चक्रे महामतिः ॥ ५ ॥ वसिष्ठस्तपतां श्रेष्ठो
नारायणसमीपतः ॥ मुनिभिस्सिद्धगंधर्वैर्न्यवसद्ब्रह्मणोंतिके ॥ ६ ॥ इदं तीर्थं महाभाग स्वर्गमोक्षप्रदायकम् ॥ पुत्रीयं धनदं
चैव रामभक्तिप्रदायकम् ॥ ७ ॥ वारमेकं तु यः स्नायाद्भक्त्याऽभक्त्यापि वा द्विज ॥ म्रियते यत्र कुत्रापि सोपि ब्रह्मणि लीयते ॥
॥ ८ ॥ किं पुनर्मानवो भक्त्या रामं हृदि निधाय च ॥ करोति च हरेः पूजामस्मिंस्तीर्थे हि मज्जनम् ॥ ९ ॥ एतत्तीर्था
बुनिर्माल्यं यस्यांगैः स्पृशते मुने ॥ सर्वरोगैस्तथा पापैर्मुक्तो भवति नारद ॥ १० ॥ जितेंद्रियः शांतमनाः सदाचारेण संयु
तः ॥ स्नानं कुर्वंति वाशिष्ठे ते नरा वैष्णवाः स्मृताः ॥ ११ ॥ यः कश्चिन्मानवो भक्त्या श्रीरामकृतमानसः ॥ वशिष्ठतीर्थजां
मृत्स्नां ललाटे प्रकरोति हि ॥ १२ ॥ तस्य संदर्शनादेव वत्सरे दुरितं कृतम् ॥ नाशमायाति विप्रेंद्र सत्यं सत्यं न संशयः ॥ १३ ॥
पुत्रार्थी मासमेकं हि स्नानमस्मिन्करोति यः ॥ उक्तेन विधिना विप्र पुत्रमाप्नोति निश्चितम् ॥ १४ ॥ राज्यार्थी पक्षमेकं
हि प्रातःकाले द्विजोत्तम ॥ करोति विधिवद्भक्त्या स्नानं गंगाजले शुभे ॥ प्राप्नोति राज्यं विपुलं परत्र च परां गतिम् ॥ १५ ॥
एतत्तीर्थस्य माहात्म्याद्दरिद्रो भूमिदेवकः ॥ संप्राप संपदोकस्मात्संतानं चापि नारद ॥ १६ ॥ मुनींद्र शृणु वक्ष्यामि यथासौ
प्राप्तवान्द्विजः ॥ वाराणस्यां बभूवाथ धनानंदो हि भूसुरः ॥ १७ ॥ तस्य पत्नी महाभाग कावेरी समजायत ॥ चत्वारस्तस्य वै पुत्रा

धनं धान्यं हि संकुलम् ॥ १८ ॥ रेमाते स्वगृहे विप्रदंपती धनसेवकौ ॥ पुत्रांश्च धनधान्यांश्च विद्या चैव महामुने ॥ तस्य
वासन् यथा देवः शुशुभे स्वगृहे तु सः ॥ १९ ॥ वेदाध्ययनसंपन्नः सर्वशास्त्रविशारदः ॥ षट्कर्मसंयुतः सोथ विष्णुपूजनतत्परः
॥ २० ॥ कदाचित्तस्य विप्रेन्द्र धनं कर्मार्जितं मुने ॥ ननाश राजतो वापि चौरेभ्यश्च तथैव च ॥ २१ ॥ दारिद्र्यं परमं प्राप
दीनोभूद्द्विजसत्तमः ॥ अत एव महाभाग दैवस्य कुटिला गतिः ॥ २२ ॥ क्षणं ददाति विप्रेंद्र क्षणं संहरते पुनः ॥ दारान् धनानि
पुत्रांश्च मित्रवर्गास्तथैव च ॥ २३ ॥ एते सर्वे महाभाग स्वस्वसंबंधिनस्तथा ॥ संबंधे तु क्षयं याते क्षयं यांति मुनीश्वर ॥ २४ ॥ स तु
दुःखाभिसंतप्तो धनानंदो हि नारद ॥ सहपुत्रैश्च दारैश्च ययौ देशांतरं द्विजः ॥ २५ ॥ कावेरी च धनानंदश्चत्वारस्तस्य सूनवः ॥ त्यक्त्वा
भृत्यैश्च मित्रैश्च दुःखार्ता हि वनं ययुः ॥ २६ ॥ घोरं सिंहादिभिर्युक्तं झिल्लीझंकारनादितम् ॥ वृक्षैराताम्रकैर्बिल्वैर्दारुकैर्दे
वदारुकः ॥ २७ ॥ अक्षोटकैः कदंबैश्च पालाशैः खदिरैस्तथा ॥ शालैस्तालैर्महाव्यालैर्युक्तं सर्वभयाकुलम् ॥ २८ ॥ राक्षसैर्घोरना
दैश्च वानरैर्वनगोचरैः ॥ एतादृशं वनं दृष्ट्वा भयार्ता विपिनं ययुः ॥ २९ ॥ गच्छत्सु तेषु विप्रेषु वने तस्मिन्भयाकुले ॥ आजग्मू
राक्षसा विप्र चत्वारो विकटाननाः ॥ ३० ॥ तान्दृष्ट्वा भयसंविग्ना बभूवुर्मुनिसत्तम ॥ किं कुर्मो वै क्व गच्छाम इत्यूचुश्च परस्परम्
॥ ३१ ॥ अथ ते राक्षसा घोराः समादाय च पुत्रकान् ॥ तयोस्तु पश्यतोरेव जह्रुर्वै मुनिपुंगव ॥ ३२ ॥ दंपती तौ रुरुदतुर्हतान्
दृष्ट्वा हि पुत्रकान् ॥ हा वां हतौ स्व इत्युक्त्वा तौ पृथिव्यां निपेततुः ॥ ३३ ॥ मुहूर्तं तौ तु निश्चेष्टौ संबभूवतुराप्य हि ॥ कदाचित्त्व
थ वै संज्ञां विलेपतुरुदश्रुकौ ॥ ३४ ॥ हा पुत्रा इति पुत्रा वै क्व गच्छावोथ निर्द्धनौ ॥ अपुत्रौ मरणं नौ हि कथं स्याद्धतभाग्ययोः ॥
॥ ३५ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्येवं विलपंतौ तौ महारण्ये प्रजग्मतुः ॥ अज्ञौ मार्गस्य विप्रेंद्राहो सांनिःसरदश्रुकौ ॥ तयोर्नारद दं
पत्योर्वने रात्रिः प्रवर्तते ॥ ३६ ॥ भयशोकार्दितौ रात्रौ निद्रां नैव च जग्मतुः ॥ ततस्तौ मुनिशार्दूल जगदुश्च परस्परम् ॥
किं कुर्वः क्व च गच्छावो मार्गो नैव प्रदृश्यते ॥ ३७ ॥ पतिं जगाद कावेरी कुरु काष्ठस्य संग्रहम् ॥ प्रज्वाल्य च महावह्निं

दग्ध्वा देहं यमालयम् ॥ ३८ ॥ यत्र वै मम पुत्राश्च गता राक्षसभक्षिताः ॥ भक्षयंत्वथवा वां हि राक्षसा विकटाननाः ॥ ३९ ॥
ब्राह्मण उवाच ॥ यदि तान्मृगशावाक्षि प्राप्स्यावो निजपुत्रकान् ॥ भविष्यति हि साफल्यं मरणस्यावयोः प्रिये ॥ ४० ॥ आवाभ्याम
पि नः प्राप्ताश्चेत्सुता निधनेन च ॥ तदा वै चंद्रवदने आत्महत्यैव केवलम् ॥ ४१ ॥ विपत्तौ महतां धार्य्यं धैर्य्यं शोकस्य नाशनम् ॥
अधैर्य्येण च कावेरि शरीरं नश्यति क्षणात् ॥ ४२ ॥ शरीरं चेत्पुनः पुण्यं धनं दाराः सुताः पुनः ॥ नष्टे शरीरे कावेरि कुतः
पुण्यं कुतः सुखम् ॥ ४३ ॥ दुष्टेन मरणेनाथ दुर्गतिश्च भवेन्नृणाम् ॥ दुर्गतेस्तु महद्दुःखं जायते प्रेतदेहके ॥ ४४ ॥ कावेर्युवाच ॥
केन वै मरणेनाथ नराः संयांति दुर्गतिम् ॥ किं किं दुःखं तत्र देहे जायते च कथं विभो ॥४५॥ ब्राह्मण उवाच ॥ येन वै मरणेनेह दुर्ग
तिर्जायते नृणाम् ॥ शृणु कावेरि वक्ष्यामि यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ ४६ ॥ विषेण मरणं यस्य सर्पेण निहतोपि यः ॥ वृक्षादिभिश्च
पतितो जलादौ पतनात्तथा ॥ ४७ ॥ आत्मघाताद्वह्नितो वा सिंहादिभ्यस्तथैव च ॥ मरणं जायते यस्य स पिशाचो भवेन्नरः
॥ ४८ ॥ जाते पिशाचदेहे तु नानादुःखं प्रजायते ॥ क्षुधया तृषया चैव पीड्यन्ते नित्यमेव हि ॥ ४९ ॥ उदरं कूपसदृशं क्षुधा
दावाग्निना समा ॥ गलद्वारं तु तेषां वै शूचीछिद्रसमं स्मृतम् ॥ ५० ॥ यत्र श्रीरघुनाथस्य कथा वै तु प्रगीयते ॥ तत्र ते हि
न गच्छंति भयाविष्टास्सदैव हि ॥ ५१ ॥ यत्र गंगा सरिच्छ्रेष्ठा विप्राणां यत्र पूजकाः ॥ विप्रा वेदविदो यत्र वेदाध्ययनमेव च ॥
॥ ५२ ॥ पुराणश्रवणं यत्र सदाशिवप्रपूजनम् ॥ गावो यत्र प्रपूज्यन्ते स्नातकाश्च मम प्रिये ॥ ५३ ॥ तत्र तत्र न गच्छंति यत्र
रामपरायणाः ॥ भुंजंति नो यत्र विप्रा परदाररतास्तथा ॥ ५४ ॥ शिवस्य केशवस्यापि भेदबोधकतत्पराः ॥
तेषां गृहं श्मशानं हि बोद्धव्यं प्रियवादिनि ॥ ५५ ॥ तत्र भुंजंति वै प्रेता उच्छिष्टं यत्र वर्तते ॥ विप्राणां निंदका
यत्र यत्र पैशून्यकारकाः ॥ ५६ ॥ यत्र रामकथा नास्ति विप्राणां न च पूजनम् ॥ अब्रह्मचारिणो यत्र रामभक्ति
पराङ्मुखाः ॥ ५७ ॥ येषां गृहे नातिथयः पूज्यंते गृहवासिनाम् ॥ गवां ग्रासो यत्र नास्ति तत्र भुंजंति नित्यशः ॥ ५८ ॥ इति

दुःखतरं तेषामात्मघातेन तत्पराः ॥ ये वै दुर्गतिसंप्राप्ता नरके च वसंति ते ॥ ५९ ॥ तस्मात्सुंदरि नो कार्य्य आत्मघातस्तथैव
च ॥ न मृता आवयोः पुत्राः स्वसंबंधिन एव ते ॥ ६० ॥ स्कंद उवाच ॥ तयोरिति कथयतोः प्रातर्वै समजायत ॥ पुनस्तौ
मुनिशार्दूल जग्मतुर्दिशमुत्तराम् ॥ ६१ ॥ गच्छतस्त्वरया तस्य हंतुर्बालस्य नारद ॥ पतितं भूषणं मार्गे ताभ्यां प्राप्तं मुनीश्वर
॥ ६२ ॥ दारिद्र्याविष्टमनसौ क्षुधितौ तृषितौ च तौ ॥ तथैव ममताविष्टौ जहतुरिदमुत्तमम् ॥ ६३ ॥ ततः कथंचिन्नगरं प्राप्तौ वै द्विजदं
पती ॥ तत्रापि तौ मुनिश्रेष्ठौ दशां काष्ठामवापतुः ॥ ६४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ स वै विप्रो महाप्राज्ञः सर्वशास्त्रविशारदः ॥ विष्णोश्च पूजने
सक्तो व्यसनं कथमाप्तवान् ॥ ६५ ॥ कथं वै पुत्रमरणं नष्टं चैव सुखं धनम् ॥ एतं मे संशयं स्कंद यथावच्छेत्तुमर्हसि ॥ ६६ ॥ स्कंद
उवाच ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि कृतं तेन तु यत्पुरा ॥ सोभवद्द्विजशार्दूल पुरा जन्मनि क्षत्रियः ॥ ६७ ॥ उग्रदंड इति ख्यातो
राजा शत्रुविमर्दनः ॥ कावेरी द्विजशुश्रूषा नाम्नासीद्ब्रह्मनंदन ॥ ६८ ॥ तपस्वी ज्ञानिनां श्रेष्ठः शिवभक्तिपरायणः ॥ द्विजशु
श्रूषा च तथा पतिभक्तिपरायणा ॥ ६९ ॥ चक्रतुः कतिचिद्वर्षं ततो ब्राह्मणजन्मनि ॥ ताभ्यां च पूजिता विप्रा दानसंमानभो
जनैः ॥ ७० ॥ पालयामास संप्राप्य राज्यं पुत्रानिवौरसान् ॥ प्रजा वै कस्यचिद्विप्र नो वै दुःखमजानत ॥ ७१ ॥ एकदा
मुनिशार्दूल दुर्वासा मुनिसत्तमः ॥ आगतो भोजनं कर्तुं तस्य गेहे हि नारद ॥ ७२ ॥ भोजनं कर्तुमुद्युक्तो दुर्वासा मुनिराट् ततः ॥
तेनापि भोजनं दत्तं याचितं तेन यत्तथा ॥ ७३ ॥ भोजनं कुर्वतस्तस्य भोज्ये केशो व्यदृश्यत ॥ तं केशं पतितं दृष्ट्वा शशाप
मुनिसत्तमः ॥ ७४ ॥ उन्मत्तेन त्वया राजन् यद्दत्तं केशदूषितम् ॥ भोजनं तेन भविता पुत्रशोकश्च निर्धनः ॥ ७५ ॥ राजोवाच ॥
भो भो मुनिगणश्रेष्ठ शापं वै दत्तवानसि ॥ मां चापराधरहितं सहसा त्वं कथं मुने ॥ ७६ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वा तं मुनिं
राजा ववंदे चरणौ मुने ॥ तुतोष स्तुतिपाठैश्च नतिभिर्मुनिनायकम् ॥ ७७ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ अज्ञात्वा ते मया दत्तः शापः परमको
पिना ॥ अमोघो मम शापोयं भविष्यत्यन्यजन्मनि ॥ ७८ ॥ शापस्यांतोपि भविता तत्रैव नरपुंगव ॥ ७९ ॥ स्कंद उवाच ॥

इत्याभाष्य मुनिश्रेष्ठो जगाम भवन स्वकम् ॥ सोपि राजाग्रदंडश्च शापितश्च वरांगना ॥ कालेन निधनं प्राप्तौ ब्राह्मण्यमुपज
ग्मतुः ॥ ८० ॥ निर्द्धनं त्वं हि ताभ्यां हि पुत्रशोकस्तथैव च ॥ अन्यच्च बहुशो दुःखं प्रापतुर्द्विजदंपती ॥ ८१ ॥ गत्वा वै तत्र
नगरे संध्याकालोऽभ्यजायत ॥ ततो वै तत्र नगरे केन चिद्विप्रबालकः ॥ हतो भूषणलोभेन समायाताश्च किंकराः ॥ ८२ ॥
दुष्टं भाग्यं समायाति यदा वै मुनिपुंगव ॥ पुंसस्तदा सर्वगुणा विह्वलास्तु भवंति हि ॥ ८३ ॥ राजापि तस्य देशस्य मारयामास
तौ नहि ॥ विप्रस्त्रीपातकभयात्क्षिप्तौ कारागृहे मुने ॥ ८४ ॥ तत्रापि दुःखसंभ्रांतमानसौ द्विजदंपती ॥ स्थितवंतौ यथाकालं
शापाद्दुर्वाससस्तु तौ ॥ ८५ ॥ कथंचित्त्वथ काले तु निर्गते मुनिसत्तम ॥ पुत्रोभूत्तस्य देशस्य राज्ञस्तौ मुमुचे तदा ॥ ८६ ॥
मुक्तौ तौ तेन राज्ञा वै जग्मतुर्देशमन्यकम् ॥ ततोपि च वनं प्राप्तौ मध्याह्ने मासि ज्येष्ठके ॥ ८७ ॥ तृषाविष्टा बभूवाथ कावे
री तस्य चांगना ॥ तस्यै जलं समादातुं जगाम गहन वनम् ॥ ८८ ॥ ययौ पश्चात्त कावेरी भयार्ता मुनिसत्तम ॥ अन्ये देशे
जगामाथ तस्य मार्गमजानती ॥ ८९ ॥ पतिमन्वेषयंत्यास्तु वने रात्रिः प्रवर्तते ॥ संचचार वने रात्रौ कावेरी भयसंकुला ॥९०॥ रुदंती
प्रपदं सा तु पतिमार्गमजानती ॥ वने वन संचरंती झिल्लीझंकारनादिते ॥ ९१ ॥ हा नाथ नाथ नाथेति क्व गच्छामि त्वया विना ॥
शुशोच बहुशो विप्र कुररी कुररं यथा ॥ ९२ ॥ अंधकारे चरंती सा मार्गं चैवाविजानती ॥ पपात सहसा कूपे न ममार
च कर्मतः ॥ ९३ ॥ सोऽपि ब्राह्मणदीनश्च घनानंदो हि भूसुरः ॥ जलं चानीय तत्रैवागतो नैव ददर्श ताम् ॥ ९४ ॥
हे प्रिये क्व गतासि त्वमित्युवाच पुनः पुनः ॥ बहुसंविग्नहृदयो घनानंदो बभूव ह ॥ ९५ ॥ विलप्य बहुशस्तत्र वने रात्रिः प्रवर्तत ॥
भयाविष्टमना भूत्वा लेभे नैव कदाचन ॥ ९६ ॥ शनैः शनैराजगाम विवस्त्रक्षुधितोपि सन् ॥ देवप्रयागके क्षेत्रे पुण्ये
मुनिगणान्विते ॥ ९७ ॥ तत्र गत्वा स विप्रेन्द्रो रामं लक्ष्मणसंयुतम् ॥ पूजनं तस्य कृत्वा वै भक्त्या च परया युतः ॥ ९८ ॥ ॥१७६
जगाम ब्रह्मकुंडे तु स्नानं कृत्वा यथाविधि ॥ वशिष्ठमवरे कुंडे स्नातवान् द्विजसत्तमः ॥ ९९ ॥ मासमेकं तत्र कुंडे गंगायां

नित्यमेवहि ॥ स्नानं च विधिवच्चक्रे पूजनं माधवस्य हि ॥ १०० ॥ समुद्धर गदाहस्त चक्रपाणे महेश्वर ॥ संसारार्ण
वतो मां हि तथा वै दुःखसागरात् ॥ १०१ ॥ इत्येवं कथयन्नेव चक्रे माधवपूजनम् ॥ मासैकस्मिन् प्रजाते तु स वै ब्राह्मणस
त्तमः ॥ यथाशक्त्या हि विप्रांश्च भोजयामास वै द्विजः ॥ १०२ ॥ रामस्य पूजनं कृत्वा जगाम स्वगृहं ततः ॥ तस्मिन्वने समायातो
यत्रापि च वियोगकम् ॥ १०३ ॥ शुश्राव वचनं तस्मात् स्त्रीकृतां करुणध्वनिम् ॥ ध्वनौ तु श्रूयमाणायां संचचार वने तदा ॥
॥ १०४ ॥ शब्दानुसारं हे ब्रह्मन् ययौ यत्र च वै ध्वनिः ॥ स तां ददर्शांधकूपे पतितां स्त्रियमेकलाम् ॥ १०५ ॥ पप्रच्छ का त्वं
सुभगे कथं त्वं पतितात्र वै ॥ किमर्थं रोदसे भद्रे कुत्र ते नायको गतः ॥ १०६ ॥ यक्षी वा किन्नरी वा त्वं राक्षसी देवकन्यका ॥
किमर्थमागतासि त्वं वने राक्षससेविते ॥ १०७ ॥ सत्यं वद महाभागे यत्त मनासि वर्तते ॥ १०८ ॥ कावेर्य्युवाच ॥ कस्त्वं पुरुषशा
र्दूल यो मां दुःखसमन्विताम् ॥ परिपृच्छसि मे दुःखं धन्योसि भुवने तथा ॥ ९ ॥ अहं तु ब्राह्मणी जात्या कावेरी मम नाम
कम् ॥ भर्ता मम घनानंदः सर्वशास्त्रविशारदः ॥ ११० ॥ धनैः पुत्रैस्तथा युक्तो वाराणस्यामभूत्किल ॥ ततः कालेन महता धनं
सर्वं क्षयं गतम् ॥ ११ ॥ पुत्राश्च निधनं प्राप्ता वने राक्षसभक्षिताः ॥ आवां चैव तथा मिथ्याभिशापात्कष्टमागतौ ॥ १२ ॥
ततो द्वावागतावत्र कथंचिन्निर्जने वने ॥ अभाग्याहं तदा धन्याभूस्तृषार्त्ता तथा तदा ॥ १३ ॥ मम भर्ता महाभाग जलमाने
तुमुद्यतः ॥ ततोग्रे तु घनानंदो भयार्ताहं तदा किल ॥ १४ ॥ पृष्ठतोहं तथा लग्ना भर्त्तारं नैव पश्यती ॥ मार्गं त्यक्त्वा गतान्यत्र
सोप्यन्यत्र गतः प्रभुः ॥ ११५ ॥ तदाहं संचरंत्या वै वने रात्रिः प्रपद्यत ॥ तदांधकूपे पतिता अस्मिन्मार्गं न जानती ॥ १६ ॥ तदावधि
महाभाग वसाम्यत्रैव दुःखकैः ॥ यो वृक्षो वर्तते चास्मिन् सर्वतो भ्रमराः स्थिताः ॥ १७ ॥ तेषां तु भ्रमराणां तु नित्यं पतितकूपके ॥
मधु भुक्त्वा तु जीवामि बद्धाहं पूर्वकर्मणा ॥ १८ ॥ कुत्रचिद्वै त्वया दृष्टो घनानंदोहि भूसुरः ॥ शीघ्रं वद महाभाग यदि
जानासि जीवय ॥ १९ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ अहं हि तव भर्त्तास्मि घनानंदोहि भूसुरः ॥ त्वद्वियोगात्प्रिये कांते कष्टं जीवामि

सुंदरि ॥ १२० ॥ त्वद्वियोगाद्धि संभ्रांतो गतो देवप्रयागके ॥ तीर्थे तीर्थगणाधीशे रामं राजीवलोचनम् ॥ २१ ॥ दृष्टवानस्मि
तत्रैव पूजयित्वा यथाविधि ॥ तपो वै कृतवान्कुंडे देवि वाशिष्ठसंज्ञके ॥ २२ ॥ मासमेकं व्रतं कृत्वा निराहारो जितेंद्रियः ॥
ब्राह्मणान्भोजयित्वाहं यथाशक्त्यागतस्ततः ॥ २३ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा कावेरी विस्मिताऽभवत् ॥ पुनः
पुनर्दृष्टवती मुखं तस्य महात्मनः ॥ २४ ॥ रहस्यमात्मनश्चैव पृष्ट्वा बुद्ध्वा च तं पतिम् ॥ आत्मानं सततं विप्र ममन्ये विप्रसुंदरी
॥ १२५ ॥ लताभिर्दृढबद्धाभिः कूपान्निष्कास्य यत्नतः ॥ जगाम नगरे तस्य बभूव यत्र बंधनम् ॥ २६ ॥ तेनापि राज्ञा प्राप्तो वै चौरो
बालकघातकः ॥ तं चौरं मारयित्वा तु राजा खेदमकुर्वत ॥ २७ ॥ पापोहं पापकर्ताहमित्युवाच पुनः पुनः ॥ वृथा येन मया दत्तं दुःखं
निरपराधिने ॥ २८ ॥ ब्राह्मणाय सुशांताय मे गतिः का भविष्यति ॥ इति चिंतयतस्तस्य अग्रे ब्राह्मण आगतः ॥ २९ ॥ अग्रे तं
ब्राह्मणं दृष्ट्वा जातवान्सपदि प्रभुः ॥ तयोश्च द्विजदंपत्योर्जग्राह चरणौ नृपः ॥ १३० ॥ ननाम शिरसा भूमौ वारंवारं तदग्रतः ॥
पप्रच्छ पूर्ववृत्तांतं यद्यज्जातं तयोः पृथक् ॥ ३१ ॥ कथयामासतुर्विप्र स्ववृत्तांतं यथाभवत् ॥ श्रुत्वा वृत्तांतकं राजा
यदुक्तं मुनिवंदितः ॥ ३२ ॥ खेदं प्राप्य ददौ ताभ्यां विविधानि धनानि च ॥ वासांसि तु विचित्राणि स्वर्णसूत्रमयानि च ॥
॥ ३३ ॥ इदं गेहसमं गेहं गाश्चैव पयलंकृताः ॥ तस्मिन्नेव तु नगरे वासं चक्रे महामतिः ॥ ३४ ॥ दंपत्योर्वसतोस्तत्र बभूवुः
पंचपुत्रकाः ॥ भृत्याश्च मित्रवर्गाश्च तथैवासन् यथा पुरा ॥ ३५ ॥ जगाम नगरे विप्रः स्वके राज्ञाभिनंदितः ॥ गत्वा वा
राणसीपुर्यां ननंदे देववन्मुने ॥ ३६ ॥ सोपि राजा विष्णुपुरे जगाम मुनिसत्तम ॥ धनानंदस्य संगत्या तस्थौ वै धनदानतः
॥ ३७ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति वाशिष्ठकुंडस्य माहात्म्याद्द्विजसत्तमः ॥ भ्रष्टजातां तथा लक्ष्मीं पुत्रांश्च मुनिसत्तम ॥
॥ ३८ ॥ धनानंदस्य चरितं यः शृणोति सदा नरः ॥ पठेद्वा पाठयेद्वापि सोपि विष्णुपुरे वसेत् ॥ ३९ ॥ सूत उवाच ॥ श्रुत्वा
वाशिष्ठतीर्थस्य माहात्म्यं शुभदायकम् ॥ आश्चर्यं परमं लेभे पुनः पप्रच्छ नारदः ॥ १४० ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे देवप्रयाग

माहात्म्यवर्णनं नाम द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥ नारद उवाच ॥ भगवन्पार्वतीपुत्र सर्वशास्त्रविशारद ॥ तृप्तिर्न
जायते पायंपायं तव वचोमृतम् ॥ १ ॥ श्रुतं वाशिष्ठमाहात्म्यं ब्रह्मकुंडं तथैव च ॥ इदानीं श्रोतुमिच्छामि गंगाया उत्तरे तटे ॥ २ ॥
याम्ये चैव महाभाग तीर्थानि कथितानि हि ॥ तेषां विस्तरतो ब्रूह्युत्पत्तिं च भगवन् प्रभो ॥ ३ ॥ स्कंद उवाच ॥ साधु साधु
मुनिश्रेष्ठ यत्पृष्टोस्मि त्वयानघ ॥ तत्ते संप्रति वक्ष्यामि शृणुष्वैकमना मुने ॥ ४ ॥ शिवतीर्थं तु यत् ख्यातं गंगाया
उत्तरे तटे ॥ तस्योत्पत्तिं च माहात्म्यं प्रथमं शृणु वक्ष्यते ॥ ५ ॥ दशरथाचलतो या वै आयाति सरिदुत्तमा ॥ शांता नाम्नी तु सा
ज्ञेया सर्वकामफलप्रदा ॥ ६ ॥ गंगायाः संगमो यत्र तत्तीर्थं शिवनामकम् ॥ तस्मिंस्तीर्थे हि विप्रेंद्र कृतं तत्सर्वमक्षयम् ॥
॥ ७ ॥ तस्मिंस्तीर्थे हि विप्रेन्द्र वसंति सर्वदेवताः ॥ अस्य तीर्थस्य माहात्म्यं को वा वर्णयितुं क्षमः ॥ ८ ॥ संगमे मुनि
शार्दूल शांताजह्नुजयोस्तथा ॥ शिवस्य पजनं कृत्वा सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ ९ ॥ यत्र रामः शिवस्तत्र न भेदः शि
वरामयोः ॥ भेदज्ञाता महाभाग रौरवं नरकं व्रजेत् ॥ १० ॥ तस्मान्नारद नो भेदः कर्तव्यः शिवरामयोः ॥ शिवस्य पूजनं
कृत्वा रामस्तुष्यति सानुजः ॥ ११ ॥ रामस्य पूजनं कृत्वा शिवस्तुष्यति सांबिकः ॥ तावुभौ परमौ भक्तौ ज्ञेयौ तौ च पर
स्परम् ॥ १२ ॥ तेषु कुंडेषु सर्वेषु रामेणामिततेजसा ॥ शिवलिंगान्यनेकानि स्थापितानि हि नारद ॥ १३ ॥ अस्मिंस्तीर्थे महा
भाग रामो ध्यायति वै शिवम् ॥ निरंतरं मुनिश्रेष्ठ शिवतत्परमानसः ॥ १४ ॥ अस्मिंस्तीर्थे विशेषेण रामस्तिष्ठति नित्यशः ॥
अस्मिन् क्षेत्रे तु यो नित्यं शिवपूजनतत्परः ॥ १५ ॥ सोऽश्वमेधसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च ॥ भूमिदानस्य यत्पुण्यं तत्पुण्यं
प्राप्नुयान्मुने ॥ १६ ॥ अत्र मज्जनमात्रेण नरो नारायणो भवेत् ॥ यंयं कामयते कामं तंतं प्राप्नोति निश्चितम् ॥ १७ ॥
शांताजह्नुजयोर्यत्र संगमोतीव पुण्यदः ॥ तस्य तीर्थस्य माहात्म्यं वक्तुं को वा क्षमो भवेत् ॥ १८ ॥ नारद उवाच ॥ वीतिहो
त्रज देवेश पृच्छामि त्वां वद प्रभो ॥ का वा शांता कथं लेभे नदीत्वं शिवपुत्रक ॥ १९ ॥ कथं पुण्यतमा जाता कथं लोकेति

सुंदरि ॥ १२० ॥ त्वद्वियोगाद्धि संभ्रांतो गतो देवप्रयागके ॥ तीर्थे तीर्थगणाधीशे रामं राजीवलोचनम् ॥ २१ ॥ दृष्टवानस्मि
तत्रैव पूजयित्वा यथाविधि ॥ तपो वै कृतवान्कुंडे देवि वाशिष्ठसंज्ञके ॥ २२ ॥ मासमेकं व्रतं कृत्वा निराहारो जितेंद्रियः ॥
ब्राह्मणान्भोजयित्वाहं यथाशक्त्यागतस्ततः ॥ २३ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा कावेरी विस्मिताऽभवत् ॥ पुनः
पुनर्ददृशवती मुखं तस्य महात्मनः ॥ २४ ॥ रहस्यमात्मनश्चैव पृष्ट्वा बुद्ध्वा च तं पतिम् ॥ आत्मानं सततं विप्र ममन्ये विप्रसुंदरी
॥ १२५ ॥ लताभिर्दृढबद्धाभिः कूपान्निष्कास्य यत्नतः ॥ जगाम नगरे तस्य बभूव यत्र बंधनम् ॥ २६ ॥ तेनापि राज्ञा प्राप्तो वै चौरो
बालकघातकः ॥ तं चौरं मारयित्वा तु राजा खेदमकुर्वत ॥ २७ ॥ पापोहं पापकर्ताहमित्युवाच पुनः पुनः ॥ वृथा येन मया दत्तं दुःखं
निरपराधिने ॥ २८ ॥ ब्राह्मणाय सुशांताय मे गतिः का भविष्यति ॥ इति चिंतयतस्तस्य अग्रे ब्राह्मण आगतः ॥ २९ ॥ अग्रे तं
ब्राह्मणं दृष्ट्वा जातवान्सपदि प्रभुः ॥ तयोश्च द्विजदंपत्योर्जग्राह चरणौ नृपः ॥ १३० ॥ ननाम शिरसा भूमौ वारंवारं तदग्रतः ॥
पप्रच्छ पूर्ववृत्तांतं यद्यज्जातं तयोः पृथक् ॥ ३१ ॥ कथयामासतुर्विप्र स्ववृत्तांतं यथाभवत् ॥ श्रुत्वा वृत्तांतकं राजा
यदुक्तं मुनिवंदितः ॥ ३२ ॥ खेदं प्राप्य ददौ ताभ्यां विविधानि धनानि च ॥ वासांसि तु विचित्राणि स्वर्णसूत्रमयानि च ॥
॥ ३३ ॥ इदं गेहसमं गेहं गाश्चैव पयलंकृताः ॥ तस्मिन्नेव तु नगरे वासं चक्रे महामतिः ॥ ३४ ॥ दंपत्योर्वसतोस्तत्र बभूवुः
पंचपुत्रकाः ॥ भृत्याश्च मित्रवर्गाश्च तथैवासन् यथा पुरा ॥ ३५ ॥ जगाम नगरे विप्रः स्वके राज्ञाभिनंदितः ॥ गत्वा वा
राणसीपुर्यां ननंदे देववन्मुने ॥ ३६ ॥ सोपि राजा विष्णुपुरे जगाम मुनिसत्तम ॥ धनानंदस्य संगत्या तस्थौ वै धनदानतः
॥ ३७ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति वाशिष्ठकुंडस्य माहात्म्याद्द्विजसत्तमः ॥ भ्रष्टजातां तथा लक्ष्मीं पुत्रांश्च मुनिसत्तम ॥
॥ ३८ ॥ धनानंदस्य चरितं यः शृणोति सदा नरः ॥ पठेद्वा पाठयेद्वापि सोपि विष्णुपुरे वसेत् ॥ ३९ ॥ सूत उवाच ॥ श्रुत्वा
वाशिष्ठतीर्थस्य माहात्म्यं शुभदायकम् ॥ आश्चर्यं परमं लेभे पुनः पप्रच्छ नारदः ॥ १४० ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे देवप्रयाग

माहात्म्यवर्णनं नाम द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥ नारद उवाच ॥ भगवन्पार्वतीपुत्र सर्वशास्त्रविशारद ॥ तृप्तिर्न
जायते पायंपायं तव वचोमृतम् ॥ १ ॥ श्रुतं वाशिष्ठमाहात्म्यं ब्रह्मकुंडं तथैव च ॥ इदानीं श्रोतुमिच्छामि गंगाया उत्तरे तटे ॥ २ ॥
याम्ये चैव महाभाग तीर्थानि कथितानि हि ॥ तेषां विस्तरतो ब्रूह्युत्पत्तिं च भगवन् प्रभो ॥ ३ ॥ स्कंद उवाच ॥ साधु साधु
मुनिश्रेष्ठ यत्पृष्टोस्मि त्वयानघ ॥ तत्ते संप्रति वक्ष्यामि शृणुष्वैकमना मुने ॥ ४ ॥ शिवतीर्थं तु यत् ख्यातं गंगाया
उत्तरे तटे ॥ तस्योत्पत्तिं च माहात्म्यं प्रथमं शृणु वक्ष्यते ॥ ५ ॥ दशरथाचलतो या वै आयाति सरिदुत्तमा ॥ शांता नाम्नी तु सा
ज्ञेया सर्वकामफलप्रदा ॥ ६ ॥ गंगायाः संगमो यत्र तत्तीर्थं शिवनामकम् ॥ तस्मिंस्तीर्थे हि विप्रेंद्र कृतं तत्सर्वमक्षयम् ॥
॥ ७ ॥ तस्मिंस्तीर्थे हि विप्रेन्द्र वसंति सर्वदेवताः ॥ अस्य तीर्थस्य माहात्म्यं को वा वर्णयितुं क्षमः ॥ ८ ॥ संगमे मुनि
शार्दूल शांताजह्नुजयोस्तथा ॥ शिवस्य पजनं कृत्वा सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ ९ ॥ यत्र रामः शिवस्तत्र न भेदः शि
वरामयोः ॥ भेदज्ञाता महाभाग रौरवं नरकं व्रजेत् ॥ १० ॥ तस्मान्नारद नो भेदः कर्तव्यः शिवरामयोः ॥ शिवस्य पूजनं
कृत्वा रामस्तुष्यति सानुजः ॥ ११ ॥ रामस्य पूजनं कृत्वा शिवस्तुष्यति सांबिकः ॥ ताबुभौ परमौ भक्तौ ज्ञेयौ तौ च पर
स्परम् ॥ १२ ॥ तेषु कुंडेषु सर्वेषु रामेणामिततेजसा ॥ शिवलिंगान्यनेकानि स्थापितानि हि नारद ॥ १३ ॥ अस्मिंस्तीर्थे महा
भाग रामो ध्यायति वै शिवम् ॥ निरंतरं मुनिश्रेष्ठ शिवतत्परमानसः ॥ १४ ॥ अस्मिंस्तीर्थे विशेषेण रामस्तिष्ठति नित्यशः ॥
अस्मिन् क्षेत्रे तु यो नित्यं शिवपूजनतत्परः ॥ १५ ॥ सोऽश्वमेधसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च ॥ भूमिदानस्य यत्पुण्यं तत्पुण्यं
प्राप्नुयान्मुने ॥ १६ ॥ अत्र मज्जनमात्रेण नरो नारायणो भवेत् ॥ यंयं कामयते कामं तंतं प्राप्नोति निश्चितम् ॥ १७ ॥
शांताजह्नुजयोर्यत्र संगमोतीव पुण्यदः ॥ तस्य तीर्थस्य माहात्म्यं वक्तुं को वा क्षमो भवेत् ॥ १८ ॥ नारद उवाच ॥ वीतिहो
त्रज देवेश पृच्छामि त्वां वद प्रभो ॥ का वा शांता कथं लेभे नदीत्वं शिवपुत्रक ॥ १९ ॥ कथं पुण्यतमा जाता कथं लोकेति

विश्रुता ॥ इति मे संशयं छिंधि भगवन् भूतभावन ॥ २० ॥ स्कंद उवाच ॥ साधु पृष्टं महाबाहो भक्तोसि मम नारद ॥ यत्पृ
ष्टोहं त्वया विप्र तद्वक्ष्यामि तवानघ ॥ २१ ॥ त्रेतायुगे दशरथो राजाभूज्ज्ञानवान् मुने ॥ तस्यात्मजा तु शान्तासीत्पितृभक्तिरता
सदा ॥ २२ ॥ एकदा मुनिशार्दूल लोमपादो मनीश्वरः ॥ तत्रागतो ददर्शाथ शांतां तस्यात्मजां शुभाम् ॥ २३ ॥ तां दृष्ट्वा
स मुनिः प्राह राजानं मधुरं वचः ॥ २४ ॥ लोमपाद उवाच ॥ विज्ञापयामि देवेश यदि चेन्मयि ते दया ॥ इमां त्वदात्मजां देव
कन्यात्वेनैव देहि मे ॥ २५ ॥ पालनं च करिष्यामि सुतायास्ते नराधिपः ॥२६॥स्कंद उवाच॥इति वै लोमपादस्य वचः श्रुत्वा नराधिप
उवाच लोमपादं वै द्विजपूजनतत्परः ॥ २७ ॥ दशरथ उवाच ॥ यदुक्तं भगवन्ब्रह्मंस्तद्ददामि तवानघ ॥ शांतानाम्नीमिमां कन्यां
पालयस्व यथासुखम् ॥ २८ ॥ राज्यं धनं गृहं दाराः सर्वं वै तव सुव्रत॥यतो द्विजप्रसादेन सर्वं प्राप्तं मया मुने ॥ २९ ॥ स्कंद उवाच ॥
इत्युक्त्वा प्रददौ कन्यां सुंदरांगीं शुभाननाम् ॥ तां सुशांतां गृहीत्वा वै तोषयन्नाशिषा नृपम् ॥ ३० ॥ आगतः स्वाश्रमे
विप्रः पालयामास वै सुताम् ॥ ततः सा चंद्रलेखेव वर्द्धते वै दिनेदिने ॥ ३१ ॥ वर्द्धमानां तु तां दृष्ट्वा चिंताविष्टो बभूव ह ॥ कस्मै
सुता प्रदेयेयं को वास्याः सदृशो भवेत् ॥ ३२ ॥ इति चिंतयतस्तस्य ब्रह्माग्रे समदृश्यत ॥ दृष्ट्वा प्रजापतिं तस्य जग्राह चरणौ
मुनिः ॥ ३३॥ दंडवत्प्रणिपत्याह विधिं लोकपितामहम् ॥ ३४ ॥ मुनिरुवाच ॥ हंसवाहन देवेश ब्रूहि मे पृच्छतो विधे ॥ इयं वै
मम कन्यास्ति शांतानाम्नी सुमध्यमा ॥ ३५ ॥ अस्याः पतिस्तु भवता को वा सृष्टोस्ति भूतले ॥ अभिधानं तु किं तस्य
कीदृशैस्तु गुणैर्युतः ॥ किं शीलं कीदृशो वंश इति शंस महामते ॥ ३६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ लोमपाद शृणु प्राज्ञ वक्ष्यामि शृणु
सांप्रतम् ॥ इयं या तव कन्यास्ति शांतानाम्नी द्विजोत्तम ॥ तस्याः पतिर्यथा सृष्टो ऋष्यशृंगो महामतिः ॥ ३७ ॥ विभांड
कसुतः श्रीमान् ख्यातो ब्रह्मविदां वरः ॥ तस्मै देया त्वियं, कन्या नान्योस्याः सदृशः पुमान् ॥ ३८ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति श्रुत्वा
वचस्तस्य लोमपादे उवाच ह ॥ ब्रह्माणं नतिभिर्युक्तः शांतया वाचया मुनिः ॥ ३९ ॥ लोमपाद उवाच ॥ भगवन् यत्त्वया प्रोक्तं तन्मृषा

न भवेत् क्वचित् ॥ परम्मे संशयो जातस्तं छेत्तुं त्वमिहार्हसि ॥ ४० ॥ क्षत्रियान्वयसंभूता शांता मे दत्तपुत्रिका ॥ ऋष्यशृंगस्तु मुनिराट्
वेदवेदांगपारगः ॥ ४१ ॥ अनयोः कथमुद्वाहो भिन्नजात्योर्भविष्यति ॥ ॥ ४२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु प्राज्ञ द्विजश्रेष्ठ यदुक्तं भवता वचः ॥
तत्तथैव कथं विप्र इति केचिज्जगुर्वचः ॥ ४३ ॥ तिस्रो भार्य्या ब्राह्मणाय द्वे भार्य्ये क्षत्रियस्य तु ॥ एका वैशस्य भार्य्या स्यात्तथा
शूद्रस्य सुंदरी ॥ ४४ ॥ यद्यप्येवं तथा विप्र शृणु कर्म सुशोभनम् ॥ येनेयं भविता शांता ब्राह्मणी चातिसुंदरी ॥ ४५ ॥ देव
प्रयागकं क्षेत्रं यत्ख्यातं भुवनत्रये ॥ तत्र वै शिवतीर्थं तु गंगाया उत्तरे तटे ॥ ४६ ॥ प्रातःस्नायी जिताहारो जितक्रोधो
जितेन्द्रियः ॥ तस्मिंस्तीर्थेपि शूद्रोपि ब्राह्मणत्वमवाप्नुयात् ॥ ४७ ॥ विश्वामित्रोपि तत्रैव ब्राह्मणत्वमुपेयिवान् ॥ इंद्राद्या लोकपालास्तु
तत्तत्सिद्धिं ययुः पुरा ॥ ४८ ॥ तस्मात्त्वमपि विप्रेंद्र स्वां कन्यां तत्र प्रेषय ॥ यथा विध्युक्तमार्गेण शिवकुंडे शिवालये ॥ स्नानव्र-
तादिकं चैव कारय त्वं दृढव्रत ॥ ४९ ॥ ततो वै भविता शांता ब्राह्मणी सुमनोहरा ॥ ऋष्यशृंगोपि शांतायै गंगादक्षिणकूलके ॥
करिष्यति तपस्तीव्रं देवैरपि सुदुश्चरम् ॥ ५० ॥ सूर्य्यतीर्थादूर्द्ध्वभागे शरविक्षेपमात्रके ॥ ऋष्यशृंगाभिदं तीर्थं भविष्यति सुपु
ण्यदम् ॥ ५१ ॥ ऋष्यशृंगाभिधे तीर्थे ये स्नास्यंति नरोत्तमाः ॥ कुलानां तु सहस्रं तैस्तारितं स्यान्न संशयः ॥ ५२ ॥ तत्र स्नातं
तपस्ततं हुतं जप्तं तथैव च ॥ सर्वं शिवप्रीतिकरमक्षयं तु भवेद्द्विज ॥ ५३ ॥ स्कन्द उवाच ॥ इत्युक्त्वान्तर्दधे ब्रह्मा तत्रैव च पितामहः ॥
लोमपादोपि तच्चक्रे यदुक्तं विष्णुसूनुना ॥ ५४ ॥ प्रेषयामास तां कन्यां शिवकुंडे सुदुर्ल्लभे ॥ सापि तत्र तपश्चक्रे ध्यायंती
शिवमव्ययम् ॥ ५५ ॥ व्याघ्रचर्मपरीधानं शुद्धस्फटिकसन्निभम् ॥ जटाजूटधरं देवं त्रिनेत्रं वृषभध्वजम् ॥ ५६ ॥ ब्रह्मविष्णु
स्तुतं भीमं सेव्यमानं सुरासुरैः ॥ शिवकुंडे महाभाग सस्नौ प्रातः सदा हि सा ॥ ५७ ॥ एवं षण्मासपर्य्यंतं तपः कृतवती
मुने ॥ आविर्बभूव भगवान् महादेवः सहोमया ॥ दृष्ट्वा सदाशिवं शांता देवं स्तोतुम्प्रचक्रमे ॥ ५८ ॥ शांतोवाच ॥ नमः शिवाय शंभवे
कपालमालधारिणे ॥ नमोस्तु पार्वतीपते जटाकलापधारिणे ॥ ५९ ॥ समस्तनिर्जरस्तुत क्षितिस्वरूप ते नमः ॥ नमस्त्रिनेत्र

स्कं. पु. शालिने समस्तदैत्यहारिणे ॥ ६० ॥ शिवस्त्वं हि परं ब्रह्म चित्स्वरूपस्त्वमेव हि ॥ युगांते लयकर्त्ता त्वं सृष्टिस्त्वंकुरुषे शिव ॥ के. खं
७९॥ ॥ ६१ ॥ स्थितिकर्त्ता त्वमेवासि योगिभिस्त्वं हि चिंत्यसे ॥ गुणात्मा निर्गुणस्त्वं हि त्रयीरूपस्त्रयीमयः ॥ ६२ ॥ स्कंद उवाच ॥
इति स्तुत्वा महेशानं शांता शंकरतत्परा ॥ प्रसन्नो भगवानूचे शांतां वै भक्तितत्पराम् ॥ ६३ ॥ शिव उवाच ॥ देवी शांते महाभागे अ. १
भक्तासि मम सुव्रते ॥ वरं वरय शीघ्रं त्वं यत्त्वन्मनासि वर्तते ॥ ६४ ॥ शांतोवाच ॥ देवदेव प्रसन्नोसि यदि चेन्मयि शंकर ॥
क्षत्रियाहं महादेव ब्राह्मणी स्यां तथा कुरु ॥ ६५ ॥ ऋष्यशृंगो मुनिश्रेष्ठो भर्त्तास्यान्मम शंकर ॥ भुक्त्वा भोगानशेषांस्तु त्वत्सं
सर्गमवाप्नुयाम् ॥ ६६ ॥ शिव उवाच ॥ यदुक्तं वचनं देवि तत्तथैव भविष्यति ॥ ऋष्यशृंगं पतिं श्रेष्ठं प्राप्स्यसि त्वं
दृढव्रते ॥ ६७ ॥ तेन सार्द्धं महाभोगान्भुक्त्वा काममवाप्य च ॥ नदीरूपेण पश्चात्ते मत्कुंडे संगमो भवेत् ॥ ६८ ॥ ततो लोकेषु
विख्याता शांतानाम्नी नदी शुभा ॥ भविष्यसि महापुण्या स्वर्गमोक्षप्रदायिनी ॥ ६९ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वान्महादेवः शांतायै
मुनिपुंगव ॥ तत्रैवांतर्दधे देवो नीलकंठः स्वयं मुने ॥ ७० ॥ ततः शिवप्रसादेन ब्राह्मणी समजायत ॥ ऋष्यशृंगेण मुनिना सहो
द्वाहोप्यजायत ॥ सैव शांता नदी जाता दशरथाचलसंगिनी ॥ ७१ ॥ शिवतीर्थे तु तस्यां वै संगमोभून्महामुने ॥ ततःप्रभृति
ख्याता नदी हि भुवनत्रये ॥ ७२ ॥ तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ शिवतीर्थे मासमात्रं नरः शिवपरायणः
॥ ७३ ॥ अस्मिंस्तीर्थे भूमिदेवो योऽथर्वशिरसं परम् । नीलरुद्रोपनिषदं रुद्राध्यायं तथैव च ॥ ७४ ॥ रुद्रसाम्नापि च
तथा यः पठेत्प्रयतो नरः ॥ स रुद्रलोकमातिष्ठेद्यावदाभूतसंप्लवम् ॥ ७५ ॥ इति ते कथितं दिव्यं शैवतीर्थमनुत्तमम् ॥ यस्याख्या
नस्य पठनाच्छ्रवणादपि नारद ॥ शिवलोकं समासाद्य शिवेन सह मोदते ॥ ७६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे देवप्रयागमा
हात्म्यवर्णनं नाम त्रिपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५३ ॥ स्कंद उवाच ॥ अथ वेतालकुंडस्य माहात्म्यं शृणु नारद ॥ यथावत् ॥१७९॥
कथयिष्यामि विस्तरेण तवानघ ॥ १ ॥ शिवकुंडादूर्द्ध्वभागे तत्कुंडं विद्यते किल ॥ यत्रैवास्ते महाभाग शिलावेतालसंज्ञिका ॥ २ ॥ वे

तालकुंडे यः स्नात्वा शिलास्पर्शं करोति हि ॥ ध्यायन्नारायणं देवं तस्य पुण्यफलं शृणु ॥३॥ सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ॥
सर्वदानेषु यत्पुण्यं तत्पुण्यं प्राप्नुयान्नरः ॥ ४ ॥ वेतालकुंडजां मृत्स्नां सर्वांगे लेपयेत्तु यः ॥ तस्य तत्कालिकं पापं तत्क्षणादेव
नश्यति ॥ ५ ॥ मासमात्रं तु यः स्नाति कुंडेऽस्मिन्मुनिपुंगव ॥ कोटिकल्पसहस्राणि स वै विष्णुपुरे वसेत् ॥ ६ ॥ कर्मक्षयादिहागत्य
राजा भवति धार्मिकः ॥ भुक्त्वा भोगानशेषांस्तु पुनर्विष्णुपुरे व्रजेत् ॥ ७ ॥ अस्य कुंडस्य माहात्म्याद्यथा प्रापुः परां गतिम् ॥
वेताला बहवो विप्र तच्छृणुष्व महामुने ॥ ८ ॥ बभूवोद्दालकः कश्चिद्ब्राह्मणो ब्राह्मणाधमः ॥ चौरकर्मरतो नित्यं गृहं भंक्त्वा
नृशंसकः ॥ ९ ॥ एका वारांगना काचिन्नाम्ना रूपवती स्मृता ॥ तस्यामुद्दालको रक्तस्तामेव संस्मरन् सदा ॥ १० ॥ अर्जयित्वा
धनं चौरकर्मणा विपुलं मने ॥ तस्यै ददाति विप्रोसौ काममोहविमोहितः ॥ ११ ॥ कदाचित्पथिकानां हि धनं हृत्वा द
दाति सः ॥ ब्राह्मणान्मारयित्वा च तेभ्यो हृत्वा धनं बहु ॥ १२ ॥ स्वगृहस्थं धनं चैव रूपवत्यै प्रयच्छति॥सापि वेश्या प्रसन्नाभूद्धनं
दृष्ट्वा सुपुष्कलम् ॥ उवाचोद्दालकं प्रीत्या स्वधर्मनिरता सदा ॥ १३ ॥ वेश्योवाच ॥ भो भो द्विज कुतो लब्धमीदृशं विपुलं धनम् ॥
तद्ब्रूहि मम हे कांत त्वदन्यो नास्ति मे पतिः ॥ यो ददाति धनं नित्यं स्वर्णमुक्ताफलादिकम् ॥ १४ ॥ उद्दालक उवाच ॥
किं पृच्छसि हि मे कांते गृहद्रव्यं यथासुखम् ॥ चौरोहं मुनिहंताहं परद्रव्यापहारकः ॥ १५ ॥ त्वत्संगार्थमिदं कर्म्म कृतं कांते
मयाऽशुभम् ॥ ब्राह्मणा मानुषाश्चैव पथिका निहता मया ॥ १६ ॥ वेश्योवाच ॥ हन्त हंत हरे ब्रह्मन् पापीयानसि पापकृत ॥ एवं
मा कुरु पापं हि ब्रह्महत्यादिकं द्विज ॥ १७ ॥ ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्दुर्गतिस्ते भविष्यति ॥ शृणु विप्र नराणां हि चेष्टितं पूर्वज
न्मजम् ॥ १८ ॥ ये वै परस्वहरणे तत्परा ब्रह्मघातकाः ॥ परदारेषु संसक्तास्ते वै निरयगामिनः ॥ १९ ॥ परनिंदारता ये वै
परद्रोहकराः सदा ॥ वेश्यायां निरता ये वै तेपि दुर्गतिगामिनः ॥ २० ॥ तस्मात्त्वं त्यज दुर्बुद्धे पापकर्म शुभं कुरु ॥ भगवंतं
दयासिंधुं भज विप्र निरंतरम् ॥ २१ ॥ ततस्ते सर्वपापानि नाशं यास्यंति दुर्मते ॥ मा विलंबं कुरु प्राज्ञ गच्छ विष्णवालयं

 शुभम् ॥ २२ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा ब्राह्मणो विस्मितोभवत् ॥ वेश्यां रूपवतीं प्राहोद्दालको ब्राह्मणाधमः ॥२३॥
 उद्दालक उवाच ॥ वरांगने रूपवति त्वं मातासि ममानघे ॥ त्वं गुरुर्मे त्वमेवासि शास्त्री सुंदरि सुव्रते ॥ २४ ॥ उपदेशं कुरु प्राज्ञे
यथा स्यां विष्णुलोकभाक् ॥ मम सर्वाणि पापानि यथा नश्यंति तद्वद ॥ २५ ॥ वेश्योवाच ॥ शृणु विप्र महाभाग धन्योसि
त्वं हि सुव्रत ॥ यस्येयमीदृशी बुद्धिर्जाता वै विष्णुसेवने ॥ २६ ॥ देवप्रयागकं क्षेत्रं श्रूयते यद्भुवि द्विज ॥ तत्र भागी
रथीतीरे कुंडं परमदुर्लभम् ॥ २७ ॥ शिवतीर्थादूर्द्ध्वभागे क्रोशखण्डप्रमाणकम् ॥ तत्र गच्छ हरिं ध्यायन् स्नानं कुरु यथावि
धि ॥ २८ ॥ दिनानां पंचके विप्र गमिष्यसि परां गतिम् ॥ ब्रह्महत्यादिपापेभ्यो मुक्तिस्ते भविता द्विज ॥ २९ ॥ स्कंद
उवाच ॥ इति तस्या वचो धृत्वा हृदि विप्रो ययौ ततः ॥ देवप्रयागके क्षेत्रे यत्र वैतालिकी शिला ॥ ३० ॥ स्नात्वा तीर्थवरे
पुण्ये दृष्टवान्प्रेतदेहकान् ॥ संख्यया वै पंचशतं वेतालान् विकटाननान् ॥ ३१ ॥ स्रवन्मूत्रपुरीषांश्च पूयशोणितसंप्लुतान् ॥
वर्तुलाक्षान् बृहद्दंतान् क्षुत्तृष्णापरिपीडितान् ॥ ३२ ॥ निर्मांसानास्थिशेषांश्च हाहाकाररवांस्तथा ॥ तान् दृष्ट्वोद्दालकः प्राह विस्मया
विष्टमानसः ॥३३॥ उद्दालक उवाच ॥ भोभो भयानका यूयं के वै भवथ निर्भयाः॥ किमर्थं वै स्थिता ह्यत्र तीर्थानां प्रवरे शुभे ॥ ३४ ॥
वेताला ऊचुः ॥ शृणु प्राज्ञ महाभाग यद्वै वृत्तं दुरात्मनाम् ॥ अस्माकं तत्तथा ब्रूमो दयावानसि दुःखितान् ॥३५॥ पुरा वयं तु गंधर्वा अभूम
द्विजसत्तम ॥ इंद्रस्याग्रे वर्तमाना गायंतो गानमुत्तमम् ॥ ३६ ॥ कदाचिद्दैवयोगेन गता वै हिमपर्वते ॥ विहर्तुं यौवनोन्मत्ता रूपलाव
ण्यगर्विताः ॥ ३७ ॥ अष्टावक्रं दृष्टवंतस्तप्यमानं महत्तपः ॥ कृशं वै सर्वतो वक्रमस्थिशेषं जटान्वितम् ॥ ३८ ॥ तं दृष्ट्वा मुनिशा
र्दूलं हासं चक्रुम पापिनः ॥ अस्मान्दृष्ट्वा मुनिस्तत्र शशापेदमुदीरयन् ॥ ३९ ॥ रे रे रूपमदोन्मत्ता मां दृष्ट्वा हसिता यतः ॥ अतो
यूयं दुराचारा वेतालत्वं गमिष्यथ ॥ ४० ॥ इति शप्त्वा मुनिवरो विरराम महामतिः ॥ शापात्त्रस्तामुनेर्विप्र वयमूचिम तं मुनिम् ॥
॥ ४१ ॥ अष्टावक्रमुनिश्रेष्ठ शिवभक्तिपरायण ॥ अस्मादृशां त्वमेवासि त्राता पापात्मनां मुने ॥ ४२ ॥ त्वत्तो नास्ति गतिः

काचिदस्माकं मुनिसत्तम ॥ रक्षरक्ष दह्यमानान् शापाग्नेस्तव सुव्रत ॥ ४३ ॥ क्षमां कुरु महाभाग क्षमासारा हि साधवः ॥ भवा
दृशा नापराधं मन्यंते हि दुरात्मनाम् ॥ ४४ ॥ इति विज्ञापितोस्माभिरष्टावक्रो मुनीश्वरः ॥ उवाच वचनं प्रीत्या स्तुत्या संहृ
ष्टमानसः ॥ ४५ ॥ अष्टावक्र उवाच ॥ अमोघो मामकः शापो भविष्यत्येव गायकाः ॥ गच्छत प्रेतदेहेन कियत्कालं सुतीर्थके ॥ ४६ ॥
क्षेत्रे क्षेत्रगणाधीशे प्रयागे देवपूर्वके ॥ वासं कुरुत दुर्वृत्ता यावदुद्दालको मुनिः ॥ रूपवत्या वेश्यया वै प्रेषितश्चागमिष्यति ॥ ४७ ॥
भवतां तेन संवादो भविष्यति यदा तदा ॥ पुनः स्वकं परं रूपं प्राप्य वै विहरिष्यथ ॥ ४८ ॥ इत्युक्त्वास्मान् वक्रगात्रो गत
स्तप्तुं हिमालये ॥ वयं चात्रैव संप्राप्ता ध्यायंतस्त्वां द्विजोत्तमम् ॥ ४९ ॥ संप्राप्तस्त्वं भाग्यवशादिदानीं पुरुषर्षभ ॥ पश्य रूपं
तु यत्पूर्वं बभूव प्रवरं हि नः ॥ ५० ॥ सांप्रतं त्वत्प्रसादेन जातो वै शापमोक्षकः ॥ ५१ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वा तं तु वेताला
बभूवुर्विमलाननाः ॥ जग्मुस्ते देवमार्गेण विहर्तुं वै यथेच्छया ॥ ५२ ॥ तान् दृष्ट्वा विस्मितो विप्रो गंधर्वांस्त्रिदिवौकसः ॥
आश्चर्य्यं परमं लेभे हृष्टरोमा बभूव ह ॥ ५३ ॥ शिलायाश्चैव कुंडस्य वेताला लक्ष्मणान्वितम् ॥ एतदौद्दालकं तीर्थं पुण्यं
तदवधि स्मृतम् ॥ ५४ ॥ पूर्वभागे तथा पश्चादुत्तरे दक्षिणे तथा ॥ शरविक्षेपमात्रं तु अतिपुण्यतमं स्मृतम् ॥ ५५ ॥ अत्र
जप्तं हुतं तप्तं दत्तं कोटिगुणं भवेत् ॥ ५६ ॥ अस्मिन्कुंडे तथा विप्र शिलायां पितृतर्पणम् ॥ पिण्डदानं कृतं येन तारितं सकलं
कुलम् ॥ ५७ ॥ गंगायां पिण्डदानस्य यत्पुण्यं भवति द्विज ॥ तत्पुण्यं कोटिगुणितं भवेदत्र न संशयः ॥ ५८ ॥ अस्यावज्ञा
कृता वै तु गच्छेदन्यत्र यो नरः ॥ स याति नरके घोरे पितृभिः सह नारद ॥ ५९ ॥ पितरोपि सदा विप्र कांक्षंति निजके कुले ॥
गमिष्यति यदा कश्चिदस्मान्वै तारयिष्यति ॥ ६० ॥ धन्याः कलियुगे घोरे नराः पुण्याधिका वराः ॥ गच्छंति पितृकार्य्यार्थं
वैताले तीर्थनायके ॥ ६१ ॥ अस्मिन्कुंडे तु यः स्नाति शिलास्पर्शं करोति हि ॥ दर्शनं पूजनं चैव तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
॥ ६२ ॥ स्नातं वै सर्वतीर्थेषु दत्ता वै सकला मही ॥ निखिलाः प्रतिमा दृष्टा विष्णोरमिततेजसः ॥ ६३ ॥ नारद उवाच ॥ सेनापते

स्कं. पु. विभो स्कंद हृदि मे संशयो महान् ॥ कथं वै तीर्थराजस्य माहात्म्यमभवत्प्रभो ॥ ६४ ॥ स्कंद उवाच ॥ साधु साधु के.
१८१॥ महाप्राज्ञ यत्पृष्टोहं त्वया मुने ॥ उद्दालकस्य वृत्तं तु तद्वक्ष्यामि तवाग्रतः ॥ ६५ ॥ उद्दालकस्तु धर्मात्मा दृष्ट्वा गंधर्वतां गतान् ॥
वेतालान्सपदि प्राज्ञः शिलायां स्थितवाँस्तदा ॥ ६६ ॥ तत्र स्थित्वा तपश्चक्रे देवैरपि सुदुष्करम् ॥ पंचवर्षसहस्राणि एकपा अ.
देन तस्थिवान् ॥६७॥ निराहारो निरीहश्च निर्ममो निरहंकृतिः ॥ ततः प्रसन्नो भगवान् बभूव दृष्टिगोचरः ॥ ६८ ॥ तं दृष्ट्वोद्दालको
विप्रः शंखचक्रगदाधरम् ॥ द्योतयंतं दिशः कांत्या कौस्तुभान्वितवक्षसम् ॥ ६९ ॥ नारायणं दयासिंधुं भक्तानां वशवर्ति
नम् ॥ स्तोतुं प्रचक्रमे विप्रो भक्त्या गद्गदया गिरा ॥ ७० ॥ उद्दालक उवाच ॥ नमस्ते देवदेवश नमस्ते करुणानिधे ॥ गुणत्र
यविभागाय त्रयीरूपाय ते नमः ॥ ७१ ॥ त्वमिंद्रस्त्वं यमः श्रेष्ठः कालः कलयतां वरः ॥ कुबेरस्त्वं धनाध्यक्षो गणाधीश
स्त्वमेव हि ॥ ७२ ॥ शिवः स्वयं त्वमेवासि विष्णुस्त्वं च प्रजापतिः ॥ सूर्य्यस्त्वं हि तमोहंता नक्षत्राणां पतिस्तथा ॥ ७३ ॥
यत्किंचिद्दृश्यते लोके यद्वै स्थावरजंगमम् ॥ तत्सर्वं तु त्वमेवासि त्वत्तो नान्योस्तिकश्चन ॥ ७४ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति स्तुतो हि
भगवान् प्रसन्नोभूद्द्विजातये ॥ मेघगंभीरया वाचा उवाच पुरुषोत्तमः ॥ ७५ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वत्स वत्स वरं ब्रूहि यत्ते
मनसि वर्तते ॥ तत्ते संप्रति दास्यामि अपि त्रैलोक्यदुर्लभम् ॥ ७६ ॥ उद्दालक उवाच ॥ धन्योहं कृतकृत्योहं त्वत्प्रसादाज्ज
गत्प्रभो ॥ त्वद्दर्शनं हि लोकेषु दुर्लभं मांसचक्षुषाम् ॥ ७७ ॥ त्वद्दर्शनं मया प्राप्तमन्यत्किं वृणुयाम्यहम् ॥ वरमेकं तु मे देहि
यदि चेन्मयि ते दया ॥ ७८ ॥ अस्मिन्कुंडे शिलायां च करिष्यंति नरोत्तमाः ॥ स्नानं दानं पिंडदानं भूयात्तत्कोटिसंख्य
कम् ॥ ७९ ॥ इदं स्तोत्रं मयाऽऽख्यातं पठिष्यंति हि मानवाः ॥ तेपि तत्र स्नानफलं प्राप्नुयुः पुरुषोत्तमाः ॥ ८० ॥
श्रीभगवानुवाच ॥ यत्त्वया याचितं विप्र तत्तथैव भविष्यति ॥ आगच्छ त्वं महाभाग मद्देहे निर्गुणे शिवे ॥ ८१ ॥ ॥१८१॥
स्कन्द उवाच ॥ इत्युक्त्वा भगवान् विष्णुरुद्दालकसहितो ययौ ॥ वैकुंठं योगिनां गम्यं विष्णुभक्तिपरात्मनाम् ॥ ८२ ॥ इति ते

कथितं विप्र वैतालं तीर्थमुत्तमम् ॥ एतदाख्यानकं श्रुत्वा पठित्वा भक्तितत्परः ॥ ८३ ॥ सोपि विष्णुपुरं याति श्लोकमात्रेण नारद ॥ श्लोकार्द्धेनापि पादेन पठितेन द्विजोत्तम ॥ ८४ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे देवप्रयागमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुः पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५४ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ अथाहं संप्रवक्ष्यामि सूर्य्यकुंडस्य विस्तरम् ॥ माहात्म्यं मुनिशार्दूल शृणुष्वैकमनाः प्रिय ॥ १ ॥ वेतालतीर्थादुपरि शरविक्षेपमात्रके ॥ तदस्ति पुण्यदं तीर्थं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ॥ २ ॥ तत्रावगाहनान्मर्त्यः कुष्ठरोगात्प्रमुच्यते ॥ सर्वान् कामानवाप्नोति स्नानाद्वै मनसेप्सितान् ॥ ३ ॥ तस्यो त्पत्तिं शृणु प्राज्ञ क्षेत्रराजस्य पुण्यदाम् ॥ पुरा मेधातिथिर्नाम बभूव द्विजसत्तमः ॥ ४ ॥ सूर्य्यभक्तिरतो नित्यं सूर्य्य मेवाभजत्सदा ॥ सदैव सौरमंत्रं वै जपंस्तस्थौ तु स्वे गृहे ॥ ५ ॥ एकदा मुनिशार्दूल गतो मेधातिथिर्मुनिः ॥ देवप्रयागके क्षेत्रे तीर्थानामुत्तमोत्तमे ॥ ६ ॥ सौरकुंडे महातीर्थे तीर्थानां प्रवरे शुभे ॥ तत्र गत्वा मुनिश्रेष्ठ तपश्चक्रे महामतिः ॥ ७ ॥ निराहारो यतात्मा वै निर्ममो निःस्पृहः सुधीः ॥ सूर्य्यमेव सदा ध्यायन् सौरमंत्रमनुस्मरन् ॥ ८ ॥ एवं वर्षसहस्रे तु व्यतीते द्विजवल्लभ ॥ प्रसन्नोऽभूज्जगच्चक्षुः प्रत्यक्षमनुदृष्टवान् ॥ ९ ॥ मेधातिथिः सुधर्मात्मा भासमानो यथा रविः ॥ तपसा शुद्धदेहो वै चकार स्तुतिमुत्तमाम् ॥ १० ॥ ॥ मेधातिथिरुवाच ॥ निखिलनिगमबोधप्रमोदप्रयुक्तप्रभक्तप्रहर्षप्रसेव्यप्रपाद ॥ प्रकरनिकरविन ष्टांधकारप्रकाशप्रहर्षप्रयुक्तत्रिलोकप्रभो भोः ॥ ११ ॥ भवजलधितरणप्रपोतांघ्रिपद्म प्रनष्टं भवापारवारांनिधौ त्राहि माम् ॥ सकलसुरगणस्तूयमानः प्रमुक्त्यै नमस्ते नमस्ते नमस्ते नमस्ते॥ ॥ १२ ॥ स्कंद उवाच॥इति स्तुतो हि भगवान् दंडकेन वरेण वै ॥ उवाच वचनं पुण्यं सर्वलोकहितावहम् ॥ १३ ॥ श्रीसूर्य उवाच ॥ वत्स मेधातिथे विप्र वृणीष्व त्वं वरं मुने ॥ दास्यामि ते महाभाग अप्यदेयं वरं परम् ॥ १४ ॥ मेधातिथिरुवाच ॥ विभो विभास्कर प्राज्ञ सप्ताश्वरथवाहन ॥ त्वदीयचरणांभोजे भक्तिर्भवतु सर्वदा ॥ १५ ॥ सदैव तव पूजां तु कुर्य्यां वै भक्तितत्परः ॥ वरमन्यं च मे देहि यदि मां मन्यसे रवे ॥ १६ ॥ त्वया सदात्र स्थातव्यं

मया सह महामते ॥ अस्य कुंडस्य माहात्म्यं भूयात्पुण्यतमं वरम् ॥ १७ ॥ त्रिषु लोकेषु विख्यातमेतत्तीर्थं भवेद्विभो ॥ १८ ॥
॥ स्कंद उवाच ॥ तत्तथास्तामिति विभुरुक्त्वा स्वर्गं जगाम वै ॥ ततः ख्यातं बभूवेदं कुंडं क्रतुफलप्रदम् ॥ १९ ॥ अस्मिन्सौरे महा
कुंडे यदि प्राप्येत सप्तमी ॥ माघमासस्य शुक्ला वै तत्र स्नातुः फलं शृणु ॥ २० ॥ अर्बुदार्बुदवर्षाणि तथार्बुदशतानि च ॥ सूर्य्य
लोके वसेन्मर्त्यस्ततो वै जायते द्विजः ॥ २१ ॥ वेदवेदांगवक्ता वै सुंदरांगः सुबुद्धिमान्॥सर्वलोकेषु विख्यातः सर्वशास्त्रार्थपारगः ॥
॥ २२ ॥ सूर्य्यस्य प्रीतये दद्याद्यो मर्त्यो भक्तितत्परः ॥ गृहवस्त्रान्नगेहानि सूर्य्यलोके वसेत्तु सः ॥ २३ ॥ अथान्यच्च प्रव
क्ष्यामि यथा ते प्रत्ययो भवेत् ॥ शृणु नारद तत्त्वेन मत्तो मुनिगणर्षभ ॥ २४ ॥ कश्चिच्छूद्रो मुनिश्रेष्ठ बभूव द्विजसेवकः ॥
देवदास इति ख्यातो नाम्ना वै मुनिसत्तम ॥ २५ ॥ सर्वेषां द्विजवर्य्याणां परिचर्य्यां करोति सः ॥ द्विजाज्ञयैव सर्वं हि व्यवहारं
करोति च ॥ २६ ॥ गायने तस्य वै प्रीतिः सदाभूद्द्विजपुंगव ॥ कथं मे गायनज्ञानं भविष्यति च चिंतयन् ॥ २७ ॥ कस्मिंश्चि
त्त्वथ काले तु देवदासो गृहं ययौ ॥ मार्गे व्रजन् ददर्शाथ मुनिपुंजं सुनिर्मलम् ॥ २८ ॥ दृष्ट्वा मुनिगणं नत्वा चरणौ जगृहे
तदा ॥ तेषां वै मुनिवर्य्याणां देवदासो महामतिः ॥ २९ ॥ उवाच मुनिपुंजं वै विनयाविष्टमानसः ॥ ३० ॥ देवदास उवाच ॥
भोभो मुनिगणाः सर्वे दयां कुरुत सुव्रताः ॥ भवतां दासभूतोहं शूद्रो विज्ञापयाम्यहम् ॥ ३१ ॥ यथा सुगायकोहं स्यां
वासवस्य शचीपतेः ॥ सदा स्वर्गे च मे वासो भवतान्मुनिसत्तमाः ॥ ३२ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ देवदास शृणु त्वं हि वक्ष्या
मस्ते वयं वचः ॥ येन वै कर्मणा शूद्र यास्यसि त्वं त्रिविष्टपम् ॥ ३३ ॥ गंधर्वराजतां चैव गमिष्यसि हि पादज ॥ देवप्रयागके क्षेत्रे
सूर्यकुंडं हि विद्यते ॥ ३४ ॥ गंगाया उत्तरे कूले तत्र गच्छ महाशय ॥ तत्रावगाहनाद्वत्स सूर्य्यस्तुष्यति सारुणः ॥ ३५ ॥ यान् यान्
प्रार्थयते कामांस्तान्ददाति हि भास्करः ॥ गच्छ गच्छाशु हे शूद्र तीर्थानामुत्तमोत्तमे ॥ ३६ ॥ स्कन्द उवाच ॥ इति तेषां वचः
श्रुत्वा देवदासो महामतिः ॥ तस्मिन्नेव महाक्षेत्रे ययौ देवप्रयागके ॥ ३७ ॥ सौरकुंडे स धर्मात्मा स्नानं वै कृतवांस्तदा ॥ रविं सदा

हृदि ध्यायन् सूर्य्यंसूर्य्येत्युदीरयन् ॥ ३८ ॥ एवं वै कुर्वतस्तस्य संतुष्टोऽभूद्दिवाकरः ॥ उवाच देवदासं स सारुणो भगवान्रविः ॥
॥ ३९ ॥ सूर्य्य उवाच ॥ भोभो शूद्र महाभाग प्रसन्नोहं त्वयि प्रिय ॥ वरं वरय शीघ्रं त्वं यत्ते मनसि वर्तते ॥ ४० ॥ देवदास
उवाच ॥ धन्योहं कृतकृत्योहं पापं मे विगतं रवे ॥ तव दर्शनमात्रेण करुणाकर भास्कर ॥ ४१ ॥ अहं गंधर्वराजः स्या
मिति मे हृदि वर्त्तते ॥ तत्कुरुष्व महाभाग भक्तानामभयप्रद ॥ ४२ ॥ स्वर्गलोके सदा वासो मम स्याच्छिवरूपक ॥ इच्छारूपं
तु मे देहि भक्तोहं तव पापहन् ॥ ४३ ॥ श्रीसूर्य्य उवाच ॥ वत्स शूद्र त्वमद्यैव भव गंधर्वराट् सुत ॥ इच्छारूपेण विहर स्वर्ग
लोके निरंतरम् ॥ ४४ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वा भगवान् सूर्य्यस्तत्रैवांतरधीयत ॥ देवदासोपि धर्मात्मा प्राप्य गंधर्वराज
ताम् ॥ अश्वरूपोऽभवत्तत्र कुंडे कुंडोत्तमे शुभे ॥ ४५ ॥ अश्वपादांकितं क्षेत्रमद्यापि दृश्यते जनैः ॥ ततो मनुष्यरूपेण विचचा
र महामतिः ॥ ४६ ॥ कदाचिद्देवरूपेण रक्षोरूपेण वाथ वा ॥ नानाविधानि रूपाणि धृत्वा वै विचचार सः ॥ ४७ ॥ गंधर्वत्वे तस्य
नाम बभूव मुनिसत्तम ॥ सुघोष इति विख्यातो गंधर्वेषु मृगाधिपः ॥ ४८ ॥ प्रातःकाले सदा याति सुघोषो नाम गायकः ॥
स्नानाय सौरकुंडे तु सर्वपापहरेऽनघे ॥ ४९ ॥ नानारूपधरः शुद्धो दृश्यते पुण्यकर्तृभिः ॥ सर्वे देवाः सगंधर्वा ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः ॥
तस्मिंस्तीर्थवरे पुण्ये नित्यं तिष्ठंति नारद ॥ ५० ॥ धन्यास्त एव ये मर्त्याः स्नानं कुर्वंति नित्यशः ॥ सूर्यस्य पूजनं चैव सौर
कुंडे मुनीश्वर ॥ ५१ ॥ ह्रां ह्रीं स इति मंत्रेण सूर्य्यपूजां करोति यः ॥ तस्य देवः स्वयं साक्षाद्ददाति वरमुत्तमम् ॥ ५२ ॥
ब्रह्महत्यादिपापानि गोत्रोत्थहननं तथा ॥ स्नानमात्राद्विनश्यंति यथाग्नौ तूलराशयः ॥ ५३ ॥ इति ते कथितं दिव्यमदेयं दुष्ट
जंतुषु ॥ मेधातिथेश्चरित्रं तु देवदासस्य धीमतः ॥ ५४ ॥ यः शृणोति नरो भक्त्या पठेद्वा पाठयेदपि ॥ पुत्रपौत्रैः परिवृतो भुक्त्वा
भोगान् यथेप्सितान् ॥ ५५ ॥ सूर्य्यलोकं स तिष्ठेद्वै यावदाभूतसंप्लवम् ॥ कर्मक्षयादिहागत्य जातिं स्मरति पौर्विकीम् ॥ ५६ ॥
इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे देवप्रयागमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५५ ॥ ॥

स्कं. पु. ॥१८३॥

स्कंद उवाच ॥ वशिष्ठतीर्थादुपरि विंशतीनां चतुष्टये ॥ करप्रमाणे विधिज गदितं तीर्थमुत्तमम् ॥ वाराहं त्रिषु लोकेषु अति पुण्यतमं स्मृतम् ॥ १ ॥ तस्योत्पत्तिं च माहात्म्यं शृणुष्वैकमनाः शुभम् ॥ पुरा सत्ययुगे विप्रो वेदवेदांगपारगः ॥ सर्वबंधुरिति ख्यातो वराहमनुसेवकः ॥ २ ॥ भक्तो भक्तिमतां श्रेष्ठो गोविंदकृतमानसः ॥ भुंजन्स्वपंस्तथा गच्छन् विष्णुं वै क्रोडरूपिणम् ॥ स्मरति स्म जगन्नाथं त्रैलोक्यस्यैकनायकम् ॥३॥ स कदाचित्तपः कर्तुं ययौ देवप्रयागके॥तत्र गत्वा मुनिश्रेष्ठो जजाप मनुमुत्तमम् ॥ ॥ ४ ॥ वाराहरूपिणो विष्णोर्नित्यं तन्न्यस्तमानसः ॥ निराहारो निरीहश्च निस्संगो निर्ममस्तथा ॥ समाधिस्थः स मुनिराट् तस्थि वान्मुनिवंदितः ॥ ५ ॥ एवं तस्य महाभाग जातं वर्षसहस्रकम् ॥ आविर्बभूव भगवान् क्रोडरूपी जनार्दनः ॥ ६ ॥ शंखचक्रगदा पद्मवनमालाविभूषणः ॥ दंताग्रविलसद्भूमिर्हिरण्याक्षविमर्दनः ॥ ७ ॥ वराहरूपिणं देवं दृष्ट्वा गद्गदया गिरा ॥ सर्वबंधुर्जगद्वं घोरारेभे स्तुतिमुत्तमाम् ॥ ८ ॥ सर्वबंधुरुवाच ॥ हिरण्याक्षहंतर्भवापारवारांनिधेस्तारणोपायभूतांघ्रिपद्म ॥ रमेश प्रभेश क्षपे शाक्षिभूत प्रभो हे नमस्ते नमस्ते नमस्ते ॥ ९ ॥ अचिंत्यस्वरूप प्रजानाथयोने सुदेवादिभिर्नूतपादारविंद ॥ लसद्दन्तकु न्तप्रभिन्नारिवक्षः प्रभो हे नमस्तेनमस्तेनमस्ते ॥ १० ॥ मुरारे बलारे अघारे सुरारिप्रकंपप्रकर्तः प्रजेश मुनेतः ॥ प्रपन्नाखिलानंदरूपप्रकर्ष प्रभो हे नमस्तेनमस्तेनमस्ते ॥ ११ ॥ निराकार सानंदनंदस्य गेहे हि कंसप्रणाशप्रकर्त्तः सुरेश ॥ सुरानेक वृंदप्रसेव्यांघ्रिपीठ प्रभो हे नमस्तेनमस्तेनमस्ते ॥ १२ ॥ प्रचंडारिमुंडप्रभंजप्रकर्तर्निमग्नामधः क्ष्मां विभर्त्तः स्वदंते ॥ जग त्पालनानेकरूपं बिभर्त्तः प्रभो हे नमस्तेनमस्तेनमस्ते ॥ १३ ॥ अथो मां हरे पाहि वारांनिधेस्त्वं रुषा क्रोधकामादिनक्रैः प्रभुक्तम् ॥ क्षुत्तृष्णादिवीचीत्र्यवीचीप्रकल्पात्प्रभो हे नमस्ते नमस्ते नमस्ते ॥ १४ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति स्तुतो हि भगवान् क्रोडरूपी रमापतिः ॥ प्रसन्नस्त्वब्रवीद्वाक्यं सर्वबंधुं तपःस्थितम् ॥ १५ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ सर्वबंधो द्विजश्रेष्ठ वरं वरय सुव्रत ॥ नहि ते दुर्लभं किंचित्प्रसन्ने मयि भूसुरः ॥ १६ ॥ सर्वबंधुरुवाच ॥ भगवन् यदि वरदोसि त्वं त्रैलोक्यनायक ॥ वरद्वयं

प्रभुवेऽहं यदि वै मयि ते दया ॥ वरेणैकेन भगवन्नत्र तिष्ठ मया सह ॥ १७ ॥ नित्यं परोपकाराय प्रीतये मम नायक ॥ क्रिती
येन वरेणाशु मम जन्मनिजन्मनि ॥ १८ ॥ भक्तिस्ते सततं विष्णो भूयात्पातकशांतये ॥ न कामे न च लोभे न
विषयेषु तथैव च ॥ निंदायां यस्य कस्यापि मतिर्मे नास्तु माधव ॥ १९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ इदं तीर्थं महापुण्यं वर्त्तते
भक्तनायक ॥ अस्मिंस्तीर्थे वसाम्येव सदैव हि महामुने ॥ २० ॥ तथापि भविता नाम एतत्तीर्थस्य पुण्यकम् ॥ वाराहं सर्वपापघ्नं
मज्जनान्मुक्तिदायकम् ॥ २१ ॥ शिलारूपेण गंगायां करिष्यामि निवासकम् ॥ दर्शनात्स्पर्शनाद्ध्यानात्तथा नामप्रकीर्तनात् ॥
॥२२॥ पूजनाद्गंधपुष्पाद्यैर्नश्यंति दुरितानि वै ॥ अस्मिन्कुंडे नरः स्नात्वा मम सायुज्यमाप्नुयात् ॥ २३ ॥ तीर्थेऽस्मिन् प्रवरे पुण्ये
पितॄन्संतर्प्य भक्तितः ॥ सहस्रवर्षपर्य्यन्तं श्राद्धस्य फलमाप्नुयात् ॥ २४ ॥ वाराहे तीर्थनाथे वै कृतं तत्सर्वमक्षयम् ॥ महापातकिनोप्यत्र
स्नात्वा शुद्धिमवाप्नुयुः ॥ २५ ॥ त्वमप्येवं महाभाग कियत्कालं वसात्र वै ॥ सर्वसंगविहीनश्च नित्यं मां परिचिंतयन् ॥ मयि संन्यस्य
कर्माणि सर्वं मां परिचिंतयन् ॥ निष्कर्मकः समाधिस्थ अंते सायुज्यभाग्भव ॥ २६ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्याभाष्य क्रोडरूपी रमानाथो
धरासुरम् ॥ तस्थौ शिलास्वरूपेण गंगामध्ये जनार्दनः ॥ २७ ॥ उभयोः पार्श्वयोः स्वस्य स्थापयित्वा सदाशिवम् ॥ सर्वबंधुश्च
धर्मात्मातत्रैव स्थितवाञ्छिवः ॥ २८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ श्रुत्वाथ नारदः स्कंदाद्वाराहस्य च विस्तरम् ॥ पुनः पप्रच्छ धर्मात्मा स्कंदो
वै ऋषिसत्तम ॥ २९ ॥ नारद उवाच ॥ भगवन्सर्वधर्मज्ञ कार्त्तिकेय महाबल ॥ कियत्प्रमाणा हि शिला कथं तस्याश्च पूजनम् ॥
॥ ३० ॥ को विधिः कानि द्रव्याणि विष्णुप्रीतिकराणि च ॥ केन मंत्रेण हे देव वराहपूजनं भवेत् ॥ ३१ ॥ कुंडे च केन
मंत्रेण स्नातव्यं शिवपुत्रक ॥ यत्र नारायणः साक्षात्स्वयं वसति पापहा ॥ ३२ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि यत्पृष्टोहं
त्वयानघ ॥ श्रीवराहशिलायाश्च प्रमाणं कथ्यतेऽधुना ॥ ३३ ॥ केन वा शक्यते वक्तुं श्रीविष्णोरंतरात्मनः ॥
विस्तरं च प्रमाणं चानन्तस्य परमात्मनः ॥ ३४ ॥ गव्यूतिमात्रतीर्थात्तु ह्यधो वै विस्तरा मता ॥ मध्ये तथा महाभाग गुहा वै

वर्तते बुध ॥ ३५ ॥ सर्वबंधुश्च धर्मात्मा तत्र तिष्ठति सर्वदा ॥ स्मरन्वै मनसा विष्णुं नित्यं विष्णुपरायणः ॥ ३६ ॥ गुहाद्वारं
महाभाग दशरथागमध्यतः ॥ तेन मार्गेण गच्छंति शिष्यास्तस्य महात्मनः ॥ ३७ ॥ वत्सरे वत्सरे चैव दर्शनं कर्तुमुद्यताः ॥
देवा अपि महाविष्णोर्द्वादश्यां मुनिवंदित ॥ ३८ ॥ अहो भाग्यमहो भाग्यं पश्यतां पुण्यकर्मणाम् ॥ शिलां श्रीक्रोडरूपस्य
श्रीविष्णोः परमात्मनः ॥ ३९ ॥ शिलायाः पूजनं वक्ष्ये तच्छृणुष्व महामते ॥ यत्कृत्वा मानुषस्येह पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ४० ॥
शिलारूपिन्महाक्रोड जगत्स्थित्यंतकारक ॥ पाद्यं गृहाण भगवन्नतः पापं दहस्व मे ॥ ४१ ॥ नारायण दयासिंधो शंख
चक्रगदाधर ॥ आचमनीयं मया दत्तं गृहाण सुरवंदित ॥ ४२ ॥ मधुसूदन देवेश हिरण्याक्षवधे रत ॥ दंताग्रविलसद्भूमे गृहाणार्घ्यं
स्थिरो भव ॥ ४३ ॥ सर्वस्वरूप भगवन्भक्तद्वेषिभुजंगम ॥ स्नानीयं ते मया दत्तं गृहाण वरदो भव ॥ ४४ ॥
मुरारे वासुदेवेश नारायण कलानिधे ॥ गंधं गृहाण देवेश संतुष्टो भव सर्वदा ॥ ४५ ॥ परमात्मन् परब्रह्म रमानायक कंसहन् ॥
गरुडध्वज सीतेश अर्पिता अक्षता मया ॥ ४६ ॥ मयाहृतानि पुष्पाणि युतानि तुलसीदलैः ॥ अर्पितानि सुगंधीनि गृहाण
वरदो भव ॥ ४७ ॥ जनार्दन हृषीकेश बृहत्तुंड गदाधर ॥ धूपं गृहाण देवेश जटागुग्गुलसंयुतम् ॥ ४८ ॥ शुभवर्तिसमायुक्तं कर्पूर
शुभवासितम् ॥ दीपं गृहाण देवेश त्रिविक्रम नमोस्तु ते ॥ ४९ ॥ नैवेद्यं गृह्यतां देव नारायण कलानिधे ॥ संसारदुःखसंतप्तं मां
रक्ष शरणागतम् ॥ ५० ॥ दामोदर दयासिंधो शरणागतपालक ॥ मयार्पितं चक्रपाणे गृहाण त्वमुपायनम् ॥ ५१ ॥ स्कंद उवाच ॥
इति वै पूजनं कृत्वा अनेन विधिना मुने ॥ मंत्रस्य प्रजपं कुर्य्याद्वाराहस्य द्विजर्षभ ॥ ५२ ॥ जपार्पणं ततः कृत्वा वाराहस्य
शुभानि च ॥ नामानि पापहंतॄणि पठितव्यानि मानवैः ॥ ५३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ कानिकानि च नामानि पठितव्यानि वै
गुह ॥ शंस मे पार्वतीपुत्र भक्तोस्मि तव सुव्रत ॥ ५४ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणुष्वैकमना विप्र नामानि क्रोडरूपिणः ॥ प्रधानानि
मुनिश्रेष्ठ यैस्तु तुष्यति माधवः ॥ ५५ ॥ वराहश्च बृहत्तुंडो बृहद्दंतो महाबलः ॥ सर्वलोकप्रियः कृष्णो हिरण्याक्षनिषूदनः ॥ ५६ ॥

रसातलगतायास्तु पृथ्व्या उद्धारकः प्रभुः ॥ वेदप्रियो वेदवादी वेदांगो वेदभावनः ॥ ५७ ॥ यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा यज्ञभुग्यज्ञनायकः ॥ भक्तप्रियो भक्तिवश्यः श्यामांगो लोहिताननः ॥ ५८ ॥ महातेजा निधिपतिः सर्वकृत्सर्ववृत्तथा ॥ नारायणो वासुदेवः सर्वदुष्टनिषूदनः ॥ ५९ ॥ अष्टाविंशतिनामानि कथितानि तवाग्रतः ॥ वाराहाणि सुपुण्यानि विष्णुभक्तिकराणि च ॥ ६० ॥ यः पठेत्प्रातरुत्थाय विनिद्रो भक्तितत्परः ॥ अश्वमेधसहस्रस्य कृतस्य फलमाप्नुयात् ॥ ६१ ॥ शिलाग्रे पठनादेव श्रवणाच्छ्रवणात्तथा ॥ यं यं कामयते कामं तं तं प्राप्नोति दुर्लभम् ॥ ६२ ॥ मासमात्रेण यः कश्चिदनेन विधिना मुने ॥ पूजनं प्रकरोत्येव परं सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ ६३ ॥ इह चैव परां लक्ष्मीं प्रजाश्च प्राप्य नारद ॥ सुखभोगं तु कृत्वा वै मृतो वैकुण्ठमाविशेत् ॥ ६४ ॥ वाराहे तीर्थराजे तु स्नात्वाऽनंतफलं लभेत् ॥ पितॄन्त्संतर्प्य विधिवत्पितृभ्यो वरमाप्नुयात् ॥ ६५ ॥ इति ते कथितं विप्र यत्पृष्टोहं त्वयाऽनघ ॥ पुण्यं पवित्रमायुष्यंश्रवणात्पुण्यवर्द्धनम् ॥ ६६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे देवप्रयागमाहात्म्ये षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५६ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ अतः परं महाभाग सौरकुंडस्य विस्तरम् ॥ यदुक्तं दक्षिणे तीरे गंगाया अतिपुण्यदम् ॥ १ ॥ तस्योत्पत्तिं च माहात्म्यं शृणुष्वैकमनाः प्रिय ॥ त्वत्समो नास्ति त्रैलोक्ये पुण्यात्मा भगवत्प्रियः ॥ २ ॥ पुरा सूर्यस्तपश्चक्रे तीर्थेऽस्मिन्प्रवरे मुने ॥ तेनास्य तीर्थराजस्य नामाभूत्सूर्यतीर्थकम् ॥ ३ ॥ अस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते॥प्राप्य चैव परामृद्धिमंते सूर्य्यपुरे वसेत् ॥४॥ अस्य तीर्थस्य माहात्म्याद्यथा प्राप परां गतिम् ॥ चांडालीसहितो विप्रो दुरात्मा दुष्टमानसः ॥ ५ ॥ तच्छृणुष्व महाप्राज्ञ प्रोच्यमानं मया मुने ॥ पुराऽत्रिवंशजो विप्रो वेदवेदांगपारगः ॥ कृष्णानंद इति ख्यातः सर्वशास्त्रविशारदः ॥ ६ ॥ तस्य पुत्रो बभूवाथ महानंद इति स्मृतः ॥ मृते पितरि दुष्टेन महानंदेन नारद ॥ ७ ॥ सर्वं त्यक्तं स्वस्य कर्म भ्रष्टश्चासौ बभूव ह ॥ द्रव्यं पित्रार्जितं तेन क्षयं नीतं दुरात्मना ॥ ८ ॥ दुष्टकर्मणि मग्नोसौ सुकर्मपरिवर्जितः ॥ चकार दुष्टकर्माणि संध्योपासनवर्जितः ॥ ९ ॥ दुष्टैः सह चरन् विप्रश्चौरकर्मरतः सदा ॥ इत्येवं वर्तमानोऽसौ

परित्यक्तश्च ज्ञातिभिः ॥ १० ॥ गतो देशांतरे विप्रश्चौरयित्वा बृहद्वसु ॥ तत्र दृष्टा महाम्लेच्छी नर्तकी प्रमदोत्तमा ॥ ११॥ तां दृष्ट्वा विह्वलांगश्च गीतेन परिमोहितः ॥ यदा सा स्वगृहं प्राप्ता सोपि तत्र गतो मुने ॥ १२ ॥ तामुवाच महानंदः कामबाणाभिपीडितः ॥ ॥ १३ ॥ महानंद उवाच ॥ अहो सुंदरि ते रूपं जातं वै केन कर्मणा ॥ का वा त्वं वद कल्याणि मनो हृत्वाऽऽगता मम ॥ १४ ॥ धनं गृहाण वामाक्षि सदा संशाधि मां प्रिये ॥ त्वया विना न जीवामि क्षणमात्रं दयां कुरु ॥ १५ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्ता यवनी तेन महानंददुरात्मना ॥ प्रत्युवाच ततः शांतं धर्मार्थसहितं वचः ॥ १६ ॥ म्लेच्छ्युवाच ॥ ॥ भोभो द्विज वरश्रेष्ठ मैवं वक्तुमिहार्हसि ॥ अहं तु यवनी नीचा त्वं वै ब्राह्मणसत्तमः ॥ १७ ॥ ब्राह्मणानामगम्यास्मि द्रष्टुं च द्विजसुंदर ॥ अस्माकं यवनानां तु यूयं वै देवताः स्मृताः ॥ १८॥ अस्माकमपि यूयं वै अगम्या विधिना कृताः ॥ अगम्यागमनाद्विप्र नरकस्थानमाप्नुयात् ॥ १९ ॥ आयुर्वै क्षीयते यस्मात्तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥ गच्छ त्वं स्वगृहं विप्र निजकर्मरतो भव ॥ २० ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा तु तद्वाक्यं धर्मार्थसहितं मुने ॥ विमनाः प्रत्युवाचेदं म्लेच्छीं तां द्विजनिंदितः ॥ २१ ॥ महानंद उवाच ॥ ॥ मैवं ब्रूहि प्रिये कांते नाहं वेद्मि स्वकर्मकम् ॥ यदि नो मन्यसे वार्ता मरिष्यामि तवाग्रतः ॥ २२ ॥ त्यक्तोहं बांधवैः कांते कुत्र यास्यामि सुंदरि ॥ भ्रष्टो जातो दुराचारः पूर्वमेव दुरासदः ॥ २३ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इत्युक्ता तेन विप्रेण पतितं पादयोर्मुने ॥ सापि म्लेच्छी पुनः प्राह हर्षयंती द्विजं द्विज ॥ २४ ॥ म्लेच्छ्युवाच ॥ ॥ भोभो मुनिवरश्रेष्ठ वने गच्छावहे ह्यथ ॥ अत्रत्या मम यवना आवयोर्दुःखदाः किल ॥ भविष्यंति ततो विप्र गच्छावो देशमन्यकम् ॥ २५ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इत्याभाष्य द्विजं निंद्यं विरराम महामते ॥ पादयोः पतितस्तस्या उत्तस्थौ हर्षतो द्विजः ॥ २६ ॥ जग्मतुर्यवनीविप्रौ वन्यमार्गेण नारद ॥ ततः कथंचिन्नगरे प्राप्तौ तौ दंपती किल ॥ २७ ॥ कस्मिंश्चित्त्वथ काले तु धनं सर्वं क्षयं गतम् ॥ तत्र तेन च चौर्येण हृतं कस्यापि वै धनम् ॥ २८ ॥ धनं गृहीत्वा सर्वं हि ययौ देशांतरं द्विजः ॥ तयोस्तु वसतोरेवं कस्मिंश्चिन्नगरे

मुने ॥ द्वौ पुत्रौ द्वे च कन्ये च संबभूवतुराशु वै ॥ २९ ॥ एकस्मिन्समये तस्य पुत्रौ वै यममंदिरे ॥ गतौ वै ते च कन्ये च
गते तु मुनिवंदित ॥ ३० ॥ ततो द्विजाधमः सो वै रुरोद बहुशोमुने ॥ गतवंतावन्यदेशे वैराग्याविष्टमानसौ ॥ ३१ ॥ तयोस्तु
गच्छतोरेव आजगाम महामुनिः ॥ भरद्वाज इति ख्यातो वेदवेदांगपारगः ॥ ३२ ॥ तं दृष्ट्वा मुनिशार्दूलं तस्य वै पेततुः पदे ॥
ऊचतुश्च इदं वाक्यं भारद्वाजं महामुनिम् ॥ ३३ ॥ तावूचतुः ॥ भोभो द्विजवरश्रेष्ठ गच्छंतौ निरयार्णवे ॥ त्राहित्राहि महानी
चौ दयावंतो हि साधवः ॥ ३४ ॥ भरद्वाज उवाच ॥ ॥ कौ वा भवंतौ भो नीचौ वैश्यौ वा ब्राह्मणात्मजौ ॥ क्षत्रियौ वाथ वा
शूद्रौ गच्छतः केन कर्मणा ॥ ३५ ॥ निरये कृमिसंपूर्णे लभ्ये पापेन कर्मणा ॥ किं कृतं वै युवाभ्यां हि पापं कर्म च दंपती ॥
॥ ३६ ॥ महानंद उवाच ॥ ॥ अहं तु ब्राह्मणः पूर्वमभवं द्विजवंदित ॥ अत्रिवंशसमुत्पन्नो ब्राह्मणाचारवर्जितः ॥ ३७ ॥
ततोहं बांधवैस्त्यक्तो गतो देशांतरं मुने ॥ तत्रेयं यवनी दृष्टा मया सौंदर्यगर्विता ॥ ३८ ॥ तां दृष्ट्वा कामबाणौघैः
पीडितो मदमोहितः॥अभूवं द्विजशार्दूल ततो म्लेच्छ्यां वशंगतः ॥ ३९ ॥ अस्यां म्लेच्छ्यां महाभाग जातौ द्वौ पुत्रकौ मम ॥ कन्ये
द्वे रूपलावण्यवत्यौ वै मुनिनायक ॥ ४० ॥ ते सर्वे कर्मणा स्वस्य गता वै यममंदिरे ॥ ततोहं दुःखसंतप्तो म्लेच्छ्या वै अनया
सह ॥ ४१ ॥ आगतो मुनिशार्दूल स्वभाग्यात्पूर्वसंचितात् ॥ भवतो दर्शनं जातं गताः पातकराशयः ॥ ४२ ॥ भरद्वाज
उवाच ॥ ॥ युवां महापातकिनौ भवथः पुरुषाधमौ ॥ गच्छतं देवतीर्थे हि सौरतीर्थमिति स्मृतम् ॥ ४३ ॥ तत्र वै भास्करो देवो
नित्यं वसति पाथसि॥स्नात्वा वै तत्र सलिले नश्यन्ति दुरितानि वै ॥ ४४ ॥ तस्मात्त्वमपि म्लेच्छी च सौरकुण्डेतिपुण्यदे ॥
स्नात्वा वै विधिना विप्र मासमात्रेण निर्मलः ॥ ४५ ॥ भविष्यासि महाभाग गच्छ तात यथासुखम् ॥ तदन्यन्नास्ति त्रैलोक्ये
महापातकनाशनम् ॥ ४६ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ निशम्येति वचस्तस्य भरद्वाजस्य धीमतः ॥ उवाच वचनं विप्र महानंदो
द्विजाधमः ॥ ४७ ॥ महानंद उवाच ॥ ॥ केन वै विधिना विप्र स्नाप्यं पातकशांतये ॥ तद्वदस्व महाभाग दासोहं तव

सुव्रत ॥ ४८ ॥ भरद्वाज उवाच ॥ साधु पृष्टं त्वया विप्र सर्वभूतोपकारकम् ॥ येन वै विधिना स्नायात्तत्र वै तं वदामि ते
॥ ४९ ॥ देवप्रयागके तीर्थे गत्वा तु नियतेंद्रियः ॥ उपवासं ततः कृत्वा जागरं च तथैव च ॥ ५० ॥ ततः प्रभाते विमले गत्वा
तीर्थाद्बहिर्द्विज ॥ शौचादिकं तु कृत्वा वै सूर्य्यकुण्डेऽतिनिर्मले ॥ ५१ ॥ गत्वा गंगां नमस्कृत्य संस्तुत्वेदमुदीरयन् ॥
गंगे त्वं सर्वपापघ्नी शिवलोकादिहागता ॥ पापं मे हर कल्याणि दासोऽस्मि तव जह्नुजे ॥ ५२ ॥ त्वज्जले सर्व
तीर्थानि त्वत्तरंगेषु देवताः ॥ त्वयि तिष्ठंति यज्ञाश्च सर्वकामफलप्रदे ॥ ५३ ॥ तवांगे मुनयः संति यावत्यः सिकतास्त्वयि ॥
नमोनमस्ते देवेशि सर्वकल्याणदायिनि ॥ ५४ ॥ इति स्तुत्वा त्रिपथगां सर्वलोकैकपावनीम् ॥ तीर्थान्यावाह्य तत्रैव ह्यनुज्ञाप्य
च भैरवम् ॥ ५५ ॥ भूतापसर्पणं कृत्वा नमस्कुर्य्यात्तु क्षेत्रपम् ॥ देशकालौ ततः स्मृत्वा नमस्कृत्य च देवताः ॥ ५६ ॥ यत्किंचि
द्दुरितं जातमस्मिन्वै पूर्वजन्मनि ॥ ज्ञाताज्ञातं च यत्पापं तत्पापं नश्यतु क्षणात् ॥ ५७ ॥ इत्युच्चार्य्य नरो भक्त्या स्नानं कुर्य्या
द्विचक्षणः ॥ ततस्तीरं समागत्य कृत्वा संध्यादिकाः क्रियाः ॥ सूर्य्यसूक्तं ततो जप्त्वा सौरं साम ततः परम् ॥ ५८ ॥ अनेनैव
विधानेन स्नानं वै प्रकरोति च ॥ इह भुक्त्वा नरो भोगान् सूर्य्यलोके वसेन्मृतः ॥ ५९ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति श्रुत्वा तु तद्वा
क्यं महानंदो धरासुरः ॥ कृतकृत्यमिवात्मानं मेने मुनिवरोत्तम ॥ ६० ॥ प्रदक्षिणं ततः कृत्वा भारद्वाजं महामुनिम् ॥ नमस्कृत्य
ययौ तत्र प्रयोगे देवशर्मणः ॥ ६१ ॥ तत्र गत्वा मासमात्रमुक्तेन विधिना मुने ॥ निष्कल्मषोऽभवच्छुद्धः सपत्नीको धरासुरः ॥
॥ ६२ ॥ इह भोगान् वरान्प्राप्य ययौ सूर्य्यस्य मंडले ॥ इति ते कथितो विप्र सूर्यकुंडस्य विस्तरः ॥ ६३ ॥ नारद उवाच ॥
केन वै कर्मणा स्कंद दृष्टवान्मुनिसत्तमम् ॥ नष्टबुद्धिस्तु पापीयान् कथं मुनिवरोत्तमम् ॥ ६४ ॥ स्कंद उवाच ॥ एकदा गृह
मासीनौ म्लेच्छीविप्रौ बभूवतुः ॥ तत्रागतोऽस्य क्षेत्रस्य वासी तु क्षुधयार्दितः ॥ ६५ ॥ तं दृष्ट्वा तु महीदेवं विमनस्कं महामुने ॥ ॥१८६
प्रत्युवाच ततः प्रीतः को वा त्वं पुरुषर्षभ ॥ ६६ ॥ प्रत्युवाच ततो विप्रः क्षुधया पीडितो ह्यहम् ॥ वक्तुं नोत्सहते मेद्य

मनो वै पुरुषर्षभ ॥ ६७ ॥ ततस्तेन तु विप्रेण यथेष्टं भोजनं प्रियम् ॥ दत्तं यद्याचितं तेन तृप्तोऽभूद्द्विजनंदनः ॥ ६८ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ धन्योसि त्वं महाबाहो तुष्टोस्मि तव सुव्रत ॥ अहं वै देवतीर्थेषु वसामि मनुजोत्तम ॥ ६९ ॥ जात्या वै ब्राह्मणो नाम कुलचंद्र इति स्मृतः ॥ तवाप्युद्धारकः कश्चिन्मिलिष्यति सदाशिषः ॥ ७० ॥ स्कन्द उवाच ॥ इति वै ह्याशिषं दत्त्वा गतो देवप्रयागके ॥ अनेन कर्मणा विप्र मिलितो द्विजवंदितः ॥ ७१ ॥ भरद्वाजो मुनिश्रेष्ठो निराशी मोहवर्जितः ॥ तस्मान्नारद क्षुत्तृष्णापीडितानां महामते ॥ ७२ ॥ दयां कुर्यात्तु दद्याच्च भोजनं तु यथारुचि ॥ सर्वेषां चैव दानानामन्नदानं विशिष्यते ॥ ७३ ॥ इति ते कथितं सर्वं यद्यत् पृष्टं त्वया मुने ॥ सूर्यकुण्डस्य चोत्पत्तिं माहात्म्यं पुण्यवर्द्धनम् ॥ पठनाच्छ्रवणाद्यस्य नरो भवति भास्करः ॥ श्लोकस्य श्लोकखण्डस्य तत्खंडस्य तथैव च ॥ ७४ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा नारदं स्कंदो विरराम महामतिः ॥ पुनःप्रोवाच गौरीजः पौष्पमालस्य विस्तरम् ॥ ७५ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे देवप्रयागमाहात्म्ये सूर्य्यकुंडोत्पत्तौ महानंदचरितं नाम सप्तपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५७ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ शृणुष्वाहितो भूत्वा मुने भक्तिमतां वर ॥ पौष्पमालं यदुक्तं ते मया पूर्वं मुनीश्वर ॥ १ ॥ तस्योत्पत्तिं च माहात्म्यं विस्तरेण वदामि ते ॥ पुष्पमालेति विख्याता यत्र सा किन्नरी वरा ॥ २ ॥ प्राप वै परमं लोकं यथा तत्तीर्थसेवनात् ॥ वसिष्ठासूयया पूर्वं विश्वामित्रो मुनीश्वरः ॥ जगाम तपसे विप्र धृतक्रोधो महामते ॥ ३ ॥ हिमवत्पर्वते रम्ये यत्र वै मानसो ह्रदः ॥ हंसचक्रवाकीर्णः पादपैरुपशोभितः ॥ ४ ॥ लताभिः स्वर्णवर्णाभी रम्याभिश्च विभूषितः ॥ ततश्चक्रे तपस्तीव्रं क्रोधाविष्टो महाद्युतिः ॥ ५ ॥ तस्य वै तपसा जातं सर्वेषां व्याकुलं मनः ॥ इंद्राद्याःसकला देवाश्चिताविष्टा बभूविरे ॥ ६ ॥ सूर्य्याचंद्रमसौ चैव स्थगितौ मुनिपुंगव ॥ जगद्वै क्षोभमापन्नं स्फुटिता धरणी तदा ॥ ७ ॥ वायोरपि न संचारः कुत्रचिद्वै हि नारद ॥ एवं जाते ततो देवा ब्रह्माणं शरणं ययुः ॥ स्तुतिमारेभिरे तस्य देवाःशक्रपुरोगमाः॥८॥ देवा ऊचुः॥ भोभो ब्रह्मन्नमस्तेस्तु शरणागतपालक ॥ सृष्टिकर्त्रे नमस्तुभ्यं सृष्टिहर्त्रे नमोनमः ॥९॥ मायोद्भव नमस्तेस्तु सृष्टि

नमः कमलसंभव ॥ हिरण्यबाहवे तुभ्यं दिशां च पतये नमः ॥ रोहिताय नमस्तुभ्यं नेदिष्ठाय नमोनमः ॥ १० ॥ गोविंदज नमस्तुभ्यं रक्षरक्ष महामते ॥११॥ स्कंद उवाच ॥ इति प्रजापतिः स्तुत्या प्रसन्नोऽभूत्पितामहः ॥उवाच वचनं प्रीत्या देवान् शक्रपुरोगमान्॥१२॥ श्रीब्रह्मो वाच ॥ भो देवा अत्र वै यूयं किमुद्दिश्यागताः शुभाः ॥ दुर्मनस . इव दृश्यध्वे तद्वदंतु हि निर्ज्जराः ॥ १३ ॥ देवा ऊचुः ॥ शृणु ब्रह्मन्महाभाग यद्वृत्तं तपसा मुने ॥ विश्वामित्रस्य क्रूरस्य तद्वक्ष्याम तवाग्रतः ॥ १४ ॥ वयं तु त्रासमापन्नाः स्थगितौ चंद्रभास्करौ ॥ उल्कापातास्तथा जाता दिशां दाहस्तथा विधे ॥ १५ ॥ वसुंधरा दह्यते च तस्य वै तपसा मुनेः ॥ नापि वायोश्च संचारो लोकजीवनकारणम् ॥ १६ ॥ पुनः सर्वाणि भूतानि येन स्वस्थानि वै विधे ॥ भवंतु तत्प्रजानाथ विचिंतय महामते ॥ १७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणुध्वं त्रिदशाः सर्वे धैर्य्यं कुरुत सुव्रताः ॥ कियत्कालं महाभागा उपायं वो वदामि वै ॥ १८ ॥ पुष्पमालेति विख्याता किन्नरी भुवि वर्तते ॥ सुंदरांगी सुदंती च पद्मपत्रायतेक्षणा ॥ १९ ॥ सुश्रोणी कुंभकठिनौ स्तनौ वै बिभ्रती शुभा ॥ कदलीस्तंभसदृशे ऊरू तस्या महाद्युती ॥ २० ॥ चंद्रकोटिप्रतीकाशरूपा रतिरिवापरा ॥ गायनेऽतीव कुशला दक्षा कामकलासु च ॥ २१ ॥ तत्र गच्छत भो देवा यत्र सा वर्तते शुभा ॥ विश्वामित्रस्य तपसो भंगं चैत्र करिष्यति ॥ २२ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति वाणीं प्रजायोनेः श्रुत्वेंद्राद्याः सुरास्तदा ॥ आगतास्तत्र वै धात्रा यत्र सा किन्नरी शुभा ॥ २३ ॥ तां दृष्टवंतो विबुधा पुष्पमालां महामते ॥ बभूवुर्हर्षिताः सर्वे दृष्ट्वा तामूचिरे सुराः ॥ २४ ॥ देवा ऊचुः ॥ भोः किन्नरि पुष्पमाले त्वां वयं शरणं गताः ॥ रक्ष नो रक्ष नो भद्रे दह्यमानास्तपोग्निना ॥ २५ ॥ विश्वामित्रस्य महतो वसिष्ठपरिपंथिनः ॥ विश्वामित्रस्य तपसि विघ्नमाचर सुव्रते ॥ २६ ॥ एष कामः सहायस्ते भविष्यति सुमध्यमे ॥ रक्षरक्ष त्रिलोकं हि दह्यमानं तपोग्निना ॥२७॥ पुष्पमालोवाच ॥ बिभेमि तस्य तपसा विश्वामित्रस्य धीमतः ॥ कथं वै तु मया तत्र कर्तव्यं विघ्नमुत्तमम् ॥ २८ ॥ स्कन्द उवाच ॥ इत्युक्ता पुष्पमालां तु चिंतयंती महामते ॥ प्रत्युवाच ततः शीघ्रं देवानिंद्रपुरोगमान् ॥ २९ ॥ पुष्पमालोवाच ॥ वरं मरणमेकस्याः सुखिनः

संतु निर्ज्जराः॥गच्छामि तस्य तपसि विघ्नं कर्त्तुं सुरोत्तमाः ॥ ३० ॥ देवा ऊचुः ॥ गच्छ सुंदरि रक्षाया अस्माकं मृगनेत्रके ॥
अविघ्नमस्तु ते पंथाः कार्य्यं साधय सुव्रते ॥ ३१ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तेषां जगाम सुरसुंदरी ॥ मुनिर्यत्र
तपस्तेपे विश्वामित्रो महामतिः ॥ ३२ ॥ अप्सरोभिर्युता सा तु गायंती गानमुत्तमम् ॥ धारयंती शुभां वीणां सप्तस्वरविभूषि
ताम् ॥ ३३ ॥ मूर्च्छनाभिस्तथा ग्रामैस्त्रिभिस्तालैर्लयैस्तथा ॥ कोकिलेव हि कूंजती विचचार वनांतरे ॥ ३४ ॥ एतस्मिन्नंतरे
कामः कृतवानृतुमुत्तमम् ॥ वसंतमृतुराजं वै सर्वेषां कामवर्द्धनम्॥ ३५ ॥ पुष्पितानि वनान्यासन् कूजयंति स्म कोकिलाः ॥
भृंगाः परिरंटति स्म पुष्पेषु मधुलालसाः ॥ ३६ ॥ सर्वाभिश्च कलाभिश्च विरराज कलानिधिः ॥ ववुर्वाताः सुगंधाश्च शीता मंद
तराः स्थिताः ॥ ३७ ॥ एवंभूते वने तस्मिन् विश्वामित्रस्य धीमतः ॥ पुष्पमाला जगामाशु ददर्श मुनिसत्तमम् ॥ ३८ ॥
राजमानं जटाभिश्च तप्यमानं महत्तपः ॥ भासमानं यथा सूर्य्यं तपस्त्रैलोक्यतापकम् ॥ ३९ ॥ तद्दृष्ट्वा भयवित्रस्ता पुष्प
माला बभूव ह ॥ करे प्राणांस्तु विन्यस्य गता तन्निकटे मुने ॥ ४० ॥ कामोपि पुष्पधनुषि बाणं संयोज्य कौसुमम् ॥ ससर्ज तस्मि
न्विप्रेंद्र विश्वामित्रे तपःस्थिते ॥ ४१ ॥ पुष्पमालापि गायंती रूपलावण्यगर्विता ॥ पीनस्तनी नीलकेशा मोहयंती जगत्त्रयम् ॥
॥ ४२ ॥ गतातिनिकटे तस्य भयेन परिविह्वला ॥ विश्वामित्रोपि धर्मात्मा जहौ ध्यानं परात्मनः ॥ ४३ ॥ कामबाणाभिसं
तप्तो ददर्शाग्रे स्त्रियं सुधीः॥तां दृष्ट्वा मोहमापन्न उवाच मदविह्वलः ॥ ४४ ॥ विश्वामित्र उवाच॥का वा त्वं वद कल्याणि केन वै प्रेषिताऽत्र
वै ॥ शीघ्रं वद सुदुःशीले नोचेद्भस्म करोमि ते॥४५॥स्कंद उवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा वेपमाना भयेन वै ॥ उवाच वचनं
शीघ्रं विश्वामित्रं महामुनिम् ॥ ४६ ॥ पुष्पमालोवाच ॥ ॥ अहं वै प्रेषिता देवैस्तपसो विघ्नहेतवे ॥ पुष्पमालेति नाम्ना वै
ख्याताहं द्विजसत्तम ॥ ४७ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ मकरी भव दुर्वृत्ते मच्छापात्पुष्पमालिके॥त्वया मे तपसो विघ्नं कृतं देवानु
रोधतः ॥ ४८ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य मुनेः परमदारुणम् ॥ संयोज्य च करावग्रे स्थित्वा चोक्तवती वचः

॥ ४९ ॥ पुष्पमालोवाच ॥ विघ्नं कृतं महाभाग तपसस्ते मया विभो ॥ स्त्रीस्वभावादल्पबुद्ध्या परप्रेरणया मुने ॥ ५० ॥
इदानीं शरणं प्राप्ता भवंतं शांतचेतसम् ॥ नमोनमस्ते शतशः क्षमां कुरु महामते ॥ ५१ ॥ मम वै दह्यमानायाः शापाग्नेस्तव
सुव्रत ॥ कदा मे शापकस्यांतो भविष्यति वद प्रभो ॥ ५२ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा शांतचेता बभूव ह ॥ मोहितो
वचसा तस्या उवाच वचनं त्विदम् ॥५३॥ विश्वामित्र उवाच ॥ गच्छ देवप्रयागे तु स्थिता स्याः कतिचित्समाः ॥ त्रेतायुगे दाशरथी
रामो लक्ष्मणसंयुतः ॥ ५४ ॥ आयास्यति तदा तत्र दर्शनं प्राप्स्यसि प्रिये ॥ तदा ते शापमोक्षो वै भविता शुभगे ध्रुवम् ॥
॥ ५५ ॥ पुष्पमालोवाच ॥ ॥ कथं मया मुनिश्रेष्ठ ज्ञातव्यो राम आगतः ॥ नष्टबुद्ध्या तु दुर्य्योनौ मकर्य्यां जलसंस्थया
॥ ५६ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ ॥ तत्र देशे पुष्पमाले यत्र संस्थास्यसि ध्रुवम् ॥ तत्र रामो महाभागः स्नातुमायास्यति प्रभुः
॥ ५७ ॥ यदा तं च रघुश्रेष्ठं मुखेन निगलिष्यसि ॥ तदा त्वां पुष्पमालां वै हनिष्यति नृपोत्तमः ॥ ५८ ॥ रामं ज्ञात्वा महा
भागे शापमोक्षमवाप्स्यसि ॥ पुनस्तथैव रूपं ते भविता पुष्पमालिके ॥ ५९ ॥ एवं पुनर्महाभागे माकृथा दुष्कृतं क्वचित् ॥
इति ते कथितं सर्वं शापस्यांतो मया प्रिये ॥ ६० ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वा तां पुष्पमालां गतोन्यस्मिंस्थले मुनिः ॥
पुष्पमालाप्याजगाम क्षेत्रे देवप्रयागके ॥ ६१ ॥ मकरीरूपमास्थाय गंगायां प्रविवेश सा ॥ मत्स्यमांसादनपरा उवास कतिचि
त्समाः ॥ ६२ ॥ अथ त्रेतायुगांते वै आगतौ रामलक्ष्मणौ ॥ देवप्रयागके क्षेत्रे यत्र सा पुष्पमालिका ॥ ६३ ॥ तत्र स्नाना
र्थमुद्युक्तौ तौ दृष्ट्वा रामलक्ष्मणौ ॥ प्रसन्नाभून्मुने सा तु मकर्य्युक्तवती तदा ॥ ६४ ॥ पीनावुच्चतरौ मर्त्यौ भोजनाय प्रकल्पितौ ॥
अहो धन्यो विधातास्ति सर्वभूतप्रपालकः ॥ अनयोर्मांसपिंडेन तृप्तिर्मेऽद्य भविष्यति ॥ ६५ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति
तस्या वचः श्रुत्वा रामो नारायणः स्वयम् ॥ आश्चर्य्यं परमं लेभे लक्ष्मणं चाब्रवीद्वचः ॥ ६६ ॥ श्रीराम उवाच ॥ भ्रातर्ल
क्ष्मण तिष्ठ त्वं तावत्तीरे हि सुव्रत ॥ यावत्स्नास्ये हि गंगायामित्युक्त्वा प्राविशज्जले ॥ ६७ ॥ रामो राजीवनयनस्ततो नक्री

करालिका ॥ यावद्रामं निगिलाति तावच्चिच्छेद तच्छिरः ॥ ६८ ॥ निस्त्रिंशेन तु खड्गेन रामो दाशरथिर्नृपः ॥ ततः सा माकरं देहं
तत्याज मकरी मुने ॥ ६९ ॥ बभूव सुंदरी रम्या सुंदरांगी सुशोभना ॥ रूपलावण्यसंयुक्ता उच्चपीनपयोधरा ॥ ७० ॥ अग्रे दृष्ट्व
ती रामं सानुजं भक्तवत्सलम् ॥ धनुर्बाणासिधर्तारं किरीटेन विराजितम् ॥ ७१ ॥ वनमालाधरं देवं कौस्तुभेन विभूषितम् ॥
पुष्पमाला तु भक्त्या वै रामं स्तोतुं प्रचक्रमे ॥ ७२ ॥ पुष्पमालोवाच ॥ नमोनमस्ते त्रिगुणात्मकाय गुणैर्विहीनाय गुणाकराय ॥
अनेकदेवस्तुतपादपद्म ममास्तु ते भक्तिततिर्नितांतम् ॥ ७३ ॥ यथा घटेषु प्रतिबिंबितोर्कः संदृश्यते सर्वजनैरनेकः ॥ तथा त्वमे
कोपि स्वमायया हि प्रदृश्यसेऽनेकविधो मनुष्यैः ॥ ७४ ॥ त्वमेव सृष्टिं कुरुषे विधातृरूपेण विष्णो करुणालयोसि ॥ त्वमेव चांते
लयरूपकोसि बिभर्षि विश्वं सकलं त्वमेव ॥ ७५ ॥ नमोऽस्तु ते नाथ सहस्रपादफुल्लारविंदायतपत्रनेत्र ॥ सहस्रधाम्ने च सहस्र
बाहवे सहस्रशीर्षापुरुषाय वै नमः ॥ ७६ ॥ त्वमेव कालः कलनात्मकस्तु त्वमेव वायुर्भवजीवहेतुः ॥ त्वमेव चंद्रोसि महौषधी
नां प्रपोषकः सर्वमयस्त्वमेकः ॥ ७७ ॥ अन्यं न पश्यामि भवादृशं वै लोकत्रयेपि प्रभुरेक एव ॥ सर्वस्य विश्वस्य त्वमे
कनाथो नतोऽस्मि ते राम परावरेश ॥ ७८ ॥ नाहं विलज्जे भवतस्तुतौ हि न जानती त्वन्महिमानमेव ॥ ब्रह्मादयस्त्वां सम
न्विष्यमाणा न प्रापुरंतं भवतो मुरारेः ॥ ७९ ॥ न वेद्मि ते रूपमनंतमाद्यं स्तुतिं न वै त्वत्पदयोर्हि जाने ॥ भवंतु ते वै शतशः
प्रणामा भूयोपि ते नाथ मम प्रणामाः ॥ ८० ॥ स्कंद उवाच ॥ इति स्तुतो वै स तया मुरारिरुवाच वाचं सुमनोहरां च ॥
सुपुष्पमालां मकरीप्रदेहे संजातकायां नमितोन्नतांसाम् ॥ ८१ ॥ श्रीराम उवाच ॥ गच्छगच्छ च वै कांते मम मंदिर
मुत्तमम् ॥ इदं वै तीर्थराजं तु पौष्पमालेतिनामकम् ॥ भविष्यति महापुण्यं सर्वभूतोपकारकम् ॥ ८२ ॥ अत्र वै नरशार्दूला ये
करिष्यंति किन्नरि ॥ स्नानं दानं जपं होमं तन्मम प्रीतिकारकम् ॥ ८३ ॥ संवादमावयोर्यें तु पठिष्यंति हि मानवाः ॥ श्रोष्यंति
श्रावयिष्यंति तेऽपि वैकुंठवासिनः ॥ ८४ ॥ शक्त्या भक्त्यापि वा येऽत्र तर्पयिष्यंति वै पितॄन् ॥ तेषां वै पितरः स्वर्गे जलानां

कणसंख्यया ॥ तावद्वर्षसहस्राणि वसंति मदनुग्रहात् ॥ ८५ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वा प्रययौ रामः सानुजः स्वगृहे मुने ॥ किन्नरी सापि वै प्राप्ता तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ८६ ॥ इति ते कथितं दिव्यं पौष्पमालस्य विस्तरम् ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं विप्र विष्णुभक्तिप्रदायकम् ॥ ८७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे देवतीर्थेऽष्टपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५८ ॥ स्कंद उवाच ॥ यथास्मिंस्तीर्थराजे तु इंद्रद्युम्नो महाद्युतिः ॥ तपश्चकार तीव्रं तु प्राप्तवान्परमं पदम् ॥ १ ॥ तच्छृणुष्व महाभाग यथावत्कथयामि ते ॥ भक्तानां भक्तराजोसि श्रीविष्णोः परमात्मनः ॥ २ ॥ पुरा कृतयुगे राजा बभूव नृपवंदितः ॥ इंद्रद्युम्न इति ख्यातः उत्कले मुनिसत्तम ॥ ३ ॥ जेता वै सर्वशत्रूणां शक्रतुल्यपराक्रमः ॥ समुद्र इव गांभीर्य्ये कांत्या काम इवापरः ॥ ४ ॥ कालक्रमेण भो विप्र भ्रष्टराज्यो बभूव ह ॥ राज्ये भ्रष्टे ततो राजा जगाम विजने वने ॥ ५ ॥ शालैस्तालै रसालैश्च तमालैर्बकुलैस्तथा ॥ निंबैः कदंबैराक्षोटैः कदलैः पिप्पलैर्वटैः ॥ ६ ॥ आम्रातकैर्युतं भीमं भीमनिह्रादशब्दितम् ॥ एतादृशं वनं दृष्ट्वा दृष्टवान्सर उत्तमम् ॥ ७ ॥ हंसकारंडवाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितम् ॥ इंदीवरैरुत्पलैश्च शोभितं मुनिवंदित ॥ ८ ॥ ततो जगाम नृपतिराश्रमे मुनिसेविते ॥ कस्यायमाश्रमो रम्य इति वै पृष्टवान्मुनिम् ॥९॥ कश्चिन्नृपतिशार्दूलं प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १० ॥ ऋषिरुवाच ॥ भोभोः पुरुषशार्दूल वर्त्तते मुनिनायकः ॥ वैजपायनेतिख्यातो नाम्ना ब्राह्मणसत्तमः ॥ ११ ॥ तस्यायमाश्रमो रम्यो मुनिभिः परिषेवितः ॥ १२ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य मुनेरतुलतेजसः ॥ दर्शनाय जगामाशु इंद्रद्युम्नो महीपतिः ॥ १३ ॥ तत्र गत्वा मुनिश्रेष्ठ यत्र वै वैजपायनः ॥ दृष्टवान्मुनिशार्दूलं नमश्चक्रे महीपतिः ॥ १४ ॥ इंद्रद्युम्न उवाच ॥ उत्कलेशो मुनिश्रेष्ठ इन्द्रद्युम्न इति श्रुतः ॥ दासोऽहं त्वादृशानां तु विप्र त्वामभिवादये ॥ १५ ॥ वैजपायन उवाच ॥ इंद्रद्युम्न महाराज किं कार्यं ते मया प्रभो ॥ किमर्थमागतोसि त्वं वने मुनिगणान्विते ॥ १६ ॥ इंद्रद्युम्न उवाच ॥ राज्याद्भ्रष्टो महाभाग मंत्रिभिश्च दुरात्मभिः ॥ आगतोऽस्मि तपः कर्तुं दर्शनं च भवादृशाम् ॥ १७ ॥ तद्वदस्व मुनिश्रेष्ठ येनाहं स्यां हि राज्यभाक् ॥ मया कुत्र तपः कार्यं च

तुर्वर्गफलप्रदम् ॥ १८ ॥ तत्स्थानं ब्रूहि भगवन्दासोऽस्मि तव सुव्रत ॥ १९ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ गच्छ तात मया सार्द्धं तीर्थं
देवप्रयागके ॥ नारायणं दयासिंधुं भजस्व भक्तितत्परः ॥ २० ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वा मुनिराजानौ ययतुर्देवतीर्थके ॥ उक्तेन विधि
ना विप्र क्षेत्रेस्मिन्चक्रतुः क्रियाम् ॥ २१ ॥ इंद्रद्युम्नो महाराजस्तपश्चक्रे सुदारुणम् ॥ जितेंद्रियः शांतमनाः कामक्रोधादिवर्जितः ॥
॥ २२ ॥ पर्णाशनोऽभवद्योगी चतुर्वर्षसहस्रकम् ॥ धरां वर्षसहस्राणि पदैकेन तु तस्थिवान् ॥ २३ ॥ तपसा तस्य राज्ञश्च क्षुब्धं
त्रैलोक्यमुत्तमम् ॥ चचाल वसुधा विप्र समुद्राश्च चकंपिरे ॥ २४ ॥ आजग्मुर्देवताः सर्वाः सेंद्राः सुरगणा मुने ॥ ततः स्वयं जगामा
शु भगवांल्लोकभावनः ॥ २५ ॥ शंखचक्रगदापद्मवनमालाविराजितः ॥ वामे संन्यस्तलक्ष्मीकः कौस्तुभामुक्तकंधरः ॥ २६ ॥
पीतांबरश्चतुर्बाहुर्नवनीरदवद्रुचिः ॥ नानामणिगणाबद्धकेयूरादिविभूषितः ॥ २७ ॥ स्फुरत्कुंडलगंडश्रीर्गरुडोपरि सं
स्थितः ॥ नारदाद्यैर्महाभक्तैर्महामुनिगणैस्तथा ॥ स्तूयमानो हृषीकेशो राज्ञा वै प्रत्यदृश्यत ॥ २८ ॥ दृष्ट्वा नारायणं
देवं भक्तिगद्गदया गिरा ॥ आनंदाश्रुपरिषिक्तवक्षा राजाकरोत्स्तुतिम् ॥ २९ ॥ इंद्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ प्रमृज्यमाणःपयसा न
वै त्वं प्रमृज्यसे रूपविवर्जितोसि ॥ अपाणिपादः प्रकरोषि सर्वमनेत्रकः पश्यसि सर्वविश्वम् ॥ ३० ॥ अनिच्छकस्त्वं प्रकरोऽषि सर्वं
विमोहकः पालयसीव विश्वम् ॥ नारायणोस्यक्षुधितोसि सर्वं चराचरं विश्वमयोनियोनिः ॥ ३१ ॥ न दिव्यचक्षुर्भवदीयदर्शने
न लोकचक्षुर्न च शास्त्रचक्षुः ॥ भवत्कृपालेशसुदिव्यचक्षुर्हेतुर्भवद्वै परमेश्वरेश ॥ ३२ ॥ सहस्रशीर्षा पुरुषो भवान्वै सहस्रनेत्रश्च
सहस्रपादः ॥ सृष्ट्वा तु भूमिं गगनं च विष्णो दशांगुलं भावनसंस्थितो वै ॥ ३३ ॥ स एव नारायणपूरुषस्त्वं सर्वं च भूतं भव
भावनं च ॥ उतामृतत्वस्य भवानिशान अन्नेन यद्वै अतिरोहतीव ॥ ३४ ॥ ततो विराट् पूरुषको बभूव ततो विराजस्त्वधि
पूरुषश्च ॥ जातः स एवाथ पुरस्तु पश्चाद्विश्वंभरो वै स दधार देवः ॥ ३५ ॥ तस्माद्विराजस्तु बभूव यज्ञो यज्ञादृचः सामय
जूंषि छंदः ॥ यज्ञान्महापूरुषतो बभूवुर्भूतानि सर्वाणि चराचरं च ॥ ॥ ३६ ॥ मुखं तु विप्रोस्य परात्मनश्च बाह्वोस्तु राजन्यगणो

बभूव ॥ ऊर्वोस्तु वैश्यः पदयोश्च शूद्र एवं विधो वै प्रकरोत् सृष्टिम् ॥ ३७ ॥ चक्षोस्तु सूर्यो मनसश्च चंद्रः श्रोत्रेण वायुश्च मुखा
त्तु वह्निः ॥ सदंतरिक्षं भवतः सुनाभितः पद्भ्यां तु भूमिस्तु तथा बभूव ॥ ३८ ॥ एवंविधस्य महतः पुरुषस्य तस्य विक्रीडतो
भगवतः परमेश्वरस्य ॥ ब्रह्मादयोपि सततं भवतो मुरारेरन्वेषयंत उपयांति न वै विरामम् ॥ ३९ ॥ अहं हि मायागणलोभपाश
बद्धो वराको भवसिंधुमग्नः ॥ जाने कथं हे पुरुषोत्तमेश स्तुतिं महेशादिभिरप्यलभ्याम् ॥ ४० ॥ दासोस्मि ते नाथ वरप्रभो भो
समुद्धरोद्धारक भो रमेश ॥ संसारदुस्तारसमुद्रमग्नं नमोनमस्ते शतशो नमस्ते ॥ ४१ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इति स्तुतो वै
भगवान्मुरारिर्नरेश्वरेणाप्रतिमप्रतेजसा ॥ उवाच वाचः परमेश्वरस्तं प्रजेश्वरं नारद भक्तवश्यः ॥ ४२ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥
तुष्टोस्मि ते मानवनाथ भूप प्रशाधि मां कामदुघं प्रसन्नम् ॥ जातं स्वरूपं तपसा सुदिव्यं वरं महेशादिभिरप्यलभ्यम् ॥ ४३ ॥
गृहाण मत्तोखिलराज्यसंपदो न हि त्रिलोके भवतोप्यलभ्यम् ॥ मयि प्रसन्ने वद मानसे यद्ददामि सर्वं यदभूपुरांतरे ॥ ४४ ॥
इंद्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ राज्यं न याचे न च राज्यसंपन्न पुत्रपौत्रान्न च भृत्यवर्गान् ॥ न मित्रवर्गान्क्षणसंगभंगुरान्भक्तिं प्रयाचे भव
तो रमेश ॥ ४५ ॥ यथा न मे त्वच्चरणारविंदयोः स्मृतिश्च्युता स्याद्भवबंधमोचनी ॥ इदं स्वरूपं भवतो मुरारे सशंखचक्रं स
गदं सपद्मकम् ॥ ४६ ॥ मन्मानसे स्याद्यदि वै दया मयि न राज्यलोभेन च मां प्रलोभय ॥ धन्योस्मि ते नाथवरं त्वदीयं
जातं रमेशाप्रतिमं हि दर्शनम् ॥ ४७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ इंद्रद्युम्न महाराज भक्तोसि मम सुव्रत ॥ भक्तिस्ते ह्युत्तमा जाता
सर्वकामप्रदा प्रभो ॥ ४८ ॥ इदानीं राज्यभोगं त्वं कुरु भूप यथासुखम् ॥ मयि भावं समास्थाय मयि सर्वं नियोज्य च ॥ ४९ ॥
कुरु कर्माणि राज्यस्य मयि संन्यस्य भूमिप ॥ सर्वं मामेव संपश्यन्कर्मबंधो न ते भवेत् ॥ ५० ॥ पश्चाद्राज्यावसाने तु मामेव
त्वं गमिष्यसि ॥ इदं क्षेत्रं महापुण्यं सर्वभूतोपकारकम् ॥ ५१ ॥ भविष्यति महाराज सर्वकामफलप्रदम् ॥ अस्मिंस्तीर्थे तु यो मर्त्यः ॥१९०॥
स्नानं वै प्रकरिष्यति ॥ इह लोके वरान्भोगान्प्राप्य पश्चात्परां गतिम् ॥ ५२ ॥ गमिष्यसि महाबाहो सत्यं सत्यं न संशयः ॥

राज्यभ्रष्टोपि यो मर्त्यो विधिना स्नानमाचरेत् ॥ राज्यं प्राप्नोति विपुलमंते स्वर्गे महीयते ॥ ५३ ॥ पुत्रार्थी लभते पुत्रान्धनार्थी
लभते धनम् ॥ मोक्षार्थी लभते मोक्षमस्य तीर्थस्य सेवनात् ॥ ॥ ५४ ॥ अस्मिंस्तीर्थे महाराज यत्कृतं वै तदक्षयम् ॥ इति
स्तोत्रं त्वयाख्यातं भक्तिवैराग्यसंयुतम् ॥ सर्वशास्त्रमयं दिव्यं पठतां शृणु वै फलम् ॥ ५५ ॥ अधीतानि च शास्त्राणि वेदाः
सर्वे परिश्रुताः ॥ स्नातं च सर्वतीर्थेषु पूजिताः प्रतिमाः शुभाः ॥ दत्ता मही मेरुयुता तेन वै प्रवरात्मना ॥ ५६ ॥ पठेद्वा पाठयेद्वा
पि शृणोति श्रावयेदपि ॥ यद्वा अगोचरं स्थानं तद्वै प्राप्नोति मानवः ॥ ५७ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इति वाक्यं समाभाष्य
माधवोंतर्दधे ततः ॥ महाराजस्य तस्यैव पश्यतो मुनिसत्तम ॥ ॥ ५८ ॥ इंद्रद्युम्नोपि धर्मात्मा स्वदेशे आगतस्ततः ॥ शत्रून्वि
जित्य सर्वांस्तु महाराजो बभूव ह ॥ ५९ ॥ तत्रापि भगवंतं हि समास्थाप्य सदा हृदि ॥ कृतवान् राज्यभोगं तु ससमुद्रांतं हि नारद ॥
॥ ६० ॥ विष्णुर्वै भगवांस्तत्र नित्यं संनिहितोऽभवत् ॥ नामास्याभूत्तु देशस्य पुरुषोत्तमक्षेत्रकम् ॥ ६१ ॥ तीर्थराजप्रसादेन श्री
विष्णोः परमात्मनः ॥ राज्यभोगांस्तु कृत्वा वै जगामांते सुरोत्तमम् ॥ ६२ ॥ अत्रैव तीर्थराजे तु वैजपायन एव च ॥ स्थितवा
न्विष्णुमेकाग्रचेतसा संस्मरंस्तु सः ॥ ६३ ॥ इंद्रद्युम्नतपःस्थानादूर्द्ध्वभागे हि पर्वते॥गुहां वै कारयित्वा तु स्थितो वै मुनिसत्तमः॥६४॥
इति ते कथितं सर्वमिंद्रद्युम्नतपःस्थलम् ॥ यथा वै तीर्थराजस्य नामधेयं बभूव ह ॥ ६५ ॥ य इदं तीर्थराजस्य उत्पत्तिं चापि वैभवम् ॥
शृणोति व्याकरोत्येव सोपि याति परां गतिम् ॥ ६६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे देवतीर्थे एकोनषष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १५९ ॥
स्कंद उवाच ॥ ॥ विप्रवर्य महाभाग शृणु तीर्थस्य वैभवम् ॥ बिल्वाख्यस्य तथोत्पत्तिं लक्षणं च महामते ॥ १ ॥ अतिपुण्य
तमं स्थानं पापघ्नं सर्वकामदम् ॥ पुत्रीयं धनदं चैव स्थिरं कुरु मनो मुने ॥ २ ॥ इंद्रद्युम्नतपःस्थानात्क्रोशखंडप्रमाणके ॥
अधो गृध्राचलात्तीरे गंगाया दक्षिणे वरे ॥ ३ ॥ बिल्वतीर्थं समाख्यातं चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ यत्तीर्थे मज्जनादेव शिवो भवति मा
नवः ॥ ४ ॥ एतत्तीर्थस्य माहात्म्यं वक्तुं शतमुखैरपि ॥ क्षमो न हि त्रिलोकेस्मिन् स्थितो यत्र सदाशिवः ॥ ५ ॥ तस्मात्तीर्था

त्पूर्वभागे जलं निःसरति ध्रुवम् ॥ तज्जलं शिरसा धृत्वा गंगास्नानफलं लभेत् ॥ ६ ॥ तत्र वै बिल्ववृक्षस्तु स्वर्णपत्रस्त्वकंटकः ॥
धत्ते स्वर्णानि विप्रेंद्र फलानि प्रचुराणि च ॥ ७ ॥ शतैर्जितात्मभिः शुद्धैः सदाशिवपरायणैः ॥ दृश्यते मुनिशार्दूल बिल्ववृक्षो
महाद्युतिः ॥ ८ ॥ बिल्वस्याधो महाभाग कापिलं लिंगमुत्तमम् ॥ तत्र नागो महानस्ति बिल्वमूले वसत्यसौ ॥ ९ ॥ रात्रौ वै वेष्ट
यित्वा तं शेते लिंगं हि नारद ॥ कदाचिद्योजनायामः कदाचिद्ध्रस्वरूपधृक् ॥ इति वै लक्षणं तस्य तीर्थराजस्य वर्णितम् ॥ १० ॥
यस्मिन्तीर्थे बिल्ववृक्षो बिल्वतीर्थमिति स्मृतम् ॥ ११ ॥ नारद उवाच ॥ हे स्कंद पार्वतीपुत्र गृध्रपर्वतविस्तरम् ॥ वदस्व त्वन्मु
खांभोजवाङ्मधु पायतो मम ॥ तृप्तिर्मे जायते नैव सुराणाममृताद्यथा ॥ १२ ॥ कथमेतस्य शैलस्य नामाभूद्गृध्रपूर्वकम् ॥
॥ १३ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु विप्रेंद्र वैधात्र यथाभून्नाम चोत्तमम् ॥ गृध्राचल इति ख्यातं विस्तराद्वदतो मम ॥ १४ ॥
पुरा वै विनतावंशे जटायुरिति विश्रुतः ॥ बभूव गृध्रराजो वै महासत्त्वपराक्रमः ॥ १५ ॥ तस्य वै जातमात्रस्य
रामे भक्तिरभून्मुने ॥ राममेव सदा ध्यायन्नासीद्गृध्रेश्वरो मुनिः ॥ १६ ॥ एकदा स तपः कर्तुमागतोऽस्मिन्महागिरौ ॥
अत्रागत्य महाभागश्चकार तप उत्तमम् ॥ १७ ॥ गृध्रस्य तप्यमानस्य तपः परमदुष्करम् ॥ व्यतीयुःषट्सहस्राणि वर्षाणां मुनि
पुंगव ॥ १८ ॥ आविर्बभूव विश्वात्मा भासमानो यथा रविः ॥ द्योतयन्वै दिशः कांत्या तस्याग्रे प्रत्यदृश्यत ॥ १९ ॥ उवाच
वचनं प्रेम्णा गृध्रराजं तपःस्थितम् ॥ अलक्ष्यः सर्वभूतानां विष्णुर्वै भक्तवत्सलः ॥ २० ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ
भद्रं ते तुष्टोऽस्मि तपसा तव ॥ वरं वृणीष्व मत्तो वै यत्ते मनसि वर्तते ॥ २१ ॥ स्कंद उवाच ॥ निशम्येश्वरवाणीं तु भक्त्या
गद्गदया गिरा ॥ भगवत्स्तुतिमारेभे जटायुर्नाम पक्षिपः ॥ २२ ॥ जटायुरुवाच ॥ यो वै ममांतःकरणे प्रविश्य श्रीरामचंद्रे प्रच
कार भक्तिम् ॥ तस्मै सुधाम्ने पुरुषोत्तमाय नतोऽस्मि ते ज्ञानवरप्रदाय ॥ २३ ॥ सृष्ट्वा त्वशेषं महदादि मायया परात्मशक्त्या
भगवंस्त्वमेकः ॥ मायागुणेषु प्रतिविश्य नानास्वरूप हे नाथ नमो नमस्ते ॥ २४ ॥ एकः परात्माखिललोकवृंदमाकाशव

द्रयाप्य परिस्थितो यः ॥ अचिंत्यरूपो त्रिगुणो महेशो नमस्करोमि प्रभुमव्ययं वै ॥ २५ ॥ नाहं प्रयाचे सुरराजसंपन्नवाल्पदं
कल्पतरुं न याचे ॥ भक्तिं हि मे देहि पुराणविष्णो भवांबुधेस्तारणपोतभूताम् ॥ २६ ॥ नमो भगवते तुभ्यं वेधसे परमात्मने ॥
इच्छाकृतजगत्सृष्टिकर्मणे ब्रह्मणे नमः ॥ २७ ॥ भगवन्य दि वरदोऽसि त्वं त्रैलोक्यनायक ॥ जीविना मे त्वया देव देयं
दर्शनमुत्तमम् ॥ २८ ॥ त्वन्नामस्मरणं विष्णो भूयाद्वै भवमुक्तये ॥ स्थितस्य यत्र कुत्रापि भक्तिरव्यभिचारिणी ॥ २९ ॥ श्रीभगवा
नुवाच॥ त्रेतायुगे दाशरथी भूत्वा यास्यामि दंडकान् ॥ रावणादीन्निहंतुं वै सीतान्वेषणहेतवे ॥ ३० ॥ तत्र त्वं रक्षसा गृध्र योत्स्यसे
रावणेन वै ॥ ततो विकृत्तपक्षो वै निपतिष्यसि भूतले ॥ ३१ ॥ संगो नौ तत्र भविता स्तुत्वा दृष्ट्वा तु मां प्रिय ॥ ततः प्राप्स्यसि
मामेवं पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥ ३२ ॥ तावत्तिष्ठ महाभाग मामेव हृदि संस्मरन् ॥ एतस्य गिरिराजस्य त्वन्नामांकितनाम हि
॥ ३३ ॥ भविष्यति पक्षिराज पवित्रं पुण्यदायकम् ॥ योजनद्वयगव्यूतिविस्तरायाम एव च ॥ ३४ ॥ सकृत्प्रदक्षिणीकृत्य गि
रिराजं विनायकं॥ सप्तद्वीपवतीपृथ्व्याः प्रदक्षिणफलं लभेत् ॥ ३५ ॥ खनित्राणि विचित्राणि स्वर्णादीनां तथैव च ॥ स पश्यति मासमात्रं
तपः कृत्वा जितेंद्रियः ॥ ३६ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्युक्त्वांतर्दधे विष्णुः पश्यतो वीश्वरस्य हि ॥ सोपि च प्रययौ गृध्रो दंडके मुनिसे
विते ॥ ३७ ॥ इति ते कथितं विप्र बिल्वतीर्थस्य वैभवम् ॥ गिरिराजस्य देवर्षे यथाभून्नाम चोत्तमम् ॥ ३८ ॥ वैभवं बिल्वतीर्थस्य
गिरिराजस्य चैव हि ॥ भक्त्या मुक्तिं प्रयात्येव शृणोति व्याकरोति यः ॥ ३९ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखंडे देवप्रयागमाहात्म्ये
बिल्वतीर्थवैभवकथनं नाम षष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६० ॥ स्कंद उवाच ॥ इति वै संगमादूर्द्ध्वभागे गंगोत्तरे तटे ॥ याम्ये
चैव महाभाग श्रुत्वा तीर्थान्यनेकशः ॥ १ ॥ यानि तीर्थान्यधोभागतटे याम्योत्तरे तथा ॥ यथा त्वलकनंदायाः क्रमात्पप्रच्छ
नारदः ॥ २ ॥ नारद उवाच ॥ देवदेव बलाध्यक्ष त्र्यक्षपुत्र महामते ॥ श्रुतानि त्वन्मुखांभोजात्तीर्थानि प्रवराणि च ॥ ३ ॥ संगोर्द्ध्वं
कानि पुण्यानि तीर्थादीनि त्वया प्रभो ॥ कथितानि च वृत्तानि सुंदराणि वराणि च ॥ ४ ॥ अतः परं महाभाग अधोभागे मुनि

मेले ॥ यानि तीर्थानि पुण्यानि तान्याचक्ष्व मम प्रभो ॥ ५ ॥ शृण्वतस्त्वन्मुखांभोजात्तृप्तिर्मे जायते न हि ॥ न हि त्रिलोके
त्कास्ति त्वदन्यः पुण्यकर्म्मणाम् ॥ ६ ॥ स्कंद उवाच ॥ धन्योसि मुनिशार्दूल सुभक्तोसि विधातृज ॥ परोपकृतये यस्य
जाता वै सत्तमा मतिः ॥७॥ संगात्तु शरविक्षेपे गंगाया उत्तरे तटे ॥ विद्यते हि महापुण्यं दिव्यं शीलवतीह्रदः ॥ ८ ॥ यत्र शीलवती
वेश्या तपः कृतवती पुरा ॥ सप्तवर्षसहस्राणि निराहारा जितेंद्रिया ॥ ९ ॥ हृदि वै परमात्मानं यस्य ध्यानपरा स्थिता ॥ ततो
ददर्श विष्णुं वै तपसा तोषितं मुने ॥ १० ॥ ववंदे सा महाभागा प्रसन्नो भगवानभूत् ॥ उवाच वचनं प्रीत्या वरं वरय सुव्रते ॥
॥ ११ ॥ शीलवत्युवाच ॥ प्रसन्नो यदि मे देव देहि स्थानं सुरोत्तमम् ॥ यत्र वै स्वर्गवेश्यास्तु वसन्ति नित्यमेव हि ॥ १२ ॥ तत्राहं
वै वसे नित्यं गायंती गानमुत्तमम् ॥ रूपेणाप्रतिमा देव देवलोके तथा भुवि ॥ १३ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ गच्छ वेश्ये महाभागे स्वर्वे
श्या भव सुव्रते॥इदं स्थानं महापुण्यं सर्वकामफलप्रदम् ॥ १४ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति निगद्य भगवानंतर्द्धानं ततोऽगमत् ॥ सापि
शीलवती रंभा बभूव प्रमदोत्तमा ॥ १५ ॥ तस्मादेतस्य तीर्थस्याख्याभूच्छीलवतीह्रदः ॥ यंयं चिंतयते कामं तंतं प्राप्नोति
मज्जनात् ॥ १६ ॥ तस्मात्तु क्रोशखंडे वै गंगा उत्तरगामिनी ॥ तत्स्थानं भूमिदेवस्य मुनेः परमतेजसः ॥ १७ ॥ गुहा तत्र महा
भाग कोटरांतरमध्यगा ॥ तत्र वै वसते साधुर्भूमिदेवस्तु निस्पृहः ॥ १८ ॥ तस्यैव भूमिदेवस्य वनं क्रोशप्रमाणकम् ॥ तद्वने
निवसन्मासं गंगास्नानं करोसि यः ॥ १९ ॥ जितेंद्रियः शांतमना भूमिदेवं स पश्यति ॥ सूर्य्यग्रहशतं स्नात्वा गंगायां लभते
फलम् ॥२०॥ तत्फलं हि समाप्नोति भूमिदेवप्रसादतः ॥ ततो वर्ण्याश्रमाद्रम्यात्समायाति नदी वरा ॥२१॥ वर्णिजेति समाख्याता नाम
तस्याः सुपुण्यदम् ॥ तस्यास्तु जह्नुजायां च संगमो यत्र वर्त्तते ॥ २२ ॥ तद्ध्रदः समनुख्यातो गाणपत्यो महामुने॥ यत्र वै मज्जनाशक्ता
गाणपत्यमवाप्नुयुः॥२३॥ नंदीभृंग्यादयो यत्र महादेवपरायणाः ॥ तत्सेवनान्नरो याति शिवतां देवदुर्ल्लभाम् ॥ २४॥ तस्माद्वै क्रोशखंडार्द्धे

पीठं पुण्यतमं मतम् ॥ यत्र वागीश्वरं लिंगं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ २५ ॥ वर्त्तते हि सुभक्तानां जपतां मंत्रमुत्तमम् ॥ यत्र

साक्षान्महादेवी रागज्ञानाय वै किल ॥२६॥ वाग्देवी देवतापूज्या रराध शिवमुत्तमम् ॥ ततःप्रभृति विप्रेंद्र न्यवसच्छिव उत्तमे ॥ २७ ॥
नारद उवाच ॥ कथमत्र च वाग्देवी रराध च महेश्वरम् ॥ कथं तु संस्तुता देवी वरं प्रादात्कथं शिवः ॥ २८ ॥
स्कंद उवाच ॥ शृणु नारद तत्सर्वं वृत्तांतं यद्भूत्पुरा ॥ गीतामृतस्य संचारो नाभूत्कुत्रापि धातृज ॥ २९ ॥ गीतस्य ज्ञान
बोधाय सरस्वत्या मनोऽभवत् ॥ कथं मे गीतबोधो हि भवेदित्याऽकुलाभवत् ॥ ३० ॥ विचार्य मनसा देवी ययौ देवप्रयागके ॥
आराधनाय देवस्य सर्वज्ञस्य महात्मनः ॥ ३१ ॥ गत्वा वै गाणपत्यस्य निकटे पीठके शुभे ॥ समारराध रुद्रं वै उपचारैस्त्वनं
तकैः ॥ ३२ ॥ गंधैः पुष्पैर्धूपदीपैर्नैवेद्यैर्विविधैः शुभैः ॥ स्तोत्रपाठैर्नमस्कारैरनेकैर्भक्तितत्परा ॥ ३३ ॥ इति तस्या व्यतीयुश्च वा
ग्देव्याः कतिचित्समाः ॥ त्यक्ताहारविहारायास्ततोऽग्रे प्रत्यदृश्यत ॥ ३४ ॥ व्याघ्रचर्माम्बरधरो नागयज्ञोपवीतिकः ॥ नीलकंठश्चतु
र्बाहुः शशांककृतशेखरः ॥ ३५ ॥ अंसन्यस्तकरिचर्मा हिमशैलकलेवरः ॥ वामांगन्यस्तगौरीकः सगणो वृषभध्वजः ॥ ३६ ॥
एतादृशं शिवं दृष्ट्वा भक्तिगद्गया गिरा ॥ वाग्देवी स्तोतुमारेभे आनंदाश्रुपरिप्लुता ॥ ३७ ॥ श्रीवाग्देव्युवाच ॥ नतास्मि ते ज्ञानवर
प्रदाय नृमुंडमालासुविराजिताय ॥ स्फुरत्प्रभाजालसुनेत्रकाय करींद्रचर्मान्वितमध्यकाय ॥ ३८ ॥ लसज्जटाजालघनस्फुर
न्नदीवरातडित्पुंजमनोरमाय ते ॥ लसत्स्फुरज्जिह्वकजिह्मगाय च प्रभो महेशाय नमः सुराधिप ॥ ३९ ॥ चिताकलापप्रवहे
श्मशाने नृमुंडसम्मण्डितधाम्न्युमेश ॥ कंकालसंजालविराजितेहं त्यक्त्वा वसे स्वर्गसुखं त्वशेषम् ॥ ४० ॥ धिगद्धिगद्धीगितिधत्तधत्तकैर्ध
राधरेशे गणदुंदुभिस्वनैः ॥ द्रुमद्रुमड्डामरुकैः सुमंद्रकैर्मनोहरं नृत्यसि नाथ भीम भो ॥ ४१ ॥ झणिज्झणितिकिंकिणीगणगणोत्थ
शब्दैः शुभैश्चलज्जलधिमेरुकं भगवति प्रभौ नृत्यति ॥ वमद्विषधनंजयप्रचुरलास्यसंदोलितप्रभोगफणिरत्नकैर्विशमनः परेशे
शिवे ॥ ४२ ॥ त्वद्धामद्वारभूमौ विकटभटगणैः कालभीमप्रधानैर्हस्तेषु न्यस्तदंडैर्दमितसुरगणैः स्थीयते यत्र देव ॥
तत्राहं कालकंठप्रवरसुभगवद्भक्तपादप्रघातध्वस्ताघा का भवेयं यदिह तनुमृदो मामकीना भवेयुः ॥ ४३ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ वद

वाग्देवि यत्ते वै चित्ते भवति कार्यकम् ॥ प्रसन्नोस्मि तव स्तुत्या तपसा च ददामि भो ॥ ४४ ॥ वाग्देव्युवाच ॥ भगवन् वरदो
सि त्वं यदि त्रैलोक्यनायक ॥ गीतामृतरसास्वादजन्यानंदा तथा भवे ॥ ४५ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ गृहाण रागबोधाय वीणां
सप्तस्वरान्विताम् ॥ यस्यां संवाद्यमानायां मोहितं भुवनं भवेत् ॥ ४६ ॥ स्तोत्रेणानेन यः कश्चिन्मां स्तोष्यति हि मानवः ॥
सोपि वाग्देवि हे त्वत्सदृशो भवति निश्चितम् ॥ ४७ ॥ श्रोष्यंति प्रातरुत्थाय पठिष्यंति च ये नराः ॥ न तेषां दुर्लभं किंचिद्भवि
ष्यति सरस्वति ॥ ४८ ॥ स्कंद उवाच ॥ एवं प्राप्य वरं सा तु वाग्देवी देवतावरा ॥ नमस्कृत्य विभुं शंभुं गता ब्रह्मपुरे मुने ॥
॥ ४९ ॥ सोपि वै भगवान्रुद्रः स्थितवान्पीठके वरे ॥ अत एव महाभाग नाम्ना वागीश्वरोऽभवत् ॥ ५० ॥ अद्यापि तत्र देशे
तु नित्यमायांति वै सुराः ॥ ऋषयः सिद्धगंधर्वा यक्षकिन्नरपन्नगाः ॥ ५१ ॥ केचिद्वै मृगरूपेण केचिद्व्याघ्रस्वरूपकाः ॥ नानारूप
धराऽमर्त्याऽलक्षिता भगवत्प्रिय ॥ ५२ ॥ चतुर्वेदमयं घोषं शंखदंदुभिनिःस्वनम् ॥ कुर्वंति तस्य तोषार्थं परेशस्य महात्मनः ॥
॥ ५३ ॥ तत्र वागीश्वरं कुंडं गंगायां वर्त्तते बुध ॥ तन्मज्जनान्मुनिश्रेष्ठ सरस्वत्याः प्रियो भवेत् ॥ ५४ ॥ अत्रापि यत्कृतं कर्म
तदसंख्यगुणं भवेत् ॥ इदं स्थानं सुगोप्यं हि कर्त्तव्यं पापबुद्धिषु ॥ ५५ ॥ इति ते कथितान्येव गंगाया उत्तरे तटे ॥ तीर्थानि
प्रवराण्येव शृणु याम्ये महामते ॥ ५६ ॥ वागीश्वरान्महापीठाक्क्रोशखंडे हि वर्त्तते ॥ लिंगभद्राश्रमं रम्यं पापघ्नं सर्वकामदम् ॥ ५७ ॥
यत्र वै राजकन्या हि लिंगभद्रातिसुंदरी ॥ सखीभिः शतसंख्याभिः संवृता संबभूव ह ॥ ५८ ॥ क्रीडयंती वने तस्मिन्ददर्श
ऋषिपुत्रकम् ॥ कंचित्काममिव प्राप्तं सुंदरांगं सुशोभनम् ॥ ५९ ॥ सुस्निग्धाभिर्जटाभिश्च राजमानं सुमालिनम् ॥ युवानं वयसा
विप्रं दृष्ट्वा तं चकमे मुनिम् ॥ ६० ॥ कामबाणाभिसंतप्ता बभूव राजपुत्रिका ॥ ऋषिपुत्रमुवाचेदं स्मितेन परिशोभिता ॥ ६१ ॥
हावभावकटाक्षैश्च मोहयंती जगत्त्रयम् ॥ अंसयोर्न्यस्य बाहू वै कस्याश्चिन्मुनिपुंगव ॥ ६२ ॥ लिंगभद्रोवाच ॥ कस्त्वं सुंदरस
र्वांग किमर्थमागतोत्र वै ॥ अनुजानीहि मां सौम्य प्रपन्नां राजकन्यकाम् ॥ ६२ ॥ हृतं मनस्त्वया मे हि सुंदरांगेन धीमता ॥

भर्ता भजस्व मां नाथ सखीभिः संहितां शुभाम् ॥ ६४ ॥ ऋषिपुत्र उवाच ॥ परस्त्रियं नैव कांक्षे मनसापि कदाचन ॥
त्यक्त्वा नरकसामग्रीमागतोस्मि यतो वने ॥ ६५ ॥ लिंगभद्रोवाच ॥ नाहं केनापि हे भद्र परिणीता महामते ॥ पाणिं गृह्णीष्व
मे शीघ्रं ततो दोषो न ते भवेत् ॥ ६६ ॥ ऋषिरुवाच ॥ त्वं वै क्षत्रियजातासि ब्राह्मणोहं सुनेत्रके ॥ आवयोः शुभ उद्वाहो भवितुं
कथमर्हति ॥ ६७ ॥ लिंगभद्रोवाच ॥ चतस्रो ब्राह्मणस्योक्तास्तिस्रो वै क्षत्रियस्य तु ॥ द्वे वैश्यस्य तु भार्ये हि शूद्रस्यैका समी
रिता ॥ ६८ ॥ ऋषिपुत्र उवाच ॥ ब्रह्मचार्यस्मि हे भद्रे ब्राह्मणी न विवाहिता ॥ पूर्वं कथं क्षत्रियजामुद्वहे नृपनंदिनि ॥ ६९ ॥
लिंगभद्रोवाच ॥ प्रपन्नां यो न भजते स्त्रियं कामातुरां भृशम् ॥ स वै नरकमभ्येति यावदाभूतसंप्लवम् ॥ ७० ॥ ऋषिपुत्र उवाच ॥
निर्धनोस्मि मुनिः कांते कथं स्थास्यसि मद्गृहे ॥ त्वं तु राजन्यकन्यासि मुन्यन्नं खादयिष्यसि ॥ ७१ ॥ लिंगभद्रोवाच ॥
ममास्ति द्रव्यं बहुलं सख्यश्च परितो मम ॥ त्वं भविष्यसि द्रव्याग्रो भजमानां भज प्रभो ॥ ७२ ॥ ऋषिपुत्र उवाच ॥ नाहं कांक्षे
धनं सौम्ये किं कर्त्तव्यं धनेन वै ॥ अस्माकं तु मुनीनां हि तपोस्ति धनमुत्तमम् ॥ ७३ ॥ लिंगभद्रोवाच ॥ किं जायते हि
तपसा शीतोष्णसहनेन वै ॥ शरीरशोषकारेण त्यक्त्वा राज्यादिभोगकान् ॥ ७४ ॥ ऋषिपुत्र उवाच ॥ शृणु कांते प्रवक्ष्यामि प्रश्नं
वै यत्त्वया कृतम् ॥ फलं राज्यादिभोगानां तपसश्च तथैव च ॥ ७५ ॥ संसारे दुर्लभं जन्म मनुष्येषु तथैव च ॥ तत्रापि द्विजवर्य्येषु
ब्राह्मणेषु तथैव च ॥७६॥ तत्रापि भारते वर्षे सुपुण्ये कामदायके ॥ तत्रापि ह्युत्तरे खंडे यत्र गंगा सरिद्वरा ॥ ७७ ॥ हरेः सान्निध्यकस्थाने
तत्रापि च नृपात्मजे ॥ हरेर्नाम कथं त्यक्त्वा त्वन्यकार्यरतो भवेत् ॥ ७८ ॥ लक्ष्मीर्विद्युच्चला प्रोक्ता यौवनं क्षणभंगुरम् ॥ जीवितं
चलपत्रांबुसदृशं भवति प्रिये ॥ ७९ ॥ अध्रुवं पुत्रदारादिसुहृज्जनगृहादिकम् ॥ ध्रुवमेकं परं ब्रह्मनाम सिद्धैकसेवितम् ॥ ८० ॥
प्रसक्ताः कामभोगेषु पुत्रदारगृहादिषु ॥ त्यक्त्वा तु श्रीशभजनं पतंति नरकेऽशुचौ ॥ ८१ ॥ इहैव क्षणसंसारे राज्यादीनां फलं
शुभम् ॥ परत्र नरके चैव पच्यंते कामकारिणः ॥ ८२ ॥ श्रीरामे हि रमानाथे मनो न्यस्य महामतिः ॥ स्थितोपि यत्र कुत्रापि भवदुः

खैर्न बाध्यते ॥ ८३ ॥ तस्मात्तपस्विनां द्रव्यं तप एव हि वर्त्तते ॥ यस्माद्धनाद्राजकन्ये परमैश्वर्य्यभाग्भवेत् ॥ ८४ ॥ लिंगभद्रोवाच ॥ अहमप्यागमिष्यामि तपः कर्तुं त्वया सह ॥ त्यक्त्वा राज्यादिभोगांश्च नोचेत्प्राणांस्त्यजाम्यहम् ॥ ८५ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॐमित्युक्त्वा. ततो विप्रस्तया सह महामुने ॥ तपश्चकार विप्रेंद्रो देवैरपि सुदुष्करम् ॥ ८६ ॥ तत्रैव वर्त्तते सो वै तप्यमानो महत्तपः ॥ लिंगभद्रापि विप्रेंद्रसमीपे सरिदुत्तमा ॥ बभूव सहसा विप्र सर्वकामफलप्रदा ॥ ८७ ॥ तत्संगमो भवेद्यत्र गंगायामृषिकुंडकम् ॥ तत्र कुंडे नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ८८ ॥ तस्माद्धि शरविक्षेपे गंगोर्द्धे नारसिंहकम् ॥ कुंडं नृमुकिदं तत्र नारसिंही शिला स्मृता ॥ ८९ ॥ गंगायामुत्तरस्यां हि रक्तवर्णा च नारद ॥ दर्शनात्स्पर्शनात्तस्याः पूजनान्नारसिंहकैः ॥ मंत्रैः पुष्पोपचारैश्च पुनर्भुवि न जायते ॥ ९० ॥ तत्र वै स्थीयते भक्तैः प्रह्लादाद्यैर्महामुने ॥ नारसिंश्चतुर्द्दश्यां श्रूयते शंखजो रवः ॥ ९१ ॥ ततः क्रोशऊर्द्धभागे प्रयागनिकटे तथा ॥ रामतीर्थं समाख्यातं सर्वयज्ञफलप्रदम् ॥ ९२ ॥ यत्र वै जामदग्न्यस्तु कार्त्तवीर्यवधेच्छया ॥ कृतवान्सुतपस्तीव्रं जितवान्हैहयेश्वरम् ॥ ९३ ॥ ततः शीलवती कुंडाद्वर्त्तते तीर्थमुत्तमम् ॥ स्नात्वा सकृद्यत्र तीर्थे अश्वमेधफलं लभेत् ॥ ९४ ॥ त्रिवेण्यास्तु अधोभागे तटे याम्योत्तरे तथा ॥ तीर्थानि प्रवराण्येव कथितानि तवाग्रतः ॥ ॥ ९५ ॥ अशेषेण हि वक्तुं वै केन वा शक्यते बुध ॥ असंख्यानि सुतीर्थानि वर्त्तंते मुनिसत्तम ॥ ९६ ॥ तीर्थानां प्रवरोत्पत्तिं शृणोति व्याकरोति च ॥ स्मरणं चैव तीर्थानां तीर्थस्नानफलं लभेत् ॥ ९७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे देवप्रयागमाहात्म्यवर्णनं नाम एकषष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६१ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ स्कंदस्कंद महाबाहो श्रुतं गंगोत्तरे तटे ॥ क्षेत्रं देवप्रयागाख्यं माहात्म्यं च मया प्रभो ॥१॥ इदानीं श्रोतुमिच्छाम्यलकनंदातटोर्द्धके ॥ कियत्प्रमाणं क्षेत्रस्य देवतीर्थस्य सुव्रत ॥ २ ॥ कानि कानि च तीर्थानि तत्र संति महामते ॥ तद्वदस्व महाभाग दासोहं तव धीमतः ॥ ३ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु नारद विप्रेंद्र यत्पृष्टोहं त्वया मुने ॥ अलकायां समायाताऽलकनन्दा ततः स्मृता ॥ ४ ॥ नारद उवाच ॥ केन वै हि प्रकारेण समायाता सरि

द्वरा ॥ अलकायां महाभाग कौबेर्य्यां शिवपुत्रक ॥ ५ ॥ स्कंद उवाच ॥ साधु पृष्टं त्वया विप्र सर्वभूतोपकारकम् ॥ तद्वक्ष्यामि
मुनिश्रेष्ठ शृणु चैकमना भव ॥ ६ ॥ श्रीविष्णुर्वामनो भूत्वा गतो बलिगृहे मुने ॥ तत्र गत्वा ययाचे तं भूमिं त्रैपादिकां शुभाम् ॥
॥ ७ ॥ दत्तवान्दानवेन्द्रस्तु भूमिं श्रीवामनाय च ॥ पदैकेन महाविष्णुः सर्वं भूमंडलं मुने ॥ ८ ॥ आक्रम्य च द्वितीयेन
पातालं नीतवान्बलिम् ॥ तृतीयेन तु पादेनाक्रमिता ब्रह्मांडभित्तिका ॥ ९ ॥ ततस्तस्य महाभाग वामनस्य महात्मनः॥ पदां
गुलिनखेनासौ स्फुटिता रंहसा ततः ॥ १० ॥ यदाधाराणि सर्वाणि ब्रह्मांडानि महामुने ॥ तद्वै तु जलरूपेण वर्त्तते द्रवमु
त्तमम् ॥ ११ ॥ तद्वै ब्रह्मन्महाभाग गदितं मुनिसत्तमैः ॥ तस्माद्रंध्रान्मुनिश्रेष्ठ नखजाताच्च निःसृतम् ॥ १२ ॥ ब्रह्मद्रवाख्यमम्भस्तु
पतितं ध्रुवमंडले ॥ गृहीतं शिरसा तेन ध्रुवेणौत्तानपादिना ॥ १३ ॥ विष्णुपादाब्जसंभूतं जलं मोक्षप्रदायकम् ॥ निपपात तत
स्तत्तु सप्तर्षीणां तु मंडले ॥ १४ ॥ तैश्च सप्तर्षिभिर्विप्र धृतं तच्छीर्षकैस्ततः॥ ब्रह्मलोके मेरुशृंगे पतितं जलमुत्तमम् ॥ १५ ॥
ततो वै ब्रह्मसदनाच्चतुर्द्धा गां गता मुने ॥ जलधारा चतुर्भिश्च नामभिर्मुनिसत्तम ॥ १६ ॥ सीता चालकनंदा च चक्षुर्भद्रा तथै
व च ॥ चतुर्दिक्षु समुद्रं वै क्षारं प्राप्तवती ततः ॥ १७ ॥ सीता तु ब्रह्मसदनादाजगाम च केसरान् ॥ अधोधः सा प्रस्रवंती गंधमादनमू
र्द्धसु ॥ १८ ॥ पतिता सा तु भद्राश्वं वर्षं प्राच्यां मुनीश्वरः ॥ माल्यवच्छिखरात्सा तु चक्षुर्वै केतुमालकम् ॥ १९ ॥ प्रतीच्यां
दिशि पतिता भद्रा चोत्तरतो मुने ॥ पर्वताद्वै शृंगवतः कौबेरं वर्षमाप सा ॥ २० ॥ इयं त्वलकनंदादिर्दक्षिणस्यां दिशि प्रभो ॥
वहूनि गिरिकूटानि आक्रम्य हिमपर्वते ॥ धारिता तु जटाभिश्च हरेणामिततेजसा ॥ २१ ॥ तत इक्ष्वाकुवंशे वै जातो राजा भगी
रथः ॥ तुतोष तपसा देवं शिवं कैलाससंस्थितम् ॥ २२ ॥ ययाचे स महाराजो गंगां स्वपितृमुक्तये ॥ ततश्च पतिता सा तु अधः
शृंगे हिमालयात् ॥ २३ ॥ तच्छृंगं हि द्विधा भूतं गंगाया रंहसा मुने ॥ जातौ तस्याः प्रवाहौ द्वावागतौ भारते शुभे ॥ २४ ॥
एकः प्रवाहो गंगाया अलकायां समागतः ॥ अतो वै मुनिशार्दूल नामाभूत्सर्वपापनुत् ॥ २५ ॥ अलकनंदेति चाख्याता

स्कं. पु. प्राणिनां मुक्तिदायिनी ॥ देवप्रयागके क्षेत्रे एकीभूता तु सा मुने ॥ २६ ॥ गां गतेति ततो गंगा जातासौ
मुक्तिदायिनी ॥ प्रवाहयोर्महाभाग श्रीगंगाऽलकनन्दयोः ॥ भेदस्त्वया न ज्ञातव्यः पर्यायः कथितो मया ॥ २७ ॥ उत्पत्ति
॥१९५॥ श्चैव गंगायाः कथिता हि तवाग्रतः ॥ द्विधाभूतो यथा गंगाप्रवाहो मुनिसत्तम ॥ २८ ॥ यावन्नदी भवेदेव बाणजा मुनिसेवि
ता ॥ तावद्देवप्रयागाख्यं क्षेत्रं वै गदितं शुभम् ॥ २९ ॥ संगमात्पूर्वभागे तु गंगाया दक्षिणे तटे ॥ तुंडीश्वरो महादेवो भक्तानां
प्रीतिवर्द्धनः ॥ ३० ॥ तीरे चालकनंदायाः कुंडं पुण्यतमं स्मृतम् ॥ यत्र कुंडे महाभागो भिल्लस्तुंडी महायशाः ॥ ३१ ॥
तपश्चकार भगवति मनो न्यस्य परे शिवे ॥ वर्षं द्विषट्सहस्राणि प्रसन्नोभूत्सदाशिवः ॥ ३२ ॥ स्वगणं कृतवान्भिल्लं तुंडिनं
भक्तिसंयुतम् ॥ तेन तुंडीश्वरो नाम्ना बभूवास्मिन्स्थले शुभे ॥ ३३ ॥ यस्य संदर्शनादेव नरो याति परां गतिम् ॥ अस्मिन्कुंडे नरः
स्नात्वा तुंडिना सदृशो भवेत् ॥ ३४ ॥ दन्वीश्वरो महादेवस्तस्माच्छरचतुष्टये ॥ तपस्तेपे महाभाग यत्र दाक्षायणी दनुः ॥
॥ ३५ ॥ पंचवर्षसहस्राणि पंचवर्षशतानि च ॥ एकपादेन ध्यायंती वर्त्तती परमं शिवम् ॥ ३६ ॥ ततः प्रसन्नो भगवान्महा
रुद्रो महामुने ॥ दनुं ह्युवाचेति वचो वरं वरय सुव्रते ॥ ३७ ॥ शतं पुत्रा मे जायंतां महाबलपराक्रमाः ॥ त्रैलोक्यक्षोभकाराश्च
ययाचे वरमुत्तमम् ॥ ३८ ॥ ततो जाताः शतं पुत्रा महाबलपराक्रमाः ॥ झर्झरः शकुनिश्चैव महानादस्तथैव च ॥ कालनाभः
शंकुशिरा विक्रांताद्या महासुराः ॥ ३९ ॥ यस्य तीर्थस्य कृपया प्राप पुत्रान्महौजसः ॥ तदादि भगवाञ्शंभुस्तत्रैव स्थितवान्स्वयम् ॥
॥ ४० ॥ इदं क्षेत्रं महापुण्यं कृतं तेन महात्मना ॥ तत्रैव दक्षभागे तु नदी धनवती तथा ॥ ४१ ॥ पूर्वं बभूव सा वेश्या राध
शिवमुत्तमम् ॥ हरसान्निध्यगा भूत्वा ह्युपचारैरनेकधा ॥ ४२ ॥ गंधैः पुष्पैस्तथा धूपैर्दीपैर्नानाविधैस्तथा ॥ दन्वीश्वरं महादेवं
नंद्यादिगणसेवितम् ॥ ४३ ॥ जितेंद्रिया जितक्रोधा जिताहाराऽभवत्सदा ॥ कदाचिद्भगवान् रुद्रः प्रसन्नोदात्स्वकं स्थलम् ॥ नदी

भूत्वा तत्र गता नाम्ना धनवती तदा ॥ ४४ ॥ तस्याश्च संगमे स्नाता जायते न च जन्मने ॥ यं यं चिंतयते कामं तं ददाति ॥१९५

महेश्वरः ॥ ४५ ॥ अस्मिन्क्षेत्रे महाभाग लिंगानां पंचकं किल ॥ विश्वेश्वरं महालिंगं ताटंकेश्वरमेव च ॥ ४६ ॥ तथा ढुंढी
श्वरं लिंगं दन्वीश्वरमथापि वा ॥ लिंगानां पंचकं दृष्ट्वा न च भूयोऽभिजायते ॥ ४७ ॥ नारद उवाच ॥ श्रुतं हि त्वत्तो भग
वँल्लिंगानां क्षेत्रमुत्तमम् ॥ कुत्र विश्वेश्वरं लिंगमुक्तं यद्भवता मम ॥ ४८ ॥ उत्पत्तिश्च कथं तस्य श्रीविष्णोर्देवशर्म्मणः ॥ ४९ ॥
स्कंद उवाच ॥ रामो भूत्वा महाभाग गतो देवप्रयागके ॥ विश्वेश्वरं शिवं स्थाप्य पूजयित्वा यथाविधि ॥ ५० ॥ तस्योपरि
क्षत्रराजं भैरवं भीमदर्शनम् ॥ उवाच वचनं रामः सर्वान्वै मुनिपुंगवान् ॥ शिवस्य विश्वनाथस्य माहात्म्यं च महामुने ॥ ५१ ॥
श्रीराम उवाच ॥ शृणुध्वं मुनयः सर्वे विश्वनाथस्य वैभवम् ॥ प्रणामं विश्वनाथस्य यः करोति समाहितः ॥ ब्रह्महत्यादिपापे
भ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ ५२ ॥ एकवारमपि येनासौ पूजितः परमेश्वरः ॥ तेन वै कोटिलिंगानि पूजितानि शिवस्य वै ॥ ५३ ॥
पूजनादस्य शर्वस्य पूजितोऽहं न संशयः ॥ रुद्राध्यायं यो जपति अत्र वै शिवसन्निधौ ॥ स वै महेश्वरो देवो ज्ञातव्यो भक्तिसंयुतैः ॥
॥ ५४ ॥ विश्वेश्वरमपूज्येह तीर्थाटनरतो भवेत् ॥ तत्सर्वं निष्फलं याति मृतो नरकमाप्नुयात् ॥ ५५ ॥ गंगायाश्च जलेनैव रुद्राध्या
येन वाथ वा ॥ अभिषिच्यते महादेवो यैश्च पुण्यवरात्मभिः ॥ त एव त्रिषु लोकेषु धन्याः पुण्यतमाः स्मृताः ॥ ५६ ॥ अहो भाग्य
महोभाग्यं कुर्वतां शिवपूजनम् ॥ क्षेत्रपालं भैरवाख्यं पूजयित्वा यथाविधि ॥ तदा मे दर्शनं कार्यं पुण्यरक्षणहेतवे ॥ ५७ ॥
स्कंद उवाच ॥ इति वै कथयित्वा तु सर्वानेव मुनीश्वरान् ॥ स्थितवांस्तत्र देशे तु देवतीर्थे महामते ॥ ५८ ॥ ते सर्वे
मुनयो विप्र कृतवन्तः शिवार्चनम् ॥ रुद्राध्यायेन केचित्तु रुद्रसाम्ना तथैव च ॥ शिवस्य पूजनं कृत्वा पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ५९ ॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूजयेद्विश्वनायकम् ॥ विश्वेश्वरमपूजित्वा यात्रां वै प्रकरोति यः ॥ अन्धो भवति दुर्बुद्धिर्महादेवप्रकोपतः ॥
॥ ६० ॥ विपर्ययेऽत्र कथा विप्र वर्त्तते तां शृणुष्व भो ॥ पूर्वं बभूव विप्रेंद्रो वेदवेदांगपारगः ॥ ६१ ॥ षट्कर्मनिरतो विप्रश्शांतात्मा
विजितेन्द्रियः ॥ नाम्ना वेदनिधिः ख्यातो वेदानां निधिरेव सः ॥ ६२ ॥ तस्य भार्या बभूवासौ नाम्ना तु कमला तथा ॥

तयोर्द्वयोर्मनसि वै अभूत्तीर्थाटनाय च ॥ ६३ ॥ अस्मिंस्तीर्थे समायातावुक्तेन विधिना मुने ॥ अवज्ञाय शिवं देवं प्रभावज्ञो
न तस्य वै ॥ ६४ ॥ चक्रतुर्न च पूजां वै पूर्वं तौ दंपती किल ॥ गतौ तु ब्रह्मकुंडे तु स्नात्वा तत्र यथाविधि ॥ ६५ ॥ गतौ देवा
लये तस्य रामस्य परमात्मनः ॥ दर्शनं पूजनं कृत्वा समर्प्योपायनं तथा ॥ ६६ ॥ ततो वशिष्ठकुंडे तु गत्वा स्नातौ द्विजोत्त
मौ ॥ ततो वै शिवतीर्थं तु स्नात्वा तु भगवत्प्रियो ॥ ६७ ॥ वैताले कुंडके स्नात्वा शिलायाः पूजनं कृतम् ॥ कृतं च पिंडदानं
वै तर्पिताः पितृदेवताः ॥ ६८ ॥ एवं क्रमेण सर्वत्र गतौ तौ द्विजदंपती ॥ षड्रात्रमत्र संस्थित्या ब्राह्मणा भोजितास्ततः ॥
॥ ६९ ॥ गतौ तु तौ स्वदेशाय देवतीर्थान्महामुने ॥ अर्द्धमार्गे गतौ यावत्तावदंधौ बभूवतुः ॥ ७० ॥ केन वै कर्मणा जातावंधौ
वै द्विजदंपती ॥ विधिवद्धि कृतावाभ्यां यात्रा देवप्रयागके ॥ इति चिंतापरौ जातौ तावद्रात्रिरवर्त्तत ॥ ७१ ॥ सुप्तौ तत्रैव विपिने
सिंहव्याघ्रादिसंकुले ॥ स्वप्ने ददर्शतुर्विप्रं मुंडं काषायवाससम् ॥ ७२ ॥ कापालिकं बृहद्दंतं कपालन्यस्तरक्तकम् ॥ भीमनादं
भयकरं सर्वसत्त्वभयंकरम् ॥ ७३ ॥ कापाली तावुवाचाथ पिबामि रुधिरं हि वाम् ॥ यतो हि मामनादृत्य युवां वै मदसंयुतौ ॥७४॥
इति श्रुत्वा वचस्तस्य कापालिकमहात्मनः ॥ भयेन वेपमानौ तु स्वप्नतो विनिवर्त्तितौ ॥ ७५ ॥ किमिदंकिमिदं जातमूचतुश्च
परस्परम् ॥ ततो वेदनिधिर्विप्रो विचारं कृतवांस्तदा ॥ ७६ ॥ विचार्य्य मनसा विप्रो बभाषे कमलां प्रियाम् ॥ ७७ ॥ वेदनिधिरुवाच ॥
शृणु कांते प्रवक्ष्यामि स्वप्नस्य कारणं प्रिये ॥ येन वै कारणेनावामंधौ जातौ महावने ॥ ७८ ॥ तत्रैव शिवलिंगं च वर्त्तते मोक्ष
दायकम् ॥ देवप्रयागके क्षेत्रे तीर्थानामुत्तमोत्तमे ॥ ७९ ॥ अजानद्भ्यां हि मूर्खाभ्यां विश्वनाथो न पूजितः ॥ तेन वै कारणेनाथ
जातावावामनेत्रकौ ॥ ८० ॥ पुनस्तत्रैव गत्वा तु पूजयित्वा यथाविधि ॥ विश्वेश्वरं महालिंगं भविष्यावः पुनस्तथा ॥ ८१ ॥
स्कंद उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा वचनं प्रेम्णा देवतीर्थे समागतौ ॥ आगत्य विधिवत्पूज्य शिवलिंगं हि मुक्तिदम् ॥ आजग्मतुः सु
दृष्ट्या वै स्वदेशं द्विजसत्तम ॥ ८२ ॥ इह भोगान्हि संभुज्य मृतौ मुक्तिमवापतुः ॥ इति ते कथितो दिव्य इतिहासः पुरातनः ॥

॥ ८३ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन शिवलिंगं हि पूजयेत ॥ विश्वेश्वरो महादेवः सर्वकामफलप्रदः ॥ ८४ ॥ पूजितं येन लिंगं हि पूजिताः सर्वदेवताः ॥ इति ते कथितं विप्र विश्वनाथस्य वैभवम् ॥ यच्छ्रुत्वा हि नरो भक्त्या सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ८५ ॥ नारद उवाच ॥ तारकेश्वरलिंगं हि त्वदुक्तं वर्तते गुह ॥ तद् ब्रूहि तस्य माहात्म्यमुत्पत्तिं च महामते ॥ ८६ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि ताटंकेश्वरवैभवम् ॥ यच्छ्रुत्वा हि नरो याति परमां गतिमुत्तमाम् ॥ ८७ ॥ शांताया दक्षिणे तीरे वर्तते भक्तवत्सलः ॥ यं दृष्ट्वापि नरो भक्त्या शिवलोके महीयते ॥ ८८ ॥ पूर्वं युगादौ विप्रेंद्र दक्षो नाम महायशाः ॥ दक्षांगुष्ठाद्बभूवासौ ब्रह्मणः परमात्मनः ॥ ८९ ॥ सत्याद्यास्तस्य कन्या वै बभूवुरतुलाननाः ॥ सतीं ददौ महेशाय दक्षो वै हि प्रजापतिः ॥ ९० ॥ ततः कदाचिद्दक्षस्तु यज्ञं वै प्रचकार ह ॥ नाकारितो महादेवः सती च परमेश्वरी ॥ ९१ ॥ श्रुत्वा सती पितुर्यज्ञमाजगाम स्वयं मुने ॥ सर्वा दृष्ट्वा भगिन्यस्तु देवाः सर्वे तथा द्विज ॥ ९२ ॥ सत्युवाच ॥ ॥ कथं नाकारितावावां सर्वे चाकारितास्त्वया ॥ इति ब्रुवंतीं तां देवीमुवाच स प्रजापतिः ॥ ९३ ॥ दक्ष उवाच ॥ हे पुत्रि तव भर्ता तु मंगलं नार्हते शिवे ॥ इति ज्ञात्वा महादेवि शिवो नाकारितो मया ॥ ९४ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य भर्तृनिन्दात्मकं मुने ॥ चुकोप सा भृशं देवी पपाताग्नौ समिधने ॥ ९५ ॥ तच्छ्रुत्वा पतनं तस्याः शिवोऽपि स्वयमागतः ॥ दक्षयज्ञं विनाश्यैव स्कंधे तां वै विधृत्य च ॥ पृथिव्यामटयामास भ्रांतो भूत्वा सदाशिवः ॥ ९६ ॥ ततश्चचाल वसुधा समुद्राश्च चकम्पिरे ॥ उल्कापातास्तथा जाता दिशां दाहस्तथैव च ॥ ॥ ९७ ॥ चंडादयो महावाता ववुर्वै क्रोधिते शिवे ॥ ततो देवा भयोद्विग्ना ब्रह्माणं शरणं ययुः ॥ ९८ ॥ स्तुतिं वै चक्रिरे तस्य ब्रह्मणस्तु महात्मनः ॥ ९९ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ नमस्ते भगवन्ब्रह्मन्सृष्टिकर्त्रे गुणात्मने ॥ नमः कमलनाभाय चतुरास्याय ते नमः ॥ १०० ॥ आदिभूताय सर्वेषां विश्वपालनहेतवे ॥ स्वर्णगर्भ नमस्तेऽस्तु नमस्ते देवपालक ॥ १ ॥ स्कंद उवाच ॥ इत्यादिस्तुतिभिर्ब्रह्मा स्तुतो देवैर्भयाकुलैः ॥ उवाच भगवान्देवानिन्द्राद्यान्संहतांजलीन् ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ देव गच्छामहे

सर्वें विष्णुं वै परमेश्वरम् ॥ सोऽपि देवो महादेवं शांतात्मानं करिष्यति ॥ ३ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ततो देवाः सगंधर्वा यक्षराक्षस
तापसाः ॥ ब्रह्माणमनुजग्मुस्ते यत्र देवो रमापतिः ॥ ४ ॥ ददृशुः परमं देवं सनकाद्यैस्तु सेवितम् ॥ शंखचक्रगदापद्मवनमालावि
राजितम ॥ वामांगे न्यस्तलक्ष्मीकं भासमानं यथा रविम् ॥ ५ ॥ स्तुतिमारेभिरे कर्त्तुं देवा इंद्रपुरोगमाः ॥ ६ ॥
देवा ऊचुः ॥ नमो भगवते तुभ्यं वेधसे परमात्मने ॥ सर्वकर्त्रे नमस्तुभ्यं सर्वपालाय ते नमः ॥ ७ ॥ सर्वहर्त्रे नमस्तुभ्यं गुण
त्रयस्वरूपिणे ॥ त्रयीवेद्याय देवाय त्रयीरूपाय ते नमः ॥ ८ ॥ निराकाराय ते देव भक्तानां भक्तवत्सल ॥ विश्वाकाराय ते विष्णो
नमोऽनंतस्वरूपिणे ॥ ९ ॥ एकरूपाय ते देव बहुरूपाय ते नमः ॥ दुष्टदैत्यविनाशाय दशावतारधारिणे ॥ ११० ॥ स्कंद उवाच ॥
इति स्तुतो वै भगवान्प्रसन्नोऽभूज्जनार्दनः ॥ उवाच वचनं देवानिंद्रब्रह्मपुरोगमान् ॥ ११ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ज्ञातं मया सुरगणा
यदर्थमिह चागताः ॥ स्वयं वै तद्विधास्यामि गच्छध्वं स्वगृहे सुराः ॥ १२ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा निगदितं गताः
सर्वे दिवौकसः॥भगवानपि विश्वात्मा दाक्षायण्यां विवेश सः ॥ १३ ॥ निर्विश्य तत्र देहे तु खंडशस्तु चकर्त तम् ॥ खंडंखंडं
हि पतितं भूतले पीठतां गतम् ॥ १४ ॥ अत्र वै पतितं तस्या स्ताटंकं मुनिसत्तम ॥ तत्ताटंकस्य पतनादत्रैव स्थितवान्प्रभुः ॥
॥ १५ ॥ तदादिभगवाञ्शंभुस्ताटंकेश्वरतां गतः ॥ शमयामास तत्क्रोधं चक्रपाणी रमापतिः ॥ १६ ॥ महादेवश्च
देवी च चक्रतुर्वासमुत्तमम् ॥ एवंविधा तदुत्पत्तिर्भक्तानां मोक्षदायिनी ॥ यस्य संदर्शनादेव नरस्तु शिवतामियात् ॥ १७ ॥
अत्र वै निवसन्विप्रो जितात्मा जितविग्रहः ॥ समुच्चरंस्तु षड्वर्णं मंत्राणां मंत्रमुत्तमम ॥ षण्मासाल्लभते सिद्धिं देवैरपि
दुरासदाम् ॥ १८ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे देवप्रयागमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विषष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६२ ॥
सूत उवाच ॥ ॥ गंगाघोभागतीर्थानां श्रुत्वा माहात्म्यमुत्तमम ॥ तथैव शिवलिंगानां शिवदानां महाबलाः ॥ १ ॥ भुक्तिमुक्तिप्र
दानां हि वैभत्र मुनिपुंगवाः ॥ स्कंदं सेनापतिं देवं पुनः पप्रच्छ नारदः ॥२॥ नारद उवाच ॥ भगवन् पार्वतीपुत्र भक्तानां भक्तवत्सल ॥

देवप्रयागयात्राया विधानं मुनिसेवितम् ॥ ३ ॥ कथं स्नानं प्रकर्त्तव्यं तत्र विष्णोर्महात्मनः ॥ पूजनं कीदृशं देव नियमाः के
च सुव्रत ॥ ४ ॥ के मंत्राः शिवपूजायां सूर्य्यार्चायां च वै गुह ॥ एतन्मे तत्त्वतो ब्रूहि यदि चेन्मयि ते दया ॥ ५ ॥ स्कंद
उवाच ॥ ॥ यत्त्वया परिपृष्टोऽहं तत्ते वक्ष्यामि वै मुने ॥ विधानं पुण्यदं श्रीदं कामदं वै सुपुत्रदम् ॥ ६ ॥ शृणु प्राज्ञ महाबाहो
मनः कृत्वा सुनिश्चलम् ॥ भक्तानां भक्तवर्य्यो वै त्वत्तो नान्योऽस्ति कश्चन ॥ ७ ॥ प्रथमं तु गुरुं तोष्य भूषणाच्छादनासनैः ॥
महागणपतिं पूज्य यथाप्राप्तोपचारकैः ॥ ८ ॥ अस्तेयं ब्रह्मचर्य्यं च शौचमिंद्रियनिग्रहः ॥ एकभक्तव्रतं चैव विष्णुपूजनमेव च ॥
॥ ९ ॥ एवमादिप्रनियमैर्युक्तः संनिःसरेद्गृहात् ॥ मनःशुद्ध्या रमानाथं ध्यायन्वै मुनिसत्तम ॥ १० ॥ गच्छंतं देवतीर्थं तु दृष्ट्वा
वै पितरः सुतम् ॥ प्रहृष्यन्ति प्रनृत्यन्ति ते सर्वे मुक्तिलालसाः ॥ ११ ॥ गच्छतो देवतीर्थे तु मानुषस्य महात्मनः ॥ पदेपदेऽ
श्वमेधस्य फलं भवति निश्चितम् ॥ १२ ॥ ततः क्षेत्रस्य निकटे गत्वा दृष्ट्वा च जह्नुजाम् ॥ क्षेत्रं च क्षेत्रपालं च श्रीरामं परमे
श्वरम् ॥ प्रणमेद्दंडवद्भूमाविति मन्त्रानुदीरयेत् ॥ १३ ॥ गंगे सरिद्वरे देवि भुक्तिमुक्तिप्रदायिनि ॥ तव संदर्शनादेव मुक्तिः प्राप्ता मया
शुभा ॥ १४ ॥ क्षेत्रराज नमस्तेऽस्तु विष्णुप्रिय नमोऽस्तु ते ॥ ततो वै क्षेत्रपालं च प्रार्थयेद्विष्णुसेवकम् ॥ १५ ॥ क्षेत्रपाल महाभाग देह्य
नुज्ञां मम प्रभो ॥ नारायणस्य महतो दर्शनाय महात्मनः ॥ १६ ॥ इत्याज्ञां भैरवीं प्राप्य विष्णुं वै प्रणमेत्सुधीः ॥ १७ ॥ नारायण दया
सिंधो नमस्ते भक्तवत्सल ॥ प्रणमामि भवंतं वै प्रसन्नो भव मे सदा ॥ १८ ॥ ततो वै क्षेत्रमध्ये तु प्रगच्छेद्भक्तिसंयुतः ॥ उपोष्य
चैकां रजनीं मनसा संस्मरन्हरिम् ॥ १९ ॥ ब्राह्मे मुहूर्त्ते शयनं त्यक्त्वा चावश्यकीः क्रियाः ॥ कृत्वारुणोदये यायाद्ब्रह्मकुंडे सुनिर्मले
॥ २० ॥ प्रथमं भस्मना स्नानं कर्तव्यं मुनिपुंगव ॥ सद्यादिब्रह्ममंत्रैश्च भस्मनो ग्रहणं भवेत् ॥ २१ ॥ अभिमन्त्र्याग्निरिति वै
भस्मेत्युद्धरणं भवेत् ॥ मानस्तोकेति मन्त्रेण लेपनं त्र्यम्बकेण वै ॥ २२ ॥ एवं यः स्नाति मर्त्यो हि भस्मना मुनिवंदित ॥
तत्क्षणात्तस्य नश्यंति पापानि निखिलानि च ॥ २३ ॥ मृदा स्नानं ततः कुर्यान्मंत्रैरेभिस्तु नारद ॥ येषामुच्चारणादेव मुच्यते

सर्वपातकैः ॥ २४ ॥ अश्वक्रांते रथक्रांते विष्णुक्रांते वसुंधरे ॥ शिरसा धारयिष्यामि रक्ष त्वं मां पदेपदे ॥ २५ ॥ भूमिर्वै धरणा
धेनुः काश्यपी लोकधारिणी ॥ उद्धृतासि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना ॥ २६ ॥ मृत्तिके हर मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम् ॥
मृत्तिके ब्रह्मदत्तासि कश्यपेनाभिमंत्रिता ॥ २७ ॥ मृत्तिके देहि मे पुष्टिं त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ त्वया हतेन पापेन गच्छामि परमां
गतिम् ॥ २८ ॥ इति वै मृत्तिकास्नानं कृत्वा गंगां तु प्रार्थयेत् ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि यानि तीर्थानि सागरे ॥ पुष्करे यानि
तीर्थानि तानि ते संति जह्नुजे ॥ २९ ॥ तिस्रः कोट्योऽर्द्धकोटी च तीर्थानां भूतले स्मृताः ॥ त्रयस्त्रिंशत्तथा देवास्त्वज्जले संति
जह्नुजे ॥ ३० ॥ त्वज्जले मज्जनान्मातर्ममास्तु गतिरुत्तमा ॥ भवाकूपारतरणे पोतस्त्वज्जलमुत्तमम् ॥ ३१ ॥ विना वै भव
तीं मातर्नान्यो मे गतिकारकः ॥ नमस्ते देवदेवेशि पतितं मां समुद्धर ॥ ३२ ॥ इत्युच्चार्य्य नरो भक्त्या गंगायां प्रविशेत्ततः ॥
भैरवं प्रार्थयेदेभिर्मंत्रवर्य्यैस्तु नारद ॥ ३३ ॥ सागरस्वननिर्घोषदंडहस्तासुरांतक ॥ जगत्स्रष्टर्जगन्मर्दिन्नमामि त्वां सुरेश्वरम् ॥
॥ ३४ ॥ तीक्ष्णदंष्ट्र महाकाय कल्पांतदहनोपम ॥ भैरवाय नमस्तुभ्यमनुज्ञां दातुमर्हसि ॥ ३५ ॥ इत्याज्ञां भैरवीं प्राप्य तीर्थे
स्नानं समाचरेत् ॥ अन्यथा तत्फलस्यार्द्धं तीर्थेशो हरति ध्रुवम् ॥ ॥ ३६ ॥ देशकालौ च संकीर्त्य ध्यायन्नारायणं हृदि ॥ स्नानं
कुर्यात्प्रयत्नेन उक्तेन विधिना मुने ॥ ३७ ॥ स्नात्वा गच्छेत्ततस्तीरे कृत्वा संध्यादिकाः क्रियाः ॥ पितृक्रियाश्च कृत्वा वै ब्राह्मणां
स्तोषयेत्तदा ॥ ३८ ॥ भूमिदो राज्यमाप्नोति हयदो वाहनानि च ॥ धेनुदश्च महाभाग परमां गतिमाप्नुयात् ॥ ३९ ॥ अन्नदा
ने न दारिद्र्यं रत्नदो गतिमुत्तमाम् ॥ हिरण्यदः सुवंशं हि सुंदरं देहमेव च ॥ ४० ॥ अन्यान्यपि च दानानि दत्त्वा वै पुष्कला
नि च ॥ विश्वेवरं शिवं गच्छेत्तत्र तस्य च पूजनम् ॥ ४१ ॥ कृत्वा शैवेन मंत्रेण षडर्णेन मुनीश्वर ॥ धूपदीपादिकं दत्त्वा
स्तुत्वा नत्वा च भक्तितः ॥ ततः श्रीरामचंद्रस्य दर्शनाय व्रजेत्सुधीः ॥ ४२ ॥ विश्वेश्वरमसंपूज्य यः कुर्यादन्यकर्मकम् ॥
तत्तस्य विफलं याति शिवक्रोधान्न संशयः ॥ ४३ ॥ श्रीरामनिकटे गत्वा दंडवत्प्रणमेत्सुधीः ॥ ततोऽनेन विधानेन पूजयेद्

वमव्ययम् ॥ ४४ ॥ देवदेव रमाकांत रामचंद्र दयानिधे ॥ क्रियमाणां मया पूजां गृहाण सुरवंदित ॥ ४५ ॥ देवदेव जगन्नाथ
नमस्ते धरणीधर ॥ स्वासनं ते मया दत्तं गृहाण मुनिसेवित ॥ ४६ ॥ नारायण दयासिंधो हिरण्याक्षनिपूदन ॥ पाद्यमेतत्सु
खस्पर्शं गृहाण त्वं मयार्पितम् ॥ ४७ ॥ नमोनमस्ते गोविन्द वासुदेव जगत्प्रभो ॥ जनार्दन रमाकान्त चार्घ्यं नः प्रतिगृह्य
ताम् ॥ ४८ ॥ भागीरथ्या इदं तोयं कर्पूरादिसुवासितम् ॥ आचम्यतां जगन्नाथ मया दत्तं हि भक्तितः ॥ ४९ ॥ कंसासुरनि
हंत्री त्वं सर्वतीर्थान्मयाहृतम् ॥ जलमेतत्सुदिव्यं हि गृहाण स्नानहेतवे ॥ ५० ॥ सूक्ष्मं दुकूलयुगलं लोकलज्जानिवारकम् ॥
मयार्पितमिदं देव गृह्णीष्व त्वं दयानिधे ॥ ५१ ॥ दामोदर नमस्तेऽस्तु त्राहि मां भवसागरात् ॥ ब्रह्मसूत्रं चोत्तरीयं गृहाण
परमेश्वर ॥ ५२ ॥ श्रीखंडं कुंकुमं चंद्रकस्तूरीरोचनान्वितम् ॥ गंधं गृहाण देवेश भक्त्या चैव मयार्पितम् ॥ ५३ ॥ अक्षतान्निर्मला
न्देव कुंकुमेन च रंजितान् ॥ गृहाण देवदेवेश गोपीकांत मदर्पितान् ॥ ५४ ॥ पुष्पाणि देवदेवेश जातीकुंदमुखानि च ॥ गृहा
ण भक्तितो देव तुभ्यं दत्तानि हे प्रभो ॥ ५५ ॥ धूपं दिव्यं रमाकांत जटागुग्गुलसंयुतम् ॥ आघ्रेयं सर्वदेवानां गृह्णीष्व त्वं
मयार्पितम् ॥ ५६ ॥ कर्पूरदीपिकायुक्तं दीपं त्रैलोक्यदीपकम् ॥ गृहाण मंगलं देव भक्त्या तुभ्यं मयार्पितम् ॥ ५७ ॥ अन्नं षड्र
ससंयुक्तं नानावस्तुमयं शुभम् ॥ नैवेद्यं गृह्यतां देव भक्तिस्त्वय्यस्तु मे सदा ॥ ५८ ॥ हिरण्यं चैव रौप्यं च रत्नानां निचयं
तथा ॥ दक्षिणात्वेन गृह्णीष्व भक्त्या वै प्रतिपादितम् ॥ ५९ ॥ नमस्ते नाथ भगवन्नागवल्लीदलैर्युतम् ॥ कर्पूरादि समायुक्तं तांबूलं
प्रतिगृह्यताम् ॥ ६० ॥ नमोऽस्तु रमनाथाय साष्टांगं तु मया कृतम् ॥ प्रसीद भगन्विष्णो मां समुद्धर माधव ॥ ६१ ॥ एवं
विधाय पूजां वै रामं कृत्वा प्रदक्षिणम् ॥ कृतकृत्यमिवात्मानं जानीयान्मानवः सदा ॥ ६२ ॥ इत्थमेव शिवादीनां पूजां कृत्वा
महामतिः ॥ ततो ध्यानपरो मर्त्यस्तत्र नामानुकीर्त्तनात् ॥ ६३ ॥ वसिष्ठादिषु तीर्थेषु क्रमात्स्नायान्महामते ॥ पूर्वोक्तेन
विधानेन विष्णुभक्तिपरायणः ॥ ६४ ॥ भोजनं तीर्थवासिभ्यः सुस्निग्धं प्रीतिपूर्वकम् ॥ दद्याद्वै विष्णुप्रीत्यर्थं रामभक्तिपरायणः ॥ ६५ ॥

कं. पु. संतुष्टा यस्य विप्रेंद्रा देवक्षेत्रनिवासिनः ॥ सफलं तु कृतं तस्य विपरीते तु निष्फलम् ॥ ६६ ॥ अनेन विधिना के. खं
यस्तु प्रकरोति प्रदर्शनम् ॥ श्रीरामस्य दयासिन्धोर्यात्रां चैव तथा मुने ॥ स वै विष्णुः प्रजायेत श्रीरामस्य प्रसादतः ॥ ६७ ॥
॥९९॥ इह भोगान्परान्प्राप्य विष्णुना सह मोदते ॥ इति ते कथितो दिव्यो यात्राविधिरनुत्तमः ॥ ६८ ॥ यस्य वै पठनान्मर्त्यः श्रवणाच्छ्र अ. १
वणात्तथा ॥ तीर्थस्नानफलं प्राप्य विष्णुना सह मोदते ॥ ६९ ॥ सूत उवाच ॥ भोभो द्विजवरश्रेष्ठा नैमिषारण्यवासिनः ॥ एष वः
कथितः सर्वो देवतीर्थस्य विस्तरः ॥ ७० ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदः श्रीदः पुत्रदश्च तथैव च ॥ अतः परं महाभागाः किमन्यच्छ्रोतु
मिच्छथ ॥ ७१ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे देवप्रयागमाहात्म्यसमाप्तिर्नाम त्रिषष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६३ ॥
ऋषय ऊचुः ॥ धन्याः स्मः कृतकृत्याः स्मः श्रुतं देवप्रयागकम् ॥ तीर्थमत्यद्भुततमं सोपाख्यानं च मोक्षदम् ॥ १ ॥ एत
त्तीर्थसमं तीर्थमन्यत्क्वापि न वै श्रुतम् ॥ अन्यच्च तादृशं यद्वै वद सूत कृपान्वित ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ श्रुत्वा देवप्रयागं वै
नारदो ब्रह्मपुत्रकः ॥ पप्रच्छ मुनिशार्दूलः कार्तिकेयं मुदान्वितः ॥ ३ ॥ नारद उवाच ॥ ईशपुत्र महाबाहो श्रुत्वा त्वन्मुखपंक
जात् ॥ निःसृतं मधुरं सौधं वाङ्मयामृतकं बहु ॥ ४ ॥ पिबतः श्रुतिपात्राभ्यां तृप्तिर्मे जायते न हि ॥ श्रोतुमिच्छामि
भगवन्वद मां सुतरां प्रभो ॥ ५ ॥ इदानीं श्रोतुमिच्छामि तीर्थान्यन्यानि षण्मुख ॥ श्रवणाद्गमनाद्येषां नृणां पापक्षयो भवेत् ॥
॥ ६ ॥ स्कन्द उवाच ॥ शृणु नारद तीर्थानि पुण्यानीशस्थलानि च ॥ येषां श्रवणतो विप्र महापातककोटयः ॥ नश्यंति
विबुधश्रेष्ठ यथाग्नेस्तूलराशयः ॥ ७ ॥ श्रुतवांश्च यथागस्त्यो गौतमो विश्वहेतवे ॥ तथा त्वमपि धर्मज्ञ शृणु तीर्थान्यनेकशः ॥
॥ ८ ॥ देवप्रयागतो याम्यंवारुण्यां दिशि ब्रह्मज ॥ यत्र भागीरथी गंगा सरितां प्रवरा तथा ॥ नवालकेति विख्याता सर्वपाप
प्रणाशिनी ॥ ९ ॥ तयोः सुसंगमः पुण्यः सर्वकामफलप्रदः ॥ इंद्रप्रयाग इति वै सर्वतीर्थोत्तमोत्तमः ॥ १० ॥ आराधितस्तत्र ॥९९॥
देव इंद्रेण शिव उत्तमः ॥ पूर्वं बलवधे विप्र धर्मतीर्थ महामते ॥ प्रसन्नश्चाभवद्देवो वासवस्य महात्मनः ॥ ११ ॥ तदादीदं

महाक्षेत्रमिन्द्रनाम्ना च लक्षितम् ॥ तत्रत्यानि च तीर्थानि सुपुण्यानि शृणुष्व मे ॥ १२ ॥ इंद्रकुंडमतः पूर्वं धर्मकुंडान्महा
मुने॥ संगमो यत्र देशे तु धर्मतीर्थं शुभप्रदम् ॥ १३ ॥ तस्मिंस्तीर्थे नरो गत्वा पिबेदपि जलं ततः ॥ सोऽपि ब्रह्मत्वमाप्नोति किमु
त स्नातका जनाः ॥ १४ ॥ तत्र चित्रं पुरा दृष्टं स्नानजन्यं महामते ॥ अभक्त्यापि कृतात्स्नानान्नगच्छेद्यममंदिरम् ॥ १५ ॥
दीर्घदंत इति ख्यातो धीवरो मत्स्यमारकः ॥ एकदा स महाभाग समादाय च जालकम् ॥ १६ ॥ मत्स्यान्मारयितुं तत्र
गतो धर्मसुकुंडके ॥ प्रविष्टस्तत्र जालं च समादाय महामुने ॥ १७ ॥ मत्स्यघातप्रसंगाद्वै स्नानं तत्र चकार ह ॥ कृत्वा
स्नानं तथादाय मीनान्वै दीनजीवितान् ॥ गृहे गतः स्वकीये हि कुटुम्बपरिपोषकः ॥ १८ ॥ एवं हि सकले माघे तेन स्नातं
सुतीर्थके ॥ प्रसंगेन हि मीनानां दीनानां जलचारिणाम् ॥ १९ ॥ अथ काले व्यतीते तु महति द्विजसत्तम ॥ कालध
र्ममनुप्राप्तः कुर्वन्पापमहर्निशम् ॥ २० ॥ यमदूताः समायाताः प्रमथाश्चैकतस्तथा ॥ यमलोकं नेतुकामा यमदूता महामते ॥ २१ ॥
शिवलोकं नेतुकामाः शिवदूतास्तथैव च ॥ विवादश्चाभवत्तेषां किंकराणां तथा तयोः ॥ २२ ॥ निर्जित्य यमदूतान्वै शिवदूता
महाबलाः ॥ समारोप्य वृषस्कंधे निन्युर्यत्र महेश्वरः ॥ २३ ॥ हाहाकाररवास्ते च यमदूता हतप्रभाः ॥ गता यत्र यमो राजा
पापिनां भयदायकः ॥ २४ ॥ ऊचुस्ते वै धर्मराजं न ते पापिषु शासनम् ॥ नित्यं पापरतो लुब्धो गतो रुद्रालयेऽधुना ॥ २५ ॥
किं कार्य्यं ते महाराज स्थितस्य पापिशासने ॥ रुद्रदूतैस्तु नीयंते पापिनोऽपि महत्तराः ॥ पुण्यात्मगम्ये कैलासे महादेवस्य
सन्निधौ ॥ २६ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तेषां किंकराणां परेतराट् ॥ पप्रच्छ तत्पुण्यपापं कृतं जन्मनि यत्पुरा ॥ २७ ॥ विचार्य्य नि
जगादेदं चित्रगुप्तो यमं तदा ॥ जातं तस्मान्महापुण्यं प्रसंगान्मत्स्यघातिनः ॥ २८ ॥ हिमवद्दक्षिणे भागे गंगा यत्र व्यवस्थि
ता ॥ नवालका च यत्रास्ति नदी परमपाविनी ॥ २९ ॥ इंद्रप्रयाग इति वै धर्मतीर्थे शुभप्रदे ॥ कृतं स्नानं माघमासे मत्स्य
घातनतो यम ॥ ३० ॥ पुण्यमाजन्मजं तस्य माघस्नानभवं तथा ॥ तत्र स्नानप्रभावेण पातकं यत्कृतं पुरा ॥ यद्भाव्यं च

महाभाग दग्धं तेनैव कर्मणा ॥ २१ ॥ तेन पुण्यप्रभावेण गतो रुद्रालये विभो ॥ दीर्घदंत इति ख्यातो धीवरो मत्स्यघातकः ॥ ॥ २२ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य चित्रगुप्तस्य नारद ॥ उवाच वचनं क्रुद्धो दूतांस्तान्निजसेवकान् ॥ २३ ॥ भोभो दूता दुराचारास्तत्र यूयं निरर्थकम् ॥ गतास्तथा तमानेतुं पुण्यात्मानं गतांहसम् ॥ २४ ॥ धर्मतीर्थजलस्पर्शान्नश्यन्ते पापराशयः ॥ तेन स्नानं कृतं माघे मीनानामपि संगतः ॥ २५ ॥ अतः परं न गंतव्यं युष्माभिस्तादृशे स्थले ॥ हिमवान्नाम गिर्य्यार्य्यः पुण्यः शैलोऽतिदुर्गमः ॥ २६ ॥ साक्षात्सै एव वसतिः शिवस्य परमात्मनः ॥ किमु तद्दक्षिणे भागे यत्र भागीरथी परा ॥ २७ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा त्रस्ताः सर्वे हि किंकराः ॥ नाजग्मुः स्नातकान्नेतुं तस्मिन्देशे महामुने ॥ ३८ ॥ धर्मतीर्थात्परं नास्ति तीर्थं पापप्रणाशनम् ॥ श्रुत्वा तद्विभवं चापि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे इन्द्रप्रयागमाहात्म्ये धर्मकुंडप्रशंसनं नाम चतुष्षष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६४ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इंद्रकुंडमिति ख्यातमिंद्रलोकप्रदायकम् ॥ यत्पयःपानमात्रेण निष्पापो जायते क्षणात् ॥ १ ॥ अथात्र मुंचते प्राणानुपोष्य च दिनत्रयम् ॥ इंद्रासनार्द्धहर्ता वै स ज्ञेयो मुनिसत्तम ॥ २ ॥ ततो वै दक्षिणे भागे धनुस्तीर्थमुदाहृतम् ॥ यत्र वै स्नानमात्रेण लभते परमं पदम् ॥ ३ ॥ ततो गंगागमे विप्र ब्रह्मकुंडं पुरातनम् ॥ रविवारेऽत्र संस्नाय रविलोके महीयते ॥ ४ ॥ ब्रह्मधारा च तत्रैव पुण्यकर्मगतिर्द्विज ॥ तत्पयःपानमात्रेण हंसयानविमानगः ॥ ५ ॥ ततो दक्षिणतो दिव्यं शिवलिंगमनुत्तमम् ॥ इंद्रेश्वर इति ख्यातं पापराशिदवानलः ॥ ६ ॥ तस्य चिह्नं समाख्यास्ये येन तत्र गतिर्भवेत् ॥ रक्तशीर्षो भुजंगस्तु तत्रास्ते मणिभूषितः ॥ ७ ॥ चतुर्दश्यां दिने तत्र दृश्यते पुण्यसंचयैः ॥ संछाद्य लिंगं तत्सर्वं शेते तत्र भुजंगराट् ॥ ८ ॥ शिवरात्रिदिने यस्तु पूजयेत्प्रयतः शिवम् ॥ तेन सर्वं कृतं कर्म वाजपेयादिकं मुने ॥ ९ ॥ नवालकातटे पूर्वं धारा याति सुपुण्यदा ॥ त्रिशूलेति समाख्याता संगमे पुण्यके तयोः ॥ १० ॥ सुपुण्यतममाख्यातं पापिनामपि शैवदम् ॥ नवालकातटे दक्षे मध्याति शराम्मुने ॥ ऊर्मिकेति समाख्याता स्नानात्स्वर्गवि

लासदा ॥ ११ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे इंद्रप्रयागमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चषष्ठ्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६५ ॥ नारद
उवाच ॥ ॥ नवालकोत्पत्तिमहं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ कासौ नवालका नाम त्वासीत्पुण्यतमा नदी ॥ १ ॥ केन वै
कारणेनासौ नदी जाता शिवात्मज ॥ इतिहासमिमं पुण्यं वद सर्वमशेषतः ॥ २ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु नवालकोत्पत्तिं यथा
पूर्वमशेषतः ॥ यस्याः स्मरणमात्रेण निष्पापो जायते नरः ॥ ३ ॥ धर्मारण्ये पुरा विप्र वैश्योभूद्धर्मचिंतकः ॥ स वन्ध्यत्वमनुप्राप्तो
धर्मात्मा पूर्वपापतः ॥ ४ ॥ ततस्तु वैश्यो धर्मात्मा धर्मचिन्तननामकः ॥ वंध्यत्वदुःखसंतप्तो ययौ कैलासमंदिरे ॥ ५ ॥ पूज
नं नीलकंठस्य स्नात्वा नद्यां व्यधत्त सः ॥ ततः क्रमादसौ वैश्यो वर्षं तीर्थेष्वपूजयत् ॥६॥ ततः केदारभवनं चाययौ दुःखितो भृशम् ॥
स्नात्वा मंदाकिनीतीरे ज्योतीरूपं महेश्वरम् ॥ ददर्श पूजनं चैव चकार विधिपूर्वकम् ॥ ७ ॥ प्रार्थयामास धर्मात्मापत्यार्थे जग
दीश्वरम् ॥ ततः समाययौ स्वीये गृहे वै धर्मचिंतकः ॥ ८ ॥ ततः कतिपयैर्वर्षैः प्राप पुत्रं तथोत्कटम् ॥ कन्यां च रूपिणीं
साक्षाल्लक्ष्मीं सौभाग्यसंयुताम् ॥ ९ ॥ सापि तत्र महाभागा रूपयौवनशालिनी ॥ कालेन वय आपन्ना धर्मचिंतककन्यका ॥
॥ १० ॥ अथैकस्मिन्दिने विप्र नाम्ना सौंदर्यमंजरी ॥ गृहारामे वयस्काभिः सखीभिः परिवारिता ॥ क्रीडंती सहसा
विप्र ददृशे च्यवनेन सा ॥ ११ ॥ दृष्ट्वा तां यौवनोन्मत्तां रूपाढ्यां भार्गवीमिव ॥ चकमे कामवशगो जगाद च शुचिस्मिताम् ॥
॥ १२ ॥ रंभोरु मां कामबाणैः पीडितं जीवय द्विजम् त्वादृशी कन्यका क्वापि न दृष्टा पृथवीतले ॥ १३ ॥ इत्युक्ता तेन
विप्रेण ह्यवमन्य मुनीरितम् ॥ पराङ्मुखी जगामाशु स्वगृहं गजगामिनी ॥ १४ ॥ ततः क्रुद्धो मुनिस्तां तु यौवनोन्मदशालि
नीम् ॥ मत्वा शशाप सहसा जरा त्वां वै ग्रहीष्यति ॥ १५ ॥ इत्युत्सृष्टे तु शापाग्नौ च्यवनेन महीयशा ॥ बभूव श्लथसर्वांगा श्वेतकेशा
जरान्विता ॥ १६ ॥ वेपमाना ययौ शीघ्रं यत्र तज्जनकः स्थितः ॥ उवाच सर्वं वृत्तांतं शापबीजं महामते ॥ १७ ॥ तामादाय ततः
सोऽपि यत्रासौ मुनिसत्तमः ॥ आययौ भक्तिनम्रो वै प्रणनाम च तं द्विजम् ॥ १८ ॥ प्रसादयामास बहु परिक्रम्य पुनः

पुनः ॥ पुनर्दयार्द्रचेतास्तु च्यवनो मुनिसत्तमः ॥ उवाच चेति वैश्यं त गच्छ कैलासमंदिरम् ॥ १९ ॥ तत्रामेयानि के.
तीर्थानि वर्तंते धर्मचिंतक ॥ तत्रेयं लप्स्यते शीघ्रं यौवनं लाङ्गले गिरौ ॥ २० ॥ इत्युक्तौ तौ परिक्रम्य ययतुर्हिमवद्गिरौ ॥
२०१॥ यत्र ब्रह्मादयो नित्यं वर्तन्ते तप आस्थिताः ॥ २१ ॥ यत्र लांगलनामा वै पर्वतो मुनिसेवितः ॥ चकार पूजनं शंभोः सा वै अ.
सौंदर्य्यमंजरी ॥ २२ ॥ सप्तरात्रं निराहारा शिवसंन्यस्तमानसा ॥ प्रसन्नश्च महादेवो ददौ वरमनुत्तमम् ॥ २३ ॥ नवालका भवि
ष्यंति तव शुभ्रं तथा वयः ॥ वलयश्च तथा तन्वि नाशमेष्यंति सत्वरम् ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वा भगवाञ्छम्भुस्तत्रैवांतरधाद्धरः ॥
सापि कन्याविशच्छीघ्रं यौवनं च नवालकान् ॥ संप्राप च महाभाग महादेवप्रसादतः ॥ २५ ॥ ददृशुः सर्वमुनयो जातां
कन्यां तथाविधाम् ॥ साधुसाध्विति तां प्रोचुराश्चर्यचकितास्ततः ॥ २६ ॥ नाम चक्रुस्तदा तस्या यस्मात्प्राप नवालका
न् ॥ नवालकेति विख्याता भविष्यति सुकन्यका ॥ २७ ॥ ततःप्रभृति सा कन्या जाता परमसुंदरी ॥ नवालकेति
विख्याता च्यवनाश्रममाययौ ॥ २८ ॥ सोऽपि वैश्यो गृहं गत्वा संनिवेश्यासने सुतम् ॥ केदारमंडले शीघ्रमाययौ तपसे मुने ॥
॥ २९ ॥ सा च्यवनाश्रममागत्य तत्सेवानिरताभवत् वं बहुतिथे काले व्यतीते मुनिसत्तमाः ॥ ३० ॥ पप्रच्छ च्यवनं
सा वै याद ते मय्यनुग्रहः ॥ नित्यमत्र स्थले स्वच्छे वासं देहि महामते ॥ ३१ ॥ प्रसन्नश्चाब्रवीत्तां तु नदी भव शुचिस्मिते ॥
पुण्या भागीरथीव त्वं भवोद्भवविनाशिनी ॥ ३२ ॥ त्वयि स्नास्यंति ये मर्त्याः प्राप्स्यंति परमं पदम् ॥ करिष्यंत्यन्यक
र्माणि वर्द्धिष्यंति बहूत्तरम् ॥ ३३ ॥ स्कन्द उवाच ॥ इत्युक्तेयं तेन कन्या नाम्ना सापि नवालका ॥ बभूव सहसा तत्र स्फुर
त्कल्लोलशालिनी ॥ ३४ ॥ च्यवनोऽपि महाभागस्तत्रैव कृतवांस्तपः ॥ सोऽपि वैश्यो महातेजास्तपस्तेपे ह्यनुत्तमम् ॥
॥ ३५ ॥ प्राप वै परमां सिद्धिं पुनरावृत्तिवर्जिताम् ॥ सापि गंगां समायाता सरिच्छ्रेष्ठा नवालका ॥ ३६ ॥ स्नात्वा तस्यां ॥२०
मार्गशीर्षे माघे वापि विशेषतः ॥ प्राप्नोति परमं स्थानं देवराजेन सम्मतम् ॥ ३७ ॥ लक्षं तत्रापि संप्राप्ता राक्षसाः परमां

गतिम् ॥ बहूनां तीर्थवर्य्याणां श्रेष्ठा जाता नवालका ॥ ३८ ॥ इति सर्वमशेषेण कथितं ते मयानघ ॥ इन्द्रप्रयागमाहात्म्यं वैभवं सरि
तस्तथा ॥ नवालकाया ब्रह्मर्षे सर्वाघौघनिवारणम् ॥ ३९ ॥ एतच्छुत्वापि माहात्म्यं तत्तीर्थस्नानजं फलम् ॥ लभते नात्र सन्देहस्सत्य
मेव प्रकीर्तितम् ॥ ४० ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे इंद्रप्रयागमाहात्म्ये नवालकोत्पत्तिर्नाम षट्षष्ट्युत्तरशततमोध्यायः ॥ १६६ ॥
स्कंद उवाच ॥ ॥ अन्यान्यपि शृणु प्राज्ञ तीर्थानि प्रवराणि च ॥ येषां श्रवणमात्रेण वर्द्धते पुण्यसंचयाः ॥ १ ॥ ततः प्राची
विभागे वै संगमेऽतीव पुण्यदे ॥ वैनतेयनदी पुण्या तथासौ च नवालका ॥ २ ॥ एतयोः संगमे विप्र तीर्थं तद्वैनतेयकम् ॥
यत्र वै वैनतेयेन ह्यमृताहरणे पुरा ॥ ३ ॥ निगीर्णे च तथा विप्रे हतरूपेण कर्मणा ॥ ब्रह्महत्यावृतेनाथ पतितेन व्यशु
च्यत ॥ ४ ॥ ततः काले गते ब्रह्मानागते गरुडे ततः ॥ कश्यपो नाम ब्रह्मर्षिर्दध्यौ तत्कारणं परम् ॥ ५ ॥ ज्ञात्वा
सर्वमशेषेण ययौ तत्राश्रमे मुनिः ॥ यत्रास्ते गरुडः क्लिष्टो निगीर्णो ब्रह्महत्यया ॥ ६ ॥ ददर्श वैनतेयं तु पतितं स्रस्तपक्षकम् ॥
वमंतं रुधिरं विप्र निगीर्णब्राह्मणं ध्रुवम् ॥ ७ ॥ तुष्टाव हरमीशानं दृष्ट्वा पुत्रं तथाविधम् ॥ प्रत्यक्षश्चाभवच्छम्भुः कश्यपस्य
महामतेः ॥ ८ ॥ दण्डवत्प्रणनामाथ वारंवारमुमापतिम् ॥ अवस्थां निजपुत्रस्य श्रावयामास सत्वरम् ॥ ९ ॥ जगाद सोऽपि रुद्रो वै
ब्राह्मणब्रुवभक्षणम् ॥ अजानता कृतं कर्म शमं शीघ्रं भविष्यति ॥ १० ॥ निष्कासयामास तदा तद्गलाद्ब्राह्मणब्रुवम् ॥ तं पुन
र्जीवयामास स्वहस्तेनापमार्जितम् ॥ ११ ॥ गरुडोऽपि महादेवं समीक्ष्यानंदनिर्भरः ॥ अश्रूणि मोचयामास ततोऽसौ गारुडी
नदी ॥ १२ ॥ पुनर्बलं ददौ तस्य परमात्मा शिवः स्वयम् ॥ गरुडेशत्वमापन्नस्तत्रैव शुभकंदरे ॥ १३ ॥ गरुडोऽपि बलं प्रा
प्य प्रणम्य पितरं शिवम् ॥ जगामामृतमानेतुं पश्यतामूर्द्ध्वरेतसाम् ॥ १४ ॥ गरुडाश्रुसमुद्भूतां नदीं दृष्ट्वा महेश्वरः ॥ चकार ना
मकरणं वैनतेयनदीति च ॥ १५ ॥ कश्यपोऽपि महाभाग गत्वा तीर्थान्यनेकशः ॥ गंगाद्वारे ययौ विप्र शिवश्चांतरधत्त वै ॥ १६ ॥
तदादीदं महाभाग तीर्थं गारुडकं परम् ॥ यत्र वै स्नानमात्रेण ब्रह्महत्या व्यपोहति ॥ १७ ॥ गरुडेशं महादेवं दृष्ट्वा पापक्षयो

भवेत् ॥ १८ ॥ ततो दक्षिणदिग्भागे सरिदस्ति विभाविनी ॥ तस्याश्च संगमे स्नात्वा राजा भवति धार्मिकः ॥ १९ ॥
तत्र भावेश्वरी देवी सर्वसिद्धिप्रदायिनी ॥ धन्यैः सा दृश्यते देवी सर्वोपद्रवनाशिनी ॥ २० ॥ तस्या वामप्रदेशे हि
मंदधारा सुपुण्यदा ॥ ततो याम्यप्रदेशे हि राजेंद्री नाम वै नदी ॥ २१ ॥ तस्यां स्नानं कृतं येन स्नानं तेन कृतं भवेत् ॥ राजें
द्रीसंगमे विप्र पृथुतीर्थमिति स्मृतम् ॥ यत्र राजा पृथुः पूर्वमाराध महेश्वरम् ॥ २२ ॥ तत्र माहेश्वरं लिंगं नाम्ना पृथ्वीश्वरं परम् ॥
ततो दक्षिणदिग्भागे कपर्दकगिरेर्गता ॥ नदी कपिंजला नाम्नी शिवसायुज्यदायिनी ॥ २३ ॥ तत्र देवेन विप्रर्षे कपर्दं नर्तिते
पुरा ॥ उक्षिप्तस्तेन स गिरिः कपर्देति परिश्रुतः ॥ २४ ॥ कपिंजलेश्वरो देवस्तत्रास्ति गिरिकंदरे ॥ तमभ्यर्च्य शिवं भक्त्या
रुद्रलोके महीयते ॥ २५ ॥ उत्क्षिप्ते तु जटाजूटे निर्गता गांगबिंदवः ॥ धारारूपास्तु शतशो गंगा एव न संशयः ॥ २६ ॥ ततो
वै पूर्वदिग्भागे चंद्रकूटे गिरौ परम् ॥ देवेश्वरो महादेवः सर्वपापनिवारकः ॥ २७ ॥ चंद्रतोया ततो रम्या समायाति नदी वरा ॥
तस्यां स्नात्वा नरो याति चंद्रलोकं न संशयः ॥ २८ ॥ लांगले पर्वते दिव्ये लांगलीशः सदाशिवः ॥ तस्य दर्शनमात्रेण राज
राजेश्वरो भवेत् ॥ २९ ॥ तस्य नैर्ऋत्यभागे वै नदी मंजुकुला मता ॥ तस्याः संमेलनं यत्र भीमतीर्थमिति स्मृतम् ॥ ३० ॥
ततः पूर्वं क्रोशमात्रे शिला पिंगलिका भवेत् ॥ तस्याः स्पर्शेन नश्यन्ति पातकान्यखिलान्यपि ॥ ३१ ॥ वनदेवी ततः प्रोक्ता
देवीलोकप्रदायिनी ॥ धेनुगंगा ततः पश्चात्क्रोशार्द्धे शिवदायिनी ॥ ३२ ॥ तस्याः सुसंगमे स्नात्वा धेनुलोके वसेच्चिरम् ॥ धेनु
स्वेदात्समुत्पन्ना नदी परमपाविनी ॥ ३३ ॥ अत्रिपुत्रीति तद्ग्रामे वरास्ति सरिदुत्तमा ॥ तस्यां स्नात्वा वसेत्स्वर्गे भोगांते नृपतिर्भ
वेत् ॥ ३४ ॥ शूलेश्वरी महादेवी तद्ग्रामे क्रोशखण्डके ॥ इति ते कथितान्यत्र संक्षेपाद्द्विजसत्तम ॥ ३५ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे
नानातीर्थवैभववर्णनं नाम सप्तषष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६७ ॥ स्कंद उवाच ॥ अथान्यच्छृणु पीठं वै देव्याः परमकं शिवम् ॥
पुण्ये नवालकातीरे तन्मानं योजनार्द्धकम् ॥ १ ॥ अतिपुण्यतमं पीठं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ दीप्तज्वालेश्वरी ख्याता सर्वसि

द्धिप्रदायिनी ॥ २ ॥ पूर्वं तत्र पुलोम्नश्च कन्ययाराधिता परा ॥ दृष्टा तया प्रदीप्ताग्निज्वालेव नगकन्यका ॥ ३ ॥ ततः सर्वे मुनिगणा दीप्तज्वालेति तां विदुः ॥ इन्द्रासनार्द्धसंप्राप्तिर्जाता तस्या महामते ॥ ४ ॥ नारद उवाच ॥ पुलोमकन्यया स्कंद कथमाराधिता सती ॥ कथमिन्द्रस्य पत्नी सा जाता तद्वद मे प्रभो ॥ ५ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु देव पुरावृत्तं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ पुलोमजा यथा कन्या देवीमाराधयत्सतीम् ॥ ६ ॥ दैत्यवर्य्यः पुलोमाभूत्सर्वसत्त्वभयंकरः ॥ तस्य कन्येयमाख्याता शची नाम्नेति विश्रुता ॥ ७ ॥ एकदा सा सखीभिस्तु वेष्टिता हिमवद्गिरिम् ॥ ययौ द्रष्टुं विमानेन कामगेन महामते ॥ ८ ॥ पश्यंती सा महाशोभां शची वै हिमवद्गिरेः ॥ नानानदीनदाकीर्णतीर्थराजोपशोभितम् ॥ ९ ॥ नानालिंगशताकीर्णं नानाप्रस्रवणैर्युतम् ॥ नानामृगगणैर्जुष्टं सिंहव्याघ्रनिषेवितम् ॥ १० ॥ नानापक्षिशताघुष्टं दृष्टिरम्यं शिवालयम् ॥ प्रमथैस्तु तदाकीर्णं देवीदेवनिषेवितम् ॥ ११ ॥ दृष्ट्वा हिमालयं दिव्यं गंगाधारोर्मिमालिनम् ॥ विजहार शची तत्र सवयस्कसखीवृता ॥ १२ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र शिवदर्शनलालसः ॥ आययौ वासवो देवः सर्वदेवगणैर्युतः ॥ १३ ॥ ऐरावतसमारूढो गंधर्वगणशोभितः ॥ किन्नरैर्गीयमानो वै त्वप्सरोगणशोभितः ॥ १४ ॥ नानाविभूतिभिर्युक्तो लोकपालगणैर्वृतः ॥ दृष्ट्वा विभूतिमंतं तमिंद्रं वृत्रनिषूदनम् ॥ १५ ॥ चकमे सा पतिं तं तु पुलोमतनया शची ॥ अपृच्छत्सा सखीं कांचित्कथमिंद्रः पतिर्भवेत् ॥ १६ ॥ सावदत्सहसा बालां यौवनोन्मुखशालिनीम् ॥ पुण्येन लभ्यते भर्ता सानुरूपोऽनुकूलकः ॥ १७ ॥ पुण्यं तु त्रिविधं ख्यातं तीर्थसेवनजं तथा ॥ दानजन्यं व्रतभवं चतुर्थं नैव विद्यते ॥ १८ ॥ इदं हिमवतः स्थानं देवानामपि दुर्लभम् ॥ अत्राराधय देवेशीं महादेवीं पुलोमजे ॥ १९ ॥ ततः संपत्स्यते सर्वं यद्यन्मनसि वर्तते ॥ इति सख्या वचः श्रुत्वा पुलोमतनया शची ॥ २० ॥ नवालकातटे पुण्ये देवर्षिगणसेविते ॥ चकार पूजनं देव्या अष्टम्यां विधिवन्मुने ॥ २१ ॥ धूपैर्दीपैस्तु नैवेद्यैर्बलिभिश्च तथापरैः ॥ निराहारा तन्मनस्का देवी ध्यानपरायणा ॥ २२ ॥ एवं तस्या ययौ कालो महान्वै वर्षसंमितः ॥ ततोऽर्द्धरात्रसमये ददर्श जगदंबिकाम् ॥ २३ ॥

कोटिसूर्यप्रतीकाशां दीप्तज्वालां महेश्वरीम्॥दृष्ट्वा तां प्राणमद्भूमौ दण्डवत्पतिता शची॥२४॥पतिर्मे दीयतां शक्रस्त्वया विश्वविभाविनि॥
एवमस्त्विति साप्युक्त्वा तत्रैवान्तर्दधे शिवा ॥२५॥तद्वरस्य प्रभावेण वृता सेन्द्रेण वै शची ॥ इतीदं कथितं विप्र यथा शच्या कृतं तपः॥
॥ २६ ॥ नवालकाप्रभावश्च यत्स्नानात्पुण्यमाप्नुयात् ॥ नित्यं स्नाति पुमान्यस्तु विधिना सरिति स्वयम्॥यत्फलं प्राप्यते तेन शृणु सर्व
मशेषतः ॥ २७ ॥ सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं समवाप्नोति तेन चैकेन कर्मणा ॥ २८ ॥ इति ते कथितं दिव्यं दी
प्तज्वालेश्वरीस्थलम् ॥ २९ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे दीप्तज्वालेश्वरीमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टषष्ट्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६८ ॥
स्कंद उवाच ॥ अतः परं शृणु प्राज्ञ तत्पूर्वदिशि संस्थितः ॥ कंडुर्नाम महाभाग ब्रह्मर्षिर्नरपूजितः ॥ १ ॥ ततः स्थानं तस्य
विप्र कथितं देवपूजनम् ॥ तत्र सरिद्वरा पुण्या कांडवी पुण्यगोचरा ॥ २ ॥ तस्यां स्नानान्नरो याति विमानवरमास्थितः ॥
नंदने विपिने दिव्ये ह्यप्सरोगणसेविते ॥ ३ ॥ गंधर्वैर्गीयमानस्तु नानाभोगपरिप्लुतः ॥ भुक्त्वा भोगं तत्र दिव्यं सहस्रं परि
वत्सरान् ॥ पुनः पृथिव्यां संजातः सप्तद्वीपपतिर्भवेत् ॥ ४ ॥ उमा देवीति तत्रास्ति सर्वपापप्रणाशिनी ॥ तस्या दर्शनमात्रेण
शिवलोके महीयते ॥ ५ ॥ सप्तरात्रं तु यस्तत्र देवीपूजनतत्परः ॥ स प्राप्नोति परां सिद्धिं योगिनामपि दुर्लभाम् ॥ ६ ॥ भाग्येन
यस्त्यजेत्प्राणान् देवीसालोक्यमाप्नुयात् ॥ ७ ॥ काण्डवीस्नानतो विप्र तथोमायाः प्रपूजनात् ॥ प्रयाति भवनं देव्याः
पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥ ८ ॥ तत्रास्ति शिवलिंगं वै केवलेश्वरसंज्ञितम् ॥ तस्य पूजनतो मर्त्यो रुद्रलोके वसेच्चिरम् ॥ ९ ॥
केवलेश्वरलिंगन्तु चतुर्वर्गप्रसाधनम् ॥ संश्रयेत ततस्तद्वै लिंगं परममद्भुतम् ॥ १० ॥ तस्य वै दक्षिणे भागे नदी कपिलनी
रिणी ॥ कपिलेन पुरा तत्र याता कपिलरूपिणी ॥ ११ ॥ स्नातः कपिलनीरिण्यां शिवलोके महीयते ॥ कपिलस्याश्रम ॥२०
स्तत्र पूर्वभागे शुभार्थदः ॥ १२ ॥ ततो नारद पूर्वस्या दक्षिणस्यास्तु मध्यमे ॥ राष्ट्रकूट इति ख्यातः पर्वतोऽतीव सुन्दरः ॥
॥ १३ ॥ धर्मचिन्तकवैश्योत्र पूर्वं यो वै व्यवस्थितः ॥ लेभे च परमां सिद्धिं योगिनामपि दुर्लभाम् ॥ १४ ॥

तत्र दिव्यं सरस्तद्वद्वर्द्धनं सुखसंपदाम् ॥ संजज्ञे नरशार्दूल तत एव नदीद्वयम् ॥ १५ ॥ अंतर्हितं सरस्तद्वै पापिनां चैव दुर्लभम् ॥
नवालकेति या प्रोक्ता तथैव रथवाहिनी ॥ १६ ॥ तद्दक्षिणे महाभाग योजनद्वयसंमिते ॥ भूमिभागे महालिंगं सद्यः प्रत्यय
कारकम् ॥ १७ ॥ चिह्नं तत्र प्रवक्ष्यामि येन ते प्रत्ययो भवेत् ॥ तत्रैव गुञ्जिकागुल्मो नित्यं पुष्पैस्तु मंडितः ॥ तत्रैवास्ति जलं पुण्यं
पीताभं पुण्यवर्द्धनम् ॥ १८ ॥ वन्यश्रीकास्तु मुनयो ऽऽराधुः परमं शिवम् ॥ वन्यश्रीकेश्वरः ख्यातस्ततः सर्वेश्वरः शिवः ॥ १९ ॥ अतः
परतरं नास्ति तीर्थं पुण्यतमं क्वचित् ॥ सिध्यत्यन्यत्र यद्वर्षैस्तदिहाह्नैव सिध्यति ॥ २० ॥ अधोभूमौ बिले पुण्ये तस्य स्थानं परं
मतम् ॥ गमनादेव लभ्यंते कार्य्याणि किमु पूजनैः ॥ २१ ॥ शिवावासमिदं ख्यातं शिवलोकप्रदायकम् ॥ गुह्यमेतन्मयाख्यातं
न वक्तव्यं हि पापिषु ॥ २२ ॥ शिवा शिवश्चात्रासाते भुक्तिमुक्तिप्रदायकौ ॥ २३ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे उमादिवर्णनं
नामैकोनसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १६९ ॥ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ ततो दक्षिणदिग्भागे योजनत्रयसंमिते ॥
देवराष्ट्रेश्वरी ख्याता देवराज्यप्रदायिनी ॥ १ ॥ पूर्वं सा देवराजेन प्रार्थिता राज्यवृद्धये ॥ इयं ततो महाभाग देवराष्ट्रेश्वरी मता ॥
॥ २ ॥ देवेश्वरो महादेवस्तत्रास्ते शिवदायकः ॥ ऐंद्री नाम नदी विप्र तत्र सौभाग्यदायिनी ॥ ३ ॥ इंद्रनेत्रोद्भवासौ हि नदी परम
पाविनी ॥ यः स्नाति गुरुवारेऽस्यामिंद्रलोके वसेच्चिरम् ॥ ४ ॥ यस्तत्र निवसेन्मासं देवीभक्तिपरायणः ॥ यंयं कामयते कामं
तंतं प्राप्नोति मानवः ॥ ५ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे देवराष्ट्रेश्वरीमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७० ॥
स्कन्द उवाच ॥ ॥ ततः पश्चिमदिग्भागे पुण्यकूटो महागिरिः ॥ पुण्यभाग्योदयाल्लभ्यो यत्र साक्षान्महेश्वरी ॥ १ ॥ तत्र
नंदो महाराजस्तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ नंदप्रस्वेदसंभूता नंदनेति सरिद्वरा ॥ २ ॥ तत्र स्नात्वा व्रजेन्नाकं यावद्वर्षसहस्रकम् ॥ तत्रा
स्ते परमा देवी नाम्ना नंदेश्वरी परा ॥ यस्या दर्शनमात्रेण देवीप्रीतिः प्रजायते ॥ ३ ॥ नंदेश्वरीं समभ्यर्च्य बलिपूजोपहारकैः ॥
सुवर्णाभविमानेन स गच्छेच्छिवमंदिरम् ॥ ४ ॥ तत्र नंदेश्वरो देवः सर्वदेवप्रपूजितः ॥ अभिषेकं तु गांगेन यः कुर्यादंबुना मुने ॥

स गच्छेत्प्रमथैः सेव्ये रुद्रलोके महामुने ॥ ५ ॥ इत्येतत्परमं गुह्यं पीठमुक्तं शिवप्रदम् ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे नंदे
श्वरीमाहात्म्यवर्णनं नामैकसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७१ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ ततो नैर्ऋत्यभागे वै नाम्ना सुंदरपर्वतः॥
तत्र नारद देवेशः सुंदरेश्वरसंज्ञितः ॥ १ ॥ तं दृष्ट्वा रुद्रलोके तु शुद्धो व्रजति पुण्यभाक् ॥ सुंदरेति सरित्ख्याता स्नातुः सौंदर्य्य
दायिनी ॥ २ ॥ ततो गव्यूतिषट्के वै पश्चिमे निर्ऋतौ पुनः॥ अद्रिरस्ति महापुण्यो भूरिदेव इति श्रुतः॥ ३ ॥ अत्रिवंश्यो द्विज
श्रेष्ठो भूरिदेव इति श्रुतः ॥ तेनात्र तपसा शंभुः स्तुतोऽसौ भूरिदेवकः ॥ ४ ॥ भूरिदेवा तत्र नदी पातकाद्रिपविर्द्विज ॥ स्नात्वा
वै भूरिदेवायां दृष्ट्वा लिंगद्वयं मुने ॥ गच्छेद्वै परमां सिद्धिं यामाप्त्वा नैव शोचति ॥ ५ ॥ नवालकायां सा यत्र संगता द्युति
पुण्यदा ॥ भवनाशनकं नाम तत्र तीर्थमुदाहृतम् ॥ ६ ॥ यत्र त्यक्त्वा शुभान्प्राणान्न पुनर्भवमाव्रजेत् ॥ ततो वै शंभुकोणे च
परे पारे नवालकम् ॥ भवानीति च विख्याता भवबंधविमोचिनी ॥ ७ ॥ सप्तरात्रं निराहारो यस्तत्र व्रतमाचरेत् ॥ साधये
त्सर्वकर्माणि तथा सर्वमनोरथान् ॥ ८ ॥ नद्योर्द्वयोः संगमे तु भवमोचननामके ॥ यो ददाति नरो गां वै रुद्र एव न संशयः ॥ ९ ॥
आश्विनस्य नवम्यां वै बलिमस्यै प्रयच्छति ॥ स भवेन्नरशार्दूलो वाजिवारणवाहकः ॥ १० ॥ ततो वै दक्षिणे पार्श्वे शिह्लो नाम
महागिरिः ॥ तत्र सिह्लो महाभिह्लो महादेवमथास्मरत् ॥ ११ ॥ ततोऽयं पर्वतो ख्यातस्तन्नाम्ना लक्षितो भृशम् ॥ रेणु
का च नदी तत्र वामभागे दशार्द्धके ॥ गव्यूतौ सा महाभाग सरिदस्ति मनोहरा ॥ १२ ॥ तस्या जलस्पर्शनाद्वै रुद्रलोके
महीयते ॥ १३ ॥ ततः पश्चिमदिग्भागे नदी श्वेततरंगिणी ॥ तयोस्तु संगमे विप्र स्नानाद्रुद्रसमो भवेत् ॥ १४ ॥ ततो नैर्ऋ
त्यकोणे वै करींद्राद्रिः प्रकीर्त्तितः ॥ करिणी नाम तत्रास्ति नदी पुण्यतमा किल ॥ १५ ॥ तत्संगमे महाभाग तीर्थं भैरव
संज्ञकम् ॥ स्नात्वा जपेत्तु तत्तीर्थे तुष्टः स्यात्तस्य भैरवः ॥ १६ ॥ ततः पर्वतके मूर्ध्नि मंदिरेश्वरनामकः ॥ शिवोऽस्ति
पूजनाद्यस्तु ददाति निजमंदिरम् ॥ १७ ॥ ततोऽधो दक्षिणे पार्श्वे नदी भद्रतरा परा। भृगुपत्नीति विख्याता द्वितीयोत्तरवाहिनी ॥१८॥

के
अ
॥२०

तयोस्तु संगमे तीर्थं दारिद्र्यविनिवारणम् ॥ यत्र लक्ष्मीः स्वयं विप्र नित्यं वसति भूतिदा ॥ १९ ॥ तत्र वै स्नानमात्रेण लक्ष्मीवाञ्जायते नरः ॥ तस्याः पारे परा पुण्या धारा रोगविनाशिनी ॥ २० ॥ अगदेति समाख्याता जलपानान्न रोगभाक् ॥ ततो दक्षिणदिग्भागे योजन द्वयसम्मिते ॥ कालिकेति समाख्याता सर्वापत्तिनिवारिणी ॥ २१ ॥ ततः पूर्वदिशि ब्रह्मन्योजनत्रयसंमिते ॥ वीरिणीति समाख्याता सरिदस्ति सुपुण्यदा ॥ २२ ॥ अन्या च भरणी नाम तयोः संगस्तु पुण्यदः ॥ तत्रास्ति भृगुकुंडं तु यत्र स्नात्वा हरिर्भवेत् ॥ २३ ॥ इति ते कथितान्येव महातीर्थानि नारद ॥ येषां संदर्शनादेव मुच्यंते पापराशयः ॥ २४ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि गंगायाः सुतटे मुने ॥ इंद्रप्रयागतो याम्ये गव्यूतिद्वयसंमिते ॥ तीर्थं वैनायकं नाम सर्वविघ्ननिवारणम् ॥ २५ ॥ वैशाखे मासि यस्तत्र नित्यं च स्नानमाचरेत् ॥ तस्य पुण्यफलं वक्ष्ये संक्षेपेण महामते ॥ २६ ॥ गंगाद्वारे त्रयो मासाः प्रयागे माघसप्तकम् ॥ नैमिषे कार्तिकाष्टौ च बदर्यां च चतुष्टयम् ॥ आषाढादिचतुर्मासं तेन स्नातं महात्मना ॥ २७ ॥ येन तत्र महाभाग दत्ता किंचिद्वसुंधरा ॥ सप्तजन्मसु पृथ्वीशो वाजिवारणभूमिपः ॥ जायते नात्र संदेहस्ततो मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ २८ ॥ इति ते कथितानीह तीर्थश्रेष्ठानि नारद ॥ अशेषेण पुनर्वक्तुं न शक्नोति शिवोपि हि ॥ २९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डेऽनेकतीर्थाभिधानवर्णनं नाम द्विसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७२ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अन्यान्यपि महाभाग शिवतीर्थानि वाह्निज ॥ नोक्तानि तानि ते मह्यं गुह्यान्यपि वद प्रभो ॥ १ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ गुह्यं परमकं पीठं शृणु विप्र महार्थदम् ॥ वात्सल्यात्तव सर्वं हि कथ्यते वै रहस्यकम् ॥ २ ॥ कुब्जाम्रकमहाक्षेत्रादीशानदिशि संस्थितः ॥ योगेश्वरो महादेवो गंगायाः पश्चिमे तटे ॥ ३ ॥ तत्रैव मुनयो विप्र परमं योगमास्थिताः ॥ ते प्रापुः परमां सिद्धिं ततो योगीश्वराः स्मृताः ॥ ४ ॥ तत्र वै भगवान्पूर्वं त्रिपुरस्य वधोद्यमे ॥ चकार युद्धसामग्रीं सर्वदेवहितेच्छया ॥ ५ ॥ ब्रह्मणा विष्णुनात्रैव संस्तुतः परमेश्वरः ॥ चकारात्रैव वसतिं योगिरूपो महेश्वरः ॥ ६ ॥ शिवतीर्थं च तत्रैव गंगावासवयोर्मुने ॥ संगमे पुण्यगम्ये हि तत्र स्नातः शिवं व्र

जेत् ॥ ७ ॥ सूर्यकुंडं च तत्रैव श्रीशिवस्य समीपतः ॥ गंगाकूले महाभाग हयमेधफलप्रदम् ॥ ८ ॥ अतिपुण्यतमं पीठं मूढाना
मपि सिद्धिदम् ॥ तत्र यः परमेशस्य पीठे परमभास्वरे ॥ ९ ॥ अहोरात्रत्रयं कश्चिज्जपेद्धैर्ययुतो नरः ॥ निराकृत्य तु विघ्नानि स
स्वयं वृषभध्वजः ॥ १० ॥ तस्य दर्शनमात्रेण सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ अत्र यत्क्रियते कर्म तत्सर्वं कोटिसंख्यकम् ॥ ११ ॥
अत्र स्वयं महादेवो वसते सर्वभावतः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन शिवमाराधयेदिह ॥ १२ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे योगीश्वर
माहात्म्यवर्णनं नाम त्रिसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७३ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ अथान्यदपि देव्यास्तु पीठं परमगुह्यकम् ॥
अलकनंदापूर्वतटात्पूर्वभागे महार्थदम् ॥ १ ॥ यत्र पूर्वं महाराजो वेणुर्नाम तपोऽकरोत् ॥ २ ॥ ततो वै पश्चिमे पार्श्वे योजनद्वयस
म्मिते ॥ विश्वाधारे महापुण्ये पर्वते द्विजसत्तम ॥ अतिपुण्यतमं पीठं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥ ३ ॥ तत्र ताम्राचले दिव्ये
महादेवी व्यवस्थिता ॥ गुह्येश्वरीति विख्याता सर्वसिद्धिप्रदायिनी ॥ ४ ॥ अतिगुह्यतमाख्याता नाम्ना
गुह्येश्वरी यतः ॥ वर्षमध्ये द्विवारं स्यात्तत्र दर्शनगोचरा ॥ ५ ॥ दृष्टा यदा तदा देवी समूलं नाशयेन्नरम् ॥ अनेक
जन्मजपिता देवी परमसिद्धिदा ॥ ६ ॥ येनात्र स्थीयते विप्र तस्य सिद्धिः स्थिरान्विता ॥ तत्रैव भैरवो दिव्यो दृषद्रूपो भया
नकः ॥ ७ ॥ रात्रौ तिष्ठति यस्तत्र तं विभीषयति ध्रुवम् ॥ धैर्यहीनस्तु यस्तत्र तिष्ठते मुग्धमानसः ॥ अथवा म्रियते विप्र
वातुलो वा नरो भवेत् ॥ ८ ॥ तस्माद्धैर्येण संयुक्तो निवसेत्तत्र पीठके ॥ ९ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे गुह्येश्वरीमाहात्म्य
वर्णनं नाम चतुःसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७४ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ ततः पूर्वदिशायां तु पीठमन्यन्महामते ॥
नंदभद्रेश्वरी यत्र सर्वदेवनमस्कृता ॥ १ ॥ नंदभद्रो महाराजो हृतराज्यो ह्यरातिभिः॥समाराध देवेशीं पुत्रराज्याप्तये पुनः ॥ २ ॥
लब्धवांश्च पुरा राज्यं देव्याश्चैव प्रसादतः ॥ इयं ततः समाख्याता नंदभद्रेश्वरी मुने ॥ ३ ॥ यस्तस्या मानवो भक्त्या शरत्कालेऽर्चनं
मुने ॥ प्रकरोति गतिस्तत्र यत्र सा परमेश्वरी ॥ ४ ॥ तत्र मनोति विख्याता सुपुण्या सरिदुत्तमा ॥ जलस्पर्शेन तस्यास्तु मुच्यते

सर्वपातकैः ॥ ५ ॥ तस्मिन्नेव महाभाग वामभागे सुसिद्धिदा ॥ गुणश्रीरिति विख्याता देव्यसौ त्रिगुणात्मिका ॥ ६ ॥ त्रेतायां
सात्त्विकी मूर्त्तिर्द्वापरे राजसी मता ॥ कलौ सा तामसी देवी ततोऽसौ त्रिगुणात्मिका ॥ ७ ॥ त्रेतायां सा महाभाग विष्णुना
राधिता परा ॥ द्वापरे ब्रह्मणा विप्र कलौ रुद्रेण सेविता ॥ ८ ॥ इयं ततः समाख्याता गुणश्रीरिति विश्रुता ॥ तस्या दर्शन
मात्रेण नरो धन्यत्वमाप्नुयात् ॥ ९ ॥ गृहस्थैश्च सदा पूज्या धनधान्यविवर्द्धिनी ॥ पुत्रपौत्रादिसंपत्तिं ददाति परिपूजिता ॥
॥ १० ॥ नारायणीति विख्याता तत्रास्ति सरिदुत्तमा ॥ तस्यां स्नानान्नरो याति गतिं परमिकां मुने ॥ ११ ॥ चंडमुंडगिरि
स्तत्र ततः पूर्वदिशि स्मृतः ॥ कालेश्वर इति ख्यातो भैरवो भीषणाकृतिः ॥ १२ ॥ तस्य यः पूजनं कृत्वा बलिपुष्पोपहारकैः ॥
प्रकरोति नरश्रेष्ठः सर्वर्द्धिपरिपूजितः ॥ १३ ॥ तमपूज्य महाभाग कार्यं किंचित्करोति यः ॥ नाशमायाति तत्कार्यं स च वै दुःखितो
भवेत् ॥ १४ ॥ तत्र संस्थायिभिस्तस्मात्संपूज्यः प्रथमं नरैः ॥ इति ते परमं स्थानं कथितं मुनिपुंगव ॥ १५ ॥ पीठानां यस्तु
माहात्म्यं शृणुयाद्वा पठेदपि ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो जायते मुनिसत्तम ॥ १६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे नंदभद्रेश्वरीमाहात्म्य
वर्णनं नाम पञ्चसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७५ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति तन्नारदः श्रुत्वा स्कंदेन समुदीरितम् ॥
आश्चर्यं परमं प्राप श्रुत्वा तत्तीर्थवैभवम् ॥ १ ॥ आनंदं च समापन्नो न किंचित्प्रत्यपद्यत ॥ पुनः स्वस्थो
महाभाग पर्य्यपृच्छद्भवापहम् ॥ माहात्म्यं तीर्थवर्याणां भक्तिनम्रो महामुनिः ॥ २ ॥ सोऽपि स्कंदो महाभागः
कथयामास पूर्ववत् ॥ तीर्थानां चैव माहात्म्यं पीठानां च महर्षयः ॥ ३ ॥ हिमवद्दक्षिणे पार्श्वे क्षेत्रराजो भवापहः ॥ यत्रास्त्यल
कनंदाख्या गंगा परमपाविनी ॥ ४ ॥ तथा नानाविधानीह तीर्थानि मुनिपुंगवाः ॥ यत्र श्रीश्च महादेवी समग्रा वर्त्तते पुरा ॥ ५ ॥
कथितं विस्तरात्तेन शिवरूपेण धीमता ॥ नाम्ना श्रीक्षेत्रकं पुण्यं महादेव्या निवासभूः ॥ ६ ॥ नानारूपेश्वरस्तत्र तथा संति
सरिद्वराः ॥ लिंगानि बहुरूपाणि तत्र संति महामते ॥ ७ ॥ पुण्यं पवित्रमाख्यानं सर्वपापक्षयावहम् ॥ तत्र ब्रह्मादयो देवास्त

स्कं. पु. पस्तेपुस्तथर्षयः ॥ ८ ॥ इदं परमकं गुह्यं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ यत्रोत्फालकनामा वै मुनीशो मुनिसत्तमाः ॥ तपश्चात्र परंतप्त्वा के.
सर्वयोगीश्वरोऽभवत् ॥ ९ ॥ कुबेरोऽपि महाभाग त्विहैव तपसि स्थितः ॥ संप्राप परमामृद्धिं लोकपालश्च सोऽभवत ॥ १० ॥
२०६॥ अत्र सर्वे देवगणा निलीना भयकंपिताः ॥ अत एव पुरा प्रापुः स्वंस्वं स्थानं मुनीश्वराः ॥ ११ ॥ आयुःपुत्रो महाराजो नहुषो अ.
नाम विश्रुतः ॥ जगामात्रैव परमामृद्धिं परमदुर्लभाम् ॥ १२ ॥ यत्रार्जुनः पांडुपुत्रस्तपस्तेपे मुनीश्वराः ॥ शस्त्रं पाशुपतं नाम
प्राप देवान्महेश्वरात् ॥ १३ ॥ अजेयः सर्वसैन्यानामभूत्कुन्तीसुतोऽर्जुनः ॥ देव्या च निहतौ यत्र चंडमुंडौ महासुरौ ॥ १४ ॥
सत्यसंधेन वै राज्ञा निहतः कोलरूपधृक् ॥ इदं क्षेत्रं महाभागाः श्रुत्वा ब्रह्मसुतो मुनिः ॥ हर्षं च परमं प्राप क्षेत्राण्यन्यानि पृष्ट
वान् ॥ १५ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे श्रीक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनं नाम षट्सप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७६ ॥
ऋषय ऊचुः ॥ सूतसूत महाबाहो व्यासप्रतिनिधे शुभ ॥ श्रीक्षेत्रं पुण्यदं लोके श्रूयते हि महामते ॥ १ ॥ कियत्प्रमाणं
तत्क्षेत्रं कुत्र तद्विद्यते बुध ॥ उत्पत्तिं चैव माहात्म्यं तस्य विस्तरतो वद ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ शृणुध्वं मुनिशार्दूला मत्तो निग
दतो द्विजाः ॥ यथा पुरा महासेनं पृष्टवान्नारदो मुनिः ॥ ३ ॥ एकदा सुखमासीनं स्कंदं वै पार्वतीसुतम् ॥ उवाच वचनं रम्यं नारदो
मुनिसत्तमः ॥ ४ ॥ नारद उवाच ॥ देवदेव महासेन भक्तानां भक्तवत्सल ॥ अनेकविधतीर्थानां पुण्यदानं महामते ॥ ५ ॥
माहात्म्यानि सुरम्याणि कथाभिश्च जगत्प्रभो ॥ श्रुतानि त्वन्मुखादेव सर्वदेवनमस्कृत ॥ ६ ॥ इदानीं श्रोतुमिच्छामि माहात्म्यं
श्रीस्थलस्य हि ॥ कियत्प्रमाणं तत्क्षेत्रं किं पुण्यं तत्र जायते ॥ ७ ॥ कुत्र तद्विद्यते क्षेत्रं कथं पुण्यतमं ह्यभूत् ॥ एतन्मे शंस
भगवन्पार्वतीसुत नायक ॥ ८ ॥ स्कंद उवाच ॥ साधु पृष्टं महाबाहो परोपकृतये त्वया ॥ तत्ते संप्रति वक्ष्यामि शृणु नारद
भक्तिमन् ॥ ९ ॥ कोलोत्तमांगमारभ्य यावत्कोलकलेवरम् ॥ तावच्छ्रीसंज्ञकं क्षेत्रं योजनानां चतुष्टयम् ॥ १० ॥ योजनानां त्रयं ॥२०
ख्यातं तिर्यगायतमेव च ॥ अतिपुण्यतमं क्षेत्रं सर्वशास्त्रेषु गोपितम् ॥ ११ ॥ इदं स्थूलतमं ज्ञेयं सूक्ष्मं तु कथ्यतेऽधुना ॥ जीवनेन्द्रपुराद्विप्र

यावद्धर्षवती नदी ॥ इति सूक्ष्मं हि कथितं ह्यतिसूक्ष्मं निगद्यते ॥ १२ ॥ खांडवाख्यनदीतीराद्यावच्छिबिपुरं भवेत् ॥ यस्मिन्क्षेत्रे मुनिश्रेष्ठ धर्मनेत्र इति श्रुतः ॥ १३ ॥ राजा परमधर्मज्ञः संचकार महत्तमः ॥ विष्णुना सदृशः पुत्रो जायतामिति चिंतयन् ॥ ॥ १४ ॥ वरं प्राप्य कदाचित्तु कृतकृत्यो बभूव ह ॥ १५ ॥ नारद उवाच ॥ भोभोः षण्मुख देवेश सर्वशास्त्रार्थपारग ॥ कथं वै धर्मनेत्रस्तु चकार सुमहत्तपः ॥ १६ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ शृणु विप्र पुरावृत्तं श्रुतं शिवमुखान्मया ॥ तत्ते संप्रति वक्ष्यामि विस्तरेण तपोधन ॥ १७ ॥ हैहयस्य च पुत्रोऽभूद्धर्मनेत्र इति श्रुतः ॥ राजा परमधर्मज्ञो राज्यपालनतत्परः ॥ १८ ॥ अपुत्रः पालयामास राज्यं लोकानुरोधतः ॥ कस्मिंश्चित्त्वथ काले तु निर्गतो धर्मनेत्रकः ॥ १९ ॥ निर्ययौ स्वगृहाद्राजा राज्यलोभपराङ्मुखः ॥ तपस्तप्तुं महद्देशे ह्याजगाम हिमालये ॥ २० ॥ स ददर्श महाक्षेत्रे श्रीसंज्ञे देवपूजिते ॥ देवान्मुनिगणान्यक्षांस्तथा गंधर्वसत्तमान् ॥ तान्दृष्ट्वा सहसा राजा परमं विस्मयं ययौ ॥ २१ ॥ धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि जीवन्स्वर्गे वसाम्यहम् ॥ इति वै संवसन्राजा विचचार वनांतरे ॥ २२ ॥ ददर्शाथ महाभाग गंगातीरे महामुनिम् ॥ उत्फालकं तप्यमानं मीलिताक्षं समाधिना ॥ ॥ २३ ॥ तं दृष्ट्वा सहसा राजा प्रणनाम भुवि प्रभुः ॥ पुनःपुनः पपातासौ पादयोस्तस्य धीमतः ॥ २४ ॥ कृतकृत्यमिवात्मानं मेने स जगतीपतिः ॥ तस्याग्रे मुनिवर्यस्य तस्थौ बद्ध्वा करद्वयम् ॥ २५ ॥ एवं वै वर्त्तमानस्य वर्षाणां शतमभ्यगात् ॥ ततो वै मुनिशार्दूलो ददर्श नृपमंतिके ॥ २६ ॥ उवाच वचनं प्रेम्णोत्फालको मुनिवंदितः ॥ २७ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ कस्त्वं पुरुषशार्दूल भक्तिमानिव लक्ष्यसे ॥ किमर्थमागतो ह्यत्र वने मुनिगणान्विते ॥ २८ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अहं सोमकुलोत्पन्नो धर्मनेत्र इति श्रुतः ॥ पुत्रो वै हैहयेन्द्रस्य दासोऽहं तव धीमतः ॥ २९ ॥ दर्शनं त्वादृशानां तु कर्तुं वै हि समागतः ॥ अहं वै पुत्ररहितो वैराग्याविष्टमानसः ॥ आगतोऽस्मि तपस्तप्तुं क्षेत्राणामधिपे शुभे ॥ ३० ॥ अत्रागत्य मया विप्र दृष्टं कौतूहलं परम् ॥ देवा यक्षास्तथा नागा मुनयः किन्नरास्तथा ॥ गंधर्वाप्सरसो दैत्या दृष्टाः सर्वे दिवौकसः ॥ ३१ ॥ दृष्ट्वा

तान्विस्मयाविष्टोऽभूवं मुनिवरार्चित ॥ अथ वायं स्वर्गलोको वर्तते मुनिनायक ॥ ३२ ॥ अथ वा दृष्टिदोषो मे ह्यथ वा चित्तसंभ्रमः ॥ किमिदं भो महाभाग वर्तते मुनिवंदित ॥ ३३ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य धर्मक्षेत्रस्य धीमतः ॥ प्रहस्योवाच भगवानुत्फालो भूपतिं पुनः ॥ ३४ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ शृणु देव नृपश्रेष्ठ यद्वै दृष्टं त्वयात्र वै ॥ भाग्यवानासि हे राजन्नागतः क्षेत्रके परे ॥ ३५ ॥ विस्मयो न त्वया भूप मंतव्यो देवदर्शनात् ॥ अत्र वै देवताः सर्वा वसंत्येव हि नित्यशः ॥ ३६ ॥ पूर्वजन्मकृतात्पुण्यात्प्राप्यते हिममंदिरम् ॥ अत्र वै हि मृतः कश्चिन्न च भूयोऽभिजायते ॥ ३७ ॥ यत्र देवः शिवः साक्षाद्वर्तते शिवया सह ॥ स्वयं समग्रभावेन नंदिभृंग्यादिभिर्नृप ॥ ३८ ॥ काश्यादिषु च तीर्थेषु वसति ह्यंशमात्रतः ॥ अत्र वै हिमवत्प्रांते सर्वो निवसति प्रभुः ॥ ३९ ॥ अहो धन्या मनुष्येषु पश्यंति सकृदेव हि ॥ इदं क्षेत्रं महापुण्यं देवा एव न संशयः ॥ ४० ॥ महापातकिनोऽप्यत्र ययुर्वै परमां गतिम् ॥ किं पुनर्ब्राह्मणा राजन्स्वधर्ममनुवर्त्तिनः ॥ ४१ ॥ पूर्वं हि तारकेणापि वासवाद्या दिवौकसः ॥ स्वर्गान्निष्कासिताः सर्वे आजग्मुः पृथिवीं नृप ॥ ४२ ॥ पृथिव्यामटमानास्ते निवासाय महामते ॥ स्थानं कुत्रापि न प्रापुस्तारकस्य भयाकुलाः ॥ ४३ ॥ विचिन्वंत इदं स्थानं देवा इंद्रपुरोगमाः ॥ केदारेश्वरके क्षेत्रे आजग्मुः शिवदायके ॥ ४४ ॥ इदमेव महास्थानं स्थित्यै चक्रमिरे सुराः ॥ इंद्रकीले महाद्रौ हि इंद्रश्चक्रे निवासकम् ॥ ४५ ॥ ततो वै दक्षिणे भागे शुभे कीनाशपर्वते ॥ यमश्चकार स्वगृहं रम्यं सर्वसुखप्रदम् ॥ ४६ ॥ एवं क्रमेण सर्वत्र निवासं चक्रिरे सुराः ॥ युगानि कतिचित्तेषां व्यतीयुर्वसतां नृप ॥ ४७ ॥ समाराध्य महादेवं सर्वज्ञं पार्वतीपतिम् ॥ ततः सेनापतिं प्राप्य ययुः स्वर्गं दिवौकसः ॥ ४८ ॥ जित्वा सुरगणान्सर्वान्प्रापुर्वै निजकं पदम् ॥ अस्य वै क्षेत्रराजस्य प्रसादेन नरोत्तम ॥ ४९ ॥ धर्मनेत्र महाराज सुरास्तदवाधि ध्रुवम् ॥ अत्रैव निवसंत्येव क्षेत्रे वै मुक्तिलालसाः ॥ ५० ॥ केदारमंडलं यावच्छिवलोको न संशयः ॥ प्राप्ते कलियुगे घोरे सुरा भूमिं त्यजंति हि ॥ विना केदारकं देशं शिवस्थानं नरोत्तम ॥ ५१ ॥ गंगा विश्वकलाभिश्च वर्तते सर्वदात्र वै ॥ ५२ ॥ इति श्रुतं महाराज वर्तते

क्षेत्रमुत्तमम् ॥ तस्य संदर्शनादेव यः कश्चिच्छिवतां व्रजेत् ॥ ९३ ॥ स्कंद उवाच ॥ निशम्येति वचस्तस्य विस्मयं परमं ययौ ॥ पुनः पप्रच्छ राजा तु मुनिमुत्फालकं मुने ॥ ९४ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे उत्तरभागे श्रीक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७७ ॥ ॥ राजोवाच ॥ मुने मुनिगणश्रेष्ठ श्रुतं त्वन्मुखतो मया ॥ अस्य वै तीर्थराजस्य वैभवं मुक्तिदं शुभम् ॥ १ ॥ धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि त्वत्प्रसादाद्द्विजोत्तम ॥ विस्मयो मे बभूवाथ नामास्य किं तु वर्तते ॥२॥ कानिकानि च तीर्थानि भवमोक्षप्रदानि वै ॥ केनकेन तपस्तप्तमस्मिन्क्षेत्रेऽघदाहके॥३॥ एतन्मे शंस भगवंस्तृप्तिर्मे जायते न हि ॥ एतत्पुण्यतमं क्षेत्रं कथं वै समजायत ॥ ४ ॥ उत्फालक उवाच ॥ धन्योऽसि त्वं महाराज भक्तिमानासि सुव्रत ॥ यस्य तीर्थस्य माहात्म्यं श्रोतुमिच्छाऽभवत्प्रभो ॥ ५ ॥ साधु पृष्टं त्वया साधो सर्वभूतोपकारकम् ॥ यज्ज्ञात्वापि नरो भक्त्या परमैश्वर्य्यभाग्भवेत् ॥ ६ ॥ पुरा कृतयुगे राजा सत्यकेतुरिति श्रुतः ॥ यस्य वंशे महाराज विश्वामित्रो बभूव ह ॥ ७ ॥ सत्यकेतुश्च धर्मात्मा राज्यमत्र चकार ह ॥ प्राचीसमुद्रमारभ्य पश्चिमांतं महायशाः ॥ ८ ॥ उदक्समुद्रमारभ्य दक्षिणांतं नरेश्वरः ॥ पुत्रानिव प्रजा राजन्पालयामास सर्वतः ॥ ९ ॥ राज्यं शासति तस्मिंस्तु न कश्चिद्व्यसनं गतः ॥ काले ववर्ष पर्जन्यः पृथिवी शस्यशालिनी ॥ १० ॥ बालवैधव्यमापन्ना काचिन्नैव बभूव ह ॥ ममार पुत्रो न पुनर्ज्जनके जीवति प्रभो ॥ ११ ॥ सर्वे वै सुखिनः शांता ब्राह्मणाश्च जितेंद्रियाः ॥ विद्याभ्यासरता एव परद्रोहपराङ्मुखाः ॥ १२ ॥ आसंस्तथा क्षत्रियाश्च विप्रपूजनतत्पराः ॥ संग्रामेऽभिमुखाः सर्वे भक्तिमंतः सुरार्चने ॥ १३ ॥ तथा वैश्याश्च शूद्राश्च स्वधर्ममनुवर्तिनः ॥ न तेषु संकरः कश्चिच्चौरो नो दुष्टबुद्धिमान् ॥ १४ ॥ न लोभो न च मात्सर्य्यं न गदो नाशुभा मतिः ॥ नाभवत्कस्यचिद्राजंस्तस्मिन्राज्यं प्रशासति ॥ १५ ॥ इति पालयतस्तस्य वर्षाणामयुतं ययौ ॥ पुत्रो बभूव तस्यापि सत्यसंध इति श्रुतः ॥ १६ ॥ राजा वै सत्यसंधं तु ह्यभिषिच्य नृपासने ॥ स्वयं जगाम तपसे चंद्रकीले महागिरौ ॥ १७ ॥ तत्र गत्वा नृपश्रेष्ठो गुहायां हि दृढासनः ॥ समाधिस्थो

महाराज महाराजो बभूव ह ॥ १८॥ अद्यापि वर्तते तत्र चिंतयन्परमं शिवम् ॥ दशयोजनविस्तीर्णगुहामध्ये नृपालकः ॥ १९ ॥
सत्यसंधोऽपि राज्यं हि पालयामास धर्मतः ॥ एवं पालयतस्तस्य सत्यसंधस्य धीमतः ॥ कोलासुरो बभूवाथ रिपुस्तस्य मही
भृतः ॥ २० ॥ अयुतत्रिगजानां हि बलधर्त्ता प्रचंडकः ॥ आजगाम नृपश्रेष्ठ योद्धुं तेन महासुरः ॥ २१ ॥ विदार्य च महीं पादै
र्मुखेन च महाबलः ॥ श्रुत्वा तदागमं राजा धृतबाणशरासनः ॥ हयस्थो नृपशार्दूल आजगाम बहिः प्रभुः ॥ २२ ॥ गंगाया उत्तरे
तीरे ह्यधो योजनखंडके ॥ दक्षभागे कुबेरस्य पर्वतस्य नृपेश्वर॥ २३ ॥ दृष्ट्वा कोलासुरो दुष्टः सत्यसंधं महीपतिम् ॥ प्रहस्यो
वाच दुष्टात्मा वचो दंभोद्भवं नृपम् ॥ २४ ॥ कोलासुर उवाच ॥ गच्छगच्छ वनं राजंस्त्यक्त्वा शस्त्रं नृपास्पदम् ॥ किमर्थं म्रियसे
तुच्छ वृथा तव परिश्रमः ॥ २५ ॥ अहं कोलासुरो नाम विख्यातोऽस्मि त्रिलोकके ॥ येन संत्रासिता देवाः स्थानं तत्यजु
राकुलाः ॥ २६ ॥ मनो नोत्सहते मेऽद्य योद्धुं राजंस्त्वया सह ॥ त्वां दृष्ट्वा सांप्रतं दीनं कृपाविष्टोऽस्मि भूमिप ॥ २७॥ उत्फाल
क उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य रक्षसः कोलरूपिणः ॥ क्रोधाविष्टो नृपश्रेष्ठ उवाच दनुजाधिपम् ॥ २८ ॥ सत्यसंध
उवाच ॥ किमर्थं जल्पसे दुष्ट हंताहं तव कोलक ॥ इदानीमेव याम्ये त्वं नगरे यास्यसि ध्रुवम् ॥ २९ ॥ उत्फालक उवाच ॥
इति श्रुत्वा वचस्तस्य सत्यसंधस्य धीमतः ॥ क्रोधसंरक्तनयन आययौ सम्मुखं नृपम् ॥ ३० ॥ सोऽपि राजा सत्यसंधो धनुः
सज्यं चकार ह ॥ टंकारमकरोत्तीव्रं बाणान्वै संदधे ततः ॥ ३१ ॥ तेन टंकारनादेन कंपितं रक्षसो मनः ॥ ततो देवास्सगंधर्वा यक्ष
किन्नरतापसाः ॥ द्रष्टुं युद्धं तयोर्देवा विमानैरागमन्मृधे ॥ ३२ ॥ ततः कोलासुरो दंतैर्निर्भिद्य गिरिशृंगकम् ॥ चिक्षेप सहसा रक्षः
सत्यंसंधोपरि ध्रुवम् ॥ ३३ ॥ सत्यसंधोपि तच्छृंगं चूर्णयामास बाणकैः ॥ पंच बाणान्प्राचिक्षेप कोलस्योपरितो नृपः ॥ ३४ ॥
तान्बाणान्सहसा दुष्टो निजगार महीपते ॥ पुनर्द्वितीयं शृंगं स गृहीत्वा पर्वतस्य हि ॥ संचिक्षेप महाराज सत्यसंधोपरि ध्रुवम् ॥ ॥२०
॥ ३५ ॥ तच्छृंगमपि राजासावकरोत्कणशो विभो ॥ एवं तयोर्महाराज युद्धं वै रोमहर्षणम् ॥ ३६ ॥ बभंज तस्य चास्त्राणि

बहूनि कोलरूपकः ॥ सोऽपि राजा सत्यसंधश्चूर्णयामास पर्वतान् ॥ ३७ ॥ अम्लानयोस्तयो राजन्परस्परजयैषिणोः ॥ बभूव
च महान्कालो जयाजयविवर्जितः ॥ ३८ ॥ आस्तां वै युद्धदुर्द्धर्षौ रक्तनेत्रौ महाबलौ ॥ ततः शुश्राव नृपतिः खे वाचं दैवतेरिताम् ॥
॥ ३९ ॥ सत्यसंध महाराज समाराधय हीश्वरीम् ॥ गत्वोत्फालकक्षेत्रात्तु ह्यूर्द्ध्वभागे नराधिप ॥ ४० ॥ माने शरद्वये गंगादक्ष
तीरे महीपते ॥ अयं दुष्टो महादेव्या निहतः प्रधने पुरा ॥ ४१ ॥ स एवासौ समुत्पन्नः कोलरूपी महासुरः ॥ तस्मात्तामेव श्रीविद्यां
समाराधय भूपते ॥ ४२ ॥ चतुर्वर्गप्रदां देवीं श्रीविद्यां सत्यकेतुज ॥ समाराधय गंधैश्च धूपैर्दीपैः सपुष्पकैः ॥ ४३ ॥ नाना
बल्युपहारैश्च तथा नैवेद्यकैः शुभैः ॥ अतो जेष्यसि दुष्टं हि राक्षसं कोलरूपिणम् ॥ प्रसादाद्देवदेव्यास्त्वं मा विलंबं कुरु प्रभो ॥
॥ ४४ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा निगदितं देवतानां महीपते ॥ शीघ्रं जगाम नृपतिर्गंगातीरे महायशाः ॥ ४५ ॥
एकां शिलां समानीय सत्यसंधो नरेश्वरः ॥ तस्यां तद्यंत्रमालिख्य स्थित्वा तत्र दृढासनः ॥ ४६ ॥ पूजां चकार देवेश्या वि
द्याया भक्तितत्परः ॥ गंधैः पुष्पैस्तथा दीपैर्नैवेद्यैर्बलिभिस्तथा ॥ ४७ ॥ प्रजजाप महाविद्यां चतुर्वर्गफलप्रदाम् ॥ एवं वै वर्त
मानस्य वर्षाणां शतमभ्यगात ॥ ४८ ॥ आजगाम ततः काचित्कन्या द्वादशवार्षिकी ॥ रूपलावण्यसंपन्ना विशालाक्ष्यरुणा
धरा ॥ ४९ ॥ एकवस्त्रपरीधाना रक्तमाल्योपशोभिता ॥ स्मितानना श्यामकेशी सुंदरांगी सुदंतिका ॥ ५० ॥ उवाच वचनं सा
तु राजानं ध्यानसंस्थितम् ॥ सिंहचर्मासनं वीरं स्मितेन परिशोभितम् ॥ ५१ ॥ कन्योवाच ॥ किं करोषि महाराज राज्यं
त्यक्त्वा सुपुष्कलम् ॥ किं वा ध्यायसि भूमीश गंगातीरे दृढासनः ॥ ५२ ॥ उत्फालक उवाच ॥ तद्वचो जगदंबायाः प्रविवेश
श्रुतौ नृप ॥ शनैरुन्मील्य नयने अपश्यत्कन्यकां पुरः ॥ ५३ ॥ तां दृष्ट्वा सहसा राजा स्मृत्वा तद्वचनं परम् ॥ उवाच वचनं
कन्यां सुदतीं स्मितशोभिताम् ॥ ५४ ॥ सत्यसंध उवाच ॥ का वा त्वं मृगशावाक्षि कृपया मां हि पृच्छसि ॥ मन्यते
तु महादेवी त्वमेव हि न संशयः ॥ ५५ ॥ उत्फालक उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य सत्यसंधस्य धीमतः ॥ दर्शयामास रूपं

हि स्वकं परमदुर्लभम् ॥ ५६ ॥ चतुर्भुजां महादेवीं सर्वाभरणभूषिताम् ॥ बालार्कसदृशीं विद्यां रक्तवस्त्रोपशोभिताम् ॥ ५७ ॥
नानामणिगणानद्धस्वर्णसिंहासनस्थिताम् ॥ चामरैर्वीज्यमानां च श्वेतच्छत्रोपशोभिताम् ॥५८॥ तां दृष्ट्वा सहसा राजा प्रणनाम भुवि
प्रभुः ॥ अंबिकां स्तोतुमारेभे सत्यसंधो दृढव्रतः ॥ ५९ ॥ सत्यसंध उवाच ॥ वंदे सर्वमयीं देवीं सर्गस्थित्यंतकारिणीम् ॥
सर्वदेवस्तुतां देवीं प्रतिपद्ये महेश्वरीम् ॥ ६० ॥ नानारत्नविभूषां च सिंहासनकृतासनाम् ॥ इंद्रादिसुकुटाच्छन्नपादपीठां सुलोच
नाम् ॥ ६१ ॥ कोटिबालार्कसदृशीं सुंदरांगीं महाबलाम् ॥ ईडे सकलसंपत्त्यै जगत्कारणमंबिकाम् ॥ ६२ ॥ त्वमेव मूल
प्रकृतिर्माया विश्वविमोहिनी ॥ त्वया व्याप्तं जगत्सर्वं मोहितं च त्वया वरे ॥ ६३ ॥ त्वमिन्द्रस्त्वं यमो देवो महादेवस्त्वमेव हि ॥
शेषः सर्वस्य धर्ता त्वं त्वत्तो नान्योऽस्ति किंचन ॥ ६४ ॥ वेदमाता त्वमेवासि ब्रह्मविष्णुशिवात्मिका ॥ सर्वरूपाभिधा देवि
विष्णूत्संगनिवासिनी ॥ ६५ ॥ दर्पिष्ठदुष्टदैत्यघ्नी महादेवकुटुंबिनी ॥ इंद्रस्य राज्यलक्ष्मीस्त्वं भवपाशविमोचिनी ॥ ६६ ॥
सरस्वती त्वमेवासि सर्वशास्त्रप्रबोधिनी ॥ प्रभा त्रैलोक्यमाणिक्यरूपा संयमिनी शिवे ॥ ६७ ॥ कुबेरगृहसंपत्त्वं यत्स्त्रीरूपं
त्वमेव हि ॥ असुराणां निहंत्री च भक्तदारिद्र्यनाशिनी ॥ ६८ ॥ यावत्त्वत्पादकमले भक्तिर्नैवोपजायते ॥ तावत्संसारदुःखौघैर्बा
ध्यते भुवि मानवः ॥ ६९ ॥ नाहं तव महिम्नो हि पारं जानामि पार्वति ॥ स्तोतुं त्वां जननीं मेऽद्य योग्यता स्यात्कथं शिवे ॥
॥ ७० ॥ तथाप्यहं महाभागे स्तोतुं त्वां भगवत्प्रिये ॥ न विलज्जे हि दुष्प्राप्ये विरंच्यादिभिरीश्वरैः ॥ ७१ ॥ उत्फालक
उवाच ॥ इति स्तुता महादेवी सत्यसंधेन धीमता ॥ प्रसन्ना साब्रवीद्वाक्यं राजानं सत्यकेतुजम् ॥७२॥ देव्युवाच ॥ जहि त्वं तं महा
दुष्टं राजन्कोलासुरं शुभ॥यावत्त्वद्धस्तसंक्षिप्तं शिरः कायात्पतिष्यति ॥ तावच्छ्रीसंज्ञकं क्षेत्रं भविष्यति सुपुण्यदम् ॥ ७३ ॥
सर्वपापहरं भूप मृतानां मुक्तिदायकम् ॥ अस्मिन्यस्तीर्थराजे तु करिष्यति मदर्चनम् ॥ अचिरात्स महाराज मत्तुल्यो भवति प्रभुः ॥
॥ ७४ ॥ यस्य कस्यापि देवस्य भक्तोऽस्मिन्प्रवरे स्थले ॥ करोति हि शुभां पूजां सोऽपि मत्सेवकः स्मृतः ॥ ७५ ॥ अस्मि

न्नेव महाक्षेत्रे नित्यं शिवसमन्विता ॥ वसामि सिद्धगंधर्वदेवकिन्नरतापसैः ॥ ७६ ॥ गंगाया उत्तरे तीरे ह्यतः क्रोशार्द्धखंडके ॥
राजराजेश्वरी नाम्ना प्रथिताहं नराधिप ॥ ७७ ॥ पूर्वं तत्र महाराज राजराजेन धीमता ॥ संपत्त्यै राधिताहं वै ततोऽत्र निवसाम्य
हम् ॥ ७८ ॥ राजराजो महाराज संप्राप महतीं श्रियम् ॥ अस्मिन्नै तीर्थराजे तु मदाराधनकर्मणा ॥ ७९ ॥ ततो मां नर
शार्दूल स्थापयामास राजराट् ॥ त्रिंशत्कोटिसुवर्णस्य स्थंडिलस्योपरि ध्रुवम् ॥ ८० ॥ ततो मे नाम विख्यातं राजराजेश्वरीति
वै॥इदं स्तोत्रं त्वयाख्यातं पठिष्यंति मदालये ॥ ते वै मम महाराज भक्तानां भक्तनायकाः ॥ यंयं चिन्तयते कामं तंतं प्राप्नोति
साधकः ॥ ८१ ॥ गच्छ शीघ्रं महाराज कोलासुरवधाय च ॥ त्वत्तुल्यो नास्ति त्रैलोक्ये मम भक्तो नराधिप ॥ ८२ ॥
उत्फालक उवाच ॥ इत्युक्त्वान्तर्दधे देवी पश्यतस्तस्य भूभृतः ॥ श्रुत्वा तदुदितं वाक्यं जगाम रणमूर्द्धनि ॥ ८३ ॥ आजगाम
ततः सोऽपि कोलरूपी महासुरः ॥ विदारयन्महीं पादैर्गर्जयन्निव मेघराट् ॥ ८४ ॥ तर्जयन्कुत्सितैः शब्दैर्भीषयन् घुर्घुरारवैः ॥
आगच्छतस्तस्य राजन्देवा अपि चकंपिरे ॥ ८५ ॥ आगत्य तत्समीपे तु सत्यसंधस्य धीमतः ॥ उवाच वचनं रोषात्प्रहस्य
च पुनःपुनः ॥ ८६ ॥ कोलासुर उवाच ॥ किमर्थमागतोऽसि त्वं युद्धाद्धि विनिवर्त्त हि ॥ गमिष्यसि तथैव त्वं यथा
पूर्वं नराधिप ॥ ८७ ॥ इदानीमेव हे तुच्छ प्रेषयिष्यामि दक्षिणाम् ॥ अतो जीवन्गृहे गच्छ त्यक्त्वा शस्त्राणि भूचर ॥ ८८ ॥
उत्फालक उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य सत्यसंधो नराधिपः ॥ बाणानासंदधच्चाप उवाच वचनं रुषा ॥ ८९ ॥ राजो
वाच ॥ एतत्समयपर्यंतं नागतो मृत्युकालकः ॥ अद्य मत्कार्मुकोत्सृष्टा बाणास्ते प्राणहारिणः ॥ ९० ॥ भविष्यंति महादुष्ट
मुनीनां शांतचेतसाम् ॥ प्रसन्नानि मनांस्याशु निहते कोलके त्वयि ॥ ९१ ॥ ऋषिरुवाच ॥ ॥ संतत्याज ततो बाणं कोल
स्योपरि रक्षसः ॥ सोऽपि कोलो महादुष्टश्चर्वयामास बाणकम् ॥ ९२ ॥ पुनः पर्वतमुत्थाप्य दंष्ट्रया तीक्ष्णया तदा ॥ चिक्षेप

नरशार्दूले ह्यनेकतरुशोभितम् ॥९३॥ तमप्यचलमायांतं दूरतो नृपनंदनः ॥ चूर्णयामास बाणैश्च कणशःकणशस्ततः ॥ ९४ ॥ इति

कं. पु. वै तुमलैर्युद्धै रोमहर्षणकारकैः ॥ बभूवुस्तिमिराच्छन्ना दिशः सर्वत एव हि ॥ ९५ ॥ यं यं बाणं सत्यसंधः संतत्याजासुरोपरि ॥ कं के. खं.
चिद्वै चूर्णितं चक्रे कंचिद्वै निजगाल हि ॥ ९६ ॥ सोऽपि राजा सत्यसंधो यान्यान्वृक्षाश्मपर्वतान् ॥तत्क्षितांश्चूर्णयामास निपेतु अ. १
२१०॥ स्ते महीतले ॥ ९७ ॥ ते बभूवुर्महाराज पर्वता रेणवो भृशम् ॥ अत्रासन्प्रथमं कोटिसंख्याकानि गृहाणि च ॥ ९८ ॥ देवानां
मुनिवर्य्याणां सिद्धानां निर्मितानि च ॥ पर्वतैः कणभूतैश्च पाषाणैश्चूर्णितानि च ॥ ९९ ॥ बभूविरे ततो राजन्नसंख्याताश्च
पर्वताः॥केचिन्नष्टास्तु तत्रैव गताः केचिद्दिगंतरम् ॥ १०० ॥ नागराः सैनिकाश्चैव भीतास्तस्माद्दुरात्मनः ॥ इति जाते महायुद्धे
सर्वे लोकाश्चकंपिरे ॥ १ ॥ ततो वै बाहुयुद्धेन युयुधाते परस्परम् ॥ मुष्टिभिर्दृढबद्धैश्च पादघातैरितस्ततः ॥ २ ॥ प्रतिशब्दो
महानासीच्चचाल वसुधा भृशम् ॥ संरक्तनयनौ भीमौ रुधिराक्तकलेवरौ ॥ ३ ॥ द्विज निष्पीडितौ जातौ जयाजयविवर्जितौ ॥
रेजतुर्नृपकोलौ तावुदयास्ताचलाविव ॥४॥ तयोस्तु कुर्वतोर्युद्धं पृथिवी विव्यथे भृशम् ॥ एतस्मिन्नंतरे भूप राजा तस्य महौ
जसः ॥ मुष्टिना तत्र तुंडं हि व्यथयामास भूमिप ॥ १०५ ॥ सोऽपि कोलासुरो दुष्टस्तुंडेनोत्थापयन्नृपम् ॥ ततो राजा
सत्यसंधो दृढेन मुष्टिना पुनः ॥ प्रहारं कृतवान्मूर्ध्नि विव्यथे राक्षसस्ततः ॥ ६ ॥ व्यथितो वसुधापृष्ठे चिक्षेप नृपतिं ततः ॥ उत्था
य सत्यसंधस्तु पुनः कोलदुरात्मना ॥ बाहुयुद्धेन युयुधे प्रहारैरतिदारुणैः ॥ ७ ॥ न तयोर्म्लानवदनं न वै दरसमन्वितम् ॥
एवं तयोर्युद्ध्यतोर्हि व्यतीयुर्दिवसान्यपि ॥ ८ ॥ बहुशस्तेन राज्ञा हि मुष्टिभिः शस्त्रकैस्तथा ॥ ताडितो न बभूवासौ म्लान
चित्तो महासुरः ॥ ९ ॥ अथ तस्य नृपस्याशु कर्णे आगत्य पार्वती ॥ ददौ विमोहिनीं मायां ययारिर्मोहितो भवेत् ॥
॥११०॥ श्रुत्वा तदुदितं मंत्रं युद्ध्यमानो जजाप ह ॥ जपावसाने नृपतेर्निपपातासुरो भुवि ॥ ११ ॥ मोहितो मायया ॥२१
देव्यास्त्रिगुणाया नराधिप ॥ तयैव सृज्यते विश्वं जगदेतच्चराचरम् ॥ १२ ॥ पाल्यते चाऽद्यते भूप तयैव हि न संशयः ॥
सृष्टिं कर्त्तुं प्रवृत्ता हि यदा भवति निर्गुणा ॥ जायते हि तदा सैव प्रकृतिः परमेश्वरी ॥ १३ ॥ स्वयमेव महादेवी भूत्वा पुरुषना

मिका ॥ लोकवुद्धौ महादेवी वर्त्तते स्त्रीकलेवरा ॥ १४ ॥ सैव माया परं ब्रह्म प्रसूते हि गुणत्रयम् ॥ तदा रजोगुणा
द्ब्रह्मा सत्त्वाद्विष्णुरजायत ॥ ११५ ॥ तमोगुणात्तु रुद्रोऽभूत्तस्यामेव न संशयः ॥ ब्रह्मरूपेण सृजति रक्षते विष्णुरूपतः ॥
अत्ति सा रुद्ररूपेण दुष्टदैत्यविनाशिनी ॥ १६ ॥ तयैव मोहितो जंतुस्तां न वेत्ति हि तत्त्वतः ॥ स लोको मृतकल्पस्तु बभूव
सहसा तदा ॥१७॥ अथ राजा सत्यसंधः खङ्गमुत्थाप्य सत्वरम् ॥ शिरश्चिच्छेद तेनैव रक्षसः कोलरूपिणः ॥ १८ ॥ दिवि दुंदु
भयो नेदुर्हर्षितास्त्रिदिवौकसः ॥ ववुः पुण्या वायवश्च सरितो मार्गगास्ततः ॥ १९ ॥ साधुवादो बभूवाथ ननृतुश्चाप्सरो
गणाः ॥ मनांस्यासन्प्रसन्नानि सर्वेषां निहतेऽसुरे ॥ १२० ॥ अथ राजा सत्यसंधः शिरः कायान्मृतस्य हि ॥ हस्ताभ्यां
तोलयित्वा तु संचिक्षेप पृथक्पृथक् ॥ २१ ॥ शिरस्तु पतितं तस्य नैर्ऋत्यां योजने ततः ॥ तद्वपुः पूर्वभागे तु योजनानां
त्रयेऽपतत् ॥ २२ ॥ तदेव मान क्षेत्रस्य बभूव परितो भृशम् ॥ चतुर्योजनविस्तीर्णं तिर्यग्वै योजनत्रयम् ॥२३॥ अद्यापि तन्महा
राज नामास्य शिरसः प्रभो ॥ कोलासुरमिति ख्यातं वर्तते धर्मनेत्र भोः ॥२४॥ तत्रापि तत्कायदेशे पर्वतः कोलनामकः ॥
एतयोरंतरे यस्तु मृतः शिवपुरे वसेत् ॥ १२५ ॥ इति ते कथिता देव श्रीक्षेत्रस्य जनिश्शुभा ॥ नामोत्पत्तिश्च तस्यैव कथिता हि
तवाग्रतः ॥ २६ ॥ पुण्यं पवित्रमायुष्यं पुत्रीयं धनधान्यदम् ॥ अतः परं महाभाग किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ २७ ॥ यो वै नरो
नरवरो भुवि क्षेत्रराजस्योत्पत्तिवैभवमिदं शृणुयात्पठेद्वः ॥ सो देवदेववनिताकटाक्षजातहर्षातिहर्षनृपसंहतिसेवितांघ्रिः ॥ १२८ ॥
इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे श्रीक्षेत्रमाहात्म्ये कोलासुरवधो नामाष्टसप्तत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७८ ॥ ॥
स्कंद उवाच ॥ श्रुत्वा श्रीक्षेत्रमाहात्म्यमुत्पत्तिं चापि नारद ॥ विस्मयं परमं मत्वा पुनः पप्रच्छ तं मुनिम् ॥ १ ॥ धर्मनेत्र
उवाच ॥ धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि त्वादृशानां हि संगतः ॥ यत्संगतो मुनिश्रेष्ठ जायते भगवद्गतिः ॥ २ ॥ त्वन्मुखांभोजग
लितात्कथामृतरसायनात् ॥ तृप्तोऽस्मि सुतरां विप्रबाधते न न मां क्षुधा ॥ ३ ॥ इदानीं श्रोतुमिच्छामि विस्तरेण तपोधन ॥

श्रीक्षेत्रे यानि तीर्थानि सुपुण्यानि महांति च ॥ ४ ॥ तानि मे शंस भगवन्प्राणिनां च हिते रत ॥ यायाः पुण्यतमा नद्यो ह्रदा
येऽन्यत्र कुत्रचित् ॥ ५ ॥ उत्फालक उवाच ॥ साधु साधु महाराज सम्यक्पृष्टोऽस्मि तेऽनघ ॥ शृणु चैकमना भूत्वा यत्पृ
ष्टोऽहं त्वयानघ ॥ ६ ॥ श्रीक्षेत्रदक्षिणे भागे गव्यूतित्रयसम्मिते ॥ कोलासुरशिरःक्षेपात्स्थलं श्रींक्षेत्रतां गतम् ॥ ७ ॥ यमो यस्मिं
स्तपस्तेपे तारकार्तः शतं समाः ॥ तेन कीनाशनामासौ सुन्दरोत्तुंगपर्वतः ॥ ८ ॥ वंजाडोजाडनामाख्ययमभृत्याश्रमद्वयम् ॥
पूर्वपश्चिमयोर्भीमभारात्संराजते ध्रुवम् ॥ ९ ॥ तपसा तोषितः शम्भुः प्रत्यक्षो वरदोभवत् ॥ वरद्वयं ययाचेऽथ धर्म्मराजो महा
तपाः ॥ १० ॥ सदा त्वयाऽत्र स्थातव्यं पार्वत्या सह शंकर ॥ त्वत्पादपङ्कजे भक्तिरचला स्यान्ममेति च ॥ ११ ॥ श्रीसदा
शिव उवाच ॥ गिरीन्द्रराजकन्यया सदैव यक्षकिन्नरैः ॥ अहं वसामि नित्यदा तपःस्थले त्वदीयके ॥ १२ ॥ मदीयपादपं
कजे सदास्तु ते दृढा मतिः ॥ त्वदीयहृत्सरोरुहे ममास्तु सर्वदा स्थितिः ॥ १३ ॥ सुगुप्तरूपमास्थाय प्रकटिष्याम्यहं कलौ ॥
कंकालेश्वरनामा वै भुक्तिमुक्तिप्रदोऽस्म्यहम् ॥ १४ ॥ तेन मुक्तेश्वरो नाम चापरं मे भविष्यति ॥ मेनका च सरिच्छ्रेष्ठाऽल
कनन्दाऽभिसम्मुखी ॥ १५ ॥ तस्यां स्नात्वा च सम्पूज्य कंकालेशं शिवं शिवाम् ॥ मम सायुज्यतामेति मर्त्यो मम मुनि
श्चितम् ॥ १६ ॥ इत्युक्त्वांतर्द्दधे शम्भू राजन्परमधार्मिक ॥ श्रीक्षेत्रवैभवं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १७ ॥ कोलासुरशिरोभागे
नदी परमपावनी ॥ मेनकेति समाख्याता सर्वकामप्रदायिनी ॥ १८ ॥ यत्र स्नात्वा नरो भक्त्या सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥
पूर्वं हि सा महाराज जात्या शूद्रा बभूव ह ॥ १९ ॥ सुदती तु समाख्याता विकटाङ्गी घटोदरी ॥ बिडालनयना सा तु परं मद
विमोहिता ॥ २० ॥ न कश्चित्तत्पतिश्चासीत्कुरूपत्वान्महीपते ॥ इत्यस्यां वर्तमानायां यौवनं प्रत्यपद्यत ॥ २१ ॥ ददर्श स्वस
खीनां हि पतीन्परमसुन्दरान् ॥ चिंतयामास बहुशः पतिना रहिता तु सा ॥ २२ ॥ किं कर्तव्यं मयेदानीं यौवनं मेऽतिवर्तते ॥
कथं मम विवाहः स्यात्को वा मत्सदृशः पतिः ॥ २३ ॥ इत्येवं चिंतयन्ती सा मार्गे स्थितवती ततः ॥ पथिकानेव पप्रच्छ को वा

मम पतिर्भवेत् ॥ २४ ॥ अत्रांतरे महाराज पथिको ब्राह्मणो युवा ॥ आययौ रूपसंपन्नः कंदर्प इव चापरः ॥ २५॥ उवाच
तं धर्मनेत्र ब्राह्मणं पथिकं तदा ॥ स्मितेन शोभमानास्या कटाक्षेण सुशोभना ॥ २६ ॥ सुदत्युवाच ॥ कुत्र वा गम्यते साधो
कुतो वा गम्यते त्वया ॥ स्थिरो भव क्षणं साधो श्रोतव्यं वचनं मम ॥ २७ ॥ अहं भवामि जात्या हि शूद्रा षोडशवार्षिकी ॥
पत्या सुरहिता चास्मि वयो मां बाधते तराम् ॥ २८॥ कस्त्वं पुरुषशार्दूल विस्तरेण वदस्व मे ॥ तवापि वयसः कालो वृथा
संगच्छते विभो ॥ २९ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ अहमत्रिकुलोत्पन्नो ब्राह्मणो गौडदेशजः ॥ केदारेश्वरयात्रां वै कृत्वा दर्शनमुत्तमम् ॥
गमिष्यामि स्वदेशे हि विवाहो मे भविष्यति ॥ ३० ॥ सुदत्युवाच ॥ अत्रैव निवसिष्याव आवां यौवनगर्वितौ ॥ मया सह
विवाहश्च कुरु शीघ्रं द्विजेश्वर ॥ ३१ ॥ धन्यास्ते पुरुषा लोके सदाराः क्लेशवर्जिताः ॥ प्रमदाधरसंपानजातरोमांचकंचुकाः ॥३२॥
कियद्भिः क्रियते साधो नरैः कर्म शुभाशुभम् ॥ तेनतेन कृतेनास्ति सुखं दुःखं द्विजेश्वर ॥ ३३ ॥ पुण्येन कर्मणा विप्र
सुखमेवानुभूयते ॥ वामाधरसुधापानजनितं स्वर्गसम्मितम् ॥ ३४ ॥ पापेन कर्मणा विप्र दुःखमेवानुभूयते ॥ तस्मात्त्वमेव
धन्योऽसि यस्याग्रे स्वयमास्थिता ॥ ३५ ॥ उत्फालक उवाच ॥ इति श्रुत्वा निगदितं ब्राह्मणो विस्मितोऽभवत् ॥ प्रहस्योवाच तां
शूद्रां स्मितेन परिशोभितः ॥३६॥ ब्राह्मण उवाच॥सत्यमुक्तं त्वया शूद्रे परं शृणु वचो मम॥नाहं तवास्मि सदृशो भर्ता हि कमलेक्षणे ॥
॥३७॥ त्वं तु रूपवती साक्षान्मेनकेव यथा पुरा ॥ अहं तु रूपरहितो दुर्बलो ब्राह्मणो मुनिः ॥ ३८ ॥ तस्मात्त्वमन्यभर्तारमन्वेषय
समानकम् ॥ येन साकं मेनकेव देवेन विहरिष्यसि ॥ ३९ ॥ उत्फालक उवाच ॥ इत्युक्त्वा वचनं विप्रो ययौ केदारमंडले ॥
सापि खिन्ना प्ररुदन्ती वचसा तस्य भूमिप ॥ ४० ॥ आययौ तीर्थके पुण्ये तपस्तप्तुं हिमालये ॥ कोलस्य शिरसोऽधस्ताद्गङ्गातीरे
दृढासना ॥ ४१ ॥ अहं मेनकया तुल्या स्यामिति प्रेत्य सुंदरी ॥ तस्थौ दिनाष्टकं तत्र सस्नौ सा विधिपूर्वकम् ॥ ४२ ॥
ततो दिनाष्टकं स्नात्वा ययौ देशे स्वके वरे ॥ कालेन मरणं तस्या बभूव नृपनंदन ॥ ४३ ॥ कस्यचित्त्वथ राज्ञश्च गृहे कन्या

बभूव ह ॥ राज्ञे ददौ महाराज तां वै त्रैलोक्यसुंदरीम् ॥ ४४ ॥ पट्टराज्ञी बभूवासौ प्राप्य पुत्रं महारथम् ॥ समा मेनकया नाम्ना मेनकेव बभूव ह ॥ ४५ ॥ कृत्वा राज्यादिभोगांश्च तपः कर्तुं समाययौ ॥ अस्मिन्नेव स्थले रम्ये पूर्ववत्तपसि स्थिता ॥ ४६ ॥ दध्यावेकाग्रमनसा शिवं भक्तिसमन्विता ॥ अथ कालेन महता प्रसन्नोऽभूत्सदाशिवः ॥ ४७ ॥ नदीं तां कृतवान्पुण्यां मेनकां सर्वकामदाम् ॥ स्वयं च न्यवसत्तत्र नाम्ना वै मेनकेश्वरः ॥ ४८ ॥ यस्य दर्शनमात्रेण नश्यन्ते पापराशयः ॥ गुहायां हि नदीतीरे वर्त्तते भक्तवत्सलः ॥ ४९ ॥ मेनकायां नरः स्नात्वा संगमे शिवसन्निधौ ॥ यंयं कामयते कामं तंतं प्राप्नोति मानवः ॥ ५० ॥ तस्माद्वै क्रोशखंडे हि देवतीर्थे च वर्त्तते ॥ यत्र मुक्कुंडनाम्ना वै स्तुतो देवः सदाशिवः ॥ ५१ ॥ आविर्बभूव भगवान रूपो भक्तवत्सलः ॥ तत्रैव स्थापयामास निजरूपं वृषध्वजः ॥ ५२ ॥ ततोऽवधि महाराज मुक्कुंडेश्वरतां गतः ॥ धारास्तिस्रस्तत्र संति सूर्यचंद्राग्निकाः शुभाः ॥ ५३ ॥ मुक्कुंडेश्वरदक्षे तु सूर्यधारा स्मृता बुधैः ॥ ततो वै वामभागे तु शरविक्षेपमात्रके ॥ चन्द्रधारा समाख्याता सर्वपापप्रणाशिनी ॥ ५४ ॥ ततोऽपि शरमाने हि वह्निधारा स्मृता बुधैः ॥ गंगायाः संगमे देव प्राप्नुवंति नरेश्वर ॥ ५५ ॥ तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या भवप्रियतरो भवेत् ॥ ॥ ५६ ॥ ततो गंगोत्तरे तीरे विख्याता यत्र सुन्दरी ॥ श्यामलेति समाख्याता कन्या कोलासुरस्य सा ॥ ५७ ॥ मृते पितरि दुःखार्त्ता तपस्तेपे सुदुष्करम् ॥ शोकेनाविष्टहृदया वैराग्याविष्टमानसा ॥ ५८ ॥ शिवं च शरणं प्राप्ता स्थिता गजशिलोच्चये ॥ कतिचित्त्वथ वर्षाणि व्यतीयुर्नृपनायक ॥ निराहारस्थितायाश्च ध्यायंत्याः शिवमुत्तमम् ॥ ५९ ॥ अथ तस्यां स्थितायां हि भगवान्भूतभावनः ॥ आविर्बभूव तस्याश्च ह्यग्रे वै वृषवाहनः ॥ ६० ॥ उवाच वचनं तां हि मधुरं दीनवत्सलः ॥ ६१ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ तावद्भव नदी रम्या सर्वर्षिगणसेविता ॥ अंते प्राप्स्यासि मत्स्थानं देवैरपि सुदुर्लभम् ॥ ६२ ॥ भवत्यां ये महाभागाः स्नास्यंति भक्तिसंयुताः ॥ ते वै मम पुरे वासं प्राप्स्यंति श्यामले शुभे ॥ ६३ ॥ ऋषिरुवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा वचनं देवीं विरराम महाद्युतिः ॥ सापि

कोलासुरभवा जगाद वचनं शिवम् ॥ ६४ ॥ श्यामलोवाच ॥ भगवन्सर्वधर्मज्ञ प्रसन्नो यदि मे प्रभो ॥ अहं स्त्रीयोनिसंप्राप्ता
पुरुषः स्यां महेश्वर ॥ ६५ ॥ हतो मम पिता येन वध्यो भवतु मत्करात् ॥ त्वदीयचरणांभोजे निवासोऽस्तु सदा मम ॥ ६६ ॥
शिव उवाच ॥ ॥ भविष्यासि कदाचिद्धि पुरुषोऽपि न संशयः कारणैर्येन केन केनापि जेष्यसे पितृहन्नृपम् ॥ ६७ ॥ ऋषिरुवाच ॥
इति दत्त्वा वरं देवस्तत्रैवांतरधत्त सः ॥ सापि कोलासुरभवा नदी वै समजायत ॥ ६८ ॥ पुनः कदाचिद्राजा तु ममार च स्वकर्मतः ॥
बभूव ब्राह्मणः शांतस्सर्वशास्त्रविशारदः ॥ ६९ ॥ सापि राक्षसकन्या हि बभूव पुरुषः पुनः ॥ योनौ मृगेन्द्रजातीनां नित्यं
मांसपरायणः ॥७०॥ स कदाचिद्वने विप्रो जगाम कर्मपाशगः ॥ आनेतुं समिधो दर्भान्सर्वलोकभयंकरे ॥ ७१ ॥ उत्थाय तं महा
सिंहो निजगाल वनांतरे ॥ सिंहोपि ब्राह्मणश्चापि गतौ तौ यममंदिरे ॥ ७२ ॥ राजोवाच ॥ ॥ केन वै कारणेनाथ हतो भक्तो
महामतिः ॥ तपस्विज्ञानिनां श्रेष्ठो बभूवोभयजन्मनि ॥ ७३ ॥ भक्षयित्वा च तं विप्रं मृतोऽसौ केन हेतुना ॥ एतन्मे संशयं
छिंधि भक्तोऽस्मि तव सुव्रत ॥ ७४ ॥ ऋषिरुवाच ॥ ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि य उक्तः संशयस्त्वया ॥ पूर्वे वयसि राजा तु
सत्यसंधो महामते ॥ बभूव मृगयासक्तो मृगमारणतत्परः ॥७५॥ एकस्मिन्समये राजा मंत्रिभिः परिवारितः ॥ मृगयायै गतोऽट
व्यां धनुर्बाणधरः प्रभुः ॥ ७६ ॥ तेन तस्मिन्दिने राज्ञा प्राप्तो नैकोऽपि वै मृगः ॥ संक्षुब्धं तेन तत्सर्वं वनं मृगविवर्जितम् ॥
॥ ७७ ॥ तस्यान्वेषयतो राज्ञः सायं वै समजायत ॥ अथ राजा सत्यसंधो वनाद्वै संन्यवर्तत ॥ ७८ ॥ खिन्नो
ऽतिविमना भूत्वा सरस्तावद्ददर्श सः ॥ हंसकारंडवाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितम् ॥ ७९ ॥ जुष्टं पक्षिगणैर्भूप नानावृक्षसम
न्वितम् ॥ कमलैरुत्पलैश्चापि शतपत्रैर्महालिभिः ॥ ८० ॥ एतादृशं सरो दृष्ट्वा राजा तत्र जगाम ह ॥ यावत्तत्र गतो राजा जगाम
कुहरान्मृगः ॥ ८१ ॥ मृग्या च सहितो भूप सुंदराङ्गोऽतिशोभनः ॥ राजा तु तं मृगं दृष्ट्वा धनुः सज्यं चकार ह ॥ ८२ ॥

बाणं संधाय बाणासे संससर्ज मृगोपरि ॥ बाणो राज्ञो गतस्तत्र मृगपृष्ठे विवेश ह ॥ ८३ ॥ मृगो मानुषया वाचा निजगाद नृपं

स्कं. पु. ... के. ख.

...३॥ ... अ. ...

तदा ॥ ८४ ॥ मृग उवाच ॥ धिक्त्वां नृप प्राणिहंतर्गतिः का ते भविष्यति ॥ यतो व्याघ्रभयान्मां हि मारयामास दुष्टक ॥ ८५ ॥
तेन त्वामपि व्याघ्रो हि हनिष्यति दुरासदः ॥ मया कस्याप्यपकृतन्नो क्वचित्तृणचारिणा ॥ ८६ ॥ ऋषिरुवाच ॥ इति श्रुत्वा निग
दितं विस्मितोऽभून्नराधिपः ॥ उवाच वचनं त्रस्तस्तस्य शापान्नराधिपः ॥ ८७ ॥ राजोवाच ॥ कस्त्वं मृगवरो भूत्वा वने तृण
चरः कथम् ॥ अस्माकं मृगयायां हि हिंसा दोषाय नो किल ॥ ८८ ॥ किमर्थं शापितो राजा मृगयासक्तमानसः ॥ त्वमेव
हि मया प्राप्तो मृगोऽस्मिन्दिवसे गते ॥ ८९ ॥ मृग उवाच ॥ अहं मुनिर्वेदवादी ब्राह्मणोऽस्मि नराधिप ॥ विहर्तुं मृगयोनौ हि
ममाभून्मन उत्तमम् ॥ ९० ॥ राजोवाच ॥ मया त्वं मृगबुद्ध्या हि मारितोऽसि न संशयः ॥ तत्क्षमस्व मुनिश्रेष्ठ दयावन्तो
भवादृशाः ॥ ९१ ॥ ऋषिरुवाच ॥ इत्युक्त्वा सहसा राजा ननाम चरणौ मुनेः ॥ तुष्टः प्रोवाच मृगको राजानं भक्तिसंयुतम् ॥
॥ ९२ ॥ मृग उ ाच ॥ सिंहस्त्वां मामकाच्छापाद्धनिष्यत्यन्यजन्मानि ॥ सोऽपि राजन्हि सहसा मरिष्यति न संशयः ॥ ९३ ॥ ऋषि
रुवाच ॥ देहं त्यक्त्वा मुनिवरो जगाम गतिमुत्तमाम् ॥ सोऽपि राजा महाभाग आजगाम गृहे पुनः ॥ ९४ ॥ अनेन कारणेनेश हतः सिंहेन
भूमिपः ॥ शिवस्य वरदानाच्च सिंहोभूच्छ्यामला तदा ॥ ९५ ॥ सर्वाभिश्च कलाभिश्च सा बभूव सरिद्वरा ॥ इति ते कथितं सर्वं यत्पृष्टोहं
त्वया नृप ॥ ९६ ॥ गंगायाः संगमो यत्र तत्तीर्थं शिवदायकम् ॥ शिवप्रयागविख्यातं स्नानात्सर्वफलप्रदम् ॥ ९७ ॥ श्यामलेशो महादेवो
गंगामध्ये हि वर्तते ॥ शिवरात्रौ महादेवो दृश्यते पुण्यकर्तृभिः ॥ ९८ ॥ ततो वै क्रोशखंडे हि धारा गजवती किल ॥ गजा
चलात्समायाति परमैश्वर्यदायिनी ॥ ९९ ॥ ततः क्रोशार्द्धके भूप गंगाया दक्षिणे तटे ॥ समायाति सरिच्छ्रेष्ठा नाम्ना वै पुष्प
दंतिका ॥ १०० ॥ यस्या जलं समभ्युक्ष्य शीर्षे भक्तिसमन्वितः ॥ प्रयागे मासमात्रं तु स्नात्वा राजा भवेन्नरः ॥ १ ॥ ततोऽपि
शरविक्षेपे गंगातीरे शिला शुभा ॥ नाम्ना भानुमती ख्याता स्पृष्टा सौंदर्यदायिनी ॥ २ ॥ यासौ भानुमती पूर्वं राजकन्या बभूव ह ॥ ॥२१
॥ ३ ॥ अस्मिन्नेव स्थले रम्ये मत्स्याक्षो नाम वै द्विजः ॥ तपश्चकार परमं भावयन्मनसा रविम् ॥ ४ ॥ सूर्यकुंडे सदा

स्नानं प्रचकार महामतिः ॥ शिष्यैश्च बहुभिर्युक्त ऊर्द्धं क्रोशार्द्धके द्विजः ॥ १०५ ॥ वसति स्म महीपालाध्यापयन्ब्रह्म ब्राह्म
णान् ॥ एकदा स तु मत्स्याक्षः स्नानाय कृतमानसः ॥ तीरे ह्यलकनंदाया आययौ शिष्यसंयुतः ॥ ६ ॥ यावत्तत्र समायाति
तावद्भानुमतीं नृप ॥ सखीभिः सवयस्काभिर्वेष्टितां यौवनोन्मदाम् ॥ ७ ॥ कुचकुंकमसंरक्तसमीपजललोहिताम् ॥ ददर्श ह्यस
र्वांगीं कामस्यैवापरां रतिम् ॥ ८ ॥ तां दृष्ट्वा सहसा विप्रस्तस्थौ दूरे महामतिः ॥ तस्याश्चिक्रीडमानाया दिनं सर्वं क्षयं
गतम् ॥ ॥ दृष्ट्वापि तं द्विजवरमुत्तस्थुर्न विमोहिताः ॥ हास्य चक्रुश्च ताः सर्वा दृष्ट्वादृष्ट्वा पुनःपुनः ॥ ११० ॥ ततः सर्वैर्हि
मत्स्याक्षो तां दृष्ट्वा स्थावरोपमाम् ॥ शशाप क्रोधसंविष्टः स च रक्तातिलोचनः ॥ ११ ॥ मत्स्याक्ष उवाच ॥ यस्मात्त्वं राज
कन्ये हि स्थिता पाषाणवज्जले ॥ शिला भूत्वा त्वमत्रैव स्थिता स्याः कतिचित्समाः ॥ १२ ॥ ऋषिरुवाच ॥ इति श्रुत्वा वचो
विप्र भीताः सर्वाः समाययुः ॥ पादयोस्तस्य विप्रस्य निपेतुश्चकितास्तदा ॥ १३ ॥ एवं प्रसाद्यमानस्तु मत्स्याक्षो नाम वै
द्विजः ॥ उवाच वचनं प्रीत्या कन्यां भानुमतीं पुनः ॥ १४ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ममामोघाच्च शापाद्वै भविष्यस्येव सुंदरि ॥
शिला पुण्यतमा भद्रे स्पृष्टा सौंदर्यदायिनी ॥ ११५ ॥ शापमोक्षोऽपि भविता कदाचिच्चरमे युगे ॥ वृन्दानाथ इति ख्यातस्त
त्पाददर्शनात्किल ॥ १६ ॥ ऋषिरुवाच ॥ इत्याभाष्य मुनीशोऽसौ स्नात्वा निजगृहं गतः ॥ सापि भानुमती तत्र शिलारूपा
बभूव ह ॥ १७ ॥ एवं तस्याश्च विभव उत्पत्तिश्च मया तव ॥ कथिता नृपते धर्मनेत्र शत्रुविमर्दन ॥ १८ ॥ सूर्यकुंडे नरः
स्नात्वा कुष्ठरोगैः प्रमुच्यते ॥ लभते च तथा स्नानं सूर्यस्यातिसुखप्रदम् ॥ १९ ॥ अथ तस्मादपि स्थानादलकनंदातटे शुभे ॥
क्रोशमात्रे नृदेवी च संगमे यत्र तीर्थके ॥ इंद्र प्रयाग इति वै ख्यातो मुक्त्यै सुचेतसाम् ॥ १२० ॥ यत्र तीर्थे नृदेवी हि
तपश्चक्रे सुदारुणम् ॥ बभूव च नदी पुण्या इंद्रलोकप्रदायिनी ॥ २१ ॥ यत्र चेन्द्रस्तपस्तेपे भ्रष्टो लक्ष्या सुदारुणम् ॥ संप्राप

महतीं लक्ष्मीं यस्य तीर्थस्य सेवनात् ॥ २२ ॥ तदादि तीर्थराजस्य नामाभूत्सर्वपापनुत् ॥ ततो द्विशरविक्षेपे नदी दृषद्वती पुनः ॥

॥ २३ ॥ दृषद्वतः पर्वताद्धै समायाता ततः स्मृता ॥ स्नानं कृत्वा च तत्रापि लभते च वरांगनाः ॥ २४ ॥ यदि स्त्री स्नाति
सत्पुत्रं कन्या प्राप्नोति सत्पतिम् ॥ ततोऽपि क्रोशखंडार्द्धे ख्याता नाम्ना हि कंडिका ॥ १२५ ॥ संगमे स्नानमात्रेण ददाति शिव
मंदिरम् ॥ २६ ॥ तदर्द्धे पर्वते रम्ये गव्यूतौ नृपनंदन ॥ गुहामध्ये महादेवी कंडिकेत्यभिधा मता ॥ २७ ॥ कंडिकापूजनान्म
र्त्यो बलिदानसमर्प्पणात् ॥ यंयं चिंतयते कामं तंतं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ २८ ॥ गंगाया उत्तरे तीरे समायाति नदीवरा ॥
शक्तिजेति समाख्याता देवीचरणनिर्गता ॥ २९ ॥ संगमाच्छरविक्षेपे शक्तिजायाः परे तटे ॥ गणेश्वरो महादेवः सर्वेषां मुक्ति
दायकः ॥ १३० ॥ समाराध्य गणा यत्र देवदेवमुमापतिम् ॥ प्रापुः परमैश्वर्यं यदन्यैर्भुवि दुर्लभम् ॥ ३१ ॥ शक्तिजायां
सदा स्नाति शिवपूजारतो भवेत् ॥ गणो भवेच्छिवाग्रे तु नंदिभृंग्यादिकस्तथा ॥ ३२ ॥ ततोऽपि क्रोशखण्डार्द्धे भवानीस्था
नमद्भुतम् ॥ यत्र देवास्सगंधर्वा वर्तंते नित्यमेव हि ॥ ३३ ॥ तत्रैका परमा देवी श्मशानवासिनी शुभा ॥ प्रेतानां स्वामिनी
सा तु प्रेतमुक्तिकरा मता ॥ ३४ ॥ अस्मिन्नेव महाक्षेत्रे शीघ्रं सिद्धिप्रदायिनी ॥ सप्तरात्रं प्रजपति मनुं नामसमन्वितम् ॥१३५॥
अजेयमपि राजानं जयेत्स सार्वभौमकम् ॥ अविद्यो लभते विद्यां निर्धनो धनमाप्नुयात् ॥ ३६ ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं राज्यार्थी
तत्पदं लभेत् ॥ ३७ ॥ यंयं संचिन्त्य कामं हि करोति शिवपूजनम् ॥ निश्चयेनैव भूमीश तंतं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ ३८ ॥
भवान्याः क्षेत्रकं पुण्यं चतुर्दिक्षु तथा स्मृतम् ॥ गव्यूतौ पश्चिमे प्रोक्तमुत्तरे च तथा स्मृतम् ॥ ३९ ॥ पूर्वभागे क्रोशमात्रं दक्षिणे
संगमावधि ॥ १४० ॥ एतस्मिन्मंडले मर्त्यो वसन्यो न ददाति हि ॥ नवान्नादि भवेन्मर्त्यो दरिद्रो दुःखपीडितः ॥ ४१ ॥ तस्मात्सर्व
प्रयत्नेन दातव्यं नव्यवस्तु हि ॥ पूर्वं देव्यै तदा मर्त्यः स्वयं भुंजीत भूपते ॥ ४२ ॥ अस्या वै पूजनासक्तो नित्यं शिवपरायणः ॥
लभते सुतरां देव देवैरपि गतिं पराम् ॥ ४३ ॥ ततोऽपि क्रोशमात्रे हि शंखवत्याश्च संगमे ॥ शक्तिजायां यत्र देशे स्नात्वा
देवीपुरे वसेत् ॥ ४४ ॥ ततोऽप्युत्तरदिग्भागे शक्तिजायाश्च पश्चिमे ॥ तीरे क्रोशार्द्धके स्थाने महादेवस्य भूपते ॥ १४५ ॥ यत्र

स्थाने महाराजो नहुषो नाम विश्रुतः ॥ सोमवंशोद्भवो राजा तपश्चक्रे सुदारुणम् ॥ ४६ ॥ प्राप्तवानिन्द्रराज्यं हि यत्र तप्त्वा तपः
परम् ॥ तदाद्ययं महादेवो नहुषेश्वरतां गतः ॥४७॥ राजोवाच ॥ कथमत्र तपस्तप्तं नहुषेण महात्मना ॥ कथमिंद्रासनं प्राप्तं कथं
वै संस्तुतो हरः ॥४८॥ एतत्सर्वं मुनिश्रेष्ठ कथयस्व प्रसादतः ॥ तृप्तिर्मे जायते नैव पायंपायं वचोऽमृतम् ॥ ४९ ॥ ऋषिरुवाच ॥
शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि साधु पृष्टं त्वयाऽनघ ॥ यथा तेन तपस्तप्तं प्रसन्नोऽभूद्यथा शिवः ॥ १५० ॥ पुरा कृतयुगे राजा नहुषोऽभून्म
हायशाः ॥ सभायां संस्थितो भूपः शुशुभे मंत्रिभिः सह ॥ ५१ ॥ सुधर्मायां यथा देवः शुशुभे च शचीपतिः ॥ नानामणिगणान
द्धस्वर्णसिंहासने स्थितः ॥ ५२ ॥ चामरैर्वीज्यमानश्च श्वेतच्छत्रोपशोभितः ॥ देवतुल्यैर्मंत्रिवर्यैर्युक्तो भूमींद्रनायकः ॥ ५३ ॥
एतस्मिन्समये भूप नारदो मुनिरभ्यगात् ॥ आयांतं तं मुनिं दृष्ट्वा ह्युत्तस्थौ च महीपतिः ॥ ५४ ॥ पाद्यादिभिश्च संपूज्य स्वा
सने सन्निवेश्य च ॥ पप्रच्छ सुतरां राजा स्वागतं मुनिसत्तम ॥ १५५ ॥ नहुष उवाच ॥ ॥ भोभो मुनिगणश्रेष्ठ कृतार्थोऽस्मि
त्वदागमात् ॥ धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि दर्शनात्ते मुनीश्वर ॥ ५६ ॥ कुत आगमनं तेऽद्य वर्तते मुनिनायक ॥ किं
कर्त्तव्यं मयेदानीं कार्यं तव यदिच्छसि ॥ ५७ ॥ नारद उवाच ॥ इंद्रलोकान्महाराज आगतोस्म्यत्र भूपते ॥ दृष्ट्वेन्द्रस्य सभां दिव्यां
त्वदीयां द्रष्टुमागतः ॥ ५८ ॥ न शोभते महाबाहो यथा सेंद्रसभा शुभा ॥ त्वद्योग्यमस्ति तद्राज्यं धरायोग्यो भवान्न हि ॥
॥ ५९ ॥ ऋषिरुवाच ॥ ॥ इत्याभाष्य नृपश्रेष्ठं ययौ देवगतिं पुनः ॥ तत्संश्रुत्यैव सहसा नहुषो मोहितोऽभवत् ॥ १६० ॥
पुत्रं राज्ये समावेश्य तपस्तप्तुं समाययौ ॥ अस्मिन्नेव महास्थान इंद्रराज्याय भूमिप ॥ ६१ ॥ षडक्षरेण मंत्रेण ह्याराध्य शिवमुत्तमम् ॥
तथा धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैश्च तथा परैः ॥ ६२ ॥ ततः क्रमेण नहुषस्तताप परमं तपः ॥ शिवमेव सदा ध्यायन्मनसा नान्य
गामिना ॥ ६३ ॥ एवं तस्य महाभाग तप्यमानस्य भूपतेः ॥ जातानि स्थावरस्येव स्थितस्य नियतात्मनः ॥ ६४ ॥ पंचाशद्धि
सहस्राणि वर्षाण्यचलचेतसः ॥ व्यतीयुश्च महाभाग नहुषस्य महात्मनः ॥ १६५ ॥ तस्योपरि तु वल्मीकं बभूवामिततेजसः ॥

एतस्मिन्नंतरे मेघा ववृषुः सुतरां पुनः ॥ ६६ ॥ तन्मुखस्थं च वल्मीकं जलेन क्षालितं तदा ॥ शुशोभ तन्मुखं देव उदयाद्रौ रवि
र्यथा ॥ ६७ ॥ तदुन्मीलितयोरक्ष्णोस्तेजसा सकलं जगत् ॥ तापितं वै बभवाथ जग्मुः सर्वे दिवौकसः ॥ ६८ ॥ महादेवोऽपि
भगवान्वृषस्थो भस्मलेपनः ॥ व्यालयज्ञोपवीती च चन्द्रार्द्धकृतशेखरः ॥ ६९ ॥ स्रवद्रक्तेभचर्मासौ नीलकंठो गणैर्युतः ॥
अर्द्धांगन्यस्तगौरीशो रजताद्रिरिवापरः ॥ १७० ॥ तं दृष्ट्वा सहसा राजा समुत्थाय कृतांजलिः ॥ स्तुतिं वै कर्तुमारेभे त्रैलोक्य
स्यैकनायकम् ॥ ७१ ॥ नहुष उवाच ॥ ॥ धन्योऽस्मि हे नाथ तव प्रसादाद्यन्मांसचक्षुर्भवदंघ्रिपद्मकम् ॥ ब्रह्मादिदेवैः
सुतरां महेश दृष्टं न पश्याम्यधुना मनुष्यः ॥ ७२ ॥ तव स्तुतौ नाथ महेश योग्यका भवंति नो विष्णुपितामहादयः ॥ अहं कथं
वै मनुजेषु दुर्बलः संसारवारांनिधिमग्न ईशे ॥ ७३ ॥ तथापि मे नाथ तव स्तुतौ हि भवेद्धि योग्यत्वमहो महेश ॥ ब्रह्मादिदेवा
अनुमार्गमाणा न प्रापुरंतं भवतः पुरारे ॥ ७४ ॥ सृष्टिं यदा त्वं कुरुषे स्वलीलया सशक्तिको वै भवसि प्रभो त्वम् ॥ गुणैरती
तोपि रजोगुणात्मा ब्रह्मा त्वमेवासि च सृष्टिकर्त्ता ॥ १७५ ॥ पुनश्च वै सत्त्वगुणप्रधानो महेश मायागुणसंप्रविष्टः ॥ विष्णुस्वरूपो
भवसि प्रभो भोः सर्वस्य लोकस्य च पालकस्त्वम् ॥ ७६ ॥ यदा तवेच्छा भवति प्रहर्तुं तदैव देवासुरदानवादीन् ॥ तदा त
मोदेहगुणप्रविष्टो रुद्रोऽसि कालः कलनात्मकस्त्वम् ॥ ७७ ॥ न वेद कश्चिद्भवतो महेश मध्यं न चांतं न च वै तवादिम् ॥
त्वयैव सर्वाणि जगंति देव व्याप्तानि सेंद्रासुरमानुषाणि ॥७८॥ यथा जलेषु प्रतिबिंबभूताः सूर्यस्य बिंबाः प्रभवंति भूमौ ॥ तथा
त्वमेकः किल सर्वभूतो नानाविधस्त्वं भवजीवभूतः ॥ ७९ ॥ कृतं न ते देव पदारविंदसमर्चनं जन्मजरापनुत्तये ॥ विमोहिते
नेह गृहादिषु प्रभो क्षमस्व मे नाथ कृतापराधम् ॥ १८० ॥ हे देवदेवेश महेश जन्म यत्रापि कुत्रापि परं ययाचे ॥ त्वदीय
पादांबुजध्यानशक्तिर्भवेन्मम प्राणगतेऽथ काले ॥ ८१ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ ॥ प्रसन्नोऽस्मि महाराज स्तुत्या च तपसा तव ॥ वरं ॥२१५
वरय यत्ते वै मनसि प्रभभव हि ॥ ८२ ॥ ॥ नहुष उवाच ॥ ॥ वराहो यद्यहं देव तदा स्यामिन्द्रलोकभाक् ॥ अनेनैव हि देहेन

देवानां हि पुरो वसन् ॥ ८३ ॥ सर्वेषां चैव देवानां मर्त्यानां सुरविद्विषाम् ॥ शासिता स्यां यथा देव पौलोम्याः पतिरुत्तमः ॥
॥ ८४ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ ॥ गच्छ गच्छसि देवस्त्वं सदेहो देवलोकके ॥ दुर्लभं न हि ते किंचित्तपसा तव भूपते ॥ १८५ ॥
इदं स्तोत्रं त्वयाख्यातं पठिष्यंति मदालये ॥ ते वै मत्सदृशा लोके भविष्यंति न संशयः ॥ ८६ ॥ उत्फालक उवाच ॥
प्रणिगद्येति भगवांस्तत्रैव स्थितवान्प्रभुः ॥ नंदिभृंग्यादिभिर्युक्तो नहुषेश्वरतां गतः ॥ ८७ ॥ सोऽपि राजा देवलोके ययौ
देवैः स्तुतः प्रभुः॥ चामरैर्वीज्यमानश्च नानाछत्रैर्विराजितः ॥ ८८ ॥ इंद्रो बभूव तत्रापि यस्य क्षेत्रस्य सेवनात् ॥ इति ते कथितं
भूयो यत्पृष्टोहं त्वयाऽधुना ॥ ८९ ॥ अद्यापि तत्प्रदेशे हि सिंहव्याघ्रस्वरूपकाः ॥ समायांति गणास्तत्र सेवितुं पार्वतीपतिम् ॥
॥ १९० ॥ एको हि कालसर्पो वै तक्षको नाम भूपते ॥ वर्त्तते तत्प्रदेशे हि सेवते शिवमुत्तमम् ॥ ९१ ॥ रुद्राध्यायेन यः
कश्चिदभिषेकं करोति च ॥ तेन वै सुतपस्तप्तं देवैरपि दुरासदम् ॥ ९२ ॥ पुत्रार्थी पक्षमेकं तु धनार्थी च तथैव हि ॥ अभिषेकं
तु यः कश्चिद्भक्त्या प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ ९३ ॥ तदूर्द्ध्वं नरशार्दूल देवीपीठमुदाहृतम् ॥ गव्यूतिद्वयविस्तीर्णं पर्वते शुभदायके ॥
॥ ९४ ॥ तत्पीठदर्शनादेव महापापैः प्रमुच्यते ॥ यत्र देवी महेशानी वर्त्तते शिवसंयुता ॥ १९५ ॥ तत्पीठस्य तु माहात्म्यं
को वा वर्णयितुं क्षमः ॥ तत्र पीठं महापुण्यं नाम्ना वै भौवनं स्मृतम्॥ ९६ ॥ इति ते कथितान्येव शक्तिजायां नरेश्वर ॥ तीर्था
नि तीर्थवर्याणि स्वर्गमोक्षप्रदानि च ॥ ९७॥ शक्तिजासंगमादूर्द्ध्वं गंगाया दक्षिणे तटे ॥ उपेन्द्रजा समाख्याता ह्युपेंद्रपुरदायि
नी ॥ ९८ ॥ उपेंद्रो ब्राह्मणो यां तु पुत्रीत्वेनान्वकल्पयत् ॥ यत्संगमे हि सुस्नातो नित्यं स्वर्गे वसत्यहो ॥९९॥ तत ऊर्द्ध्वं
प्रदेशे हि माने शरचतुष्टये ॥ पर्वते परितो राजन्कन्दुकेश्वरभैरवः ॥ २०० ॥ जीवनेन्द्रेण राज्ञा वै स्थापितः सुखहेतवे ॥ भैर
वाज्ञां गृहीत्वा वै गच्छेत्सूक्ष्मे हि क्षेत्रके ॥ १ ॥ एतदंतं माहाराज स्थूलक्षेत्रं हि पर्वते ॥ पुनर्दृषद्वतीतीराद्यावत्कोलगिरिर्भवेत् ॥ २ ॥
एतानि तीर्थराजानि स्थूलक्षेत्रे हि नैर्ऋते ॥ कथितानि तवाग्रे हि श्रोतुर्मोक्षप्रदानि च ॥ ३ ॥ य इदं शृणुयान्मर्त्यस्तीर्था

नां कथनं महत् ॥ स एतत्सर्वतीर्थैं तु स्नातो भवति निश्चितम् ॥ ॥ २०४ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे श्रीक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनं
नामैकोनाशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १७९ ॥ उत्फालक उवाच ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि सूक्ष्मक्षेत्रे हि भूपते ॥ यानि
क्षेत्राणि पुण्यानि प्रवराण्येव संति हि ॥१॥ जीवनेंद्रो महाराज चंद्रवंशविवर्द्धनः ॥ तस्यायमाश्रमः पूर्वं बभूव नृपशेखर ॥ २ ॥ पश्चात्सुखा
श्रमत्वं हि प्राप्तो वै शान्तचेतसाम् ॥ मुनीनां मुनिवर्य्याणां तपसा दग्धपाप्मनाम् ॥ ३ ॥ एकदा स महाराजो मृगयायै गतः प्रभुः ॥
अश्ववारैश्च बहुभिर्नानाशस्त्रविराजितैः ॥ ४ ॥ हतास्तेन वराहाश्च मृगाः सिंहादयस्तथा ॥ एवं वै क्रीडतस्तस्य जीवनेंद्रस्य
भूपते ॥ अग्रे वै आगतोऽकस्माद्वाराहः पर्वतोपमः ॥ ५ ॥ वराहमागतं दृष्ट्वा धनुः सज्जं चकार ह ॥ बाणं संधाय बाणासे
शूकराय ससर्ज ह ॥ ६ ॥ तस्य वै पृष्ठदेशे हि लग्नो बाणो महीभृतः ॥ स बाणः शूकरं प्रागान्महारण्ये भयानके ॥
॥ ७ ॥ सोपिं राजा महाबाहुस्तस्य वै पृष्ठतोन्वगात् ॥ त्यक्त्वा सेनां स्वकीयां च जनहीनो बभूव ह ॥ ८ ॥ एकाकी स
महाराजो हयपृष्ठस्थितः प्रभुः ॥ तृषार्त्तः स बभूवाथ चिंताविष्टमनास्तथा ॥ ९ ॥ जगाम विपिने देशे झिल्लिझंकारनादिते ॥ एत
स्मिन्नंतरे भूप शूकरं न ददर्श ह ॥ १० ॥ ततो राजा जीवनेंद्रो जललोभेन भूपते ॥ अवतीर्य हयात्तूर्णं गुहायां प्रविवेश ह ॥ ११ ॥
ततोऽग्रे जीवनेंद्रस्तु गुहामध्ये महायशाः ॥ अधोधश्चलतस्तस्य जीवनेंद्रस्य धीमतः ॥ प्रकाशो हि मणीनां च बभूवाग्रे रसाधिप ॥
॥ १२ ॥ ततो वै योजनेधस्ताद्ददर्शाश्वत्थवृक्षकम् ॥ पत्रेपत्रेल्पमुनिकं योजनायामविस्तृतम् ॥ १३ ॥ गजप्रमाणफलकं स्रव
दुग्धं कलेवरात् ॥ ततो मुनिगणं पश्चाद्ददर्शाश्वत्थमूलके ॥ १४ ॥ तत्रैकं मुनिवंद्यं च शालवृक्षोपमं शुभम् ॥ व्याघ्रचर्मासनं ध्यान
संलग्ननयनं तथा ॥ १५ ॥ दृष्ट्वा च तं मुनिं राजा ननाम शिरसा ततः ॥ पादयोः पतितः पश्चात्पुनःपुनरुदारधीः ॥ १६ ॥
तस्याग्रे चांजलिं बद्ध्वा मुनिसंन्यस्तमानशः ॥ जातानि तस्य राज्ञश्च हायनानि ह्यनेकशः ॥ १७ ॥ कदाचित्तं महाराजं ददर्श
मुनिपुंगवः ॥ स्थितमग्रे ह्येकचित्तं क्षुत्तृष्णारहितं प्रभो ॥ १८ ॥ उवाच वचनं प्रीत्या मुनिवर्यो महाद्युतिः ॥ कस्त्वं पुरुषशार्दूल

किमर्थमागतोत्र वै ॥ १९ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अहं तु जीवनेन्द्रो वायागतस्त्वत्समीपके ॥ सेवितुं चरणौ देव तव सर्गविनाशकौ ॥
॥ २० ॥ ऋषिरुवाच ॥ ॥ कोऽधुना वासवस्स्वर्गे के वा हि मुनयस्तथा ॥ देवाः के मुनयश्चैव सर्वं वद महामते ॥ २१ ॥
राजोवाच॥ ॥ इंद्रः पुरंदरः ख्यातः स्वर्गलोके महामते ॥ २२ ॥ अत्रिर्वशिष्ठो भगवान् कश्यपो गौतमतस्था ॥ भारद्वाजस्तथा ब्रह्म
न् विश्वामित्रो महामतिः ॥ जमदग्निश्च सप्तैते सांप्रतं मुनयस्तथा ॥ २३ ॥ साध्या रुद्रास्तथा विश्वे मरुतो वसवोश्विनौ ॥ आदि
त्यश्च तथा ख्याता देवाश्चैव महामते ॥ २४ ॥ वैवस्वतो मनुः ख्यातः पुत्रा इक्ष्वाकवः स्मृताः ॥ अष्टाविंशं युगं प्रोक्तं तत्र सत्य
युगं स्मृतम् ॥ २५ ॥ भवान् कस्मिन्मनौ ब्रह्मंस्तपस्तप्तुमिहागतः ॥ विस्मयो मे महानासीत्तद्वदस्व च हे मुने ॥ २६ ॥ ऋषि
रुवाच ॥ ॥ स्वायंभुवमनुप्राप्त आग्नीध्र इति विश्रुतः ॥ कृत्वा राज्यादिभोगांश्च प्राप्य वै पुत्रपौत्रकान् ॥ आगतोत्र तपस्तप्तुम
स्मिन्वै क्षेत्रके वरे ॥ २७ ॥ तदाद्यहं महाराज स्थितोस्मि तपसि प्रभो ॥ नाहं वेद्मि युगादीनां व्यवस्थां पृथवीपते ॥ अतः पृष्टो
सि हे राजंस्त्वयेदानीं क्व गम्यते ॥ २८ ॥ राजोवाच ॥ राजाहमस्य देशस्य मृगयासक्तमानसः ॥ आगतो हि वने देव नानामृग
समाकुले ॥ २९ ॥ हत्वा मृगगणान्सर्वांस्तृषार्त्तोहं तदाभवम् ॥ त्यक्त्वाश्वमत्र देशे वै आगतोस्मि त्वदंतिके ॥ ३० ॥ किं कर्त्तव्यं
मयेदानीं गृहमार्गं न दृश्यते ॥ यत्कर्तव्यं मयेदानीं तद्वदस्व महामते ॥ ३१ ॥ ऋषिरुवाच ॥ जीवनेन्द्र महाराज नयने हि नि
मीलय ॥ स्वयमेव हि राजंस्त्वं गमिष्यसि महामते ॥ ३२ ॥ उत्फालक उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य जीवनेंद्रो महाद्युतिः ॥
निमील्य नयने राजा सहसा बहिरागतः ॥ ३३ ॥ उन्मील्य नयने राजा ददर्श वनमुत्तमम् ॥ यस्मिन् वने महाराज मृगयां
प्रचकार ह ॥ ३४ ॥ गंगातीरे स्थितस्तत्र जलं वै पीतवांस्तथा ॥ जलं पीत्वा जीवनेंद्रो हयं तं न ददर्श ह ॥३५॥ आययौ पादचारेण
नगरे स्वे महीपतिः ॥ तत्र राजा समागत्य यत्राभून्नगरं पुरा ॥ ॥ ३६ ॥ शालांस्तालांस्तमालांश्च बकुलान् देवदारुकान् ॥ गृहं न
तत्र कुत्रास्ति क्वापि वै राजसत्तमः ॥ ३७ ॥ गंगातीरे ततः स्थित्वा शिवसंन्यस्तमानसः ॥ यमैः सन्नियमैर्युक्तस्त्यक्तसर्व

परिग्रहः ॥ शिलायामेकपादेन स्थितवान्कतिचित्समाः ॥ ३८ ॥ एवं वै तपतस्तस्य तपसा क्षुभितं जगत् ॥ आययुर्देवताः सद्यो
विमानानि सहस्रशः ॥ ३९ ॥ नंदिभृंग्यादिभिर्युक्तश्चंद्रार्द्धो वृषभध्वजः ॥ उमया सहितस्तत्र भ्राजमानो महेश्वरः ॥ ४० ॥ त्रि
नेत्रो नीलकंठश्च नागयज्ञोपवीतकः ॥ अग्रे समाययौ तस्य तप्यमानस्य धीमतः ॥ ४१ ॥ उवाच वचनं प्रीत्या संतुष्टस्तपसा
तदा ॥ ४२ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ राजन्मदालये गच्छ मत्तुल्यो भव सत्वरम् ॥ त्वत्समो नास्ति त्रैलोक्ये तपस्वी मम भक्तिमान् ॥
॥ ४३ ॥ अस्मिन् क्षेत्रेपि यो मर्त्यः स्नानं दानं जपं तथा ॥ प्रकरिष्यति तत्सर्वं शतकोटिगुणं भवेत् ॥ ४४ ॥ उत्फालक
उवाच ॥ सोपि राजा महाबाहुर्बभूव वृषभध्वजः ॥ त्रिनेत्रः शूलहस्तश्च चंद्रार्द्धकृतशेखरः ॥ ४५ ॥ ययौ देवगतिं पश्चाद्गणैश्च
शतशो वृतः ॥ एवं तन्नगरं भूप प्राप्तवाञ्छ्रमतो मुने ॥ ४६ ॥ अस्मादेव महातीर्थादुत्तरस्यां दिशि प्रभो ॥ माने पृषत्कमात्रे
हि गंगातीरे महीश्वर ॥ लास्यतीर्थं समाख्यातं सर्वभुक्तिफलप्रदम् ॥ ४७ ॥ यत्र श्रीविश्वनाथो हि ननर्त भक्तवत्सलः ॥
दुर्वाससो हि तपसा तुष्टो देवो महेश्वरः ॥ ४८ ॥ वरं वरय भद्रं ते इत्युवाच मुनिं शिवः ॥ दुर्वासा अपि पूर्णत्वादुवाच च महे
श्वरम् ॥ ४९ ॥ श्रुतं मया बहुमुखैः शिवो नृत्यति स्वे गृहे ॥ तं नृत्यं द्रष्टुकामोस्मि यदि ते मय्यनुग्रहः ॥ ५० ॥ इति श्रुत्वा
वचस्तस्य ननर्त्त मुनिसन्निधौ ॥ धन्यः सदाशिवः साक्षात्परब्रह्ममहेश्वरः ॥ ५१ ॥ अनिच्छकोपि भक्तानां मनोरञ्जनहेतवे ॥
सकामः सोपि भवति नृत्यति क्रीडयत्यपि ॥ ५२ ॥ भक्तप्रेरणया देवः सर्वं वै प्रकरोति हि ॥ ततोस्य तीर्थराजस्य नामधेयं
तथैव च ॥ लास्यतीर्थमिति ख्यातं शिवलोकप्रदायकम् ॥ ५३ ॥ अस्मिंस्तीर्थेपि यो मर्त्यः स्नानं दानं जपक्रियाम् ॥ तत्सर्वं
कोटिगुणितं शिवप्रीतिश्च जायते ॥ ५४ ॥ तत ऊर्द्ध्वे पर्वते वै मायानाम्नी महेश्वरी ॥ यस्यास्तु दर्शनात्सद्यः सर्वपापैः प्रमु
च्यते ॥ ५५ ॥ तस्मिन्स्थानेपि यो मर्त्यो देवीपूजनकारकः ॥ बलिभिर्धूपदीपैश्च जपेद्वै शत्रुदाहनीम् ॥ तस्य सर्वाणि कार्याणि
सिद्ध्यन्त्येव न संशयः ॥ ५६ ॥ तत्रैव च महादेवो मायेश्वर इतीरितः ॥ यस्य वै दर्शनात्सद्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५७ ॥

तस्मादधो महाराज जलं निस्सरति ध्रुवम् ॥ तस्मिञ्जले सकृत्स्नातो महापापैः प्रमुच्यते ॥ ५८ ॥ लास्यतीर्थान्महाराज
क्रोशार्द्धे शिवदायकम् ॥ गौर्य्याश्चैव तु गंगायाः संगमोऽतिशुभप्रदः ॥ ५९ ॥ गौरीप्रयाग इति वै तीर्थानां तीर्थमुत्तमम् ॥ यत्र वै
तु सकृत्स्नातुरश्वमेधफलं भवेत् ॥ ६० ॥ गौरीप्रयागके स्नात्वा पुनर्जन्म न विद्यते ॥ एतत्तीर्थसमं तीर्थं न भूतं न
भविष्यति ॥ ६१ ॥ यत्र गौरी सरिच्छ्रेष्ठा गंगया सह संगता ॥ यथा गंगा तथा गौरी ह्येतयोरंतरं न हि ॥ ६२ ॥ सर्वत्र दुर्लभा
गौरी सर्वपापप्रणाशिनी ॥ गंगाया हि विशेषेण संगमाद्राजसत्तम ॥ ६३ ॥ संगमाच्छरविक्षेपे गंगागौर्य्योर्महेश्वर ॥ वरेश्वरी
सरिच्छ्रेष्ठा समायाता नदी वरा ॥ ६४ ॥ अत्र श्रीरमणं नाम तीर्थानां तीर्थमुत्तमम् ॥ यत्र स्नात्वा महापापो निष्पापो
भवति क्षणात् ॥ ६५ ॥ वारुणे पर्वते रम्ये यत्र कुत्रापि यज्जलम् ॥ तज्जलं शिरसा धृत्वा वारुणे नगरे वसेत् ॥ ६६ ॥
ततः श्रीरमणात्तीर्थादूर्द्धभागे नगेश्वरे ॥ गौर्यास्सुसंगमो यत्र नदी परमपुण्यदा ॥ ६७ ॥ इंद्राणीति समाख्याता
सर्वकामप्रदायिनी ॥ तस्मिन्संगमके स्नात्वा मासमात्रेण भूपते ॥ मोक्षपात्रं भवेत्सद्यो ज़ातिं स्मरति पौर्विकीम् ॥ ६८ ॥ तस्माद
पि महातीर्थात्क्रोशमाने नराधिप ॥ गौरीनकुलवत्योश्च संगमो भवति प्रभो ॥ ६९ ॥ ऋषिप्रयागः स ख्यातो विश्वपाशविमोचनः ॥
यैः कृतं पिंडदानं हि भक्त्याभक्त्यापि वा नरैः ॥ तारितास्तैर्महाराज कुलानामेकविंशतिः ॥ ७० ॥ तस्मादूर्द्धं महाराज क्रोशमाने हि
वर्त्तते ॥ विश्वप्रयाग इति वै सर्वेषां मुक्तिदायकः ॥ ७१ ॥ यत्रैका राजपुत्री वै सर्वविश्वविमोहिनी ॥ नाम्ना विश्ववती ख्याता
तपस्तेपे सुदुष्करम् ॥ ७२ ॥ शिलैका तत्र देशे तु तस्यां स्थित्वा दृढासना ॥ परमात्मानं शिवं भूप ध्यायंती भक्तितत्परा ॥
॥ ७३ ॥ शिलायां तत्र देशे सा सर्वसंगविवर्जिता ॥ व्यतीयुर्दशवर्षाणि विश्ववत्या नराधिप ॥ ७४ ॥ ततः कश्चित्तु जटिल
आययौ रक्तनेत्रकः ॥ व्याघ्रचर्मांबरधरः श्मश्रुलः शुभ्रदंतकः ॥ ७५ ॥ प्रत्युवाच महाबाहो जटिलो राजकन्यकाम् ॥ प्रस्फुरन्नधरं राज
न्स्मितेन परिशोभितः ॥ ७६ ॥ जटिल उवाच ॥ ॥ किमर्थं क्लिश्यसे भद्रे भूत्वा वै राजकन्यका ॥ किमपेक्षा विश्ववति तवा

स्ति कृतपुण्यके ॥ ७७ ॥ राजकन्योवाच ॥ ॥ किं पृच्छसि मुनिश्रेष्ठ मां वै तपसि संस्थिताम् ॥ चरिष्यामि तपस्तावद्याव
न्मम कलेवरम् ॥ ७८ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्या नृपते शिवसंश्रयाम् ॥ दृढां भक्तिं समालोक्य प्रत्यु
वाच शिवस्ततः ॥ ७९ ॥ जटिल उवाच ॥ ॥ धन्यासिकृतकृत्यासि दृढभक्तिश्च ते शिवे ॥ वरं वरय हे भद्रे यत्ते मनसि व
र्तते ॥ ८० ॥ राजकन्योवाच ॥ ॥ बुद्धोऽसि त्वं महादेवो निश्चयेन मया प्रभो ॥ वसेयमिन्द्रलोके हि त्वयि भक्तिश्च मे
सदा ॥ ८१ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ ॐमित्युक्त्वा महादेवो तत्रैवान्तरधात्प्रभुः ॥ इदं पुण्यतमं तीर्थं बभूव च ततः परम् ॥
॥ ८२ ॥ संगमे कुंभिकागौर्य्योः स्नात्वा शिवपुरं व्रजेत् ॥ ८३ ॥ तस्मात्क्रोशार्द्धके विश्वनाथः साक्षात्सदाशिवः ॥ यद्दर्शनान्महा
बाहो नरः साक्षान्नराधिपः ॥ ८४ ॥ इति ते कथितान्येव गौर्यां तीर्थानि भूमिप ॥ यानि तीर्थानि हे राजन्निन्द्राण्यां शृणु तानि
च ॥ ८५ ॥ संगमादूर्द्धभागे हि क्रोशे मुक्तिप्रयागकः ॥ मुक्तिधारा यत्र देशे इंद्राण्या सह संगता ॥ ८६ ॥ धाराया उत्तरे देशे
ह्यौडवे पर्वतेश्वरे ॥ क्रोशे मुक्तीश्वरो देवः शिवो वसति तत्र हि ॥ ८७ ॥ यस्य दर्शनमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ८८ ॥ इंद्रा
णीति समायाति कौंडिन्याश्रमतो ध्रुवम् ॥ अतः परं महाराज गंगाया दक्षिणे तटे ॥ आश्रमः परमः पुण्यो ह्यलर्कस्य महात्मनः ॥
॥ ८९ ॥ शिवमाराधयत्तीर्थे प्राप यः परमां गतिम् ॥ गौरीप्रयागतस्तद्धि पूर्वस्यां शरमात्रके ॥ ९० ॥ गंगातीरे गुहायां हि
शिवः स्वर्णमयः प्रभुः ॥ स्वर्णेश्वर इति ख्यातो दर्शनान्मुक्तिदायकः ॥ ९१ ॥ ततो वै उत्तरे भागे गंगायाः क्रोशपादके ॥
विनायकेन देवेनाराधितः परमेश्वरः ॥ ९२ ॥ कृतवान्गणनाथं हि तं वै भक्तिसमन्वितम् ॥ गंगातीरे तत्र देशे कुंडं वैनायकं शु
भम् ॥ यस्यावगाहनान्मर्त्यो लभते गाणपं पदम् ॥ ९३ ॥ गंगाया दक्षिणे तीरे धारा मंजुमती शुभा ॥ अलर्काश्रमतः सा वै शर
विक्षेपमात्रके ॥ यस्यास्तु संगमे स्नातो मंजुरूपो भवेन्नरः ॥ ९४ ॥ पंचकन्या भैरवस्य मंजुघोषस्य भूमिप ॥ द्रवरूपेण
ताः सर्वा गंगायां प्रविशंति हि ॥ ९५ ॥ मंजुमती रूपवती दिव्यलिङ्गा शुभानना ॥ यशोवतीति पंचैताः सर्वपापप्रणाशिकाः ॥

॥ ९६ ॥ तत ऊर्द्धं पर्वते वै भैरवो मंजुघोषकः ॥ क्षेत्रस्य रक्षकश्चासौ शिवेन हि प्रतिष्ठितः ॥ ९७ ॥ बलिराजदिने यस्तु दर्शनं प्रकरोति हि ॥ धनं धान्यं यशः पुत्रं लभते च शिवेरितम् ॥ ९८ ॥ शुद्धः शांतमना भूत्वा पूजयेद्भैरवं प्रभुम् ॥ चतुर्दश्यां च संक्रान्त्यामष्टम्यां सोमवासरे ॥ कर्त्तव्यं दर्शनं भूत्यै विशेषेण महामते ॥ ९९ ॥ इति ते कथितान्येव सूक्ष्मक्षेत्रे नराधिप ॥ तीर्थानि प्रवराण्येव श्रोतुः पुण्यप्रदानि च ॥ १०० ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे श्रीक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनं नामाशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८० ॥
उत्फालक उवाच ॥ ॥ अतः परं महाभाग शृणुष्वैकमनाः शुभम् ॥ अतिसूक्ष्मे च तीर्थानि यानि संति शुभानि च ॥ १ ॥ शिवप्रयाग इति वै गंगाखांडवयोर्युतौ ॥ आरराध शिवं यत्र खाण्डवो नाम वै मुनिः ॥ २ ॥ आराधितो महादेवः खाण्डवेन महात्मना ॥ निवासं कृतवानत्र तत आरभ्य भूपते ॥ ३ ॥ तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ४ ॥ दानात्कोटिसुवर्णस्य यत्पुण्यं भवति प्रभो ॥ माषमात्रेण तच्चेह भवेन्नास्त्यत्र संशयः ॥ ५ ॥ एतत्तीर्थस्य माहात्म्यं वक्तुं को वा क्षमो भवेत् ॥ यत्र देवः शिवः साक्षात्स्वयं वसति पापहा ॥ ६ ॥ धन्योऽसौ पुरुषो लोके गत्वा शैवप्रयागके ॥ शिवमाराध्य यत्नेन स्नात्वा चैव यथाविधि ॥ त्रैलोक्ये श्रेष्ठतां याति किमन्यैर्बहुभाषितैः ॥ ७ ॥ पुनःपुनः प्रणामाच्च दर्शनात्सकृदप्यहो ॥ सर्वथैव नरो याति शिवतां योगिदुर्लभाम् ॥ ८ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा वचनं विप्रः परानंदमवाप हि ॥ स्मृत्वा युगेयुगे तस्य चरित्रं परमात्मनः ॥ ९ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ किं जातं स्मरणात्तस्य चरित्रस्य महात्मनः ॥ येनासौ मुनिवर्यो हि परानंदमवाप हि ॥ १० ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि यत्पृष्टं भवता मुने ॥ पुण्यं पवित्रमायुष्यं श्रवणान्मोक्षदायकम् ॥ ॥ ११ ॥ अस्ति ब्रह्म चिदानंदः स्वयं ज्योतिरनीश्वरः ॥ अनिच्छकः पूर्णकामोऽवयवादिविवर्जितः ॥ १२ ॥ प्रकृतिः परमा ह्यन्या यया संमोह्यते जगत् ॥ स्वगुणैस्तत्परं ब्रह्म सा वृणोति यदा तदा ॥ १३ ॥ तदा तद्गुणकैर्युक्तोऽनीश्वरो लक्ष्यते मुने ॥ कर्त्ता सर्वस्य विश्वस्य सस्थावरचरस्य हि ॥ १४ ॥ विचार्यमाणो भगवान्न किंचित्प्रकरोति हि ॥ परमा प्रकृतिः सैव कर्त्री विश्वस्य

स्कं. पु. मोहिनी ॥ तयैव प्रेरितः सोऽपि सर्वं च प्रकरोति हि ॥ १५ ॥ ब्रह्मरूपेण सृजति विष्णुः पालयतेतराम् ॥ रुद्रः कालस्वरूपेण के. खं
॥२१९॥ सर्वमत्ति जगत्प्रभुः ॥ १६ ॥ एवं वै बहुरूपेण तद्विडंबयते जगत् ॥ एकदा स महादेवः परं ब्रह्मार्जुनं प्रभुः ॥ इंद्रपुत्रं महात्मानं
व्याजं दर्शितवान्प्रभुः ॥ १७ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ केन व्याजेन भगवान्दर्शयामास रूपकम् ॥ किं कृतं तेन भगवन्नर्जुनेन अ. १
महात्मना ॥ १८ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ द्वापरांते हि दैत्याश्च देवाश्चापि महौजसः ॥ अवतीर्णा मुनिश्रेष्ठ राजानो भूरिवर्चसः ॥
॥ १९ ॥ नानादेशोद्भवा भूपा नानाकुलसमुद्भवाः ॥ महाबला रणभुवि स्थिरचित्ता धनुर्धराः ॥ २० ॥ पांड़वा धार्त्तराष्ट्राश्च महाबलप
राक्रमाः ॥ धर्मस्यांशो महाराज कुंतीपुत्रो यधिष्ठिरः ॥ वायुर्बभूव वि-श्वात्मा भीमसेनो महावलः ॥ २१ ॥ इंद्रोऽर्ज्जुनस्वरूपेण जातो भारा
पनुत्तये ॥ माद्रयां बभूवतुः प्राज्ञौ नासत्यौ सुमनोहरौ ॥ नकुलस्सहदेवश्च तथैवान्ये महारथाः ॥ २२ ॥ स्वयञ्ज्योतिः परात्मा हि
यदुवंशे बभूव ह ॥ नाम्ना कृष्ण इति ख्यातो भक्तानां प्रतिपालकः ॥ २३ ॥ कलिर्दुर्योधनो दुष्टस्तथैवान्ये नराधिपाः ॥
दैत्यावताराः शतशः शिशुपालपुरस्सराः ॥ २४ ॥ स्ववर्गेपि च तेषां वै विरोधः समजायत ॥ दैत्यांशत्वाच्च देवत्वात्प्राग्वैर
स्मरणात्तथा ॥ २५ ॥ युधिष्ठिरादयः सर्वे कौरवैश्च पराजिताः ॥ दुर्योधनेन दुष्टेन कलिरूपेण नारद ॥ २६ ॥ ययुर्वै वनवासाय
वर्षषट्कद्वयं तथा ॥ चिंताविष्टाः सदैवैते बभूवुश्च पराजिताः ॥ २७ ॥ एकत्र संस्थिताः पंच पांडवा दारसंयुताः ॥ ऊचुः परस्परं ते वै
किं कर्तव्यमतः परम् ॥ २८ ॥ वयं कथं हि तांश्चैव हनिष्यामो महाबलान् ॥ यद्दुष्टैर्दारसहिताः प्रेषिता निर्जने वने ॥ २९ ॥
तेषां मध्येऽर्ज्जुनः प्राह भ्रातॄन्दुःखसमन्वितान् ॥ समाराध्य शिवं देवं प्राप्य पाशुपतं ततः ॥ हनिष्यामो महादुष्टान्धार्त्तराष्ट्रान्महाबलान् ॥
॥ ३० ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य साधुसाध्वब्रुवंस्तदा ॥ ततोऽर्ज्जुनः समागत्य तस्थौ शिवमनुस्मरन् ॥ ३१ ॥ एवं नानाविधै
र्योगैर्नियमैश्च यमैर्युतः ॥ तपश्चकार परमं दृढभक्तिः शिवे परे ॥ ॥ ३२ ॥ एवं वै तपसा तस्य संतुष्टः शिव ईश्वरः ॥ आययौ ॥२१९
निकटे तस्य व्याजेन भिल्लरूपधृक् ॥ ३३ ॥ [illegible] वृतश्छिखः ॥ ज्ञातुं तस्य दृढां भक्तिं मायया

मोहितस्य हि ॥ २४ ॥ चक्रे मायामृगं देवः समक्षं पाण्डवस्य हि ॥ आययौ च मृगो विप्र येन तस्मिन्मृगाकुले ॥ २५ ॥
बाणं संधाय धनुषि भिल्लराजो मृगे ततः ॥ ससर्ज पृष्ठदेशे तु न ममार मगस्तदा ॥ २६ ॥ स बाणः स मृगः प्रागाद्वनेऽन्य
स्मिन्महामुने ॥ ततोऽर्ज्जुनश्च तं दृष्ट्वा धावमानं मृगं तदा ॥ जहास भिल्लराजं तं दृष्ट्वा तद्बाणविक्रमम् ॥ २७ ॥ बाणं
संधाय गांडीवे मृगोपरि ससर्ज च ॥ तेन बाणेन निहतो ययौ वै यममन्दिरम् ॥ २८ ॥ ययतुस्तत्र देशे हि हतो यत्र मृगो
मुने ॥ अर्ज्जुनो भिल्लराजश्च स्वस्वविक्रमलालसौ ॥ २९ ॥ किरातात्मा महादेवः स्वबाणं प्रजहार ह ॥ एक एव बभूवास्य
फाल्गुनस्य शरस्तथा ॥ ४० ॥ तत्र भिल्लार्ज्जुनौ गत्वा तूचतुः सन्निवादकम् ॥ मम बाणेन निहत इति चैव पृथक्पृथक् ॥
॥ ४१ ॥ उवाच वचनं रोषादर्ज्जुनो भिल्लराजकम् ॥ संरक्तनयनो भूयो भूय एव महामते ॥ ४२ ॥ अर्ज्जुन उवाच ॥ रे रे किरात
दुर्बुद्धे वृथा वदसि वै पुनः ॥ अयं बाणो मामको हि येन वै निहतो मगः ॥ ४३ ॥ भिल्ल उवाच ॥ ममायं बाणनिहतो मृगो भूमौ
पपात ह ॥ दृष्टास्त्वया श्रुताश्चैव तापसेन हता मगाः ॥ ४४ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति श्रुत्वा निगदितं भिल्लस्य तु महात्मनः ॥
पुनः प्रोवाच वचनं प्रदशन्नधरं रुषा ॥ ४५ ॥ अर्ज्जुन उवाच ॥ तापसोऽहं किरातेश दुर्बलो दुष्टबुद्धिमान् ॥ युद्धायागच्छ यदि ते
विक्रमो मृगमारणे ॥ ४६ ॥ मां न जानासि रे भिल्ल ह्यर्ज्जुनं लोकविश्रुतम् ॥ गांडीवोत्सृष्टबाणास्ते क्षणं प्राणापहारिणः ॥
॥ ४७ ॥ भिल्ल उवाच ॥ को वा त्वमर्ज्जुनो नाम तृणराजोऽथ वा पुनः ॥ किमर्थं कत्थसे मौढ्यादकृत्वा पौरुषं वृथा ॥ ४८ ॥ अर्जुन
उवाच ॥ तिष्ठतिष्ठ क्षणं तावद्यावद्यास्यति दक्षिणाम् ॥ सज्जं कुरुष्व शीघ्रं वै धनुर्येन हतो मृगः ॥ ४९ ॥ स्कन्द
उवाच ॥ ॥ ततोऽर्ज्जुनस्तु गांडीवं समुत्थाप्य महायशाः ॥ संधाय च शरं तस्मिन्नुवाच वचनं ततः ॥ ५० ॥ अर्ज्जुन उवाच
किमर्थं म्रियसे भिल्ल मद्बाणाकुलितो हि वै ॥ गृहं गच्छ स्वकं शीघ्रमागतोऽसि यतः पुनः ॥ ५१ ॥ भिल्ल उवाच ॥ ॥ त्यज
बाणं स्वकं देहे मामके यदि ते मदः ॥ यदि त्वं मदशन्योऽसि तर्हि गच्छ स्वकं गृहम् ॥ ५२ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा वच

 स्तस्य भिल्लस्य स महामतिः ॥ ससर्ज बाणं तूर्णं हि तद्देहे वज्रतुल्यके ॥ ५३ ॥ स बाणः सहसा विप्र चूर्णशः पतितो भुवि ॥
 तं बाणं पतितं दृष्ट्वा चुकोप भृशमर्ज्जुनः ॥ ५४ ॥ ततस्त्यक्त्वा तु तं भिल्लं किरातान्समपीडयत् ॥ किराताः समनुप्राप्ता असं
ख्यातास्तपोगिरेः ॥ ५५ ॥ नानाशस्त्रप्रहरणाः केचिल्लगुडहस्तकाः ॥ सेनां कैरातिकीं दृष्ट्वा प्रजहासार्ज्जुनस्तदा ॥ ५६ ॥ श्या
मास्या लंबकर्णाश्च बृहद्दंतोष्ठकुब्जकाः ॥ रराज च महादेवो भिल्लरूपी च तद्वृतः ॥ ५७ ॥ वल्कलाम्बरधरो देवः श्मश्रुलास्यो
बृहत्कटिः ॥ पाषाणैर्लगुडैश्चापि शरैर्नानाविधैस्तथा ॥ ववर्षुरुद्धता भिल्ला अर्ज्जुनोपरितो ध्रुवम् ॥ ५८ ॥ ततो धनंजयः क्रुद्धो बाणौ
घं धनुषि द्विज ॥ प्रसंधाय च चिक्षेप भिल्लानामुपरि प्रभुः ॥ ५९ ॥ तैर्बाणैः शतशो भिल्ला निपेतुः पृथिवीतले ॥ केचिज्जग्मुः कंदरा
यां पर्वते च महामते ॥ ६० ॥ ततोऽर्ज्जुनः पुनर्भिल्लनाथं बाणैरताडयत् ॥ वज्रकल्पात्तु तद्देहादुत्थिताग्निकणास्ततः ॥ ६१ ॥
यान्यान्बाणानर्ज्जुनस्तु संचिक्षेप शिवोपरि ॥ ते बाणाः शतशश्चूर्णा बभूवुर्मुनिपुंगव ॥ ६२ ॥ परमात्मा शिवः साक्षाद्भक्ता
नामनुरंजकः ॥ न युद्धं कृतवांस्तेन जिज्ञासुस्तद्बलं खलु ॥ ॥ ६३ ॥ ततोऽर्ज्जुनस्तु गांडीवात्समुत्तार्य्य गुणं तदा ॥ तेनैव
धनुषा भिल्लं ताडयामास मूर्द्धनि ॥ ६४ ॥ स मूर्ध्नि ताडितो भिल्लो जहास च पुनःपुनः ॥ मोहं दृष्ट्वार्ज्जुनस्यासौ सममा
नापमानकः ॥ ६५ ॥ खिन्नो धनंजयो विप्र दृष्ट्वा चैतत्पराक्रमम् ॥ आययौ राधितुं देवं भिल्लस्य जयहेतवे ॥ ६६ ॥ अस्मि
न्नेव स्थले रम्ये नानामुनिगणान्विते ॥ पूजां चकार महतीमुपचारैरनेकधा ॥ ६७ ॥ बिल्वपत्रैर्धूपदीपैः कमलानां च माल्यकैः ॥
अयं भिल्लो महातेजा वध्यः स्यान्मम सांप्रतम् ॥ इत्येवं संवदञ्जिष्णुः पूजयामास तं शिवम् ॥ ६८ ॥ पुनःपुनः प्रणामान्हि
चक्रे तस्मै महामतिः ॥ ततः किलकिलाशब्दः किरातानां बभूव ह ॥ ६९ ॥ इंद्रकीलाधित्यकायामेकत्र समवस्थितः ॥ अत्रापि
शिवलिंगं वै किलकिलेश्वरतां गतम् ॥ ७० ॥ यस्मात्किलकिलाशब्दं चक्रे यत्र सदाशिवः ॥ आजगाम किरातेशो नानाभि
ल्लसमन्वितः ॥ यत्रार्ज्जुनस्तपस्तेपे तद्भिल्लस्य जिगीषया ॥ ७१ ॥ दृष्ट्वा तं भिल्लराजं वै ह्यायांतं सम्मुखं ततः ॥ अर्ज्जुनो रोषता

ग्राक्षः समीक्ष्य च पुनःपुनः ॥ बाहुयुद्धेन युयुधे मुष्टिभिश्च महारथः ॥ ७२ ॥ एवं बभूव तुमुलं युद्धं वै रोमहर्षणम् ॥ ततः
स पातितस्तेन सव्यसाची महाबलः ॥ अधस्ताद्भिल्लराजस्य व्याजेन जगदात्मनः ॥ ७३ ॥ अधस्स्थमर्जुनं प्राह भिल्लराजो
महायशाः ॥ प्रहस्य च पुनर्दीनभूतं वै पांडुनंदनम् ॥ ७४ ॥ भिल्ल उवाच ॥ क्व ते तद्वल्गितं धूर्त्त क्व तेऽस्त्राणि गतानि
वै ॥ पराक्रमविहीनस्य क्लीबस्येव तवेरितम् ॥ ७५ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ इति व्यंगात्मिका वाचो निशम्य च पुनः
पुनः ॥ खेदं चकार देवस्य मायया मोहितोऽर्जुनः ॥ ७६ ॥ मनसा शरणं तस्य जगाम जगतीपतेः ॥ किमर्थमागतो ह्यत्र किं
जातं मम सांप्रतम् ॥ ७७ ॥ अकीर्त्तिमम जाता वै शूरः पूर्वं यथाभवम् ॥ महादेवमहादेव इत्युवाच पुनःपुनः ॥ ७८ ॥ त्व
मेव शरणं देव सर्वस्य जगतः प्रभो ॥ न काचिद्गतिरन्यास्ति त्वत्तो मे जगतीधर ॥ ७९ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ तथार्ज्जुनो
महाबाहुर्यद्यदर्पितवाञ्छिवे ॥ तत्सर्वं भिल्लराजस्य मूर्ध्नि वै संददर्श ह ॥ ८० ॥ ततः स विस्मयाविष्टो बभूव च धनंजयः ॥ ज्ञा
त्वा सदाशिवं देवमस्तौषीद्वचसा ततः ॥ ८१ ॥ अर्ज्जुन उवाच ॥ ज्ञातोऽसि हे देव मया कुबुद्धिना त्वन्मायया वै परिमोहितेन ॥
अज्ञानिनां मोहवशानुवर्त्तिनां त्वमेव सन्मार्गकरः सुराधिप ॥ ॥ ८२ ॥ नतोऽस्मि तस्मै जगदीश्वराय त्रयीमयाय त्रिगुणात्म
काय ॥ अगोचराय प्रभविष्णवे भवाद्भिन्नाय मायागुणवर्जिताय ॥ ॥ ८३ ॥ तदेव वह्निस्तु तदेव सूर्य्यस्तदेव वायुश्च तदेव चंद्रः ॥
आपस्तदेव भवबंधनमुक्तिहेतू रेतस्तदेव रजसश्चकरो महेश ॥ ॥ ८४ ॥ सर्वे निमेषाश्च यतस्सविद्युतः संजज्ञिरे तत्पुरुषात्पर
स्मात् ॥ तिर्यङ् न वै मध्यमहो न कुत्रचिन्महेश्वरो यत्परिचंक्रमद्धि च ॥ ८५ ॥ यो देवदेवेश इति प्रसिद्धो दिशश्च सर्वाश्च हि
पूर्वजातः ॥ स एव गर्भे हि जनिष्यमाणः प्रत्यङ् जनस्तिष्ठति सर्वतोमुखः ॥ ८६ ॥ अंतः स एवास्ति स एव पालकः कर्ता
च विश्वस्य परं निधानम् ॥ यमाहुरार्य्या मुनयः पुरातनं जातानि यस्माद्भुवनानि सोऽव्ययः ॥ ८७ ॥ देवेन येनाखिलनामधारि
णा दृढा कृता द्यौरिव भूतधारिणी ॥ शिवेन येनातिपरात्मना भृशं स्वः स्तंभितं तच्चरणौ नमाम्यहम् ॥ ८८ ॥ समुद्धरोद्धारक

मां निमग्नं संसारवारांनिधिषु भ्रमंतम् ॥ युक्तं कृतं यन्मम देवदेव ह्यहंकृतिर्मे भवतापसारिता ॥ ८९ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥
इदं स्तोत्रं तु ये केचित्पठिष्यंति शिवालये ॥ गवां कोटिसहस्राणि दत्तानि सुतरां मुने ॥ ९० ॥ विवादे कलहे चैव संकटे
महति स्थिते ॥ नश्यते सकलं दुःखं पठनाच्छ्रवणात्तथा ॥ ९१ ॥ इत्थितस्तु महादेवः प्रत्युवाचार्ज्जुनं प्रति ॥ मेघगंभीरया
वाचा तपसा परितोषितः ॥ ९२ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ ॥ वत्सवत्स वरं ब्रूहि प्रसन्नोऽस्मि तवार्ज्जुन ॥ नास्ति त्वत्सदृशो
लोके ममभक्तो न संशयः ॥ ९३ ॥ शूरोऽसि त्वं महाबाहो दृष्टमद्यैव ते बलम् ॥ दृष्टा ते भक्तिरत्युग्रा मयि वै पांडुनंदन ॥ ९४ ॥
अर्ज्जुन उवाच ॥ ॥ भक्तिर्मे ह्यचला देव त्वय्यस्तु भवच्छित्तये ॥ यदस्त्रं भवदीयं वै तत्प्रयच्छ जगत्पते ॥ ९५ ॥ जयेयं येन सर्वां
श्च दैत्येशाञ्जगतीपतीन् ॥ त्वन्नाम मे हि शरणं नित्यं स्याद्वै महेश्वर ॥ ९६ ॥ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ गृहाण मंत्रसहितं शस्त्रं
पाशुपतं मम॥तेनैव शत्रुसैन्यानि जेष्यसि त्वं न संशयः ॥ ९७ ॥ इदं पुण्यतमं स्थानं जातं वै तपसा तव ॥ अस्मिन्स्थानेपि यो
मर्त्यः करिष्यति मदर्चनम् ॥ ९८ ॥ प्राप्नोति परमां सिद्धिं सप्तरात्रान्न संशयः ॥ असाध्यमपि सप्ताहात्साधयेदत्र मानवः ॥ ९९ ॥
स्कन्द उवाच ॥ ॥ इति दत्त्वा वरं तस्मै तत्रैवांतरधाच्छिवः ॥ तेन भिल्लेश्वरो नाम महादेवो बभूव ह ॥१००॥ दर्शनाच्छ्रवणाद्ध्यानात्तथा
नामप्रकीर्त्तनात् ॥ सद्यः शुद्धिं प्रयांत्येव महापातकिनोऽपि च ॥ १०१ ॥ विद्यार्थी लभते विद्यां धनार्थी लभते धनम् ॥ पुत्रार्थी
पुत्रमाप्नोति श्रीभिल्लेश्वरसेवनात् ॥ १०२ ॥ अर्ज्जुनोऽपि महाबाहुः शस्त्रं प्राप्य गणाधिपात् ॥कृतकृत्यो बभूवाथ जगाम गहने वने ॥
॥१०३॥ इति संस्मृत्यसंस्मृत्योत्फालकस्य महात्मनः ॥ चरित्रं देवदेवस्य परानंदो बभव ह ॥१०४॥ इति पुण्यतमाख्यानं श्रोष्यंति
श्रावयंति ये ॥ ते वसिष्यंति शैवे हि यावत्कोटिशतं भवेत् ॥ १०५ ॥ धर्मनेत्रोऽपि राजासौ पुनः पप्रच्छ तं मुनिम्॥खांडवायां महा
नद्यां यानि तीर्थानि संति हि ॥ १०६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे श्रीक्षेत्रमाहात्म्ये भिल्लार्ज्जुनोपाख्यानवर्णनं नामैकाशीत्यु
त्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८१ ॥ धर्मनेत्र उवाच ॥ उत्फालक मुनिश्रेष्ठ दासोऽहं तव धीमत ॥ कथयस्व प्रसादेन खांडवातीर्थवै

भवम् ॥ १ ॥ उत्फालक उवाच ॥ शृणु भूप प्रवक्ष्यामि तीर्थानि प्रवराणि च ॥ खांडवायां महानद्यां यानि संति महीपते ॥ २ ॥
संगमात्क्रोशखण्डार्द्धे समायाति सरिद्वरा ॥ कालिकेति समाख्याता सर्वकामप्रदायिनी ॥ ३ ॥ तत्संगमे नरः स्नात्वा फलं शतमखं
व्रजेत् ॥ ततोऽपि क्रोशखण्डे वै पर्वते करिसंज्ञके ॥ भैरवोऽस्ति करी नाम चंडकोपो महाबलः ॥ ४ ॥ तस्य वै पूजनं कृत्वा दर्शनं च
यथाविधि ॥ ततः स्नायाद्धि तीर्थेषु व्रजेद्वै तीर्थजं फलम् ॥ ५ ॥ ततः क्रोशार्द्धखंडे धः खांडवापुलिने वरे ॥ समायाति
नदीश्रेष्ठा वत्सजेति समाहृता ॥ ६ ॥ तस्यास्तु संगमे स्नात्वा वसेन्नित्यं दिवि प्रभुः ॥ ७ ॥ वत्सजासंगमादूर्द्ध्वे
शिरःकूटमुदाहृतम्॥ तत्र नारायणी श्रेष्ठा नदी वै संगता तया ॥ तत्र स्नात्वा नरो याति गतिं वै योगिदुर्लभाम् ॥ ८ ॥ तत्र यः
पर्वतो रम्यो दक्षिणे परिदृश्यते ॥ माण्डुकायनिनामासौ सर्वयज्ञफलप्रदः ॥ ९ ॥ नारायणीसंगमाद्वै गव्यूतौ धर्मनेत्र भोः ॥
राजिकेति समाख्याता संगता तां महानदीम् ॥ तस्मिन्देशे नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १० ॥ इति ते कथितान्येव
खांडवायां मया प्रभो ॥ सुपुण्यानि सुरम्याणि सुतीर्थानि नृपेश्वर ॥ ११ ॥ अतः परं धर्मनेत्र तीर्थान्यन्यानि भूपते ॥ शृणु
ष्वैकमना भूत्वा यच्छ्रुत्वामृतमश्नुते ॥ १२ ॥ गंगाया उत्तरे तीरे शरविक्षेपमात्रके ॥ ढुण्ढिप्रयागतीर्थं तु वर्त्तते शिवदायकम् ॥
॥ १३ ॥ यत्र ढुंढिर्महाभागस्तपस्तेपे महामते ॥ शिवलोकनिवासाय नित्यं तन्यस्तमानसः ॥ १४ ॥ पंचवर्षसहस्राणि
पंचवर्षशतानि च ॥ जीर्णपर्णाशनो योगी शिवलोकमवाप्तवान् ॥ १५ ॥ ततोऽवधि महाराज तीर्थानां तीर्थमुत्तमम् ॥
ढुंढिप्रयाग इति वै ख्यातोऽनंतफलप्रदः ॥ १६ ॥ अमायां सोमवारे वै स्नात्यत्र दृढबुद्धिमान् ॥ तेन वै सुकृतं लोके कृतमेव
न संशयः ॥ १७ ॥ कृता हि सर्वयज्ञाश्च दत्ता वालंकृता मही ॥ विप्रेभ्यो व्यासमुख्येभ्यः किमन्यैर्बहुभाषितैः ॥ १८ ॥
यः कश्चिन्मानवः स्नाति ग्रहणे शशिसूर्य्ययोः ॥ धन्योऽस्ति मानवो लोके ह्यनेनैकेन कर्मणा ॥ १९ ॥ अन्यतीर्थात्कोटि
गुणं लभते फलमुत्तमम् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन स्नायाद्देही यथाविधि ॥ २० ॥ तत ऊर्द्ध्वप्रदेशे हि कौबेरात्पर्वताद्वरात् ॥

समायाात नदी श्रेष्ठा माने क्रोशार्द्धखंडके ॥ २१ ॥ नाम्ना पुण्यवती ख्याता सुवर्णाभजला शुभा ॥ तन्मूले न
रशार्दूल धनुषां पंचविंशतौ ॥ २२ ॥ मध्ये पर्वतके स्वर्णखनिर्वै विद्यते शुभा ॥ खनितिः सा समायाति लभ्या सा पुण्यकर्मणाम् ॥
॥ २३ ॥ तस्याश्च संगमे स्नात्वा दिनान्येकोनविंशति ॥ शुद्धः शांतमनाः स्नाति जितात्मा जितविग्रहः ॥ स पश्यति शुभां भूप खनिं
वै पापिदुर्लभाम् ॥ २४ ॥ तस्यास्तु दक्षिणे तीरे पुण्यवत्याः शरार्द्धके ॥ नित्यं निवसति श्रीमान्नेलापत्रो द्विजिह्वकः ॥ २५ ॥ स्वतिथा
वर्द्धरात्रे तु दीप्यमानः स्वतेजसा ॥ स्नाति तस्याः संगमेऽहि मुमुक्षुर्ज्ञानसंयुतः ॥ २६ ॥ ढौंढिक्याः पश्चिमे तीरे क्रोशमाने नरा
धिप ॥ संपद्धारा समाख्याता पर्वते धनधान्यदा ॥ २७ ॥ स्नात्वा संमार्ज्य देहं स्वं लक्ष्मीसूक्तेन वै पुनः ॥ २८ ॥ तत
ऊर्द्ध्वं पर्वते वै ढुंढिराजो महायशाः ॥ गणेशः स्वर्णवर्णाभो भक्तानां दृष्टिगोचरः ॥ २९ ॥ ततो वै पूर्वभागेऽस्ति शिवो वै
निर्मलेश्वरः ॥ कलावगोचरो देवः पापिनां मोहवर्त्तिनाम् ॥ ३० ॥ नानारत्नमयो देवो जांबूनदविभूषितः ॥ जांबूनदमयैः सर्पैर्ना
नामणिविभूषितैः ॥ भूषितः सेवितश्चैव नानामुनिगणैस्तथा ॥ ३१ ॥ कुबेरो नित्यमायाति दर्शनाय शिवस्य तु ॥ माने तु योजने दे
वो वर्तते पार्वतीपतेः ॥ ३२ ॥ इति ते कथितान्येव ढौंढिक्यास्तीर्थकानि हि ॥ अतः परं शृणु प्राज्ञ गंगायां तीर्थकानि च ॥
॥ ३३ ॥ ज्ञात्वा यानि शुभाँल्लोकान्प्राप्नोति सुतरां नृप ॥ शिवप्रयागतः पूर्वं गंगाया दक्षिणे तटे ॥ ३४ ॥ शरविक्षेपके तीर्थे
भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ शिवकुंडमिति ख्यातं शिवलोकप्रदायकम् ॥ ३५ ॥ यत्र देवः शिवः साक्षाद्वर्त्तते पयसि प्रभुः ॥ पंच
हस्तात्मकं लिंगं भक्तानां शुभदं परम् ॥ ३६ ॥ तस्मिन्कुंडे नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ततोऽप्युत्तरभागे हि धनुषां
पंचविंशतौ ॥ देवदेव इति ख्यातो मुने वै तपतां वर ॥ ३७ ॥ गुहायां हिमवत्यां हि स्थितो वै तपसि द्विजः ॥ युगापाये मुनि
श्रेष्ठो गमिष्यति बहिः प्रभुः ॥ ३८ ॥ तस्मादधो महाभाग चतुर्हस्तप्रमाणकम् ॥ विस्तीर्णं तु तथा दीर्घं कुंडं परमदुर्लभम् ॥ ३९ ॥
तत्कुंडाधो नरश्रेष्ठ मृत्तिका कुंकुमप्रभा ॥ तां मृत्स्नां शिरसा धृत्वा मोक्षभागी भवेन्नरः ॥ ४० ॥ तस्मिन्कुंडे यत्कृतं हि तदनं

तर्पणं भवेत् ॥ ४१ ॥ तस्माच्छरद्वये भूप स्ववेश्या तु जयैषिणी ॥ गंगाया उत्तरे तीरे गुहागंगातटे शुभा ॥४२॥ तस्यां गुहायां

तद्गुणं भवेत् ॥ ४१ ॥ तस्माच्छरद्वये भूप स्ववेंश्या तु जयेषिणी ॥ गंगाया उत्तरे तीरे गुहागंगातटे शुभा ॥४२॥ तस्यां गुहायां नित्यं सा रतिरूपजयैषिणी ॥ स्मरंती मनसा देवं सर्वज्ञं पार्वतीपतिम् ॥ ४३ ॥ हेतुनानेन राजेन्द्र तन्नाम्नी समजायत ॥ ४४ ॥ एकदा स्वर्गलोके सा क्रीडंती वासवेन तु ॥ नंदने विपिने देव ह्यप्सरोभिः समन्विता ॥ ४५ ॥ पृथक्पृथग्वासवोऽपि चिक्रीडे राजसत्तम ॥ एवं क्रीडति शक्रे हि ताभिः सर्वाभिरेव च ॥ एतस्मिन्नंतरे कामो ह्याययौ भार्यया सह ॥ ४६ ॥ दृष्ट्वा रतिं कामवामां दुःखिता साभवत्तदा ॥ स्ववेंश्या ह्युर्वशी मुख्या दृष्ट्वा सौंदर्य्यवैभवम् ॥ ४७ ॥ तासां मध्ये तु सा वेश्या सुघोषा नामिका पुरा ॥ उवाच वचनं ताश्च सर्वाश्चाप्सरसस्तदा ॥ ४८ ॥ जयेयं रूपमस्यास्तु स्वल्पकालेन वै यथा ॥ तथैवाहं करिष्यामि यथा रूपाधिका भवे ॥ ४९ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्याः सर्वाश्चाप्सरसस्तदा ॥ हासं चक्रुः करध्वानैस्ततः सा दुःखिताभवत् ॥ ॥ ५० ॥ राजकन्या बभूवाथ नाम्ना वै तु जयैषिणी ॥ जातिस्मरत्वमापन्ना ययौ वै तपसे तदा ॥ ५१ ॥ अस्मिन्नेव महास्थाने रतिरूपजयैषिणी ॥ ततः सा कतिपयाहेन जाता रत्याधिका पुनः ॥ ५२ ॥ ययौ तेनैव देहेन स्वर्गलोके महामते ॥ ५३ ॥ ततः सर्वाधिका सा वै बभूवेंद्रस्य संसदि ॥ इदं स्थानं ततो जातं नाम्ना जायैषिणं खलु ॥ ५४ ॥ तत्र कुंडं महाभाग गंगायां वर्तते शुभम् ॥ तस्मिन्स्नात्वा नरो भक्त्या जपेदपि यदिच्छति ॥ ५५ ॥ तस्माद्धि शरविक्षेपे गंगाया दक्षिणे तटे ॥ श्रीस्थंडिलं समाख्यातं श्रीदं पुण्यप्रदं मतम् ॥ ५६ ॥ तस्मिन्स्थंडिलके मर्त्यो दिनानामेकविंशतिम् ॥ जप्त्वा श्रीमंत्रकं पुण्यं कुबेरेण समो भवेत् ॥ ५७ ॥ ततो बाणद्वये भूप शिला परमदुर्लभा ॥ नाम्ना तु वासवी ख्याता यस्यामिन्द्रस्तपोकरोत् ॥ ५८ ॥ गंगामध्ये वर्तते सा सर्वकामफलप्रदा ॥ अस्यां तु यत्कृतं कर्म कोटिकोटिगुणं भवेत् ॥ ५९ ॥ ततो ममाश्रमे चास्मिंस्तीर्थानि प्रवराणि च ॥ अस्मिन्नेव महातीर्थे कुरुते तप उत्तमम् ॥ ६० ॥ यत्र देवो महाभाग मुनयः समवस्थिताः ॥ परमात्मनि निष्ठाश्च मोक्षधर्ममनुश्रिताः ॥ ६१ ॥ एतत्पुण्यतमं स्थानं न भूतं न भविष्यति ॥ यत्र देवः शिवः

साक्षाद्गंगामध्ये हि वर्तते ॥ ६२ ॥ तस्य स्थानस्य माहात्म्यं को वा वर्णयितुं क्षमः ॥ समर्प्यास्मिन्महादेवे गंगायामेव द्रव्यकम् ॥ ६३ ॥ दारिद्र्यं न लभेत्सोऽपि भुवि जन्मशतैरपि ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन द्रव्यं देयं शिवस्य वै ॥ ६४ ॥ पुष्पं दत्त्वा दरिद्रस्तु धनी भवति निश्चितम् ॥ बिल्वपत्रं समर्प्यैव शिवतां याति दुर्लभाम् ॥ ६५ ॥ धन्याः कलियुगे घोरे स्नातारोऽत्र सुतीर्थके ॥ येन दत्तं सुवर्णं हि त्वापि लक्षप्रमाणकम् ॥ तेन दत्ता मही सर्वा सशैलवनकानना ॥ ६६ ॥ इति ते कथितान्येव सूक्ष्मे तीर्थानि भूपते ॥ अतिसूक्ष्मे यानि संति तानि संशृणु जल्पतः ॥ ६७ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे श्रीक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनं नाम द्व्यशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८२ ॥

॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ अस्मादेव महातीर्थात्करिपर्वततो ध्रुवम् ॥ शरविक्षेपमात्रं तु धारा सा भैरवी स्मृता ॥ १ ॥ तज्जलं शिरसा धृत्वा भैरवस्य प्रियो भवेत् ॥ २ ॥ तस्माच्छरद्वये भूप सत्यसंधतपस्थले ॥ श्रीकुंडं परमं पुण्यं स्वर्गमोक्षप्रदायकम् ॥ ३ ॥ यत्र राजा सत्यसंधस्तपस्तप्त्वा भृशं प्रभुः ॥ जितवान्कोलकं दैत्यं मुक्त एव ततः प्रभो ॥ ४ ॥ अस्मात्स्थानात्पूर्वभागे सरित्पुण्यतमा स्मृता ॥ भूसुतेति समाख्याता भूमिदानफलप्रदा ॥५॥ अस्यास्तु संगमे स्नात्वा भूमिदानफलं लभेत् ॥६॥ गंगाया उत्तरे तीरे मुंडदैत्यशिरःस्थले ॥ ब्रह्मकुण्डमिति ख्यातं ब्रह्मलोकफलप्रदम् ॥ ७ ॥ यत्र ब्रह्मा ययौ देवमानेतुं द्विजदंपती ॥ ततो बभूव नामास्य ब्रह्मकुंडमिति श्रुतम् ॥ ८ ॥ धर्मनेत्र उवाच ॥ कौ वा तौ मुनिशार्दूल यौ युक्तौ द्विजदंपती ॥ किमर्थमागतौ तत्र कथं ब्रह्मा समाययौ ॥ ९ ॥ उत्फालक उवाच ॥ चरित्रं द्विजदंपत्योः शृणुष्वैकमनाः शुभम् ॥ यथा बभूवतुः प्राज्ञावस्मिन्क्षेत्रे नराधिप ॥ १० ॥ पुरात्र द्विजदंपत्योः स्थानमासीच्छुभं नृप ॥ नाम्ना ख्यातो द्विजः सोऽयं विष्णुशर्म्मेति विश्रुतः ॥ ॥ ११ ॥ सापि देवी बभूवाथ नाम्ना कंजवती शुभा ॥ न तयोस्तु गृहे गत्वा क्षुधितोभून्नराधिप ॥ महत्या संपदा युक्तौ सदा धर्ममनुष्ठितौ ॥ १२ ॥ तयोरेव गृहं सर्वे क्षुधिता यांति सर्वदा ॥ यद्यन्मनसि तेषां वै तत्तद्दापयद्द्विज ॥ १३ ॥ तयोस्तु द्विजदंपत्योर्मन आसीत्परोदये ॥ एवं तयोर्महाभाग

धनं सर्वं क्षयं गतम् ॥ १४ ॥ क्षुधितैर्भुक्तमेवैतद्धन्यस्य हि कुटुंबिनः ॥ वनादानीय मूलानि फलान्यपि महामते ॥
॥ १५ ॥ पूर्वं दत्त्वा क्षुधार्तायावशिष्टं खादति स्वयम् ॥ एवं तयोर्निवसतोरासीद्धै ह्यतिपुण्यकम् ॥ १६ ॥ आजगाम स्वयं ब्रह्मा
ज्ञातुं तन्निश्चयं नृप ॥ चिह्नरूपेण क्षुधितो दंपत्योर्निकटे शुभे ॥ १७ ॥ तत्रागत्य बभाषे तं ब्राह्मणं सत्यसंयुतम् ॥ १८॥ चिह्न
उवाच ॥ ॥ भोभो ब्राह्मण हे देव क्षुधितोऽहं भृशं मुने ॥ श्रुत्वा त्वद्धर्ममाहात्म्यमागतोऽहं त्वदंतिके ॥ १९ ॥ विष्णुशर्म्मो
वाच ॥ ॥ फलमूलानि मत्पार्श्वे वर्तंते सुबहूनि च ॥ तानि भुंक्ष्व यथेष्टं त्वमतिथिस्त्वं मम प्रियः ॥ २० ॥ चिह्न उवाच ॥
किं कर्तव्यं मया साधो फलैर्मूलैस्तथा शुभैः ॥ वयं हि मांसभोक्तारो देहि मानुषमामिषम् ॥ २१ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥
इति श्रुत्वा वचस्तस्य ब्राह्मणो विस्मितोऽभवत् ॥ चिंतयामास बहुशः किं कर्तव्यमतः परम् ॥ २२ ॥ न देयं चेदामिषं वै धर्मो
मे नश्यति क्षणात् ॥ इति वै बहुशः सोऽथ चिंतयामास विप्रकः ॥ २३ ॥ एवं संचिंतयंतं तु जगाद ब्राह्मणं तदा ॥ विचार्य मन
सा भूत्वा तत्क्षुधा चैव पीडिता ॥ २४ ॥ कंजवत्युवाच ॥ नाथनाथ द्विजश्रेष्ठ देयमस्मै नरामिषम् ॥ मामकं परमं दिव्यं तृप्य
तां चिह्नराजकः ॥ २५ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ अहमेव प्रदास्यामि स्वमांसं वरवर्णिनि ॥ त्वं तु पुत्रवती चासि जीविष्यंति
कथं सुताः ॥ २६ ॥ कंजवत्युवाच ॥ ॥ भर्तस्त्वया विना देव जीविष्यामि क्षणं न हि ॥ विना भर्त्रा हि नारीणां जीवनं हि
वृथा स्मृतम् ॥ २७ ॥ तस्मात्त्वज्जीव हे देव मरिष्यामि तवाग्रतः ॥ भविष्याति गतिश्चैव भर्त्रग्रे मरणाद्विभो ॥ २८ ॥ वि
ष्णुशर्म्मोवाच ॥ इति चेन्मृगशावाक्षि निश्चयो वरवर्णिनि ॥ सहैव हि मरिष्यामि चिह्नराजस्य तृप्तये ॥ २९ ॥ उत्फालक उवाच ॥
इत्युक्त्वा तौ महाभाग पतितौ तत्समीपके ॥ ऊचतुर्वचनं भूप हर्षितौ धर्महेतवे ॥ ३० ॥ द्विजदंपती ऊचतुः ॥ भोभोश्चिह्न महा
भाग भुङ्क्ष्व मांसं यथारुचि ॥ धन्यौ स्वस्तवयोर्मांसं भवतस्तृप्तिहेतवे ॥ ३१ ॥ चिह्न उवाच ॥ ॥ किं कर्त्तव्यं हि मांसेन भाव
त्केन हि दंपती ॥ जरया गलितेनाहं वृद्धोऽस्मि दंतहीनकः ॥ ३२ ॥ प्रयच्छतां स्वपुत्रस्य मांसं मे तृप्तिहेतवे ॥ मारयि

त्वा स्वहस्तेन पुत्रं वै पंचवार्षिकम् ॥ ३३ ॥ यदि वै युवयोश्चित्ते नायाति संमतिर्मम ॥ पुत्रमोहात्तदाहं वै गमिष्याम्यन्यदे
शके ॥ ३४ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा हि वचनं चिह्नस्य महदात्मनः ॥ परस्परं तु संवीक्ष्य पुत्रमानीय तत्र हि ॥
॥ ३५ ॥ खड्गमुत्थाप्य तूर्णं हि यावद्धंति स्वपुत्रकम् ॥ तावच्चिह्नो महाभाग चतुरास्यो बभूव हि ॥ ३६ ॥ दंडपुस्तकधारी च
सुंदरांगो महाकृतिः ॥ उवाच वचनं प्रीत्या ब्रह्मा तौ द्विजदंपती ॥ ३७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ धन्यौ युवां महाभागौ ब्रह्माहं सर्व
कारकः ॥ द्रष्टुं वै निश्चयं वां हि चागतोऽस्म्यत्र दंपती ॥ ३८ ॥ गच्छतां ब्रह्मलोके हि पुण्यात्मानौ यतो युवाम् ॥ अनेनैव हि
देहेन दंपती पुत्रसंयुतौ ॥ ३९ ॥ युवाभ्यां सदृशो लोके धर्मात्मानो न हि कश्चित् ॥ ययोः पुत्रस्य मोहोऽपि न जातस्तृप्तिहेत
वे ॥ ४० ॥ इदमाख्यानकं कश्चिदस्माकं हि पठिष्यति ॥ सोऽपि मल्लोकवासी स्याच्छ्रोता श्रावयितापि च ॥ ४१ ॥ इदं
पुण्यतमं स्थानं जातं मुक्तिफलप्रदम् ॥ अस्मिन्वै तीर्थराजे तु स्नानं दानं जपं तथा ॥ करिष्यंति च ये ते वै प्राप्स्यंति परमं
पदम् ॥ ४२ ॥ जातं नामास्य तीर्थस्य ब्रह्मतीर्थमिति स्मृतम् ॥ ४३ ॥ उत्फालक उवाच ॥ विमानेऽथ समारुह्य स्वदेहेनैव
ते त्रयः ॥ गता वै ब्रह्मणा सार्द्धं ब्रह्मलोके सुनिर्मले ॥ ४४ ॥ ततोऽवधि महाराज जातं पुण्यतमं परम् ॥ ब्रह्मकुंडमिति
ख्यातं स्मरणादपि पापहृत् ॥ ४५ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे श्रीक्षेत्रमाहात्म्ये द्विजदंपत्युपाख्यानं नाम त्र्यशीत्युत्तरशततमोऽ
ध्यायः ॥ १८३ ॥ उत्फालक उवाच ॥ अथोपरिष्टान्नृपते गंगाया दक्षिणे तटे ॥ माने चतुःशरे प्रोक्तमश्वतीर्थं सुपुण्यदम् ॥ १ ॥
समं भृंगिशिलायास्तु तत्तीर्थं भवति प्रभो ॥ यत्तीर्थस्मरणान्मर्त्यश्चक्रवर्त्ती भवेद्ध्रुवम् ॥ २ ॥ किं पुनः स्नानकरणाद्दानाच्च जपतस्त
था ॥ यत्र नारायणः साक्षाज्जलमध्ये हि वर्तते ॥ ३ ॥ धर्मनेत्र उवाच ॥ ॥ का वोक्ता हि शिला भृंगी नाम वा कथ
माप सा ॥ मह्यं मुनिगणश्रेष्ठ तत्सर्वं ब्रूहि विस्तरात् ॥ ४ ॥ उत्फालक उवाच ॥ एकस्मिन्समये देवो महादेवः स्वयं प्रभुः ॥
अवतीर्णो हिमवतो द्रष्टुं तीर्थान्यनेकशः ॥ ५ ॥ नंदी भृंगी भालचंद्रो रिटिश्च ढुंढिकस्तथा ॥ प्रेतास्यो वज्रनाभश्च ढुंढिश्च बृह
दंडकः ॥ ६ ॥ मत्स्याक्षो मृगनाभश्च महासेनो महामनाः ॥ इत्यादयो गणास्तेन समाजग्मुः सदैव हि ॥ ७ ॥

दंडकः ॥ ६ ॥ मत्स्याक्षो मृगनाभश्च महासेनो महामनाः ॥ इत्यादयो गणास्तेन समाजग्मुः सदैव हि ॥ ७ ॥ प्रस्फुरज्जिह्व
गैर्जिह्वानिर्गिलद्विषजालकैः ॥ ललाटशोभिरजनीकरलेखासमन्वितः ॥ ८ ॥ अंससंन्यस्तसंमत्तकरिचर्मा त्रिनेत्रकः ॥ मध्य
नेत्रोद्भवलसद्वह्निना सुविराजितः ॥ ९ ॥ कटिलग्नद्वीपिचर्मराजितोऽशेषलोकपः ॥ जटाभिः स्वर्णवर्णाभिर्दधानोऽलकनंदकाम् ॥
॥ १० ॥ आययौ देवशार्दूलो नानाभटगणैर्युतः ॥ किंकिणीजालनिर्घोषव्याप्ताशेषदिगंतरः ॥ ११ ॥ मुनिर्वै देवलो नाम
संस्थितो मौनमाश्रितः ॥ शिलायां तप्यमानो वै ध्यायन्नारायणं विभुम् ॥ १२ ॥ मूर्त्तिं चतुर्भुजां कृत्वा श्रीविष्णोः परमात्मनः ॥
पूजां चकार विप्रेंद्रो विभुं ध्यायन्नहर्निशम् ॥ १३ ॥ एतस्मिन्नंतरे दुष्टो विडालाक्षो महासुरः ॥ अस्मिन्देशे महाराजा ययौ हि
मृगयापरः ॥ १४ ॥ अत्रागत्यासुरो विप्रं भृशमुत्थाप्य चासनात् ॥ गंगायां तं प्रचिक्षेप तां मूर्तिं च शुभप्रदाम् ॥ १५ ॥
हाहाकाररवश्चासीन्मुनीनां शांतचेतसाम् ॥ श्रुत्वा तु तं रवं देवगणा भृंग्यादयस्तथा ॥ आजग्मुः शतसाहस्रा नानाशस्त्रसम
न्विताः ॥ १६ ॥ देवलं पतितं दृष्ट्वा गंगायां शिवकिंकराः ॥ भृशं वै दुःखिताश्चासंस्तत्रैको भृंगिनामकः ॥ १७ ॥ गत्वा
निष्कास्य गंगायाः संस्थितोऽस्यां गणाधिपः ॥ शिलायां संस्थितो विप्रमित्युवाच पुनःपुनः ॥ १८ ॥ को वा त्वं पुरुषोऽ
स्यां वै केन वै पातितो भृशम् ॥ १९ ॥ देवल उवाच ॥ अहं तु ब्राह्मणो नाम्ना देवलेति ह्युदाहृतः ॥ ध्यातुं नारायणं
देवं तपस्तप्तुमिहागतः ॥ २० ॥ विडालाक्षो महादैत्य आगतोऽत्र मम स्थले ॥ मां चैव तां महामूर्त्तिं गृहीत्वा दितिजाधमः ॥ गंगाया
मक्षिपन्मां हि तां मूर्तिं गणपुंगव ॥ २१ ॥ किं करोमि क्व गच्छामि त्यक्त्वा नारायणीं शिलाम् ॥ २२ ॥ उत्फालक उवाच ॥ इति
श्रुत्वा वचस्तस्य देवलस्य महात्मनः ॥ निजघ्नुस्तं महादैत्यं धनुष्कोट्या तु तच्छिरः ॥ चिक्षिपुश्च हि गंगायां मध्ये वै दक्षिणे
तटे ॥ २३ ॥ अद्यापि दृश्यते तत्र दृषद्भूतं हि तच्छिरः ॥ तदेव जातं विमलं धनुस्तीर्थं सुपुण्यकम् ॥ २४ ॥ विडालाक्षशिरोभागे
कुंडं जातं सुनिर्मलम् ॥ उवाच तं महादैत्यः पतितोऽयं हि देवल ॥ देवलोऽपि महाभाग भृंगिणं प्रत्युवाच ह ॥ २५ ॥ देवल उवाच ॥

के वा यूयं महात्मानो मामकारिविनाशकाः ॥ कोऽयं वृषस्थः पुरुषो रजताद्रिरिवापरः ॥ २६ ॥ किमर्थमागतो ह्यत्र तीर्थे
मुनिगणान्विते ॥ एतं दृष्ट्वा मनो मेऽद्य प्रसन्नमभवत्प्रभो ॥ २७ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा निगदितं देवलस्य गण
स्ततः ॥ भृंगीनामा बभाषेऽथ प्रहस्य च पुनःपुनः ॥ २८ ॥ भृंग्युवाच ॥ ॥ वयं देवल देवस्य किंकरा गणकाः स्मृताः ॥ नास्त्ये
तस्य कुलं विप्र स्थानमेकं ततः प्रभोः ॥ २९ ॥ न नाम न च गोत्रादि न चैकत्र समास्थितिः ॥ अयमेव पुरा कल्पे काल
रूपी बभूव ह ॥ ३० ॥ स्रष्टायमेव भगवान्पालकश्चायमेव तु ॥ दाता भोक्तायमेवास्ति धर्त्ता धारयिता ह्ययम् ॥ ३१ ॥ नाना
रूपस्तु भगवान्नानामायो महायशाः ॥ अपाणिपादो निर्लेपः स्वयंज्योतिर्निरंजनः ॥ ३२ ॥ यत्र रामकथा चास्ति तत्र गच्छ
त्यहर्निशम् ॥ यत्र वै वेदघोषश्च यत्र गंगा सरिद्वरा ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणा यत्र पूज्यंते गावश्चैव महामते ॥ शिवभक्तिरता यत्र यत्र पै
शून्यवर्जिताः ॥ ३४ ॥ नास्ति यत्र शिवस्यादौ कृष्णस्य भेदबोधकाः ॥ यत्र ब्रह्ममयो घोषो वर्ततेऽहर्निशं द्विज ॥ ३५ ॥ यत्र स्व
धर्मचारित्वं न लोभो नाशुभा मतिः ॥ पुराणश्रवणं यत्र यत्र शिवपरायणः ॥ इतिप्रमुखदेशेषु स्थीयते न तु गम्यते ॥ ३६ ॥ इति ते
कथितं विप्र यत्पृष्टं परमं वचः ॥ ३७ ॥ उत्फालक उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य विस्मयं परमं ययौ ॥ बुद्ध्वा ततः परमात्मा
नं बभूव गतसंशयः ॥ ३८ ॥ अस्यामेव शिलायां च स्थितवान्कतिचित्समाः ॥ पश्चाज्जगाम परमां पुनरावृत्तिदुर्लभाम् ॥ गतिं
देवलको नाम देवदेवं सनातनम् ॥ ३९ ॥ अत्रासीत्परमं तीर्थं सर्वयज्ञफलप्रदम् ॥ यतो भृंगी महातेजा आययौ बोधितुं द्विज
म् ॥ ४० ॥ ततो भृंगीशिलाख्याता तीर्थं वै देवलाश्रमे ॥ इति ते कथितं भूप शिलाया विस्तरो मया ॥ अतः परं महाराज कि
मन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ४१ ॥ धर्मनेत्र उवाच ॥ ॥ यदुक्तमश्वतीर्थं वै भवता पुण्यदं शुभम् ॥ अश्वतीर्थं कथं जातं सर्वं
कथय मे मुने ॥ ४२ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ साधुसाधु महाप्राज्ञ धन्योसि त्वं न संशयः ॥ जाता वै यस्य तीर्थानां
माहात्म्यश्रवणे मतिः ॥ ४३ ॥ पुरा सूर्यकुले राजा नरिष्यन्नाम विश्रुतः ॥ बभूव पद्मोदारः सर्वयज्ञकरः प्रभुः ॥ ४४ ॥

एकदा तेन राज्ञा वै अश्वमेधाय घोटकः ॥ त्यक्तः पृथिव्यां नृपते नृपैः सार्द्धं महाभटैः ॥ ४५ ॥ आगतो ह्यत्र देशे तु अश्वो
यज्ञाय प्रेषितः ॥ सहस्रशो नृपालैश्च सहितं तं महाहयम् ॥ जहारेंद्रो हि पश्यत्सु नृपेषु बहुशो भृशम् ॥ ४६ ॥ हृतं दृष्ट्वा तमश्वं
वै ह्याजग्मुः सर्व एव ते ॥ नरिष्यतः समीपे तु लज्जयाधोमुखा नृपाः ॥ ४७ ॥ स तांस्त्वधोमुखान्दृष्ट्वा ज्ञातवान्सपदि प्रभुः ॥
ध्यायन्सदाशिवं देवं मनसानन्यगामिना ॥ ४८ ॥ तपश्चकार परमं हर्तुं तस्य जिगीषया ॥ दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ॥
निराहारो जितात्मा च शिलावत्संस्थितोऽत्र वै ॥ ४९ ॥ एवं वै तप्यमानस्य त्रिलोकी क्षुभिताभवत् ॥ इंद्रोपि तत्र संप्राप्तश्चाकि
ताः सर्वदेवताः ॥ ५० ॥ अस्य वै तपसा जातं देहं कोटिरविप्रभम् ॥ आजगाम महादेवो यत्र राजा महारथः ॥ ५१ ॥ नरि
ष्यतस्तस्य देशे वृषस्थो गणसंयुतः ॥ उवाच वचनं देवो महादेवः प्रभुः स्वयम् ॥ नरिष्यंतं महात्मानं संतुष्टस्तपसा तदा ॥
॥ ५२ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ ॥ वत्सवत्स वरं ब्रूहि यत्ते मनसि वर्तते ॥ दुर्लभं नास्ति त्रैलोक्ये संतुष्टे मयि सुप्रभो ॥ ५३ ॥
नरिष्यन्तुवाच ॥ धन्योस्मि कृतकृत्योस्मि दर्शनात्तव रुद्र भोः ॥ इदं तीर्थं परं पुण्यं भवतु प्रथमं विभो ॥ ५४ ॥ ततो वै वासवं
देवं जयेयं पार्वतीपते ॥ इति वै द्वौ वरौ मह्यं देयौ नान्यद्वृणोम्यहम् ॥ ५५ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ इदं वै तीर्थराजन्तु तीर्था
नां जातमेव हि ॥ अस्मिन्प्रदेशे गंगायां विष्णुमूर्तिश्च वर्त्तते ॥ ५६ ॥ जेष्यसि त्वं शचीनाथं शीघ्रमेव महामते ॥ तापसा नास्ति
त्रैलोक्ये त्वत्समोऽन्यो हि भूपते ॥ ५७ ॥ अस्मिंस्तीर्थेपि यत्स्नानं दानं पूजा तपस्तथा ॥ होमो वै पिंडदानं च तत्सर्वं ह्य
क्षयं भवेत् ॥ ५८ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ इति दत्त्वा वरं देवः सर्वज्ञः पार्वतीपतिः ॥ ययौ कैलासके रम्ये नानामुनिगणा
न्विते ॥ ५९ ॥ इंद्रोऽपि वरदानं वै श्रुत्वा राज्ञो नरिष्यतः ॥ गत्वा च तत्समीपं हि विनतो वाक्यमब्रवीत् ॥ ६० ॥ इंद्र
उवाच ॥ ॥ धन्योऽसि त्वं महाबाहो नास्ति त्वत्सदृशो नृपः ॥ कुत्रापि हि त्रिलोक्यां च बभूव न कदाचन ॥ ६१ ॥ अयम
श्वश्च भावत्कः क्रियतां मख उज्ज्वलः ॥ मयेदं दुष्कृतं भूप तत्क्षमस्व महामते ॥ ६२ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा

वचस्तस्य नम्रस्य च शचीपतेः ॥ जितमेव हितं मेने इंद्रं त्रैलोक्यनायकम् ॥ ६३ ॥ अश्वं गृहीत्वा नृपतिः समाभाष्य श
चीपतिम् ॥ आजगाम गृहे स्वीये संचकार मखं तथा ॥ ६४ ॥ ययौ यथागतं देवो देवमार्गेण भूपते ॥ विमना अतिसंभूय च
कितश्च तदा प्रभुः ॥ ६५ ॥ तदादीदं महाबाहो जातमश्वाभिधं परम् ॥ अश्वं प्राप यतो राजा हृतं वै वासवेन तु ॥ ६६ ॥ धन्या
कलियुगे घोरे स्नातारोऽत्राशु तीर्थके ॥ कर्त्तारः शिवपूजायास्तत्कर्तव्यं न विद्यते ॥ ६७ ॥ स्नातं वै सर्वतीर्थेषु दत्ता वा सकला
मही ॥ पूजिताः प्रतिमाः सर्वा देवदेवस्य भूपते ॥ ६८ ॥ सेतुबंधात्कोटिगुणं काशीतः शतकोटिकम् ॥ अन्यतीर्थात्कोटिगुणं
तत्तत्पुण्यफलं व्रजेत् ॥ ६९ ॥ यस्मिंस्तीर्थं नारिष्यन्वै संचकार महत्तपः ॥ अस्मिंस्तीर्थे सदा विष्णुर्वर्तते रमया सह ॥ ७० ॥
इति ते कथितं भूप यत्पृष्टोऽहं त्वयानघ ॥ नास्ति त्वत्सदृशो लोके श्रोता भक्तश्च भूमिप ॥ ७१ ॥ धर्मनेत्र उवाच ॥
कुत्र तत्तीर्थकं पुण्यं धनुस्तीर्थमुदाहृतम् ॥ किं पुण्यं लभते विज्ञ तत्र स्नात्वा महामते ॥ ७२ ॥ उत्फालक उवाच ॥ शृणु
राजन्प्रवक्ष्यामि साधु पृष्टं त्वया विभो ॥ तत्ते संप्रति वक्ष्यामि धनुस्तीर्थस्य वैभवम् ॥ ७३ ॥ धनुस्तीर्थान्महाराज नान्यत्पु
ण्यतमं मतम् ॥ यत्र ब्रह्मद्रवाख्यं हि पर्वते जलमुत्तमम् ॥ ७४ ॥ अश्वतीर्थाच्छरक्षेपे गंगाया दक्षिणे तटे ॥ यत्र ब्रह्मा तप्यमानः
शुश्राव ध्वनिमुत्तमम् ॥ ७५ ॥ गायंत्याश्च सरस्वत्याः श्रीशिवं भक्तमोक्षदम् ॥ श्रुत्वा गानं सरस्वत्या द्रवरूपी वभूव ह ७६ ॥
ततो ब्रह्मद्रवाख्यं हि जातं परमपुण्यकम् ॥ तत्संगमे नरश्रेष्ठ धनुस्तीर्थं सुपुण्यदम् ॥ ७७ ॥ यस्मिंस्तीर्थे नरः स्नात्वा
ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयात् ॥ अत्र वै पिण्डदानादि तारयेत्सकलं कुलम् ॥ ७८ ॥ इति ते कथितं भूप धनुस्तीर्थस्य वैभवम् ॥
यच्छ्रुत्वापि नरो भक्त्या ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ७९ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे श्रीक्षेत्रमाहात्म्ये धनुस्तीर्थाश्वतीर्थ
भृंगितीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुरशीत्युत्तरशततमोध्यायः ॥ १८४ ॥ उत्फालक उवाच ॥ अतो द्विशरविक्षेपे भैरवीतीर्थमुत्तमम् ॥
भैरव्यो यत्र देशे तु नानानाम्न्यो नराधिप ॥ निवसंति स्थले रम्ये नानाभरणसंयुताः ॥ १ ॥ स्नानं कर्तुमिहायांति पुण्यतीर्थे

सुपुण्यदे ॥ अतो दक्षिणदिग्भागे धनुषां पंचविंशतौ ॥ २ ॥ भैरवीपीठमाख्यातं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ सप्तरात्रं निराहारो
जितात्मा जितविग्रहः ॥ करोति पूजनं देव्याः सिद्धिं प्राप्नोति दुर्लभाम् ॥ ३ ॥ अशुद्धः स्नानरहितो यात्यस्मिन्भैरवीगृहे ॥
प्राप्नोति विपदं शोकं दारिद्र्यं परमं पुनः ॥ ४ ॥ वंध्यत्वमरिशूलं च प्राप्नोत्येव न संशयः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नोपेक्ष्या भैरवी
परा ॥ ५ ॥ यः कश्चिन्मानवो भक्त्या महिषं संप्रयच्छति ॥ जेता सर्वरिपूणां हि कुबेरो व धनी भवेत् ॥ ६ ॥ सत्यसंधेन
राज्ञा वै राधिता रिपुशांतये ॥ तदादीयं महादेवी सिद्धपीठे समाश्रिता ॥ ७ ॥ सत्यसंधोऽपि राजा वै पूजनात्प्राप संप
दम् ॥ रिपुक्षयं च नृपते तस्मात्तां पूजयेद्बुधः ॥ ८ ॥ स्नात्वा तु भैरवीतीर्थे पूजां कुर्याद्यथाविधि ॥ बलिभिर्धूपदीपैश्च नानो
पायनकादिभिः ॥ ९ ॥ मनस्याकांक्षते यद्वै तत्तत्प्राप्नोति निश्चितम् ॥ तत्तीर्थके नरः स्नात्वा स्नातो वै सेतुबंधके ॥ १० ॥
गंगाया उत्तरे तीरे कुंडं कौबेरकं स्मृतम् ॥ यत्र वै राजराजो हि धारयामास तं शिवम् ॥ ११ ॥ पुरा विश्ववसोः पुत्रस्तपस्तप्तुमि
हागतः ॥ अत्र वै निवसन्सोऽपि तीर्थानां प्रवरे नृप ॥ १२ ॥ पंचवर्षसहस्राणि निराहारो जितेंद्रियः ॥ समाराध श्रीदेवीं
मनसानन्यगामिना ॥ १३ ॥ ददर्श तामथो देवीं नानाभरणभूषिताम् ॥ रत्नपीठे समासीनां कोटिसूर्यसमप्रभाम् ॥ १४ ॥
दृष्ट्वा तां हि महादेवीं वरदां समवस्थिताम् ॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवैः सेवितांघ्रिसुपीठिकाम् ॥ १५ ॥ ननाम शिरसा मानी
पुत्रो विश्रवसः शुभः ॥ अस्तौषीत्परमाभिश्च वाग्भिर्देवीमवस्थिताम् ॥ १६ ॥ वैश्रवण उवाच ॥ नमस्तेनमस्तेनमस्ते
सुमातर्निमग्ने सुतादौ कलत्रांधकूपे ॥ भवापारकूपारपोतं त्वदीयांघ्रिपद्मं त्वदाराधनेनैव गम्यम् ॥ १७ ॥ त्वमादौ त्वमंते
भवानि प्रसेव्या न मे कश्चिदस्ति प्रभुर्वै त्वदन्यः ॥ त्वमेव प्रशास्त्री सुदात्री ससेव्या त्वमेवासि वित्तं त्वमेवासि वेद्या ॥ १८ ॥
त्वमिंद्रः प्रकर्ता प्रहर्ता त्वमेव त्वमीशस्त्वमाराध्य एव प्रभेशे ॥ त्वमेवासि चंद्रस्त्वमेवासि शेषस्त्वमेवासि वै वासुकिर्नाग ईड्ये ॥
॥ १९ ॥ त्वमेवासि माता त्वमेवासि भर्ता त्वमेवासि धर्ता त्वमेवासि नेता ॥ त्वमेवासि विष्णुस्त्वमेवासि जिष्णुस्त्वमेवासि सर्वं

प्रकर्ता सुरेशः ॥ २० ॥ त्वमेवासि भ्राता त्वमेवासि याता त्वमेवासि हंता त्वमेवासि यंता ॥ त्वमेवासि मंत्रस्त्वमेवासि यंत्रं त्वमेवासि यद्यत्तदेव त्रिलोक्याम् ॥ २१ ॥ उत्फालक उवाच ॥ कुबेरेण कृतं स्तोत्रं यः पठिष्यति मानवः ॥ अचिरात्सिद्धिमाप्नोति सत्यंसत्यं न संशयः ॥ २२ ॥ स्तोत्रेणानेन यः कश्चिद्देवीं स्तौति नरोत्तमः ॥ इह प्राप्य वरान्भोगानन्ते स्वर्गपुरे वसेत् ॥ २३ ॥ स्तोत्रेणानेन संस्तुत्य कुबेरस्तपतां वरः ॥ पपात दंडवद्भूमौ श्रीदेव्याश्चरणांतिके ॥ २४ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ प्रसन्नास्मि वरं ब्रूहि पुत्र वैश्रवण ध्रुवम् ॥ न हि किंचित्त्रिलोकेऽस्मिन्दुर्लभं मयि सुव्रत ॥ २५ ॥ कुबेर उवाच ॥ ॥ त्वत्पादकमले भक्तिर्भूयाज्जन्मनिजन्मनि॥ अयमेव वरो देयो नान्यत्किंचिद्वृणोमि भोः ॥ २६ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ एतादृश्येव ते भक्तिरस्ति वैश्रवण ध्रुवा ॥ परमेकं वरं वत्स ददामि तव सुव्रत ॥ २७ ॥ संपदामीश्वरो भूयो यक्षाणां च तथैव च ॥ पुष्पकं तु समारुह्य चर सर्वत्र वै सुखम् ॥ २८ ॥ उत्फालक उवाच ॥ इति दत्त्वा वरं देवी पीठे स्थितवती ततः॥कुबेरोऽपि महातेजाः संपदामीश्वरोऽभवत् ॥ २९ ॥ कोटिं यत्र सुवर्णानां त्रिंशदानीय सत्वरम् ॥ अत्र वै स्थंडिलं कृत्वा देवीमाराध्य यत्नतः ॥ ॥ ३० ॥ तदादीयं महादेवी राजराजेश्वरी शिवा ॥ बभूव नाम्ना नृपते सर्वसिद्धिप्रदायनी ॥ ३१ ॥ गंगायां तु महत्कुंडं नाम्ना कौबेरकं स्मृतम् ॥ दक्षभागे महादेव्या नाम्ना वैश्रवणेश्वरः ॥ जातः सदाशिवो देवः सर्वपापप्रणाशकः ॥ ३२ ॥ इदमाख्यानकं श्रुत्वा कुबेरो व धनी भवेत् ॥ ३३ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे श्रीक्षेत्रमाहात्म्ये भैरवीपीठराजराजेश्वर्युपाख्यानं नाम पंचाशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८५ ॥

धर्मनेत्र उवाच ॥ ॥ भो मुने ब्रूहि मे विप्र देवीपीठानि तत्त्वतः ॥ कस्मिन्कस्मिंस्थले देवीनिवासो वर्त्तते बुध ॥ १ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यच्छ्रुत्वापि नरो भवेत् ॥ पुण्यकर्मा हितकरो नारायणसमः पुमान् ॥ २ ॥ चामुंडं भैरवीपीठं कांसमर्दनकं तथा ॥ गौरीपीठं समाख्यातं तथा माहिषमर्दिनम् ॥ ३ ॥ राजराजेश्वरीपीठं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ एतान्यन्यानि पीठानि श्रीक्षेत्रे कथितानि हि ॥ ४ ॥

राजराजेश्वरीपीठमुक्तं ते विस्तरान्मया ॥ तथा च भैरवीपीठं भवते चोक्तमेव हि ॥५॥ चामुण्डायाः सांप्रतं मे शृणूत्पत्तिं नृपे
श्वर ॥ पूर्वं देवासुरे युद्धे सुरौ वै मददर्पितौ ॥ शुंभश्चैव निशुंभश्च बभूवतुरधीश्वरौ ॥ ६ ॥ ताभ्यां पराजिता देवा हृतमिंद्रासनं
तथा ॥ सर्वेषां सुरवर्य्याणामधिकारास्तथाहृताः ॥ ७ ॥ ताभ्यां भ्रष्टास्तदा देवा विचरंति महीतले ॥ मनुष्या इव दुःखार्त्ता हृता
शास्तेऽभवन्सुराः ॥८॥ ततो वै चिंतितं देवैरस्माकं तु महावरः ॥ दत्तो देव्या यदा यूयं संकटं वै गमिष्यथ ॥ ९ ॥ तदा मे स्मरणं
कार्य्यं युष्माकं संकटं तदा ॥ अहं दूरीकरिष्यामीत्युक्त्वा वै हिमपर्वते ॥ १० ॥ यत्र सा तु महादेवी गतास्तत्र महामते ॥ तत्र वै
पार्वतीं दृष्ट्वा तां नेमुः सकलाः सुराः ॥ ११ ॥ स्तुतिं वै कर्त्तुमुद्युक्तास्तस्या वै ईप्सितात्तये ॥ १२ ॥ देवा ऊचुः ॥ तुभ्यं नताः
स्मो निहतावलेपाः सर्वे च ये दुष्टजनाश्च दैत्याः ॥ तेषां च ये सज्जनवत्सला जनास्तेषां च त्वं पालनकारिकासि ॥ १३ ॥
त्वमेव सृष्टिं कुरुषे त्वमेव लोकांश्च सर्वान्विमृषे तथा हि ॥ त्वमेव कालः कलनात्मको हि त्वमेव चांते लयरूपिकासि ॥
॥ १४ ॥ देवि त्वदन्यन्न हि किंचिदस्ति सर्वं त्वमेवाखिललोकमातः ॥ शुंभो निशुंभश्च महासुरौ यौ ताभ्यां वयं देवि विम
र्दिता हि ॥ १५ ॥ यथा तयोः स्यात्समरे पराजयस्तथा कुरुष्वावहिता हि च त्वम् ॥ त्वामंतरेणाखिललोकमध्ये नान्योऽ
स्ति हंताखिलराक्षसानाम् ॥ १६ ॥ उत्फालक उवाच ॥ इति श्रुत्वा भगवती देवानां वचनं शुभम् ॥ आचचक्षे तदा देवी
देवानिंद्रपुरोगमान् ॥ १७ ॥ देव्युवाच ॥ यूयं निर्भयचित्तेन गच्छत त्रिदशालयम् ॥ स्वेषु स्थानेषु विबुधा यथापूर्वं हि चा
स्यताम् ॥ १८ ॥ शुंभासुरं निशुंभं च हनिष्यामि स्वयं द्रुतम् ॥ ॥ १९ ॥ उत्फालक उवाच ॥ इति देव्या वचः श्रुत्वा सेंद्रा
देवगणास्तदा ॥ सहर्षं त्रिदिवं जग्मुः स्थितवंतो यथा पुरा ॥ २० ॥ कस्मिंश्चित्त्वथ काले तु स्नातुं भागीरथीजले ॥ गता देवी तदा
राजन्दृष्टा चंडेन रक्षसा ॥ २१ ॥ मुण्डेन च महादेवी सुंदरांगी सुशोभना ॥ ततः शुंभनिशुंभाभ्यां प्रोक्तं ताभ्यां नृपेश्वर ॥ २२ ॥
चंडमुंडावूचतुः ॥ दैत्यराज महाराज सर्वे देवाः सवासवाः ॥ त्वद्वशे संति हे शुंभ हित्वा स्त्रीरत्नमुत्तमम् ॥ २३ ॥ ऐरावतो

गजेन्द्रो वै हय उच्चैःश्रवास्तथा ॥ बलादिंद्रात्त्वयाऽऽनीतः हतत्रैलोक्यनायक ॥ २४ ॥ पद्माद्या निधयः संति त्वद्गेहेऽसुरनायक ॥ कुबेरात्पुष्पकं नाम विमानं हि त्वयाहृतम् ॥ २५ ॥ एवं सर्वं स्थावरं च जंगमं च तथा प्रभो ॥ जितास्त्वया हि देवाश्च हित्वा स्त्रीरत्नमुत्तमम् ॥ २६ ॥ सा वै न कस्यचिद्बाला वर्तते वरवर्णिनी ॥ तां नेतुं सुंदरांगीं तु सुशोभां त्वमिहार्हसि ॥ २७ ॥ इति चंडस्य मुंडस्य वचः श्रुत्वाऽसुराधिपः ॥ शुंभनामा महादैत्यो दूतं देवीं प्रति प्रभो ॥ प्रेषयामास दुष्टात्मा सोऽपि तत्र गतो नृप ॥ २८ ॥ यत्र सास्ते महादेवी हिमवद्देशसंज्ञके ॥ तां दृष्ट्वोवाच दूतो वै सुग्रीवाख्यो महामते ॥ २९ ॥ दूत उवाच ॥ देवि दैत्येश्वरः शुंभो निशुंभश्च महाबलः ॥ ताभ्यामिंद्रो यमश्चैव वरुणो धनदस्तथा ॥ जितास्तेप्यतिदुर्धर्षास्त्वं तु स्त्री निर्बला शिवे ॥ ३० ॥ यदि त्वमात्मनः श्रेय ईहसे देवि तर्हि च ॥ भज शुंभं निशुंभं च दैत्यराजं महाबलम् ॥ ३१ ॥ यदि त्वं मद्वचो हित्वा शुंभं नो भजसे शिवे ॥ तदा त्वां शुंभको दैत्यो हठादाकर्षयिष्यति ॥ ३२ ॥ उत्फालक उवाच ॥ इति दूतवचः श्रुत्वा शिवाभूत्कुपिता नृप ॥ प्रोवाच वचनं रोषाद्दूतं सुग्रीवकं नृप ॥ ३३ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ दूत त्वं गच्छ हे दुष्ट पार्श्वे शुंभनिशुंभयोः ॥ तत्र गत्वा तु तं ब्रूहि शुंभं मत्कथितं वचः ॥ ३४ ॥ यो मां जयति संग्रामे यो मे दर्पं व्यपोहति ॥ स मे पाणिं प्रगृह्णातु समस्तासुरनायक ॥ ३५ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ इति देवीवचः श्रुत्वा दूतो वै संन्यवर्तत ॥ आगतो यत्र वै शुंभनिशुंभौ च महासुरौ ॥ ३६ ॥ उवाच वचनं दूतो यदुक्तं जगदंबया ॥ महासुराभ्यां ताभ्यां हि धर्मनेत्र महाबल ॥ ३७ ॥ दूत उवाच ॥ शृणु मद्वचनं नाथ यद्वदामि तवाग्रतः ॥ तयोक्तं हि महाभाग देव्या वै दुष्टबुद्धितः ॥ ३८ ॥ शुंभस्तु कीटवद्भाति ममायातु रणाय वै ॥ यदि वा बलवानस्ति यदि वै मदसंयुतः ॥ ३९ ॥ तं शुंभं च निशुंभं च प्रेषयिष्यामि दक्षिणाम् ॥ तयोः सैन्यस्य मांसेन रुधिरेण शिवा मम ॥ तृप्तिं यास्यंति सुतरामित्युवाच महाबला ॥ ४० ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे श्रीक्षेत्रमाहात्म्ये दूतसंवादो नाम षडशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८६ ॥

उत्फालक उवाच ॥ इति दूतवचः श्रुत्वा शुंभः प्रस्फुरिताधरः ॥ उवाच वचनं रोषाद्धूम्रनेत्रं महाबलम् ॥ १ ॥ धूम्रलोचन
मद्वाक्याद्गच्छ त्वं हिमशैलके ॥ तत्र तां दुर्मदां देवीमत्रानय महाबल ॥ केशेष्वाकृष्य बद्ध्वा वा मा विलंबं कुरुष्व भोः ॥ २ ॥
इति स्वामिवचः श्रुत्वा ययौ युद्धाय दैत्यराट् ॥ चतुर्विधबलैर्युक्तो रथैः पादातिभिस्तथा ॥ अश्वैर्गजैर्महावीरै रराज हि स
दैत्यजः ॥ ३ ॥ गत्वा वै हिमवच्छैले स दैत्यो धूम्रलोचनः ॥ उवाचोच्चैर्महादुष्टस्तां देवीं गिरिसंस्थिताम् ॥ ४ ॥ मद्धस्तपाश
संबद्धा त्वामिदानीं च चंडिके ॥ शुंभं चैव निशुभं च भजिष्यसि न संशयः ॥ ५ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा सा चुकोप भृशं तदा ॥
हुंकृतेनैव तं दुष्टं भस्मसात्प्रचकार ह ॥ ६ ॥ ततो वै दैत्यसैन्येषु हाहाकारो बभूव ह ॥ ७ ॥ मृतं तं धूम्रनेत्रं च श्रुत्वा दैत्योऽति
दुष्टधीः ॥ प्रेरयामास दैत्यो वै चंडमुंडपुरोगमान् ॥ ८ ॥ चंड मुंडौ महादैत्यौ चतुर्विधबलैर्युतौ ॥ कोट्यर्बुदसहस्राणि परार्धानां
नृपोत्तम ॥ सेना वै महती चंडमुंडयोः पृष्ठतोऽन्वगात् ॥ ९ ॥ ववृषुस्ते महास्त्राणि कोटिसंख्यान्यनेकशः ॥ पपात शरवृष्टिश्च
मेघवत्प्रेरितासुरैः ॥ १० ॥ दिशोन्तरं तदा व्याप्तं समाछन्नो रविस्तदा ॥ खड्गैः पाशैस्तोमरैश्च मुशलैरायुधैस्तथा ॥ युक्ता देव्या
च ते सर्वे युयुधुर्बलशालिनः ॥ ११ ॥ एतस्मिन्नंतरे भूप प्रजग्मुः कोटिसैन्यकाः ॥ देवानामिंद्रमुख्यानां युद्धाय च
महासुरैः ॥ १२ ॥ खड्गैश्चक्रैस्तथा दिव्यैरस्त्रैर्भूमिर्हि संयुता ॥ परस्परमभूद्युद्धं देवानां रक्षसां तदा ॥ १३ ॥ केचिद्वै ववृषुर्बा
णांस्तोयान्यभ्रगणा यथा ॥ केचिद्वै युयुधुस्तत्र केचित्पाशैस्तथा परैः ॥ १४ ॥ एषां देवासुराणां हि संगरे च नरोत्तम ॥ युद्धं
द्रष्टुं समायाता गंधर्वाप्सरसां गणाः ॥ १५ ॥ नानामणिगणा नद्धविमानेषु च सर्वतः ॥ केचिद्वै दनुजाश्चक्रुर्हाहाकाररवांस्तथा ॥
॥ १६ ॥ कोचच्चक्रुर्महाराज हा हताः स्म इति स्वरान् ॥ बभूव युद्धं सुमहद्रोमहर्षणकारकम् ॥ १७ ॥ तस्मिन्युद्धे महाराज जातो वै
रुधिरार्णवः ॥ कुम्भस्रवद्रक्तकुम्भिग्राहनक्रसमाकुलः ॥ १८ ॥ किंचिज्जीवितरक्षोभिः प्रोत्क्षिप्तासृक्तरंगकः ॥ एवं विनष्टं सैन्यं तु
दृष्ट्वा वै चंडमुंडकौ ॥ क्रोधसंरक्तनयनौ महाविष्टौ बभूवतुः ॥ १९ ॥ प्रस्फुरिताधरौ तौ तु गतौ देवीसमीपके ॥ तामूचतुश्च

चंडि मद्भर्त्तारं भजस्व हि ॥ २० ॥ अन्यथा तव केशान्वै प्रगृह्य स्वेन तेजसा ॥ नयिष्यामि प्रभोः पार्श्वे ततस्त्वं तु भजिष्य
सि ॥ २१ ॥ युद्धाद्बिभेषि चेद्देवि तर्हि युद्धान्निवर्त हि ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाणीं कोपं चक्रे ततोम्बिका ॥ २२ ॥ कोपेन चास्या
वदनं श्यामवर्णं बभूव ह ॥ तदा तस्या महादेव्या ललाटान्निःसृता शिवा ॥ २३ ॥ सद्यश्छिन्नशिरःकृपाणविलसत्पाणी द
धाना परैर्हस्तैश्चर्मनृमुंडकुंतलसृणीन्पाशं तथा कर्तरीम् ॥ चापं बाणमथो तथा कलयती चास्येन मत्तं गजं भीमा
भैरवनादिनी भगवती जाता तदा संगरे ॥ २४ ॥ अट्टहासं ततश्चक्रे देवी त्रैलोक्यकंपकम् ॥ अट्टहासेन तस्या वै समु
द्राश्च चकंपिरे ॥ २५ ॥ दुद्रुवुः सर्वदैत्येंद्राः हर्षिताः सर्वदेवताः ॥ विचचार तदा चंडी रिपुसैन्यवनांतरे ॥ २६ ॥ मृगेंद्र इव सर्वान्वै
दनुजान्निजगाल च ॥ केचिन्नष्टा महानादैः केचिद्दृष्ट्वैव मोहिताः ॥ २७ ॥ कांश्चिद्वै पातयामास भूतले भूतलाधिप ॥ ततः
खड्गं समुत्थाप्य चंडस्य सम्मुखं ययौ ॥ २८ ॥ शिखां प्रगृह्य हस्ताभ्यां चंडस्य च दुरात्मनः ॥ खड्गेन शितधारेण चिच्छेद क्षोणि
नायक ॥ २९ ॥ वज्रकल्पं शिरो भूप ततो मुंडमधावत ॥ मुंडेन सहसा तत्र कृतं युद्धं तया सह ॥ ३० ॥ मुष्टिभिस्तोमरैः
पाशैर्युयुधे तेन चंडिका ॥ ततः पादेन तस्याशु कंठं निष्पीड्य सा भृशम् ॥ शिरश्चिच्छेद तेनैव रुधिराक्तमहासिना ॥ ३१ ॥
हस्तयोः शिरसी धृत्वा महती चंडमुंडयोः ॥ आगता यत्र सा देवी स्थिताभून्नृपनंदन ॥ ३२ ॥ देविदेवि मया चैतौ चंडमुंडौ
महासुरौ ॥ हतौ महाबलौ दुष्टौ दुर्द्धर्षौ च रणाजिरे ॥ ३३ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ तया नीतौ तु तौ दृष्ट्वा चंडमुंडौ महासुरौ ॥
ततो हृष्टा महादेवी काली वै निजगाद च ॥ ३४ ॥ यस्मात्त्वं देवि हे चंडे चंडमुंडाविहागता ॥ गृहीत्वा तौ महादैत्यौ देवैरपि दुरा
सदौ ॥ ३५ ॥ तस्मात्त्वं त्रिषु लोकेषु चामुंडेति च नामतः ॥ भविष्यसीह विख्याता सर्वकामफलप्रदा ॥ ३६ ॥ इति ख्यातिं
समासाद्य चामुंडा प्राक्षिपत्तदा ॥ हस्ताभ्यां तोलयित्वा तु शिरसी चंडमुंडयोः ॥ ३७ ॥ निपेततुश्च श्रीक्षेत्रे मत्तीर्थादूर्द्धभागके ॥
गंगाया उत्तरे तीरे माने शरचतुष्टये ॥ ३८ ॥ मुण्डदैत्यशिरो भूप पपात च जलांतिके ॥ तत्रैव ब्रह्मकुंडं वै दुर्लभं पापि

नां नृप ॥ ३९ ॥ माहात्म्यं तस्य वै राजन्नुक्तमेव तव प्रभो ॥ गंगाया दक्षिणे तीरे मत्तीर्थाद्द्विबाणके ॥ सम्मं
मुंडोत्तमाङ्गेन चंडदैत्यशिरोऽपतत् ॥ ४० ॥ तत्रापि तीर्थं परमं वर्त्तते नृपनायक ॥ ममित्ताख्यं महापुण्यं दर्शनादपि
पापहृत् ॥ ४१ ॥ अत्र ये स्नानकर्त्तारस्ते यांति परमं पदम् ॥ सायंकाले तु यः स्नातो ममित्ताख्ये सुतीर्थके ॥ दिवा
मैथुनसंजातपातकान्मुच्यते क्षणात् ॥ ४२ ॥ यस्मिंस्तीर्थे तपश्चक्रे ममित्ताख्यो महामुनिः ॥ आरराध शिवं तुष्टो यस्मै प्रादा
त्स्वकं स्थलम् ॥ ४३ ॥ अथ चक्रे निवासं च चामुंडा मुंडमालिनी ॥ श्रीक्षेत्रेऽस्मिन्महाराज राधिता जगदंबिका ॥ ४४ ॥
कुषीतकेन विप्रेण निवासायात्र भूपते ॥ संतुष्टा सा महाचंडी वसति स्म सुपुण्यदा ॥ ४५ ॥ मत्क्षेत्रादूर्द्ध्वभागे हि क्रोशखंडे
सुपुण्यके ॥ अस्यास्तु पूजनान्मर्त्यः सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् ॥ ४६ ॥ चाण्मुडाया दर्शनेन सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ यंयं कामयते कामं
तंतं प्राप्नोति मानवः ॥ ४७ ॥ यत्र स्नाति सदा चण्डी ऊषःकाले नराधिप ॥ तत्र स्नातुर्नरस्यापि शृणु पुण्यफलं नृप ॥
॥ ४८ ॥ सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं तद्वै कोटिगुणं स्मृतम् ॥ इति ते कथितं राजंश्चामुण्डायास्तु विस्तरात् ॥ उत्पत्तिश्चैव माहात्म्यं
यच्छ्रुत्वा सुखभाग्भवेत् ॥ ४९ ॥ ब्रह्मलोकमवाप्नोति सर्वपापविवर्जितः ॥ इदं गोप्यं परं स्थानं कर्त्तव्यं दुष्टबुद्धिषु ॥ ५० ॥
इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे श्रीक्षेत्रमाहात्म्ये चामुंडोत्पत्तिवर्णनं नाम सप्ताशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८७ ॥
उत्फालक उवाच ॥ शृणु पीठानि सर्वाणि यानि संति महीपते ॥ यज्ज्ञात्वापि नरो याति देवत्वं हि न संशयः ॥ १ ॥
माहेश्वरं तु प्रथमं ततो वै कमलेश्वरः ॥ ततो नागेश्वरः ख्यातः कटकेश्वर एव च ॥ २ ॥ ततः कोटीश्वरः ख्यातः
सर्वसिद्धिप्रदः प्रभुः ॥ पीठान्येतानि सूक्ष्मेण भूपते गदितानि ते ॥ ३ ॥ धर्मनेत्र उवाच ॥ ॥ कुत्र माहेश्वरं नाम लिंगं
परमदुर्ल्लभम् ॥ प्रथमं ब्रूहि भगवंस्तृप्तिर्मे जायते न हि ॥ ४ ॥ उत्फालक उवाच ॥ धर्मनेत्र शृणु प्राज्ञ लिंगं माहेश्वरं परम् ॥
यस्य संदर्शनादेव महापापैर्विमुच्यते ॥ ५ ॥ अतो वै भैरवीतीर्थादूर्द्ध्वभागे नराधिप ॥ माने द्विशरविक्षेपे गंगाया दक्षिणे

तटे ॥ ६ ॥ वर्त्तते तत्र भो भूप त्रयो देवाः शिलात्मकाः ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशाश्च दर्शनान्मुक्तिदायकाः ॥ ७ ॥ गंगायां तु
शिलायां तु लिंगं माहेश्वरं मतम् ॥ तद्दर्शनान्महाभाग मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ८ ॥ ततो वै पूर्वभागे या रक्तवर्णा शिला मता ॥
ब्राह्मी शिला तु सा ज्ञेया सर्वकामफलप्रदा ॥ ९ ॥ द्वयोर्या मध्यमे भूप शिला परमपावनी ॥ वैष्णवी तु शिला ज्ञेया यत्र
विष्णुर्वसत्परः ॥ १० ॥ अधस्तात्तच्छिलाभ्यस्तु कुंडानि गदितानि हि ॥ ब्राह्मादीनि नरश्रेष्ठ सुपुण्यानि महामते ॥ ११ ॥
धर्मनेत्र उवाच ॥ कथं देवा हि ब्रह्माद्या जाता वै तच्छिलात्मकाः ॥ किं पुण्यं किं फलं तेषां संशयोऽयं मम प्रभो ॥ १२ ॥
उत्फालक उवाच ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कथां पापविनाशिनीम् ॥ यथा प्राप्ताः शिलात्वं हि ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ १३ ॥
पुरा विप्रा बभूवुश्च त्रयो देवपरायणाः ॥ मूर्त्तिमंतस्त्रयो देवा यथा ते ब्राह्मणा वराः ॥ १४ ॥ नामभिश्च समाख्याता
यथा वै शृणु हे प्रभो ॥ ब्रह्मज्ञो ब्रह्मदत्तश्च ब्रह्मदेवश्च भूमिप ॥ १५ ॥ कर्त्तुं तीर्थाटनं तेषामभून्मतिरपि प्रभो ॥ गता वै
सर्वतीर्थेषु स्नाताः सर्वैश्शुभैर्जलैः ॥ १६ ॥ आगताः क्रमशोप्यत्र देशे परमपुण्यके ॥ समासीनाश्शुभे देशे इदमूचुः परस्परम् ॥ १७ ॥
अत्र वै तीर्थराजे तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ तानेवाराधयिष्यामो यावत्तद्दर्शनं भवेत् ॥ १८ ॥ इति वै संमतिं कृत्वा समासी
नाश्शुभे स्थले ॥ देवानाराधयामासुरुपचारैरनेकधा ॥ १९ ॥ ब्रह्मज्ञस्तु महाभाग वाय्वाहारोऽभवत्तदा ॥ यावद्वर्षशतं देव अत्रैव
स्थितवांस्तदा ॥ २० ॥ अष्टांगयोगयुक्तश्च ब्रह्मज्ञो ब्रह्मतत्परः ॥ एवं कुर्वति तस्मिंस्तु प्रसन्नोऽभूत्पितामहः ॥ २१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
भो वत्स विप्र ब्रह्मज्ञ वरदस्तव सांप्रतम् ॥ अदेयमपि दास्यामि वरं त्रैलोक्यदुर्लभम् ॥ २२ ॥ ब्रह्मज्ञ उवाच ॥ ॥ धन्योस्म्यनु
ग्रहीतोऽस्मि दर्शनात्ते पितामह ॥ ददासि चेद्वरं मह्यमत्रैव निवस प्रभो ॥ २३ ॥ तव संदर्शनाल्लोके घोरे कलियुगे नराः ॥ यांतु
वै ब्रह्मलोकं हि पापैरपि युताः खलाः ॥ २४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अहं वै तपसा बद्धस्तवास्मि द्विजवर्य्य भोः ॥ इह वै निवसिष्या
मि अंत ऊर्द्ध्वं न संशयः ॥ २५ ॥ धन्याः कलियुगे घोरे पुण्यमार्गविवर्जिते ॥ स्पर्शितारः शिलायाश्च कुंडे च स्नातकाः शुभे ॥ २६ ॥

ब्रह्मकुंडमिति ख्यातिं यास्यति प्रवरं द्विज ॥ मच्छिलाधो महाभाग मम लोकनिवासदम् ॥ २७ ॥ वर्षकोटिसहस्राणि
वर्षकोटिशतानि च ॥ निवसेन्मम लोके वै स्नातको मम कुंडके ॥ २८ ॥ गच्छ ब्रह्मत्वमपि मे ब्रह्मलोके सुनिर्मले ॥ जातोसि
तपसा शुद्धो धन्योसि त्वं न संशयः ॥ २९ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा वचनं ब्रह्मा तत्स्थावंशेन तत्र हि ॥ ब्रह्म
ज्ञोपि ययौ ब्रह्मलोके वै ब्रह्मणा सह ॥ ३० ॥ एवं वै ब्रह्मदत्तस्तु निराहारो जितेंद्रियः ॥ तस्थावेकेन पादेन वर्षाणां शतम
भ्यगात् ॥ ३१ ॥ तप्यतस्तस्य राजेंद्र शुद्धमूर्तिर्द्विजस्य च ॥ मनसा स्मरतो विष्णुं संत्यक्तसर्वसंगिनः ॥ ३२ ॥ एतस्मिन्नं
तरे विष्णुर्विश्वात्मा विश्वभावनः ॥ आविर्बभूव भगवान्प्राच्यां दिशि यथा रविः ॥ ३३ ॥ शंखचक्रगदापद्मवनमालाविराजितः ॥
गरुडोपरिसंस्थानो लक्ष्म्या च सहितः प्रभुः ॥ ३४ ॥ नानामुक्तागणैर्नद्धब्रह्मसूत्रविराजितः ॥ सनकाद्यैः स्तूयमानो नाना
मुनिगणैस्तथा ॥ ३५ ॥ दृष्ट्वा तं सहसा देवं समुत्थाय पुनःपुनः ॥ दंडवत्प्रणिपातांश्च चक्रे वै सुरमर्दनः ॥३६॥ ब्रह्मदत्त उवाच ॥
मुरारे ह्यघारे भवापारवारांनिधेस्तारणोपायपाद प्रभो भोः ॥ सुरारिप्रकंपप्रकर्त्तः सुनेतर्दुराचारनाश प्रभो हे नमस्ते ॥ ३७ ॥ जितारा‍ति
सर्वप्रभो मेघतानप्रभाभासमानप्रभेशप्रकाश ॥ भवापारकूपारमग्नं खलं मां द्रुतं ह्युद्धर क्लिश्यमानं नमस्ते ॥ ३८ ॥
अनेकद्युवासस्फुरन्मौलिमुक्तागणव्रातभाभासमानांघ्रिपीठ ॥ लसद्रत्ननानावरव्रातनद्धस्फुरन्मौलिसंबद्धमुक्ताकिरीट ॥ ३९ ॥
नमस्ते गभस्तिस्फुरच्चारुदेह प्रभानाथ भाभासमान प्रभेश ॥ जगत्कर्त्तरंतप्रकर्त्तः सुपातस्त्वमेवासि विश्वंभरस्ते नमो
स्तु ॥ ४० ॥ नमो देवकीनंदन प्राणभूत व्रजेश प्रभो पूतनानाशहेतो ॥ महेश व्रजेश स्तुताशेषरूप स्वभक्ताय
दत्तस्वरूपप्रभो भोः ॥ ४१ ॥ उत्फालक उवाच ॥ इदं स्तोत्रं शरावृत्या पठिष्यंति च ये नराः ॥ त एव त्रिषु लोकेषु सर्वपूज्या
भवंति हि ॥ ४२ ॥ इति संस्तुत्य विप्रोऽसौ दंडवत्पतितः पुनः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं वासुदेवो गदाधरः ॥ ४३ ॥ श्रीभगवानु
वाच॥वत्सवत्स वरं ब्रूहि यत्ते मनसि वर्तते ॥ अदेयमपि दास्यामि वरं त्रैलोक्यदुर्लभम् ॥ ४४ ॥ ब्रह्मदत्त उवाच ॥ श्रीविष्णो वरदोऽ

सि त्वं वाराहोऽहं यदि प्रभो ॥ त्वत्पादकमले भक्तिर्मम जन्मनिजन्मनि ॥ ४५ ॥ अस्मिन्स्थाने महाविष्णो स्थानं वै कुरु त
द्विभो ॥ अत्र ये कलिकाले तु स्नास्यंति प्रवरा नराः ॥ मुक्तिर्भवतु तेषां वै घोरसंसारसागरात् ॥ ४६ ॥ भक्तिस्त्वदंघ्रिकमले
जायतां मज्जतां नृणाम् ॥ ४७ ॥ उत्फालक उवाच ॥ इत्युक्त्वा विररामासौ ओमित्युक्त्वा जनार्दनः ॥ जगाम त्रिदिवं तेन
ब्राह्मणन समन्वितः ॥ ४८ ॥ यस्यां शिलायां विप्रोऽसो तपश्चक्रे महामतिः ॥ वैष्णवी सा शिला ज्ञेया सर्वपापप्रणाशिनी ॥
॥ ४९ ॥ दर्शनात्स्पर्शनाद्ध्यानात्तथा नामप्रकीर्त्तनात् ॥ शिलेयं वैष्णवी देव पुनाति हि जगत्त्रयम् ॥ ५० ॥ तत्रैव वैष्णवं कुंडं
जातं परम पुण्यदम् ॥ यस्मिन्कुंडे नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५१ ॥ एवं वै ब्रह्मदत्तस्तु ह्याराराध शिवं प्रभुम् ॥ निरा
हारो जितात्मा च जितसर्वपरिग्रहः ॥ ५२ ॥ शिलावत्तत्र देशे तु संस्थितो मनसा शिवम् ॥ संस्मरन्संस्मरन्विप्रो वेदवादी महा
यशाः ॥ ५३ ॥ एवं वै तस्य जातानि वर्षाण्येकोत्तरं शतम् ॥ ततो ददर्श जटिलं नृमुंडमणिमालया ॥ ५४ ॥ राजमानं महा
देवं वृषस्योपरिसंस्थितम् ॥ नीलकंठं त्रिनेत्रं च ललज्जिह्वकाजिह्मगम् ॥ ५५ ॥ नंदिभृंगिरिटिप्रख्यैः सेवितं परमं शिवम् ॥
तं दृष्ट्वा सहसा विप्रो ब्रह्मदेवो महामतिः ॥ अस्तौषीन्नृपशार्दूल विश्वनाथं जगद्गुरुम् ॥ ५६ ॥ ब्रह्मदेव उवाच ॥ नौमीड्य
तेऽच्छपुरुषाय दिगंबराय संपूर्णचंद्रनिकरैः समकांतिकाय ॥ मध्यप्रदेशविलसत्करिचर्मकाय स्कंधस्फुरद्धरिवराजिनराजि
ताय ॥ ५७ ॥ कैलासशृंगनिभचन्द्रकलोदयाय देवासुरादिभिरहोवरवंद्यपाद ॥ वामांगसंगविलसत्सुशिवाख्यतेजः
पुंजेन संगमिलितारुणकांतिकाय ॥ ५८ ॥ नानाविभूतिपरिसेवितपादपीठ यत्कालभैरवकराश्रितदंडकेन ॥ प्रध्वस्त
मौलिमुकुटैः पुरुहूतमुख्यैः संसेवितांघ्रिकमलोऽसि नमो नमस्ते ॥ ५९ ॥ प्रेतास्थिजालविकरालनरोत्तमांगकंकालजाल
विलसद्धसते सुरेश ॥ नृत्यत्कबंधशतकोटिसुकौतुकाय भस्मप्रलिप्तशुभदेह नमो नमस्ते ॥ ६० ॥ लेलिह्यमानरसनागणजिह्मगा
य भालप्रदेशविलसच्छशिखण्डकाय ॥ कैलासवासनिरताय महेश्वराय सत्कपालनपराय नमोनमस्ते ॥ ६१ ॥ हस्तत्रिशूल

डमरुध्वनिजातमोदसंमोदमानहृदयाखिलभूतमुख्यैः ॥ संनृत्यते सुरगणेशमहेश्वराद्यैस्तुष्ट्यै हि यस्य तमहं शरणं प्रपद्ये ॥ ॥ ६२ ॥ संसारसागरनिमग्नमहो महेश कामप्रकोपतिमिजालनिगिल्यमानम् ॥ तृष्णाकुवीचिगणभीषणभीषमाणं मामुद्धरोद्धरणशील नमोनमस्ते ॥ ६३ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ सप्तपद्यात्मकं स्तोत्रं ध्यानात्मकमहोमुखे ॥ पठेद्वै श्रावयेद्वापि कल्पं शिवपुरे वसेत् ॥ ६४ ॥ आपदस्तस्य नश्यंति पीडाग्रहभवास्तथा ॥ विमुक्तः सर्वपापेभ्यो जायते नात्र संशयः ॥ ६५ ॥ महादेवोऽपि भगवांस्तपसा परितोषितः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं ब्रह्मदेवं महामुनिम् ॥ ६६ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ ॥ ब्रह्मदेव मुनिश्रेष्ठ वरदस्तेऽस्मि सांप्रतम् ॥ वरं वृणीष्व तुष्टोऽस्मि तपसा मनसेप्सितम् ॥ ६७ ॥ ब्रह्मदेव उवाच ॥ भोभो देव शिव प्राज्ञ वरयुग्मं वृणोम्यहम् ॥ वरेणैकेन भगवन्नत्र तिष्ठ शिवान्वितः ॥ ६८ ॥ द्वितीयेन वरेणाशु भवबंधाद्विमोचय ॥ यथाहं मोहपाशाद्वै विनिर्मुक्तो भवे प्रभो ॥ ६९ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ ॥ अहमत्रैव तिष्ठामि नित्यं भक्तिपरायणः ॥ अत्र यज्जलमायाति ह्यधस्तात्किंचिदुष्णकम् ॥ तदहं द्रवरूपेण तिष्ठाम्यत्रैव नित्यशः ॥ ७० ॥ तत्पानाद्विधिवद्विप्र गणपो जायते क्षणात् ॥ षडक्षरेण मंत्रेण मंत्रितं हि पिबेन्नरः ॥ पीत्वा पुनर्महामंत्रं शतं जप्त्वा शिवो भवेत् ॥ ७१ ॥ अतस्साकल्यभावेन निवसिष्यामि तीर्थके ॥ शिलारूपेण तपसा बद्धोऽहं ब्रह्मदेव भोः ॥ ७२ ॥ इदं तीर्थं महाभाग नाम्ना माहेश्वरं मतम् ॥ कोटिजन्मकृतैः पापैरत्र स्नानाद्विमुच्यते ॥ ७३ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ इति वै स महादेवः समाभाष्य द्विजेश्वरम् ॥ कृतवान्गणपं तूर्णं भवपाशविवर्जितम् ॥ ॥ ७४ ॥ अतः परं महाभाग लिंगं वै कमलेश्वरम् ॥ शृणुष्वैकमना राजन्नुत्पत्तिं चैव वैभवम् ॥ ७५ ॥ पुरा शिल्हो बभूवाथ ब्राह्मणो वेदपारगः ॥ चतुर्मुखनिभस्साक्षात्सर्वशास्त्रविशारदः ॥ ७६ ॥ वाराणस्यां हि वसति स्मैकदात्र समाययौ ॥ तीर्थानां तीर्थराजे तु समाराधनतत्परः ॥ ७७ ॥ पंचवर्षसहस्राणि पंचवर्षशतानि च ॥ निराहारो यतात्मा च शिवसंन्यस्तमानसः ॥ ॥ ७८ ॥ [illegible] तथा नामसहस्रकैः ॥ संस्तुतस्तु महादेवः प्रसन्नोऽभूद्द्विजेश्वरे ॥ ७९ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र द्विधा

भूतपृथिवी नृप ॥ तस्माद्रंध्रात्प्रभौघस्तु मणीनां हि समाययौ ॥ ॥ ८० ॥ अर्द्धरात्रेऽपि राजेंद्र मध्याह्न इव संबभौ ॥ ततो मार
कतं लिंगं प्रत्यदृश्यत तत्र वै ॥ ८१ ॥ एतस्मिन्नंतरे कश्चिद्ब्राह्मणोऽप्यागतस्ततः ॥ आयांतं भूसुरं दृष्ट्वा त्वर्घ्यादिभिरपूजयत् ॥
॥ ८२ ॥ उवाच ब्राह्मणो विप्रं शिह्लं नाम महामुनिम् ॥ धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि यस्येदं तपसः फलम् ॥ ८३ ॥ इदं लिंगं
महापुण्यं जातं त्वत्तपसा बुध ॥ प्रतिष्ठां कुरु शीघ्रं वै यथाविधि द्विजेश्वर ॥ ८४ ॥ ततस्तेनापि विप्रेण तेन चैव महा
मुने ॥ आकारिताश्च शतश आजग्मुर्ब्राह्मणास्ततः ॥ ८५ ॥ लिंगं मारकतं दृष्ट्वा हृष्टास्ते मुनिसंचयाः ॥ प्रकुर्युरभिषेकं वै नानावेदार्थ
वादिनः ॥ ८६ ॥ शिह्लेश्वरो महादेवो नाम्ना तत्समजायत ॥ सोऽपि शिह्लो महाभागः शिवलोकमगात्ततः ॥ ८७ ॥ पुनः कदाचि
द्भगवान्रामरूपी जनार्दनः ॥ पूजयामास कमलैः प्रत्यहं शतसम्मितैः ॥ ८८ ॥ ततोऽवधि महाराज कमलेश्वरतां गतः ॥ ८९ ॥
तीर्थत्रयाद्वह्निकोणे ह्यधस्ताद्वह्निपर्वतात् ॥ कमलेशो महादेवो माने शरचतुष्टये ॥ ९० ॥ ततोप्यूर्द्ध्वं विष्णुतीर्थं शरविक्षेपमात्र
के ॥ यस्मिन्स्नात्वा नरो भक्त्या विष्णुना सदृशो भवेत् ॥ ॥ ९१ ॥ यत्र विष्णुः शिवः साक्षाद्वसते रमया सह ॥ महा
देवपरो देवो महादेव इवापरः ॥ ९२ ॥ अतो वै क्रोशखंडे तु गंगाया दक्षिणे तटे ॥ नागेश्वरो महादेवो वर्तते देवसंस्तुतः ॥
॥ ९३ ॥ यत्र नागाः पुरा राजँस्तपस्तेपुः सुदुष्करम् ॥ महादेवाय संगाय शिवसंन्यस्तमानसाः ॥ ९४ ॥ प्रसादात्तीर्थराज
स्य संगं प्रापुः शिवस्य हि ॥ गंगातीरे महाराज नागतीर्थं हि वर्त्तते ॥ ९५ ॥ नागतीर्थे नरः स्नात्वा शिवसंगी भवेद्बुधः ॥
नागेश्वरं महादेवं पूजयित्वा यथाविधि ॥ स्नात्वा तीर्थेऽपि राजेंद्र जायते न च जन्मने ॥ ९६ ॥ समायाति
नदी पुण्या गोलक्षात्पर्वताद्वरात् ॥ नाम्ना कटकवती ख्याता सर्वपापप्रणाशिनी ॥ ९७ ॥ यस्यां स्नात्वा पुरा शूद्राश्चत्वा
रो वेदवादिनः ॥ मुक्तिं प्रापुर्महाभाग यस्य तीर्थस्य सेवनात् ॥ ॥ ९८ ॥ धर्मनेत्र उवाच ॥ ॥ कथं प्रापुर्महाभाग शूद्राः पापा
महामुने ॥ शूद्रा भूत्वा कथं ते वै वेदाध्ययनतत्पराः ॥ ९९ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ शृणु राजन्पुरा वृत्तं शूद्राणां यदभूच्छु

भम् ॥ ब्राह्मणानां साहचर्य्यात्परोक्षश्रवणात्तथा ॥ वेदानधीत्य चत्वारो ययुर्वाराणसीं पुरीम् ॥ १०० ॥ ब्राह्मणा इव दृश्यंते
ब्राह्मणैः सह संगताः ॥ एकदा ते महाभाग शुश्रुवुर्ब्राह्मणैर्नृप ॥ वेदाध्ययनजं दोषं स्त्रीशूद्राणां तथैव च ॥ १ ॥ श्रुत्वा
वाक्यं निषधाख्यमूचुर्वै ब्राह्मणांस्ततः ॥ किं कार्य्यं हि महाभागाः शूद्रैर्वेदपरायणैः ॥ २ ॥ तानूचुर्ब्राह्मणाश्चैव प्रायश्चि
त्तमतः परम् ॥ गत्वा वै सर्वतीर्थेषु देहं त्यक्त्वा ततः परम् ॥ भविष्यथ तदा शुद्धाश्शूद्रा वै स्वर्गगामिनः ॥ ३ ॥ इति
श्रुत्वा वचस्तेषामाजग्मुस्तीर्थके वरे ॥ दृष्ट्वा वै सर्वतीर्थानि स्नात्वा चैव यथाविधि ॥ कटकवत्याः संगमे वै गता
स्ते मुनिसंकुले ॥ ४ ॥ देहं तत्यजुरंते वै तत्रैव गतकिल्बिषाः ॥ ययुर्वै शिवलोके तु पुनरावृत्तिदुर्लभे ॥ १०५ ॥ ततः
क्रोशार्द्धके खण्डे नाम्ना तु कटकेश्वरः ॥ महादेव्या मनःसेव्यो वर्तते शुभदायकः ॥ ६ ॥ पुरा यत्र महादेव्याः क्रीडं
त्याश्च शिवेन हि ॥ कटकं पतितं यस्मात्तस्माद्धि कटकेश्वरः ॥ ॥ ७ ॥ यस्य दर्शनमात्रेण मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ८ ॥ गंगाया
उत्तरे तीरै तत एव नृपेश्वर ॥ समं हि वर्तते तस्माद्रुद्रकुंडामिति श्रुतम् ॥ ९ ॥ यस्मिन्स्नात्वा नरो भक्त्या शिवसायुज्यभाग्भवेत् ॥
॥ ११० ॥ ततः शरद्वये याम्ये तटे धारा शिवाभिधा ॥ स्नात्वा यत्र नरो याति पानादपि शिवं परम् ॥ ११ ॥ ततोऽपि
शरविक्षेपे पुण्यं शिवितपःस्थलम् ॥ कृत्वा तपो यत्र पूर्वं शिबिराप परं पदम् ॥ १२ ॥ शाबरं कुंडमाख्यातं तत्रैव नरपुंगव ॥
यत्र शावररूपेण दर्शनं दत्तवान्नृप ॥ १३ ॥ इति ते कथितान्येव महापीठानि सूक्ष्मके ॥ श्रुत्वा यानि मुनिश्रेष्ठ शिवसायुज्य
माप्नुयात् ॥ ११४ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे श्रीक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टाशीत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८८ ॥
उत्फालक उवाच ॥ वह्निपर्वतमाहात्म्यं शृणु राजन्सुपुण्यदम् ॥ यस्य श्रवणमात्रेण नरो भवति पुण्यभाक् ॥ १ ॥ कमलेश्वर
पीठाद्वै ह्यूर्द्धदक्षिणदिग्गतः ॥ दृश्यते पर्वतो यस्तु वह्निशैलो हि स स्मृतः ॥ २ ॥ यत्र वह्निर्महाराज तताप सुमहत्तपः ॥ आरराध

शिवं प्राप तस्माद्वै सकलेहितम् ॥ ३ ॥ तदादि सर्वदेवानां मुखमासीद्धुताशनः ॥ अयं शिलोच्चयो राजँस्तस्मात्पुण्यतमः
स्मृतः ॥ ४ ॥ अस्मिन्नद्रौ तु यो मर्त्यो होमं वै प्रकरोति हि ॥ तेन वै सकलं कृत्यं कृतं भवति भूमिप ॥ ५ ॥ यो वह्निं पूज
यत्यस्मिञ्छैले वै पर्वतोत्तमे ॥ तस्मै स्वयं हुताशो वै ददाति वरमुत्तमम् ॥ ६. ॥ अस्य पर्वतराजस्य सानौ तिष्ठति शंकरः ॥
भक्तानां वरदो भूप दर्शनान्मुक्तिदायकः ॥ ७ ॥ यस्यार्चायै सदा यान्ति देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥ तत्प्रसादान्महाराज ते तत्पदमवा
प्नुयुः ॥ ८ ॥ तल्लिंगं दृश्यते भूप शुद्धाचारैरकल्मषैः ॥ दुराचारैर्महादुष्टैर्दृश्यते न कदाचन ॥ ९ ॥ वह्नेः शिलोच्चयाद्धस्ताद्व
ह्निधारा सुपुण्यदा ॥ यस्याः संदर्शनादेव नरो भवति शंकरः ॥ ॥ १० ॥ कदाचित्तज्जलं तप्तं कदाचिच्छीतलं स्मृतम् ॥ ११ ॥
प्रातःकाले सदा याति पुण्यो वैश्वानरः स्वयम् ॥ स्नानाय तज्जलं तप्तं तदा संजायते शुभम् ॥ १२ ॥ तज्जले तु नरः
कश्चित्प्रकुर्यात्पितृतर्पणम् ॥ तस्य वै पितरः सर्वे तृप्ता आकल्पकोटिकम् ॥ १३ ॥ येन तत्पाथसि स्नातं स स्नातः सर्वतीर्थके ॥ पीतं
च तज्जलं येन कृतस्तेनाश्वमेधकः ॥ १४ ॥ तस्मात्पुण्यतमं पाथः पातव्यं नरपुंगवैः ॥ १५ ॥ तज्जलादूर्ध्वभागे हि माने
शरचतुष्टये ॥ जलं पुण्यतमं भूपामलं निःसरति ध्रुवम् ॥ १६ ॥ अभ्युक्ष्य तज्जलेनापि पवित्रेण कलेवरम् ॥ कोटि
जन्मकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥१७ ॥ तज्जले स्नानमात्रेण नरो भवति पुण्यभाक् ॥ दर्शनात्तज्जलस्याशु नरः शिवपुरं व्रजेत् ॥
॥ १८॥ तस्मादप्यूर्ध्वभागे हि जलं पुण्यतमं स्मृतम् ॥ तज्जलं शिरसा धृत्वा नरो भवति शंकरः ॥१९॥ ऊर्ध्वं वै वह्निधाराया वह्निपर्वतम
ध्यके ॥ अष्टावक्रमुनिस्थानं तपसो वर्त्तते नृप ॥ २० ॥ महापुण्यतमं भूप कलौ वै सर्वसिद्धिदम् ॥ २१ ॥ तत्क्षेत्रे यो नरो
याति पादचारेण भूमिप ॥ कृतं प्रदक्षिणं तेन पृथिव्याः सह मेरुणा ॥ २२ ॥ तत्रैवास्ते महाभाग पाथः सर्वजलोत्तमम् ॥ त
ज्जले तु सकृत्स्नातो नरो निष्कल्मषो भवेत् ॥ २३ ॥ ब्रह्मलोकातिथिः सत्यं सत्यंसत्यं न संशयः ॥ २४ ॥ अद्यापि वर्तते
तत्र अष्टावक्रो मुनीश्वरः ॥ गुहायां हिमवत्यां वै दृश्यते महापातकैः ॥ २५ ॥ अस्मिन्वै शैलराजे तु पर्वते मुनिनायकाः ॥ ध्यान

संलग्नमनसः शिवभक्तिपरायणाः ॥२६॥ इति ते कथितं भूप वह्निपर्वतवैभवम् ॥ यः कश्चिन्मानवो भक्त्या पठेद्वा पाठयेदपि ॥२७॥
शृणुयाच्छ्रावयेद्वापि स वै शिवपुरे वसेत् ॥ यावत्कोटिसहस्राणि युगानां च महीपते ॥२८॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे श्रीक्षेत्रमाहात्म्ये
वह्निपर्वतमाहात्म्यवर्णनं नामैकोननवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १८९ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ इंद्रकीलाचले यानि तीर्थान्यायतना
नि च ॥ सुपुण्यानि सुरम्याणि शृणु तानि महामते ॥ १ ॥ माहात्म्यानि च तेषां वै कथयामि तवाग्रतः ॥ विषयेभ्यो मनः
स्वस्य निवर्तय स्थिरं कुरु ॥ २ ॥ राजराजेश्वरीपीठात्क्रोशपादार्द्धके नृप ॥ ऊर्द्ध्वभागे समायाति नदी पुण्यतमा स्मृता ॥ ३ ॥ नाम्ना
मनोहरा ख्याता सर्वकामफलप्रदा ॥ तस्यां स्नातो नरो नैव पिबेन्मातुः पयोधरम् ॥ ४ ॥ तस्या अप्यूर्द्ध्वभागे तु माने शरचतुष्टये ॥
नाम्ना देववती ख्याता सर्वैश्वर्य्यप्रदायिनी ॥ ५ ॥ तस्यां स्नात्वा नरो भक्त्या शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ६ ॥ ततोप्यूर्द्ध्वप्रदेशे हि
माने वै शरपंचके ॥ नाम्ना मधुमती ख्याता समायाति सरिद्वरा ॥ ॥ ७ ॥ तस्यां यत्क्रियते कार्यं तत्सर्वं कोटिसंख्यकम् ॥ स्नान
मात्रेण वै याति नरः शिवपुरं वरम् ॥ ८ ॥ ततोप्यूर्द्ध्वप्रदेशे हि माने शरचतुष्टये ॥ समायाति नदी पुण्या नाम्ना ख्याता मनो
न्मनी ॥ ९ ॥ तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १० ॥ किलकिलेश्वरं लिंगं माने वै शरयुग्मके ॥ तद्द
र्शनान्नरो याति शिवतां योगिदुर्लभाम् ॥ ११ ॥ तस्य स्मरणमात्रेण सिद्धयोऽष्टौ भवंति हि ॥ जपन्षडक्षरं मंत्रं सप्तरात्रेऽति
निर्भयः ॥ प्राप्नोति परमां सिद्धिं देवैरपि दुरासदाम् ॥ १२ ॥ यंयं प्रार्थयते कामं तं ददाति शिवः स्वयम् ॥ चतुर्दश्यां तथाष्ट
म्यां सोमवारे तथैव च ॥ १३ ॥ भक्त्या करोति यो मर्त्योऽभिषेकं जलधारया ॥ तेन सर्वं कृतं मन्ये जीवन्मुक्तः स एव हि ॥
॥ १४ ॥ तस्माद्देवाः सगंधर्वा बिभ्यतीति न संशयः ॥ १५ ॥ तस्मादप्यूर्द्ध्वभागे हि नदी पुण्यतमा स्मृता ॥ जीवेति नाम्ना वि
ख्याता स्नातुर्मोक्षप्रदायिनी ॥ १६ ॥ ऊर्द्ध्वं यो दृश्यते शैलस्तदुत्तरादिशि स्थितः ॥ इंद्रकीलाचलोऽसौ वै सर्वकामफलप्रदः ॥ १७ ॥
इंद्रो वै कीलितो यत्र दुष्टदैत्यैर्नृपेश्वर ॥ तेनेंद्रकीलशैलो वै गतः ख्यातिं महीतले ॥ १८ ॥ देवा नागाः सगंधर्वा यक्षाश्चाप्सरसां

गणाः ॥ अद्यापि तत्प्रदेशे हि विचरंति विहारिणः ॥ १९ ॥ कदाचिच्छ्रूयते तत्र शंखदुंदुभिनिस्वनः ॥ तत्सानौ वर्तते लिंगं कपिलं प्रापिदुर्लभम् ॥२०॥ तद्दर्शनान्नरो याति शिवलोकं न संशयः ॥ अद्यापि लिंगसामीप्ये गायन्त्यप्सरसां गणाः ॥ गंधर्वाश्च महाभाग श्रीशिवप्रीतये नृप ॥ २१ ॥ पुण्यात्मानो नरा ये वै तेऽपि शृण्वंति गायनम् ॥ तद्गानं तु नरः श्रुत्वा परब्रह्मणि लीयते ॥ ॥ २२ ॥ तस्य शैलस्य माहात्म्यं को वा वर्णयितुं क्षमः ॥ यत्र देशे स्वयं देवो नित्यं वसति शंकरः ॥ २३ ॥ तत्प्रदेशे गुहा चैका दशयोजनविस्तृता ॥ वसंति तापसास्तत्र शिवसंन्यस्तमानसाः ॥ २४ ॥ जीवंती या नदी प्रोक्ता तदूर्द्धं क्रोशमात्रके ॥ सुद्युम्नस्याश्रमं रम्यं दर्शनात्सर्वपापहृत् ॥ २५ ॥ तदाश्रमे नरो गत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ब्रह्मद्रवाख्यमंभस्तु तत्प्रदेशे हि वर्त्तते ॥ २६ ॥ तज्जलं तु नरः पीत्वा देवत्वं याति दुर्लभम् ॥ २७ ॥ इति ते कथितान्येव इंद्रकीले महागिरौ ॥ पुण्यानि तीर्थवर्याणि यच्छुत्वापि नरो भवेत् ॥ शिवलोकातिथिः सर्वदेवैः संस्तुतपादकः ॥ २८ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्रोतव्यं हि नरैरिदम् ॥२९॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे श्रीक्षेत्रमाहात्म्ये इंद्रकीलोपवर्णनं नाम नवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥१९०॥

उत्फालक उवाच ॥ श्रीदेव्याः पीठकानीह शृणु भूप यथासुखम् ॥ श्रुतं त्वया शुभं पीठं चामुंडाख्यं मयोदितम् ॥ १ ॥ अतः परं शृणु प्राज्ञ पीठं वै कांसमर्दिकम् ॥ यत्र देवी परा साक्षाद्वर्तते कंसमर्दिनी ॥ २ ॥ जाता युगेयुगे चैव पुरा नंदगृहे शुभा ॥ सात्रैव संस्थिता नित्यं शिवसंगविलासिनी ॥ ३ ॥ आराधिता हि विप्रेण पुरा वै भानुशर्मणा ॥ सैव संपत्प्रदात्री च सर्वपापप्रणाशिनी ॥ ४ ॥ तस्यास्तु दर्शनादेव सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५ ॥ पूजनाद्बलिभिश्चैव सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् ॥ ६ ॥ कथितं ते महाभाग पीठं वै कांसमर्दिकम् ॥ श्रीशिलायाश्च माहात्म्यं शृणु चैकमना अतः ॥ ७ ॥ गंगाया दक्षिणे तीरे वर्तते सा शिला शुभा ॥ यस्यास्तु दर्शनादेव महापातकिनोऽपि च ॥ सद्यः शुद्धिं प्रयांत्येव किमन्यैर्बहुभाषितैः ॥८॥ चपलेति समाख्याता यत्र जप्त्वा मनुं पुरा ॥ परं पदं प्राप्तवती यस्य तीर्थस्य सेवनात् ॥ ९ ॥ धर्मनेत्र उवाच ॥ का वा सा चपला

प्रोक्ता किमर्थं सा तपोऽकरोत् ॥ एतत्सर्वं समाचक्ष्व दासोहं तव धीमतः ॥ १० ॥ उत्फालक उवाच ॥ पुरा वैश्यो बभूवाथ
कुरुक्षेत्रे नृपेश्वर ॥ सैकस्मिन्समये राजन्वाणिज्याय गतः क्वचित् ॥ ११ ॥ गच्छतस्तस्य जाता वै सुमतिस्तीर्थसेवनात् ॥
त्यक्त्वा सर्वं हि वाणिज्यं गतो वै तपसे ततः ॥ १२ ॥ तस्य वै भगिनी चैव चपलेति समाहृता ॥ आययौ भ्रातृमोहाद्वै पृष्ठतस्त
स्य भूपते ॥ १३ ॥ वने ददर्श चपला गच्छतोऽप्सरसां गणान् ॥ नानाभरणसंयुक्तान्नानावासोविराजितान् ॥ १४ ॥ पुण्यात्मभिः
समायुक्तान्क्रीडयमानान्यथासुखम् ॥ रूपेणाप्रतिमान्भूप गीतवादित्रसंयुतान् ॥ १५ ॥ दृष्ट्वा गणांश्चाप्सरसां विस्मिता च बभूव
ह ॥ अहो सौंदर्य्यमाहात्म्यमिदमेव हि वर्तते ॥ १६ ॥ चिंतायुक्ता बभूवाथ कथमेतादृशी भवे ॥ इत्येवं चिंतयंती सा
गता भ्रातुरनु प्रभो ॥ १७ ॥ गच्छंती सा पुनः प्राज्ञ चायांतीं स्त्रियमेकिकाम् ॥ ददर्शाप्रतिमां रूपैश्चंडिकेव यथा पुरा ॥ १८ ॥
तां दृष्ट्वा सहसा सापि मूर्छिता संबभूव ह ॥ प्राप्य वै चेतनां पश्चात्पप्रच्छ स्त्रियमेकलाम् ॥ १९ ॥ चपलोवाच ॥ ॥ का वा
त्वं शुभसर्वांगी कुतो वै ह्यागता प्रिये ॥ दृष्टा न त्वादृशी काचिद्रूपेणाप्रतिमा भुवि ॥ २० ॥ स्त्र्युवाच ॥ ॥ शूद्राहं जातितो
भद्रे विरूपा ह्यभवं पुरा ॥ बृहद्दंतोष्ठकर्णी च बिडालाक्षी कुबेरिका ॥ २१ ॥ चिंताभून्मम वै पूर्वं रूपाय कृतनिश्चया ॥ आग
तास्मि ततस्तीर्थे तपसे कृतमानसा ॥ २२ ॥ तपस्तप्त्वा मासमेकमागताहं तथा प्रिये ॥ दृष्टं तावच्च तपसा सौंदर्य्यं परमं हि मे ॥
॥ २३ ॥ उत्फालक उवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्याश्चपलापि समाययौ ॥ तपः कृतवती सापि स्ववेंश्यात्वाय सुव्रत ॥
॥ २४ ॥ स्मरंती मनसा शोभानाम्नीं देवीं परां शिवाम् ॥ ततः कतिपयैर्वर्षैः प्रसन्नाभून्महेश्वरी ॥ इंद्रलोकं प्राप्तवती स्ववेंश्या
चाभवत्प्रभो ॥ २५ ॥ तदावधि महाभाग चापलं तीर्थमुत्तमम् ॥ ख्यातं च सर्वलोकेषु चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ २६ ॥ तस्मिन्नेव
स्थले रम्ये शिला परमदुर्ल्लभा ॥ श्रीशिलेति समाख्याता सर्वैश्वर्य्यप्रदायिनी ॥ २७ ॥ तस्यां स्थित्वा तु यः कश्चित्सप्तरात्र
मतन्द्रितः ॥ यत्किंचिज्जपते मर्त्यश्चक्रवर्ती भवन्नरः ॥ २८ ॥ यत्किंचिद्दीयते कामं तत्सर्वं लभते परम् ॥ न विद्यते हि कुत्रापि

शिलायाश्च समं क्वचित् ॥ २९ ॥ दर्शनादपि यस्याश्च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ कोटिजन्मकृतैः पापैर्मुच्यते स्पर्शनादपि ॥ पूजनादपि राजेंद्र सर्वैश्वर्यपतिर्भवेत् ॥ ३० ॥ इति ते कथितं देवीपीठं परमपुण्यदम् ॥ सूक्ष्मक्षेत्रे महाराज यच्छ्रुत्वा स्वर्गभाग्भवेत् ॥ ३१ ॥ इति श्रीस्कान्दे केदारखण्डे श्रीक्षेत्रमाहात्म्ये चपलोपाख्यानवर्णनं नामैकनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९१ ॥

उत्फालक उवाच ॥ ॥ अतः परं शृणु प्राज्ञ पुण्यतीर्थान्यनेकशः ॥ क्षेत्रे सूक्ष्मे यानियानि सर्वपापहराणि च ॥ १ ॥ शिवस्थलात्पूर्वभागे दृश्यते यद्वनं परम् ॥ तद्वनं परमं पुण्यमृषीणां यत्र संचयः ॥ २ ॥ तस्मिन्वने महाभाग पुण्यदानि जलानि च ॥ वर्तंते सुबहून्येव प्राधान्येन शृणुष्व मे ॥ ३ ॥ ततः क्रोशार्द्धे खण्डे वै चोर्द्धभागे शुभं जलम् ॥ अमृतं परमं ख्यातं यत्पीत्वा त्वमरो भवेत् ॥ ४ ॥ तत्रैका कंदरा रम्या सौवर्णी पुण्यगोचरा ॥ तस्यां गुहायां राजेंद्र स्फाटिकं लिंगमुत्तमम् ॥ अनेकसर्प्पसंयुक्तमनेकगणसेवितम् ॥ ५ ॥ वर्षं यो ब्राह्मणः कश्चिच्छुद्धात्मा विजितेंद्रियः ॥ एकांतरव्रतेनापि त्यक्तसर्वप्रतिग्रहः ॥ स वै पश्यति तल्लिंगं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ ६ ॥ ततोऽपि दक्षिणे भागे सौवर्णं लिंगमुत्तमम् ॥ यस्य वै दर्शनात्सद्यो लभते परमं शिवम् ॥ ७ ॥ ततोधस्तान्महाराज जलं वै पीतवर्णकम् ॥ तज्जलं शिरसा धृत्वा ब्रह्मलोके वसेत्प्रभुः॥८॥ततः शरद्वये भूप पश्चिमायां दिशि प्रभो ॥ सर्वतीर्थमयी नाम्ना धारा वै वर्तते परा ॥ ९ ॥ यत्र पूर्वं भरद्वाजस्तपश्चक्रे महामतिः ॥ आवाह्य सर्वतीर्थानि ह्यस्मिन्नेव शुभे जले ॥ १० ॥ तदवधि महाराज सर्वतीर्थमयी नृप ॥ बभूव नाम्ना दिव्येन संयुक्ता मोक्षदायिनी ॥ ॥ ११ ॥ ततः क्रोशार्द्धके याम्ये धारा परमपुण्यदा ॥ गोलक्षजा समाख्याता पानात्पापप्रणाशिनी ॥ १२ ॥ गोलक्षपर्वते यानि निःसरंति जलानि हि ॥ तानि सर्वाणि राजेंद्र गोमूत्रप्रभवानि च ॥ १३ ॥ धर्मनेत्र उवाच ॥ कथं मुनिगणश्रेष्ठ गिरिर्गोलक्षसंज्ञकः ॥ कथं जातानि गोमूत्राज्जलानि शुभदानि च ॥ १४ ॥ उत्फालक उवाच ॥ शृणु राजेंद्र वक्ष्यामि गोलक्षस्य च वैभवम् ॥ पुरा युगे बभूवाथ गोव्रजेशो महाशयः ॥ नाम्ना महायशाः ख्यातो जातो वैश्यो महामुनिः ॥ १५ ॥

गावश्चासंस्तस्य राजन्संख्या शतसहस्रकम् ॥ अपुत्रश्च बभूवाथ सदा वै धर्मतत्परः ॥ १६ ॥ न कस्यचिद्देषकर्ता निंदको न दुराशयः ॥ चिंताविष्टस्य वैश्यस्य बभूव मतिरेकदा ॥ १७ ॥ यस्मिन्वै पर्वते रम्ये गा वै संचारयामि हि ॥ तमेव पर्वतं रम्यं पुत्रत्वेनान्वकल्पये ॥ १८ ॥ पुत्रोऽयमेव मे जातो ह्यत ऊर्द्ध्वं न संशयः ॥ गवां दुग्धं गृहीत्वा स पर्वताय ददौ द्विजः ॥ १९ ॥ एवं तस्य महाभाग वर्षाणि द्वादश प्रभो ॥ व्यतीयुर्दानशीलस्य पुत्रस्य परितुष्टये ॥ २० ॥ अतस्तत्र महादेवो वसति स्म सदा तु यः ॥ प्रसन्नोऽभून्महारुद्रः प्रत्युवाच मिषेण तम् ॥ जटिलः क्रूरवदनो भूत्वा वैश्यवरं नृप ॥ २१ ॥ जटिल उवाच ॥ महायशो महाभाग किं करोषि सदात्र वै ॥ किमर्थं प्रददासि त्वं गोदुग्धं पर्वताय वै ॥ २२ ॥ वैश्य उवाच ॥ पुत्रभावेन भो योगिन्ददामि पय उत्तमम् ॥ पर्वताय महाभाग पुत्रोऽयं मे न संशयः ॥ २३ ॥ उत्फालक उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य वैश्यस्य नियतात्मनः ॥ तत्कालं दर्शनं तस्मै ददौ प्रीतिसमन्वितः ॥ २४ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ महायशो महाभाग प्रसन्नोऽस्मि तव प्रभो ॥ पुत्रस्ते भविता वैश्य सर्वलक्षणसंयुतः ॥ २५ ॥ पर्वतोऽपि तव प्राज्ञ पुत्रत्वेन भविष्यति ॥ गोलक्षेति समाख्यातः सर्वपापप्रणाशकः ॥ २६ ॥ तस्माद्गोलक्षदुग्धाद्वै प्रसन्नोऽभूत्सदाशिवः ॥ तेनायं पर्वतश्रेष्ठस्तथा गोलक्षतां गतः ॥ २७ ॥ अहमत्र निवत्स्यामि नित्यं गोलक्षपर्वते ॥ गोलक्षेश्वरनामा वै जातोऽहमपि सांप्रतम् ॥ २८ ॥ गावश्च यत्र देशे तु चक्रुर्गोमूत्रकं शिवम् ॥ धाराभूतं हि तत्सर्वं मम लोकप्रदायकम् ॥ २९ ॥ इति ते कथितं भूप गोलक्षस्य च वैभवम् ॥ यथा त्वं पृष्टवान्मह्यं तत्सर्वं कथितं तव ॥ ३० ॥ अथ राजञ्छृणु प्राज्ञ गंगाया उत्तरे तटे ॥ वैनायकमहातीर्थं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ३१ ॥ शिविस्थलसमं पारे स्नानाद्यत्र गणो भवेत् ॥ ततो वै दक्षिणे तीरे माने क्रोशार्द्धखण्डके ॥ तीराद्दूर्द्ध्वं शरे माने शिवलिंगं सुपुण्यदम् ॥ ३२ ॥ नाम्ना कोटीश्वरो देवः सर्वयज्ञफलप्रदः ॥ पुरा यत्र महाभाग कोटयो ब्रह्मराक्षसाम् ॥ मुक्ता ब्राह्मणशापाद्धि ततः कोटीश्वरोऽभवत् ॥ ३३ ॥ यत्र देवधरो नाम ब्राह्मणो वेदपाठकः ॥ अध्यापितोऽपि

शास्त्रेषु तैश्चैव ब्रह्मराक्षसैः ॥ ३४ ॥ अस्मिन्नेव स्थले विप्रो निवसञ्छिवतत्परः ॥ तद्धरासुरसंगाद्वै मुक्ता वै ब्रह्मराक्षसाः ॥
॥ ३५ ॥ तदावधिः शिवश्चासीन्नाम्ना कोटीश्वरो नृप ॥ ३६ ॥ ततोऽधस्तान्महाराज जलं निःसरति ध्रुवम् ॥
तज्जलं शिवपादाभ्यामायाति भवशांतये ॥ ३७ ॥ तज्जलं शिरसा धृत्वा शिवसालोक्यभाग्भवेत् ॥ ३८ ॥ ततो गंगातटे भूप
उत्तरे क्रोशपादके ॥ गोगलं नाम तीर्थं वै यत्र याति सरिद्वरा ॥ गोगलेति समाख्याता सर्वैश्वर्य्यप्रदायिनी ॥ ३९ ॥ तत्संगमे
च तीर्थं वै सर्वकामफलप्रदम् ॥ ततोप्यूर्द्ध्वं महाबाहो शूर्प्पकर्णो गणाधिपः ॥ वर्त्तेतेऽलकनंदायास्तीर्थे वै मोक्षदायके ॥ ४० ॥
शौर्प्पकर्णं महातीर्थं सर्वतीर्थैरनुष्ठितम् ॥ यत्सेवनान्नरो याति गणेशत्वं न संशयः ॥ ४१ ॥ ततः शरद्वये भूप सिंदूरांगो गणे
श्वरः ॥ गुहायां हि नदीतीरे वर्त्तते शिवदायके ॥ ४२ ॥ तत्रैवालकनंदायास्तीर्थं सिंदूरकं परम् ॥ तस्मिन्नेव स्थले मध्ये गंगा
यां शिवदायकः ॥ सिंदूरपिंडसर्वांगो वर्तते मोक्षदायकः ॥ ४३ ॥ स्नात्वा तस्मिन्वरे तीर्थे शिवलोके महीयते ॥ ४४ ॥ तत ऊर्द्ध्वं
महाभाग माहेंद्रो नाम पर्वतः ॥ तस्मिंश्च पर्वते रम्य इंद्रभूमिर्हि वर्तते ॥ ४५ ॥ तीरात्क्रोशप्रमाणे हि गुहा परमदुर्लभा ॥ तद्गुहायां
महाभाग गणपा नाम भैरवी ॥ ४६ ॥ अतिपुण्यतमे पीठे सर्वर्षिगणसंयुते ॥ नित्यं सखीभिः सा देवी क्रीडते यापि भैरवी ॥
॥ ४७ ॥ दूरतः सा महादेवी नमस्या सर्वदेहिनाम् ॥ तस्यास्तु निकटे गन्तुर्मूर्तिर्वै जायते क्षणात् ॥ ४८ ॥ अदृश्यापि च
लोकानां वर्तते मांसचक्षुषाम् ॥ ४९ ॥ तस्माद्वा उत्तरे भागे मंदिरं शैवमुत्तमम् ॥ सुवर्णमणिमुक्ताभिर्युक्तं वै वर्त्ततेतराम् ॥
॥ ५० ॥ तन्मंदिरादपि प्राज्ञ जलं निःसरति ध्रुवम् ॥ तज्जलं रक्तवर्णं हि वर्तते मोक्षदायकम् ॥ ५१ ॥ ततोऽपि दक्षिणे तीरे
नदी परमपावनी ॥ पावनीति समाख्याता सर्वपापप्रणाशिनी ॥ ५२ ॥ ततो गव्यूतिमात्रे हि पर्वतोपरितो ध्रुवम् ॥ माहेंद्रीति
शिलाख्याता सर्वदारिद्र्यनाशिनी ॥ ५३ ॥ यत्रेंद्रश्च सुरैः सार्द्धं नित्यमायाति भूपते ॥ तत्रैव हि जलं रम्यं शीतलं मञ्जु चो ॥२३६
त्तमम् ॥५४॥ तस्मिञ्जले महादेवो माहेंद्रेश्वरतां गतः ॥ अथो अलकनंदायास्तीरे दक्षिणके प्रभो ॥ ५५ ॥ कोटीश्वरान्महादेवा

न्मानि क्रोशार्द्धखंडके ॥ शुक्राश्रमो महापुण्यः क्रोशार्द्धं दीर्घविस्तृतः ॥ ५६ ॥ यस्मिन्स्थले पुरा शुक्रस्तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ मनसा
संस्मरन्रुद्रं शतवर्षं नृपेश्वर ॥ ५७ ॥ यतः प्राप महाविद्याममृताख्यां महामुनिः ॥ भार्गवं कुंडमाख्यातं सर्वकामफलप्रदम् ॥
॥ ५८ ॥ यत्र वै बृहती पुण्या शिला परमपाविनी ॥ पीतवर्णा महापुण्या तत्र वै भार्गवं नृप ॥ तीर्थं पुण्यतमं ख्यातं स्नातॄणां
मुक्तिदायकम् ॥ ५९ ॥ ततोऽपि शरविक्षेपे गंगाया दक्षिणे तटे ॥ पुण्यकुंडमिति ख्यातं पुण्यानंत्यप्रदायकम् ॥ ६० ॥ संगमे
यत्र देशे वै शौक्री धारातिपुण्यदा ॥ तत्र स्नात्वा नरो याति पुण्याँल्लोकान्सुदुर्लभान् ॥ ६१ ॥ ततोऽपि पर्वते माने लिंगं
शरचतुष्टये ॥ शुक्रेश्वरो महादेवः सर्वयज्ञफलप्रदः ॥ ६२ ॥ गंगाया उत्तरे तीरे श्मशानेश्वरभैरवः ॥ विस्तीर्णायां गुहायां तु
सद्यः प्रत्ययकारकः ॥ ६३ ॥ नानाशब्दाश्च श्रूयंते ह्यद्यापि हि नरेश्वर ॥ तं भैरवं हि मनसा ध्यातुर्दुःखक्षयो भवेत् ॥ ६४ ॥
ततः परं दक्षिणे वै तीरे रामाश्रमः परः ॥ परशुरामो हि तत्रैव तपसे स्थितवान्पुरा ॥ ६५ ॥ तीर्थानां तीर्थराजो वै यत्र वि
ष्णुर्वसत्यलम् ॥ गंगायां रामकुंडं हि वर्तते मुक्तिदायकम् ॥ ६६ ॥ स्नानं दानं च होमश्च यत्रानन्तगुणो भवेत् ॥ ६७ ॥ तत उत्तर
तीरे वै अमावसुतपःस्थलम् ॥ रम्यं शीतजलाविष्टं नानामृगगणैर्युतम् ॥ ६८ ॥ धारा यत्र महाराज चतस्रो निःसरंति
हि ॥ अतिपुण्यतमाः प्रोक्ताः स्नात्वा यासु नृपो भवेत् ॥ ६९ ॥ तपः कृत्वा महाराज ह्यमावसुरिति स्मृतः ॥ प्राप्तवान्मन्दिरं
विष्णोः पुनरावृत्तिवर्जितम् ॥ ७० ॥ ततोऽधो वैष्णवंकुंडं विष्णुलोकप्रदायकम् ॥ ततोऽप्यलकनंदायास्तीरे दक्षिणदि
ग्गते ॥ ७१ ॥ समायाति सरिच्छ्रेष्ठा नाम्ना चैत्रवती परा ॥ तस्यास्तु संगमे स्नात्वा शिवलोके महीयते ॥ ७२ ॥ सा नदी
तु क्षीरसुतात्पर्वतादतिपुण्यदात् ॥ पूर्वं क्षीरसुतो नाम यत्र तप्त्वा तपः परम् ॥ प्राप्तवान्परमं लोकं नक्षत्राणां महायशाः ॥
॥ ७३ ॥ धर्मनेत्र उवाच ॥ को वा क्षीरसुतो नाम किमर्थं वै तपोऽकरोत् ॥ किं जातं तपसा तस्य तन्मे विस्तरतो वद ॥
॥ ७४ ॥ उत्फालक उवाच ॥ पुरा युगे महाराज वशिष्ठकुलसंभवः ॥ क्षीरो नाम महातेजा ब्राह्मणो वेदपारगः ॥ ७५ ॥

तस्य पुत्रो बभूवाथ नाम्ना क्षीरसुतः प्रभो ॥ एकदा तस्य विप्रस्य मतिरासीन्नराधिप ॥ श्रोतुं सर्वपुराणानि धर्मनेत्र नराधिप ॥ ॥ ७६ ॥ श्रुतानि स्वपितुर्देव मुखान्नानार्थवादिनः ॥ सर्वेभ्यो धर्मवर्य्येभ्यस्तपो मेने महत्प्रभो ॥ ७७ ॥ तपो वै कर्तुमुद्युक्त आययौ पर्वते परे ॥ समारराध सर्वज्ञं पार्वतीशं महाप्रभुम् ॥ ७८ ॥ आराधितुः शिवेशं तु कांतिस्तस्य महत्यभूत् ॥ तुष्टो महेशः संप्रादान्नाक्षत्रं लोकमुत्तमम् ॥ ७९ ॥ सोऽद्यापि दृश्यते खे वै पूर्वस्यां दिशि शोभनः ॥ ततोस्य गिरिराजस्य नामाभूत्सर्वपापनुत् ॥ क्षीरसुत इति ख्यातं श्रवणात्पापहारकम् ॥ ८० ॥ तस्माद्धि पर्वतश्रेष्ठात्समायान्ति सरिद्वराः ॥ चतस्रो नामतस्ता वै शृणुष्वैकमनाः शुभ ॥ ८१ ॥ क्षीराम्बुधिस्तथा क्षेमा तथा चैत्रवती नदी ॥ तासां श्रेष्ठतमाख्याता चैत्रवत्येव भूमिप ॥ ८२ ॥ चैत्रवत्यां यत्र यत्र ता वै संगमयन्ति हि ॥ तत्तत्पुण्यतमं ख्यातं तीर्थं पापापहारकम् ॥ ८३ ॥ तत्रैकः पर्वते रम्ये गुहायां नृपशेखर ॥ महादेवो महात्मा वै सर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ ८४ ॥ सार्द्धक्रोशे हि गंगायाश्चैत्रवत्याश्च पश्चिमे ॥ गौरीपीठं समाख्यातं गणैः सर्वैश्च सेवितम् ॥ ८५ ॥ चतुर्दिक्षु क्रोशमेकं प्रत्येकं नरपुंगव ॥ एतत्पुण्यतमं क्षेत्रं वर्तते शुभदायकम् ॥ ८६ ॥ तस्य पीठस्य माहात्म्यं को वा वर्णयितुं क्षमः ॥ यत्र ब्रह्मादयो देवाः परां सिद्धिमवाप्नुयुः ॥ ८७ ॥ तत्रैव सर्वतीर्थानि तत्रैव सर्वदेवताः ॥ तत्र गौरी महेशानी सिद्धकिन्नरसेविता ॥ तापसैर्मुनिवर्य्यैश्च नित्यं सेव्यपदांबुजा ॥ ८८ ॥ दर्शनाद्यस्य पीठस्य नश्यंति दुरितानि च ॥ तच्छृंगं रत्नद्वीपे वै बभूव मुनिसेवितम्॥ ॥ ८९ ॥ द्वीपपालो महाराजो देवलो नाम विश्रुतः ॥ आनीतवान्महाशृंगं सर्वरत्नमयं शुभम् ॥ ९० ॥ तदाद्यत्र महापीठं बभूव मुनिसेवितम् ॥ ९१ ॥ धर्मनेत्र उवाच ॥ कथं स देवलो नाम रत्नद्वीपेश्वरः प्रभुः ॥ आनीतवान्महाशृंगं यत्र गौरी महेश्वरी॥ ॥ ९२ ॥ उत्फालक उवाच ॥ शशबिंदुसुतः श्रीमान्देवलो नाम विश्रुतः ॥ रत्नद्वीपे महाराजो बभूव नृपशेखरः ॥ ९३ ॥ स वै उपासकस्तस्याः श्रीगौर्य्याः स बभूव ह ॥ कृत्वा राज्यादिभोगांश्च पुत्रानुत्पाद्य तत्र हि ॥ समाययौ तपस्तप्तुं हिमवद्देशसंज्ञके ॥ ९४ ॥ स्वर्गतुल्ये पुण्यलभ्ये तत्राप्यस्मिन्स्थले शुभे ॥

हरीभूतां महादेवीं गृहीत्वा शृंगकं च तत् ॥ अत्र वै स्थापयामास तत्पीठं परमं तदा ॥ ९५ ॥ स्वयं च निवसंस्तत्र गतो
लोकान्सुपुण्यदान् ॥ इति ते कथितं भूप यत्पृष्टोऽहं त्वया विभो ॥ ९६ ॥ इदं परमपुण्यौघैर्लभ्यते पीठमुत्तमम् ॥ यत्र गौरी
महादेवी तथा महिषमर्दिनी ॥ ९७ ॥ एकरात्रेऽपि यत्पीठे स्थित्वा बद्धासनो नृप ॥ विषयैश्च परित्यक्तो जपन्सिद्धीश्वरो
भवेत् ॥ ९८ ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां तृतीयायां तथा नृप ॥ करोति पूजनं तस्या बलिधूपाग्नितर्पणैः ॥ यंयं कामयते कामं
तंतं प्राप्नोति निश्चितम् ॥ ९९ ॥ शरत्कालेऽपि यः कश्चिन्महिषाद्यैर्महेश्वरीम् ॥ संतर्प्पयेद्भक्तियुक्तश्चक्रवर्त्ती भवेत्प्रभुः ॥
॥ १०० ॥ अस्या एव प्रसादाद्वै शशबिंदुर्नृपेश्वरः ॥ सप्तद्वीपेश्वरो राजा बहुपुत्रसमन्वितः ॥ १ ॥ अस्मिन्स्थाने विशेषेण
बलिभिस्तर्पयेत्प्रभुः ॥ महिषान्महिषमर्दिन्यै गौर्य्यै छागांश्च नित्यशः ॥ अर्चयेद्भक्तिसंयुक्तः संप्रदाय नृपो भवेत् ॥ २ ॥
अस्मिन्क्षेत्रे तु यः कश्चिच्छ्रीगौर्य्याश्चरणोदकम् ॥ गृह्णाति भक्तिसंयुक्तः सोऽश्वमेधफलं व्रजेत् ॥ ३ ॥ एवं पुण्यतमं स्थानं
न भूतं न भविष्यति ॥ तस्य वै सेवनान्मर्त्यो जयी भवति वैरिणः ॥ ४ ॥ ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या देवी मे प्रीयतामिति ॥ करो
त्येवं तु यो मर्त्यो धन्यो भवति निश्चितम् ॥ १०५ ॥ तत्रैव कालिकादेव्याः पीठं परमपुण्यदम् ॥ कालीं समर्चयेदादौ फल
रक्षणहेतवे ॥ ६ ॥ ततो वामप्रदेशे हि जलं परमपावनम् ॥ क्रोशखंडार्द्धमाने तु सिद्धद्रवमुदाहृतम् ॥ ७ ॥ तत्रैकं परमं
लिंगं मौक्तिकाख्यं महेश्वरम् ॥ पूजयित्वा च तल्लिङ्गं सर्वैश्वर्य्यप्रदो भवेत् ॥ ८ ॥ इति ते कथितान्येव चैत्रवत्यास्त
टोद्धके ॥ तीर्थानि प्रवराण्येव भवमुक्तिप्रदानि च ॥ ९ ॥ गंगाया उत्तरे तीरे तटाच्छरचतुष्टये ॥ पादुके श्रीमहेशस्य दृष्ट्वा
मुक्तो भवेन्नरः ॥ ११० ॥ गंगाया उत्तरे तीरे चैत्रवत्याश्च पश्चिमे ॥ क्रोशार्द्धमाने चायाति नाम्ना हर्षवती नदी ॥
॥ ११ ॥ यस्यां स्नात्वा नरो भक्त्या भवेन्निर्मुक्तबंधनः ॥ १२ ॥ गंगायाः संगमो यत्र तत्तीर्थं शिवदं परम् ॥ पुण्यं
पवित्रं परमं स्नानाच्छिवप्रदं शुभम् ॥ तत्र वै शिवलिंगं तु नाम्ना वै डुंगरीश्वरम् ॥ १३ ॥ गंगातीरादूर्द्ध्वभागे धनुषां पंच

विंशतौ ॥ तद्विद्यते महालिंगं सर्वैश्वर्यप्रदायकम् ॥ १४ ॥ रुद्रतीर्थे नरः स्नात्वा जायते न च जन्मने ॥ १५ ॥ ततो
हर्षवतीतीरे क्रोशार्द्धे शिवदायकम् ॥ जलं पुण्यतमं ख्यातं पीत्वा यत्सुखमश्नुते ॥ १६ ॥ तज्जलं शिरसा धृत्वा शिवलो
कमवाप्नुयात् ॥ १७ ॥ ततः क्रोशार्द्धके स्थानं गोस्तवाया नृपेश्वर ॥ यत्र सा मुनिकन्या हि तपः परममास्थिता ॥ देह
त्यक्त्वा ययौ सा तु शिवलोकं सुदुर्लभम् ॥ १८ ॥ गोस्तवाश्रमतो या वै समायाति सरिद्वरा ॥ संगच्छेद्यत्र देशे तु नदी
हर्षवती यतः ॥ तत्रैव हि महादेवो गोस्तवेश्वरसंज्ञितः ॥ १९ ॥ पूजयित्वा तु मुनयः प्राप्नुयुः परमं पदम् ॥
॥ २० ॥ ततः पर्वतके रम्ये तिलश्यामो हि भैरवः ॥ तं भैरवं सकृद्दृष्ट्वा महादेवप्रियो भवेत् ॥ २१ ॥ रक्षकोऽयं भैर
वस्तु सूक्ष्मक्षेत्रस्य भूमिप ॥ इति ते कथितान्येवमूर्द्धं सूक्ष्मे सुपुण्यदे ॥ तीर्थानि प्रवराण्येव शाकल्येन क्षमेत कः ॥
॥ २२ ॥ पठेद्वा पाठयेद्वापि शृणुयाच्छ्रावयेदपि ॥ प्राप्नोति तीर्थस्नानस्य फलं तत्तद्ध्रुवं नृप ॥ १२३ ॥ इति श्रीस्कान्दे
केदारखंडे श्रीक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९२ ॥ ॥ उत्फालक उवाच ॥ अतः परं महाराज स्थूलक्षेत्रे
हि यानि च ॥ शृणु तानि प्रधानानि सुपुण्यानि महामते ॥१॥ हर्षवन्नाम विख्यातो वेदवेदांगपारगः ॥ सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो बभूव हि
द्विजेश्वरः ॥ २ ॥ तस्य भार्या हर्षवती पतिभक्तिपरायणा ॥ तौ दम्पती स्थले रम्ये तेपतुः परमं तपः ॥ ३ ॥ तप्यमानौ
मुनिवरौ तत्र देशे शुभे वरे ॥ कदाचिद्धि शुभाँल्लोकान्प्रापतुर्नृपनंदन ॥ ४ ॥ पुत्रीवत्पालिता चासौ नदी परमपुण्यदा ॥
हर्षवतीति चाख्याता भवमोक्षप्रदायिनी ॥ ५ ॥ हर्षवन्नाम विख्यातः पर्वतः पुण्यगोचरः ॥ सुवर्णप्रस्तरः पुण्यः पुण्यमा
र्गकरः स्मृतः ॥ ६ ॥ अस्मिन्वै पर्वते रम्ये गुहा परमसुंदरी ॥ तस्यां वै पर्वते भूप वत्सलो नाम विप्रकः ॥ ७ ॥ तप्यमान
स्तपः पुण्यं यावत्कल्पक्षयो भवेत् ॥ ८ ॥ अतः क्रोशद्वये तस्मिन्नूर्द्धभागे महेश्वरी ॥ नाम्ना तारेश्वरी ख्याता दर्शनात्सि
द्धिदायिका ॥ ९ ॥ ततो वामप्रदेशे हि जलं निःसरति ध्रुवम् ॥ नाम्ना तारमयं ख्यातं पानात्सिद्धीश्वरो भवेत् ॥ १० ॥

अधस्तात्क्रोशमात्रे तु जलं हरमयं किल ॥ तज्जले स्नानमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ११ ॥ गंगातीरे महत्कुण्डं गाणेश मिति विश्रुतम् ॥ यत्र तप्त्वा तपः पूर्वं गणेशो विघ्नहाभवत् ॥ १२ ॥ तत्कुंडे स्नानमात्रेण विघ्नैर्मुक्तो भवेन्नरः ॥ १३ ॥ गंगाया उत्तरे तीरे धारैका भवमोचिनी ॥ नाम्ना श्रीरिति विख्याता सर्वकामफलप्रदा ॥ १४ ॥ श्रीधारातीर्थमाहात्म्यं को वा वर्णयितुं क्षमः ॥ श्रीधारातीर्थकं मानं शृणु राजन्यथाश्रुतम् ॥ १५ ॥ गंगावधिर्दक्षभागे पश्चिमे धारणावधिः ॥ क्रोश खंडं क्रोशखंडमुदग्दक्षिणतः शुभम् ॥ १६ ॥ अस्मिन्नेव तीर्थराजे तु यानि संति जलानि च ॥ तानि सर्वाणि राजेंद्र विष्णुलोकप्रदानि च ॥ १७ ॥ यत्र तप्त्वा तपः पूर्वं धीरो नाम महामनाः ॥ सायुज्यं प्राप्तवान्विष्णोः पदं पुण्यमगोचरम् ॥ ॥ १८ ॥ धारणे पर्वते भूप नाम्ना धीरेश्वरः शुभः ॥ तं दृष्ट्वापि नरो याति शिवलोके सुपुण्यगे ॥ १९ ॥ ततो हर्षवती तीराद्गव्यूतौ परमा नदी ॥ नाम्ना पट्टवती ख्याता सर्वयज्ञफलप्रदा ॥ २० ॥ तस्यां स्नात्वा नरो भक्त्या लभते परमां श्रिय म् ॥ २१ ॥ पट्टवत्या ऊर्द्ध्वभागे क्रोशमात्रे नरेश्वर ॥ तटे वै पश्चिमे तस्या देवी परमसिद्धिदा ॥ २२ ॥ नाम्ना हिमवती ख्याता भक्तदारिद्र्यनाशिनी ॥ पूजनाद्दर्शनाद्यस्याः सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् ॥ तस्यास्तु दर्शनाद्भूप सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २३ ॥ तस्मात्क्रोशार्द्धके भूप समायाति सरिद्वरा ॥ नाम्ना लोहवती ख्याता सर्वपापप्रणाशिनी ॥ २४ ॥ तैलश्यामात्पर्वताद्वै नद्यसौ पूर्ववाहिनी ॥ पट्टवत्यां महानद्यां सर्वपापापनुत्तये ॥ तत्संगमे नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २५ ॥ पट्टवत्यास्तु पूर्वस्यां पर्वते कोलदेहके ॥ सुनंदीति समाख्याता देवी त्रैलोक्यरक्षिणी ॥ २६ ॥ दर्शनात्सर्वपापानि नश्यंति सपदि प्रभो ॥ २७ ॥ तत ऊर्द्ध्वप्रदेशे हि क्रोशार्द्धे शिवदायिनी ॥ नदी परमपुण्यैर्वैलभ्या नाम्ना यशोवती ॥ २८ ॥ ततः परं महादेवी नाम्ना पट्टवती परा ॥ तद्दर्शनान्नरो याति सर्वसिद्धिं हरो भवेत् ॥ २९ ॥ यत्र यत्र कोलदेहे वर्त्तंते हि जलानि च ॥ तानि सर्वाणि पुण्यानि स्नानदानादिषु प्रभो ॥ ३० ॥ गंगायां संगमे यत्र नदी पट्टवती परा ॥ तत्र नाम्ना महादेवो जगदीश्वर

संज्ञकः ॥ ३१ ॥ जागदीशप्रयागस्तु सर्वेषां मुक्तिदायकः ॥ दृष्ट्वा सदाशिवं देवं स्नायाद्विधिवदत्र हि ॥ ३२ ॥ नरस्तु धन्यतां याति त्रैलोक्ये नरनायक ॥ इति ते कथितो दिव्यः श्रीक्षेत्रस्य च वैभवः ॥ ३३ ॥ यत्पृष्टोऽहं त्वया राजंस्तत्सर्वं कथितं तव ॥ ३४ ॥ न त्वया विस्मयः कार्यो दृष्ट्वा देवानृषींस्तथा ॥ पुण्यलभ्या महाराजेयं भूमिर्हि नराधिप ॥ ३५ ॥ अत्र ये पशुपक्ष्याद्या वर्त्तंते तेऽपि देवताः ॥ इदं स्थानं महाभाग स्वर्ग एव न संशयः ॥ ३६ ॥ गंगाद्वारावधिः प्राज्ञ स्वर्गभूमिः सुशोभना ॥ अत्रैव हि स्थले रम्ये तपः कृत्वा शुभं सुतम् ॥ प्राप्स्यसि त्वं महाभाग ह्यचिराद्वंशधारकम् ॥ ३७ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति श्रुत्वास्य क्षेत्रस्य माहात्म्यं शुभदं मुने ॥ धर्मनेत्रोऽपि राजासावश्वतीर्थाच्छराद्धके ॥ ३८ ॥ महत्यां तु शिलायां हि स्थित्वा नियतमानसः ॥ सस्मार परमं देवं देवदेवमुमापतिम् ॥३९॥ ततः कतिपयाहेन संतुष्टोऽभूत्सदाशिवः ॥ प्रादाद्वरं सुतं तस्मै धर्मनेत्राय नारद ॥ ४० ॥ कृत्वा तत्र महत्कुंडं लोकानामुपकारकम् ॥ ययौ पुनः स्वदेशे हि प्रांतवान्कुलधारकम् ॥ पुत्रं राज्ये समावेश्य तपसे पुनराययौ ॥ ४१ ॥ अस्मिन्नेव स्थले राजा निजतीर्थे महामतिः ॥ कृत्वा तपः परं तत्र शिवसायुज्यमाप सः ॥ ४२ ॥ अस्मिंस्तीर्थेऽपि स्नातारः शिवसायुज्यमाप्नुयुः ॥ ॥ ४३ ॥ इति ते कथितं विप्र माहात्म्यं श्रीस्थलस्य हि ॥ अस्मात्क्षेत्रात्समं क्षेत्रं न भूतं न भविष्यति ॥ ४४ ॥ यत्र गंगा स्वयं साक्षाच्छ्रीदेव्याश्च निवासकः ॥ सान्निध्यं श्रीशिवस्यापि कथमेतत्समं भवेत् ॥ ४५ ॥ ब्रह्महत्यादिकान्येव कृत्वा वै पातकानि च ॥ आयात्यस्मिंस्थले रम्ये मृतः शिवपुरे वसेत ॥ ४६ ॥ अत्र यत्क्रियते कर्म प्रत्यहं कोटिसंख्यकम् ॥ वर्द्धते मुनिशार्दूल तस्मात्पापं विवर्ज्जयेत् ॥ ४७ ॥ पुण्यं पवित्रमायुष्यं माहात्म्यं श्रीस्थलस्य हि ॥ कथितं ते मुनिश्रेष्ठ परोपकृतिहेतवे ॥ ४८ ॥ घोरे कलियुगे विप्र गतये ये नराधमाः ॥ कुर्वंति वासमन्यत्र मुक्तिस्तेषां हि दुर्लभा ॥ ४९ ॥ मृताः श्रीक्षेत्रके ये वै ते नरा मुक्तिभाजनाः ॥ धन्योऽसि त्वं मुनिश्रेष्ठ यस्येयं नैष्ठिकी मतिः ॥५०॥ इदं हि यद्गृहे नास्ति लिखितं ब्रह्मनंदन ॥ श्मशानं तद्गृहं बोध्यं तस्माद्धार्यं गृहे बुधैः ॥ ५१ ॥ लिखितं यस्य गेहेऽपि माहात्म्यं वर्तते

शुभम् ॥ धन्यास्त एव पुरुषास्तद्गृहं शिवमंदिरम् ॥ ५२ ॥ शृणोति यो मुनिश्रेष्ठ श्रीक्षेत्रस्य च वैभवम् ॥ स्नातं वै सर्वतीर्थेषु दत्ता वा
सकला मही ॥ ५३ ॥ व्याकरोति नरो यस्तु पंडिताग्रे मुनीश्वर ॥ तस्य पुण्यतमं वक्ष्ये शृणुष्वैकमना भव ॥ ५४ ॥ सर्वयज्ञेषु
यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ॥ सर्वदानेषु यत्पुण्यं तत्पुण्यं लभते परम् ॥ ५५ ॥ श्लोकार्द्धं श्लोकमेकं वाध्यायमात्रं तथैव च ॥ श्रुत्वा
क्षरसमानानि वर्षाणां हि शतानि च ॥ शिवलोके वसेन्मर्त्यो योगिगम्येऽन्यदुर्लभे ॥ ५६ ॥ पुत्रार्थी लभते पुत्रं धनार्थी
लभते धनम् ॥ ५७ ॥ श्रावयित्रे ब्राह्मणाय देयं वै विपुलं धनम् ॥ ग्रामवस्त्रसुवर्णानि नोचेद्व्यर्थं श्रुतं भवेत् ॥ ५८ ॥
सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा नारदं स्कंदो विरराम महामतिः ॥ नारदोऽपि हि तच्छ्रुत्वा परं विस्मयमाययौ ॥ ५९ ॥ भो भो
मुनिगणाः श्रेष्ठा नैमिषारण्यवासिनः ॥ एतद्वः कथितं क्षेत्रं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छथ ॥ ६० ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे श्रीक्षे
त्रमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९३ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सूत साधो व्यासशिष्य ख्यातः श्रीक्षेत्रवैभवः
श्रुतश्च विस्तरादत्र ह्यस्माभिः पुण्यदायकः ॥ १ ॥ अतः परं नारदस्तु किमन्यत्पृष्टवान्प्रभो ॥ तन्नो विस्तरतो ब्रूहि प्रपन्नाँल्लो
महर्षण ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ शृणुध्वं मुनिशार्दूलाः पृष्टवान्नारदस्तु यत् ॥ स्कंदं वै पार्वतीपुत्रं श्रुत्वा क्षेत्रस्य वैभवम् ॥ ३ ॥
नारद उवाच ॥ धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि प्रसादात्तव सैन्यप ॥ माहात्म्यानि सुरम्याणि केदारेश्वरमंडले ॥ ४ ॥ श्रुतानि पा
पहंतॄणि परं तृप्तिर्न जायते ॥ पिबतस्त्वन्मुखांभोजनिर्गतं वाङ्मधु प्रभो ॥ ५ ॥ इदानीं श्रोतुमिच्छाम्याकेदारं तु गणेश्वर ॥ ६ ॥
पूर्वोक्ता या नदी देव नाम्ना मंदाकिनी शुभा ॥ तस्यां च कानि तीर्थानि कानि क्षेत्राणि षण्मुख ॥ ७ ॥ मंदा
किन्युत्तरे तीरे दक्षिणे च महामते ॥ सर्वाण्येतानि तीर्थानि देवतायतनानि च ॥ क्षेत्राणि सरितश्चैव प्रपन्नाय वद प्रभो ॥
॥ ८ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृणु नारद ब्रह्मज्ञ यत्पृष्टोऽहं त्वया मुने ॥ यानि यानि प्रधानानि तानि वच्मि तपोधन ॥ ९ ॥ आकोलं
पर्वतं विप्र यावन्नागगिरिर्भवेत् ॥ पर्णाशनाश्रमः प्रोक्तो रुद्रक्षेत्रं विशेषतः ॥ गंगया संगता यत्र नदी मंदाकिनी शुभा ॥ १० ॥ इदानीं

शृणु केदारगंगयोरंतरं तु यत् ॥ क्षेत्रं सूर्यप्रयागाख्यमनेकमुनिसेवितम् ॥ ११ ॥ दर्शनाद्यस्य तीर्थस्य महापातकिनोऽपि च॥ मुच्यन्ते पातकैर्विप्र: किमन्यैर्बहुभाषितैः ॥१२॥ समं सूर्य्यप्रयागेण तीर्थं नान्यत्र विद्यते ॥ १३ ॥ घोरे कलियुगे प्राप्ते सर्वधर्मबहिष्कृते ॥ सेवंते ये नरास्तीर्थे ; सूर्यक्षेत्रे महामुने ॥ त एवं धन्याः पुरुषाः प्र यागे सूर्यपूजकाः ॥ १४ ॥ अत्रैव मुनिशार्दूल घोरे कलियुगे शिवः ॥ निवसिष्यति भक्तानां रक्षणाय महामते ॥ स्वयं समग्रभावेन त्यक्तसर्वमहीतलः ॥ १५ ॥ एतस्य दर्शनान्मर्त्यो याति वै परमां गतिम् ॥ १६ ॥ नारद उवाच ॥ कथं सूर्यप्रयागस्य ह्युत्पतिश्चापि वैभवः ॥ केन केन तपस्ततं किं किं प्राप्तं फलं प्रभो ॥ १७ ॥ स्कंद उवाच ॥ पुरा कैलासके रम्ये नानामुनिगणान्विते ॥ समासीनं महादेवं व्याघ्रचर्मोपरि प्रभुम् ॥ पार्वती मामकी माता पप्रच्छ विनयान्विता ॥ १८ ॥ अहं तत्र स्थितो विप्राश्रौषं पुण्यतमं वचः ॥ १९ ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ देवदेव महादेव सर्गस्थित्यंतकारक ॥ संशयो मे महानास्ति तं पृच्छामि तव प्रभो ॥ २० ॥ घोरे कलियुगे प्राप्ते कुत्र ते वसति प्रभो ॥ तत्स्थानं ब्रूहि देवेश प्रपन्नायै हि मे प्रभो ॥ २१ ॥ ईश्वर उवाच ॥ साधु साधु शृणु प्राज्ञे सुगोप्यमपि ते शिवे॥वदामि पुण्यदेशांश्च भविता यत्र मे स्थितिः ॥ २२ ॥ एकं लिंगं च नेपाले काश्यां सेतौ तथैव च ॥ केदारे च महाभागे तत्रापि च स्वके स्थले ॥ ख्याते सूर्यप्रयागाख्ये सद्योमुक्तिप्रदे सताम् ॥ २३ ॥ यत्र ब्रह्मादयो देवाः सेवितुं मां सदा स्थिताः ॥ २४ ॥ पार्वत्युवाच ॥ कुत्र तद्धि महाक्षेत्रं सूर्याख्यं यत्प्रकीर्त्तितम् ॥ यत्र सामग्र्यभावेन वससि त्वं महेश्वर ॥ ॥ २५ ॥ केदारेभ्यः समुत्पन्नमिदं क्षेत्रं महेश्वरः ॥ कस्य वै तपसा देव बद्धस्तत्र वसत्यलम् ॥ २६ ॥ तन्मे विस्तरतो ब्रूहि यदि ते मय्यनुग्रहः ॥ नास्ति मत्तो महादेव सुगोप्यं भवतः क्वचित् ॥ २७ ॥ ईश्वर उवाच ॥ मंदाकिनी सरिच्छ्रेष्ठा तथालस तरंगिणी ॥ यस्तयोः संगमस्तत्र पुण्यकर्मसु गोचरम् ॥ तद्धि सूर्य्यप्रयागाख्यं धाम शंभोर्मम प्रिये ॥ २८ ॥ एकदा सप्तमुनयो विश्वामित्रादयः पुरा ॥ आगतास्तीर्थयात्रार्थं तपसा दग्धकिल्बिषाः ॥ २९ ॥ मंदाकिन्याः संगमे तु प्राप्ता वै क्रमशः

प्रिये ॥ तपःस्थानं चक्रमिरे विश्वामित्रपुरस्सराः ॥ ३० ॥ शिवसन्न्यस्तमनसो यमैश्च नियमैर्युताः ॥ सूर्यप्रयागतीर्थेषु संगमे
यत्र नारद ॥ ३१ ॥ लसत्तरंगा पुण्या या तथा मंदाकिनी परा ॥ मंदाकिन्यास्तटे चोर्द्ध्वं संगमाच्छरसम्मिते ॥ भूमि
भागे परं तीर्थं विश्वामित्रतपःस्थलम् ॥ ३२ ॥ विश्वामित्राख्यतीर्थं तु सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ३३ ॥ ततो वै दक्षिणे
भागे वासिष्ठं कुंडमीरितम् ॥ तत्र वै स्नानमात्रेण निर्मुक्तः सर्वपातकैः ॥ ३४ ॥ तत्र सूर्यशिला दिव्या सरिन्मध्ये महोन्नता ॥
तस्या दर्शनमात्रेण सूर्यलोके महीयते ॥ ३५ ॥ यस्तत्र मुंचति प्राणान्स याति परमां गतिम् ॥ संगमाद्दण्डनवके ह्यत्रिकुंडमिति
स्मृतम् ॥ ३६ ॥ स्नानमात्रेण तत्रापि मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ३७ ॥ ततः शरद्वये विप्र तदधो ज्ञानगोचरम् ॥ गौतमस्य
तपस्तीर्थं त्यक्त्वा हस्तं समागतम् ॥ ३८ ॥ इदं परमकं तीर्थं सद्यः शुद्धिकरं परम् ॥ अत्र दानात्तथा स्नानादनंतफलमश्नुते ॥ ३९ ॥
तद्वक्ष्ये परमं तीर्थं भारद्वाजतपःस्थलम् ॥ तत्र वै स्नानमात्रेण शिवलोकमवाप्नुयात् ॥ ४० ॥ अत्र सप्तर्षिभिः पूर्वं रविराराधितो
यतः ॥ ततः सूर्यप्रयागाख्यं धाम शंभोर्महत्तरम् ॥ ४१ ॥ मंदाकिन्या दक्षिणे वै तीरे परमसिद्धिदः ॥ त्रिपुरेश्वरनामा वै
संस्थितः परमेश्वरः ॥ ४२ ॥ दर्शनादेव संयाति शैवं पदमनुत्तमम् ॥ रुद्राध्यायेन योऽप्यत्र ह्यभिषेकं महेश्वरे ॥ करोति
भक्त्याभक्त्या वा न पुनः स्तनपो भवेत् ॥ ४३ ॥ हृतराज्योऽपि यो राजा ह्यत्रपूजनमाचरेत् ॥ पक्षेण शत्रवस्तस्य नाश
मायांति नारद ॥ ४४ ॥ घृतेन मधुना चैव योऽभिषेकं समाचरेत् ॥ राजानो दासतां यांति किं पुनः प्राकृता नराः ॥ ४५ ॥ यस्त
ल्लिंगं परं दिव्यं त्रिपुरेश्वरसंज्ञितम् ॥ स्नापयेत्पयसा वापि तस्य गावः समेधिताः ॥ ४६ ॥ भवंति चिरकालेन धनधान्यानि
भूरिशः ॥ गंगाजलेन यस्तत्र त्रिपुरेश्वरसंज्ञितम् ॥ स्नापयेत्तु महादेवं स वै मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ४७ ॥ बिल्वपत्रं फलं वापि
सोमवारे प्रयच्छति ॥ स याति भवनं शंभोः पुनरावृत्तिवर्जितम् ॥ ४८ ॥ इति ते कथितं दिव्यं त्रैपुरेश्वरसंज्ञितम् ॥ लिङ्गं
परमकं दिव्यं भवमोक्षप्रदायकम् ॥ ४९ ॥ इति ते कथितं दिव्यं सूर्यतीर्थं परं महत् ॥ अस्य श्रवणमात्रेण प्राप्यते
शिवमंदिरम् ॥ ५० ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कैलासमाहात्म्ये सूर्यकुंडमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्नवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९४ ॥

ईश्वर उवाच ॥ तत उत्तरदिग्भागे क्रोशखंडे महेश्वरि ॥ छिन्नमस्तेश्वरीपीठं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥१॥ तत्राहोरात्रमपि च यो विद्यां जपते
परम् ॥ सिद्धिं स परमां प्राप्य शिवलोकमवाप्नुयात् ॥२॥ भीमाधारेति विख्याता वामभागे महार्थदा ॥ अतिभीमतमं स्थानं तत्र भीमेश्वरः
शिवः ॥ ३ ॥ तत्र गुह्यं परं क्षेत्रं देव्याः पीठं महेश्वरि ॥ ४ ॥ महिषान्मेषकांश्चैव तथाजांश्च महोन्नतान् ॥ प्रयच्छति बलि
त्वेन श्रीदेव्यै तत्र पीठके ॥ इह लोकेऽचिराल्लक्ष्मीं प्राप्यांते परमं लभेत् ॥५॥ अथ तत्पूर्वभागे वै मंदाकिन्यास्तटे शुभे ॥
पार्वतीक्षेत्रमाहात्म्यं पापानां शुद्धिकारकम् ॥ ६ ॥ तत्र वै पार्वतीकुंडं सर्वपापनिवारणम् ॥ सर्वकामप्रदं चैव तथायुर्वर्द्धनं परम्
॥ ७ ॥ तत ईशानदिग्भागे नदी परमपावनी ॥ कमंडलुभवा ख्याता सर्वदारिद्र्यनाशिनी ॥ ८ ॥ चक्रुः सर्वे च मुनयः कमं
डलुभवैर्जलैः ॥ पुण्यामातितरां देवि मेनिरे तीर्थवारिणः ॥ इयं यतः समुत्पन्ना ततस्तीर्थमयी मता ॥ ९ ॥ ततः पश्चिमदि
ग्भागे शिवलिंगं महाप्रभम् ॥ जलेश्वर इति ख्यातं जलमध्ये यतो भवः ॥ १० ॥ तस्य दर्शनमात्रेण नरः शिवमयो भवेत् ॥
जलेश्वरं सकृद्दृष्ट्वा कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ ११ ॥ बिल्ववृक्षोऽपि तत्रैव रुद्राक्षप्रतिमानि हि ॥ फलानि तस्य देवेशि वर्त्तंते गिरि
कन्यके ॥ १२ ॥ तानि बिल्वानि पक्वानि समानीय शुभानने ॥ ग्रंथयित्वा शुभां मालां संस्कारपरिवर्जिताम् ॥ ततो मंत्रं
जपेद्धीमान्षड्वर्णं भक्तितत्परः ॥ १३ ॥ तस्मिन्नेव स्थले रम्ये जलकेदारसन्निधौ ॥ अयुतेऽपि जपे सिद्धिर्यदि धीरो भवेन्नरः ॥
यंयं चिंतयते कामं तंतं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ १४ ॥ जलेश्वरं महालिंगं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ तस्य दर्शनमा
त्रेण जन्मत्रयसमुद्भवम् ॥ नश्यते पातकं सर्वं ममैतत्परिकीर्त्तितम् ॥ १५ ॥ अगम्यतां गते देवि केदारे चरमे युगे ॥
इदमेव महालिंगं केदाराख्यं भविष्यति ॥ १६ ॥ तत्रेन्द्रासनका देवी महापातकनाशिनी ॥ तस्याः संदर्शनादेव कृतकृत्यो भवे
न्नरः ॥ १७ ॥ य इमां भवतीं भव्यां ध्यायेत्कार्य्यप्रसाधिनीम् ॥ तस्य कार्य्याणि सिध्यंति सत्यमेव मयोदितम् ॥ १८ ॥ भूत
ग्रस्तो विषग्रस्तो यो नरोऽत्र समाश्रयेत् ॥ विषं तस्य क्षयं याति स्वस्थो भवति तत्क्षणात् ॥ १९ ॥ सर्पेणापि तथा

दष्टस्तत्र देव्या गृहे प्रिये ॥ गच्छेत्तदैव तस्यापि विषं भवति भस्मसात् ॥ २० ॥ अस्मिन्नेव महापीठे इंद्रो जात स्तदासनम् ॥ तत्र हींद्रासनाख्याता सर्वदानवमर्दिनी ॥ २१ ॥ भ्रष्टराज्योऽपि यो राजा संश्रयेदिंद्रवाहनाम् ॥ स्वस्य राज्यं स चाप्नोति तथा शत्रुक्षयं परम् ॥ २२ ॥ इयं हि वैष्णवी शक्तिः श्वेतगंधानुलेपनैः ॥ माल्यैर्वस्त्रैस्तथा श्वेतैः संतुष्टा भवति प्रिये ॥ ॥ २३ ॥ यस्तु छागबलिं दद्यादेव्यै स मनुजाधमः ॥ प्रयाति नरके घोरे रौरवे रावसंकुले ॥ २४ ॥ इति श्रीस्कांदे केदार खंडे कैलासमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥१९५॥ ईश्वर उवाच ॥ ततो वै पूर्वदिग्भागे गव्यूतौ ते परं स्थलम् ॥ यत्र कूर्मासना देवी कूर्मपृष्ठे व्यवस्थिता ॥ कूर्मरूपी पुरा विष्णुः संस्मार जगदंबिकाम् ॥ १ ॥ धराया धारणे देवि मंदरस्य च धारणे ॥ सेयं देवी समाख्याता सर्वशक्तिर्महेश्वरी ॥ संस्तुता च ददौ शक्तिं निजरूपां महेश्वरी ॥ २ ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ कथं कूर्मेण सा देवी संस्तुता स्वात्मशक्तये ॥ तदस्याः स्तोत्रराजं मे वक्तुमर्हसि मत्प्रिय ॥ ३ ॥ ईश्वर उवाच ॥ शृणु देवि परं स्तोत्रं यत्कूर्म्मेण पुरा कृतम् ॥ यस्य श्रवणमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४ ॥ कूर्म उवाच ॥ प्रकृत्यै परमे शान्त्यै पार्वत्यै सुखहेतवे॥नमो नमस्ते देवेशि सर्वशक्त्यै नमोनमः ॥ ५ ॥ नमो मंगलरूपायै शर्वाण्यै ते नमोनमः ॥ सर्व शक्तिस्वरूपिण्यै भवान्यै ते नमोनमः ॥ ६ ॥ त्रिपुरायै नमस्तेऽस्तु त्रिशीर्षायै नमोनमः ॥ ब्रह्माण्यै भद्ररूपिण्यै भद्रदायै नमोनमः ॥ ७ ॥ सहस्रशिरसे तुभ्यं सहस्राक्ष्यै नमोनमः॥ त्रिपुरघ्न्यै महामाये नमो विश्वंभरप्रिये ॥ ८ ॥ विश्वाधारे नमस्तुभ्यं नमो ब्रह्मपरायणे ॥ जगत्कर्त्र्यै नमस्तेऽस्तु जगद्धात्र्यै नमोनमः ॥ ९ ॥ अंबिकायै नमस्तेऽस्तु त्र्यंबिकायै नमोनमः ॥ हरभ क्त्यै नसस्तेऽस्तु विष्णुभक्त्यै नमोनमः ॥ १० ॥ वराहतीक्ष्णदंष्ट्रायै नरसिंहासनस्थिते ॥ नमः कुठारधारायै खड्गशक्त्यै नमोनमः ॥ ११ ॥ नमो ब्रह्मण्यरूपायै स्वरूपायै नमोनमः ॥ पुरारिदयितायै ते नमः करुणया युते ॥१२॥ नमः करुणही नायै भीषणायै नमोनमः ॥ नमो दंष्ट्राकरालायै मातंगिन्यै नमोनमः ॥ १३ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इति स्तुता तु कूर्म्मेण

प्रत्यक्षं च वरं ददौ ॥ धराभारसहां शक्तिं ददौ तस्मै महात्मने ॥ १४ ॥ ततो भगवती तेन शिरसाधाय तां पुरा॥अस्मिन्देशे तु
संस्थाप्य ययावब्धितटं पुनः ॥ १५ ॥ इदं कूर्मासनास्तोत्रं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥ तस्य वै तस्करारातिभयं नैवोपजायते
॥ १६ ॥ इदं स्तोत्रं पठित्वा तु यो गच्छेत्कूर्ममस्तकाम् ॥ प्राप्नोति परमामृद्धिं मनोऽभिलषितं तथा ॥ १७॥ इदं पीठं परं
गुह्यं सद्यः प्रत्ययकारकम्॥य इच्छेद्विपुलां सिद्धिं सोऽत्र तिष्ठेद्दिनत्रयम् ॥ १८ ॥ यस्या महत्त्वश्रवणान्मुच्यते सर्वपातकैः ॥ दर्शनादेव
यस्यास्तु परं पदमवाप्नुयात्॥१९॥इति श्रीस्कांदे केदारखंडे कूर्मासनपीठमाहात्म्यवर्णनं नाम षण्णवत्युत्तरशततमोऽध्यायः॥१९६॥
ईश्वर उवाच ॥ अन्यच्छृणु महापीठं मदीयं परमं मतम् ॥ देव्यस्मिन्गमनादेव मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १ ॥ ततो वै पूर्वदि
ग्भागे माने गव्यूतिमात्रके ॥ मुनिगंगेति विख्याता मुनिप्रस्वेदसंभवा ॥ २ ॥ तस्याश्च पश्चिमे भागे नाम्ना शीलेश्वरः स्मृतः ॥
महेश्वरः सदा ख्यातो न गम्यो दुरितैरयम् ॥ ३ ॥ शीलो नाम पुरा देवि परमर्षिः शुभानने ॥ आराधितो महादेवस्तेन शीलेश्वरः
स्मृतः ॥ ४ ॥ वैशाखे मासि यस्तत्र मां चैव विधिनार्चयेत् ॥ धनधान्यसमृद्धिः स्यात्सत्यं तस्य महेश्वरि ॥ ५ ॥
येन शीलेश्वरं लिंगं भक्तिभावार्चितं प्रिये ॥ स याति परमांल्लोकान्पुनरावृत्तिवर्जितान् ॥ ६ ॥ तेन सर्वं कृतं कर्म देव्याः सन्तोष
हेतवे ॥ तस्मात्परतरं स्थानं नास्ति कुत्रापि भूतले ॥ गन्तव्यं देवदेवेशि स्थानमेतन्मम प्रियम् ॥ ७ ॥ मंदाकिन्याः पूर्वतटे
कुंभजन्माश्रमः प्रिये ॥ तत्र नित्यं कुंभभवो मत्पूजनपरायणः ॥ ८ ॥ अस्मिन्नाश्रमके तन्वि यः स्याद्धान्याऽधिकः पुमान् ॥
तं चेन्न पूजयेद्भक्त्या तस्य सर्वं विनश्यति ॥ ९ ॥ अगस्त्येश्वरो महादेवस्तत्रास्ति भवमोचकः ॥ तस्यार्चनान्नरो याति
सिद्धिमिष्टां महत्तराम् ॥ १० ॥ ततः पश्चिमदिग्भागे गव्यूतौ क्रोशके तथा ॥ मुनीश्वर इति ख्यातं मदीयं लिंगमुत्तमम् ॥
॥ ११ ॥ इदं परं गुह्यपीठं दुर्जनान्नैव दर्शयेत् ॥ रुद्रमंत्रं जपेदत्र तस्य स्युः सर्वसंपदः ॥ १२ ॥ दुग्धेन स्नापयेद्यस्तु लिंगं
परमदुर्लभम् ॥ मासमेकं महेशानि तस्य स्याद्धनधान्यकम् ॥ १३ ॥ सोमवारे तु यस्तत्र मदीये लिंग उत्तमे ॥ पूजनं कुरुते

मर्त्यः केदारगमतोऽधिकम् ॥१४॥ फाल्गुनस्य चतुर्दश्यां कृष्णायामत्र मानवः ॥ करोति दर्शनं यो मे न स भूयोऽभिजायते
॥ १५ ॥ तस्य स्यात्सकलाभीष्टा सिद्धिस्तेनैव कर्मणा ॥ १६ ॥ बहुमायाभिधे कूटे पीठं सिद्धेश्वरं परम् ॥ मया यत्र महा
देवि कृतं मायानिदर्शनम् ॥ १७ ॥ अंधकस्य वधे पूर्वं गच्छता भीमरूपिणा ॥ बहुमायाचलस्तस्माद्यत्र मे नियता स्थितिः ॥
॥ १८ ॥ मायाविनी नदी तत्र महादेवप्रसाधिनी ॥ यज्जलस्पर्शमात्रेण शुद्धो भवति मानवः ॥ १९ ॥ ततो वै दक्षिणे भागे
लास्यकूटो गिरिर्वरः ॥ तत्र लास्येश्वरोऽहं वै लिंगरुपेण संस्थितः ॥ २० ॥ अत एव महानद्यो निःसृता मम तृप्तितः ॥
तिस्रस्तत्र सरिच्छ्रेष्ठा लास्यगंगाति विश्रुता ॥ २१ ॥ स्वेदबिंदूद्भवा यस्मान्नृत्यतो मे पुरा शिवे ॥ तत्पयःपानमात्रेण परमां
शुद्धिमाप्नुयात् ॥ २२ ॥ शिवोऽप्यत्रैव वसति विस्रस्तो नृत्यकर्मणि ॥ तत्र शेषेश्वरः शंभुर्भुक्तिमुक्तिप्रदायकः ॥ २३ ॥ मद्भवे
लास्यगंगाख्ये मज्जनं यस्समाचरेत् ॥ मदीये भवनेऽसौ वै मोदते मद्गणैस्सह ॥ २४ ॥ स्पर्शमात्रेण तस्यापि परमां शुद्धि
माप्नुयात् ॥ २५ ॥ तटे लास्यतरे गत्वा ह्यतो वै योजनद्वये ॥ पश्चिमायां दिशि प्रोक्तं तव पीठं वरं प्रिये ॥ २६ ॥ भटागार
मिति प्रोक्तं मद्भटैर्यत्र सर्वदा ॥ स्थीयतेऽतः समाख्यातं भटाः स्युः सर्वसिद्धयः ॥ २७ ॥ इति सर्वं लास्यगंगातीरे ह्युक्तं
महास्पदम् ॥ यस्य श्रवणतो देवि पातकैर्मुच्यते नरः ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे कैलासमाहात्म्यवर्णनं नाम
सप्तनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९७ ॥ ईश्वर उवाच ॥ अन्यच्चापि परं स्थानं शृणु देवि यथातथम् ॥
यस्य दर्शनमात्रेण पापं जन्मकृतं दहेत् ॥ १ ॥ अत आग्नेयदिग्भागे मंदाकिन्यास्तटे परे ॥ सत्यतारो महा
द्रिश्च यत्र तारागणैः पुरा ॥ आराधितो महादेवस्तुंगताप्रतिपत्तये ॥ २ ॥ यत्र सत्त्येन भावेन समाराधित ईश्वरः ॥ ता
राभिः परमोऽहं वै सत्यताराभिधस्ततः ॥ ३ ॥ तुंगतां वै यतः प्राप्तास्ततस्तुंगेश्वरः शिवः ॥ इदं परं मम स्थानं देवानामपि दुर्ल
भम् ॥ ४ ॥ तस्य दर्शनमात्रेण प्राप्नोति परमं पदम् ॥ ५ ॥ ततो वै दक्षिणे भागे शिवश्रीः सरिदुत्तमा ॥ तस्यां स्नानान्नरो याति

परमं पदमैश्वरम् ॥ ६ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे तुंगेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टनवत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १९८ ॥
ईश्वर उवाच ॥ अन्यच्चापि परं स्थानं दुर्लभं दुष्टचेतसाम् ॥ बहुलिंगेश्वरो देवः प्राणिनां मुक्तिदः परः ॥ १ ॥ तीरे ह्यलक
नंदायाः परं क्षेत्रं मतं मम ॥ कुर्वंति देवतास्तत्र नित्यं मदभिषेचनम् ॥ २ ॥ तत्र मे बहुलिंगानि केदारायां महेश्वरि ॥
जातं माहेश्वरं लिंगं गंगायां दुर्लभं परम् ॥ ३ ॥ याति मद्भवनश्रेष्ठं यस्तत्र स्नानमाचरेत् ॥ ४ ॥ ततो वै पूर्वभागे तु ह्यलकनंदापरे
तटे ॥ पर्णाश्रमोऽपरस्तत्र यत्र पर्णाशनो मुनिः॥तपस्तेपे निराहारः पर्णमात्रकृताशनः ॥ ५ ॥ ततोहं तत्र देवेशि स्थितः प्राणिहितेरतः
॥ ६ ॥ ततः पूर्वदिशि प्राज्ञे नग्नोऽहं समवस्थितः॥विरहे तव वैराग्यमापन्नो दिव्यवर्षकम् ॥ सहस्रं वै ततो देवा मामुपासितुमागताः
॥ ७ ॥ उपास्यमानो देवैस्तु ह्याविर्भूतोऽहमीश्वरः ॥ त्वं च तत्र स्थिता देवि मम प्रियचिकीर्षया ॥ ८ ॥ इदं मे परमं स्थानं
त्वत्तश्च प्रियमुत्तमम् ॥ तस्मिन्नलकनंदायास्तीरे परमपावने ॥ देवीकुंडमिति ख्यातं तव लोकस्य दायकम् ॥ ९ ॥ ततः पर
दिशि प्रोक्तं नागानां भवनं शुभम् ॥ यत्र शेषादिभिः पूर्वं संस्तुतोऽहं महेश्वरि ॥ १० ॥ प्रादां स्वभूषणत्वं हि यतस्ते भूषयंति
माम् ॥ नागकुंडं च तत्रैव यत्र नागेश्वरः शिवः ॥ ११ ॥ यदनुष्ठानतो याति माहेशपदमुत्तमम् ॥ पर्वते पुष्करारण्ये तु ताम्र
गंगेति विश्रुता ॥ महापुण्यतमाख्याता दुरितैर्दुर्गमा मता ॥ १२ ॥ यदि भाग्यवशात्कश्चित्प्राप्नोति सरिदुत्तमाम् ॥
तस्यां वै स्नानमात्रेण दानतोपि महेश्वरि ॥ अनंतफलमाप्नोति प्राप्नोति च परं पदम् ॥ १३ ॥ ततः पूर्वे योजने द्वे यत्र मानेन
संस्थिते॥सरस्वती नदीतीरे सगरस्याश्रमः शुभः ॥ १४ ॥ तत्र शूलं ममाद्यापि वर्तते शिवलोकदम् ॥ यत्राहं वृषमारूढो गतः
कैलासमुत्तमम् ॥ १५ ॥ गोस्थलं तु ततः ख्यातं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ सिद्धेश्वरो महादेवस्तत्राहं समवस्थितः ॥ १६ ॥
मम दर्शनतस्तत्र शिवरूपो भवेन्नरः ॥ १७ ॥ तस्य पूर्वे महा देवो दिगंबरेश्वरसंज्ञितः ॥ तत्र मे दर्शनादेव नरो मोक्षमवाप्नु
यात् ॥ १८ ॥ इति ते परमं दिव्यं महाभवनमीरितम् ॥ यत्रानेकानि लिंगानि मम संति महेश्वरि ॥ १९ ॥ तेषां दर्शनतो याति

परमं पदमैश्वरम् ॥ नागाख्यपर्वते तस्मिंश्चतस्रो भुवि दुर्लभाः ॥ पाविन्यः सरितोऽन्येषां पापिनामपि मज्जनात् ॥ २० ॥ क्षेमा हेमा वरांगी च मोक्षाख्या च चतुर्थिका ॥ सर्वास्ताः पूर्ववाहिन्योऽलकनंदासु संगताः ॥ २१ ॥ क्षेमायाः संगमे देवि क्षेमदं क्षेम तीर्थकम् ॥ हेमसंगमके हैमं तीर्थं परममुत्तमम् ॥ २२ ॥ तत्र स्नात्वा नरो याति धनधान्यादिकं परम् ॥ २३ ॥ वरां गीतीर्थके स्नात्वा संगमेऽलकनंदया ॥ तत्संगमत्वमाप्नोति तथा च परमं पदम् ॥ २४ ॥ मोक्षायाः संगमे तत्र मोक्षतीर्थं परं स्मृतम् ॥ तत्र वै स्नानमात्रेण फलं मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ २५ ॥ नागपश्चिमदिग्भागे लिंगं परममद्भुतम् ॥ तस्य दर्शनमात्रेण नरः शिवपदं व्रजेत् ॥ २६ ॥ माहेश्वरी महादेवी तत्र तिष्ठति सर्वदा ॥ एतत्सर्वं समाख्यातं यत्पृष्टं परमुक्तिदम् ॥ २७ ॥ तीर्थोपाख्यानकं यो वै पठेद्वा शृणुयादपि ॥ स याति भवनं शंभोर्मम देवि महाप्रभम् ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे कैलासमाहात्म्ये नानापीठकथनं नाम नवनवत्युत्तरैकशततमोऽध्यायः॥१९९॥स्कंद उवाच॥इत्युक्त्वा तु महादेवो विरराम परेश्वरः॥सापि देवी च तच्छ्रुत्वा परं भावमुपाश्रिता ॥ १ ॥ इति ते नारदाख्यातं यत्पृष्टं द्विजपुंगव ॥ इदं गोप्यं परं शास्त्रं तवैव हि प्रकाशितम् ॥२॥ सूत उवाच ॥ इति स्कंदमुखाच्छ्रुत्वा नारदो ब्रह्मपुत्रकः ॥ ययौ कैलासनिलये तीर्थाटनपरोऽभवत् ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नंतरे विप्राः कुंभयोनिर्महामुनिः ॥ श्रुत्वा तच्च महाख्यानं नारदाय समीरितम् ॥ परं विस्मयमापन्नो भूयः पप्रच्छ वह्निजम् ॥ ४ ॥ मुक्तिभुक्तिप्रदन्नॄणां सर्वसंपत्करं तथा ॥ अवशिष्टानि तीर्थानि भवमुक्तिप्रदानि हि ॥ केदारमंडले चैव कैलासे दक्षिणे तटे ॥ ५ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ व्यासशिष्य महाभाग कृतार्थाः कृपया तव ॥ वयं सर्वे तव मुखाच्छ्रुत्वा सर्वमशेषतः ॥ ६ ॥ अतः परं श्रोतुकामा यदपृच्छत्तपोनिधिः ॥ अगस्त्यो भगवान्सूत स्कंदं तं च शिवात्मजम् ॥ ७ ॥ सूत उवाच ॥ कुंभयोनिर्महाभाग मुनीनां प्रवरो मुनिः ॥ परिक्रम्य प्रणम्यादौ भक्त्या भूयो जगाद ह ॥ ८ ॥ अगस्त्य उवाच ॥ शिवात्मज महाभाग सर्वशास्त्रविशारद॥धन्योऽसि परमं श्रेष्ठं जानासि यच्चराचरम् ॥ ९ ॥ कथितं परमाश्चर्यं नारदाय त्वयाधुना ॥ अहं च

श्रोतुमिच्छामि वैभवं जगदीशितुः ॥ १० ॥ मुक्तिक्षेत्रं श्रुतं दिव्यं या वै वाराणसी मता ॥ अन्यद्ब्रूहि परं स्थानं तत्समं भुक्ति
मुक्तिदम् ॥ ११ ॥ यत्र त्वं सर्वभावेन संस्थितो जगदीश्वरः ॥ यत्र गत्वा न शोचन्ति नराः पापसमन्विताः ॥ १२ ॥ वाराण
सीसमं क्षेत्रं वक्तुमर्हसि मानद ॥ भुक्तिर्मुक्तिश्च देवेश यत्र नित्यं प्रतिष्ठिते ॥ १३ ॥ स्कंद उवाच ॥ शृण्वगस्त्य परं क्षेत्रं
कैलासे भुवि मुक्तिदम् ॥ काश्या समं परं क्षेत्रं यन्मया न प्रकाशितम् ॥ १४ ॥ केदारदक्षिणे भागे माने योजनषट्कके ॥
ऊर्ध्वं वाराणसीक्षेत्रं योजनद्वयविस्तृतम् ॥ १५ ॥ यत्र ब्रह्मर्षयः सर्वे तद्ध्यानपरिनिष्ठिताः ॥ प्रापुश्च परमं स्थानं यत्र देवो महे
श्वरः ॥ माहेश्वरत्वमापन्नाश्चंद्रार्द्धांकितशेखराः ॥ १६ ॥ इदं स्थानं गुह्यतमं यतो गुप्तेति काशिका ॥ यस्याः संस्मरणादेव
नश्यंति परमापदः ॥ १७ ॥ सिद्धैर्नुतश्च तत्राहं ततः सिद्धेश्वरः स्मृतः ॥ तत्र गंगा च यमुना गुप्ते तिष्ठत ईश्वरे ॥
॥ १८ ॥ तत्र यः स्नाति मनुजो मुक्तिं प्राप्नोति दुर्लभाम् ॥ १९ ॥ ददाति स्वर्णरत्नानि वासांसि द्विजपुंगव ॥ गोचर्मं
परिमाणं वा यश्च दद्याद्वसुंधराम् ॥ अक्षयं पुण्यमाप्नोति मुक्तिं चापि परत्र सः ॥ २० ॥ माघे मासि महाभाग मक
रस्थे दिवाकरे॥योऽत्र कुंभभव स्नाति फलं किं वै वदाम्यहम् ॥ २१ ॥ सुस्नातः सर्वतीर्थेषु सगंगासागरादिषु ॥ सप्तद्वीपवती
चैव वसुधा रत्नपूरिता ॥ २२ ॥ ततो वै पूर्वदिग्भागे नलो नाम महीपतिः ॥ तपश्चकार परमं त्यक्त्वा राज्यसुखानि च ॥ राजरा
जेश्वरीं देवीमर्चयन्स समाधिना ॥ २३ ॥ नलकुंडं च तत्रैव मंदाकिन्याः परे तटे ॥ तत्र यः स्नाति मनुजो दहे
जन्मार्जितं तमः ॥ २४ ॥ युवनाश्वसुतो धीमान् सूर्य्यवंशविवर्द्धनः ॥ मांधाता नाम विख्यातस्तत्रैव तप्तवांस्तपः ॥ प्राप
वै परमां सिद्धिं स च राजा महाबलः ॥ २५ ॥ ततः पश्चिमदिग्भागे नाम्ना बाणासुरो मुने॥अजेयत्ववरप्राप्त्यै ध्यायन्वै मनसा
शिवम् ॥ २६ ॥ बाणेश्वरो महादेवस्तत्र पापभयापहः ॥ तत्प्रसादेन बाणोऽपि ह्यजयत्सकलं जगत् ॥ २७ ॥ तत्र फेत्कारणी
शैले दुर्गा देव्यतिविश्रुता ॥ महत्कष्टपरित्राणं जगद्दुर्गान्महाभयात् ॥ त्रातं तया महादेव्या तेन दुर्गेति कीर्त्यते ॥ २८ ॥

तत्र पूजा तु दुर्गाया बलिपुष्पोपहारकैः ॥ तस्य देवी परं तुष्टा सर्वसंपत्करी भवेत् ॥ २९ ॥ वसंते च शरत्काले यः कुर्य्यात्पूजनं परम् ॥ बलिपुष्पोपहारैश्च तस्यै सर्वं विनिर्दिशेत् ॥ ३० ॥ इह लोके वरान्भोगान्सुरैरपि सुदुर्लभान् ॥ प्राप्यांते पूजनाद्यत्र मृतैरमृतमाप्यते ॥ ३१ ॥ ततः फेत्कारणीशैले दुर्गेश्वर इतीरितः ॥ सर्वकामप्रदो देवो मोक्षदोऽपि मनस्विनाम् ॥ ३२ ॥ ततः पूर्वोत्तरे पार्श्वे क्रोशयुग्मे घटोद्भव ॥ महादेवीति विख्याता द्वैतभेदविनाशिनी ॥ ३३ ॥ तत्राद्वैतपतिर्देवो महादेवशिवप्रदः ॥ ३४ ॥ ततोऽधस्तात्प्रदेशे तु धारा दानवती मता ॥ तस्यां ददाति यो द्रव्यं ब्राह्मणेभ्यो महामते ॥ तस्य स्यादक्षयं पुण्यममृतं च लभेन्नरः ॥ ३५ ॥ इदं परमकं स्थानं तवोक्तं कुंभसंभव ॥ दुर्ज्जनाय न वक्तव्यं क्षेत्रं गुह्यतरं त्विदम् ॥ ३६ ॥ इदं वाराणसीतुल्यं क्षेत्रं चैव द्वियोजनम् ॥ यस्य श्रवणमात्रेण दह्यंते पापराशयः ॥ ३७ ॥ शृणुयाच्च पठेद्यस्तु गुप्तवाराणसीभवम् ॥ माहात्म्यं सर्वपापघ्नं काशीदर्शफलं व्रजेत् ॥ ३८ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे गुह्यवाराणसीमाहात्म्यवर्णनं नाम द्विशततमोऽध्यायः ॥ २०० ॥ अगस्त्य उवाच ॥ पार्वतीनंदन प्राज्ञ श्रुतमद्भुततीर्थकम् ॥ इदानीं श्रोतुमिच्छामि क्षेत्राण्यन्यान्यपि प्रभो ॥ १ ॥ यत्र देवः शिवः साक्षात्तथा देवी महेश्वरी ॥ ब्रूहि तत्तीर्थमाहात्म्यं श्रोतुमिच्छा विवर्द्धते ॥ २ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ कुंभोद्भव महाप्राज्ञ शृणु तीर्थानि सर्वशः ॥ केदारदक्षिणे भागे धरो महिषखण्डकः ॥ ३ ॥ पुरा यदा महादेवी जघान महिषासुरम् ॥ तस्य खंडं समादाय चिक्षेप गिरिसत्तमे ॥ आविर्भूतापि तत्रैव नाम्ना महिषमर्दिनी ॥ ४ ॥ तस्या दर्शनमात्रेण नरः शिवपुरं व्रजेत् ॥ ५ ॥ तत्रैव वसते विप्र शिवो भगवतीश्वरः ॥ तस्यार्चनान्नरो याति गतिं त्रैलोक्यदुर्लभाम् ॥ ६ ॥ तत्रास्ति च सरिच्छ्रेष्ठा हयमेधफलप्रदा ॥ नाम्ना पट्टमती ख्याता सर्वसौभाग्यदायिनी ॥ ७ ॥ ततो दक्षिणदिग्भागे कुंभिकानाम नामतः ॥ धारा परमपुण्यौघैर्लभ्यते स्वर्गदायिनी ॥ ८ ॥ तत ऊर्ध्वं प्रदेशे हि विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ ख्यातो महेश्वरः पूर्वं ततो विष्ण्वीश्वरः शिवः ॥ ९ ॥ गिरौ महिषखंडाख्ये

स्कं. पु. श्रूयंतेऽद्यापि निःस्वनाः ॥ क्रीडंते देवतास्तत्र नृत्यंत्यप्सरसां गणाः ॥ १० ॥ तत्रैका च परा गुह्या गुहा विस्तीर्णदेशिका ॥
॥२४५॥ तस्यां गुहायां वसति व्यासदेवो महामुनिः ॥ ११ ॥ व्यासपादोद्भवा चैका नदी परमपाविनी ॥ तस्या भुवनसंस्पर्शाल्लभते के. खं.
पुण्यमुत्तमम् ॥ १२ ॥ ततो दक्षप्रदेशे हि वेदमातृस्थलं महत् ॥ चतुर्विंशद्दिनं योऽत्र गायत्रीं जपते नरः ॥ तस्य दर्शनमार्गस्था अ. २०
जायते सा महाप्रभा ॥ १३ ॥ धारा सावित्रिकी नाम तत्रास्ति शिवदायिनी ॥ तस्या दर्शनमात्रेण लभते परमं पदम् ॥ १४ ॥ इति
ते कथितं गुह्यं पवित्रं पापनाशनम् ॥ १५ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे कैलासप्रशंसावर्णनं नामैकोत्तरद्विशततमोऽध्यायः॥२०१॥
स्कंद उवाच ॥ ॥ अथान्यदपि कैलासे केदारात्पश्चिमोत्तरे ॥ गंगायाः पश्चिमे भागे यमुनायाश्च दक्षिणे ॥ रेणुकाद्रिः
समाख्यातः पुण्यो दुरितदुर्लभः ॥ १ ॥ अत्र पूर्वं महाभाग जमदग्नेः प्रिया सती ॥ तपस्तेपे निराहारा साग्रं वर्षशतं परम् ॥
॥ २ ॥ जमदग्निश्च तत्रैव परमं तप आस्थितः ॥ अस्माऽत्पुत्रत्वमाप्नोतु भगवान्भूतभावनः ॥ ३ ॥ मनस्येवं तथा कृत्वा
तेपतुः परमं तपः ॥ ततः कतिपयैर्वर्षैः संतुष्टो जगतां पतिः ॥ ४ ॥ जनार्दनः परं तुष्टस्तस्या गर्भमुवास यत् ॥ स वै परशु
रामाख्यो वैष्णवं तेज उत्तमम् ॥ ५ ॥ येन निःक्षत्रिया पृथ्वी त्रिसप्तवारकं मुने ॥ रेणुका च महाभागा देवी देव्यंशसंभवा ॥
संस्थिता परमेशानी सर्वभूतदयावती ॥ ६ ॥ तत्रैव देवी विप्रर्षे नाम्ना महिषमर्दिनी ॥ तां पूजयेन्महाभाग वलिपूजोपहारकैः ॥
॥ ७ ॥ अतः परतरं नास्ति सिद्धिकामस्य पीठकम् ॥ यस्य वै दर्शनादेव नरः शिवपुरे वसेत् ॥ ८ ॥ यस्तत्र विधिना विप्र
सप्तरात्रं जितेंद्रियः ॥ करोति पूजनं देव्या निराहारो महामुने ॥ तस्य दर्शनमात्रेण प्रणश्यंति महापदः ॥ ९ ॥ नाशुचिस्तत्र
गच्छेत न चांडालो बहिष्कृतः ॥ योऽवमन्य महामायां तस्या वेश्मनि गच्छति ॥ म्रियते निश्चयेनैव वातुलो वापवाग्भवेत् ॥
॥ १० ॥ इदं सिद्धतमं पीठं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ दर्शनादेव सिद्धिः स्यात्किंपुनस्तत्र तिष्ठताम् ॥ ११ ॥ गुह्यं पीठं समा ॥२४५॥
ख्यातं दुष्टधीनाशनं परम् ॥ एतत्पीठसमं पीठं न भूतं न भविष्यति ॥ १२ ॥ केदारभैरवं पूज्य तत्र गच्छेदतन्द्रितः ॥ अदृष्ट्वा

पूज्य तं भीमं तत्र निष्ठां तु यश्चरेत् ॥ तस्य पुण्यफलं सर्वं हरते तत्र भैरवः ॥ १३ ॥ कंडारकेशं विप्रेश तस्मात्पूर्वं सम
र्चयेत् ॥ पिंगलास्तु यतः केशास्तथा सर्वं कलेवरम् ॥ ततो वै भैरवः ख्यातः कडारेति च नामतः ॥ १४ ॥ तस्य दक्षिण
पार्श्वे वै नदी परमपाविनी ॥ नाम्ना विश्वेति विख्याता सर्वदारिद्र्यनाशिनी ॥ १५ ॥ तस्मिन्नेव महाक्षेत्रे सद्यः प्रत्ययका
रके ॥ तपसा तोषितः शंभुः परमात्मा निरंजनः ॥ १६ ॥ कपिलधारेति तत्रास्ति वर्णेन कपिला शुभा ॥ तज्जलस्पर्शनादेव
शिवलोके महीयते ॥ १७ ॥ कपिलेश्वरो महादेवो जगद्रूपो महामुने ॥ सन्निधौ तस्य यो याति दुःखितो व्याधितो भृशम् ॥
प्रतीकारं स वदति साध्यासाध्यं च कापिलः ॥ १८ ॥ शिवस्तोत्राणि यस्तत्र पठते शृणुते तथा ॥ स याति भवनं शंभोर्न च
भूयोभिजायते ॥ १९ ॥ यश्चार्चयति देवेशं कापिलेशं महेश्वरम् ॥ यंयं कामयते कामं तंतं प्राप्नोति निश्चितम् ॥ अंते च
शंभुभवने स्थितिः स्यात्काल्पिकी मुने ॥ २० ॥ पुत्रार्थी शिवलिंगं वै स्नापयेत्पयसा सुधीः ॥ रुद्राध्यायं सप्तदिनं रुद्रेण सप्त
संख्यया ॥ प्रजायते तस्य पुत्रो वर्षेणैकेन कुंभज ॥ २१ ॥ गांगेन वारिणा स्नानं शिवलिंगस्य यो नरः ॥ कुरुते ब्राह्मणद्वारा
ह्यशक्तश्च तथाचरेत् ॥ स याति भवनं शंभोर्यावदाभूतसंप्लवम् ॥ २२ ॥ पुनर्भवनमागत्य सप्तद्वीपेश्वरो भवेत् ॥ २३ ॥ यः करोति
शिवस्नानं सितामिश्रितवारिणा ॥ स धनाढ्यो भवेन्नूनं कुबेर इव सत्वरम् ॥ २४ ॥ पंचगव्येन यो मर्त्यस्तस्य स्नानं समाचरेत् ॥
रिपवस्तस्य नश्यन्ति सत्यमेतद्धटोद्भव ॥ २५ ॥ राज्यभ्रष्टोपि यो मर्त्योऽभिषेकं तत्र संचरेत् ॥ निश्चयेन समाप्नोति राज्यं निहत
कंटकम् ॥ २६ ॥ दुर्व्याधिसंयुतो मर्त्यो दीपं तत्र सदा ददेत् ॥ तस्य व्याधेः प्रणाशः स्यान्मासमात्रान्न संशयः ॥ २७ ॥
अथात्र मुंचति प्राणानुपवासाष्टकेन यः ॥ स याति रुद्रभवनं पापात्मापि महामुने ॥ सर्वं हि प्राप्यते त्वस्मान्मनसा कांक्षितं मुने ॥
॥ २८ ॥ तत्रैव मुनिशार्दूल मुनिः शातातपः पुरा ॥ आरराध महादेवं तपसा धूतकल्मषः ॥ २९ ॥ सर्वकामप्रदः शंभुर्नाम्ना
शातातपेश्वरः ॥ यस्य दर्शनमात्रेण नश्यंते पातकोत्कराः ॥ ३० ॥ न तत्पापं महाभाग विद्यते यन्न दर्शनात् ॥ नश्यते मुनिशार्दूल

सत्यमेव न संशयः ॥ ३१ ॥ यस्य दर्शनतः पूर्वं नरदेहे समाश्रितः ॥ पिशाचो मुक्तिमापाशु प्रत्यक्षं पश्यतां तदा ॥ ३२ ॥
यमदग्नीश्वरस्तत्र महादेवो भयापहः ॥ आराधितो यत्र शंभुः पुरा वै जमदग्निना ॥ ३३ ॥ भिल्लेश्वरश्च तत्रैव महादेवो महा
मुने ॥ यतो भिल्लैः पुरा ह्यत्र संगतोऽर्जुनमंत्रणे ॥ ततो भिल्लेश्वरः ख्यातः सर्वकामप्रदायकः ॥ ३४ ॥ तत्र बालयतिर्नाम मुनि
रासीत्तपःस्थितः ॥ व्यासपुत्रो महातेजाः समलोष्टाश्मकांचनः ॥ ॥ ३५ ॥ आरराध परं भक्त्या जीवन्मुक्तः शुको मुनिः ॥ तत
स्तद्रूपतः शंभुरत्रासीद्भवमोचनः ॥ ३६ ॥ शुकोस्य दर्शनादेव मुक्तः संसारबंधनात् ॥ नागो नाम महाभागो यो हस्तीति
घटोद्भव ॥ तेनाराधित ईशो वै तत्रास्ते भवतस्करः ॥ ३७ ॥यस्य नाम्ना पुरं चासीद्धास्तिनापुरसंज्ञितम् ॥ नागगंगेति
विख्याता सर्वपापप्रमोचनी ॥ ३८ ॥ तस्याः संगमके स्नात्वा नित्यं शिवपुरे वसेत् ॥ ३९ ॥ तस्य वामे महादेवी शिलारू
पातिकृष्णिका ॥ तस्याः स्पर्शेन संयाति देवीलोकं न संशयः ॥ ४० ॥ तत ऊर्ध्वं महाघोषो भिल्लानां संबभूव ह ॥ तत्र घोषे
श्वरो देवो वाक्प्रदो मूकदेहिनाम् ॥ ४१ ॥ तस्य वामे क्रोशखंडे ख्याता धर्मशिला मुने ॥ यत्र धर्मः पुरा तेपे एकपादेन मानद
॥ ४२ ॥ नाशमायांति पापानि नित्यं धर्मशिलेक्षणात् ॥ ४३ ॥ धर्मेश्वरी महादेवी तत्रास्ते कामदायिनी ॥ तत्र चिह्नं महारण्ये
रक्तवर्णं जलं शुभम् ॥ ४४ ॥ ततो वै पूर्वदिग्भागे गंगाया निकटे शुभम् ॥ शालितीर्थं समाख्यातं विष्णुलोकप्रदायकम् ॥
॥ ४५ ॥ बालगंगा च यत्रास्ति गंगायां संगता परा ॥ तत्र तीर्थं समाख्यातं देवतीर्थमिति स्मृतम् ॥ ४६ ॥ ततः
पूर्वोत्तरे पार्श्वे क्रोशार्द्धे धेनुनामकम् ॥ तीर्थंश्च परमं ख्यातं धेनुलोकप्रदायकम् ॥ ४७ ॥ काष्ठाद्रिस्तत्र चाख्यातः शिव
मंदिरदायकः ॥ तस्येक्षणान्नरो याति पापनाशं दुरासदम् ॥ ४८ ॥ काष्ठपर्वतमाहात्म्यं को वा वक्तुं क्षमो भवेत् ॥
यत्र देवश्च देवी च नित्यं वसत ईश्वरौ ॥ ४९ ॥ काष्ठाद्रौ मुनिशार्दूल देवी परमपाविनी ॥ तस्य दर्शनमात्रेण पातकं याति
संक्षयम् ॥ ५० ॥ धन्या नराः प्रपश्यंति काष्ठेशीं शिवदायिकाम् ॥ न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ॥ ५१ ॥ इति
श्रीस्कांदे केदारखंडे रेणुकाद्रिमाहात्म्यवर्णनं नाम द्व्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अगस्त्य उवाच ॥ ॥ कार्त्तिकेय महाभाग त्वमस्माकं हि ज्ञानदः ॥ त्वया यः कथितो देव काष्ठाद्रिः पुण्यगोचरः ॥
॥ १ ॥ तस्योत्पत्तिं समाचक्ष्व विस्तरेण महामते ॥ तृप्तिर्न जायतेऽस्माकं श्रवणात्ते मुखांबुजात् ॥२॥ ॥ स्कंद उवाच ॥
शृणु विप्र कथामेतां पौराणीं वेदसम्मिताम् ॥ पुरा कृतयुगस्यादौ राजासीत्परधार्मिकः ॥ ३ ॥ उत्कले देशवर्य्यें वै यत्र दारुमयो
हरिः ॥ समुद्रोर्मिलसत्पादपीठो यो वै पुरेरितः ॥ ४ ॥ तत्रेंद्रद्युम्ननामा वै राजराजेश्वरो मतः ॥ तस्य पत्नी सुमंतासीत्प
तिधर्मपरायणा ॥ ५ ॥ एकदा तौ महात्मानौ दंपती सौधकोपरि ॥ शरत्कालस्य राकायां चंद्रमंडलदर्शिनौ ॥ ६ ॥ पारा
वारोर्मिचपलं चंद्रं ददृशतुर्मुने ॥ ज्योत्स्नावितानविततं त्रिजगज्जनवंदितम् ॥ ७ ॥ किमु रौप्येण संबद्धं तस्य राज्ञो दिदृ
क्षया ॥ स्वयशोवस्त्रविततं विततं भवनं किमु ॥ ८ ॥ एवं नानाविधं तत्र कौतुकं परमैक्षताम् ॥ एतस्मिन्नेव काले तु स्थितयोः
सौधकोपरि ॥ आययौ निकटे विप्र पिपीली लोहिता परम् ॥ ९ ॥ पिपीलकश्च विप्राग्र्य तस्मिन्देशे समाययौ ॥ ऊचतुश्च तथान्योऽन्यं
राजवार्त्तां महोत्कटाम् ॥ १० ॥ पिपीलीमवदत्तत्र पिपीलो जंतुसत्तमः ॥ जानासि त्वं महाराजमिंद्रद्युम्नमिमं प्रिये ॥ ११ ॥
नाहं वेद्मि नृपं सा च जगादेति पिपीलिकम् ॥ सोऽवदत्स्वप्रियां भूयः पृच्छंतीं राजचेष्टितम् ॥ १२ ॥ अयं पुराऽभवद्वैश्यः कृ
पणो धनलुब्धकः ॥ अर्जितं धनमेकाग्र्यं नान्यद्वै प्रत्यपद्यत॥ १३ ॥ येन केन प्रकारेण धनार्जनपरोऽभवत् ॥ काष्ठानां
विक्रयं कुर्वन् क्रयं चापि पिपीलिके ॥ १४ ॥ विक्रीणंश्चाप्यविक्रेयं विक्रेयं च महामुने ॥ एवं तेनार्जितं द्रव्यं बहुरूपं महामते ॥
॥ १५ ॥ धन्यो जातः कुले तस्मिन्धनाढ्यो धनलोलुपः ॥ एवं तस्य महाकालो ययौ च द्रव्यमिच्छतः ॥ १६ ॥ एकदा
दैवयोगेन गतोऽरण्ये भयानके ॥ काष्ठं विक्रयितुं सम्यग्धनार्जनपरायणः ॥ १७ ॥ कैलासस्याधरे पार्श्वे रेणुकाद्रिसमीपतः ॥
दष्टो भुजंगरूपेण कालेन धनतत्परः ॥१८॥मृतश्च निर्जने देशे सोऽभवद्ब्रह्मराक्षसः ॥ धनंधनमिति ब्रह्मन्नित्यं वदति राक्षसः ॥ १९ ॥
गतागतान्पीडयति याचते च धनंधनम्॥एकदा वैद्यनाथस्याभिषेकार्थं जलोद्यतः ॥ ब्राह्मणस्तत्र यत्र स ब्रह्मराक्षसः ॥ २० ॥

राक्षसोऽपि जलं दृष्ट्वा गंगायाः पावनं महत् ॥ क्रूरभावं जहौ तूर्णं गंगाजलसुदर्शनात्॥२१॥पप्रच्छ तं महाभागं जलाहरणतत्परम्॥
कोऽसि कोऽसि महाभाग किमस्ति तव संपुटे ॥ २२ ॥ इदं दृष्ट्वा ब्रह्मपुत्र दया मेऽजनि सत्वरम् ॥ क्षुधापि बाधते नैव न तृषा न
परिश्रमः ॥ २३ ॥ किमिदं कारणं भद्र यन्मे क्रूरस्य ते दया ॥ एतत्सर्वं वद प्राज्ञ संतुष्टेश्चैव वैभवम् ॥२४॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥
समायातो जलार्थी च विश्वामित्रकुलोद्भवः ॥ ब्राह्मणो वेदविच्चैव गंगाजलमनुत्तमम् ॥ २५ ॥ आनेतुं तरसाऽयातो गंगोत्तर
इति स्थले ॥ तज्जलं हि समानीय ह्यत्राहं च समागतः ॥ २६ ॥ तज्जलं परमं भद्रं दृष्टं चेदं त्वयात्र वै ॥ अस्य वै
दर्शनान्नष्टा क्रूरा बुद्धिस्तवेदृशी ॥ २७ ॥ त्वं च कोऽसि वने ह्यत्र भयदे व्याघ्रसंकुले ॥ तन्ममाचक्ष्व हे सर्वं
यज्जातेदृग्गतिस्तव ॥ २८ ॥ ब्रह्मराक्षस उवाच ॥ शृणु विप्र मदीयं त्वं वृत्तांतं च तथादितः ॥ यथाहं समनुप्राप्तो दशामेतादृ
शीं द्विज ॥ २९ ॥ वैश्योऽहं पूर्वमभवं धनलुब्धो दिवानिशम् ॥ भ्रमन्नितस्ततश्चैव धनतृष्णामदालसः ॥ येन केन प्रकारेण
मया द्रव्यार्जनं कृतम् ॥ ३० ॥ नास्मरं श्रीभगवतः काष्ठान्याहर्तुमुद्यतः ॥ निर्जने नागदष्टोऽहमतो रक्षस्त्वमागतः ॥ ३१ ॥
इदानीं तु महाभाग जातं तत्स्मरणं मम ॥ गतिः केन प्रकारेण भवेन्मम वद प्रभो ॥ ३२ ॥ अगस्त्य उवाच ॥ कथं ब्रह्म
त्वमापन्नो मृतो वैश्यो महामते ॥ ब्राह्मणो जायते प्रेत्य भुजंगपतनादिभिः ॥ ३३ ॥ ब्रह्मराक्षसको देव नान्यो ब्रह्मत्वमाप्नु
यात् ॥ ब्रह्मत्वं च कथं तेन रक्षसा पार्वतीसुत ॥ ३४ ॥ स्कंद उवाच ॥ सत्यमुक्तं त्वया विप्र परमत्र मृतेः फलम् ॥ इदं ब्रह्म
त्वसंप्राप्तिर्जाता तस्य महामते ॥ ३५ ॥ भुजंगदंशितत्वाद्धि रक्षस्त्वाप्तिर्विशस्तदा ॥ शीघ्रं च ज्ञानसंप्राप्तिस्तस्य वै ब्रह्म
रक्षसः ॥ ३६ ॥ इति रक्षोवचः श्रुत्वा जगाद जलहारकः ॥ गांगं जलं महाभाग ते ददामि विमुक्तिदम् ॥ ३७ ॥ इत्युक्त्वा
प्रसिषेचापि जलेन ब्रह्मराक्षसम् ॥ सिच्यमानो राक्षसश्च रक्षस्त्वं प्रजहौ त्वरम् ॥ ३८ ॥ अस्मिन्नेव महाक्षेत्रे सिंहतूर्णगिरौ मुने ॥
भिक्षो बभूव वैश्योऽसौ द्वितीये जन्मनि द्विज ॥ ३९ ॥ जातिस्मरत्वमापन्नः शुभक्षेत्रे मृतस्तथा ॥ गंगोत्तरजलस्यापि स्पर्श

नात्सोऽभ्यजायत ॥ त्यक्तसर्वगृहारंभस्तीर्थसेवापरोऽभवत् ॥ ४० ॥ रेणुकायां सदा स्नाति रेणुकां च प्रपूजयन् ॥ काष्ठा न्यानीय विक्रीते तस्मादेव महागिरेः ॥४१॥ अर्द्धं ददाति विप्रेभ्यस्तदर्द्धं देवतार्चने ॥ तदर्द्धं वै स्वयं भुंक्ते एवं कालो व्यतीत वान् ॥ ४२ ॥ कालधर्ममनुप्राप्तः कालेनायं भवांतरे ॥ इंद्रद्युम्नो महाराजः स्वयं जातोऽतिधार्मिकः ॥ ४३ ॥ रेणुकाक्षेत्रतो ह्यस्य पृथ्वीशत्वं महामुने ॥ ४४ ॥ स्कंद उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचो राजा पिपीलस्य तदा ततः॥आययौ दयितायुक्तो राज्ये संस्था प्य पुत्रकम् ॥ ४५ ॥ काष्ठाद्रौ दुर्गमे राजा ययौ देवप्रयागके ॥ तपस्तताप परमं पत्न्या सह घटोद्भव ॥ ४६ ॥ यदस्मात्पर्वता त्काष्ठान्याहृत्यानेन वै पुरा ॥ विक्रीय दत्तं भुक्तं च न्यायेनोपार्जितं वसु ॥ तस्मात्काष्ठाद्रिसंज्ञास्य जाता पुण्यस्य मानद ॥ ॥ ४७ ॥ सोऽपि राजा महाबाहुः पत्न्या सह मुनीश्वर ॥ विवेश भवनं विष्णोः पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥ ४८ ॥ अद्यापि तत्र देशे हि तस्य राज्ञस्तपस्स्थलम् ॥ इंद्रद्युम्ननदी तत्र काष्ठाद्रेः पश्चिमोत्तरे ॥ ४९ ॥ सर्वपापहराख्याता विष्णोर्लोकप्रदायिनी ॥ श्रीवि ष्णोः पादुके तत्र वर्तेते भवमुक्तिदे ॥५०॥ इति ते कथितो विप्र काष्ठाद्रेर्नामसंभवः ॥ इंद्रद्युम्नस्य वृत्तांतं जातं यत्पूर्व जन्मनि॥५१॥एतच्छ्रुत्वा तु सहसा मुच्यते पापकंचुकात्॥धन्यं यशस्यमायुष्यं पवित्रं पापनाशनम् ॥५२॥ यः पठेच्छृणुयाद्वापि तस्य पापं क्षयं व्रजेत्॥५३॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे रेणुकाद्रिक्षेत्रमाहात्म्ये काष्ठाद्रिसंभववर्णनं नाम त्र्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२०३॥

स्कन्द उवाच ॥ अन्यच्चापि प्रवक्ष्यामि तीर्थं परमपावनम् ॥ गंगायाः पश्चिमे तीरे योजनार्द्धमहोन्नतम् ॥ महाद्रिश्च तथा ख्यातो दर्शना त्पापमोचनः ॥१॥ भिल्लाद्रेः पश्चिमे भागे वटवृक्षो महास्पदः ॥ योजनायाम विस्तारः प्राणिनां भयतस्करः ॥ २ ॥ भाद्रकृष्णचतुर्दश्यां दृश्यते पुण्यकृज्जनैः ॥ तस्मिंस्तु वटवृक्षे वै योजनायामविस्तृते ॥ अङ्गुष्ठप्रतिमा विप्र बालखिल्यास्तु लंबिताः ॥ ३ ॥ तपस्यंति महा त्मानो ध्यानक्षपितकल्मषाः ॥ बालखिल्यो नदस्तत्र तत एव समुद्भवः ॥ ४ ॥ संगमे जाह्नवीतीरे देवर्षिगणपूजिते ॥ तत्र पुण्यतमं तीर्थं मुनितीर्थमिति स्मृतम् ॥५॥ तत्र यः स्नाति तीर्थे वै सर्वपापविवर्जितः ॥ स याति भवनं विष्णोः कोटिसूर्यप्रभानगः॥६॥

स्कं. पु. तत्रास्ति परमो देवो बालखिल्येश्वराभिधः ॥ तस्य दर्शनतो यांति दूरादेनांसि सत्वरम् ॥ ७ ॥ ततः क्रोशार्द्धखंडे के. खं.
॥२४८॥ वै नदी परमपाविनी ॥ कपिलेति च विख्याता नरपापविशोधिनी ॥ ८॥ तस्यां यः स्नाति घटज ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥ ९ ॥
तस्योर्द्ध्वे पर्वतो यस्तु स वै कपिलनामकः ॥ तत एव समायाति नदी कपिलसंभवा ॥ १० ॥ ॥ तत्रैव कपिलो देवो भै अ. २
रवो भयनाशनः ॥ तमर्चयंति ये विप्र न तेषां विद्यते भयम् ॥ ११ ॥ ततो योजनषट्के वै गंगाया उत्तरे तटे ॥ लोमशो
नाम मुनिराट् तत्र वै लोमशाश्रमः ॥ १२ ॥ एकरोमात्यये यस्य ब्रह्मायुः परिपूर्य्यते ॥ सोऽयं मुनिवरोऽत्रास्ते सर्वसत्त्वसुखा
करः ॥ १३ ॥ ब्रह्मकूटगिरिस्तत्र ततो वै सरिदुत्तमा ॥ नाम्ना लोमशगंगा वै सर्वपापविमोचिनी ॥ १४ ॥ तस्यां वै स्नानमा
त्रेण नरो नारायणो भवेत् ॥ आयुर्वृद्धिर्भवेत्तस्य लोमशस्य यथा मुनेः ॥ १५ ॥ ततो वै उत्तरे पार्श्वे श्वेतपर्वतसन्निधौ ॥
यत्र गंगा समुत्पन्ना भगीरथतपःस्थले ॥ १६ ॥ भगीरथाश्रमस्तत्र सर्वपापविमोचनः ॥ य आरोहति तं शैलं श्वेताख्यं परमं
पदम् . ॥ १७ ॥ विमानैः सर्वगैः सोऽंते ह्यारोहति नभस्तलम् ॥ १८ ॥ ततः उत्तरदिग्भागे यमुनायाः समुद्भवः ॥ तत्र सूर्या
त्समुत्पन्ना सर्वपापौघनाशिनी ॥ १९ ॥ तत्र गच्छति यो मर्त्यः स्नाति तत्र महाह्रदे ॥ न तस्य पुनरावृत्तिर्जायते भुवि कुंभज ॥
॥२०॥ यमुनोत्तरभागे वै रत्नकोटिगिरिर्मतः ॥ रत्नानि तत्र विप्रेश ववर्ष गुह्यकेश्वरः ॥ २१ ॥ पुलस्त्यस्याश्रमस्तत्र यत्र सर्वेश्वरः
शिवः ॥ ब्रह्मज्वाला नदी तत्र ज्योतिःकूटसमुद्भवा ॥ तस्यां वै स्नानमात्रेण कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ २२ ॥ तस्य वै दक्षिणे
भागे तेजोऽद्रिः समुदाहृतः ॥ यत्र वह्निः पुरा विप्र तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ २३ ॥ अत्रैव तपसा प्राप्तं दिगीशत्वं तदाग्निना ॥
दिव्यं सरश्च तत्रास्ति तप्तोदं पापिदुर्गमम् ॥ तत्र वै स्नानमात्रेण लभते परमं पदम् ॥ २४ ॥ ततः पूर्वोत्तरे शृंगे मणिज्वा
लेति विश्रुता ॥ तस्मिन्वै पर्वते रम्ये नानाधातुमये मुने ॥ नीलकंठेश्वरस्तत्र महादेवो भयापहः ॥ २५ ॥ समक्षं क्रीडते यो ॥२४
ऽसौ यक्षैर्गंधर्वसत्तमैः ॥ २६ ॥ ततः पूर्वदिशि स्वच्छः सिद्धकूटगिरिर्महान् ॥ तस्य दक्षोत्तरे विप्र पूर्वोक्तं तन्महामुने ॥ २७ ॥

उमाकुंडमिति ख्यातं गौरीकुंडात्तथोत्तरे ॥ अतितप्तं जलं तत्रमहापातकनाशनम् ॥ २८ ॥ तत एव समायाति नदी पश्चिमवा
हिनी ॥ नाम्ना सिद्धतरंगा च सिद्धैरध्युषिताऽनिशम् ॥२९॥ सिद्धतीर्थमिति ख्यातं तत्र सिद्धिप्रदायकम् ॥ यमेन तत्र विप्रेश तप
स्तप्त्वेशता गता ॥ ३० ॥ तत उत्तरतो विप्र त्रिकूटाद्रिः प्रतिष्ठितः ॥ ततः समायाति सरिन्नाम्ना शुद्धतरंगिणी ॥ ३१ ॥
गंगायां संगता यत्र तत्सुधातीर्थमुत्तमम् ॥ तत्र वै स्नानमात्रेण सर्वान्कामाँल्लभेन्नरः ॥ ३२ ॥ न सुधातीर्थसदृशं त्रिषु
लोकेषु दुर्लभम् ॥ यत्र चंद्रः सुधाकारस्तपस्तप्त्वा ह्यजायत ॥ ३३ ॥ स्फटिकाद्रिस्तत्र विप्र शिवावासोऽस्ति नित्यदा ॥ ततः
समायाति वरा नाम्ना ब्रह्मनदी परा ॥ ३४ ॥ रुद्रभद्रनदश्चापि तयोः संगमने परम् ॥ तत्रास्ति ब्रह्मतीर्थाख्यं यत्र वायुः
पुरा मुने ॥ दिक्पालत्वं तपस्तप्त्वा सुखं चाक्षयमाप्तवान् ॥ ३५ ॥ उत्तरे तु ततो विप्र नाम्ना चित्रवती नदी ॥ भस्म
धारा च तत्रास्ति नदी शिवविभूतिजा ॥ ३६ ॥ तयोस्तु संगमे पुण्यं भस्माख्यं तीर्थमुत्तमम् ॥ तत्रेशानः पुरा
प्राप दिक्पालत्वं महामुने ॥३७॥ ततो वायव्यके विप्र ब्रह्मपुत्र नदो वरः ॥ तत्रास्ति च सरिच्छ्रेष्ठा कामधाराभिधा मुने ॥ ३८ ॥
ध्रुवतीर्थं च तत्रास्ति तयोः संगमने परम् ॥ ध्रुवस्तपो यत्र पुरा चकार बहुवार्षिकम् ॥ ३९ ॥ प्राप वै परमं स्थानं यत्राद्यापि
प्रवर्तते ॥ ४० ॥ तत उत्तरतो विप्र कुरुवर्षमिति स्मृतम् ॥ यत्रैकपादा मनुजाः शूर्पकर्णा महाननाः ॥ अश्वदेहा दीर्घकेशा
मनुजाः स्युस्तथापरे ॥ ४१ ॥ द्विसहस्रायुषः केचित्केचिद्वै ह्ययुतायुषः ॥ न तत्र जरसो व्याप्तिर्न व्याधिर्नैव संशयः ॥ ४२ ॥
न बालमरणं तत्र संभोगाश्च सदासुखाः ॥ तत्र सौंदर्यनामा वै पर्वतः पुण्यगोचरः ॥ ४३ ॥ सुंदरी च नदी तत्र तथा मोक्षवती
नदी ॥ तयोस्तु संगमे पुण्ये सुंदरप्रयागको मुने ॥ ४४ ॥ तत्रेश्वरी सिद्धरूपा सुंदरीति समीरिता ॥ न तस्या दर्शनाद्याति नरो
रोगजरा मुने ॥ ४५ ॥ सापि प्रत्यक्षतो देवी सर्वेषां दृष्टिगोचरा ॥ शुभाशुभं वदत्येषा प्राणिनां मुनिपुंगव ॥ ४६ ॥ ततः
पूर्वोत्तरे पार्श्वे हयग्रीवो जनार्दनः ॥ विष्णुधारा नदी तत्र विष्णुक्षेत्रं विमुक्तिदम् ॥ ४७ ॥ भाग्योदयेन यस्तत्र विप्र गच्छति

मानवः ॥ जीवन्मुक्तः स विज्ञेयो व्यासपुत्रो यथा मतः ॥४८॥ तस्यापि दर्शनाद्विप्र सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥४९॥ रत्नानां निचयस्तत्र सौवर्णी तत्र वालुका ॥ घृतदुग्धवहा नद्यः सर्वकामफला नगाः ॥५०॥ न पुण्यभूमिश्चेयं वै भोगभूमिरियं स्मृता॥ ५१ ॥ रत्नधारा च तत्रास्ति दुग्धधारा तथापरा ॥ सुवर्णाभा च दुग्धाभा कृष्णाभा च तथा स्मृता ॥५२॥ एताश्चतस्रः सरितो विष्णुलोकप्रदायिकाः ॥ ५३ ॥ इति ते कथितान्येव संक्षेपेण महामुने ॥ कथयिष्यामि तेऽन्यानि तीर्थानि तुहिनाचले ॥ ५४ ॥ श्वेतपर्वतमाहात्म्यं यः पठेच्छृणुयादपि ॥ कोटिसूर्याभयानेन स गच्छेच्छिवमंदिरम् ॥ ५५ ॥ तीर्थानि प्रवराण्येव श्वेताख्ये पर्वतोत्तमे ॥ अग्रे मानसप्रस्तावे तथा नेपालके मुने ॥५६॥ काश्मीरे चैव प्रस्तावे जालंध्रे वै तथा पुनः ॥ तथा केदारप्रस्तावे कथितानि मयाद्य ते ॥ ॥ ५७ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे श्वेतपर्वतमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुरधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०४ ॥ स्कंद उवाच ॥ श्रोतारश्चैव तीर्थानां मता ये स्युर्महामुने ॥ नारद त्वं च भगवान्वेदव्यासश्च लोमशः ॥ १ ॥ वसिष्ठश्च महातेजाः पुलस्त्यः पुलहस्तथा ॥ एते मुनिवराः सर्वे सर्वशास्त्रविशारदाः॥तीर्थानां मार्गणे व्यग्राः शुद्धस्फटिकसन्निभाः ॥ २ ॥ तव चेदं महाभाग नारदस्य महात्मनः ॥ माहात्म्यं कथितं सर्वं संक्षेपेण महामते ॥ ३ ॥ केदारमंडलस्यैव स्वर्भूमेर्दैवतात्मनः ॥ इदं परमकं स्थानं पृथिव्यां भिन्नमुच्यते ॥ ४ ॥ तत्र ये पर्वताश्चैव दृषदः सरितस्तथा ॥ सर्वे पुण्यतमाः ख्याता भुक्तिमुक्तिप्रदायकाः ॥ ५ ॥ कः समग्रं हि केदारमंडलं वक्तुमीश्वरः ॥ संक्षेपतो मया विप्र कृतं वै तीर्थवर्णनम् ॥ ६ ॥ मेरोः प्रशंसनं चैव शृणु संक्षेपतो ह्यथ ॥ पुण्यं पवित्रमायुष्यं पुत्रदं धनधान्यदम् ॥ भुक्तिदं मुक्तिदं चापि कथितं ते मयानघ ॥ ७ ॥ सूत उवाच ॥ इति वै पार्वतीपुत्रो वसिष्ठाय मुनीश्वराः ॥ नारदाय तथा कुंभजन्मने मुनयेखिलम् ॥ कथयित्वा ययौ स्नातुं प्रभासे देवतावृते ॥ ८ ॥ स्नात्वाभ्यर्च्य महादेवं पुनस्तत्र समाययौ॥यत्र ते मुनयः सर्वे श्रोतुकामा व्यवस्थिताः ॥ ९ ॥ सुमेरोश्चैव माहात्म्यं कथयामास शक्तिधृक् ॥ सर्वेषां क्षेत्रवर्य्याणां पृथिव्यां वै मुनीश्वराः ॥ १० ॥ केदारमंडलं यावत्तावदंतःपुरं मतम् ॥ श्रीशिवस्य महाभाग क्रीडास्थान

सिदं परम् ॥११॥ येऽप्यत्र पर्वता वृक्षाः प्रस्तराः सरितस्तथा ॥ तथा प्रस्रवणाः सर्वे पुण्या एव न संशयः ॥ १२ ॥ स्वधर्मस्थो
विधर्मस्थश्चौरो वा कुहकोऽपि वा ॥ विटो वानेकपापाढ्यो ह्यत्रसंस्थो नरोत्तमः ॥ १३ ॥ अन्यत्र धर्मसंयुक्तः स्वाचारस्थोऽपि
नित्यदा ॥ न तत्कलामवाप्नोति षोडशीं क्षितिवासिनः ॥ १४ ॥ तस्मान्मुनिवरश्रेष्ठा नैमिषारण्यवासिनः ॥ अयध्वं रुद्रभवने
कैलासे भुक्तिमुक्तिदे ॥ १५ ॥ यत्र ब्रह्मादयः सर्वे निवसंति शिवार्चकाः ॥ अत्रार्थे कथयिष्यामि पौराणमितिहासकम् ॥
॥ १६ ॥ पुण्यं व्यासमुखोद्गीतं पवित्रं पापनाशनम् ॥ १७ ॥ एकदा ब्रह्मपुत्रो वै वशिष्ठो भगवानृषिः ॥ रामचंद्रं प्रेषयित्वा राव
णस्य वधाय च ॥ स्वयं समाययौ तत्र हिमधामनि पर्वते ॥ ॥ १८ ॥ पूर्वं कुब्जाम्रके तस्थौ वर्षद्वयमतंद्रितः ॥ ततो देवप्र
यागस्य पश्चिमे सार्धयोजने ॥ १९ ॥ तत्र स्थित्वा वर्षमेकं ततो देवप्रयागके ॥ स्थितवांश्चात्र वर्षं वै ययौ कैलाससत्तमम् ॥
॥ २० ॥ हेमधारा नदी तत्र पुण्या पश्चिमवाहिनी ॥ यत्राभूद्धिमदावाख्यो मुनिः परमकोपनः ॥ तपस्वी नियताहारस्तत्रायं
च समाययौ ॥ २१ ॥ किरातरूपी भगवान्यत्रास्ते भवमोचनः ॥ नानानदीनदाकीर्णं शिवलिंगोपशोभितम् ॥ २२ ॥ ॥ ऋषय
ऊचुः ॥ लोमहर्षण सर्वासां कथानां कथको ह्यसि ॥ हिमदावः कथं जातः को वासौ किंकुलो मुनिः ॥ यस्याश्रमपदे दिव्ये ब्र
ह्मपुत्रो ययौ मुनिः ॥ २३ ॥ एतत्सर्वं समासेन कथय व्यासशिष्य भोः ॥ २४ ॥ सूत उवाच ॥ शृणुध्वं मुनयः सर्वे हि
मदावविचेष्टितम् ॥ पुरा सत्यव्रतो नाम ब्रह्मपुर्य्यां बभूव ह ॥ २५ ॥ शांतो दांतः सुशीलश्च धर्मात्मा ब्राह्मणो ह्ययम् ॥ गता
गतान्पृच्छति स्म ब्राह्मणान्वै तपस्विनः ॥ २६ ॥ श्रेयः किं वै मनुष्याणां परत्रेह च शर्मदम् ॥ २७ ॥ त ऊचुस्तं तदा विप्रं
नाम्ना सत्यव्रतं द्विजाः ॥ तप एव परं नो वै ब्राह्मणानां जितात्मनाम् ॥ तस्मात्कुरु तपश्चर्य्यां हिमधामनि पर्वते ॥ २८ ॥
इतीरितं वचस्तेषां श्रुत्वा सत्यव्रतो द्विजः ॥ नमस्कृत्य ययौ विप्राः कैलासे शिवधामनि ॥ २९ ॥ चंद्रकूटाद्गिरेः
पश्चादुत्तरे वानराचले ॥ वाली यत्र पुरा देवं वासवं वै ददर्श ह ॥ ३० ॥ तत्र गत्वा तपस्तेपे संयतात्मा दृढव्रतः ॥ ज्योतिर्मयो

बभूवाथ तपोनिर्द्धूतकल्मषः ॥ ३१ ॥ जाज्वल्यमानो वपुषा प्रदीप्ताग्निरिवापरः ॥ संददर्श ततो देवमाविर्भूतं महेश्वरम् ॥
॥ ३२ ॥ कोटिसूर्यप्रतीकाशं नमश्चक्रे सहस्रशः ॥ ततो ददौ वरं तस्मै नवनिध्यात्मकं प्रियम् ॥ ३३ ॥ तस्य नाम्ना च तत्रैव
संस्थितः परमेश्वरः ॥ सत्येश्वर इति ख्यातः सर्वकामफलप्रदः ॥ ३४ ॥ इदं ज्योतिर्मयं लिंगं सर्वदृष्टिमनोहरम् ॥ संस्थाप्य
विधिना सोपि गिरिशृंगांतरं ययौ ॥ ३५ ॥ ततश्चापि महातेजास्तत्रैव परमं तपः ॥ तताप परमापन्नो मनसा संस्मरन्हरम् ॥
॥ ३६ ॥ तत्तेजसा महाभाग युगांताग्नेर्महौजसः ॥ हिमं तत्र स्थितं दग्धं दावं दावाद्वनं यथा ॥ ३७ ॥ तत्रत्याश्चापि मुनयः
शीतार्त्तास्तं महौजसम् ॥ यतोऽनेन हिमं दग्धं वनं दावाग्निना यथा ॥ हिमदावोऽभवत्वस्मादसौ ब्राह्मणपुंगवः ॥ ३८ ॥ कृत्वा नाम
तदीयन्ते तेपुश्च परमं तपः ॥ अयं सत्यव्रतस्तस्माद्धिमदावेतिसंज्ञितः ॥ ३९ ॥ अत्रापि स महाभाग ददर्श शिवमुल्बणम् ॥
नमस्कारांश्च शतशश्चकार भवतुष्टये ॥ ४० ॥ शिवस्तुष्टो महाभागाः प्रादात्तस्मै स्वमंदिरम् ॥ चतुर्योजनविस्तीर्णं तथायाम
मभूत्परम् ॥ ४१ ॥ हिमदावाश्रमो नाम शिवावासोऽयमीरितः ॥ हिमदावेश्वरस्तत्र महादेवोऽपि मुक्तिदः ॥ ४२ ॥ यस्त्वत्र
भक्त्या देवेशं रुद्राध्यायेन तर्पयेत् ॥ स याति भवनं शंभोर्यावदाचंद्रतारकम् ॥ ४३ ॥ यस्तत्र पक्षमेकं वै संयतात्मा दृढव्रतः ॥
करोति पूजनं शंभोस्तस्य सर्वं हि सिद्ध्यति ॥ ४४ ॥ हिमदावाश्रमे गत्वा शतयज्ञफलं व्रजेत् ॥ तत्समीपे क्षेत्रपालः सद्यः
प्रत्ययकारकः ॥ ४५ ॥ यमिच्छेद्दुर्लभं कामं तमाप्नोति स दर्शनात् ॥ यत्पूजया नरो याति शिवलोकं सुखप्रदम् ॥ ४६ ॥
तत्रैव वर्तते दिव्या नदी परमपाविनी ॥ हिमदावेश्वरोद्भूता पृथिव्यंतःसुचारिणी ॥ ४७ ॥ प्रादुर्भूता तु निकटे हिमदावे
श्वरस्य हि ॥ ४८ ॥ श्रीशिवायार्पितं माल्यं तया. गंधादिकं प्रिये ॥ तल्लिंगांतर्यथा देवी तन्नद्यां दृश्यते नरैः ॥ ४९ ॥ इदं
परममाश्चर्यं तत्रास्ते सुंदरानने॥तज्जलस्पर्शमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५० ॥ ॥ इति श्रीस्कांदे केदारखण्डे शौनकादिमुनि
सूतसंवादे सत्यव्रतोपाख्यानं नाम पञ्चाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२०५॥ सूत उवाच ॥ तस्मिन्नेव महाक्षेत्रे हिमदावाश्रमे मुने ॥

वशिष्ठो मुनिशार्दूलोऽरुंधत्या च समन्वितः ॥ १ ॥ ययौ महादेवमनाः संयतात्मा दृढव्रतः ॥ चकार वसतिं तत्र भिक्षान्नं
निचयैर्युतः ॥ २ ॥ तत्तदाचरणं कुर्वन्स तदा भगवानृषिः ॥ मत्वा तां स्वर्गभूमिं वै न क्रिया वै विशेषिकाः ॥ ३ ॥ रेमे सोऽ
पि किरातैश्च संध्यास्नानपराङ्मुखः ॥ मृगमांसाशनो नित्यं कृष्णकंबलकंचुकः ॥ ४ ॥ धनुर्हस्तो बाणकरः कटिविन्यस्त
खड्गकः ॥ जानन्नपि महाभागो न चकार क्रियां द्विजाः ॥ ५ ॥ मलसंदिग्धकायश्च मलकृष्णोपवीतकः ॥ उवास बहु
वर्षाणि स्वधर्मपरिवर्जितः॥ ६ ॥ अरुंधती तथैवासौ बभूव विगतप्रभा ॥ सह पत्या महाभागा सापि तद्धर्म्मसंयुता ॥ ७ ॥ भुंक्ते
कदाचिदस्नातः मुखमेव प्रमार्जति ॥ इति तस्य वशिष्ठस्य हिमदावाश्रमे सतः ॥ व्यतीयुर्बहुवर्षाणि कदाचारस्य वै तदा ॥ ८ ॥
एतस्मिन्नंतरे रामो विजित्य दशकंधरम् ॥ अयोध्यायां समागत्य वचो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ ९ ॥ गच्छ लक्ष्मण कैलासं वशिष्ठो
यत्र संस्थितः ॥ शीघ्रमानय सौमित्रे वशिष्ठमभिषेचने ॥१०॥ इत्युक्तो लक्ष्मणस्तूर्णं ययौ कैलासपर्वतम् ॥ अन्वेषयामास तदा
वशिष्ठं वाग्विदांवरम् ॥ ११ ॥ हिमदावाश्रमं गत्वा प्राप वै धाम तन्मुनेः ॥ खड्गतूणीरचापध्रोऽसितकम्बलकञ्चुकः ॥ दृष्टो
वशिष्ठो मुनिराडचष्ट च तदीरितम् ॥ १२ ॥ रामभद्रो महाबाहुस्त्वां द्रष्टुमभिकांक्षति ॥ रावणो निहतः संख्ये सपुत्रबलवाहनः ॥
॥ १३ ॥ इति श्रुत्वा वशिष्ठोऽपि लक्ष्मणेन सहाययौ ॥ मुक्त्वा तत्खड्गतूणीरचापातिकृष्णकंचुकम् ॥ १४ ॥ गंगाद्वारं
समागत्य स्नानं तत्र चकार ह ॥ सर्वाः क्रियाश्च विधिवत्तथा वै देवतार्च्चनम् ॥ १५ ॥ ततः परं यथापूर्वं चकाराचारमुत्तमम् ॥
भोजनं च विधानेन तथातिथ्यादिपूजनम् ॥ १६ ॥ इति तच्चरितं दृष्ट्वा वशिष्ठस्य रघूद्वहः ॥ आश्चर्य्यं परमं मत्वा पप्रच्छ गु
रुमध्वनि ॥ १७ ॥ संशयो मे महाप्राज्ञ तवाचरणतो गुरो ॥ किमेतत्तत्र न कृतो ह्याचारो वै कथं विभो ॥ १८ ॥ अत्र वै
विधिना सर्वं किमेतत्क्रियते त्वया ॥ वशिष्ठोऽपि तदोवाच सौमित्रिं सस्मितो मुनिः ॥ १९ ॥ सत्यमेतत्त्वया प्रोक्तं कर्त्तव्यः संशयो

न हि ॥ गंगाद्वारं समारभ्य यावच्छ्वेतगिरिर्भवेत् ॥ २० ॥ तमसातटतः पूर्वं तथा काष्ठगिरिर्भवेत् ॥ अर्वाङ्नंदाद्रितस्तद्वच्छिव

धाम स्मृतं बुधैः ॥ २१ ॥ केदारमंडलं यावत्तावत्पुण्यतमं महत् ॥ येऽप्यत्र निर्झरा नद्यः स्रोतांसि च सरांसि च ॥
सर्वं गंगाजलं विद्धि यतो गंगात्र निर्गता ॥ २२ ॥ तत्पयःस्पर्शमात्रेण शुद्धो भवति तत्क्षणात् ॥ एकवारं शिवः प्रोक्त
स्तेन सर्वः कृतो जपः ॥ २३ ॥ बहुना किं कृतेनात्र मज्जनोन्मज्जनादिना ॥ येनैकवारं तत्स्पर्शः कृतोऽत्र दिवसेऽखिले ॥
सर्वतीर्थेषु स्नातः स्याद्बहुना किं महामते ॥ २४ ॥ तस्य देशस्य सदृशो नास्त्यत्र जगतीतले ॥ तस्मादिदं मया भद्र न
कृतं विधिदर्शनम् ॥ २५ ॥ इयं तु पृथिवी प्रोक्ता स्वर्गभूमिस्तु सा स्मृता ॥ ततोऽत्र निवसंतश्च देवा एव न संशयः ॥ २६ ॥
इति तद्भाषितं श्रुत्वा बहु मेने स लक्ष्मणः ॥ केदारमंडलं सर्वं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ २७ ॥ वशिष्ठश्च ययौ तत्र यत्र रामो
महामनाः ॥ कारयामास विधिवदभिषेकं महामुनिः ॥ २८ ॥ एतद्वः कथितः सर्वं इतिहासः पुरातनः ॥ श्रुत्वापि सर्वपापेभ्यो
मुच्यते नात्र संशयः ॥ २९ ॥ सकृत्केदारभवनं गत्वा मुच्येत बंधनात् ॥ धन्याः सुकृतिनो लोके येऽत्र वासं प्रकुर्वते ॥ न ते
स्तनंधया विप्रा जायंते हि पुनर्द्विजाः ॥ ३० ॥ अतः पर्य्येत्य सकलां पृथिवीं पृथिवीश्वराः ॥ निवसंति स्थले रम्ये नानाक्षे
त्रोपशोभिते ॥ ३१ ॥ अतस्ते पांडुदायादा गुरुगोत्रवधार्दिताः ॥ अत्रागत्य जहुः पापं जग्मुश्च परमं पदम् ॥ ३२ ॥ अन्ये चापि
नृपश्रेष्ठाः परमां सिद्धिमाप्नुयुः ॥ इति वः कथितं सर्वमक्षरं ब्रह्मसंज्ञितम् ॥ ३३ ॥ गंगाख्यं परमं धाम यत्स्मृत्वापि विमुच्यते ॥
त दुत्पत्तिप्रसंगेन केदारस्यापि वैभवम् ॥ अन्येषामपि तीर्थानां माहात्म्यं कथितं च वः ॥ ३४ ॥ य इदं शृणुयान्नित्यं श्राव
येद्वा समाहितः ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो रुद्रलोकं च गच्छति ॥ ३५ ॥ य इदं श्राद्धसमये शृणुयाद्भक्तिसंयुतः ॥ अध्यायमात्रं
पितरो गच्छन्ति परमं पदम् ॥ ३६ ॥ तथा रोगग्रहग्रस्तो रिपुभिश्च पराजितः ॥ सावधानश्च शृणुयादिदं केदारखण्डकम् ॥ ३७ ॥
व्याधयस्तस्य नश्यंति प्रसन्नाश्च तथा ग्रहाः ॥ रिपवः संक्षयं यांति सत्यं व्यासमुखोदितम् ॥ ३८ ॥ य इदं कार्तिके मासि
मार्गशीर्षेऽथ वा पुनः ॥ अंतरे ब्राह्मणान्कृत्वा पूजयन्वाचकं तथा ॥ ३९ ॥ शृणुयात्सावधानस्तु तस्य पुण्यफलं द्विजाः ॥

सर्वतीर्थेषु स स्नातः सर्वयज्ञेषु च क्रमात् ॥ गवा कोटिसहस्राणि तेन दत्तानि भो द्विजाः ॥ ४० ॥ दुष्कृतं दुरनुध्यातं दुर्मुक्तं
दुरनुष्ठितम् ॥ नश्यंति पठनात्तस्य श्रवणाच्च तथा ततः ॥ ४१ ॥ पुत्रार्थी मासमेवैकं निरवच्छिन्नचेतसा ॥ संपूज्य गंधपुष्पाद्यैः
पुराणं च तथा द्विजम् ॥ ४२ ॥ शृणुयाद्भक्तितो विप्राः संपूर्णं नियमान्वितः ॥ कुमारसदृशं पुत्रं लभते वर्षमात्रतः ॥ ४३ ॥ यथा
शक्ति च तं विप्रं संतोष्य विधिवत्तथा ॥ वासोलंकारस्वर्णाद्यैः पृथिव्या च महामतिः ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्यथाश
क्ति मुनीश्वराः॥४५॥स्वयं चापि पठेद्यस्तु संयतात्मा दृढव्रतः ॥ सोऽपि तत्फलमाप्नोति ततो दशगुणं सुधीः ॥ ४६ ॥ ब्राह्मणानां
सभायां तु व्याकरोति मुनीश्वराः ॥ तेन सर्वं च सर्वेषां वेदानां सावधानतः ॥ कृतं पारायणं विप्राः संयतोऽमृतमश्नुते ॥ ४७ ॥
पुण्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्गीयं धनधान्यदम् ॥ कथितं वो महाभागाः खंडं केदारसंज्ञितम् ॥ ४८ ॥ यदेकवर्णश्रवणात्पठ
नाच्च परं पदम्॥४९॥ हिमवद्गिरिमाहात्म्यप्रस्तावेन मयाखिलम् ॥ कथितं वो महाभागाः श्रोतॄणां भुवि मुक्तिदम् ॥५०॥ इदं केदारखंडं
तु यः पठेच्छृणुयादपि॥संपूर्णं वा तदर्द्धं वाध्यायमात्रमथापि वा ॥ श्लोकं श्लोकार्द्धकं वापि सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ५१ ॥ इति
श्रीस्कांदे केदारखंडे एकाशीतिसाहस्रे केदारमंडलप्रशंसावर्णनं नाम षडधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०६ ॥ ॥ ॥

॥ समाप्तोऽयं केदारखण्डः ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां खेमराज-श्रीकृष्णदासश्रेष्ठिना स्वकीये "श्रीवेङ्कटेश्वर (स्टीम्)यन्त्रालये मुद्रितम् संवत् १९६३, शके १८२८.

क्रय्यपुस्तकोंकी संक्षिप्तसूची-(पुराणग्रन्थाः)

नाम.	की.
पद्मपुराण-संपूर्ण ९९००० ग्रंथ छ खंडोंमें शुद्धता पूर्वक, कई एक व्रतादि माहात्म्य, तीर्थमाहात्म्य, शिवविष्णु महिमा, रुद्राक्ष तुलसी माहात्म्यादि सृष्टिखंड, भूमिखंड, स्वर्गखंड, ब्रह्मखंड, पातालखंड उत्तरखंड क्रियायोगखंडमें सांगोपांग वर्णन है यह ग्रंथ वैष्णवोंको उपयोगी है	१९)
श्रीमद्भागवत-श्रीधरीटीका और टिप्पणीसह ग्लेज कागज	१०)
" " तथा रफ़....	९)
श्रीमद्भागवत-भावार्थदीपिकाप्रकाश टीका यह टीका श्रीधरी टीकापर बहुतही उत्तम लगाती है । ग्रंथ संख्या १०००० है. छपता है.	
श्रीमद्भागवत-सचूर्णिक मोठेअक्षर उत्तम कागज सप्ताह वाचनेवालों को परमोपयोगी .... ग्लेज	७)
" " तथा रफ़ कागद	६)
श्रीमद्भागवत-अन्वयार्थप्रकाशिकाटीकासमेत पं० गंगासहायजीकृत	१९)
श्रीमद्भागवत-नवीन सुबोधिनीटीका समेत पढनेवाले व सप्ताह बांचनेवालोंको परमोपयोगी है	१२

नाम.	की.
श्रीमद्भागवत-विजयध्वजी टीका समेत (माध्वसांप्रदायिक)	१०)
श्रीमद्भागवत-मूल (गुटका) रेशमी जिल्द बंधी हुई नित्यपाठ करने योग्य	१॥।)
श्रीमद्भागवत-भाषाटीका माहात्म्य और शंकासमाधानसह अत्युत्तम जिसमें ९०० दृष्टांत कथाके सिवाय हैं, नई छपी है	१२)
" तथा देशी कागद	११)
श्रीमद्भागवत-मूलश्लोक और आनन्दाम्बुनिधि पद्यभाषाटीकासमेत रीवाँधीश (महाराज रघुराजसिंह देवजूकृत)	१९)
श्रीमद्भागवत-पद्यात्मक आनंदाम्बुनिधि भाषानुवाद जिल्दबंधी हुई रीवाँधीश (महाराज रघुराजसिंह देवजूकृत) ग्लेज कागज	७)
" तथा रफ़ कागज	६)
श्रीमद्भगवत-दशमस्कंधमात्र भाषाटीका दृष्टान्त सहित	४)
श्रीमद्भागवताद्यपद्यव्याख्याशतक-जन्माद्यस्य श्लोकके सौअर्थ)	२)
भागवतलीला कल्पद्रुम-श्रीमद्भागवतके सब चरित्र (जन्माद्यस्य इस श्लोकसे)	१।)

पुस्तक मिलनेका पता-खेमराज श्रीकृष्णदास, "श्रीवेङ्कटेश्वर" (स्टीम्) यन्त्रालय-मुम्बई.

॥इति श्रीस्कन्दमहापुराणान्तर्गतकेदारखण्डः समाप्तः॥